

MUZEUL DE ISTORIE ȘI ARTĂ
ZALĂU

ACTA
MVSEI

POROLISSENSIS

XIV — XV

ZALĂU 1991

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTA ZALAU

ACTA MVSEI
POROLISSENSIS
XIV — XV

COMITETUL DE REDACȚIE

EUGEN CHIRILĂ — *redactor responsabil*

CORNEL GRAD

ALEXANDRU V. MATEI

IOAN A. GOIA

NICOLAE GUDEA — *secretar de redacție*

Răspunderea pentru conținutul științific al articolelor, pentru formulări și pentru calitatea rezumatelor în limbi străine revine în întregime autorilor.

ACTA MVSEI POROLISSENSIS

Anuarul Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău

Orice corespondență se va adresa: Muzeul Județean de Istorie și Artă. 4700 Zalău, str. Pieții nr. 9 tel. 996/32223
Toute correspondance sera envoyée à l'adresse: Muzeul de Istorie și Artă din Zalău. 4700 Zalău, str. Pieții nr. 9, România

Coperta: monedă de secolul IV e.n. cu legenda Felicitum Temporum Reparatio

Fotografiile au fost executate în cea mai mare parte de Nicolae Gozman de la Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău

Traducerile în limba germană au fost executate sau revizuite de KURT SCHMIDTS (Cluj-Napoca). Traducerile în limba engleză au fost executate sau revizuite de EMILIA GUDEA (Cluj-Napoca). Traducerile în limba franceză au fost executate sau revizuite de EUGÈN CHIRILĂ (Cluj-Napoca).

S U M A R

Cuvînt înainte

Istorie veche și arheologie

GHEORGHE LAZAROVICI	Venus de Zăuan. Despre credințele și practicile religioase-magice	11—35
	(Venus von Zăuan. Über den Glauben und die magischreligiösen Praktiken. 2-Teil).	22
ZOIA KALMAR	Despre organizarea internă și fluctuațiile etnoculturale din grupul Iclod	37—42
	(Über die innere Organisation und die ethnisch-kulturellen Schwankungen innerhalb der Ilcodgruppe)	40
NEȚA IERCOȘAN	Așezarea din perioada de tranziție la epoca bronzului de la Sanislău (jud. Satu Mare) (L'établissement de la période de transition à l'âge du bronze du Sanislău (dép. de Satu Mare)	43—60
JOCHEN GARBSCH-NICOLAE GUDEA	Despre cea mai veche diplomă militară eliberată pentru provincia Dacia	61—82
	(Das älteste Militärdiplom für die Provinz Dakien)	73
NICOLAE GUDEA — ISTVAN BAJUSZ	Ace de păr din os de la Porolissum. Cîteva observații în legătură cu acele de păr din os din provinciile dacice	81—126
	(Haarnadeln aus Knochen von Porolissum. Einige Bemerkungen hinsichtlich der Knochenen Nadeln aus dem römischen Dakien mit denen man das Haar befestigte)	103—104
ISTVAN FERENCZI	Limesul Daciei. Sectorul de pe Someșul (Unit). Elementele de apărare pe subsectorul Cășei Ileanda	127—152
	(Der Limes Dakiens. Der Sektor am (geeinigten) Someș Fluss. Wehrelemente am Untersektor Cășei—Ileanda)	149—150
EUGEN CHIRILĂ	Cîteva date despre circulația monetară la Porolissum	153—174
	(Einige Daten über den Münzumlau in Porolissum)	173—174
IANCU MOȚU	Așezare romană rurală de la Aiton (jud. Cluj) (Die römischen ländlichen Siedlung von Aiton (Kreis Cluj))	175—220
	Tipare ceramice romane pentru medalioane descoperite la Porolissum	192
DAN TAMBA — ALEXANDRU V. MATEI	(Moules à médallions découverts à Porolissum)	221—233
		225

Istorie medie

EUGEN STOICOVICI	Objects de parure en metal précieux découverts á Ghirbom (dép. de Alba) . . .	241
MIHAI BLAJAN	Obiecte de podoabă din metal prețios din (Epoca prefeudală descoperite la Ghirbom jud Alba)	241—247

VALER HOSSU	Succesiuni și interferențe de civilizații în zona districtului Cetății de Piatră (= Chioar)	249–254
	(Succession and interferences of civilisations in the area of the Chioar Fort)	254
VASILE LECHINȚAN	Pușcași români din ținuturile chiorene și sălăjene în slujba principilor și Țării Transilvaniei în secolul al XVII-lea	255–278
	(The romanian fusiliers from Chioar and Sălaj in the service of Princes of Transilvania during the 17 century)	271
RUDOLF WOLF	Productivitatea agricolă în comitatul Crasna în prima jumătate a secolului al XVIII-lea	279–287
	The agricultural productivity in the Crasna county) in the first half of the 18th century A.D.)	287
ERNEST WAGNER	Obligațiile iobăgești pe fostul domeniu ai cetății Cehul Silvaniei în timpul războaielor lui Horea. V. Taxa iobăgească	289–301
	(Die Pflichten der Leibeigenen aus der ehemaligen Domäne der Burg von Cehul Silvaniei während des Aufstandes von Horea. V. Die Leibeigentaxe)	301
	Istorie modernă	
LIVIU BOTEZAN	Din corespondența vicarului Șimleului, Alimpiu Barbolovici, cu Ioan Micu Modovan (Aus der Korrespondenz des Vikars von Șimlen Silvaniei Alimpiu Barbulovici, mit Ioan Micu Moldovan)	305–321
		321
EMIL LAZĂR	100 de ani de transport feroviar pe valea Someșului sălăjan	323–338
	(Cent années de transport ferroviare par la vallée de Someș)	335
	Istorie contemporană	
CORNEL GRAD-DORU E. GORON	Contribuții Sălăjene la istoriografia problemei Marii Uniri	341–345
	(Contributions par les auteurs de Sălaj à l'historiographie de la Grande Union).	345
IOAN OPRIȘ	Pagini de istorie românească contemporană (Seiten der rumänischen Zeitgenössischen Geschichte)	
	Luptele armatei române pentru eliberarea Sătmăruului în Octombrie 1944	347–354
	(Les batailles de l'armée roumaine pour la libération de Sătmăr. Octobre 1944)	355–295
PAUL ABRUDAN	Fii Sălajului în războiul antihitlerist. Mărturii memorialistice. (II)	367–497
	(The sons of the Sălaj county in the antihitlerist war. Eyewitness accounts (II)	467

Muzeografie

DORIN GOȚIA	Din activitatea Astrei. Documente	471—480
	(Aus der Tätigkeit des Astra-Vereins)	480
NICULINA FELSEGHİ — VIOREL TOȘA	Aspecte de istorie locală în presa sălă- jeană interbelică (I)	481—488
	(Aspects de l'histoire locale dans la publicistique inter- belique de Sălaj (I)	488
LIVIU SUCIU	Localitatea Gîlgău. Schiță monografică . .	489—492
	(Die Ortschaft Gîlgău. Monographische Skizze) . .	491—492

Istoria culturii, personalități sălăjene

GELU NEAMȚU	Acțiunea sălăjenilor de ridicare a unui monument în memoria lui Simion Bărnu- țiu (1864—1878)	495—510
	(Die Bemühungen der Sălajer hinsichtlich der Er- richtung eines Denkmals in Bocșa zum Gedenken an Simion Bărnuțiu (1864—1878)	509—510
DORU E. GORON — VALENTIN DĂRĂBANC	Busturile lui Simion Bărnuțiu în Sălaj	511—548
	(Les bustes de Simion Bărnuțiu dans le départe- ment de Sălaj)	538
IOAN OSIANU	Ioan Popiliu. 1851—1918	549—562
	(Ioan Popiliu; 1851—1918)	562
STELIAN MÎNDRUȚ	Petre Dulfu. Momente aniversare	563—569
	(Petre Dulfu. Moments anniversaires)	569
GHEORGHE ȘORA	Vasile Goldiș despre epopeea românească în timpul lui Mihai Viteazul	571—576
	(Vasile Goldiș über die rumänischen Epopöe in der Zeit Michaels des Tapferen)	576
LIVIU SUCIU	Ioan Goron, profesor, redactor și autor . .	577—580
	(Ioan Goron, Lehrer, Redakteur und Verfasser) . .	580

Etnografie și toponimie

FELICIA CHIFOR	Un ritual de fertilitate și de inițiere în zona Gherla	583—590
	(Un rituel de fertilité et d'initiation dans la région de Gherla)	589
ANCA GOȚIA	Cu privire la cîntecul epic din culegerile manuscrite ale lui Ioan Pop Reteganul	591—597
	(Zum epischen Heldenlied in den Handschriftlichen Sammlungen von Ioan Pop Reteganul)	597
GABRIEL VASILIU	Din toponimia satelor Sălățiș, Bulgari, Mineu, Noțig, Dobrin, și Deleni (jud. Sălaj)	599—606
	(De la toponymie des villages Sălățiș, Bulgari, Mineu, Noțig, Dobrin et Deleni (dép. de Sălaj)	606

MARIA GALOȘ

Toponimia din localitățile Gălășeni și Tămașa (jud. Sălaj)	607 – 628
(The toponymy in the Gălășeni and Tămașa villages (Sălaj county))	615

Istoria artelor

CORNEL CRĂCIUN

Activitatea muzicală și teatrală în presa românească interbelică din Sălaj	631 – 640
(The musical and theatrical activities in the romanian newspapers of Sălaj after the first world war) . . .	640

**Prescurtări bibliografice
(Abkürzungen)**

Cuvînt înainte

Cel de al XIV-lea volum al revistei Acta Musei Porolissensis, anuarul Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău, apare în condiții noi de existență, mai bune, mai promițătoare și deschizătoare de noi perspective.

Într-adevăr, după 13 ani de griji, de frământări și temeri pentru soarta sa, anuarul muzeului din Zalău pășese liber în cel de al 14-lea an al existenței sale, cu conștiința că s-a păstrat credincios misiunii sale inițiale. Născut din dorința unui grup de patrioți sălăjeni, de a vedea scrisă o istorie românească, cinstită și obiectivă a Sălajului, sprijinită de cercetători de la institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca și de autoritățile locale, revista a reușit să-și păstreze nealterat profilul de onestă revistă științifică și să treacă totuși prin cele șapte vâmi ale necruțătoarei cenzuri de tristă amintire.

Credem că materialele publicate în volumele anterioare, axate în mare pe trecutul Țării Silvaniei, cuprind de pe acum suficiente date, care, îngemănate, să poată oferi un aport serios la o monografie istorică a Sălajului în limba română. Bineînțeles că volumul de față, ca și cele ce vor mai urma, vor continua, sperăm, să aducă o contribuție cât mai bogată la completarea datelor pentru această monografie, pe care o considerăm scadentă. Aceasta nu înseamnă însă nici viziune îngustă asupra istoriei și nici un excesi patriotism local: materiale și teme ținînd de istoria patriei noastre își vor găsi în continuare loc în paginile anuaului, îmbogățindu-i conținutul și viziunea asupra istoriei noastre.

În această ordine de idei și-a făcut loc în paginile revistei noastre o inovație, pe care o doream de mult, spre a-i mări prestigiul științific, și anume, aceea de a publica și articole în limbi străine, de mare circulație. Considerăm că modestul început, făcut în acest volum, nu va rămîne un caz singular, ci va fi urmat și de altele.

Cu ocazia apariției prezentului volum Comitetul de Redacție nu uită să-și îndeplinească o plăcută îndatorire, mulțumind tuturor celor care, de la întemeierea revistei și pînă astăzi, au sprijinit-o moral și material sau contribuind cu articolele lor la calitatea ei științifică.

Cu acest al 14-lea volum Acta Musei Porolissensis intră într-o epocă nouă pe care o dorim an de an, tot mai rodnică, mai bogată și mai aducătoare de lumină.

COMITETUL DE REDACȚIE

ISTORIE VECHÉ ŞI ARHEOLOGIE

VENUS DE ZĂUAN.

DESPRE CREDINȚELE ȘI PRACTICILE MAGICO-RELIGIOASE.

Partea a II-a

O primă precizare este necesară de la bun început: comentariile noastre se limitează la discutarea unor idei desprinse din categoriile de obiecte analizate în prima parte a studiului nostru (LAZAROVICI 1988). Discuția se îmbogățește în acest studiu cu exemple tematice fără a avea pretenția de a trata exhaustiv problemele. Acestea au mai fost atinse de noi, deci dezvoltăm acum și aici numai partea lor funcțională. Anumite idei de bază atinse deja le vom discuta în măsura în care în zonă avem noi categorii de obiecte sau informații noi.

Bogăția obiectelor de cult din sud-estul Europei a determinat apariția unor valoroase sinteze care, chiar dacă nu aduc întotdeauna noutăți pentru specialiști, aduc, totuși, un surplus de idei, o reconcentrare a ideilor. O asemenea lucrare este cea a Mariei Gimbutas *The Goddesses and Gods of Old Europe*, ed. I 1974, ed. II 1982 (1984). Nu avem intenția să recenzăm opiniile sau să resistemimizăm ideile sale. Din capul locului apreciem că este un valoros instrument de lucru. Premizele de la care s-a pornit se datoresc însă unor idei preconcepuate sau unor simplificări și generalizări, care subordonează unui singur factor, cel spiritual, originea, evoluția și caracteristicile comunităților neolitice din Balcani.

Pe de altă parte nici instrumentul cronologic care stă la baza interpretărilor sale nu este cel mai riguros și deci mai toate concluziile sale sînt eronate, cel puțin în privința împrumutării sau transiterii ideilor, el permițînd inversiuni cronologice și culturale. Neconcordanța ideilor autoarei cu cele ale altor cercetători americani și englezi rezidă din acceptarea totală a sistemului cronologiei absolute în detrimentul stratigrafiei comparate.

Pentru a exemplifica premisele greșite de la care s-a pornit în ordonarea lucrării ne permitem să exemplificăm din sincronismele sale (GIMBUTAS 1984, 15): între Vinča I—II și Karanovo IV—V; între Boian și Tisa/Bükk, pe de o parte respectiv între Vinča III—IV și Karanovo VI, Gumelnița, Cucuteni, Lengyel și Tiszapolgár pe de altă parte. Tot premise greșite indică toate hărțile pe care le prezintă: harta I, arată doar jumătate din fenomenul de neolitizare, partea vestică, după părerea noastră

cea secundară ; harta 2 exclude fenomenele din Bulgaria și Asia Anterioară ; harta 3 cumulează neoliticul dezvoltat cu neoliticul târziu, eneoliticul timpuriu și eneoliticul târziu (ne referim la Tiszapolgár) ; pe harta 7 civilizațiile chalcolitice încep de la 5200/5000BC. ; la fel cele din aria Cucuteni (Tripolye) la 5000 BC. în harta 8.

Desigur, nu toate sînt erorile autoarei ; unele sînt împrumutate de la sisteme cronologice învechite din Balcani, rămase încă în uz la unii specialiști de la Sofia, Belgrad și București.

În ce privește subsistemul religios se știe foarte clar că există o strînsă corelație și o dependență cu subsistemul social și cel psihologic la care s-ar mai adăuga și sistemele și subsistemele străine (pentru schema vezi CLARKE 1978, 134, fig. 23). În cazul nostru ne gîndim la fondul vechi Starčevo-Criș, analizat în prima parte a studiului, la care se adaugă chalcoliticul balcano-anatolian. Sinteza lor s-a manifestat la Parța, în stațiune și în sanctuar.

Am menționat aceste probleme pentru că despărțirea Europei de sud-est de fenomenele din Asia Anterioară și Orientul Apropiat exclude rolul genetic al acestui subsistem străin, uneori cu influențe decisive pentru neoliticul timpuriu, mijlociu, târziu, eneoliticul timpuriu și târziu din Balcani — dacă ar fi să discutăm doar neo-eneoliticul. A exclude Orientul înseamnă a face „buricul pămîntului” din fenomenele din Balcani și, în același timp, acceptarea unor „ochelari de cai”. De altfel sînt numeroși specialiști care s-au ocupat de geneza neoliticului sau de legăturile plaștii din Europa cu cele din Orientul Apropiat sau Asia Anterioară (DUMITRESCU 1968, 52 ; ELIADE 1981, 49 ; VLASSA 1977). Lipsesc însă manifestări internaționale dedicate unor probleme specifice privind aceste legături între Balcani, Asia Anterioară și Orientul Apropiat. Abia în ultima vreme manifestarea de la Szolnok-Szeged a venit să suplinească în parte aceste lipsuri (NEOLITHIC 1989).

O problemă care trebuie mai mult analizată, în privința caracterizării drept „obiecte de cult”, este contextul arheologic în care apar piesele. Multe dintre piesele descoperite nu au detalii privind contextul arheologic și, mai ales, funcționalitatea. Lipsa unor precizări și analize asupra funcționalității, fie a obiectelor de cult, fie a obiectelor aflate în complexe de cult, locuri sau zone de cult este un mare neajuns al cercetării și interpretării arheologice. Teama și reticențele unor arheologi de a dezbate aceste probleme, scepticismul altora, vehemența criticii asupra unor încercări nu pot și nu trebuie să limiteze discutarea acestor probleme.

Puterea asocierii, posibilitatea determinării sau definirii unor factori sau doar simpla precizare a numărului de factori care determină asocierile sînt astăzi probleme pe care matematica, statistica și informatica le pot pune la dispoziția cercetătorilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît în spatele asocierilor nu sînt doar atribute cantitative ci și calitative. Cu alte cuvinte de la analiza culturală, care domină arheologia astăzi, trebuie să se treacă la o analiză morfologică sau procesuală unde relația dintre tip și funcționalitate a obiectului sau a situației (= contextului) este cea care definește mai aproape procesul istoric (privind analiza procesuală vezi TAGBY 1965 11—12).

Observațiile asupra categoriilor de piese, analizate în prima parte a acestui studiu (LAZAROVICI 1988 : idoli feminini, pintaderele, altărașele și machetele de altar, vasele pentru libații, măștile, noțiunea de idol, sanctuarele, elementele lor componente și anumite legături, au fost, mai ales, de natură tipologică. Ne-am referit mai mult la tip decît la funcționalitate, deși problemele au fost parțial atinse. Menirea lor era de a defini un mare spațiu balcanic, parte a unei civilizații comune cu cea din Asia Anterioară și Orientul Apropiat, în care spațiu

există reguli și canoane hieratice, nu simple fenomene de convergență. Existența unor sancționare, casnice sau obștești (LAZAROVICI 1989, 149—153) permite și impune acceptarea unei structuri religioase, iar anumite obiecte de cult servesc unor practici magico-religioase.

Aducerea de jertfe și ofrande.

De altfel sînt numeroase situații legate de gesturi de libație, ceremonialuri cu ofrandă pe care colegii maghiari le clasifică și le semnalează în legătură cu sanctuarul de la Véstő-Mágó (HEGEDUS-MAKKAY 1987, 102). Oferirea produselor solide, numită mactatio (sacrificii, jertfe de sînge), lichide (libatio sau oblatio) se făcea prin ardere (fumigatio și purificatio).

Sanctuarele casnice sau obștești sînt doar cîteva din locurile de cult în care se aduceau jertfe sau erau depuse ofrande. Locurile de cult sau sacrale sînt cu mult mai multe constînd din:

- zone sacre: dumbrăvi (TOKAREV 1974, 241), poieni avînd uneori pietre incizate cu simboluri sau inscripții, unele mai recente (la Ditrău — Teasc = tásoktetői KOVACS 1914; Măidan Viaduct), ăbri-uri cu picturi, virfuri (LEVEN 1981, 12), peșteri cu altare, picturi sau oase (PICARD 1948, 47; RUTKOVSKI 1986, 38, 155, 200);

- centre rituale (CHAPMAN 1981, 74—75)

- zone, uneori centrale, în stațiuni prevăzute cu sanctuare sau altare (RUTKOVSKI 1972, 38);

- părți din casă (BANFFY 1982, 156), zone din fundația ei prevăzute cu altare, statuete (Nea Nicomedeia), locuințe cu pereți pictați (DUMITRESCU 1970, 10; MELLAART 1964, 75).

- bothros-uri: cunoscute în cultura Starčevo-Criș: la Circea (NICA 1976, 442, gr. 2 NICA 1980, 31—32); Verbița (BERCIU 1959, 75, 2/1); Szolnok-Szanda (KALICZ-RACZKI 1982, 18, 332, pl. 4: RACZKY 1980 192—194); la D. Branjevina, într-o groapă, a fost găsită o splendidă figură — numită Cervenkoska boginja = zeita cu coșite roșii — ruptă de la mijloc, iar picioarele au fost puse în spate, deasupra umerilor (KARMANSKI 1989 supra-copertile și fig. 5); în Dimini timpuriu la Soufli Magula și Plateia Magula (GARAȘANIN 1979, 161 Galis 1985) — în cultura Vinča: la Vinča în acel osuarium (kosturnica) și altele (VASIĆ 1932: GARAȘANIN 1979, 161 groapa la 3,48 m și 4,1 m); la Vrșac (GARAȘANIN 1979, 161); la Tărtăria (VLASSA 1963; GARAȘANIN 1979, 161); la Zorlențu Mare; în cultura Banatului la: Parța în sanctuarul 1; groapa 63; groapa de la stilpul intrării de vest, din sanctuarul 2: (LAZAROVICI 1985, 38, 45, 69; groapa 9); groapa de la M 156 (GERMANN — RESCH 1981; Saitos- gr. VII) (fig. 1,14); în grupul Iclod (tot acolo sînt și prefeudale; schelet de iepure?, B27 = B 2p: LAZAROVICI—KALMAR 1987, 12); în cultura Lengyel GIMBUTAS 1984, 74; în cultura Sălcuța: puțul de la Cuptoare (LAZAROVICI 1979 173—175, XXVII); în cultura Petrești: Cașolt-Poiana în Pisc, Boița CALDEA 1974, 46; PAUL 1965, 15), în cultura Cucuteni (DUMITRESCU 1954, 399; 1958, 407; PAUL 1965, 15, n. 11), în civilizațiile minoice mediteraniene (Malia: MARINATOS 1985, 35—36; Phaistos: RUTKOVSKI 1972, 227, fig. 98, lingă altar), în epoca bronzului din Cîmpia Română (NESTOR 1953, 69, 72—73) sau la Sălacea la intrarea în sanctuar (ORDENTLICH 1972, 73), Frankfurt (GEISLER 1978), în epoca hallstattiană (Remetea Mare: Gomila lui Pituș, sînt trei puțuri inf. Fl. Medeleț) dacă ar fi să pomenim doar unele, din cîteva perioade, fără a insista în mod expres asupra vastei probleme (GIMBUTAS 1984, 74; RUTKOWSKI 1972, 91; GESSEL 1985, 27, 30, 77—78, 82, 105);

- centrele totemice (TOKAREV 1974, 75—78).

Fie că este vorba de conținutul din bothros-uri, depunerile pe altare sau în sanctuare confirmă existența obiceiului de a pune obiecte, părți de obiecte, materiale, vase ș.a. cele mai multe avînd un rol simbolic. Iconografia sau asocierea elementelor permite descifrarea unui asemenea rost sau a unor apropiate. Chiar dacă semnificația reală a iconografiei ne scapă ea poate fi mai mult sau mai puțin intuită avînd în vedere funcționalitatea ca simbol, stabilită mai mult convențional, dar repetarea simbolului devine argument redundant (RUTKOVSKI 1985, 13—14).

Sacrificiul, jertfa de singe (mactatio).

În sanctuarul 1 de la Parța, lângă peretele de vest, într-o casetă au fost găsite mai multe obiecte mari, de silix cu muchii tăioase aflate între straturile de lipituri ale podelei și pe ele. Am considerat că acel spațiu era pentru sacrificarea unor animale. În momentul descoperirii nu avem prea multe argumente în susținerea acestei idei (LAZAROVICI 1985a, 34). Studiind macheta sanctuarului din mormintul 22 de la Vounas, din Cipriot-ul vechi (KARAGEORGHIS 1977, 34, 41—44, fig. 13 a; prin bunăvoința colegului J. Makkay, căruia îi mulțumim și pe această cale, am avut câteva ore la îndemina lucrarea) constatăm desfășurarea unui adevărat ceremonial care se petrecea în sanctuar. În primul rând ceremonialul avea un caracter exoteric, sugerat prin o persoană care încearcă a escalada zidul sanctuarului pentru a privi înăuntru. De o parte și de alta a intrării, lângă perete, sint două casete înalte de cca. 60—70 cm în care sint închise cite două perechi de animale, două cornute mici (colega care le publică le socotea tauri—deși ca înălțime ele nu se ridică peste mijlocul persoanelor care le păzează), supra-vegheate de cite două perechi de paznici una în față, alta în spate. În centrul încăperii se află un tron avînd spatele spre intrare. Pe tronul impozant stă personajul cel mai mare, cu organele genitale bine marcate, care are pe cap o cupă mică, similară celei de pe statuile de la Trușești. În fața tronului pe perete se află trei figuri stilizate cu cap de taur și un șarpe. Între figura de pe tron și cele trei figuri de pe perete se află o persoană ingenunchiată care stă în fața unui bazin, lăsînd imaginea unei depuneri de ofrandă. De o parte și de alta a figurilor se află grupuri de 3—4 persoane care stau pe o bancă. Șase persoane în picioare, cu atributele virilității bine marcate, formează un cerc, fiind situate pe dreapta personajului de pe tron. La colțul sting din spatele tronului o femeie poartă un copil în brațe. Ea este îndreptată cu fața spre animalele din stînga intrării. (fig. 2/12)

Referitor la interpretarea scenei unui sint de părere că ea ar reprezenta sacrificarea copilului, alții că este vorba de o ceremonie funerară, mortul fiind cel de pe tron. Pe noi ne interesează, în mod deosebit, figurile de animale aflate în acele casete a căror aspect și dimensiuni sint apropiate celor de la Parța. Prezența lor acolo, supravegherea lor de persoane, închiderea în casetă arată limpede că ele sint pregătite pentru sacrificare. În această situație am socotit figura de pe tron ca reprezentînd divinitatea, rostul copilului fiind acela de a fi prezentat. Un sacrificiu nu trebuie exclus însă.

Posibilitatea sacrificării animalelor în sanctuar (mactatio) ni se pare scena care ne pri- vește direct pentru casele și uneltele de la Parța (imagini privind aceste gesturi sint la MARINATOR 1986, 12, fig. 1—3).

Libatia (libatio) se referă în special la lichide.

Din unele informații, din Grecia minoică, sint dovezi referitoare la libații cu singe (ca exemplu pe sarcofagul de la Hagia Triada: MARINATOR 1986, 25, fig. 15) dar sint referiri pentru libații cu ulei, vin, lapte și altele.

Am mai reține atenția cititorului cu o imagine din modelul de sanctuar de la Vounas: despre persoana ingenunchiată care toarnă ofranda în fața figurilor de pe perete și în fața figurii de pe tron. Asemenea scene se repetă și în alte machete de sanctuare. (fig. 2/3)

Macheta sanctuarului de la Katchati (KARAGEORGHIS 1977, p. 42), tot din Cipriot-ul vechi, este formată dintr-un bloc monumental din trei figuri în formă de coloană, cu cel din mijloc mai mare. Figurile au capete de taur cu coarne puternice, încovoiate. Piesa pare a fi dedicată unei divinități a fecundității simbolizată de taur. Două coarne (sau phalusuri mari în erecție), plasate între taur și cele două figuri care îl însoțesc, subliniază atributele virilității și fecundității simbolizate și de prezența taurului. În fața statuii centrale se află o femeie care poartă un vas (o amforă cu două toarte) în care se află lichidul pentru libație adresat divinității chthoniene, lucru firesc dacă ne gîndim că este vorba despre o depunere aflată în mormint. Relația dintre fecunditate și aspectul funerar este pusă în legătură cu invocarea divinității procreatoare, taurul și îmbunarea celor chthoniene pentru ca ambele să ajute la regenerarea mortului.

Fața figurii, marcarea urechilor și montarea coarnelor, dimensiunile și forma coloanelor, schematizarea feței au foarte bune analogii cu statuia monumentală cit și cu coloanele din fața statuii din sanctuarul 2 de la Parța. Însăși prezența amforei la baza soclului ne amintește de amfora din spatele statuii de la Parța. Blocul din cele trei figuri de la Katchati ne amintește de o stelă de la Trușești, mai puțin comentată la noi (GIMBUTAȘ 1984, fig. 45).

Deși, relativ depărtate în timp de descoperirile de la Parța nu putem trece peste aceste scene ce se petrec în sanctuare, alegoria fiind destul de ușor de descifrat.

Nu dorim să trecem mai departe de asocierile din aceste scene până nu comentăm o altă izbitoare analogie între imaginile referitoare la libații și forma anumitor vase sau scene în care apar. Am afirmat despre vasele cu două guri că servesc pentru libații. Ideea era că există o gură prin care se toarnă lichidul și o altă prin care se împrăște. Forma antropomorfă a vaselor adăpostește ideea cultică a lor. Astfel, „Bocitoarea” sau „Omul care strigă” de la Parța (MOGA 1964, 295; LAZAROVICI 1972, 1/5–6; 1983, fig. 13; RADU-RESCHE-GERMANN 1974XVII/1; FLORESCU-MICLEA 1980 surpracoperta) poartă unele atribute care au semnificații cultice: redarea părului și simbolul în forma de „M” de pe git. Asupra acestui semn vom mai reveni. După cât se știe în mitologie părul are semnificația puterii: leul poartă cea mai puternică coamă, un motiv pentru care este socotit regele animalelor; puterea lui Samson constă tot în păr, dacă este să ne gândim la un exemplu biblic. Un alt tip de vas cultic este amfora cu una sau două toarte. Majoritatea amforelor cu fața umană sînt socotite piese de cult (LAZAROVICI 1988, 38), acestea avînd aceeași rol cu amforele cu capac din cultura Vința. Nu trebuie uitate nici vasele egiptene cu capac în care erau păstrate măruntalele persoanelor mumificate. Asupra lor, și legăturilor lor cu cele turdășene, atrăsese atenția Zs. Torma încă în urmă cu un veac (TORMA 1894, V/52, 54).

Amfora este un vas preferat pentru libații. Multe dintre ele au piciorul ascuțit pentru motivul că aceste vase nu trebuiau lăsate nesupravegheate pentru ca lichidul să nu se împrăștie, ceea ce ar putea aduce mari nenorociri sau alte efecte decît cele dorite. Așa bunăoară trebuiesc interpretate, credem vasele de la Sărata Monteoru din bothros-ul sus pomenit.

Tot un vas pentru libații socotim că îl reprezintă și cel din mina excepționalei figurine feminine din faza Vința C de la Liubcova (LUCA 1987, 31–42, fig. 4/1). Figurina, caracteristică pentru faza Vința C, ține în mina dreaptă un vas ascoid și se pare că are fundul rotunjit sau ascuțit. Imaginea este realizată cu multă precizie, atenția artistului s-a concentrat asupra simbolisticii gestului. În mina stîngă statueta ține o mască făcînd un gest care îi permite a sugera că personajul și-ar fi scos masca în momentul în care face actul de libație. Alegoria statuetei este sugestivă. Din păcate nu s-a păstrat capul așa încît nu știm cum arăta figura fără mască. Ceea ce ne sugerează figurina este o imagine de cult pe care trebuie să o imite cel care aduce libațiile (personaj, preot sau vrăjitor) în fața divinității. Alegoria ar fi descoperirea feței, îndepărtarea măștii în momentul primirii sau turnării lichidului sfînt. Se știe că după anumite trepte de inițiere, accesul în unele societăți exoterice era condiționat de purtarea măștii. La fel se făcea în adunările secrete, la serbările speciale. Era un element de travestire, legat de credințe și simbol totemic. În Egipt masca era purtată de preoți (CONSTANTIN 1985, 349), exemple la triburile Dogon din Mali, la Papuași, (MAKLAÏ 1959, 321–322; TOKAREV 1974, 99; ELIADE 1981, 46–47; VULCĂNESCU 1985, 91; PACHO 1988, ms). Figurina de la Liubcova ne destăinuie o altă situație, prezentarea adevăratei fețe înaintea divinității la primirea sau turnarea lichidului. Privind rostul ei ne-am pronunțat pentru primirea libației pe care dedicantul o aduce divinității. În cazul de la Liubcova statueta ar simboliza divinitatea căreia i se oferă și gestul care trebuie să însoțească scena. Bănuim că statueta ar putea proveni dintr-un altar casnic. Există o anume deosebire de figură ce stă în fața altarului de la Kachti prin aceea că are vasul depus la picioarele figurii centrale și aceea figură poartă masca. Lichidul pe care îl depune spre sfîntîrire sau poate că ofranda (oblatio) se adresează statuii centrale, marelui „Taur”, divinitatea principală. Desigur, sînt posibile însă și alte interpretări: aceea de a oferi lichidul din amforă. Oricum, în cele trei situații – la figurina de la Liubcova, în sanctuarele de la Kachti și Vounas – imaginile vorbesc de acte de libație: ofertă sau primirea lichidului sfînt.

Ascusul este întîlnit și în sanctuarul de la Căscioarele (GIMBUTAS 1984, 68), piesa menită prin forma guri sale să dirijeze fluxul (să asigure și să evite pierderea sau împrăștierea) lichidului sacru.

Pentru a nu ne îndepărta prea tare de temă, mai amintim că în modelul de sanctuar de la Kamllari (fig. 2/4), aflat într-un mormînt cu cupolă (minoic-micenean = BUCHOLZ-KARAGEORGHIS 1971, 372, fig. 1223; RUTKOVSKI 1972, 199; GESSEL 1985, 199, fig. 116) apar patru zei pe patru tronuri și două persoane care aduc ofrande din care una (cea din dreapta) ține un vas ascoid. Reținem atenția asupra a două coloane care închideau scena.

Gesturi de libație sînt și în cazul figurii de la Bordjoș, interpretat ca act de invocarea ploii (GIMBUTAS 1984, 94). Pentru această figură și pentru alte altărașe (LAZAROVICI 1984, 1984, 79) s-au exprimat și alte ipoteze, în afară de cea de ardere simbolică, în care ar avea

ce un rol funcțional: acela de lămpi (NANDRIS 1973). Aceasta însă nu exclude și o semnificație iulitică pe lângă cea practică. Grăsimile puse pentru ardere, pentru iluminat pot să fie depuse și cu gând de jertfă.

Oferirea ofrandelor (oblatio)

În literatura de specialitate sînt numeroase cazuri în care anumite obiecte de cult au fost depuse cu un anumit scop. Acest scop este determinat de existența unor practici magico-religioase. Mai sînt încă mărturiile etnografice actuale: bunăoară în Africa preoții tribali aveau sarcina de a practica o anumită magie meteorologică, cu scopul de a aduce ploaia (pentru Africa sau Australia: TOCAREV 1974, 181, 80–82). Magia era un factor cotidian al vieții spirituale a comunităților preistorice (DUMITRESCU, H. — V. 1970, 12). Aceasta cuprinde totalitatea acțiunilor și formulorlor cu ajutorul cărora magicienii (vrăjitorii, preoții sau chiar unii oameni) credeau că pot acționa asupra naturii sau pot provoca fenomene miraculoase (KOSVEN 1957, 134–135). Magia (un sistem fals de lege naturală) avea la bază rațiunii principiul că similarul produce similar sau efectul se aseamănă cu cauza (FRAZER 1980, I, 30–31). Între vinători și animale sînt legături depinzînd de relația totem-om, iar dintre ritualuri amintim vîrsarea singelui pe pămînt pentru înmulțirea embrionilor totemurilor, descintece, gesturi (TOCAREV 1974, 75–76, 78).

Într-un sanctuar există o strînsă conexiune între locul și funcționalitatea obiectelor. Unii cercetători vorbesc despre o stratosferă teoretică: cultul, misionarii, ritualul, sacrificii, convertire, antropofagie, halucilogene. Tot aceștia subliniază pesimismul arheologilor și rolul sociologiei arheologice (RENFREW 1980, 2).

Analizînd prezența unor elemente comune în sanctuare, din iconografia unora, dar din perioade mai tîrzii, se pot extinde unele concluzii sau face anumite deducții privind funcționalitatea celor mai vechi.

În sanctuarul de la Parța, în încăperea A, tăvile și vetrele laterale, amintite (LAZAROVICI 1985, 23, fig. 10/B 3, 7, 8) serveau ca și acele bănci-podiumuri, desigur pentru depunerea ofrandelor. Pe o asemenea tavă din dreapta intrării, în încăperea A, a fost descoperit un vâscior din pastă fină și cîteva fragmente de la alte vase, interpretate de noi ca loc pentru depunerea ofrandelor.

Astfel de bănci sau mese au fost semnalate în foarte multe sanctuare cum este cazul la Nea Nicomedeia (RODDEN 1964, 115, fig. 2; MELLAART 1975, 249; RUTKOWSKI 1986, 154–156, 167, fig. 206) pe care se găseau depuse ca ofrandă: o figurină gravidă, 5 idoli, 2 topoare și 400 de lame; la Căscioarele (DUMITRESCU 1974, 478; GIMBUTAS 1984, 71, fig. 24, banca aflată lângă peretele de sud servea pentru depunerea ofrandelor și pentru practicile de cult (DUMITRESCU 1970, 22); la Sabatinovka în sanctuar (GIMBUTAS 1984, 69 fig. 6) se afla o mare bancă în vecinătatea unui tron. Pe bancă stau mai mulți idoli, unii pe tronurile lor a căror depuneri votive sînt ușor de înțeles. În sanctuarul de la Véstő (fig. 7) (HEGEDUS-MAKKAY 1987, 87, fig. 4) este o masă altar și 4 altare cu numeroase piese puse ca ofrande și altele pentru ofrande. La Sălacea pe acele altare sînt ca ofrandă 9 greutatea de lut, 3 cuțite curbe, 1 suport cilindric; pe celălalt altar sînt 9 greutatea piramidale, 3 cuțite curbe și 1 suport ceea ce arată caracterul simbolic și de ofrandă al depunerilor. În machetele de sanctuare de la Popudnia (fig. 8) pe o mică banchetă sînt 3 vase de provizii, imagini legate de rîșnitul cultic pe care femeia îl practică în imediata vecinătate (GIMBUTAS 1984, 69–70). Bănci sau mese de ofrandă în sanctuare sau în imagini de sanctuare ce apar atît pe sigilii cît și pe geme cretano-miceni-minoice (RUTKOWSKI 1981, 49; GESSEL 1985, 200, fig. 118). Toate aceste imagini și exemple întăresc opiniile deja exprimate privind posibile funcționalități magice ale unor categorii de obiecte sau elemente arhitectonice.

În ambele sanctuare am sesizat mai multe casete: în unele se află cenușa și vetre portative dovada unor jertfe prin foc, în altele erau depuse vase dovadă unor ofrande cu produsele care se găseau probabil în acele vase. Aceste casete serveau ca mici altărașe de ofrandă. Din exemple date mai tîrziu aflăm ofrandele care erau depuse din produse ca: pline, fructe, carne, păsări (CONSTANTIN 1985, 346). Asemenea casete se folosesc și în altarele casnice sau în sanctuare. Ca de exemplu: în sanctuarul de la Véstő-Mágor (HEGEDUS-MAKKAY 1987, 7, fig. 4) pe masa-altar se află, pe lângă mai multe vase, vase capac, idoli și o vatră portativă (detalii HEGEDUS-MAKKAY 1987, 7, fig. 6). Rolul și funcționarea ei cultică pe masa în sanctuar ni se pare asigurată. Asemenea piese apar și în sud-estul Transilvaniei, în me-

diu Ariuşd (informații amabile Z. Székely). Felul și poziția în care au fost descoperite piesele de la Véstő, asocierea lor ne oferă noi posibilități de comparații și reflexii. Sesizăm acolo poziția centrală a vasului antropomorf monumental, piesă în jurul căreia se concentră obiectele. Observăm tot acolo și două casete-vas monumentale: una pătrată, decorată; alta dreptunghiulară; ambele pentru ofrande. Întorcându-ne la ceea ce descoperisem la Parța, cutia de lut de pe masa altar C (LAZAROVICI 1988, fig. 13 dreapta), aflate în zona unde s-au găsit grăunțe iar într-o fază mai veche se găsea un vas de provizii și grăunțe, descifrăm în această zonă un loc pentru depunerea cerealelor ca ofrandă. Fig 15—16

Vase de provizii și vase în sanctuare, pe acele bănci, mese, altare sînt apariții frecvente. Amintim unele exemple: la Popudnia, la Sabatinovka 2, la Véstő, la Căscioarele și altele. În aceste sanctuare sînt atît vase fine cît și vase de provizii. Nu credem că întîmplător între cele două vase de provizii de la Véstő se aflau coarne de consacrație (HEGEDUS-MAKKAY 1987, 102, nr. 15, 95 fig. 14), cum mai erau semnalate la Hodmezővásárhely-Gorzsa (GAZDAPUSZTAY 1957, 211—212, fig. 2). Acest cult al coarnelor este foarte frecvent întîlnit în sanctuare fie pe coloane, fie pe altare, fie ca suport pentru securea dublă, (fig. 14) fie la idoli (pentru problema vezi GOFF 1963, 667—668; BUCHOLZ-KARAGEORGHIS 1971, 257, 388, 449—450 fig. 1303, cat. 1756; RUTKOWSKI 1981, 75—90, 1986, 57, 59, 83, 101, 105, 113, fig. 59, 61, 94, 132, 165; KALICZ-RACZKI 1981; KALICZ-RACZKY 1987, 117, fig. 226; KALICZ-RACZKY 1987, 23; HEINRICH 1982, II, 86). Asocierea dintre cele două simboluri ni se pare că indică fecunditatea pămîntului. Simbolul bucraniului este socotit ca epifanie a zeului furtunii (ELIADE 1981, 49, 52), zeul care sloboade poile asupra pămîntului. Bucraniul, după cît se știe, a avut multe simboluri: magic, apotropaic, legat de: obținerea laptei (la unele popoare), libații, jertfe, ofrandele de măcinat (JARITZ 7, 295—297; MAKKAY 1968/1971; FLORESCU 1980, 72). Toate aceste simboluri își găsesc justificări prin locuri și asocierile în care se găsesc. (Fig. 9), cum este vasul cu față umană cu falange în el.

Caseta pentru grăunțe din sanctuarul 2 de la Parța — așezată în același loc în care, într-o fază mai veche, se găsea un vas de provizii, care la rîndul lui a stat mai multe etape de reparații în același loc — aflată pe masa altar C este un grăitor exemplu de loc pentru ofrande. Dimensiunile mari ale acesteia ne determină să ne gîndim la posibilitatea punerii spicelor cu pai cu tot. În sanctuarul de la Véstő a fost descoperită o casetă dreptunghiulară, în vecinătatea altarului, lîngă perete, tot acolo se mai găseau și două vase de provizorii. În Orientul Apropiat, în perioada Djemdet Nasr, la Warka, pe un cilindru gravat apare o figură umană care purta o mască de cap de taur? sau alt animal oferă ca jertfe spice (GOFF 1964, fig. 347—348).

Rîșnitul, măcinatul cultic (broient de grain) a fost practicat adesea avînd rol cultic J. Makkay amintește o serie de obiective în care apar rîșnițe: în construcții, sanctuare, grop, rituale (MAKKAY 1978, 13). Acestui proces i se atribuiau diferite simboluri: mariaj, procreare, simbol al vieții, legat de fecunditate ș.a. (KARAGEORGHIS 1977, 47—48). Nu trebuie uitat că în modelul de sanctuar de la Popudnia se află o femeia în genunchi care rîșneai iar în spate, cum aminteam, se aflau trei vase de provizii (PASSEK 1949, 122, 85, 89; MAK-KAY 1978, 13; GIMBUTAS 1974, 69—79; 1984, 70). În sanctuarul de la Pianul de jos se află o rîșniță (PAUL 1965, 17; ALDEA 1974; 41; 1975, 153) pusă de colegi în legătură cu rîșnitul cultic. Încă din vremea procesului de neolitizare, la orizontul culturii Lepenski Vir sau mai tîrziu sînt dovezi legate de rîșnitul cultic (KOROSEK 1973, III/3—4; LIAMIC-VALOVIC 1982). În plastica neolitică sînt modele de lut ce imită o piine, decorate cu incizii și pictate, uneori, cu roșu cum se cunoaște alături de cele de la Vinča și altele inedite la: Potporani (RAŠAJSKI 1979, cat. 73) și Balta Sărată (inedite).

Jertfa (sacrificarea)

Sacrificarea animalelor în sanctuar, cum am presupus mai sus, este însoțită și de alte obiecte saugestive de jertfă. În sanctuarul 2, în sala A, pe masa altar D se află o cupă (LAZAROVICI 1988, fig. 31) socotită a fi pentru produse sau sînge. Ea are importanță cu atît mai mare cu cît se găsește în sala A, cea cu statuia monumentală. Masivitatea ei, înălțimea de cca. 60 cm și forma ne amintește de dimensiunile altarelor de piatră din lumea sudică de mai tîrziu. Multe din altare aveau o alveolare pentru sînge: Knosos, Malia (sanctuar XVIII) ș.a (RUTKOWSKI 1981, 35, 44; 1986, 131, 252—253, fig. 121, 186a, b; GESSEL 1985, 199).

Imaginile arătate la Vounas amintesc de numeroasele scene din civilizațiile minoice în care apar animale pentru sacrificiu sau sacrificate, unele chiar pe altar.

Asemenea situații sînt deosebit de numeroase ele adresîndu-se mai multor categorii de zei, în grup sau izolat, în sanctuare sau în diferite locuri, unele din categoria celor de cult. Acestea fac parte din obișnuințele practici magico-religioase menite a cîștiga bunăvoința unor divinități sau a unor forțe de care omul se temea.

Tot ca o fertă interpretăm și depunerea celor cîteva zeci de falange în amfora cu față umană de la Parța. (fig.9)

Din analogiile etnografice știm că jertfele au drept scop de a cumpăra, de a obține bunăvoința, de a menține sufletul treaz și multe altele (LIPS 1960 177—460, 475, 518—519, 535). La originea lor stă ideea sacrificiului primar, a omorului primordial, exemplificată de Eliade mitul Hainuwele-i, a tinerei fete de origine semidivină sacrificială, din al cărui trup cresc plantele (ELIADE 1981, 39).

Pentru că am specificat cîteva dintre obiectele legate de sacrificiul de singe mai dorim să arătăm și unele din ustensilele folosite la acest sacrificiu precum și a pomeni despre imagini din saculare sau de pe sigilii ș.a., precizate de Marinatos (MARKNATOS 1986, 23, fig. 12—15): rithonul, cana cu gură, vasul cu 2 toarte, singele care curge în cupă etc.

Arderea ofrandelor (fumigatio)

La publicarea sanctuarelor de la Parța și la precizarea locului și semnificației vetrelor portative, a idoliilor-bust cu soclu, a locurilor pentru cenușă, a casetelor, (fig.12), a vetrelor altar cu multă cenușă (cazul din P 3) am precizat mai multe analogii de vetre sau situații similare. Toate acestea ne vorbesc despre existența obiceiului de a aduce jertfă prin arderea unor produse. (Fig. 11).

Exemplele cunoscute din mitologia antică de a arde ofrande se cunosc cu mult înapoi în timp prin obiecte, instalații și resturi în vechile temple și sanctuare. În epoca neolitică tot mai multe exemple și dovezi noi vin să completeze informația și imaginea.

Asemenea imagini în care o figură așezată pe tron sau scaun sau pe un altăraș ce are în față un cuptor apar cu foarte multă claritate în cultura Vinča la Vinča, Fafos, Medvenjak (STALIO 1972, cat. 201; 1979, cat. 136, 191; VINÇA 1984, 207; GIMBUTAS 1984, 91—92; STANKOVICI 1983, la Vinča: IX/33; pl. XV/1—2, 6, 8), la care am mai adăugat noi două exemple de la Baci și Gradac (LAZAROVICI 1986, 53, fig. 9). Deosebit de sugestivă ni se pare imaginea celei care stă pe tron sau altar și aduce sacrificiile. Faptul că aceasta are în față imaginea unui cuptor sau vas pe care îl supraveghează îndeaproape ne apropie, prin forma și idei, de micile altărașe socotite de cult pe care se ardeau ofrandele, altărașe cunoscute în mai toate civilizațiile preistorice.

Asemenea practici se cunosc din cultura Starčevo-Criș. În prima parte a acestui studiu am făcut referiri la sanctuarul de la Magiare unde pe un altar de mărime naturală se găsea un cuptor.

De altfel, în Grecia clasică ca și în cea protoistorică sînt mai multe imagini și exemple privind arderea ofrandelor (MARINATOS 1986, 35—36). Ofrandele se ardeau pe altare, cum de altfel amintesc colegii pentru altarul de la Pianul de Jos, din cultura Petrești referindu-se la rîșnirea și arderea semințelor pe o vatră, alăturată altarului (PAUL 1965, 17). În numeroase cazuri unele vase sau suporturi de vase sînt socotite ca altare pentru arderea ofrandelor (LUCHON 1982, 203 această discută și o altă funcționalitate, cea de bazine pentru cărbune). Nu întîmplător colegul Raczy interpretează o cupă cu picior și găuri de la Őcsöd, din cultura Tisa, drept altar (RACZY 1987, 75, fig. 27). Amintind suporturile de vase nu trebuie uitat exemplul de la Ghirbom unde apare un asemenea suport (ALDEA 1974, 43 fig. 1/4; 1975, 155, fig. 98/4) într-o situație cu caracter cultic ca și cea de la Pianul de Jos (PAUL 1965, 11, I/1).

Nu știm cu precizie ce se ardea pe aceste altare. Analize în această direcție sînt practic inexistente. Descoperirea unor vetre portative, a unor locuri amenajate pentru cenușă, a unor socluri (mici coloane) pe care erau așezate idoli-bust, a unor straturi groase de cenușă în masa-altar A de la sanctuarele 1 și 2 ne-au determinat să susținem existența unor practici. Reanalizînd situațiile din sanctuarul 1 de la Parța și interpretînd datele existente, după încheierea cercetării marii suprafețe, avem argumente noi despre alte practici petrecute în sanctuarul 1. (Fig. 12).

Aceste date impun unele corectări cu privire la reconstituirile noastre privitoare la sanctuarul 1 (ne referim în special la reconstituirea din fig. 4: LAZAROVICI 1989, p. 158). În acea încercare socoteam posibilă existența unei deschideri spre răsărit (LAZAROVICI 1989 fig. 3—4) deși ea nu fusese sesizată în fundația zidului de est al sanctuarului 1 (LAZAROVICI 1984 fig. 7/b) (fig. 10).

Analizând conținutul gropii de sub altarul monumental al sanctuarului 1, socotit a fi bordeiului 28 (LAZAROVICI 1985a 23; LAZAROVICI-KALMAR 1986—1987, 21—23, fig. 1/1, 1/1—4) cit și situațiile constatate după demontarea tuturor complexelor din zonă, încheiată în anul 1987, am sesizat existența unei vetre tăiată și răvășită de zidul de nord al sanctuarului 1 precum și bucăți de chirpici de la o construcție de suprafață, anterioară sanctuarului 1. Urmărind din conținut: a) calitatea vaselor, majoritatea lor din pastă fină, predominant fiind cele negre-cenușii și mai ales straturile succesive de cenușă și cărbune, unele albe-cenușii, altele negre-cenușii; b) faptul că aceasta se înscrie perfect în perimetrul sanctuarului 1; c) că a fost umplută până sus; d) că peste ea s-a tras un strat de lipitură (ca cel din zona gropii 63); e) că în partea superioară, sub stratul de lipitură, s-au găsit câteva obiecte deosebite; f) că tasarea s-a petrecut după ridicarea altarului monumental din sanctuarul 2 socotim că aceasta este o groapă, un bothros și nu un bordei cum presupunem în timpul cercetărilor și cum ne-am referit în primul studiu (LAZAROVICI-KALMAR 1986—1987, fig. 1/1) știind la acea dată de existența a încă unui nivel de locuire anterior sanctuarului 1, după cum rezultă din cercetarea din zonele învecinate sanctuarului.

De altfel situația nu este singulară. În vecinătatea altei construcții, P, 8; o construcție tot cu caracter cultic se mai găsea o altă groapă (G 26) în care au fost găsite de asemenea mari cantități de cenușă, cărbune cit și coarne cu fragmente de frunte de la un taur (?) al cărui aspect de bothros nu e greu de presupus.

În cele două situații și poate în altele, pe măsură ce materialele vor fi în întregime studiate și raportate la alte situații, socotim că avem de a face cu incinerări și depuneri rituală în cadrul unui proces magico-ritual.

Pentru a nu trece și peste alte informații deosebit de importante mai amintim că la Parța, pe celălalt mal al Timișului, la cca. 150 m de actualul mal drept al Timișului și cca. 100 m de cotul râului, a fost sesizată în una dintre campanii o groapă, un puț (numită gr. VII de Fr. Resch care a golit-o și i-a studiat conținutul). Puțul a fost socotit a fi ritual. Diametrul îl avea de 1 m. S-a păstrat pe 1 m adâncime, dar nivelul de la care a fost săpat presupune o adâncime mai mare, de 2 pînă 2,5 m. În stratigrafia de pe porțiunea păstrată, au fost sesizate, de sus în jos, 11 straturi după cum urmează: negru (1), negru-brun pigmentat cu cărbuni (2), argilos (3), pământ negru și gălbui (5, 8, 10, 11), dungi negre cu mult cărbune (4, 7), lentile de cenușă (6), negru cu multă cenușă și cărbuni (9). Pe fundul gropii, într-o mică albiere, a fost descoperită o bază de craniu uman. Groapa a fost umplută rapid după cum a reieșit clar din conținut. Rezultă clar că avem de a face cu o depunere rituală, baza de craniu fiind obiectul iar, cenușa și cărbunele subliniază ideea unui ritual de incinerare și îngropare adresat desigur unor zeități subpămîntene.

Asemenea puțuri mai sînt cunoscute și în alte părți la Cuptoare, în cultura Sălcuța, la Parța (G9), la Remetea Mare (săpături și informații amabile F1. Medeleț) și altele de care ne vom ocupa cu alt prilej.

Mai precizăm că procedeele arderii rituale este cu mult mai extins, asupra lui vom reveni cu alt prilej. Totodată vom reveni asupra atributelor și a felului de asociere al lor la figurile care definesc pe Mater Gea, pe cea zeiță Venus, Venus de Zăuan fiind unul dintre simbolurile clasice ale fazei tirzii ale culturii Starčevo-Cris ale cărei atribute definesc un fenomen care a dat naștere neoliticului dezvoltat numit chalcoliticul balcano-anatolian marcat prin o bogată și variată plastică (idoli, altare, pintadere, machete de altare s.a.) așa cum atrăsesem atenția în prima parte a acestui studiu.

GHEORGHE LAZAROVICI

LISTA PRESCURTĂRIILOR

ALDEA 1974

ALDEA 1975

— Al. Aldea, în *Apulum*, 12, 1974, p. 40—47.

— Al. Aldea, în *Valkamonica Symposion*, Capo di Ponte, 1975, p. 153—160.
primitive, București, 1957.

BÁNFFY 1928

BERCIU 1959

— E. Bánffy, în *PZ*, 61, 2, 1982, p. 152—157.

— D. Berciu, în *Materiale*, V, 1959, p. 65 sq.

- BUCHOLZ-KARAGEORGHIS 1971
 CHAPMAN 1981,
 CLARKE 1978
 CONSTANTIN 1985
 DUMITRESCU 1954
 DUMITRESCU. 1958
 DUMITRESCU 1968
 DUMITRESCU 1970
 DUMITRESCU 1974
 DUMITRESCU 1970
 ELIADE 1981
 FACKO 1988
 FLORESCU-MICLEA 1980
 FLORESCU 1980
 FRAZER 1980
 GALIS 1985
 GARAŞANIN 1979
 GAZDAPUSZTAY 1957
 GEISLER 1978
 GERMANN — RESCH 1981
 GESELL 1985
 GIMBUTAS 1984
 GOFF 1963
 HEGEDUS—MAKKAY 1987
 HEINRICH 1982
 KALICZ—RACZKI 1981
 KALICZ—RACZKY 1982
 KALICZ—RACZKY 1987
 KARAGEORGHIS 1977
 KARMANSKI 1989
 KOSVEN 1957
 KOVÁCS 1914
- H. G. BUCHOLZ — V. KARAGEORGHIS, *Altägais und Altkypros*, Thubingen, 1971.
 — J. Chapman, *The Vinča Culture of South-East Europe*, in BAR, 117, 1981.
 — D.L. Clarke *Analytical Archaeology*, New York, 1968.
 — D. Constantin, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, Bucureşti, 1985.
 — H. Dumitrescu, in *SCIV*, 5, 3—4, 1954, p. 399—425.
 — Vl. Dumitrescu, in *Dacia*, 2, 1958, p. 401—406.
 — Cl. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, Bucureşti, 1968.
 — Vl. Dumitrescu, in *Dacia*, 15, 1970, p. 5—24.
 — Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974.
 — H. şi Vl. Dumitrescu, in *Dacia*, 14, 1970, p. 5—24.
 — M. Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, Bucureşti, 1981.
 — T. Facko, *Cercetări etnoarheologice în Mali*. Doctor Diss. Cluj-Napoca, 1988.
 — R. Florescu-I. Miclea, *Preistoria Daciei*, Bucureşti 1980.
 — R. Florescu, voci în *DEAVR*, Bucureşti 1980.
 — J. Frazer, *Creanga de aur*, Bucureşti 1980.
 — K. Galis, *A Late Neolithic Foundation Offering from Thessaly*, in *Antiquity*, 59, 1985, p. 20—24.
 — M. Garaşanin, in *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja*, Sarajevo, 1968.
 — G. Gazdapusztay, in *ArchÉrt*, 84, 1, 1957, p. 12—53.
 — H. Geisler, *Die Opferschächte von Frankfurt, in Mitteleuropäische Bronzezeit*, Berlin 1978, p. 307—313.
 — C. Germann — Fr. Resch, in *Banatica*, 6, 1981, p. 11—33.
 — G. G. Gesell, *Studies in Mediterranean Archaeology*, Göteborg, 1985.
 — M. Gimbutas, *The Goddesses and Gods of dead Europe* London.
 — B. H. Goff, *Symbols of prehistoric Mesopotamia*, New—Haven—London, 1963.
 — K. Hegedus—J. Makkay, *Véstő-Mágor, in The Late Neolithic of the Tisa Region*, Budapest—Szolnok, 1987, p. 85—104.
 — B. Heinrich, *Die Tempel und Heiligtümer im alten Mesopotamien*, Berlin 1982.
 — N. Kalicz, P. Raczky, in *ActaArch*, 33, 1—4, 1981, p. 5—20.
 — N. Kalicz, P. Raczky, in *MittAI*, 10/11, 1982, p. 18—24, 329—340.
 — N. Kalicz — P. Raczky, in *The Late Neolithic of the Tisa Region*, Budapest—Szolnok, 1987, p. 11—30; 105—126.
 — J. Karageorgis, *La grande déesse de Chypre et son culte*, in *Collection de la Maison de l'Orient et Méditerranée ancien*, ser. arh. 5, 4, Lyon, 1977.
 — S. Karmanski, *Donja Branjevina, Ođaci*, 1989
 — M. O. Kosven, *Introducere în istoria comunei*
 — I. Kovács, *Les gravures des rochers de Tászoktető*, in *Dolj Cluj*, V, 1, 1914266—276

- LAZAROVICI 1972
LAZAROVICI 1979
- LAZAROVICI 1983
LAZAROVICI 1984
LAZAROVICI 1985
LAZAROVICI 1985a
- LAZAROVICI 1988
LAZAROVICI 1989
- LAZAROVICI-KALMAR 1987
- LUCA 1989
- MAKLAI 1959
- MARINATOS 1986
- MELLAART 1964
MELLAART 1975, 249;
MOGA 1964
NANDRIS 1973
- NEOLITHIC 1989
- NESTOR 1953
NICA 1976
NICA 1980
NILSON 1955
NILSON 1968
- ORDENTLICH 1972
- PAUL 1965
PICARD 1948
- RACZKY 1980
RACZKY 1987
- RADU-RESCH-GERMANN 1974
- RAŠAJSKI 1979
- RENFREW 1980
RODDEN 1964
- RUTKOVSKI 1972
RUTKOVSKI 1981
- Gh. Lazarovici, in *Tibiscus*, 2, 1972, p. 3–28,
— Gh. Lazarovici, *Neolithic Banatului*, Cluj-Napoca.
1979.
— Gh. Lazarovici, in *NNU*, 52, 1983, p. 131–176.
— Gh. Lazarovici, in *ActaMP*, 8, 1984, p. 49–104.
— Gh. Lazarovici, in *ActaMP*, 9, 1985, p. 69–73.
— Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, F. Draşoveanu, L. Sabin, *Complexul neolitic de la Parţa*, in *Banatica*, 8, 1985, p. 7–71.
— Gh. Lazarovici, in *ActaMP*, 12, 1988, p. 24–70.
— Gh. Lazarovici, *Das neolithische Heiligtum von Parţa. Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections*, in *Varia Archaeologica Hungarica*, II, 1989, Budapest, p. 149–153.
— Gh. Lazarovici — Z. Kalmar, in *Apulum*, 24, 1987, p. 9–36.
— S. A. Luca, I. Dragomir, in *Banatica*, 9, p. 31–42.
— N. N. Mikluho — Maklai, *Jurnal de călătorie* 1980–1872, Bucureşti, 1959, I–II.
— N. Marinatos, *Minoian Sacrificial Ritual*, in *Skrifter utgivna av Svenska Institutet i Athen*, Stockholm, 8, 11, 1986.
— J. Mellaart, in *AS*, 14, 1964, p. 39–119.
— J. Mellaart, *The Neolithic of Near East*, London, 1975
— M. Moga, in *Rev Moz*, 3, 1964, p. 294–296
— J. Nandris, *Some Light on Prehistoric Europe, Archaeological Theorie and Practice*, Seminar press, London, 1970 (separatum).
— *Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections*, in *Varia archaeologica Hungarica*. II 1989 Budapest.
— I. Nestor, in *SCIV*, 4, 1–3, 1953, p. 69–89.
— M. Nica, in *SCIVA*, 27, 4, 1976, p. 435–463.
— M. Nica, in *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 29–35.
— I. Nilson, *Geschichte der Griechischen Religion*, München, 1955.
— I. Nilson *The Minoan-Micenean Religion and its survival in Greek Religion*, Lund, 1968.
— I. Ordentlich, in *StCom Satu Mare*, 2, 1972, p. 63–84.
— I. Paul, in *StCom Sibiu*, 12, 1965, p. 5–20.
— Ch. Picard, *Les religions préheléniques* (Crète et Micene), Paris, 1948.
— P. Raczy, in *Szolnok NMÉvk*, 1979–1980, p. 27–39.
— P. Raczy, *Őcsöd-Kovácsshalom*, in *The Late Neolithic in the Tisa Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 61–84.
— O. Radu, Fr. Resch, C. Germann, in *Tibiscus*, 3, 1974, p. 6+36.
— R. Raşajski, in *L'Art des premiers agriculteurs en Serbie*, Saint Germain 1979.
— C. Renfrew, *Phliakopi*, London, 1980.
— R. Rodden, in *Balkan Studies*, Thessalonik, 5, 1964, p. 109–124.
— B. Rutkowski, *Cult place in the Aegean World*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1972.
— B. Rutkowski, *Frühgeschichtliche Kulturdarstellungen*,

- RUTKOVSKI 1986 — Berlin, 1981.
- STANKOVIĆ 1988 — B. Rutkowski, *The Cult Place of the Aegean, New Haven* — London, 1986.
- TAGBY 1965 — N. Stanković, *Zrvenici i prosopomorfni poklopci iz Vinče*, Belgrad, 1988.
- TOKAREV 1974 — J. Tagby, in *American Antiquity*, 31, 1—16.
- TORMA 1894 — A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor lumii*, București 1974.
- VLASSA 1963 — Zs. von Torma, *Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Religion*, in *Etnographische Analogien*, Jena, 1894.
- VLASSA 1977 — N. Vlassa, in *Dacia*, 7, 1963, p. 485—494.
- VULCĂNESCU 1985 — N. Vlassa, *Contribuții la problemele neoliticului Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1977.
- R. Vulcănescu, *Mitologia română*, București 1985.

VENUS VON ZĂUAN

ÜBER DEN GLAUBEN UND DIE MAGISCH RELIGIÖSEN PRAKTIKEN

(Zusammenfassung)

Die Arbeit untersucht durch das Prisma des archäologischen Zusammenhangs die Verknüpfungen, die Funktionalität und die Bedeutung einer Reihe von Gegenständen, die im ersten Teil dieser Arbeit (LAZAROVICI 1988) erwähnt wurden.

Nach einigen kritischen Bemerkungen hinsichtlich der Art und Weise, in welcher sich M. Gimbutas auf die wesentlichen Prozesse des Neolithisierungsprozesses und der Entwicklung des Neolithicums in Balkan bezieht, werden in der Arbeit Kultstellen beschrieben, wo Opfer und Opfergaben (libatio) gebracht wurden. Dabei wurde vor allem auf die Gruben vom Typ „bothres“ und auf deren Inhalt eingegangen. Die Idee der Gabe, der Opfergabe tritt hervor, auch wenn nicht immer erklärt werden kann, von wem und zu welchem Zweck sie bestimmt sind.

Das in den Heiligtümern vorgenommene Blutopfer (mactatio) wird durch das Vorhandensein von Opferräumen nachgewiesen, wobei die Lage aus dem Heiligtum 1 von Parța, aus der Banater Kultur, Phase II, mit einer von Vounass dem alten Zyprioten verglichen wird. Gewisse architektonische Elemente (ein grosser Pokal mit Fuss) aus dem Heiligtum 2 von Parța werden mit solchen Praktiken in Zusammenhang gebracht.

Hinsichtlich der Libatio wird auf einige Szenen aus den Heiligtümern (Kachti), Altären und Libatigegenständen: Gefässe mit zwei Öffnungen, anthropomorphe Gefässe, Amphorengefässe mit menschlichem Gesicht, der Askos und die Figürchen, sowie auf ihre Bedeutung (jene von Liubcova), die Altärchen u.a. eingegangen.

Das Darbringen der Opfergaben (oblatio), als Teil magisch-religiöser Zeremonien, wird durch das Vorhandensein gewisser Einrichtungen und Gegenstände (Bänke, Stellen, Herde, Kassetten, Altärtische, tragbare Herde, Platten, spezielle Gefässe, gewöhnliche Gefässe, Proviantgefässe u.a.) in den Heiligtümern und ihr wiederholtes Auftauchen ist ein Beweisgrund für ihre gemeinsamen Praktiken und Symbole. In der Arbeit werden Kategorien von Gütern beschrieben, die als Opfer gebracht wurden und die immer mit dem Blutopfer, das auf Gedanken der ursprünglichen Tötung verweist, in Verbindung stehen.

Das Verbrennen der Opfergaben (fumigatio) wird durch eine Reihe von Gegenständen und Einrichtungen (Kassetten, Herde, Brennöfen, Altäre, Altärchen, Szenen, Reste: Asche und Kohle) sowie von Gruben oder Brunnen bewiesen, wobei von Beispielen aus Parța, Remetea, Cuptoare u.a. oder von Heiligtümern, in denen damit im Zusammenhang stehende Gegenstände, ausgegangen wird.

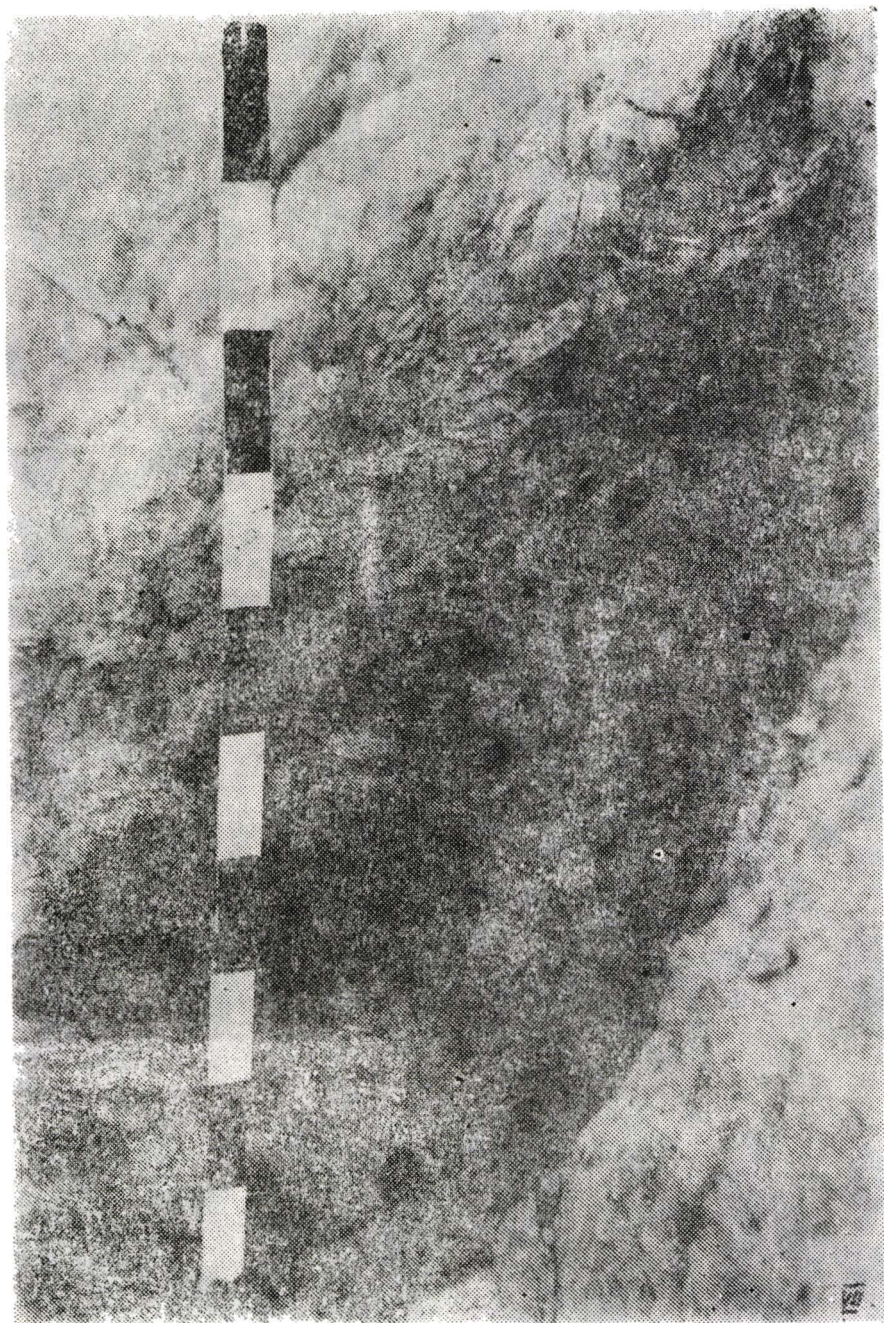

Fig. 1. Parța-Șaitos, puțul VII.

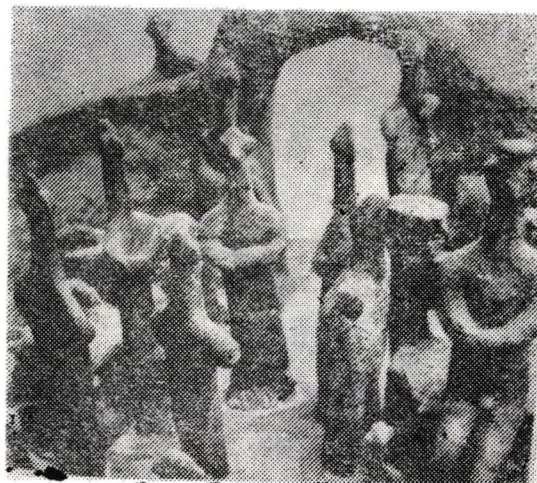
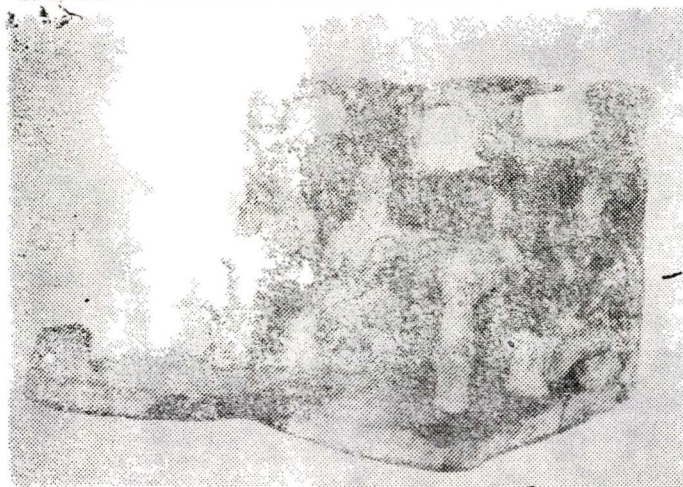
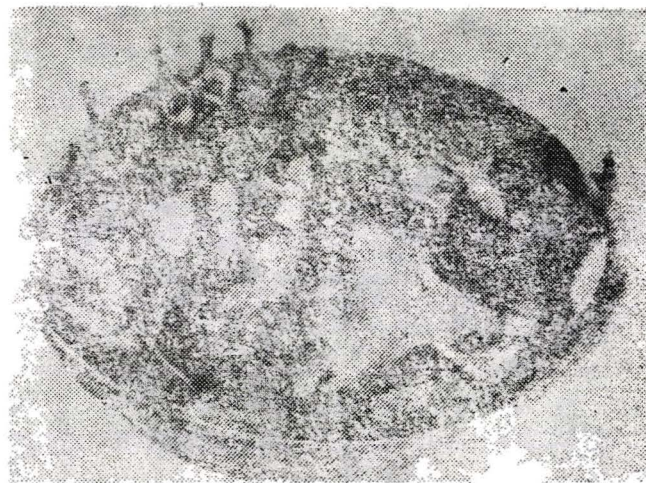
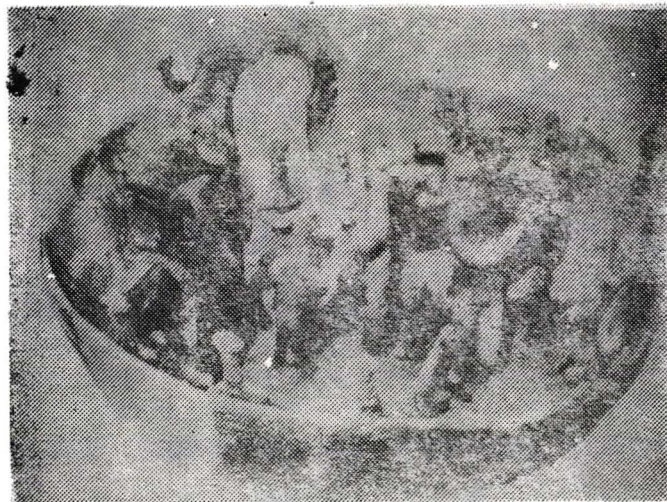

Fig. 2/1—3. Macheta sanctuarului de la Vounas, Cipriot vechi 2/3-4. Macheta santuarului de a Kamilari, Minoic-Micenian.

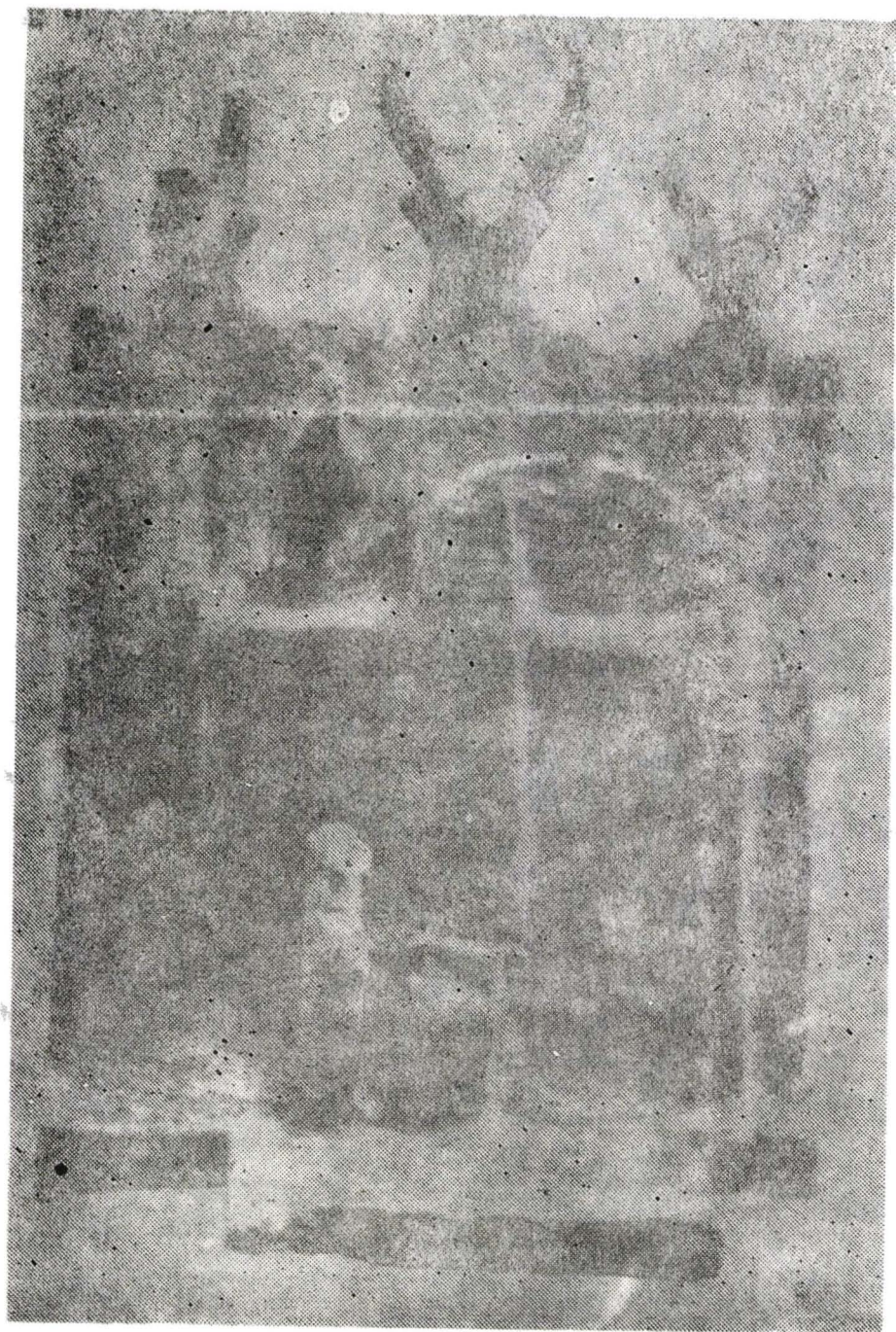

Fig. 3. Macheta sanctuarului de la Katchati, Cipriot vechi.

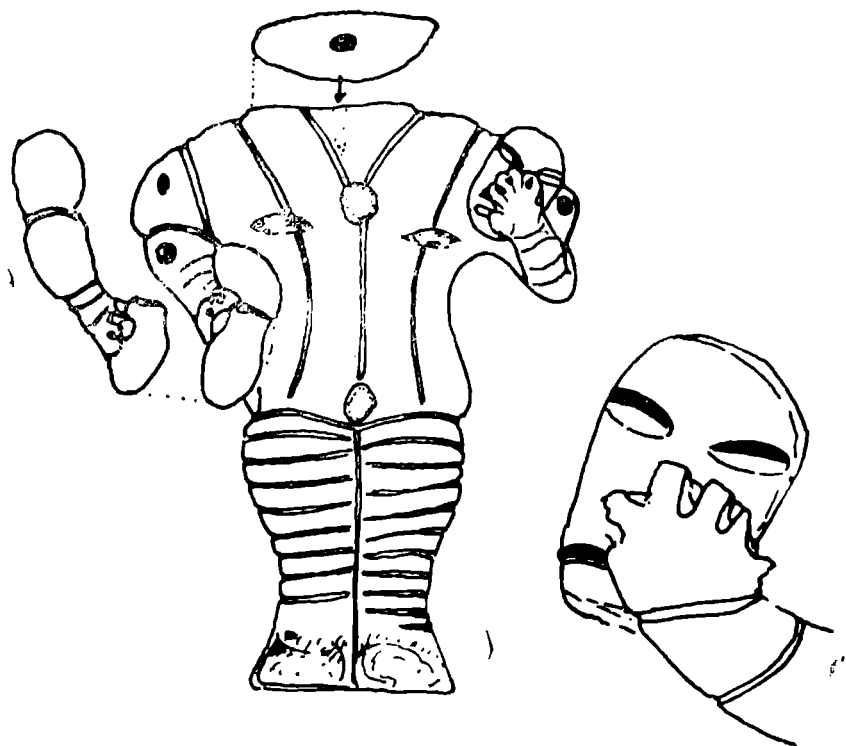

Fig. 4. Statueta de la Liubcova, cultura Vinča, faza C.

Fig. 5. Statueta de la Bordjös, cultura Vinča.

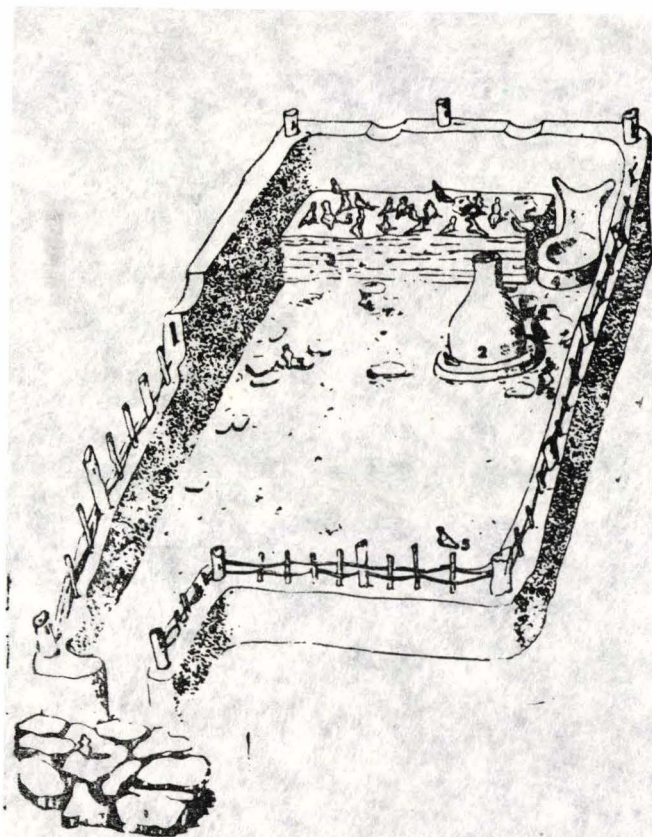

Fig. 6. Sanctuarul de la Popudnia, cultura Cucuteni.

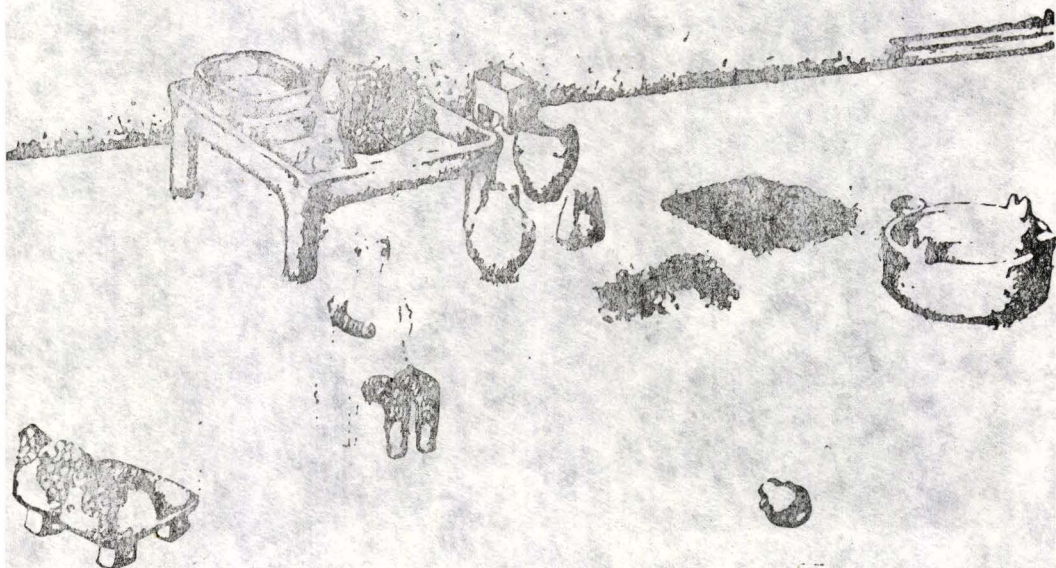

Fig. 7. Sanctuarul de la Véstő-Mágor, cultura Tisa.

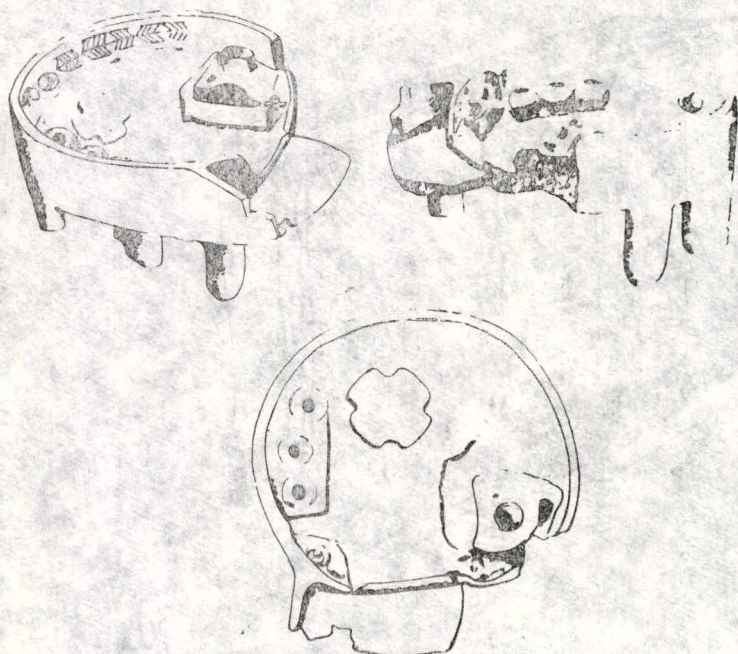

Fig. 8. Macheta sanctuarului de la Popudnia, cultura Cucuteni.

Fig. 9. Amfora cu fata umana, Parta, sanctuarul 2, cultura Banatului, faza II-a.

Fig. 10. Pața, fundațiile sanctuarului 1 și 2 văzute din spre apus.

Fig 11. Altăraș, cultura Vinča, faza C.

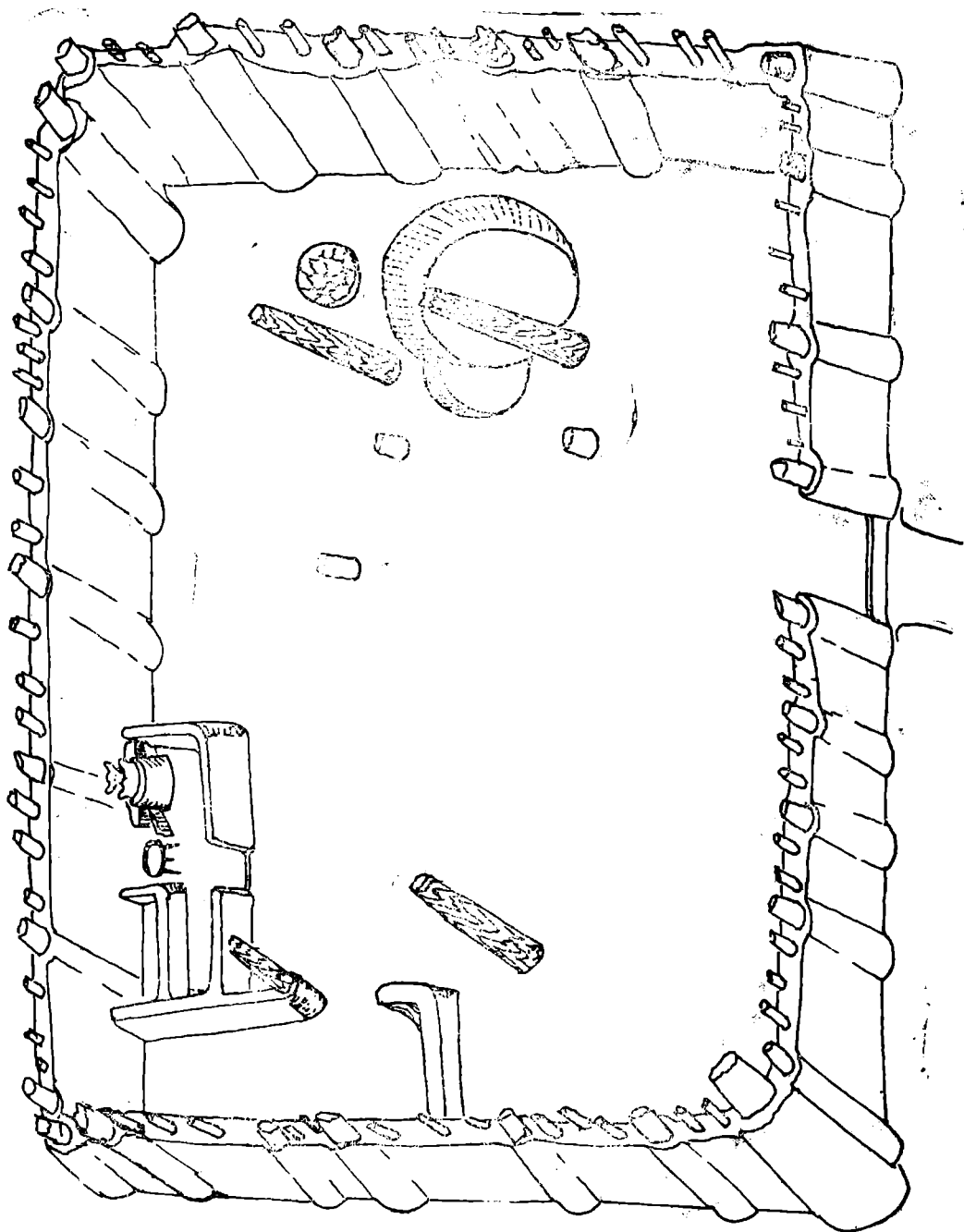

Fig. 12. Parța, sanctuar 1 (reconstrucție, varianta 2), cultura Banatului, faza B.

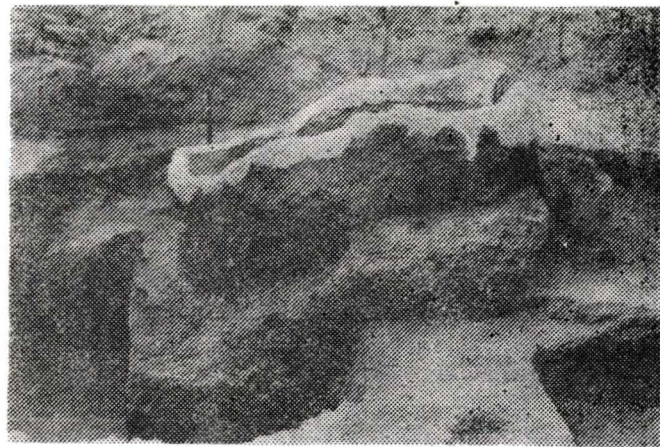
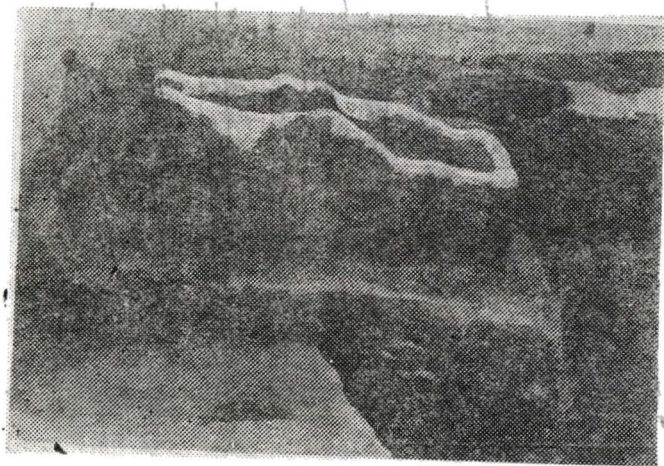
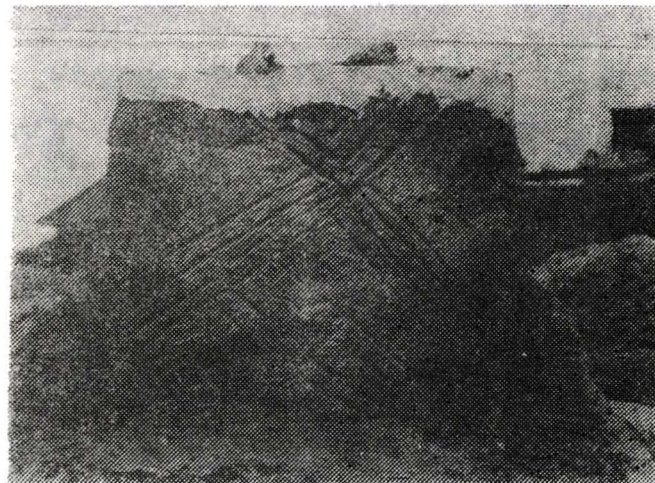
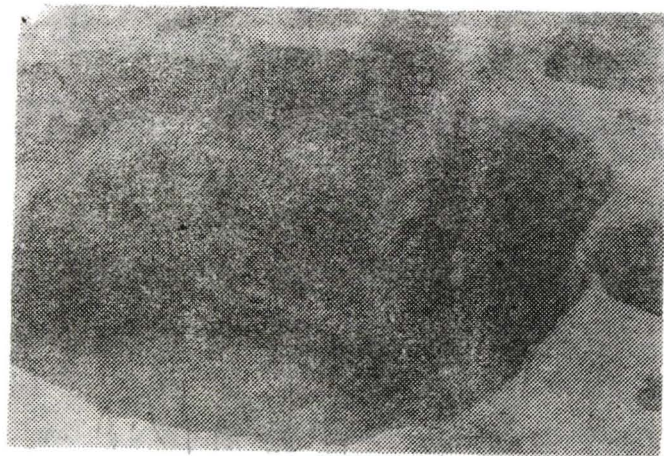

Fig. 13. Parța, groapa 28 (sanctuar 1) suprapusă de soclul statuii monumentale, cultura Banatului, faza B.

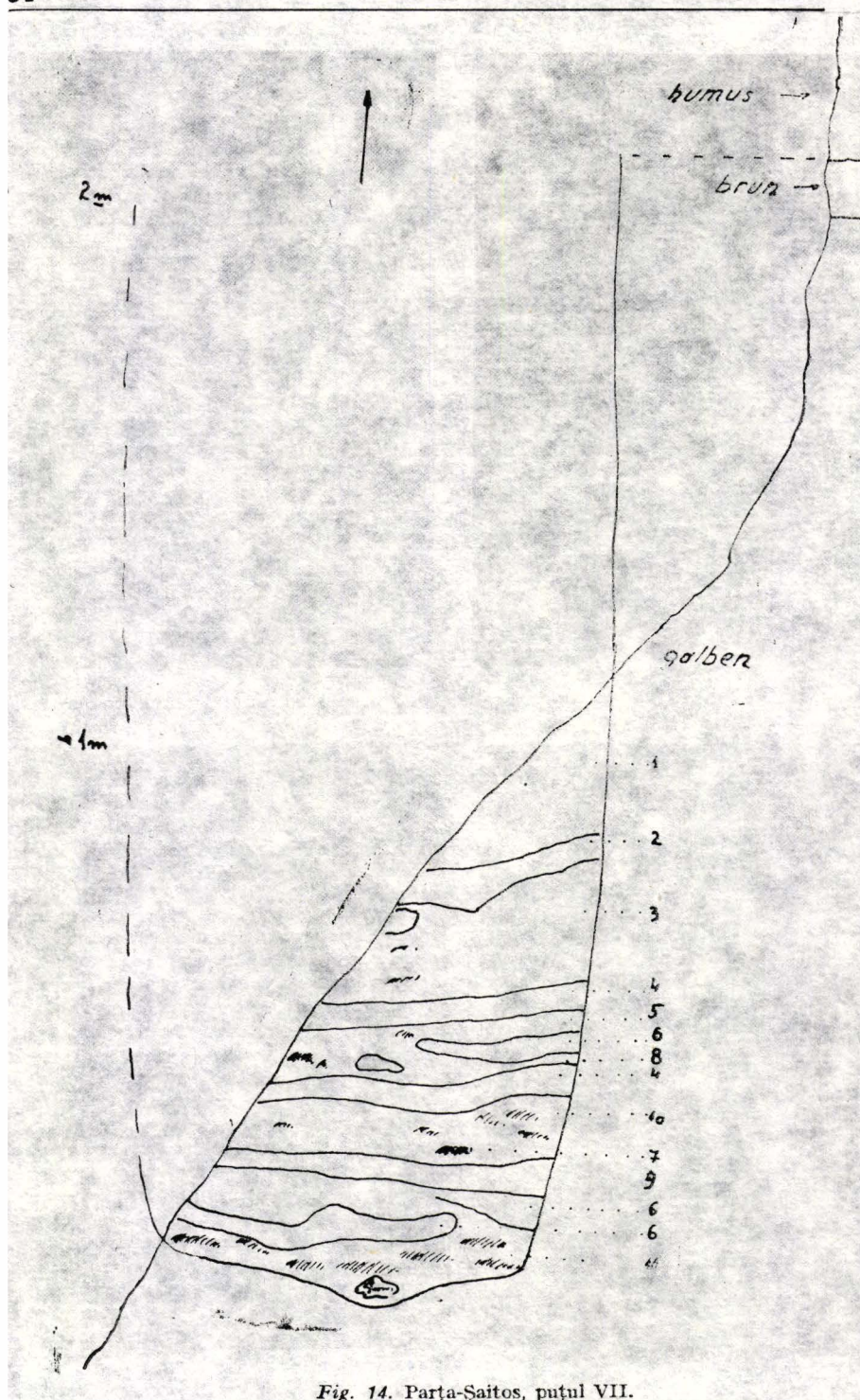

Fig. 14. Parța-Șaitos, puțul VII.

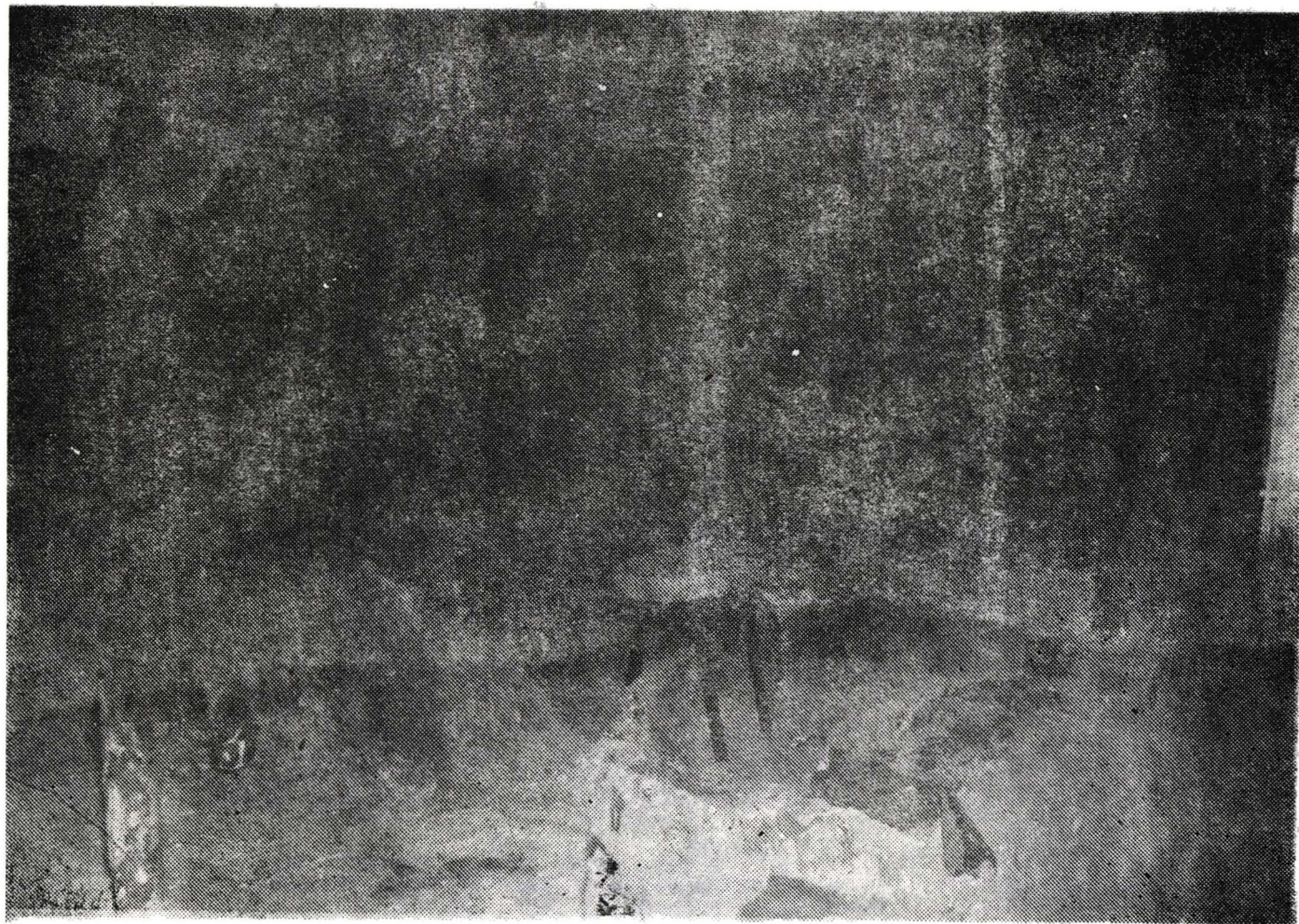

Fig. 15. Parța, reconstituirea sanctuarului 2 în Muzeul Banatului, vedere din spre est, detalii cu masa-altar A.

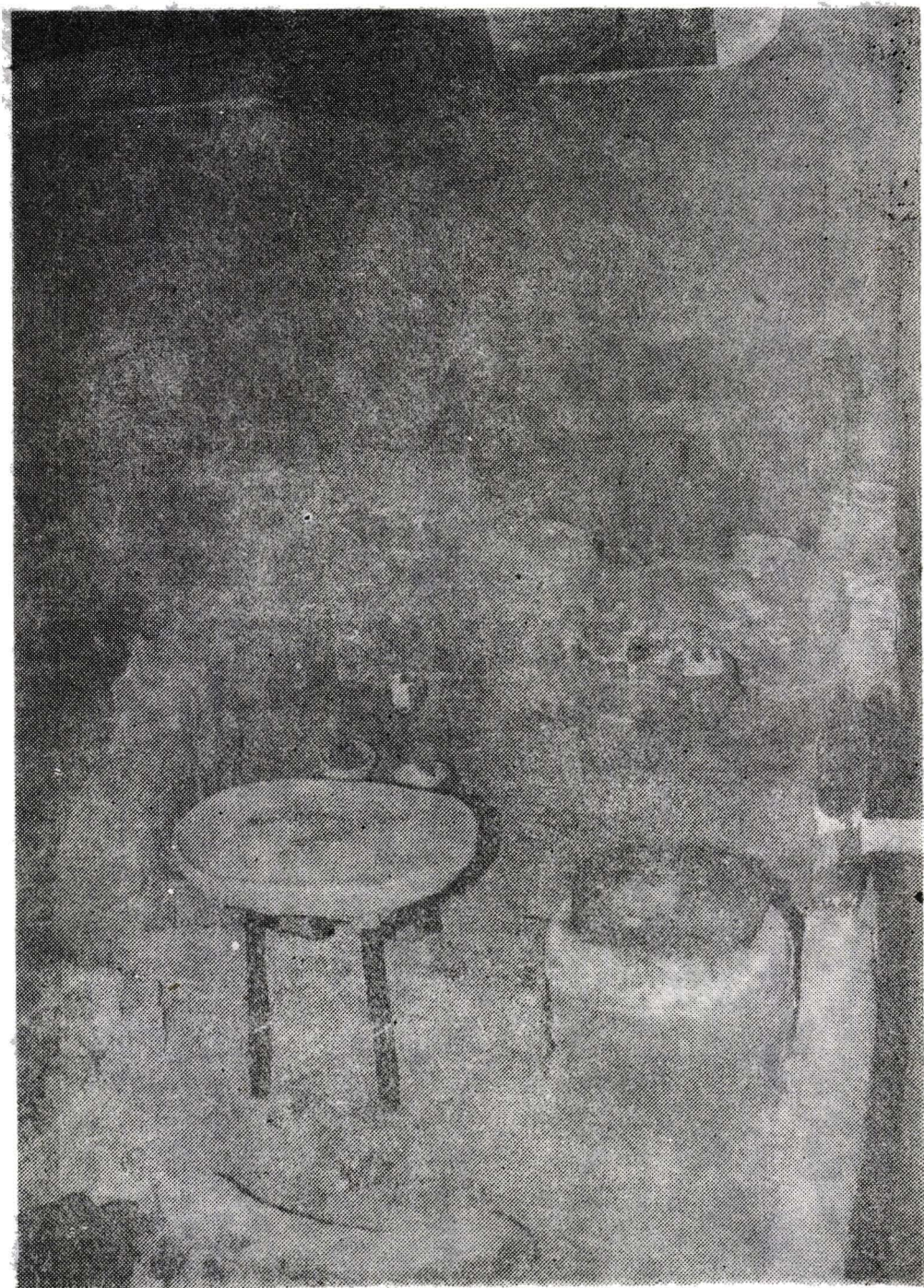

Fig. 16. Parța, reconstituirea sanctuarului 2, detalii cu mesele-altar A—C

DESPRE ORGANIZAREA INTERNĂ ȘI FUNCȚIILE ETNO-CULTURALE DIN GRUPUL ICLOD*

Problema reconstituirii vieții străvechilor comunități neo-eneolitice duce lipsă, mai ales, de îndrăzneala interpretării unor date arheologico-istorice. Dintr-o obișnuință veche, aceea de a nu prezenta mai mult decât informația primară, aceasta îl pune pe arheolog în postura de a face doar descrieri, așteptând acea situație ideală care i-ar permite să reconstituie viața, modul de trai, ocupațiile, etc.

În momentul de față, sîntem încă departe de a reconstitui această viață în toată complexitatea ei, dar totuși încercăm un astfel de demers.

Noile săpături arheologice de la Iclod¹, care reiau una dintre primele săpături sistematice din Bazinul someșan, efectuată de M. Roska, în martie 1902², vin să confirme una dintre afirmațiile marelui preistorician, din scrisoarea lui către Posta Bela, directorul Muzeului și profesor la Universitatea din Cluj „așa simt că cu această săpătură putem da lovitura Zsofiei Torma”³.

Concret, cei 17 ani de cercetări de la Iclod, cu fonduri modeste, au permis definirea unui grup cultural, parte a unei civilizații denumită Cluj—Cheile Turzii—Lumea Nouă—Iclod. Această civilizație a neoliticului dezvoltat își începe evoluția la finele neoliticului timpuriu, marcat prin descoperirile de tip Gura Baciului IV și Cluj-Stăvilă⁴, continuată în neoliticul mijlociu prin grupul Cluj—Cheile Turzii—Lumea Nouă⁵, își încheie evoluția în neoliticul târziu prin grupul Iclod⁷. Cercetările efectuate ne oferă astăzi posibilitatea unor prime analize și sinteze.

În cele peste 40 de secțiuni, totalizînd o suprafață de cca 1195 m² (950 m zona B + 180 m zona A + 65 m zona C), au fost descoperite

*Comunicare prezentată la Colocviul de neolitic, București, mai, 1989.

¹ Gh. Lazarovici, în *StCom Caransebeș*, 2, 1977, p. 211; idem, în *Materiale*, 15, 1983, p. 50; idem în *Actes C.I.S.P.P.*, Nice, 1976, p. 346; Gh. Lazarovici—Z. Kalmár, în *Acta MN* 19, 1982, p. 222—230; idem, în *Apulum*, 23, 1986, p. 25—41; idem, în *Apulum*, 24, 1987, p. 9—39; idem, în *Apulum*, 25, 1988, p. 9—47; idem, în *Apulum*, 26, 1989, s.t.; Z. Kalmár în *Acta MP*, 10, 1986, p. 61—70; idem, în *ActaMN*, 24—25, 1987—1988, s.t.; idem, în *Arheometrie*, 2, 1989, p. 137—145

² MIT, nr. inv. C. 502—506; Roska Rep, p. 193; Gh. Lazarovici, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 17 și urm.

³ MIT, nr. inv. C. 1052.

⁴ Gh. Lazarovici, în *StCom Caransebeș*, 2, 1977, p. 212—227; idem, în *ActaMN*, 14, 1977, p. 23—28; idem, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 17 și urm., Gh. Lazarovici—Z. Kalmár, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 221—223.

⁵ Gh. Lazarovici—Z. Kalmár, în *ActaMN*, 22—23, 1985—1986, p. 723—724; Z. Kalmár în *ActaMN*, 24—25, 1987—1988, s.t.; idem, în *Acta MP*, 11, 1987, p. 61—62.

⁶ Gh. Lazarovici—Z. Kalmár, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 221—245; Gh. Lazarovici, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 17; Gh. Lazarovici—H. Dumitrescu, în *ActaMN*, 22—23, 1985—1986, p. 3—40.

⁷ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 16—45.

cca 56 de complexe (gropi, bordeie, colibe și locuințe de suprafață)⁸, la care se adaugă 70 de morminte⁹ și un sistem de fortificații¹⁰.

Ca urmare a unor schimbări economico-sociale, cauzate de „șocul Vinca C”¹¹, o bună parte a comunităților din vestul Transilvaniei sînt afectate. Rezultatele directe ale acestui fenomen sînt: apariția grupului Iclod (în Bazinul Someșului și Arieșului)¹², aspectul Turdaș tîrziu (în Bazinul mijlociu al Mureșului)¹³ și aspectul Tăulaș¹⁴.

1) Apariția unui sistem de fortificații (Fig. 2) încă din primul nivel de la Iclod este o mărturie directă a schimbărilor economico-social-politice și a transformărilor petrecute în psihologia comunităților respective. Fortificația de la Iclod este de tip „Rondel”¹⁵ de formă circulară (cu diametru de cca. 140 m), avînd două deschideri (cercetate pînă în prezent), orientate după punctele cardinale, respectiv spre est și vest. Sistemul se compune dintr-un șanț în formă de „V”, cu lățimea de 4–6 m și adîncimea între 2–3 m. În spatele lui la cca 5–6 m se găsește o palisadă din stîlpi masivi înfiți vertical. Aceste lucrări au necesitat o cantitate apreciabilă de muncă și o organizare din partea comunității. În partea de vest, au fost descoperite mai multe locuințe, acolo unde M. Roska a săpat și a descris acci mare complex „s-au găsit între calea ferată și șosea, aproape de drumul ce trece peste calea ferată, bucăți de chirpici, ca la Corpadea, mai mari decît o țiglă romană”¹⁶.

În imediata vecinătate a palisadei au fost descoperite resturile unei locuințe de suprafață din faza I a grupului Iclod¹⁷. Tot din faza I fac parte locuința din S₆ și bordeiul din S₇. Toate aceste complexe se găsesc între palisada 1 și 2. Din păcate, palisada 2, cea din interior, nu a putut fi datată în secțiunile S₇ și S₈, deoarece nu au fost descoperite complexe care să suprapună, sau să fie suprapuse de șanțul palisadei. Adîncimea mare a șanțului palisadei (30 × 30 cm) ne-ar îndemna să o atribuim primului nivel de locuire. Mai bine de jumătate (partea sudică) din interiorul palisadei 1 a fost distrusă de terasamentele și șanțurile celor două căi ferate, existînd doar șansa decopertării părții nordice care ar putea fi intactă.

În zona așezării C (contemporană cu nivelul I din zona B care se află la 250 m nord-vest) au apărut fragmente ceramice caracteristice orizontului Iclod I¹⁸. Aceasta arată că unele complexe funcționează și în afara fortificației.

Caracteristicile acestei etape de dezvoltare sînt: bogăția și calitatea bună a ceramicii (pictură, slip lustruit), topoarele șlefuite îngrijit, marea majoritate a uneltelor din os (străpungătoare și dălți), și unelte din corn.

2) În vremea fazei Iclod II există o locuire în zona B cu 2 nivele (IIa, IIb), funcționează cimitirul A, fiind însă cîteva morminte în cimitirul B¹⁹. Deși, pînă în prezent, au fost

⁸ Gh. Lazarovici, în *Materiala*, 15, 1983, p. 50; Gh. Lazarovici – Z. Kalmár, în *Apulum*, 23, 24, 25, 26, din anii 1986, 1987, 1988, 1989.

⁹ Supra-notele 1 și 8.

¹⁰ Gh. Lazarovici – Z. Kalmár, în *Apulum*, 24, 1987, p. 9–36; idem, în *Apulum*, 25, 1988, p. 9–47; Idem, în *Apulum*, 26, 1989, s.t.; Gh. Lazarovici *Fortificațiile neo-eneolitice din România*, comunicare, Deva, 1988 și Venigerode, 1989; idem, în *Johr MittlVorg*, 73, 1990, p. 93–117.

¹¹ Gh. Lazarovici, în *Acta MP*, 11, 1987, p. 33–56.

¹² Gh. Lazarovici – Z. Kalmár, în *ActaMN*, 19, 1982, 221–245; Z. Kalmár, în *ActaMN*, 24–25, 1987–1988, s.t. (Plătești – Stejeriș).

¹³ I. Paul, în *PZ*, 56, 2, 1981, 222–223; Gh. Lazarovici – H. Dumitrescu, *loc. cit.*; pentru zona Someșului vezi Z. Kalmár, în *StCom Satu Mare*, 1985, s.t.; idem, în *ActaMN*, 24–25, 1987–1988, s.t. (Cluj – Bd. Lenin); există astfel de materiale și la Dumbrava (jud. Satu-Mare, informații amabile N. Iercoșan. (materiale în Muz. Carei).

¹⁴ H. Dumitrescu, în *ActaMN*, 21, 1984, p. 3–44; Gh. Lazarovici – H. Dumitrescu, *loc. cit.*

¹⁵ M. Zapotocka, în *BBAMÉrk*, 13, 1986, p. 265–272; I. Pavlu, în *BBAMÉrk*, 13, 1986, p. 255–263; I. Pavuk, în *BBAMÉrk*, 13, 1986, p. 212–223; Gh. Lazarovici, în *Johr MittlVorg*, 73, 1990, fig. 5–10.

¹⁶ Supra-nota 3.

¹⁷ Gh. Lazarovici – Z. Kalmár, în *Apulum*, 24, 1987, p. 9–39; Idem, în *Apulum*, 25, 1988, p. 9–47; Idem, în *Apulum*, 26, 1989, s.t.

¹⁸ Gh. Lazarovici, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 16–46.

¹⁹ Supra notele 1 și 8.

cercetate puține complexe din această fază, numărul mare de morminte și mai ales bogăția inventarului funerar, sugerează că intensitatea și dinamismul maxim al comunității este la începutul fazei II. Nu știm cum arătau locuințele din această etapă, dar faptul că spațiul de locuit al așezării nu mai era suficient rezultă din dezafectarea șanțului și a palisadei 2 (palisada 1 nu știm cît dăinuie), extinderea stațiunii și mutarea cimitirului, în zona A (inițial se afla în zona B între palisadă și șanț), toate acestea sugerind, în același timp și profunde schimbări interne.

3) Cele mai multe complexe cercetate datează la sfîrșitul fazei II (sau II/III). De altfel și statisticile pe materialele din nivelul IIB (zona B) indică momentul de maximă înflorire. Tot acum, însă, începe un proces de „decădere”, de mutare a atenției de la ceramică de bună calitate, producîndu-se doar strictul necesar, se renunță la construirea unor locuințe cu mult lemn și chirpici, locul lor fiind luat de colibe. Cantitatea ceramicii este însă mare, crește numărul uneltelor cioplite, al topoarelor, rîșnițelor, zdrobitoarelor și începe să se dezvolte industria cornului. Uneltele cioplite din corneene sînt prelucrate la sursă, iar cele din silex și obsidian în așezare²⁰.

Locuințele se caracterizează prin aglomerări de ceramică, foarte multe oase de animale (mai ales vite mari), mult rîșnițe, pietre de rîu, mult cărbune și cenușă, toate indicînd tipul de colibă construită din lemn. În acest nivel au apărut și lingurile-biberon²¹, nouă dintre ele în locuința B₁. Numărul mare de pietre din locuințe ar marca fie pietre de la acoperiș, fie pavaje, fie baza sau chiar vetre de foc (vezi situația complexelor L₁₋₂, L₈)²².

4) Procesul de decădere, sesizat în așezarea de la Iclod, poate fi generalizat pentru toate așezările și spațiul grupului Iclod. Cele mai multe dintre stațiuni nu au faza a III-a a grupului.

Începînd încă din etapa anterioară și continuînd în această vreme, se constată mari mișcări, interferențe și procese de sinteză între grupul Iclod și grupele învecinate. În spațiul grupului Iclod au loc următoarele mișcări și fenomene etno-culturale (Fig. 1):

— la Cluj-Napoca și Zau de Cîmpie²³ locuirea este continuată de purtătorii culturii Petrești;

— la Vlaha, Baci, probabil, Dedrad au loc sinteze Iclod-Petrești petrecute în favoarea culturii Petrești²⁴;

— comunitățile Iclod se deplasează spre vest, la Zalău, Bocșa, Zăuan²⁵ și spre nord-vest, la Apa și Dumbrava (jud. Satu-Mare)²⁶.

— elementele Precucuteni I spre II sau mai degrabă influențe precucuteniene sînt sesizate în această perioadă²⁷. Foarte probabil că elementele precucuteniene sînt vehiculate de cele petreștene și nu vin dinspre est cum ar fi de așteptat.

— din zona Criș-Someșul Mic, comunități Herpály asociate cu elemente tisoide au fost sesizate la Cluj — *Bibl. Academiei*, Zău de Cîmpie (nivelul 2) și la Iclod (cimitirul B, mormintul 13)²⁸.

— elemente „Suplac — Lengyel” sînt sesizate tot acum²⁹.

— din zona Ecsedea-Er-Meseș pîtrund în zona Someșului Mic, dinspre vest-nord-vest, comunități cu o cultură specifică³⁰, care din lipsă unor așezări sau complexe cercetate în zon Clujului, au fost definite pe baza materialelor drept „grupul Gilău”³¹.

²⁰ Z. Kalmár, în *Arheometrie*, 2, 1989, p. 137-145; idem, în *ActaMN*, 24—25, 1987—1988, s.t.

²¹ Idem, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 62—70.

²² Gh. Lazarovici, în *Materiale*, 15, 1983, p. 50.

²³ Gh. Lazarovici — Z. Kalmár, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 221.

²⁴ *Ibidem*, p. 221—245; Gh. Lazarovici — P. Gyulai — Z. Kalmár A. Palkó, *Descoperiri preistorice la Vlaha*, comunicare, 1985; Z. Kalmár, *Descoperiri Petrești în vestul și centrul Transilvaniei*, comunicare, Băile Herculane, 1984; Idem, în *Materiale*, Tirgoviște, 1985, s.t.

²⁵ Z. Kalmár, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 61—70. Materiale inedite în MIAZ de la Bocșa (Informații amabile E. Lakó căreia îi mulțumim și pe această cale).

²⁶ Informații amabile N. Iercoșan căruie îi mulțumim și pe această cale.

²⁷ Gh. Lazarovici — Z. Kalmár, în *Apulum*, 24, 1987, fig. 10/18—20; materiale inedite din ultimele săpături în MIT.

²⁸ Supra-nota 23.

²⁹ Z. Kalmár, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 61—70, vezi și bibliografia pentru Suplacu de Barcău.

³⁰ Gh. Lazarovici — I. Némethi, în *Acta MP*, 7, 1983, p. 17—60.

³¹ Z. Kalmár, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 247—252; Gh. Lazarovici — Z. Kalmár, în *ActaMN*, 22—24, 1985—1986, p. 728, 738 și materiale inedite în MIT.

5) Interpătrunderile, fluctuațiile și schimbările sesizate în Bazinul someșan, se petrec în forme similare și în sud. Acestea însă au pregătit baza viitoarei sinteze, concretizată prin cultura Tiszapolgár, care pune capăt și ocupă spațiul grupului Iclod. Componentele de bază a acestei civilizații noi — ceramica neagră-cenușie, cenușie cu flecuri, formele carenate, arderea bună — constituie trăsături sudice care puteau fi preluate din cultura Petrești, faza B (Nandru, Vultureni, Cheile Turenilor) sau din acea „Buckelkeramik” prezent în mod constant în cultura Herpály³².

ZOIA KALMAR

ÜBER DIE INNERE ORGANISIERUNG UND ETNO-KULTURELLEN SCHWANKUNGEN INNERHALB DER ICLODGRUPPE

(Zusammenfassung)

Die Arbeit stellt ein Modell innerer Organisation dar, die gegen Ende des Neolithikums stattfand, wobei sich die Analyse auf die archäologischen Bemerkungen von Iclod stützt. In der ersten Phase der Iclodgruppe bemerkt man die Existenz eines aus einem Graben und zwei Palisaden bestehenden Verteidigungssystems vom Typ „Rondel”. Zu dieser Zeit funktioniert in Iclod, Phase I, ein zwischen dem Verteidigungsgraben und der ersten Palisade gelegener Friedhof, während die Wohnungen innerhalb der Palisaden lagen, aber es gab auch einige Wohnungen außerhalb der Palisaden, und zwar in einer Entfernung von etwa 250 m in südöstlicher Richtung. Die kulturell-wirtschaftlichen und sozialen Veränderungen führen zur Auflösung der Festung, die bewohnte Fläche wird ausgedehnt und der Friedhof rückt in die Zone A.

Das Ende der Iclodgruppe wird von den Erscheinungen hervorgerufen, die am Ende des Neolithikums stattfinden und die von ethno-kulturellen Bewegungen, von Interferenzen und von Prozessen kultureller Synthese hervorgerufen werden.

Diese Veränderungen wurden in folgenden Punkten festgestellt:

- in Cluj-Napoca und Zau de Cîmpie, wo die Iclodbewohnung von den Trägern der Petreștikultur fortgesetzt wird;
- in Vlaha und Baci, wo Iclod-Petrești-Synthesen zu Gunsten der Petreștikultur stattfinden;
- die Iclodgemeinschaften verlagern sich nach Westen und Nordwesten, wobei Materialien in Zălau, Zăuan, Bocșa, Apa und Dumbrava entdeckt werden;
- in dieser Periode werden Precucuteni-I und II-Elemente oder eher Precucutenieninflüsse wahrgenommen. Höchstwahrscheinlich werden diese Elemente von der Petreștikultur im Umlauf gesetzt und kommen nicht, wie zu erwarten wäre, aus dem Osten;
- in Someșul-Mic-Becken stieß man auf Herpálygemeinschaften mit theißartigen Elementen;
- Suplac-Lengyel-Elemente dringen in das Gebiet der Iclodgruppe ein;
- Aus dem Gebiet Ecsedea-Er-Meseș rücken Gemeinschaften, die mit dem Begriff „Gilăugruppe” bezeichnet wurden, nach Osten und Südosten vor.

Die wirtschaftlichen, sozialen und psychologischen Verflechtungen, Schwankungen und Veränderungen legen den Grundstein der künftigen Synthese, die in der Tiszapolgárkultur zum Ausdruck kommt, eine Kultur, die der Iclodgruppe ein Ende setzt und deren Raum einnimmt. Die Hautbestandteile dieser Zivilisation (schwarz-graue Keramik, Fleckenkeramik, die Kielformen, die braune Brennung) stellen südliche Elemente dar, die aus der Petreștikultur, Phase B, oder aus der „Buckel-keramik” der Herpálykultur hätten übernommen werden können.

³² N. Kalicz — P. Raczky, in *The late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 105–126; materiale inedite in MIT.

Fig. 1. Harta Bazinului someșan la sfârșitul neoliticului.

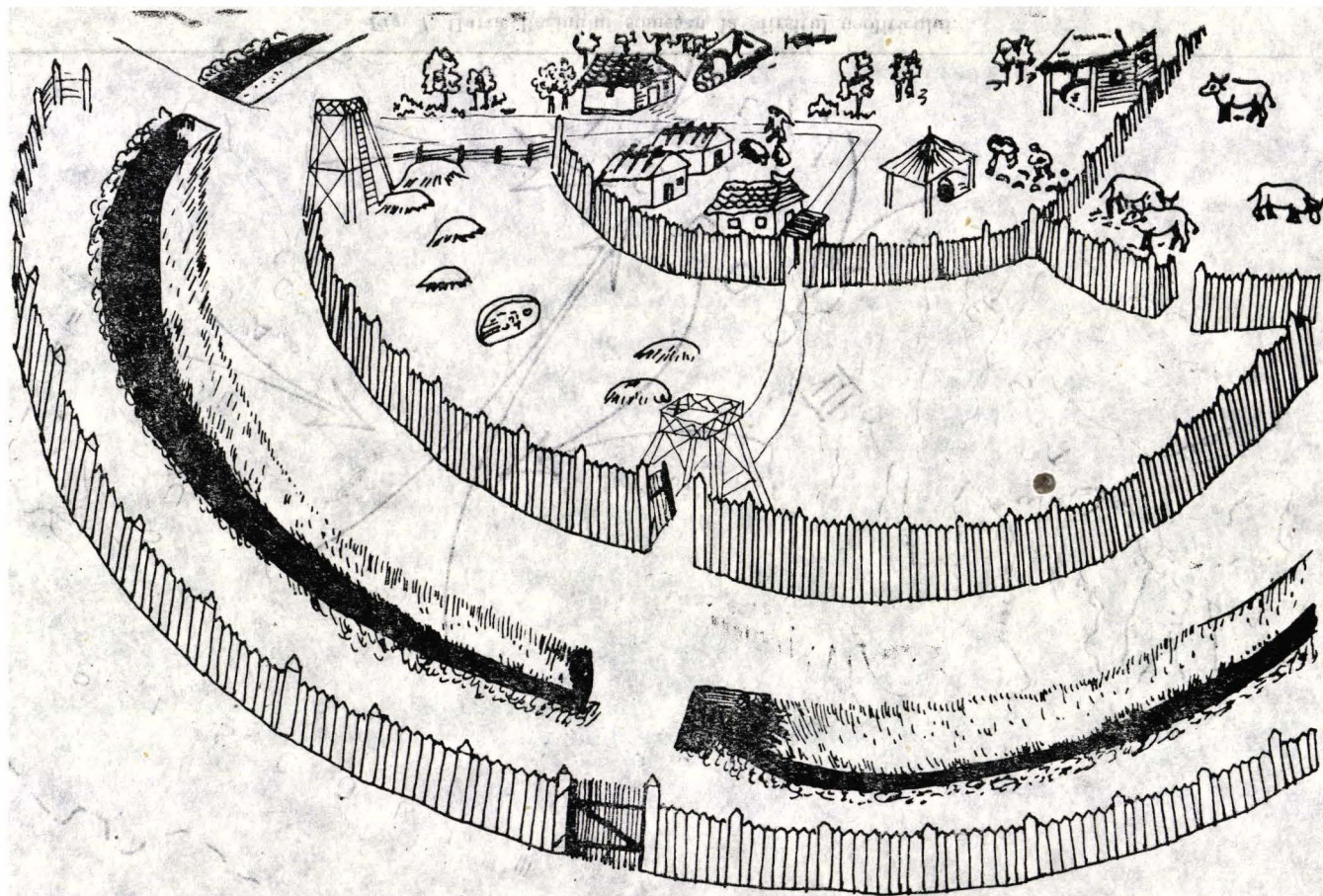

Fig. 2. Reconstituire grafică a nivelului I în așezarea de la Iclod (după Gh. Lazarovici).

AȘEZAREA DIN PERIOADA DE TRANZIȚIE LA EPOCA BRONZULUI DE LA SANISLĂU (JUD. SATU MARE)

Localitatea Sanislău (jud. Satu Mare), așezată la marginea cîmpiei nisipoase a Nirului, este bine cunoscută în literatura de specialitate prin mai multe puncte arheologice, care indică o locuire neînteruptă din epoca neolitică și pînă în feudalismul timpuriu¹. Dintre aceste obiective, două au fost cercetate exhaustiv, trei parțial prin sondaje și săpături de salvare iar șapte prin cercetări de teren. Din vatra satului, mai sînt cunoscute alte patru descoperiri incidentale, izolate².

Așezarea datînd din perioada de tranziție la epoca bronzului (Sanislău III — „Ferma C. A. P.”)³, care face obiectul prezentei lucrări, este situată pe o dună de nisip, de formă alungită, cu dimensiunile aproximative de 180 × 120 m, orientată N-S, care se găsește în partea nord-vestică a localității, în stînga drumului spre satul Horea, la cca 400 m S de obiectivul Sanislău II (necropola traco-dacică din sec. VI—IV î. e. n.). Perimetrul așezării, care ocupă partea centrală mai înaltă și panta nord-estică a dunei, a suferit deranjări repetate în urma unor lucrări, agricole, de îmbunătățiri funciare și de construcții. În anul 1980 au fost efectuate lucrări de nivelare parțială a dunei, care au afectat partea centrală, nordică și estică a acesteia și care au dus la dislocarea a cca 70% din așezare, neputîndu-se, astfel, stabili cu exactitate perimetrul ei. O altă cauză, în afară de cea antropică, care îngreunează, nu numai stabilirea întinderii așezării, ci și a reconstituirii mediului fizico-geografic și geomorfologic antic al zonei, este acțiunea intensă a agentului eolian asupra nisipului, care a modificat în funcție de perioade, anotimpuri, direcția și intensitatea vîntului, aspectul reliefului zonei și care a avut repercurșiuni și asupra florei și chiar a habitatului uman.

¹ Vl. Zirra, în *StCom Satu Mare*, 2, 1972, p. 151—205; I. Némethi, în *StCom Satu Mare*, II, 1972, p. 121—148; *idem*, în *Dacia*, 26, 1982, p. 115—114; *idem*, în *StCom Satu Mare* 5—6 1981—1982, p. 45—58; T. Bader, în *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 209—223; *idem*, în *Acta Antiqua et Archaeologica*, 14, 1971, p. 63—71; *idem*, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, 1978, p. 127; *idem*, în *StCom Satu Mare*, 5—6, 1981—1982, p. 41 și 143—165; *DIVR*, p. 518; *DEAVR*, p. 298.

Sanislău I, „Lutărie” sau „La capelă”, necropolă celtică, sec. III—II î. e. n., săpătură Vl. Zirra și colectivul, 1965—1967; *Sanislău II*, „Nisipărie” necropolă traco-dacică, sec. VI—IV î. e. n., săpătură I. Némethi, 1967—1968; *Sanislău III* „Ferma C. A. P.”, așezare din perioada de tranziție la epoca bronzului, săpătură de salvare N. Iercoșan, 1980; *Sanislău IV*, „Livadă”, necropolă Hallstatt timpuriu, săpătură de salvare I. Némethi, 1968; *Sanislău V* „Drumul spre Horea”, așezare neolitică, cultura Ciumești și prefeudală, sec. VII—VIII, sondaj N. Iercoșan, 1987, inedit (Mz. Carei, inv. 7553—7600). Alte puncte arheologice: „Grajduri C. A. P.” — așezare neolitică; „La hîrburi”, „Deal”, „Cserepes” și „Holoștau” — epoca bronzului; „Movila de nisip” — sec. II—IV e. n.; „Grădinărie” — feudalism timpuriu, iar ca descoperiri izolate menționăm: 3 culturi cu plisc, descoperite în două puncte, un virf de lance din fier, din zona viilor, precum și greutatea de lut, fusaiole, un topor din piatră șlefuită și fragmente ceramice — loc necunoscut.

² O primă semnalare: Petre I. Roman, I. Némethi, *Cultura Baden în România*, 1978, p. 15, pl. 21/3—12; N. Iercoșan, în *Symposia Thracologica*, 7, Tulcea, 1989, p. 232—233.

Lucrările din 1980 au constatat în executarea, în vederea nivelării, a șase șanțuri (numerate convențional A–F, de la est la vest), în lungime de 80–100 m, adânci de 2–2,5 m și late de 3 m, pe panta nordică și partea centrală, în lungimea dunei, la distanțe inegale între ele. În marginea și pe fundul acestor șanțuri (în zona centrală au ajuns la nisipul geologic nederanjat), s-a putut identifica cu claritate startul de cultură și mai multe complexe deranjate — iar prin taluzările și îndreptarea unor maluri, în unele zone, s-au obținut profiluri stratigrafice clare (de exemplu în șanțul C).

Săpătura de salvare din toamna anului 1980⁴, a constatat din executarea a două secțiuni: S. I (45 × 2,5 m), orientată N–S, între șanțurile C și D, în zona centrală și S. II (5 × 2 m), orientată E–V, perpendiculară pe prima, între șanțurile B și C, pe panta estică; precum și sondarea unor gropi care se profilau în zonele afectate de lucrări.

Stratigrafia verticală, evidențiată de cele două secțiuni și de profilul estic și vestic al șanțului D, se prezintă astfel:

— 0–35 cm nisip zburător (în unele locuri acesta poate depăși 1 m, ca în șanțurile E și F);

— strat de cultură cu grosimea de 60–70 cm în partea centrală a dunei care se îngustează treptat pe pante (20–25 cm);

— nisipul geologic nederanjat, de culoare galbenă.

În plan orizontal au fost descoperite urmele a trei locuințe de suprafață, zece gropi menajere și cinci vetre descrise. Principalele obiective, în ordinea descoperirii lor sînt:

Groapa nr. 1, observată în profilul estic al șanțului E, a fost parțial distrusă de lucrări și dislocată. Are forma ovală, diametrul de 1,40 m, și se adîncește la –45 cm din stratul de cultură în nisipul geologic. Are fundul plat și conține fragmente ceramice (Fig. 2/1–4), oase de animale și cenușă, precum și un percutor de cremene fragmentar. Destinația, ca de altfel toate gropile preparate-groapă menajeră.

Groapa nr. 2 a fost surprinsă în profilul vestic al șanțului D, în zona cea mai înaltă a dunei. Are forma aproape circulară și fundul drept. Diametrul gurii: 1,80 m, a fundului: 1,40 m, adîncime 1,20 în nisipul geologic. Conține: fragmente ceramice provenind de la vase din pastă fină și semifină de culoare închisă, cu angobă lustruită (Fig. 2/6–7), o strachină cu toartă, fragmentară (Fig. 2/5), o cantitate apreciabilă de oase de animale, multă cenușă și un craniu omenesc, fără alte oseminte umane.

Gropile nr. 3–4–5, observate în același șanț, D, au aproximativ aceeași formă, ovală, dar sînt mai mici ca dimensiuni. Conținutul este identic: cenușă, cărbuni, oase de animale, deșeuri litice și fragmente ceramice (Fig. 3/1–5). De asemenea, din taluzările malurilor șanțului D, au mai fost recuperate multe fragmente ceramice, unele rupte din piatră șlefuită și din obsidiană. (Fig. 13/2–4; 14/1–6).

În S. I au fost găsite: *vatra nr. 1* de formă ovală (80 × 60 cm), în grosime de 6–7 cm, avea marginile distruse și se găsea la baza stratului de cultură, precum și *vatra nr. 2* de aceeași formă și dimensiuni (75 × 60 cm) care a fost construită în marginea unei gropi menajere (*groapa nr. 6*) suprapunind-o parțial pe aceasta. Groapa avea forma ovală, dimensiunile de 1,10 × 0,80 × 0,70 cm și a fost căpăcuită cu un strat de lut galben, adus din altă parte, peste ea fiind construită *vatra*, care în situ se prezintă ca o masă masivă de chirpici, nefățuit, ars la roșu. Ceramica descoperită în groapă și sub lipitura vetrei era arsă secundar. La 3 m distanță spre S se găsea o altă vatră (*vatra nr. 3*) mai mică, cu diametrul de 65 × 50 cm, ușor înclinată, care conținea fragmente ceramice și oase de animale carbonizate. În apropiere se afla o groapă (*nr. 7*), circulară ca formă, cu diametrul de 80 cm și care se adîncea puțin, 0,25 cm în nisipul geologic. Conținutul este identic cu al celorlalte. În continuare a fost dezvelită *locuința nr. 1*, aflată la nivelul solului vegetal antic. Apare sub forma de depunere subțire de chirpici și arsură, precum și pămînt mai închis la culoare. Nu se adîncește în nisipul geologic și nu au fost observate nici urmele de pari. Are formă rectangulară și dimensiunile de 5 × 2,60 m. Nu are vatră. *Locuința nr. 2* a fost aflată la 7 m S de prima, dar orientarea acesteia era oblică pe S. I urmele ei putîndu-se vedea și în profilurile: vestic al șanțului C și estic al șanțului D. Dimensiunile surprinse sînt de 3,5 × 2,5 m, cele reale nu se pot stabili cu exactitate. În partea estică avea o vatră (*vatra nr. 4*), distrusă parțial de buldozer (în șanțul C), sub care au fost găsiți patru vâlătuci de vatră, de formă aproximativ cilindrică, cu lungimea de 14,5 cm și grosimea de 5,5 cm, așezați sub lipitura vetrei, suprapuși, doi cite doi, pe aceeași direcție (Fig. 4/7).

⁴ La săpătura de salvare, efectuată între 25 octombrie–2 noiembrie 1980, a participat și dr. I. Nemeti, căruii îi mulțumim pentru îndrumările și ajutorul acordat.

La capătul sudic al S. I, dar la mare distanță de complexele descrise anterior, a apărut o altă *groapă*, nr. 8, ovală, (110 × 90 cm) care se adîncea la 1 m în nisipul geologic. Conține: cenușă, oase de animale, fragmente ceramice, o rîșniță de piatră și un zdrobitor.

S. II (5 × 2 m), orientată E—V, perpendicular pe S. I, între șanțurile B. și C, a pus în evidență resturile unei locuințe de suprafață (*locuința nr. 3*), profilată parțial la nivelul solului vegetal antic, avînd o latură de 4 m, cealaltă neputînd fi stabilită datorită deranjărilor.

Groapa nr. 9 a fost găsită în șanțul A din marginea estică a așezării; avea formă ovală (0,80 × 0,70 m) și se adîncea mult (1,20 m) în nisipul geologic. În *groapă* au fost găsite fragmentele a două vase mari de provizii, două cănițe cu toarta în bandă suprainălțată, întregi, un topor de piatră perforat, fragmentar, alte fragmente de vase, oase de animale și ultiă cenușă (*Fig. 12/1—7*).

Pe fondul celorlalte șanțuri au mai putut fi identificate și alte complexe: o vatră distrusă (*vatra nr. 5*) și o *groapă* (*nr. 10*), pe panta nordică, din aceasta fiind recuperat un vas cu două torți, bogat ornamentat prin incizii și imprimare (*Fig. 13/1*).

Din cele două secțiuni, din taluzarea și îndreptarea malurilor și sondarea complexelor parțial distruse de lucrări a fost recoltat un bogat material arheologic constînd din: ceramică, unele din piatră cioplită și șlefuită, obiecte din lut, oase de animale⁸.

Ceramica, constituie materialul arheologic preponderent, ea fiind reprezentată prin categoriile obișnuite:

- din pastă grosolană, în culori și nuanțe diferite, de la brun la roșu în proporție de cca. 40%;
- din pastă semifină și fină de culoare cenușie, maronie și brună, bine arsă, lustruită, cca. 60%.

Sînt prezente toate tipurile ceramice caracteristice cunoscute în cultura Baden. Predomină ceștile mici și cănițele cu corpul bombat, gîtul cilindric și toarta suprainălțată de tipul I, a—c⁹, formă ceramică caracteristică și care au analogii mai ales la Pișcolt și Moftinu Mic⁹ (*Fig. 3/6; 4/1; 6/8; 12/4*). Nu prezintă umbo-uri pe fund, pentru stabilitate, nici perforații sub buză, pentru suspendare și numai una este decorată cu linii incizate dispuse vertical (*Fig. 5/2*).

O altă categorie ceramică specifică o constituie tipul III, străchini și castroane cu aproape toate variantele cunoscute (*Fig. 2/5—7; 3/4,8; 7/1,3; 9/6; 14/1,4*). Se remarcă varianta III-a, străchină în formă de barcă cu două despărțituri, prevăzută cu apucători cu capete discoidale, găsite fragmentar într-un număr apreciabil. Multe dintre acestea sînt pictate cu roșu și alb sau numai roșu, pe partea exterioară, iar butonii discoidali sînt ornamentați prin linii incizate și pictură în culorile menționate, în formă de tablă de șah (*Fig. 2/3; 7/3,5; 8/4; 9/7; 10/3—4; 11/2*). Analogii perfecte se găsesc la Pișcolt⁹, dar numărul celor pictate de la Sanislău este dublu.

Alte tipuri de vase sînt cele de provizii, vase borcan (*Fig. 5/1; 12/1*) bitronconice (*Fig. 13/1*) amforele (*Fig. 8/1*).

Nu insistăm asupra celorlalte tipuri și forme ceramice, ele fiind bine cunoscute în aria nord-vestică a țării, avînd analogii în așezările contemporane culturii Baden.

Ornamentica ceramicii este specifică culturii Baden și este realizată prin incizii, imprimare, hașurare, și pictură precum și prin ornamente plastice: briuri simple sau alveolate, dispuse orizontal, vetical, oblic sau în „V”; butonii simpli, dubli, ascuțiți, cilindrici ori în „a”; torți simple sau bogat ornamentate; proeminențe, etc.

În cadrul materialelor de tip Baden au fost descoperite și cîteva fragmente decorate în maniera Coțofeni II, care constituie importuri în mediul Baden.

Tehnologia pietrei este reprezentată prin topoare perforate din piatră șlefuită (andezit) (*Fig. 5/5—6; 12/6; 13/3; 14/5*), zdrobitoare, rîșnițe precum și microlite din silex și obsidiană (*Fig. 7/2*).

Alte obiecte din lăutdescoperite sînt: vâlătuci de vatră (*Fig. 4/7*), o fusaiolă, o rotiță, o greutate fragmentară și o lingură cu coada scurtă (*Fig. 14/3*) aceasta avînd analogii la Moftinu Mic¹⁰

⁸ Muzeul orășenesc Carei, inv. 6240—6750.

⁹ Petre I. Roman, I. Némethi, *op. cit.*, p. 28.

⁷ *Ibidem*, pl. 23/6, 9—10; 28/7—8; 32/2,4—7; 33/5—6; 36/2; 38/3 și 41/1—4.

⁹ N. Iercoșan în *StCom Satu Mare*, 7—8, 1986—1987, p. 63—83, fig. 2/1—12.

⁹ Petre I. Roman, I. Némethi, *op. cit.*, pl. 33/13; 38/4; 40/1.

¹⁰ N. Iercoșan, *art. cit.*, fig. 4/2—6.

În timpul săpăturilor a fost descoperită o cantitate apreciabilă de oase de animale (bovine, cervide, ovi-caprine, suine), nestudiată încă¹¹ care atestă o economie, a așezării de la Sanislău, bazată atît pe creșterea animalelor cît și pe vînătoare.

Nu au fost descoperite obiecte din metal.

O problemă asupra căreia nu ne putem pronunța este prezența craniului uman în groapa nr. 2. Despre alte descoperiri de acest fel nu avem cunoștință în mediul Baden. În perioada imediat următoare, a bronzului timpuriu, există în zonă înmormîntări de cranii, patru cazuri la Pișcolt și unul la Tiream,¹ dar ele sînt ulterioare culturii Baden.

Pe baza stratigrafiei, a formelor, tipurilor și ornamentației ceramicii se poate trage concluzia că așezarea de la Sanislău are un singur strat de cultură, datează din perioada de tranziție la epoca bronzului și aparține culturii Baden — faza tîrzie (C) — cultură arheologică care constituie substratul bronzului tracic în nord-vestul României.

NEȚA IERCOȘAN

L'ÉTABLISSEMENT DE LA PÉRIODE DE TRANSITION A L'ÂGE DU BRONZE DE SANISLĂU (DÉP. DE SATU MARE)

(Résumé)

L'article présente l'établissement de Sanislău III („Ferma C.A.P.) dép. de Satu Mare, investiguée par fouilles archéologiques en 1980.

On a fait des recherches sur 3 habitats, 10 fosses ménagères et 5 âtres. Les matériaux archéologiques, la céramique, les outils en pierre, en silex et obsidienne et les données stratigraphiques assurent la datation de l'établissement de Sanislău dans la période de transition à l'âge du bronze, civilisation Baden tardif (C).

¹¹ Determinări osteologice parțiale efectuate de C. Karácsonyi, pe atunci muzeograf la secția de științele naturii a muzeului careian.

¹² I. Némethi, în *SCIVA*, 30, 1979, 4, p. 527—536.

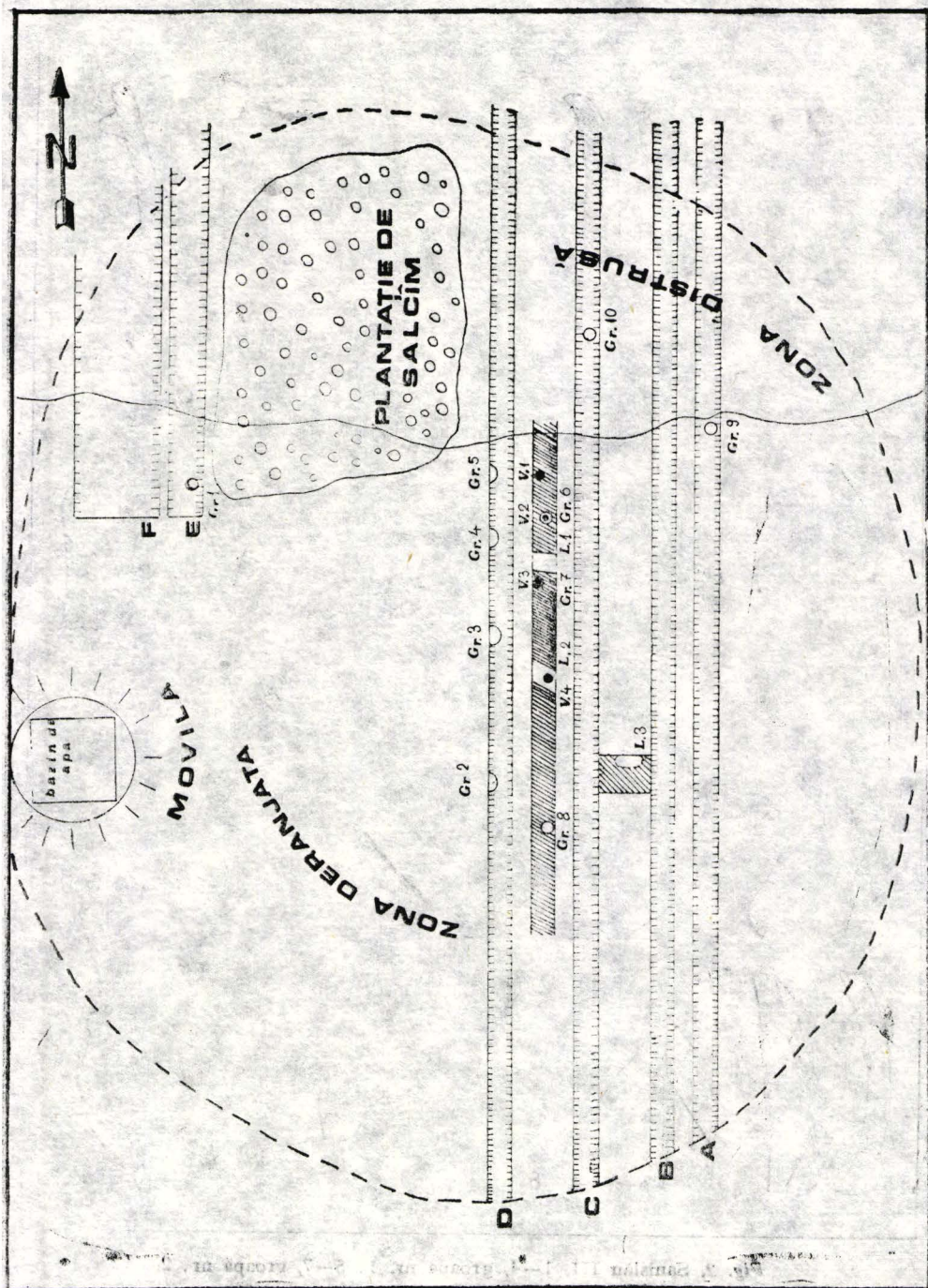

Fig. 1. Sanislău III, Plan de situație.

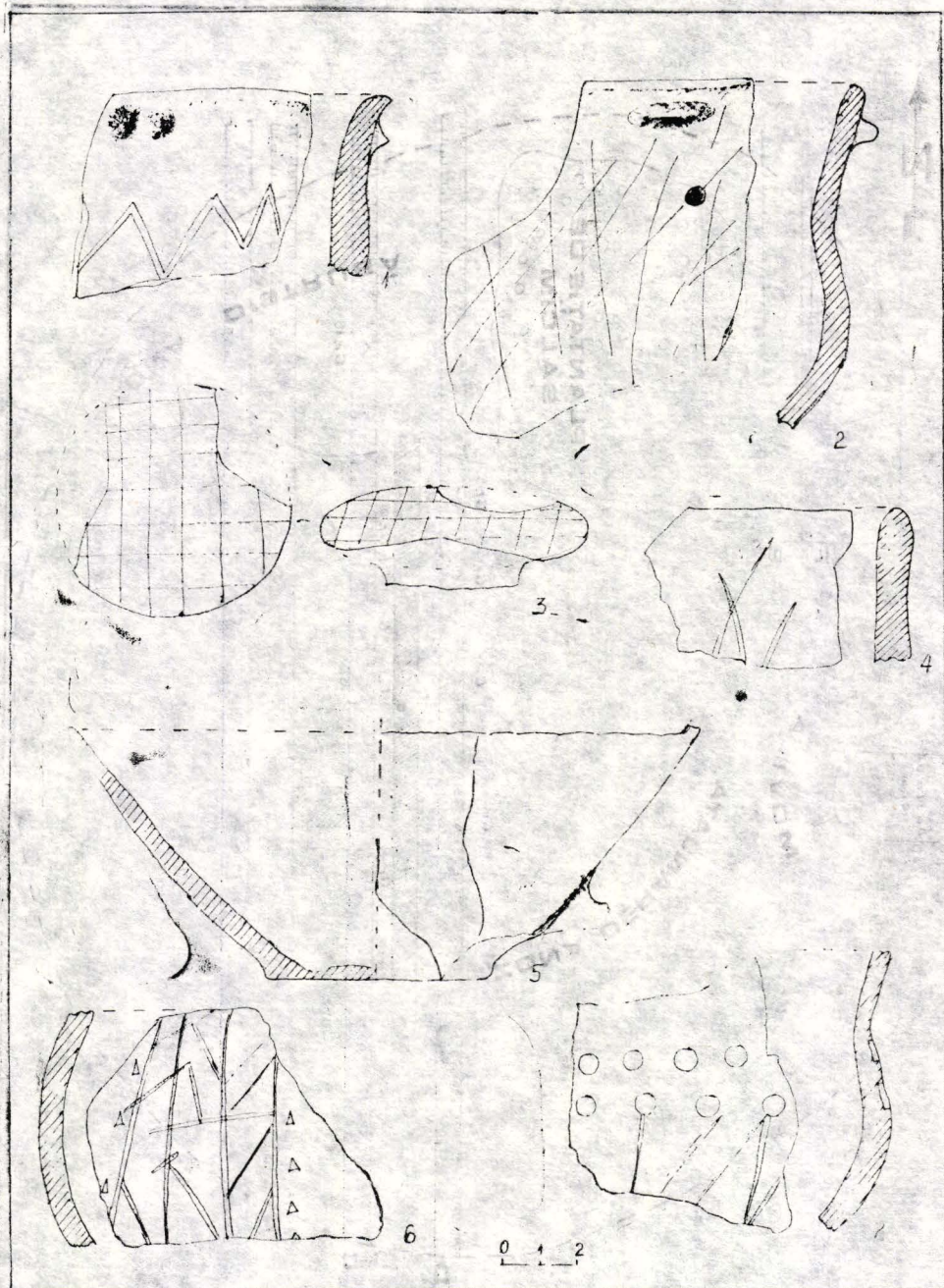

Fig. 2. Sanislău III, 1-4, groapa nr. 1; 5-7, groapa nr. 2.

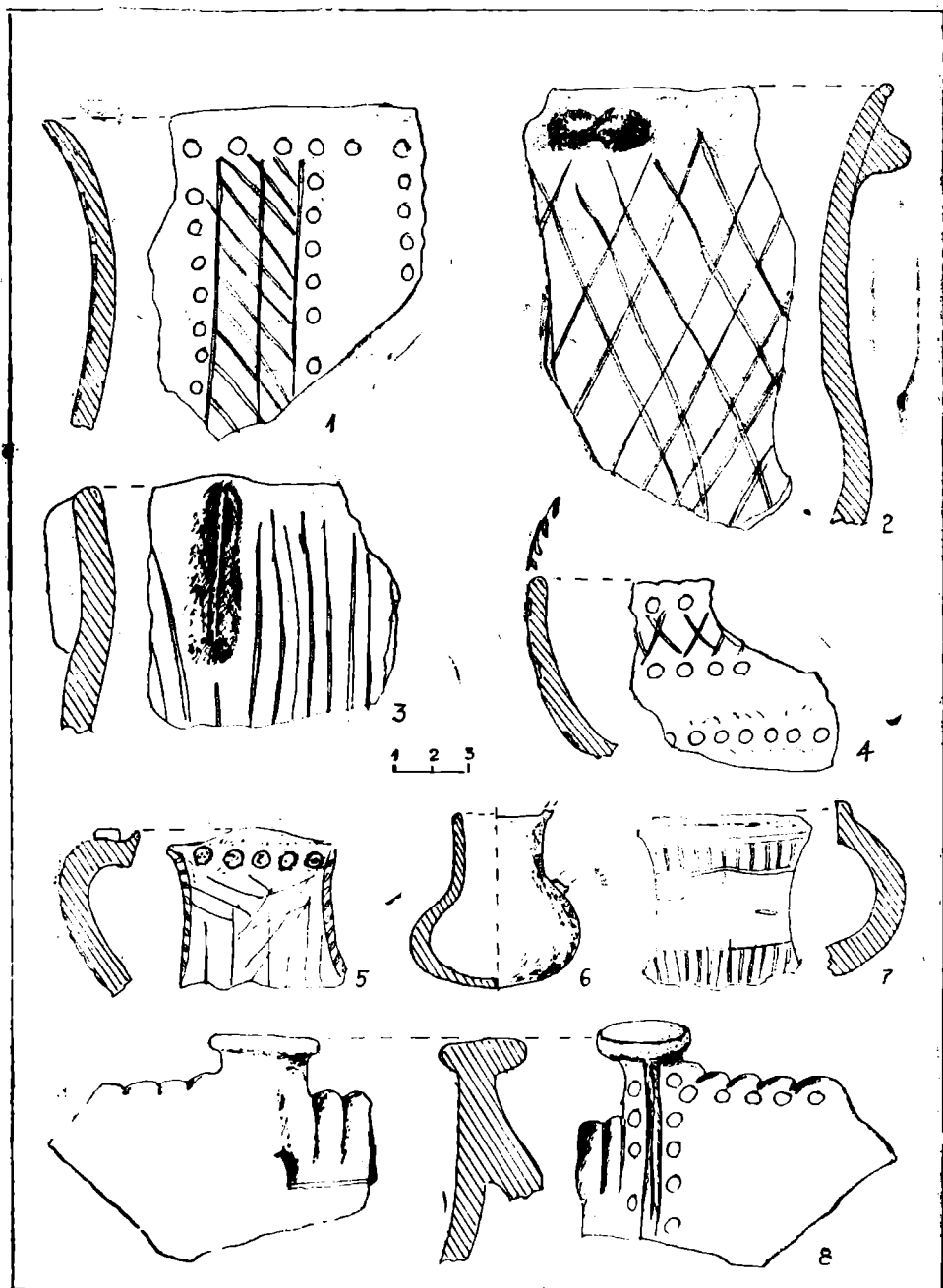

Fig. 3. Sanislău III, 1—8, vatra nr. 2 și groapa nr. 6.

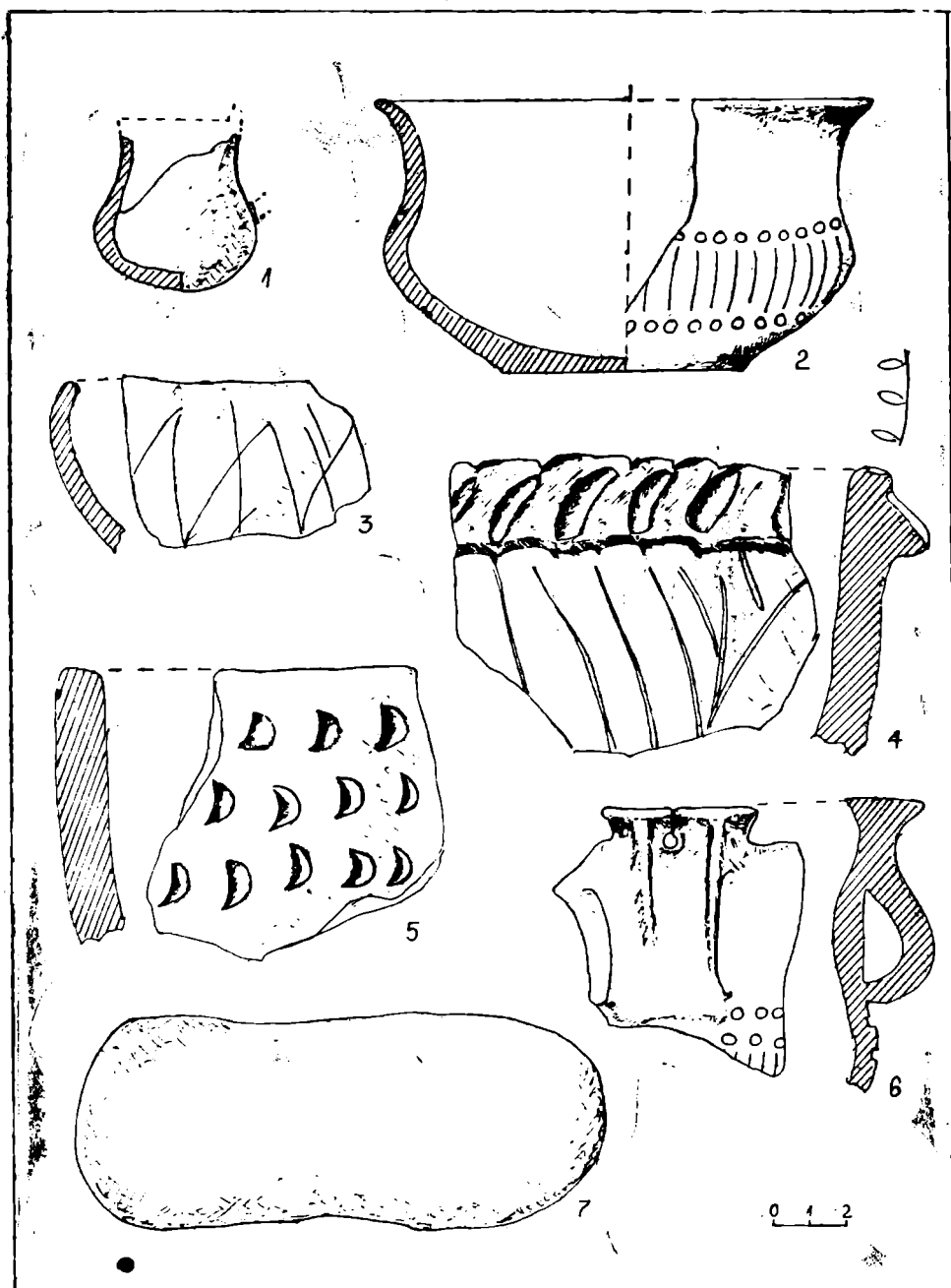

Fig. 4. Sanialău III, 1-6, locuința nr. 1; 7, vatra nr. 4.

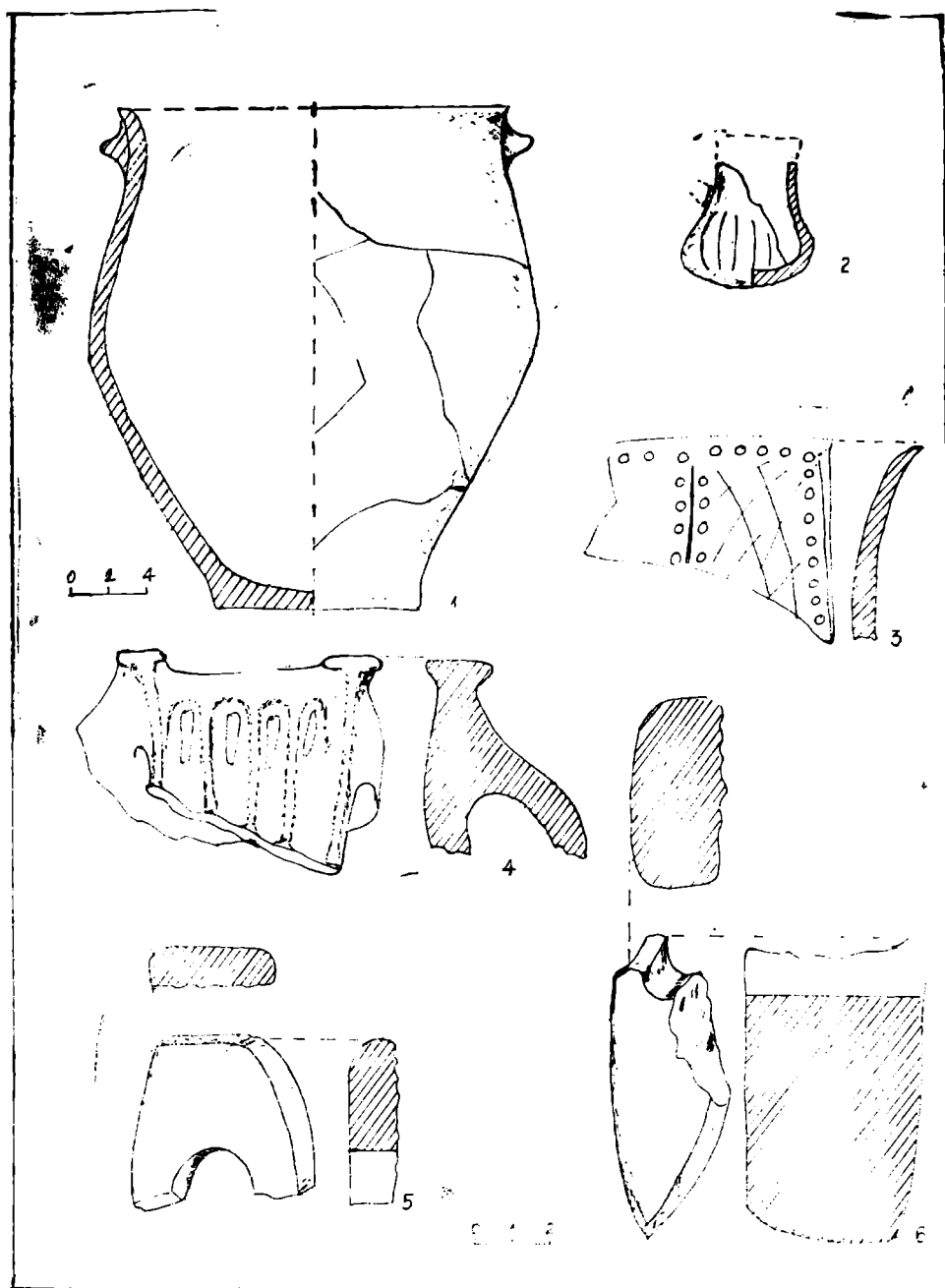

Fig. 5. Sanislău III, 1-4, groapa nr. 8; 5-6, S. I, strat de cultură.

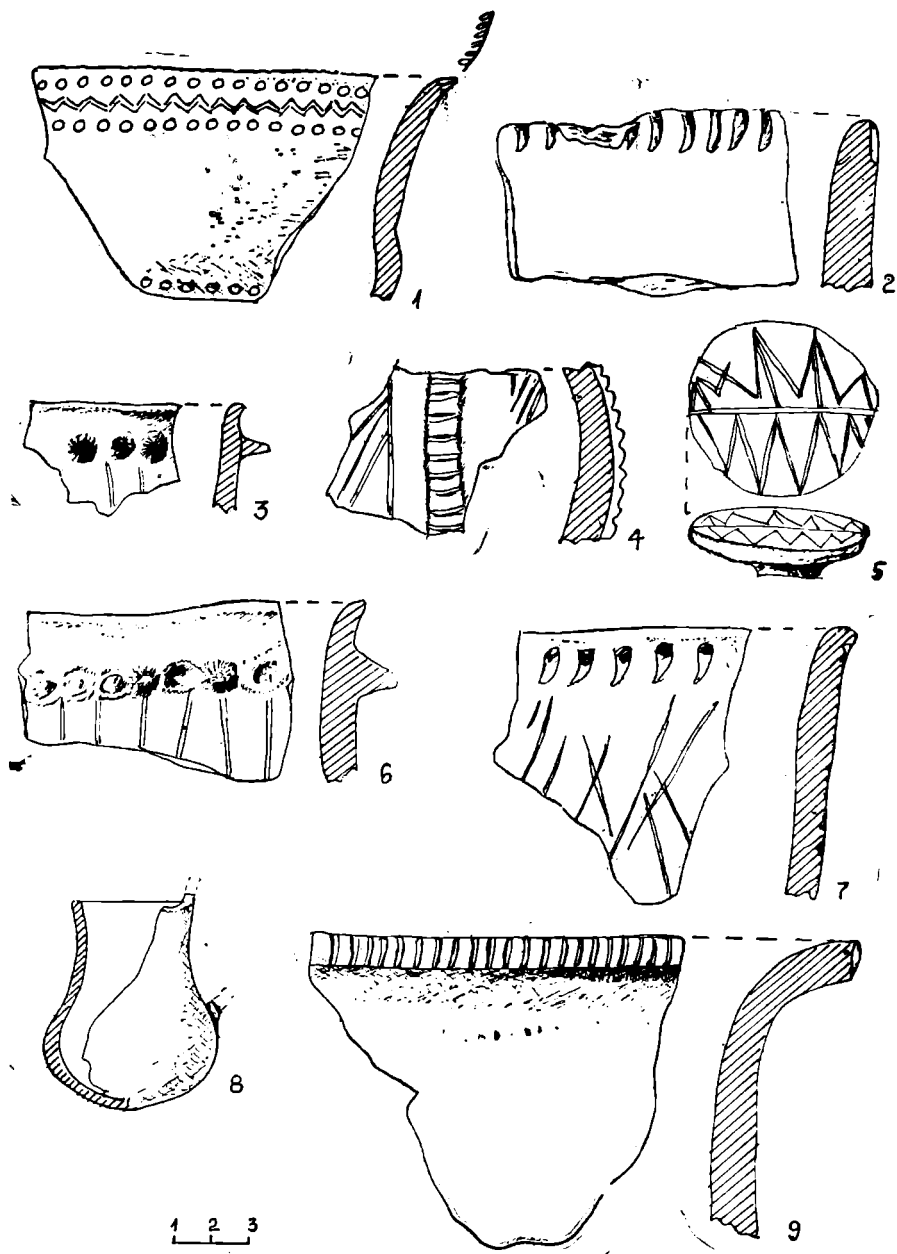

Fig 6. Sanislău III, SI, 1-9, strat de cultură.

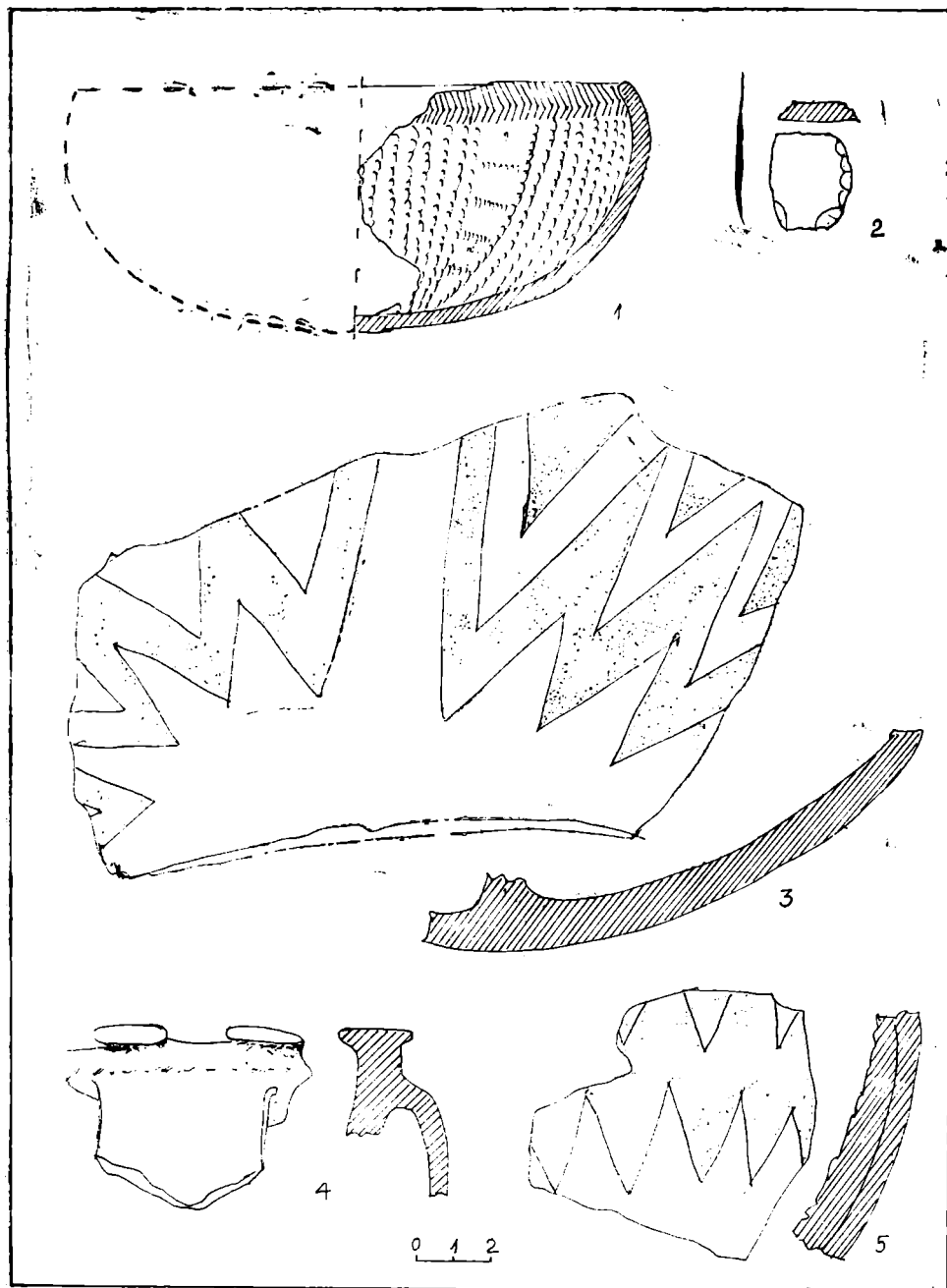

Fig. 7. Sanislău III, S.I, 1-5, strat de cultură.

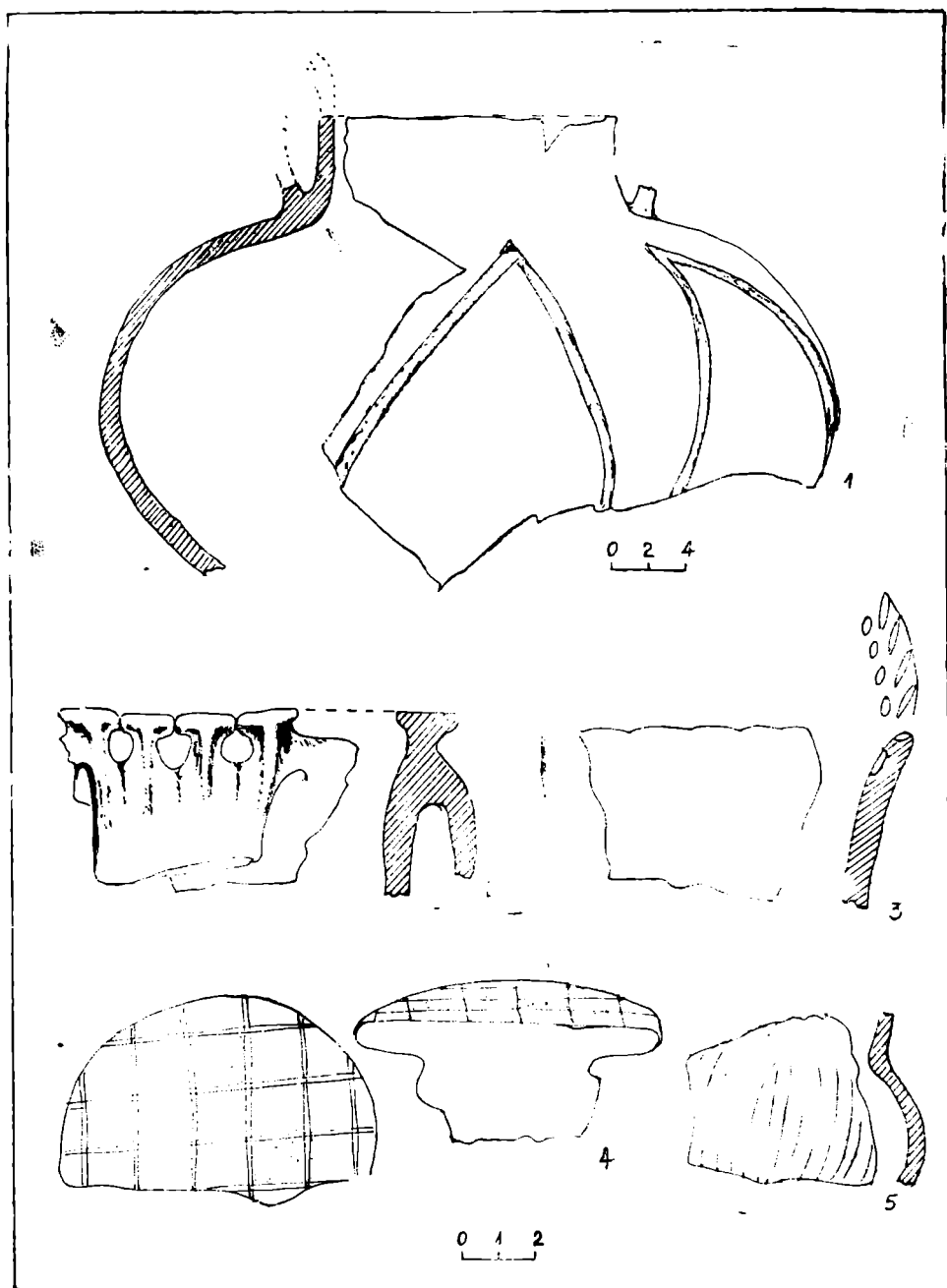

Fig. 8. Sanislău III, S.I, 1—5, strat de cultură.

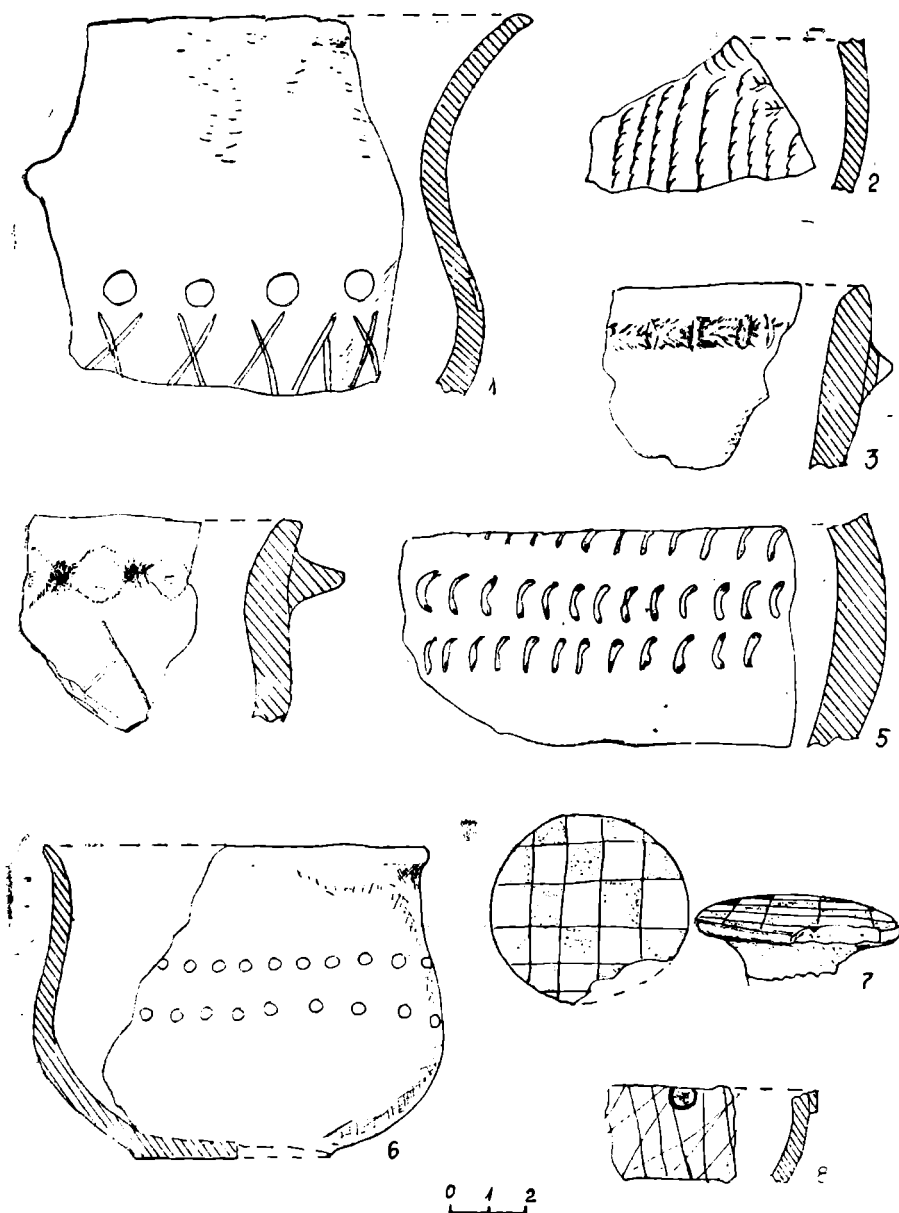

Fig. 9. Sanislău III, S.I, 1-8, strat de cultură.

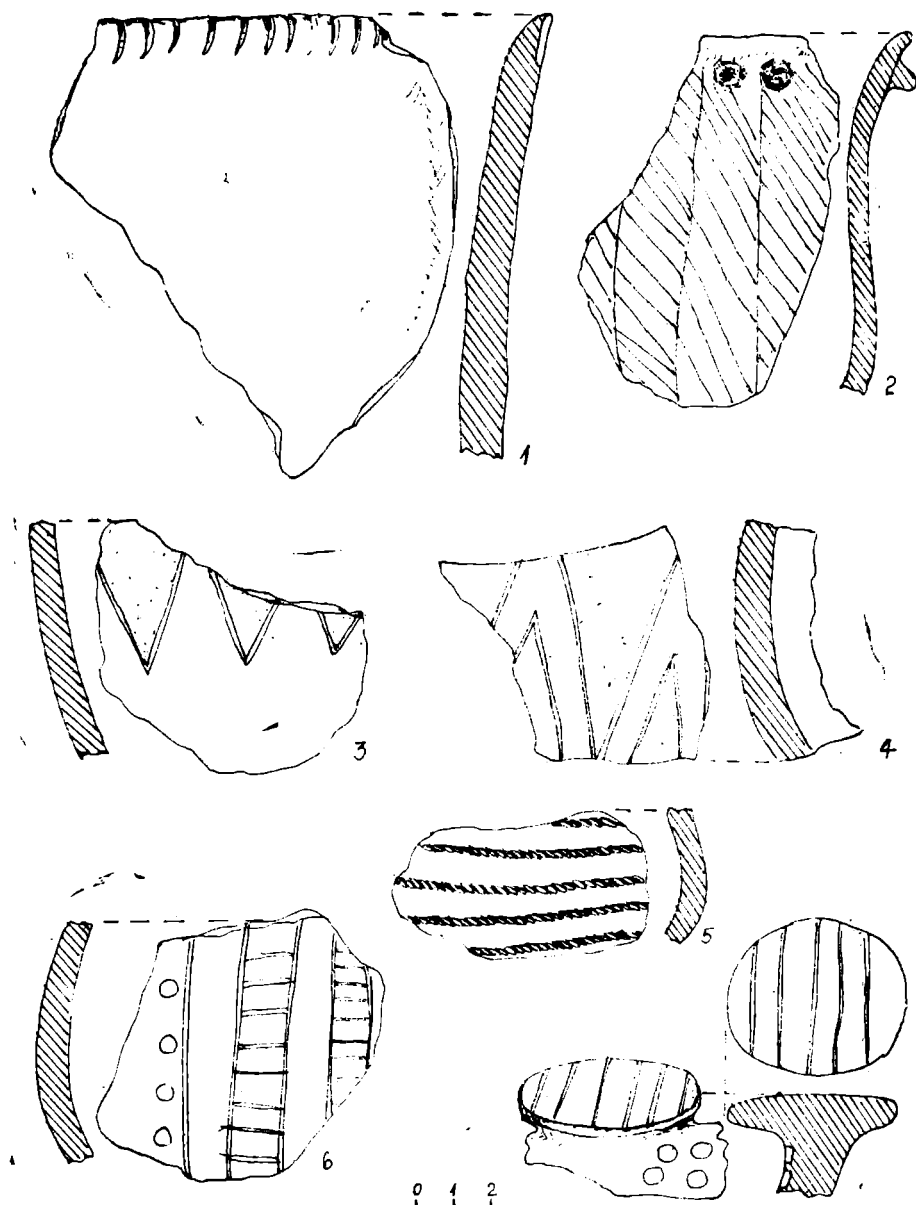

Fig. 10. Sântalău III, S.I, 1-7, strat de cultură.

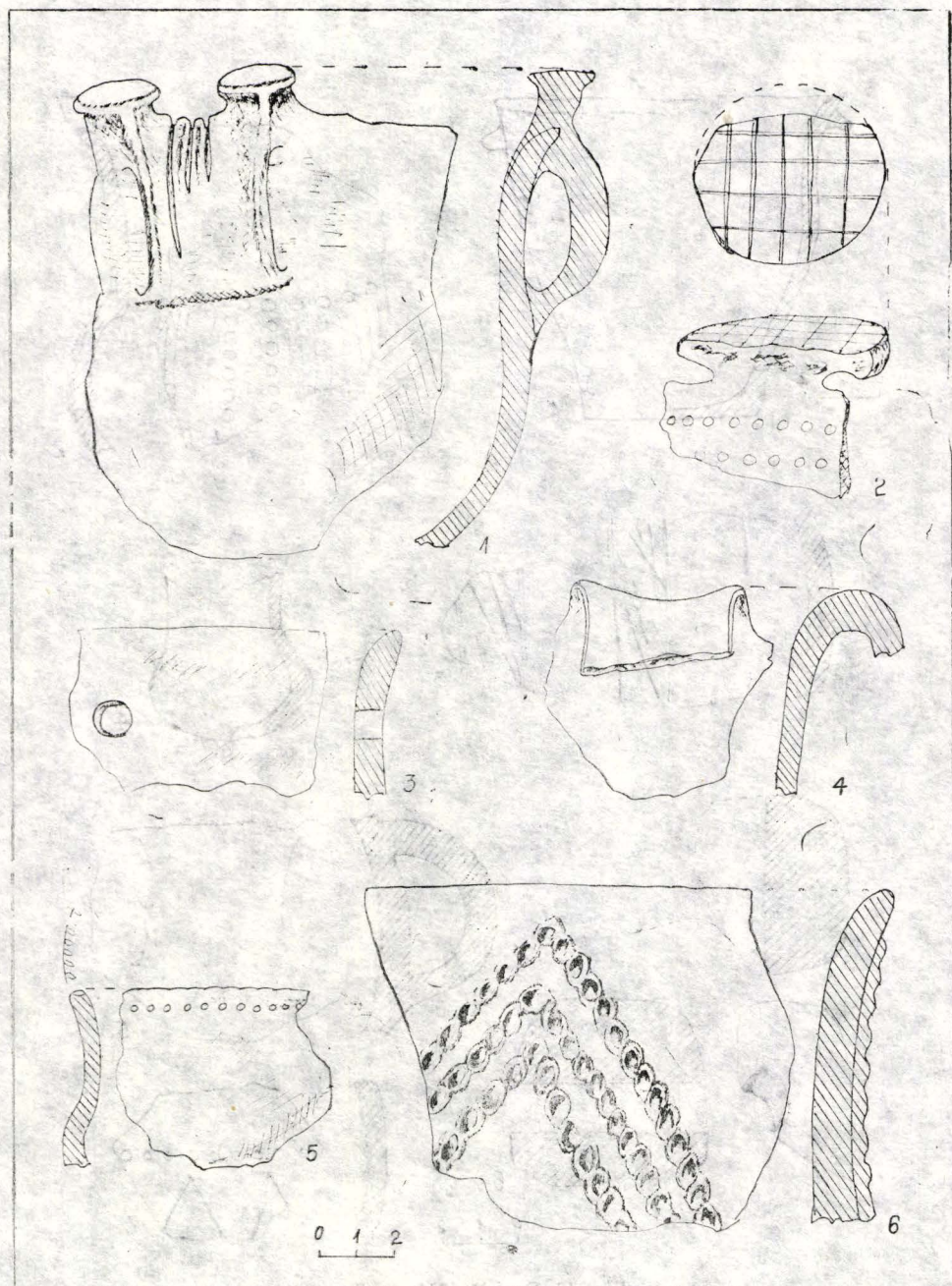

Fig. 11. Sanislău III, S.I. 1-6, strat de cultură.

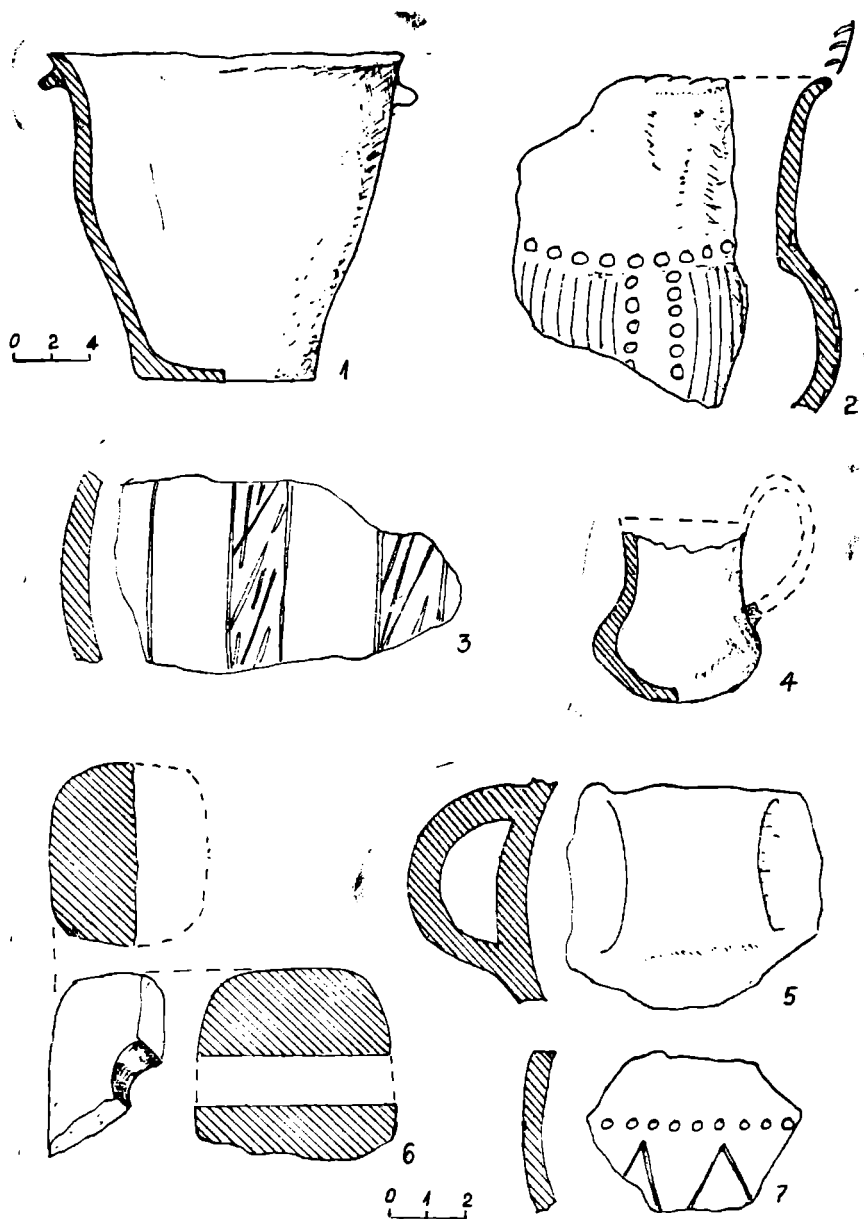

Fig. 12. Sanislău III, 1-7, groapa nr. 9.

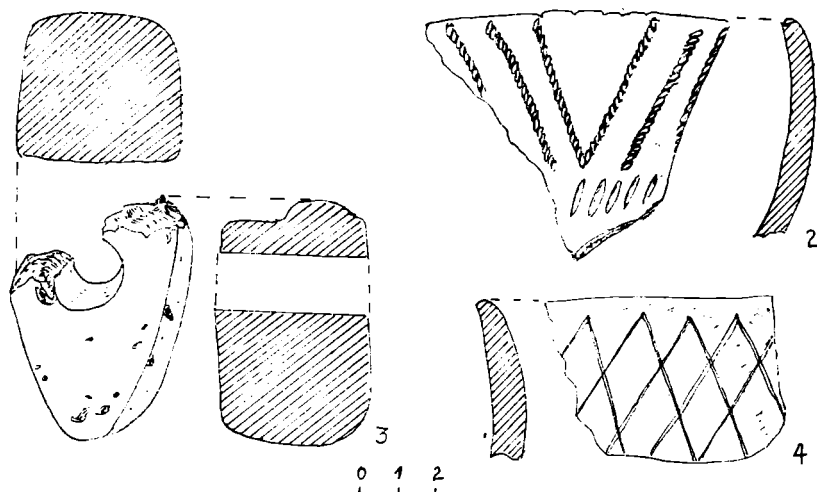
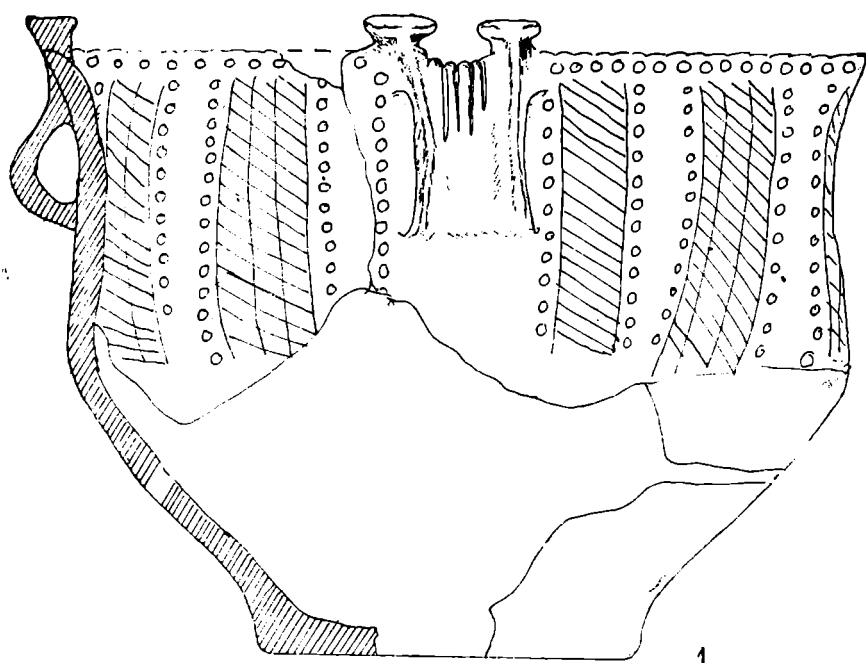

Fig. 13. Sanislău III, 1, groapa nr. 10; 2—4 material adunat.

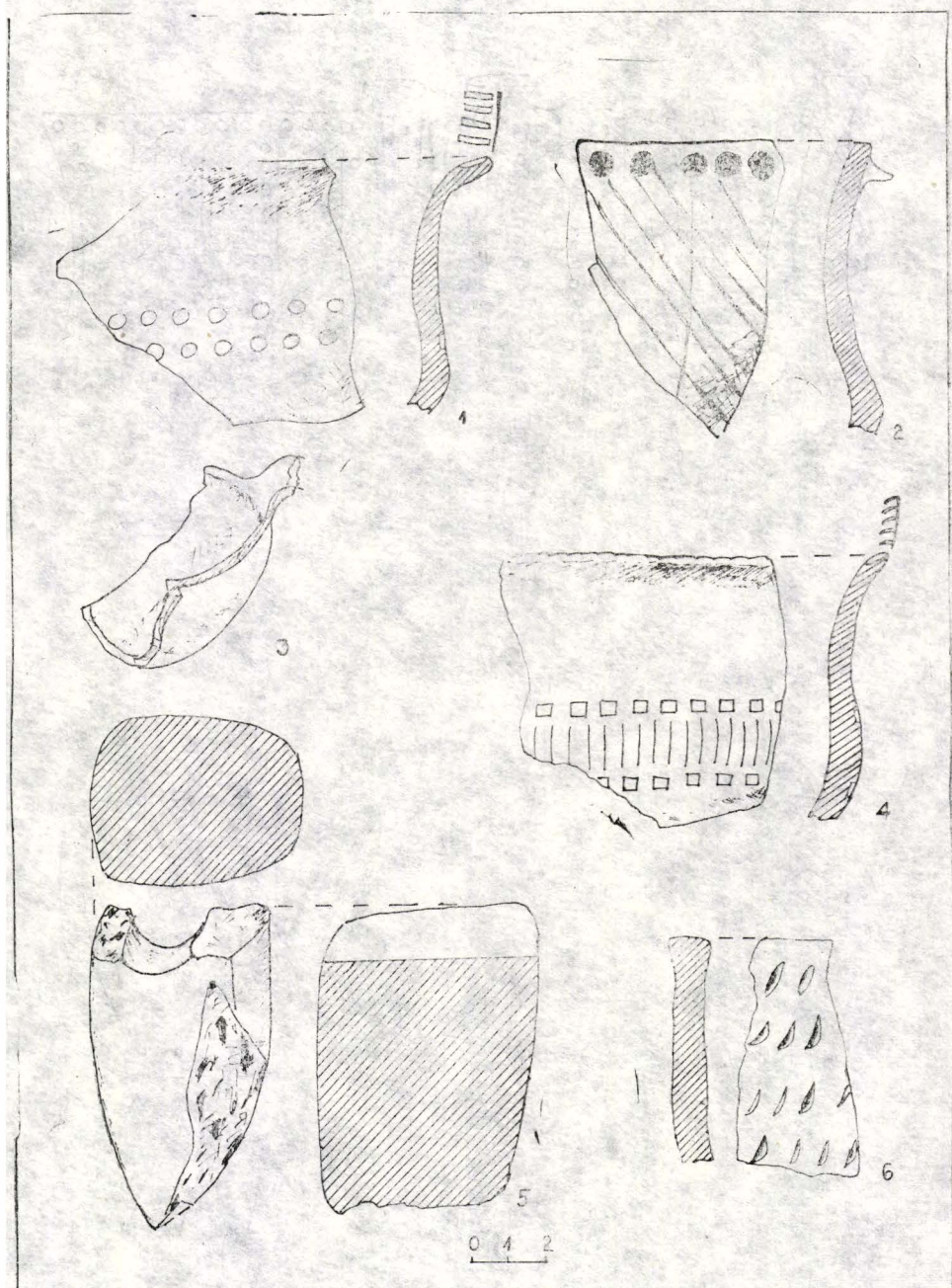

Fig. 14. Sanislău III, 1–6, material adunat.

DESPRE CEA MAI VECHE DIPLOMĂ MILITARĂ ELIBERATĂ PENTRU PROVINCIA DACIA*

În anul 1987 Mariana Mirković a publicat articolul „O nouă diplomă militară din împrejurimile Viminacium-ului”¹. Este vorba de tabella II a unei diplome din 14.10.109 e.n. Autoarea atribuia documentul, luându-se după locul de descoperire, după toate probabilitățile armatei provinciei Moesia Superior², și aprecia, în ce privește lista unităților militare că „unitățile ar putea fi aceleași cu cele din diploma militară CIL, XVI, 54 din anii 103/106 eliberată pentru Moesia Superior”³.

Diploma a fost găsită în luna Februarie 1986 în localitatea Ranovac cca. 30 km spre sud de Viminacium (Kostolac), împreună probabil cu alte trei (diplome)⁴. Autoarea (M. Mirković) a putut fotografia și studia la descoperitor numai o singură piesă (tabella II). Între timp placa aceasta împreună cu tabella prior, aparținătoare, a ajuns prin negoțul cu opere de artă într-o colecție particulară. Mulțumită bunăvoinței posesorului a putut fi studiată, de către noi, diploma în întregime⁵.

Dimensiunile ambelor tabelae sînt 15,85—16,15 × 12,25—12,35 cm, grosimea 1 mm. Fig. 1—2. Părțile exterioare ale documentului au o ramă din două linii paralele incizate, părțile interioare sînt, ca de obicei netede. Apartenența una la cealaltă a celor două piese reiese în chip natural din potrivirea între textele din interior și exterior. Pe lângă aceasta mai există potrivirea ce a apărut în dimensiuni, între diametru și poziția orificiilor de prindere ale sigiliului, precum și în ce privește deformările, cînd tăblițele, aflîndu-se prinse una peste alta, s-au îndoit la fel.

Starea de conservare este în general bună. Tabella I este, cu excepția a două găuri neînsemnate pe extrinsecus la sfîrșit R13 și R18—19 la mijloc, păstrată complet. La tabella II sînt — privind din afară — o fișie îngustă pe marginea de sus de dreapta ruptă, iar apoi, în colțul drept de sus sînt rupte mai multe bucăți, dar așa încît pe intus sînt afectate numai două litere. Față de starea de conservare din anul 1986 — privind pe partea dinăuntru — pe marginea din dreapta sus, înăuntru s-a mai rupt o fișie. Tabella I are pe partea exterioară suprafața ușor

* J. Garbsch a publicat această diplomă militară sub titlul „Das älteste Militärdiplom für die Provinz Dakien” în revista de istorie Bayerisch-VorgeschichtsBlätter, München, 1989. Datorită importanței documentului acesta pentru istoria provinciei Dacia, în urma unor discuții, autorul a avansat propunerea traducerii articolului său în limba română și completării lui de către N. Gudea cu citeva note și observații care nu au fost cuprinse în prima ediție.

¹ *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 70, 1987, p. 189—194, planșa II

² *Art. cit.*, p. 192

³ *Art. cit.*, p. 190, nota 22

⁴ *Art. cit.*, p. 189; din formulare nu rezultă destul de clar dacă au fost descoperite în total trei sau patru tăblițe

⁵ Mulțumim proprietarului pentru posibilitatea de a studia diploma militară în primăvara anului 1989. Planșele au fost executate de M. Eberlein (München)

afectată de foc, mai ales în colțul stîng de sus și de dreapta jos, în a treilea sfert pornind din partea stîngă. În colțul stîng de jos tabella I este înegrită de foc (corespunzător cu intus, în colțul drept de sus, care este decolorat de foc). Pe partea interioară s-a păstrat culoarea originală brun-mată cu excepția unei fișii circulare late de 5—10 mm cu patină verde și în colțul stînga jos unde patina este mai lată pentru că acolo tabla a fost puțin îndoită în sus.

Textul diplomei se prezintă astfel :

Tabella prior, extrinsecus

1 IMP CAESAR DIVI NERVAE F NERVA TRAI
 2 ANVS AVG GERM DACICVS PONTIF MAXIM
 3 TRIBVNIC POTESTAT XIII IMP VI COS V PP
 4 EQVITIBVS ET PEDITIBVS QVI MILITAVERVNT
 5 IN ALIS TRIBVS ET COHORTIBVS DECEM ET SEX
 6 QVAE APPELLANTVR I CR ET II FLAVIA COMMA
 7 GENOR SAGITTARIA ET II PANNONIOR VETERA
 8 NA ET I BRITTONVM ∞ VLPIA TORQVATA CR ET
 9 ET I BRITANNICA ∞ CR ET I ITVRAEOR ET I THRA
 10 CVM CR ET I AVG ITVRAEOR ET I VINDELICOR CR
 11 PF ET I PANNONIOR VETERANA ET I MONTANOR
 12 ET II GALLOR PANNONICA ET II HISPANOR ET II
 13 BRITANNOR ∞ CR PF ET II GALLOR MACEDONICA
 14 ET III CAPMESTRIS CR ET III CYPRIA CR ET V
 15 GALLOR ET VIII RAETORVM ET SVNT IN DACIA
 16 SVB TERENTIO SCAVRIANO QVINIS ET VICENIS
 17 PLVRIBVSQVE STIPENDIIS EMERITIS DIMISSIS
 18 HONESTA MISSIONE A IVLIO SABINO QVORVM
 19 NOMINA SVBSCRIPTA SVNT IPSIS LIBERIS POSTE
 20 RISQVE EORVM CIVITATEM DEDIT ET CONVIVM
 21 CVM VXORIBVS QVAS TVNC HABUISSENT CVM
 22 EST CIVITAS IIS DATA AVT SI QVI CAELIBES ESSENT
 23 CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT DVMTAXAT
 24 SINGVLI SINGVLAS PR IDVS OCT
 25 C IVLIO PROCVLO
 COS
 26 C ABVRNIO VALENTE
 27 COH I MONTANOR CVI PRAEEST
 28 CORNELIVS FELICIOR
 29 EX PEDITE
 30 M HERRENIO M F POLYMITAE BERENS
 31 ET IANVARIO F EIVS ET MARCELLO F EIVS
 32 ET LVCANAE FIL EIVS
 33 DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABULA AENE
 34 A QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST TEM
 35 PVLV DIVI AVG AD MINERVAM

Tabella posterior, extrinsecus

1	TI	IVLI	VRBAN (i)
2	P	CORNELI	ALEXANDR (i)
3	L	PVLLI	VERECVNDI
4	P	ATINI	AMERIMNI
5	C	IVLI	PARATI
6	C	TVTICANI	SATVRNINI
7	M	IVLI	CLEMENTIS

Tabella prior, intus

1 IMP CAESAR DIVI NERVAE F NERVA TRAIANVS
 2 AVG GERM DACICVS PONTIF MAX TRIBVNIC PO
 3 TESTAT XIII IMP VI COS V PP
 4 EQVITIBVS ET PEDITIBVS QVI MILITAVERVNT IN
 5 ALIS TRIBVS ET COHORTIBVS DECEM ET SEX
 6 QVAE APPELLANTVR I CR ET FLAVIA COMMA
 7 GENOR SAGITTARIA ET II PANNONIOR VETERA
 8 NA ET I BRITTONUM ∞ VLPIA TORQVATA CR
 9 ET I BRITANNICA ∞ CR ET I ITVRAEOR ET I THRA
 10 CVM CR ET I AVG ITVRAEOR ET I VINDELICOR
 11 CR PF ET I PANNONIOR VETERANA ET I MON
 12 TANOR ET II GALLOR PANNONICA ET II HISPA
 13 NOR ET II BRITANNOR ∞ CR PF ET II GALLO
 14 RVM MACEDONICA ET III CAMPESTRIS CR ET
 15 IIII CYPRIA C R ET V GALLORVM ET VIII RAE
 16 TORVM ET SVNT IN DACIA SVB D TERENTIO
 17 SCAVRIANO QVINIS ET VICENIS PLVRIBVS
 18 VE STIPENDIIS EMERITIS DIMISSIS HONES
 19 TA MISSIONE A IVLIO SABINO QVORVM

Tabella posterior, intus

1 NOMINA SVBSCRIPTA SVNT IPSIS LIBE
 2 RIS POSTERISQVE EORVM CIVITATEM DEDIT
 3 ET CONVIVN CVM VXORIBVS QVAS TVNC HA
 4 BVISSENT CVM EST CIVITAS IIS DATA AVT SI QVI
 5 CAELIBES ESSENT CVM IIS POSTEA DV
 6 XISSENT DVMTAXAT SINGVLI SINGVLAS
 7 PR IDVS OCT
 8 C IVLIO PROCVLO
 COS
 9 C ALBVRNIO VALENTE
 10 COH I MONTANOR CVI PRAEST
 11 CORNELIUS FELICIOR
 12 EX PEDITE
 13 M HERRENIO M F POLYMITAE BERENS
 14 ET IANVARIO ET MARCELLO F EIVIS

15 ET LVCANAE FIL EIVS
 16 DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVL
 17 AENEA QVAE FIXA EST ROMAE

Suprafața tabelii II este asemănătoare cu interiorul tablei I, deci de un auriu mat lucios și numai în marginea de jos dreapta se află patină verde; pe dinafară însă este mai puțin afectată de foc decât tabella I. La mijloc fișia lată de 2 cm a thecei care apără sigiliul este lucioasă ca aurul pe dinăuntru, în timp ce marginile prezintă o patină de culoare verde închisă, lată de 2–3 mm. Această patină apare sub formă de pete și în stînga sus, în dreapta jos, lucru care se datorează prezenței șnurului sau sirmei care ținea sigilul. Colțul rupt se află acolo unde tabella I prezintă cec mai puternică arsură, deci avaria s-a produs încă în antichitate de cînd datează ruperea piesei. Găurile țîșinelor au un diametru de 4–4,5 mm, cele din mijloc de 4 mm. Ambele fețe au fost scrise cu o *actuarie* bine citibilă, în interior însă ea fiind ceva mai puțin îngrijită⁶. Și distribuirea textului este foarte asemănătoare (vezi îndeosebi rîndurile 4–9), după care raportul de identitate se deplasează pînă la rîndul 10 extrinsecus, respectiv 19 intus cu un rînd în favoarea feței interioare.

Textul de pe cele două fețe, interioară și exterioară, se citește fără dificultăți, ceea ce duce, după rezolvarea abrevierilor, la următoarea lectură:

Imp(erator) Caesar, divi Nervae f(ilius), Nerva Traianus
 Aug(ustus) Germ(anicus) Dacicus ponti(fex) maxi(mus)
 tribunic(ia) potestst(e) XIII, imp(erator) VI, co(n)s(ul) V, p(ater)
 p(atriciae)
 equitibus et peditibus qui militaverunt in alis tribus et cohortibus decem
 et sex quae appellantur

- 1 I c(ivium) R(omanorum) et
- 2 II Flavio Commagenor(um) Sagittaria et
- 3 II Pannonior(um) veterana et
- 1 I Brittonum ∞ Ulpia Torquata c(ivium) R(omanorum) et
- 2 Britanica ∞ c(ivium) R(omanorum) et
- 3 I Ituraeor(um) et
- 4 I Thracum c(ivium) R(omanorum) et
- 5 I Aug(usta) Ituraeo(um) et
- 6 I Vindelicor(um) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) et
- 7 I Pannonior(um) veterana et
- 8 I Montanor(um) et
- 9 II Gallor(um) Pannonica et
- 10 II Hispanor(um) et
- 11 II Britanor(um) ∞ c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) et
- 12 II Gallorum Macedonica et
- 13 III Campestris c(ivium) R(omanorum) et

⁶ Vezi M. Mirkovic, *op. cit.*, planșa II

⁷ Vezi diploma RMD, 86 mai recentă cu patru ani; K. Diëtz, *Das älteste Militärdiplom für die Provinz Pannonia Superior*, in *BerRGK*, 65, 1984, p. 172 sqq.

14 IIII C ypria c(ivium) R(omanorum) et
 15 V Gallor(um) et
 16 VIII Raetorum

et sunt in Dacia sub D. Terentio Scauriano quinis et vicens pluribusve stipendiis emeritis

dimissis honesta missione a Iulio Sabino

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterique eorum, civitatem dedit et conubium

cum uxoribus quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut si qui caelibes esent, cum

iis, quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas

pr(idie) idus Oct(obres) C Iulio Proculo, C. Alburnio Valente co(n)sulibus.

coh(ortis) I Montanor(um) cui praeest Cornelius Felicior

ex pedite M. Herrenio M. f(ilio) Polymita(e), Berens(i), et

Ianuario et Marcello f(iliis) eius et Lucanae fil(iae) eius

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, que fixa est Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam

Singurele greșeli de scris și (în același timp) discrepanțe între textul interior și exterior sînt, făcînd abstracție de formulele de încheiere prescurtate de obicei în interior, următoarele:

extrinsecus		intus	
R 2	MAXIM	I. R 2	MAX
6II	FLAVIA	R6	I FLAVIA
8/9	ET ET (duplografie)	9	ET
13	GALLOR	13/14	GALLOR/VM/
15	GALLOR	15	GALLORVM
31	F EIVS (de două ori)	II R 14	EIV(s) (odată)

Datarea diplomei în 14.10.109 rezultă din cea de a treisprezecea putere de tribun a lui Traianus (pînă în 9 decembrie 109)⁸ și din consulatele lui C. Iulius Proculus și a lui C. Alburnius Valens (de la 1 septembrie 109)⁹.

Starea izvoarelor epigrafice și cercetările de pînă acum privind persoana și cariera guvernatorului D. Terentius Scaurianus au fost rezumate recent de către K. Strobel¹⁰. El a luat funcția de consul sufectus în anul 104 e.n. și în vara anului 105 era încă în funcție. A fost succesorul comandantului armatei romane de ocupație din sud-vestul Daciei, Pompeius Longinus luat prizonier de Decebalus. El a condus cu succes această armată consulară pînă la înfrîngerea definitivă a regelui dac, pentru care a fost decorat cu dona militaria, iar conform cu funcția sa de comandant după cucerirea Daciei, a fost încredințat cu comanda suprimă a întregii armate de ocupație din Dacia centrală și cu conducerea noii provincii

⁸ R. Hanslik, în *RE*, ..., 1965, col. 1087 s.v. M. Ulpus Traianus

⁹ M. Mirković, *op. cit.*, p. 190

¹⁰ K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriege Trajans*, Stuttgart 1987, p. 75–77; următorul citat la p. 77, dar aici fără notele corespunzătoare, 101–105, amănunțite

În ce privește vârsta și probabila sa carieră, ne-am putea gândi la un fiu al unui lingon cu același nume, care a fost executat în anul 79²³. Fratele său geamăn a murit, cel mai devreme în anul 96 e.n., iar el abia în 115/117 în Egypt. Ca dată a nașterii) poate fi luată în discuție o dată între 70 și 79²⁴. Toate acestea rămân însă firește, speculații ne-verificate.

Comandantul Cornelius Felicius nu este atestat (o listă a comandanților cunoscuți pînă acum ai cohorței I Montanorum a întocmit M. Mirković²⁵). Nici pe celelalte diplome, pînă în noiembrie 122 nu sînt menționate prenumele și filiația²⁶.

Primitorul diplomei M. Herenius M f. Polymita a intrat în serviciul militar cel mai tîrziu în anul 84 e.n. Pe atunci unitatea se afla în Pannonia²⁷. El însă ar fi putut fi recrutat în această unitate și mai tîrziu cu prilejul vreunei completări de efectiv. Originea sa, Berenesis, indică, cum crede M. Mirković, zona tracică²⁸, dar în locul localității propuse poate intra în discuție nu numai Beroe = Augusta Traiana = Stara Zagora², ci tot așa de bine și Beroia din Macedonia sau colonia de macedoneni Beroea din Siria (Aleppo)³⁰.

Pe temeiul celor trei nume Herenius Polymita ar fi putut fi cetățean roman încă înainte de lăsarea la vatră, fie în urma acordării cetățeniei în colectiv cohorței I Montanorum³¹, care în diplomele CIL, XVI, 42 și 46 din anii 98 și 100 este menționată ca C.R., fie printr-o distincție personală acordată de împărat³². A doua soluție este mai puțin probabilă pentru că, spre deosebire de primitorii diplomei CIL, XVI, 163 (a. 110), RMD, 86 (a. 113), RMD 20 (a. 118/122) el nu a luat numele gentiliciu de Ulpus pe baza privilegiului acordat de împărat în anul 106, ci poartă mai departe vechea formă a numelui³³. Foarte ispititoare este presupunerea Mariane Mirković³⁴ că s-a recurs la o răsplată individuală din partea guvernatorului Achaeiei (a. 98/99) și Moesiei Superior (a. 105/106) L. Herenius Saturninus, care, în calitate de comandant suprem al armatei Moesiei Superior a avut o participare corespunzătoare la cucerirea Daciei centrale³⁵. El aparține așadar celor 26 de primitori de diplome cunoscuți

²³ PIR², 4, 3 (1986), p. 267, nr. 535

²⁴ *Ibidem*

²⁵ M. Mirković, *loc. cit.*, nota 1; p. 192, nota 17

²⁶ RMD, 2, p. 149, nr. 10

²⁷ CIL, XVI, 26 (13. 6. 80), 30 (3.9.84), 31 (5.9.85) cf. K. Strobel, *loc. cit.*, nota 10; p. 140

²⁸ M. Mirković, *op. cit.*, p. 191 și urm

²⁹ Vezi R. F. Hodkinson, *Bulgaria in antiquity*, London, 1975, p. 104, 199 și urm; D. Nikolov, *L'ensemble du forum de Augusta Traiana-Beroe*, în *BIAB*, 37, 1987, p. 96 și urm.

³⁰ I. Benzing, în *RE*, III, 1899, col. 307 și urm s.v. Beroia; R. Stilwell, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton, 1976, p. 150; Nu am putut consulta lucrarea A. B. Tatakis, *Ancient Beroia: prosopography and society*, în *Meletmata*, 8, 1988

³¹ M. Mirković, *loc. cit.*; K. Dietz, *loc. cit.*, nota 9

³² Ca și primitorul diplomei CIL, XVI, 160

³³ Vezi A. Mócsy, *Die Namen der Diplomempfänger*, în *Heer ...*, p. 437 și urm, notele p. 83 și 86

³⁴ *Ibidem*, nota 1; p. 191

³⁵ Vezi K. Strobel, *loc. cit.*, nota 10, p. 77 nota 112

pînă acum, a căror listă concisă de nume a întocmit-o M. Roxan, persoane cu nume romane, ce apar ca primitori de diplome înainte de cca. 140 e.n.³⁶ tot astfel ca L. Singulius L. f. Rufianus, 'lucensis'³⁷ ex peditus al cohorței I Montanorum, lăsat la vatră în anul 102 în Pannonia.

Noua diplomă este de altfel al patrulea act, redactat pentru un aparținător al cohorței I Montanorum (CIL, XVI, 26a/80, 30a/84, 47a/102)³⁸

Cei șapte martori ai diplomei sînt cu toți cunoscuți și din altă parte din anii între 79 și 129; în aceeași grupare și ordine apar pe diploma redactată tot în 14 octombrie 109 pentru Mauretania Tingitana³⁹.

Pentru simplificare, atestările sînt prezentate pe tabel:

Nu ne-am ocupat exhaustiv de lista trupelor din diplomă, pentru că nu demult K. Strobel a adunat mărturiile corespunzătoare⁴⁰. Trupele concentrate pentru războaiele cu dacii au preocupat mult cercetarea și au dus la aprecieri extrem de deosebite. Ipotezele propuse pînă în anul 1977 au fost adunate într-un articol apărut postum al lui N. Gostar⁴¹. În legătură cu numărul legiunilor care au luat parte (la războaiele dacice) se presupunea un număr de la 3 la 14; în ce privește unitățile auxiliare s-au presupus 9 alae și 35 cohorțe pentru primul război, 11 alae și 41 cohorțe pentru al doilea război, dar și pînă la 16 alae și 60 cohorțe. N. Gostar s-a decis pentru 6 legiuni și un corp expediționar oriental de forța unei legiuni și reduce trupele auxiliare de la un număr de 15 alae la 5 atestate direct și 7 atestate indirect (la care se adaugă două vexillații) și 3 cohorțe atestate direct și 30 atestate indirect, la care se adaugă pedites singulares britannici⁴². La acestea se mai adaugă unități ale flotei și unități etnice.

K. Strobel a preluat numărul maxim de unități (pentru fiecare categorie de trupe) și vede „la izbucnirea celui de al doilea război dacic, la 105 e.n. 14 legiuni pe linia Dunării de mijloc și de Jos”⁴³. Pentru perioada dintre 101 și 106 el se gîndește la 29 alae atestate pe Dunărea de Mijloc și de Jos, dintre care, probabil, 25 au luat parte la lupte. În ce privește cohorțele, el ridică numărul la 78 (atestare în zonă) și 68⁴⁴. Dacă aceste cifre sunt realiste sau nu în ce privește aspectul logistic și al aprovizionării, rămîne încă o problemă nerezolvată⁴⁵.

Diplomele militare din anii 109 și 110 e.n., care, după o presupunere întemeiată, se referă numai la grupul de armată din sud-vestul Da-

³⁶ M. Roxan, *Observations on the Reasons for Changes in Formula in Diplomas cca AD 140*, în *Heer* ... p. 265 și urm., mai ales p. 282, Tabel 3; vezi și K. Dietz, *loc. cit.*, nota 7, p. 198–204

³⁷ M. Roxan, *loc. cit.*, nota 36, p. 282, nr. 6 (CIL, XVI, 47)

³⁸ W. Eck-H. Wolf, în *Heer* ... p. 572

³⁹ CIL, XVI, 161 și 162 și RMD, 84; M. Mirković, *loc. cit.*, nota 1; vezi K. Dietz, *loc. cit.*, nota 7, p. 225 și urm.

⁴⁰ K. Strobel, *loc. cit.*, nota 10 și p. 80 și urm.; alae la p. 106; cohortes la p. 119 și urm.

⁴¹ N. Gostar, *L'armée romaine dans les guerres Daces de Trajan*, în *Dacia*, 23, 1979, 115 și urm.

⁴² N. Gostar, *op. cit.*, p. 122

⁴³ K. Strobel, *loc. cit.*, nota 10; p. 53

⁴⁴ *Idem*, p. 154

⁴⁵ Sceptic în această privință este S. Frere în S. Frere- F. Lepper, *Trajan's Column. A new edition of the Cichorius plates*, London, 1988, p. 292 și urm., vezi mai ales p. 294 și 310

c. cele mai multe unități militare menționate ca staționând în Dacia în anul 109 e. n. au fost transferate din provincia Moesia Superior (vezi mai sus). *Tabelul III = Fig. 5.* Acest lucru explică parțial statutul teritoriilor dacice în anul 101 e. n., cu Sudul Moldovei, Muntenia, Oltenia și Banatul ocupate deja de romani⁵⁶. Acolo au fost retrase, probabil, după primii ani de război cinci cohortes din trupele Moesiei Superioare, din totalul de 13 unități = 2 alae și 11 cohortes câte au venit din această provincie.

d. diploma din anul 109 confirmă faptul că după războaiele cu dacii s-au făcut masive lăsări la vatră din unitățile auxiliare, sugerind că la numărul mare de coloniști, s-au adăugat și veteranii.

e. chiar dacă mai există încă anumite îndoieli, mai mult din cauza nepublicării rezultatelor săpăturilor arheologice, diploma militară din anul 109 confirmă ipoteza noastră că la anul 110 sistemul defensiv al Daciei era deja alcătuit și că fortificațiile (faza cu val de pământ a castrelor) funcționau deja⁵⁷. Această situație, necunoscută pentru J. Garbsch (vezi nota 53) devine acum o certitudine pentru cei care se ocupă de istoria militară a Daciei.

f. diploma militară din anul 109 aduce însă o contribuție importantă și la lămurirea istoriei unor unități militare mai puțin cunoscute (și deloc cunoscute în străinătate) (vezi mai sus). Este vorba de faptul că în armata Daciei traiane cu existat două unități formate din Ituraei: cohors I Ituraeorum și cohorta I Augusta Ituraeorum. Prezența lor, atestată izolat într-una din diplomele anilor 110 a fost considerată un accident, o greșală de incizare. Acum existența lor a devenit o realitate⁵⁸.

g. pentru că ambele unități au lăsat dovezile prezenței lor la Porolissum ne vom opri acum puțin asupra lor:

cohors I Ituraeorum este foarte puțin cunoscută. Noi credem acum că ea este reprezentată de stampilele pe cărămizi și țigle de tipul CHSIJS și CHSS și inscripțiile de tipul ITV (tot pe cărămizi și țigle). Lectura stampilelor ar fi C(o)H(or)S I I(turaeorum) S(agittariorum), respectiv

⁵⁶ cf. Dio Cassius, LXVIII, 8, 3 „Traianus) lăsase oaste la Sarmizegetusa punind străj și în restul țării” (102); LXVIII, 12, 1 „Decebal ... ceru acestuia (Traianus) să-i cedeze țara pînă la Istru”. C. Patsch (*Der Kampf um den Donauraum*, ... Wien, 1925, p. 100) credea că e vorba numai de Banat; H. Daicoviciu (*Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj-Napoca, 1976, p. 328) sugera că este vorba de Moldova de sud, Muntenia, Oltenia și Banatul inclusiv Hațegul

⁵⁷ N. Gudea, *Sistemul defensiv al Daciei romane. Observații în legătură cu faza de pământ a castrelor*, în *AIIA*, 18, 1975, p. 71—87; în lucrare se fac constatări arheologice care, coroborate cu datele oferite de inscripții și diplome militare, permit constatarea că la 110 sistemul defensiv al Daciei era stabilit. Cele mai sigure și mai numeroase date le avem la castrele din nord-vestul Daciei (Moigrad, Buciumi, Bologa, Gilău, Căței, Ilișua). În cazul acestor castre au fost identificate fie faza timpurii ale castrelor, fie castre de pământ mult mai mici decît faza obișnuită cu val de pământ care a precedat castrele cu zid de piatră. Astfel la Bologa în castrul mic de pământ a staționat cohors I Ulpia Brittonum; la Buciumi în castrul de pământ inițial a staționat cohors I Augusta Ituraeorum; în castrul mic de la Gilău pare să fi staționat o ala miliaria. Nici la Porolissum Pomet nu excludem existența unui castru mai mic de pământ, exact în limitele praetenturii castrului mare. Toate acestea arată clar că trupele menționate în diplomele din anii 109—110 au ajuns în nordul Daciei înainte de această dată și multe ele au rămas definitiv acolo

C(o)H(or)S Sagittariorum și ITV(raei)⁵⁸. Stampile din ambele tipuri au apărut la Porolissum în contexte datînd de la începutul secolului II e. n. pînă la sfîrșitul secolului III e. n. (atît în castrul Pomet cît și pe teritoriul orașului antic). Presupunem deci că unitatea a staționat permanent la Porolissum⁶⁰.

cohors I Augusta Ituraeorum este relativ mai bine cunoscută. Stampilele ei de tipul COH I AVG au fost găsite la Buciumi, într-un context arheologic care a permis datarea lor în prima fază de construcție a castrului⁶¹. Tot la Buciumi a fost găsit în zidul barăcii nr. 5 din praetentura, un fragment de inscripție pus de această unitate. Faptul a confirmat datarea țiglelor stampilate. La Porolissum au apărut stampile de același tip, datînd dintr-o perioadă cuprinsă între începutul secolului II e. n. și mijlocul secolului II e. n.⁶². S-ar confirma deci și arheologic ipoteza că unitatea a staționat întîi în Dacia de nord-vest, poate la Buciumi (unde a construit castrul de pămînt) sau la Porolissum și apoi a fost transferată în Dacia Superior-Apulensis⁶³.

Acestea ar fi în mare adăugirile strict necesare la comentariul asupra diplomei militare din anul 109.

NICOLAE GUDEA

(Zusammenfassung)

Vorliegende Arbeit stellt eine Übersetzung des Aufsatzes von J. Garbsch „Das älteste Militärdiplom für die Provinz Dacien“ (Bayerische Vorgeschichtsblätter, 1989) dar, der mit gewissen Bemerkungen des Mitverfassers hinsichtlich der Bedeutung des Diploms für das Kennen des römischen Heeres aus Norddakien vervollständigt wurde.

⁵⁸ N. Gudea, *Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, Zălau, 1989 (= *Acta MP*, XIII), 1989, p. 167

⁵⁹ Această lectură a fost deja propusă de M. Macrea (*Materiale*, 7, 1961, p. 379–380; J. Beneš (*Zbornik Praci Filosoficke Fakulty Brnenske University*, E-15, 1970, p. 181)

⁶⁰ Această unitate militară nu a fost studiată pentru Dacia decît în trecere; vezi W. Wagner (*Wagner Dislokation*, p. 157) care de fapt menționează numai simpla ei prezență într-o diplomă militară

⁶¹ N. Gudea–E. Chirilă, în *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, p. 117–118

⁶² În săpăturile arheologice recente în castrul roman de pe Pomet au apărut ștampile ale acestei unități databile în perioade diferite secolele II–III e. n.

⁶³ N. Gudea, *op.c. it.*, p. 166–168

Diploma	CIL XVI	RMD (+)	24	23	35	+3	36	38	+6	+7	46	49	50	+8	+9	55	161	163	160
Data	An		79	82	88	88	90	94	96	99	100	105	105	105	105	107	109	109	110
	Luna		9	9	11	11	10	7	7	8	5	1	5		9	6	10	10	7
	Ziua		8	20	7	7	27	13	12	14	8	12	13		24	30	14	14	2
TI	IVLI	VRBANI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	(1)	1	—	(1)	1	—
P	CORNELI	ALEXANDRI	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	(2)	2	1
L	PVLLI	VERECVNDI	5	—	7	7	2	7	—	—	6	4	—	—	—	2	(3)	3	2
									(6)?										
P	ATINI	AMERIMNI	5	—	7	—	—	6	4	(7)	—	5	4	(4)	4	4	4	4	3
C	IVLI	PARATI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	5	5	6
C	TVTICANI	SATVRNINI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	6	6	5
M	IVLI	CLEMENTIS	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	(5)	5	—	7	7	—
P	ATINI	RVFI	1	5															
M	STALCCI	IVSTI	2																
L	PVLLI	SPERATI	3	4					5	(6)?	7								
Q	MVCI	AVGVSTALIS	4	1	1	1	1												
L	PVLLI	IANVARI	6					7											
T	VIBI	ZOSIMI	7																
C	POMPEI	EVTRAPELI		2	5	5	4												
C	IVLI	CLEMENTIS	3				5												
C	LVCRETI	MODESTI	6	3	3	3													
M	CALPVRNI	IVSTI		2	2														
C	CLAUDI	SEMENTINI		4	4														
C	IVLI	HELENI		6	6														
Q	VETTI	OCTAVI					6												
A	VOLVMNI	EXPECTATI						1											
Q	ORFI	CVPTI					2												
CN	EGNATI	VITALIS					3												
SEX	MANLI	CINNAMI					4												
Q	POMPEI	HOMERI							3	(1)	1			2	(2)	2	1		4
L	PVLLI	TROPHIMI							6	(6)?			6						5
Q	AEMILI	SOTERICHI							1										
C	OVLI	VITALIS							2										
C	CARRI-	QVADRATI							7										
	NATI																		
Q	APIDI	THALLI								(3)							6		
P	CAVLI	RESTITVTI								(5)?				3	(3)	3			
P	CAVLI	VITALIS								(5)?				7	(7)	7	3		
C	VETTIENI	MODESTI									5	3					7		
A	AMPI	EPAPHRODITI									2								
TI	CLAVDI	VITALIS									3								
C	IVLI	APRILIS									4								
P	CAVLI	GEMELLI											2						
TI	IVLI	EVPHEMI																	
								</											

+12	+86	+14	61	65	166	+19	+20	69	70	+27	+34	+89		
98/110	113	114	114	98/117	118	121?	118/120	122	124	126	129	110/129		
	12	7	9		3			7	9	1/2	2	4		
	16	19	1		28			17	15	31/12	18	30		
	1	1	6		1		1	3	5	1	1	1 TI	IVLI	VRBANI
	—	—	—		—		—	—	—	—	—	P	COR-	ALEXANDRI
	(2)	3	3	(6)	—	(5)	—	—	—	—	—	—	NELI	
8	(3)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	PVLLI	VERECVNOC
	(7)	—	5	—	—	—	—	—	(7)	—	—	—	ATINI	AMERIMNI
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	IVLI	PARATI
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	TVTI-	SATVRNINI
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	CANI	
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	M	IVLI	CLEMENTIS

(5)

(7) (6) 4 (7)

2 7 (4) (2)

(4)?

(4) 4 (2) 7 7 7 M IVNI EVTYCHI

(5) (5) 6 (3) P VET- HERMETIS

(7) 1 2 (2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

(2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

(2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

(2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

(2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

(2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

(2) (1)? (3) (7) (5) (6) (1)? (4)? (6)? (3) 2 1 4 5 5 (6)? 3 2 TI FVLVI IVSTI

ACE DE PĂR DIN OS D LA POROLISSUM

CÎTEVA OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU ACE DIN OS PENTRU PRINS PĂRUL DIN DACIA ROMANĂ

1. *Introducere.* Acele din os pentru prins părul au apărut în chip permanent între descoperirile din așezările romane din provinciile dacice. Din păcate însă ele nu au constituit obiectul unor studii speciale, separate, alcătuind, deocamdată, un material amorf din punct de vedere istoric și arheologic¹. Studii în legătură cu acele din os pentru prins părul descoperite în alte provincii ale Imperiului Roman, au arătat însă că astfel de piese constituie o grupă de material arheologic care poate fi împărțită tipologic, poate fi încadrată cronologic, devenind astfel utile în procesul determinărilor arheologice².

Atare lucrări ne-au determinat să încercăm a introduce în circuitul științific o parte din acele de os pentru prins părul de la Porolissum, unde, atît între descoperirile întîmplătoare³ și în săpăturile arheologice mai vechi⁴, cît și în săpăturile arheologice recente⁵ au apărut numeroase astfel de piese.

Pentru că numărul de ace de păr din os de la Porolissum nu ni s-a părut suficient de mare pentru a trata problema acelor de păr în sine și pentru că doream să facem un excurs asupra acestei probleme (pentru provinciile dacice), am introdus în studiu și o serie de piese publicate (mai ales din Daciile intercarpatice) sau chiar nepublicate la care am avut acces mai ușor.

Ne-am gîndit că vom aduce astfel o contribuție mai consistentă la completarea imaginii în legătură cu cultura materială provincială daco-romană. Studiul nostru nu are însă scopul de a trata exhaustiv problematica acelor de păr din os din Dacia.

¹ Afirmația se poate verifica după felul cum au fost prezentate și publicate acele de păr în toate lucrările mai jos citate (notele 6—13).

² Pentru informații mai generale și bazate pe izvoare scrise privind acele de păr din os vezi *acus*, în *DA*, I, 1, 1877, p. 61—64 (E. Saglio); *epingle*, în *DACL*, V, 1, 1922, p. 191—192 cu fig. 4142—4143 (dar numai ace din epoca romană tîrzie); *nadel*, în *RE*, VI, 1935, col. 1459—1556 (G. Herzog—Hauser).

Lucrările moderne, pe care le-am consultat, în legătură cu acele de păr din os sunt următoarele: *Crummy* 1979; *Crummy* 1981 pentru provincia Britannia (Colchester); *Ruprechtsberger* 1979 pentru provincia Noricum; *Saranović* 1981 pentru provincia Pannonia Inferior (Sirmium).

³ Acele provenind din descoperirile întîmplătoare la Porolissum au fost publicate de N. Gudea cf. *Gudea* 1989 a, p. 828—829 nr. 13, 15—20 (șapte).

⁴ *Ibidem*; nr. 12, 14; p. 829 IX, I, 2, nr. 1—8 (zece).

⁵ Am studiat aici și acum numai acele de păr din anumite obiective ale așezării de la Porolissum, unde cercetările au fost mai extinse, numărul pieselor mai mare, contextul arheologic mai sigur. Oricum, toate aceste piese, inclusiv cele provenite din obiectivele care nu au fost acum vizate, vor fi cuprinse în volumul următor al monografiei despre Porolissum, prevăzut să apară în anul 1993.

3 din templul lui Malagbel, 1 din templul lui Liber, 1 din schola gladiatorum, 2 din clădirea 002; altele sunt fără loc de descoperire menționat. În castele pentru trupe auxiliare numărul acelor de păr cunoscute este relativ mic (vezi notele 6—11). În castrul de la Buciumi, care a fost cercetat mai amplu, avem 13 ace de os pentru prins părul.

În concluzie nu poate fi acum precizat numărul acelor de păr din os nici în general, nici pentru o așezare oarecare în mod special. Trebuie subliniat însă faptul că acest număr este în strinsă legătură cu amploarea cercetărilor. Acolo unde cercetările au fost mai ample, au abordat mai multe obiective dintr-o așezare, numărul acelor este mai mare. Probabil că fiind obiecte de uz personal astfel de ace nu se pierdeau atât de ușor. Erau abandonate mai ales atunci când se deteriorau. Această constatare se sprijină și pe faptul că foarte numeroase ace de păr studiate de noi au fost rupte încă în antichitate.

e. *despre dimensiunile acelor de păr din os.* Dimensiunile sunt diferite, dar din acest punct de vedere pot fi delimitate trei grupe mari. O grupă de ace mai lungi, care pot depăși 15 cm. O grupă de ace de dimensiuni medii între 8—12 cm. O grupă de ace mici, cu lungimea sub 8 cm. Cele mai multe ace însă aparțin grupei cu dimensiuni medii, ceea ce ne face să credem că acele mai lungi sau mai scurte au putut fi produse accidental. Probabil că dimensiunile erau determinate pe de-o parte de destinație, pe de altă parte de dimensiunile materialului brut care era prelucrat.

f. *despre modul de prelucrare al acelor de păr din os* se poate vorbi ceva mai mult. Probabil materia primă o constituiau oasele manajere, în special cele provenind de la mamifere mari. Culoarea osului este în general cea naturală. Predomină culoarea galbenă cu nuanțe mai deschise, spre alb, sau mai închise pînă aproape de brun. Există însă și piese din os de culoare cenușie deschisă sau închisă și chiar ace de culoare brună închisă. Prelucrarea s-a făcut prin cioplire, apoi au fost lustruite. Uneori lustruirea nu a putut șterge în întregime urmele cioplierii. Deseori avem piese la care suprafața a fost lovită, zgîriată sau cioplită prea adînc, locul respectiv înnegrindu-se.

În general credem că prelucrarea a fost manuală. Uneori însă canelurile, gulerile și suprafețele sunt atât de fine, atât de perfect rotunde încît dau impresia că au fost strunjite. În general corpul apare mai bine finisat decît capul, unde urmele uneltei s-au păstrat mai evidente.

g. *despre tipurile acelor de păr din os.* Așa cum spuneam în introducere, tipologia acelor a fost fixată doar teoretic (Fig. 1). Vom prezenta acum principalele tipuri de ace și variantele lor cu cele mai importante caracteristici tehnice care pot servi la o determinare.

Tip I. Ace de păr fără cap delimitat

Caracteristici: dimensiuni în general mai mari și, în chip firesc, și grosimea mai mare; partea superioară prezintă forme ușor diferite fără însă a se delimita de corpul propriu zis; corpul se subțiază uniform de la partea mai groasă spre vîrf; profil rotund, foarte rar oval; suprafața de cele mai multe ori bine lustruită.

varianta 1 cu terminație plată sau aproape plată

varianta 2 cu terminație conică

- varianta 3 cu terminație ușor rotunjită
- varianta 4 cu terminație rotundă (semiglobulară)
- varianta 5 cu terminație mult ascuțită
- varianta 6 cu terminație lățită și crestată
- varianta 7 cu terminație subțiată și retezată

Tip II. Ace cu cap masiv care începe direct din corp

Caracteristice: dimensiuni diferite, dar încadrate în grupa medie; capul poate avea mai multe forme geometrice (vezi variantele) corpul este mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază uniform spre vîrf; profilul corpului în general rotund; suprafața lustruită

- varianta 1 cu cap cubic
- varianta 2 cu cap semirotund
- varianta 3 cu cap triunghiular (piramidal)
- varianta 4 cu cap trapezoidal, cu baza mică spre corp
- varianta 5 cu cap combinat între trapez și semiglob
- varianta 6 cu cap globular
- varianta 7 cu cap oval
- varianta 8 cu cap discoidal găurit
- varianta 9 cu cap în formă de pion de șah

Tip III. Ace cu cap masiv, despărțit de corp printr-o placă

Caracteristice: dimensiuni diferite, dar în general mari (mai mare decît tipul II); capul are forme diferite, variantele fiind, teoretic, infinite; corpul este mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc și apoi se subțiază uniform spre vîrf; placa are formă de disc; prelucrarea foarte îngrijită, în marea lor majoritate lustruite; profil în general rotund al corpului, unde avem și cazuri cu profil oval.

- varianta 1 cap piramidal cu mai multe gulere
- varianta 2 cu cap în formă de bufniță
- varianta 3 cu cap în formă de trapeze suprapuse cu baza mică în jos
- varianta 4 cu cap discoidal găurit

Tip IV. Ace cu cap masiv despărțit de corp printr-o gîtuitoră

Caracteristice: dimensiuni diferite, dar deobicei medii; capul are forme geometrice foarte diferite (vezi variantele); gîtul constă într-o subțiere cilindrică mai înaltă sau mai scurtă, cu grosime medie; corpul se subțiază uniform de la gît spre vîrf; profil rotund; majoritatea sunt frumos lustruite.

- varianta 1 cu cap cubic
- varianta 2 cu cap dreptunghiular sau cilindric
- varianta 3 cu cap rotund
- varianta 4 cu cap oval
- varianta 5 cu cap piramidal (dublu)
- varianta 6 cu cap în formă de con de pin
- varianta 7 cu cap semiglobular

Tip V. Ace cu cap masiv, despărțit de corp printr-o gîtuitoră și cel puțin un guler

Caracteristice: dimensiuni diferite, însă deobicei mai mici și mai subțiri (decît media); capul are forme diferite de la cele geometrice regulate la forme sofisticate; între gît și capul propriu zis se află unul sau mai multe gulere; gîtul mai subțire, cilindric, mai înalt sau mai rotund; corpul se

TVv1	Brit	<i>Crummy</i> 1979, p. 159, tip 2; între 70 — <i>Crummy</i> 1981, p. 21, tip 2, sfârșitul sec. III fig. 18/183, 194, 197—198 — sec. IV e. n.
TVv2	Noricum	<i>Ruprechtsberger</i> 1979, p. 29 grupa 4, nr. 10 nedatat
TVv3	Noricum	<i>Ruprechtserger</i> 1979, p. 29, grupa 4, nr. 50 nedatat
TVv4	Brit	<i>Crummy</i> 1981 p. 21, tip 2, fig. 18/177 sec. I—III e. n.
TVv5		nu am găsit analogii
TVv6		nu am găsit analogii
TVv7		nu am găsit analogii

După cum se poate vedea, după trecerea în revistă a analogiilor, există tipuri de ace de păr din os care au circulație generală. Există, în același timp, tipuri de ace sau variante ale lor, în alte provincii (de pildă Noricum), care nu sunt prezente între cele studiate de noi și s-ar putea să nu existe deloc în provinciile dacice. De pildă din cele opt „tipuri” pe care le-a separat V. Saranović (*Saranović* 1981, p. 151—155) numai patru se întâlnesc între cele studiate de noi acum (tip 2 = tip I, v1; tip 4 = tip I v2; tip 4 = tip II, v1; tip 5 = tip II, v6). Dintre grupele separate de N Crummy (*Crummy* 1981, p. 158) în număr de cinci, numai pentru două avem analogii între cele studiate de noi (tip 1 = tip I, v2; tip 3 = tip II, v6). În același timp între tipurile de ace studiate de noi există un mare număr care nu pot fi regăsite între cele din Britannia, Noricum și Pannonia Inferior. Din studiul pieselor de la Porolissum (și în general al celor pe care le-am analizat acum) și din analogii am dedus următoarele: tipurile simple și variantele lor au o răspundere mai generală; tipurile și variantele mai complexe au căpătat specific regional sau local, căci în general numai capul (partea nefuncțională) a suferit modificări, partea funcțională, corpul, rămânând neschimbată. Capul acelor a primit forme și dimensiuni diferite în funcție de pregătirea artistică a meșterului producător, de modă sau de cererea specială, locală.

h. *despre datarea acelor de păr din os.* Posibilitățile de datare de care dispunem acum sunt foarte diferite, dar puține și puțin valoroase pentru datarea foarte „strânsă”. Primul și cel mai important mijloc de datare este acela oferit de contextul de descoperire. În cazul când nu avem precizate condițiile de descoperire putem uza de datarea prin analogie. Mai complet este însă cazul când, avînd context de descoperire, putem folosi și analogiile, mai ales cele din provinciile vecine celor dacice.

În general materialul cu care am lucrat acum (și în general cele descoperit în provinciile dacice) poate fi încadrat cronologic în limite relativ sigure. Cum astfel de piese nu se cunosc din așezări datînd dinainte de cucerirea romană¹⁸, trebuie să fixăm limita de jos a datării în vremea când armata romană și-a stabilit primele cantonamente pe teritoriul dacic de la nord de Dunăre. Deci în timp ce în Moldova de sud,

¹⁸ Colegul I. Glodariu (Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca), cunoscut specialist în istoria culturii materiale a dacilor dinainte de cucerire, afirmă că astfel de piese nu sînt cunoscute în așezările dacilor datînd înainte de anul 106 e.n.

Muntenia, Oltenia și în Banat am putea avea ace datînd de la sfîrșitul secolului I e. n., în Transilvania și, deci, și în zona de unde provin acele studiate de noi, datarea nu poate coborî sub data cuceririi provinciei (106 e. n.). Cele mai multe din acele studiate datează din perioada provincială (106–275 e. n.). În mod sigur, după cum este evident că tipul de cultură materială daco-romană provincială a mai supraviețuit încă cel puțin 100–150 de ani după 275 e. n., au supraviețuit și anumite tipuri sau variante ale acelor de păr din os.

Să vedem acum ce spune contextul arheologic. La Porolissum (vezi repertoriul) s-au descoperit în castrul Pomet și la amfiteatru ace de păr din os în nivelul I de locuire și respectiv în stratul de nivelare pentru construirea fazei I a amfiteatrului. Aceste ace pot fi dateate cu siguranță în primele două decenii de stăpînire romană. Există ace care au apărut în clădirile cu zid de piatră din castru, construite în anii de la mijlocul secolului II e. n. La amfiteatru au apărut ace în stratul de nivelare pentru construirea clădirii din zid (158 e. n.). La castru am găsit ace în elementele de fortificație construite la începutul secolului III e. n. (porți, turnuri, etc). Toate acestea datează după 213 e. n. (nr. 46, 47, 48, 49, 50). Și la amfiteatru sunt numeroase ace care pot fi dateate în perioada 160–275, fără precizări mai nuanțate. Există în același timp ace care aparțin stratului de ruinare din castru (de exemplu din clădirea rezervorului de apă) sau de la amfiteatru și care pot fi dateate în perioada romană tîrzie.

Am remarca doar că datările prin context coincid în bună măsură cu datările prin analogii.

5. *Comentariu istoric.* a. Acele de păr din os erau folosite pentru fixarea părului, fie purtat lung, fie așezat într-un coc în vîrfurile capului sau pe ceafă¹⁹.

b. Cei care foloseau acele de păr erau atît bărbații cît și femeile. Prezența acelor de păr în băi, în locuințe și chiar la amfiteatru nu se opune afirmației că acele de păr erau folosite de femei. Dar prezența lor în număr destul de mare în caste, în special în barăci în locuri unde, în mod sigur, nu intrau persoane de sex feminin, ne sugerează că erau folosite și de bărbați. Probabil părul era prins cu ace fie datorită simplului fapt că forma plete, fie că în aceeași ipoteză atunci cînd se purta cască trebuia adunat și fixat într-un coc.

c. despre locul de producere al acelor de păr nu putem discuta acum. Presupunem însă că acele de păr erau produse artizanal, dar de cele mai multe ori în ateliere specializate. Pentru cele la care modul de prelucrării forma, modul de finisare, aspectul în general era îngrijit se poate oricum presupune producerea într-un atelier. Probabil că, atunci cînd se va opera cu un număr mai mare de ace, cînd răspîndirea anumitor tipuri și variante va putea fi mai corect și mai bine apreciată atunci datele în legătură cu atelierele de producție vor fi mai sigure. Oricum nu se poate spune că astfel de produse proveneau din import. Faptul că numai tipurile și variantele primitive au analogii perfecte și par a avea o răspîn-

¹⁹ *acus*, în *DA*, I.1, 1877, p. 61, fig. 103 prezintă un model de fixare a coafurii feminine; G. Herzog-Hauser (*Nadel*, în *Kl*, VI, 1935, col. 1449–1556) și H. Leclercq (*DACL*, V, 1, 1922, p. 190–196) scriu că sînt obiecte de toaletă feminine.

24.5. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 12,7$ cm; $lc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; Porolissum, amfiteatru, încăperea n, nivelul I = S 4, m 14,50, a = 1,80 m; MIAZ Inv CC 295/1985.

25.6. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 12,8$ cm; $lc = 0,35$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; virful ciobit; începutul secolului II e.n.; Porolissum, amfiteatru, în umplutura fazei I = S 4, m 8,5, a = 2,55 m; MIAZ Inv CC 296/1985.

Planșa IV

26.7. Ac; os de culoare galbenă; întreg, dar virful tocit $L = 10,1$ cm; $lc = 0,4$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; lucrat îngrijit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,15–0,40; MIAZ Inv CC 326/1972.

27.8. Ac; os de culoare galbenă-brună; întreg, dar virful tocit $L_p = 10$ cm; $lc = 0,4$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; mijlocul sec. III e.n.; Buciumi, castru, baraca nr. 2, jumătatea de sud; a = 0,50 m; MIAZ Inv CC 84/1971.

28.9. Ac; os de culoare galbenă, cu reflexe verzi; fragment, virful rupt; $L_p = 8,1$ cm; $lc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Buciumi, castru, baraca 1, jumătatea de vest, la capăt, a = 0,50 m; MIAZ Inv CC 84/1971.

29.10. Ac; os de culoare galben-cenușie; întreg; $L = 7,9$ cm; $lc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea 3; MIAZ Inv CC 104/1971.

30.11. Ac; os de culoare galbenă deschis; fragment, virful rupt; $L_p = 5,6$ cm; $lc = 0,45$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. II–III e.n.; Porolissum, amfiteatru, încăperea a = martorul dintre casetele 1/4; MIAZ Inv CC 137/1984.

31.12. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 6,6$ cm; $lc = 0,3$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; sec. II–III e.n.; Porolissum f.l.d; MITCN f.n.i.

32.13. Ac; os de culoare galbenă; fragment, lipsește jumătatea de jos; $L_p = 5,5$ cm; $lc = 0,7$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil oval; îngrijit lucrat; sec. II–III e.n.; Porolissum, amfiteatru, din pământul aruncat; MIAZ Inv CC 145/1984.

33.14. Ac; os de culoare galbenă; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 4,7$ cm; $l = 0,6$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; sec. II, după 160; Porolissum, amfiteatru, încăperea O, nivelul II = S 4, m 23,50–24, a = 0,65 m; MIAZ Inv CC 287/1985.

34.15. Ac; os de culoare galbenă; fragment, jumătate de jos ruptă; $L_p = 4,45$ cm; $lc = 0,43$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; după 160 e.n.; Porolissum, amfiteatru, încăperea a, nivelul II = caseta 4 m 10/0 a = 0,40–0,50; MIAZ Inv CC 1450/1983

35.16. Ac; os de culoare galbenă; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 4,7$ cm; $lc = 0,4$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; sec. II–III e.n.; Porolissum, f.l.d.; MIT CN f.n.i.

36.17. Ac; os de culoare galben-brună; fragment, virful rupt; $L_p = 4,5$ cm; $lc = 0,35$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est a clădirii, a = 0,80–1,00 m; MIAZ Inv CC 339/1972.

37.18. Ac; os de culoare cenușie; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 4,9$ cm; $lc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; sec. III e.n.; Romita, baie; MIAZ Inv CC 343/1970.

Planșa V

38.19. Ac; os de culoare cenușie; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 7$ cm; $lc = 0,7$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit lucrat; sec. II–III e.n.; Ulpia Traiana, amfiteatru; MS Inv 182; *Alicu* 1982, p. 352, nr. 10, pl. I/14.

39.20. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 7,00$ cm; $lc = 0,7$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; suprafața neregulată, prelucrare mai puțin îngrijită; după 160 e.n.; Porolissum, amfiteatru, spațiul porții, nivelul II = Caseta 12, m 7/8, a = 1,20 m; MIAZ Inv CC 1663/1983.

40.21. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 7,4$ cm; $l_c = 0,6$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit; sec. II—III e.n.; Porolissum, f.l.d.; MITCN f.n.i.

41.22. Ac; os de culoare galbenă deschis; fragment, virful rupt; $L_p = 6,7$ cm; $l_c = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat foarte îngrijit; sec. II—III e.n.; Ulpia Traiana, între clădirile 001—002; MITCN Inv V 28937; *Alicu* 19'2, p. 352, nr. 4, I/13.

42.23. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 8,6$ cm; $l_c = 0,5$; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit; sec. II e.n.; Ulpia Traiana, templul lui Malagbel A; m 44, a = 0,70; MITCN Inv V 29808; *Alicu* 1982, p. 352, nr. 2, pl. I 1/5.

43.24. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 6,8$ cm; $l_c = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat; sec. II—III e.n.; Ulpia Traiana, for = SF 1, a = 0,50 m; *Alicu* 1982, p. 352, nr. 5, pl. I/15.

44.25. Ac; os de culoare cenușie deschisă; fragment, virful rupt; $L_p = 4,6$ cm; $l_c = 0,4$ cm; corpul este cilindric, se subțiază numai în zona virfului; prelucrat destul de rudimentar; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,30; MIAZ Inv CC 329/1972.

45.26. Ac; os de culoare galbenă; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 4,6$ cm; $l_c = 0,6$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit; sec. III e.n.; Buciumi, castru, baraca 2; MIAZ Inv CC 46/1969.

46.27. Ac; os de culoare galbenă; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 4,2$ cm; $l_c = 0,7$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat foarte fin; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, încăperea d = caseta 8, colț est; MIAZ Inv CC 146/184.

Plansa VI

47.28. Ac; os de culoare galbenă închisă; fragment, virful rupt; $L_p = 6,8$ cm; $l_c = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit; sec. III e.n.; Porolissum, castru Pomiet; *latus dextrum*, groapa de gunoi = S 80, m 88—89, a = 1,30; MIAZ Inv CC 1134/1983.

47.29. Ac; os de culoare galben închisă; fragment, virful puțin rupt; $L_p = 8,2$ cm; $l_c = 0,7$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n. Porolissum, castru Pomiet, cisterna, în exterior, lângă zid; MIAZ f.n.i.

49.30. Ac; os de culoare galben închisă; fragment, virful rupt; $L_p = 8,00$ cm; $l_c = 0,4$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Porolissum, castru Pomiet, *latus sinistrum*, clădirea C 3; MIAZ Inv CC 280/1984.

50.31. Ac; os de culoare galbenă; întreg, dar virful crăpat; $L = 8,5$ cm; $l_c = 0,65$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; sec. II e.n.; Porolissum, vamă, baraca 1 = S 1, m 37—36, a = 0,68 m; MIAZ f.n.i.

51.32. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 9,1$ cm; $l_c = 0,6$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit sec. II—III e.n.; Porolissum, vamă, baraca 1; MIAZ Inv CC 300/1988.

52.33. Ac; os de culoare galben închisă; întreg; $L = 10,9$ cm; $l_c = 0,7$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit sec. III e.n.; Porolissum, castru Pomee porta praetoria, bastionul de est, a = 0,90 m; MIAZ Inv CC 471/1977.

52.—4. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 5,7$ cm; $l_c = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit; lovit în câteva locuri, corpul s-a înnegrit; sec. III e.n.; Porolissum, castru Pomiet, cisterna, în dărâmtură; MIAZ Inv CC 1059/1987.

54.—. ac; os de culoare galbenă deschis; fragment; $L_p = 4,5$ cm; $l_c = 0,75$ cm; cap foarte ușor rotunjit; corpul se subțiază uniform spre virf; profil semicircular; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Porolissum, castru Pomiet, clădirea 9, în spatele clădirii comandamentului; MIAZ f.n.i.

55.—. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 6$ cm; $l_c = 0,5$ cm; cap ușor conic; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Porolissum, castru Pomiet, clădirea C 9, în spatele clădirii comandamentului; MIAZ f.n.i.

80.8. Ac; os de culoare galben-cenușie; fragment; virful rupt; $L_p = 4,1$ cm; $lc = 0,41$ cm; $dc = 0,25$ cm; cap cu profil oval; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, foarte puțin și se subțiază spre virf; profil oval; prelucrat îngrijit; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, $a = 1,10-1,20$ m; MIAZ Inv CC 334/1972

81.9. Ac; os de culoare galben deschisă; întreg; $L = 7,1$ cm; $lc = 0,45$ cm; $dc = 0,35$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit; sec. II–III e.n.; Ulpia Traiana, amfiteatru; MS Inv 1081; *Alicu* 1982, p. 352, nr. 17, pl. I/8

82.10. Ac; os de culoare galben închisă; întreg $L = 9,5$ cm; $lc = 0,35$ cm; $dc = 0,3$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit; sec. III e.n.; Porolissum, amfiteatru, spațiul porții de nord-vest = caseta 10, m 2/g, $a = 1,00$ m, în strat de depunere; MIAZ Inv CC 1674/1987

Varianța 2. Ace cu cap semirotund

Planșa X

83.1. Ac; os de culoare galben-cenușie; fragment, virful rupt; $L_p = 6,4$ cm; $dc = 0,4$ cm; $lc = 0,4$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat foarte îngrijit; pe cap se păstrează fațete ca urmare a ciopririi; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, $a = 0,80-1,00$ m; MIAZ Inv CC 339/1972

84.2. Ac; os de culoare galben-brună; fragment, virful rupt; $L_p = 6,4$ cm; $lc = 0,4$ cm; $dc = 0,37$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat cu grijă; sec. III e.n.; Romita, baie latura de est, $a = 0,25-0,50$ m; MIAZ Inv CC 337/1972

Varianța 5. Ace cu cap combinat, la bază trapez, sus semiglob

85.3. Ac; os de culoare galbenă deschisă; întreg $L = 8,8$ cm; $lc = 0,4$ cm; $dc = 0,25$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă foarte puțin spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat destul de îngrijit; sec. II–III e.n.; Porolissum, oraș, terasa cu baie; MIT f.n.i.; *Gudea* 1989, p. 828, nr. 13

86.4. Ac; os de culoare galben-maronie; fragment, jumătate de jos ruptă; $L_p = 6,3$ cm; $lc = 0,7$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Porolissum, oraș, clădirile OL, la sud-est de castrul Pomet; MITCN Inv I 9779; *Gudea*, 1989, p. 828, nr. 14

Varianța 6. Ace cu cap globular

Planșa XI

87.1. Ac; os de culoare galben-brună; întreg, dar virful ușor ciobit; $L = 11,7$ cm; $lc = 0,63$ cm; $dc = 0,43$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; foarte bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, $a = 1,10-1,20$ m; MIAZ Inv CC 334/1972

88.2. Ac; os de culoare galbenă închisă; întreg $L = 10,7$ cm; $dc = 0,53$ cm, $lc = 0,38$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie; MIAZ Inv CC 334/1972

89.3. Ac; os de culoare galbenă, brună; fragment, virful rupt; $L_p = 9,1$ cm; $lc = 0$, cm; $dc = 0,4$ cm; corpul mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, $a = 0,30$ m; MIAZ Inv CC 329/1972

90.4. Ac; os de culoare galbenă brună; întreg, dar virful tocit; $L = 9,5$ cm; $lc = 0,5$ cm; $dc = 0,35$ cm; capul ușor țuguiat; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; Romita, baie, latura de est, $a = 0,25-0,50$ m; MIAZ Inv CC 337/1972

91.5. Ac; os de culoare galbenă cenușie; fragment, virful rupt; $L_p = 8,2$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,35$ cm; capul ușor țuguat; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază foarte puțin spre virf, acesta detașându-se brusc; profil ovalizat; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, $a = 0,80-1,00$ m; MIAZ Inv CC 335/1972

92.6. Ac; os de culoare galbenă cenușie; întreg $L = 9,2$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă încă în partea de sus, apoi se subțiază uniform spre virf; virful ușor tocit; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, $a = 0,25-0,50$ m; MIAZ Inv CC 337/1972

93.7. Ac; os de culoare alb-cenușie; fragment, se păstrează numai jumătate de sus; $L_p = 6,00$ cm; $l_c = 0,6$ cm; $d_c = 0,38$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; îngrijit prelucrat; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est; $a = 0,25-0,50$ m; MIAZ Inv CC 337/1972

Planșa XII

94.8. Ac; os de culoare galbenă; întreg — a rost rupt la un capăt și apoi reascuțit; $L = 7,6$ cm; $l_c = 0,6$ cm; $d_c = 0,35$ cm; corpul, subțire; lângă cap, se îngroașă continuu spre virf, unde se ascute brusc; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Porolissum, amfiteatru, pe arenă, în stratul de dărîmăre = S 3 m, 19,50, $a = 1,35$; MIAZ Inv CC 810/1983

95.9. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 7,2$ cm; $l_c = 0,6$ cm; $d_c = 0,35$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă puțin spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Porolissum, oraș, sectorul OL, clădirea OL 1-OL 4 MITCN f.n.i.; *Gudea 1989*, p. 827, nr. 12

96.10. Ac; os de culoare galbenă brună; fragment, capătul de jos cu virful rupt; $L_p = 7,3$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,32$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita baie, latura de est, $a = 0,80-1,00$ m; MIAZ Inv CC 339/1972

97.11. Ac; os de culoare galbenă cenușie, mai mult spre cenușiu decît spre galben; acul a fost rupt și apoi reascuțit; $L = 6,4$ cm; $l_c = 0,75$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă pînă aproape de virf, unde se ascute brusc; profil rotund, dar suprafața neregulată; prelucrare destul de îngrijită; sec. III e.n.; Buciumi, castru, pe via sagularis, $a = 1,10$ m; MIAZ Inv CC 341/1973

98.12. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 8,00$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se ascute spre virf; profil rotund; prelucrat îngrijit, dar suprafața destul de neregulată; sec. III e.n.; Buciumi, castru, clădirea 4 (pretorium), încăperea P; MIAZ Inv CC 103/1937; *Psp 1972*, p. 92, nr. 8, pl. C/7

99.13. Ac; os de culoare galbenă brună; fragment, partea de jos cu virful rupt; $L_p = 7,6$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat cu grijă, dar suprafața destul de neregulată; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, $a = 0,25-0,50$ m; MIAZ Inv CC 337/1972

Planșa XIII

100.14. Ac; os de culoare galbenă brună; fragment, virful foarte tocit; $L_p = 7,1$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,33$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; oval; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea 3, pe pavaj; MIAZ Inv CC 331/1972

101.15. Ac; os de culoare galbenă, fragment, virful rupt; $L_p = 6,9$ cm; $l_c = 0,52$ cm; $d_c = 0,33$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III, după 160; Porolissum, amfiteatru, încăperea a, nivelul II = caseta C 4, m 7/c, $a = 0,40$ m; MIAZ Inv CC 1452/1983

102.16. Ac; os de culoare galbenă închisă; fragment, virful rupt; $L_p = 6,7$ cm; $l_c = 0,55$ cm; $d_c = 0,37$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Porolissum, amfiteatru, încăperea R, în umplutura absidei = caseta 9, m 4/A, $a = 0,90$ m; MIAZ Inv CC 1662/1987

103.17. Ac; os de culoare galbenă închisă; fragment, lipsește căm o treime din piesă cu virful; $L_p = 6,1$ cm; $lc = 0,45$ cm; $dc = 0,4$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II–III e.n.; Porolissum, amfiteatru, pe arenă = caseta 9, m 1, a = 0,50 m; MIAZ Inv CC 182/1983

104.18. Ac; os de culoare alb-gălbui; fragment, lipsește jumătatea de jos; $L_p = 4,8$ cm; $lc = 0,6$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II–III e.n.; Potaissa, oraș; MOTurda; I. Țigăra, *ActMuz*, 1956, p. 96, fig. 8/1

105.19. Ac; os de culoare galbenă; fragment, partea de jos cu virful ruptă; $L_p = 6,1$ cm; $lc = 0,4$ cm; $dc = 0,4$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea nr. 3, a = 0,25 m; MIAZ Inv CC 103/1971

106.20. Ac; os de culoare gălbui; întreg, dar virful ciobit; $L = 8,7$ cm; $lc = 1,1$ cm; $dc = 0,42$ cm; corpul, subțire lingă virf, se îngroașă spre virf, unde se subțiază brusc; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,30 m; MIAZ Inv CC 329/1972

107.21. Ac; os de culoare galbenă brună; întreg $L = 7,3$ cm; $lc = 0,5$ cm; $dc = 0,44$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, a = 0,25–0,50 m; MIAZ Inv CC 337/1972

108.22. Ac; os de culoare galbenă deschisă; fragment, partea de jos cu virful ruptă; $L_p = 6,2$ cm; $lc = 1,2$ cm; $dc = 0,2$ cm; corpul se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II e.n.; Ulpia Traiana, amfiteatru; MS Inv 1067; *Alicu* 1982, p. 352, nr. 18, pl I/9

Varianța 7. Ace cu cap oval

Planșa XIV

109.1. Ac; os de culoare galbenă; întreg $L = 11,00$ cm; $lc = 0,5$ cm; $dc = 0,3$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,30 m; MIAZ Inv CC 329/1972

110.2. Ac; os de culoare galbenă închisă; întreg $L = 8,4$ cm; $lc = 0,3$ cm; $dc = 0,25$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,15–0,40 m; MIAZ Inv CC 326/1972

111.3. Ac; os de culoare galbenă brună; întreg; $L = 7,7$ cm; $lc = 0,25$ cm; $dc = 0,3$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; prelucrat cu grijă; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, a = 0,25–0,50 m; MIAZ Inv CC 337/1972

112.4. Ac; os de culoare galbenă brună; fragment, porțiunea de jos, cu virful, ruptă; $L_p = 7,8$ cm; $lc = 0,5$ cm; $dc = 0,35$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; capul are profil oval; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,80–1,00 m; MIAZ Inv CC 335/1972

113.5. Ac; os de culoare galbenă cenușie; fragment, partea de jos cu virful ruptă; $L_p = 6,8$ cm; $lc = 0,35$ cm; $dc = 0,37$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; capul fațetat din cauza cioplitii; prelucrat destul de îngrijit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,50–0,60 m; MIAZ Inv CC 333/1972

114.6. Ac; os de culoare galbenă, brună; fragment; virful rupt; $L_p = 7,4$; $lc = 0,4$; $dc = 0,3$; corpul subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,15–0,40 m; MIAZ Inv CC 326/1972

Planșa XV

115.7. Ac; os de culoare galbenă; fragment; virful rupt; $L_p = 8,00$; $lc = 0,65$; $dc = 0,30$ cm; corpul, subțire lingă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; mijlocul sec. III e.n.; Porolissum, amfiteatru, S 4, m 45, a = 1,30 m, din umplutura arenei; MIAZ Inv CC 283/1985

116.8. Ac; os de culoare galben închisă; fragment; partea de jos cu virful, ruptă; $L_p = 7,5$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II–III e.n.; Porolissum, amfiteatru, caseta C 10, m 5/4, a = 0,80 m, depunerea din poartă; MIAZ Inv CC 1686/1987

117.9. Ac; os de culoare galbenă-brună; fragment; virful tocit; $L_p = 6,7$ cm; $l_c = 0,43$ cm; $d_c = 0,4$ cm; capul ușor țuguat; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă brusc, apoi se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, a = 0,25–0,50 m; MIAZ Inv CC 357/1972

118.10. Ac; os de culoare cenușie deschisă; fragment, jumătatea spre virf ruptă; $L_p = 6,00$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,50–0,60 cm; MIAZ Inv CC 333/1972

119.11. Ac; os de culoare galbenă; fragment, partea de jos, cu virful, ruptă; $L_p = 5,8$ cm; $l_c = 0,32$ cm; $d_c = 0,27$ cm; corpul, subțire lângă cap, se subțiază spre virf; după ce spre mijloc este mai îngroșat; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,30 m; MIAZ Inv CC 329/1972

120.12. Ac; os de culoare galbenă; fragment, jumătatea de jos ruptă; $L_p = 5,6$ cm; $l_c = 0,4$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Porolissum, amfiteatru, caseta C 13, m 4/A, a = 0,26 m, depunerea de pe arenă; MIAZ Inv CC 592/1988

121.13. Ac; os de culoare galbenă cenușie; fragment, partea de jos cu virful lipsește; $L_p = 5,5$ cm; $l_c = 0,5$ cm; $d_c = 0,34$ cm; corpul, subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,30 m; MIAZ Inv CC 329/1972

Varianța 8. Ace cu cap în formă de disc, găurit

Planșa XVI

122.1. Ac; os de culoare galbenă; întreg, dar virful este tocit sau chiar rupt?; $L = 10,2$ cm; $l_c = 7,5$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul se subțiază uniform de la cap spre virf; profil rotund; suprafața cam neregulată, dar bine lustruită; orificiul discului = 0,25 cm; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,80–1,00 m; MIAZ Inv CC 335/1972

Varianța 9. Ace cu cap în formă de pion de șah

123.2. Ac; os de culoare galbenă închisă?; Fragment, jumătatea de jos a corpului lipsește; $L_p = 5,2$ cm; $l_c = 0,57$ cm; $d_c = 0,4$ cm; corpul, mai subțire lângă cap, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, la suprafață; MIAZ Inv CC 330/1970

Tip III. Ace cu cap plin despărțit de corp printr-o placă

Varianța 1. Ace cu cap piramidal cu mai multe gulere

Planșa XVII

124.1. Ac; os de culoare galbenă, deschisă; întreg; $L = 9,75$ cm; $l_c = 0,6$ cm; $d_c = 0,57$ cm; L_a git + gulere = 0,9 cm; corpul, subțire lângă placă, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Buciumi, castru, clădirea 5, baia, încăperea B; MIAZ Inv 1992

125.2. Ac; os de culoare galbenă; fragment, partea de jos, cu virful, ruptă; $L_p = 9,00$ cm; $l_c = 0,35$ cm; $d_c = 0,6$ cm; h ghituituri = 0,6 cm; corpul, mai subțire lângă placă, se îngroașă brusc, apoi se subțiază uniform spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II–III e.n.; Inlăceni, baia de lângă castru; MITCN Inv IN 6936; N. Gudea, în *ActaMP*, 3, 1979, p. 199, nr. 2

Varianta 2 Ace cu cap în formă de bufniță

126.3. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 11,1$ cm; $lc = 1,00$; $h_{cap} = 1,8$ cm; corpul, mai subțire lângă placă, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre vîrf; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Ulpia Traiana, f.l.d.; MS Inv 814; *Alicu 1982*, t. 352, nr. 19, p. 1, 10 (scrie cap în formă de harfă)

Varianta 3. Ace cu capul format din trapeze suprapuse cu laza mică în jos

127.4. Ac; os de culoare galbenă; fragment, partea de sus a capului a fost fracturată; $L_p = 12,55$ cm; $lc = 1,6$ cm; $gr_{cap} = 0,5$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform de la cap spre vîrf; bine lustruit; sec. III e.n.; Buciumi, castru, clădirea 5 (baie), încăperile din partea de nord, $a = 1,80$ m; MIAZ Inv CC 270/1970; *Pop 1972*, p. 93, nr. 1, pl. CII, 1

128. —. Ac; os de culoare galbenă-cenușie; fragment; se păstrează jumătatea de sus a capului cu capul; $L_p = 5,3$ cm; $lc = 0,5$ cm; corpul mai subțire lângă placă, se îngroașă, apoi se subțiază spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, $a = 0,50-0,60$ m; MIAZ Inv CC 333/1972

Varianta 4. Ace cu cap discoidal, găurit

129.5. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 14,5$ cm; $lc = 0,8$ cm; $dg_c = 0,35$ cm; $hc = 1,00$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul, mai subțire lângă placă, se îngroașă puțin spre mijloc, apoi se subțiază spre vîrf, profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, martorul între C 9/10 și C 11/12, spațiul porții de nord-vest; MIAZ Inv CC 165/1987

Planșa XVIII

Tipul IV. Ace cu cap masiv despărțit de corp printr-o gîtuțură și avînd cel puțin un guler

Varianta 3. Ace cu cap rotund (globular)

130.1. Ac; os de culoare galbenă la mijloc, iar în partea exterioară brună; fragment; jumătatea de jos, cu virful, ruptă; $L_p = 5,8$ cm; $lc = 0,5$ cm; $dc = 0,45$ cm; corpul se subțiază uniform de la git spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Buciumi, castru, clădirea 5 (baie); MIAZ Inv CC 52/1965; *Pop 1972*, p. 93, nr. 9, pl. C, 8

Varianta 4. Ace cu cap oval

131.2. Ac; os de culoare galbenă; fragment; partea de jos cu virful ruptă; $L_p = 6,9$ cm; $lc = 0,5$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform de la git spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, martorul între c 9—10/C 11—12, spațiul porții de nord-vest; MIAZ Inv CC 1649/1987

Varianta 5. Ace cu cap piramidal dublu

132.3. Ac; os de culoare galbenă deschisă; fragment; virful rupt; $L_p = 8,5$ cm; $lc = 0,45-0,5$ cm; $dc = 0,4$ cm; corpul, mai subțire lângă git, se subțiază uniform spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Feldioara, castru; MJB Inv II 2542

Varianta 6. Ace cu cap în formă de con de pin

133.4. Ac; os de culoare galbenă; fragment; mai mult de jumătate din piesă împreună cu virful lipsește; $L_p = 5,2$ cm; $lc = 0,5$ cm; $hc = 1,00$ cm; $h_{git} = 0,6$ cm; $dc = 0,55$ cm; corpul, subțire lângă placă, se îngroașă spre mijloc, apoi (probabil) se subțiază; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Potaissa, oraș (Piața Ecaterina Varga); MOT f.n.i.; I. Țigăra în *ActMuz*, 1956, p. 96, fig. 2 (dintre cele 23 bucăți găsite acolo)

134.5. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 13,2$ cm; $lc = 0,4$ cm; $hc = 1,1$ cm; $dc = 0,35$ cm; capul în formă de con de pin; două plăci (gulere); corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Rîșnov, castru; f.l.d.; MJB f.n.i.

135.6. Ac; os de culoare galbenă deschisă; întreg; $L = 11,4$ cm; $lc = 0,55$ cm; $hc = 1,4$ cm; $dc = 0,4$ cm; capul are două gulere; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Potaissa, oraș (Piața Ecaterina Varga); MOT; I. Țigăra, în *ActMuz*, 1956, p. 96, fig. 8/3

Varianța 7. Ace cu cap semiglobular

136.7. Ac; os de culoare galbenă, brună; fragment, jumătatea de jos, cu virful rupt; $L_p = 4,7$ cm; $lc = 0,6$ cm; $hc = 0,45$ cm; $dc = 0,6$ cm; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, latura de est, $a = 0,80-1,00$ m; MIAZ Inv CC 339/1972

Planșa XIX

Tip V. Ace cu cap masiv despărțit de corp printr-o gîlătură și cel puțin un guler

Varianța 1. Ace cu cap în formă de piramidă dublă

137.1. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 11,00$ cm; $lc = 0,4$ cm; $dc = 0,45$ cm; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil oval; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, caseta C 12, m 1/6, $a = 0,95$ m, spațiul porții de nord-vest în depunere; MIAZ Inv CC 1669/1985

138.2. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; $L_p = 6,00$ cm; $lc = 0,4$ cm; $dc = 0,4$ cm; profilul capului oval; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, martorul dintre casetele C 2—C 4, încăperea b; MIAZ Inv CC 1453/1983

Varianța 2. Ace cu cap piramidal cu baza în jos

139.3. Ac; os de culoare galbenă; fragment, se păstrează numai partea de sus, din apropierea capului, $L_p = 3,8$ cm; $lc = 0,55$ cm; $dc = 0,50$ cm; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Buciumi, castru, clădirea 4 (praetorium), încăperea P; MIAZ Inv CC 82/1967; *Pop* 1972, p. 92, nr. 5, pl. C, 4

140.4. Ac; os de culoare cenușie; fragment, se păstrează jumătatea de sus; $L_p = 6,2$ cm; $lc = 0,9$ cm; $dc = 0,4$ cm; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf, profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, castru Pomiet, f.l.d.; MIAZ Inv CC .../1981

Subvariantă. Ace cu cap piramidal crestat

141.5. Ac; os de culoare galbenă; fragment, capătul piramidei și virful rupt; $L_p = 6,7$ cm; $lc = 0,6$ cm; $dc = 0,4$ cm; aspect de con de pin (brad); corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, S 4, m 15—2p, din pămîntul aruncat; zona încăperii n; MIAZ Inv CC 278/1985

142.6. Ac; os de culoare albă cenușie; întreg; $L = 7,8$ cm; $lc = 6,5$ cm; $hc = 1,3$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul se subțiază de la gît spre virf, mai accentuat în zona virfului propriu-zis; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă; MIAZ Inv CC 326/1972

143.7. Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt sau tocit; $L_p = 9,2$ cm; $lc = 0,8$ cm; $hc = 1,6$ cm; $dc = 0,6$ cm; capul decorat cu incizii încrucișate; corpul se subțiază uniform de la gît spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, caseta C 12, m 11/4, $a = 0,80$ m, în exterior în depunere; MIAZ Inv CC 1685/1987

144.8. Ac; os de culoare galbenă cenușie; fragment, virful rupt; $L_p = 10,6$ cm; $lc = 9,6$ cm; $hc = 2,1$ cm; $dc = 0,5$ cm; capul decorat cu incizii încrucișate; corpul se subțiază

uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea mare, a = 0,80 m; MIAZ Inv CC 329/1972; Lp = 6,1 cm; lc = 0,7 cm; hc = 1,6 cm; dc = 0,6 cm; capul decorat cu incizii încrucișate; profil oval; corpul se subțiază de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,80 m; MIAZ Inv CC 329/1972; Lp = 6,1 cm; lc = 0,7 cm; hc = 2,00 cm; dc = 0,7 cm; partea de jos atacată și înneagră de oxidare; capul decorat cu incizii încrucișate; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Porolissum, castru, porta praetoria, bastionul de nord; MIAZ Inv CC 500/1977

147.— Ac; os de culoare galbenă; fragment, se păstrează partea de sus cu capul; Lp = 6,2 cm; lc = 0,78 cm; hc = 3,1 cm; capul decorat cu incizii încrucișate; trei gulere; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Porolissum, castru, Pometa pe via principalis; MIAZ Inv CC 355/1978

148.— Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; Lp = 8,2 cm; lc = 0,6 cm; hc = 2,5 cm; capul decorat cu incizii încrucișate imitind conul de brad; trei gulere; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; sec. II—III e.n.; Gilău, castru, f.l.d.; M. Rusu, in *Materiale*, 2, 1956, p. 697, fig. 5/19

149.— Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful rupt; Lp = 8,00 cm; lc = 0,6 cm; hc = 3,00 cm; capul decorat cu incizii încrucișate; patru gulere; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; Gherla, castru, praetorium (?); E. Orosz, *Jelenítés a Szamosújvári római társasház praetoriumának ásatairól*, Szamosújvár, 1907, p. 13, pl. XIV/3

150.— Ac; os de culoare galbenă deschisă; fragment, jumătatea de jos cu virful lipsesc; Lp = 5,4 cm; dc = 0,35 cm; corpul, subțire lingă, git, se îngroașă spre mijloc, apoi se subțiază spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, oraș, terasa cu sanctuare; MIT f.n.i.; Gădea 1989 a, p. 828, nr. 15

151.— Ac; os de culoare galbenă; fragment, se păstrează partea superioară a corpului cu capul; Lp = 4,00 cm; lc = 0,7 cm; hc = 2,00 cm; cap și trei gulere; între gulerul 2 și 3 o porțiune bombată; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Gherla, castru, praetorium (?); E. Orosz, *op. cit.*, p. 23, p. XIV/3

152.— Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful și partea de jos ruptă; Lp = 9,1 cm; lc = 0,5 cm; dc = 0,5 cm; capul aplatizat; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea mare, a = 0,55 m; MIAZ Inv CC 22/1974

153.— Ac; os de culoare galbenă cenușie; fragment, se păstrează numai partea de sus cu capul; Lp = 3,2 cm; lc = 0,8 cm; dc = 0,5 cm; capul foarte aplatizat, poate chiar rupt; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,30 m; MIAZ Inv CC 329/1972

154.— Ac; os de culoare galbenă; fragment, virful capului?, partea de jos cu virful propriu-zis rupt; Lp = 7,40 cm; lc = 0,7 cm; dc = 0,5 cm; capul aplatizat sau rupt; corpul se subțiază uniform de la git spre virf; profil rotund; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, caseta C 12, m 8/m, a = 0,95 m = spațiul porții de nord-vest, in depunere; MIAZ Inv CC 1668/1987

155.— Ac; os de culoare galbenă; întreg; L = 8,65 cm; lc = 0,6 cm; hc = 0,2 cm; dc = 0,6 cm; capul are profil oval; corpul se subțiază foarte puțin spre virf; are aspect cilindric; doar aproape de virf se ascute; profil oval; bine lustruit; sec. II—III e.n.; Porolissum, amfiteatru, caseta C 12, m 7/g, a = 1,00 m = spațiul porții de nord-vest, depunere; MIAZ Inv CC 1660/1987

156.6. Ac; os de culoare galbenă cenușie; întreg, dar capătul capului parcă ar fi ciobit; $L = 10,7$ cm; $lc = 0,2$ cm; $hc = 0,2$ cm; $dc = 0,5$ cm; corpul se subțiază uniform de la gît spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie, încăperea cu absidă, a = 0,50–0,60 m; MIAZ Inv CC 333/1972

Varianța 5. Ace cu cap globular și unul/două gulere

157.7. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 14,4$ cm; $lc = 0,9$ cm; h gulere = 1,00 cm; $dc = 0,5$ cm; capul grosolan executat are suprafața neregulată; corpul, indoit, se subțiază uniform de la gît spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; prima jumătate a secolului II e.n.; Porolissum, amfiteatru, casete C 11, m 10/2, a = 0,90 m = spațiul porții de nord-vest, umplutura din fața II; MIAZ Inv CC 1675/1987

Varianța 6. Ace cu cap piramidal și gît foarte înalt

Planșa XXI

158.1. Ac; os de culoare galbenă; întreg; $L = 8,5$ cm; $lc = 0,25$ cm; h gît = 1,2 cm; $dc = 0,3$ cm; gîtul înalt cu incizii la bază; corpul se subțiază uniform spre vîrf; profil rotund bine lustruit; sec. III e.n.; Romita, baie; f.l.d.; MIAZ Inv CC 352/1970

Varianța 7. Ace cu cap discoidal găurit

159.2. Ac; os de culoare gălbuie; fragment, virful rupt; $L_p = 10,00$ cm; $lc = 0,7$ cm; $dg = 0,25$ cm; h gît = 1,1 cm; $dc = 0,5$ cm; gîtul are două alveolări despărțite de o canelură; corpul, mai subțire lingă gît, se îngroșează, apoi se subțiază spre vîrf; profil rotund; bine lustruit; sec II–III e.n.; Porolissum, amfiteatru, martorul între casetele C10/12 = spațiul porții de nord-vest; MIAZ Inv CC 1648/1987

La aceste piese determinabile se adaugă un număr mare de fragmente nedeterminabile datorită lipsei capului: 9 piese de la Romita baie; 13 piese de la Porolissum amfiteatru 1 piesă de la Buciumi castru, 4 piese de la Ulpia Traiana.

NICOLAE GUDEA — ISTVÁN BAJUSZ

HAARNADELN AUS KNOCHEN VON POROLISSUM.
EINIGE BEMERKUNGEN HINSICHTLICH DER KNÖCHERNEN NADELN AUS DEM
RÖMISCHEN DAKIEN MIT DENEN MAN DAS HAAR BEFESTIGTE

(Zusammenfassung)

Die Verfasser beschreiben Haarnadeln aus Knochen von Porolissum, die während der Ausgrabungen am Amphitheater, am Römerlager Pomet und am Zollgebäude entdeckt wurden. Um das hinsichtlich dieses Toilettegegenstandes zu vervollständigen, fügten die Verfasser dem Kern von Gegenständen, die aus Porolissum stammen, auch Haarnadeln hinzu, die in anderen Römerlagern (Buciumi, Gilău) und Städten (Ulpia Traiana, Potaissa) entdeckt wurden. Bisher untersuchte man ungefähr 160 Gegenstände.

Hinsichtlich dieser Haarnadeln wurden folgende Fragen behandelt: 1. Einführung; 2. Geschichte der Forschungen; 3. Arbeitsmethode; 4. Archäologischer Kommentar über: a. die Siedlungen, in denen Haarnadeln aus Knochen erschienen; b. ihr Entdeckungsort; c. die Umstände ihrer Entdeckung; d. die Zahl der Haarnadeln; e. die Ausmaße der Haarnadeln; f. die Art und Weise ihrer Herstellung; g. die Typen der knöchernen Haarnadeln; h. die Datierung der Haarnadeln; 5. Geschichtlicher Kommentar.

Die untersuchten Haarnadeln wurden in fünf Typen, jeden davon mit mehreren Varianten, eingeteilt. Man entdeckte sie eher in Städten und Römerlagern und anscheinend fehlen sie in den Dorfsiedlungen. Innerhalb der Städte und Römerlager tauchten sie häufiger in Amphitheatern, Bädern und Tempeln auf. Sie wurden sowohl von Männern als auch von Frauen verwendet. Die Haarnadeln wurden wahrscheinlich in spezialisierten Werkstätten hergestellt, was sowohl von der Qualität der Herstellung als auch von den fast standardisierten Formen bewiesen wird. Im allgemeinen ähneln die untersuchten Haarnadeln mit den aus anderen Provinzen bekannten Formen aber es gibt auch Typen und Varianten, die in anderen Gebieten keine Analogien haben. Die Haarnadeln stammen aus der Zeit der Provinz, ohne daß zur Zeit bestimmt werden könnte, welche Typen oder Varianten in einer gewissen Periode der römischen Besatzung überwogen hätten. Ganz gewiß aber wurden die Haarnadeln auch nach der Aufgabe der Provinz so lange noch verwendet, als die provinzielle materielle ihren dakisch-römischen Charakter bewahrte.

Infolge ihrer Merkmale können die Haarnadeln aus Knochen wichtige Gegenstände im Prozeß der Bestimmung der Qualität des provinziellen Facies der provinziellen materiellen Kultur werden.

* LISTA PRESCURTĂRILOR SPECIALE FOLSITE ÎN LUCRARE

Alicu 1982	D. Alicu — E. Nemeş, <i>Obiecte de os descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa</i> , in <i>ActaMN</i> , 19, 1982, p. 345—365
Crummy 1979	Nina Crummy, <i>The roman small finds from excavations in Colchester 1971—1979</i> , in <i>Colchester Archaeological Reports</i> , 2, 1981, p. 19—28
Crummy 1981	Nina Crummy, <i>A chronology of romano-british bone pins</i> , in <i>Britannia</i> , 10, 1979, p. 157—163
Gudea 1989	N. Gudea, <i>Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman, Săpături şi descoperiri arheologice pînă în anul 1977</i> = <i>ActaMP</i> , 13, 1989
Pop 1972	C. Pop, <i>Obiecte de jodobă</i> , in <i>Castrul roman de la Buciumi</i> , Cluj, 1972, p. 92—93
Ruprechtsberger	G. M. Ruprechtsberger, <i>Die römischen Bein- und Bronzenadeln aus den Museen Enns und Linz</i> , Linz, 1979
Saranović 1981	Vesna Saranović- Svatek, <i>Tipologia kostanih predmeta iz Sirmiuma</i> , in <i>Arheologia</i> , 27, 1981, p. 149—179, des pre ace p 159 sq
Britannia	Brit
Pannonia Inferior	PanInf
Noricum	Nor

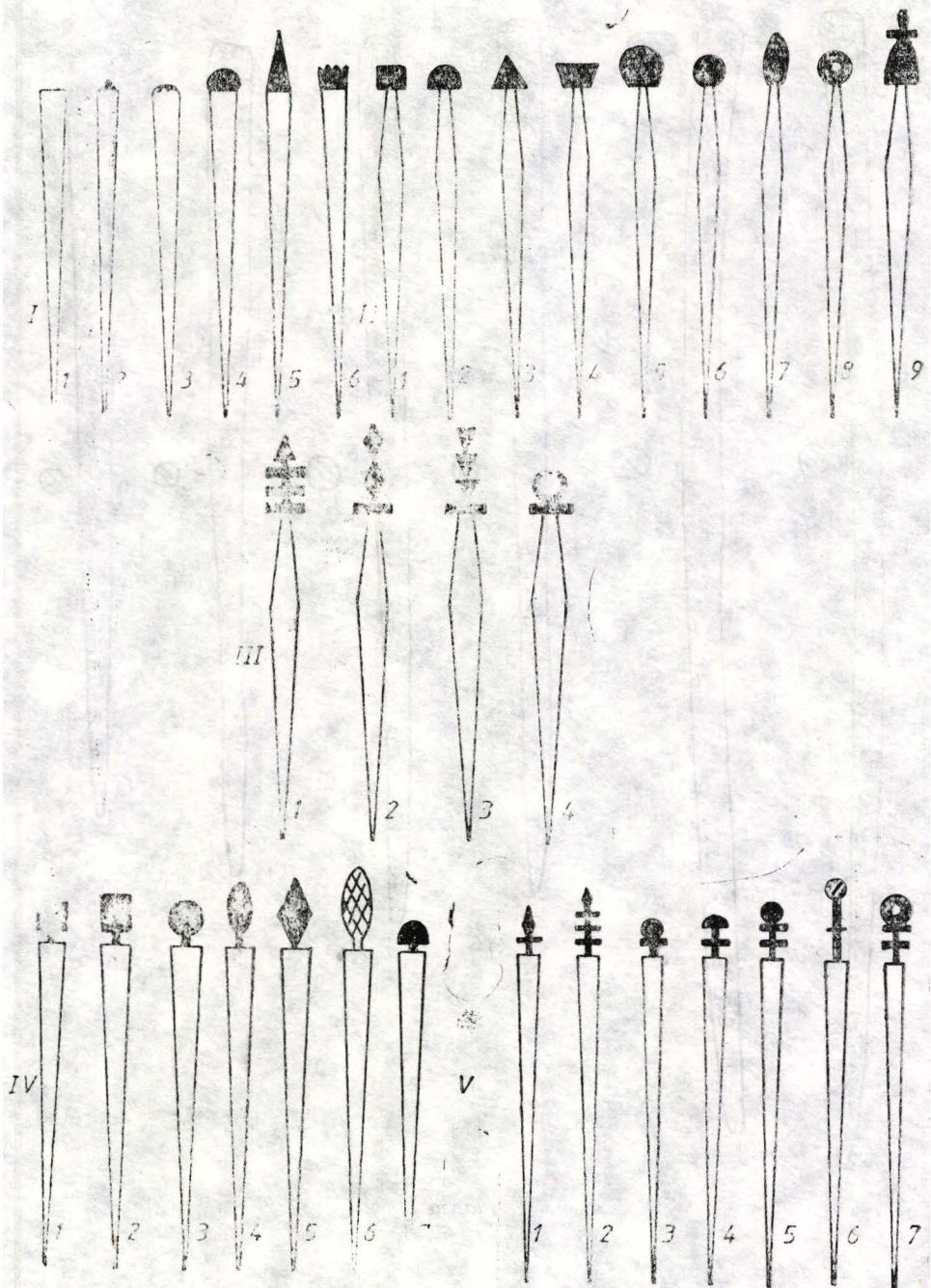

Fig. 1. Tipurile principale de ace de păr

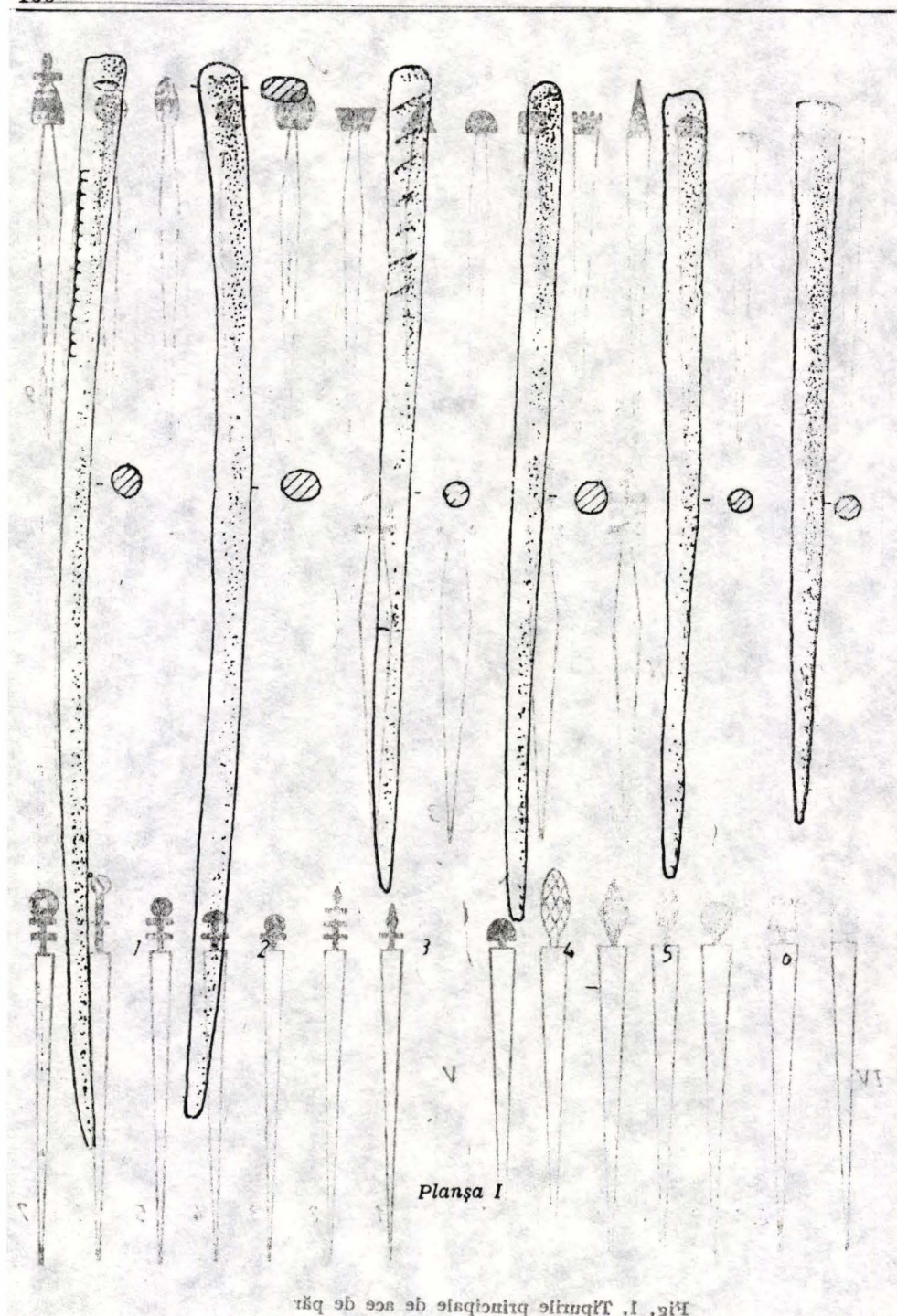
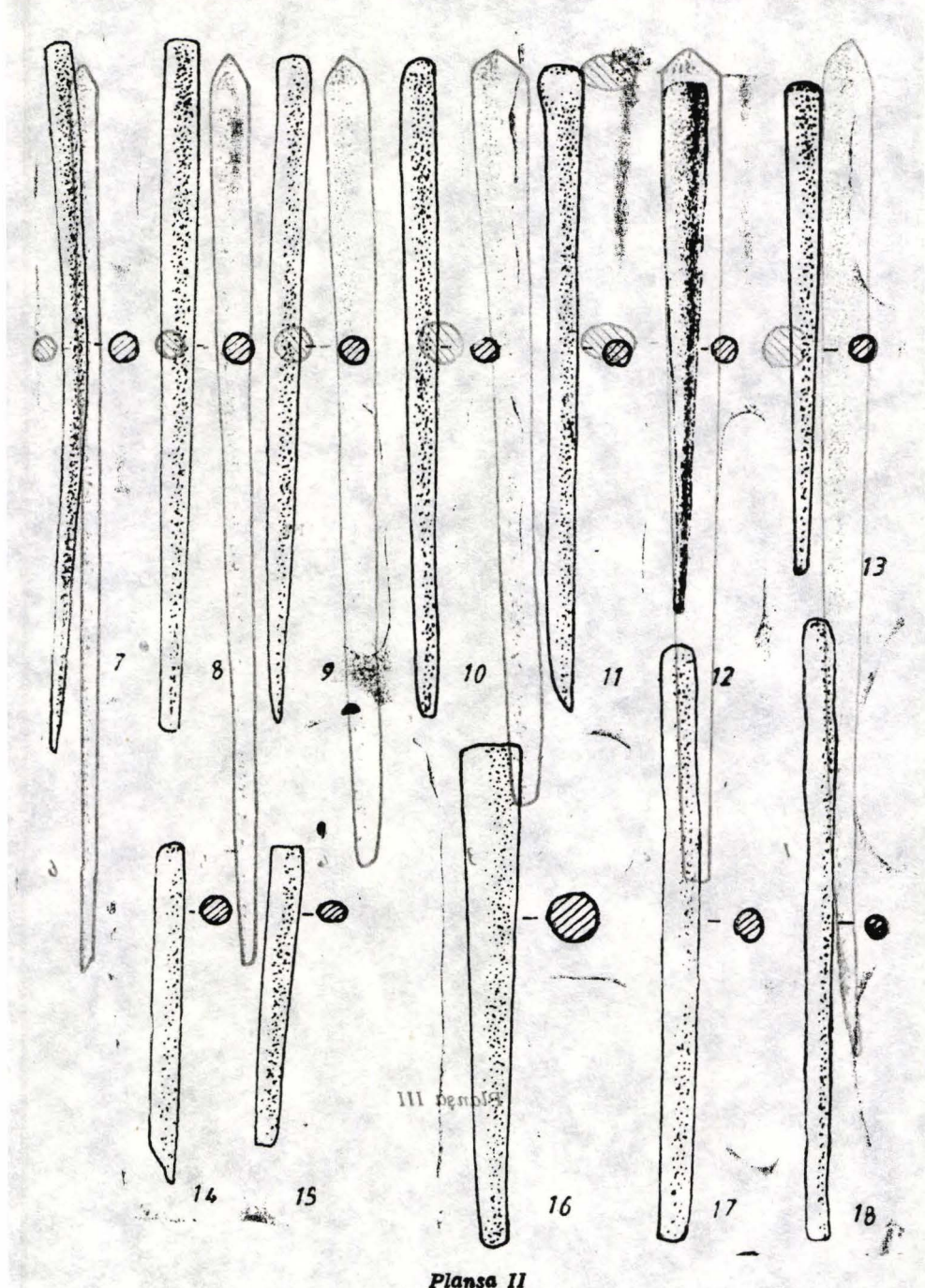
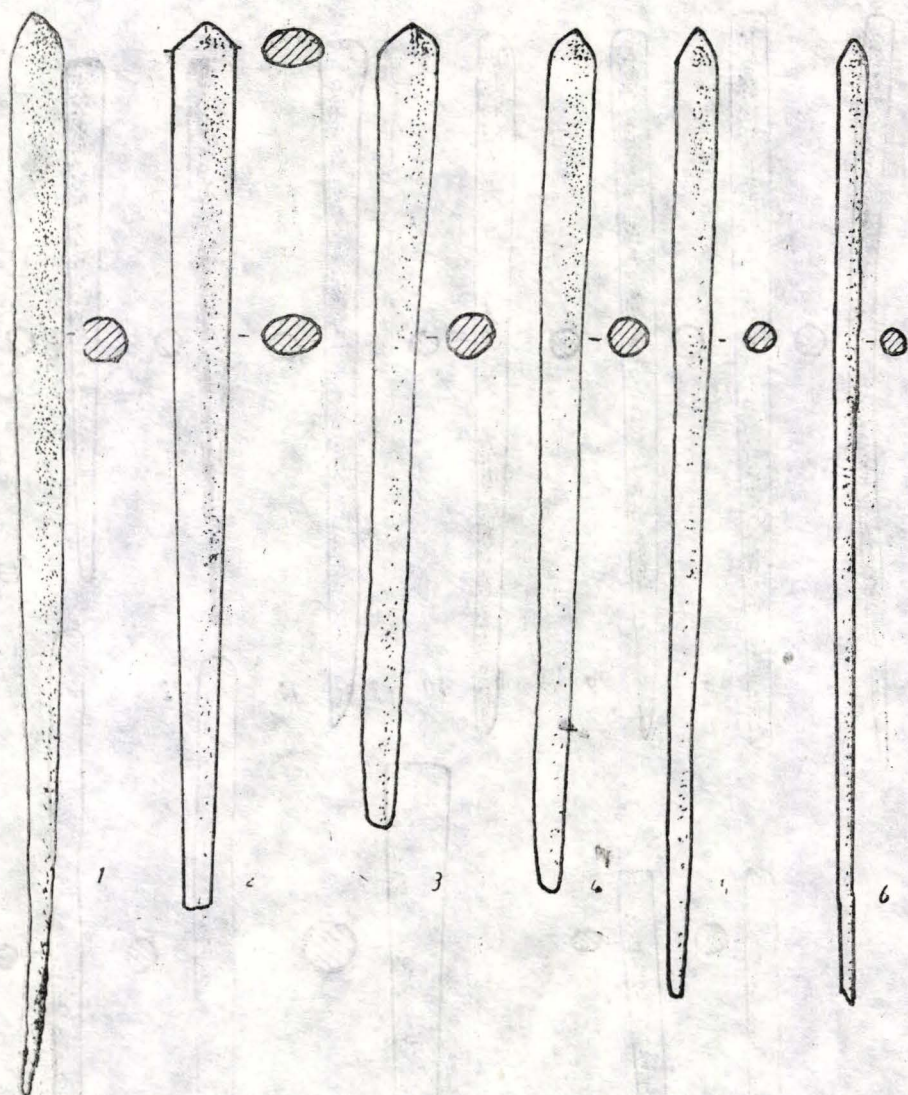
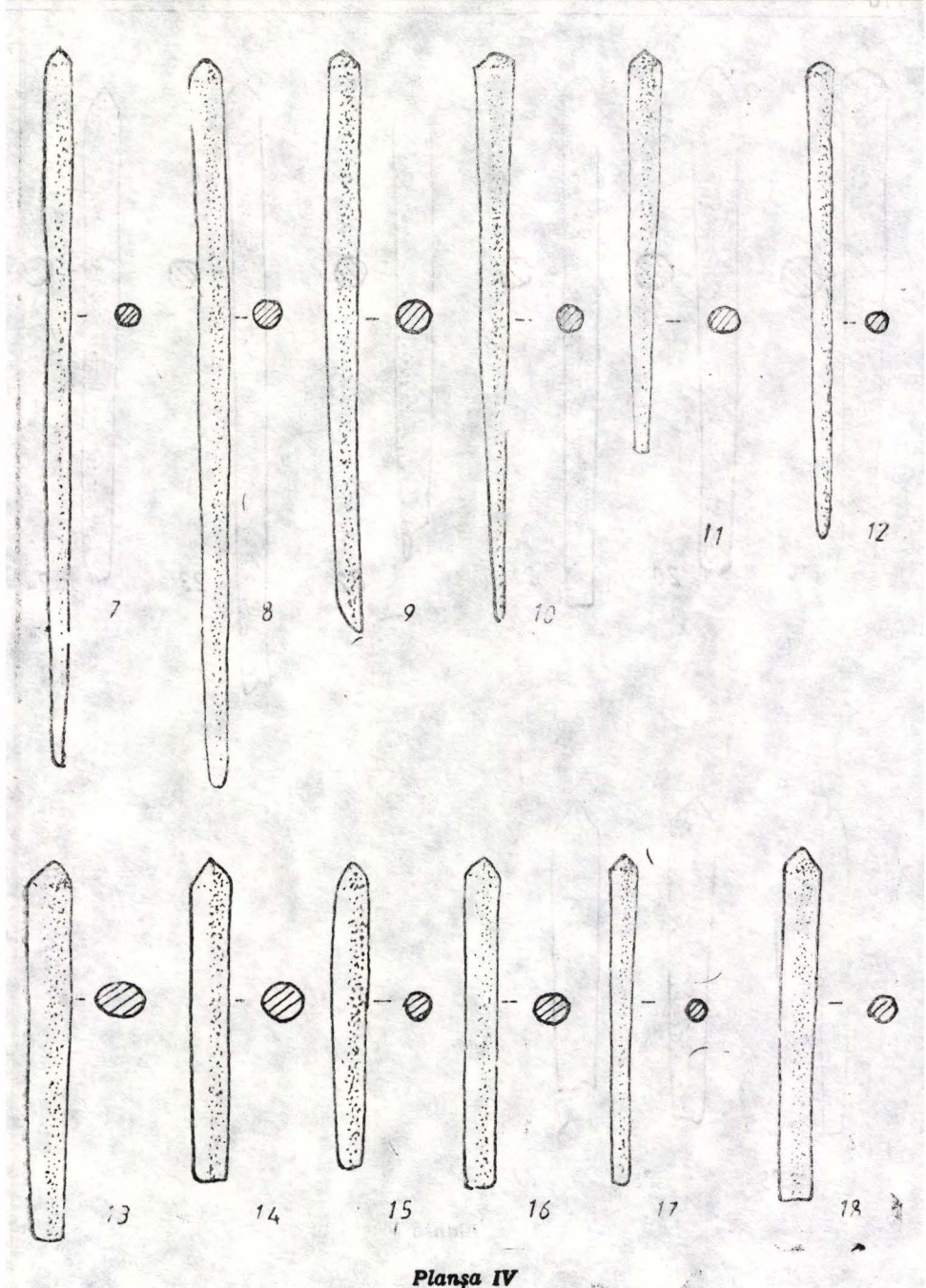

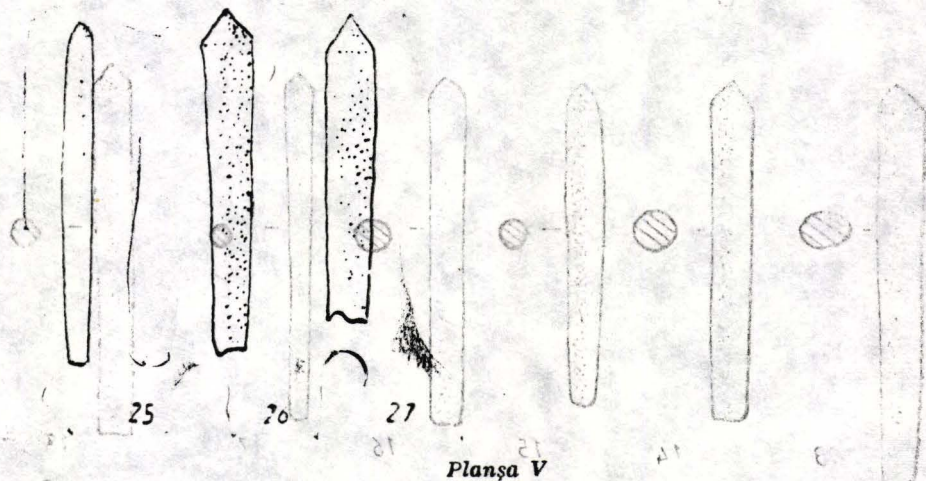
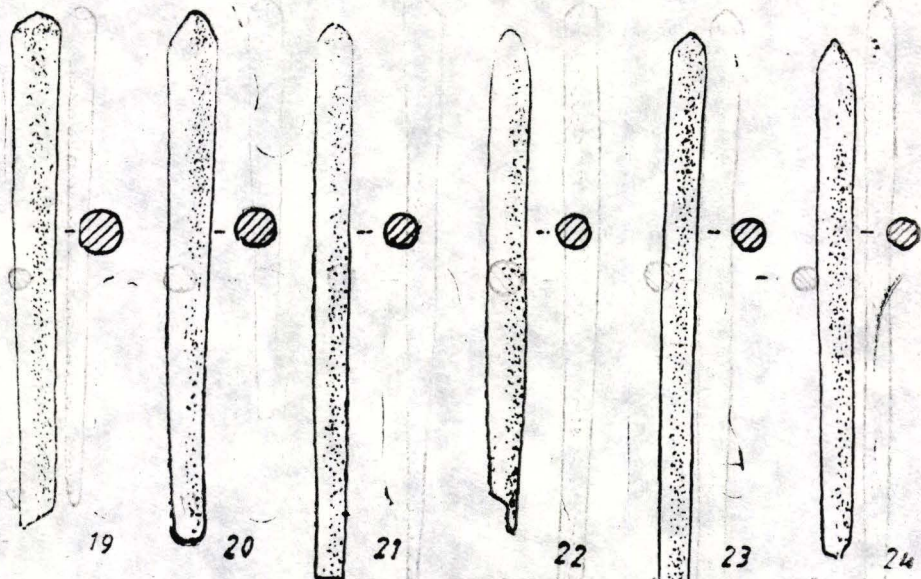
Fig. 1. Tipurile principale de ace de păr

Planşa III

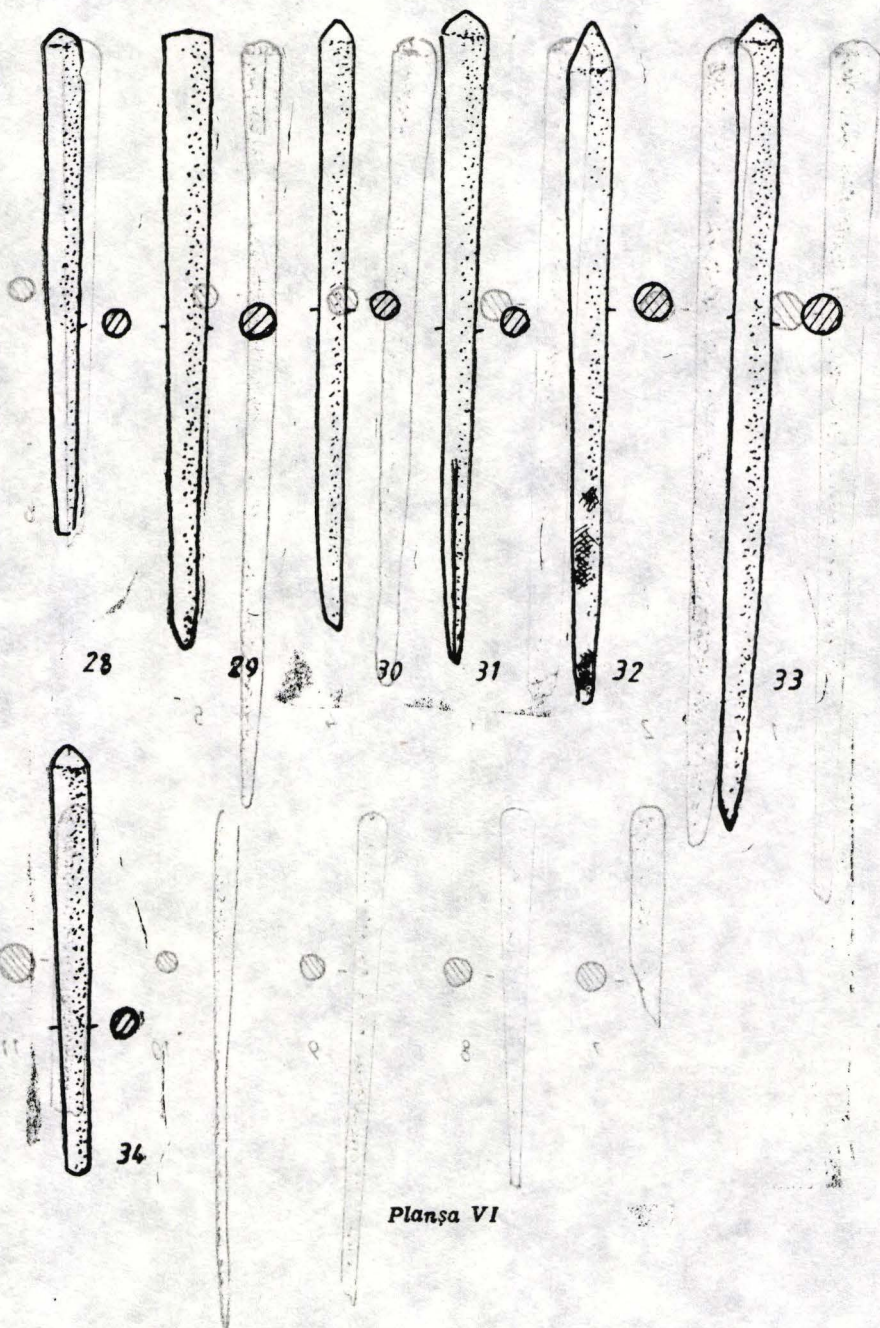

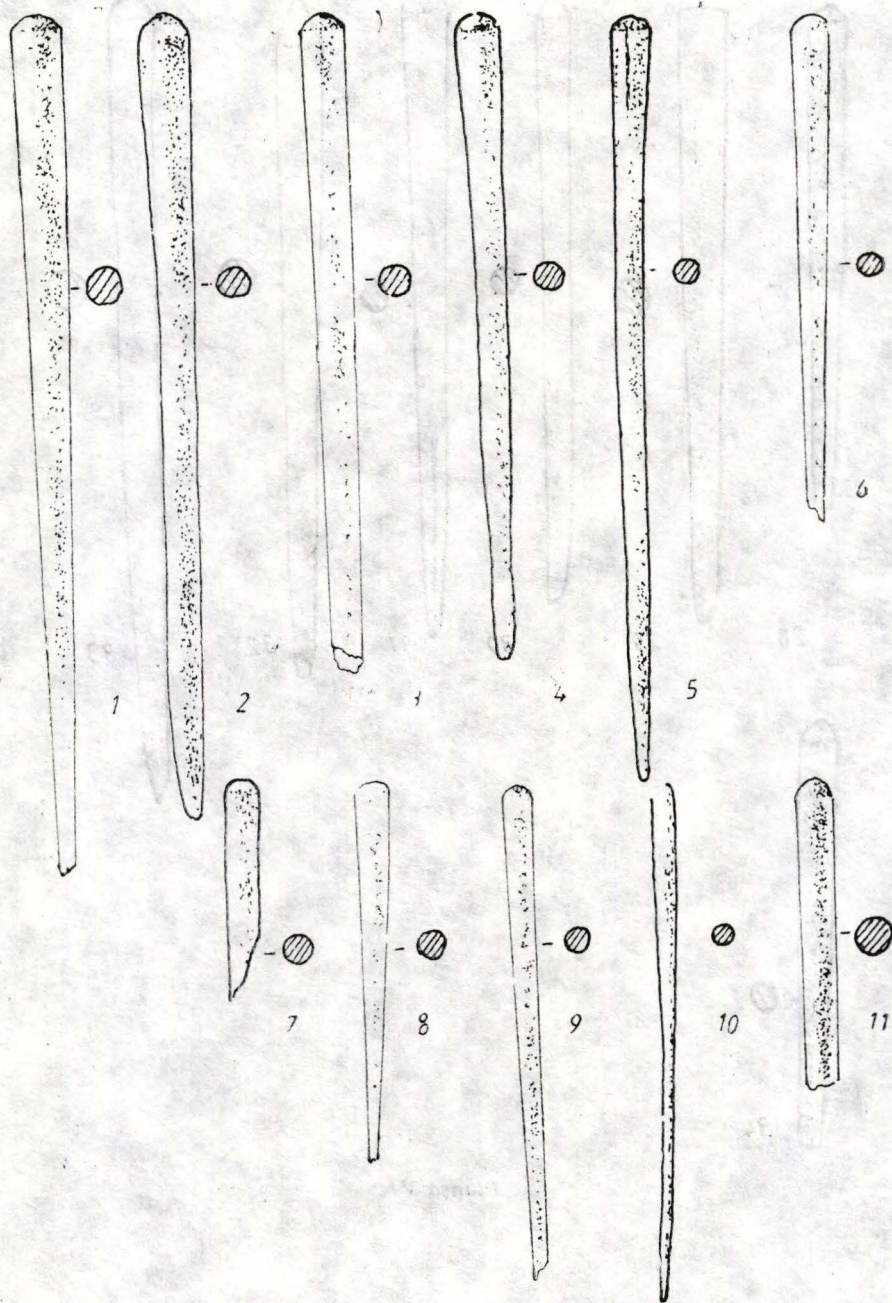
Planșa IV

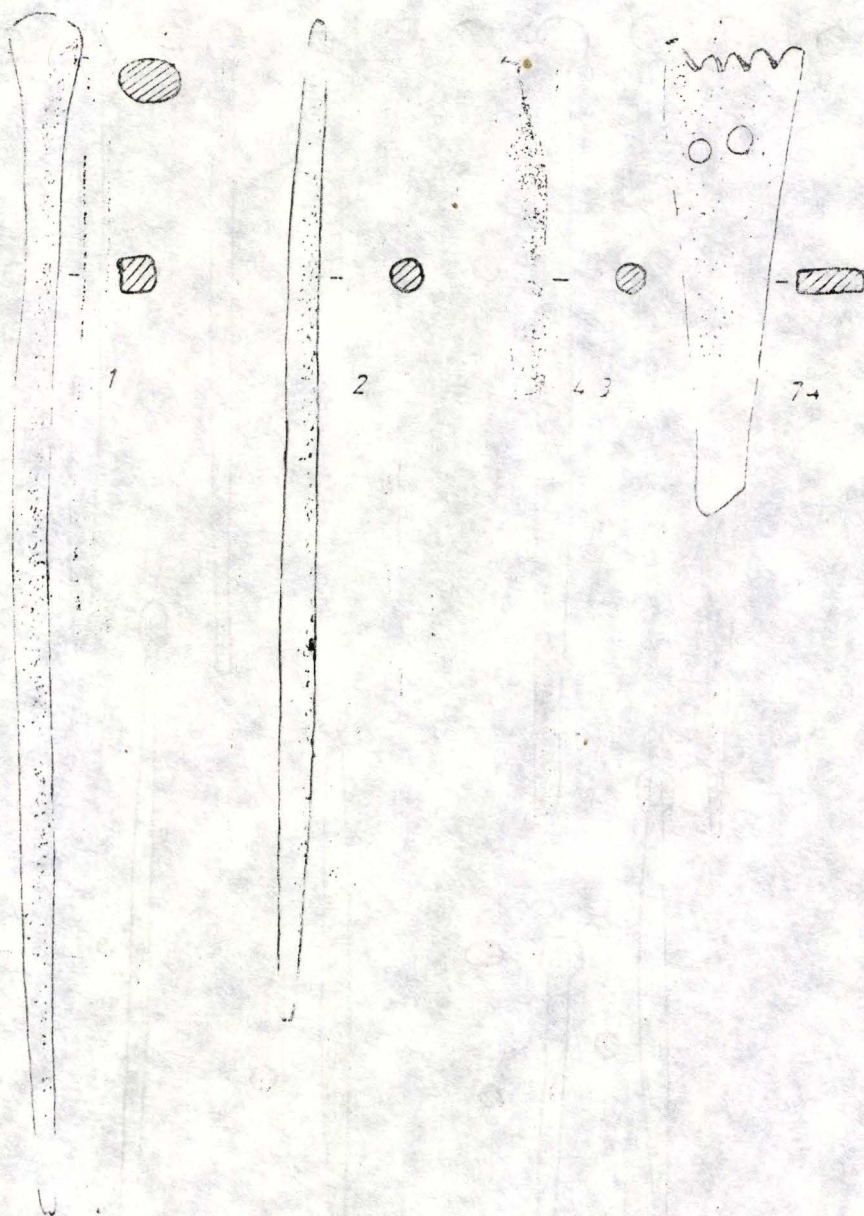
Planşa V

Planşa IV

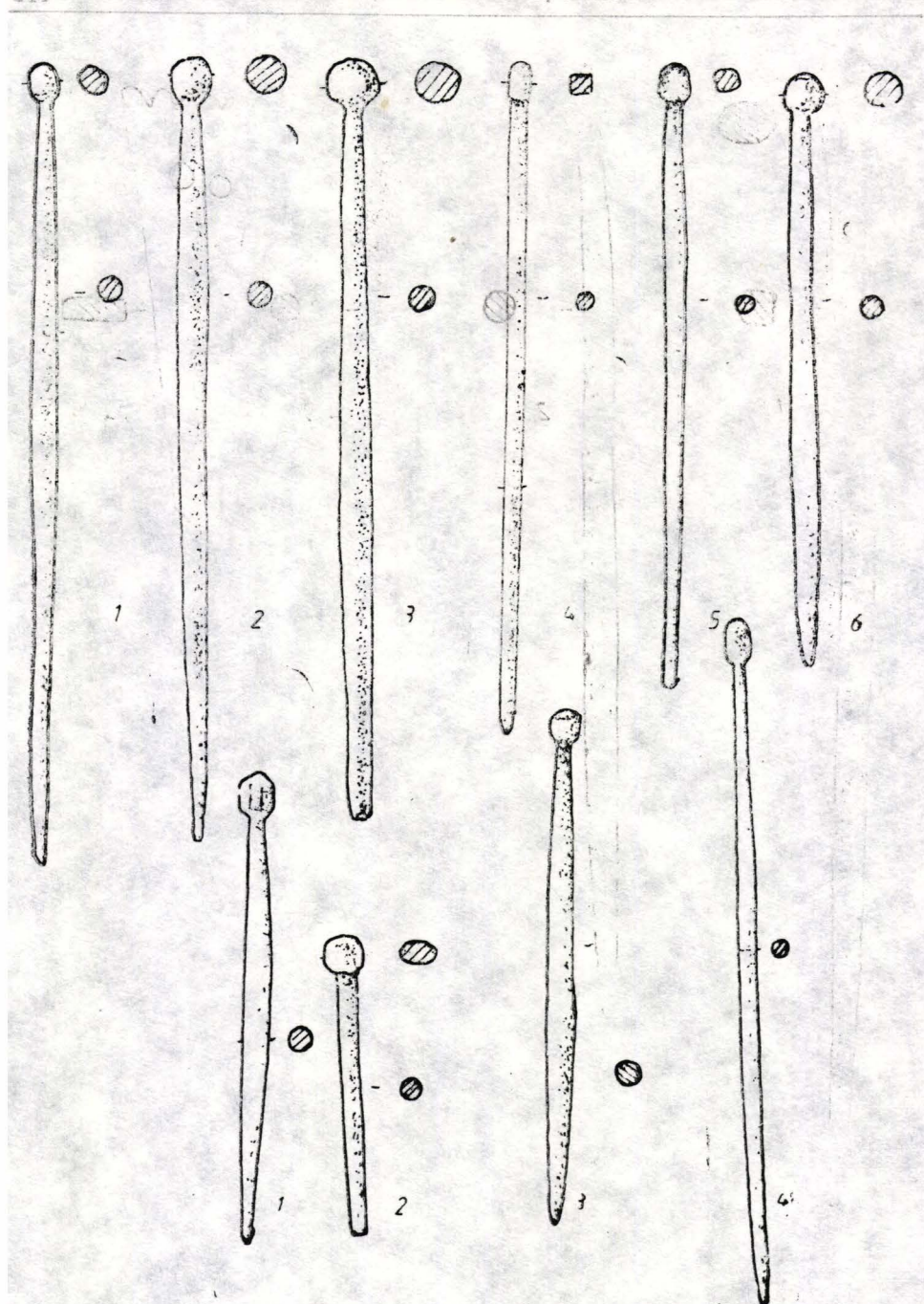

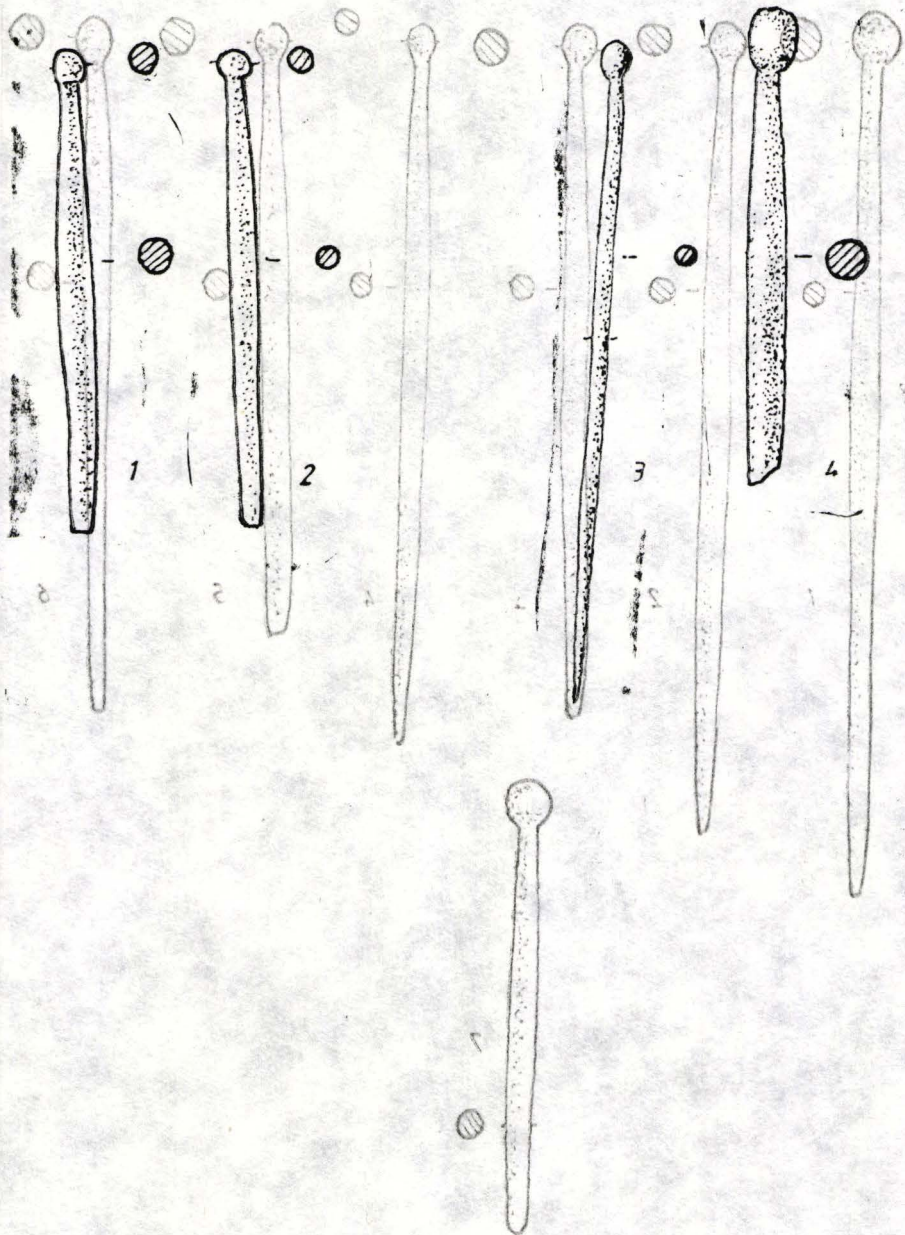
Planşa VII

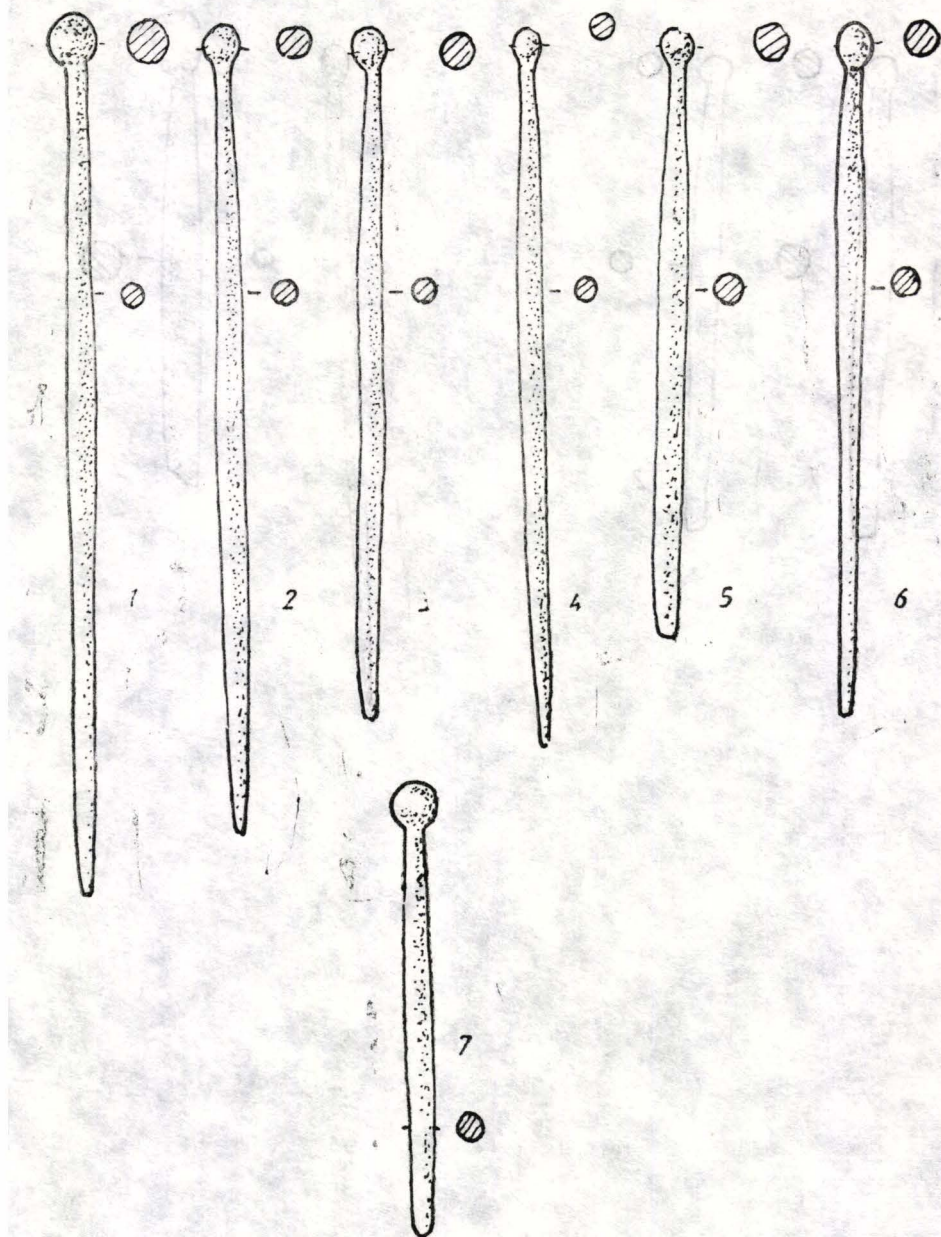

Planșa VIII

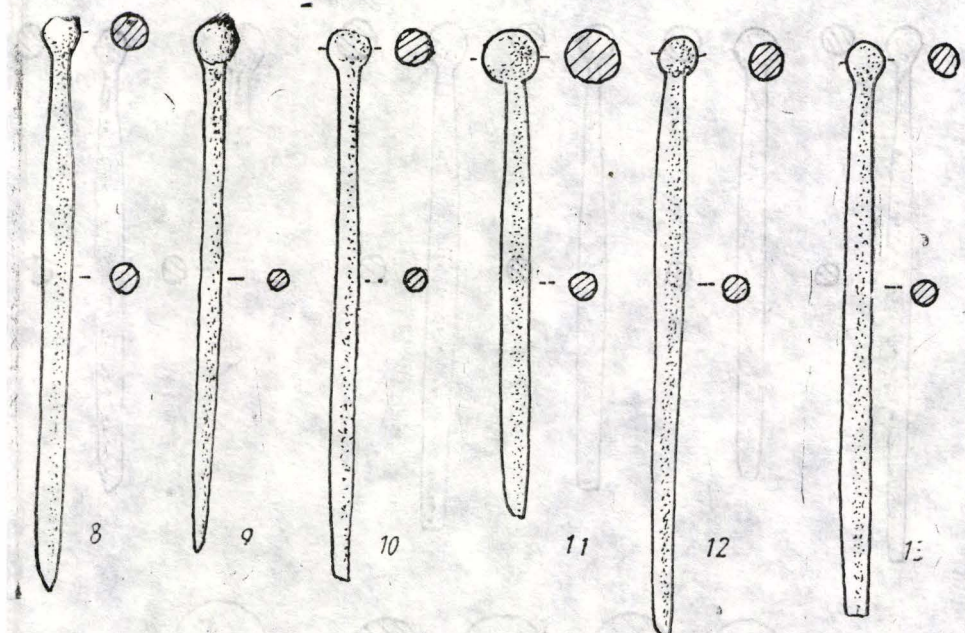

Planşa IX

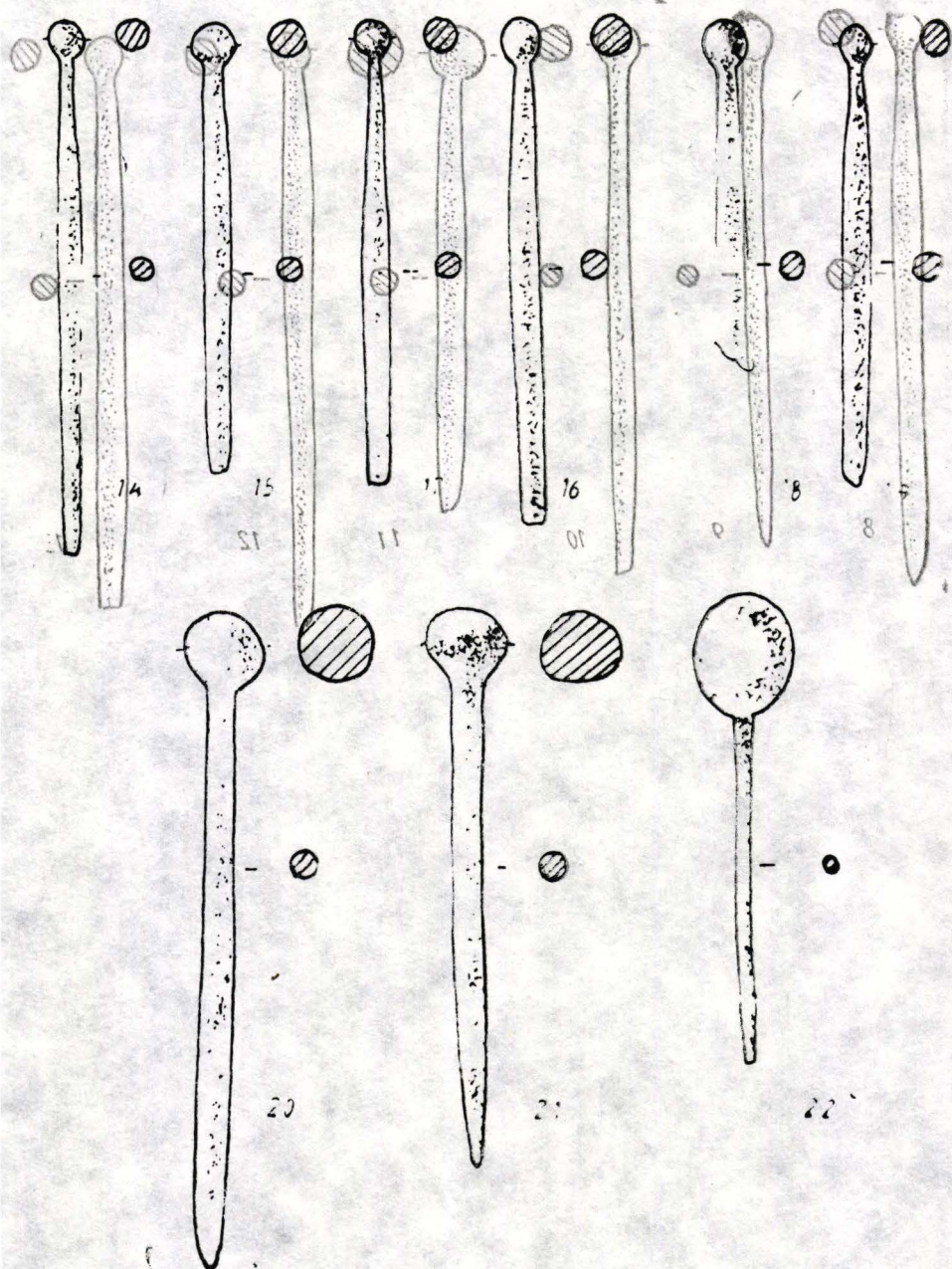

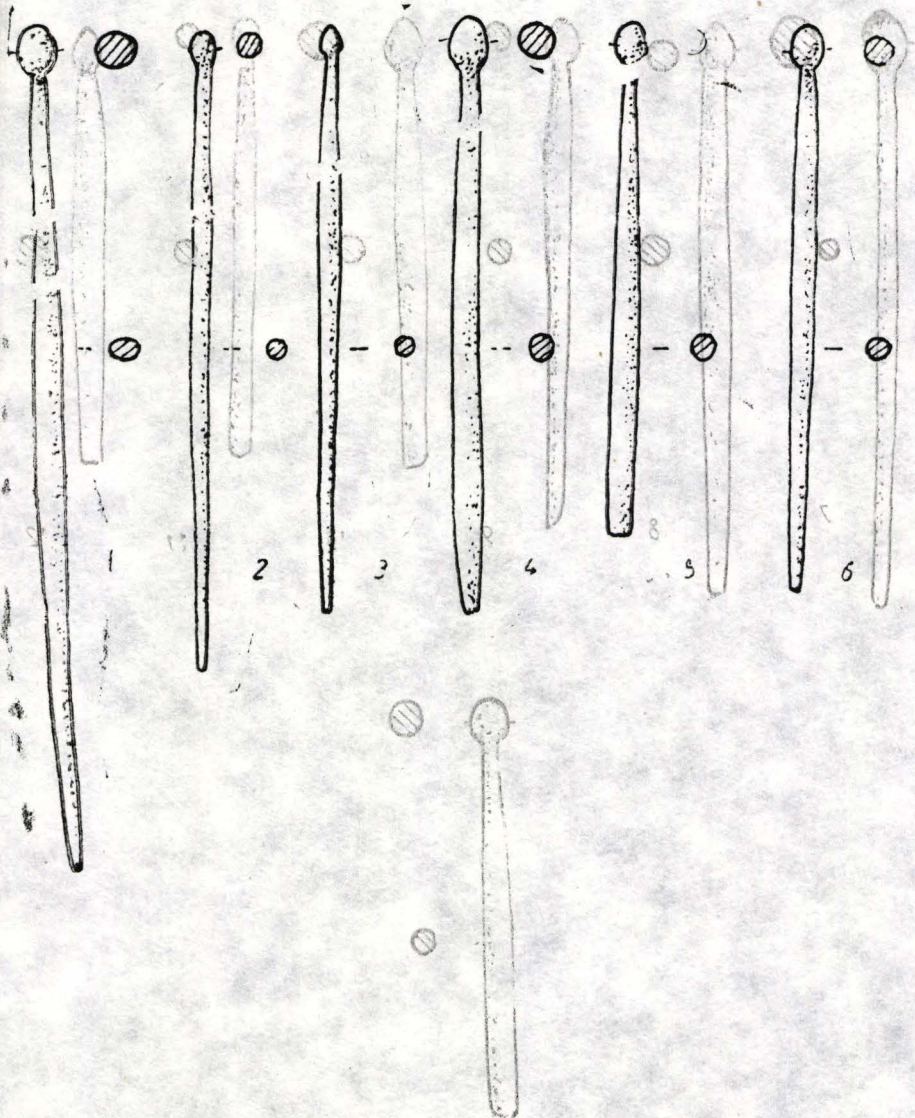

Plansa XI

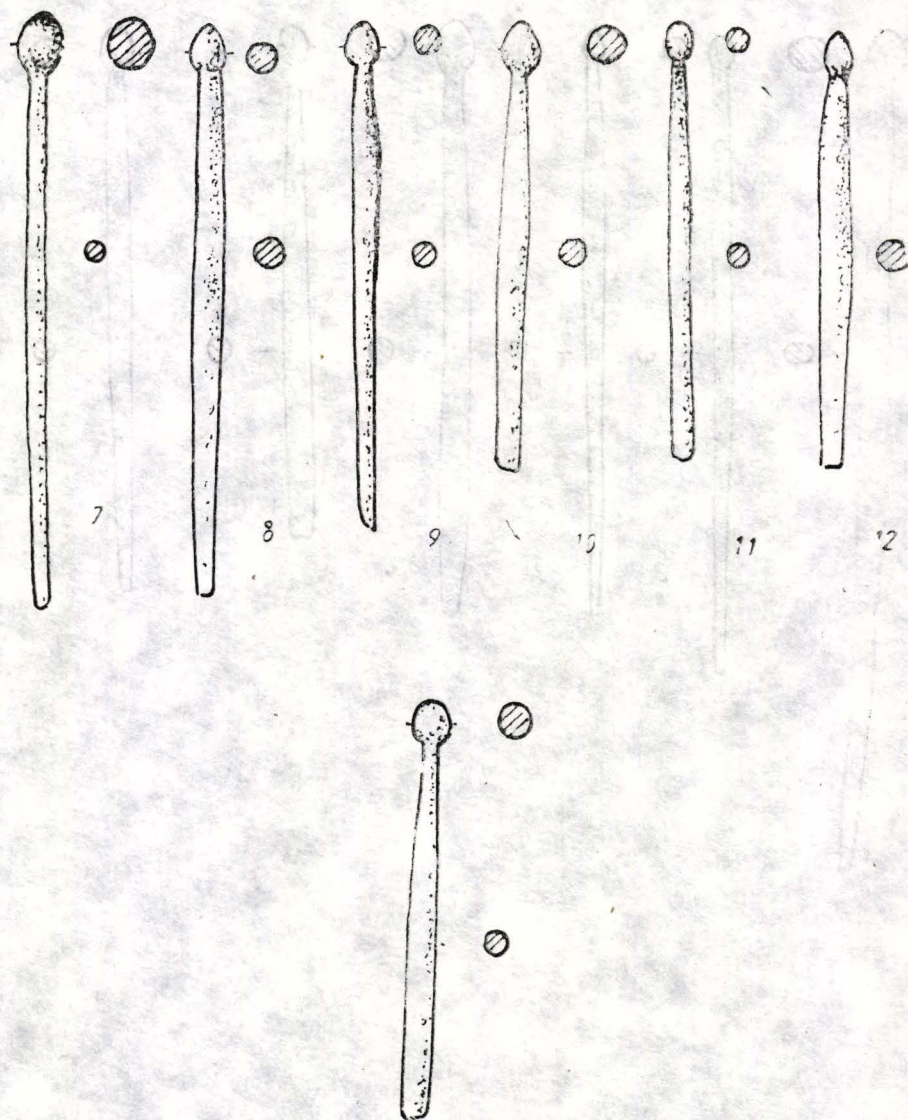

Planşa XII

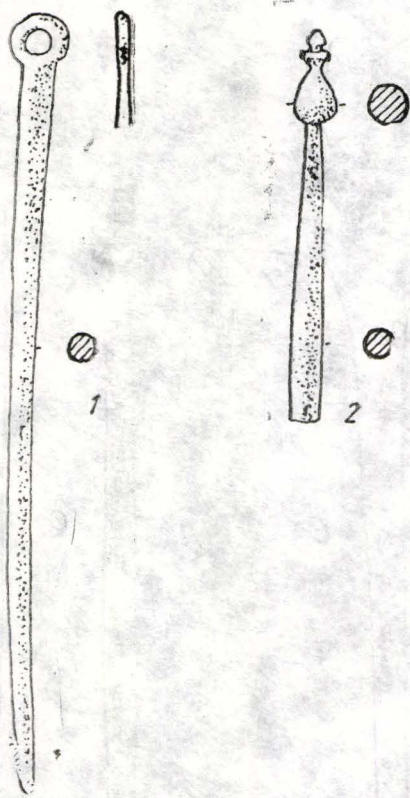

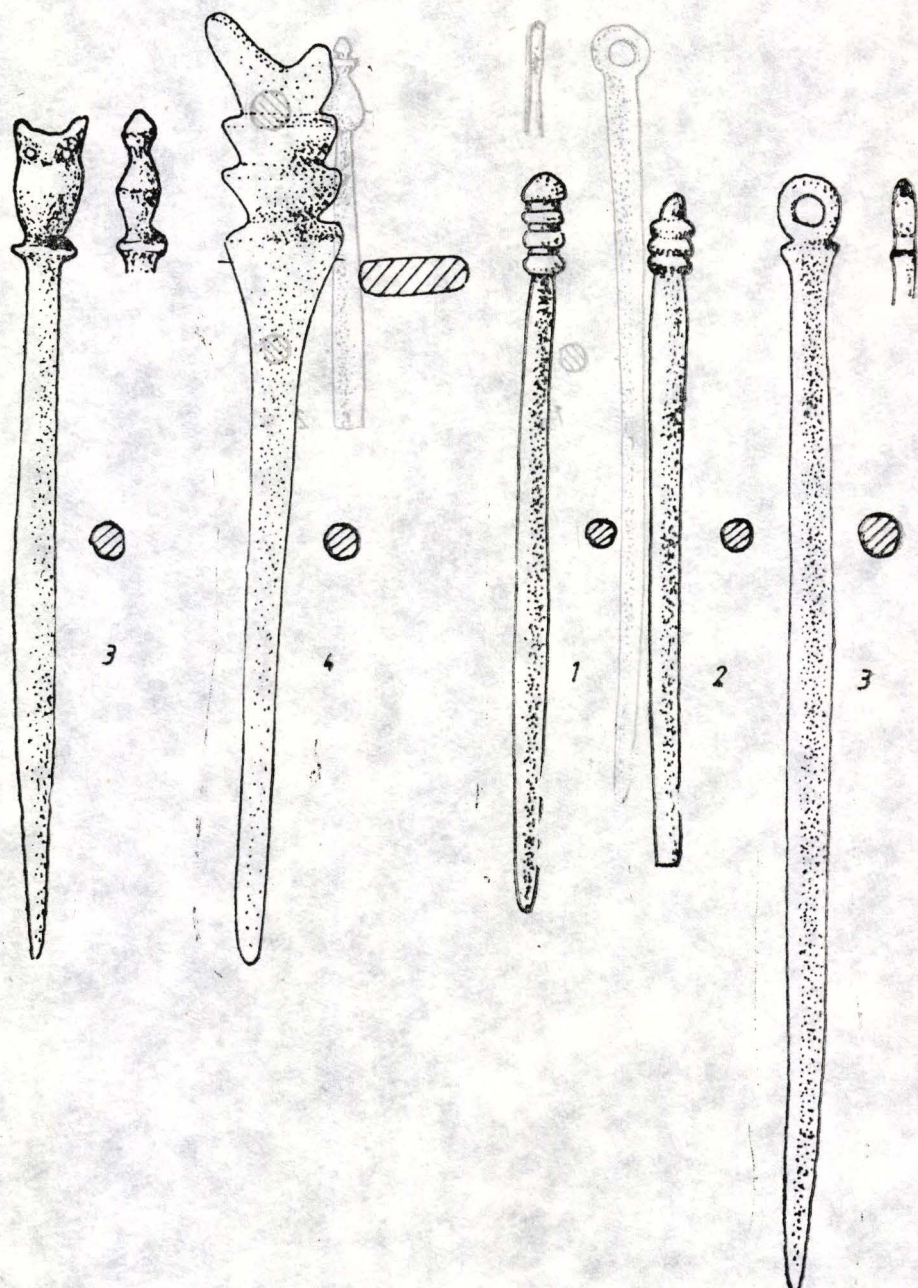
Plasa XIV

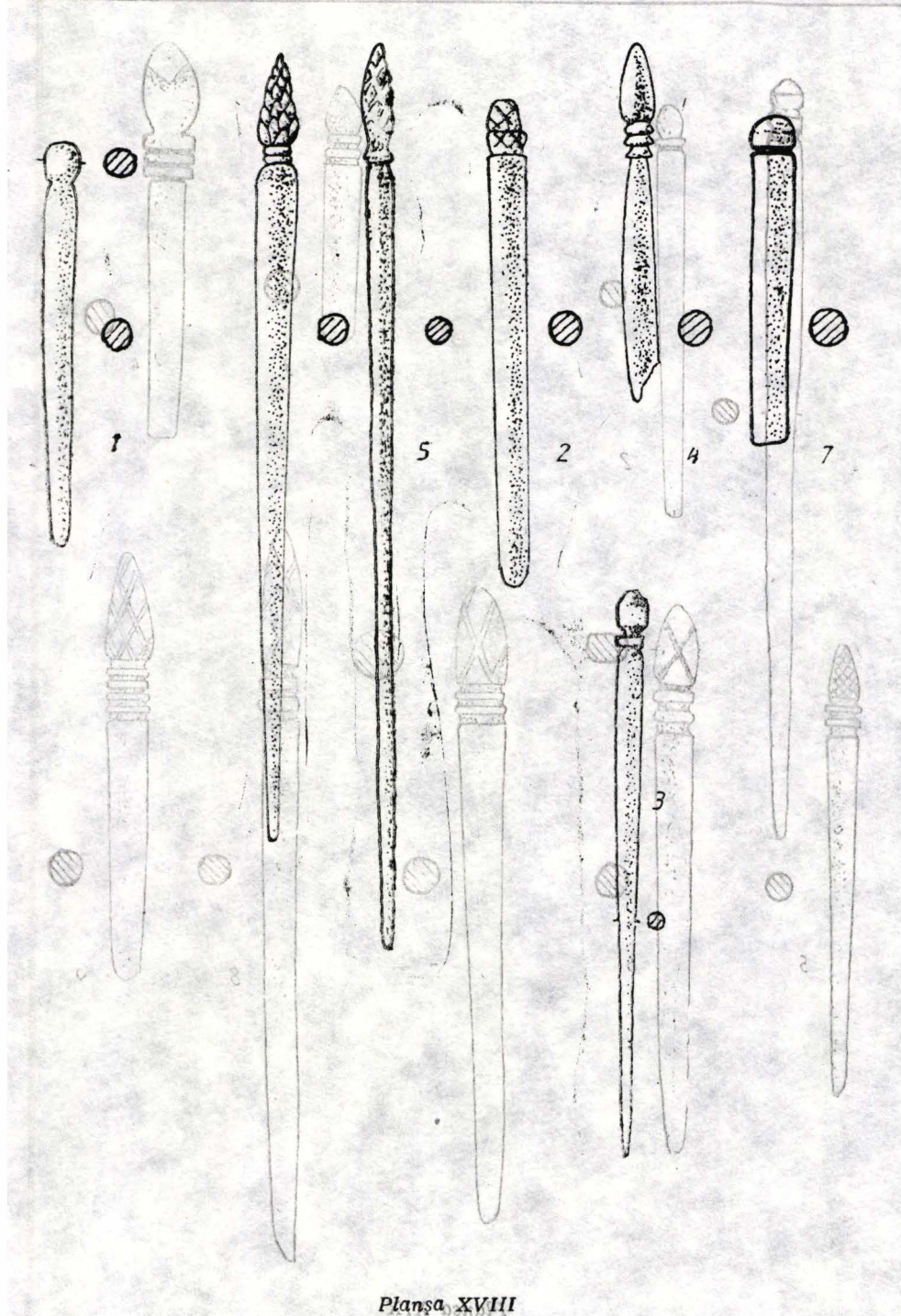
Planşa XV

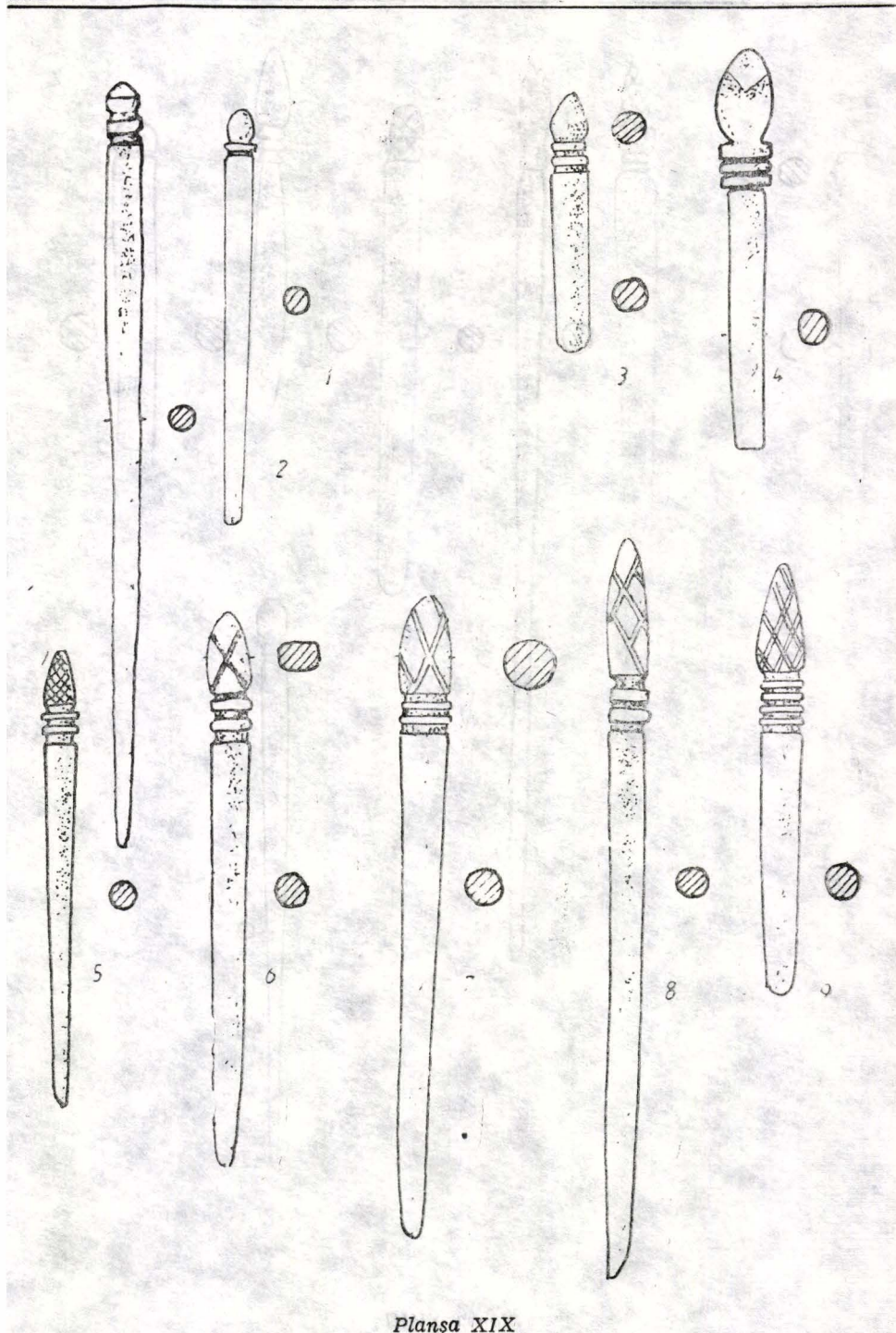
Planșa XVI

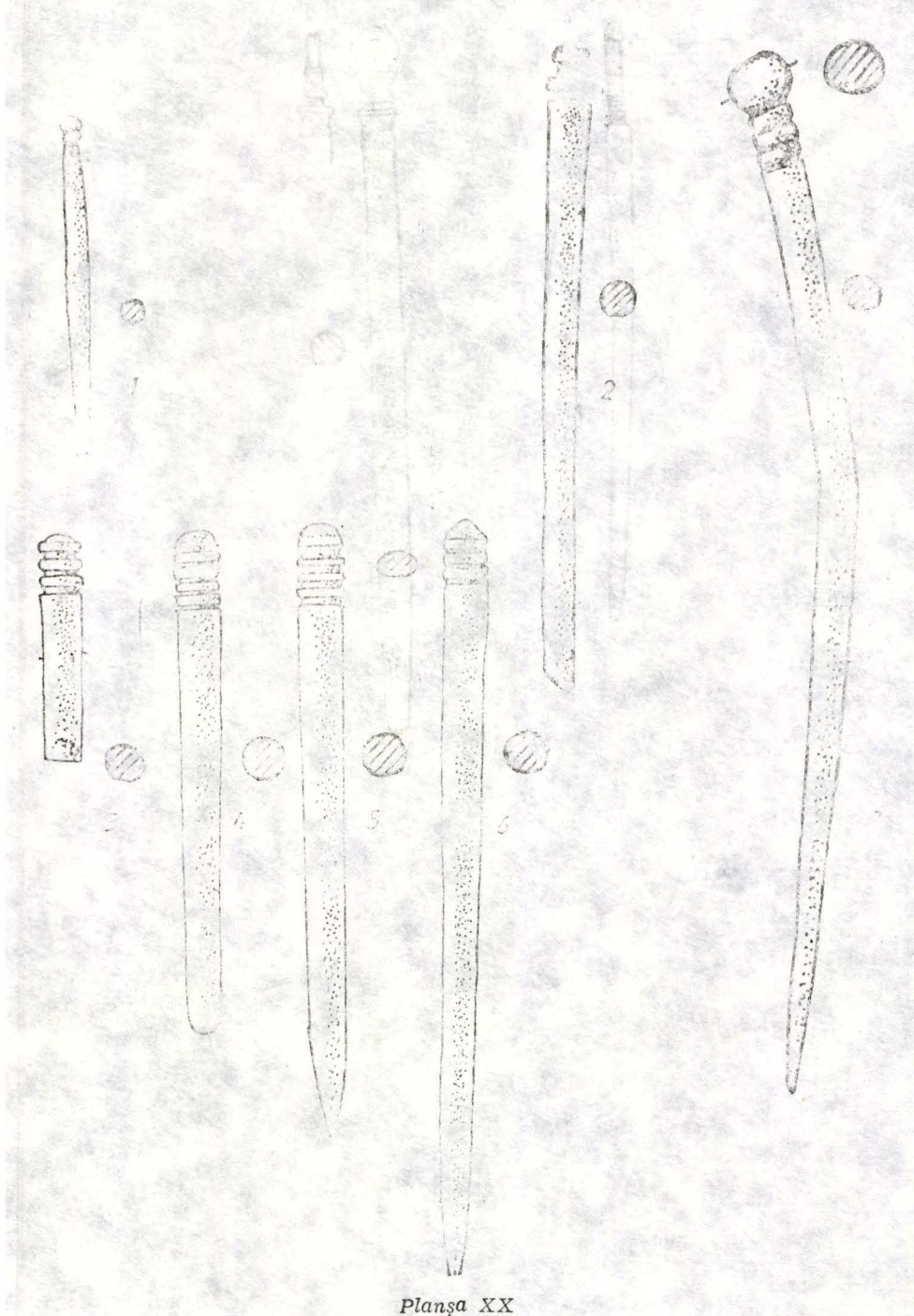

Planşa XVII

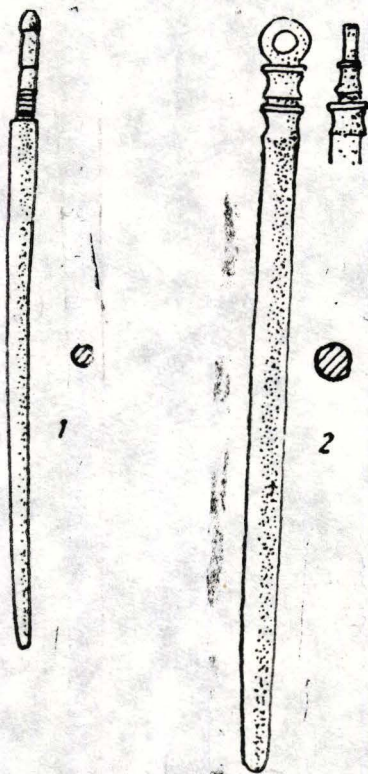

Planşa XVIII

Planșa XX

Pianșa XXI

LIMES-UL DACIEI. SECTORUL DE PE SOMEȘUL (UNIT)

ELEMENTELE DE APĂRARE PE SUBSECTORUL CĂȘEI—ILEANDA

Într-o lucrare apărută nu demult — pe baza rezultatelor unor cercetări repetate, dar cu toate acestea rămase încă incomplete, din motive obiective — am căutat să prezentăm cât se poate de cuprinzător aripa de vest a sectorului *limes*-ului de nord al provinciei Dacia între localitățile actuale Ileanda—Tihău¹. Cunoștințele referitoare la această zonă de apărare a provinciei au fost extrem de lacunare. Conform concepției exprimate din prima — și din nefericire pînă în momentul de față și ultima — sinteză a lui C. Christescu² despre istoria militară a Daciei, scriind la modul general, a precizat următoarele: „... Noua provincie făcea parte dintr-un ținut geograficește omogen dacic. Hotarele rămăseră încă nedefinite...” Cu aproape un deceniu în urmă, E. M. Panaitescu într-o încercare de sinteză întocmită fără o pricepere specială, fără o documentație adecvată, fără investigații asidue pe teren, legate — eventual — și de săpăturile efectuate în cursul anilor 1928 și 1929, pe nedrept, a avansat ideea unui *limes* fluvial³. Bazîndu-se pe rezultatele investigațiilor executate în anii 1968, 1971 și 1972 de autorul acestor rînduri, profesorul genovez G. Forni are deja o privire de ansamblu de cu totul altă natură, situația reală formulînd-o în felul următor: „... Parimenti dinnanzi alla linea degli accapamenti Tihău—Cășei—Ilișua, a nord e a est del corso del Someșu Mare, esisteva una fascia profonda 10—25 km, con circa 36 torii e burgi in pietra e in legno, disposti secondo la conformazione del terreno⁴...”

A. Radnoti a fost primul cercetător care a privit cu totul altfel lucrurile⁵. Conform părerii acestui arheolog maghiar, care a vizitat în repetate rînduri și castrul roman de la Cășei, studiînd la fața locului situația, care și-a dat perfect seama că teoria binecunoscută și mult citată a savantului german Alfred von Domaszewski nu mai poate să rămînă în picioare, nepotrivindu-se realității. Iată ce scria textual acest cercetător: „... Il Domaszewski epigrafo che in base alla nuova lezione di un'iscrizione ha negato esistenza del *limes* della Dacia [CIL, III 7633], ha formato sull'occupazione e sulla difesa della frontiera della Dacia una teoria molto speciosa, Rheinisches Museum, 48, 1893, 240 e segg. — Contro questa teoria v. C. Patzsch, Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V/2) 1937, 144. Secondo questa nel mezzo della provincia nuovamente occu-

¹ Vezi, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 251—289.

² *IstMîl*, p. 41, 117—121.

³ În *BSH*, 15, 1929, p. 88, scrie despre o linie întărită fluvială de pe cursul Someșului (unit). („... C'est la partie du *limes* fluvial, constitué par la rivière fortifiée de Someș, sur une distance de 60 km ...”) În legătură cu această chestiune, cf. și C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Bucurest, 1945, p. 106; Ist. Ferenczi, în *Omăgiu Kelemen*, p. 292.

⁴ S.v. *Limes*, în *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane*, IV, fasc. 40—41, Roma, 1982, p. 1283.

⁵ În *ArchÉrt*, series III, 5—6, 1944—1945, p. 153—154.

pata era situato l'accampamento della legione, (Apulum = Gyulafehérvár) intorno al quale, all'ingresso delle vallate dei fiumi verso il bacino transilvano, accampamenti minori sbarravano i punti nevralgici della provincia. Prescindendo dal fatto che tale cerchio di accampamenti resta tuttora aperto, e appunto verso la regione aurifera della Dacia *A. v. Domaszewski*, l.c. 242, n. 4; *C. Daicoviciu*, ACMI 1930-31, 3 e seg. *AldStCl* 2, 1933-1935, 256. A Verespatak (= Roşia Montană) si presume la sede di un accampamento. Cfr. *CLJ* III 7821; *V. Christescu*, l.c. 117; *C. Daicoviciu*, *La Transylvanie dans l'antiquité* 1938, 46). un siffatto sistema di difesa si sarebbe dimostrato troppo debole senza un collegamento fra i diversi accampamenti mediante un sistema di valli continuati davanti agli accampamenti stessi o per lo meno una serie di torri di vedetta ed fortilizi. Dopo ricognizioni fatte sul luogo circa l'ubicazione degli accampamenti, l'insostenibilità della teoria si dimostra con evidenza. Vorrei riferirmi soltanto al sito di due accampamenti, riguardo ai quali sono stato in grado di convincermi di nuovo del fatto che le ipotesi topografiche formate senza adeguate conoscenze del terreno sono da accogliersi con sommu cautela.

L'accampamento di Alsókösaly = Căşei è situato sul terreno di alluvione del fiume Szamos = Someş (*E. Panaitescu*, *Académie Roumaine. Bull. de la sect. hist.* 15, 1929, 7 e segg.; ACMI 1929, 323 e segg.). Il fiume scorre e scorre anche attualmente sud-ovest dell'accampamento, cioè verso l'interno della provincia. La vallata del fiume, larga e ben praticabile, è chiusa a nord della gioaia del monte Ilosvai = Culmea Brezei; dirimpetto al campo una minore valle laterale, la valle del fiumicello Kosály = Sălătruc, offre facile accesso al monte stesso. È indubbio che la linea di difesa, rappresentata in questo caso dall'accampamento, era orientata verso nord, rispettivamente nord-est, per assicurare l'interno della provincia da aggressioni provenienti da quelle direzioni.

Fin qui non disponiamo di alcuna notizia certa secondo ciò sul monte Ilosvai = Culmea Brezei il confine sarebbe stato difeso di un sistema di valli o di torri di vedetta, eppure i confini dell'Impero potevano essere segnati unicamente da questa catena di monti. [Il solo dato a nostra disposizione una *specula* ritrovata ai confini di Négerfalva (= Negrileşti, jud. Bistriţa-Năsăud), vicina ad Alsó-Ilosva (= Ilişua), è ricordata da *C. Daicoviciu* (Dacia 7-8, 1941, 322)]. Il fiume [Szamos] = Someş quale confine non costituisce un ostacolo naturale serio e sarebbe erroneo considerare il tratto in esame della difesa della frontiera nella Dacia come un *limes* fluviale. *E. Panaitescu*, *Arch. Inst. d. deutsch. R. Bericht über die Hundertjahrfeier 1930*, 302. Tale concezione è stata adottata ed anche recentemente ribadita da *C. Daicoviciu* (*Siebenbürgen im Altertum*, 1943, 98). Essa è in netto contrasto con l'esistenza della *specula* di Négerfalva (= Negrileşti). Tale concezione è confutata dalla situazione dell'accampamento di Kosály [= Căşei] e anche dalla notizia, degna di fede, secondo cui, nel corso delle costruzioni del ponte della strada pubblica Dés-Zsibó [= Dej-Jibou], immediatamente ad ovest di Dés, sono stati ritrovati i pilastri del ponte romano. Grazie alla cortese mediazione di Gabriele Finály de Kend, possiedo una dissertazione inedita di J. Marţian. Spero che questa dissertazioncella che contiene importanti osservazioni in materia, potrà essere pubblicata in breve sulle colonne di *Közlemények*. — Lo studioso scomparso poco tempo fa, dotato di fine osservazione, scoperte, in occasione delle costruzioni della strada pubblica, nel 1903, pilastri del ponte romano nel letto del fiume Szamos (= Someş). Egli ha fissato il luogo del ponte esattamente anche sulla carte geografica. [Quindi la strada romana verso Alsókösaly [= Căşei] attraversava il Szamos [= Someş] e, seguendo la riva destra del fiume, si, dirigeva verso occidente. Il fiume non avrebbe frapposto serio ostacolo all'invasione del nemico anzi, scorrendo dietro gli accampamenti romani, non faceva che impedire le comunicazioni con le parti interne della provincia. Nel caso che la montana che costituiva il confine settentrionale della valle, fosse stata sguernita di una difesa organizzata, l'accampamento di Alsókösaly = Căşei sarebbe stato situato nel punto strategicamente più svantaggioso. La strada di collegamento con gli altri accampamenti passa verso il nemico, mentre di dietro il fiume e la valle aperta quasi invitano i nemici. Questi facendone agevolmente il giro e accerchiandolo, avrebbero trovato l'accesso, attraverso la larga valle di Szamos [= Someş], all'interno della provincia. La situazione cambia invece se la valle era difesa da un *limes* disteso sul crinale dei monti. In questo caso i valli sbarravano l'accesso alle vallate, le valli laterali erano presidiate da accampamenti (quale appunto quello di Alsókösaly [= Căşei]) [Forse un siffatto campo era situato ad ovest di Alsókösaly (= Căşei), a Semesnye (= Şimişna), dove sono ritornati alla luce molti oggetti di epoca romana, ma non è stata ancora eseguita alcun'indagine archeologica]. e la valle del Szamos [= Someş] costituiva la base di operazione dei romani, di dove, eseguendo agevolmente le mosse necessarie, potevano inviare rinforzi ai punti eventualmente minacciati. [La *specula* di Négerfalva (- Negrileşti) dovrà essere appartenuta alla difesa di

frontiera sul monte Ilosvai (= Culme a Brezei), fin qui ancora manchevolmente studia ta. V. Dacia 7—8, 1941, 322 ...”

Deși luarea de poziție a lui A. Radnóti nu s-a dovedit a fi exactă întocmai, linia de turnuri de veghe și de semnalizare nefiind amplasată pe coama „Culmei Brezei” — foarte probabil din cauza distanțelor prea mari față de linia de bază de apărare, față de locul castrului de la *Sanum* (Căsei), precum și față de valea Someșului (unit) — în principiu a judecat totuși just lucrurile.

A trecut o bună bucată de vreme, dar nimeni nu s-a mai ocupat cu acest sector la limes-ului Daciei. D. Tudor în a. 1968 era încă de părere⁶ că „... de la castrul Tihău, pînă cel de la Căsei, întîlnim o zonă destul de întinsă, lipsită de fortificațiile făcute cu grijă ca cele de la sud-vest de Porolissum. Este probabil că între Tihău și Căsei, granița urma cursul Someșului, dar cum se apăra această regiune, nu putem ști precis...”

Întîmplarea a făcut că chiar în anul apariției cărții lui D. Tudor, s-a făcut o descoperire importantă care a deschis posibilități noi în privința investigării problemei limes-ului în acest sector pînă atunci necunoscut.

Cercetărilor demult necesare le-a dat un impuls descoperirea cu totul întîmplătoare a unor vestigii arheologice făcute de cîțiva elevi entuziasmați din localitatea Căpîlna pe Someș (com. Gilgău, jud. Sălaj) dintre care unul, și anume Traian Mureșan s-a deplasat imediat la Muzeul din Dej cu scopul de laudat de a anunța — în mod exemplar-conducerea acestei instituții de cultură asupra celor observate pe teren, arătînd cîteva obiecte aflate la punctul „Casa urieșilor”, punct care ulterior s-a dovedit a fi ruinele unui turn de pază și de semnalizare roman.

Indiferența directorului de muzeu de atunci de la Dej nu l-a descurajat însă pe elevul sensibil la mărturiile trecutului străvechi. Materialul l-a prezentat (pe atunci) cercetătorului principal D. Protase de la Institutul de istorie și arheologie de la Cluj (actualmente conferențiar la Universitatea „Babeș-Bolyai”), iar pe urmă și directorului Institutului, respectiv Muzeului de istorie al Transilvaniei, acad. prof. C. Daicoviciu. Persoanele în discuție, dîndu-și seama de importanța descoperirilor, dar mai ales al locului de descoperire, imediat au luat măsuri ca să se deplaseze cineva la fața locului, în vederea întocmirii unui raport detaliat asupra situației, întrucît autorul acestor rînduri s-a ocupat cu problema sistemului de apărare al provinciei încă din anul 1939, conf. univ. D. Protase, după efectuarea unei vizite scurte a renunțat de a face investigații mai ample la fața locului în favoarea semnatarului acestei lucrări, care — din încredințarea și cu sprijinul moral și financiar al prof. C. Daicoviciu a și început efectuarea unor cercetări pe teren pentru a detecta elementele constitutive presupuse unei linii de turnuri, deocamdată ipotetice, controlată în anumite locuri și prin sondaje de verificare. Astfel s-au început primele investigații din anul 1968 într-o atmosferă politică dușmănoasă față de orice activitate similară, avîndu-se în vedere invadarea Cehoslovaciei de către trupele alianței de la Varșovia și situația încordată din țară. (Subsemnatul în repetate rînduri a fost suspectat ca spion, ba și ca „parașutist inamic”, nu odată ajungînd într-o situație periculoasă). Cercetările întrerupte pe acest sector au fost reluate în toamna anului 1971 în condiții de investigație relativ mai ușoare. În cele ce urmează dorim să publicăm rezultatele mai importante ale acestei cercetări.

Înainte de a trece la prezentarea dispozitivului defensiv trebuie să aruncăm o privire și asupra mediului de geografie fizică fără cunoașterea acestuia fiind cu totul imposibil de a înțelege amplasarea și folosirea de odinioară a celor mai diferite elemente ale sistemului defensiv dezvoltat de romani pe subsectorul Căsei (jud. Cluj) și Ileanda (jud. Sălaj).

Zona geografică situată la nord-est față de sectorul Someșului (unit) cuprins între localitățile Dej—Ileanda (respectiv Bîzuș-Băi), în întregime aparține așa-zisului Podiș Someșan⁷. Acea subdiviziune a acestui district geografic, care ne interesează momentan, la rîndul său se compartimentează în trei subunități distincte: 1) Podișul Boiului, 2) Culmea Brezei și 3) Depresiunea Lăpușului. Să le prezentăm pe scurt pe baza datelor preluate din literatura de specialitate și în ordinea inversă.

1) Depresiunea Tîrgu Lăpuș („Țara Lăpușului”)⁸ corespunde, aproape în întregime, bazinului hidrografic al riului Lăpuș, lărgit considerabil [aproximativ

⁶ OTS, p. 256.

⁷ Cf. Al. Savu, *Podișul Someșan*, Studiu geomorfologic, Cluj, 1967, lucrare de dizertație păstrată la biblioteca facultății de geologie-geografie, secția de geografie; idem, *Podișul Someșan*, în *Geografia României*, III, *Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei*, București, 1987, p. 507—540, dar mai ales p. 515—523.

⁸ Cf. B. Bulla, S. Láng, *Geomorfológiai tanulmányok a Lăpșvidéken*, în *Földrajzi közlemények*, LXX, 1944; Vint. Mihăilescu, *Geografie fizică a României*, curs universitar, București, 1947; Gr. Posea, *Țara Lăpușului*. Monografie geografică, București, 1962.

25 km pe direcție est-vest, respectiv peste 15 km nord-sud (în amonte de defileul întortocheat Răzoare-Remecioara)], adîncit în cristalinul Masivului (pitic) Preluca. (Problema a fost tratată mai pe larg în partea „gemenă” a acestei lucrări⁹.)

Morfotectonic, ea face parte din largul culoar depresionar Baia Mare — Copalnic — Mănăstur — Tirgu Lăpuș (care facilita pătrunderea, oriărei armate înaintînd dinspre Cîmpia Someșului spre Podișul Someșan, așadar spre interiorul provinciei Dacia, atacînd din flanc, dinspre nord-est prin „poarta” ce se deschide între Masivul Preluca, pe de o parte și Culmea Brezei, pe de altă parte linia de turnuri amplasată pe cursul Someșului (unit) dintre Căței și Tihău. Depresiunea Lăpușului se individualizează însă ca o subdiviziune bine conturată cu trăsăturile de ansamblu ale peisajului mai apropiate celor din Podișul Someșan, căruia i se integrează, cel puțin la aparență, tocmai pe acest considerent. Se delimitează clar, fiind dominată cu 200—300 m — local mai mult — de Munții Tîblesului și ai Văratîcului (Munții Lăpușului)¹⁰, spre nord, Culmea Brezei spre sud și Masivul Preluca spre Vest. Este mai slab evidențiată limita de nord-vest, către mica Depresiune Copalnic—Mănăstur, reprezentată prin interfluvial dintre riurile Lăpuș și Căvnic, cu o curnătură modelată pe sedimentar eocen, între insulele de cristalin ale masivelor Preluca și Pietriș, singura, de altfel, prin care se asigură și actualmente o circulație rutieră mai lesnicioasă spre Depresiunea-golf al Zazarului (Baia Mare). O situație similară se constată și în est unde delimitarea față de Dealurile Năsăudului se face pe culmea îngustă (600—750 m altitudine absolută) cu același rol de cumpănă de ape, între Lăpuș și bazinul superior al Someșului Mare, și tot cu o singură curnătură (sub altitudine absolută de 600 m), asigurînd legătura dintre localitățile actuale Larga (din Depresiunea Lăpușului) și Suplai (din Dealurile Năsăudului).

În spațiul astfel delimitat, Depresiunea Lăpușului este opera eroziunii selective a văilor ce alcătuiesc bazinul superior al Lăpușului: Dobric, Libotin, Lăpuș, Suciu, Rohia, înmănunchiate în perimetrul ariei de convergență hidrografică de la Tirgu Lăpuș.

Orientarea ei generală este dependentă însă și de influența unor linii tectonice, în funcție de care se prezintă cu un compartiment scufundat, față de zonele mai ridicate dinspre nord și sud¹¹.

Eșalonarea, pe două trepte principale, a reliefului din cuprinsul depresiunii, aproape de loc necerțată din punct de vedere arheologic¹², se transmite și în peisaj.

Treapta periferică, deluroasă, cu altitudine absolută generală de 500—550 m, corespunde, după Gr. Posea¹³ etapei inițiale de modelare a depresiunii pe seama formațiunilor cutate oligocene și a stratorilor de Hida (din miocenul mijlociu: helvețian), rețezate pe același plan. Principalele cursuri de apă au segmentat-o adînc și au transformat-o într-o asociere de interfluvii secundare, care se îngustează treptat, pierzînd și din înălțime și converg sub formă de gruiuri, spre aria de cea mai joasă altitudine a depresiunii (Tirgu Lăpuș—Răzoare, 330—315 m). Totodată se înregistrează și tendința de desprindere, tot prin eroziune, față de unitățile periferice de muneci (Munecii Lăpușului) sau de culmi înalte (Culmea Brezei, interfluvial Preluca—Pietriș—Șatra Pintii), prin mici depresiuni înălțate, singurele din această treaptă în care s-au cantonat așezări actuale omenești.

În seria acestor dealuri periferice înalte Gr. Posea¹⁴ include: culmile Dobricului, prelungit de sub piemontul Șatrei Pintii și acționate de afluenții, bine alimentați din același piemont, de pe dreapta văii Dobricului; interfluvial Dobric—Libotin; interfluvial Libotin—Lăpuș; Dealul Muncel — dintre Lăpuș și valea Suciului, largul interfluvial dintre văile Suciului și Rohiei, cu denumirea generică de Platforma Muscelor și suprafața structurală „Vîrtoapele”, un promontoriu denivelat, modelat pe calcare eocene, prelungit din Podișul Boiului, dar inclus în Depresiunea Lăpușului.

⁹ Vezi Ist. Ferenczi, în *Acta MP*, 12, 1988, p. 252.

¹⁰ Gr. Posea, *ibidem*.

¹¹ Gr. Posea, *ibidem*.

¹² În campania anului 1971 am făcut recunoașteri arheologice foarte sumare în micul Masiv cristalin Preluca (Vf. Florii 811 m), apoi la Copalnic—Mănăstur, Ciocotiș, micul masiv vulcanic „Șatra Pintii” (1 041 m), pe la Dămăcușeni, Rohia, Răzoare, Peteritea, Vima Mică etc.) fără nici un rezultat demn de amintit. În viitor și în această subdiviziune geografică vor fi necesare cercetări de teren arheologice sistematice, atotcuprinzătoare.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

Beneficiind de cantități apreciabile de precipitații (700–800 mm și chiar peste aceste valori), dealurile periferice formează un domeniu al pădurilor (predominanța aproape absolută a fagului), mai compacte în suprafața Muscelor și în culmile Dobricului, precum și pe interfluvial Lăpuș—Cavnic.

Cea de a doua treaptă, modelată într-o etapă mult mai recentă, pleistoce-holocenă, pe seama celei dintii, a pus în evidență o serie de culoare de văi, însoțite de terase care se unesc într-un adevărat șes aluvionar, între Dămăcușeni și Răzoare, cu două arii dezvoltate: prima între Rogoz și Dămăcușeni, corespunzătoare convergenței văile Lăpușului, Suciului și Libotinului, iar a doua avale de Tirgu Lăpuș, în sectorul convergenței Lăpuș—Rohia—Dobric.

Cel mai reprezentativ între aceste culoare, trasează, în vatra depresiunii, o adevărată axă medoriană, de direcție est-vest, urmărind cursul văii Suciului, a vale de Suci de Sus și, în continuare pe acela al Lăpușului, între Dămăcușeni și Răzoare. Alte două culoare, de aceeași orientare est-vest, se înscriu pe valea Lăpușului, avale de localitatea Lăpuș, și Rohiei, între Boiereni și Rohia. Celelalte sectoare de culoare se orientează nord-sud, conform cu cădere reliefului, dinspre rama muntoasă spre zona centrală a depresiunii. Intră în această categorie văile: Suciului (între Groșii Țibleșului și Suci de Sus), Lăpușului (amonte de Lăpuș), Libotinului, Dobricului, cu o singură situație inversă (importantă pentru tema în discuție) — Valea Mare, coborâtă de sub Culmea Brezei, mai exact din Șaua Coruienilor), cu cea mai solicitată arteză rutieră de legătură spre sud, prin Culmea Brezei. Pe lângă luncile largi și fertile, local cu exces de umiditate, culoarele includ și succesiunea treptelor de terasă (șase la număr, după Gr. Posea, în afara celei de luncă, de 2 — 3), eșalonate între 5 și 7 m altitudine relativă, pentru terasa întâi și 105—110 m, pentru terasa a șasea). Cele mai extinse și mai bine conservate sînt terasele a doua (30—35 m) și a treia (50—55 m).

Ca o reflectare a adaptării la o structură a rețelei hidrografice și a prezenței unor arii de subsidență locală, distribuția spațială a teraselor este, în majoritatea cazurilor, monolaterală cu alternanțe pe diferitele văi, ceea ce accentuează pronunțata asimetrie a acestora, în profil transversal.

2) „Culmea Brezei” se desfășoară pe aproximativ 30 km lungime, pe direcția est-vestică, între izvoarele „Văii Căprioara” și acelea ale „Văii Iliziei”. Spre nord un abrupt pronunțat, de circa 260 m, o individualizează net față de Depresiunea Lăpușului. Valea cu traseu longitudinal, aproape paralelă cu axul longitudinal al culmei, ce se prelungește spre nord de ea, pune și mai mult în evidență denivelarea reliefului, prin faptul că s-a adîncit în vechi trenă de glaciș, detașînd-o de culme; rezultă de aici și caracterul de vale de contact al Rohiei. Fenomenul încetează după ce Pîrîul Rohia își schimbă brusc cursul spre nord, atrasă de Lăpuș, după toate aparențele, printr-o captare.

„Culmea Brezei” delimitează Depresiunea Lăpușului spre sud și corespunde unui sinclinal suspendat, modelat pe conglomerate și gresii (stratele de Hida) mai rezistente la eroziune. Se impune prin altitudinea sa absolută și relativă (776, respectiv 783 m în „Dealul” sau „Măgura Vimii”, 788 m în dealul „Aruncașu”, 803 m în „Dealul Artărișului”, 874 m în „Vîrful Alunișului” și 974 m în vîrful „Breaza”), element transmis și particularităților biopedoclimatice (800—900 mm precipitații medii anuale, păduri masive de fag, pe soluri brune eu-mezobazice, brune și brune luvace), trăsături care ar justifica trecerea ei în categoria munților. (În literatura de specialitate mai vechi figurează chiar sub denumirile de Munții Lăpușului sau cei ai Iliziei!)

Se prezintă, pe toată lungimea ei, ca o culme unitară, greu accesibilă, doar două curmături permițînd circulația transversală: cea de la Corveni, coborîtă la numai 428 m și utilizată de șoseaua județeană Tirgu Lăpuș—Gilgău (pe Someș jud. Sălaj) și „Curmătura Popii”, mult mai înaltă (632 m), prin care se face legătura, pe valea Sălătrucului, între localitățile Rohia (jud. Maramureș) și Cășei (jud. Cluj).

Orizontul masiv de conglomerate, slab cimentate (stratele de Hida), alimentat prin procese gravitaționale, trenule extinse de glaciș piemontan de pe ambele laturi ale culmii, cu bogate rezerve de ape subterane care alimentează văile de pe flancul nordic (Boiereni, Rohia, Vălenii Lăpușului, Peteritea, Vîma Mică) și în cazul de pe flancul de sud (Vîma Mare, Coruieni, Dealu Mare, Măgoaja, Strimbu, Breaza). Cele două culoare laterale scot și mai bine în evidență masivitatea culmei, cu deosebire la est de Curmătura Corusienilor. Spre nord, valea de flanc a Rohiei detașează glacișul piemontan, înscriind în relief unul din cele trei culoare longitudinale din Depresiunea Lăpușului. Spre sud, micile depresiuni de eroziune diferențială, dintre localitățile Coruieni și Breaza (Ambrișiu), jalonează limita față de „Dealurile Ciceului”. Spre sud, „Culmea Brezei” este limitată de ulucul depresionar Drăghia—Dealu Mare—Măgoaja—Strimbu—Huta—Ambrișiu (Breaza).

Valea Mare, tributarul râului Măpuș la Răzoare, a străbătut transversal culmea, izolind, în extremitatea sa de vest, masivul insular „Dealul” sau „Măgura Vimii” (776, 783 m) al cărui orizont conglomeratic, deschis, generează și în prezent acumulări de pantă.

Compartimentul de vest al Culmei Brezei („Dealul” sau „Măgura Vimii”), actualmente mai desăpădurit, domină, printr-un abrupt structural de aproximativ 100 m, extinsa arie periferică de glacis, încă nedetășată de masivul care a favorizat formarea ei.

3) Podișul Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni a fost menționat pentru prima oară în literatura de geografie de către Vint. Mihăilescu¹⁵ sub denumirea de Podișul Boiului, dar cu un areal mai restrâns decât preconizat de Al. Savu¹⁶, motiv pentru care se propune denumirea de Podișul Purcăreț—Boiu Mare—Jugăstreni. El se întinde sub forma unei fișii alungite, pe dreapta Someșului (unit), avînd ca latură de nord interfluviul dintre Someș, pe de o parte și Bîrsăul (de nord) — Lăpuș, pe de alta, scos în relief de seria cuestelor eocene sau oligocene, festonate sau chiar compartimentate, de afluenții Bîrsăului și în deosebi de ai Lăpușului.

Spre sud-vest se termină printr-un unghi ascuțit în zona Ciocmani-Poenița, iar spre nord-est pătrunde — așa cum s-a menționat mai sus —, pe la nord de „Culmea Vima-Breaza”, flancînd malul stîng al Lăpușului, pînă în valea Rohiei. Așadar, el se desfășoară pe direcție est-vest, încadrîndu-se între două culoare de vale, bine conturate. Spre nord, Culoarul Lăpușului păstrează acest caracter numai în plan superior, unde atinge o lărgime de 3—4 km, transformîndu-se însă într-un defileu foarte îngust și puternic meandrat (dovadă a caracterului său epigenetic) după ce intersectează Masivul pitic de cristalîn al Prelucii între Răzoare și Remecioara. În continuare, spre vest sectorul cuprins între cele două horsturi cristaline (Preluca și Dealu Mare) este mult mai complex. Cu această chestiune nu ne ocupăm însă momentan, ea fiind tratată mai pe larg în legătură cu prezentarea subsectorului de *limes* Tihău—Ileanda¹⁷.

Culoarul Someșului, mult mai bine exprimat în relief și în peisaj decît cel al Lăpușului, flanchează unitatea de podiș spre sud, pe o distanță de peste 50 km.

În est unde platoul calcaros este placat de formațiunile miocene ale „Măguri Vima” de extinsul glacis piemontan al acestuia, Podișul Purcăreț—Boiu Mare—Jugăstreni se prelungește prîn două intrinduri, atît la nord cît și la sud de „Dealul Vimii”.

La nord, sectorul cuprins între valea Peteritei și Valea Mare, denivelat cu aproximativ 500 m, se integrează Depresiunii Lăpușului, ca o subdiviziune marginală distinctă, în funcție de caracterul său tipic structural. Gr. Posea¹⁸ sesizează acest caracter, propunîndu-i denumirea de „Platforma structurală Vîrtoapele”.

La sud de „Măgura Vimii”, intrîndul dintre „Văile Ileanda” și „Poiinii” este mult mai larg, modelat pe formațiuni miocene, de sub care a fost „exhumat” parțial anticlinalul Dăbîceni—Baba—Drăghia, cu unele implicații specifice în relief, motiv pentru care Al. Savu¹⁹ îl individualizează ca pe o a doua subdiviziune a Podișului Purcăreț—Boiu Mare—Jugăstreni sub denumirea de „Culmea Dăbîceni—Baba—Drăghia”.

Dacă limita morfostructurală către răsărit a Podișului Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni urmărește „Valea Poiinii” (între Gilgău și Poiana Blenchii, jud. Sălaj), continuîndu-se pe afluentul său, Valea Gostilei, cea impusă de aspectele generale ale peisajului trebuie trasată pe valea Sălătrucului, între localitățile Măgoaja și Căței. Se atasează astfel, ca ultima subdiviziune răsăriteană a podișului, masivul deluros al „Muncelului”²⁰, un adevărat nod orografic local, foarte însemnat și din punct de vedere al sistemului de apărare din toată regiunea de miazănoapte a provinciei *Dacia Porolissensis*, mult mai împădurit încă și astăzi decît celelalte subdiviziuni și mult mai slab populat chiar și actualmente, cu doar cîteva sate mici în interior (Pălcușa, Muncel). Este, de fapt, o subdiviziune de tranziție către „Dealurile Ciceului”, față de care prezintă mai multe afinități.

Podișul Purcăreț—Boiu Mare—Jugăstreni este modelat pe formațiuni sedimentare de vîrstă eocenă, care înclină dinspre miazănoapte (unde au acoperit inițial, transgresiv și discor-

¹⁵ În BSGR, 56, 1937.

¹⁶ *Dizertație, Savu*

¹⁷ Cf., în *ActaMP*, 12, 1988, p. 254—255.

¹⁸ *Op. cit.*

¹⁹ *Dizertație Savu.*

²⁰ Vezi și Titus Cristureanu, *Dealurile Ciceului*. Observații geomorfologice, lucrare de diplomă, Cluj, 1966, p. 6.

dant, resturile pediplanei carpatice din masivele cristaline Preluca și Dealul Mare) spre miazăzi afundându-se treptat mai întâi sub depozite oligocene și apoi sub cele miocene.

În desfășurarea sa de la nord spre sud, Podișul Furcăreț—Boiu Mare—Jugăstreni prezintă două sectoare distincte: unul nordic, mai înalt și mai intens fragmentat și unul sudic, mai coborât și mult mai unitar.

a) Sectorul de miazănoapte, atacat de afluenții viguroși ai Lăpușului, Birsăului (de nord) și Someșului (unit), a fost transformat într-un aliniament de martori structurali și de eroziune, modelați aproape în exclusivitate în calcare priaboniene (din cocenul superior) și separați între ei, fie prin curmături utilizate de drumuri locale (la apus de „Valea Prislopului”), fie de adevărate defilee de 1—3 km lungime, rezultate în urma intersectării, de către văi, a cristalinului din Masivul Preluca, la răsărit de „Valea Prislopului”. Și-au tăiat asemenea defilee toți afluenții absecvenți (față de cuvertura de sedimentar eocen) ai Lăpușului, văile Prislopului, Boiului, Gidelui, Sălniței, Peteritei, cu rupturi de pantă în profilul longitudinal, neechilibrat față de colectorul principal, ceea ce-i face inaccesibili atit așezărilor omenești contemporane, cit și căilor de comunicație (chiar celor de interes local, cu excepția potecilor). Martorii structurali și de eroziune se înlanțuie de la sud-vest spre nord-est începînd cu Virful Poienitei (508 m) și continuînd cu Piatra Cozlei (589 m), Dealul Cozlei (543 m), Prisnel (651 m), Dealul Chicera (571 m), Virful Cetenat (579 m), Piatra Toporului (610 m), Piciorul Stînii (517 m), Dealul Româneștilor (507 m), Virful Podului (539 m) și Dealul Sălniții (454 m). Către răsărit, platforma structurală „Virtuapele”, încadrată Depresiunii Lăpușului, păstrează aceleași caractere, dar coboară, în general, sub 450 m altitudine absolută. Abrupturile de cuestas care li flanchează spre nord au generat prin fenomene de recul, deosebit de active în pleistocen (în cazul Culmei Prisnel reculul este activ și în prezent!), trene tipice de glacișuri.

Dimensiunile restrinse, dar mai ales lipsa de apă (orizontul freatic fiind foarte profund) nu au favorizat în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat amplasarea așezărilor omenești nici măcar sub forma gospodăriilor risipite! Pădurile care l-au acoperit inițial au fost nerațional și nemilos defrișate de timpuriu, pentru obținerea de pășuni sau de terenuri agricole, în prezent abandonate, neutilizate, mai bine zis neutilizabile la nimic, datorită foarte slabei lor productivități. În cazul Culmei Prisnel, chiar și actualele pășuni sînt foarte degradate, datorită spălării cuverturilor subțiri de soluri rendzinice, astfel încît și covorul vegetal a fost în mare parte distrus. Compartimentele mai extinse și mai slab înclinate (Dealul Cozlii, Piatra Toporului, Piciorul Stînii, Virful Podului, Dealul Sălniții) sînt „ciuruite” de doline, în care se pierd apele din precipitații, pentru a alimenta, însă, izbucuri utilizate în așezările periferice (Boiu Mare, Frîncenii Boiului, Sălnița de Sus, Sălnița de Jos, Peteritea)-

b) Sectorul de sud, denivelat față de primul cu 50—100 m, prezintă o mai mare diversitate de relief, legată și de litologie, dar și de o foarte deasă rețea de fracturi tectonice locale.

Litolologic, calcarele priaboniene subliniază cel mai pregnant caracterul structural monoclinal al Podișului și generează un carst de platou cu numeroase doline și încătușări de văi și cu frecvente apariții de izvoare descendente sau izbucuri, pe linia de contact cu argilele roșii eocen inferioare. Spre est de o linie aproximativă Prislop—Perii Vadului (Curtuius) se generalizează formațiunile miocenului inferior (alternanțe de nisipuri, gresii și argile, ale stratelor de Buzaș și Vima), pe cînd la apus de această linie, calcarele priaboniene sînt acoperite cu o cuvertură de depozite oligocene, într-o succesiune de de marne, argile și calcare (stratele de Cuculat), marne calcaroase (stratele de Buzuș) și sisturi argiloase-bituminoase (strate de Ilean-da).

Uniformitatea relativă a podișului, la nivelul interfluviilor (predominarea suprafețelor structurale, mai puțin tipice ca acelea de pe calcarele priaboniene), prezintă o mult mai mare diversitate a reliefului de detaliu, în urma fragmentării de către văile care se dirijează spre colectorul principal al teritoriului în discuție, spre Someșul (unit), conform cu înclinarea generală a stratelor, sau către Lăpuș (cele mai viguroase fiind văile Boiului și Gidelui, care au pătruns regresiv, depășind linia marilor înălțimi). În procesul lor de adîncire, văile organizate pe depozitele oligocene au intersectat calcarele bazale (priaboniene), în care și-au tăiat scurte sectoare de chei, pierzîndu-și în același timp, apele, pe trasee subterane și alimentînd, în cîteva cazuri izbucuri cu debite apreciabile [de ex. cel de la Toplița (com. Letca, jud. Sălaj) constituie singura sursă de apă pentru întregul sat]. De altfel, hidronimele Valea Secăă Răstoci și Perii Vadului sau Secătura (Luminișu) trădează tocmai acest fenomen de pierdere a apelor în subteran.

Însuși Someșul s-a adîncit în aceleași calcare în sectorul Răstoci, îngustîndu-și albia minoră pînă la numai cîteva metri. Același fenomen se întîlnește și în aria depozitelor miocen

inferioare, unde „Valea Ileanzii”, cu un bazin foarte ramificat, a intersectat șisturile bituminoase oligocene, în care s-a lărgit considerabil, creînd micile bazine depresionare Măleni și Dolheni. O situație mai deosebită o prezintă „Valea Frîncenilor” și mai ales „Valea Poienii”, care au secțiunat transversal anticlinalul Dăbîceni-Baba-Drăghia, prin sectoare de chei (cele ale Babei, de pe „Valea Poienii”, deosebit de spectaculoase). Pe ambele flancuri ale anticlinalului „Valea Poienii” și afluenții săi laterali, erodînd în formațiuni mai friabile, au sculptat culoarele depresionare Baba — Drăghia — Dealu Mare (de sud), pe flancul de nord, respectiv Poiana Blenchii — Gostila pe cel sudic.

Deschiderea largă spre nord-vest dintre Culmea Meseșului și Dealu Mare (de nord), dar mai degrabă Masivul Preluca și „Culmea Brezei”, permite pătrunderea maselor de aer umede, oceanice, astfel că Podișul Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni primește cantități apreciabile de precipitații medii anuale: 610 mm la Mesteacăn (în intervalul 1970—1979), dar și valori mult mai ridicate (820 mm în 1974, 599 mm la Purcăreț, 801 mm la Boiu Mare (1007 mm în 1974), ca, de altfel, și Culoarul Someșului, orientat pe aceeași direcție (717 mm la Rus). Temperaturile medii anuale se mențin între 7,5 și 8°C, fiind ceva mai scăzute în Culmea Prisnel — Cornu Ples.

4) În sfîrșit, foarte pe scurt, trebuie să aruncăm o privire și asupra Culoarului Someșului (unit). Atita vreme cît zonele geografice prezentate foarte succint în părțile anterioare au format un fel de „vorland” destul de greu de pătruns pentru orice inamic din cauza obstacolelor de geografie fizică de cele mai diferite tipuri, care nu mai necesită — sperăm — explicații mai detaliate, valea Someșului a făcut posibilă o legătură relativ lesnicioasă nu numai între diferitele posturi de veghe și de semnalizare amplasate pe virfurile și promontoriile marginale ale platoului calcaros Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni ce se înalță în dreapta, la distanțe mai mici sau mai mari față de albia riului, dar chiar și între cele două cetăți-cazărmi (*castra*) de la *Samum* (Cășei) și Tihău, avînd un rol foarte important din punct de vedere al traficului între cele două fortificații pomenite.

Porțiunea văii Someșului, aferentă Podișului calcaros Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni (între localitățile Vad și Jibou) prezintă unele trăsături prin care se deosebește de acelea ale Someșului Mare și Someșului Mic, rezultate, mai ales, din *characterul său transversal și nu periferic* față de Podișul Someșan. Aceasta intersectează, succesiv formațiunile miocenului, oligocenului și eocenului monoclinale ale acestui platou, în cea mai mare parte obsecvent, fapt ce pare a se reflecta într-o oarecare măsură, în accentuarea pantei longitudinale, față de cea a Someșului Mic mai ales, deși în mod normal ar trebui să se reducă progresiv în aval. După cît se pare, își adaptează profilul transversal al văii în funcție de particularitățile litologice ale acestora. Dacă în plan superior, la nivelul interfluviilor, culoarul este larg, variînd între 2 și 6—7 km, în plan inferior este mult mai îngust, înregistrînd cîteva sectoare de veritabil defileu: între Căpilnea și Dobrocina (com. Gilgău, jud. Sălaj), între Bîrsău Mare și Fodora, între Chizeni și Glod (partea apuseană a hotărului localității), la Rus-Buzaș, unde străbate anticlinalul Dăbîceni — Baba — Drăghia; în perimetrul Răstoci — Cormeniș, unde se adîncește în calcare eocene și, în sfîrșit, în sectorul Var — Rona unde îngustarea văii este condiționată de rezistența de eroziune a calcarelor din Dealul Dumbrava (deasupra orașelului Jibou), care vin în contact cu Valea Someșului prin perețele de stîncă perpendicular de la Var și pîntenul de gresii din „Dealul lui Racoți” (pe malul opus al riului).

Pe întregul parcurs, Culoarul Someșului este însoțit de nouă terase²¹, începînd cu terasa de luncă (2—3 m) care — în mod curios — crește în altitudine spre aval (4—5 m) și terminînd cu terasa a noua, de 160—200 m. Sînt bine exprimate în relief terasele de 8—12 și 18—22 m. Pe „podurile” acestora s-au așezat o serie de localități medievale-moderne și constituiau, probabil, în același timp și treptele de relief cele mai intens valorificate pentru trasarea „drumului de rond” roman (= *limes*-ul în cel mai strict al cuvîntului) pe distanța *Samum* (Cășei) — Ileana, pe malul drept al riului. (Trebuie să recunoaștem că urmele acestui drum, foarte greu sesizabile, de altfel, nu au fost urmărite așa cum ar fi fost de cuviință!). Între Vad și Ileana, străbătînd formațiunile miocen-inferioare, Culoarul Someșului este mult mai îngust și, totodată, mai întortocheat, neputînd fi cuprinsă cu privirea decît porțiuni relativ foarte scurte. Terasale în aceste porțiuni sînt mai slab conservate (cu excepția celor două trepte de 8—12 și 18—22 m, prielnice în anumite porțiuni pentru trasarea „drumului de rond”). În aval de Ileana, pătrunzînd în arealul depozitelor oligocene, valea se lărgeste mult și, odată cu ea,

²¹ Cf., Al. Savu, *Dizertație*, p. 65.

și terasele, cu deosebire în stînga riului, în zona Rogna — Negreni — Podișu, pentru că, odată cu intersectarea formațiunilor calcaroase ale eocenului, începînd de la Răstoci, să se îngusteze din nou, iar terasele să-și restrîngă arealele.

În partea întîi a acestei lucrări²² am urmărit elementele dispozitivului defensiv înființat pe distanța Tihău — Ileana (mai exact Tihău — Podișu). În cele ce urmează continuăm prezentarea liniei turnurilor de veghe și de semnalizare desfășurată între Ileana și „Muncelul Sălișcăi”, respectiv „Țigla” de la Fălcușa (709 m). Ruinele pichetelor se înșiră într-o linie (un semicerc imperfect) să zicem „paralelă” cu valea Someșului (unit), deși această afirmație nu corespunde întocmai realității. Este mai potrivit să stabilim că linia este paralelă cu axul general al văii, dar nu și cu cotiturile ei, în formă de zig-zag, determinate, în bună parte, de factorii tectonici și litologici ai zonei cu pricina.

Porțiunea întotcheată a văii Someșului dintre Vad și Ileana nu oferă posibilitatea cuprinderii și a controlului relativ ușor și eficient pe distanța respectivă. La aceasta — așa cum s-a menționat în rîndurile de mai sus — se mai adaugă și îngustimea văii față de volumul de apă — pe distanța amintită Someșul are un debit mediu anual de aproximativ 72—73 m³/sec! — Existența pe unele porțiuni (de ex. la Căpilnea, la Chizeni, la Rus) a unor sec-toare de defileu a îngreunat și mai mult organizarea sistemului de apărare roman pe această porțiune!

Trebuie să ținem cont apoi de faptul că orice coamă principală sau chiar secundară împădurită a Platoului calcaros Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni ce se „ramifică” în aparență din Culmea zimțată a Brezei spre vest, sud-vest și sud, oferea oricărui dușman posibilitatea înaintării nedescoperite dinspre Depresiunea Zazarului (Baia Mare) prin ulucul Căvnic — Copalnic-Mănăștur — „Țara Lăpușului” spre cea arteră principală de comunicație ce lega castelele de la Cășei și Tihău. Inamicul, ajungînd la marginile înaintate, în formă de promontorii înalte, dominante, situate tocmai deasupra văii principale, înguste, ar fi avut — fără îndoială — o poziție strategică și chiar tactică mult superioară față de slabele forțe militare romane dispersate în turnurile de veghe și de semnalizare, dacă toate acestea ar fi fost amplasate pe o distanță de circa 34 km în lunca văii Someșului! După cum reiese din cele arătate mai sus, din punct de vedere strategic și tactic porțiunea văii Someșului între Cițcău-Vad și Ileana-Podișu era total necorespunzătoare pentru organizarea aici, în acest culoar a liniei de apărare. Din această cauză castrametatorii romani au fost siliți să așeze pichetele în unele virfuri dominante ale marginii de sud-vest și de vest a Platoului calcaros Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni, respectiv terminația apuseană a „Măgurii Vimii” (?).

Valea Someșului, în schimb, a fost foarte prielnică pentru jalonaarea drumului principal militar, construit, de obicei, la o distanță mai mică sau mai mare în spatele primei linii de apărare. (Menționăm în legătură de această problemă că pentru scurtarea drumului, respectiv pentru a tăia cotul mare a văii Someșului dintre localitățile Glod și Ileana, toți acei care veneau cu vitele de la tirgurile din Ileana spre satele situate în amonte, nu se duceau pe lîngă Rus, pe malul opus al Someșului, ci se urcau pe o ramificație coborîndă a masivului „Toaca Glodului” ce se ridică deasupra văii între Dăbiceni și Glod.) Deocamdată nu am putut observa nimic în acest sens, dar nu se poate exclude totalmente presupunerea că și romanii au folosit această scurtătură de drum, mai ales că înălțimea dominantă denumită „Toaca Glodului” (620 m) are în virf urme de turnuri romane!

Dată fiind această situație, s-a pus întrebarea: unde a fost fixată totuși linia „înaintată” de pichete sau, cu alte cuvinte, unde a fost trasată granița „politică” și militară a Imperiului în subsectorul dintre Cășei și Ileana?

Înainte de a trece la prezentarea elementelor ce alcătuiesc prima linie continuă, amplasate pe primele înălțimi dominante ale Platoului Purcăreț — Boiu Mare — Jugăstreni din dreapta văii Someșului trebuie să atragem atenția asupra unui punct suspect, situat cu mult în fața liniei propriu-zise a pichetelor.

A/1) La capătul superior al „Văii Ilzenii”, deasupra satului Vima Mare se ridică compartimentul vestic al „Culmei Brezei”, despărțit de restul culmei prin curmătura joasă (428 m) de la Coruieni, ce se înalță pînă la altitudinea absolută maximă de 783 m. Nu în acest virf ci pe cel vecin, situat la apus de acesta, denumit tot „Dealul” sau „Măgura Vimii” (776 m), chiar în virf, înconjurat de abrupturi structurale de-a dreptul amfiteatru, cu aproximativ 100 m diferență de altitudine relativă, se observă un segment de calotă sferică cu un diametru de circa 8 m. Mica formațiune antropogenă (?) de teren — poate și din cauza solului

²² Vezi în *ActaMP*, 12, 1988, p. 251—289.

stincos și din cauza foarte timpurii a defrișării de pădure — este relativ greu observabilă dar, având în vedere poziția ei excelentă, dominantă (din vârful țuguiaț se deschide o priveliște în mai toate direcțiile pe distanță de zeci de km — între altele se poate controla cea mai mare parte a „Țării Lăpușului”, precum și întreg Platoul calcaros Purcărești — Boiu Mare — Jugăstreni) foarte probabil ascunde rămășițele unui post de veghe și de semnalizare cu construcție de lemn²³. Cu ocazia executării unui mic sondaj nu au ieșit la iveală decât bucăți mărunte de cărbune de lemn. Această terminație culminantă, vestică a Culmei Brezei se poate apropia din numai două direcții: 1) fie dinspre Gilgău, prin „Valea Poienii”, trecind pe lângă localitățile actuale Poiana Blenchi—Baba—Drăghina—Coruieni; 2) fie dinspre Ileana—Dolheni—Vima Mare, distanța între valea Someșului și vârful cu pricina în acest ultim caz nedepășind 14 km. Personal traversind ambele posibilități amintite nouă ni se pare mai acceptabilă această ultimă ipoteză, mai cu seamă dacă luăm în considerare și existența presupusă a unei fortificații de dimensiuni mai mari pe malul opus al Someșului, în vatra satului Podișu (com. Ileana)²⁴. De la Podișu (sau de la Ileana) s-ar fi putut face relativ ușor schimbul efectivului din turnul ipotetic de pe „Dealul Vimii” (folosit, poate, numai temporar, în caz de război?), pe cind de la Gilgău accesul era mult mai anevoios nu numai din cauza depărtării mult mai mari, dar și din pricina lipsei unei întărituri mai mari amplasate la confluența „Văii Poienii” cu Someșul... În caz că în vârful de vest, terminal al „Măgurii Vimii” într-adevăr existase un post înaintat de observație (lucru ce numai cu ajutorul efectuării unui sondaj atent s-ar putea verifica) și dacă acesta într-adevăr avusese garnizoana la presupusa fortificație de la Podișu, atunci soldații trimiși în acest punct îndepărtat, izolat, foarte probabil aparținuseră garnizoanei castrului de la Tihău: *Cohors I Cannanefatium*²⁵.

B) Acum să trecem în revistă pichetele apropiate, înșirate într-o linie puțin curbată, distanțată față de valea Someșului (unit).

²³ Cu ocazia primei vizite în acest vîrf culminant în anul 1969, mi-am notat următoarele: „... Nu este exclus ca pe vârful „Măgura Vimii” (776 m) cu ocazia ridicării, în repetate rânduri, a unor construcții de lemn (borne pentru semnele de triangulație), să fi fost distruse rămășițele unui turn-avanpost înălțat pe vremuri din birne. Urme concludente nu am găsit...” Cf. Ist. Ferenczi, în *File de Istorie*, 4, 1976, p. 115. Dacă ne ocupăm de „Culmea Brezei”, poate este util să amintim că „... la o depărtare de circa 1 km est în linie dreaptă de la punctul culminant al drumului județean Cășei—Tîrgu Lăpuș, la nord—nord-est de satul Măgoaja (com. Chiuiești, jud. Cluj), pe un vîrf de deal se vede un „val” de formă circulară cu un diametru de 9 m, suspect de a fi urmele unui pichet roman.

La aproximativ 3,8 km est de punctul cel mai înalt al drumului județean pomenit și la 3,6 km sud—sud-vest de biserica satului Boiereni situat în bazinul hidrografic al pîrului Rohiei, de pe panta de nord a „Culmei Brezei” dar tot pe teritoriul satului Măgoaja, la un punct secundar de triangulație (803 m) se văd urmele unei întărituri neobișnuite, înconjurată de val și șanț [...] cu plan trapezoidal, avînd următoarele dimensiuni (măsurate în exterior): latura estică 20 m, latura nordică 18,5 m, cea vestică 12 m și cea sudică 21 m. Colțul de nord-vest are un ieșind, asemănător unui „turn” mic cu plan evasi semicircular. Diferența de nivel între fundul șanțului și coroana valului în anumite porțiuni se poate aprecia la 1,60—1,70 m. În colțul de nord—vest ar putea fi o groapă de căutători de comori. Cu ocazia sondării terenului, în mai multe locuri am găsit doar bucăți de mortar și fragmente de cărămizi moderne. După afirmația localnicilor aici a existat în cursul celui de-al doilea război mondial un post de observație antiaeriană. Cu toate acestea nu ar strica să se facă pe acest loc o săpătură mai amplă de verificare, pentru a controla dacă nu a fost în acest loc și o întăritură romană, [așa cum s-a observat pe *limes-ul* de est al *Daciei Apulensis*, pe dealul „Silaș” (964 m) de la Păulenii (com. Lupeni, jud. Harghita) unde s-a constatat un caz asemănător]. Numai investigarea amănunțită a crestei „Culmei Brezei” va decide dacă nu cumva același sistem (?) va fi existat și aici ca pe Culmea Prisnelului, tot din dreapta Someșului (unit, în sensul cel mai larg posibil al cuvîntului) ce se întinde de la satul Rona (de lângă orașelul Jibou) și pînă aproape de terminația de vest a „Culmei Brezei”...”

²⁴ Vezi: I. Bajusz—D. Tamba, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 92; I. Ferenczi, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 269—270.

²⁵ Cf. în *ActaMP*, 12, 1988, p. 269, cu nota 38, p. 271, cu nota 44. Deși turnurile — tot presupuse — de la Ileana, părțile de hotar „Ciuhă” (383 m) și „La Căsoi”, se situează și ele pe malul drept al Someșului, de astă dată nu ne ocupăm de ele, fiind ele amintite mai pe larg în lucrarea „gemenă”; vezi: *ActaMP*, 12, 1988, p. 260 pct. 8—9.

1) **Ileanda.** Primul element se află pe o porțiune relativ dominantă a ramificației de nord-vest a dealului înalt „Toaca Glodului” numită „Coama Pietrar”, orientată drept spre vadul râului de la Podișu (com Ileanda, jud. Sălaj). Ea pierde treptat din înălțime, coborînd în lunca Someșului. Obiectivul se prezintă în forma unei ruine inelare cu un diametru de circa 9 m, înălțimea relativă atingînd 0,80–0,90 m. Are un contact vizual spre nord-vest cu pichetele de la Podișu (vatra satului?), Rogna — „La Bontău”, Negreni — „Podireu” — „Dealul Secăturii”, „Dealul Hoancelor” de la Cermeniş²⁶, precum și cele două puncte din preajma localității Ileanda: „Ciuhă” și „La Căsoi”.

2) Așa cum s-a menționat la punctul precedent, următorul post de veghe și de semnalizare a fost depistat pe un umăr de deal, apusean al impozantului virf „Toaca Glodului” (620 m) care face parte integrantă din anticlinalul Ruș-Baba—Drăghia. Din acest virf dominant se deschide iarăși o privelște atotcuprinzătoare, avînd un rol — desigur — deosebit de „telecomunicație” în această parte a subsectorului de limes. Turnul de formă inelară cu un diametru de aproximativ 10 m și cu o înălțime relativă de 0,90–1 m, avusese legături vizuale nu numai cu posturile pomenite adineauri și cu cel următor de pe „Dealul Birsăului”, dar și cu cele mai proeminente înălțimi ale zonei „Dealurilor Șimișna—Girbou”²⁷, cum sint, de exemplu: „Măgura Dejului” (606 m), „Nadiș” (645 m), „Cimpeanu” (545 m) etc. Prin intercalarea uneia (sau unora?) dintre ele s-ar fi putut realiza un contact vizual aproape nemijlocit cu principalele fortificații de la *Porolissum*, amplasate pe „Pomăt” („Bisericuța”, 502 m) și pe „Citera” (502 m). (Verificarea acestor posibilități, acestei ipoteze de lucru mai are nevoie însă de controale riguroase prin cercetarea întregii zone a „Dealurilor Șimișna—Girbou”, precum și de efectuarea unor săpături la punctele suspecte!)

3) Nu este imposibil dimpotrivă este foarte probabil că și în punctul culminant al micii masiv calcaros „Toaca Glodului” existase încă un turn, dar acest lucru nu l-am putut controla din cauza hățșului (un fel de *macchia*) de mare întindere care ocupă suprafața carstică după defrișarea contrar rațiunii în trecutul îndepărtat a pădurii și după spălarea solului fertil de precipitațiile atmosferice. De altfel, virful dealului, un platou cu dimensiuni reduse, este larg vălurit, cu lapiezuri și cu o diferență de altitudine relativă de 400 m!

4) **Birsău Mare.** În continuare, la aproximativ 4 km spre sud-sud-est peste „Valea (adîncă a) Frincenilor” (care curge dinspre nord, dinspre localitățile Birsăuța—Frinceni de Piatră și se varsă în dreptul localității Glod în Someș) primul turn (sau un grup de două turnuri) este plasat pe terminația de nord-est a „Dealului Birsăului” (456 m) spre sâtcuți de munte Măgura, la punctul numit „Cetate”.

Virful de deal cu pricina, cu pante destul de abrupte situat la întîlnirea hotarelor localităților Glod, Birsău Mare și Gilgău este acoperit de pădure de fag și de carpen. În acest loc sint vizibile urmele inelare a două turnuri²⁸. Cel dinspre sud-est are un plan asemănător unei potcoave, din cauză că un segment al „valului” circular a fost aplatizat cîndva de către localnicii pentru asigurarea trecerii, pe această coamă îngustă, a drumului de care actual. El are un diametru de 6,5 m (socotit pe coroana „valului”), iar înălțimea relativă în partea de miazănoapte atinge 1–1,20 m. În interiorul lui, cu ocazia efectuării unui sondaj mic am găsit fragmente de vase romane și fragmente de oase de animale.

La numai 14 m depărtare spre nord-est de această ruină, se conturează rămășițele unui alt turn, de astă dată avînd o formă de calotă sferică. Are un diametru de 13 m, fiind înconjurat de un „șanț” prea puțin adînc. Înălțimea lui relativă atinge de 1,20–1,30 m. Cu ocazia executării a unei mici săpături, din mantaua colinei au ieșit la iveală fragmente de lipitură arsă (chirpic).

Posturile de pe acest virf care precis nu au fost coexistente puteau fi în legătură vizuală auditivă numai cu un turn ipotetic de pe marginea de sud-est a platoului dealului

²⁶ Pentru toate acestea, cf. în *ActaMP*, 12, 1988, p. 266–269, nr. 12–15.

²⁷ Zezi, Al. Savu, *Dizertație*, p. 73–75.

²⁸ Resturile de aici au fost semnalate încă de la începutul veacului nostru. Cf. J. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, vol. III, Décs, 1900, p. 512, „... 1882-ben Torma Károly a Szamosvölgye kutatva, a község határán, hol a sósmezői, borszói és galgói határ-részek találkoznak, [...] magas hegytetőn, honnan Désre is jól lehet látni, állítólag római vagy barbárkori várnak alapfalait találta meg...” De altfel ținem să mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea deosebită a prof. Margareta Lar și soțului ei, directorul școli generale în 1968, Vasile Lar din Gilgău care au binevoit să ne atragă atenția asupra acestor vestigii și să ne conducă chiar pînă la fața locului, asistînd la executarea unui mic sondaj cu caracter informativ.

„Toaca Glodului” cu ocazia cercetărilor noastre repetate, din anii 1969 și 1971 acoperit de o adevărată junglă de tufe cu spini, absolut improductiv. În direcția opusă, spre Gilgău, în schimb, legăturile vizuale și auditive au fost asigurate foarte departe, pînă la turnul de pe virful „Țigla” de la Fălciuș sau „Muncelul Sălișcăi”. Altminteri, ele puteau să controleze foarte bine „Valea importantă a Frîncenilor” ce izvorăște din apropierea capătului de apus al „Culmei Brezei”, adică dinspre „Măgura Vimii” (783, 776 m), din cauza ușoarei posibilități de trecere care exista, folosindu-se „poarta” dintre terminația dinspre apus a „Culmei Brezei” și capătul de răsărit al Masivului cristalin al Prelucăi, între Vîna Mică și Răzoare. Pe de altă parte, din pricina unor condiții geomorfologice și hidrologice favorabile (această porțiune a văii Someșului, orientată sud-est—nord-vest fiind relativ dreaptă), nu este mai puțin adevărat că de aici se poate vedea dintr-o singură privire chiar în vreme de vizibilitate mediocră pînă la Dej (distanța în linie dreaptă este de aproximativ 24 km!) și, deci cu atît mai mult, pînă la castrul de la Sanum (Căței) plasat pe terasa holocenă veche a Someșului, respectiv pe marginea de miazăzi a conului de dejecție al Sălătrucului. Acest lucru înseamnă că (dacă presupunerea noastră vînd existența măcar a unui singur „ochi” de apărare în virful platoului calcaros „Toaca Glodului” se va dovedi a fi justă) orice informație sau ordin trimisi din preajma localității Ileanda, prin unul dintre punctele culminante ale anticlinalului Rus—Baba—Drăghia au putut să fie transmiși într-un timp foarte scurt, folosind numai două sau maximum trei verigi de legătură pentru semnalizare!

5) **Gilgău.** Proximal element de apărare cunoscut nouă, plasat la o distanță mai mare de aproximativ 4200 m, străjuiește deja latura de sud-est a deschizăturii Văii foarte însemnate din punct de vedere strategic a Poienii²⁹.

Virful „Poiana-” sau „Casa popii” este terminația extrem nord-vestică a unui șir de culmi cu altitudini absolute aproape identice (565, 562, 615 m) un fel de platou prelung ce se ridică deasupra ulucului depresionar Poiana Blenchii (com. Gilgău, jud. Sălaj)—Spermezeu (jud. Bistrița-Năsăud), formînd interfluvial dintre valea Someșului (unit) și Valea Fălciușăi. Șirul acesta de culmi, de fapt, este o porțiune organică a marginii de miazănoapte, cioplită, a Podișului Someșan. Șirul de culmi în sud-est începe între Căței și Rugășești, deci de la valea Sălătrucului, și se continuă, fără întrerupere, pînă la dealul cu pricina situată deasupra comunei Gilgău. Cam pe la mijlocul acestei formațiuni geomorfologice se înalță „piramida” asimetrică a punctului culminant: „martorul de eroziune” al „Țiglei” de la Fălciuș (com. Gilgău, jud. Sălaj) sau „Muncelul Sălișcăi” (709 m, sat Sălișca, com. Cițcău, jud. Cluj), formînd o parte a limitei dintre cele două județe. [Notăm că numai jumătatea de nord—nord-vest a acestei culmi a fost inclusă în sistemul de apărare roman (între „Casa popii” și „Muncelul Sălișcăi”), pe jumătatea de sud-est ce cade nemijlocit în fața castrului de la Căței nereușind să depistăm nici cea mai mică urmă arheologică].

Rămășițele inelare ale turnului de pe platoul „Casa popii” cu un diametru de 12 m (măsurat la bază), înalte de 1—1,20 m, nu se găsesc chiar la capătul spre Gilgău al înălțimii rețezate, ci cu cîteva zeci de metri mai spre sud-est. Cu toate acestea, prin poziția lui strategică excepțională, turnul de aici avea posibilitatea de a controla o bună parte (sectorul inferior) a Văii Poienii despre însemnătatea militară a căreia am scris mai sus.

²⁹ „Valea Poienii” izvorăște din apropierea cîrmînturii joase (de numai 428 m înălțime absolută) de la Coruieni, care despică în două jumătatea apuseană a „Culmei Brezei”, spre răsărit înălțindu-se „Gruiul rotund” (734 m), iar spre apus „Măgura Vimii” (776, respectiv 783 m). „Valea Poienii” curge apoi prin localitățile Coruieni, Drăghia, Baba, Poiana Blenchii (între Baba și aceasta din urmă prin defileul pitoresc al Babei), vărsîndu-se în Someș la Gilgău. Menționăm că în pofida investigațiilor noastre repetate efectuate în porțiunea inferioară a văii între Poiana Blenchii și vărsarea „Văii Poienii” în Someș, deși era cumva de așteptat așa ceva, nescăpînd din vedere importanța strategică a acestei posibilități de acces din „Țara Lăpușului” spre interiorul provinciei Dacia, nu am reușit să depistăm nimic. Tot aici este demn de remarcat că acel uluc depresionar, care a jucat, fără îndoială, un rol deosebit în organizarea continuării spre sud-est, apoi spre est (cf. Ist. Pereaczi, în *Sargetia*, 10, 1973, p. 81—86; idem, în *Dacia*, N.S., XXII, 1978, p. 261—265) pînă în împrejurimile localităților actuale Spermezeu și Zăgra (jud. Bistrița-Năsăud, situate la nord-est de castrul de la Ilășua) și care, totodată formează limita de miazănoapte a Podișului Someșan și a „Dealurilor Cicului”, vine aici în contact cu valea de eroziune, observată a Someșului (cf. T. Cristureanu, *op. cit.*, p. 5).

Pe cit ne-a fost posibil din cauza pădurii dese, tinere, l-am dezvelit parțial, constatind următoarele: avea parter construit din piatră, în maniera *opus incertum*, ridicat din material litic local de construcție. Planul îi este aproape perfect pătrat, diferența dintre laturile lui interioare (5,25 și 5,13 m) fiind infimă, de numai 12 cm; grosimea zidului este, în medie, de 1,14 m. Ne-am adâncit săpătura pe jumătatea suprafeței în interior până la vatra de călcare (un strat de pământ bătucit), marcată de un strat de cărbune de lemn și cenușă. Dede-subtul acestei vetre am observat un strat de lespezi nefasonate, scoase din roca locală de gresie (ardezie) din împrejurimi și așezate fără grijă deosebită.

Cu ocazia lucrărilor de dezvelire au ieșit la iveală din abundență fragmente ceramice romane, negăsind, în schimb, nici un obiect de metal.

6) Turnul de la „Casa urieșilor”, care intră deja în hotarul satului Căpîlnea (com. Gilgău, jud. Sălaj), este plasat pe un punct retras, relativ puțin dominant față de culmea propriu-zisă, (dacă nu presupunem că avea două etaje) fără vreo posibilitate de control vizual spre nord-est, spre „Valea Fălcușei”. El se găsește, de fapt, pe o ramificație a platoului, care pleacă din înălțimea denumită „Țimblic” (565 m) și se termină brusc, cu pante abrupte, imediat deasupra satului Căpîlnea. Cu ocazia primei noastre vizite ruinele au avut un aspect dezastruos, fiind răcolite de căutători de comori³⁰. Dimensiunile nu i s-au mai putut stabili, deoarece pereții i-au fost scoși pînă la temelie în vederea „refolosirii” materialului de construcție cu ocazia clădirii caselor țărănești situate numai la cîteva sute de metri distanță din curmătura „Țimblicului”.

De aici am recoltat multe fragmente de ceramică, obiecte de fier (între care și un *pilum*), obiecte de bronz (între care și o fibulă din secolul al II-lea) și de os (cum ar fi niște plăci subțiri cu scurte texte în limba latină³¹), precum și mai multe monede (denari de argint romani, în cea mai mare parte foarte tocite), ajunse în Cabinetul numismatic al Institutului de istorie și arheologie din Cluj, dintre care una, determinabilă mai ușor, este a împăratului L. Septimius Geta (209–212).

7) Pe cînd între turnurile de pe platoul „Casa popii” și „Casa urieșilor” distanța este de aproximativ 1,3 km (în linie dreaptă), între ultimul și proximalul turn, cel de pe „Hotroapă”, tot din hotarul localității Căpîlnea așezat pe un promontoriu înalt, îngust, împădurit, cuprins între vășoarele „Piriul Hotroapei” și „Valea Maotii”³², se poate aprecia la numai 600–700 m, socotit în linie dreaptă.

Înainte de începerea săpăturii arheologice efectuate pe acest loc, turnul era o ruină puternică, circulară, cu un diametru de 12 m (măsurat la bază) și 6,40 m măsurat pe coroaia „valului” inelar. După secționarea ruinei s-a verificat că este vorba de parterul zidit în maniera *opus incertum*, cu plan pătrat, avînd lățimea (și lungimea egală) de 5,80 m, grosimea pereților atîngînd, în medie, numai 0,95 m.

³⁰ Primele obiecte ajunse într-o colecție muzeală au fost adunate în primăvara anului 1968 de către (pe atunci) elevii Traian Mureșan și Ion Pop din localitate; ele au fost prezentate directorului (pe atunci) I. Gavrilesco din Dej, care nu le-a acordat însă atenția cuvenită. Pe urmă a fost anunțată, tot de persoanele amintite direcțiunea Institutului de istorie arheologie din Cluj al Academiei R. S. România. Ca rezultat al acestui aviz, D. Protase, în acea vreme șef de sector la acest institut) s-a deplasat la fața locului și a apreciat situația, dîndu-și seama imediat că aici, în zona aceasta deluroasă, neobișnuită pentru viața civilă romană, relativ îndepărtată de valea mănoasă a Someșului (unit), nu poate fi vorba de un obiectiv singuratic, izolat, ci că el trebuie să facă parte dintr-un lanț de vestigii similare. Cu ocazia investigațiilor noastre ulterioare părerea d-lui s-a dovedit a fi pe deplin justă. Autorul lucrării de față nu l-a vizitat aceste urme decît în toamna anului 1968. De altfel, în literatura de specialitate ruinele scormonite de la „Casa urieșilor” sînt menționate prima dată într-un articol redactat de D. Protase și Șt. Dănilă (în *SCIV*, 17, 3, 1968, p. 539, fig. 7). Mulțumim și de data aceasta pentru amabilitatea conf. univ. D. Protase care a renunțat la cercetarea acestui obiectiv în favoarea noastră.

³¹ Multe dintre aceste obiecte au fost salvate de către elevul Traian Mureșan care le-a donat Muzeului de istorie al Transilvaniei, mai precis acad. prof. C. Daicoviciu. De atunci eu mai știu de soarta lor.

³² „Valea Căpîlnei”, care curge prin sat, primește din dreapta, în cursul ei superior, un mic afluent format din trei văi mici: „Piriul Cireșului”, „Valea Maotii” și „Piriul Hotroapei”, fiind denumit, în continuare „Valea Maotii”.

Cu ocazia lucrărilor s-au descoperit multe fragmente ceramice romane de culoare cenușie, fragmente de lame de cuțite de fier, multe obiecte cioplite din os și bucăți de lut ars (chirpic) cu amprenta grinzilor de fag sau de carpen, dovedind că golarile dintre grinzile scheletului (de la etaj?) au fost astupate cu lut. Din punct de vedere stratigrafic s-a putut constata că obiectivul arheologic în cauză avea două faze de construcție. Al doilea turn în ordinea cronologică, clădit pe urmele aplatizate ale primului pichet, distrus, a fost și el incendiat. În stratul de arsură, care aparține fazei a doua de construcție (marcat cu bucăți mai mari sau mai mici de cărbune, precum și de un strat de pământ sfărâmișos, ars până la roșu, s-a găsit și un denar de argint a lui L. Septimius Geta.

8) Veriga următoare a liniei de apărare se află pe „Dimbul lui Golaș” (tot din hotarul satului Căpîlneș). El se înalță îndrăzneț dincolo (spre sud) de „Valea Maotii”, deasupra „Văii Cireșii”. Este un con de deal izolat, oferind posibilități excelente pentru plasarea unui pichet. Pe suprafața de mică înfîndere (aplatizată?) a virfului „Dimbul lui Golaș” se zăresc într-adevăr contururile unei ruine de turn, de formă inelară cu un diametru de 12 m (măsurat la bază), „valul” inelar avînd o înălțime relativă de aproximativ 1 m. Ruina este incinsă de „șanțul” obișnuit, puțin adînc. Turnul — ca și cel de pe „Hotroapă” — a fost „orb” (dacă nu-i presupunea o construcție cu cel puțin două etaje) spre nord-est, spre Fălcușa, mai bine zis spre „Valea Fălcușei” din cauza culmei principale. În schimb, se vede bine de aici pînă la turnurile de la „Casa popii”, „Casa urieșilor”, natural și pînă la pichetul de pe „Hotroapă”, iar spre sud avea legătură vizuală nemijlocită (printr-o ușoară curmătură a dealului vecin) pînă la următorul turn situat la punctul numit „Cărămidă”, care cade la 400–500 m sud-sud-vest de cota 562 (ce se ridică dinspre vest—nord-vest deasupra vetrei satului Fălcușa). Această posibilitate de legătură este doar presupusă de noi, dat fiind pădurea deasă, care a împiedicat verificarea pe teren.

9) Pe ramificația principală a platoului prelung amintit (562 m), ce coboară ușor spre satul Muncel (com. Cițcău, jud. Cluj), adică pe coama principală înaltă, interfluviu, ce desparte hotarul satului Căpîlneș de teritoriul localității Fălcușa, la locul numit „Cărămidă” se observă rămășițele unui alt post, de astă dată cu o formă de calotă sferică, înconjurat, și acesta, de un „șanțuleț”, cu un diametru de 12 m (socotit la bază). Colina are suprafața acoperită cu piatră locală. Cu ocazia executării unui mic sondaj de verificare am dat de fragmente de ceramică romană, precum și fragmente de lipitură arsă (chirpic). Turnul acesta, desigur, avea legătură vizuală și auditivă cu cel precedent de pe „Dealul lui Golaș”, chiar și cu cele mai îndepărtate de pe platoul prelung, dar de pe acest punct se văd și cele două turnuri care urmează spre sud, pînă la „Țigla” de la Fălcușa.

Cum am remarcat în fraza anterioară, pînă la turnul punct-cheie de pe „Țigla” mai există încă două, respectiv trei elemente de apărare, la relativ mică distanță unul de celălalt, sugerînd oarecum importanța strategică și, totodată, și tactică a șei relativ joase, care face posibilă o trecere mai ușoară din bazinul hidrografic al „Văii Poienii”, respectiv din „Valea Fălcușei” (să nu uităm însemnătatea acestora, discutată mai înainte!) spre actualele localități Cițcău, Coplean și de acolo direct la castrul de la *Samum* (Căței), aflat în apropiere.

10) Primul obiectiv este amplasat la poalele de vest ale dealului „Dumbrăvița” (ce se înalță nemijlocit la nord de satul Muncel), pe un teren relativ neted, numit „Comorița”. Aici, cam pe la mijlocul unui platou restrîns ca întindere, există o moviță antropogenă, ascunzînd rămășițele unui turn. Sondînd colina, am dat de fragmente de ceramică romană, precum și bucăți de lipitură arsă (chirpic). Avem impresia că materialul de construcție al acestui turn a fost scos în întregime de locuitorii satului vecin, Muncel.

11) Al doilea loc de interes arheologic este o porțiune puțin mai ridicată a curmăturii joase dintre cota 562 și virful dominant al „Țiglei”, și anume locul numit „Muchia poienii lupului”, situat la numai 500–600 m față de obiectivul precedent. Aici se observă două coline antropogene, în formă de calotă sferică, ambele înconjurate de cite un „șanț” prea puțin adînc, în care crește papură. Cel de sud-vest are o suprafață pietroasă. Pare a fi destul de slab conservat și mai vechi. Celălalt, cu un diametru de 12 m (socotit la bază) este mult mai bine păstrat și pare să reprezinte urmele unei construcții mai noi.

12) În sfîrșit, în colțul cel mai de sud-est al actualului județ Sălaj, pe înălțimea impozantă, dominantă a „Țiglei de la Fălcușa” sau „Muncelul Sălișcăi” (709 m), acoperită în cea mai mare parte de pădure de fag și de carpen, mai puțin cu pășuni bogate, se află ultimul post, cunoscut nouă pînă în momentul de față pe linia Someșului (unit) între Căței și Jibou. Virful „Țiglei” este, de fapt, un platou întins, format de un plan de strat mai rezistent, o suprafață structurală, o părțică înfîmă a Podișului Someșan, înclinat foarte lin spre sud. La capătul de nord, chiar deasupra abruptului de miazănoapte sînt citeva gropi regulate, de dimensiuni apreciabile, poziții de artilerie săpate cu ocazia celui de-al doilea război mondial

La aproximativ 100 m depărtare de acestea spre sud, acoperit de fagi bătrini, sint ușor observabile ruinele unui turn de pază și de semnalizare. „Valul” inelar al obiectivului, de o înălțime relativă de 50–60 cm este construit, în aparență, din blocuri de piatră locală nefasonate. Cu ocazia secționării gropii interioare a turnului au ieșit la iveală fragmente de ceramică romană, dovedind — fără doar și poate — caracterul militar, roman al acestui post singuratic.

De pe „Țigla” sau „Muncel” se vede în orice direcție la depărtări foarte mari. Așa, de pildă, în vreme de vizibilitate bună se zărește pe orizontul de vest—sud-vest Masivul cristalin al Gilăului cu Muntele Mare (1 827 m), Masivul vulcanic al Vlădesii (1 836 m), apoi spre vest—nord-vest aproape toată culmea prelungă, ondulată a Munților Meseșului, înălțimile mai importante ale Podișului Someșan [în rindul acestora amintim doar numai pe câteva: „Măgura Dejului” (606 m)³³, „Ripa Șimișnei” (612 m), „Nadișul” (654 m), „Dealul Babbii” (Bobilna, 695 m) etc.]; Podișul carstic Pucăreț—Boiu Mare—Jugăstreni, Masivul cristalin Preluca (811 m) inclusiv toată fișa de teren, sculptată, fragmentată a ulucului depresionar care se întinde în linii mari în direcție est—vest și care se intercalează între limita de miazănoapte a Podișului Someșan, și a Dealurilor Ciceului pe de o parte, și Culmea Brezei, pe de altă parte (chiar în zilele noastre încă puțin locuită), Masivul vulcanic înalt al Țibleșului (1 842 m), capătul apusean al Masivului Rodnei, zona dealurilor înalte, sculptate ale Suplaiului, Culmea vulcanică, scundă, apropiată a Ciceului (779 m), Munții Birgăului, Munții Călimani (2 102 m), precum și suprafețele sculptate ale colțului de nord-vest al Cimpiei Transilvaniei, cu o bună parte a văii Someșului Mic (pină dincolo de locul castrului de la Gherla, precum și a văii Someșului (unit) pină în dreptul localităților Valea Groșilor (com. Vad, jud. Cluj) și Dobrocina (com. Gilgău, jud. Sălaj). Etajul turnului a avut legătură vizuală directă cu castrul de la *Sanum* (Căței), plasat pe terasa aluvională (holocenă veche; T₁) a Someșului (unit), respectiv cu pichetele de legătură și de semnalizare (presupuse numai pe baza observațiilor unor investigații de teren) deasupra Viiilor Dejului (în virful „Dealul Huhului”, 485 m) și deasupra satului Cetan (cota 476), situat la o depărtare de aproximativ 2 km vest—sud-vest de biserica satului pomenit.

Poziția excepțională a obiectivului de pe „Țigla” sau „Muncel” este o dovadă elocventă a mentalității circumspecțe a castrametatorilor, fiind extraordinar de bine aleasă din punct de vedere strategic, aflându-se pe un platou într-adevăr dominant, de unde se poate controla cu vederea, în caz de vizibilitate bună, o zonă foarte largă, care atinge în adâncime mai mulți zeci de kilometri, făcând posibile — foarte probabil — legături indirecte, dar totuși foarte rezezi, operative, prin folosirea unui sau maximum două puncte intermediare care fac parte din cursurile ale Podișului Someșan, chiar cu cartierul general de la *Porolissum*. Este de subliniat că acest loc, cu asemenea condiții extraordinare, era în vecinătatea castrului de la *Sanum* (Căței). Luind în considerare toată gama aceasta de împrejurări favorabile, putem afirma că postul de pe „Țigla” sau „Muncel”, fiind plasat, pe deasupra, pe un loc greu atacabil, împreună cu omologul său din curmătura înaltă „Ponița” (formațiune geomorfologică din cadrul Masivului pitic vulcanic al Ciceului³⁴) a fost colectorul tuturor informațiilor sosite dinspre nord-vest și est, un fel de „centrală de telecomunicații” cum am numi astăzi.

În paginile de mai sus am trecut în revistă, foarte succint și fugitiv, elementele de apărare dintr-o fișă mai mult sau mai puțin largă, care includea întreaga vale a Someșului (unit) pe distanța de aproximativ 34 km între Căței (Cițcău-Vad) și Ileanda. Deși sîntem încă departe de situația care ne-ar permite să tragem concluzii definitive și în legătură cu acest subsector al *limes*-ului provinciei Dacia, totuși se cer încă de pe acum câteva precizări și ridicarea unor probleme majore care se vor pune în fața cercetărilor viitoare.

În subsectorul Fălcușă („Țigla” sau „Muncel”) — Ileanda nu se cunoaște în momentul de față decît o singură linie de turnuri. Investițiile noastre efectuate în acest subsector, într-o fișă situată pe malul

³³ Cf. cele menționate de Ist. Ferenczi, în *ActaMN*, 24, 1987, p. (sub tipar).

³⁴ Vezi: Ist. Ferenczi, în *File de Istorie*, 1971, p. 81–82.

stîng al Someșului la punctele: „Cetățeaua” (506 m) de la Vad³⁵, „Comoara”³⁶, „Cetățele”³⁷ și „Grădini”, dealuri de pe teritoriul satului Dobrocina (com. Gîlgău, jud. Sălaj), „Vîrfu Cetății” (489 m), „Chelmenescu” sau „Călmănescu”, Fața cea Brudărească” lîngă satul Fodora³⁸, „Cetățele” (600 m) de la Șimișna³⁹, conul singuratic, curios al „Țucluiului Șimișnei”⁴⁰ și, în sfîrșit, „Cetatea Pintii”⁴⁰ de la Buzaș⁴¹ (ca să nu socotim alte multe puncte) s-au dovedit a fi zadarnice.

Se constată vădita intenție a castrametatorilor romani de a scurta distanțele, precum și de a ocoli sectoarele greu controlabile cu caracter de defileu. („... *Cauendum etiam, ne mons sit vicinus aut collis altior, qui ab adversaris captus possit officere*...”.) Linia turnurilor nu urmărește deci, în mod fidel, toate schimbările mai mult sau mai puțin bruște ale direcției văii Someșului, ci formează un fel de semicerc imperfect ale cărui capete se „sprijină” în nord-vest pe ipoteticul *burgus* sau *castellum* de la Podișu, iar în sud-est pe turnul de pe „Țigla” sau „Muncel” de la Fălcușa.

Trebuie să avem în vedere și următoarele situații: a) în primul rînd distanța de circa 65 km între castrele de la Căsei și Tihău; b) în al doilea rînd că linia turnurilor (pe distanța Tihău—Podișu fiind vorba de linia interioară?) traversează albia Someșului (unit) undeva între Rogna—Podișu — Bizușa—Ileanda la aproape jumătate distanță dintre Căsei și Tihău (în favoarea ultimului castru cu vreo 5 km!); c) în al treilea rînd că pe cînd castrul de la Tihău, apărut de *Cohors I Cannanefatium*⁴² este așezat pe malul stîng al rîului, castrul de la *Samum* (Căsei), dimpotrivă a fost plasat pe malul drept al Someșului; d) în al patrulea rînd, ținînd cont că pentru puternica garnizoană care staționa timp îndelungat în castrul din vecinătatea actualului municipiu Dej, și anume *Cohors I Britannica* (= *Britannorum*) *milliaria civium Romanorum equitata*⁴³ supravegherea unui sector de apărare care după ce cotește spre est față de înălțimea impozantă a „Țiglaii” — „Muncelului” peste deschizăturii largi a văii Sălătrucului se întindea, probabil, pînă la creasta principală a „Dealurilor Ciceului” (propriu-zise) cu cîțiva km mai lung (mai ales că avea și o subunitate de călăreți), nu însemna, desigur, un efort deosebit.

³⁵ Cf. Roska *Rep.*, p. 237—238, nr. 32; Ist. Ferenczi, în *ActaMN*, 13, 1976, p. 38—40.

³⁶ Asupra acestei înălțimi cu nume promițător, ne-a atras atenția Tr. Mureșan.

³⁷ Vezi Roska *Rep.*, p. 69, nr. 63.

³⁸ J. Kádár, *op. cit.*, III, p. 458, 460; Roska *Rep.*, p. 207, nr. 16.

³⁹ J. Kádár, *op. cit.*, VI, p. 87; Roska *Rep.*, nr. 244, nr. 45.

⁴⁰ Sînd două piscuri („gemene”) izolate din vîrfu cărora se deschide o panoramă pitorească atît spre Munții Gîlăului, spre Masivul Vlădeasa cit și spre interiorul Podișului Someșan, cu înălțimi mai importante, cum ar fi de ex.: „Toaca Glodului”, „Culmea Brezei”, „Țigla”—„Muncelu”, „Dealurile Ciceului” etc.

⁴¹ Ist. Ferenczi, în *ActaMN*, 13, 1976, p. 42.

⁴² Referitor la această unitate militară auxiliară, vezi recenzia lui I. I. Russu, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 361; idem, în *SCIV*, 23, 1, 1972, p. 70, nr. 32; Ist. Ferenczi, în *Omagiu Kelemen*, p. 283; C. Daicoviciu—D. Protase, în *JRS*, 51, 1961, p. 63—70; idem, în *ActaMN*, I, 1964, p. 170; V. Wollmann—Gh. Bot, în vol. *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 431—434; V. Wollmann, în *Germania*, 52, 1974, p. 150—153; N. Gudea, în *ActaMP*, I, 1977, p. 110, nr. 27; G. Forni, s.v., *Limes*, în *Dizionario Epigrafico* ..., p. 1285—1286.

Nu putem exclude totalmente posibilitatea, cel puțin în principiu, că apropierea zonei de contact a acestor două subsectoare de apărare, pe întinsele terase fluviatile amintite în partea cu caracter geomorfologic a acestui studiu, care se largesc pe malul stîng (cel interior, concav) al Someșului între Podișu (Ciumani) și Cormeniș (Cudmeniș) sau, eventual dincolo, pe malul opus al râului, în preajma localității Ileanda, să fi existat o fortificație de dimensiuni mijlocii (*castellum*, *burgus*?), pe care noi, cu toată străduința, nu am putut-o însă depista⁴⁴.

Desimea turnurilor crește, evident, în aripa de sud-est a subsectorului Căței — Ileanda, mai precis între Gilgău și Fălcușa, la sud de anticlinalul Rus—Baba—Drăghia, reprezentat de masivul semeț de calcare al dealului înalt „Toaca Glodului”. Această situație pare firească dacă ne gândim la faptul că „Valea Poienii”, care curge dinspre curmătura scundă de la Coruieni, începînd de la actuala localitate Poiana Blenchii are „continuare directă” spre sud-est în amonte (este vorba de prelungirea imaginară în direcția menționată a axului longitudinal al „Văii Poienii” în „Valea Fălcușei”). Iar din partea superioară a „Văii Fălcușei”, pe șaua lată, relativ joasă, ce se ridică dinspre miazănoapte deasupra sătucului Muncel, orice înamic cu ușurință ar fi putut coborî la Cîțcău, respectiv ar fi putut înainta pînă la castrul de la *Samum* (Căței). Acesta era accesul cel mai drept și, poate, și cel mai lesnicios de a pătrunde dinspre nord, din „Țara Lăpușului” pe șesul aluvional al Someșului (unit) din împrejurimile municipiului Dej.

Nu este de mirare deci dacă turnurile amplasate pe platoul prelung situat la nord-vest de înălțimea dominantă a „Țiglăi” — „Muncelului” sînt așezate pe distanțe relativ mici care nu depășesc, de multe ori 600—700 m! Pe distanță și mai redusă, și anume între „Casa popii” de la Gilgău și „Cărămida” de la Căpilnea pichetele — în mod foarte curios — nu urmăresc coama principală cu o vizibilitate largă și asupra „Văii Fălcușei” ci sînt oarecum retrase spre valea Someșului, pe porțiuni de suprafețe puțin mai joase ale platoului. Ținînd seama de acest fapt

⁴³ Cu privire la această trupă auxiliară trimitem la: Á. Buday, *Római felirattan*, Kolozsvár, 1914, p. 276; V. Christescu, *IstMűl*, p. 136 și urm.; W. Wagner, *Die Dislokation der Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 104—105; C. Daicoviciu, în *Dacia*, 7—8, 1937—1940, p. 332; K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten am Rhein und Donau*, Bern, 1951; J. Szilágyi, *A daciai errődrendszér helyőrségei és a katonai téglabélyegek. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dacien und ihre Zielstempel*, în *Diss Pann.*, ser. II, nr. 21, Budapest, 1946, p. 14—15 (citește greșit stampele de la *Samum* (Căței); *CIB=Cohors I Brittonum*) în loc de *C(ohors) I B(ritannica)* sau *B(ritannorum)*; I. I. Russu, în *Materiale*, II, 1956, p. 708—710; idem, în *SCIV*, 23, 1, 1972, p. 69—69 [scrie despre *C(ohors) I B(ritannica) c.R.*]; idem, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, 1973, p. 35; G. Forni, în *Athenaeum*! 36—1958, p. 32—33 (extras); idem, în *Dizionario Epigrafico* ..., p. 1286; C. Daicoviciu—D. Protase, în *JRS*, LI, 1961, p. 65, 66; idem, în *ActaMN*, 1, 1964, p. 168—169; N. Gudea, în *ActaMP*, 1, 1977, p. 111, nr. 28, 120. Pe lângă această mare unitate auxiliară, se pare că au staționat concomitent, poate numai temporar, și alte unități mai mici. În privința unității ecvestre *Ala Electorum*, cf. I. I. Russu, în *ActaMuz*, 2, 1965, p. 130—131 (admite că este vorba de schimbarea numelui unei unități de trupă în curs de un secol); G. Forni, în *Dizionario Epigrafico* ..., p. 1286.

⁴⁴ Cf. Ist. Bajusz—D. Tamba, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 92, nr. 2b; Ist. Ferenczi, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 269—270.

ciudad, am putea emite cu titlu de ipoteză de lucru, că ele aveau mai mult un rol de semnalizare (?) decît de control militar propriu-zis [în caz că nu cumva turnurile aveau mai multe etaje (?), presupunere greu controlabilă cu metode arheologice]. În altă ordine de idei, densitatea celorlalte posturi de veghe și de semnalizare din acest sector pare să ne sugereze creșterea pericolului așteptat pe această scurtă porțiune de linie, dinspre pasul scund al „Culmei Brezei” de la Coruieni (înalt de numai 428 m) prin „Valea Poienii” și în continuarea ei, în susul apei, pe „Valea Fălcușei” spre sătucul Muncel, respectiv Cițcău ... Exista, de asemenea, o posibilitate relativ ușoară de atac dinspre Depresiunea („Țara”) Lăpușului atît prin deschizătura largă a „Văii Poienii” la Gîlgău, cît și prin valea Someșului însăși.

În privința unor posibilități de semnalizare pe distanțe mult mai mari trebuie notat faptul că de la piscurile cele mai înalte ale Podișului Someșan, cu o poziție deosebită, menționate la locul potrivit, aflate între porțiunile văii Someșului dintre Cășei—Ileanda, Ileanda—Tihău, pe de o parte și bazinele hidrografice îngemănate Almaș—Agrij, pe de altă parte, din unul și același punct se pot vedea atît înălțimile castrelor de pe „Pomăt” și „Oitera” de la *Porolissum* cît și „Țigla” — „Muncel” de la Fălcușă (cu altă denumire „Muncelul Sălișcăi”)! În principiu deci s-ar fi putut transmite în timp util semnale vizuale de pe piscul „Bisericuța” aparținînd dealului „Pomăt” (502 m) de la Moigradul de astăzi și pînă la *Samum* (Cășei) prin intercalarea a numai maximum două-trei puncte intermediare („releuri” în limbajul actual). Evident, ar fi fost un avantaj extraordinar pentru coordonarea operațiunilor militare a întregului mare sector de *limes* din toată jumătatea nordică a provinciei *Dacia Porolissensis*. Se pune întrebarea: conducerea supremă, comandamentul militar al provinciei *Dacia Porolissensis* și-a dat seama oare de această posibilitate strategică deosebită? Cu ocazia investigațiilor sistematice (din cauză de lipsă de fonduri bănești și de lipsă de timp) nu am avut posibilitatea de a vizita decît trei vîrfuri dintre toate acelea care ar putea să fie luate în considerație, și anume „Cetățelele”, „Țuclului Șimișnei” și „Măgura Dejului”. Trebuie să recunoaștem însă că cu ocazia unor simple vizite, fugitive pe toate acestea nu am reușit să descoperim vestigiile unor astfel de posturi de semnalizare, de „telecomunicație”. Și în această privință numai cercetările pe teren mult mai temeinice, detaliate, exhaustive, aplicînd și recunoașteri aeriene, combinate cu săpături arheologice sistematice ne vor putea da un răspuns mulțumitor⁴⁶!

⁴⁶ Pasul scund de la Coruieni este luat la mijloc dinspre vest de „Dealul” sau „Măgura Vimii” (776, 783 m), iar dinspre est de „Gruiul rotund” (737 m).

⁴⁶ Notăm aici că într-o vale laterală din stînga Someșului (care se varsă între Chizeni și Rus în riul principal), pe teritoriul localității Șimișna, s-ar fi găsit mai multe obiecte, care ar justifica necesitatea unor cercetări asupra existenței unei fortificații romane ipotetice în lunca văii (?). Vezi, A. Radnóti, în *ArchÉrt.*, ser. III, 5—6, 1944—1945, p. 140, 155 cu nota 21; J. Szilágyi, în *DissPann.*, ser. II, nr. 21, Budapest, 1946, p. 75, addenda la nota 66/a; D. Protase, în *SCIV*, 19, 3, 1968, p. 539, fig. 7; *TIR*, I 34, p. 102 („Römische Siedlung oder Befestigung”). Noi, din cauze obiective, nu am avut posibilitatea de a efectua cercetări în vatra acestui sat.

Constatarea că majoritatea covârșitoare (în afara câtorva — foarte puține — excepții, cum ar fi cazul turnului de pe „Coama Pietrar” din apropierea Ilenzii) este plasată pe înălțimi apreciabile, pe lângă așezarea acestora cu un scop evident strategic, își găsește explicația și în faptul că în anumite anotimpuri, în cursul nopților cu cer senin, în valea Someșului se formează o ceață groasă (de câteva zeci sau chiar peste o sută de metri) care pătrunde în amonte adânc și în valea afluenților săi și persistă, de multe ori nu numai în zorile zilei ci și în cursul dimineții! Această ceață, natural, „orbea” totalmente santinelele de serviciu, dînd ocazie inamicului să treacă pe ascuns linia pichetelor de veghe să le atace pe „neasteptate”. Așa se explică faptul că și în nemijlocita vecinătate a castrului de la *Samum* (Cășei) — la Cetan și Viile Dejului — „Dealul Huhui”? (ambele localități în jud. Cluj) — existau unul sau mai multe turnuri de semnalizare. Toate dealurile în discuție, înălțîndu-se deasupra mării de ceață de dimineață, puteau recepționa toate informațiile primite pe cale vizuală (din cauza distanțelor prea mari mai puțin probabil auditivă) de la cele mai apropiate posturi de semnalizare de pe înălțimi, care rămîneau deasupra mării de ceață, le „traduceau” și le transmiteau apoi în formă de semnale acustice pînă la castelele din vecinătate.

Tot în cadrul problemei comunicațiilor trebuie să pomenim, măcar în treacăt, o altă observație importantă, și anume că (ori de cîte ori era posibil din capul locului) peste tot se poate constata o intenție vădită în privința plasării și aranjării posturilor de veghe și de semnalizare. Pe cît era posibil, au căutat ca fiecare turn aparte să aibă legătură cu mai multe elemente similare atît din dreapta cît și din stînga lui, pe de o parte, pentru a asigura, probabil, exactitatea, precizia informațiilor ce trebuiau transmise, pe de altă parte pentru a garanta continuitatea în spațiu a semnalizării, mai explicit, ca informațiile transmise să ajungă la locul de destinație și atunci cînd în acest sistem atît de ingenios s-ar fi produs niște breșe, lacune mici nedorite din cauza unor atacuri inamice sau calamități de altă natură. Această străduință se adevărește mai elocvent, cel puțin la aparență, în aripa de sud-est a subsectorului *Ileanda-Fălciușă*, exprimîndu-se interesele, poate, vitale ce lega comandamentul garnizoanei romane de la *Samum* (Cășei) de această porțiune a apărării. Excepție fac doar două cazuri: în momentul de față nu se știe încă cum au fost barate, apărate deschizăturile (gurile) „Văii Frîncenilor” și „Văii Poienii”, deoarece între turnul depistat în vîrfurile dealului înalt „Toaca Glodului” și cel vizitat pe „Dealul Bîrsăului”, la punctul „Cetate”, există o distanță de 4,2 km (socotită în linie dreaptă, iar între acest ultim element și „Casa popii” de la Gîlgău o distanță puțin și mai mare: de 4,6 km.

Eventualele atacuri venite dinspre „Țara Lăpușului” prin „Valea Poienii”, prin vatra actualiei comune Gîlgău, au fost parate, poate, prin desfășurarea forțelor disponibile în strîmtura văii Someșului la Că-

pîlnea-Dobrocina. Această presupunere, deocamdată, nu este atestată însă de nici o observație cu caracter arheologic, fiind numai o simplă ipoteză de lucru...

Judecînd pe baza faptului că în anumite puncte, și anume la „Cetatea” de la Bîrsău Mare, precum și pe „Muchia poienii lupului” de la Fălcușa-Muncel sînt două ruine de turnuri (una lîngă cealaltă), ca și în alte sectoare ale apărării romane din Dacia intracarpatică⁴⁷, și în legătură cu acest subsector al sistemului de apărare roman, putem presupune măcar două faze principale de întărire, de completare. Această ipoteză, la prima vedere, poate, subredă, pare să fie confirmată și de observațiile stratigrafice făcute în legătură cu secționarea turnului de la Căpîlnea—„Hotroapă”. După cum am semnalat la locul cuvenit, al doilea turn de aici a fost clădit pe ruinele aplatizate ale primului pichet distrus. În conexiune cu aceste probleme de cronologie trebuie să ne mai oprim la o descoperire, în aparență, de mică însemnătate. Poate nu se datorește însă voiei întîmplării faptul că atît în turnul Căpîlnea—„Casa urieșilor” cît și în cel vecin de pe „Hotroapă” au ieșit la iveală cîte o monedă de la L. Septimius Geta (denarul de argint de la ultimul turn a fost aflat pe vatra de călcare aparținătoare la construcția din faza a „I-a”). Să fie această densitate mai mare a pichetelor dintre Gilgău—„Casa popii” și „Țigla”—„Muncel” o urmare a unor măsuri militare de completare, reîntărire a pozițiilor luate cu ocazia vizitei personale a împăratului Caracalla în a. 213 sau 214⁴⁸ în nordul provinciei Dacia? Este o întrebare la care vom putea răspunde cu mai multă precizie abia după efectuarea unor cercetări și săpături sistematice mult mai ample și făcute cu toată acribia și acuratețea necesară.

Ipoteza nu este însă cu totul absurdă, mai ales dacă luăm în considerare că oricît de mare ar fi fost solicitudinea pentru trupele de la *Porolissum* și oricît de importante ar fi fost măsurile luate pentru întărirea graniței provinciei în marele sector meseșan, ele nu s-au limitat, probabil, numai la zona *Porolissum*, ci s-au extins și asupra altor porțiuni ale fruntariilor de nord-vest și de nord ale Daciei, după cum rezultă din mai multe mărturii epigrafice cunoscute mai demult⁴⁹ sau din inscripții ieșite la iveală în deceniile mai recente. O asemenea ipoteză pare acum a fi foarte plauzibilă de ex. pentru castrul de la Bologa (? *Resculum*), unde, cu ocazia săpăturilor din a. 1936, s-a constatat că poarta de est (*porta principalis dextra*, de altfel singura dezvelită atunci) a avut turnuri cu ieșind semicircular în afara zidului de incintă⁵⁰, element de arhi-

⁴⁷ Ist. Ferenczi, în *ErdMúz*, 46, 1941, p. 194—195; idem, în *Dacia*, N.S. XI, 1967, p. 159—160; în *ActaMN*, 5, 1968, p. 89—91; G. Ferenczi—Ist. Ferenczi, în *Studii și materiale — Tîrgu Mureș*, 2, 1967, p. 55—56; M. Macrea, M. Rusu, I. Mitrofan, în *Materiale*, 8, 1962, p. 492—495 etc.

⁴⁸ Cf., bunăoară, C. Daicoviciu, în *StCl*, 7, 1965, p. 238—241 (cu bibl.); idem, *Dacia*, p. 371—375; Fr. Altheim, *Die Soldatenhauser*, Frankfurt am Main, 1939, p. 80. Data de 214 susținuse M. Macrea, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 241—242) și alții.

⁴⁹ În legătură cu Cășei, cf. de ex.: Em. Panaitescu, în *ACMIT*, 2, 1929, p. 320; idem, în *BSH*, 15, 1929, p. 79—80; D. Alicu, în *ActaMN*, 10, 1973, p. 114, pl. III, nr. 8—9.

⁵⁰ Cf. M. Macrea, în *ACMIT*, 4, 1932—1938, p. 215—216, 231—233; idem, în *SCIV*, 8, 1—4, 1957, p. 328—239; etc.; N. Gudea, în *Apulum*, 10, 1972, p. 127—128, 132, 148; D. Alicu, în *ActaMN*, 11, 1973, p. 112—113, nr. 21, cu planșa III, nr. 5—7.

tectură găsit în *Dacia Porolissensis* (în afara cazului de la Bologa) numa la castrele de piatră de la Buciumi și Căței (adică tot în nordu acestei provincii), datînd, se pare, tot din timpul împăratului Caracalla⁵¹. După cît se vede deci, Caracalla și-a îndreptat atenția mai ales spre granițele de nord-vest, nord și de nord-est ale *Daciei Porolissensis*, ceea ce concordă întru totul cu știrile autorilor antici privitoare la reglementarea raporturilor cu dacii liberi, cu vandalii și cu alte popoare barbare, care sălășluiau ceva mai departe...

După cum putem să ne dăm seama, de la „Țigla” sau „Muncel” și pînă la fortificația de mărime mijlocie (?) de la Podișu (com. Ileanda) situația este cu totul alta față de circumstanța de pe subsectorul Tihău—Podișu, în sensul că în cazul tratat în cadrul prezentei lucrări (Valea Someșului făcînd posibilă o circulație relativ ușoară), se află nu în fața ci în spatele liniei turnurilor înșirate într-o „fișie” imaginară a cărei distanță față de albia rîului principal oscilează între 1–6 km (socotită în linie dreaptă), Valea însăși nu este ușor controlabilă din cauza coturilor determinate mai ales de faliile locale tectonice, precum și de eroziunea selectivă. Romanii erau, probabil, familiarizați cu zona fragmentată, mai pregnant deluroasă față de realitățile geomorfologice din subsectorul Tihău—Podișu care este o zonă mult mai deschisă, mai prielnică pentru a cuprinde cu privirea.

Cercetările cît mai exhaustive (limitate totuși în bună măsură de fondurile financiare ce ne-au stat la dispoziție, în pofida cărora mai există o gamă întregă de probleme nerezolvate!) efectuate în vederea depistării elementelor dispozitivului de apărare au adus un rezultat palpabil. Pentru amplasarea posturilor de veghe și de semnalizare castrametatorii romani au marcat locurile potrivite ale anticlinalului Rus—Baba—Drăghia, apoi cumpăna de apă (= „Dealul Bîrsăului”) dintre „Valea Frîncenilor” și „Valea Poienii” cu o terminație mai bombată, mai ridicată, față de continuarea spre nord a interfluviului și, în sfîrșit, platoul relativ larg, cu o altitudine medie de 550 m, fragmentat totuși de mici afluenți din dreapta ai Someșului dintre „Valea Poienii” și „Țigla”—„Muncel” (709 m).

Judecînd pe baza experiențelor noastre cîștigate pe diferitele porțiuni ale limes-ului Daciei, avem impresia că sectorul de apărare al garnizoanei castrului de la *Samum* (Căței) era mai puțin asimetric față de cel al castrului de la Tihău, deoarece în afara porțiunii prezentate în lucrarea de față ce cade pe teritoriul județului Sălaj, în nodul orografic „Țigla”—„Muncel” (făcînd o cotitură cu unghi de aproape 90°), ea s-a continuat prin cele două turnuri de la întîlnirea hotarelor celor trei localități: Guga, Rugăsești și Chieuești pînă la postul de dimensiuni mari, amplasat în curmătura denumită „Ponița” de la Ciceu-Corabia⁵², însumînd o distanță de aproximativ $16 + 10 = 26$ km (măsurată în linie dreaptă) la care trebuie

⁵¹ Pentru Buciumi, cf. M. Macrea—E. Chirilă—N. Gudea—V. Lucăcel—C. Pop, în *Acta M.N.*, 6, 1979, p. 150—151; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi, Contribuții la cercetarea limesului Daciei Porolissensis*, Cluj, 1972, p. 18—19; D. Alicu, în *Acta M.N.*, 10, 1973, p. 109, nr. 9, pl. III, nr. 1—3.

⁵² În privința acestor elemente, cf. Ist. Ferenczi, în *File de Istorie*, 1971, p. 81—82; fig. 3; idem, în *Sargetia*, X, 1973, p. 88—90, fig. 6; idem, în *Dacia*, 22, 1978, p. 260, fig. 1, p. 266—267, fig. 5.

să mai adăugăm distanța mărită, cauzată de cotiturile porțiunii respective a văii râului principal. Distanța dintre Cășei și Ileanda este de circa 34 km, putînd fi parcursă chiar în cursul zilei cele mai scurte de iarnă (viteza de marș fiind socotită 4 km/h). Să nu uităm că trupa auxiliară de la Samum (Cășei) era o *cohors equitata*!

Drumul de graniță (adică *limes*-ul în sensul strict, originar al cuvîntului) ducea, foarte probabil, pe valea întortocheată a Someșului (unit), la poalele de sud-vest și sud ale dealurilor din dreapta râului, pe lunca actuală sau pe terasele lui de 8–12 și 18–22 m; mai ales în sectorul Căpîlnea–Dobrocina a văii, căutînd și folosînd orice posibilitate ca turnurile de observație și de semnalizare să fie cît mai ușor accesibile chiar în condițiile unor ierni mai grele sau unor vremuri ploioase. Posturile de pe platoul aflate între „Valea Poienii” și „Țigla”–„Muncel” au fost accesibile din valea Someșului de la Cițcău prin „Valea Cițcăului”, prin „Valea Muncelului” și prin Valea Căpîlnei”, această ultimă trifurcată în partea ei superioară. Pichetul de pe „Dealul Bîrsăului” – „Cetate” era accesibil dinspre Gilgău, cu ajutorul unei înșeuări relativ joase care leagă gura „Văii Poienii” cu „Valea Frîncenilor”, coborînd, pe urmă, la ultimele case ale capătului superior al localității Gold. La turnul (turnurile?) amplasate pe vîrfurile înalte „Toaca Glodului”, s-a oferit posibilitatea mai lesnicioasă de a se urca cam de la mijlocul drumului ce lega în trecut mai apropiat sau mai îndepărtat Glodul de Dăbîceni, tăind astfel o buclă mare a văii Someșului ca un fel de ipotenuză. De la Dăbîceni, în aval pe lunca râului, nu mai este o depărtare prea mare pînă la Ileanda, respectiv pînă la turnul așezat pe „Coama Pietrar” ...

Dacă emitem ipoteza că în fiecare pichet au făcut serviciu concomitent cîte 10 ostași, comandați de un subofițer sau un gradat⁵³ și dacă această cifră o înmulțim cu numărul de turnuri sigure cunoscute actualmente în acest subsector (12 + 2 – 4 pe distanța „Țigla” – „Muncel” – „Curmătura Poenița”) între Ileanda și Ciceu-Corabia, ajungem la un efectiv total de numai 140–160 luptători ...

În contrast cu realitățile subsectorului Tihău – Podișu, în subsectorul Cășei – Ileanda, în caz de vreme de război trebuiau să fi fost închise, barate patru deschizături de văi, și anume a „Văii Ilenzii”, a „Văii Frîncenilor”, a „Văii Poienii” și, în sfîrșit, a „Văii Sălătrucului” care toate se coboară dinspre „Țara Lăpușului”, respectiv dinspre Depresiunea Zazaru-lui (Baia Mare). Primele două văi curg spre valea râului principal din fața acelei mari deschizături de teren ce se află între Masivul (pitic al Prelucăi și terminația de vest, abruptă a „Culmei Brezei”, iar celelalte două pornind de pe pantele de miazăzi a unor curmături importante ale „Culmei Brezei”, ce se află în nemijlocita apropiere a localităților Coruieni, respectiv Măgoaja ...

Subunitatea de călăreți a trupei auxiliare *Cohors I Britaninca* (= *Britannorum*) c.R., precum și *Ala Electroum*, au avut, probabil, tocmai acea misiunea de a patrula, de a controla văile largi amintite, iar în caz de primejdie să se deplaseze departe în amonte în toate aceste văi, în în-

⁵³ Cf. Á. Buday, *op. cit.*, p. 291; I. I. Russu, *Dacia și Pannonia inferior* ..., p. 32.

tîmpinarea din timp a inamicului. Aceste unități aveau, probabil, rostul principal să apere nordul *Daciei Porolissensis* împotriva apropierii dinspre „Țara Lăpușului” a dușmanului ce ar fi îndrăznit să atace prin flanc interiorul provinciei, pe valea Someșului (unit), mai departe pe cea a Someșului Mic, putînd înainta chiar spre orașul *Napoca*. Prezența în castrul de la Căsei a unor trupe combinate se explică tocmai prin complexitatea geomorfologică a zonei în discuție compuse la început dintr-o vale largă aluvionară, dar și din terenuri accidentate împrejmuitoare.

Și, în sfîrșit, încă o problemă. În caz că am face o secțiune imaginară pe „verticală”, ar rezulta o linie destul de uniformă în sensul că, începînd cu „Țigla de la Fălcușa” sau „Muncelul Sălișcăi” (709 m), ea coboară pe platoul cu o altitudine absolută medie de aproximativ 550 m ce se întinde pînă deasupra „Văii Poienii”. Aici, la deschiderea „Văii Poienii” se întrerupe uniformitatea altitudinii. Urmează capătul mai ridicat al interfluviului dintre „Valea Poienii” și „Valea Frîncenilor”, iar după această ultimă vale vine iarăși o înălțime semeață: „Toaca Glodului”, după care linia coboară pe „Coama Pietrar”, o ramificație nordică a dealului amintit, pînă la lunca Someșului, respectiv pînă la Podișu (loc de trecere obligatorie) de unde începea, probabil, sectorul de apărare al garnizoanei castrului de la Tihău.

Complexul prezentat în rîndurile de mai sus, conceput foarte ingenios, adaptat în mod amănunțit la condițiile variate geomorfologice, coerent, bine conceput și sistematic, adică o linie de graniță întărită, constituia o parte organică a aceluia *limes Daciae* existența căruia — cu totul pe nedrept — a fost contestată de unii cercetători mai vechi, dar și mai noi.

ISTVÁN FERENCZI

DER LIMES DAZIENS, DER SEKTOR AM (GEEINIGTEN) SOMEȘ — FLUG

WEHRELEMENTE AM UNTER SEKTOR CĂȘEI—ILEANDA

(Zusammenfassung)

Nach dem kurzen Vorstellen der Forschungen, skizziert der Verfasser in großen Zügen die physikalisch-geographischen Bedingungen. Dann wird das römische Wehrsystem auf der, im Titel erwähnten Strecke behandelt. Unter den von Verfasser gezogenen Schlussfolgerungen kann man folgende wichtigere erwähnen: im Subsektor Căsei (Kreis Cluj)—Ileanda (Kreis Sălaj), auf einer Strecke von 34 km, ist gegenwärtig bloß eine einzige Turmlinie bekannt. Es läßt sich die offenbare Absicht der römischen Kastametatores feststellen, die Abstände zu verkürzen, wie auch die schwer überprüfbaren. Défilésektoren zu vermeiden. Die Linie der Beobachtungs- und Signalgebungstürme folgt also nicht treu alle mehr, oder weniger plötzlichen Veränderungen der Richtungen des Someș-Tals, sie bilden, vielmehr einem unvollkommenen Halbkreis, deren Enden sich nord-westlich auf den hypothetischen *burgus* oder *castellum* in Podiș stützen, und in Süd-Esten auf dem sehr wichtigen Turm auf dem „Țigla“-Gipfel von Fălcușa, anders benannt „Muncelul Sălișcăi” (709 m), der sich in der Nähe des *Castrums* von *Samum* (Căsei) erhebt.

Im süd-östlichen Flügel des Subsektors Căsei—Ileanda wächst die Dichtigkeit der Türme, und zwar zwischen den Ortschaften Gilgău und Fălcușa, süd-östlich vom Antiklinal Rus—

Băba—Drăghia, der vom kleinen beeindruckenden Kalksteinmassiv des hohen Hügels „Toaca Glodului“ (620 m) vertreten ist. Die Lage scheint selbstverständlich zu sein, wenn wir an die Tatsache denken, daß Valea Poienii (das Poiana—Tal), das von der Richtung des niedrigen Sattels von Coruieni (ein obligatorischer Durchgang durch Culmea Brezei (die Breaza-Höhe) her stammt, angefangen von der gegenwärtigen Ortschaft Poiana Blenchii eine unmittelbare Fortsetzung des Tals aufwärts hat (es ist die Rede von der Verlängerung in die genannte Richtung der longitudinalen Axe von Valea Poienii in Valea Fălcuşei (das Fălcuşa-Tal). Von der oberen Seite von Valea Fălcuşei auf einem breiten Sattel, der sich vom Norden über das Dorf Muncel erhebt, hätte jeder Feind leicht in das (geeigneten) Someş-Tal hinuntersteigen, bzw. bis zum *Castrum* von *Samum* (=Căşei) vorwärtsdringen können. Das war der unmittelbarste Zugang, und, vielleicht auch der einfachste, um vom Norden einzudringen, vom Lăpuş-Becken (das *extra fines provinciae*, gefallen ist) auf der alluvialen Ebene des Someş-Flusses.

Die Garnison des *Castrum* von *Samum* (Căşei) wurde übrigens von zwei auxiliären Truppen gebildet, und zwar *Cohors I Britannica* (= *Britannorum milliaria civium Romanorum equitata*, wie auch *Ala Electorum*).

Im Gegensatz zu den Wirklichkeiten des Subsektors Tihău—Podişu (was bereits in einer anderen Abhandlung erörtert worden ist; cf. in *Acta Musei Porolissensis*, XII, 1988, S. 251—289) mußten im Subsektor Căşei—Ileanda zur Zeit der Kriege vier Talöffnungen geschlossen werden, und zwar des Ileanda-Tals, des Frincentii-Tals, des Poieni-Tals, und, schließlich des Sălătruc-Tals, die alle von der Richtung des Lăpuş-Beckens, bzw. des Zazaru-Beckens (Baia Mare) heruntergestiegen sind, die beiden ersten fließen gegen das Someş-Tal von der Vorderseite desjenigen (geomorphologischen) „Tores“, das sich zwischen dem Preluca-Massiv und dem estlichen, steilen Ende Culmea Brezei (Breaza-Höhe) befindet, die beiden anderen gehen von der südlichen Seite einiger wichtigen Sattel der Culmea Brezei aus, die sich in der unmittelbaren Nähe der Ortschaften Coruieni und Măgoaja befinden.

Die Reiteruntereinheit der auxiliären Truppe *Cohors I Britannica*, wie auch *Ala Electorum*, hatten wahrscheinlich geradern denjenigen Auftrag, durch die oben benannten langen Täler zu patrouillieren, sie zu beaufsichtigen, und im Falle einer Gefahr sich weit diesen Tälern aufwärts zu begeben, dem Feinde rechtzeitig entgegenzugehen. Diese Einheiten hatten vermutlich die Hauptrolle, den nördlichen Teil der Provinz *Dacia Porolissensis* gegen dem Vordringen von der Richtung der Lăpuş-Niederung des Feindes zu verteidigen, sollte der Feind sich gewagt haben, durch den inneren Flügel der Provinz dem (geeigneten) Someş-Tal entlang anzugreifen, weiterhin dem Someş Mic entlang, so konnte er sogar in die Richtung der Stadt *Napoca* vorwärtsdringen. Die Gegenwart einiger kombinierten Truppen im *Castrum* von *Samum* erklärt sich eben durch die geomorphologische Vielfalt der behandelten Zone, die von den langen alluvialen Tälern, aber auch von holpig-unebenen Gründen der Umgebung besteht. Laut der Beobachtungen und der Ergebnissen einiger archaischen Ausgrabungen informativen Charakters und im Zusammenhang mit diesem Untersektor des römischen Wehrsystems kann man mindestens zwei Hauptwehrphasen vermuten, Ergänzungswehrphasen, die zweite sollte, sehr wahrscheinlich, mit dem Besuch des Kaisers Caracalla in J. 213 oder 214 im Norden der Provinz Dacien.

Der defensive Komplex, der in der gegenwärtigen Arbeit vorgestellt worden ist, ist sehr einfallsreich aufgebaut worden, sind den vielfältigen geomorphologischen Bedingungen angepaßt worden, er war vorzüglich zusammenhängend, wohl durchgedacht und systematisch aufgebaut, er war also eine bestärkte Grenzlinie, und stellte ein organisches Teil jenes *limes Daciae* dar, dessen Existenz völlig ungerechterweise von einigen älteren und neueren Forschern bezweifelt worden ist.

CÎTEVA DATE DESPRE CIRCULAȚIA MONETARĂ LA POROLISSUM

Circulația monetară reprezintă la Porolissum unul din aspectele esențiale ale vieții economice și, în același timp, o componentă dintre cele mai importante ale vieții de toate zilele, așa cum se întâmplă, de altfel, în întreg Imperiul Roman, pentru a cărui viață economică este caracteristică economia monetară.

Așezat în fața unei trecători de extremă importanță economică și strategică, ea fiind, după valea Mureșului, aflată însă mult mai la Sud, cea mai accesibilă cale de legătură între Podișul Transilvaniei și Cîmpia Pannoniei¹, Porolissum-ul roman a beneficiat din plin de această situație, care a fost hotărîtoare, de altfel, încă de la bun început și pentru amplasarea și dezvoltarea Porolissum-ului dacic, cu mult înainte de venirea romanilor.

Avantajele strategice și economice ale acestei trecători au fost cunoscute și folosite de daci cu cel puțin două, dacă nu trei secole înainte de cucerirea romană, așa cum arată numeroasele fortificații din zonă, inclusiv puternica așezare fortificată de pe Măgura Moigradului, poate așezare de tip *dava*, care controlau accesul spre trecătoare². Pe acest drum, așa numitul „*drum la sării*”, era transportată sarea din nordul Daciei, de la salinile de la Dej, Cluj și Turda spre Cîmpia Pannonică, care era complet lipsită de sare³.

Contribuția acestei artere comerciale în secolele II—I î.e.n. la prosperitatea zonei a fost remarcabilă, ea fiind atestată de numeroasele tezaure monetare, de podoabe de argint sau mixte (monete + obiecte de podoabă) descoperite pe traseul acestei căi în nord-vestul Daciei⁴. Amintim în legătură cu Porolissum-ul dacic numeroasele descoperiri de monete izolate dace, dyrrhachiene și republicane, tezaurul de monete dace de la Stîna (în imediata apropiere a așezării dace de pe Măgura) și tezaurul de cca 1000 drachme de Dyrrhachium, Apollonia și Corcyra descoperit tot la Porolissum, chiar pe Măgura⁵.

Romanii, cu extraordinarul lor simț pentru avantajele strategice și tactice ale terenului, au preluat, la rîndul lor, zona, organizînd aici în cadrul limesului de Nord-Vest al Daciei unul din cele mai puternice și complexe sisteme defensive din Imperiu, comparabil cu Mogontiacum în Germania Superior sau cu Palmyra în Siria. În același timp au știut

¹ Valea Someșului nu poate fi luată în considerare ca drum comercial sau de legătură datorită mlaștinilor ei.

² E. Chirilă, Al. V. Matei, în *ActaMP*, 10, 1986, p. 108—113.

³ Idem, p. 108.

⁴ Ibidem, p. 107—108.

⁵ Al. V. Matei, în *ActaMP*, 3, 1979, p. 14, cu bibliografia mai veche; E. Chirilă—Al. V. Matei, în *ActaMP*, 7, 1983, p. 115.

să folosească la maximum avantajele economice ale trecătorii spre Cîmpia Pannonică și Nord-Estul Europei Centrale.

În această ordine de idei cucerirea romană la 106 e.n., organizarea provinciilor Dacia, întemeierea Porolissumului roman și așezarea aici a unei puternice garnizoane, organizarea la 118 a provinciei Dacia Porolissensis⁶, a cărei capitală era probabil la Porolissum⁸, reprezintă o etapă nouă și esențială în dezvoltarea economică și socială a zonei, care se reflectă clar în intensă circulație monetară de la Porolissum.

Numeroasele descoperiri monetare făcute începînd de la mijlocul secolului trecut, al căror număr poate fi estimat la cîteva mii, și care au alcătuit splendide colecții particulare⁸, din păcate astăzi în cea mai mare parte pierdute sau ajunse în muzee din străinătate, unde nu li se mai cunoaște originea, permit o apreciere a considerabilei cantități de monedă care circula la Porolissum, mai ales dacă se ține seamă de faptul că ele reprezintă doar o infimă parte din moneda care circula aici, pentru că descoperirile monetare izolate de la Porolissum, ca și cele din alte așezări de epocă, sînt de fapt piese pierdute de posesori și descoperite întîmplător sau prin săpături sistematice. Singura excepție cunoscută pînă acum la Porolissum este micul depozit monetar acumulat în secolul III e.n. și descoperit în castrul de pe Pomet⁹.

Moneda care circula la Porolissum în epoca romană provine din trei surse principale:

a. solda trupei din garnizoană, a ofițerilor superiori și remunerațiile funcționarilor imperiali locali. Este deci vorba de sume de bani plătite direct de statul roman;

b. investiții în activitatea economică, aceasta incluzînd producția de bunuri ca atare și comerțul.

c. taxele vamale percepute la vama de la Porolissum.

Le vom discuta pe rînd:

a. la Porolissum se aflau constant în garnizoană un minimum de 5—6.000 ostași¹⁰, cei mai mulți din unitățile auxiliare¹¹; acest număr putea fi considerabil sporit în momente de criză militară. Solda militari-

⁶ C. Petolescu, în *Dacia*, 29, 1—2, 1985, p. 51 (cu bibliografia problemei).

⁷ *Gudea 1986*, p. 123. Argumentul principal al autorului este că, de cîte ori o provincie din Imperiul Roman își ia numele după un oraș, acesta este întotdeauna capitala provinciei.

⁸ Referitor la aceste colecții vezi *Gudea 1989 a*, p. 209—210. Descoperirile de monede și obiecte arheologice în general de la Porolissum erau așa de multe și de valoroase, încît țărani din zonă își plăteau în secolul XIX renta feudală nu în bani sau produse agricole, ci în monede și obiecte arheologice de la Porolissum.

Buday 1908, p. 337.

⁹ Vezi mai jos.

¹⁰ În legătură cu unitățile militare de la Porolissum și cu efectivul lor vezi *Gudea 1989 a*, p. 165—184 și 184—185.

¹¹ La acestea se adaugă detașamente de legiuni, al căror efectiv nu poate fi întotdeauna apreciat cu absolută precizie (un asemenea detașament avea de obicei cca. 1000 oameni), în timp ce numărul militarilor din unitățile auxiliare poate fi apreciat mai exact datorită epitetelor quingenaria, milliaria, etc. În legătură cu detașamentele de legiuni de la Porolissum vezi *Gudea 1989 a*, p. 165—168.

lor, calculată în denari¹², sporește constant începînd cu domnia lui Commodus¹³, crește considerabil pe timpul lui Septimius Severus¹⁴, marcînd astfel simptomele prevestitoare a două din cele mai devastatoare rele care au lovit Imperiul Roman: anarhia militară și criza economică ce se dezlănțuie spre mijlocul secolului III e.n. Pe timpul lui Maximinus Thrax solda trupelor de la Porolissum ajunge să însumeze cca 6.000.000 denari anual¹⁵. Această sumă se referă numai la solda trupei nu și la cea a ofițerilor de toate gradele, inclusiv cea a ofițerilor superiori. Pînă pe la mijlocul secolului II e.n. ea este plătită cu regularitate, determinînd un constant și masiv aflux de monedă spre Porolissum, chiar dacă ținem seama de faptul că din solda trupei erau reținute anumite cote pentru hrană, echipament și pentru fondul pe care soldații îl primeau la liberarea din armată.

La solda ca atare se adăugau uneori sume considerabile plătite militarilor ca *donativa*, încă de pe timpul lui Septimius Severus, dar mai ales începînd cu domnia lui Caracalla¹⁶. Mai tîrziu atît Elagabalus cît și Severus Alexander ajung și se mențin pe tron datorită unor sume importante plătite din imensa avere personală a dinastiei, spre a-și asigura sprijinul militarilor¹⁷. Este foarte probabil că epitetele adăugate la numele unităților militare de la Porolissum (Antoniniana, Philippiana, Decianus)¹⁸ au fost însoțite de distribuții de bani. De asemenea este sigur că o parte din solda militarilor din castrule din imediata apropiere a Porolissumului (Romita, Românași Tihău) a fost în parte cheltuită la Porolissum pentru achiziționarea de articole de lux sau de calitate mai bună decît cele produse în așezările civile ale acestor castru.

b. Dar Porolissum nu era numai un puternic centru militar, ci și un extrem de activ centru economic așezat, după cum s-a mai spus, pe o importantă arteră de circulație comercială. Numeroasele ateliere de

¹² Există cîteva fapte care sugerează că solda trupelor, calculată în denari, era plătită și în monedă de bronz, lucru care nu are nimic surprinzător, dat fiind faptul că moneda de bronz se află într-un raport precis și constant față de denar. E. Chirilă, în *Das Römerlager von Buciumi*, Cluj, 1972, p. 100, 106–107; E. Chirilă–M. Grigorescu, în *ActaMP*, 5, 1981, p. 281. Este sigur însă că denarul, iar mai tîrziu antoninianul, dețin cota cea mai importantă în solda primită de trupe.

¹³ În legătură cu solda militarilor vezi J. P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311*, Paris, 1968, p. 310; G. R. Watson, *The roman soldier*, Bristol, 1969, p. 89–114.

¹⁴ Va fi de ajuns, credem, să amintim aici, cele spuse de biograful lui Septimius Severus în *Historia Augusta* (*SHA*, Severi, 12, 2) = *denique militibus tantum stipendii quantum nemo principium dedit*.

¹⁵ *Gudea* 1989 a, p. 210.

¹⁶ Deosebit de semnificativă în acest sens este inscripția pusă în cinstea lui Caracalla de cohors V Lingonum (*Gudea* 1975, nr. 4) pentru onorurile, sporirea soldei și donativele primite: *indulgentiis eius aucta liberalitatibusque ditata*, cohors V Lingonum Antoniniana peditata. Caracalla urmează, în ce privește atitudinea față de trupe, cînicul testament politic al lui Septimius Severus: *îmbogățiți-vă soldații și disprețuiți pe toți ceilalți* (Cassius Dio, LXXVI, 15). La această atitudine contribuie și alte elemente din viața personală și caracterul lui Caracalla, pe care ar fi prea lung să le discutăm aici.

¹⁷ *BMC*, V/2, p. CCXXVI–CCXXVII.

¹⁸ Antoniniana și Philippiana pentru cohors V Lingonum (*Gudea* 1975, nr. 4, 6; *Gudea* 1989 a, p. 175); Decianus pentru *numerus palmyrenorum porolissensium* (*Gudea* 1989 a, p. 181).

la Porolissum produceau o gamă largă de bunuri (ceramică de lux locală, ceramică de uz curent, sticlă, unelte, arme, obiecte de podoabă, bijuterii, materiale de construcție); producția intensă a acestor ateliere implica investiții bănești considerabile, tot așa cum exploatarea de piatră din zonă, construcțiile de drumuri și clădiri publice¹⁹ presupun și ele masive investiții de capital. La acestea se adăugau sumele de bani legate de importul și exportul din și spre celelalte provincii ale Imperiului și spre *barbaricum*.

În cadrul importurilor patru articole ocupă un loc deosebit de important: ceramica terra sigillata, metalele neferoase, în special arama (și probabil cositorul), vinurile de calitate superioară și pietrele prețioase sau semiprețioase pentru necesitățile atelierului (sau atelierelor) de geme care funcționau aici. Mari cantități de ceramică terra sigillata sînt importate din Gallia de Mijloc (Lezoux și alte centre) și Gallia de Est (Blickweiler, Trier, Rheinzabern) și în parte și din Gallia de Sud (La Graufesenque)²⁰.

Probabil că metalele neferoase se aduceau inițial din Moesia Superior, rămîne de precizat de unde se aducea cositorul necesar pentru producerea bronzului.

În ce privește vinurile superioare, par a se bucura de preferință vinurile din Thracia²¹, dar nu este exclus să se fi importat vinuri și din alte părți ale lumii romane.

Pietrele prețioase și semiprețioase vin la Porolissum uneori de la depărțări foarte mari: din Egyptus, Anatolia, Afghanistan sau Iran²².

c. Taxele vamale percepute de vama de la Porolissum își aduceau și ele contribuția la sporirea cantității de monedă aflate în circulație aici. În circumscripția vamală Illyricum ele erau de 2% din valoarea produselor care veneau din afara imperiului sau erau trimise în afara Imperiului^{22a}. Din recent descoperita clădire a vămii de la Porolissum²³ provine o cantitate considerabilă de monedă emisă nu numai în monedăriile imperiale, ci și în monedăriile ale orașelor grecești din Peninsula Balcanică și Asia Mică (vezi mai jos). Descoperirile monetare din clădirea vămii dau un indiciu atît în legătură cu importanța taxelor vamale încasate, cit și în legătură cu originea mărfurilor și a negustorilor care le aduc și despre complexitatea relațiilor economice ale Porolissumului și ale Daciei în general, cu celelalte părți ale lumii romane²⁴.

Intensa circulație monetară de la Porolissum este legată în chip firesc și de numărul mare al locuitorilor ca atare, număr care sporește odată

¹⁹ Gudea 1989 a, p. 210–211.

²⁰ D. Isac–N. Gudea, în *ActaMP*, 4, 1980, p. 191–201; Gudea 1989 a, p. 191–192, 242–244.

²¹ Vezi în acest sens inscripția de la Beroe–Augusta Traiana (azi Stara Zagora în Bulgaria) în *IGB*, III, 2, 1590; R. Ardevan, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 291–295.

²² E. Stoicovici, în *ActaMP*, 6, 1982, p. 42–44; idem, în *ActaMP*, 10, 1986, p. 207.

^{22a} S.de Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut Empire*, Brugge, 1949, p. 242–245.

²³ N. Gudea, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 175–179.

²⁴ În afară de inscripția de la Beroe, încă o inscripție descoperită la Nedinum (*CIL*, III, 2866) menționează persoane de la Porolissum aflate probabil tot pentru treburi negustorești în această localitate din Dalmația (*Macrea* 1969, p. 323).

cu dezvoltarea grabnică a așezării și-i aduce, spre finele secolului II e. n. statutul de municipiu. Încă pe la mijlocul secolului II e. n. acest număr pare a se fi ridicat la 25.000 de locuitori²⁵.

Astfel, chiar dacă nu se poate estima direct, în cifre absolute, volumul circulației monetare la Porolissum, descoperirile monetare, datele referitoare la solda garnizoanei, cele rezultând din mărturiile arheologice despre activitatea de producție și cea comercială, ca și cele în legătură cu numărul de locuitori ai orașului, sînt elemente care permit să se aprecieze cît de impresionantă era cantitatea de monedă care circula la Porolissum și era intens folosită atît de coloniștii romani cît și de autohtonii daci, a căror masivă prezență și participare la viața economică a Porolissumului, ca și la cea a Daciei în general, este temeinic documentată arheologic²⁶.

Integrarea rapidă a Daciei și a populației autohtone în formele de economie monetară ale Imperiului Roman se datorește nu numai excepționalei dezvoltări economice pe care o cunoaște Dacia în primul secol după cucerire, ci și, în mare parte, faptului că moneda ca atare, și în special denarul roman, nu era de foarte multă vreme o noutate în lumea dacică. Într-adevăr dacii se orientaseră spre forme de economie monetară încă de pe la mijlocul secolului III î. e. n., cînd, după ce folosiseră un timp tetradrachmele lui Filip II, emit monedă proprie după modelul acestora. De pe la mijlocul secolului II î. e. n. pătrund masiv în Dacia tetradrachmele Macedoniei Prima, pe care dacii le imită și după modelul cărora emit și *piese de valoarea drachmei*, pentru o economie care începe să aibă acută nevoie de monedă divizionară²⁷ în schimbul comercial intern. Este însă posibil ca moneda divizionară dacă să fi apărut în Dacia încă în prima jumătate a secolului II î. e. n.²⁸.

Dacii folosesc intens, alături de tetradrachmele Macedoniei Prima, și tetradrachmele de Thasos de tipul Dionysos-Herakles, dar fără a crea emisiuni proprii după modelul lor²⁹. Spre finele secolului II î. e. n. pătrund masiv în Dacia drachmele de Dyrhachium și Apollonia, care ușurează tranziția în schimbul monetar din Dacia de la tetradrachmă la denarul roman³⁰ și care par a fi fost și ele imitate de daci³¹. De pe la anul 80 î. e. n. pătrunde în cantități mari în Dacia denarul republican roman, iar pe la mijlocul secolului I î. e. n. el devine moneda predominantă în schimbul comercial din Dacia³² și este imitat pe scară largă pentru necesitățile mereu crescînde ale unei economii în care moneda joacă un rol precumpănitor. După începutul secolului I e. n. denarul imperial care pătrunde în Dacia

²⁵ În legătură cu populația de la Porolissum vezi Gudea 1989 a, p. 189.

²⁶ Gudea 1989 a, p. 187, 271–272.

²⁷ E. Chirilă–V. Lucăcel, *Ein dakischer Münzhort aus Nordwestsiebenbürgen*, Zalău, 1970, p. 8 sqq.

²⁸ E. Chirilă–M. Barbu, în *ActaMP*, 3, 1979, p. 82–83.

²⁹ E. Chirilă–G. Mihăiescu, *Der Münzhort von Căprioru*, Tîrgoviște, 1969, p. 40–44;

E. Chirilă–V. Lucăcel, în *ActaMP*, 3, 1979, p. 91.

³⁰ E. Chirilă–Al. V. Matei, în *ActaMP*, 10, 1986, p. 106–107.

³¹ E. Chirilă–E. Iaroslavschi, în *ActaMN*, 24–25, 1987–1988 (sub tipar).

³² E. Chirilă și colab., în *Münzhorte und Münzfunde aus dem Kreismuseum Mureș*, Tîrgu Mureș, 1980, p. 15; E. Chirilă–Al. V. Matei, în *ActaMP*, 7, 1983, p. 115 cu nota 29.

în continuarea celui republican începe să fie imitat și el de daci³³, din aceleași motive ca și cel republican.

Astfel cucerirea romană nu marchează de fapt nici introducerea monetei ca atare în Dacia, nici vre-o schimbare esențială în ce privește folosirea ei, ci doar o intensificare la maximum a uzului monetei, transformind-o în mijlocul exclusiv de schimb în tranzacțiile comerciale, mărinđ la porții necunoscute încă în Dacia cantitatea de monedă aflată în circulație și integrind economia provinciilor Dacia în sistemul economic al Imperiului Roman, caracterizat prin cea mai avansată formă de economie monetară a timpului. Singura inovație adusă de cucerirea romană a fost folosirea curentă, pe scară largă, alături de denar, a monetei de metal neprețios (sestertius, dupondius, as, semis, quadrans)³⁴.

La data cuceririi Daciei, la începutul secolului II e. n., sistemul monetar roman era cel rămas în vigoare după reforma lui Nero, avind ca principale unități de calcul denarul și sestertius-ul³⁵. În pofida unor reduceri în greutate și finețe ale denarului imperial³⁶, sistemul monetar roman se bucură de o remarcabilă stabilitate de la reforma lui Nero, pînă pe timpul lui Severus Alexander, cînd are loc prima mare devalorizare a denarului imperial³⁷, iar singura reformă pe care o suferă sistemul pînă la această dată este crearea antoninianului la finele anului 214 sau în 215 e. n. de către Caracalla³⁸. Evident criza economică generală a imperiului, în secolul III e. n., a afectat și economia și circulația monetară din Dacia, așa cum s-a întimplat în tot Imperiul Roman.

Am schițat în cele de mai sus, cadrul general geografic, istoric și economic în care se desfășura circulația monetară în zona Porolissumului Roman. Vom prezenta în cele ce urmează materialul monetar de care dispunem. Firește, nu sub forma unor liste amănunțite, cu referința bibliografică la fiecare monedă, ceea ce ar depăși în prea mare măsură cadrul alocat lucrării de față, ci sub forma unor tabele. Materialul monetar de care dispunem este reprezentat de 1345 piese izolate, care se împart în două mari grupe bine distincte :

a. 699 piese cu indicația generală că au fost descoperite la Porolissum, fără a se indica mai precis locul. Ele sînt, în absolută majoritate, descoperiri întimplătoare, deși unele provin și din săpături mai vechi, și reprezintă, în linii mari, material monetar, cunoscut aproximativ de pe la jumătatea secolului trecut pînă în 1977, data începerii campaniei de săpă-

³³ E. Chirilă, E. Iaroslavski, *art. cit.*

³⁴ Dacii cunoșteau și foloseau în secolul I e.n. înainte de cucerire moneda romană divizionară de metal neprețios, dar în mică măsură; afluxul masiv spre Dacia al acestei monede are loc însă abia după 106 e.n.

³⁵ În legătură cu sistemul monetar roman la data cuceririi Daciei vezi V. Picozzi, *La monetazione imperiale romana*, Roma, 1966, p. 11—12; M. Radnoti, Alföldi, *Antike Numismatik*, I, Mainz, 1978, p. 157—159.

³⁶ În legătură cu aceste devalorizări vezi D. Walter, *The metrology of the Roman Silver Coinage*, Oxford, 1978, p. 114—133, în seria B A R.

³⁷ L. C. West, *Gold and Silver coin Standards in the Roman Empire*, New York, 1941, p. 130—131; R. Turcan, *Le trésor de Guelma*, Paris, 1963, p. 47—48.

³⁸ V. Picozzi, *op. cit.*, p. 12—13; BMC, V/2, p. XVII propune data de 215.

turi sistematice, pe scară mare, la Porolissum. Ele au fost menționate sau prezentate într-un mare număr de publicații diverse³⁹ și de valoare inegală și, în majoritate absolută, determinate după ediția I-a sau a II-a a lui Cohen⁴⁰, deși unele din ele, publicate relativ mai recent, au fost determinate după RIC sau BMC, dar proporția lor față de descoperirile mai vechi este foarte mică. Acest material monetar este util, dar, în chip necesar, își are limitările lui: în cea mai mare parte el nu oferă nici o indicație în legătură cu datarea mai precisă, monetăria, sau alte elemente pe care le cere un studiu la nivelul actual al cercetării științifice. La denari, rareori se poate preciza dacă este vorba de piese originale, de piese suberate, sau de billon. Doar indicația dată uneori, după Cohen, „bronz mic” (= petit bronze) poate sugera ici colo că este vorba de denari suberați. Bineînțeles, orice referință la stratigrafie este inexistentă. Aceste descoperiri sînt prezentate sinoptic în tabelul I.

b. Al doilea grup, constînd din 646 de piese, reprezintă monetele izolate rezultate din săpăturile sistematice începute în 1977, la care sînt cunoscute condițiile de descoperire, locul precis și poziția stratigrafică. Aceste piese au fost văzute și determinate de noi, după RIC sau BMC. La rîndul lor, aceste piese se împart și ele în 6 grupe, după obiectivul⁴¹, unde au fost descoperite:

1. A (castrul mare de pe Pomăt)	357	piese	TAB. II.
2. FH3 (clădirea vămii)	71	piese	TAB. III.
3. I (amfiteatrul)	25	„	TAB. IV.
4. K (drumul roman)	29	„	TAB. V.
5. L (complexul de clădiri de pe latura de NE a castrului)	76	piese	TAB. IV.
6. N (așa numita terasă cu sanctuare)	88	piese	TAB. VII.

Evident, și descoperirile din grupa B, reprezintă elemente ale circulației monetare de la Porolissum, în ansamblul ei, dar repartiția lor pe obiective este de natură să precizeze și să nuanțeze unele aspecte din cadrul general ale circulației monetare de aici. Așa cum s-a indicat mai sus, descoperirile izolate din grupa b sînt prezentate sinoptic în tabelele II—VII.

La cele 357 piese izolate din Castrul mare de pe Pomăt se adaugă micul depozit monetar din sec. III, descoperit într-o baracă din acest castru. Dispunem astfel de 365 de piese din castru. De menționat că la toate obiectivele cercetările sînt în curs și că materialul monetar va fi cu siguranță îmbogățit și completat cu elemente noi.

Vom discuta acum succint materialul monetar de la Porolissum în ansamblul său, așa cum apare în Tabelele sinoptice I—VIII, pentru că el constituie de fapt un tot unitar, masa monetară care circulă într-un puternic centru militar și economic de la granița unei provincii romane.

³⁹ Ele au fost adunate și prezentate, cu remarcabilă acribie, de N. Gudea în *Gudea* 1989 a, p. 809—821, indicîndu-se amănunțit și bibliografia mai veche.

⁴⁰ H. Cohen, *Description des monnaies frappées sous l'empire romain*, vol. I—VII, Paris, 1859—1868 și ediția II-a Vol. I—VIII, Paris 1880—1892 (= Cohen).

⁴¹ În legătură cu obiectivele amintite vezi harta complexului arheologic Porolissum la *Gudea* 1989 a, p. 357.

TABELUL I

	A	D	Q	S	Du	As	Col	TOTAL
Republica Romană		12						12
M. Antonius		10						10
Augustus		2				1		3
Claudius		1				1		2
Nero							1	1
Otho		1						1
Galba		2						2
Vitellius		1						1
Vespasian		17						17
Titus		2						2
Domitian		13						13
Nerva		7						7
Traian		38		7	6	10	1	62
Hadrian		36	1	4	4	15		60
Sabina		3						3
Aelius Caesar		1						1
Antoninus Pius		47	—	5	2	6		60
Faustina Senior		23	—	4		4		31
M. Aurelius		28		5	2	2		37
Faustina Iunior		14				4		18
Lucius Verus		5		2				7
Lucilla		4		2		2		8
Commodus		19		1				20
Crispina		1						1
Clodius Albinus		2						2
Sept. Severus		63		3		1		67
Iulia Domna	2	25				1		28
Caracallă	2	38					1	41
Plautilla		5						5
Geta		23						23
Macrinus		1						1
Elagabal		20						20
Aquilia Severa	1							1
Iulia Maesa		1						1
Iulia Soaemias		2						2
Severus Alexander		55		5		1	1	62
Mamaea		10						10
Barbia Orbiana		1						1
Maximinus		5						5
Gordian III	15	—		1		1	1	18
Filip Arabul	10	1				2	10	23
Filip Iunior							1	1
Decius	2							2
Treb. Gallus	1							1
Hostilianus	2							2
Gallienus	1							1
Claudius II				1				1
Aurelian	1							1
Neprecizat							1	1
TOTAL	37	539	1	40	14	51	17	699

TABELUL II

	A	D	Q	S	Du	As	Ss	Qd	Col	TOTAL
Republica Romană			5							5
M. Antonius			6							6
Rhoemetalces I								1		1
Augustus			1							1
Tiberius						1				1
Caligula						1				1
Nero			1			2				3
Sec I						1	1			2
Vespasian			10		3	3				16
Titus			3							3
Domitian			8		2	1				11
Nerva			2	1		1				4
Traian			18	10	11	12			3	54
Hadrian			16	4	5	19		1	2	47
Sabina			2	1	1					4
Aelius Caesar			1			1				2
Antoninus Pius			13	2	6	8				29
Faustina Senior			9	1		1				11
Marcus Aurelius			8	2	2	5				17
Faustina Iunior			7			1				8
Lucius Verus				1	1					2
Lucilla			2		1					3
Commodus			2	1						3
Crispina			3							3
Sept. Severus			12			1				13
Iulia Domna			6							6
Caracalla	1	4								5
Plautilla		2								2
Geta		5								5
Elagabal		7	1							8
Iulia Paula		1								1
Maesa	1	1	1							3
Soaemias		1								1
Severus Alexander		12	1	2					1	16
Mamaea		3								3
Barbia Orbiana		1								1
Maximinus		1		1						2
Gordian III	8			1					1	10
Filip Arabul	3								10	13
Filip Iunior	2								4	6
Otacilia	1			1						2
Decius	3									3
Herennius	1									1
Etruscus										
Treb Gallus	1									1
Valerian	1									1
Salonina	1									1
Sec II		2				3			2	7
Sec III	2	2	1			2			2	9
TOTAL	25	177	4	28	32	63	1	1	26	357

TABELUL III

	Dh	A	D	S	Du	As	Ss	Col	TOTAL
Dyrrhachium	1								1
Republica Romană			1						1
Tiberius						1			1
Nero							1		1
Vespasian			1						1
Titus			1						1
Domitian			3						3
Traian	10	2	1						13
Hadrian			2	2				2	6
Sabina			1						1
Antoninus Pius			3	3		1			7
Faustina Senior			1			1			2
Marcus Aurelius			1						1
Faustina Iunior			1						1
Lucilla			2						2
Commodus			1		2				3
Septimius Severus			8						8
Iulia Domna			6						6
Caracalla			2						2
Elagabal		1			1				2
Severus Alexander			3					1	4
Gordian III		1		1					2
Neprecizat			2						2
TOTAL =	1	2	49	8	4	3	1	3	71

TABELUL IV

	A	D	S	Du	As	Col	TOTAL
Sec I					1		1
Hadrian					1		1
Antoninus Pius		1	1	3			5
Lucilla					2		2
Commodus		1			1		2
Septimius Severus		1					1
Iulia Domna		4					4
Caracalla		1					1
Elagabal		2					2
Severus Alexander		2					2
Filip Arabul						1	1
Sec. II-III.		2					2
Sec. III.	1						1
TOTAL =	1	14	1	3	5	1	25

TABELUL V

	A	D	Q	S	As	Col	TOTAL
Sec. I					2		2
Vespasian		1					1
Traian		2					2
Hadrian		1					1
Antonius Pius		3			2		5
Faustina Senior		1		1			2
Caracalla	1						1
Elagabal		2					2
Severus Alexander		2		1			3
Începutul Sec. III.			1				1
Filip Arabul	1					1	2
Otacia				1			1
Herennius Etruscus	1						1
Aurelian	1						1
Sec. II—III.		4					4
TOTAL =	4	16	1	3	4	1	29

TABELUL VI

	A	D	S	Du	As	Col	TOTAL
Tiberius					1		1
Domitian		1					1
Traian		3	1		1		5
Hadrian		5			1		6
Sabina						1	1
Antoninus Pius		1		2			3
Faustina Senior		1			1		2
Marcus Aurelius			1				1
Lucius Verus		1		1			2
Commodus		1				1	2
Clodius Albinus			1				1
Septimius Severus		9					9
Iulia Domna		3					3
Caracalla		5					5
Geta		1					1
Elagabal		2					2
Soaemias		1					1
Severus Alexander		12					12
Mamaea		3	1				4
Gordian III	1		1				2
Filip Arabul	5					2	7
Otacia						1	1
Filipus Iunior						1	1
Herennius	1						1
Etruscus							
Sec. II					2		2
TOTAL =	7	49	5	3	6	6	76

TABELUL V

	A	D	Q	S	Du	As	Col	TOTAL
M. Antonius			1					1
Sec. I.						2		2
Nero						1		1
Vespasian		1						1
Domitilla		1						1
Domitian		1						1
Traian		3			3	1		7
Hadrian		1		2	1	5		9
Sabina							1	1
Antoninus Pius		3		1	1			5
Faustina Senior		1						1
Marcus Aurelius		3		2				5
Faustina Iunior		1						1
Commodus		1						1
Septimius Severus		7						7
Iulia Domna		4						4
Caracalla		3			1			4
Geta		2						2
Elagabal	1	4	1			1		7
Maesa		4						4
Severus Alexander		7				1	1	9
Maximinus		1						1
Gordian III	2							2
Filip Arabul	6						4	10
Sec. II—III		1						1
TOTAL =	9	50	1	5	7	10	6	88

Referințele la materialul din obiectivele A—N vor completa cu unele date specifice elementele oferite de ansamblul materialului.

De la bun început atrage atenția prezența denarilor republicani propriu-ziși (vom discuta mai jos pe cei ai lui M. Antonius). La prima vedere sîntem tentați să vedem în ei piese rămase în circulație din epoca preromană, așa cum este cu siguranță drachma dyrrhachiană din clădirea vămii. Dar prezența a cinci asemenea denari în castru și a unuia pe teritoriul vămii, deci tocmai în locurile cu cel mai constant și masiv aflux de monetă (reprezentat prin solda trupei și taxele vamale), și în cadrul unei stratigrafii precise, sugerează că ei vin aici după 106 e.n., cu atît mai mult cu cît nici pe locul castrului nici pe cel al vămii nu există urme de locuire dacică. Deci acești denari au intrat în circulația la Porolissum odată cu moneda venită pe timpul lui Traian. Este un fapt cunoscut că la începutul secolului II e.n. denarii republicani se află încă în cantitate mare în circulație, înainte de a fi demonetizați de către împăratul Traian, probabil, pe la 107 e.n.⁴² Analogiile din castrul de la Buciumi confirmă și ele acest

⁴² Bineînțeles că măsura n-a dus la eliminarea totală a denarului roman republican din circulație. El este prezent încă în tezaurele acumulate nu numai pe timpul lui Traian, ci și pe timpul lui Hadrian. În legătură cu această problemă și implicațiile ei, inclusiv așa-numitele restituiri de denari republicani făcute de Traian, vezi BMC, III, p. LXXXVIII sqq.

lucru⁴³ și este probabil că și cele 12 piese republicane din tabelul I să fi ajuns în aceleași împrejurări.

Denarii lui M. Antonius (10 în tab. I, 6 în tab. II, 1 în tab. VII), sînt apariții curente în circulația monetară din Imperiul Roman în general, nu numai în secolele I—II⁴⁴, ci și pînă la jumătatea sec. III⁴⁵. Și din castrul de la Buciumi, din barăcile trupei, se cunosc cinci asemenea exemplare⁴⁶.

Majoritatea emisiunilor monetare din sec. I e.n., nu numai denari, ci și monete de bronz, par a fi ajuns aici tot după anul 106 în cadrul circulației monetare curente de la începutul secolului II, deși unele piese, inclusiv cele de bronz, au putut ajunge la Porolissum, și în epocă pre-romană⁴⁷. Piese de bronz, imperiale din sec. I, contramarcate, descoperite în Castrul de la Buciumi sugerează însă apariția bronzurilor imperiale în această parte a Daciei, mai degrabă în legătură cu sosirea romanilor în zonă⁴⁸. Creșterea bruscă a cantității de monetă de la Traian și Hadrian, vizibilă și în ansamblul circulației monetare, și în proporția față de emisiunile anterioare din cadrul fiecărui obiectiv în parte, cu deosebire în tabelele I—III, este în evidență și strînsă legătură cu cucerirea Daciei, cu prezența trupelor în garnizoană la Porolissum, cu instalarea vămii de la Porolissum și în general cu integrarea Provinciei în sistemul economic al Imperiului. De la Traian pînă în a doua jumătate a secolului III se remarcă o perfectă continuitate în seria emisiunilor imperiale, ceea ce confirmă un constant și neîntrerupt aflux de monetă spre Porolissum, legat de solda trupei, de taxele vamale și de cadrul general al activității economice. Este adevărat că de pe la anul 250 e.n. cantitatea de monetă marchează o scădere, dar acesta este un fenomen general în imperiu, datorat crizei economice. Cu deosebire semnificative sînt piesele de la Valerian și Salonina descoperite, respectiv, în turnurile de curtină nr. 1 și 2 ale castrului, ceea ce confirmă prezența garnizoanei în castrul în a doua jumătate a secolului III. Remarcabila prosperitate economică cu corolarul ei, intensa circulație monetară din imperiu, spre mijlocul secolului II, se reflectă clar și în aspectul circulației monetare de la Porolissum, așa cum arată distribuirea monetelor din tabelele sinoptice. Această intensă circulație monetară este legată și de impetuoasa dezvoltare a economiei orașului, atît sub aspectul producției locale, cît și al activității comerciale. Prezența masivă a denarului și absența aproape totală a monetei de bronz, începînd cu dinastia Severilor, nu este nici ea întîmplătoare, ci reflectă un aspect al politicii monetare imperiale, de a pune accentul pe emisiunile de metal prețios, și nu pe cele de bronz sau aramă, politică ce se schimbă la începutul domniei lui Severus Alexander și continuă pînă la mijlocul secolului III. De asemeni cantitatea mare de emisiuni de argint, de la Septimiu Sever pînă la Elagabal, vizi-

⁴³ E. Chirilă, în *Das Römerlager von Buciumi*, Cluj, 1972, O. 105—106.

⁴⁴ M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der Römischen Kaiserzeit*, I, Halle a. Saale, 1926, p. 26, cu n. 3; H. Mattingly, *Roman coins*, London, 1967, p. 179.

⁴⁵ BMC, II, p. LXXXVIII.

⁴⁶ E. Chirilă, *op. cit.*, p. 105—106.

⁴⁷ Vezi nota 34.

⁴⁸ E. Chirilă, *op. cit.*, p. 106.

bilă cu deosebire în tabelul I-III, reflectă și alt aspect al politicii imperiale, în special a lui Septimius Severus și Caracalla, față de militari (vezi supra), procesul de inflație de la începutul secolului III, simptom al gravei crize economice ce se deslănțuie mai târziu în acest secol precum și atitudinea dinastiei față de moneda senatorială și față de senatul însuși⁴⁹.

În cadrul emisiunilor dinastiei Severilor suprinde, de la prima vedere, puținătatea emisiunilor lui Geta, mai ales în raport cu cele ale lui Caracalla, cu atât mai mult cu cât în timpul vieții Geta s-a bucurat de aceleași onoruri și privilegii ca și fratele său, deci inclusiv cel al emisiunilor monetare cu numele și efigia sa. Aparent acest lucru s-ar datora asasinării sale în 211 și, implicit, duratei mai lungi a domniei lui Caracalla. Credem însă că alt element este de natură să explice mai bine lipsa acestor emisiuni: măsura luată de Caracalla, după asasinarea fratelui său, de a pune să se topească monetele cu chipul lui Geta⁵⁰. Este, credem, un caz interesant în care mărturia literară antică și cea numismatică se susțin și se confirmă reciproc.

Criza economică din secolul III duce, după cum s-a mai spus, la scăderea cantității de monedă aflate în circulație și la degradarea ei calitativă și acest lucru este vizibil și în circulația monetară de la Porolissum, spre mijlocul secolului III. Între altele, antoninienii de la Gordian și Filip încoace, sînt aproape fără excepție suberați.

Alături de emisiunile monetare imperiale propriu-zise, sînt cunoscute de la Porolissum și un număr de 60 de piese numite, prin tradiție, monete coloniale, emise în orașe din Asia Mică și Peninsula Balcanică (vezi tab. VIII). 58 dintre ele sînt de bronz, alături de care figurează și 2 drachme de argint din Lycia, care, datorită asemănării lor cu denarul roman, în ce privește aspectul și greutatea, ajung să se răspîndească pînă în Gallia⁵¹. Prezența a două piese coloniale, pe teritoriul vămii, sugerează principalala cale de pătrundere a acestor piese în circulația monetară de la Porolissum, și în Dacia în general: ele sînt aduse de negustori odată cu mărfurile din părțile respective ale imperiului și, la Porolissum, se răspîndesc apoi și în castru și pe teritoriul așezării. Este cu totul improbabil ca moneda colonială (nu ne referim aici la emisiunile cu PMS COL VIM și PROVINCIA DACIA) să fi servit, măcar parțial, la achitarea soldei trupei din castru. La aceasta servea moneda oficială emisă în monetăriile imperiale. Într-un mediu eminamente latinofon, ca cel de la Porolissum, moneda cu legendă în limba latină (nu grecească, așa cum este cea a majorității pieselor coloniale), cu titlurile și chipul împăratului, era nu numai mijloc de plată, ci și mijloc de propagandă, care, în condițiile mai ales de după începutul secolului III, era mai imperios necesară ca oricînd.

Am inclus în tabelul VIII și piesa de bronz a regelui trac Rhomectales I, care a ajuns probabil la Porolissum odată cu celelalte piese venite din sudul Dunării.

⁴⁹ R. Turcan, *op. cit.*, p. 50--53.

⁵⁰ Cassius Dio, LXXVII, 2; (Caracalla) porunci să se topească orice monedă cu chipul lui (Geta).

TABELUL VIII

		P	A	FH3	I	K	L	N	TOTAL
Thracia	Rhoemetalces I		1						1
Sardes	Nero	1							1
Lycia	Traian	1	1						2
Cypru	Traian		1						1
Antiochia	Traian		1						1
ad Orontem									
Timbriada	Hadrian		1						1
Pisidiei									
Bithynia	Hadrian		1	2					3
Bithynia	Sabina						1	1	2
Neprecizat	Commodus						1		1
Neprecizat	Caracalla	1							1
Alexandria	Sev. Alexander	1							1
Nicaea									
Bithyniae	Sev. Alexander		1	1					2
Dium Maced.	Sev. Alexander							1	1
Amorium	Neprecizat	1							1
Viminacium	Gordian III.	1	1						2
PMS COL VIM									
Viminacium									
PMS COL VIM	Filip Arabul	4				1			5
Viminacium	Filip Iunior	1							1
PMS COL VIM									
Idem	Neprecizat		1						1
Viminacium	Filip Arabul	6	10		1		2	4	23
Provincia Dacia									
Idem	Otacia						1		1
Idem	Filip Iunior		4				1		5
Neprecizat	Neprecizat		3						3
TOTAL =		17	26	3	1	1	6	6	60

Pieseile coloniale confirmă datele referitoare la complexitatea legăturilor comerciale ale orașului Porolissum, și ale Daciei în general, cu celelalte părți ale lumii romane, completînd astfel izvoarele epigrafice⁵², evident mai puțin numeroase, ca și pe cele arheologice propriu-zise.

În cadrul emisiunilor coloniale de bronz, o mențiune specială cer cele de la Viminacium cu legenda PMS COL VIM, care pătrund masiv în Dacia de pe timpul lui Gordian, și cele cu legenda PROVINCIA DACIA. Ele reflectă o schimbare în politica monetară imperială, recurgerea la moneta de bronz, mai stabilă decît denarul și antoninianul (vezi mai jos).

Dacă, în ce privește emisiunile cu legenda PMS COL VIM, emiterea lor în acest oraș este absolut certă, emiterea la Viminacium a celeilalte serii de monete de bronz nu mai este așa de sigură. Ele ar putea să fi fost emise în Dacia, probabil la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, capitala

⁵¹ Macrea 1969, p. 324.

Daciei, pentru necesitățile militare ale provinciei și dovezile în acest sens nu pot fi ușor trecute cu vederea⁵³. Faptul că Dacia absoarbe aproape exclusiv producția acestei emisiuni⁵⁴ pledează în favoarea emiterii lor în această provincie și pentru interesele provinciei.

Cîteva observații acum, în legătură cu gruparea descoperirilor pe obiective.

Cum este firesc, cea mai mare cotă de piese o deține castrul de pe Pomăt, evident în legătură cu afluxul constant de monetă, pentru solda trupei, și această cotă va crește în continuare pe măsură ce lucrările de cercetare vor avansa. Dacă însă la castru există o legătură nemijlocită între dimensiunile castrului ca atare, numărul mare de ostași din garnizoană, și, implicit, cantitatea de monetă descoperită, clădirea de dimensiuni modeste a vămii dă un număr neobișnuit de mare de monete în raport cu proporțiile ei, dovadă a bogatei circulații monetare din incinta ei, rezultînd din intensul trafic de mărfuri și a taxelor plătite aici.

Nu insistăm acum prea mult asupra materialului monetar provenit din amfiteatru, pentru că lucrările sînt încă în curs; nu putem însă să trecem cu vederea saltul cantitativ pe care-l fac, chiar în cadrul deocamdată restrîns al descoperirilor de pînă acum, emisiunile lui Antoninus Pius, lucru care se poate explica prin refacerea amfiteatrului pe timpul acestui împărat în 157, așa cum ne spune inscripția descoperită aici (CIL, III, 836).

Descoperirile provenind din obiectivul K reprezintă de fapt piese aduse de apă de pe panta de pe latura de Nord și N — E a drumului din ruinele clădirilor monumentale de pe această pantă. Am menționa cu deosebire de aici seria de emisiuni de la Filip Arabul la Aurelian.

Complexul de clădiri L, dă o cantitate considerabilă de monetă, 76 piese. Este sigur că ele nu reprezintă un tezaur, fiind descoperite pe o suprafață mare și la nivele diferite, ci sînt mai degrabă în legătură cu starea materială a proprietarilor locuințelor, stare confirmată de altfel și de bogatul material arheologic descoperit aici, între altele numeroase statuetă de bronz și alte materiale, de remarcabilă valoare, ca și de construcția îngrijită a clădirilor.

Obiectivul N, terasa cu sanctuare și clădiri publice, a dat un număr de 88 de piese. Zona pare a fi fost intens frecventată, evident în legătură cu participarea populației la cultul religios și alte manifestări ținînd de viața publică a municipiului.

După cum s-a mai spus, alături de piesele izolate din castru, a fost descoperit în baraca B 12 și un mic depozit monetar, depus într-o pușculiță de lut ars de culoare roșie-cărămizie. Depozitul se compune din 8 piese :

⁵² Referitor la aceste legături vezi Macrea 1969, p. 322—323.

⁵³ Macrea 1969, p. 328.

⁵⁴ P. Callu, *op. cit.*, p. 35.

1. Sesteijs de la Nerva, foarte uzat.
2. Denar *suberat* de la Traian.
3. Dupondius foarte uzat de la Hadrian.
4. Sestertius de la Antoninus Pius, relativ bine păstrat.
5. As de la Marcus Aurelius.
6. Sestertius cu Provincia Dacia, de la Otacilia Severa, emis în 246 e.n.

7-8. Doi denari *suberați*, nedeterminabili, probabil din sec. II.

Acumularea depozitului este datată de piesa nr. 6 emisă în 246 și are loc în anul 246 sau 247. Proprietarul depozitului a fost cu siguranță un militar din garnizoana castrului. Este sigur că la data acumulării denarii *suberați* își pierduseră poșghița de argint și contau în chip evident ca piese de bronz. Pușculița a fost găsită în stratul de locuire, nederanjat, peste care s-a prăbușit acoperișul.

Datorită compoziției sale, în care predomină sesterții (3 piese din cele 8) și nominalele mijlocii de bronz (1 dupondius și un as) și în pofida proporțiilor sale modeste, depozitul pune clar în lumină un fenomen de acumulare tipic secolului III, care-și face apariția pe timpul lui Severus Alexander, dar care se manifestă din plin pe la mijlocul secolului III, după Gordian III, deci tocmai la data acumulării depozitului: față de degradarea constantă a Antoninianului (și a denarului care se mai emite încă în porție redusă), atât în ce privește greutatea intrinsecă cât și finețea (pe timpul lui Filip Arabul antoninianul devine prin excelență o piesă *suberată*), sesterțiul se bucură de o relativă stabilitate și este preferat la teaurizare⁵⁵. Alături de el, se bucură de favoare și nominalele mijlocii mai vechi, ca dupondiusul și asul. Este de asemeni evident că, la data acumulării depozitului, cei doi denari *suberați* circulau ca piese divizionare de bronz, nu ca monete de argint. De altfel, moneda imperială mijlocie de bronz, ca și denarii și antonimenii *suberați* din sec. II—III, au viață lungă, în ce privește teaurizarea; în tezaurele monetare de sec. III—IV, din Banat ca și în circulația monetară din Transilvania din secolul IV, sînt frecvente asemenea piese⁵⁶.

Am discutat mai sus aspectele esențiale ale circulației monetare la Porolissum, insistînd asupra amplorii ei și, implicit, asupra aspectelor pozitive pe care această circulație le dezvăluie în legătură cu intensă activitate economică a orașului. Există însă ceea ce am numi, în termeni numismatici, și un revers al medaliei: imensa cantitate de monetă care circula la Porolissum a favorizat atît o considerabilă activitate de falsificare a monetei, în special a denarului, și, poate în proporții mai reduse, a antoninianului, cît și difuzarea ei. Nu este exclus ca o bună parte din aceste falsuri să fi fost destinate comerțului cu barbarii din imediata vecinătate a orașului. Porolissum era un important centru de comerț cu *barbaricum* și cel puțin o parte a acestui schimb comercial se efectua cu ajutorul monetei. Marea cantitate de falsuri de denari descoperite la Porolissum a fost de mult

⁵⁵ În legătură cu acest fenomen vezi documentata și amănunțită expunere la R. Turcan, *op. cit.*, p. 50—53 și 56—57.

⁵⁶ E. Chirilă—N. Gudea—I. Stratan, *Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat*, Lugoj, 1974, p. 6, 18, 29—30, 81—82.

timp remarcată, s-a scris mult în legătură cu ea⁵⁷, s-au întocmit liste de falsuri și este acum un fapt unanim acceptat că la Porolissum s-a falsificat intens moneda romană și mai ales denarul. Activitatea de falsificare a denarului poate fi urmărită de la Traian până la Severus Alexander, și, evident, nu poate fi atribuită unui singur atelier, ci ea este un fenomen permanent atât timp cât falsificarea s-a dovedit rentabilă.

În linii mari, falsurile de denari executate la Porolissum, care, după cum s-a mai spus, pot fi urmărite de la Traian până la Severus Alexander, se împart în două categorii: denari *suberați* și denari de *billon* (potin). Calitatea execuției la piesele suberate diferă de la piese care imită perfect pe cele oficiale până la piese cu greșeli în legendă sau care, deși bine executate tehnic, asociază un avers cu un revers total incompatibil⁵⁸, atestând astfel numărul de stanțe, probabil foarte mare, folosit de falsificator. Piesele suberate, așa cum arată și numele, au miez de aramă acoperit cu o pojghiță subțire de argint. Ele sînt produse prin bătere.

Piesele de billon sînt piese din aliaj inferior, care încearcă să imite argintul; execuția lor variază calitativ, dar de obicei imaginea (tipul) este mai greoaie și mai puțin clar conturată. Și acești denari sînt executați prin bătere, deși se pare că ar exista piese executate prin turnare. Atît denarii suberați cît și cei de billon prezintă uneori exemplare cu greșeli în legendă, cu litere deformate și cu imagine grosolan executată, așa numitele piese barbarizate. Nu este exclus ca ele să provină din barbaricum: e greu de crezut ca ele să fi fost produse curent la Porolissum și să fi fost acceptate într-o tranzacție comercială de populația orașului, care avea totuși o experiență necontestabilă în ce privește uzul monetei. Nu există pînă acum informații care să ateste falsificarea monetei de aur la Porolissum, nu numai pentru că denarul, și nu aureus-ul, era moneda de bază în schimbul comercial, ci poate și din cauza dificultăților de ordin tehnic pe care le-ar fi pus falsificarea monetei de aur.

Odată cu degradarea masivă a denarului spre mijlocul secolului III și a antoninianului este tot mai greu de făcut o diferențiere clară între emisiunile oficiale și falsuri, mai ales cînd, începînd de pe timpul lui Gordian III, și monetele oficiale, atît denari cît și antoninieni, sînt piese suberate și adeseori, mai ales antoninienii, prezintă greșeli sau forme incorecte ale cuvintelor din legendă.

Nu dispunem încă de un *criteriu absolut* de diferențiere a falsurilor executate la Porolissum de cele ajunse aici din circulația din alte părți ale imperiului, dar proporția foarte mare de falsuri descoperite aici justifică din plin opinia referitoare la falsificarea denarului în acest oraș de graniță al Daciei Romane.

În această ordine de idei, prezentăm o listă în tabelul IX a denarilor din obiectivele A (castrul de pe Pomăt) și FH3 (vama), indicînd piesele

⁵⁷ Vezi bibliografia și lista falsurilor menționate în această bibliografie la Gudea 1989 a, p. 822–827.

⁵⁸ Tipic este denarul suberat de la Plautilla, al cărui avers este asociat cu un revers cu legenda PONTIF TR P XII COS III. Vezi E. Chirilă—G. Marinescu, în *ActaMP*, 5, 1981, p. 272.

TABELUL IX

	A				FH3			
	Or	Sb	B	Total	Or	Sb	B	Total
Augustus			1	1				
Nero		1		1				
Vespasian	8	2		10		1		1
Titus	2	1		3			1	1
Domitian	6	2		8	3			3
Nerva	2			2				
Traian	11	5	2	18	3	5	2	10
Hadrian	12	3	1	16	1	1		2
Sabina	2			2		1		1
Aelius Caesar	1			1				
Antoninus Pius	5	5	3	13		2	1	3
Faustina Senior	4	4	1	9			1	1
Marcus Aurelius	4	4		8	1			1
Faustina Iunior	1	6		7	1			1
Lucilla	2			2	2			2
Commodus		2		2	1			1
Crispina		3		3				
Septimius Severus	1	9	2	12	1	7		8
Iulia Domna	1	5		6	1	4	1	
Caracalla	2	2		4	1	1		2
Plautilla		2		2				
Geta		2	3	5				
Elagabal	2	5		7				
Iulia Paula			1	1				
Maesa	1			1				
Soaemias	1			1				
Severus Alexander	5	7		12	2	1		3
Barbia Orbiana		1		1				
Mamaea	2	1		3				
Maximinus		1		1				
T O T A L =	76	73	13	162	17	23	6	46

originale, cele suberate și cele de billon⁵⁹. Am ales aceste două obiective intenționat, tocmai pentru că, așa cum s-a mai spus în repetate rînduri, spre ele se îndreaptă un constant și masiv aflux de monetă. Rezultatele sînt, credem, mai mult decît concludente: în castru, din 162 de denari, 76 sînt piese originale, 73 sînt suberați și 13 de billon. Denarii originali reprezintă doar 46,912% din total, cei suberați 45,061% iar cei de billon 8,024%. Totalul falsurilor din castru însumează deci 53,086%. În cadrul descoperirilor din clădirea vămii situația este încă mai frapantă: din cei 46 de denari descoperiți aici, 17 sînt originali (36,956%), 23 sînt suberați (50%), iar 6 de billon (13,043%). Totalul falsurilor de denari din clădirea vămii însumează 63,043%.

⁵⁹ În tabelul IX, simbolul Or designează piesele originale, Sb piesele suberate și B piesele de billon. După cum arată tabelul, sînt prezenți în număr relativ mare și denar suberați de la Traian și Hadrian. În legătură cu aceștia s-a emis ipoteza că, deși ei provin tot din ateliere de falsificatori, erau într-o oarecare măsură tolerați oficial (BMC, III, p. XIX).

Proporția de falsuri din castru este destul de grăitoare în ea însăși, dar prezența în clădirea vămii a unui procentaj de 63,043% de falsuri este direct surprinzătoare, cu atât mai mult cu cât aici activau funcționari ai fiscoi ce mînuiau mari sume de bani și, ca atare, posedau o excepțională experiență în ce privește moneda. Falsurile din clădirea vămii par a sugera două fapte: largă răspîndire a denarului fals și o excelentă tehnică de executare a falsurilor, care, *cel puțin pe un timp limitat*, le făcea să scape atenției funcționarilor vamali. În această ordine de idei se cere remarcat faptul că din descoperirile din clădirea vămii lipsesc *cu totul* falsurile grosolane, barbarizate. Cu totul improbabil ni se pare faptul ca denarii falși din clădirea vămii să fi fost pierduți exclusiv de soldații din garnizoana vămii, cu atât mai mult cu cât aceasta ar sugera un alt fapt, și el cu totul improbabil, și anume ca taxele vamale să fi fost achitate prioritar numai în piese de bronz.

Credem că nu putem încheia o privire generală asupra circulației monetare la Porolissum, fără a spune cîte ceva despre circulația monetară la Porolissumul post roman, după retragerea lui Aurelian din 275.

Sînt cunoscute pînă acum de la Porolissum un număr de 21 de piese de bronz, din secolul IV, care se reprezintă astfel⁶⁰:

Constantin	4
Crispus	1
Constantin II	3
Constantius II	4
Constans	3
Valentinian I.	2
Valens	2
Valentinian II	2

La acestea se adaugă un mare număr de piese de bronz, tot din secolul IV, din colecții particulare, piese azi dispărute sau neidentificabile, precum și un tezaur de solidi de la Valens.

Prezența monetei de bronz, moneda de bază, de uz curent în Imperiul Roman tîrziu, este o dovadă în plus, care vine să se adauge la cele deja existente la Porolissum⁶¹, privind prezența unei populații daco-romane aici în secolul IV; această populație practică o economie monetară, continuînd astfel, sub aspect economic, modul de viață tradițional, moștenit din secolele II—III, deci din timpul existenței Provinciei romane⁶². Este un fapt cunoscut că moneda de aur și argint, descoperită pe teritoriile din afara Imperiului Roman tîrziu, reprezintă subvenții acordate de imperiu barbarilor, care nu practică economia monetară, care nu folosesc moneda de bronz. Pentru necesitățile vieții de toate zilele, pentru schimbul comercial de mici proporții, așa cum se practică el în secolul IV în fosta Dacia romană, moneda de argint și aur nu putea fi folosită curent,

⁶⁰ Vezi lista acestor descoperiri, cu bibliografia mai veche, la Gudea 1989 a, p. 821—822.

⁶¹ Vezi Gudea 1989 a, p. 340—350.

⁶² În legătură cu populația daco-romană din Dacia intracarpatică după părăsirea Daciei și cu structura ei economică și socială vezi E. Chirilă—N. Gudea, în *ActaMP*, 6, 1982, p. 123—141.

așa cum nu este folosită în aceste scopuri nici în Imperiul Roman. Moneta romană de bronz, din secolul IV, pătrunde în Transilvania, și, implicit, la Porolissum, prin Banat: o bună parte din teritoriul Banatului este reintegrat pe la începutul secolului IV, dacă nu mai devreme, în Imperiu⁶³ și astfel Transilvania are o linie de contact cu Imperiul Roman, fapt care s-a dovedit de importanță decisivă pentru evoluția și dezvoltarea romanității din Transilvania⁶⁴. La monetele din secolul IV de la Porolissum se remarcă faptul că și ele provin din același monetării din care provin și tezaurele monetare din secolul IV din Banat⁶⁵, ceea ce confirmă calea lor de pătrundere spre Transilvania și apoi spre Porolissum.

Strînsa legătură dintre prezența monetei de bronz de sec. IV. la Porolissum și existența aici a unei populații daco-romane, latinofone, temeinic atestate și de alte mărturii arheologice, pune în evidență excepționalele posibilități ale cercetării numismatice, care poate defini uneori și o *apartenență etnică* a posesorilor de monedă, nu numai apartenența socială, moneda dovedindu-se astfel un element cu rol documentar mult mai complex decît acela de simplu factor de precizare a cronologiei, a intensității unui fenomen economic sau a unei politici monetare.

Privite în ansamblul lor, datele, faptele și sugestiile pe care le oferă materialul monetar cunoscut pînă acum de la Porolissum arată că circulația monetară de aici se încadrează sub toate aspectele în cursul general al circulației monetare din imperiu, ceea ce confirmă integrarea absolută a Daciei romane în sistemul economic al Imperiului, integrare care constituie în ea însăși un aspect major al procesului de romanizare, iar materialul monetar de secolul IV, asociat la celelalte descoperiri arheologice, contribuie și el la o mai bună cunoaștere a traiului populației autohtone daco-romane din fostul municipiu Porolissum, după părăsirea Daciei.

EUGEN CHIRILĂ

EINIGE DATEN ÜBER DEN MÜNZUMLAUF IN POROLISSUM

(Zusammenfassung)

Porolissum lag in der Nähe eines Gebirgspasses der eine aussergewöhnliche wirtschaftlich und strategische Bedeutung aufwies. Die Römer organisierten im Porolissum, in Rahmen des nordwestlichen Limes Dakiens ein starkes Verteidigungssystem. Eine beträchtliche Menge von Münzen wurde im Porolissum in Umlauf gebracht. Diese Menge stammte aus drei Hauptquellen: 1. der Sold der Garnisonstruppe; 2. Investitionen in die wirtschaftliche Tätigkeit; 3. die Zollsteuern, die man beim Zoll von Porolissum einnahm.

⁶³ Izvoarele scrise menționează o „*Dacia Restituta*” la Nord de Dunăre, pe timpul împăraților din prima tetrarhie (vezi Pan. Lat. IV(8), III, 3), a cărei existență este confirmată, mai tirziu, și de Iulianus (Caesares, *Elogiul împăratului Constantin*, 24 = FHDR, II, p. 30–31); semnificativ este și titlul de „*Dacicus Maximus*”, purtat de Constantin I; apartenența Banatului la Imperiul Roman este documentată arheologic și mai ales prin descoperirile monetare de E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*, p. 94–98.

⁶⁴ *Idem*, p. 98.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 99.

Das zur Verfügung stehende Münzmaterial besteht aus 1345 einzelnen Münzen und einem kleinem Münzhort (8 Stück) aus dem 3. ten Jh. Die einzelnen Münzen werden in zwei Gruppen eingeteilt: a. 699 Münzen mit dem allgemeinem Hinweis dass sie in Porolissum entdeckt wurden (Tab. I); b. 646 Münzen die anlässlich der seit 1977 durchgeführten Ausgrabungen entdeckt wurden. Diese Münzen teilte der Verfasser je nach dem Objectiv in welchen sie gegrunder wurden:

1. grosses Römerlager — Tab. II
2. Zollgebäude — Tab. III
3. Amphitheater — Tab. IV
4. Römischer Weg — Tab. V
5. Gebäude L — Tab. VI
6. Terrasse mit Heiligtümer — Tab. VII

Ausser der kaiserlichen Münzprägungen fand man in Porolissum auch 60 coloniale Münzen (Tab. VIII). Die grosse in Umlauf befindliche Münzenmenge begünstigte eine beträchtliche Fälschungstätigkeit. In der Tab. IX stellt der Verfasser eine Liste mit echten, Subaeraten und Billondenaren aus dem Römerlager und dem Zollgebäude. In dem Römerlager gibt es 53,086%, im Zollgebäude 63,043% Fälschungen. Aus dem 4. ten Jh. wurden in Porolissum 21 Bronzemünzen von Constantinus I bis Valentinianus II entdeckt. Die Bronzemünzen des 4. ten Jh. wurden von der dakisch-römischen Bevölkerung benützt. Der Münzumlauf von Porolissum zeigt dass es unter allen Gesichtspunkten sich in den allgemeinen Münzumlauf des Römischen Reiches eingliedert.

AȘEZAREA RURALĂ ROMÂNĂ DE LA AITON (jud. Cluj)

Comuna Aiton este o localitate bogată în vestigii istorice. Urmele habitatului uman pe aceste și aceleași locuri se întind din neolitic până în zilele noastre¹.

Prezența urmelor umane, pentru îndelungate perioade de timp, nu este deloc întâmplătoare, la Aiton, avînd în vedere terenurile fertile și apropierea de salinile de la Turda și cele de la Cojocna.

Printre cele mai importante și mai bogat reprezentate urme de locuire sunt și cele corespunzătoare epocii romane², de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

1. Localizare

Așezarea romană de la Aiton se află la limita sudică a Daciei Porolissensis, la aproximativ 10–12 km de castrul legiunii V Macedonica, pe drumul roman dintre Potaissa și Napoca³. (Fig. 1) Așezarea romană este plasată aproximativ la mijlocul distanței de zece mii pași⁴ dintre anticele orașe Potaissa și Napoca. Considerăm foarte nimerit să reamintim că drumul roman, între cele două mari orașe antice, trecea prin sau pe lîngă actualele localități Ceanu Mic—Aiton—Gheorgheni⁵.

În cursul anilor 1979—1982 am încercat să stabilim, atît prin cercetări de suprafață, cît și printr-o săpătură de salvare — în toamna anului 1982 — întinderea așezării și elementele ei. Cercetările de suprafață au constatat în urmărirea, la suprafața solului, cu deosebire în perioada lucrărilor agricole de primăvară, a urmelor de ruine romane, colectarea de materiale de interes arheologic, însoțite de marcarea zonelor în care ele apar în cantități mari.

¹ TIR, L 34, p. 16; I. Moțu, în *ActaMP*, 5, 1981, p. 293–311.

² I. Téglás, în *ArchÉrt*, 26, 1906, p. 361–362; M. Roska, în *Dolj Cluj*, 6, 1915, p. 48–50; I. Mitrofan, în *ActaMN*, 9, 1974, p. 45; Idem, în *In Memoriam C. Daicoviciu*, p. 247; M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa*, 1, 1978, p. 21 și urm.; I. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa*, 2, 1980, p. 63–72; I. Moțu, în *ActaMP*, 5, 1981, p. 293–311.

³ Despre drumul roman vezi: J. F. Neigebaur, *Dacien aus den Überresten den classischen Alterums*, Brașov, 1851; V. Gooss, *Cronik der archeologischen Funde Siebenbürgens*, în *AVSL*, 13, 1876, p. 203; V. Russu, în *BSGR*, 10, 1889, p. 203; Idem, în *BSGR*, 24, 1903, p. 172; P. Király, *Apulum*, 1892, p. 207; Idem, *Dacia Provincia Augusti*, I, 1893; II, 1894, Becicherecul Mare, p. 11; 15; K. Torma, *A limes dacicus felső része*, Budapest, 1880, p. 114; Idem, *Adalék Észak-Nyugati Dacia Föld és Helyratához*, Pest, 1864, p. 29–34; I. Marțian, *Urme ale domniei romane în Ardeal*, Blaj, 1915, p. 20–30; O. Gh. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, 1937, p. 13; V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești, 1929; idem, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 108; *CIL*, III, 1627; TIR, L 34, p. 16.

⁴ *CIL*, III, 1627.

⁵ Problema traseului drumului roman a mai fost dezbătută. În acest sens vezi și I. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa*, 2, 1980, p. 64. În *IDR*, 1 harta provinciei Dacia, drumul este greșit trasat.

⁶ vezi nota 2

Pe baza informațiilor din literatura de specialitate mai veche⁶ și în urma observațiilor făcute pînă în prezent putem spune că așezarea romană era situată lîngă și de-o parte și de alta a drumului roman. Acesta a fost identificat arheologic în vatra satului, în mai multe puncte.⁷ Așezarea este, în parte, acoperită de actualul sat, în parte se află în hotarul acestuia, cu deosebire în zonele de Nord-Est și Sud-Sud-Est.

2. Întinderea așezării și elementele ei. (Fig. 2)

Urmele așezării sunt inegal răspîndite pe teritoriul satului, ele fiind mai bogate în trei puncte, unul în vatra satului și două în hotarul din afara vetrei locuite. a. În vatra satului, prin grădini⁸ și locuri arabile apar deseori fragmente de materiale de construcție: piatră de carieră, piatră fasonată, piatră de rîu cu urme de mortar, cărămizi, țigle, olane și fragmente de vase ceramice. Deseori locuitorii satului folosesc la ridicarea unor anexe gospodărești fie piatra din ruine, pe care o găsesc răspîndită la suprafață, pe cîmp, fie cea obținută prin demantelarea unor ziduri de clădiri identificate în cursul unor lucrări de excavare, sau cunoscute din tradiție.

Într-un caz, văzut de noi, cetățeanul Jișa Emanoil, casa nr. 186, a folosit chiar o porțiune din zidul unei construcții romane, în lungime de 7,10 m, aflat sub stratul actual de humus, drept fundație pentru peretele unui grajd. Zidul roman păstra trei rînduri de piatră, de carieră, și este orientat pe direcția Nord-Est—Sud-Vest. Am denumit, convențional, această construcție clădirea D.

Aproape de construcția amintită mai există semnalate alte două clădiri, prima denumită convențional de noi, clădirea C, în curtea casei nr. 121⁹, a doua clădire, E, în curtea cetățeanului Ursu Ioan, casa nr. 131. Tot în curtea lui Ursu Ioan cercetări mai vechi au scos la lumină urmele unui canal¹⁰. Față de acest canal, clădirea E, resturile ei, se află la 14 m Est. Este construită din piatră prinsă cu mortar.

b. În afara vetrei satului există cîteva zone, relativ întinse, care atrag atenția prin cantitatea mare de material arheologic răspîndit la suprafața solului, prin deranjările practicate de lucrările agricole. Cercetările noastre s-au concentrat, cu deosebire, în două puncte denumite de localnici: 1. „Între părăie” și 2. „Locul lui Poțu”.

1. În locul denumit „Între părăie” aflat în partea de Est-Nord-Est a satului am constatat, la suprafață, în afara fragmentelor de vase ceramice, numeroase fragmente de material de construcție: piatră fasonată, fragmente de tencuială, cărămizi, țigle, olane și bucăți de chirpic. Nu putem preciza ce clădiri au existat pe acest loc, dar prezența materialelor de construcție amintite ne face să credem că aici era cel puțin o construcție cu zid din piatră. Dar suprafața pe care se întind ruinele sugerează

⁷ Pentru identificarea drumului roman vezi I. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa* 2, 1980, p. 63—64.

⁸ Pentru răspîndirea urmelor așezării în alte puncte vezi M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa*, 1, 1978, p. 21 și urm.

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*

chiar existența unui grup de clădiri. Am numit, convențional, această grupare de construcții, clădirea F.

Prezența unor fragmente de chirpic, răspândite la suprafața solului, o punem acum pe seama existenței, în acest loc, a unei așezări din epoca bronzului¹¹, peste care s-au suprapus, în acest punct, clădirile din epoca romană.

Tot în acest punct, la cca. 50–60 m Nord de cîmpul de ruine s-au păstrat urmele unui canal roman, pe o lungime de 6,80 m. Canalul era construit din plăci de piatră așezate în unghi ascuțit cu vârful în jos.

2. În punctul denumit de localnici „Locul lui Poțu”, aflat în zona de Nord-Nord-Est a comunei, pe drumul spre satul Gheorgheni, am identificat urmele unei clădiri, ce se delimita pe arătură, pe o suprafață de cca. 50–60 m². Cum locuitorii începuseră demantelarea zidului, am executat cu elevii școlii o săpătură de control și salvare. Ea a fost limitată ca întindere, constînd dintr-o casetă de 14,10 × 2,50 m. Am descoperit o parte a unei clădiri, cu zid din piatră, din epoca romană. (Fig. 3) S-a păstrat, la această clădire — pe care o vom denumi, convențional, clădirea G — ultimul rînd din fundația zidului de piatră de la trei încăperi. Adîncimea la care se află zidul este de 0,80 m. În încăperea I s-a păstrat un padiment gros de 5 cm ce are drept bază un rînd de piatră mărunță de rîu. Padimentul era făcut din mortar de culoare alb-roșiatică. Din padiment s-au păstrat două porțiuni. Pe porțiunea de padiment din dreapta am găsit patru cărămizi de 35 × 35 × 4 cm, ce formau, probabil, bazele unor stîlpi de hypocaust. În spațiul dintre penultima și ultima cărămidă am găsit o monedă romană de bronz (nr. 3) și o lucernă (nr. 5, planșa XXI).

Încăperea I era despărțită de încăperea II printr-un zid. Acest zid a fost complet demantelat de către cetățeanul Hiriț Nicolae, casa nr. 346, care a folosit piatra la ridicarea unei anexe gospodărești. Urmele acestui zid se pot observa numai în peretele secțiunii. În dreptul m. 14 al casetei, în capătul ei de Sud-Vest, s-a păstrat un zid de 0,90 m, ce avea fundația din piatră de rîu prinsă cu mortar. S-a păstrat un singur rînd de piatră. Peste piatra de rîu a fost așezat un rînd de piatră de carieră, fasonată. Pe acest zid se sprijină un alt zid, mai îngust, de 0,60 m ce continuă spre Sud-Vest, fiind așezat perpendicular. Peretele dinspre Nord al încăperii I este construit din piatră de rîu prinsă cu mortar. Acest perete desparte încăperea I de un canal construit din piatră de rîu prinsă cu mortar. Canalul propriu-zis este pavat cu cărămizi de 25 × 25 × 3 cm și are forma unui arc de cerc. Nu putem preciza rolul canalului.

În capătul de Nord al casetei se află un alt zid, din piatră de rîu, prinsă cu mortar, lat de 0,80 m. Acest zid continuă spre Est.

De jur-împrejurul clădirii G, pe o suprafață mare sunt împrăștiate cantități apreciabile de materiale de construcție, toate în stare fragmentară, scoase în timpul lucrărilor agricole. Printre materialele împrăștiate se află și cîteva fragmente de tegulae mamatae și fragmente din cărămizi pentru stîlpi de hypocaust. În afara materialelor de construcție se găsesc numeroase fragmente de vase ceramice și piese din fier.

¹¹ I. Moțu, *op. cit.*, p. 295, fig. IV.

Avînd în vedere că sondajul a fost limitat nu putem, în faza actuală de cercetare, să precizăm planul, dimensiunile și nici destinația clădirii G. Totuși se poate presupune că această clădire servea ca locuință, o locuință întinsă, zidită din piatră, cu acoperiș de țigle și olane ce se sprijinea pe schelet de lemn și care era încălzită prin sistemul cu hypocaust.

La 400 m Sud de clădirea G se află o zonă în care se concentrează, de asemenea, mari cantități de materiale de construcție — piatră de carieră, piatră fasonată, fragmente de mortar, țigle, olane — cît și fragmente de vase ceramice. Această situație ne face să bănuim că aici se afla o altă clădire, pe care am înregistrat-o drept clădirea H. Predomină piatra de carieră — calcar — fasonată, cărămizile, țiglele, toate în stare fragmentară. În număr mare apar și fragmente de vase ceramice. În acest loc, la poalele unei ridicături a terenului, pe o lungime de 3,70 m, pe direcția Nord-Sud, se vede, la suprafață, un zid din piatră de carieră și piatră fasonată, prinsă cu mortar. Din acest loc, lîngă zid, am recoltat, pe lîngă fragmente de vase ceramice, un fragment dintr-un relief sculptural (*nr. 7, planșa XXI*), un fragment dintr-o volută de capitel? (*nr. 8, planșa XXI*) și un fragment dintr-un altar? (*planșa XXII*), toate din piatră.

În spațiul dintre clădirea G și H am găsit, la suprafața solului trei fragmente de inscripții (*nr. 2, 3, 4, planșa XXI*), două arme (*nr. 1, 2, planșa XXIII*) și o cheie din fier (*nr. 3 planșa XXIII*).

Tot din această zonă provine o bază de coloană, din piatră de carieră, ce se păstrează în muzeul sătesc din Aiton. Această piesă a fost descoperită la cca. 800 m Nord de clădirea G.

În afara construcțiilor menționate pînă acum, din așezarea romană de la Aiton mai făceau parte și alte două construcții pe care le-am numit clădirea A, respectiv clădirea B. Prima dintre ele, clădirea A, a fost semnalată de I. Téglás, în hotarul dintre satele Rediu și Martinești¹², pe un teren astăzi inundat de un lac. Clădirea B a fost descoperită și cercetată în toamna anului 1913 de către M. Roska¹³. Clădirea avea patru încăperi patruleter și o a cincea absidată, numerotate de M. Roska de la A la E. Dimensiunile încăperilor sunt: încăperea A = 4 × 3,5 m; B = 3,50 × 3,50 m; C = 5,60 × 3,40 m; D × 3,50 = 3,50 m. Încăperea D are zidul de Sud întrerupt. În fața porțiunii întrerupte, M. Roska notează existența *praefurnium*-ului. În încăperea E s-au păstrat, paralel cu zidul absidat, cărămizi¹⁴. (*vezi Fig. 3, nr. 2*)

Ca plasare în teren, clădirea B, se află la aproximativ 800—900 m Nord-Vest de clădirea G, în locul denumit de săteni „Podul de piatră”. (*vezi Fig. 2*)

3. Elementele așezării

Pînă în prezent, pe raza comunei Aiton și în apropierea ei, au fost depistate un număr de 8 clădiri sau grupuri de clădiri ce sunt, ca amplasament pe teren, aproximativ paralele cu drumul roman. Aceste clădiri

¹² I. Téglás, în *ArchÉrt*, 26, 1906, p. 361—362.

¹³ M. Roska, în *Dolg Culj*, 6, 1915, p. 48—50.

¹⁴ *Ibidem*

sunt: clădirea A, ale cărei urme au fost depistate de către I. Tég-lás¹⁵ în hotarul dintre satele Rediu și Martinești; 2. clădirea B, cercetată de către M. Roska¹⁶; 3. clădirea C, în curtea casei cu nr. 121¹⁷; 4. clădirea D, casa cu nr. 186, un zid al clădirii fiind folosit drept fundație pentru un grajd; 5. clădirea E în curtea cetățeanului Ursu Ioan, casa nr. 131; 6. clădirea F, din locul numit „Între pâraie”; 7. clădirea G, sondată de noi, în locul numit „Locul lui Poțu”; 8. clădirea H, aflată la 400 m Sud de clădirea G.

Referitor la amplasamentul pe teren a acestor clădiri se poate observa că sunt așezate, astăzi, pe un loc relativ drept, ușor înclinat, orientat, în general, către Est. De altfel se poate observa că ele sunt grupate într-un anumit fel. Astfel, cu excepția clădirii A care nu se găsește în vatra satului, ele sunt așezate după cum urmează: 1. grupul de clădiri C, D, și E se află în partea de Sud-Est a satului actual, în raport de drumul roman, și 2. grupul de clădiri B, G, H, care se află în partea de Nord-Est a localității, în raport tot de drumul roman. Clădirea sau grupul de clădiri F se află aproximativ la mijlocul distanței dintre cele două grupuri, pe direcția Est-Nord-Est față de drumul roman.

Pe teren ele apar dispuse într-un arc de cerc ce pornește dinspre partea de Sud-Est a localității către partea de Nord-Est, față de drum.

Izolată rămâne clădirea A ale cărei urme nu se mai văd astăzi ele fiind acoperite de apele unui lac în hotarul dintre satele Martinești și Rediu.

În afara celor arătate cu referire la așezarea rurală romană de la Aiton, de pe raza comunei, care cuprinde și satul Rediu, aflat la Vest de Aiton, mai este cunoscut un relief, intrat în bibliografia de specialitate¹⁸ și sunt menționate materiale ceramice din epoca romană, în special ceramică de uz casnic.

Considerăm că toate aceste clădiri menționate pînă acum reprezintă locuințe. În afara locuințelor, la Aiton, este foarte posibil să fi existat și o „mansio”¹⁹. Presupunem acest lucru avînd în vedere descoperirea unor piese de armament. În același timp este posibilă existența unui lăcaș de cult după cum pare să indice apariția unor fragmente de vase ceramice cu decor în formă de șarpe.

4. Caracterul așezării

În ceea ce privește caracterul așezării suntem de părere că, la Aiton a existat o așezare rurală de coloniști. Deocamdată lipsa materialului dacic ne face să credem că populația dacică, autohtonă, nu a locuit în această așezare.

Pentru o așezare de coloniști pledează, în primul rînd, situația social-economică mai bună reflectată de clădirea de piatră, materialul arheologic

¹⁵ I. Tég-lás, *op. cit.*, p. 361.

¹⁶ vezi nota 13.

¹⁷ M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.* p. 21.

¹⁸ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 367.

¹⁹ Pentru existența unei „mansio”, dar nu și pentru așezare, optează și Mitrofan în *In Memoriam C. Daicoviciu*, p. 247 unde îl citează pe M. Roska, în *Dolj Cluj*, 4, 1913, p. 48–50. De fapt es vorba de teDolj. 6, 1915, p. 48–50, fiind vorba probabil de o greșală de tipar,

bogat și variat, de fragmentele sculpturale²⁰. Pentru o așezare de coloniști pledează, în afara locuințelor ridicate în piatră în manieră tipic romană, încălzite cu hypocaust, și existența unor anumite piese de import. Din categoria importurilor remarcăm ceramica de lux — terra sigillata —, o amforă a adus din Hispania²¹, un opaiț cu stampila „AVITY”.

Credem că cele arătate pînă aici permit să afirmăm că așezarea romană de la Aiton a fost formată, în principal, din locuințe de piatră sau poate chiar villae rustice. Distanțele dintre clădiri sugerează, acum, un anumit spațiu (teren) aparținător fiecăreia dintre ele. Clădirile erau ridicate din piatră, aveau acoperiș cu țigle și olane, pe schelet de lemn. Cel puțin două dintre clădiri aveau instalații de încălzire cu hypocaust. Nu putem fi siguri că nu au existat și alte tipuri de clădiri, cum ar fi cele cu pereți din chirpic. Numărul mare de clădiri — opt —, semnalate pînă în prezent, toate din piatră, ne face să presupunem că resturile de chirpic care apar deseori, împreună cu materialul de epocă romană, nu trebuie asociat epocii romane, ci așezării de epoca bronzului, și ea destul de întinsă. De altfel urmele de chirpic nu apar în contextul urmelor de tip roman decît în două puncte, și anume „Între păraie” și în zona de Vest a satului.

În așezare se practica, desigur, ca ocupație principală, agricultura.

5. *Cronologia așezării*

În momentul de față, în ciuda lipsei unor cercetări de amploare avem posibilitatea să stabilim limitele teritoriale ale așezării și cronologia ei. Viața așezării romane a început în secolul al II-lea și a durat pînă în secolul al VI-lea.

Începuturile așezării romane le putem considera certe în anul 108, cînd cohors I Ulpia Hispanorum mil. civ. Rom. eq. a ridicat, la Aiton, un miliariu²² de-a lungul drumului. Așezarea a continuat în tot cursul secolului al II-lea. Pentru jalonarea existenței ei în secolul al II-lea avem următoarele elemente:

a. trei monete de bronz: 1. monetă de bronz din timpul lui Aelius Hadrianus²³; 2. un as emis de Antonius Pius pentru Faustina Senior, între 141—164²⁴; 3. un sestertius emis pentru Faustina Iunior, între 149—150²⁵;

b. un fragment de terra sigillata, provenind de la Lezoux, databil în perioada dintre Aelius Hadrianus și Antoninus Pius²⁶;

c. o amforă, fragmentară, de import, cu stampila „VIRGIN” databilă în a doua jumătate a secolului al II-lea²⁷;

d. o cărămidă, fragmentară, cu stampilă, în tabula ansata, a legiunii

²⁰ D. Protase, in *ActaMN*, 5, 1969, p. 509.

²¹ M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.* p. 22.

²² *CIL*, III, 1627.

²³ I. Moțu, *op. cit.* p. 298.

²⁴ I. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.*, p. 64.

²⁵ Mulțumim prof. E. Chirilă pentru determinarea monetelor.

²⁶ F. Oswald, *Index of figure-types on T.S.* London, 1964, p. 58, nr. 684 A.

²⁷ M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.*, p. 22, cu bibliografie.

V Macedonica²⁸ databilă în ultimul sfert al secolului al II-lea, dacă nu în secolul al III-lea;

e. un opaîț cu stampilă ce se datează pentru secolul al II-lea²⁹.

Așezarea a continuat să existe și în secolul III. Pînă în acest moment singurul element cert pentru existența în secolul III este o monedă de bronz de la Philippus Arabs, cu anul de emitere 247; mai putem adăuga cărămida cu stampila legiunii V Macedonica mai sus amintită.

Pentru secolul al IV-lea continuarea așezării de la Aiton poate fi dovedită prin existența vaselor ceramice cenușii cu decor în val, tipice pentru epoca respectivă.

Pentru secolul al V-lea avem un solidus de la Theodosius al II-lea³⁰.

Așezarea și-a continuat existența și în secolele următoare³¹.

6. Comentariu istoric în legătură cu materialul arheologic

Materialul arheologic recoltat este caracteristic perioadei de timp a existenței provinciei Dacia. Repertoriul selectiv de material arheologic descoperit are scopul de a pune în lumină adevărata față a vieții unei așezări rurale obișnuite. El prezintă cele mai importante grupe de materiale. În cazul ceramicii, vasele au fost întregite grafic astfel că dg. reprezintă diametrul gurii la vasul întregit grafic.

Din punct de vedere cantitativ cea mai mare parte a materialului este formată din vase ceramice, toate lucrate la roată, și din materiale de construcție din ceramică.

Din categoria vaselor ceramice remarcăm: a. piesele de import — terra sigillata — în număr de 3; acestora li se adaugă un pahar, fără decor — (*planșa III*, nr. 3); un opaîț cu stampila „AVITI” — (*planșa XXI*, nr. 5); o amforă, păstrată fragmentar, cu stampila „VIRGIN”; b. vase ceramice produse în alte centre din provincie: vase de decor stampilat, în număr de 7 piese — (*planșa I*) — .Vasele din această categorie, găsite de noi, sunt făcute, în totalitatea lor, din pastă foarte fină de culoare roșie-cărămizie, întotdeauna cu firnis roșu. Nu cunoaștem, în stadiul actual al cercetărilor, din care centru de producție puteau proveni. Putem doar spune că nu par a proveni nici de la Cristești³², nici de la Porolissum³³, după cum nu par a proveni nici de la Potaissa. Probabil au fost aduse din Napoca.

c. Vasele ceramice obișnuite, sunt foarte probabil produse locale. În cea mai mare parte a lor sunt făcute din pastă fină și foarte fină; predomină pasta de culoare roșie-cărămizie. Între vasele din pastă de culoare roșie-cărămizie întâlnim foarte des categoria celor acoperite cu firnis roșu. Apar și vase din pastă de culoare cenușie, întotdeauna din pastă foarte

²⁸ I. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.*, p. 64, 79, fig. 6, nr. 1.

²⁹ CIL, III, 12012, 24; D. Iványi, *Die Pannonische Lampen. Eine Typologisch-Kronologische Übersicht, Diss. Pann.*, II, 2, Budapest, 1953, p. d2—13; tip VII, tabela LXXX, 43, datează pentru ultimul sfert al secolului I. Pentru piesa de la Aiton propunem primul sfer al secolului al II-lea.

³⁰ Horedt, *Contrib.*, p. 39.

³¹ M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.*, p. 26

³² D. Popescu, în *Materiale*, 2, 1956.

³³ N. Gudea, în *ActaMP*, 4, 1980, p. 105—190.

fină. Numeric, ele sunt mai puține comparativ cu grupa menționată anterior.

Formele care apar sunt următoarele : *oale* — 39, din care 19 din pastă de culoare roșie-cărămizie și 20 din pastă de culoare cenușie ; *căni* — 16, din care 15 de culoare roșie, 1 de culoare cenușie ; *străchini* — 57, din care 42 roșii-cărămizii, 15 de culoare cenușie ; *farfurii* — 1, de culoare roșie-cărămizie ; *pahare* — 1, de culoare cenușie ; *fructiere* — 1, de culoare roșie-cărămizie ; *chiupuri* — 8, din care 7 roșii-cărămizii, 1 cenușiu ; *mortaria* — 2, de culoare roșie-cărămizie.

Cantitatea materialelor, deși marea lor majoritate provin de la suprafață, ne permite să afirmăm că numeric predomină oalele și străchinile, ceea ce este absolut obișnuit în așezările romane. Până în acest moment nu avem amfore, cu excepția fragmentului stampilat, mai sus menționat.

Materialele de construcție din ceramică sunt numerotate. Această categorie de materiale este reprezentată de cărămizi, țigle, olane, tegulae mamatae, cărămizi pentru stâlpi de hypocaust. Marea lor majoritate sunt în stare fragmentară. Întregi am găsit numai următoarele piese : o cărămidă $40 \times 29 \times 4,8$ cm în punctul denumit „Între pâraie” ; cărămizi $25 \times 25 \times 3$; $35 \times 35 \times 4$ cm, cărămizi pentru stâlpi de hypocaust $14 \times 10 \times 4$ cm, găsite la clădirea G.

Unele dintre piese, în general țiglele, sunt decorate cu mîna, fie cu linii în cruciș, fie cu cercuri concentrice — *vezi planșa XX*.

Printre materialele descoperite se află și un fragment dintr-o statueta, din ceramică, ce reprezintă partea din spate a unui tors feminin — *vezi planșa XXI, nr. 6*.

La Aiton au fost găsite și un număr de 6 inscripții pe materiale ceramice, toate în stare fragmentară — *vezi planșa XXI*. Inscripțiile cu nr. 1, 2 au fost obținute prin stampilare. Prima dintre ele ar putea fi abrevierea numelui cohorței I Ulpia Hispanorum, care a construit drumul dintre Potaissa și Napoca. Textul stampilat se păstrează pe un fragment dintr-o țiglă. Tot pe un fragment de țiglă se păstrează cea de-a doua piesă cu text stampilat, ce cuprinde un grup de două litere „TR”.

O a treia piesă cu text stampilat este cărămida cu sigla legiunii V Macedonica³⁴.

Celelalte trei piese — *planșa XXI, nr. 3, 4* — au textul executat prin incizare, două după arderea materialului ceramic, una înaintea arderii. Inscripțiile cu nr. 3, 4, zgîriate pe fragmente de țigle, după ardere au textul în limba latină — nr. 3 — ...TEMENE/ ... FUSIAM ... ; în limba greacă — nr. 4 — ΚΗΣΠ. În legătură cu această piesă prof. I. I. Russu făcea remarca potrivit căreia acest text ar fi legat de anumite practici magice, religioase. Textul „redactat” în limba latină este executat extrem de stîngaci, ceea ce indică, pe de o parte greutatea de a inciza pe ceramică arsă, pe de alta cunoașterea scrisului în limba latină. Cea de-a treia inscripție, incizată pe o cărămidă, este formată dintr-o singură literă, „R”.

Existența acestor documente epigrafice atestă cunoașterea scrisului și practicarea lui în cadrul așezării romane de la Aiton.

³⁴ I. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, *op. cit.*, p. 64.

Uneltele și piesele din fier, precum și piesele de armament, nu sunt numeroase, dar folosirea lor este atestată. Numeric predomină instrumentele și uneltele — *vezi planșa XXIII–XXIV*. Piroanele sugerează existența schelăriei de lemn la acoperiș, iar uneltele indică practicarea unor meșteșuguri.

De pe teritoriul fostei așezări am recoltat și câteva fragmente din elemente arhitecturale și sculpturale, din piatră. Elementele sculptural-arhitectonice au fost executate în piatră de calcar ce există în apropiere, în cariera de la Copăcenii. Ele constau dintr-un fragment de capitel din care se păstrează o volută — *planșa XXI, nr. 8*, un fragment sculptural — *planșa XXI, nr. 7*; un fragment de altar? — *planșa XXII*.

În afara acestor piese cu caracter artistic, găsite de noi, de pe teritoriul comunei Aiton, din locul numit „Podul de piatră”, provine o bază de coloană ce se păstrează în muzeul sătesc. Din satul Rediu, ce aparține comunei Aiton, provine un relief sculptural cunoscut deja în literatura de specialitate³⁵.

7. Concluzii

Considerăm că la Aiton a existat o importantă așezare rurală, de coloniști. Așezarea a ajuns înfloritoare, probabil, datorită plasării într-o regiune fertilă, legăturii cu salinile și poziției sale pe drumul roman principal. Ea a dăinuit întreaga perioadă de timp ce corespunde stăpînirii romane în Dacia și a continuat să existe în secolele următoare retragerii din Dacia. Elementele componente și poziția lor, față de drumul roman luat ca ax, arată că avem o așezare destul de întinsă cu locuințe de piatră, încălzite, atestînd un nivel de trai ridicat. În cuprinsul așezării este foarte posibil să fi existat și o „mansio”.

Credem că pe viitor se impune o cercetare arheologică sistematică, intensă și de lungă durată care să pună în lumină elementele așezării, planul lor, întinderea și durata existenței ei.

REPERTORIUL MATERIALULUI ARHEOLOGIC SELECTIV

Ceramică cu decor stampilat: planșa I

1. *Strachină*; fragmente; buză și perete; foarte bine arsă; pastă foarte fină, culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu în interior și la exterior; dg = 18 cm; decor: ove pline cu deschiderea în sus; cercuri concentrice și linii verticale formate din patrulete; 1981, „Între păraie”.

2. *Strachină?*; fragment; buza și perete; foarte bine arsă; pastă foarte fină, culoare roșie cărămizie; dg. = 16 cm; decor: pe fragmentul păstrat se poate observa urma unei benzi, semicirculare, în relief, lipită pe suprafața vasului și decorată cu cercuri simple mici; sub banda lipită un grup de trei cercuri mici, simple, care încadrează o porțiune ce pare a fi fost atașată, lipită, dar fără decor; în registrul din dreapta, cercuri simple, neînchise. Decorul format din bandă este evident lipit în urma producerii vasului, sub el pătrîndu-se două caneluri, executate odată cu vasul; 1982, „Locul lui Poțu”;

3. *Strachină*; fragment; buză și perete; foarte bine arsă; pastă lină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu în interior și la exterior; dg. = 16 cm; decor: în interior, sub buză

³⁵ vezi nota 18.

două caneluri, paralele, incizate; decor stampilat, la exterior, format din două semicercuri în care sînt imprimate linii în zig-zag terminate la capete cu un motiv vegetal; imită spicele?; între cele două semicercuri un motiv vegetal, alungit, pe verticală; 1982, „Locul lui Poțu”

4. *Strachină?*; fragment; perete și fund; foarte bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu în interior și la exterior; dimensiuni: $3,4 \times 5,1 \times 0,8$ cm; decor: rozetă mică cu opt petale, egale, sinetrice; în jurul rozetei două cercuri concentrice, în cel interior dreptunghiuri; 1981, „Între părăie”;

5. *Fragment ceramic*; dimensiuni: $4 \times 3 \times 1$ cm; foarte bine ars; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu închis pe ambele fețe; decor: motiv vegetal, cruciform, cu brațele laterale curbate în jos; 1981, „Între părăie”;

6. *Strachină?*; fragment; perete; dimensiuni: $5,6 \times 4,5 \times 0,6$ cm; foarte bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; urme ușoare de firnis roșu; decor: rozete mici; frunză cu vârful în sus; arcade întretăiate de linii; 1982, „Locul lui Poțu”;

7. *Fragment ceramic*; strachină?; perete; dimensiuni: $8,4 \times 4,5 \times 0,6$ cm; foarte bine ars; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu în interior și la exterior; decor: frunze mari și mijlocii cu nervuri; o frunză mare, cu vârful în sus; 1982, „Locul lui Poțu”.

Planșa II

1. *Fructieră*; fragment; buză și un mic fragment din perete; bine arsă; pastă zgrunțu-toasă; culoare gălbui-maronie, cu angobă roșcat-maronie; dg. = 24 cm; decor: buza este alveolară; sub buză un briu, în relief, sub briul în relief un briu alveolar; 1982, „Între părăie”; reconstituire grafică;

2. *Pahar*; fragment; buză, perete și o parte din fund; foarte bine ars; pastă foarte fină; culoare cenușie, cu luciu metalic; dg. = 8 cm; prezintă două registre; registrul inferior este decorat cu motiv în val; 1980, „Între părăie”;

3. *Pahar*; fragment; buză și perete; de import; foarte bine ars; culoare roșie; face parte din categoria vaselor de tip terra sigillata dar nu are decor; dg. = 14 cm; are o canelură, incizată; 1981, „Locul lui Poțu”; reconstituit grafic;

4. *Bol*; terra sigillata; fragment; dimensiuni: $6,2 \times 4,5 \times 0,5$ cm; decor: ove pline cu deschiderea în sus; între ove bastonaș vertical; sub briul de ove un briu îngust format din perle mici, frunze; în partea dreaptă probabil un animal; corp uman în poziție semiculcată; „Locul lui Poțu”; Lezoux, forma 37, Albuzeius; Cinamus; F. Oswald, *Index of figured types on T.S. London, 1936–1937*, p. 58, nr. 684 A;

5. *Bol?*; terra sigillata; fragment; dimensiuni: $4,9 \times 2,5 \times 0,5$ cm; prezintă ardere secundară; decor: ove simple cu deschiderea în jos?; 1982, „Locul lui Poțu”;

6. *Bol?*; terra sigillata; fragment; dimensiuni: $2,5 \times 2 \times ?$ cm; decor: frunze într-un cadru oval; 1980, „Între părăie”.

Planșa III

Strachini roșii

1. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pasta fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; urme de ardere secundară; dg. = 26 cm; decor: aproape de fund o canelură, incizată, 1982, „Locul lui Poțu”;

2. *Strachină*; cu fund plat; fragment; buză, perete și parte din fund; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 26 cm; decor: trei benzi cu perle ovale mari și mici; sunt dispuse sub buza vasului, pe centrul peretelui și deasupra liniei de demarcare a fundului; primele două benzi au decorul oblic, îndreptat spre stînga; ultima bandă are decorul spre dreapta; sub perlele ultimei benzi, puncte; toate elementele de decor sunt incizate; 1981, „Locul lui Poțu”;

3. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 22 cm; 1981, „Locul lui Poțu”.

Planșa IV

4. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare gălbui-roșiatică, cu firnis roșu; dg. = 24 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;
5. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 24 cm; 1981, „Între pâraie”;
6. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, curme ușoare de firnis roșu; dg. = 22 cm; decor: la 2 cm sub curbura de sub buză o canelură, îngustă, incizată; 1982, „Locul lui Poțu”;
7. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă, pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 20 cm; 1981, „Între pâraie”;
8. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 20 cm; decor: sunt curbura buzei o canelură, îngustă, incizată; 1981, „Între pâraie”;

Planșa V

9. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 28 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;
10. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 28 cm; vasul are două registre delimitate printr-un briu, în relief; 1981, „Locul lui Poțu”;
11. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 28 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;
12. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis maroniu-roșcat; prezintă ardere secundară; dg. = 26 cm; 1982, „Locul lui Poțu”.

Planșa VI

13. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșcată, cu firnis maroniu închis; dg. = 26 cm; vasul are două registre delimitate printr-un briu în relief; 1981, „Între pâraie”;
14. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 26 cm; vasul are două registre delimitate printr-un briu în relief; 1981, „Locul lui Poțu”;
15. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu urme de firnis roșu; dg. = 26 cm; vasul are două registre, delimitate printr-un briu în relief, 1981, „Locul lui Poțu”;
16. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșiatică; dg. = 24 cm; vasul are două registre, delimitate printr-un briu în relief; 1981, „Între pâraie”;

Planșa VII

17. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; cu firnis maroniu închis; dg. = 25 cm; vasul are două registre delimitate printr-un briu în relief; 1982, „Locul lui Poțu”;
18. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 28 cm; 1981, „Între pâraie”;
19. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 28 cm; 1981, „Între pâraie”;

20. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină nisipoasă; culoare roșie-cărămizie; dg. = 26 cm; 1981, „Între pâraie”;

21. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 26 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;

Planșa VIII

22. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu închis dg. = 24 cm; 1981, „Între pâraie”;

23. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 24 cm; decor: buza are două caneluri; 1982, „Locul lui Poțu”;

24. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 24 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

25. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 24 cm; decor: la 1,5 cm de curbura de sub buză are o canelură, semicirculară, adâncă; 1981, „Între pâraie”;

26. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gălbui-roșcată; dg. = 20 cm; decor: la 2,5 cm, de curbura de sub buză are două caneluri, paralele, incizate; 1982, „Locul lui Poțu”;

27. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 20 cm; decor: sub curbura de sub buză o canelură, incizată; 1982, „Locul lui Poțu”;

Planșa IX

28. *Strachină*; fragment; cu fund inelar și minier; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 27 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

29. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare gălbui-roșatică; urme de ardere secundară; dg. = 28 cm; decor: buza are 2 caneluri, semicirculare, incizate, paralele; 1982, „Locul lui Poțu”;

30. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 20 cm; 1981, „Între pâraie”;

31. *Strachină*; fragment; buza și pete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie; dg. = 22 cm; 1981, „Între pâraie”;

32. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșatică; dg. = 18 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;

Străchini cenușii

Planșa X

1. *Strachină*; fragment; buză și perete; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu angobă neagră; dg. = 24 cm; 1981, „Între pâraie”;

2. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină, culoare cenușie; dg. = 20 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;

3. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 22 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

4. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gris-cenușie; dg. = 18 cm; 1981, „Între pâraie”;

5. *Strachină*; fragment; buza și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis negru-cenușiu; dg. = 19 cm; decor: sub curbura buzei are două caneluri, paralele, incizate; 1982, „Locul lui Poțu”;

6. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare cenușie, cu firnis negru-cenușiu; dg. = 16 cm; decor: sub buză are o canelură, incizată; 1982, „Locul lui Poțu”;

Planșa XI

7. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis nergu-cenușiu; dg. = 28 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

8. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare cenușie, cu firnis cenușiu închis; dg. = 24 cm; decor: sub curbura buzei are patru caneluri, incizate, paralele; 1980, „Între pâraie”;

9. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu închis; dg. = 26 cm; 1981, „Între pâraie”;

10. *Strachină*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină, culoare gris-cenușie, cu firnis negru-cenușiu; dg. = 24 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

*Oale roșii**Planșa XII*

1. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 28 cm; decor: buza are trei caneluri, incizate, paralele; 1981, „Între pâraie”;

2. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie; ardere secundară; dg. = 22 cm; decor: pe buza are trei caneluri, incizate, paralele; la 4 cm de curbura de sub buză o canelură, incizată; 1981, „Între pâraie”;

3. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 22 cm; la 1 cm sub curbura de sub buză are o canelură, incizată; 1981, „Locul lui Poțu”;

4. *Oală?*; cană?; fragment; buză, perete și toartă; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie; dg. = 18 cm; decor: pe buză are trei caneluri, paralele, incizate; 1981, „Locul lui Poțu”;

5. *Cană*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 18 cm; decor: buza are trei caneluri, incizate, paralele; 1981, „Între pâraie”;

Planșa XIII

6. *Oală*; fragment; buză, perete și toartă; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie; dg. = 12 cm; 1981, „Între pâraie”;

7. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă, cu angobă roșcat-maronie; ardere secundară; dg. = 18 cm; 1981, „Între pâraie”;

8. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu-marونی; ardere secundară; dg. = 18 cm; 1981, „Între pâraie”;

9. *Cană*; fragment; buză, perete și parte dintr-o toartă; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșiatică, cu firnis roșu; dg. = 15 cm; decor: buza are două caneluri, paralele, incizate; 1981, „Locul lui Poțu”;

10. *Cană*; fragment; buză și parte dintr-o toartă; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșiatică; dg. = 12 cm; decor: buza are două caneluri, incizate, paralele; 1981, „Locul lui Poțu”;

11. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gălbui-roșiatică; dg. = 12 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

12. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșiatică; dg. = 12 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

13. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 11 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

Planșa XIV

14. *Oală*; fragment; buză și perete; parte dintr-o toartă; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 16 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

15. *Cană*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșiatică, cu firnis roșu; dg. = 14 cm; decor: buza are două caneluri, incizate, paralele; 1981, „Între pâraie”;

16. *Oală*; cană?; fragment; buză și perete; păstrează locul de inserție a unei torți; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 14 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

17. *Oală*?; cană?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie; dg. = 14 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

18. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 12 cm; decor: sub buză are două caneluri, incizate, paralele; 1982, „Între pâraie”;

19. *Oală*?; cană?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie; dg. = 12 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

20. *Cană*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 10 cm; 1982, „Între pâraie”;

Planșa XV

21. *Cană*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gălbui-roșiatică, cu firnis roșu; dg. = 9 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

22. *Cană*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă nisipoasă; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu-maroniu; dg. = 11 cm; decor: buza are trei caneluri, incizate, paralele; 1982, „Locul lui Poțu”;

23. *Oală*?; cană?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 11 cm; 1982, „Între pâraie”;

24. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 10 cm; decor: trei caneluri, incizate, paralele; 1982, „Locul lui Poțu”;

25. *Oală*?; cană?; *ulcior*?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină, culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 8 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;

Planșa XVI

26. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 22 cm; 1982, „Locul lui Poțu”; între clădirea G și H;

27. *Oală*?; cană?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 18 cm; decor: buza are trei caneluri, incizate, paralele; la 1,5 cm de curbura buzei are o canelură, incizată; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;

28. *Oală*?; cană?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă, culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 16 cm; decor: pe buză are două caneluri, incizate, paralele; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;

29. *Cană*; fragment; buză și perete; păstrează locul de inserție a unei torți; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gălbui-roșiatică; dg. = 14 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;

30. *Cană*; fragment; buză, perete și parte dintr-o toartă; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 14 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;

31. *Cană*; fragment; buză, perete și parte dintr-o toartă; bine arsă; pastă fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 11 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H.

Oale cenușii

Planșa XVII

1. *Oală*; fragment; buză, perete și o toartă; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 20 cm; decor: la 1 cm de curbura de sub buză are două caneluri, incizate, paralele; 1982, „Între pâraie”;
2. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 18 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
3. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă nisipoasă; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; ardere secundară; dg. = 18 cm; 1981, „Între pâraie”;
4. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gris-cenușie; dg. = 16 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
5. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 14 cm; 1982, „Locul lui Poțu”;
6. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu dg. = 15 cm; decor: sub curbura de sub buză are patru caneluri, incizate, paralele 1981, „Între pâraie”;
7. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă zgrunțuroasă; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 16 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;

Planșa XVIII

8. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă zgrunțuroasă; culoare gris-cenușie cu firnis cenușiu dg. = 24 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
9. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 26 cm; decor: la 1 cm de curbura de sub buză are două caneluri, înguste, incizate, paralele; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
10. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 18 cm; 1981, „Între pâraie”;
11. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare cenușie, cu firnis cenușiu; ardere secundară; dg. = 15 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
12. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis negru-cenușiu; dg. = 15 cm; decor: la 2 cm de curbura de sub buză are o canelură, lată, semicirculară, incizată; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
13. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă nisipoasă; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 9 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
14. *Oală*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă zgrunțuroasă; culoare gris-cenușie; dg. = 18 cm; 1981, „Între pâraie”;
15. *Cană*?; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gris-cenușie, cu firnis cenușiu; dg. = 12 cm; decor: buza are două caneluri, incizate, paralele; 1981, „Între pâraie”;

Chiupuri

Planșa XIX

1. *Chiup*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 34 cm; 1981, „Între pâraie”;
2. *Chiup*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă fină-nisipoasă; culoare roșie-cărămizie; dg. = 24 cm; 1981, „Locul lui Poțu”;
3. *Chiup*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie cu firnis roșu; ardere secundară; dg. = 24 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
4. *Chiup*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare gălbui-roșiată; dg. = 20 cm; 1981, „Între pâraie”;
5. *Chiup*; fragment; buză și perete; bine arsă; pastă foarte fină; culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; dg. = 14 cm; decor: buza are trei caneluri, incizate, paralele; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H.

Planșa XX

1. *Mortarium*; fragment; buza și perete; bine ars; pastă fină-nisipoasă, culoare roșie-cărămizie; dg. = 34 cm; buza este evazată spre exterior; pe fața interioară a peretelui se păstrează fragmente de piatră, mărunță, albă; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
2. *Țiglă*; fragment; bine arsă; pastă fină nisipoasă; dimensiuni: 14 × 10 × 3 cm; decor: cercuri concentrice, incizate; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
3. *Cărămidă*, padimentară; fragment; bine arsă; pastă zgrunțuroasă; culoare roșie-cărămizie; dimensiuni: 8,2 × 7,5 × 1 cm; decor: striuri semicirculare; 1982, Locul lui Poțu” între clădirea G și H;
4. „*Pișcol*” padimentar; fragment; foarte bine ars; pastă fină-nisipoasă, culoare roșie-cărămizie; dimensiuni: Lp. = 4 cm l. = 4m5 cm; h = 2,5 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, clădirea G;

Inscripții pe materiale tegulare

Planșa XXI

1. *Țiglă*; fragment; dimensiuni: 5,2 × 4,2 × 1,2 cm; stampila liberă, cu literele adincite; text fragmentar: [...] GH I H [...] Lp. = 3,5 cm; hl. = 0,8 cm; C(o)h(ors) I H (ispanorum) ?; 1981, „Între păraie”;
2. *Țiglă*; fragment; dimensiuni: 3,5 × 3,8 × ? cm; ștampila liberă, cu literele adincite; text fragmentar: [...] T R [...] Lp. = 1,9 cm; hl. = 0,8 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
3. *Țiglă* ?; fragment; dimensiuni: 7,2 × 3,3 × 0,7 cm; literele incizate după ardere; se păstrează un grup de 12 litere, pe două rânduri și o mică parte din a 12-a literă; în rîndul 1 sunt 6 litere în rîndul 2 alte 6 și un mic fragment dintr-o a șaptea; literele sînt înalte între 1,2 – 0,5 cm; text fragmentar: [...] TEMENE...] / [...] FVSIAM...] ?; în rîndul 1, literele E și M în ligatură; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
4. *Țiglă* ?; fragment; dimensiuni: 7,5 × 4,5 × 1 ? cm; literele incizate după ardere; text fragmentar: KHIE; litere înalte de 0,7–1,7 cm; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;
5. *Opaif*, de tip Firmalampe; lungime = 9 cm; lățime = 6 cm; înălțime = 2,5 cm; produs prin turnare, din pastă foarte fină, culoare roșie-cărămizie, cu firnis roșu; corpul rotund; de tipul cu canal îngust și fără toartă; corp rotund, disc concav, bordura ornamentată cu trei protuberanțe; două orificii, de alimentare și filar; decor: cap de Gorgona ?; pe fundul exterior al bazinului are ștampila „AVITI”; datare: primul sfert al sec. I e.n., cf. CIL, III, 12012,14; C. Ivány *Die Pannonische Lampen. Eine Typologisch-Kronologische Übersicht*, Diss. Pann, II, 2, Budapest, 1953, p. 12–13, tip VII, tabela LXXX, 43; pentru piesa de la Aiton propunem primul sfert al secolului al II-lea e.n.
6. *Statuetă*; fragment; terracota; dimensiuni: Lp. = 7,5 cm; lp. = 4,5 cm; din pastă foarte fină, culoare roșie-cărămizie; spate tors feminin; Venus ?;
7. *Relief sculptural*; fragment; dimensiuni: 1 × 15 × 5,5 cm; din piatră de carieră, de culoare roșiatică; fragmentul păstrat reprezintă, probabil, un picior, partea de sub genunchi pînă la laba piciorului, sau humerus și braț ?; drapate; 1982, „Locul lui Poțu”, clădirea H.

Arme, instrumente și materiale de construcție din fier

Planșa XXII

1. *Vîrf de lance*; din fier forjat; foarte bine conservată; dimensiuni: L. = 21 cm; l. lamei = 3 cm; diam. manșon de fixare = 2,3 cm; lama în formă de frunză, fără nervură face parte din tipul armelor de aruncat cu mina; 1981, „Locul lui Poțu”, la 300 m Nord-Vest de clădirea G.
2. *Vîrf de suliță*; fragment; din fier forjat; bine conservat; dimensiuni: Lp. = 9,8 cm; l. la vîrf = 1 cm; L vîrf = 6 cm; diam. manșon fixare = 2,5 cm; manșonul de fixare este fracturat; vîrful piramidal cu secțiune patrată; face parte din tipul pieselor de armament ce se lansau cu mașinile; 1982, „Moara”, în partea de Vest a satului;

3. *Cheis*; din fier forjat; slab conservată; dimensiuni: $L = 6,9$ cm; $l_{corp} = 1,5$ cm; l la picior = $0,9$ cm; L parte activă = $2,5$ cm; l parte activă = 1 cm; diam. orif. = $0,4$ cm; tip II, B cf. N. Gudea, în *ActaMP*, 5, 1981, p. 196.

4. *Piron*; fragment; din fier forjat; slab conservat; dimensiuni: dc. = 4 cm; este capul unui piron; are formă conică; clădirea G;

5. *Lingură?*; din fier forjat; fragment; slab conservată; dimensiuni: $L_p = 6,5$ cm; $l = 0,5$ cm; 2 cm; piesa are forma unei linguri, cu partea de jos lătită, cu o concavitate destul de pronunțată; păstrează un fragment din coadă; clădirea G;

6. *Obiect*; fragment; din fier forjat; foarte slab conservat; dimensiuni: $L_p = 9$ cm $l = 0,5$ cm — $1,5$ cm; poate fi un element de imbinare?; clădirea G;

7. *Verigă*; fragment; din fier forjat; slab conservată; dimensiuni: diam. = $4,9$ cm; $l = 0,5$ cm; piesa nu este închisă, are secțiune pătrată; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H;

8. *Piron*; fragment; din fier forjat; slab conservat; dimensiuni: $L_p = 3,4$ cm; $l = 0,7$ cm; dc. = $2,3$ cm; are capul piramidal; corpul are secțiune pătrată; clădirea G;

9. *Piron*; fragment; din fier forjat; slab conservat; dimensiuni: $L_p = 3,4$ cm; $l = 0,5$ cm; dc. = $1,3$ cm; capul plat, patrulater; secțiunea corpului patrată; clădirea G;

10. *Piron*; din fier forjat; bine conservat; dimensiuni: $L = 8$ cm; $l = 0,8-0,4$ cm; L cap = $2,1$ cm; l cap = $1,7$ cm; piron cu cap plat, orientat lateral; corpul cu secțiune dreptunghiulară; clădirea G;

Planșa XXIII

11. *Instrument?*; fragment; din fier forjat; bine conservat; dimensiuni: $L_p = 26,3$ cm; diam. minier = 1 cm; L minier = 9 cm; L virf = $15,3$ cm; piesa, a cărei destinație inițială nu o putem preciza, este asemănătoare unui cuțit mare, dar nu are tăiș; partea de prindere are secțiune discoidală și se termină spre corpul piesei printr-o parte mai lată, aidoma unei prăsele; virful are secțiunea dreptunghiulară și este indoit 1982, „Între păraie”;

12. *Lanț*; fragment; din fier forjat; bine conservat; dimensiuni: $L_p = 60$ cm; L verigă = $3,5$ cm; diam. inel = 1 cm; l inel = $0,6$ cm; lanțul este format din 20 verigi, inele, în forma cifrei 8; 1981, „Între păraie”;

13. *Verigă*; fragment; din fier forjat; slab conservată; dimensiuni: diam. = $4,5$ cm; $l = 0,6$ cm; secțiune dreptunghiulară; 1981 „Între păraie”;

14. *Piron?*; fragment; din fier forjat; slab conservat; dimensiuni: diam. cap = 4 cm; este capul unui piron, fracturat; pe fața interioară se vede locul corpului; are formă concavă, cu marginile drepte; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H,

Fragmente sculptural arhitectonice

Altar?; fragment; dimensiuni: $22 \times 11,3 \times 5,8$ cm; reprezintă, probabil, coronamentul unui altar?; din calcar de carieră; 1982, „Locul lui Poțu”, între clădirea G și H,

LISTA MONETELOR DDESCOPERITE LA AITON

1. Hadrianus, As, Roma, 119—138; *BMC*, III, nr. 138; G — 10,50
2. Antoninus Pius, As, pentru Faustina Senior, între 141—164; J. Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa*, 2, 1980.
3. Faustina Iunios, Sestertius, Roma, 149—150; *BMC*, IV, p. 373, nr. 2148; G. — 20, 40, Ax — 11,30.
4. Philippus Arabs, Sestertius, Provincia Dacia; *Pick*, I/1, p. 10, nr. 7; G. — 18,80.
5. Theodosius I, Solidus; cf. Horedt, *Contrib*;

DIE RÖMISCHE LANDLICHE SIEDLUNG VON AITON (Kreis Cluj)

(Zusammenfassung)

Aufgrund sämtlichen Informationen der älteren Fachliteratur, der Geländeuntersuchungen des Verfassers in den Jahren 1977–1982 und von Such- oder Rettungsgrabungen, versucht der Verfasser, die Gesamtheit der Daten über die ländliche römische Siedlung von Aiton (Kreis Cluj; Rumänien – Dacia Porolissensis) vorzulegen. Die römische Siedlung lag beiderseits des Römerweges der den antiken Ortschaften Potaissa (Turda) und Napoca (Cluj-Napoca) verband und hatte, etwa in ihrer Mitte, die Milliarsäule welche die Distanz von ... *millia passum* von Napoca (CIL, III, 1627) bezeichnete.

Die römische Siedlung ist heute teilweise von jetzigen Weichbild des Dorfes bedeckt, aber ihr grösster Teil liegt ausserhalb der Wohnfläche, am Rande des Dorfes. Abb. 1. Die Siedlung war nicht ausgedehnt. Bis jetzt wurde im Dorfgebiet von Aiton eine Anzahl von 7 Gebäuden oder Gebäudegruppen identifiziert, die in einem Kreisbogen von Süd nach Südost von Nord nach Nordost mit dem Römerweg als Achse, angeordnet sind. Abb. 2. Ein achtiges Gebäude wurde westlich des Dorfes Aiton, an der Grenze der Dörfer Mărtinești und Rediu identifiziert.

Die Gebäudengruppen oder Gebäude wurden von Verfasser konventionell mit Indikativen von A – H nummeriert. Das Gebäude B (Abb. 2/2) wurde von M. Roska untersucht und die Ergebnisse der Untersuchung wurden 1915 veröffentlicht. Die übrigen Gebäude – ausgenommen das von Verfasser untersuchte Gebäude G – wurde bloss aufgrund der Mauerreste identifiziert, die bei landwirtschaftlichen Arbeiten ans Licht kamen. (Baumaterial, Mörtel, Dachziegel, Hohlziegel und viel Keramik).

Jedes dieser Gebäude wurde kurz beschrieben, betont wurde natürlich diejenigen mit zahlreicheren Daten.

Die Gebäude der Siedlung in typisch römischer Art waren aus Stein errichtet. Die Bautechnik war die in *opus incertum*. Die Gebäude waren mit einem auf ein Holzgerüst gestützten Dach aus Dach- und Hohlziegeln gedeckt. Bei zwei der Gebäude fand man eine Hypokaust – Heizanlage, wahrscheinlich aber waren, nach einigen Spuren an der Oberfläche (typische Ziegel, Pflasterung, usw.) alle so beheizt.

Die Chronologie der Siedlung von Aiton kann in allgemeinen durch eine Reihe von sicheren Elementen (Milliarschrift, Münzen, Terra sigillata, Öllampen) bestimmt werden. Das früheste Element der Datierung ist die Milliarsäule, die anzudeuten scheint, dass die Siedlung im Jahre 107 bestehen konnte. Die datierbaren Materiale erscheinen hier auf langs des ganzen 2-ten Jh., im 3. ten Jh. und auch darüber hinaus.

Das an der Oberfläche oder bei Sondierungen gesammelte Material wurde systematisch im Repertorium vorgelegt und ist charakteristisch für eine römische ländliche Siedlung. Die Keramik (Baumaterial, Gefässe, verschiedene Gegenstände) bildet die zahlreichste Kategorie. Alle Gefässe wurde am Rad hergestellt. Es gibt Importgefässe aus anderen Provinzen (Gallien), Importe aus anderen dakischen Zentren (Stempelkeramik wahrscheinlich aus Napoca oder Potaissa) und – vermütlich – örtliche Provinzialgefässe. Die Gegenstände aus Eisen sind vor allem solche die als Baumaterial dienten, es fehlen aber auch nicht Werkzeuge und sogar Waffen.

Unter den vorliegenden Materialien befinden sich auch einige Inschriften, was die Kenntnis und Praxis des Schreibens in lateinischer Sprache beweis.

Der Verfasser nimmt an dass in Aiton (Kreis Cluj) eine bedeutende ländliche Kolonistensiedlung bestand. Die Siedlung wurde blühend dank ihrer Lage in einer fruchtbaren Gegend und an der Reichsstrasse, sowie durch die Nahe der Salzgruben von Turda (Potaissa) und Cojocna.

Die Elemente der Siedlung, ihre Lage an der Strasse, der Reichtum und die Verschiedenheit des archäologischen Materials zeigen, dass wir es mit einer ausgedehnten Ansiedlung mit charakteristische Kolonistenwohnungen und von langen Bestand zu tun haben, die ein blühendes römisches Leben bezeugt.

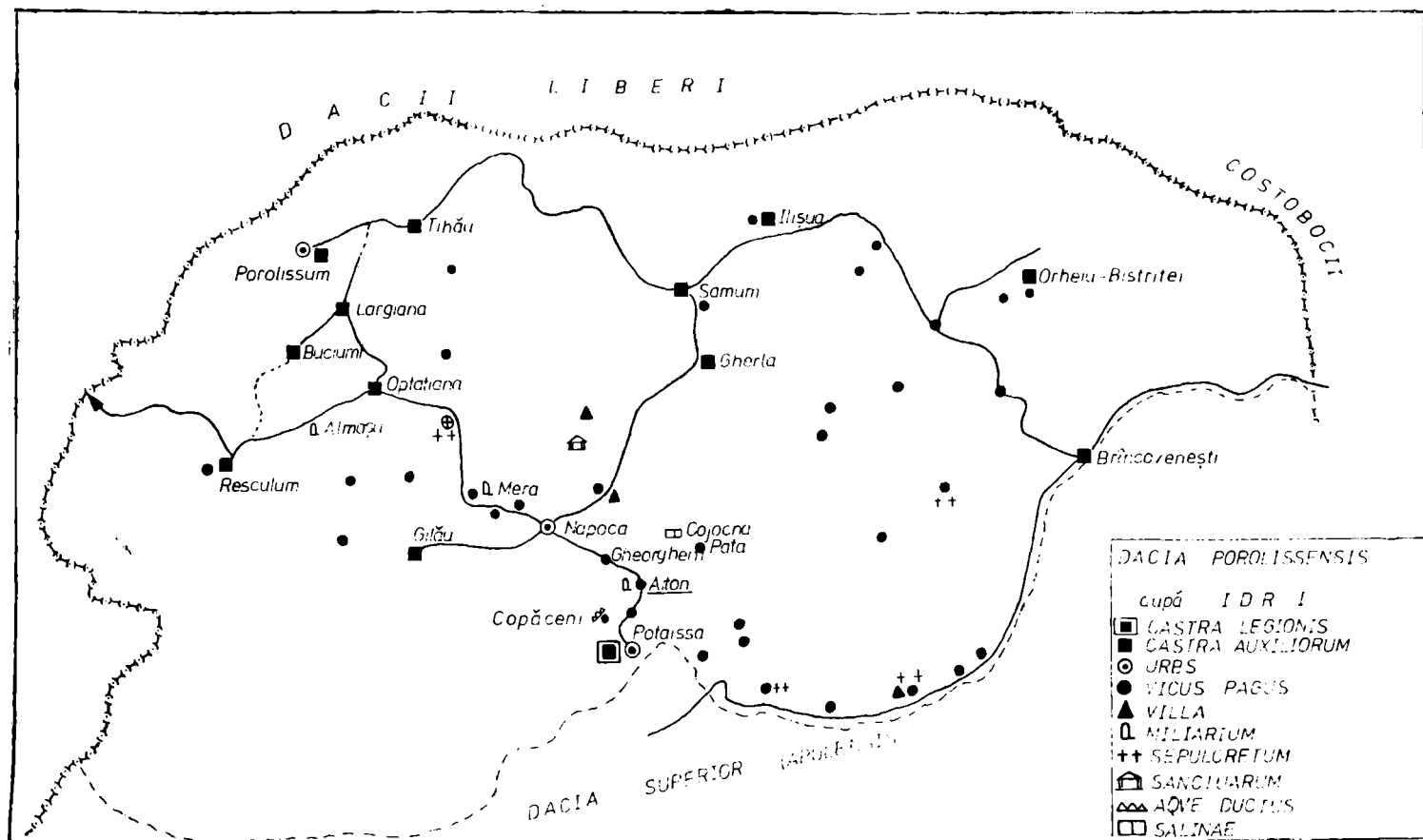

Fig. 1. Harta provinciei Dacia Porolissensis cu amplasarea așezării de la Aiton.

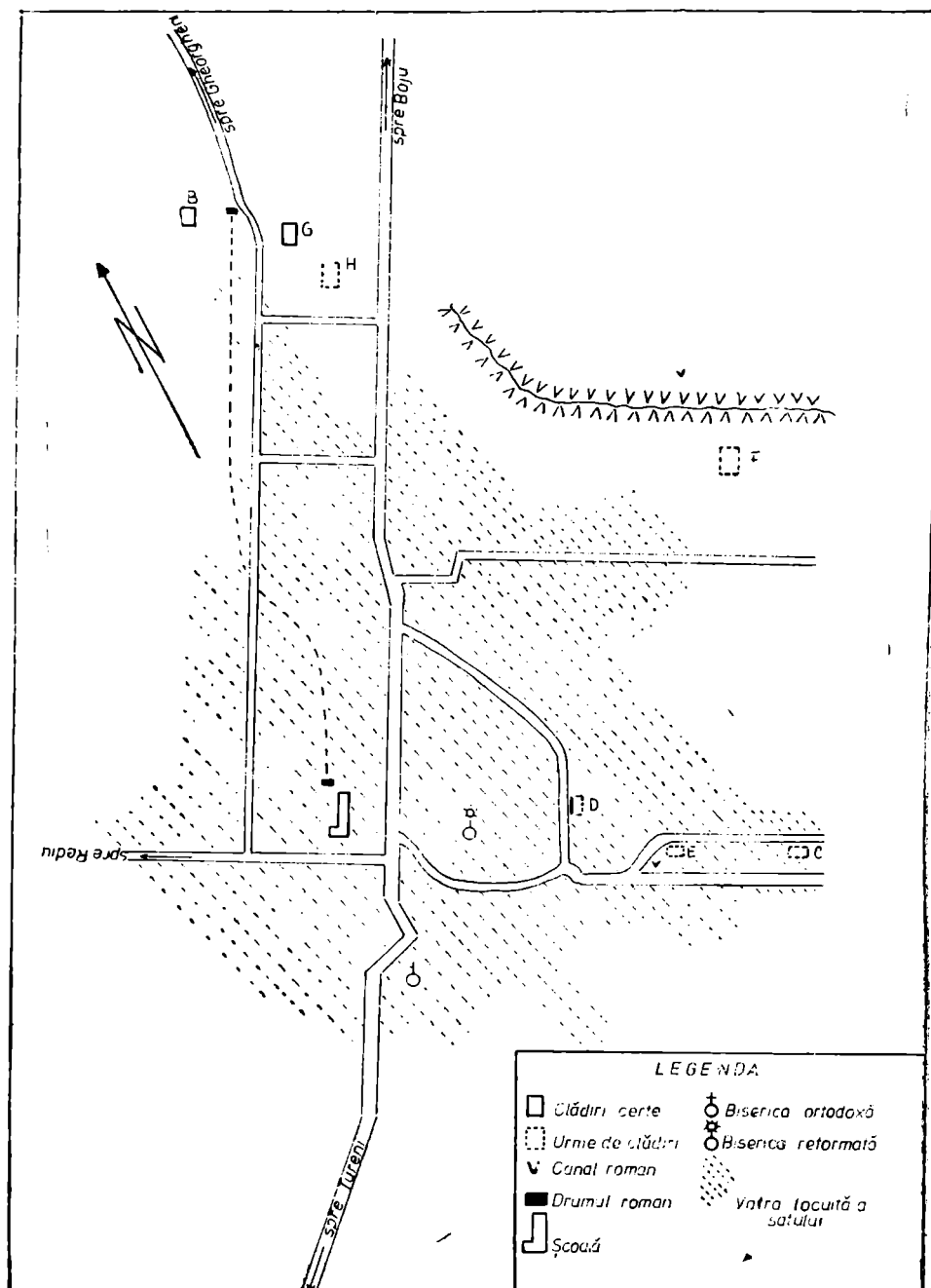
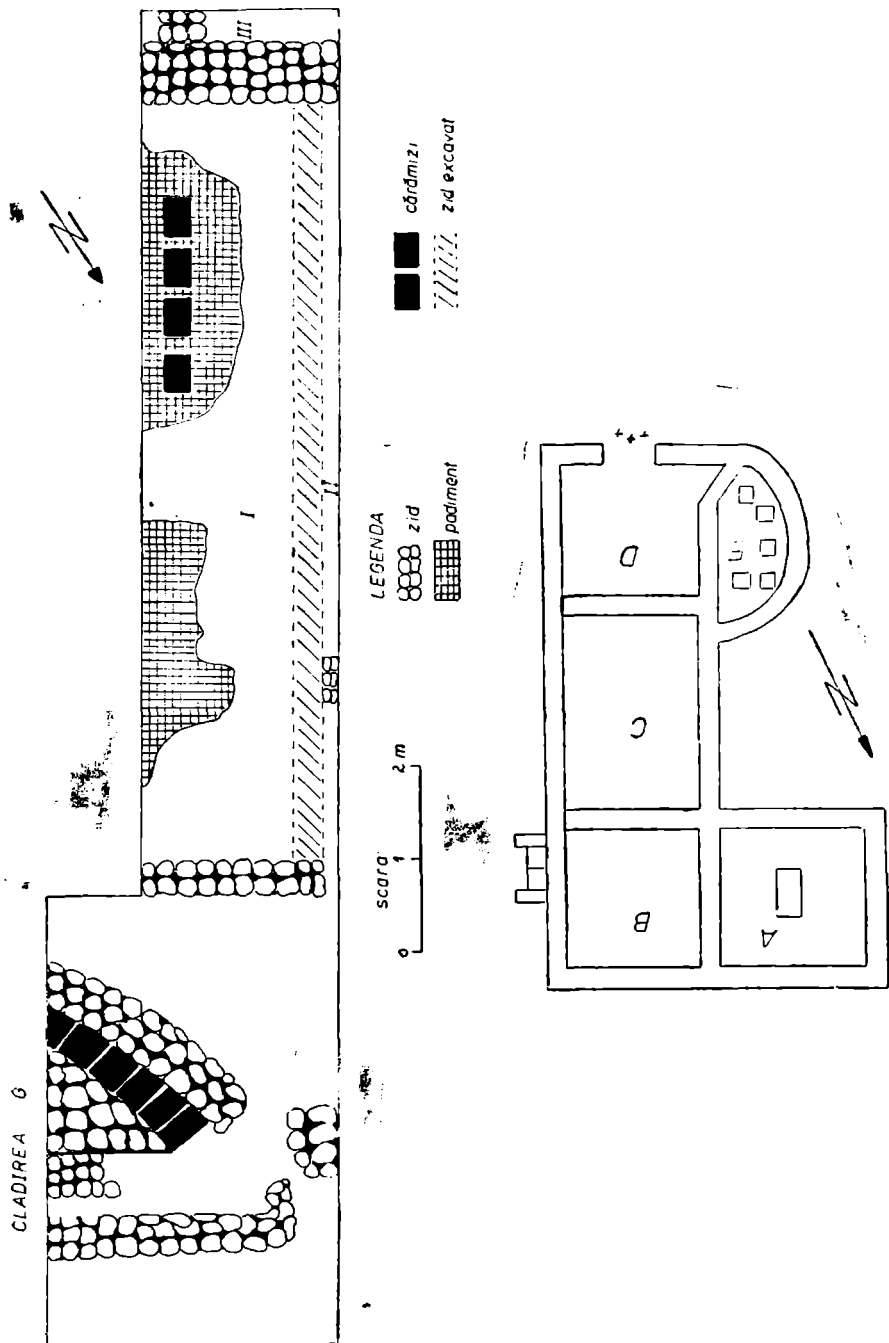
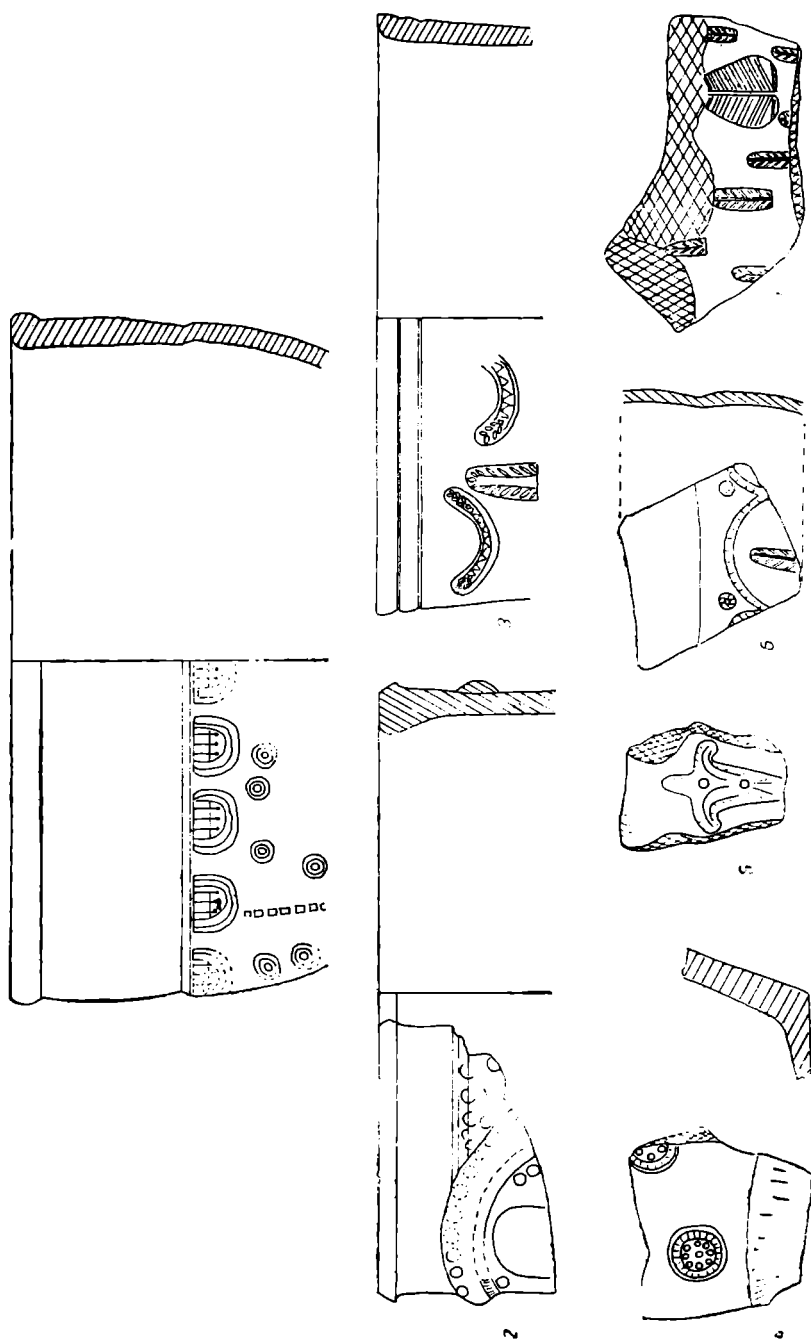
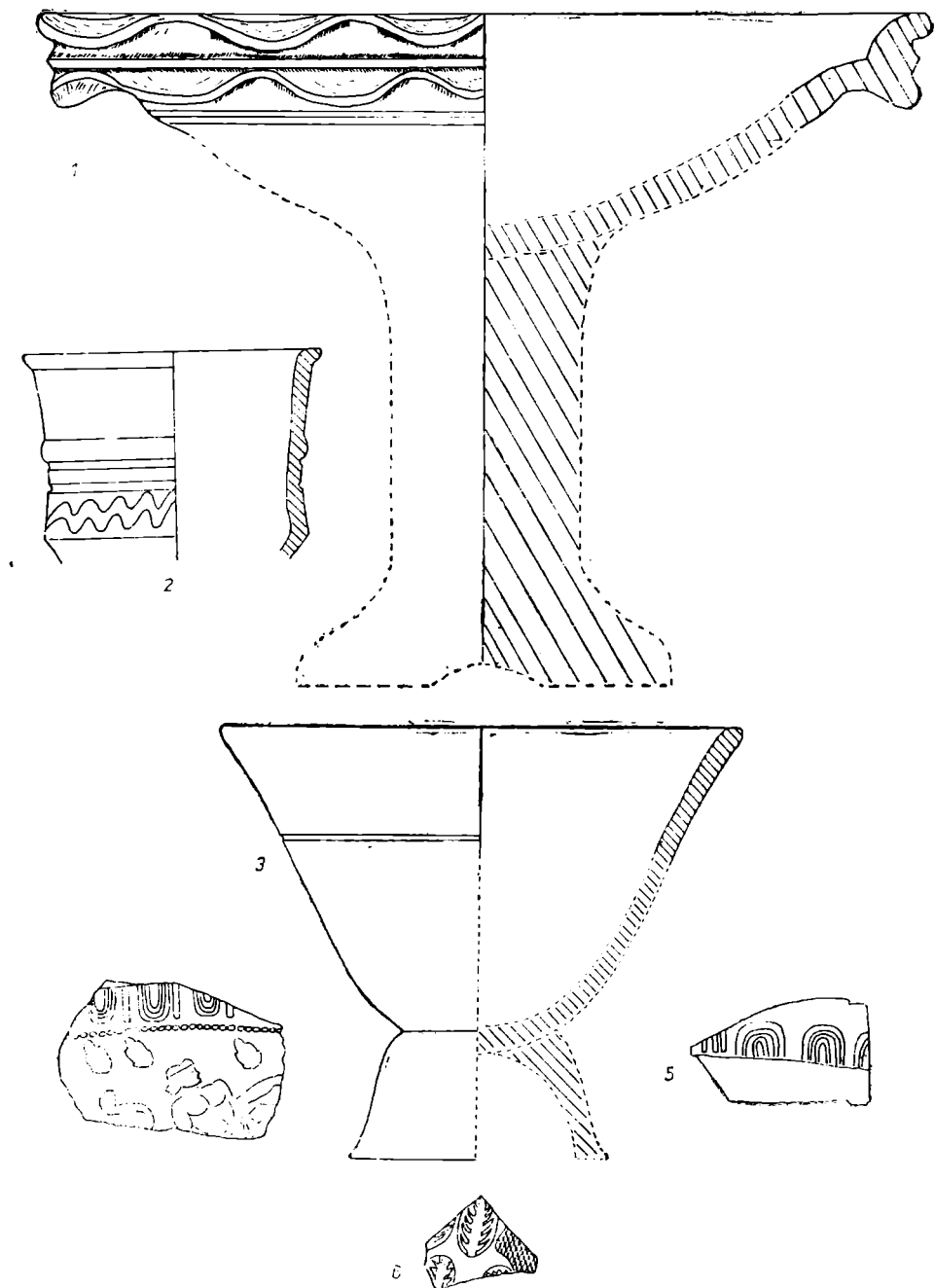

Fig. 2. Planul așezării de la Aiton.

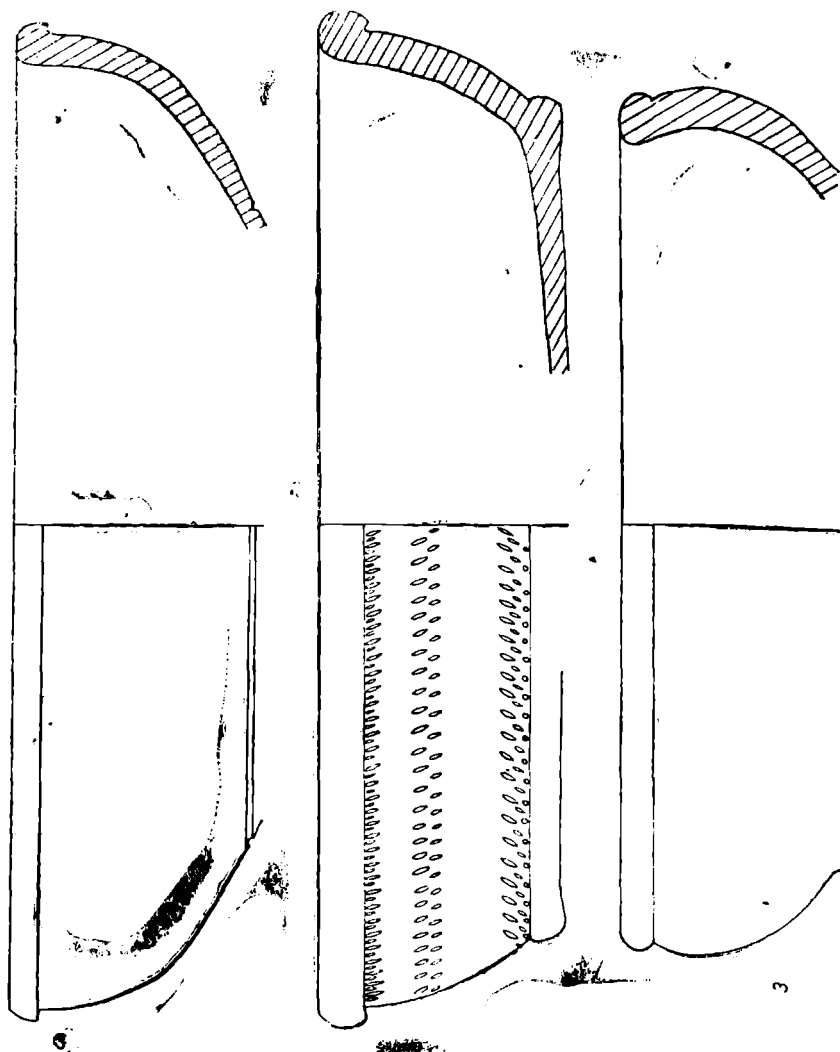

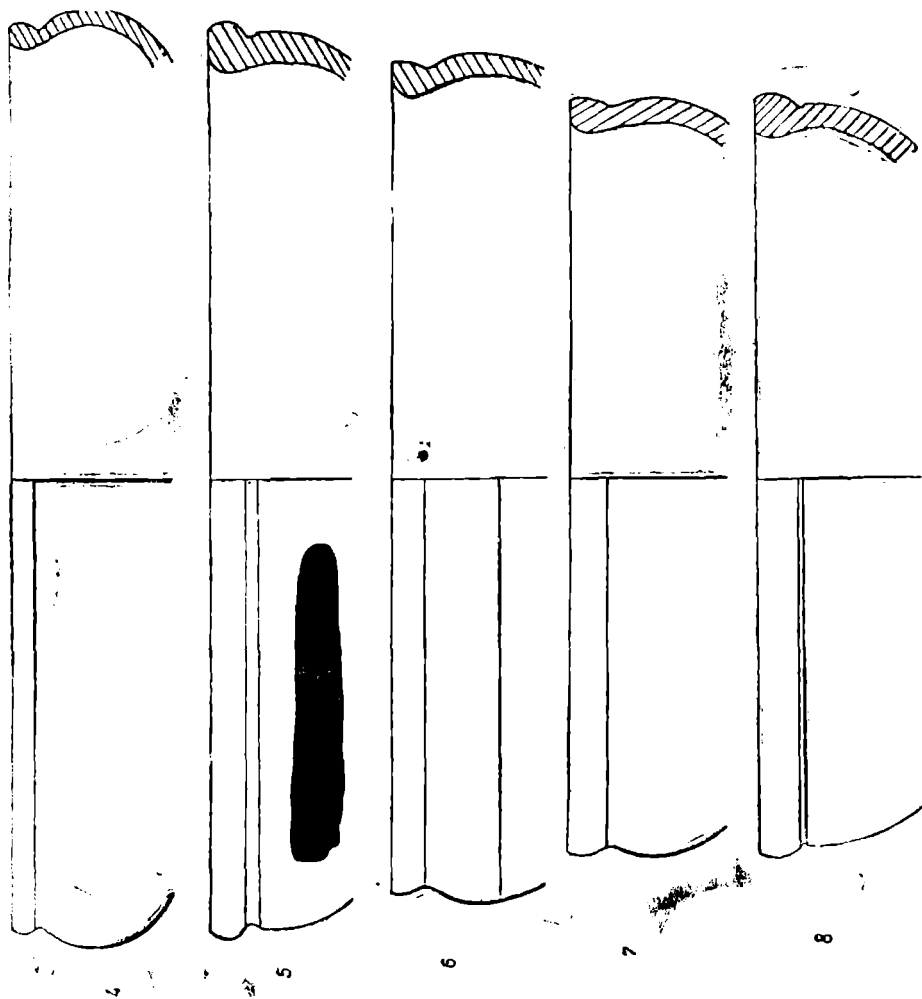
Planșa I. Vase ceramice cu decor ștampilat.

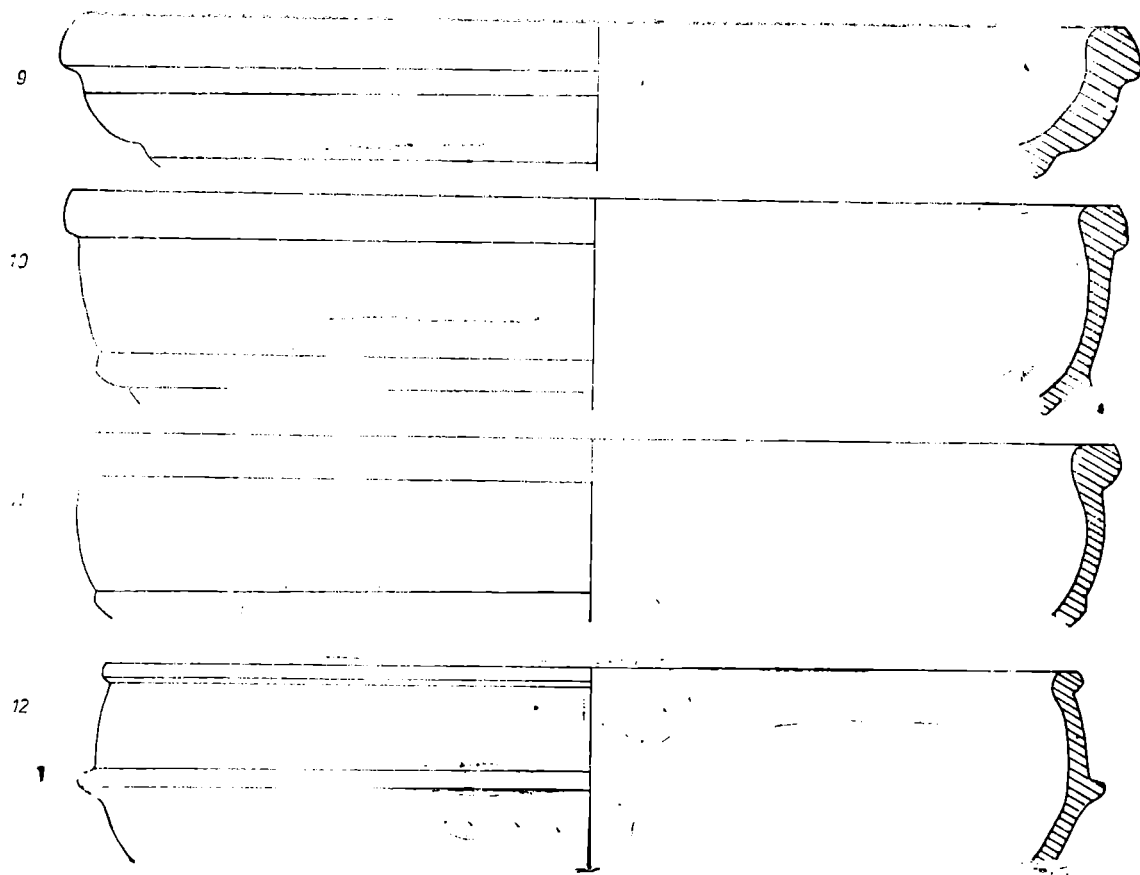
Planșa II. Vase ceramice de lux (importur și produse locale).

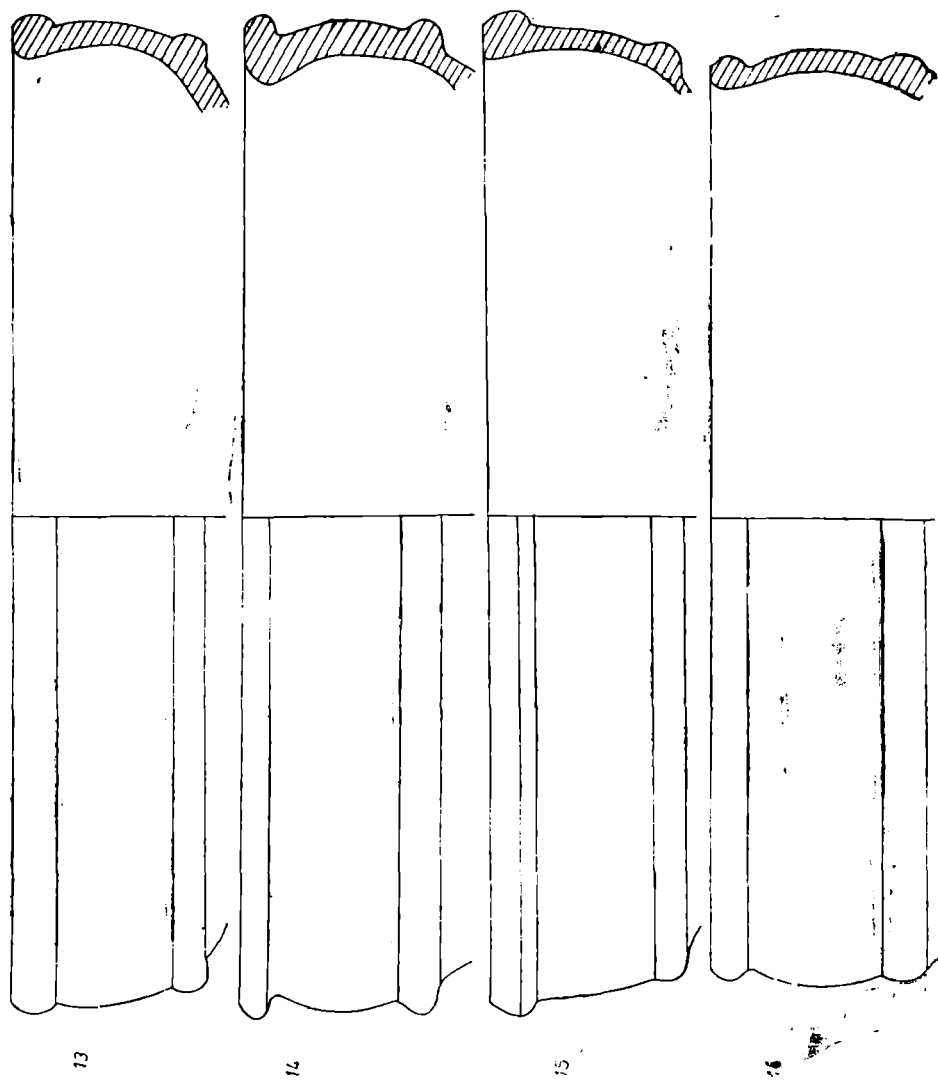
Planșa III. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare roșie.

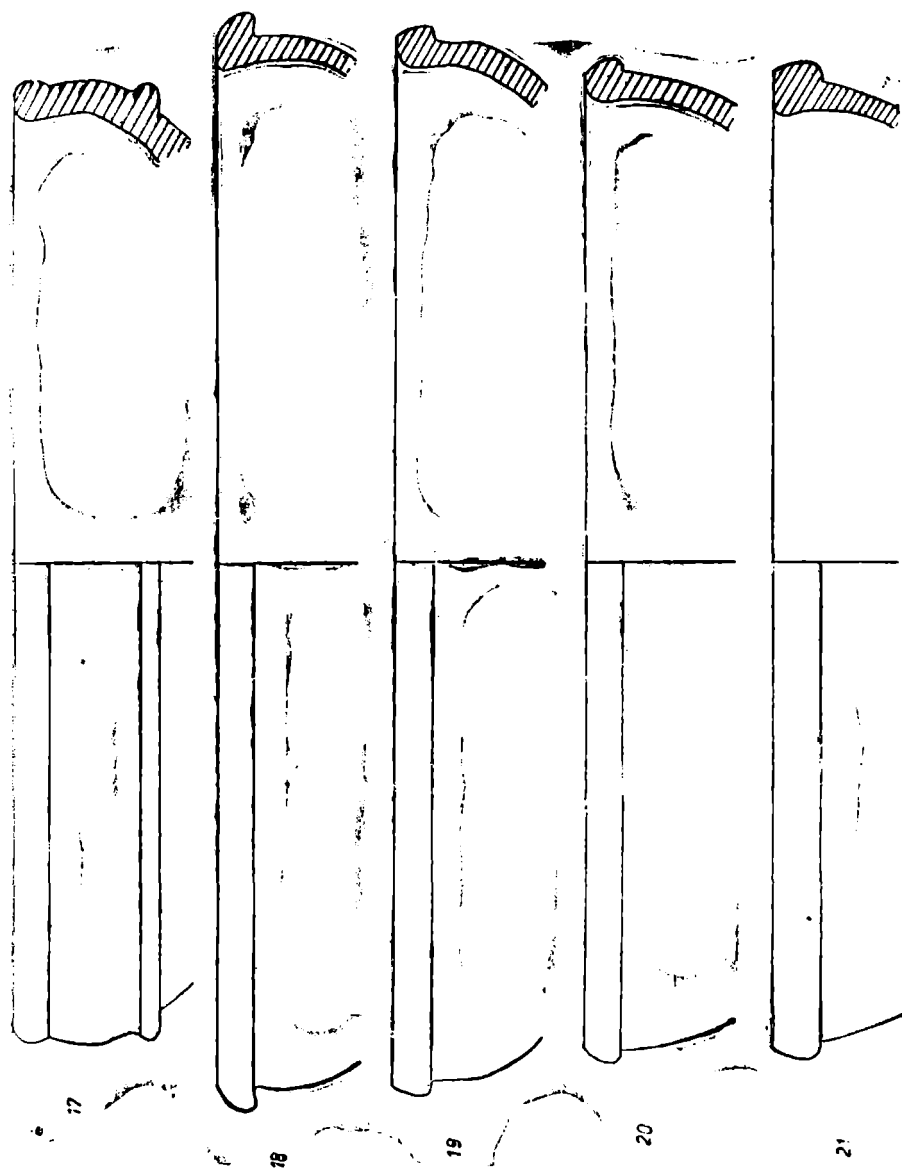
Planșa IV. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare roșie.

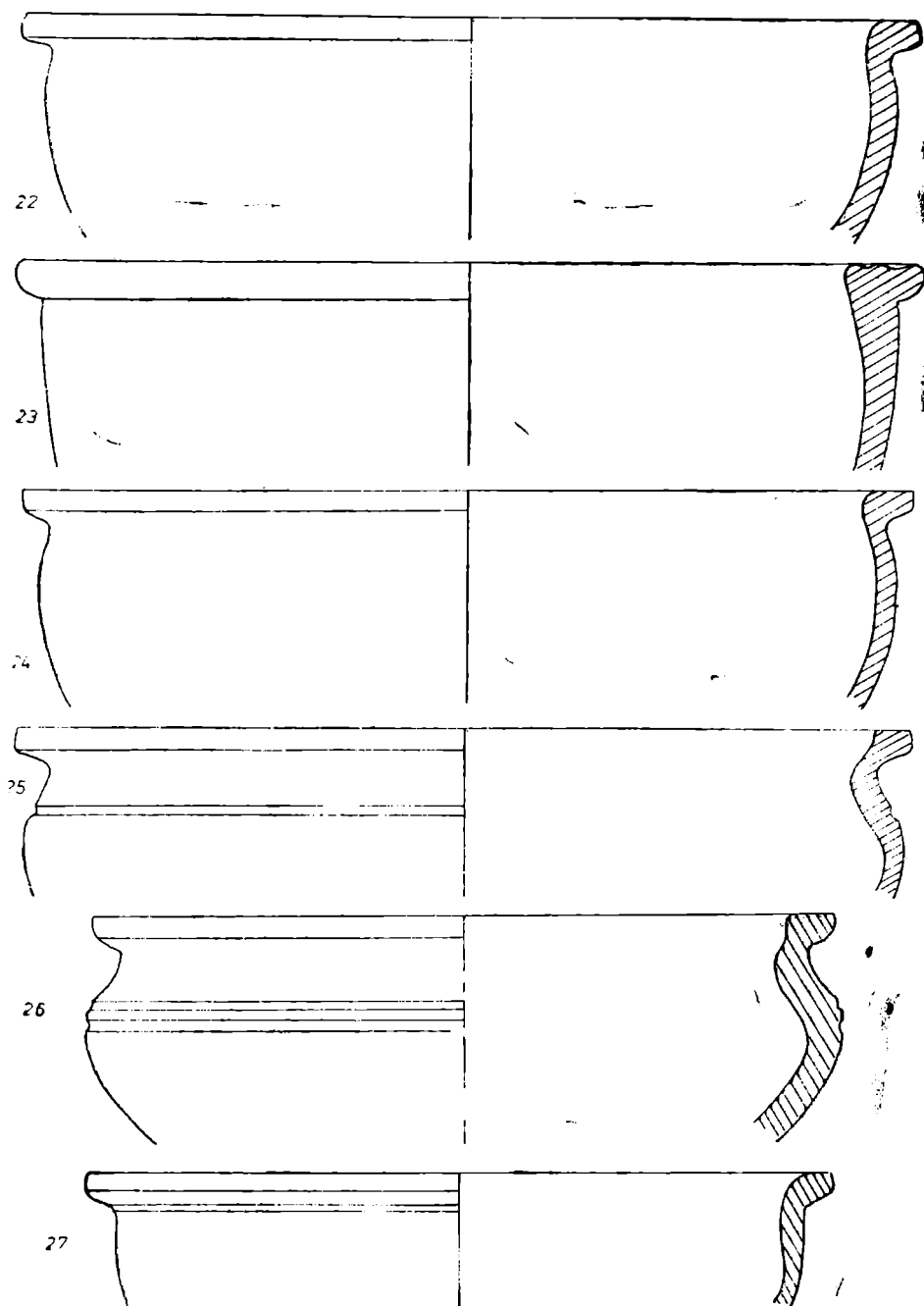
Plasa V. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare roșie.

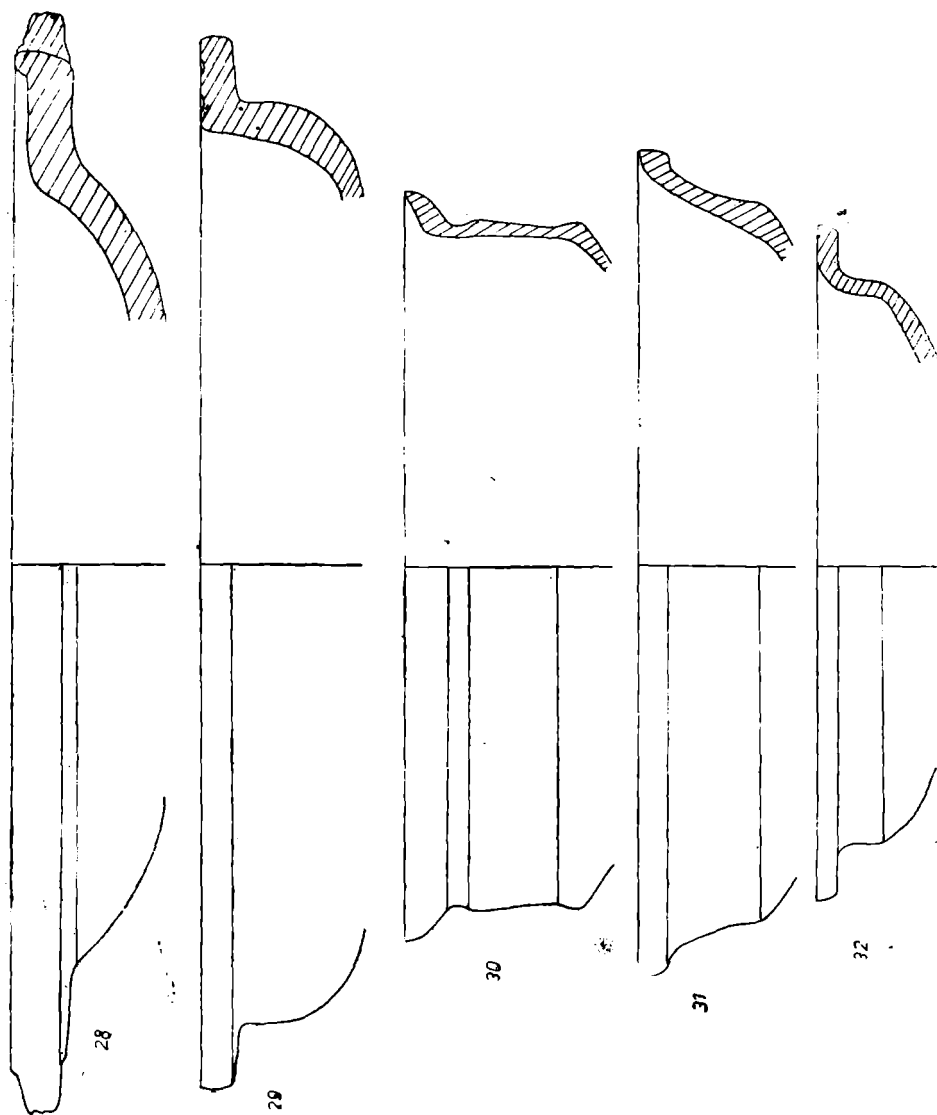
Planșa VI. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare roșie

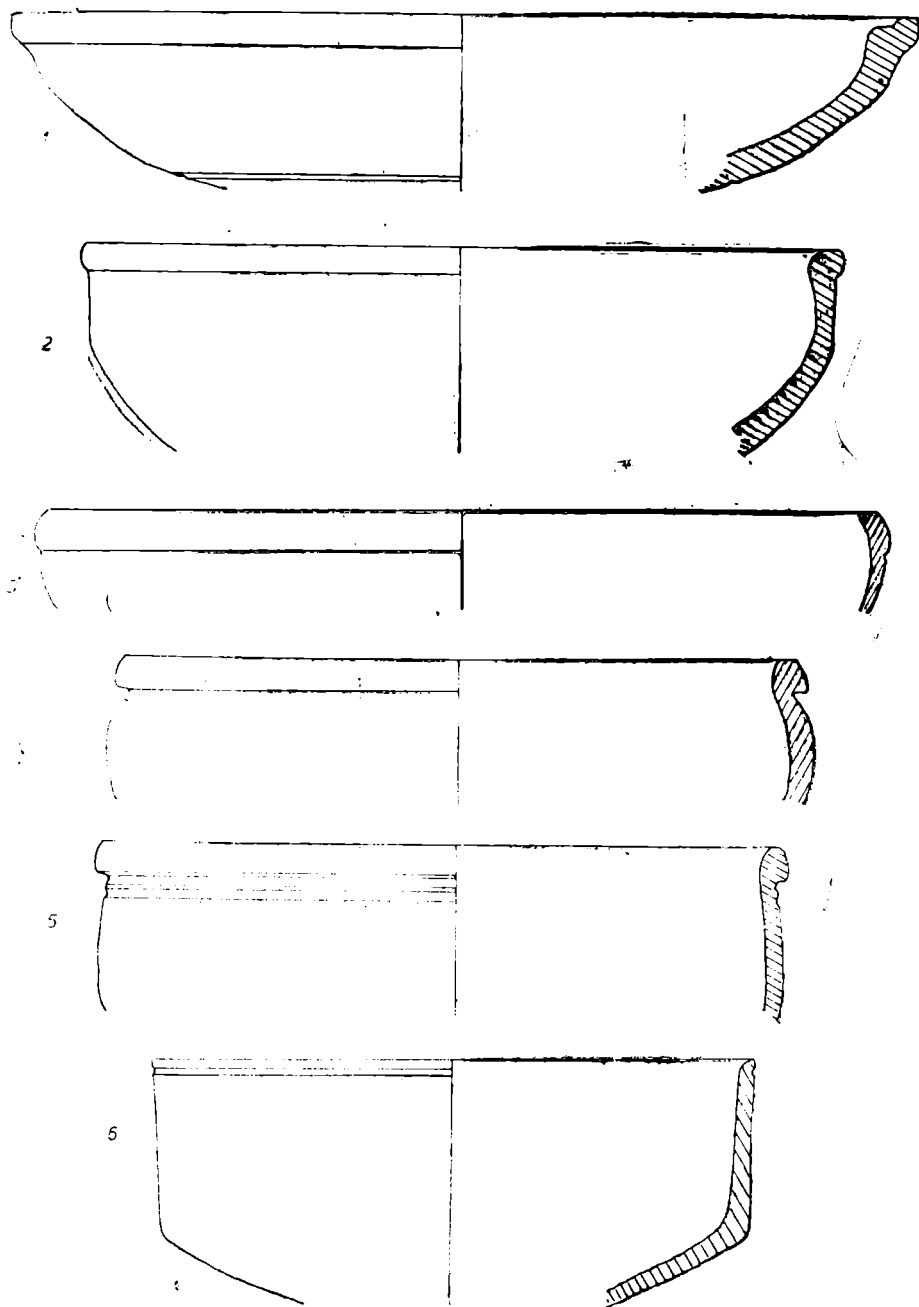
Plasa VII. Vase ceramice: străchini de pastă de culoare roșie

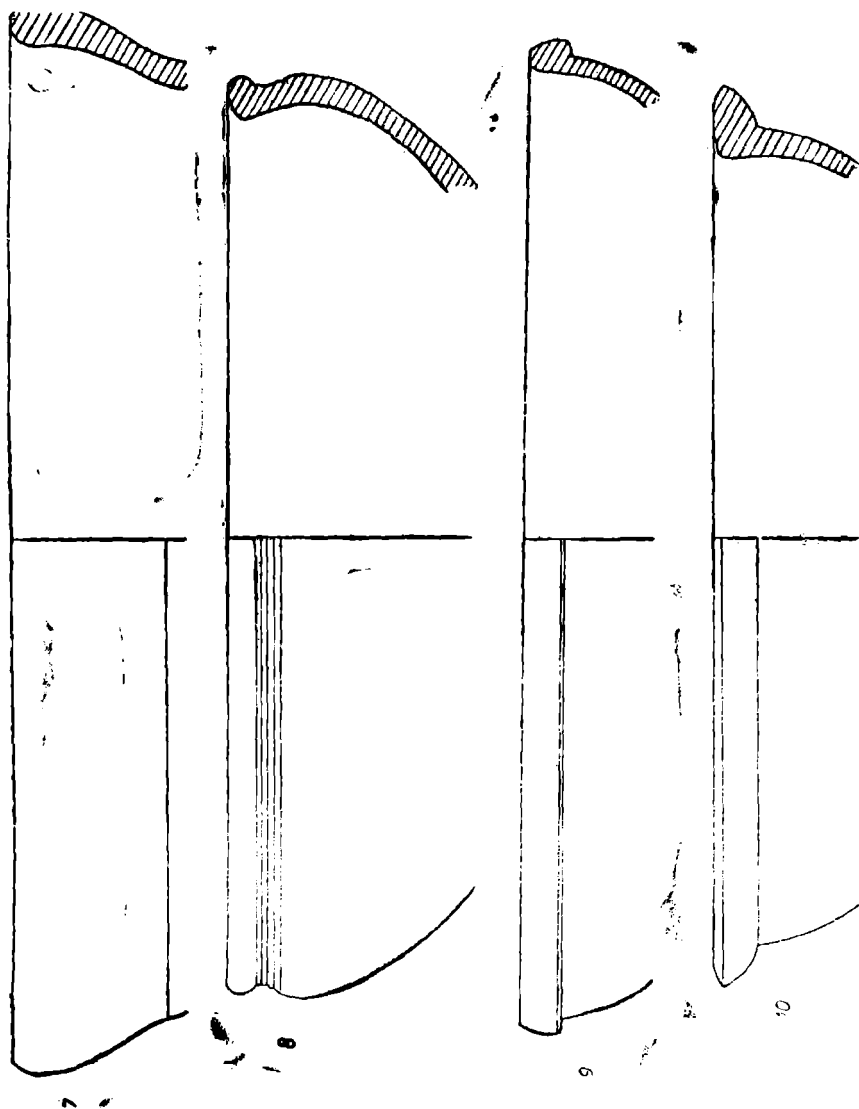
Planșa VIII. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare roșie.

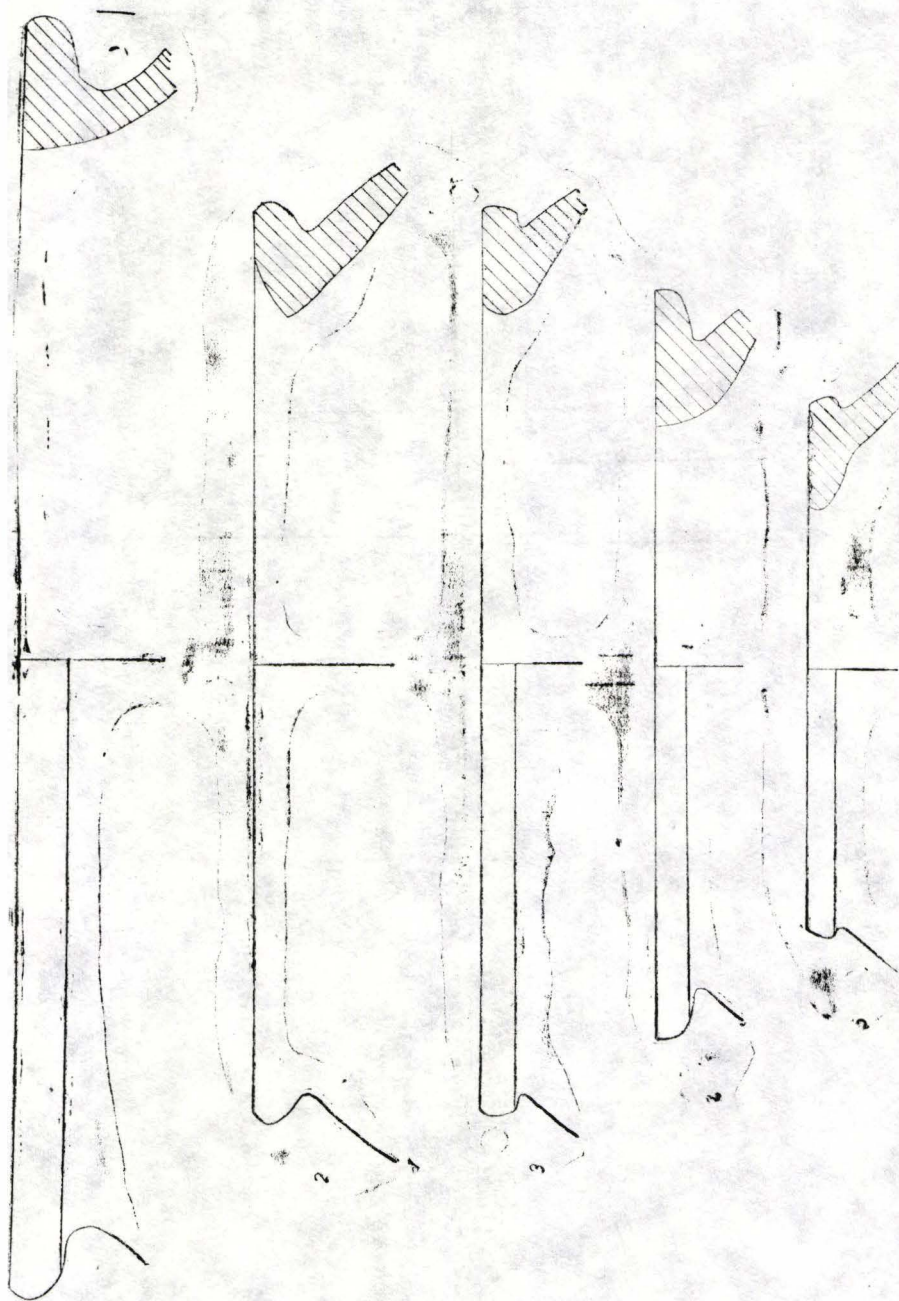
Planșa IX. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare roșie.

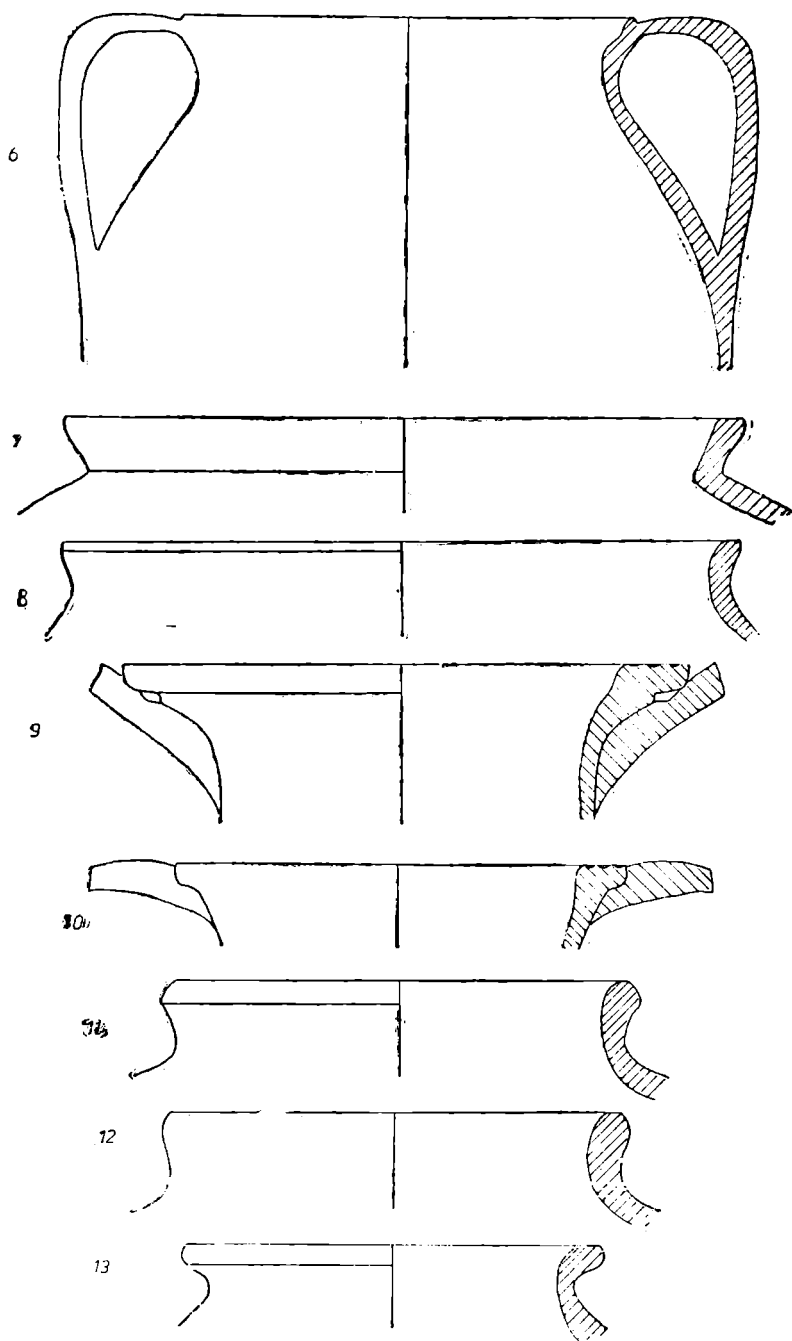
Planșa X. Vase ceramice: străchini din pastă de culoare cenușie.

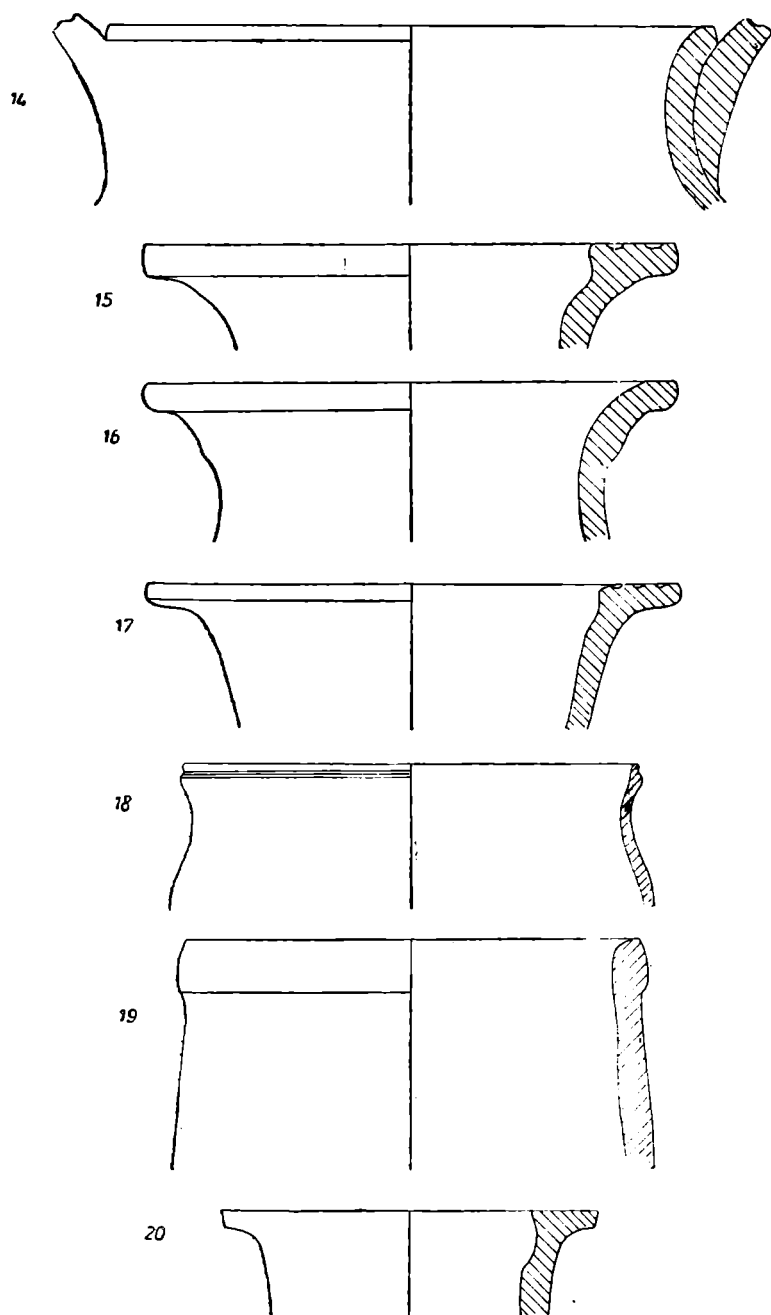
Pianșa XI. Vase ceramice: strâchini din pastă de cu'oare cenușie.

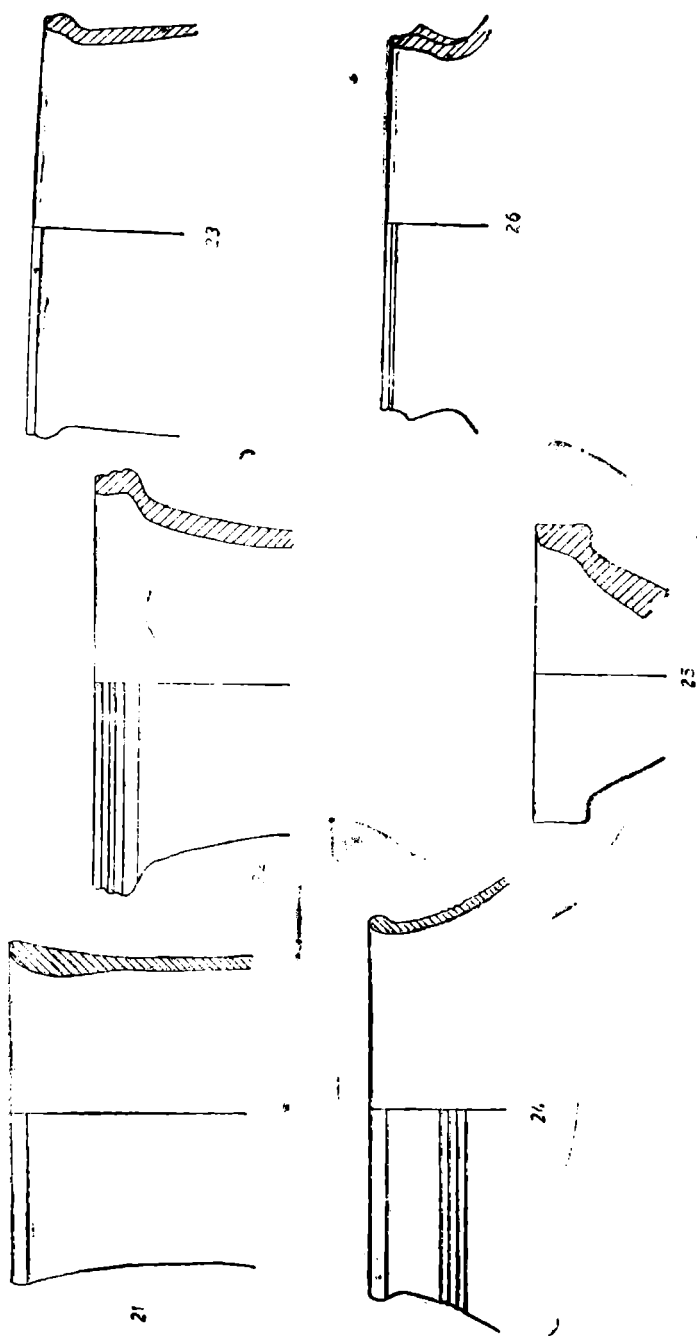
Planşa XII. Vase ceramice: oale din pastă de culoare roșie.

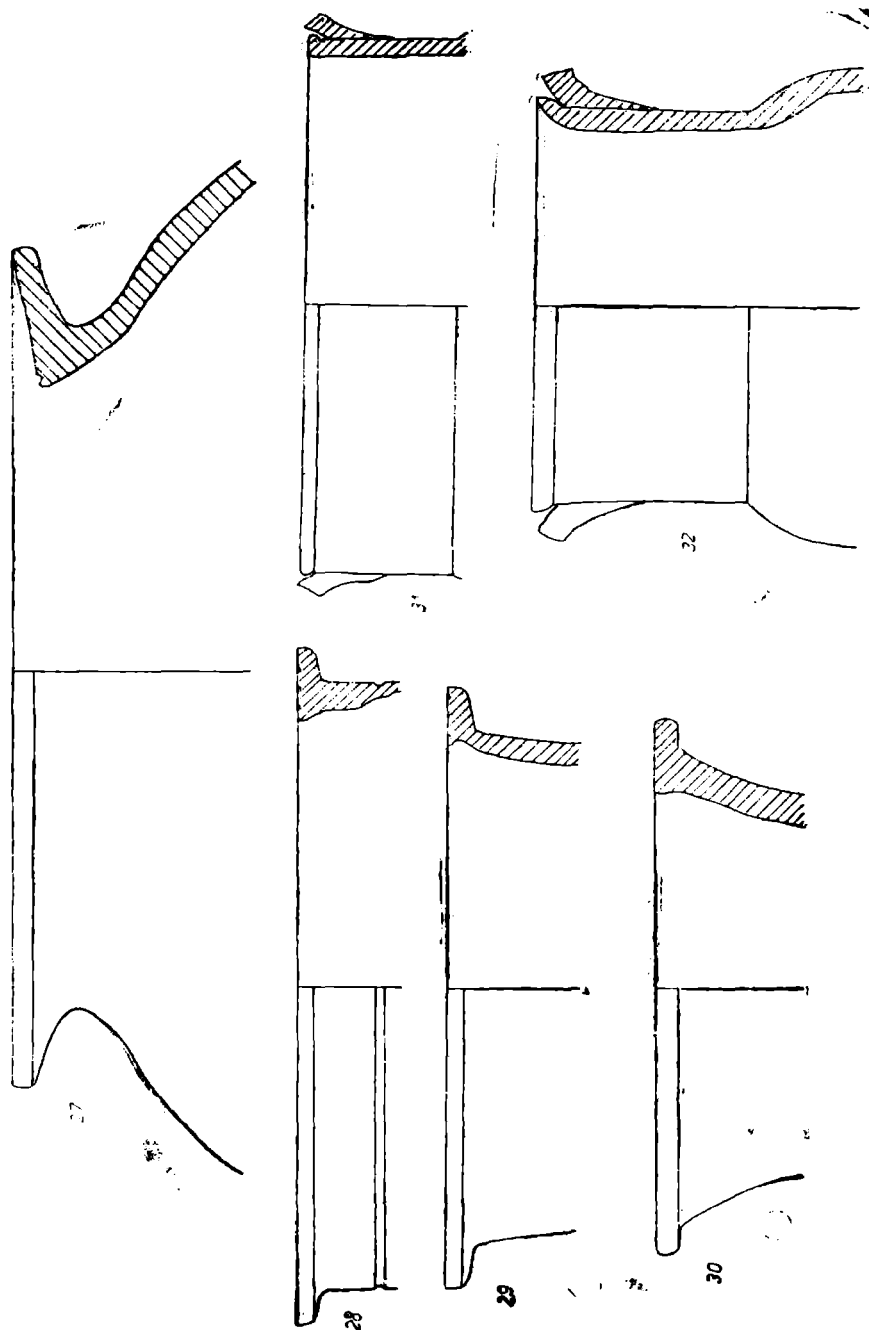
Planșa XII. Vase ceramice: oale din pastă de culoare roșie.

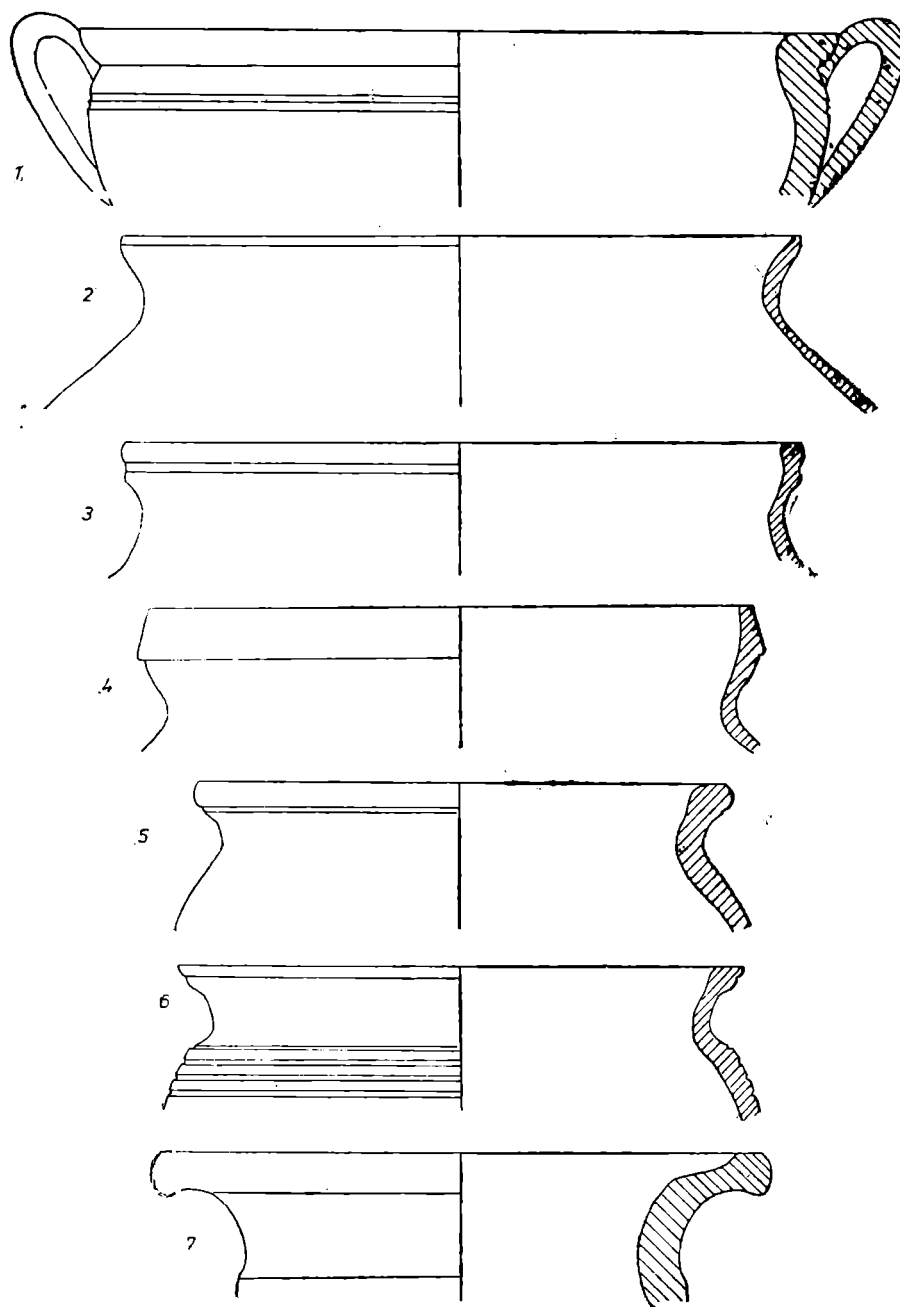
Planșa XIV. Vase ceramice: oale din pastă de culoare roșie.

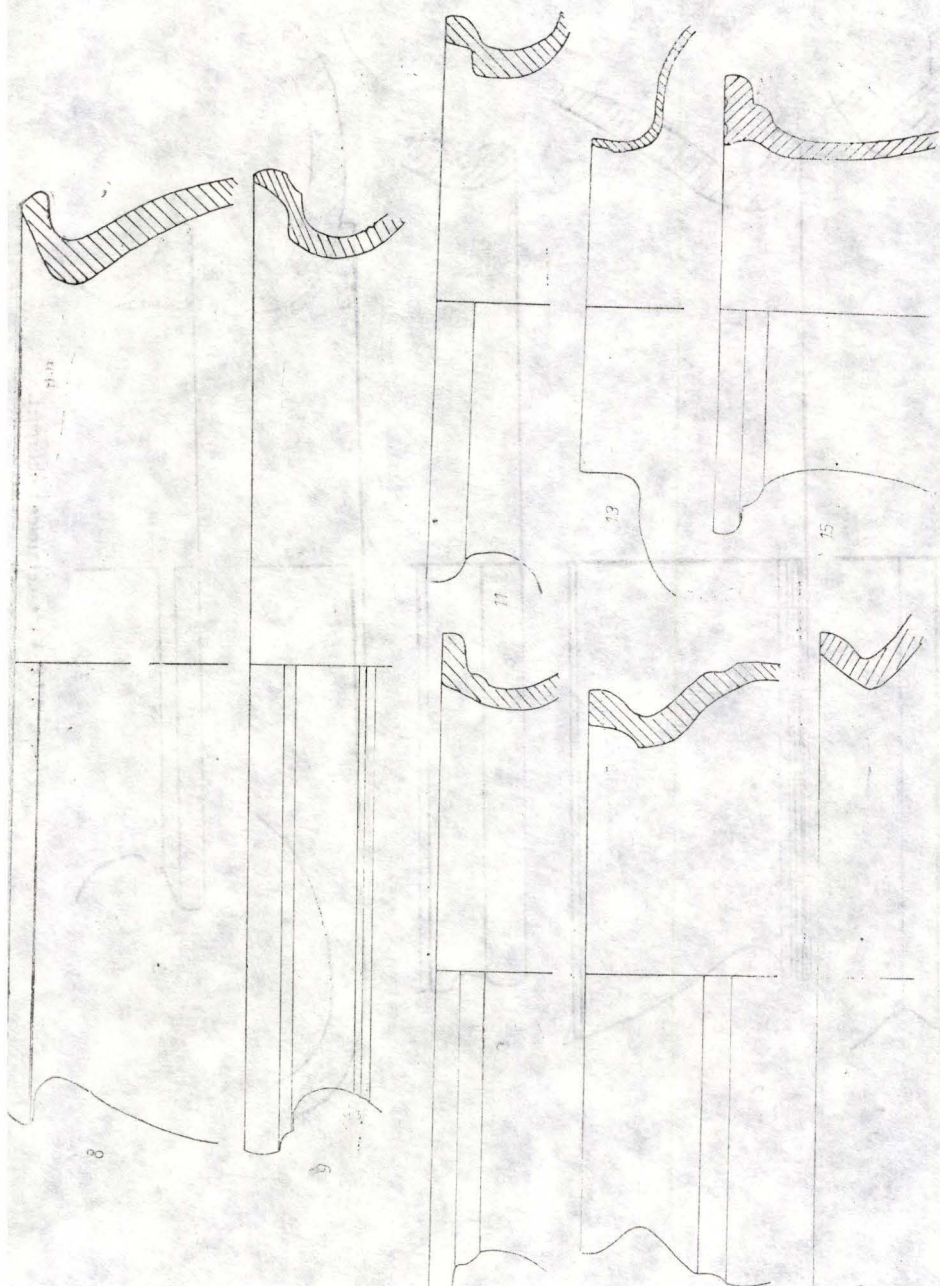
Planșa XV. Vase ceramice: oale din pastă de culoare roșie.

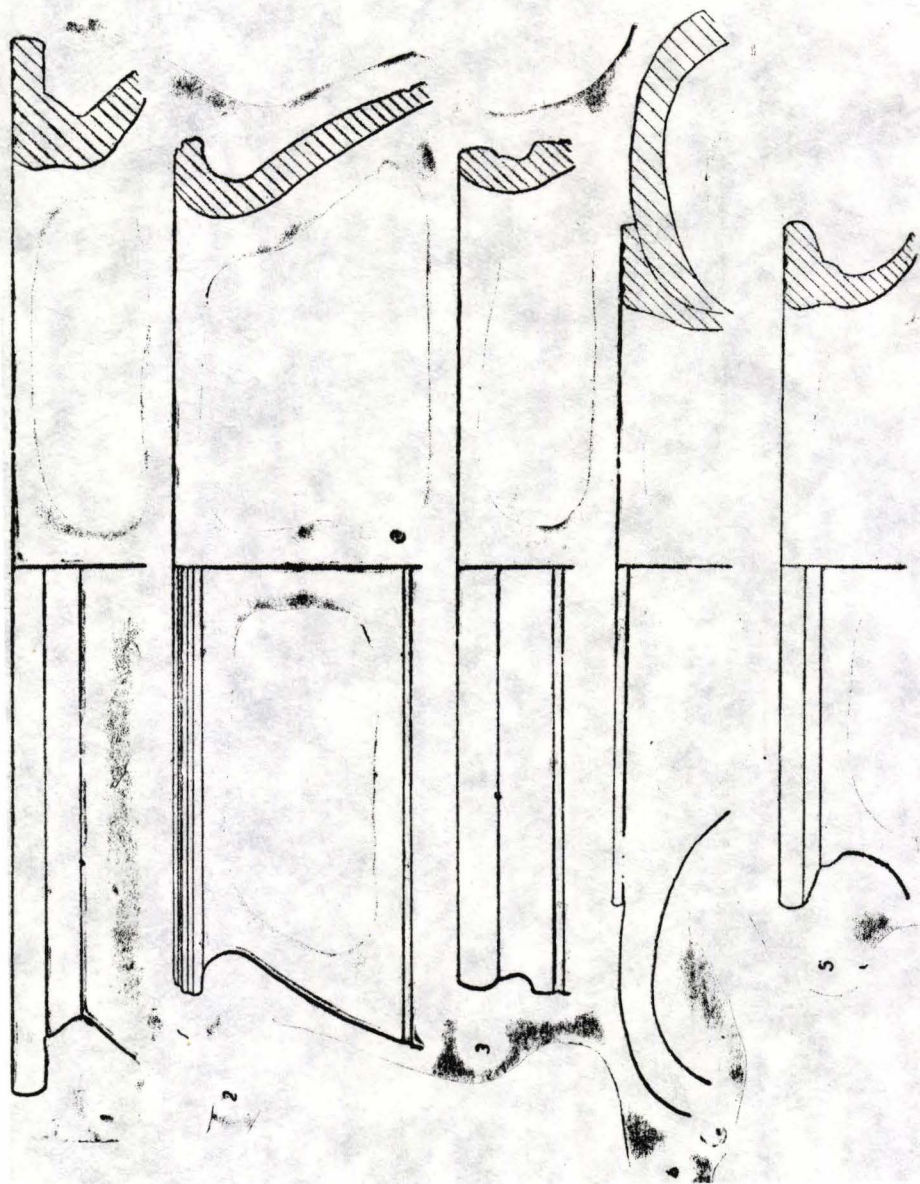
Planșa XVI. Vase ceramice: oale din pastă de culoare roșie.

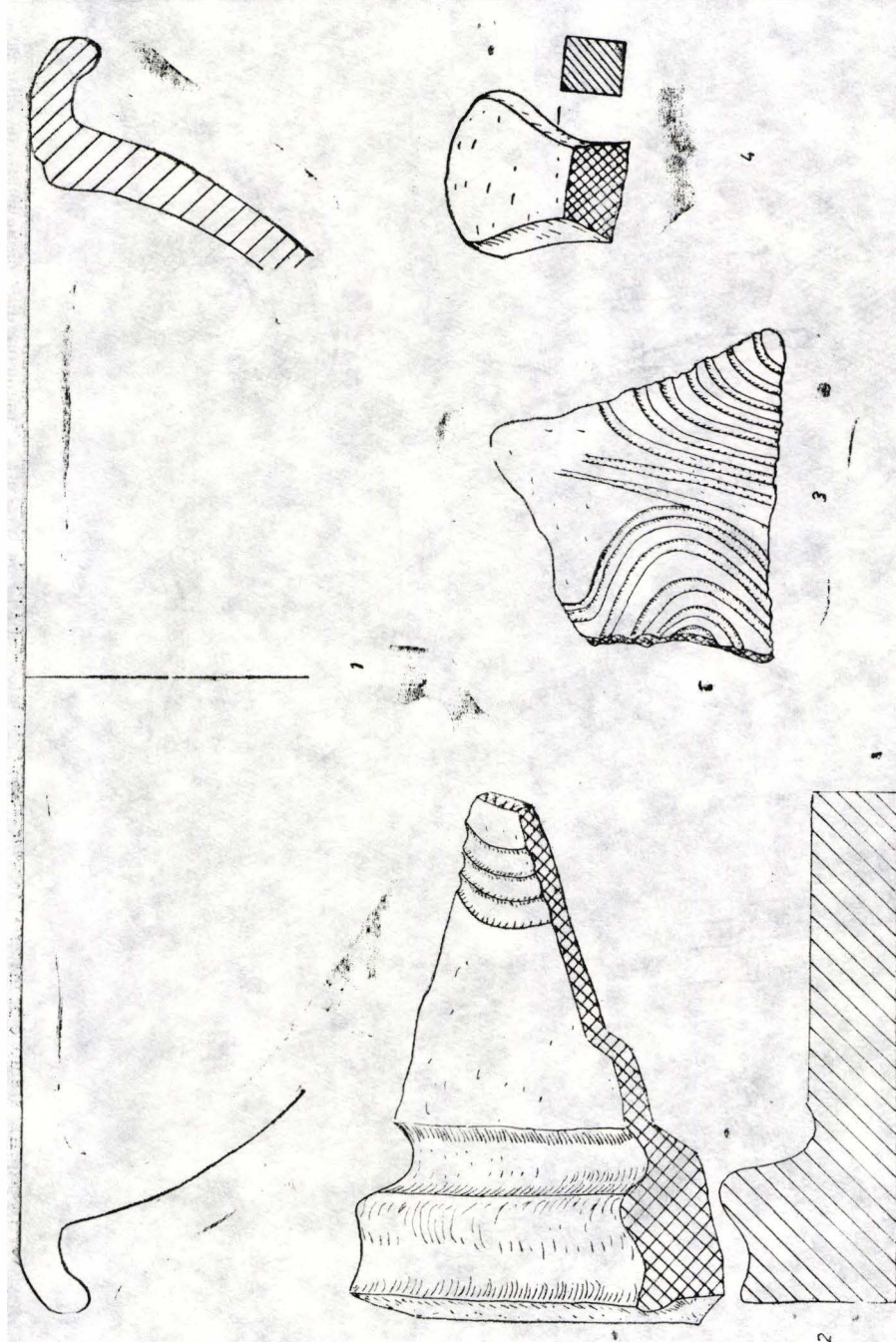
Planșe XVII. Vase ceramice: oale din pastă de culoare cenușie.

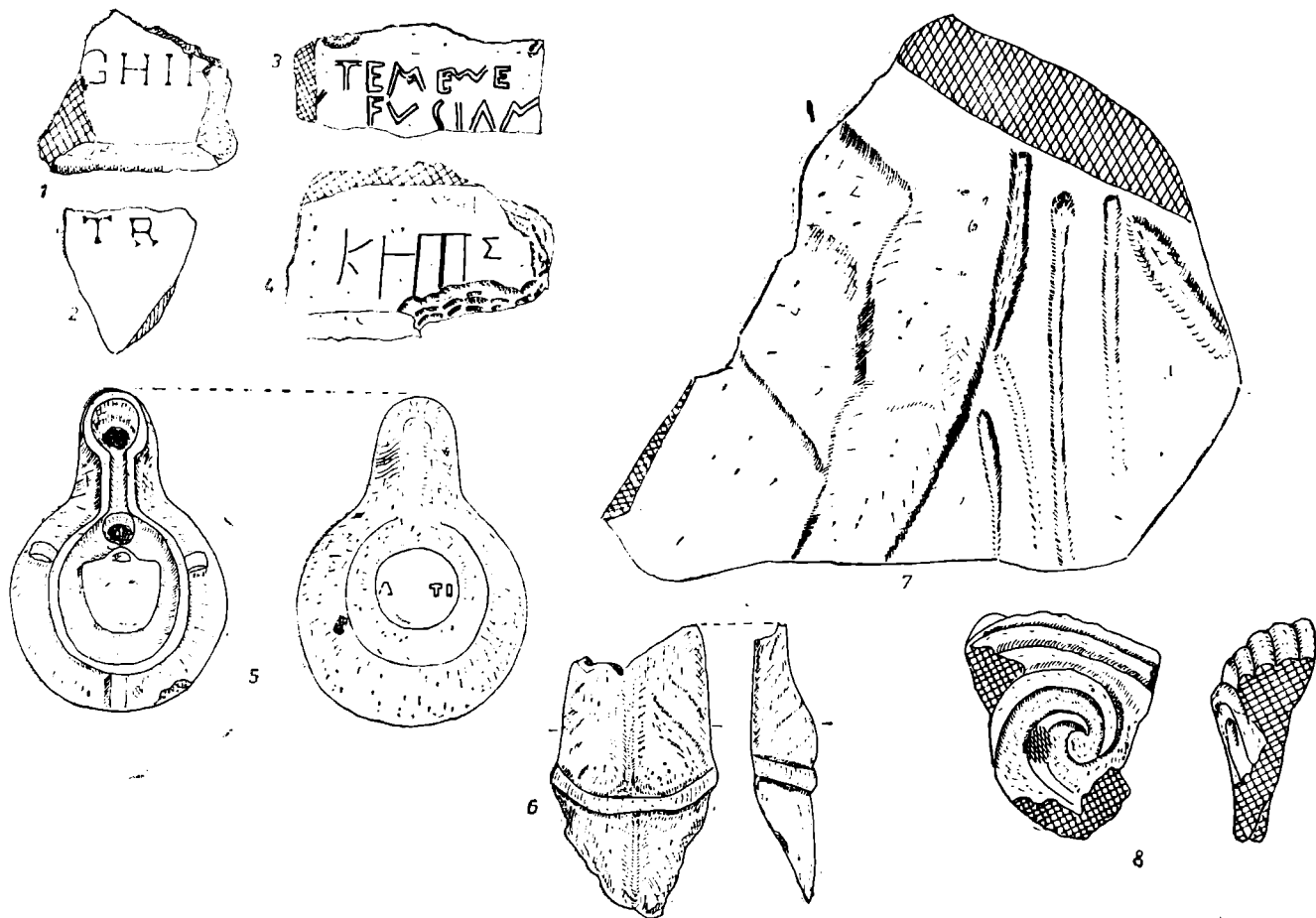
Planșa XVIII. Vase ceramice: oale din pastă de culoare cenușie.

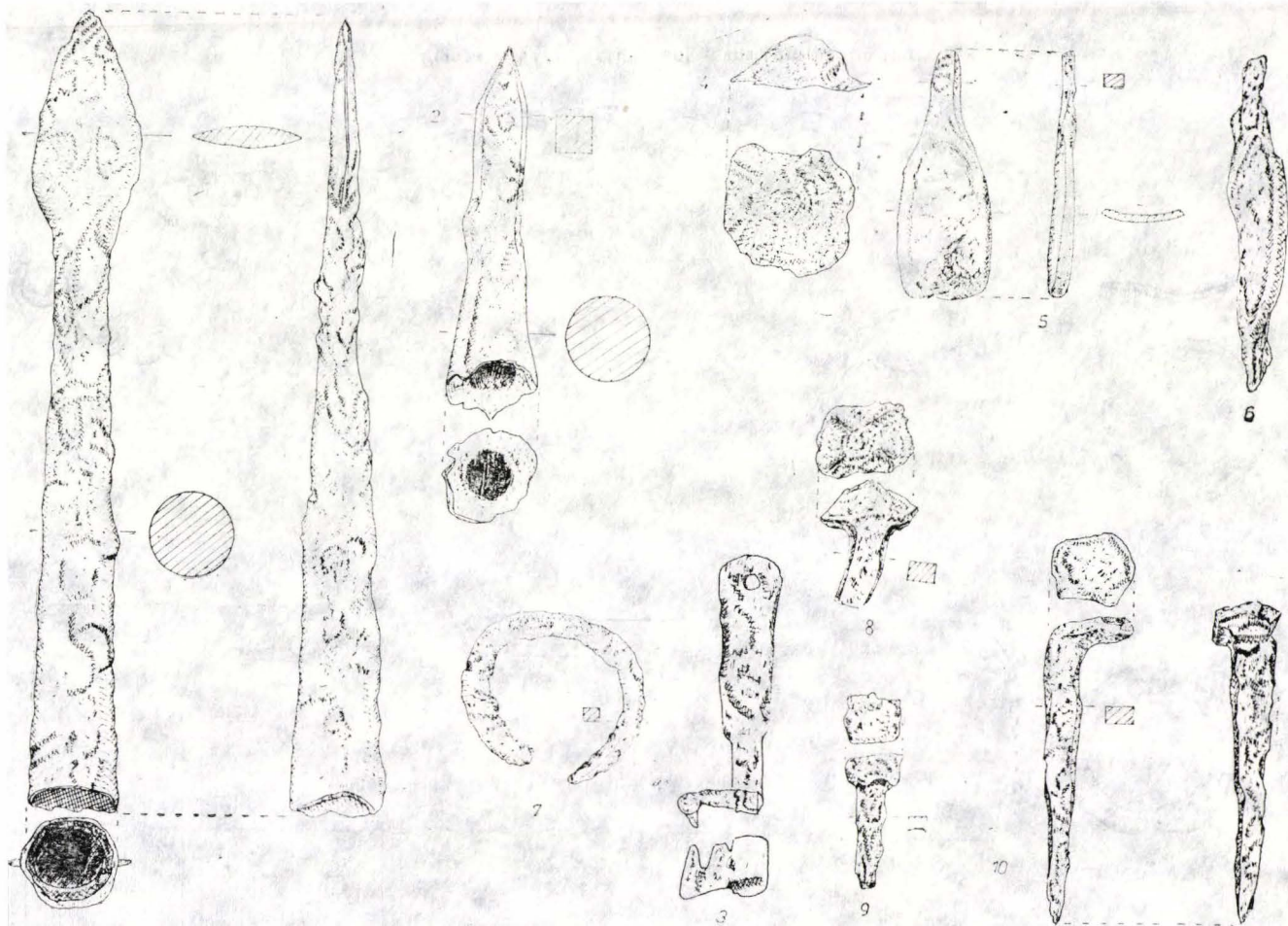
Planşa XIX Vase ceramice : chiupuri.

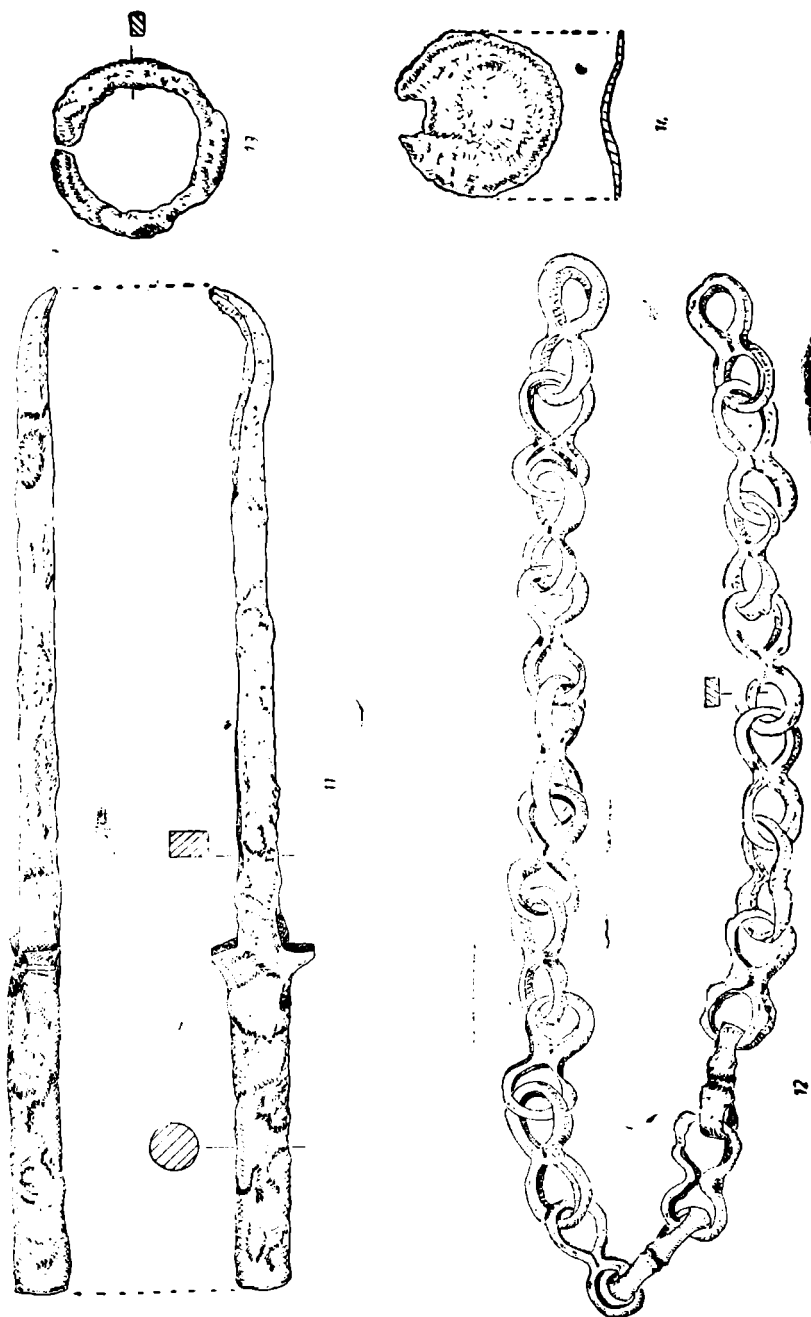
Planșa XX. Vase ceramice (mortarium) și materiale de construcție din ceramică.

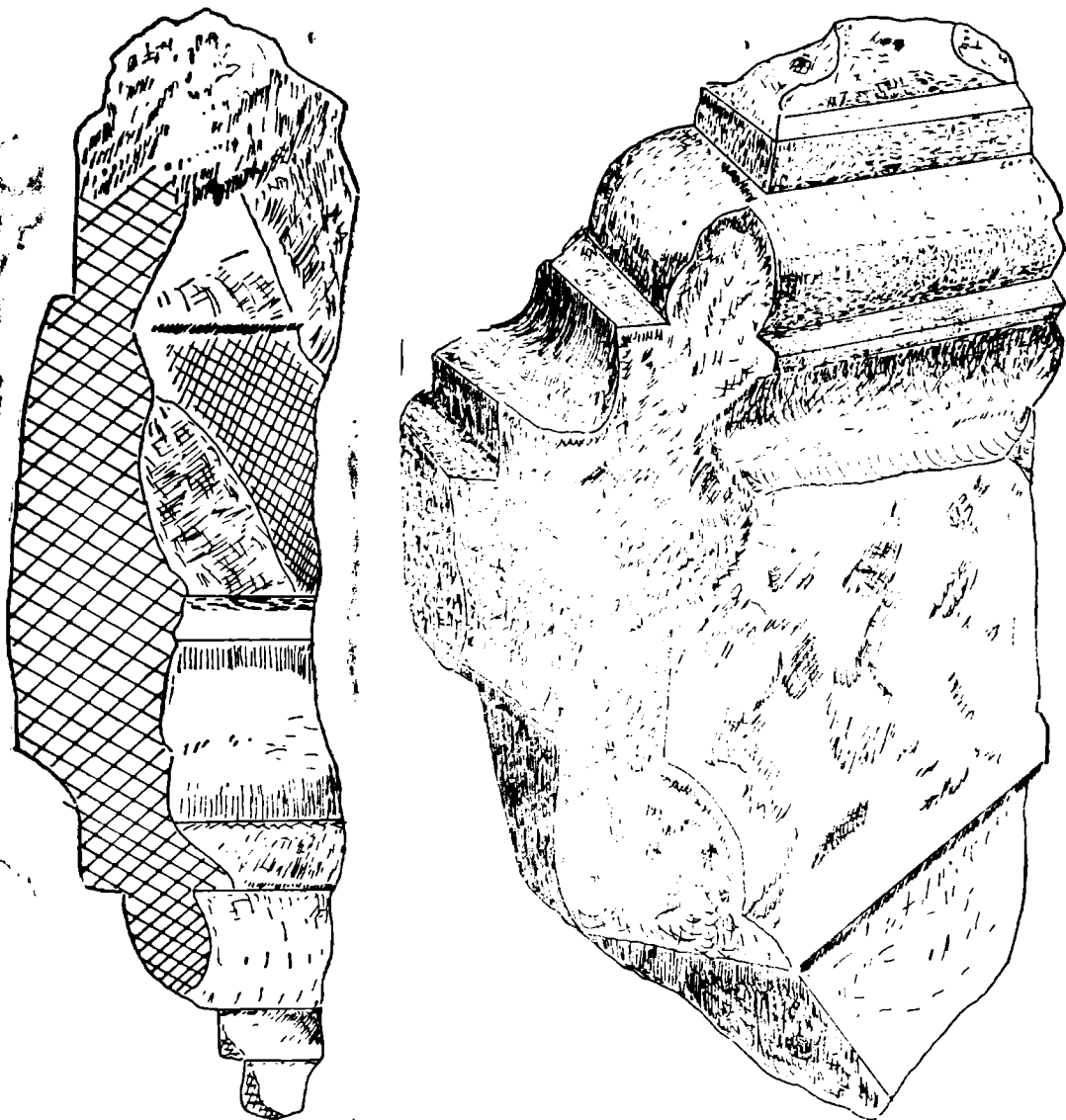
Planşa XXI. Inscripţii şi stampile pe material tegular, opaiţ de lut, statueta de teracotă şi fragmente din monumente de piatră.

Planșa XXII. Arme, nstrumente și materiale de construcție din fier.

Planşa XXIII. Verigi, lanţ şi instrument din fier.

Planșa XXIV. Fragment dintr-un altar din piatră.

TIPARE CERAMICE ROMANE DESCOPERITE LA POROLISSUM

Numărul mare de tipare ceramice romane descoperite în urma cercetărilor arheologice sistematice efectuate începînd cu anul 1977 și pînă în prezent la Porolissum, ne permite publicarea unui număr de 8 piese inedite.

1. Tipar — (Fig. 1a și b) — lut gălbui, bine ars; pe revers se mai păstrează amprentele lăsate în pasta crudă de realizator. A fost descoperit în anul 1987 în sectorul orașului, zona OL în S 4 m: 7—9, adîncimea — 2,80—2,90 m, în groapa ce constituia punct menajer al clădirii OL 1. Piesa este deținută de MIAZ nr. inv. CC 1798/1987. Starea de conservare fragmentară. Inițial tiparul a fost rotund, avînd un diametru maxim de 7 cm. iar grosimea de 1 cm. Imaginea în negativ prezintă 3 personaje, respectiv o scenă de luptă de gladiatori. Primul personaj, cel din stînga, sumar îmbrăcat are pe cap o cască, bustul îi este dezvelit. În mîna dreaptă ține un scut care-i protejează partea respectivă pînă la nivelul umărului, iar cea stîngă protejată pe întreaga suprafață de armură și care este ușor îndoită, palma fiind la nivelul șoldului, ține o armă albă scurtă încovoiată¹. Mîna este așadar puțin flectată, ea fiind orientată spre cel de-al doilea personaj aflat în partea stîngă a acestuia. Mijlocul primului gladiator este înfășurat într-un material textil, membrele inferioare sînt puțin îndoite, sugerîndu-se astfel mișcarea. Al doilea personaj prezintă aceleași caracteristici cu primul, atît în ceea ce privește vestimentația cît și armamentul. Cu toate că tiparul se păstrează într-o stare fragmentară, ne putem da seama că și cel de-al doilea gladiator are capul protejat de o cască. Mîna dreaptă este ridicată, scutul care este ținut în această mînă fiind la nivelul capului. În mîna stîngă, care este protejată de aceeași piesă de armură ca și în cazul primului, se găsește tot o armă albă scurtă, probabil un pumnal. Picioarul drept este întins, cel stîng este mult flectat, încercîndu-se astfel să se sugereze mișcarea de eschivă în luptă.

Dacă cei doi gladiatori formează primul plan al scenei în cel de-al doilea plan este sesizată prezența unui al treilea personaj, care este vag conturat. Acesta este amplasat în spatele celui de-al doilea gladiator. După vestimentație și după ipostaza în care este surprins pare a fi o femeie, cel de-al doilea luptător pîrînd că o protejează.

Tiparul este realizat într-o tehnică superioară, execuția este impecabilă, cu un deosebit simț artistic, în ceea ce privește reprezentarea părților anatomice cît și în sugerarea mișcării în respectiva scenă de luptă. Tema pre-

¹ P. Wileurmier, A. Audin, *Les médaillons d'applique gallo-romains de la vallée du Rhone*, in *Annales de l'Université de Lyon*, 3, fasc 22, Paris, 1952, fig. 193—195, 197, p. 113.

² *Idem*, p. 31, fig. 18, 19; p. 40—41, fig. 38, 39; p. 79, 81, 112, 116, p. 111, 193, 195, 197, p. 123 fig. 210, 213; p. 155 fig. 292.

zentată este frecventă pe tipare ceramice². Piesa este cu certitudine realizată în puternicul centru ceramic de la Porolissum, sigur după un model adus din imperiu. Tiparul este puțin concav fapt ce demonstrează că era folosit la imprimarea scenei pe pereții unor vase.

După caracteristicile prezentate și mai ales după contextul în care a fost descoperit putem data piesa la sfârșitul sec. II — începutul sec. III e.n.

2. Tipar ceramic de medalion — (Fig. 2 a, b, c și d) — Lut galben cărămiziu, bine ars. Descoperit în anul 1983 în sectorul amfiteatrului, caseta 4, caroul 6 c la adîncimea de — 0,40—0,50 m. Deținut de MIAZ, nr. inv. CC.1470/1983. Stare de conservare: fragmentară, din piesă lipsind 1/4 restul păstrîndu-se în trei fragmente. Piesa a avut formă rotundă cu diametrul total de 13 cm. și diametrul activ de 12 cm. Grosimea suprafeței active este de 8,4 mm., marginile sînt mai ridicate, formînd o adevărată bordură cu grosimea de 9,8 mm. Suprafața activă este delimitată de două cercuri concentrice. Scena centrală, care este încadrată de un chenar cu reprezentări vegetale, îl reprezintă pe zeul Mercur călare pe berbec, în mișcare spre stînga. Mîna stîngă a zeului este ridicată, întinsă în față la nivelul umerilor, ținînd în palmă marsupium-ul. Pe cap este prezent un pileus. Datorită stării de conservare, tiparul fiind destul de șters, nu ne putem da seama de detaliile pieselor de vestimentație. Este însă clară prezența hlamidei care flutură în spate.

Berbecul este destul de slab reprezentat, fiind prezente disproporții în ceea ce privește părțile lui anatomice. Gîtul îi este exagerat de lung; de asemeni și coada; în schimb este evidentă grija care s-a avut în redarea blănii. Cu toate că se păstrează într-o stare fragmentară, în cîmpul din stînga, în fața animalului, la nivelul picioarelor acestuia se pare că a existat inițial încă o reprezentare, vis-a-vis de care ne mîrginim doar de a-i menționa posibila prezență.

Ipostaza în care este suprins zeul Mercur în cazul tiparului nostru nu este singulară nici pentru provincia Dacia cunoscut fiind cazul celui descoperit la Malva³ nici pentru restul provinciilor — provinciile dunărene⁴, Galia⁵ și Tracia⁶.

Pe reversul piesei este prezentă o inscripție executată în pasta crudă înainte de ardere. Inscripția este cu caractere cursiv, starea fragmentară a piesei împiedicîndu-ne să ne pronunțăm asupra textului.

Și în cazul acestui tipar ceramic este clară influența pe care au jucat-o modelele aduse din imperiu asupra puternicului centru de producție ceramic de la Porolissum, unde a fost realizată piesa.

Tiparul este datat în a doua jumătate a sec. II, piesa fiind identificată în nivelul fazei a doua a amfiteatrului, deci după anul 158 e.n.,

² G. Popilian, Poenaru Bordea, în *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 253—154.

³ V. Kizsinky, în *Bud Rég*, 11, 1932, p. 244 urm. fig. 236. A. Alföldi, în *Lauraeaquincenses*, I, 1938, p. 19, nr. 18, planșa 63/1 (Aquincum);

b. A. Alföldi, *op. cit.*, p. 21—22, nr. 29, planșa 63/1. Carmuntum

c. W. Schmidt, *Jahreshefte für Altertumskunde*, 1913, 8, p. 184, fig. 85. A. Alföldi, *op. cit.* p. 23, nr. 26, planșa 64/1 (Emona).

⁵ P. Willeumier, A. Audin, *op. cit.*, p. 100, nr. 170 și p. 101, fig. 170. (Lyon).

Ibidem, p. 102, nr. 171 și 103, fig. 171. Saint Colombe.

⁶ C. Baninkiev, M. Dimitrov, D. Nicolov, în *Musée National, Starazagora*, Sofia, 1965, fig. 65, p. 145—146, nr. 65.

provenind din nivelul de călcare nu din stratul de umplutură⁷. Piesa atestă prezența religiei oficiale în acest punct de nord al imperiului prin divinități din panteonul roman.

3. Tipar ceramic de medalion — (Fig. 3 a și b) — Lut cărămiziu; bine ars; prezintă urme de ardere secundară. Descoperit în campania arheologică a anului 1987 în zona orașului roman, sectorul OL. 2, S. 4, m: 8,15, adâncimea — 2,50 m., în groapa ce constituia punct menajer al clădirii OL. 1. Piesa este deținută de MIAZ, nr. inv. 1785/1987. Starea de conservare este fragmentară, din piesă păstrându-se aproximativ 1/4. Inițial piesa a fost de formă rotundă cu diametrul total de 11 cm. și diametrul activ de 9,4 cm. Grosimea maximă este de 1,5 cm. — stare datorată exfolierii masive a reversului piesei. Suprafața activă este marcată de două cercuri concentrice. Pe o anumită suprafață din fragmentul păstrat sînt vizibile urme de ardere secundară.

Imaginea în negativ ne prezintă un personaj masculin bărbos, în profil spre stînga. Trăsăturile feței sînt cu grijă redată, părul este abundent, puternic buclat, acoperind în întregime pavilionul urechii unindu-se cu barba care este precis conturată. Mustața acoperă parțial buza superioară. Profilul feței este clar conturat, nasul fin, ascuțit, gura mică. Asupra frunții nu ne putem pronunța datorită stării fragmentare a piesei. Se pare că personajul avea pe cap cunună din frunze de laur, un indiciu în acest sens fiind terminalul acestora precum și panglicile ce sînt prezente în zona cefeî. Vestimentația este doar schițată, remarcîndu-se o diferență frapantă în redare între fizionomie și aceasta.

În spatele personajului, în zona din imediata vecinătate a umărului drept, se conturează silueta unei păsări, care după profilul svelt pare a fi o pasăre de pradă, probabil un șoim.

Așadar, în cazul reprezentării centrale prezente, avem practic un portret, ce se apropie foarte mult de portretul monetar, care ne permite să recunoaștem în personajul respectiv pe împăratul Septimius Severus (193–211)⁸.

Datarea piesei este identică cu cea a celorlalte tipare descoperite în groapa menajeră a clădirii OL 1, respectiv sfîrșitul sec. II — începutul sec. III e.n. Tiparul prezentat intră de asemenea în categoria produselor locale.

4. Tipar ceramic de medalion — (Fig. 4 a și b) — Lut gălbui. În pastă sînt prezente particule de mică. Arderea piesei este incompletă. Pe întreaga suprafață a zonei marginale a fragmentului păstrat, atît pe o parte cît și pe cealaltă sînt prezente urme de ardere secundară. Piesa a fost descoperită în campania arheologică a anului 1980 în zona comandamentului castrului de pe Pomet⁹. Deținut de MIAZ, nr. inv. 141/1980. Tiparul se prezintă într-o stare fragmentară, din piesă păstrîndu-se aproximativ 1/4. Inițial piesa avea o formă rotundă cu diametrul total de 14 cm. și diametrul activ de 13,4 cm., grosimea este de 1 cm. Suprafața activă este delimitată de două cercuri concentrice.

⁷ Mulțumim și pe această cale colegului Bajusz Ștefan pentru piesa cedată și pentru precizările referitoare la stratigrafie, și implicit la cronologie.

⁸ S. Cociș, în *SCIVA*, 38, 2, 1987, p. 175.

⁹ Mulțumim domnului Dr. Nicolae Gudea, responsabilul șantierului arheologic Porolissum, pentru cele două piese cedate pentru publicare.

Imaginea în negativ ne prezintă un personaj masculin, profil spre dreapta. Calitatea redării personajului este deosebită. Fruntea o intuim înaltă sub suvițele de păr precis conturate care o acoperă parțial și acoperă urechea în totalitate. Gâtul este destul de subțire, nasul drept, obraji plini, bine delimitați, gura mică, delicat redată, dar fermă, bărbia energică. Aceste elemente conferă figurii armonie. Mîna stîngă o avea întinsă în față. Vestimentația este reprezentată de un pallium drapat pe torace și brațe. Deocamdată nu cunoaștem analogii. Și în cazul acesta avem un produs al puternicului centru ceramic porolissens. Piesa este datată la sfîrșitul sec. II — începutul sec. III e.n.

5. Tipar ceramic — (Fig. 5 a și b) — Lut gălbui; bine ars; în pastă sînt prezente particule de mică. Piesa a fost descoperită în campania arheologică din 1987 în sectorul OL. 2 secțiunea 4, m: 8,40, adîncimea — 2,20 m, în zona fostului punct menajer al clădirii OL. 1. Este deținut de MIAZ, nr. inv. CC.1783/1987. Piesa se prezintă în formă fragmentară. Inițial a avut forma rotundă cu un diametru maxim de 9 cm. și un diametru activ de 7,8 cm. Limita suprafeței active este formată din două cercuri concentrice.

În ceea ce privește reprezentările de pe fragmentul care s-a păstrat și în ansamblu asupra compoziției reprezentărilor precum și a eventualelor analogii nu ne putem pronunța datorită stării fragmentare a piesei. Tiparul este datat la sfîrșitul sec. II — începutul sec. III e.n. la fel ca și celelalte tipare descoperite în același context.

6. Tipar ceramic de medalion — (Fig. 6 a și b) — Lut gălbui-cărmiziu; bine ars; în pasta lutului sînt prezente particule de mică. Piesa a fost descoperită în campania arheologică 1987 în sectorul OL.2 secțiunea 4, m: 8,70, adîncimea — 2,60 m în groapa, punct menajer, a clădirii OL.1. Este deținut de MIAZ, nr. inv. CC.1778/1987. Starea de conservare este fragmentară din piesă păstrîndu-se aproximativ 1/3. Rotundă ca formă, piesa a avut diametrul de 9 cm, diametrul activ fiind de 8,4 cm, grosimea este de 8,8 mm. Suprafața activă este delimitată de un cerc. Pe reversul piesei pe anumite suprafețe sînt vizibile urme de ardere secundară. Imaginea în negativ, prezentă pe fragmentul descoperit, prezintă doi șerpi încolăciți în poziție alăturată, remarcîndu-se chiar un paralelism în poziția surprinsă. Datorită stării fragmentare imaginea nu este completă. În porțiunea situată sub cea unde sînt reprezentate cele două reptile este prezent un personaj uman în poziție orizontală care este redat într-un mod stilizat. Tot din scena existentă pe fragmentul păstrat mai face parte o reprezentare, care se găsește în dreapta jos și care reprezintă un obiect cilindric, probabil un vas. Reprezentările cu șerpi nu sînt rare pe tiparele ceramice romane ele mai apar alături de divinități în Galia pe valea Rhonului — alături de Hercule¹⁰ sau la Saint Columbe alături de Minerva¹¹. Datarea se face la sfîrșitul sec. II—începutul sec. III e.n.

7. Tipar de medalion — (Fig. 7a și b) — Lut gălbui; bine ars. Piesa a fost descoperită în campania arheologică a anului 1978 în obiectivul

¹⁰ P. Wuilleurmier, A. Audin, *op. cit.*, p. 23, nr. 5, fig. 5; p. 26 — Hercule ține șarpele în mînă.

¹¹ *Ibidem*, p. 43, nr. 47, fig. 47, p. 44 — șarpele se găsește în apropierea unei aedicule. p. 37, nr. 28, fig. 28, p. 36.

A (castrul de pe Pomet) în S. 32, m: 22,50 la adâncimea—0,30 m¹². Este deţinut de MIAZ, nr. inv. CC.29/1989. Starea de conservare este fragmentară. Inițial piesa era rotundă cu un diametru de 12 cm, diametrul activ de 10 cm, grosimea maximă este de 1,8 cm iar cea minimă de 1,1 cm. Suprafața activă este delimitată de două șanțuri, cea interioară este decorată cu incizii oblice. În interiorul suprafeței delimitate de cele două șanțuri sînt prezente porțiuni din ultimile două rînduri a unei inscripții. Datele sfîrșitul sec. II e.n.

Numărul mare de piese inedite ce constituie subiectul materialului de față atestă sub acest aspect existența importantului centru ceramic porolissens atestat arheologic¹³, în primul rînd prin cantitatea mare de ceramică specifică acestuia, ce reprezintă produsul reprezentativ pentru puternicul centru de producție de la Porolissum. În cadrul produselor ceramice porolissense se încadrează și tiparele ceramice ce au constituit subiectul materialului de față, care vin să îmbogățească seria respectivei produse cunoscute în Dacia¹⁴ și în Imperiu¹⁵.

Tematica scenelor prezente este diversă, avem o suită de reprezentări care sub acest aspect atestă influența pe care au avut-o modelele cu reprezentări la modă în epocă, deci demonstrează încă odată strînsa legătură existentă între provinciile Imperiului.

Referitor la materialul folosit, tehnica de realizare, utilitate și datarea acestor produse putem susține că aceste aspecte se încadrează în limitele general valabile ce caracterizează acest produs ceramic roman.

DAN TAMBA—ALEXANDRU V. MATEI

MOULES À MÉDAILLONS DÉCOUVERTS À POROLISSUM

(Résumé)

Les auteurs présentent sept moules à médaillons découverts à Porolissum. Il s'agit des moules qui étaient appliqués soit sur certaines portions des parois des vases céramiques, soit sur des médaillons à part. Les moules à médaillons découverts à Porolissum sont très variés portraits impériaux (nr. 3), bustes des divinités du panthéon gréco-romain ou oriental (nr. 2), combats de gladiateurs (nr. 1), reptiles (nr. 6). Quelques moules sont trop fragmentaires pour être déterminés.

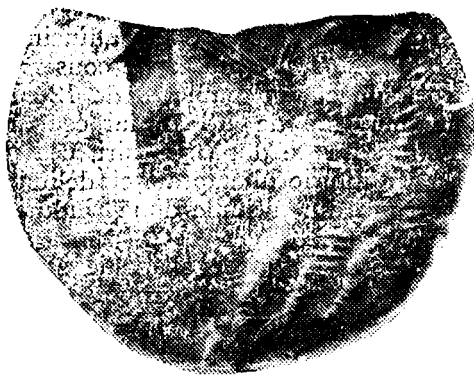
Les moules à médaillons découverts à Porolissum sont des produits intéressants de l'industrie céramique locale.

¹² Vezi raport N. Gudea, în *Acta MP*, IV, 1980, p. 85.

¹³ N. Gudea, în *Acta MP*, IV, 1980, p. 105—145. D. Isac — N. Gudea, în *Acta MP*, IV, 1980, p. 191—202; Al. V. Matei, *Acta MP* 6, 1982, p. 17—22; Al. V. Matei, D — Tamba, în *Acta MP*, 12, 1988, p. 156—158.

¹⁴ Al. Popa, în *SCIV*, 10, 2, 1959, p. 469—475, fig. 1—3; *Idem*, în *St. Com. Brukenthal*, 12, 1956, 231—236; *Tudor, OR*, p. 328, nr. 329; S. Sanie, în *Danubius*, 2—3, 1969, p. 83; I.I. Russu, în *SCIV*, 11, 2, 1960, p. 408—409, reluat în *St. Com. Brukenthal Sibiu*, 12, 1965, p. 65—66; Gh. Popilian, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.* p. 245—250; D. Benea, în *Drobeta*, 2, 1976, p. 59—60; *Idem*, în *Banatica*, 4, 1977, p. 161—168; V. Moga, în *Apulum*, 16, 1978, p. 161—167; Gh. Popilian, în *Arhivele Olteniei*, 3, 1987, p. 52; I. Mitrofan — A XXI sesiune anuală de rapoarte privind cercetările arheologice din 1986, Timișoara 1987; S. Cociș, *op. cit.*, p. 175—177; S. Cociș, P. Rogozea, St. Titu, în *Apulum*, XXV, 1989, p. 245—250; I. Berciu, C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie meridionale*, Leiden, 1976, p. 56.

¹⁵ A. Alföldi, *Tonmodel und Reliefmedaillons aus den Donauländern*, Diss Pann, 11, 10, Budapest, p. 312—341. J. Dechelle, *Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine*, Paris, 2, 1904, p. 167, 308. P. Wuilleumier, A. Audin, *op. cit.*; H. Vernet, *Observation sur les vases médaillons d'applique de la vallée du Rhone*, în *Gallia*, 27, 1, 1969, p. 93—135.

1a

Fig. 1a. Tipar ceramic reprezentind doi gladiatori (fața).

2a

Fig. 2a. Tipar ceramic cu reprezentarea zeului Mercur (fața).

15

Fig. 1b. Tipar ceramic reprezentind doi gladiatori (desen).

26

Fig. 2b. Tipar ceramic cu reprezentarea zeului Mercur (desen).

2c

Fig. 2c. Tipar ceramic cu reprezentarea zeului Mercur (spatele piesei cu inscripția cursivă (fața).

3a

Fig. 3a. Tipar ceramic cu imaginea împăratului Septimius Severus (fața).

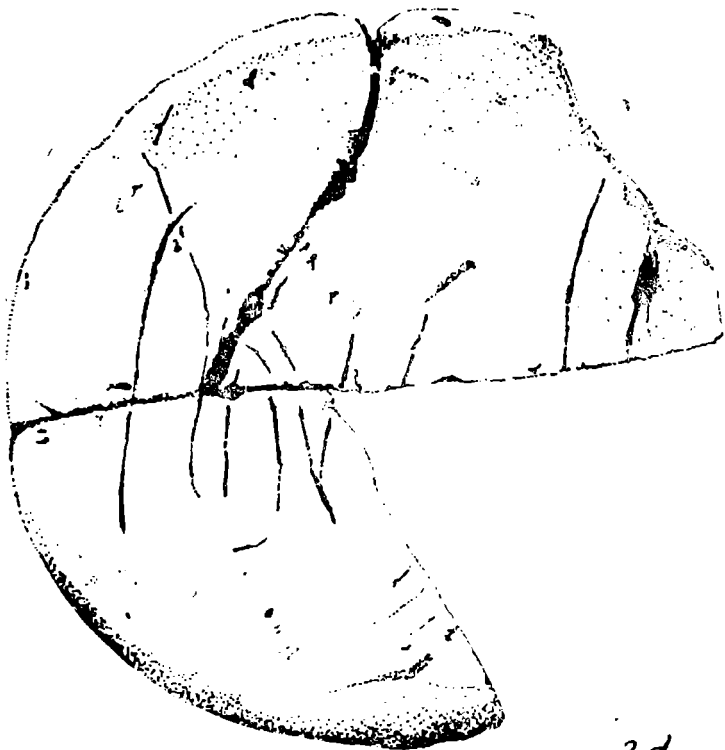
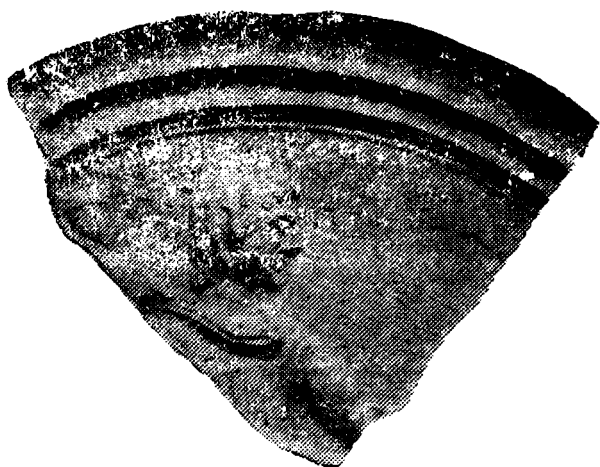

Fig. 2d. Tipar ceramic cu reprezentarea zeului Mercur (spatele piese-
cu inscripția cursivă) (desen).

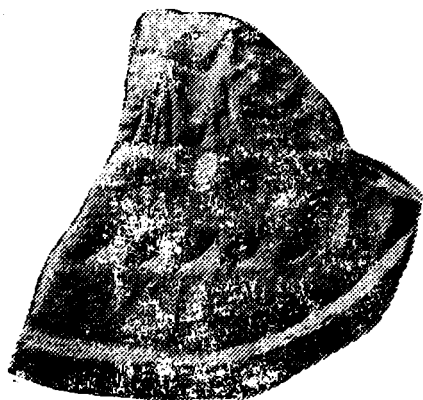

Fig. 3b. Tipar ceramic cu reprezentări de șerpi (desen).

4a

Fig. 4a. Tipar ceramic reprezentind un personaj masculin (fața).

5a

Fig. 5a. Tipar ceramic cu reprezentare nucleară (fața).

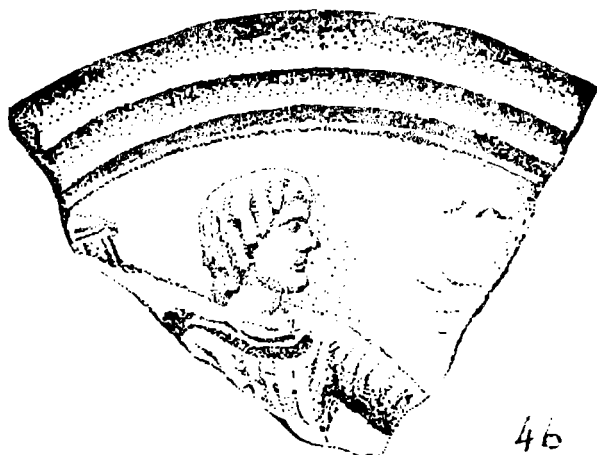
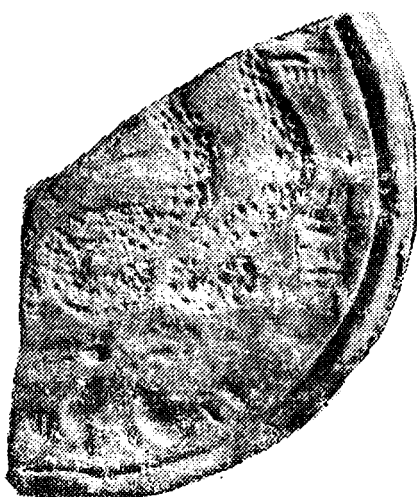

Fig. 4b. Tipar ceramic reprezentind un personaj masculin desen).

Fig. 5b. Tipar ceramic cu reprezentare nucleară (desen).

6a

Fig. 6a. Tipar ceramic cu reprezentări de șerpi (fața).

Fig. 6b. Tipar ceramic cu imaginea împăratului Septimius Severus desen).

Fig. 7. Tipar ceramic cu inscripție nedescusută (de-ou).

ISTORIE MEDIE

OBJECTS DE PARURE EN MÉTAL PRÉCIEUX DECOUVERTS À GHIRBOM DÉP DE ALBA

Les découvertes fortuites (1961—1962) et les fouilles archéologiques (1974) faites dans une carrière d'argile au lieu-dit „Gruicul Fierului” ont mis au jour plusieurs tombes d'inhumation appartenant à un cimetière préféodal de la seconde moitié du VIIe siècle de n.è.¹. Le mobilier funéraire renfermait, entre autres, quelques objets de parure en métal précieux qui constituent le sujet de la présente étude.

1. *Boucle d'oreille* à globe ellipsoïdal et aux extrémités aplaties (Fig. 1, 1), pourvue à sa partie supérieure d'un orifice entouré d'un cercle festonné ($d = 2,6$ mm). A celui-ci est fixé une boucle introduite dans l'orifice de l'intérieur de l'ellipsoïde, par lequel passe l'extrémité inférieure du crochet, en position verticale. Le globe, fait de feuille mince ($0,1 - 0,2$ mm), est divisé, au niveau de son équateur, en deux hémisphères déformés par pression latérale.

Le crochet, qui présente des déformations mécaniques ultérieures, est fait de fil mince ($0,8$ mm), aux extrémités non réunies. Celle d'en haut est mobile et a le bout tordu en forme de boucle ovale, alors que le bout de l'extrémité fixe est plié de manière à passer à travers la boucle pour fermer le crochet. Dimensions : h de la boucle d'oreille = $24,5$ mm ; h de l'ellipsoïde = $12,2$ mm ; $l = 7,5$ mm ; d du crochet = $14,5 \times 12,5$ mm $p = 1,08$ g.

2. *Boucle d'oreille* à globe ellipsoïdal ovale-allongé et à la partie équatoriale légèrement proéminente (Fig. 1, 2). Elle présente à ses extrémités deux orifices polaires entourés chacun d'un cercle festonné de $2,9$ mm de diamètre. La boucle d'oreille s'attache au crochet au moyen d'une tige composée de deux lamelles et pourvue à sa partie supérieure d'une boucle par laquelle passe l'extrémité inférieure du crochet. La tige s'introduit dans le corps de la boucle d'oreille et par écartement et repliement latéral des lamelles fixe l'ellipsoïde (Fig. 1, 1c). Le second orifice polaire, situé à l'extrémité opposée de la boucle d'oreille, est fermé par un clou en or.

Le crochet, fait de fil mince ($0,7$ mm), se ferme suivant le système décrit pour la pièce précédente. La pièce, qui était déformée mécaniquement, a été cassée par le découvreur et fixée à l'extrémité opposée du crochet à boucle. Le globe est légèrement déformé par des coups. Dimensions : h totale = $27,6$ mm ; l de l'ellipsoïde = $13,7$ mm ; d médian = $6,9$ mm.

3. *Boucle d'oreille* à globe bombé dans sa partie équatoriale, pourvu de deux orifices polaires dont les bords repliés fixent à chaque extrémité un anneau simple (Fig. 2, 1—2). Le crochet est fixé à la boucle d'oreille au moyen de la boucle de la tige, introduite par l'orifice d'en haut à l'intérieur de l'ellipsoïde, et est consolidé comme on l'a vu plus haut

(Fig. 1,2). Le globe de l'ellipsoïde, dont l'orifice polaire d'en bas est bouché par un clou à tête sphérique, a les deux côtés décorés de granules sphériques disposés en losanges.

Le crochet, fait de fil plein de 0,7–0,8 mm d'épaisseur, est composé de deux moitiés en forme de cercle, fermées par deux mouffles. Dimensions : h totale = 22,8 mm ; h de l'ellipsoïde = 11 mm ; d de l'ellipsoïde = 7,2 mm ; d du crochet = $14,3 \times 13,3$ mm ; p = 1,02 g.

4. *Boucle d'oreille* à crochet ovale pareille à la précédente comme forme, ornementation et dimensions (Fig. 3, 1–2). La tige de l'orifice polaire inférieur étant tombée, on observe distinctement le repliement des bords des parois de l'ellipsoïde par-dessus l'anneau simple, conservé à ce pôle.

5. *Bracelet* ovale, déformé et brisé en trois fragments, aux extrémités non réunies. La pièce est faite d'une barre concave intérieurement et convexe à l'extérieur, avec un dos en saillie à angle obtus (Fig. 4, 1 a–b). La partie centrale est légèrement épaissie, les bords amincis sont de section transversale concave-convexe. Les extrémités sont aplaties et taillées en biseau, fermant ainsi la dépression de l'intérieur. La partie médiane du corps s'élargit latéralement jusqu'à 10,7 mm. La face extérieure présente un alvéole rhombique ($15,4 \times 5,6$ mm) dans lequel était sertie une pierre précieuse aujourd'hui tombée et perdue, fixée par un liant de couleur vert-jaune. La substance est un mélange de cire et de mastic formant une pâte de faible densité.

La pièce a un noyau de cuivre et une enveloppe extérieure d'argent, elle est confectionnée par coulage du métal fondu dans un moule. Sur les trois fragments initiaux, seuls deux (la partie centrale et l'une des extrémités) se sont conservés, représentant les 2/3 de la pièce. La pièce a été polie extérieurement pour effacer ses nombreuses corrosions, tandis qu'à l'intérieur elle présente des aspérités. Dimensions : d = 59×70 mm ; h de la barre = 16,9 mm ; ép. de la barre au milieu = 2,2 mm et aux bords = 1,2 mm ; ép. des extrémités = 10,2 mm ; L : a = 58 mm, b = 63,6 mm.

6. *Bracelet* cassé ne conservant plus que deux fragments : a) une des extrémités, de 37 mm de longueur, à la tête élargie latéralement par martelage par les découvreurs (Fig. 4, 2a și Fig. 5, 2, b) un fragment de 55,5 mm de longueur représentant la partie centrale du bracelet, y compris l'endroit où la barre est épaissie et élargie (fig. 4, 2b și Fig. 5,1). Un alvéole rhombique, large de 11 mm, est vide de son liant vert-jaune et de la pierre précieuse qu'il contenait.

La pièce est identique comme forme et type à la précédente, coulée dans le même alliage. Dimensions : l du bracelet à la hauteur de l'alvéole = 11 mm ; l de l'extrémité = 9,8 mm ; l du bracelet = 4,3 mm.

Les objets en or sont représentés par quatre boucles d'oreilles formées d'un globe et d'un crochet-support ; selon le degré d'ornementation de l'ellipsoïde, on peut les répartir en boucles d'oreilles simples ou ornementées.

Toutes les pièces ont le globe ellipsoïdal allongé aux extrémités ; celles ornementées ont le globe légèrement bombé dans la région de l'équateur ; l'épaisseur des parois est de 0,1–0,3 mm. Certaines boucles

d'oreilles ornementées présentent à la partie supérieure un seul orifice, tandis que les autres ont deux orifices polaires. Dans les pièces simples, chaque orifice est pourvu d'un anneau confectionné suivant la technique des granules fins, solidement unis entre eux. Les exemplaires ornementés ont l'anneau fait de fil simple, fixé par repliement à l'extérieur des bords de la pièce. Les anneaux disposés sur le corps de l'ellipsoïde ont pour but renforcer les parois de celui-ci à ses extrémités polaires et de donner plus de stabilité aux pièces fixées dans l'orifice, par la réalisation d'une soudure durable. L'ellipsoïde, qui est creux, a été obtenu par coulage dans une matrice de matériel céramique réfractaire, selon le procédé dit „à cire perdue”, à l'aide de noyaux de coulage, l'évacuation des gaz se faisant par les orifices percés dans la zone équatoriale des pièces. L'application du procédé décrit est confirmée par la structure granulaire, sans la moindre orientation dans l'espace des cristaux de l'agrégat en or des petits grains sphériques utilisés comme éléments composants des motifs rhombiques qui ornent le corps de l'ellipsoïde (Fig. 6,1).

Le crochet des boucles d'oreilles simples est fait de fil mince (0,7—0,9 mm), à contour circulaire et aux extrémités non réunies. L'extrémité d'en haut, mobile, se termine par une boucle ovale, tandis que celle d'en bas, fixe, servant de support de l'ellipsoïde, était repliée en forme d'hameçon. Le crochet des boucles d'oreilles ornementées, rond ou ovale, est composé de deux demi-cercles — celui d'en bas fixe, celui d'en haut mobile — en fil plein. Les extrémités du demi-cercle inférieur, fixées à l'ellipsoïde, ont à leur bout deux moufles disposés en ligne diamétralement opposée, qui servent à fixer par emboîtement les extrémités de la moitié mobile (Fig. 2—3). Le crochet est rattaché à l'ellipsoïde par l'intermédiaire d'une tige à boucle introduite dans l'orifice polaire supérieur. À la première boucle d'oreille la tige est rivée à l'intérieur, tandis qu'aux trois autres elle est pourvue de deux lamelles qui, introduites dans l'intérieur de l'ellipsoïde suivant l'axe vertical, se fixent par écartement latéral des extrémités, la manoeuvre se faisant à l'intérieur par l'orifice polaire opposé. L'orifice inférieur a été fermé ultérieurement par un clou à tête sphérique, fixé par martèlement, ainsi qu'il ressort des déformations mécaniques dues aux coups sur la surface des pièces.

Les boucles d'oreilles ornementées ont le globe ellipsoïdal divisé en deux hémisphères par deux rangées de quatre granules en or ($d = 0,5-0,6$ mm), disposés en losange à hauteur de l'agrafe. Dans le champ central de l'hémisphère visible se trouve un grand losange à granules comprenant deux losanges plus petits de part et d'autre de sa ligne médiane. La face dorsale est ornée de sept losanges composés chacun de quatre granules, qui forment à leur tour en plan deux grands losanges. Ceux-ci sont disposés de manière à dessiner le contour d'un grand losange occupant toute la surface de la moitié de la boucle d'oreille (Fig. 2—3).

L'analyse des motifs rhombiques, leur symétrie et leur mode de disposition mènent à la conclusion que la partie visible (antérieure) de l'ellipsoïde était intentionnellement décorée plus richement, alors que la partie opposée, faisant face au cou, était décorée plus simplement, quoique en respectant la même symétrie parfaite dans la disposition des motifs ornementaux.

Le titre de l'or des ellipsoïdes des boucles d'oreilles simples est de 18 carats (750‰), celui des pièces ornementées de 14 carats (583‰). Toutes les pièces ont l'agrafe de 16 carats 666‰ d'or et 334‰ d'argent).

Les *objets en argent* consistent en quatre fragments provenant de deux bracelets impossibles à reconstituer, faits d'une barre concave à l'intérieur, aux extrémités non réunies et aplaties (Fig. 4). La barre est coulée en un alliage d'argent et de cuivre, à structure dendritique (Fig. 6,2—3). Leur contenu en argent varie de 57,58% à 70,5%, variation macroscopique, perceptible visuellement par la modification de la nuance blanc argentée des pièces. Celles-ci possédaient dans la partie centrale de la barre un alvéole rhombique où était fixée une pierre précieuse, ayant pour liant du mastic vert-jaune.

La détermination chronologique des objets de parure mis au jour dans le cimetière préféodal de Ghirbom — „Gruiul Fierului” est possible par analogie avec d'autres découvertes.

Ainsi, sur le territoire de la Roumanie, les boucles d'oreilles simples se rapprochent comme forme de certains exemplaires découverts à Teiuș². De nombreuses pièces similaires proviennent de tombes à inhumation de femmes et d'enfants de Tchécoslovaquie (Želovce, Nové Zámky, Staré Mešto, Šardičky et Tarnoved nad Váhom, Jazbine, etc.³), Dalmatie et Herzégovine⁴. Englobés dans la série des boucles d'oreilles de „type dalmatique”, d'origine byzantine, ces objets de parure datent en général des VIIe — IXe siècles de n.è.

Les boucles d'oreilles décorées de motifs granulaires rhombiques se rencontrent dans les tombes de l'époque avare de Gátér, en Pannonie⁵, et se situent vers l'an 670.

Les bracelets sont des objets de parure que l'on rencontre très rarement et pour lesquels, dans le stade actuel des connaissances, on ne dispose pas d'analogies sur le territoire de la Roumanie. À noter toutefois qu'en Moldavie, à Costești-Vaslui, il existe un moule en os datant du VIIe siècle de n.è., dont le négatif est identique au segment de nos bracelets à l'endroit où est sertie la pierre précieuse⁶. Étant donné que les bracelets sont, selon toute apparence, contemporains des boucles d'ore-

* Etude présentée sous forme de communications au XVIe Congrès de l'histoire de la Science, Bucarest, 26 août — 3 septembre 1981.

¹ Voir I. Al. Aldea, Eugen Stoicovici et Mihai Blăjan, dans *Apulum*, 18, 1980, p. 151—177.

² Matériaux inédits au Musée d'histoire de la Transylvanie, voir Horedt, *Contrib.*

³ Z. Cilinská, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava, 1973, p. 18, 21 et p. 143, T. 160, pl. XCVI/7—8; p. 36, T 342, pl. LIX, 6—7; p. 51, pl. XVIII, 2; p. 202, T 17, pl. XXVIII, 10—11; p. 212, T 282, pl. XLVII, 15; p. 223, T 414, pl. LXX, 3; p. 123, T 488, pl. LXXVI, 49; p. 152, T 667; pl. CIII, 24; p. 241, T 680, pl. CVI, 2; Idem, dans *Archaeologia Slovaca Fontes*, 7, Bratislava, 1966, p. 66 et p. 201—205, pl. XLIX, 274, 1 et LIV, 1; J. Poulik, dans *Monumenta Archaeologica*, I, Pragae, 1948, p. 52, fig. 14, 13, T 209 et pl. LXX, 8; A. Točík, dans *Slov. Arch.*, XIX, 1971, 1. pl. XXXIII, 1—2, 11; I. Čremošník, dans *Godišnjak*, 15, Sarajevo, 1977, p. 272—273, pl. XI, 11.

⁴ J. Poulik, *op. cit.*, p. 50, pl. LIII, 1.

⁵ G. László, dans *Arch. Hung.*, 34, 1955, p. 289, pl. LXX, 24—25.

⁶ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978, p. 165, fig. 6. Idem, dans *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 102 et 106, fig. 3, 1.

illes en or et des autres pièces livrées par les tombes mises au jour, il est fort possible que celles-ci datent également du VIIe siècle.

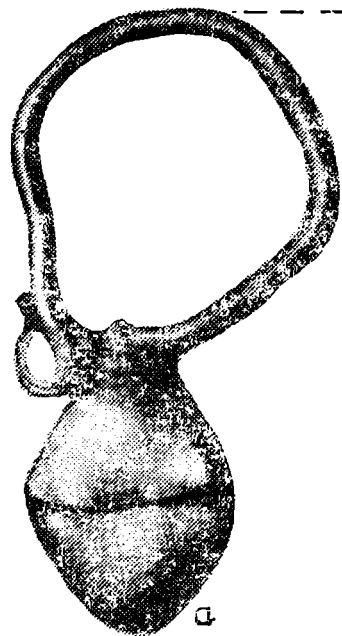
En conclusion, l'étude métallographique, la composition chimique, les techniques variées appliquées dans le processus de confection des objets de parure, ainsi que le fait que le titre de leur or correspond à celui de l'or exploité à Roșia Montană (*Alburnus Major*) permettent de soutenir que l'exploitation des matières premières dans les Monts Apuseni, ainsi peut-être que leur industrie locale, ont été continuées par la population autochtone romane de la Dacie post-romaine, au cours de la période préféodale. L'application de techniques ingénieuses et variées dans la confection des boucles d'oreilles et des bracelets montre que les artisans orfèvres du temps possédaient un bagage considérable de connaissances techniques empiriques, accumulé au long des siècles, dans les domaines de l'extraction et du travail de l'or, de la composition chimique et des qualités physiques des métaux précieux, ainsi que de l'ornementation des objets de parure avec beaucoup de goût et d'art. En même temps, la présence de ces objets de parure dans le mobilier de certaines tombes à côté d'autres au mobilier pauvre prouve qu'au sein de la population locale sont apparus des éléments de superstructure enrichis, qui jouaient pour sûr le rôle de dirigeants durant la période de coexistence avec les Slaves et les Avars, dans le cadre de la constitution des premiers kné-zats et voievodats en Transylvanie, attestés par les sources documentaires du haut moyen âge.

EUGEN STOICOVICI — MIHAI BLĂJAN

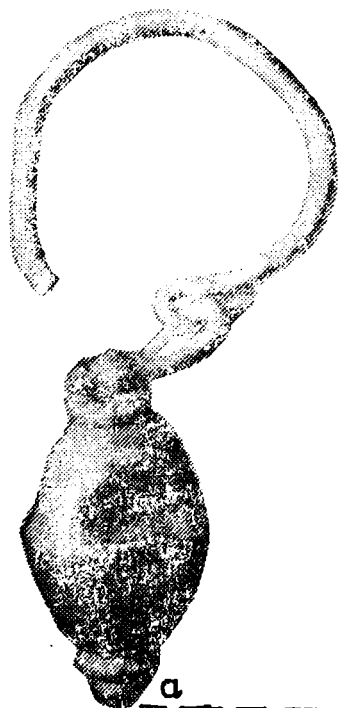
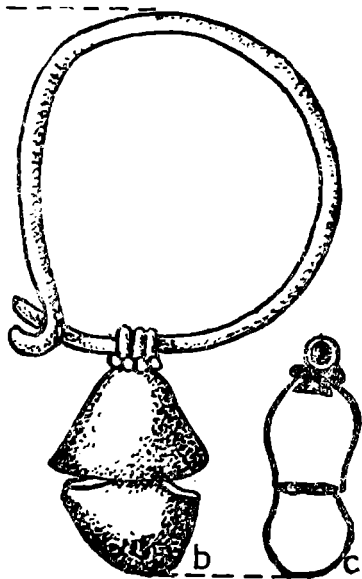
OBIECTE DE PODOABĂ DIN METAL PREȚIOS DESCOPERITE LA GHIRBOM

(Rezumat)

Autorii publică obiecte de podoabă cercei (4) și brățări (2) din metal prețios (aur și argint) descoperite fie întâmplător (1961—1962), fie prin săpături arheologice sistematice (1974) la Ghirbom (jud. Aibă) într-un cimitir prefeodal, datînd din a doua jumătate a secolului al VII-lea e.n.

1

2

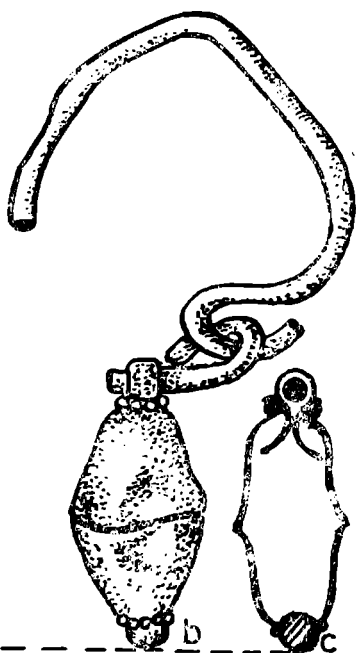

Fig. 1. Ghibom — „Gruul Fierului”. 1—2. Boucles d'oreilles en or non ornementées: a. Photo; b. Dessin; c. coupe verticale de la boucle d'oreille. Echelle 2,5:1.

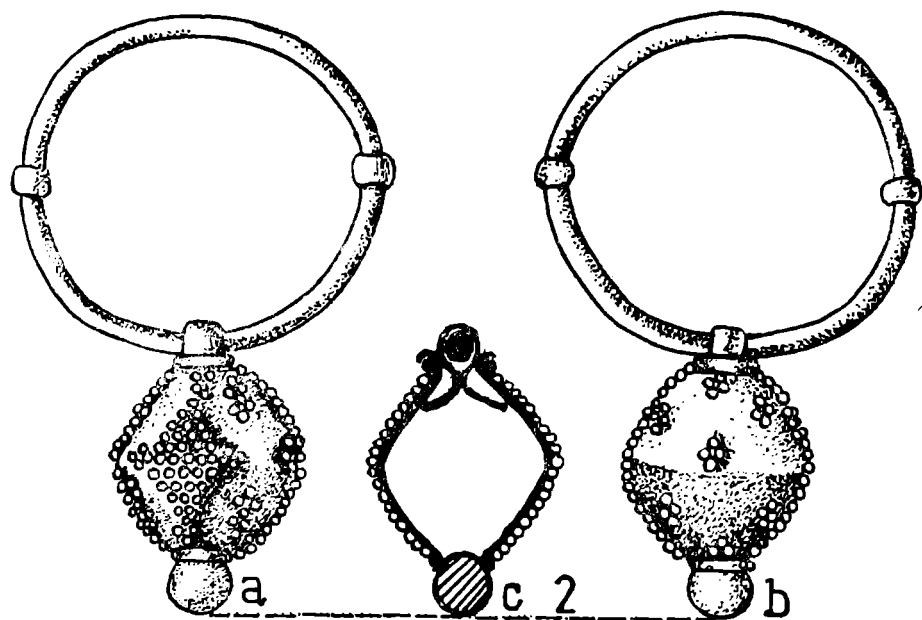
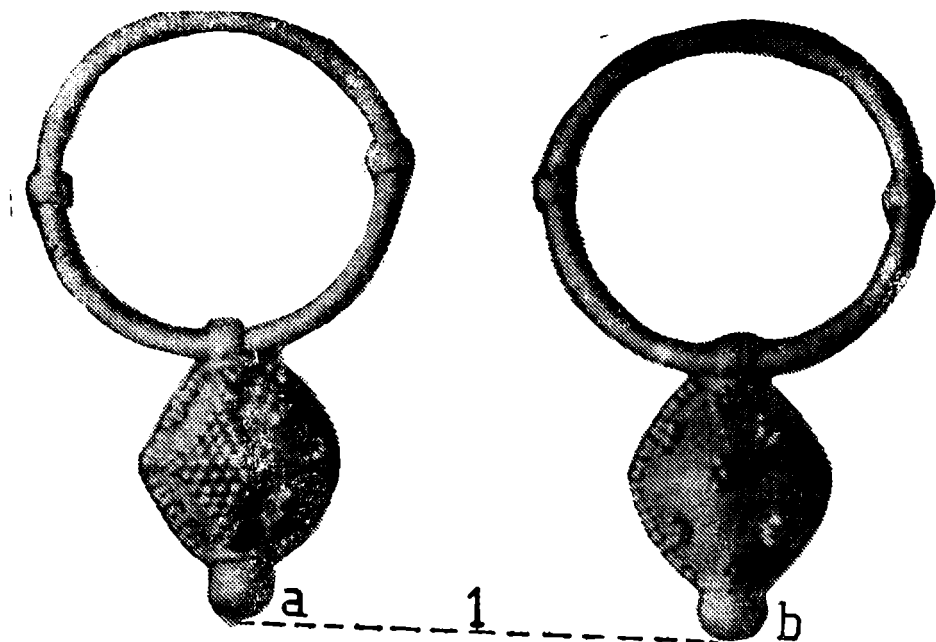

Fig. 2. Ghîrbom — „Gruicul Fierului”. 1—2 Boucle d'oreille en or ornentée à motifs rhombiques granulaires: a. vue de face; b. vue de dos.; c. coupe verticale de la boucle d'oreille. 1 a—b. Photo; 2a — c. Dessin. Echelle 2,5 : 1.

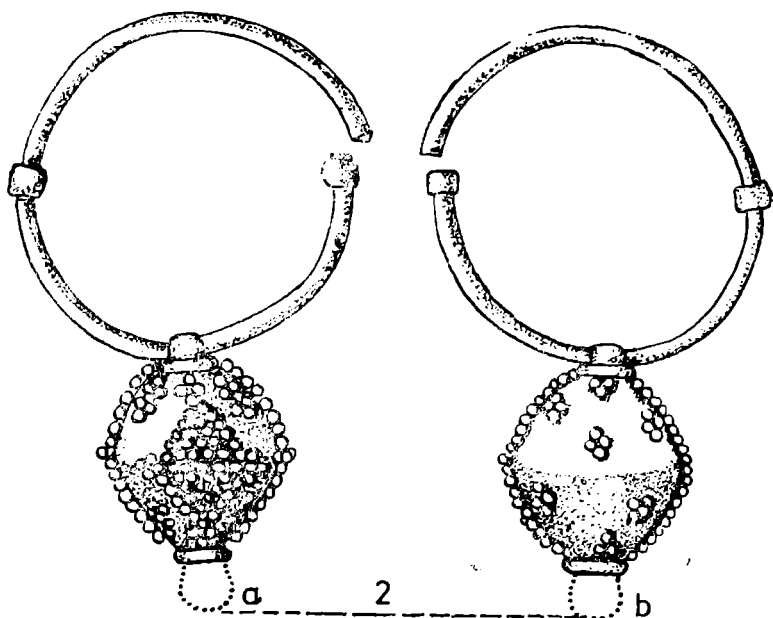
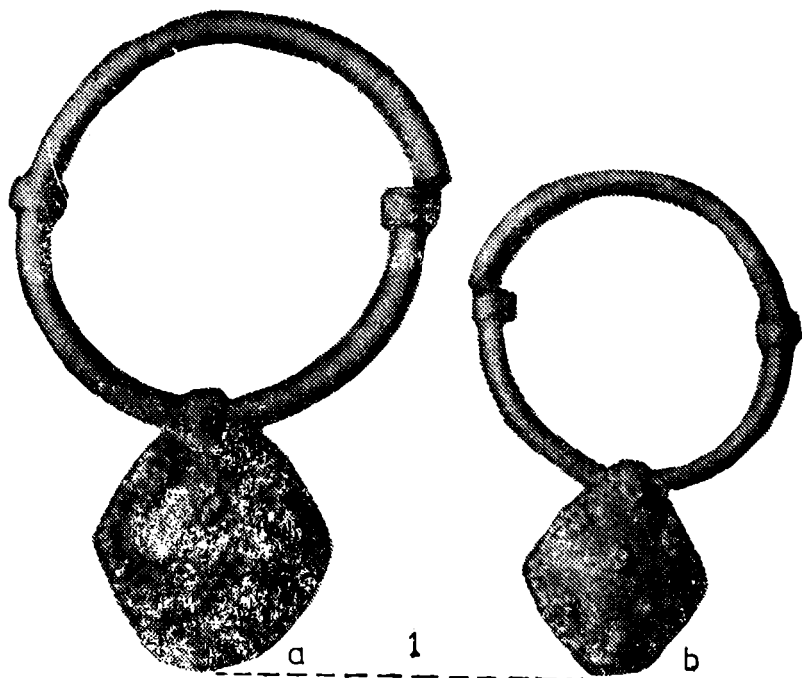

Fig. 3. Ghirbom — „Gruicul Fierului”. 1—2. Boucle d'oreille en or ornentée à motifs rhombiques granulaires: a. vue de face; b. vue de dos; 1a — b. Photo; 2 a — b. Dessin. Echelle 2,5:1.

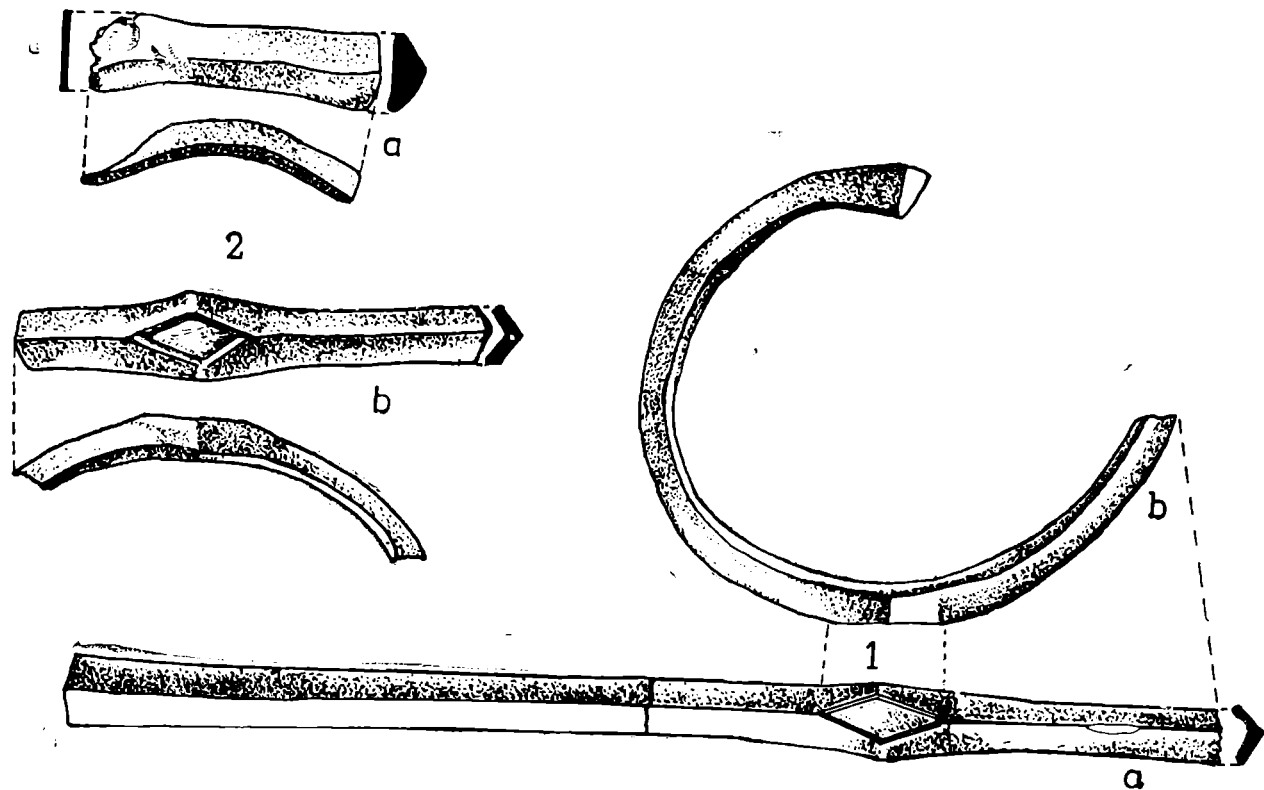

Fig. 4. Ghibom — „Gruul Fierului”. 1–2. Fragments de bracelets coulés en argent. Dessin. Grandeur nature.

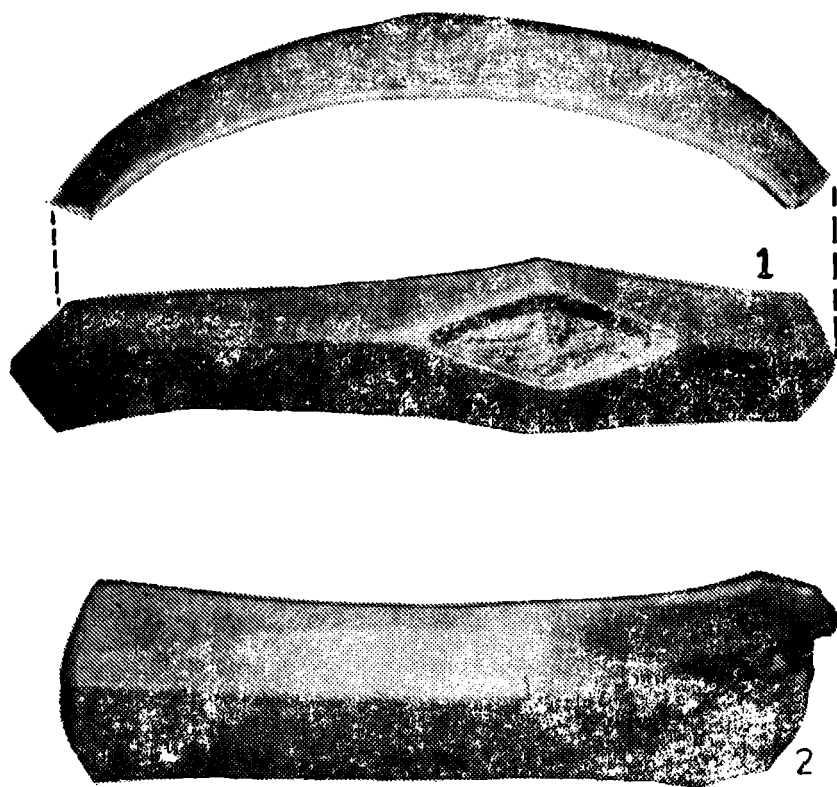

Fig. 5. Ghibom — „Gruicul Fierului”. 1–2. Fragments de bracelets coulés en argent. Photo. Echelle 2,5:1.

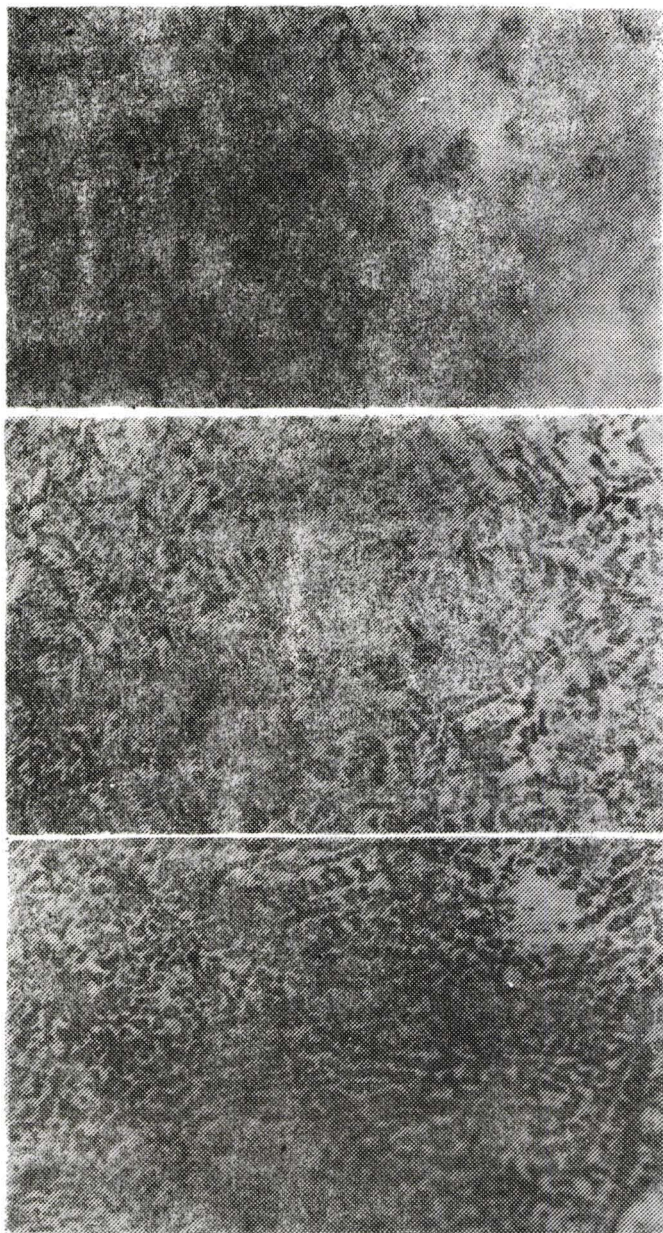

Fig. 6. 1. Microphotographie d'un granule en or. Les cristaux à contour xénomorphe sont disposés irrégulièrement dans la masse de l'agrégat, sans signe de déformation mécanique, ce qui confirme l'opinion que les boucles d'oreilles ont été réalisées par coulage. Agrandi 300 fois. **2.** Fragment de bracelet à 58% de contenu d'argent. Dendrites noires de cuivre disposées en désordre dans la matrice d'argent blanche et continue. **3.** Fragment de bracelet à 57% de contenu d'argent. Dendrites noires de cuivre et de cuprite disposées en désordre dans la masse d'argent blanche et continue.

SUCCESSIONI ȘI INTERFERENȚE DE CIVILIZAȚII ÎN ZONA DISTRICTULUI CETĂȚII DE PIATRĂ (CHIOAR)

Teritoriul dintre Someș și lanțul munților Oaș—Gutii—Țibleș unde a apărut și s-a dezvoltat, începînd din secolul al XIII-lea, Districtul Cetății de Piatră (Chioar), a fost o vatră de locuire continuă.

Omul paleolitic și-a semnalat prezența la Bușag, pe malul drept al Someșului, la intrarea dinspre V în Depresiunea Băii Mari. O așezare cu dovezi de cultură materială pe două niveluri de locuire s-a evidențiat la Perii-Vadului. Ca și urmele de la Bușag, cu care au certe similitudini, și cele de la Perii-Vadului provin din Paleoliticul Superior.

Pe aceeași parte a Someșului, la Cucuiat, o peșteră a pus în circuitul științific internațional primele manifestări din S—E Europei ale artei paleolitice: desene parietale dăinuind de 10.000 de ani, prezintă în culori vii animale în mișcare¹.

Din epoca Neoliticului, așezările descoperite la Medieșu-Aurit, Apa, Seini, Potău, și Baia Mare, plasate între aproximativ 5600—1700 de ani î.e.n., continuă, la un alt nivel, vetrele de locuire din perimetru. Alte urme, cum sînt: toporul de piatră de la Tăuții de Sus, toporul perforat de la Năpradea, toporul de luptă de la Cozlea, toarta de vas și fragmentul de topor din piatră de la Valea Rea (Vălișoara), nucleul de calcedon de la Bizușa, patru topoare din piatră șlefuită și perforată și o greutate pentru războiul de țesut de la Gilgău, cinci topoare din piatră prelucrată și o fusaiolă de la Poiana Blenchii și multe altele, — completează tabloul largii locuiri a zonei în această epocă².

Provenind din Eneolitic, dalta de aramă descoperită la Ileanda, fragmentul de topor din același metal de la Vădurele și toporul de la Șasa, ca și toporul naviform din corneană de la Ciceu-Corabia, atestă parcurgerea unei noi trepte de civilizație de către societatea de la N. Someșului³.

Bogatele zăcămintе metalice din perimetrul munților vulcanici au făcut să se afirme aici din plin Epoca Bronzului, descoperindu-se 40 de depozite de unelte și 250 de obiecte dispartate. S-au identificat, de asemenea, așezări la Curtuișul Mare, Gaura (Valea Chioarului), Illovila, Seini, Căpîlnea, Rona și în apropierea muntelui Igriș.

Cultura Suciu de Sus, de pe Valea Lăpușului, s-a impus cu trăsături proprii definitorii, deși are afinități cu culturile Otomani și Wietenberg. Urmele acestei culturi s-au sesizat și la Ileanda, Letca și Ciocmani. La Apa, săbiile dezgropate se încadrează în cultura Wietenberg, ca și fragmentele ceramice de la Vădurele și din așezarea de la Căpîlnea (locul numit „Podul Delniței”), pe cînd depozitul de la Gaura (Valea Chioarului), în cultura Otomani. Această desfășurare pe spații largi a unor urme identice de civilizație arată persistența zonei de la N de Someș într-un leagăn de viață fără conținere.

Pornind de la V spre E, evidențe ale acestor culturi s-au mai semnalat la Ilba, Lăpușel, Baia Mare, Firiza, Năpradea, Someș-Guruslău, Traniș, Vădurele, Rona, Băbeni, Toplița, Lemniu, Ileanda, Glod, Gura Vlădesii (între Gilgău și Căpîlnea) etc.

¹ Privind Paleoliticul, vezi: M. Bitiri, M. Cîrciumaru, în *Marmația*, 5—6, 1979—1981, p. 80—104; *Idem*, în *Acta MP*, 4, 1980, p. 17—23.

² Despre Neoliticul din zonă vezi: *Monografia municipiului Baia Mare*, I, Baia Mare, 1972, p. 119—415; E. Lakó, în *Acta MP*, 5, 1981, p. 41—76; *Idem*, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 47—53.

³ Z. Kalmar, în *Acta MP*, 9, 1985, p. 93—103; E. Lakó, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 44.

O remarcă aparte suscită depozitul de bronzuri de la Lăpuș, care, ca și cele de la Peteritea, Suciu de Jos, Ungureni, Vima Mare și Ciceu-Corabia se circumscriu perioadei de sfârșit a epocii, semnalînd trecerea spre o nouă etapă.

Fragmente ceramice atipice, dar din epoca preistorică, s-au cules la Răstoci, Ciocmani, Băbeni, Turbuța⁴.

Cu Epoca Fierului avem posibilitatea identificării culturii tracice, însă foarte slab reprezentată. La Lemniu, s-au aflat cîteva frînturi de ceramică, relicve de la o populație stabilă într-o așezare⁵.

Dacii și-au lăsat și ei sigiliul specific în spațiul nordic, deși urmele sînt de la extremități: cetatea de la Oncești, în Maramureș, din sec. I î.e.n., și fragmentele ceramice și de chirpici, ca și toporul de aramă de la Vădurele, lângă Someș, la poalele dealului Prisnel. Ei au continuat să-și ducă viața proprie în comunități sătetești, așa cum arată descoperirile de la Călinești-Oaș și cuptoarele pentru ars ceramică de la Medieșu-Aurit, toate datate în secolele II—IV e.n.,⁶ și au transmis străromânilor, prin filieră latină, numele rîurilor: Bîrjava, Bîrsău, Berchez, Someș, Tisa, și ale unor locuri ca: Breaza, Măgura și altele.

Puținele dovezi materiale privitoare la daci descoperite pînă acum în nord, — urmare și a firavei cercetări arheologice întreprinse — nu înseamnă, categoric, lipsa unei populații numeroase din această etnie, pentru că flancurile Someșului au continuat să rămînă o problemă deosebită a apărării, după stabilizarea cuceririlor romane. Fortificațiile masive de la Porolissum și Tihău, castele de la Cășei — pe dreapta riului, și Ilișua — mult în interiorul dealurilor Suplaiului, ca și cele 34 de turnuri descoperite la N de Someș, între Vîrful Zgăului de la Zagra și Piscuiul Ronei, și cel puțin încă 15 ipotetice, *castellum*-urile de la Perișor—Zagra, Ilișua-Vest, (unele presupuse la Săsm, pe culmea Brezei, și în alte locuri), sugerează că la N și N—V exista o amenințare potențială, luată serios în seamă, cel puțin la început. Limesul a fost o cheazăie a desfășurării normale a activității economice și sociale a provinciei, iar castelele, importante centre de producție și de iradiere a civilizației romane. Abia prin anul 110, cînd soldații din 27 de unități auxiliare staționate în Dacia au fost demobilizați, se poate considera că s-a așezat pacea între cuceritori, cuceritori și dacii liberi din Carpații Nordici.

Militarii au fost unul din factorii cei mai importanți ai romanizării. Dacă facem calculul capacității de cazare a castrelor și socotim necesitatea prezenței permanente a soldaților la turnuri și *castellum*-uri, ajungem la cifra aproximativă de 3000 de militari care au staționat permanent pe această porțiune de graniță. Împăratul Alexander Severus (222—235) a dat militarilor de la hotare pămînturi, știind că vor lupta mai cu îndr-

⁴ Pentru problematica epocii bronzului de la N de Someș: *Monografia municipiului Baia Mare*, p. 119; 382—415; E. Lakò, în *Acta MP*, 7, 1983, p. 69—94; C. Kacsó, în *Marmația*, 3, 1977, p. 27—32; *Idem*, în *Marmația*, 4, 1978, p. 65—68; *Idem*, în *Marmația*, 5—6, 1979—1981, p. 120—121; G. Marinescu, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 55—56; I. Bajusz, D. Tamba, în *Acta MP*, 12, Zalău, 1988, p. 91—96.

⁵ Al. V. Matei, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 477; Șt. Ferenczi, în *Acta MP*, 12, 1988, p. 259;.

⁶ *Monografia municipiului Baia Mare*, p. 382—415; Al. V. Matei, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 20—21.

jire, dacă își vor apăra propriile ogoare. Filip Arabul (244—249) a generalizat sistemul, care, în perioada crizei economice declanșate, a fost preferat de ostași. Adăugînd la aceasta funcționarii administrației, meșteșugarii, negustorii și sclavii coloniști, oferiți veteranilor odată cu pămînturile și vitele de muncă, avem o primă imagine a masivei romanizări a malurilor Someșului. Dacii rămași ca soldați sau sclavi s-au supus implacabil romanizării, sclavia însăși trebuind să fie mai blindă la hotare, pentru a se evita fuga în teritoriile dacilor liberi și scurgerea întracolo a forței de muncă atît de necesare imperiului.

Nu putem aborda aici în detaliu vasta problematică a romanizării societății dacice din zonă, mult inferioare celei a învingătorilor. Trebuie să remarcăm însă, că impactul cu civilizația romană a provocat în sînul ei o revoluție totală, cuprinzînd domeniile: economic, social, politic, administrativ, militar, financiar, tehnic, religios-spiritual, demografic, artistic, literar, lingvistic, nivel de trai (locuințe îmbrăcăminte, alimentație etc). Cei atrași, interesați și care s-au adaptat imediat acestei revoluții au fost, ca întotdeauna în istorie, tinerii, așa încît, chiar la a doua generație de oameni (socotind speranța de viață de atunci la 50 de ani), esența civilizației dacice și purtătorii ei au dispărut, rămînînd doar unele elemente integrate ca substrat lingvistic, etnografic, de mentalitate.

Dacă linia fortificațiilor a mers pe crestele dealurilor, de la Piscuiul Ronci spre Vîrful Prisnel—Dealul Mesteacănului—Măgura Vimei—culmile Brezei—Vîrful Zgăului de la Zagra, folosind condițiile geografice locale, zona de control și supraveghere trebuie presupusă cu mult mai la N. Regiunea a fost inclusă Daciei Porolissiene, care și-a extins influența, după așezarea vremurilor de pace, spre Carpații Nordici. Argumente în acest sens oferă mineritul. Asistența acordată exploatărilor de aur de la muntele Văratec, Băiuț, Căvnic, Baia Sprie, Firiza, Valea Roșie, Valea Borcutului și Baia Mare, (nu-i exclus să se fi adoptat un fel de antrepriză) a făcut să se adopte „sistemul roman” de extracție, prin galerii. Sistemul s-a extins și dincolo de munți, la Remetea-Sighet, Ocna-Șugătag (Ocna Maramureșului) și Dragomirești, constatare făcută de specialiștii în domeniul mineritului.

Părăsirea provinciei Dacia de către administrația romană nu s-a produs ca urmare a unei presiuni sau penetrații barbare. Nici un izvor scris nu vorbește despre o ocupare de către migratori a Daciei. Nici săpăturile arheologice nu au evidențiat un proces de distrugere violentă la castelele de la Ilișua, Căsei, Tihău, Românași, Moigrad și din alte părți. În ipoteza unei ocupări și devastări, castelele ar fi fost cele dintîi vizate și săpăturile arheologice ar indica acest lucru. Deplasările barbarilor au urmărit S. În secolele II și III, au coborît pe Tisa, spre Dunăre, sarmații. Vandalii și alte grupuri germanice au migrat pe la N—V de Dacia, tot spre Dunăre. Alanii și carpii s-au combinat cu mișcarea goșilor spre S Moldovei și E Munteniei abia în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Astfel încît, romanii populare au continuat să se dezvolte și după retragerea administrației și oștirii imperiale⁷.

Populația locală a reamenajat cu șant *burgusul* de la Șoimușeni, pentru nevoile ei de apărare de un dușman care ar fi putut veni din S—E, din-

spre lunca Someșului, probabil gepizii. Țiglele și cărămizile culese la fața locului, de factură romană, ca și cele două monede găsite aici, una din vremea lui Dioclețian (284—305) și alta din timpul lui Theodosius I (379—395), probează cu tărie continuitatea vieții romane la nord de Someș. Fragmentele ceramice din pastă fină, lucrate cu roata de către populația autohtonă în secolele III—IV, s-au adunat la Mesteacăn și Prislop. Un *solidus* de aur, din timpul lui Theodosius al II-lea (408—450), împărat al imperiului roman de răsărit, a fost teaurizat la Borleasa, sub Țibleș, iar altul, din anul 421, la Baia Mare, contemporan lui Honorius (395—423), împărat al imperiului roman de apus. Așadar, legăturile economice se mențineau cu întreaga lume romană sud-dunăreană. O imitație a unui *solidus*, emis sub Justinian, la Ravenna, între anii 555—565, și găsit la Șomcuta, împinge limita temporală a vieții romane pînă în pragul penetrării slavilor⁹.

Aceste legături au fost din cînd în cînd stîinjenite, cum s-a întîmplat în secolul IV, cînd cei dintîi migratori din S—E, gepizii, au atins pe alocuri și malul drept al Someșului inferior. Urme de la ei au rămas în marginea E a cîmpiei Sătmăruului, la Apa și Medieșu-Aurit, unde, peste un secol, și-au lăsat amprentele și ostrogoții⁹. Dar, în general, migrațiile n-au avut obiect în N Someșului. Interesele economice lipseau, pădurea domina teritoriul, exploatarea de aur au fost abandonate și s-au acoperit de vegetație, uitîndu-se tehnica galeriilor, iar căile de acces erau îngreunate de structurarea strategică naturală foarte avantajoasă pentru băștinași. Așa încît, nucleul de romanitate dintre Someș și munții Gutii-Țibleș a putut atrage, în momente de restriște, și altă populație străromână, din stînga riului, umplînd, cu timpul, văile, poienile și depresiunile din Carpații Nordici, și locurile unde au făcut „codri”, „runcuri” și „curături” — toți termeni de origine latină.

Slavii au pătruns încet, după ce, cum afirmă cronica lui Pseudo-Nestor, avuseseră ciocniri violente cu străromânii, fiind chiar alungați de aceștia din unele segmente ale spațiului estic carpatodanubian. În ceea ce privește zona de care ne ocupăm, un prim val de pătrundere s-a petrecut dinspre V, pe valea Tisei, în secolele VI—VII, după ce slavii au luat în stăpînire o parte din Panonnia și, mai cu seamă, Moravia. Ca și ungurii mai tîrziu, și ei au făcut o întoarcere spre E, după ce au fost opriți în migrarea lor spre apus. Urmele acestui val, asemănător unui ricoșeu din munții Boemiei, au fost identificate la Călinești, Crăciunești și Sarasău — în Maramureș. Ceramică lucrată cu mîna și la roată, databilă în secolele VIII—IX, s-a găsit în S regiunii, la Vălenii Șomcutei, Prislop, Boiu

⁹ Cu referire la epoca romană și romanizare, limes și părăsirea Daciei, vezi: *Monografia municipiului Baia Mare*; Al. V. Matei, E. Lakò, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 123—133; I. B. Cătănciu, în *Acta MP*, 11, 1987, p. 183—187; L. Marinescu, în *Acta MP*, 1977, p. 129—134; Șt. Ferenzi, în *Sargetia*, X, 1973, p. 79—104; *Idem*, în *Satu-Mare. Studii și comunicări*, 1969, p. 91—103; *Idem*, vezi loc cit., p. 251—260; N. Gudea, în *Acta MP*, I, 1977, p. 102; E. Chirilă, N. Gudea, în *Acta MP*, 6, 1982, p. 123—140.

^{*} *Monografia municipiului Baia Mare*, p. 382—415; Al. V. Matei, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 486; E. Chirilă, V. Lucăcel, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 137—138; C. Gaiu, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 536—537; G. M. Iuga, în *Marmația*, 5—6, 1979—1981, p. 150—135.

[†] C. Gaiu, *op. cit.*, p. 536—537; *Monografia municipiului Baia Mare*, p. 382—415.

Mare și Mesteacă — arătînd încetineala penetrării și asimilării culturii slave. Fragmente ceramice de aceeași origine, din secolele IX—X, s-au găsit la Lemniu, așezare al cărei nume semnifică „ruptură de teren”¹⁰.

În timpul dominației politice a slavilor de apus, a fost influențat puternic lexicul băștinașilor. De aceea, numai cu mare probabilitate putem lua în considerare, ca fiind implantate direct de slavi, toponime și hidronime cum ar fi: Lăpuș (loc îmbelsugat), Coaș (carieră), Gutii (grohotiș), Copalnic (loc cu săpături), Berința (loc unde se plătește obligația vămii), Ileanda (limbă de pămînt în apă), Cozla (crescătorie de capre), Vima (arătare urîtă), Colțirea (mlaștină cu papură), Culcea (încolăcit), Boi (sălcui), Șuncuța (colț zgotos), Săcălășeni (loc cu zmocturi de vegetație de baltă) etc.¹¹. Acești termeni n-au pătruns în fondul principal de cuvinte și, ne-circulînd, și-au pierdut semnificația. Procesul acesta s-a manifestat continuu. În secolul al XVI-lea, sate nou înființate, indubitabil românești, au primit nume slave: Răstoci, Toplița, Rîmeți, Ponița, Șumușeni, dar sensul lor nu s-a păstrat în conștiința populației locale.

Atunci cînd ucenicii lui Metodiu au pornit, în deceniile 7 și 8 ale secolului IX, din Moravia Mare, să organizeze biserica din *Dacia și Alpîi Valahici*, ei au avut în atenție și aceste locuri de la N de Someș, dominate politic de moravi. Introducerea liturghiei slave s-a făcut aici detașat de acțiunea de la N de Dunăre, unde, încă în secolul al XII-lea, mai existau mulți români care, deși viețuiau în statul Asăneștilor, țineu „mărturisirea latină” interzisă. În Carpații Nordici, acest important eveniment cultural trebuie să fi avut loc între anul 870, cînd Metodiu a revenit ca arhiepiscop al Moraviei și Panoniei, și anul 896, cînd ungurii au pătruns în cîmpia Bodrogului și au tăiat legăturile românilor cu moravii, al căror stat l-au și desființat în anii 906—907. Elemente din onomastica și toponimia Maramureșului și cîțiva termeni bisericești de circulație mai largă în N Someșului, culeși din terminologia biblică moravă, susțin o asemenea concluzie. Exemple: numele *Lucaș, Iónaș* (derivat de la Ióna), *Miculaș* (cu referire la sărbătoarea sfîntului Nicolae), folosirea lui „e” deschis cu sensul de *da*, rostirea lui „g” ca „j” în cuvintele *evanjelie, litur,ie* și altele¹².

Dar situația politică se schimbase în momentul ajungerii cuceririlor maghiare la „Poarta Meseșului”, după încheierea campaniilor din apus, tocmai ca urmare a lichidării statului morav. Gelu devenise „duce” atît al românilor, cît și al slavilor de la răsărit de Meseș, care erau însă, slavo-bulgari, așa cum era și Menumorut în Crișana și Cîmpia Nyrului. Cronica notarului anonim al regelui Bela, care vehiculează această idee, a preluat informația din analele primilor regi arpadieni, și putem considera conviețuirea unor populații slavo-bulgare în bazinul Someșului ca absolut veridică¹³. Dar Gelu, conducătorul formațiunii politice „ultrasilvane” era supranumit *Valahul și dux Valachorum et Sclavorum* — românii fiind con-

¹⁰ G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, VII, București, 1935, p. 19—21; R. Popa, în *Marmația*, 3, 1977, p. 40; G. M. Iuga, *op. cit.*; Al. V. Matei, ..., *loc cit.*, p. 477.

¹¹ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1965.

¹² I. I. Nistor, în *Codrul Cosminului*, 6, Cernăuți, 1929—1930, p. 261—266; P. Olteanu, în *Romanoslavica*, I, 1958, p. 169—196; D. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 174—181.

semnați în față. Se exercita, deci, o administrație voievodală românească, și acesta e semnul că slavii parcurgeau un proces de rapidă asimilare de către autohtoni, în timp ce prin Carpați amenințau pecenegii, deschizătorii probabili ai drumului prin Munții Rodnei, spre valea Someșului. De acum, nici un document arheologic, narativ sau diplomatic nu i-a mai sesizat pe slavi. Latinitatea autohtonilor supraviețuise și se impusese definitiv în bazinul Someșului, ca și în restul arcului carpatic.

VALER HOSSU

SUCCESSION AND INTERFERENCES OF CIVILIZATIONS IN THE AREA OF THE CHIOAR FORT

(S u m m a r y)

The study is a report on the successions and interferences of civilizations in the northern part of the river Someș where, beginning with the 13th C., there developed the District of Chioar Limes (stone fortress); thus, one can draw the conclusion that, as early as the Stone Age, the territory was the dwelling place of an uninterrupted settlement as proven by archeological diggings.

Special attention is given to the impact of Latin civilization, then to the Roman *limes* and the consequences on the process of Romanization of the local population. Archeologic, geographic and strategic evidence show that, for a long time, this part of the country protected by the river Someș and Woody Carpathian mountains did not encounter the influence of migrating populations allowing thus for the development of a powerful nucleus of Romanity in the valleys and depressions. Thus, the archeological findings on the Latinity of the population and its ties with the Roman world were to be found preceding the arrival of Slavs. The Slavs penetrated from the West, for they were Moravian Slavs who had politically dominated before the conquer of Bodrog Plains and Pannonia by the Magyars when a Roumanian and Slavo-Bulgarian counteraction against the new conquerors was felt.

At the beginning of the 10th C., the autochthonous Romanity was independent and organized within own political frames both in the eastern parts of the Meseș Mountains and in the northern parts of the river Someș; the Slavs had since then never been mentioned by either narrative or archeologic sources.

PUȘCAȘI ROMÂNI DIN ȚINUTURILE CHIORENE ȘI SĂLĂJENE ÎN SLUJBA PRINCIPIILOR ȘI ȚĂRII TRANSILVANIEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

În evoluția sistemului militar de apărare, război și securitate al principatului Transilvaniei din secolul al XVII-lea, începînd cu domnia principelui Gheorghe Rakoczi al II-lea mai ales, se remarcă din ce în ce mai vizibilă prezența unei categorii aparte de luptători — pușcașii *sclopetarii*, *puskàsokk* —, recrutați și ridicați din rîndul iobăgimii de pe marile domenii fiscale, îndeosebi din ținutul Cetății de Piatră (Chioar), al căror număr, nume, privilegii și individualitate sînt remarcate din diverse docume te de epocă și anume: hotărîri dietale, conscripții — cum este aceea din 1668 pe care o prezentăm aici — diplome de înnobilare și imunitate, de confirmare sau de reducere etc.

Pușcașii, în special cei din ținutul Cetății de Piatră (Chioar), precum și cei ai Gherlei, împreună cu boierii din Țara Făgărașului, făceau parte din oastea princiară permanentă, alături de garda de la Curte sau curtenii (*kurtianok*), ostașii de graniță sau plăieșii (*plajasok*) și garnizoanele cetăților. Oastea țării se ridica și mobiliza la nevoie, fiind constituită din oastea nobilimii pe comitate, a sașilor și secuilor pe scaune¹. De menționat că în timpul principelui Mihai Apafi garda de curteni era alcătuită din două subunități de nemți, două de polonezi, una de unguri și una de seimeni (*szemenyek*), aceștia în marea lor majoritate români munteni și moldoveni, precum și sirbi².

Atribuția principală a pușcașilor era, desigur, participarea lor ori de cîte ori era nevoie la expedițiile militare ale principilor, condiție obligatorie stipulată în diplomele de înnobilare sau de confirmare, ceea ce făcea ca nobilitatea lor să fie, deci, revocabilă. La 9 martie 1668 se făcea, din ordinul dietelor din Tîrgu Mureș (1667) și Bistrița (1668), conscrierea pușcașilor nobili din ținutul Cetății de Piatră (Chioar). Confirmarea stării lor nobiliare și a numărului a fost făcută de principele Mihai Apafi la 1 februarie 1669, prilej cu care se menționează condiția ca acești pușcași să slujească înarmați, cu dreptate și fidelitate, țara și principele atunci cînd este nevoie. Despre participări efective și concrete ale acestor oșteni princieri la diferite expediții militare se cunoaște puțin. Știm și mai puțin despre acțiunile lor militare, amplasarea în dispozitive de luptă în caz de război, și tehnicile de apărare și atac. Conscripția pușcașilor nobili din Chioar din 1668 lasă să se întrevadă participarea acestora la expediția nefericită a lui Gheorghe Rákóczi al II-lea în Polonia, expediție care a suferit un adevărat dezastru: 20.000 de oșteni în frunte cu Kemény János au căzut în robie tătarască³, iar alții au pierit acolo. Așa apare menționat în conscripția sus-amintită că pușcașii Dumitru Opre din Coruia și Teodor Costin din Gaura au pierit în Polonia.

O altă atribuție a pușcașilor principelui era vinatul pentru nevoile Curții, fapt care rezultă din acele hotărîri ale dietelor din 1668 și 1669, preluate și de colecția de legi numită *Compilate*, (art. 11), și anume că: pușcașilor care umblă să vîneze pentru nevoile principelui să nu li se dea nicăieri nici vin, nici cai de poștă, pentru a nu fi împovărată astfel și mai mult sărăcimea⁴. Vinatul se practica deci și în ținutul Cetății de Piatră (Chioar), de vreme ce documente de epocă relevă căraușii de bunuri din acest domeniu fiscal spre Alba Iulia, reședința principilor, bunuri în bani și natură, printre care și piei de animale sălbatice⁵.

¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, I, București, 1986, p. 537.

² Kemény Samuel (colecția) *Grammatophilaceum Transilvanicum*, tom. 10. Colecția se află în posesia Bibliotecii din Cluj-Napoca a Academiei Române.

³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 494.

⁴ *Ibidem*, p. 553

⁵ V. Lechițan, în *Acta MP*, 12, Zalău 1988, p. 321, 333—334.

Deoarece pușcașii nobili erau scutiți de slujbe iobăgești, nefiind nici plătiți pentru serviciul lor de către principe, ca și boierii făgărășeni și nobilii și libertinii, ei erau datori ca să aibă în permanență cai, echipament militar și arme proprii și să se prezinte cînd sint chemați temporar la instrucții, inspecții sau „mustre”. Doar pe timpul expedițiilor, pușcașii, ca și drabații, erau plătiți cu solde bine stabilite⁶.

Mai sint întîlniți în epocă (sec. al XVII-lea) pușcași însoțind diferite căraușii pentru supraveghere și pază. Convoaie de care mari de alimente îndreptîndu-se spre taberele sau reședințele principilor sint însoțite de ostași călări, de drabații, boieri și pușcași. Dispozițiile princiare erau ca transporturile să se facă fără pagube și în deplină ordine și disciplină⁷.

Evident că inițial acest corp, să-i zicem, al pușcașilor, era format în marea majoritate din iobagi fiscali, intrînd în componența garnizoanelor cetăților. Așa era la 1640 pușcaș al principelui la cetatea Gilău (domeniu fiscal atunci) un român din Someșul Cald pe nume Ioan Dienes⁸. Treptat acești slujbași sint ridicați din starea iobăgiei la aceea de nobil. Unii erau recrutați, după cum vom vedea din conscripția din 1668, și dintre membrii unor familii de nobili români, foarte numeroși în ținutul Cetății de Piatră (Chioar). Succesiunea principilor la tronul Transilvaniei implica și probleme privind noi înnobirări de pușcași, confirmări, reduceri și sporiri sau limitări a numărului acestora, probleme dezbătute și în dietă⁹. Prerogativele nobililor de pușcași liberi puteau fi transmise ereditar urmașilor. Pușcași înnobiți sint semnați în număr relativ mare mai ales în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în ținutul Cetății de Piatră (Chioar), pe domeniul Hunedoarei la cetatea Deva (de exemplu Petru Oprea, Ion și Lepu Plopan, Alexandru Ticula și fiii săi Nicolae și Toma, toți din Runc, Mihail Stoica din Ghelar etc.¹⁰), pe domeniul Gherlei, în comitatul Solnocul Interior, în părțile sălăjene (Teodor Bota de Bîrsa a fost înnobit și a obținut scutire de darea porții prin domnul său de pămînt, Paul Vesselényi de Hodod, de la Mihai Apafi în 14 mai 1674, scrisoare de înnobitare necontrazisă la publicarea ei în 7 iunie 1674 în adunarea nobililor comitatului Solnoclu de Mijloc¹¹). Înnobirările erau trecute în acele „Cărți regești”, despre soarta cărora nu se cunoaște nimic astăzi, și din care istoricul Kemény József a extras multe copii în secolul trecut, iar I. Cav. de Pușcariu tot în secolul XIX a recuperat cu pasiune multe mărturii privind starea de nobilitate a unor familii românești¹². O hotărîre a dietei din 1664 spune că pușcașii Cetății de Piatră (Chioar) să rămînă în uzul de pînă acum, adică să depîndă de căpitanul cetății¹³, fapt care presupune o deosebire anume față de ceilalți pușcași de la alte cetăți și domenii fiscale. Numărul relativ mare al nobililor pușcași din ținutul Cetății de Piatră (Chioar) a făcut să sporească rîndurile mici nobilimi românești de aici. Unii dintre ei au devenit decurioni ai garnizoanei cetății, vicepircălabi și hotnogi sau căpitani ai întregii nobilimi din chioar. Din registrul nobililor

⁶ D. Prodan, *op. cit.*, p. 538

⁷ *Ibidem*, p. 541

⁸ V. Lechițan în *AIIA*, 28, 1987–1988, p. 208 (nota 101).

⁹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 92–95, 526–528.

¹⁰ *Ibidem*, p. 93.

¹¹ Kemény József (colecția) *Repertorium Nobilitatis Transilvaniae* (în continuare: *Repertorium*), tom II, p. 282. Colecția se află în posesia Bibliotecii din Cluj-Napoca a Academiei Române, sub cota: ms A 421/II.

¹² Numeroși nobili români din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au fost ridicați la această stare datorită calității lor de pușcași, constituiți în oastea permanentă a principilor. Erau denumiți „pușcași verzi”, datorită uniformei de culoare verde pe care o purtau. Majoritatea aveau ca însemn nobiliar un scut de culoare albastră pe fondul căruia figura un călăreț în uniformă verde ținînd o pușcă. Înnobirări masive de pușcași au fost făcute de principii Gheorghe Răkoczi II în 1650, 1656 și 1658, Acațiu Barcsai în 1659 și Mihail Apafi în 1662, 1664, 1670, 1680, etc. Cele mai cunoscute familii de pușcași înnobiți sint pînă în prezent cele din ținutul Cetății de Piatră (Chioar), dar și din zonele adiacente, în special din comitatele Solnocul Interior și Dăbica (Poiana Porcului, Vîma Mare, Glod, Măgoaja, Rohia, Nicula, Peteritea, Chiuești, Negriștești, Dumbrava Nouă, Ileanda etc.) I. Cav. de Pușcariu *Date istorice privitoare la familiile nobile române II*, Sibiu, 1895 p.: 19, 25, 31, 32, 46, 51, 58, 95, 101, 117, 120–121, 131, 138, 139, 142, 183, 197–198, 208–210, 227, 240, 294, 297, 303, 312, 317–318, 331, etc.

¹³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 327. Pentru stema familiei de nobili români Florea de Preluca vezi în J. Kádár, *Szolnok Doboka vármegye monographiája*, VI, Décs, 1901, p. 13.

și pușcașilor districtului Cetății de Piatră (Chioar), întocmit de comisari împuterniciți de dietă la 9 martie 1668 în moșia Șomcuta Mare și confirmat de principele Mihail Apafi la 1 februarie 1668 în Alba Iulia, extragem aici, conform temei propuse, doar lista pușcașilor¹⁴, considerind că această restituire istorică este revelatoare și interesantă, adăugind totodată la unele familii, din alte surse de informație, edite și inedite, câteva date complementare.

Numele pușcașilor	Fiii	Frații	Localitatea de reședință	Data innobilării familiei/Însemne nobiliare
1	2	3	4	5
Ștefan Borbély	Simion și Teodor	—	Finteușul Mare	—
Chira Dragoș ¹⁵	Ioan, Toma și Teodor	—	Colțirea	—
Andrei Dragoș	—	Onciul și Costin	"	—
Ioan Marc	Gheorghe	—	"	—
Costin Petruș	Chirilă	—	"	—
Vasile Koltseri, „slujește ca decurion în cetate de mai demult”	Nicolae	—	Colțirea	—
Vasile Agoston	Dumitru		Berchezoaia	
Precup Agoston		—	"	—
Simion Orian	Lupul	—	"	Orian zisă și Simon de Berchezoaia : 1636, 1640 (Gheorghe Rákoczy I) și 1657 (Gheorghe Rákoczy II) ¹⁶
Gligoria Orian	Teodor și Ioan (orfani)		"	
Grigore Orian „a slujit pe mulți principii și pe al nostru (Mihai Apafi) și acum este vice-pircălab în Chioar”	—		Remetea Chioarului	
Dan Malea			"	—
Gheorghe Lupșa			"	—
Costin Lupșa	Gheorghe și Vasile, orfani	—	"	
Gavri Buda		Gavril, frate mai mic	"	

¹⁴ Kemény József (colecția) *Diplomatarium Transilvanicum. Supplementum*, X. Colecția se află în posesia Bibliotecii din Cluj a Academiei Române sub cota A 288/C, p. 314–341.

¹⁵ Localități de reședință ale descendenților din sec. XIX al acestei familii vezi în I. Cav. de Pușcariu — *op. cit.*, p. 93.

¹⁶ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 280.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Savul Gliga	Ioan și Todor	—	Remetea Chioarului	
Luca Gliga	—	—	"	
Vasile Burciulan	—	Grigore, frate mai mic	"	
Simion Agoston	—	—	"	
Mihai Lengyel	Ștefan și Istok	—	Săcălășeni	
Tarța Toth zis și Ioan Czont	Mihai	—	"	
Gheorghe Ferentz	Ioan și Teodor	—	"	
Ioan Ferentz	—	—	"	
Grigore Demeter	—	—	"	
Precup Demeter	Ioan	—	"	
Dumitru Moja	Vasile	—	Coruia	Moja de Coruia : 22 aprilie 1609 (Gabriel Báthori) ¹⁷
Mihai Füzüs	Simion, Vasile și Ioan, orfani	—	"	
Zaharia Bratan	Ioan și Vasile	—	Coaș	Bratan de Coaș : 1659 (Acațiu Barcsai) și 20 mai 1661 (Mihail Apafi) ¹⁸
Nicolae Bratan	Bartolomeu	—	"	
Giron Bratan	—	—	"	
Teodor Florea	Gheorghe cu fiii săi : Ioan, Simion, Andrei, Pașcul, Vasile		Preluca Veche	Florea sau Florian de Preluca Veche : 7 august 1658 (Gheorghe Rákoczi II) ; pe scut un călăreț cu pușcă în mină ; 20 august 1659 (Acațiu Barcsai) 1660 (Mihail Apafi) ¹⁹
Teodor Iacob	Ioan, Dumitru, Gheorghe și Oancea	—	"	
Grigore Iacob	—	—	"	
Grigore Iacob bătrînul	—	—	"	
„al treilea” Grigore Iacob	—	Teodor, frate mai mic	"	

¹⁷ Ibidem, p. 248. O conscripție a nobililor din unele sate chiorene de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea arată că în Coruia era un nobil Ioan Moja. Despre un alt membru al aceleiași familii pe nume Grigore Moja se spune că „umbra la școală” (*Scolăban jâr*). Arh. Stat Cluj, fondul Socoltei princiare, dosar 11, nr. 246.

¹⁸ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 45.

¹⁹ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 107.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Ioan Iacob	Toma	—	Preluca Veche	
Petru Iacob	Ignat și Vasile	—	"	
Timofte Iacob	—	—	"	
Dumitru Iacob	—	—	"	
Lazăr Gergely	Ioan, Dumitru, Teodor, Vasile și Gligorea	—	Ciocotiș	
Simion Gergely	Ioan		"	
Cozma Gergely	Ștefan, Vasile și Ioan	—	"	
Gheorghe Bota	Ioan și Nicola	—	Cernești	Bota de Cernești 1579 (Cristofor Báthori); 1599 (Andrei Báthori) 1609 (Gabriel Báthori); pe scut o sabie; au slujit atit ca drabanți cit și luptători călare ²⁰
Gheorghe Bota bătrînul	Ioan	—	"	
Andrei Bota	Ilie	—	"	
Gheorghe Bota	—	—	"	
Oprea Bota	—	—	"	
Nichita Bota	—	—	"	
Giorgica Bota	Ioan	—	"	
Lupul Bota	Grigore și Gligor	—	"	
Petru Bota	—	—	"	
Grigore Bota	Nicola și Dumitru	—	"	
Dănilă Dragomir	Ioan, Grigore și Damian	—	Rușor	
Ioan Dragomir	Grigore și Teodor	—	"	
Simion Dragomir	Ioan	—	"	
Ioan Dragomir	Gheorghe	—	"	
Ioan Dragomir	—	—	"	
Grigore Dragomir	Teodor, Vasile și Ioan	Gavriș, Grigore Lupu	"	
Ioan Bota Lar	Dumitru	—	"	
văduva lui Damian Dragomir	Ioan	—	"	

²⁰ Ibidem, p. 43; J. Kádár, *op. cit.*, II, 1900, p. 366–367.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Ștefan Jancsi ²¹	Grigore, Simion, Lupul și Gligor	—	Făurești	
Irimia Bob	—	—	Copalnic Mănăstur	Bob de Copalnic Mănăstur: 17 martie 1664 (Mihail Apafi) ²²
Ilie Bob	Timoftei	—	"	
Grigore Bob	Andrei	—	"	
Martin Bob	Alexa	—	"	
Grigore Bob	Costin și Gligoria	—	"	
Gligoria Bob	Simion și Dumitru	—	"	
Zaharia Ciucean	Dan	Luca, frate mai mic	Văraiu	Ciocian de Văraiu (Zaharie și Luca): 16 aprilie 1663 (Mihail Apafi, Sighișoara) ²³
Luca Ciucean	Ioan			
Luca Cozma	Grigore	—	Lemniu	
Ștefan David	Ioan	—	"	David de Lemniu: 1610 (Gabriel Băthori) ²⁴
Dan Fuleș	Teodor	—	"	
Ioan Bălța	—	—	"	
Simion Abraham	Ioan	—	"	
Teodor Bălța	—	—	"	
Ioan David	—	—	"	
Ioan Hajdu	—	—	"	
„Nobilul viteaz Ștefan Drăguș a fost slujitor credincios mulți ani la principii, slujind cu fidelitate și cinste”	Grigore și Toma		Toplița	Drăguș de Toplița: 14 mai 1609 și 13 septembrie 1610 (Gabriel Băthori) ²⁵
Lupul Dragoș	Ioan și Dumitru		"	
Simion Drăguș		Ursul, frate mai mic	"	
Ursul Hosszu	—	—	Mesteacăn	Hosszu de Mesteacăn

²¹ J. Kadar, IV, p. 425: În 1702 în Făurești sint menționate familiile de nobili români Cuc (*Kuk*), Oancea și Pașca, iar în 1669 familia Jancsi (Oancea).

²² I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 7; Kádár, *op. cit.*, IV, p. 222.

²³ I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 67; *Repertorium*, III, p. 131–2

²⁴ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 76.

²⁵ *Ibidem*, p. 94; I. Kádár, *op. cit.*, VI p. 552: În 1609 Gabriel Bethlen a înnobilit pe Ștefan și Lupu Drăguș din Toplița.

(Tabel continuare)

1	2	3	4	5
Iacob Hosszu	—	—	Mesteacă	(voievodul Toma din Răstoci): 1526 ²⁶ 1548 (Ana Báthori de Șimleu); 1610 (Gabriel Báthori)
Pașcul Giurca Hosszu ²⁷	—	—	„	
Toma Hosszu	—	—	„	
Ioan Hosszu	—	—	„	
Mihai Hosszu	—	—	„	
Toma Hosszu	Ursul	—	„	
Ioan Trif zis și <i>Deneter</i>	Petru și Ștefan	—	Prislop	Trif, zisă și Vaida de Prislop: 1570 (Cristofor Báthori); 12 aprilie 1616 (Gabriel Bethlen) ²⁸
Costin Trif	Ioan și Samoilă	—	„	
Filip Bucșa	Vasile și Simion	—	„	
Solomon Bucșa	—	—	„	
Luca Berla ²⁹	Ștefan, Ioan și Simion	—	„	
Gheorghe Horvát ³⁰	—	—	„	
Andrei Horvát	—	—	„	
Ioan Horváth ³¹	Filip și Teodor	—	Jugăstieni	
Vasile Bodea Luca Bodea Ioan Bodea	—	—	Vima Mică	Bode de Vima Mică: 22 august 1659 (Gheorghe Rákoczy II); pe scut un călăreț cu pușcă; 16 februarie 1663 (Mihai Apafi) ³²
Marian Boie ³³	Iacob și Dumitru	Petru, frațele mai mic	Bizușa	

²⁶ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 143—146; J. Kádár, *op. cit.*, V. p. 258.

²⁷ Un segment genealogic al familiei Hosszu Giurca de Mesteacă vezi în I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 145.

²⁸ *Ibidem*, p. 385 și 393

²⁹ Familia Berle sau Berlea de Prislop a fost innobilată de Mihai Apafi în 14 iunie 1666. *Ibidem*, p. 23.

³⁰ Familia de nobili români chioreni *Horvath* zisă Pop (*Pap*) a fost innobilată de Cristofor Báthori în 1575 și Gabriel Bathori în 8 aprilie 1609. Însemne pe scut albastru un călăreț cu pușcă. *Ibidem*, p. 142 și 283.

³¹ J. Kádár, *op. cit.*, VII, p. 169: În 1651, familie nobilă în Jugăstreni era *Horvath* iar în 1662—1663 proprietari ai acestei moșii erau: principele și nemeșul Ioan Horvat.

³² I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 31; J. Kádár, *op. cit.*, III, p. 370. Este reprodușă aici și stema familiei; *Repertorium*, II p. 163 (Luca Bode de Vima Mică a fost innobilat în aceeași zi cu pușcașul Nicoale Roman de Jugăstreni).

³³ J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 323. În Bizușa proprietari de moșie erau trei membrii ai familiei Beșe, iar în 1674 nemeș era Marian Beșe.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Nicolae Hosszu	Precup și Pașcul	—	Răstoci	Hosszu de Mesteacăș și Răstoci (Vasile): 21 martie 1643 (Gheorghe Rákoczy I) ³⁴
Oancea Hosszu	Alexa și Ștefan	—		
Simion Hosszu	Ioan și Iancu, orfani	—		
Ioan Hosszu	—	—		
Dan Hosszu	—	Teodor, fratele mai mic		
Damian Hosszu	Ioan și Simion	—		
Irimia Csolty-Cioltean	Mihai și Costea	Ștefan și Toma, frații mai mici	Ciolt	<i>Choltty</i> sau Ancean sau Irimus de Ciolt; 1613 (Gabriel Báthori) 1658 (Gheorghe Rákoczy II) pe scut un leu care ține o sabie scoasă ³⁵
Luca Costea	Ioan și Grigore	—	"	Costea zisă și <i>Csoti</i> de Ciolt (Simeon și Ioan pușcași): 23 mai 1663 ³⁶
Ioan Costea	—	Mihai și Grigore		
Irimia Anca ³⁷	Marcul	—		
Petru Anca	Ioan și Vasile	—		
Ioan Butean bătrînul	—	—	Șomcuta Mare	Butean de Șomcuta Mare ³⁸
Ștefan Butean zis și <i>Gyorzo</i>	Dunătru	Ioan și Simion, frați mai mici		
Vasile Butean	—	—		
Petruș Butean	—	—		
Ioan Butean	—	—		
„alt” Ioan Butean	—	—		
Ștefan Butean	—	—		

³⁴ Un segment genealogic din sec. XVII-XIX al familiei Hosszu de Mesteacăș, vezi în I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 146.

³⁵ Ibidem, p. 56.

³⁶ Familie de nobili români semnalată și de I. Cav. de Pușcariu *op. cit.* p. 64; *Reper-torium* II, p. 406; Pușcașii Simion și Ioan Costea de Ciolt au fost innobițați în 23 mai 1663 de Mihai Apafi.

³⁷ Ibidem, p. 4. *Ancsan* sau *Anțân* de Ciolt, familie innobilată de Gabriel Bethlen în 1613.

³⁸ Despre familia de nobili români, Butean de Șomcuta Mare, innobilată în sec. XVI, vezi A. A. Rusu, în *Acta MN*, 1983, p. 111–112.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Ioan Butean tinăru (Kis)	—	—	Șomcuta mare	
Ioan Haidu	—	—		
Gheorghe Butean	Petraș și Ștefan	—		
Luca Butean	Gheorghe	—		
Ștefan Barna	Simion, Toma și Ursul	—		
Ioan Barna	—	—		
Lupu (Farkas) Buda	Simion și Ursul	—		Buda de Șomcuta Mare (Simion, Ursu, Grigore și Vasile); 23 mai 1663 (Mihail Apafi) ³⁹
Zaharia Buda	—	—	"	
Vasile Buda	Simion	—		
Grigore Buda	—	—		
Ioan Suciu zis și Butean	Ioan	—	"	
Ioan Butean	—	—		
Mihai Fatul	Simion și Ioan	—	Iadăra	
Precup Fatul	—	—		
Andrei Fatul	Grigore	—		
Vasile Fatul	—	—		
Vătan Ancușa	Ioan, Lupu și Dumitru		Mireșul Mare	
Luca Buda Ioan Buda	Nicolae, Andrei și Lupa		"	Buda de Mireșul Mare (Ioan și Luca): 3 noi- embrie 1662 (Mihail Apafi, Făgăraș) ⁴⁰
Alexa Buia	Ioan		Mogoșești	
Marian Duruș ⁴¹	Petru și Lau- rențiu	David, fra- tele mai mic	Durușa	
Petru Duruș	Ștefan Luca, Gheorghe, Ioan			
Teodor Achim	Ioan		Curtuiusul Mare	
Costin Pogăcsás			Hideaga	Pogăcsas de Hideaga, 6 aprilie 1616 (Gabriel Bethlen; pe scut un braț cu sabie) ⁴²

³⁹ Repertorium, II, p. 308.⁴⁰ I. Cav. de Pușcariu, op. cit., p. 47; Repertorium, II, p. 306. Ioan și Luca Buda de Nireșu Mare împreună cu pușcașii Ioan și Ștefan Simon de Finteușu Mic și Gheorghe Bratan de Coaș au fost innobițați în Făgăraș de Mihai Apafi în 3 noiembrie 1662.⁴¹ Ibidem, p. 96.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Gavriș Florea Alexa Florea	Ștefan (care are un fiu Vasile), Teodor, Ioan și Vasile		Preluca Veche	
Costin Florea Iguat Florea Ursul Florea Ioan Florea	Luca			
Ioan György — Giurgiu Teodor György Irimie György	Ioan și Gheorghe		"	
Luca Cozma Andrei Cozma Simion Cioțoc ⁴⁴	Ioan, Gheorghe Lazăr și Matei Luca, Simion și Irimie		Cernești	Cozma sau Cozmuța de Cernești: 20 august 1959 (Acațiu Barcsay) ⁴³
Grigore Cioțoc			"	
Mihai Daniș Chifor Daniș	Mihai Iacob (care are doi fii: Petru și Ioan), Matei (cu un fiu, Ioan) și Ioan		Boiul Mare	Danci de Boiul Mare: 13 februarie 1663 (Mihail Apafi); pe scut un călăreț în uniformă verde ținând în mîna dreaptă pușcă ⁴⁵
Costin Crachin			"	Carabeț de Boiul Mare: 13 februarie 1663 (Mihai Apafi); pe scutul albastru un călăreț în uniformă verde ținând o pușcă <i>Trencsén</i> ⁴⁶
Crăciun Nichita		Blaga și Chira, frați mai mici	"	Nichita de Boiul Mare: 18 februarie 1624 (Gabriel Bethlen) ⁴⁷
Gheorghe Fekete Vașca Fekete			" "	Fekete de Boiul Mare: 1663 (Mihai Apafi); pe scut albastru un călăreț cu pușcă ⁴⁸

⁴² *Ibidem*, p. 299⁴³ *Ibidem*, p. 197; J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 367: În 1669 pușcași în Cernești erau 11 familii din neamul Cozma și Ghiț.⁴⁴ J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 366–367: În 1609 Gabriel Bathori a innobilat pe Simion Șerban (*Sorban*) din Cernești, acesta avea casă între familia Tuțoc (*Czuczok*) și Barda. În 1669 pușcași în Cernești erau din familiile Cozma și Ghițoc (*Giczk*)⁴⁵ I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 75⁴⁶ *Ibidem*, p. 174.⁴⁷ *Ibidem*, p. 258.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Dumitru Moga ⁴⁹ Mihai Daniș	Petre și Pinte Barbul		Boiul Mare	
Matei Șlem Simion Șlem Trifu Șlem	Teodor și Ioan		Dolheni	Șlem de Dolheni : 23 august 1659 (Acațiu Barcsai) ⁵⁰
Vasile Tarța Zaharia Tarța Simion Tarța Ioan Cristea Gheorghe Trif Dănilă Trif Toma Matei Luca Petrulea Dumitru Petrulea	Luca Vasile și Lupu	Ioan, frate mai mic Daniel și Andrei Cozma și Simion	"	
Damian Tarța	—	Teodor	"	
Grigore Feriș	—	—		
Gavriș Kontz ⁵¹ Mihai Kontz			Cărpiniș	
Grigore Cozma ⁵² Teodor Cozma ⁵³ Vasile Pașca ⁵³ Petru Pașca Grigore Pașca	Grigore	Marcu	Făurești	
Mihai Bode	Teodor și Nichita		Dragomirești	
Ștefan Iacob	Grigore și Mihai	Nistor	"	Iacob de Dragomirești și Măgura (Ștefan și Nistor) : 16 februarie 1663 (Mihai Apafi) ⁵⁴
Ioan Borle Filip Borle	Andrei		"	Barla de Dragomirești (Mihai și Filip) : 16 februarie 1663 (Mihail- Apafi); pe scut albas tru un călăreț în man-

⁴⁹ *Ibidem*, p. 104.⁵⁰ *Ibidem*, p. 144.⁵¹ *Ibidem*, p. 348. J. Kádár, *op. cit.*, IV, p. 112—113. În 1598 în Dolheni era cneaz Andrei Șlem, aparținând de Chioar. În 1669 erau în Dolheni 5 pușcași, membri ai familiei Șlem sau Șlem.⁵² I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 193.⁵³ J. Kádár, *op. cit.*, p. 425 : În 1669 pușcași în Făurești erau 7 membri ai familiilor Cozma și Pașca.⁵⁴ *Ibidem*.⁵⁵ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 150 și 234.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
				ta verde ținind în mina dreaptă o pușcă ⁵⁵
Maxim Madan Toma Madan			Măgura	Medan de Dragomirești și Măgura (Ion Luca și Simion, frați) : 16 februarie 1663 (Mihai Apafi) ⁵⁶
Grigore Gros ⁵⁷ „vechi pușcaș”		Dumitru și Bartolomeu, frați mai mici	Vad	
Bartolomeu Farkas ⁵⁸				
Petru Petrica		Ioan Gheorghe și Toma, frați mai mici	Coruia	
Ștefan Kontz	Vasile	Teodor, Miron		
Opriș Cupșa Petru Kontz Ioan Matei			”	
Dumitru Opric, a pierit în Polonia	Ioan, orfan		”	
Costin Buda ⁵⁹	Dănilă	Grigore, fratele mai mic	Berința	
orfanul lui Timofte Cozma,			Curtuiuşu Mic	
Avram Rad Ștefan Rad Teodor Rad			Făurești	
Ioan Buzogan			”	Buzdugan de Făurești : 20 mai 1661 (Mihail Apafi) ^{59a}
Mihai Gaza	Gheorghe		”	
Achim Moldovan			Remetea Cioarului	Moldovan de Remetea Chioarului (Chifor) 23 mai 1663 (Mihail Apafi) ⁶⁰

⁵⁵ *Ibidem*, p. 17. Stema familiei Barla de Dragomirești vezi în J. Kádár *op. cit.*, III, p. 375.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 234.

⁵⁷ J. Kádár *op. cit.*, V, p. 535. În Vad erau în 1668–1669 pușcași Gros și Farcaș.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, II, p. 149.

^{59a} I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 51.

⁶⁰ *Repertorium*, II, p. 306; Pușcașul Chifor Moldovan din Remetea Chioarului a fost înnobilit în 23 mai 1663 împreună cu Crăcium Gimba de Nicula și alții. Actul de înnobilitare a fost trecut în Cartea Regească I (Apafi) p. 673 (Cf. Kemény József)

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Cozma <i>Haragos</i>	Ioan și Luca	Petru și Ioan	Săcălășeni	
Ioan <i>Ferentz</i> , orfanul lui~				
Simion Pop, ⁶¹ hotnog (<i>Hadnagy</i>)	Toma	—	Șomcuta Mare	
Petru Pop	—	—		
Petru <i>Szurdoki</i> „este din ținutul Chioarului, venit aici de demult, deține o frumoasă diplomă de înnobilare de la împăratul Roman (German)”	—	Ștefan și Ioan		
Grigore Mic	Constantin	Dumitru, Petru, Gaspar, Gheți, frați mai mici	„	Mic de Șomcuta Mare (Grigore și Dumitru): 23 mai 1663 (Mihail Apafi) pe scut un călăreț în mantie verde ținând o pușcă ⁶² .
Martin Ilie	Nicula		„	<i>Helle</i> (Ilie): 4 aprilie 1656 (donație colectivă) ⁶³ de la Gh. Rákoczi II
Ioan Alb		Maxim, frate mai mic	„	Feier (Ioan și Martin) de Șomcuta Mare: 23 mai 1663 (Mihail Apafi) ⁶⁴
Ioan Vanca	Gheorghe	—	„	
Vasile Meș	Costin	—	„	
Ioan Meș	Gheorghe	—	„	
Marian Marc		Dan, frate mai mic	Finteușul Mic	Marc de Finteușul Mic: 7 august 1656, (Gheorghe Rákoczi II) pe scut albastru un călăreț cu pușcă în mână ⁶⁵
Gheorghe <i>Czigány</i>			Colțirea	
Grigore Daniș		Dumitru-frate mai mic	Fersig	

⁶¹ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 285. *Repertorium*, II, p. 306.⁶² I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.* p. 240. *Repertorium*, II, p. 306; Pușcașii Grigore și Dumitru Mic din Șomcuta Mare au fost înnobiți în 23 mai 1663.⁶³ *Repertorium*, II, p. 306 (Probabil *Helya* — Ilie) Martin și Simion *Helya* — Ilie, pușcași din Șomcuta Mare au fost înnobiți în 23 mai 1663.⁶⁴ *Ibidem*. Ioan și Martin Fejer-Albu, pușcași din Șomcuta Mare au fost înnobiți în 23 mai 1663.

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Gavriș Onea	Ioan		Fersig	
Teodor Hulpaș	Gavrilă, Gheorghe, Gligorea		Prislop	Hulpaș de Prislop: 1663 (Mihail Apafi); pe scut albastru un călăreț cu pușca Trenczen ⁶⁶
Grigore Peter	Iștoc	Ștefan, Vasile	Buciumi	Peter de Buciumi (Ștefan și Grigore) 23 mai 1663 (Mihail Apa- fi) ⁶⁷
Pinte Mariaș	Simion, Ioan Grigore și Irimie		„	
Teodor Sima	Ioan	Gheorghe, Ignat și Petru	Gaura	
Nicolae Alex, tatăl său Teodor Costin a pierit în Polonia			„	
Ioan Aleș fiul			„	
Ioan Marinca	Dan		Hovrila	Marincaș de Hovrila și Fersig: 17 mai 1665 (Mihail Apafi) ⁶⁸
Dan	Ioan		„	
Matei Ravasz	Lazăr		Băbeni	Ravasz de Băbeni: 1669 (Mihail Apafi) ⁶⁹
Lazăr	Dănilă		„	
Ioan Cornea	Teodor			
Martin Burde	Gheorghe		Lemniu	
Ignat Sava			Mesteacă	
Gheorghe Lazăr Ion Lazar	Teodor și Marian		Șasa	Lazar de Șasa: 1659 (Acațiu Barcsai) ⁷⁰
Simion Iosip ⁷¹			„	
Luca Frinc	Ursul și Pașcul		„	Frinc zisă Frunc de Frincenii Boiului și Șasa, 1666 (Mihail Apafi) ⁷²

⁶⁶ I. Cav. de Pușcariu *op. cit.*, p. 231.⁶⁷ *Ibidem*, p. 147.⁶⁸ *Ibidem*, p. 293.⁶⁹ *Ibidem*, p. 231.⁷⁰ I. Kádár, *op. cit.*, p. 44 și 467 (cu stema familiei nobile Ravasz). Pușcași înnobilați în Băbeni la 1664: Ravasz și Cornea (Korne), conform Cărții regești (Apafi) p. 838 (Cf. J. Kádár, *op. cit.*)⁷¹ J. Kádár, *op. cit.*, VI p. 72⁷² *Ibidem*⁷³ *Ibidem*

Tabel continuare

1	2	3	4	5
Mihai Maxin Ioan Maxin			Șasa	Maxim de Sasa: 25 august 1659 (Acațiu Barcsai), pe scut albastru un călăreț ține o pușcă ⁷³
Costin Gabor ⁷⁴			„	
Dan Bode Ioan Bode Grigore Bode	Luca și Grigore		Vima Mică	
Ioan Costea	Grigore	—	Ciolt	
Simion Costea	Teodor, Ilie	Gheorghe	„	
Ioan Acriș	Lazar		Birsăuța	
Teodor Timbruș			„	Timbruș de Birsăuța ⁷⁵
Ursul Timbruș Dumitru Timbruș „nu a fost aici (la conscriere) dar în scrisoarea de donație este și numele său”			„	
Dan Bodea			Sălnița	Bodea de Sălnița: 23 august 1659 (Mihail Apafi); pe scut un călăreț cu pușcă ⁷⁶
Achim Bodea				
Andrei Roman Ioan Roman Nicolae Roman Jacob Gheț Toma Gheț Petru Sheț			Văleni	
Petru Pașca			Hideaga	

INDICE DE LOCALITĂȚI (1668, DUPĂ COPIE DIN SEC. XIX)

Băbeni — *Aranymező*
 Berchezoaia — *Berkes pataka*
 Berința — *Berentz*
 Buzuș — *Büdospatak*
 Birsăuța — *Kis Bercz*
 Boiu Mare — *Nagy Bun*
 Buciumi — *Törökfalva*
 Cărbunari — *Gabornaczfalva*
 Cernești — *Csernefalva*
 Ciocotiș — *Csokotes*
 Ciolt — *Csolt*

Coaș — *Kovats*
 Colțirea — *Koltser*
 Copalnic Mănăstur — *Monostor Kápolna*
 Coruia — *Karullyd*
 Curtuișul Mare — *Nagy körtvelyes*
 Curtuișul Mic — *Kis körtvelyes*
 Dolheni — *Illonda pataka*
 Dragomirești — *Dragumerfalva*
 Duruș — *Durucz*
 Făurești — *Kováts Kápolná*; *Kováts*
 Fersig — *Fejer Szek*

⁷³ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 234.⁷⁴ J. Kádár *op. cit.*, VI, p. 72.⁷⁵ *Repertorium*, XI, p. 280–281.⁷⁶ I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, p. 31; J. Kádár, *op. cit.*, VI, p. 308.

Pinteuşul Mare — *Felső Fentös*
 Pinteuşul Mic — *Also Fentös*
 Gaura — *Gaura*
 Hideaga — *Hidegkut*
 Hovrila — *Hovrilla*
 Iadăra — *Jeder*
 Jugăstreni — *Csugásztra*
 Lemniu — *Lemeny*
 Măgura — *Magura*
 Mesteacă — *Kis Nyires*
 Mireşul Mare — *Nagy Nyres*
 Mogoşesti — *Magosfalva*
 Preluca Veche — *Preluka*

Prislop — *Kis Bun*
 Răstoci — *Kis Restolcz*
 Remetea Chioarului — *Remeté*
 Ruşor — *Rusor*
 Săcălăşeni — *Szakállosfalva*
 Sălința — *Szelintzé*
 Saşa — *Saszá*
 Somcuta Mare — *Somkut*
 Toplița — *Toplița*
 Vad — *Revkapolnah*
 Văleni — *Somkutpataka*
 Văraiu — *Várallya*
 Vima Mică — *Dragavilma*

INDICE DE (PRE)NUME ROMANEȘTI DE PERSOANE (1668, DUPĂ O COPIE DIN
 SEC. XIX)

Acriș — *Akris*
 Alexa — *Aleksza*
 Anca — *Anka*
 Ancușa — *Ankusa*
 Beșe, Boșe — *Bose*
 Bode, Bodea — *Bogye*
 Bușă — *Buksa*
 Buie — *Buye*
 Burciulan — *Burtsulán*
 Butean — *Buttyan*
 Chișor — *Kișor*
 Chira — *Kira*
 Chirila — *Kirilla*
 Ciocșan; Ciucean — *Csocsan; Csutzan*
 Cioșoc — *Csotzok*
 Costea — *Kosztá*
 Costin — *Kosztin*
 Cozma — *Kozma*
 Crachin — *Krakin*
 Damian — *Demien*
 Daniș — *Dánis*
 Dragomir — *Drágumer*
 Dragoș — *Dragos; Dragus*
 Duruș — *Durus*
 Feriș — *Feris*
 Florea — *Flora*
 Frinc — *Frink*
 Gavriș — *Gavris*
 Gheți — *Gétzi*
 Giorgica — *Gyorgyiika*
 Gros — *Grosz*
 Hulpăș — *Hulpás*
 Ilie — *Hele; Helle*
 Iacob — *Jakab*
 Ignat — *Ignath; Ignat*
 Iosip — *Joszip*
 Lupșa — *Lupsa*
 Lupul — *Lupuly*
 Malea — *Mallye*
 Marc — *Mark*
 Mariaș — *Marias*

Marinca — *Marinka*
 Maxin — *Makszin*
 Meș — *Metz*
 Mic — *Mik*
 Moja — *Mosa*
 Moldovan — *Moldovai*
 Nichita — *Nikita*
 Nicola — *Nicola*
 Nicula — *Nikula*
 Nistor — *Nisztör*
 Oancea — *Ivántza*
 Oncea — *Vontza*
 Onciul — *I'antzul*
 Onea — *Ona*
 Oprea — *Opra, Opre*
 Opriș — *Opriș*
 Orian — *Oryán*
 Pașca — *Pascha*
 Pașcul — *Paskuly; Paskulj; Paskul*
 Petraș — *Pétras*
 Petrica — *Petrika*
 Petrulea — *Petrullya*
 Petruș — *Petrutz; Petrótz*
 Pinte — *Pintye*
 Pop — *Pap*
 Precup — *Prekup*
 Sava — *Száva*
 Savul — *Szahul*
 Sima — *Szima*
 Șlem; Șelem — *Slem; Selem*
 Tarța — *Tartza*
 Teodor — *Tivadar; Thivadá*
 Timoftei — *Timofi*
 Trif — *Triff, Trifu*
 Ursul — *Urszul*
 Vasile — *László, Balas*
 Vașca — *Vaska*
 Vanca — *Vanka*
 Zaharia — *Zacharia*

**THE ROMANIAN FUSILIERS IN CHIOAR AND SĂLAJ TERRITORIES IN THE SERVICE
OF PRINCES OF TRANSILVANIA DURING THE 17th CENTURY**

(Summary)

The evolution of the military system of defence, war and security of Transylvania during the 17th century, beginning with the reign of prince George Rákoczy (the second) is more and more distinguished by the presence of a special category troops in the standing army of the country i.e. the fusiliers (*sclopetarii*).

The conscription of the fusiliers from Cetatea de Piatră territory, issued on the 9th of March 1668, offers at the same time an opportunity of discussing the main tasks of these troops.

Blazoane nobiliare ale unor familii de pușcași români din sec. XVII
(*Siebmacker's Wappenbuch* și J. Kadar *Szolnok–Dobokavármegye monographiaja*)

1

2

3

4

5

6

Fig. 1. Hărăguș de Fintinele (ținutul Lăpușului) (M. Apafi, 24 VII 1662). 2. Bodea de Vima Mică (M. Apafi, 13 III 1663; Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 3. Birlea de Vima Mică. 4. Tarța de Cărbunari (A. Barcsai, 22 VIII 1659). 5. Cristan de Cărbunari (A. Barcsai, 22 VIII 1659, 6. Pinteia de Lăpuș (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658)

7

8

9

10

11

12

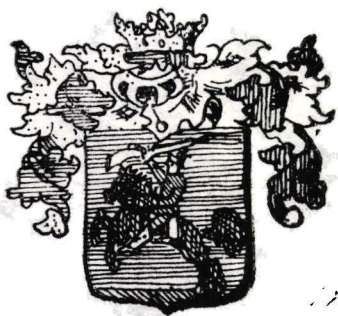
Fig. 7. Sina de Lăpuș. 8. Popa de Lemniu (Ferdinand II, 4 III 1619). 9. Peter de Lemniu. 10. Dragsan de Negrilești (Gh. Rákoczi II, 7 X 1658). 11. Cozma de Rogoz (Gh. Rákoczi I, 24 IX 1634). 12. Rogozan de Rogoz (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658)

13

14

15

16

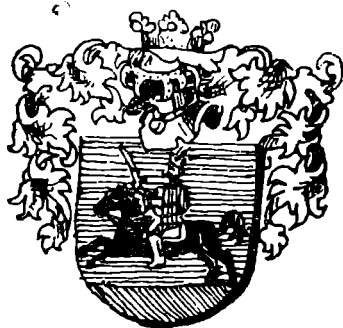

17

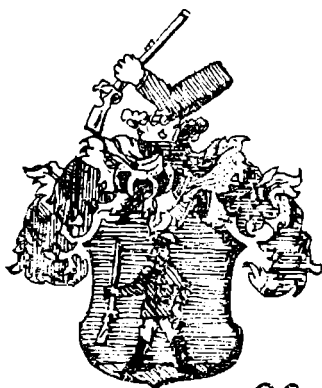

18

Fig. 13. Dragomir de Rușor și Cernești. 14. Pop de Heanda Mare. 15. Căna de Măgoaja (Gh. Rákoczi II, 7 X 1658). 16. Stoian de Vîna Mică (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 17. Susin de Măgoaja. 18. Florea de Preluca Veche

19

20

21

22

23

24

Fig. 19. Maniu de Fintinele (ținutul Lăpușului) (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 20. Ravas de Băbeni (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658), 21. Berlea de Prislop. 22. Bratan de Coaș (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 23. Isac de Peteritea (Gh. Rákoczi II, 1658). 24. Cupșa de Coruia (A. Barcsai, 22 VIII 1659)

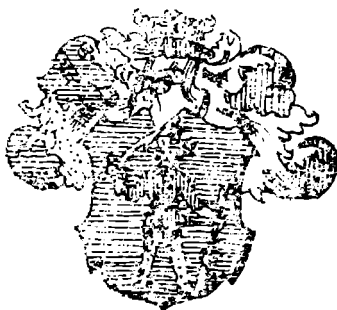
25

26

27

28

29

30

Fig. 25. Chiorean (Kővári) de Finteuș (Gabriel Báthory, 26 VI 1613). 26. Lucaciu de Coruia (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 27. Măcula de Glod (Gh. Rákoczi II, 7 X 1658). 28. Băbul de Gaura. 29. Vlaic de Călțirea (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 30. Varga de Șomcuta Mare (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658)

31

32

33

34

35

36

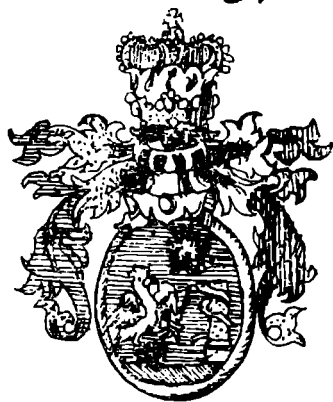
Fig. 31. Trif de Cărbunari. 32. Mare (Nagy) de Coruia. 33. Duma de Glod (M. Apafi 10 II 1664). 34. Bohățel de Glod (Gh. Rákoczi II, Tășnad 1 VII 1658; M. Apafi, 10 II 1664). 35. Roman de Vima Mare (M. Apafi, 13 II 1663)

37

38

39

40

41

42

Fig. 36. Tecar de Vima Mare. 37. Ancian de Ciolt (Gabriel Báthory, 10 IV 1613). 39. Lazar de Glod (M. Apafi, 10 II 1664). 38. Lengyel de Săcălășeni, 40. Roman de Jagastra (M. Apafi, 13 II 1663). 41. Marian (de Finteușu de Jos?; de Prislop?; de Vima Mică?) (Gh. Rákoczi II, 1 VIII 1658). 42. Pavel de Peteritea (Gh. Rákoczi II, 1658)

PRODUCTIVITATEA AGRICOLĂ ÎN COMITATUL CRASNA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

Abordarea problematicei productivității agricole pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea este necesară pentru o mai bună cunoaștere a vieții cotidiene din această perioadă. Cercetînd fondul arhivistic al comitatului Crasna am găsit o serie de documente care prin conținutul lor ne dau amănunte despre producția agricolă a vremii și modul de cultivare a pămîntului*. Aceste documente sînt conscripțiile contribuabililor (organizate de Curtea de la Viena sau de autoritățile comitatense), conscripțiile pentru dijmă, conscripțiile pentru cumpărarea sării, etc.

Ca și în secolele precedente ocupația de bază a locuitorilor comitatului continua să fie agricultura. Ca ramuri economice anexe în unele localități se practicau meșteșugurile și comerțul al căror nivel de dezvoltare nu era prea ridicat.

Cultivarea pămîntului continua să se desfășoare cu mijloacele și metodele tradiționale moștenite din secolul precedent¹, progrese esențiale nu putem constata. Putem chiar afirma că în primele trei-patru decenii ale secolului al XVIII-lea asistăm în mare parte la o revenire la modelul de organizare a vieții economice din secolul al XVII-lea, continuitatea acestui model fiind întreruptă de expansiunea austriacă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și de răscoala antihabsburgică a lui Francisc Rákóczi al II-lea de la începutul secolului al XVIII-lea. Cel puțin exemplul comitatului Crasna la aceste concluzii ne lasă să ajungem. Conscripțiile generale din 1718, 1720, 1728² și conscripțiile contribuabililor organizate de comitat³ ne înfățișează o agricultură în care se practică încă solamentul bienal, hotarul satelor fiind împărțit în două tarlale. Relieful în general deluros și muntos, doar în văile Crasnei și Barcăului fiind înguste zone de șes, solul în general argilos, pietros făcea anevoioasă lucrarea pămîntului. La majoritatea satelor, atît la 1718, 1720 cît și la 1728 se notează că arătura se executa în general cu șase sau chiar opt boi, în raport cu situația pămînturilor.

* Lucrarea noastră se bazează pe fondul arhivistic al fostului comitat Crasna și care pînă în octombrie 1989 s-a aflat la Arhivele Statului Cluj-Napoca. Actualmente acest fond se găsește la Arhivele Statului Zalău. Noi vom cita documentele folosite pe baza numerelor arhivistice consultate la Cluj-Napoca. Documentele provin din anii 1614–1721 pe care le notăm cu I și din anii 1722–1753 pe care le notăm cu II.

¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, II, București, 1988, p. 156–204, 216–246.

² *Fond Comitatul Crasna* (în continuare *Com. Crasna*), I, nr. 1225, 1467, II, nr. 892.

³ Din perioada 1721–1730 ne-au rămas următoarele conscripții: 1721–1722 (*Com. Crasna*, I, nr. 1659–1651), 1722–1723 (*Ibidem*, II, nr. 162, 288), 1724–1725 (*Ibidem*, II, nr. 441–520), 1725–1726 (*Ibidem*, II, nr. 726), 1729–1730 (*Ibidem*, II, nr. 1075, 1085); G. Kovách, în *Acta MP*, 9, 1985, p. 343–357.

O problemă importantă a dezvoltării agriculturii din această perioadă o constituie problema productivității agricole. G. Kovách stabilește pe baza conscripției generale din 1720 că în 33 de sate productivitatea cerealelor a fost apreciată la de două ori cantitatea de sămînță, iar în 21 de sate la de trei ori cantitatea de sămînță^{3b}. Analizînd și conscripția din 1718⁴ și conscripția din 1728 (păstrată doar pentru Plasa de Sus), aflăm o situație puțin schimbată față de conscripția din 1720. Astfel într-adevăr în satele din apropierea munților productivitatea la cereale nu depășește de două ori sămînța semănată, dar în schimb în satele de șes din văile Crasnei și Barcăului productivitatea este apreciată în general la de trei ori sămînța semănată, ba în unele localități la de patru ori sămînța. În 1718 s-a făcut deosebirea între semănăturile de toamnă și de primăvară, în general la semănăturile de toamnă productivitatea e mai mare fiind apreciată la 2,5–3–4 ori sămînța. În sate ca Ban, Crasna, Recea, Borla, Ilișiu, Pericea, Cămar, Carastelec, Valcăul de Jos se înregistrează în 1718 și 1728 producții de 3,5–4 ori sămînța la semănăturile de toamnă. În conscripția din 1728, în general, se arată că productivitatea e de 2–3 ori sămînța, în satele de la poalele munților și de 3 ori, iar în unele de 4 ori (Crasna, Ban, Pericea, Ilișiu), în satele de șes.

Datele de mai sus, referitoare la productivitatea agricolă, pot fi completate cu date ce rezultă din registrele de dijmă⁵. Potrivit acestor registre 24 de sate din comitat au dat dijmă din semănături, iar 32 de sate dădeau dijmă din miei și iezi⁶. Dijma din semănături a 18 sate era în administrația comitatului și datele rezultate în urma acestei administrări le vom folosi în continuare. Dijma din semănături se lua în natură, după seceriș, în clăi (cruci — *crucibus*) și snopi (*manipuli*). Pentru noi este important faptul că după înregistrarea totalului de clăi și snopi pe sate, dijmuitorul a notat și ce cantitate de grăunțe a rezultat în urma îmblătirii snopilor. În felul acesta avem posibilitatea să aflăm, în medie, ce cantitate de grăunțe rezultă din îmblătirea unei clăi de grâu sau ovăz, principalele cereale din care se dădea dijma. Deoarece asemenea date ne-au rămas din anii 1722, 1723, 1724, 1725, 1729⁷ avem posibilitatea comparării datelor și calcularea unei medii pentru o perioadă mai lungă⁸. Grăunțele de cereale rezultate în urma îmblătirii erau măsurate în uni-

^{3b} G. Kovách, *op. cit.*

⁴ Această conscripție reia conscripția din 1715 care pentru comitatul Crasna n-a dat rezultate concludente. *Com. Crasna* I, nr. 1225.

⁵ *Ibidem*, II, nr. 151, 283, 438, 518, 1078.

⁶ *Ibidem*, II, nr. 17. Dijma se plătea Fiscului Reșesc dar ea era arendată de nobilimea comitatului. Inițial arenda a fost de 360 de florini, iar în 1725 s-a redus la 300 de florini. Veniturile din dijmă comitatul le folosea pentru întreținerea militarilor încartiruiți în comitat și a celor care traversau comitatul. (*Ibidem*, I, nr. 134, II, nr. 10, 11, 36, 252, 316, 461, 563). Dijma din semănături a satelor Camăr și Recea a aparținut preoților catolici și reformați din Șimleu, cea din Borla și Șimleu sârăcinii din Șimleu, cea din Leșmir învățătorului din Șimleu, iar cea din Uileac a fost pe mîinile familiei Balku (*Ibidem*, II, nr. 17). Comitatul dispunea de dijmă din semănături a 18 sate. Aceste sate au fost: Badon, Boghiș, Borla, Bozieș, Carastelec, Crasna, Guruslău, Horoatul Crasnei, Ilișiu, Lompirt, Măieriește, Meseșeni de Jos, Nușfalău, Pericea, Petenia, Valcăul de Jos, Virșolt, Zăuan.

⁷ Vezi nota 5.

⁸ Clăia (= crucea) în comitatul Crasna era de 18 snopi și nu de 25 ca în Transilvania D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 216–246.

tățile de măsură ale vremii și anume în mierțe (*mcetra, véka*) și cîble sau găleată (*cubulus*)⁹.

Înainte de a trece la analiza datelor din registrele de dijmă trebuie să clarificăm, în limita posibilităților oferite de izvoare, ce fel de unități de măsură pentru cereale boabe erau în circulație în comitatul Crasna la începutul secolului al XVIII-lea. La 20 noiembrie 1711 comitatul se plinge, într-o scrisoare adresată lui Ștefan Wesselény, membru al Guberniului, că armata încartiruită pretinde plata obligațiilor în natură (cereale) cu o mierță mai mare decît cea de Cașovia, mierță socotită ca mierță regulamentară¹⁰. La această scrisoare Wesselény răspunde că dacă se pretinde prestarea obligațiilor cu mierțe mai mari decît cele regulamentare și chiar *mai mari decît mierța de Șimleu*, atunci trebuie anunțați comisarii de război în această privință¹¹. Din cele de mai sus rezultă că exista o unitate de măsură locală, mierța de Șimleu, care se pare că era mai mare ca mierța de Cașovia (≈ 20 de litri). Din documentele consultate rezultă că în comitatul Crasna se echivala cîbla (găleata) cu patru mierțe ca și în cazul găleții mici numită sășească din Transilvania¹², de aceea considerăm că mierța de Șimleu s-a format ca o subdiviziune a găleții din Transilvania. Găleata de Transilvania era între 87–91 de litri, deci o mierță era între 21,75–22,75 litri, deci mai mare ca mierța de Cașovia (19,5–20 de litri)¹³. În 1831 la Ratin (în comitatul Crasna) se socotea mierța egală cu 16 cupe¹⁴ ca și în cazul mierței (ferdelei) sășești (transilvane). Știind că o cupă echivala cu aproximativ 1,41 litri¹⁵, rezultă că mierța de la Ratin din 1831 era echivalentă cu 22,56 de litri, deci se încadrează între valorile prezentate deja privind mierța din Transilvania. Deoarece Ratinul este în apropierea Șimleului, credem că aici se folosea de fapt acea unitate de măsură locală care este pomenită la începutul secolului al XVIII-lea ca mierța de Șimleu. De aici rezultă că mierța de Șimleu era în jur de 22,5 litri, deci mai mare ca mierța de Cașovia.

O problemă ce se ivește aici este faptul că această unitate de măsură este folosită și recunoscută doar pe plan local, deoarece începînd din 1715 Curtea de la Viena introduce ca unitate de măsură oficială găleata de Pozsony (Bratislava)¹⁶, care echivala cu 62,5 litri¹⁷. Folosirea acestei unități de măsură oficiale nu s-a generalizat însă în rîndul populației din comitatul Crasna. Acest lucru este dovedit de poruncile din 5 mai 1727 și 4 august 1727 ale Consiliului Locumtenențial al Ungaricii, care cer respec-

⁹ *Com. Crasna*, I, nr. 200, 216, 944.

¹⁰ *Ibidem*, I, 200.

¹¹ *Ibidem*, I, nr. 216.

¹² D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 261.

¹³ *A történelem segédudományai*, Budapest, 1986, p. 267.

¹⁴ G. Kovách, in *Ethnographia*, 1949, p. 267–271.

¹⁵ *Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania*, București, 1978, II, p. 723–724.

¹⁶ *Com. Crasna*, I, nr. 944.

¹⁷ *A történelem segédudományai*, p. 267.

tarea de către toți locuitorii a unităților de măsură oficiale¹⁸. Rezultă deci că unitățile de măsură oficiale nu au fost receptate și acceptate de majoritatea populației, care continua să folosească unitățile de măsură locale, tradiționale. De aceea considerăm că s-a creat o duplicitate în ce privește folosirea unităților de măsură și anume în relațiile oficiale ale comitatului cu forurile imperiale, ca unitate de măsură, se folosea găleata de Bratislava (acest lucru fiind specificat de fiecare dată în documente), iar în viața de toate zilele continua să fie folosită unitate de măsură locală. Pentru aceasta, deoarece în urma arendării dijmei de către comitat, socotelile cu forurile imperiale au fost în mare parte eliminate, considerăm că dijmuitorul comitatului a socotit în registrele sale cu unități de măsură locale și nu cele oficiale. Din aceste considerente și noi în cele ce urmează în analiza productivității agricole vom calcula cu unitatea de măsură locală adică cu mierța de Șimleu, din care patru echivalau cu o găleată (cibla).

Registrele de dijmă înregistrează date referitoare mai ales la strângerea dijmei din grâu și ovăz. Sporadic apar și date referitoare la alte cereale, dar acestea nu sînt comparabile. De aceea analiza noastră se va rezuma doar la cerealele amintite. La grâu s-au înregistrat pe ani următoarele date:

Anul	Numărul de clăi de grâu	Numărul de găleți grâu — semințe —	Numărul de găleți de claie	Numărul de mierțe de claie
1722	413/8	106/3	0,25	1
1723	395/8	96/2	0,24	0,9
1724	678/2	176/1	0,25	1
1725	581/6	180/3	0,3	1,2
1729	433/2	96/3	0,22	0,8
Total	2501/8	657	0,26	1

Din aceste date se observă că în general o claie de grâu îmblătită dă aproximativ 1 mierță de grăunțe deci o productivitate de o mierță de claie. Aceasta este o medie pe cei cinci ani studiați, dar mediile pe an sînt cuprinse între 0,8—1,2 mierțe, ceea ce arată că între un an cu o productivitate maximă (1,2) și un an cu o productivitate minimă există o diferență de 33%. În ce privește productivitatea pe sate în cadrul

¹⁸ Pînă la 1732 comitatul Crasna s-a aflat sub o dublă jurisdicție și anume sub jurisdicția Guberniului transilvan și a dietei Ungariei unde plătea impozitul. Aceasta a făcut ca de multe ori comitatul să primească instrucțiuni contradictorii ca și în cazul unităților de măsură. În Ungaria, Curtea de la Viena a impus ca unități de măsură oficiale unitățile de măsură de Bratislava (*Com. Crasna*, I, nr. 944), pe cînd dieta de la Sibiu din 1714 hotărăște ca unitatea de măsură oficială în Transilvania este mierța, vadra, cibla (găleata) de Cluj și Sibiu conform Aprobatorilor Constituției. (BAR, Filiala Cluj-Napoca, Colecția de manuscrise Kemény Sámuel, *Cartophilacaeum Transilvanicum*, vol. VI, Mss, 374). Deci mierța de Șimleu ca o variantă locală a mierței de Cluj s-a menținut în continuare în comitatul Crasna avînd în parte și consimțămîntul Guberniului a cărei hotărîre era contrară hotărîrii Curții de la Viena care impunea măsurile de Bratislava.

fiecărui an cifrele oscilează între 0,7–1,5 mierțe în 1722, 0,7–2,3 mierțe în 1723, 0,7–1,5 în 1724, 0,7–2,1 în 1725 și 0,4–1,6 mierțe în 1729. În general, ca și media pe cei cinci ani, în majoritatea satelor productivitatea grîului oscilează între 0,8–1,2 mierțe de claie, dar sînt ani cînd în unele sate productivitatea ajunge la 1,8–2,1 mierțe de claie cum a fost în 1725 cînd la Nușfalău, Valcăul de Jos s-au înregistrat 1,8 mierțe de claie, iar la Pericei 2,1. În general anul 1725 a fost un an cu o productivitate mai ridicată, media pe comitat ajungînd la 1,2 mierțe de claie. Anul cu cea mai scăzută productivitate este 1729 cînd media pe comitat abia atinge 0,8 mierțe de claie, de fapt din cele 12 sate la care s-a înregistrat echivalența între numărul de clăi și numărul de mierțe, doar în patru se atinge sau se depășește productivitatea de o mierță de claie. În 1729 s-a înregistrat și minimul de productivitate din acești ani și anume de 0,4 mierțe de claie, la Guruslău, producția fiind probabil afectată de vreo calamitate.

Pe lîngă analiza statistică a datelor de mai sus trebuie să mai arătăm cîteva aspecte care pot să modifice conținutul acestor cifre. O primă observație ce trebuie făcută este faptul că cerealele dijmuite nu erau imediat îmblătite, ci erau strînse în anumite locuri unde puteau să stea ani în șir pînă ce urmau să fie îmblătite. Din registre rezultă de exemplu că la Guruslău abia în 1726 se mărturisește de către juzii și jurații satului cîtă dijmă s-a strîns în anul 1724¹⁹, deci se pare că doar atunci s-a trecut la folosirea produselor strînse din dijmă. Pe lîngă elementul subiectiv, care ține de cîntea celor care fac mărturisirea referitoare la cantitatea unor produse de care populația nu avea din belșug, se pune problema condițiilor de păstrare a acestor produse un timp mai îndelungat. Aceste produse erau păstrate de obicei în clăi expuse intemperiilor și păsărilor cea ce făcea ca pierderile să fie din ce în ce mai mari o dată cu trecerea timpului și în momentul îmblătirii snopilor cantitatea de semințe rezultată să fie mai mică decît dacă s-ar fi îmblătît imediat după seceriș. Pe lîngă intemperii pagubele cele mai mari le provocau, în ce privește semințele, vrăbiile. Acestea profitînd de acest mod de păstrare a cerealelor consumau boabele din spice lăsînd doar paiele. Că pagubele provocate de vrăbii erau într-adevăr însemnate reiese dintr-o hotărîre a dietei Transilvaniei din ianuarie 1714 prin care se cere locuitorilor să treacă la prinderea vrăbiilor instituindu-se chiar pedepse contra celor care nu prind un anumit număr de vrăbii²⁰! Din cele mai de sus rezultă că trebuie să fim atenți în compararea acestor date și în ce privește tragerea unei concluzii privind producția unui anumit an sau a unei anumite localități deoarece nu cunoaștem timpul cît a trecut de la seceriș și pînă la îmblătirea snopilor și cît anume s-a pierdut din semințe în acest timp. Fiînd totuși date numeroase, pe mai mulți ani și mai multe localități considerăm că în ce privește media obținută de o mierță de boabe de grîu de o claie este totuși o cifră verosimilă.

¹⁹ *Com. Crasna*, II, nr. 438.

²⁰ BAR, Filiala Cluj, col. Kemény Sámuel, *Cartophilaceum Transilvanicum*, vol. VI, Ms.A. 374.

Pe baza cifrelor de mai sus putem face o încercare de evaluare estimativă a cantității de grâu ce se producea în medie pe cap de gospodărie contribuabil. Din conscripția contribuabililor din 1721—1722²¹ rezultă că în 1721 au plătit impozit după o producție de grâu de 28.255 de clăi. Raportat la numărul contribuabililor din acel an — 1948 — rezultă o medie de 14,5 clăi de grâu de gospodărie. Calculat în boabe rezultă o producție de 14,5 mierțe de grâu pe cap de gospodărie. Estimarea o putem continua deoarece în general se apreciază că 100 litri de grâu fac 75 kg²². Considerînd mierța de Șimleu echivalentă cu 22,5 litri obținem o medie pe cap de gospodărie de 326 de litri de grâu care transformat în kilograme ne dă 244 kg pe cap de contribuabil.

Această cifră o putem considera ca o cifră foarte mică privind necesarul de cereale pentru satisfacerea nevoilor alimentare ale locuitorilor comitatului. Dacă ne gîndim că din această cantitate țărani trebuiau să pună de o parte o treime sau chiar jumătate, pentru a asigura sămînța pe anul următor vedem că această cantitate era departe de a asigura pîinea pe un an întreg pentru o familie numeroasă. Trebuie să nu uităm totuși că acest calcul se bazează pe datele mărturisite de populația contribuabilă care binențeles nu avea interesul să mărturisească o producție prea mare deoarece în funcție de aceasta plăteau impozitul. Cu toate acestea putem afirma că această cantitate de 244 kg de grâu a fost departe de a asigura necesarul de grîne pe un an al unui contribuabil cu toate că mai exista o producție cerealieră pe domeniile alodiale. De fapt autoritățile comitatului mereu se plîng forurilor superioare că în comitat cerealele sînt puține și că mulți locuitori își procură cereale din comitatele vecine, mai ales Bihor, unde în perioada de seceriș se angajează la munci temporare primind pentru munca lor grâu. Alții în schimb caută să-și valorifice surplusul de vite sau de fructe pe grâu, tot în comitatele vecine²³.

Datele cuprinse în registrele de dijmă ne permit o comparație cu datele referitoare la productivitatea agricolă din secolul al XVII-lea din Transilvania²⁴. În ce privește productivitatea grîului observăm că schimbări esențiale nu s-au produs în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Din analiza făcută de D. Prodan rezultă o productivitate a grîului în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de 1,1—1,2 mierțe (ferdele) de claie. Cum în Transilvania în această perioadă se folosea în genere ca unitate de măsură, găleata mică, cea săsească, care se subdividea în 4 ferdele sau mierțe, a căror mărime era apropiată de mierța de Șimleu, putem stabili că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea productivitatea grîului în comitatul Crasna era aceeași ca și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Transilvania. Diferența ce există între productivitatea de 1 mierță de claie în comitatul Crasna, în perioada studiată și 1,1—1,2 mierțe de claie în Transilvania, constă în diferența

²¹ *Com. Crasna*, I, nr. 1650, 1651; vezi R. Wolf, în *Acta MP*, 9, 1985, p. 340.

²² *A történelem segédudományai*, p. 270.

²³ *Com. Crasna*, II, nr. 1251, 1275.

²⁴ D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 216—246, 247—260.

ce există în mărimea clăii. În comitatul Crasna clăia era de 18 snopi, iar în Transilvania de 25 de snopi.

Nu avem date despre suprafața semănată cu grâu, dar am arătat deja că raportul dintre cantitatea de semințe semănată și recoltă a fost de 2—3 ori sămînța semănată. Aceasta a fost o fertilitate mijlocie și a fost caracteristică pentru anii buni. În general în satele unde locuitorii cultivau grâu pe suprafețe mai mari, în satele de șes, productivitatea era în general de 1 la 3, deci iarăși foarte apropiată de productivitatea secolului al XVII-lea din Transilvania²⁵.

În ce privește productivitatea ovăzului, pe aceiași ani, situația se prezintă astfel:

Anul	Numărul de clăi de ovăz	Numărul de gălete — semințe	Numărul de gălete de claie	Numărul de mierțe de claie
1722	122	75/2	0,6	2,4
1723	76/6	54/1	0,7	2,8
1724	105/10	61	0,58	2,3
1725	62/16	33/1	0,53	2,1
1729	62/14	33/1	0,53	2,1
Total	429/10	257	0,59	2,3

Așadar o claie de ovăz îmblătită, în medie pe cei cinci ani, a dat 2,3 mierțe de grăunțe. Ca și la grâu și aici avem ani mai buni ca în 1723 când o claie a dat 2,8 mierțe și ani mai slabi când abia 2,1 mierțe au rezultat dintr-o claie. În ce privește productivitatea pe sate, în cadrul fiecărui an, ea oscilează astfel: 1,2—3,6 în 1722, 1,4—4 în 1723, 1,2—3 în 1724, 0,7—2,8 în 1725 și 1,4—2,8 în 1729. An bun în ce privește productivitatea ovăzului a fost anul 1723 când media pe comitat a atins cifra de 2,8 mierțe de claie și când în sate ca Boghiș, Zăuan și Crasua s-au obținut 3,7 și chiar 4 mierțe de claie. Ani cu o productivitate mai slabă au fost anii 1725 și 1729 când abia s-au obținut 2 mierțe de claie, în 1725 la Badon înregistrându-se cifra minimă din acești ani și anume de 0,7 mierțe de claie.

Evaluind cantitatea de 100 litri de ovăz cu 42 de kilograme²⁶, iar mierța de Șimleu cu 22,5 litri, aflăm că o mierță de ovăz cîntărea aproximativ 9,45 kilograme. În conscripția deja amintită pentru anul fiscal 1721—1722 s-au înregistrat în comitatul Crasna 7296 clăi de ovăz care înmulțit cu 2,3 ne dă 16780 mierțe de grăunțe sau 158571 kilograme. În medie pe gospodăria de contribuabil a rezultat o producție de 81,4 kilograme. Deci nici în ce privește ovăzul nu se cultiva îndeustător în condițiile în care creșterea animalelor avea o pondere importantă în economia comitatului.

Raportind productivitatea ovăzului la productivitatea din a doua jumătate a secolului al XVII-lea din Transilvania constatăm o ușoară

²⁵ *Ibidem*, II, p. 258—260.

²⁶ *A történelem segédudományai*, p. 270.

creștere a productivității în comitatul Crasna de la 2,1 la 2,3 mierțe de cjaie. Aceasta în condițiile în care în Transilvania cjaia era de 25 de snopi, iar în comitatul Crasna de 18 snopi.

Din cele de mai sus rezultă că în general populația comitatului nu reușea să producă necesarul de grâu și alte cereale pentru propria gospodărie. De aceea pe lângă grâu se mai cultivau și alte cereale însă în cantități mai mici. În conscripția contribuabililor din 1721—1722 s-au înregistrat pe lângă grâu și ovăz 639,5 clăi de orz, 935,5 clăi de alac și 547 clăi de mei. Nu cunoaștem productivitatea în cazul acestor cereale dar după numărul clăilor înregistrate ponderea lor nu era prea mare în economia țărănească.

Pe lângă aceste cereale constatăm că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea cîștigă teren din ce în ce mai mare cultivarea porumbului. În 1721—1722 s-au înregistrat 576,6 mierțe de porumb semănat după care contribuabilii au plătit impozit²⁸. Nu cunoaștem ce producție se obținea de la o mierță semănată, însă conscripțiile contribuabililor din deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea ne arată că în general se semănau 1—1,5 mierțe de gospodărie²⁹. Creșterea suprafețelor cultivate cu porumb (în 1725—1726 s-au înregistrat 710,5 mierțe semănată la o populație contribuabilă mai puțin numeroasă — 1688 capi de gospodărie — ca în 1721—1722) credem că se datorează și faptului că impozitul plătit după porumb era în general destul de mic (60 de mierțe constituiau o dica) raportat la celelalte cereale, ceea ce îndemna populația la creșterea producției.

În concluzie putem afirma că locuitorii comitatului Crasna în prima jumătate a secolului al XVII-lea nu-și puteau asigura din producție proprie necesarul de cereale. Aceasta datorită în parte condițiilor climatice și de relief neprielnice cultivării cerealelor, pe de altă parte datorită menținerii unor metode agrotehnice caracteristice feudalismului din secolele precedente. Lipsa cerealelor era suplinită cu procurarea lor pe calea schimbului. Locuitorii comitatului întrețineau legături comerciale strînse cu locuitorii din comitatele vecine, îndeosebi Bihor. Frecvent erau căutate târgurile de la Marghita unde se duceau îndeosebi vite (cornute mari), porci (sînt pomenite turme de 200 de porci), fructe, vin, etc., care erau schimbate pe cereale³⁰.

RUDOLF WOLF

²⁷ D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 247—260.

²⁸ *Com. Crasna*, I, nr. 1651, 1650; R. Wolf, în *Acta*, MP, 9, 1985, p. 340.

²⁹ *Com. Crasna*, II, nr. 615, 726, 1075, 1085.

³⁰ *Ibidem*, II, nr. 1275.

THE AGRICULTURAL PRODUCTIVITY IN THE CRASNA COUNTY DURING THE FIRST HALF OF THE 18th CENTURY A.D.**(S u m m a r y)**

The terrage registers dating from 1722—1729 which are to be found in the archivistic founds of the county of Crasna offer data concerning the first half of the XVIII century. In these account books was registered the amount of cereals taken as terrage, this terrage being stored up in sheaves and stacks, one stack including 18 sheaves. The quantity of grains resulting after the pommelling of sheavas had also been registered. So, by pommelling one grainstock a bushel of grains resulted on an average level, and by pommelling an oat-stock, a medium of 2,3 bushels resulted. So, the comparison of these data with the agricultural productivity from the second half of the XVII century in Transylvania, shows that there was no progress registered in this field during the first three decades of the XVIII century.

OBLIGAȚIILE IOBĂGEȘTI DIN FOSTUL DOMENIU AL CETAȚII CEHŪ-SILVANIEI ÎN TIMPUL RĂSCOALEI LUI HOREA

V. Taxa iobăgească

Accentuarea dezvoltării producției de mărfuri, îndeosebi în a doua parte a secolului al XVIII-lea, a determinat transformarea rentei în produse, în rentă în bani, care este ceea de-a treia formă, pe lângă cele în muncă și în produse, a rentei feudale. Această transformare era lentă, determinată pe de o parte de posibilitățile insuficiente ale iobagilor să-și valorifice, în condiții optime, produsele agricole și forța de muncă în scopul răscumparării obligațiilor feudale, iar pe de altă parte, de faptul că nobilimea n-a avut mijloace financiare suficiente pentru înlocuirea slujbei gratuite a țăranilor dependenți cu cea plătită și nici pentru procurarea animalelor și uneltelor de muncă necesare unei producții lărgite de mărfuri. Datorită acestor piedici, renta în bani a continuat să fie subordonată, ca valoare, celei în muncă și să coexiste alături de ea¹.

Conscripțiile urbariale ale domeniului Cehu-Silvaniei al baronului Bornemissza Iosif de Kászón din 1780² și ale fostului domeniu al cetății Cehului din 1785³, arată că renta în bani era prezentă alături de cea în muncă și în natură în majoritatea satelor din această zonă. Din cele 17 localități aparținătoare domeniului Bornemissza, în situația centralizată a urbariului, în 8 sate găsim 13 țărani taxaliști, care plăteau în total 42 florini ungurești și 36 dinari⁴. Dar aceste cifre nu sînt sigure, întrucît, în declarațiile țăranilor dependenți numai 11 țărani sînt consemnați, domiciliați în 5 localități, cu o sumă de 23,82 fl. u. și 6 morari din Asuajul de Sus, care plăteau o taxă totală de 36,70 fl. u. Peste cinci ani, la 1785, jelerii, în 8 localități, plăteau între 1,20 fl. u. și 11 fl. u., iar iobagii din Năpradea cite 6 fl. u. La Traniș, un țăran — după moara de pe, Someș — plătea anual „un galben”. Numărul taxaliștilor nu este notat.

¹ I. Botezan, în *Studia*, series historia. 2, 1970, p. 31;

² Arh. Stat. Sălaj, Fond: Tribunalul jud. Sălaj, cauze urbariale, Reg. nr. 1, f. 1—641;

³ Arh. Stat. Sălaj, Fond: Comitatul Solnocul de Mijloc, Urbarii, nr. 1979/1785 — Băita; 1984/1785 — Năpradea; 1999/1785 — Ulmeni; 2003/1785 — Corni; 2014/1785 — Aluniș; 2016/1785 — Sălsig; 2017/1785 — Asuajul de Jos; 2018/1785 — Asuajul de Sus; 2027/1785 — Sărmășag; 2031/1785 — Orțița; 2034/1785 — Vicea; 2037/1785 — Oarța de Jos; Colecția Ion Ardeleanu — Senior, II, dos. nr. 19 — Băsești; 20 — Birsău de Jos; 21 — Birsău de Sus; 22 — Gîrdani; 24 — Tămășești; 25 — Arduzel; 26 — Beșesat; 28 — Cehu-Silvaniei; 31 — Babța; 32 — Bicaz; 58 — Giurtelecu Hododului; 61 — Birsă; 65 — Inău; 67 — Traniș;

⁴ În vremea respectivă circulau mai multe feluri de monede: florin reșan, zlot, fl. vonag fl. unguresc, „huszas” (monedă de 20), mariaș, șuștac, groș, poltră, creișar, dinar etc. Pentru ușurarea orientării, vom folosi valoarea monedei de florin unguresc (magyar forint), respectiv de „denar”, fiind mai folosită în conscripții. Transformarea valorilor s-a efectuat pe baza listei de la sfîrșitul anexei A;

Din conscripțiile fostului domeniu al cetății Cehului din 1785, rezultă că din cele 26 de sate studiate, țărani dependenți plăteau taxe sub diferite forme, în 21. Analizînd tabelul centralizator al celor trei sate consemnate: Băița, Bîrsău de Jos și Bîrsău de Sus, putem constata următoarele: la Băița, numai pentru Kornis Mihai au plătit 125,40 fl. u., la Bîrsău de Jos, pentru 8 stăpîni feudali 205,26 fl. ung., iar la Bîrsău de Sus pentru 5 stăpîni 113,02 fl. u., deci în total, în cele trei localități, 443 fl. ung. și 68 dinari⁶. Sumele variau, în cazul iobagilor, între 34 dinari și 15,60 fl. ung., iar în cazul jelerilor între 34 d. și 15,30 fl. u. Taxele cele mai mici le plăteau țărani baronului Huszár Iosif din Bîrsău de Sus și jelerii Eclesiei Reformate din Cehu-Silvaniei, cite un mariaș, echivalent cu 34 dinari, iar cele mai mari iobagii contelui Kornis Mihai din Băița, 16,60 fl. u. și jelerii baronului Josintzi Ludovic din Benesat, cite 15,30 fl. u., dar alte obligații nu aveau. În schimb, oamenii contelui Kornis din Băița lucrau săptămînal între 1—4 zile și făceau și circiumăritul, deși taxele erau relativ mari, comparativ cu sumele plătite pentru alți stăpîni. Ele variau în cazul iobagilor între 8,40 și 15,60 fl. u., iar în cazul jelerilor între 1,20 și 8,40 fl. u.

Se poate constata că, renta în muncă se schimbă cu cea în bani, nu numai în cazul satului Băița, ci și la celelalte localități sau la ceilalți stăpîni feudali. Obligațiile și mărimile lor erau diferite, stabilite după nevoile stăpînilor. De exemplu: jelerii br. Huszár Iosif din Arduzel, pe lingă taxa de 2,38 fl. u., lucrau și la vie și la cosit; ai baronului Bornemissza Iosif stăteau două săptămîni la circuitul butoaielor, pe lingă taxa de 6,12 fl. u. Jelerii ct. Teleki Emeric din Asuajul de Jos plăteau între 2,38 și 5,08 fl. u., mergeau 4 săptămîni la cosit și făceau un drum lung cu carul lor. Contesa Torotzkai Agneta, pe lingă taxele stabilite, cerea încă 2,04 fl. u. pentru răscumpărarea drumului. Un iobag al ct. Gyulai Iosif din Băsești, dădea 5,10 fl. u. și a slujit fără întrerupere cît s-a cerut, iar un jeler, întrucît nu avea nimic, a plătit 2,38 fl. u. și a slujit cu palmele 16 zile. La Benesat, jelerii lui Bornemissza au plătit 9,18 fl. u. și au arat cu boi cîte 12 zile. Oamenii contelui Gyulai Iosif plăteau între 1,20 și 2,38 fl. u., vara lucrau 1—2 săptămîni, toamna făceau un drum lung de 2—3 săptămîni, iarna lucrau la pădure, iar primăvara mergeau la defrișat. Tot în această situație se aflau și oamenii br. Huszár: plăteau între 0,34 și 8 fl. ung., mergeau 3 zile la arat cu plug, 3 zile la seceriș, 2 zile la coasă și dădeau și între 50—1000 rude pentru cercuri. Într-un mod asemănător era combinată renta în bani cu renta în muncă și în celelalte sate aparținătoare fostului domeniu al cetății Cehului.

Dosebit de semnificativ este pentru evoluția rentei în bani, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, răscumpărarea robotei cu bani. De exemplu: iobagii br. Huszár din Băsești, se plîngeau că au fost duși la legatul vici la Tășnad, dar, întrucît nu s-au priceput la aceasta muncă „au luat de pe noi, — cum spuneau țărani —, de pe toți kilingyesty (separat = n. n) cîte 2 Mariași”.

⁶ În cazul conscripțiilor din 1785, lipsesc tabelele centralizatoare, cu excepția satelor Băița, Bîrsău de Jos și de Sus (Anexa D);

Dintre obligațiile răscumpărate, pe primul loc se situa cărăușia, adică, efectuarea drumurilor lungi de către iobagi cu animalele lor. Cunoaștem cazul taxaliștilor contesei Torotzkai Agneta din Asuajul de Sus, care plăteau pentru un drum câte 2 fl. vonași (2,04 fl. ung.), iar cei din Gîrdani câte 6 mariași (2,04 fl. u.). La fel dădeau și oamenii lui Baranyai Iosif din Cehu-Silvaniei, iar iobagii lui Berentzei Mihai din Sălsig dădeau diferențiat, adică, pentru un drum cu doi boi 3 mariași, iar cu patru câte 6 mariași.

Sînt consemnate și alte situații, cînd în locul taxei stăpînii pretindeau diferite mărfuri confecționate de țărani. Un jeler al ct. Torotzkai Sigismund din Ulmeni Sălaj, dădea 7 butoaie de 5 de găleți, iar jelerul br. Vaji Daniel, Sabău Von din Băița, a declarat că dă pentru taxă, „în tot anu, cite 2 capre de pădure”.

În unele cazuri, stăpînii feudali au ținut cont de starea materială a taxaliștilor, iar în altele nu. De exemplu, oamenii ct. Korda Gheorghe din Asuajul de Sus declarau: „sîntem 4 oameni, unu înainte de asta vreme a fost iobag și dă pe an 5 fl. taxe, ceilalți, doar jeleri, pe an cite un zlot taxe”. Semnificativ este diferențierea taxelor la Băița, unde oamenii contelui Kornis Mihai spuneau: „unii, cei ce am fost iobagi, am dat, 13 zloți, unii 11, unii 8, unii 7, jelerii am dat 7, altu 4, altu 3, altu 2 altu 1 zlot”. Iobagii ct. Teleki Emeric din Birsău de Sus dădeau taxa după locuri, între 4—5 fl. sau 4 mariași, iar cei care „n-a avut Moșie, numai Casă, o dat numai 3 Mariași”. Jelerii plăteau tot după locuri cite 4 fl., alții cite 3 mariași. În situație asemănătoare se aflau și oamenii ct. Gyulai Iosif: „iobagii într-o formă au slujit cu jelerii, adică cei ce am ținut locuri mai mărișoare, am plătit (...) pe an cite 7 mariași taxă, cei ce am avut mai puținele locuri, cite 1 zlot”. În schimb, jelerii din Gîrdani plăteau după numărul boilor, adică cei cu doi boi cite 4 fl. vonași (4,08 fl. u.), iar cei fără boi cite 3 mariași (1,20 fl. u.). Oamenii lui Berentzei Mihai din Orțița plăteau „taxa pe an după locurile, care cum poate alkazi (înțelege = n. n.).

În majoritatea satelor transilvănene nobilii impuneau și răscumpărarea dijmii din animalele mărunte (miei, porci sau stupi), atunci cînd țărani dependenti aveau sub zece din animalele dijmuite, deci nu puteau fi dijmuiți potrivit obiceiului, adică o bucată după fiecare 10 animale. În general, plăteau după fiecare porc și stup cite 4 poltre, iar după miei cite două⁶ sau cite două groșițe după porci și stupi, respectiv una după miei (adică 12 dinari, respectiv 6).

Conscripția bunurilor familiei Bornemissza dă informații prețioase asupra sumelor încasate după animalele mărunte. Astfel, după 181 sesii iobăgești, cît avea baronul în cele 17 localități din domeniul Cehului, au strîns 19 porci, 7 stupi și 24 miei, iar în contul dijmii răscumpărate din animalele mărunte, dependenții au plătit în total 71 fl. ung. și 34 dinari⁷. Suma cea mai mare a fost încasată la Asuajul de Sus, 22,44 fl. u., respectiv la Babța, 10,62 fl. u. Nu sînt înregistrate răscumpărări de dijme în localitățile Cehu-Silvaniei și Odești. Spre deosebire de dijma din ani-

⁶ În textul conscripției: „potor”;

⁷ Vezi și E. Wagner, *Acta MP*, 10, 1986, p. 255—265;

malele mărunte, cea din cereale nu sînt consemnate, probabil nu s-a convertit decît foarte rar în bani.

Transformarea daturilor în obligații bănești a făcut progrese și în localitățile studiate, acestea fiind răscumpărate parțial, ca și dijma din animalele mărunte. De exemplu, la Asuajul de Sus, iobagii ct. Bethlen Grigore plăteau în contul datului de unt, ouă și de găină cîte 84 dinari, iar jelerii cîte 42. La Băița, oamenii ct. Kornis Mihai plăteau pentru o cupă de unt 48 d., pentru două găini 12 d., iar pentru 10 ouă cîte 6 d. Țăranii contelui Bethlen Grigore din Bicaz, răscumpărau daturile (3 găini, 30 de ouă și o cupă de unt) cu „2 huszos și 2 creișar” (84 dinari). Faptul că, răscumpărarea daturilor a luat o proporție mai mare rezultă și din declarația țăranilor din Corni, spunînd că trei ani pot răscumpăra untul cu 42 creișari cupă. La Sălsig, oamenii contelui Bethlen Grigore, de 5 ani, plăteau 16 poltre (48 dinari) pentru o cupă de unt. Din aceste date rezultă că, suma răscumpărării a daturilor diferea de la caz la caz⁶.

Din cele de mai sus se poate trage concluzia că, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, renta în bani era prezentă, într-o oarecare măsură, aproape în fiecare localitate, că a ajuns să se generalizeze, fără însă să devină predominantă. Nu s-a găsit nici o localitate unde toate obligațiile feudale să fi fost transformate în rentă în bani, iar unde cele trei tipuri de rentă feudală coexistau, obligațiile în muncă și în natură jucau un rol mult mai important decît cele în bani.

Totodată, se poate constata, că cei care au trecut de la renta în muncă sau în natură la cea în bani, erau fie nobili mici sau mijlocii fără alcdiu sau cu alcdiu puțin, fie nobili mai mari cu un număr redus de țărani dependenți, fără alcdiu în satul respectiv. În astfel de cazuri era mai rentabil să impună răscumpărarea cu bani a diferitelor obligații iobăgești, neputînd profita de loc de munca iobagilor sau rentei în natură aceasta fiind foarte puțină.

Ca urmare, din cele relatate rezultă că și în a doua parte a secolului al XVIII-lea forma predominantă a rentei feudale, în ansamblul obligațiilor iobăgești, a rămas tot cea în muncă, care explică în mare măsură și faptul de ce producția și productivitatea a continuat să se mențină la un nivel scăzut.

ERNEST WAGNER

Annexa A

EXTRASE DIN CONSCRIPTIILE URBARIALE DIN 1785 PRIVIND TAXALIȘTII
DIN FOSTUL DOMENIU AL CETĂȚII CEHU-SILVÂNIEI

1. ALUNIȘ:

— Iobagii baronului *Bornemisza Iosif* declară că „plătim de un an Taxa de rupt, fără alkazaszie aiesta (această tocmeală = n.n.), nici slujbă, nici alte nu dăm”.

— Iobagii lui *Eötvös Francisc* plăteau „taxa în rupt”. Suma taxelor nu este specificată.

⁶ *Idem*, in *Acta MP*, 11, 1986, p. 263—277.

2. ASUAJUL DE JOS:

— *ct. Gyulai Iosif*: Jelerii care au locuri mai mari dau o taxă de 7 Mariași, cei ce n-au așa mare locuri „dăm taxe cite 1 zlot, fără de slujbă”.

3. ASUAJUL DE SUS:

— *ct. Bethlen Grigore*: „Jelerii al Măriei sale, care am dat slujbe și alte daruri, sintem doi inși, unu a dat taxă pe an 1 zlot, anume Gergely György . . ., unu Varga Gavrila, care de mult s-o kilingyit (chinuit = n.n.), dă 3 mariași taxe”.

— *Horváth Daniel*: Fiecare jeler dădea 3 mariași, cu excepția lui Sandor Gavrila, care a dat „pe un an 6 Vflr”.

— *ct. Korda Gheorghe*: „sintem 4 oameni, unu, înainte de asta vreme am fost iobag și dau pe an 5 flr. taxe, ceilalți, doar jeleri, pe an cite 1 zlot taxe”.

4. BĂIȚA:

— *br. Vaji Daniel*: Jelerul Sabău Von spunea că „dau pentru taxă în tot anu cite 2 capre de pădure”.

— *ct. Kornis Mihai*: „unii, cei ce am fost iobagi, am dat 13 zloți, unii 11, unii 8, unii 7, jelerii altu am dat 7, altu 4, altu 3, altu 2, altu 1 zlot dau”. Taxa totală era 104 zloți și 30 de creițari.

— *ct. Gyulai Iosif*: Pop Lup dădea 9 mariași, „măcar că Măria sa Groful m-o lăsat să dau numai 9 mariași taxe și să 'plinesc un drum lung cînd oi avea boi”. Pop Costan plătea 7 mariași, „batăr că și el s-o fost lăsat de la Domnu Măriasa pe așes taxe, fiindcă evem loc puținel, care l-am irtuit (desfrișat = n.n.).

5. BENESAT:

— Jelerii lui *Teleki Emeric* au plătit taxă de un zlot și un florin nemțesc.

6. BÎRSĂU DE JOS:

— *ct. Gyulai Iosif*: Jelerii de pe „locuri bătrîne” plăteau o taxă de 7 mariași, iar cei care au defrișat locuri în pădure, plăteau anual 1 zlot. Lipitorii plăteau la fel. Total taxă: 36 zloți.

— *br. Nalátzi Carol*: Cei care au avut locuri mai bune plăteau o taxă de 7 mariași, cei cu locuri mai slabe cite 3 mariași. Total: 16 Fl.R. și 9 cr.

— *br. Radák Stefan*: Iobagii dădeau 6 fl. taxă și lucrau o zi într-un an la vie. Jelerii plăteau cum „au fost locurile”, unii cite 9 mariași, alții cite 7 sau 4, iar cei care aveau locuri mai mici numai 3 mariași. Total: 34 de zloți.

— *ct. Teleki Emeric*: Iobagii dădeau taxa după locuri: 4—5 fl. sau 4 mariași. „Care n-a avut Moșie, numai Casă, o dat numai 3 Mariași.” Jelerii plăteau tot după locuri cite 4 fl., iar alții, în total 7, cite 3 mariași. Total: 17 zloți.

— *ct. Teleki Adam*: Iobagii plăteau cite 5 fl. Taxa totală: 36 de zloți. Un jeler, care „ține loc puțintel, unde este casa, numai 3 mariași taxă dă”.

— *br. Josintzi Ludovic*: Taxa totală încasată: 16 zloți și 9 cr.

— *br. Alvinczi Gavril*: Iobagii plăteau 5 fl. Taxa totală cu prețul teilor face 5 zloți și 57 cr.

7. BÎRSĂU DE SUS:

— *ct. Gyulai Iosif*: „Iobagii într-o formă am slujit cu jelerii, adică cei ce am ținut locuri mai mărișoare, am plătit [. . .] pe an cite 7 mariași taxă, cei ce am avut mai puține locuri, cite 1 zlot”. Total 23 de zloți.

— *br. Huszár Iosif*: Iobagii cu jelerii dau taxa după loc, cite 8 și 7 fl., cei care au locuri mai mici cite 3, 2 și 1 fl. sau 2 mariași. Total 35 zloți și 17 cr.

— *br. Alvinczi Gavril*: Iobagii și jelerii plătesc împreună cite 5, 3 sau 2 fl. taxă. Total 28 de zloți și 54 cr.

— *ct. Teleki Adam*: Are doi iobagi, unu plătește 7 mariași, iar celălaltu 3 mariași.

— *br. Radák Stefan*: Avea un jeler, care plătea o taxă de 5 fl.

8. CEHU SILVANIEI (oppidum):

— *ct. Gyulai Iosif*: Un jeler plătea 7 mariași și slujea 12 zile cu palmele, celălaltu 6 mariași.

— *br. Bornemisza Iosif*: Unii dintre jeleri plăteau 9 mariași, iar alții 1 Fl.Ren. de taxă.

— *ct. Bethlen Samuël*: Dintre jelerii lui unii plăteau „taxă cu bani gata” (kész penz-zel Taxálunk) 7 mariași, alții 4 sau 5 Fl. Von.

— *br. Vaji Daniel*: Jelerii dădeau 4, 5, 6 Fl. Vonași.

— *Pogány Stefan*: Omul lui plătea 10 Fl. Von. Pe lingă taxă el le încasa banii de la taxaliști și pentru ceilalți moșieri. („e mellett a többi Taxásoktól a Taxát az uraságok velem szokták felszedetni”).

— *Baranyai Iosif*: Omul lui plătea 6 Fl. Renani.

— *Eötvös Francisc*: Un om din partea lui era încasatorul stăpînilor feudali și plătea o taxă de 6 Fl.Von. („e mellett a többi Taxásokon a Taxát én szoktam felszedni és az uraság kezébe adminisztrálni”).

— Jelerii *Eclesiei Reformate* plătesc taxa cu bani gata cite 34, 50 sau 100 de bani, taxa cea mai mare era 1 Florin Renan. („A Szilágy Csehi Nemes Reformata Ekklesiának Sellérei kész Pénzzel Taxálunk, ki 34 Pénzt, ki 50, ki pedig 100, aki legtöbbet ad egy Rh. For. Taxát szoktunk adni”).

9. GIRDANI:

— *ct. Gyulai Iosif*: Un jeler cu boi plătea 4 Fl.Von. taxă, iar jelerii fără boi cite 3 mariași.

— *Toroltzhai Agneta*: Jelerii toți plăteau 4 Fl. Von. taxă.

10. OARȚA DE JOS:

— *ct. Bethlen Grigore*: Unii, iobagii și jelerii slujesc împreună săptămînal cite 3 zile alții dau taxă, care cum a putut alkazui (ințelege = n.n.) cu Domnul său ...

— *Pop Vasile*: „Jelerii plătesc 34 de Grajtzar (creițar = n.n.)”, altceva nu dau nimic.

— *Eclesia greco-catolică*: „Dselerii Ecclesiei Rumunilor dau taxă, unii trei mariași, unii iarăși patru mariași”.

11. ORȚIȚA:

Berzentzei Mihai: „oamenii ... plătesc taxă pe an după locurile, care cum poate alcazu”.
— *ct. Kornis Mihai*: „oamenii dau taxă pe an și fac slujbele lingă contractus, care [...] este scris în capete lucru acesta”.

— *Baranyai Iosif*: „iobagii și jelerii plătesc [...] taxă [...] , dară contractus scris nu este, numai cu beszade (beszéd = vorbă = n.n.)”.

12. STREȚ:

— *ct. Rudák stefan*: Tămășan Vasile, care a fost „înainte de aceste vreme” iobag a plătit 6 Fl. Vonași taxă.

— *ct. Gyulai Iosif*: Un jeler a plătit 3 mariași

— *br. Bornemisza Iosif*: Jelerul lui, „care am loc numai de casă” plătea 1 Fl. Renan taxă.

13. TRANIȘ:

— *br. Bornemisza Iosif*: Oamenii lui spuneau că: „unul din noi, care avea pe Someș mori, dă de an un galben de o moară”.

14. ULMENI SĂLAJ:

— *ct. Toroltzhai Sigismund*: Jelerul Costan Vasile spunea: „dau Taxă într-un an șapte buți, fac din lemnul cel domnescu cite treizeci și cinci de videre și aceie mîni Taxa, alta nu dau”.

15. VICEA:

— *Eclesia Reformată din Someș Uileac*: „Noi jelerii ai Ecclesiei cei ungurești, care sîntem mai bune gazde, dăm cite patru florinți vonași într-un an, iară, care fiind gazde mai săraci, altu dă patru mariași, altu trei mariași, unii și doi mariași [...] taxă [...] de mult, dară slujba de vreo opt ani s-a început”.

L I S T A

banilor folosiți la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

- 1 florin renan = 60 creițari = 120 dinari sau bani;
- 1 zlot = 1 florin renan;
- 1 florin vonaș = 51 creițari = 102 dinari; = 3 mariași
- 1 florin unguresc = 50 creițari = 100 dinari;
- 1 húszas (monedă de 20) = 20 creițari = 40 dinari;
- 1 mariaș = 17 creițari = 34 dinari;
- 1 șuștac = 2 groși = 4 polture = 6 crețari = 12 dinari;
- 1 groș = 2 polture = 3 crețari = 6 dinari;
- 1 poltură = $1\frac{1}{2}$ crețari = 3 dinari; 2 polture = 3 cr. = 6 din.;
- 1 creițar = 2 dinari sau 2 bani;
- 1 dinar = 1 ban.

NOTA: Valorile banilor sînt stabilite după informațiile din: I. Botezan, în *Studia*, 2, 1970, p. 35—36; I. Botezan, în *Acta MN*, 9, 1972, p. 207, 209—210.

TABEL
cuprinzând taxele plătite de iobagii și jelerii la 1785

Nr. crt.	LOCALITATEA ȘI STĂPINUL FEUDAL	TAXELE								Da- turi	OBLIGAȚIILE DEPENDENȚILOR
		IOBAGILOR				JELERILOR					
		min.		max.		min.		max.			
		Fl.	D.	Fl.	D.	Fl.	D.	Fl.	D.		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	ALUNIȘ: — br. Bornemisza Iosif — Eötvös Francisc — Berzentzei Mihai										— suma nu este înregis- trată — suma nu este înregis- trată — suma nu este înregis- trată
2	ARDUZEL: br. Huszár Iosif br. Bornemisza Iosif — Eötvös Francisc	—		—		—		2 6 10	38 12 20	da — —	— la vie și la cosit — 2 săptămîni la cercuit — nu au alte obligații
3	ASUAJUL DE JOS: — ct. Gyulai Iosif — ct. Teleki Emeric — ct. Torotzkai Agneta	—		—		1 2 2	20 38 08	2 4 4	38 08 08	da — —	— nu au alte obligații — 4 săpt. la cosit, 1 drum — 2 fl. v. pentru răs- cumpărarea drumului
4	ASUAJUL DE SUS: — br. Bornemisza Iosif — ct. Bethlen Grigore — ct. Korda Gheorghe — ct. Teleki Emeric	—		—		—		11	00	—	— nu au alte obligații
	— ct. Bethlen Grigore	—		—		1	02	1	20	da	— 2 săpt. la lucru
	— ct. Korda Gheorghe	—		5	00	—		1	20	da	— 1 săpt. la vinătoare
	— ct. Teleki Emeric	—		—		1	14	1	20	da	— 1 — 4 săpt. cu palmele și un drum
	— Horváth Daniel	—		—		1	02	6	12	da	— 1 drum și robotă
5	BĂIȚA: — ct. Kornis Mihai	8	40	15	60	1	20	8	40	da	— 1 — 4 zile săptămînal, cîrciumărit
	— ct. Gyulai Iosif	—		—		1	02	3	06	da	— 3 — 6 săptămîni
	— br. Vaji Daniel	—		—		—		—		—	— 2 capre de pădure

6	BĂSEȘTI :										
	— ct. Gyulai Iosif	—		5	10	—		2	38	—	— de la 16 zile pînă la nr. nelimitat
	— ct. Teleki Emeric	—		5	10	—		2	38	—	— 3—5 săptămîni
	— br. Huszár Iosif	—		—	—	—		1	02	da	— 3 zile săptămînal
	— br. Nalátzi Carol	—		—	—	1	02	4	08	—	— nu au alte obligații
	— Pogány Ștefan	—		—	—	—		5	10	—	— nu au alte obligații
	— Bude Cristian	—		—	—	—		3	06	—	— nu au alte obligații
7	BENESAT :										
	— ct. Gyulai Iosif	—		—	—	—		3	06	—	— 16 zile cu palmele
	— br. Bornemisza Iosif	—		—	—	—		9	18	—	— 12 zile la arat cu boi
	— Eötvös Emeric	—		—	—	—		5	00	—	— nu au alte obligații
	— Horváth Gheorghe	—		—	—	7	14	8	16	da	— 5 săptămîni
	— br. Josintzi Ludovic	—		—	—	—		15	30	—	— nu au alte obligații
	— ct. Teleki Emeric	—		—	—	1	20	2	38	—	— cu 2 boi o săptămînă, cu palmele 4 săpt.
	— Tseh Francisc	—		—	—	—		2	38	da	— 5 săptămîni
8	BICAZ :										
	— Eötvös Emeric	—		2	40	—		2	40	—	— nu au alte obligații
	— ct. Torotzkai Agneta	—		—	—	—		6	12	—	— nu au alte obligații
9	BÎRSAU DE JOS :										
	— ct. Gyulai Iosif	—		—	—	1	20	2	38	—	— 3—4 zile săptămînal și 200 pari de vie, lipitorii dădeau 1 fl. și 20 dinari, 2 săpt.
	— br. Nalátzi Carol	—		—	—	1	02	2	38	—	— un drum și circiumărit
	— br. Radák Stefan	—		6	00	1	02	9	18	da	— 1 zi la vie anual
	— ct. Teleki Emeric	1	02	5	00	1	02	4	00	—	— 4 săpt. de lucru și 1 drum
	— ct. Teleki Adam	—		5	00	—		1	02	—	— 4 săpt. la vie și 1 drum
	— br. Josintzi Ludovic	—		suma nu este înreg.						da	— de la 2 săpt. la seceriș și 2 la vie pînă la număr nelimitat
	— br. Alvintzi Gavril	—		5	00	—		—	—	da	— 6 săpt. (cu palme, cărăușie) 6 mariași pentru tei
	— Pogány Ștefan	—		—	—	—		4	08	—	— nu au alte obligații
10	BÎRSAU DE SUS :										
	— ct. Gyulai Iosif	1	20	2	38	1	20	2	38	da	— 1—2 săpt. vara, toamna 1 drum (2—3 săpt.), iarna la pădure, primăvara la defrișat

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11	— br. Husár Iosif	0	34	8	00	0	34	8	00	da	— 3 zile la plug, 3 zile la seceriş, 2 zile la coasă, 1 drum, 50— 100 rude cercuri
	— br. Alvintzi Gavril	—	00	5	00	2	00	8	00	—	— săpt. cu palmele, la cosit, circiumărit
	— ct. Teleki Adam	1	02	2	38	—	—	—	—	—	— 2 săpt. la vie
	— br. Radák Ştefan	—	—	—	—	—	—	5	00	—	— nu au alte obligaţii
	CEHU SILVÂNIEI (oppidum):										
	— ct. Gyulai Iosif	—	—	—	—	2	04	2	38	—	— 12 zile cu palmele
	— br. Bornemisza Iosif	—	—	—	—	1	20	3	06	—	— 1— 2 zile săpt. tăbăcire, tors cinepă
	— ct. Bethlen Samuil	—	—	—	—	2	38	5	10	—	— nu au alte obligaţii
	— br. Vaji Daniel	—	—	—	—	4	08	6	12	da	— 1 drum, plivirea zarza- vaturilor
	— Pogány Ştefan	—	—	10	20	—	—	—	—	—	— încasatorul taxelor
	— ct. Rhédei Mihai	—	—	10	20	—	—	—	—	—	— un drum
12	— br. Radák Ştefan	—	—	6	12	—	—	—	—	—	— un drum
	— Baranyai Iosif	—	—	6	12	—	—	—	—	—	— un drum sau 6 mariaşi
	— Eötvös Francisc	—	—	6	12	—	—	—	—	—	— încasatorul taxelor
	— Ecclesia reformată	0	50	1	20	0	34	1	20	—	— alte obligaţii nu au
	GIURTELECU HODODULUI:										
	— br. Wesselényi	—	—	—	—	—	—	2	38	da	— nu au alte obligaţii
	Farkas	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	— br. Radák Ştefan	—	04	7	00	—	—	—	—	da	— nu au alte obligaţii
	— Baranyai Iosif	—	—	7	00	—	—	—	—	—	— 1 drum de 2 săpt.
	— Pogány Ştefan	—	—	5	00	—	—	—	—	—	— nu au alte obligaţii
	— ct. Rhédei Mihai	—	—	7	00	—	—	—	—	—	— 1 drum de o săptămână
13	GÎRDANI:										
	— ct. Gyulai Iosif	—	—	—	—	1	20	4	08	da	— 2 săpt. cu plug, 1 săpt. cu seceră
14	— ct. Torotzkai Agneta	—	—	—	—	—	—	4	08	—	— un drum lung sau 6 mariaşi
	NĂPRADEA										
	— ct. Teleki Emerik	—	—	5	00	—	—	—	—	—	— 2 săpt. la cosit

	-	br. Bornemisza Iosif	--	6	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
	-	br. Nalátzi Carol	--	6	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
	-	Eötvös Francisc	--	5	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
	-	Pogány Ștefan	--	4	00	--	--	--	--	nu au alte obligații
15		OARȚA DE JOS :								
	-	ct. Bethlen Grigore	--	suma nu este înreg.					da	nu au alte obligații
	-	ct. Teleki Emeric	--	--	--		4	80	--	1 săptămână
	-	Pop Vasile	--	--	--		0	68	--	nu au alte obligații
	-	Eclesia gr. catolică	--	--	1	02	1	36	--	nu au alte obligații
16		ORTIȚA :								
	-	Berzentzei Mihai	--	suma nu este înreg.					--	1 săpt. la defrișare, 1 drum de 2 săpt.
	-	ct. Kornis Mihai	--	suma nu este înreg.					--	nu este înregistrată că ce fel de slujbă
	-	Baranyai Iosif	--	suma nu este înreg.					--	nu au alte obligații
17		SÁLSIG :								
	-	Berzentzei Mihai	--	7	14	--	--	--	--	1 săpt. cu palemele, 1 drum sau 3 mariași pentru 2 boi, 6 mariași pentru 4 boi
	-	Baranyai Iosif	--	6	12	--	--	--	--	nu au alte obligații
18		STREMT :								
	-	br. Radák Ștefan	--	6	12	--	--	--	da	1 drum, circiumărit
	-	ct. Gyulai Iosif	--	--	--		1	02	--	1 săptămână
	-	br. Bornemisza Iosif	--	--	--		8	40	--	3 săpt. la lucru, circiumărit
19		TRANȘ :								
	-	br. Bornemisza Iosif	--	1 galben de taxă după moară						
20		ULMENI SĂLAJ :								
	-	ct. Gyulai Iosif	--	--	--		3	06	--	1 drum
	-	ct. Torotzkai Sigismund	--	suma nu este înreg., dau 7 butoaie de 35 de găleți în locul taxei						
21		VICEA :								
	-	br. Wesselényi Farkas	--	--	--		2	38	da	2 zile săptăminal
	-	Eclesia Ref. — Someș Uileac	--	--	0	68	4	00	--	2—6 zile săptăminal

NOTĂ: Taxele au fost transformate în florini ungurești și dinari, conform tabelului din anexa A.

TABEL

cuprinzînd taxaștii de pe moșia lui Bornemisza Iosif (1780)

1. Asuaul de Jos: jelerul Takács István — 3 mariași, adică 1 fl. u, 02 d.
2. Asuaul de Sus: jelerul Angyus Von — 4 fl. ung. și 8 bani;
3. Cehu Silvaniei: Lakatos István — 3 fl. ung. și 6 bani;
Boér Miklós — 1 fl. ung. și 2 bani;
iun. Szigheti Mihály — 1 fl. ung. și 2 bani;
Boér János — 1 fl. ung. și 20 bani;
Nagy Ferenc (măcelarul) — 2 fl. ung. și 4 bani;
Telegi Szabó Mihály — 3 fl. ung. și 6 bani; taxa totală din Cehu Silvaniei: 11 fl. ung. și 40 bani.
4. Horatu Cehului: jelerul Máté Bumbu — 4 fl. von. (4 fl. ung., 08 bani), se duce la vinătoare 1—2 săptămîni sau 1—2 săpt. la clacă;
Argyelán Vasziliu — 1 fl. renan (1 fl. ung. și 20 b.) și la clacă 1—2 săptămîni;
5. Odești: un jeler plătește 2 fl. ung. și 4 bani, slujește 2 săptămîni.

Total: 23 fl. ung. și 82 bani.

TAXA MORARIILOR

1. Asuaul de Sus: Dragyis Von și Poğa Von — 5 fl. ung. și 10 bani;
Ursz Togyer — 1 fl. ren. (1 fl. u. și 20 bani) și dă 2 banițe de porumb boabe;
Bonász Gligore — 2 fl. ung. și 50 b. după o jumătate de moară;
Alimp Gavril — 4 fl. ung. și 8 bani.

Total: 12 fl. ung. și 88 bani.

Taxa totală încasată: 36 fl. ung. și 70 bani

TABEL

cuprinzînd suma totală încasată de la taxaștii la 1785

Nr. crt.	LOCALITATEA ȘI STĂPÎNUL FEUDAL	Suma înregistrată în urbanu	Calculată în	
			Fl. ung.	di-nari
1.	BĂIȚA:			
	— ct. Kornis Mihai	104 zloți 30 cr.	125	40
2.	BÎRSĂU DE JOS			
	— ct. Gyulai Iosif	36 zloți	43	20
	— br. Nalátzi Carol	16 Fl. R. 09 cr.	22	98
	— br. Radák Ștefan	34 zloți	40	80
	— ct. Teleki Emeric	17 "	20	40
	— ct. Teleki Adam	36 "	43	20
	— br. Josintzi Ludovic	16 " 09 cr.	19	38
	— br. Alvintzi Gavril	5 " 57 cr.	7	14
	— Pogány Ștefan	8 fl. vonași	8	16
3.	BÎRSĂU DE SUS:			
	— ct. Gyulai Iosif	23 zloți	27	60
	— br. Iluszár Iosif	35 " 17 cr.	42	34
	— br. Alvintzi Gavril	28 " 54 cr.	34	68
	— ct. Teleki Adam	10 mariași	3	40
	— br. Radák Ștefan	5 florini	5	00

DIE PFLICHTEN DER LEIBEIGENEN AUS DER EHEMALIGEN DOMÄNE DER BURG VON CEHU-SILVANIA WÄHREND DES AUFSTANDES VON HOREA

V. Die Leibeigentaxe

(Zusammenfassung)

Vorliegender Beitrag ist der letzte Teil einer Abhandlung hinsichtlich der Ende des 18. Jh. vorgesehenen Pflichten der Leibeigenen von der ehemaligen Domäne der Burg von Cehu. Die Zeitspanne ist durch die Verbreitung der Geldabgaben, die außer den Abgaben von Naturprodukten und Arbeitsleistungen bestehen, gekennzeichnet. Diese Form der Entrichtung der Pflichten konnte aber nicht vorherrschend werden. Sie besteht zusammen mit den anderen beiden typischen Formen. Sie wurde vom kleinen und mittleren Adel mit kleinem oder keinem Gutsbesitz oder vom Großadel mit einer bescheidenen Anzahl von abhängigen Bauern im betreffenden Dorf angewandt. Die Geldrente erscheint unter verschiedenen Formen: Taxe für die Benützung des Bodens, Mühlenpacht, Freikaufung der Roboten, des Zehnten (des Kleintierzehnten) oder der Abgaben (z.B. der Butter). Kennzeichnend ist die Tatsache, daß die vorherrschende Form in der Gesamtheit der Pflichten der Leibeigenen weiterhin die Arbeitsleistungen blieben, was dazu führte, daß die Produktion und die Produktivität sowohl in den Wirtschaften der Adligen als auch in jenen der Leibeigenen auf einem bescheidenen Stand blieben.

ISTORIE MODERNĂ

DIN CORRESPONDENȚA VICARULUI ȘIMLEULUI ALIMPIU BARBOLOVICI, CU IOAN MICU MOLDOVAN

La Filiala Arhivelor Statului din Cluj, în fondul Blaj, arhiva personală Ioan Micu Moldovan, există o vastă corespondență provenită de la diferiți intelectuali români transilvăneni din mediul rural. În această corespondență figurează 53 scrisori trimise de Alimpiu Barbolovici prietenului său I. Micu Moldovan, cu care a fost un timp coleg de studii la Budapesta. Scrisorile datează din perioada 1854—1914. Pe baza cercetării lor a apărut relativ recent un studiu referitor la viața și activitatea lui A. Barbulovici¹. Din atît de ampla corespondență am selectat 20 de scrisori, din care două se referă la numirea lui ca vicar al Șimleului, iar celelalte la activitatea depusă de el în această calitate în slujba propășirii culturale a românilor sălăjeni în intervalul dintre 1873—1895. Ele merită să vadă lumina tiparului deoarece largesc baza documentară pentru o istorie a județului Sălaj din ultimele trei decenii ale veacului al XIX-lea.

Informațiile cuprinse în cele 20 de scrisori sînt mai ales de natură culturală, dar și economică, socială sau politică. Din punct de vedere cultural ele reflectă grija vicarului Barbolovici de a procura manuale pentru școlile confesionale românești pe care le patrona. În același timp oglesc strădaniile lui de a-i stimula pe preoții și învățătorii subordonați de a-și îmbogăți cunoștințele prin procurarea unor cărți de specialitate, precum și a unor publicații ce apăreau la Blaj care le puteau fi de un real folos în exercitarea profesiei lor. El face referiri în acest sens mai ales la revista pedagogică „Foaia școlastică”, pe care o edita însuși Ioan Micu Moldovan, precum și la „Economul” scoasă de profesorul Ștefan Pop. Cîteva scrisori relevă că prețul unui abonament la aceste publicații era achitat cu mari dificultăți de către învățători din cauza situației lor materiale extrem de precare. Atît preoții, cît și învățătorii școlilor confesionale, trebuiau întreținuți de comunitățile satești. Dar din cauza sărăciei majorității țăranilor, aceștia nu le puteau asigura decît rar salariile și alte venituri la care aveau dreptul. Dificultățile determinau de multe ori conflicte între comunitățile satești pe de o parte și preoți și învățători pe de altă parte. Din unele scrisori transpare că Alimpiu Barbolovici a trebuit să intervină cu toată autoritatea lui pentru a aplana atari divergențe. Altfel ar fi oferit autorităților burghezo-moșierești ungare prilejuri de a interveni și a impune transformarea școlilor confesionale românești în instituții de învățămînt patronate de stat cu limba de predare maghiara.

A. Barbulovici a jucat un rol important în impulsianarea activității despărțămîntului Astreii din Sălaj, al cărui președinte era din 1874. Cîteva scrisori relevă preocuparea lui pentru pregătirea și desfășurarea cit mai fructuoasă a adunării generale anuale a Astreii care a avut loc în august 1878 la Șimleu Silvaniei. El s-a îngrijit ca desfășurarea serbărilor prilejulte

¹ V. Toșa, în *Acta M P*, 7, 1983, p. 589—598.

de adunarea generală a Astei să contribuie la consolidarea conștiinței naționale și a mindriei de neam a românilor sălăjeni. În acest sens, cu câteva luni înainte, îi cerea amicului său de la Blaj să-i procure și să-i trimită „Cintecul gîntei latine” pe note pentru a fi învățat și cîntat de formația corală românească de la Șimleu. Totodată, cu scopul de a potența prestigiul adunării, îl ruga pe I. Micu Moldovan să participe și el la ea, împreună cu alți profesori și canonici blăjeni. Dintre-o scrisoare trimisă prietenului său de la Blaj la câteva zile după desfășurarea acestei adunări reiese că ea s-a încheiat cu un succes deplin.

Fiindcă Astra contribuia într-o măsură importantă la educarea sentimentului național la nivelul întregii Transilvanii, reprezentanții despărțămîntului sălăjean, în frunte cu A. Barbolovici, au sprijinit alegerea lui I. Micu Moldovan la președinția acesteia. Într-o scrisoare din 31 octombrie 1893, vicarul Șimleului îl felicita pe noul președinte și-i exprima convingerea că-și va pune întreaga energie, dirzenie, inteligență și competență în slujba consolidării asociației și a amplificării contribuției ei la lupta de emancipare națională a românilor transilvăneni. Dirzenia demonstrată de I. Micu Moldovan față de cercurile guvernamentale burghezo-moșierești ungare în apărarea cauzei și demnității naționale, l-au determinat pe A. Barbolovici să-i susțină și candidatura la rangul de mitropolit al arhiepiscopiei greco-catolice a Blajului, pe care a administrat-o în mod interimar între 1893–1895, cînd a fost vacantă. Acest lucru reiese din aceeași scrisoare menționată mai sus.

Correspondența dezvăluie, de altfel, că autorul ei era sincer atașat cauzei emancipării naționale. Chiar în prima scrisoare, pe care o publicăm, îi mărturisește amicului său că în plenara Consistoriului gherlean a combătut „în înțeles românesc pînă la sudori crunte” propunerea maramureșenilor de a se muta sediul episcopiei de la Gherla la Baia Mare. A procedat așa deoarece se temea că printr-o astfel de mutare episcopia se putea transforma dintr-o instituție menită să apere interesele naționale într-un instrument de desnaționalizare a românilor în mîinile autorităților maghiare. Cu această ocazie, el îi declară lui I. Micu Moldovan: „amice să știți că am fost, sum și voi fi român rezolut în cauza noastră, precum bisericească și politică”.

După ce în 1874 a devenit președinte nu numai al despărțămîntului Astei din Sălaj, ci și al Reuniunii învățătorilor sălăjeni, el va folosi orice prilej pentru a educa prin intermediul lor sentimentul demnității și mindriei naționale, atît printre învățători și preoți, cît și în rîndurile maselor țărănești. O ocazie deosebită s-a ivit în această privință cu prilejul războiului de independență a României din 1877–1878. Deși în scrisorile trimise în 1877 amicului său n-a putut să-și dezvăluie sentimentele, deoarece erau supravegheate de autoritățile ostile, alte surse documentare demonstrează că desfășurarea evenimentelor de pe frontul din Peninsula Balcanică nu l-au lăsat indiferent. El a răspuns la apelul din 25 mai 1877, ce i-a fost adresat de opt intelectuali din Zalău, în frunte cu George Pop de Băsești, cerîndu-le preoților și sătenilor din vicariatul Șimleului să facă donații în natură, în bani și în pansamente pe seama soldaților români răniți. Apelul s-a soldat cu strîngerea unor donații în valoare de 37 florini care vor fi predați „Crucii Roșii” din România³. Atmosfera plină de speranțe creată de războiul de independență a României a potențat rolul educativ al Adunării generale a Astei, desfășurată în august 1878 la Șimleu. Nu întîmplător îl anunța pe I. Micu Moldovan într-o scrisoare trimisă în preajma acestei adunări că „Monumentul lui Bărnăuțiu încă-l vom rădica”.

Preocuparea de a pune și biserica în slujba emancipării naționale l-a determinat să fie activ cu prilejul alegerii noului episcop al Gherlei din 1879. Într-o epistolă trimisă amicului său de la Blaj îi exprima satisfacția că n-a fost ales fostul lui coleg „Lajos”. Satisfacția nu s-a dovedit însă de astă dată întemeiată, deoarece dintre cei trei candidați va fi preferat Ioan Szabó, venit de la Oradea, care se va manifesta ca un instrument servil al guvernelor opresive maghiare.

Atitudinea militantă a contribuit la apropierea lui tot mai strînsă de George Pop de Băsești, care, după ce în 1878 i-a părăsit pe independențiștii maghiari, cu ocazia unificării celor două partide naționale din 1881, va deveni unul din principalii lideri ai P.N.R. În iunie 1890, el îi expedia prietenului său I. Micu Moldovan o scrisoare din partea lui George Pop, prin care-i cerea să se intereseze de actele referitoare la subvenționarea școlii confesionale din Băsești. Precizînd că era în joc însăși viitorul acestei școli, A. Barbolovici sublinia că liderul P.N.R. era „gata a sacrifica tot pentru națiune și cauza națională”. Totodată îl informa că a fost încununată de succes acțiunea ce viza întărirea unor drepturi pe seama gimnaziului și a școlii de normă de Șimleu care, deși erau romano-catolice, cu limba de predare maghiară, aveau mai mulți elevi români, ei fiind de fapt majoritari. Pentru acești elevi

³ A. Fărcaș, în *Acta M P*, 2, 1978, p. 214.

va predă neremunerat nu numai religia în limba maternă, ci și gramatica și literatura ei, învățându-i să scrie corect românește.

Interesele românilor sălăjeni se va strădui să le reprezinte și să le apere prin participarea lui la ședințele comitetului comitatens (asemănător cu consiliul județean de astăzi), după cum rezultă dintr-una din scrisorile sale. Dar, atitudinea lui politică românească o va manifesta mai ales în anii 1892–1895 cu prilejul acțiunii memorandiste. Încă din 1890 se va solidariza cu viitorul memorandist Vasile Lucaciu, care va fi anchetat și judecat de cercurile guvernante burghezo-moșierești maghiare, pentru că în calitatea lui de secretar general al P.N.R. demasca temerar politica lor de oprimare a românilor și a celorlalte naționalități nemaghiare din Ungaria. Într-o scrisoare de la 1 septembrie 1890 îl informa pe I. Micu Moldovan că preoții sălăjeni erau chestionați de autorități în legătură cu eventuala lor abonare la „Revista catolică” editată de V. Lucaciu, dar mai ales asupra condițiilor în care au făcut abonamentele. Necunoscând deocamdată substratul și scopul anchetei, el îl întreba pe amicul său dacă ea nu se efectua și la Blaj.

După ce în toamna anului 1890 V. Lucaciu a fost condamnat de tribunalul din Satu Mare în urma procesului politic ce i-a fost inscenat și el a ispășit pedeapsa de peste un an la închisoare, la insistențele guvernului ungar, episcopul Ioan Szabó l-a destituit și din funcția de preot. Indignat, A. Barbulovici îi mărturisea lui I. Micu Moldovan, la 10 decembrie 1892, că s-a deplasat în două rânduri la Gherla și l-a rugat personal să-l absolve pe V. Lucaciu de învinuirile pe care i le aduceau autoritățile. Revenit la Șimleu, după a doua deplasare i-a trimis o scrisoare episcopului Szabó în același sens, atrăgându-i atenția că orice măsură punitivă luată împotriva martirului național se va repercuta negativ asupra bisericii greco-catolice și mai ales asupra episcopiei de la Gherla. În încheierea scrisorii își exprima regretul că intervenția lui s-a dovedit zadarnică, fiind Vasile Lucaciu a fost convocat pe data de 29 noiembrie la Gherla, dar, neputându-se, întrucât era într-o vizită în România, Consistoriul gherlean l-a destituit fără a-i da posibilitatea să se apere. Măsura a provocat o nemulțumire generală, toți fiind „iritaji pină la extremitate, mai virtos inteligența română”.

A. Barbulovici a început scrisoarea din 10 decembrie 1892 cu o referire la articolul de fond apărut în nr. 264 din „Tribuna”, apreciind că prin el vorbea „spiritul inspirațiunii divine”. Referirea privea, de fapt, atitudinea pe care ziarul o lua în apărarea acțiunii de înaintare a Memorandului la împărat de către numeroasa delegație românească în rindurile căreia au figurat mulți sălăjeni.

Cîteva luni mai târziu, o altă epistolă din 25 aprilie 1893 relevă că vicarul Șimleului a folosit participarea la alegerea unui nou mitropolit al Blajului pentru a manifesta o atitudine critică față de episcopul Szabó cu prilejul unei consfătuiri ținută cu delegații sălăjeni. Cu acest prilej se pare că s-a discutat și recursul lui V. Lucaciu față de măsura abuzivă a suspendării sale de către episcopul Szabó. Critica lui Barbulovici ca președinte al consfătuirii sălăjenilor a privit fără îndoială și dezaprobară abuzului superiorului său. El mărturisște că și-a exprimat opinia în cazul respectiv într-o formă voalată. De aceea îl ruga pe prietenul său să-i lămurească pe blăjeni că „manevra” la care a recurs a avut scopul de a apăra „cauza sfîntă” și nu de a denigra. Sălăjenii i-au înțeles „manevra” și i-au aprobat-o.

În sfîrșit, în ultima scrisoare din 10 aprilie 1895 îi cere lui I. Micu Moldovan să-i comunice data instalării nou numitului mitropolit al arhiepiscopiei greco-catolice în persoana lui Victor Mihali de Apșa, pentru a fi și el prezent la Blaj în fruntea delegației sălăjenilor. Această scrisoare conține spre finalul ei și informația că vicepreședintele P.N.R., George Pop de Băsești, i-a scris din închisoarea de la Vác, unde el se afla în detenție, ca urmare a condamnării sale în procesul memorandistilor ce avusese loc la Cluj în 1894. Din această informație se poate deduce că autorul scrisorilor a menținut o legătură permanentă cu intermușatul și s-a manifestat solidar cu el pînă ce și-a ispășit pedeapsa în vara anului 1895.

Correspondența conține inevitabil și referiri la probleme familiale. Din punct de vedere economic dezvăluie că A. Barbulovici a fost un bun administrator nu numai al averii familiale, ci și al vicariatului pe care-l conducea. Una din primele două scrisori dezvăluie aspecte ale unei crize economice care se manifesta în 1874, din moment ce n-a avut posibilitatea să-și vîndă cei șase boi înainte de a se muta de la Borșa la Șimleu. O altă scrisoare îl prezintă pe A. Barbulovici printre întemeietorii și acționarii Băncii populare a Silvaniei.

Așadar, scrisorile pe care le publicăm mai jos redau crîmpeie din istoria Sălajului ultimelor trei decenii ale veacului al XIX-lea. Ele aruncă o lumină nouă asupra unui luptător național din Sălaj care s-a străduit și a reușit. să contribuie la educarea și întărirea conștiinței naționale a

românilor din acest colț de țară într-un moment când pericolul desnaționalizării lor se profila tot mai amenințător la orizont. Desigur, activitatea depusă de el în cadrul despărțământului Astrei și a Reuniunii învățătorilor sălăjeni, prin care și-a adus aportul la lupta de emancipare națională, a continuat-o și după 1900, până în preajma primului război mondial, atâta timp cât vârsta înaintată i-a permis-o. Prin activitatea lui a contribuit și el, alături de alți intelectuali, contemporani la pregătirea românilor sălăjeni pentru marea unire din toamna anului 1918.

LIVIU BOTEZAN

Anexo

ALIMPIU BARBOLOVICI CĂTRE IOAN MICU MOLDOVAN]

1. Borșa, 12 noiembrie 1873

Borșa, 12/11, 1873

Prea amate frate Ioane!

Poate că vei cugeta că te-am dat cu totul uitării deînpreună cu datoria față cu tine contrasă. Ba nicidecum amice! Ci ocupațiunile și necazurile familiari — cari acum sunt legeon — nu mă[u] lăsat să răsufiu, ca să-ți pot transmite bănișorii. Anul acuma mai elaps³ a fost pentru noi bieții economi, încă mai funest decit celălalt, adecă „spes alit, spes falit”⁴. Procesul desdaunării decimelor noastre l-am miruit și ni s-a[u] și asignat obligațiunile, ci nu le patem strălua până cînd se va denumi tutor preste copiii orfani a[i] răposatului meu frate preut Izidor. Deci, ca să-mi șterg pata nuinciunilor de pre față, am vîndut — din cite am avut — bucate și-ți tramit aci inclusă datoria de 20 fl. v.a., rugîndu-te ferbinte ca să mă ierți ca pre un amic pentru așteptarea îndelungată, deoarece nu din voinția rea, ci din neputinția a urmat. Ce se ține de starea mea, mulțiamită cerului, cu soția-mi deînpreună, ne aillăm sănătoși. Băietul cel mai mare e într-a 4-a clasă gymnazială și e copil preclar; cel mai mic asemenea bun e într-a 4-a [de] normă. Am bucuria într-inșii; alți copii n-avem. Crediu că ai auzit că eu sum dispus de vicariu la Șimleu. Soluțiunea e bunișoară, 800 fl. fixum, din două trapturi protopopești venitul accidentale și din vicariat care asemenea se urcă la 400 fl.v.a. Porțiune canonică încă este, dar e sălbatică alocurea și leptical[ă]⁵ și [cere] zile de lucru. M-am urit cu economia cea nemulțumitoare în timpul de față și spereziiu că voi avea parale în p[r]ovente mai binîșior decit în Borșa, unde era să mă ruineze economia, pentru că din 6 boi și acum nu pot vinde nici unul și debue să le cumpăr fln. Știu, ai înțies că Lájos⁶ e Domherr în Capitlul gherlan. Vezi frate! cînd eram în Pesta n-ai fi cugetat așa ceva. Să-l vezi pre Lájos frate cum svirle din cilcanie, dar i[i] va ruguci el și pre ac[eia] cari l-a[u] candidat. Frate, dacă voiești a fi canonic vino în dieceza noastră, apoi te du și stăi în spatele ministrului că te vei reîntoarce cu diplomă din Pesta. Să aibi noroc! Dar spune-mi tu ce ziceți voi la astfeliu de graduatiuni?! În 3 nov. a.c. am avut în Gherla un Consistoriu plenariu, în care frații marmațieni, cu un cuvînt frații din parte[a] diecezei dismembrată de cătră a Muncaciului, ne-a[u] majorizat cu voturile și s-a decis strămutarea scaunului episcopiei gherlene la Baia Mare „a Nagy Magyarországba”⁷. Frate mă liniștește

³ De la latinescul elabor-elabi-elapsus sum = a se furișa de undeva, a fugi de, a evita (iaici cu sensul de nefavorabil, de neprielnic, de hain).

⁴ Speranță înreținută, speranță neimplinită.

⁵ Pustie, nelucrată.

⁶ Canonic în dieceza Gherlei neidentificat.

⁷ În marea Ungariei.

cunoștința că am apărât cauza aceasta în înțeles românesc până la sudori crunte; ba le-am zis frinc astfelu de adevăruri cit, precum mi-a spus un domn mare, mi-am pierdut încrederea înaintea ungurenilor carea nicipind am avut-o și ferească-mă Dumnezeu de ea! Însă nu crediu că oarecîndva să fie ceva din concludul acestui Consistoriu. Năsăudenii nu crediu să nu protesteze. Dar la acest obie[c]t ce zici, pentru că părerea ta foarte mult ponderează înaintea mea, deoarece amice să știi că eu am fost, sum și voi fi român rezolut în cauza noastră, precum bisericescă așa și politică. Drept aceea opiniunea ta asemenea românească totdeauna va afla răsunset în peptul meu și ace[e]a o doresc de tine să îi frinc față cu mine. Serie-mi cum stau lucrurile și pre la voi ca să ne știm orienta și noi. Am accentuat în Consistoriul trecut sinodul și congresul și forurile. protopopești; vederemo! Că ne tot mîngăie. Dealtmintrea ep[isco]pul nostru arată voință bună!

Dealtmintrea rugîndu-te de răspuns și, cu soția-mi deimpreună, salutîndu-te cordialminte și sărutîndu-te, sum al tău sincer vechi amic.

ALIMPIU BARBOLEVICI

P.S. Salutare lui Gedeon Blășianu și reverendissimului domn Panfilii.

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. Micu Moldovan, nr. 9303.

2. Borșa, 11 decembrie 1873

Borșia, 11/12, 1873

Amice și frate Ioane!

Epistola-ți de curînd adresată cătră mine mă întărește într-acea convingere firmă: că nu numai dincolo de mormînt, ci și în acest teren a[1] luptelor pămîntene încă se dă cevași nemorire, adeca: nemorirea numelor bărbaților încoronăți cu virtuți și merite pentru știință, omenie, patriă și națiune. Mai încolo, nemorirea simțiului nefățiarit a[1] amicitiei. Așa-i iubite amice! Amiciția cea adevărată rămîne nemuritoare, ca și sorgintele ei, caritatea. Esordiu epistolei tale [i]mi dă un testimoniu eclatant despre convingerea-mi premisă, pentru că legătura amicitiei între noi încă în vigoare originală există, te îndeamnă de dai spresune bucuriei tale simțite în inima-ți frățiască în cauza denumirii mele de vicariu a[1] Șimleului. [Î]ți rostesc mulțiamita frate pentru păstrarea nealterată a simțiului amicaver în sacru-ți inimei tale mie devotat! Din parte-mi încă te asiguriez despre eternizarea memoriei și amicitiei tale nu numai la Șimleu, ci și în America de m-ar arunca soartea. Ți-ureziu succes strălucit pre cariera cea spinoasă a muzelor carea o ai îmbrățișat spre mindria și bucuria amicilor tăi, spre gloria biserice și a națiunei noastre și spre nemorirea numelui tău! Eu la Șimleu nu m-am mutat, nici că mă voi strămuta până la primăvară, ci numai m-am introdus încă în 22 sept. st.n. Acolo încă sunt multe de restaurat: casa vicarială e foarte desolată; asemenea și celealalte superedificate, deunpreună cu îngrăditurile, încă sunt mai ruinate. La desolațiune am venit eu în Borșia și acum după ce o am pus în ord cum se cuvine, mă voi muta la altă desolațiune. Pre mine nu m-a aliciat⁹ titula să concurg la stațiunea Șimleului, pentru că ambițiunea nicipind mi-a condus pașii vieții, ci asigurarea unei subsistențe materiale mai bunișoare pentru creșterea pruncilor mei, deoarece eu de acum înainte nu mai viețuiesc pentru mine, ci pentru familia-mi și, prin urmare, pentru biserică și națiune. Stațiunea Șimleului e împreună cu una soluțiune fixă de 900 fl.v.a. Afară de aceea mai pot fi venituri laterali până la 300—400 fl. Doară voi mai potea învinge și eu cu greutățile lumii și voi potea sacrifica ceva și pentru binele națiunei. Tramișii 20 f. v.a. crediu că i-ai primit; restul de 45 xr.v.a. ți-l voi tramite cu alți bani. [Î]ți mulțiamesc pentru acceptarea cea cu paciință frățiască împreună. Socrul meu încă cit mai în grabă [i]ți va tramite. Acum din nou adreseziu cătră tine frățiască rogare ca să aibi bonătate a-mi tramite pre seama mea următoarele cărți bisericești: 1 *Euchologion* (*Molitvenic*) cu litere latine; 1 *Oitoich mic* cu litere latine și un *Pentecostariu* cu lit. lat. și totușată) *Molitvenic* cu cirilice, de cumva se află, iar de cumva nu se află cu cirilice nu-mi tramite numai celea 3 darabe mai sus indigitate. Iar din *Spicuire în istoria bisericească a români-*

⁸ De la latinescul exordium-ii = început.

⁹ De la latinescul allicio-ere = a atrage.

lor [i]mi tramite 9 exemplare prenumerate seau subscrise din parte[a] preuțimei traptuale. Bani nu i-am primit încă de la dinșii, ci după primirea cărților [i]i voi căpăta de la dinșii și ți-i voi tramite. Pentru celea 3 bisericești (sau 4) stinte pe de după primire [i]ți voi tramite banii. Un exemplariu din *Spicuire* tramite tu: administratorului oficiului vicariale a[1] Silvaniei, mon. Ioan Vecașiu, per: poșta ultimă Nagy-Dersida¹⁰, în Hidvég¹¹, și-l recearcă ca să-ți ciștigue prenumeranți în vicariat — sau mi-l tramite mie să-l recerc eu. În urmă te rog ciștigă-mi și-mi tramite un siematism a[1] arhidiecezei Blașului că foarte l-aș dori să-l am. Credii că ai cetit în *Novela* cauza strămutărei episcopiei noastre. Despre corespondentele din antaniu numai ațița-ți observ — intra-alele — că a fost partium studiosus, pentru că eu din răspuțeri am operat cauza ep[iscop]piei în sensu[1] romănesc și neci amintire face. Răspunsul la articlul cel din antaniu — după cum cunosc eu lucrul și decurgere-i — cuprinde multe adevărate. Nu va fi nimic din toată strămutarea! Eu am enunciat părerea-mi rezolt cu ocaziunea Consistoriului plenariu: „Că de cumva regimul intiu strămutarea ep[iscop]piei are ceva scop necompativer cu scopul episcopiei gherlere să nu ne convoim la strămutarea-i, deoarece regimul — care a întemeiat[-o] e datoriu a o susținea acolo unde e mai corespunzătoriu scopului ei a răminea”. Scrie-mi ceva despre congres că noi nu știm nemica. Dealtminterea frățieștilor afepte nobile recomandat, cu amoaie te sărut și soția-mi te salută și persevereziu al tău sincer iubitoriu amic vechiu

ALIMPIU¹²

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaș, arh. I.M. Moldovan, nr. 9304.

3. Șimleu, 11 decembrie 1874

Șimleu, 11/12, 1874

Stimate amice Ioane!

Eu am comunicat exemplariile din „Spicuire” cu frații protopopi de aici din giurul Silvaniei. Ce urmare va avea, vom vedea. Rezultat foarte imbucurătoriu nu spereziu, deoarece e nespūsă mizeretatea ce apasă lumea pre aici. Astădată nu-ți pot scrie multe, deoarece și acum suntem ocupați cu adunarea comitetului comitatens, ci în scurt [i]ți voi comunica un incident minunat. Scrie-mi că cit e prețiu unuia exem[plar] din geografie? din fizica? și din istoria edată de cătră tine? În urmă te rog ca să-mi tramiți un exemplariu din *Euchologiu* de va fi cu puțință cu cirilice, dar totuși mai bune va fi cu litere. Invețe și nația cu litere! Tramite-o pre postnabname că prețiu ți-l voi re-ntoarce. Dealtmintea, cu soția-mi deinpreună, salutindu-te și sărutindu-te sum al tău vechi addictu amic

ALIMPIU

P.S. Scrie-mi ceva nou! Apoi pardon pentru purcelul inclus!¹³

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaș, arh. I. M. Moldovan, nr. 9305.

4. Șimleu Silvaniei, 24 noiembrie 1876

Șimleu-Silvaniei, 24/11, 1876.

Prea stimat amice Ioane!

Cu adevărat amice! cum că nenumărate sunt obstacolele care stăvilesc propusele cele salutarie a[le] muritorilor! Iată eu din toată inima mi-am propus ca să ciștig prenumeranți la „Foaia scolastică” și „Economul”, regideate de cătră tine și dl. Ștefan Pop și nici

¹⁰ Dersida (județul Sălaj).

¹¹ Hidég, azi Măeriște (județul Sălaj).

¹² Marginal însemnări și socoteli de mina lui I. M. Moldovan despre cărțile expediate și prețul lor.

¹³ Se referă la o pată de cerneală scătată pe scrisoare.

până astăzi am reeșit ca să-ți pot tramite bani[i]. Ci ca să pot și eu baremi încățva îmbră-țișa întreprinderea ta cea siemțitoaria spre dezvoltarea românului, am escugetat alt expedient adică: ca să fi[i] bun a speda ambele foi docenților¹⁴ consemnați în coala de su[b] /. și încă întregul curs a[l] numerilor de pre anul 1876 acum deodată; apoi pân-în finea anului curinte și de se va putea incitva în prețiu scaritiat. De cumva aveți su[b] dispozițiune numeri de la începutul anului și prețiu acestui ciclu de foi sper că-l voi putea incasa de la docenți baremi până la fine[a] lunei febr. 1877. Apoi pre anul viitoriu încă veți avea bună-tate a tramite foile respectivilor și acelora prețiu încă-l voi putea scoate în decursul anului viitoriu. Deacă-ți va place așa, fii bune și decit dispone spedarea foilor și pre mine mă în-cunoștințiează. Pentru ca să mă crezi că mizeretatea docenților nu ne eartă să putem scoate previe banii prenumerațiunei de la dîșii. Dacă vei fi de acord cu propusul meu, încă-ți voi mai ciștiga prenumerați. A doua rugare frățiască am cătră tine, ca de cumva o vei afla demnă să fii bun a publica în coloanele foaiei tale aci su[b] .//. alăturata vorbire carea o am ținut la adunarea generală a R.In. R.S.¹⁵, ținută la 15 mai 1876 în comuna Domnin. De nu, vei fi bun a mi-o retramite. Însă, ca celui rutinat, [i]ți dau mină liberă să mai netezești ce vei afla de lipsă că știi tu bine că noi cei ocupați cu protocoalele celea oficioase prozaice ne cam pierdem și ce biata am fost câștigat cu sudori crunte. Cese ține de starea mea, sunt sănătos. Soția-mi de eri e cam morboasă de răceală. Ocupațiunile [i]mi petrec așa zicînd pu-terile, pentru că într-atla s-a[u] înmulțit necazurile și procesele cu preoți, docenți și popo-reni, cit de nu vom avea sinoade spre relațiunilor reciproce între cler și popor, azimine nu vom putea învinge. Te rog mai scrie-mi ceva de pre la voi, cum stau lucrurile? Dealt-mintrea salutînd și sărutîndu-te sum al tău sincer vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I.M. Moldovan, nr. 9306.

5. Șimleu Silvaniei, 12 ianuarie 1877

Șimleu-Silvaniei, 12/1, 1877

Prea amate amice Ioane!

[I]ți mulțimesc că te-ai învoit la propusul meu. Eu încă mă voi sili a corespunde așteptărei tale; numai știi tu! bieții docenții noștri sunt mizeri, prin urmare tirzii. Eu duc, frate, una viață nădușită, deoarece inteligența română în Șimleu mai nu este. Însă ocupațiunile mele sunt așa de multifarie, cit n-am timp să-mi vină uritu că de cetit încă numai noapte[a] pot. Cu salariile protopopești din fondul bobian să știi că o pășirăm, din 63 fl.v.a. mi s-a scaritiat salariul la 33 fl.v.a. Am a-ți adresa una rugare frățiască, adică să-mi notifici: că nepotul meu Alexandru Bărbulescu, teologul absolut — care s-a însurat și a luat pre fata preotului din Stupini — oare ordinar e și unde e dispus de preot? și unde se află acum, la socrul său? sau la părinți? Mai încolo te rog fii bun a-mi tramite mie un *Octoev* mic cu litere, legat în pinză cit de simplu; apoi [i]ți doresc din inimă frățiască: ca în zorile anului nou domul seclilor să reverse preste firul vieții tale harul cel ceresc, ca, înnoit în puterile spirituali și corporali, să trăiești într-un mulți ani, spre binele națiunii și religiunii noastre, iar pre mine să mă păstrezi în frățiască-ți aducere aminte. Dealtmintrea, cu conșoția-mi de-împreună, salutîndu-te și sărutîndu-te, sum al tău sincer amic

A BARBOLOVICIU¹⁶

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9307.

¹⁴ Învățătorilor.

¹⁵ Reuniunii învățătorilor români sălăjeni.

¹⁶ Pe verso următoarea însemnare a lui I. M. Moldovan: „A. Barb/ulovicl/3/2 = = 13 f.7”

6. *Șimleul Silvaniei*, 18 iulie 1877

Șimleul-Silvaniei, 18/7, 1877

Prea amate amice Ioane!

Poate că cugeți că te-am dat acum cu totul uitării; ba nu, ci de una parte neajunsurile docenților, de altă parte nepăsarea dinșilor față cu întreprinderile noastre literare m-a[u] împedecat întru tramitarea competenței „Foaiei” și „Economului”. Precum zice din su[b] /. incluși[i] 28 fl.v.a. alăturata consemnare, am încasat 28 fl. v.a. cari ți-i și trimit aci incluși. Însă, ca să pot încasa cit mai în scurt restanțele, te rog fii bun și-mi trimite copia consemnării abonanților din traptul meu, ca așa din ace[e]a să pot vedea că cari sunt încă în restanță cu banii că nu-mi aduc aminte bine de toți. Iar unii zic că ți-a[u] tramspus banii de-a dreptul și pre ac[e]ia, de cumva sunt, să mi-i notifici. Apoi pentru semestrul al II a.c. să sistezi tramitarea „Foaiei” până cînt [i]ți voi scrie eu că se schimbă docenții, prin urmare și adresele; apoi se pot naște confuziuni; iar după ce-ți voi scrie, vei trimite numeri compleți de la început. Multe ți-ai scrie, ci merge poșta, mai multe în scurt. Noi suntem sănătoși cu consoția-mi și prunci cu tot. Pre cel mai mic care a fost într-a 2-a clasă gimnazială în Clușiu, fiind mai debil decît cel mare care a fost într-a 7-a clasă, l-ași duce bucurs la Blașiu. Ce zici, putea-va subzița cu studiile române? Scrie-mi. Ași voi să-l dau la cutareva profesor, să scoată din el știință sau să toarne în el. Dealtmîntre pruncul e bun foarte, numai așteaptă supraveghere. Serie-mi notăți. Oftîndu-ți tot biuele și, cu consoția-mi deînpreună, salutînd și sîrutîndu-te, sum al tău sincer amic vechi

ALIMPIU.

*Original. Arh. Stat. Cluj, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9308.*7. *Șimleul Silvaniei*, 27 noiembrie 1877

Șimleul-Silvaniei la 27/11, 1877

Prea stimate și mult dorite amic Ioane!

Poate că vei fi enunțiat asupra-mi verdictul opiniei tale din incidentul că nu mi-am dus băietul la Blașiu la școală. Oh chare amice! [Î]i lesne a judeca, dar e grea crucea celui ce cade su[b] judecată. Însă eu sum în acea convingere că tu nu m-ai judecat pre mine din parte sinistră, pentru că înainte de a aduce sentinția te-ai pus în starea mea care, ca părinte, sum silit a ceda și postulatelor împregiurărilor familiari. Deci, după ce băietul meu Corneliu mi s-a respicat că mai voios va merge la *Urbea Mare*¹⁷ spre continuarea studiilor sale, am aflat consult a-i ceda și postulatul de adaugere că l-am așezat în Seminarul greco-catholic de acolo, unde e sub disciplină aspră. Ce progres va face știe bunul Dumnezeu! Destul că mie mi-ajunge cu creșterea alor doi prunci, unul în Clușiu într-a 8-a clasă și altul în Oradea. Numai pentru cost solvezii pre lună 40 fl. v.a. pentru ambii, d-apoi vestintele și alte re-cuizite; se urcă spesele anuali pentru ambii la 650 fl. pre an. Însă cel mai mare [i]mi că-șună bucuria că face progres îmbucurătoriu și are portare exemplaria. Apoi cauza că nu ți-am scris pînă acum a[u] fost ocupațiunile celea nenunțate, de cari nu-mi văziu capul, cătră cari s-a adaus și alt necaz că biata soacră-mea jace la noi greu morboasă de 3 săptămîni. Afară de aceasta sum foarte ocupat cu gătirea bisericei celei nouă, pentru că cu ocaziunea adunării generale ai Asociațiunei tînînde în august voiesc să se confereze și biserica cea nouă, ca să devină festivitatea dublă. Ce se atinge de viața noastră națională, ace[e]a stagnează, asemenea și cea bisericească. Eu voi ține în zilele acestea sinoade propotopoști traptuale, ca să mai ștelesc și stimuleziu incitva pre preoțimea și învățatorii noștri spre activitate bisericească și școlară.

Dar pre la voi ce noutăți sunt? Cine va fi canonicul cel nou? Crezi că ai cetit în mania „Gazeta” că cum corteșiesc și verbirează la *Urbea Mare* pentru dobîndirea stalului de cano-

¹⁷ Oradea.

țieat. Apoi cetindu-le acelea potem fericita pre biserica noastră: bucură-te biserică! bucură-te mireasa domnului! că știu că ai și vei avea apărători! Vai de capul nostru! Noi am avut una conferință din protopopii Silvaniei coadunată la acest oficiu vicărie, din acăreia sin vom esmite nescari reprezentațiuni ursole către Consistoriu: a) pentru constituirea apativității forurilor protopopești; b) pentru congruarea parohielor; c) pentru dărimarea murului chinez existente între preoția mea diecezană transilvano-sălăgeană și ungureană (din parochiele dismembrate de către Muncaci) care oprește pre preoția noastră transilvano-sălăgeană a ocupa beneficii parohiale în părțile ungurene. Știu că le vom da de lucru la s[finții] părinți, însă așa trebuie că aceea li e chemarea. Cu privire la prețul restante a [1] foilor tale te asecureziu că cu fine[a] anului [1]ți voi potea încasa și tramite banii. Starea noastră sanitară a ambilor e bună și ție-ți dorim din inimă sănătate și, rugindu-te ca să-mi mai scrii una-alta, sărutindu-te cu amoare frățiască sum al tău sincer vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9310.

8. Șimleu Silvaniei, 19 februarie 1878

Șimleul-Silvaniei, 19/2, 1878

Prea stimate amice Ioane!

Eu mă tem că tu vei fi fringind asupra-mi bastonul unei judecăți aspre din cauză că nu-ți mai trimit banii foilor școlare. Însă, de ai fost prea aspru, ai greșit, pentru că nu negriginția mea, ci parte neputința, parte îndărădnicia docenților m-a impedit de a-mi potea corespunde datorinței frățești față cu bunătatea-ți mărinimoasă și neci acum nu sum în chiar cu competențele restante de abonament datorite ție și domnului Ștefan Pop, pentru că unii dintre docenți afirmă că a[u] transmis de-a dreptul restanția abonamentului; deci înainte de ție-ai putea străpune bănișorii, te rog să-mi scrii: câți bani? de la cari docenți? și pre cît timp ai primit? și fii bun a-mi tramite mie una consemnare specifică despre restanții că fără aminare [i]ți voi răspunde suma restantă. Aș voi să știu că spediate [sint] foile și acum la foștii prenumerați și anume la cari?, că, după ce foaia „Școala română” a încetat, voi dispune să prenumere toți la foaia ta. Însă din nou te rog frate să nu mă judeci! Crede-mi că unii docenți pling de foame! Totodată te rog foarte ca de la tipografia din loc să experezi să mi se spedieze pre așteptare de 1 lună de zile următoarele cărți: 1) din *Elementariul de Sol[omon]* Munteanu 140 darabe; 2) din *Geografia cursul prim* de A. Micu 30 exemplare; 3) [din] *Constituțiunea patriei de Petrișor* 6 exemplare; 4) din *Istoria biblică mică* de Gavril Pop 41 exemplare. Acestea cărți te rog a mi le tramite cu mare grabă, apoi prețul [i]ți voi răspunde eu. Să știu că mi s-ar da pre așteptare de un an, așa aduce un cuant mai mare. Scrie-mi. Nu pot să nu-ți comunic neceazul în care ne aflăm: biata soacră-mea, soția bătrînului Bocșia, jace greu morboasă de 5 luni, jumătate e moartă și tot nu moare. Te rog spune domnului Francisc Gyulai că dacă vojește a mai vedea odată pre soră-sa să vină în grabă; spune-i salutarea mea. Noutăți n-am să-ți scriu nimica. Dealtmintrea, cu consoața-mi deînpreună, salutindu-te cordialminte și sărutindu-te sum al tău sincer amic

A. BARBOLEVICI¹⁸

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9311.

9. Șimleu Silvaniei, 10 martie 1878

Șimleul Silvaniei, la 10/3 1878

Prea dorite amice Ioane!

La prețuita-ți epistolă din 22/2 a.c. numai acum [i]mi conced ocupațiunile multifarie de a-ți potea răspunde. Înainte de toate [i]mi exprim bucuria frățiască întim simțită pentru că te afli sănătos, deoarece nu este mai mare bunătațe decît sănătatea pre acest pămînc

¹⁸ Pe verso însemnări și socoteli de mîna lui I. M. Moldovan în legătură cu cărțile expediate și prețul lor.

Ear referitoriu la afacerea prenumerațiunii la foile tale numai atita zic: că vai de cine i-a asupra-și sarcina de a prenumera foi române pre omenia sa pentru cărturari români. Aceluia debue să-i roșească fața și nici dînsul nu-i scutit de daună. [Î]ți tramit, astădată prin asemnațiune poștală, din restanțele prețului foilor tale: 36 fl.v.a., precum arată su[b] ./. alăturata con semnare și computînd cei 4 fl. trimiși în celălalt rînd pentru Ioan Mindruțiu, — în favoarea lui Ioan Gozman din partea căruia în celălalt rînd n-am fost trimis competența de pre — 1876 — este depurată restanța alor 8 docenți¹⁹. Deci mai rămîne Georgiu Pop din Bălcin care încă n-a plătit nimic și fiindcă nu-i în traptul meu cel protopoes, nu l-am putut astringe de aproape spre plătire. Prin urmare, debue să-ți mai trimit 8 fl. v.a. și atunci va fi curățită afacerea. În celălalt rînd ți-am spedit 28 fl., astă dată 36 fl. = 64 fl., adeca competiția de abonament din partea alor 8 docenți pre 1876 și 1877. Restul banilor ție datorîți nu preste mult timp ți-i voi trimite, însă crede-mi amice că și aceștia abia i-am incasat jumătate. Pre docenți, respektive pre școale, le-am provocat că să-și rein[n]oiască abonamentul; nu știu recercatu-va și trimisu-va banii; dacă nu în scurt voi dispune. Însă doamne greu ne mîerg treble din cauza mizeriei totale. Docenții abia au ce minca. Referitoriu la cărțile școlare am circulat în trapturi, însă pă-nacum n-am primit rezultat. Noi suntem tot în statul quo a necazului, că biata soacrămea nici nu trăiește, nici moare, ci numai pătîmește cumplit. La vară, la adunarea generală a Asociațiunei, sper că ne vom potea îmbrățișia. Dealtmintrea, cu socrul meu și conșoția-mi deinpreună, salutîndu-te cordialmente și sărutîndu-te sum al tău sincer amic

A. BARBOLOVICIU

vicarul Sil[vaniei]

P.S. Dealtmintrea am încredințarea frățească a te întreba că toți docenții prenumerați a[n] fost căpătat foile pre doi ani?

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9312.

10. *Șimleu Silvaniei, 23 iulie 1878*

Șimleu-Silvaniei, 23/7, 1878

Prea stimate amice Ioane!

Bu în toată ziua aștept ca să mă avizezi despre participarea-ți la adunarea generală a Asociațiunii ținîndă în 4 aug[ust] la Șimleu și văzlu că nu mai sosește avizul tău. Deci te rogăm frățeste să vini la adunare și cînd vei primi acestea orduri ale mele să-mi scrii ca să-ți cîștig cuarteriu bun; apoi cuartire avem galante. Mai incolo, te rog să îndemni pre domnii confrăți din Blășiu să vină să ne îmbrățișăm că sper că vor merge mulțiamiți de la noi. Monumentul lui Bărnăuțiu încă-l vom rădica. Apoi te rog notifică-m[ă] numele prețuiut a[l] tuturor domnilor cari vor veni, ca să aibă cuarteriu (și) căruția la Ciucea spre a veni la Șimleu. În urmă te rog fii bun și-mi cîștigă ori de unde în grabă „Cîntecul gîntei latine” pus pre note de cuartet, ca să-l învețe tinerimea spre a-l cînta la adunare. Din nou zic, îndeamnă pre confrăți, apoi răpede să-mi scrii. Oare excelența sa mitropolitul²⁰ nu va veni? Oare n-ar fi cuviincios să-l chemăm? Așteptîndu-ți frățescul răspuns și cu toții sărutîndu-te și așteptîndu-te cu dor sum al tău sincer vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9314.

¹⁹ „De la următorii [învățători]: 1) Ioan Labo — 4 fl.; 2) Demetriu Pop — 4 fl.; 3) Demetriu Bohăia — 4 fl.; 4) Paul Marinceșiu — 6 fl.; 5) Ioan Savu — 6 fl.; 6) Ioan Treica — 4 fl.; 7) Ioan Torma — 4 fl.; 8) Ioan Gozman — 4 fl. = suma; 36fl v.a.”

²⁰ Ioan Vancea.

11. Șimleu Silvaniei, 10 aprilie 1879

Șimleu, 10/4, 1879

Prea iubite amice Ioane!

La epistola ta din 4/4 a.c. în carea amintești că eu poate m-am mâniat foc pre tine pentru că în seara convenirii noastre n-ai venit la mine, am a-ți răspunde că eu nu m-am mâniat, ci m-am supărat văzînd că nu mi s-a dat ocaziune a conferi cu tine afacerile mele, cu acela despre care spun că mă înțelege și se interesează de viitorul familiei mele. Dar să mă crezi că tot ce a fost în inima mea am încredințat epistolei ție adresate și alt nor de minie n-a mai rămas în mine și incidentul acela n-a alterat deloc în mine simțul amoarei nutrită către tine; deci n-a fost lipsă de reconciliere. Totodată sum convins că tu ai făcut cît ai putut în cauza pruncului meu; dacă în viitoriu vei mai face [i]ți va răsplăti și conștiința ta, dar și Dumnezeu că vei da mina de ajutoriu unuia părinte care toate-și sacrifică pentru creșterea pruncilor săi. Să-mi crezi frate că într-atita sum însărcinat cu spesele celea multe cît abia răsufliu, că din 66 fl. lunari a spesi pre prunci cel puțin 60 fl. și a ține și casa nu-i cu puțință, iar accidentele sunt nemica tot. Prin urmare pre venitoriu din nou voiesc a apela către grația excelenței sale a mitropolitului și a preaveneratului Capitul și sper că doară voi fi mingăiet mai bine. Pre atunci vei deveni doară și tu membru în Capitul! Nu ride! Măi! dar fratele Lajos „elezett a püspökségtől”¹²¹. Vezi cum e lumea? Ce zici tu la întîmplările zilei? (față cu denumirile). Dar oare cauza limbei căde-va? Și archireii nu vor mai face pași? Ce se ține de cauza cărților poate nu vei crede, dar te asiguriez că încă numai 25 fl. am scos din prețul acelor cari ți-i și trimit astăzi asemnațiune postală. Restanția mai considerabilă din prețul cărților am în parochia socrului meu, unde fiind însărcinați oameni cu multe spese pentru edificarea bisericii, bătrînul a tot aminat scoaterea banilor; însă frate „per partes” orice mă va face Dumnezeu dacă nu voi putea scoate baremi din al meu mă voi sili a depura restanția, numai [i]ți rog pacienția frățască. Primește salutare cordială de la socrul mieu și soția mea și oftîndu-ți cu toții sărbători fericite și sărutîndu-te sum al tău sincer amic

ALIMPIU

P.S. Te rog mai scrie-mi din cînd în cînd.

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I.M. Moldovan, nr. 9318.

12. Șimleu Silvaniei, 21 aprilie 11882

Șimleul-Silvaniei, 21/4, 1882

Prea amate și dorite amice!

Literele grațioase a[le] excelenței sale mitropolitului, prin care sum și eu provocat participa la sinodul provincial celebrînd la 30 mai a.c. în Blășiu, a implut de bucuria sufletu meu și a confrăților deoarece prin acest act solemn privesc reapucarea sinodalității în hierarchia noastră gr[eco]-catolică română. Însă nu-mi este cunoscută că pre ce bază se convoacă sinodul provincial, adică nu știu că în ce măsură va fi reprezentată archidieceza și în ce măsură diecezele sufragane? Mai încolo se edice în grațioasele litere convocatoare că scopul principal va fi promulgarea decretelor sinodului celui I provincial celebrat în 1872 și aprobate prin pontificale. Totodată menționează literile convocatoare că se vor pertrapta și alte ob[ie]c[t]e în sinod. Deci, prea amate amice! Eu aș dori să fiu încîtva orientat despre acestea toate. Prin urmare, te rog ferbinte să aibi binătate a-mi face cunoscut: 1) Că cu ce modalitate și prin cine va participa la acest sinod on[or]atul cl[er] din archidieceza Blășului; și cine vor participa și cu ce modalitate din diecezele sufragane? 2) Sum convins că actele [și] decretale sinodului provincial din 1872 se află tipărite; deci te rog tramite-mi un exemplariu, ca să am previe cunoștința despre acelea; 3) Noi cl[er]ul din vicariatul Silvaniei avem unele doriri, unele gravamine, a căror dezlegare am fost cerut-o prin una reprezentațiune susținută

¹²¹ Lajos „a căzut la candidatura de episcop”.

măritului Guvern a [1] die cezei gherlene, însă până azi n-am primit răspuns. Oare fi-va ertat canonic și cuviincios ca acelea doriri, acelea gravamine a [le] clerului din acest vicariat cuprinse într-una reprezentațiune — nu prin v. Consistoriu gherlan, ci de-a dreptul fără avizarea aceluiasi — să le sușternem sinodului provincial prin mine ca chemat la acel sinod din oficiu? Și oare sinodul provincial primi-va și lua-va la dezbatere meritorie atare reprezentațiune? La acestea trei puncte, te rog ferbinte, în interesul clerului nostru, să aibi bonătate a-mi comunica deslușire grabnică.

Dealtmintrea, deinpreună cu consoția-mi, salutindu-te cordialminte și sărutindu-te cu amoare frățească sum al tău sincer amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Bolaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9319.

13. Șimleu Silvaniei, 4 mai 1882

Șimleul-Silvaniei, la 4/5, 1882

Prea stimate amice Ioane!

În săptămîna elaptă ți-am adresat una epistolă frățească confidențială, în a căreia cuprins ți-am pus unele întrebări și am cerut deslușiri față de venitoriul sinod provincial conchiemat pre 30 mai a.c. la Blăși. Poate că tu mă vei fi judecînd sau într-o parte sau în alta pentru acelea întrebări. Însă dacă ai ști tu că ce sarcină jace asupra sufletului meu de 8 ani, de cînd am cuprins acest oficiu cu multe ocupațiuni și cu mare responsaveritate împreună, desecur judecata ta nu va fi aspră față de mine. Eu iubite amice port în sinul meu necazurile clerului dintr-un ținut mai populos dintre toate vicariatele și doamne de un timp încoace puțină sprigionă am, deși responsaveritatea jace asupra mea. Cum că sinodul provincial va avea un cerc foarte restrîns croit după dreptul canonic a [1] bisericii catholice n-am știut previe, ci numai acum încep a înțielege. Deci, în interesul bisericii, clerului și poporului nostru, te rog să fii bun ami răspunde la epistola mai dinainte și a-mi da frățească deslușire la acelea întrebări la care poți, ca să mă pot orienta. Însă te rog să aibi bonătate a nu întirzia cu răspunsul ca de va fi de lipsă și ai puțință să nu se întirziem neci noi.

Delatmintrea salutînd și sărutîndu-te cordialminte cu sinceră amoare sum al tău vechi amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9320.

14. Șimleu Silvaniei, 6 iunie 1890

Șimleu, 6/6, 1890

Mult prețuite amice!

De mult nu ne-am scris unul altuia, dar pentru aceea sufletele noastre sunt unite — afară de alte legături scumpe — și prin legătura s [f] intă a amicitiei vechi sincere și probate și de cătră dezastrele lumii. Cauza că nu corispondem mai adesea desecur sunt ocupațiunile noastre cele multifarie, deși am avea cestiuni vitale bisericești și naționale care ar fi consult a le dilucida și prin corispondenție amăcavere. Și cu această ocaziune am confidenția frățească — la cêrce scumpului amic Georgiu Pop — a mă adresa cătră tine într-o cauză școlară foarte importantă, adcea în privinția salariului ce l-a pîmit docentele din Băsești din fondul bobian, după aceea din al decimelor și salinelor. Că să te convingi că în ce măsură [i] l interesează pre zelosul nostru bărbat fratele Georgiu care e gata a sacrifica tot pentru națiune și cauza culturală — acest obie[c] t strîns legat cu viitorul școalei din Băsești —, [i] ți acud și epistola fratelui Georgiu sub./, și te rog ca cit mai în grabă să însărcinezi pre oarecineva ca de-amărîntul să cerce documentul din cestiune; apoi despre rezultat aflu consult să încunoștințiez de-a dreptul pre fratele Georgiu. Noutăți nu prea am să-ți scriu. În familia mea nu-i schimbare, băietul meu — care merge pre 8 ani — e în a 2-a clasă normală și e plin de viață. Gym-

naziul din Șimleu a dobândit drept de publicitate, ce e foarte îmbucurătoriu pentru noi români, deoarece majoritatea elevilor, precum în norme, așa și în cele 4 clase gimnaziale, sunt români. Pre gimnaziul superior [1]l voi duce pre băietul meu la Blașiu nesmintit. Institutul nostru „Silvania” face operațiuni foarte extinse și acuma voim să cumpărăm o casă, spre a așeza institutul într-însa. Te rog în cauza badelei Georgiu fără aminare să cerci să răspunzi. După acestea, deîmpreună cu soția-mi, salutind și sărutindu-te cordialmente cu sinceră amoare frățească sum al tău devotat amic

ALIMPIU

Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9325.

15. *Șimleu Silvaniei, 1 septembrie 1890*

Șimleu, 1 sept(embrie), 1890

Scumpe amice!

Dacă nu ne iartă depărtarea ca să ne îmbrățișăm în persoană și să ne comunicăm verbalmente simțimentele și părerile noastre, baremi prin epistole ne convenim din cînd în cînd. Mă simțiu fericit că la foculariul nostru — de unde s-a revărsat totdeauna și se revărsă și azi nu numai razele culturii și ale] religiei, ci și binefacerile materiale ca un mijloc a[1] progresului religioso-moral — te afli tu al meu vechi amic, ca așa prin inima ta cea bună să se deriveze rugările mele la grația preaveneratului Consistoriu metropolitan. Necicînd m-am adresat cătră tine cu una rogare mai ferbinte și justă ca astădată. Adeca am avut o soră măritată după un ecom cîrturariu, locutoriu în Solomon, anume Alexiu Coste. Biata sora-mea a răposat înainte de aceasta cu 12 ani, rămîind sărmanul de afine cu 5 prunci needucați. Însă dîndul, ca omul cel de omenie, s-a sacrificat pre sine pentru pruncii săi și a rămas văduv, iar pre un prunc al său, Alimpiu, pre lîngă toate necazurile, l-a purtat la școli pînă ce a absolvat a 6-a clasă gimnazială în gimnaziul din Clușiu. Pruncul, deși s-a susțienut cu condițiuni de instructor, totuși studiază foarte bine, avînd și purtare morală lăudaveră. Însă bietul tatăl-său într-atîta s-a eshauritat materialmente cu creșterea pruncului, încît nu-i în stare de a mai spesi pentru el, iar să-și întrerumpă pruncul cursul studiilor ar fi dureros. Tînărul dă speranță să fie cu tîmpu[1] un mădulariu folositoriu bisericii și națiunii, dacă va reuși să-și completeze studiile. Deci tînărul cu datul de azi a recurs la grația preaveneratului Consistoriu metropolitan pentru conferirea unuia dintre stipendiele curentate în lui, fie acela oricare stipendiu. Recursul l-am susțernut eu însumi la preaveneratul Consistoriu metropolitan. Însă, de cumva nu te vei întrepune tu, mă tem că nu se va lua în considerațiune. Deci te rog foarte fii bun întrepune-te, pentru că de nu capătă adiutori nu-și poate continua cursul, acum cînd numai 2 clase [1]i restează pînă la depunerea maturității și crede-mi că ar fi daună nespūsă ca acest tînăr să se retragă de pre cariera studiilor [1]ți recomand cauza dînsului inimei tale celei nobile!

Eu mă aflu sănătos, dar îmbătrînesc tare pentru că trăiesc foarte greu, cu multă strapă²². Mă leagă de viața băietul cele de 8 ani care acuma pășeste într-a 3-a clasă normală. Te întreb una suh roza²³, dar la voi avutu-a prenumerați „Revista Catholică” a lui Lucaci? Opritu-s-a? Face-se cercetate prin întrebări adresate clerului că pre lîngă ce condițiuni de prenumerațiune a primit foia de la Lucaci? La noi toate se fac! Oare ce va fi din voi? Îpăntea mea e enigmă. Eu pre 10 septembrie sum provocat a merge la Oradea-Mare ca să luăm parte la depunerea omagiului fiesc înaintea majestății sale. Credii că vei veni și tu trimis din partea Capitulului. Foarte m-ași bucura, dacă ne-am conveni. Rugîndu-te ca să mă mîngăi că pot avea speranța să i se deferească rugării bietului meu nepot prin oarecîteva orduri, recomandat afecțiunilor tale amicavere cu amoare sărutîndu-te sum al tău sincer vechi amic.

A. BARBOLEVICI,
vicar

P.S. Salutare cordială de la soția mea.

²² Oboseală, slăbire, istovire.

²³ în secret.

P.S. Testimoniul școlastic a recurintei aclusat în copie e autenti[fi]cat numai din partea mea. Fii bun avizează-mă că destul e? Sau să fac copie autenti[fi]cată prin notariul public? c.ă nu cumva să se deficulteze testimoniul

Idem

Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr 9326

16. Șomleu Silvaniei, 10 decembrie 1892

Mult pre:uite amice!

„Vox populi, vox Dei”!¹⁴ Spiritul inspirației divine vorbește în articolul de fond a[1] nrului 264 din „Tribuna” și fiindcă precum singele nu se face apă, așa neci legăturile adevăratei amiceții din tinerețe, neci morimintul le rumpe; dar fiindcă „amicorum omnia sunt communia”¹⁵, asară — în inima noastră, a mea și a fratelui Manu, cupleșită de norul pregnant de dezastre care întunecă orizon[t]ul dicezei gherlene — a strălucit o rază de bucurie și noi scăldându-ne sufletele amărite în reamintirea dulce a nobilelor tale proprietăți și simțieminte, cu ochii sufletelor așintiți spre răsăritul viitoriului bisericii și națiunii noastre de furtuna seculare sbiciuite am oftat și noi: „Așa-i, Micul Moldovanu care în inimile noastre a crescut până a deveni Moldovan „Marele” este chemat de Dumnezeu ca să fie regeneratoriul bisericii și națiunii române în fruntea ierarhiei gr[eco]-catholice române! Scumpe amice! Mi-este cunoscută modestia ta care ca un vâl s[fi]nt acopere toate celelalte virtuți și calități eminente ale tale; dar totuși iartă-ne ca pre vechii tăi amici ca să ne dăm expresiune bucuriei inimelor noastre și să zicem din adincul sufletului: „Doamne ajută-ne”! Ide[c]a scumpă pusă pre aripile publicității și a opiniunii publice sănătoase și încălzită în răsedariul inimilor noastre, care te cunoaștem și știm prețui ce valorează virtuțile tale, va incolți, prinde rădăcini și va deveni la maturitate acțiunii unisono solidare în ambital¹⁶ Sălăgiului. Dar ne nutre[ș]te speranța tare că în întreaga provincie a bisericii noastre, deoarece Dumnezeu atunci a trimis bisericii noastre totdeauna bărbați providențiali, cind era mai întunecat orizon[t]ul ei de nuori amintători cu dezastre. Cu această ocaziune, îndemnat de confidinția frățească am a-ți adresa una rugare ferbinte. Nepotul meu, Alexandru Bărbulescu, preot în Simmihaiul de Cimpie, mi-a scris că din cauza unor neplăceri avute cu unii corifei debue să se strămute din acea parochiă și mă roagă să mă întrepun la inima ta cea bună și dreaptă ca prin influința ta decizătoră care o ai ca capul veneratului Consistoriu, să mijlocești a i se conferi parochia Mărgăul. Încitu-l cunosc pre acest nepot al meu, am aflat că este un preot bun și deștept. Dinsul ar dori, dar eu încă și mai tare, ca să se strămute mai aproape de mine. Deci te rog fii bun și la timpul său fă ca să i se conferească parochia amintită. Doamne, să am aripi cum ași sbura la tine, spre a-ți auzi judecata nepărtinitoria despre cauza nefericitului Lucaci. Dar eu zic Gherla și defășurînd încă la început toate argimintele posivere și indegetînd la urmările triste triste cari vor să urmeze din suspensiunea lui Lucaci, l-am rugat pre episcopul ca să-i pertracteze în grabă cauza și să-l absolveze; ba de acasă din nou i-am scris ep[iscopu]lului o epistolă așa motivată, cit nu presupuneam că nu-o voi putea flecta¹⁷ „Oleum et operam perdidit”¹⁸. Pre 29 novembrie a fost citat Lucaci la Gherla spre a-l asculta, dar nu s-a prezentat că a fost în România. Desecur l-a judecat Consistoriul din Gherla; ce va urma, vom vedea că toți sunt foarte iritați până la extremitate, mai virtos inteligența mireană. După acesta nobilelor tale simțieminte recomandat cu sinceră stimă și iubire frățească sum al tău sincer vechi amic

Șimleu, la 10/12, 1892

A. BARBOLOVICI

P.S. Salutare cordială de la fratele Maniu.

Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9328.

¹⁴ Vocea (sau voința) poporului, vocea (ori voința) lui Dumnezeu.

¹⁵ Totalitatea amicilor formează obștea.

¹⁶ De la latinescul ambitus = împrejurarea, cuprinsul.

¹⁷ De la latinescul flecto-ere = a îndupleca.

¹⁸ Uleiul și opera se pierd (acțiune sau muncă zadarnică, fără folos).

17. Șimleu Silvaniei, 7 aprilie 1893

Scumpe amice!

Știu aprețuii puzățiunea ta cea grea și cu mare responsabilitate împreună și crezui că așa ești de ocupat cit nu-ți vezi capul, dar totuși am așteptat cu mare sete răspunsul la epistola mea, în care-ți cer consiliul că bine, consult și de lipsă va fi ca să mă prezentezi eu cu vicariul din Năsăud și încă vreo doi protopopi pre 14 aprilie ca să ținem una conferință prealabilă și să ne consfătuim despre dețelmurirea ternariului și a altor cestiuni ponderoase, precum mi-a scris și fratele protopop din Sibiu? Sau să așteptăm să iasă ternariul din urna? Noi-vă vom urma voue în toată privința, te asigurăm. Credui că ai cetit articlul lui Densușianu din Gazeta, ce însemnează acela? Nu cumva un avertisment pentru delegați? Dar voi sunteți grupai în giurul alor 3 persoane? Eu chare amice nu am timp de a sacrifica — fără scop prefapt — ca să petrec începând din 14 aprilie în Blăși; deci te rog ferbinte, în numele confrăților, fii bun și avizează-mă prin doue rinduri că de lipsă e să mergem pre 14 sau destul va fi pre 15 aprilie. Și cum stați?

Salutind și sărutind-te sum al tău sincer amic

ALIMPIU

Original. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I M. Moldovan, nr. 9331.

18. Șimleu Silvaniei, 25 aprilie 1893

Șimleu, la 25/4, 1893

Muli prețiuite amice!

[I]ți fac cunoscut că după ce am sosit acasă luni seara am căziut la pat și am ziaut patru zile, dar pentru reușirea uneia cauze sînte voios am adus acel sacrificiu. Acuma mă află mai bine. Și acuma-mi stă înaintea ochilor sufletului lupta cea măreață a ideilor și simțămintelor! Una m-ar dorea foarte, cînd frații archidiecezani s-ar fi îndoit despre inima mea devotată cauzei comune din incidentul conferinței improvizate simbătă pre la meazia-zi singur cu delegații gherleni. Nu știu, spusă-ți-am fie, de nu-ți spun acuma sub roza că mie aici prin mînte nu mi-a plesnit țienerea acelei conferințe, ci cînd eșim de la vizita de la Pavel [I]mi comunică ștafeta dr. P[avel]⁹⁹ că Sz[abo]⁹⁹ trebuie să intre în ternariu și că debue țienută conferința cu gherlenii și că eu debue să țin prezidlu în conferință. Eu am priceput ucazul, dar totodată l-am folosit spre o manevră care a revărsat o lumină chiară preste situațiunea spirituală a clerului din dieceza Gherlei. Am devenit la cunoștința contingentului în mod servil țiesut dar neînsemnat și eșind din conferință am agrăit pre dr.: vezi situațiunea, de astă experimentațiune n-am avut lipsă! Am auzit din unii că a[u] zis blășenii că cum s-a schimbat Barb[olovici] de vineri până simbătă! Dinșii nu a[u] aprofundat puzățiunea mea cea critică față de Sz[abo] și după ce a sosit fulerul⁹⁹ am trebuit să pășesc să mișc ceva. Dar am făcut prin acea manevră cel mai mare serviciu cauzei. Te rog ferbinte, de cumva unii din gremiu sau din cler ar fi tălmăcit manevra mea impusă de puzățiunea mea în mod sinistru sau neamic cauzei sînte, îndreaptă-le opiniunea, pentru că eu de acasă m-am dus cu convingerea devotată opiniunei blășienilor și devotată cauzei. Și în această direcțiune mi-a[u] fost dreșafi și oamenii, hînd afară frîntura. Și te rog scrie-mi că cum a fost tălmăcită ținuta mea că m-ar durea până la moarte de-aș fi sinistru judecat. Apoi una te rog, după ce morbul meu nu m-a ertat să-mi prestezi onoarea cuvenită magnificilor domni canonici te rog cere-mi scuzele și tălmăcește salutările mele celea mai profunde. Aici domnește în toate păturile societății române o îndestulare deplină cu reușite; toți sînt voioși, iar eu rog pre Dumnezeu să îndrepte

⁹⁹ Mihail Pavel (1827—1891) episcop al diecezei greco-catolice a Oradiei.⁹⁹ Episcopul diecezei Gherlei între 1879—1911, care în 1892 l-a suspendat pe Vasile Lucăci, datorită activității lui politice.⁹⁹ Sprîjin, reazim (de la latinescul fulcrum-i).

inima împăratului spre tine!!! În „Unirea” am cetit că li se ascrie gherlenilor repășirea lui dr. Gr³². O primim din partea blăjenilor ca o manevră isteată, pentru că aveți de a trăi și petrece laolaltă.

Acum să-ți adresez o rogarie în cauza lui Bărbulescu care scurtinea timpului nu m-a ertat să-ți o comunic cu cuvîntul. Dînsul te roagă umilit prin mine ca la suplica contrariilor dînsului să le dai rezoluțiune că preotul, adică dînsul, căci i se va deschide ben-ficiu acomodat și se va strămuta de la dînsii, ca să nu zică că nu-i ascultați; dar Bărbulescu vă asigurează totodată că turburări periculoase deocînd nu se vor esca; garantează despre această. Apoi, de se vor alina spiritele, în Mărgău va merge; însă te roagă foarte ca să nu-l dispuneți la o parohie debilă care e vacantă — mi se pare — Micușiu sau cum o cheamă, ci dînsul stă bună că se vor alina spiritele. Acestea ți le recomand inimii nobile în interesul dînsului. După acestea, deînpreună cu Maria, salutîndu-te cordialmînt și sărutîndu-te cu sinceră iubire frățească sum al tău sincer amic.

ALIMPIU

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9333.

19. Simleu Silvaniei, 31 octombrie 1893

Simleu Silvaniei la 31/10, 1893

„Mult prețuite amice Ioane!”

Înainte de toate! [I]ți gratuliziu pre cit ție, pre atit și inteligenței române pentru nimerita alegere prin care ți-a încredințat locul de mare însemnătate a prezidiului și conducerii Asociațiunii Transilvane; doresc din suflet frățesc ca să te vedem intru mulți ani întreg și sănătos în fruntea cauzei culturii române. Oh! de ni te-ar da buhul Dumnezeu și fir fruntea bisericii noastre: se trăiești la mulți și fericiți ani!!! Scumpe amice! În 24 octobrie a.c. sub nro 597 am recurs către măritul Ordinariat metropolitan ca adiutoriu obvenit din fundațiunea gyulaiană folosit de către răposatul meu socru Simeon Boeșia, să binevoiască a mi-l aplacida mie, ca ligiutului erede a lui Boeșia, după ce soția mea este fiica Iulianci Gyulai, a răposatei soții a lui Simion Boeșia, care a fost nepoată protopopului Gyulai, a întemeietorelui fundațiunii și cea dintîia a fost soacra mea pentru care a menit testatoarele fundațiunea. După soacră-mea crediu că nimene altul decît flica ei, adică soția mea, are dreptul de a urma în uzufructul fundațiunii. Am amîna reperițele deciziuni ale veneratului Consistoriu metropolitan, prin care a susținut pre socrul meu Boeșia în folosința fundațiunii. Prin urmare, mînutrește speranța că fără ezitare mi se va aplacida. Însă știind că opinațiunea ta va cumpăni bilanța judecătii te rog foarte să-mi aperi dreptul și să-mi exoperezi deciziune favoritorie. La un tată care are de crescut un prunc de 11 ani, ca om bătrîn, [i]mi voi prînde bine și acei bănișori că doamne greu trăiesc și eu, după ce soluțiunea-mi de 800 fl. nu coresponde giurstărilor casei și a familiei mele.

După acestea, deînpreună ca consoția-mi, salutînd și sărutîndu-te cordialmînt cu stîmă și iubire frățească, sum al tău sincer vechi amic

A. BARBOLOVICI

Original. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I. M. Moldovan, nr. 9335.

20. Simleu Silvaniei, 10 aprilie 1895

Simleu, la 10/4, 1895

„Mult prețuite amice!”

Deși ararerori ne putem îmbrățișia, totuși legăturile țesute între inimile noastre din fragedele tinerețe, după a mea convingere, sunt și vor fi pentru totdeauna în vigoare. Confidența rezultată din acestea legături annicabile [i]mi inspiră francheția să-ți adresez în tre-

³² Este vorba fie de Grigore Moisil, arhidiaconul Rodnei și vicarul Năsăudului, fie de Grigore Pop arhidiaconul Băseștilor.

barea : că cînd va fi instalarea excelenței sale noului mitropolit²³. Am înțeles că doară în duminica Tomei, dar clerul din diecezele sufragane nu va fi avizat despre acel act decizatoriu preste viitorul întregii biserici române?! Fiind noi convinși că ție-ți este cunoscut termenul întărei, te rog fii bun și mi-l notifică, ca să putem și noi participa. Azi v-am spedit puține colecte din trapturile mele protopopești pentru gimnaziul din Blășiu. Ași dori să știu că din vicariatul Silvaniei cari protopopi n-a[u] trimis încă colecte. Azi am priimțit epistola de la Georgiu Pop din Văz în limba germană scrisă, pentru că li-este oprit a primi sau a scrie epistole în limba română; apoi se cetesc epistolele și cari le spediază dinșii și care le primesc. După acestea oftîndu-ți sărbători fericite cu stimă și iubire sinceră sum al tău sincer vechi amic

Alimpu

P.S. Te rog fii bun și te îngrijește de cuartiriu pentru mine cînd voi merge la instalare.
Original. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Blaj, arh. I M. Moldovan, nr. 9336.

AUS DER KORRESPONDENZ DES VIKARS VON ȘIMLEU, ALIMPIU BARBULOVICI MIT IOAN MICU MOLDOVAN

(Zusammenfassung)

Alimpu Barbulovici studierte zwischen den Jahren nach der Revolution von 1848–1849 in Blășiu, wo er eine Zeit lang Kollege mit Ioan Micu Moldovan war. Der erstere wurde im Jahre 1873 griechisch-katholischer Vikar in Șimleu Silvaniei. In dieser Eigenschaft versah er auch das Amt eines Generalinspektors der Konfessionellen Schulen mit rumänischer Vortragssprache aus den zum Vikariat von Șimleu gehörenden Ortschaften. Desgleichen trug er den rumänischen Schülern, die das ungarische Gymnasium aus Șimleu besuchten, Muttersprache und Religion vor. Im Jahre 1874 wurde er zum Präsidenten der Zweigstelle der Astra aus dem Komitat Sălaj und zum Präsidenten der rumänischen Lehrervereinigung aus Sălaj gewählt.

Ioan Micu Moldovan wurde seinerseits zuerst Professor und nach 1874 Direktor des rumänischen Lyzeums aus Blaj, Kanoniker des griechisch-katholischen Kapitels aus Blaj und gegen Ende des 19. Jh. Präsident der Astra, der wichtigsten kulturellen Vereinigung der Rumänen aus Siebenbürgen.

Infolge der von den beiden innegehabten Ämter, ist der zwischen den beiden ehemaligen Kollegen und Freunden geführte Briefwechsel von Bedeutung, denn dadurch wird die bereits erschienene urkundliche Information hinsichtlich einiger Ausschnitte aus der Geschichte Siebenbürgens, und vor allem des Kreises Sălaj aus den letzten drei Jahrzehnten des 19. Jh., ergänzt. Die Briefe enthalten vor allem Informationen kultureller Natur und in einem kleineren Maße solche mit wirtschaftlichem und politischem Charakter. Die Korrespondenz wirft ein neues Licht auf die von Al. Barbulovici zwischen den Jahren 1874–1895 gespielten Rolle in der Erziehung und Festigung des nationalen Bewußtseins der Rumänen aus Sălaj, als die Gefahr der Entnationalisierung infolge der von den regierenden Kreisen aus Ungarn geführten Politik immer gefährlicher am Horizont aufstieg. Eigentlich brachte er seinen Beitrag zum nationalen Emanzipationskampf auch nach 1895 bis kurz vor dem ersten Weltkrieg und trug dadurch zusammen mit anderen zeitgenössischen Intellektuellen zur Vorbereitung der Rumänen hinsichtlich der großen Vereinigung aus dem Herbst des Jahres 1918 bei.

²³ Victor Mihail de Apșa (1841–1918), ales mitropolit în 26 mai 1895.

100 DE ANI DE TRANSPORT FEROVIAȚ PE VALEA SOMEȘULUI SĂLĂJEAN

Transmiterea de mesaje, transportul de mărfuri și călătorii au constituit, de-a-lungul timpurilor, preocupări de prim ordin, veritabile biruințe ale omului în lupta cu distanțele și timpul și, deasemeni simboluri ale gradului de dezvoltare și bunăstare. Pentru realizarea mijloacelor de transport rapid, confortabil, în condiții de regularitate și siguranță deplină, omul a creat o vastă și complexă rețea de căi rutiere, nautice și aeriene¹. Un loc important între acestea ocupă și transporturile feroviare.

După ce, în secolele XVI—XVII, în unele mine de aur și de cărbuni este introdus transportul minereului cu vehicule pe șine de lemn², iar în 1767 pe șine de oțel³, la 16 septembrie 1830 își are începutul transportul feroviar de călători. Din Liverpool pornește spre Manchester primul tren cu aburi din lume, remorcat fiind de către celebra locomotivă „The Rocket” (Racheta), realizată de George Stephenson. După aceasta, transportul pe căi ferate se extinde în S.U.A. (1830), Franța (1832), Bavaria și Belgia (1835), Rusia (1837), Austria și Prusia (1838), pentru ca în cițiva ani să cuprindă țări din toate continentele⁴.

Pe teritoriul de astăzi al României transportul feroviar de călători începe la 1 noiembrie 1856, cînd este inaugurată în acest scop „linia cărbunelui”, ce se dăduse în exploatare încă în 1854, între Oravița și Baziaș (62,5 km), dar numai pentru alimentarea vapoarelor de pe Dunăre cu cărbuni. În 1860 ia ființă linie ferată transdubrogeană Cernavodă—Constanța, iar în 1869 linia București—Giurgiu⁵.

¹ Inițial, se pare, drumurile au apărut în strînsă legătură cu necesitatea efectuării unor comunicări rapide civile (poștale) sau militare. Așa erau cele ale chinezilor — în urmă cu cinci milenii, ale egiptenilor — pe Nil, ale persanilor — unde se străbăteau 2600 km în șase zile, sau ale incasilor — la care viteza de transmitere a unui mesaj prin sistemul poștal, atîngea 240 km pe zi. Ma bine organizate (și cunoscute) dintre toate căile de comunicație și serviciile poștale din antichitate au fost cele ale romanilor, care datează din timpul Republicii (510—30 î.e.n.) și mai ales din timpul Imperiului. Poșta cuprindea două categorii: poșta rapidă (cursus celer sau velox) și poșta grea (cursus claburare) pentru transportul mărfurilor. Acest sistem a fost introdus și pe teritoriul Daciei romane în secolele II—III e.n. Odată cu dezmembrarea Imperiului Roman dispar și vechile forme de organizare a transporturilor, urmînd o perioadă de decădere a drumurilor. În Europa astfel de servicii vor fi reorganizate abia în secolele XII—XIV. La început au fost exclusiv în folosul monarhilor, marilor feudali și demnitarilor (R. Eminet. *Din istoria drumurilor, București, 1957*, p. 7—34; Al. Cebuc-Mocanu, *Din istoria transporturilor de mărfuri și călători în România, București, 1967*, p. 5—11).

² Dintr-o relate a dr. A. Steopoe, din anul 1928 aflăm că „în muzeul comunicațiilor din Berlin se găsește o colecție foarte interesantă de șine de cale ferată din toate timpurile. Care credeți că este cel mai vechi vehicul purtat pe șine? Un modest cărucior de lemn, cu tăvălugi în loc de roate și cu prăjini de lemn în loc de șine, provenite de la mina de aur din Ruda 12 Apostoli (Transilvania)”; același autor arată, cu altă ocazie, că „în ținuturile locuite de români, vehiculele mișcate pe șine erau întrebuițate cu 100 de ani mai înainte ca în Anglia” cf. Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 97.

³ Al. Cebuc—C. Mocanu, *loc. cit.*,

⁴ Ibidem, p. 101—102; C. Botez—D. Urmă—I. Saizu, *Epopeea feroviară, București, 1977*, p. 43

⁵ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 106—111; C. Botez și colab., *op. cit.*, p. 46.

Primul tronson de cale ferată ce traversează Carpații în Transilvania supusă Austro-Ungariei, se dă în folosință în 1868, între Arad—Deva și Alba Iulia⁸. La 7 septembrie 1870 se inaugurează și linia feroviară Cluj—Oradea⁹, linie care, pe o porțiune, intră și în bazinul hidrografic aparținând cursului superior al Someșului Mic. În 14 august 1873, prin inaugurarea secțiunii drumului de fier Cluj—Războieni se realizează legătură cu linia de pe Mureș, pînă la Arad și cu Brașovul¹⁰ de unde în 1879 se face legătura cu liniile ferate din România —ruta Predeal—București¹¹. În cea mai mare parte a bazinului someșan, binefacerea căilor ferate încă nu se arătau, deși erau de mult dorite și, în zonă, existau tradiții din cele mai vechi în privința transporturilor.

Vestigii arheologice, ca roțile de car din bronz din prima vîrstă a fierului, descoperite la Arcalia acum două sute de ani¹² și ambarcațiunile monoxile descoperite pe Someșul unit¹³, asemănătoare ambarcațiunilor dacice scobite din trunchiuri de copac și descrise în legătură cu expediția lui Alexandru cel Mare din anul 335 î.e.n. împotriva geților, (menționînd că pe Dunăre „... era mare belșug de astfel de bărci”)¹⁴ ne duc cu gîndul la existența unor drumuri de apă și de uscat în bazinul someșan încă din perioada preromană¹⁵.

Pe Someșuri se mai recunosc și acum cîteva porțiuni de drumuri care, în secolele II—III e.n. străbăteau aceste ținuturi, legînd Dacia Porolissensis și granița nordică a Imperiului Roman de inima acestuia, Roma, drumuri remarcabile prin importanța lor strategică, comercială și serviciile poștale¹⁶. Pînă în primul pătura al acestui veac, la Dej, se mai vedeau picioa-

⁸ I. Vaida, *Prima cale ferată din Transilvania*, în *ActaMN*, 8, 1971, p. 292; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 113; C. Botez și colab., *op. cit.*, p. 46.

⁹ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 113; V. Topan, *Din istoricul magistralei de cale ferată Cluj—Oradea, Oradea*, 1971, p. 4 — comunicare la Sesiunea comemorativă.

¹⁰ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 123; V. Topan, *op. cit.*, p. 5.

¹¹ *Ibidem*.

¹² V. Pirvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 319; M. Petrescu Dimbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 33—34, 161—162, 365.

¹³ Una din ambarcațiunile monoxile de pe Someș a fost descoperită cu mulți ani în urmă în satul Cetan, com. Vad și se află în expoziția de bază a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca, alături de mai multe instrumente de pescuit. Cu imaginea fotografică a acestei monoxile și-au ilustrat istoricii C. și Dinu C. Giurescu capitolul privitor la civilizația deco-getică din Istoria României (I, București, 1974, planșa 33). Jumătatea din față a unei ambarcațiuni asemănătoare (lungă de 3,60 m, lată de 0,75 m și înaltă de 0,45 m) scobită într-un trunchi de stejar a fost descoperită în 1985 de către „podarul” Vasile Baias, între Vad și Cetan într-o balastieră („Pobastie”) cu fundul în sus, sub nisipul din malul stîng al Someșului. Inițial se intenționa folosirea lucății de lemn pentru foc (așa cum s-a întimplat și cu altele); ulterior a fost răscumpărată, iar cu sprijinul col. D. Marangoci și D. Rusu a fost adusă în Muzeul Municipal din Dej de către E. Lazăr. După unele informații de la dl. Petru Codreanu (care ne-a semnalat descoperirea de mai sus, pentru care ținea să-i mulțumim și pe această cale), în locul de descoperire menționat mai sus s-ar fi găsit și alte bărci monoxile — chiar întregi pe care sătenii le foloseau pentru depozitarea și păstrarea cerealelor. După poziția în care au fost găsite aceste bărci (aliniate, cu fundul în sus, sub nisip) se pare că ar fi fost ascunse în timpul vre-uneia din numeroasele invazii care au afectat aceste locuri sau au fost surprinse de o viitură.

¹⁴ C. C. Giurescu—Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁵ a. T. Moraru—V. Sorocovschi *Județul Sălaj*, București, 1972, p. 116—117 susțin că” pe Someș, Mureș și Olt exista o rețea de drumuri cunoscute cu mult înaintea cuceririi Daciei de către romani”.

¹⁶ O porțiune de cîteva sute de metri din drumul care venea dinspre Cluj (Napoca) și lega castelele de la Gherla și Cășei, se păstrează foarte bine între satele Băița și Bunești, după aproape două milenii. Pînă nu de mult, continuarea acestui drum se cunoștea încă la intrarea dinspre sud-est în Dej, lîngă pădurea Bungăr, apoi la ieșirea nordică din oraș, după podul de peste Someș (din zona pasarelei de azi). De aici, după cum arătau urmele, drumul roman se bifurca: o ramură a lui continua pe sub Dealul Tirului, pe Someșul Mare spre castrul de la Ilișua, iar altă ramură de-a-lungul Someșului unit, peste vatra veche a satului Urișor (unde este cunoscut sub numele de „Drumul bătrîn”) pînă la castrul de la Cășei. Dacă despre aceste drumuri s-a mai amintit în unele lucrări, despre drumul roman ce continuă de la castrul de la Cășei, de-a-lungul Someșului, pe la Coplean spre nord-vest informațiile sunt foarte reduse, cu toate că existența lui este atestată de urme pe tercn și tradiția

„ele de piatră ale podului roman de peste Someșul unit”¹⁴. „De la Napoca — scrie M. Macrea — de asemenea, în afara drumului imperial (Napoca—Optatiana Sutor—Iargiana Românași—Certia Romita—Porolissum Moigrad n.n.) porneau alte drumuri, unul pe Someșul Mic, în jos, până la Gherla și apoi mai departe, până la confluența celor două Someșuri, făcând legătura cu castelele de pe Someș, în jos, de la Cășeu până la Tihău, iar în sus până la Ilișua, de unde un drum continuă pe valea Sיעului și apoi Budacului, până la castrul de la Orheiul Bistriței, unde urmele lui au putut fi, de asemenea, recunoscute pe teren”¹⁵. Din vremea stăpînirii romane au mai rămas numeroase urme epigrafice dovedind că pe Someșuri, în zona tribului dacic al ansamensilor, au existat servicii care asigurau întreținerea, paza și ordine pe drumurile ce legau castelele de pe granița nordică a Imperiului cu alte centre economico-sociale din împrejurimi¹⁶. Sigur, bogatele zăcăminte de sare din sălile imperiale cum erau cele de la Rogna (jud. Sălaj)¹⁷, Dej, Ocna Dejului, Sic, Cojocna (jud. Cluj) constituiau încă de atunci „un important articol de export”, iar drumurile Daciei Porolissensis serveau și ele la transportul acestuia înspre „Pannonia, eventual și în Dalmația și în cele două Moesii, precum și în barbaricum” cum afirma H. Daicoviciu¹⁸.

Deși în epoca feudală și serviciile rutiere decăzuseră în mod evident, transportul de mărfuri în zona de nord-vest a României se dovedește a avea continuitate neîntreruptă. Drumurile pe uscat și pe apă, dinspre și înspre Dej, unde se afla „Ocna cea mai adîncă”¹⁹, sarea „cea mai curată” și „cea dintîi dintre toate cămările Transilvaniei”²⁰, continuau să existe și în evul mediu timpuriu, cînd sarea acestui zăcămint era comercializată așa ca în anul 892 în Pannonia și Moravia²¹, apoi prin Silezia, Bemia, Moravia, Balcani și pe granița Austriei²². Dacă o parte din sarea de la Dej era transportată spre vestul european, pe vechiul drum ce intra în Transilvania pe Cheile Bicazului și continuă pe la Reghin, Cluj, Aleșd și Oradea²³, altă parte pe direcția Bistriței, iar alta pe Mureș (începînd de la Partoș, unde era transportată cu căruțele sau cu săniile), fără îndoială că principalele căi de comercializare a acestui zăcămint treceau peste zona de astăzi a Sălajului. În acest sens vorbesc documentele legate de construcția și întreținerea unor drumuri²⁴, dar mai ales cele ce atestă existența vămilor sării: în Meseș- la 1165²⁵, la Sălăcea și Satu Mare- în 1169, Arieșul de Cîmpie înainte de 1241, Dej, Gherla și Unguraș- în 1291²⁶, Cheud- la finele secolului al XIII-lea²⁷ sau la Românași (Egrefy, Agriș)-

orală locală îl amintește. Nu ar fi exclus ca acesta să fie porțiunea de drum dintre castelele de la Cășeu și Tihău (așa cum credea I. Ornstein) cum s-ar putea deduce după traseul rutier, destul de nebulos, rămas din scrierile Geografului Anonim din Ravenna. Despre unele porțiuni de drum roman (numite „Drumul lui Traian” se vorbește în satele Căpițna, Gostila, Bizușa, iar la Dej se mai păstrează și acum o porțiune de drum secundar roman sub poala nord-vestică a dealului Rcmpaș, de unde se transporta sarea la drumul mare sau la Someș.

¹⁴ V. Motogna, *Stăpînirea romană în valea Someșului*, în *Anuarul Liceului A. Mureșanu*, Dej, V, 1924, p. 3—13; G. Minzat, *Monografia orașului Dej*, Bistrița, 1926, p. 18—20, 240—242; At. Motogna, *Afirmarea românească în Someș*, Cluj, 1937, p. 28.

¹⁵ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 154—156.

¹⁶ A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, I, București, 1925, p. 53, 193—198; idem, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, București, 1985, I, p. 208—209; N. Iorga, *Istoria românilor*, I, 2, București, 1988, p. 64—174; I. I. Russu, în *ActMuz*, II, 1956, p. 118—131; C. Daicoviciu, *Dacia*, Cluj, 1970, p. 224—230; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 12—18; M. Macrea, *op. cit.*, p. 151—156, 164.

¹⁷ M. Macrea, *op. cit.*, p. 307.

¹⁸ H. Daicoviciu, în *Revista economică*, 6, din 9 februarie 1969, p. 20; T. Moraru—V. Sorocovschi, *op. cit.*, p. 9, 116—117.

¹⁹ *Călători străini despre România*, II, București, 197, p. 332, 633.

²⁰ *Ibidem*, p. 26, 77.

²¹ *Korédt Contribúti*, p. 133; Al. Dobosi, în *Studii și cercetări de istorie medie*, 1951, I, p. 125; P. Iambor, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 74—86; *IstRom*, II, p. 55.

²² I. Dordea—V. Wollmann, în *ActaMN*, 21, 1978, p. 165.

²³ Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 128.

²⁴ I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 142, 146.

²⁵ *Ibidem*, p. 135—171.

²⁶ J. Kadar, *Szolnok—Doboka Vármegye monográphiája*, Décs, III, 1900, p. 231; P. Iambor, *op. cit.*, p. 85; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 131.

²⁷ P. Iambor, *op. cit.*, p. 85.

²⁸ *DIR veacul XIII*, C. Transilvania, II, nr. 431, p. 380—391.

unde privilegiul vămurii este recomfirmat de către Carol Robert la 8 decembrie 1310²⁰. Un document din 1379 vorbește despre trecerea peste Sălaj a „marelui drum al sării”. (magna via solusuth) pornind de la Dej, prin Bobilna, Gîrbou, Poptelec, pînă la Șimleul Silvaniei, Marghita, Sălacea²¹ sau chiar la Debreșin²¹.

La 1739, de pe parcursul acestui „mare drum al sării” sînt amintite, în ordinea următoare localitățile Dej, Răzbuneni, Bobilna, Ciachi Gîrbou, Var, Jibou, Brebi, Poptelec și Ilereclean, în care, la dus, fiecare căruță cu sare era vămuită cu un creișar, iar la întoarcere, pentru fiecare căruță goală se plătea 1/2 creișar²¹. Pe acest traseu, în 1739 sînt transportate pînă la Șimleu Silvaniei 10,939 măji de sare²², în 1778 — 22.554 măji, în 1793 — 28.000 măji, în 1794 — 90.000 măji, iar în 1795 — 83.300 măji. Tot în anul 1795 se transportă 7.700 măji de sare de la Dej la Baia Mare²³. Pentru o mașă de sare transportată „pe caii” de la Dej pînă la depozitul de la Șimleul Silvaniei sau la cel de la Aleșd se plăteau 24 de creișari²⁴.

O parte din „marele drum al sării” este atestată la 1366, între Sic și Bonțida, unde sarea era transportată cu căruțele, iar apoi, de obicei, cu bărcile, pe Someș, pînă la Dej sau chiar mai departe, pînă la Tisa, la Solnoc²⁵. În legătură cu sarea de la Sic noi credem că aceasta avea o rută mai scurtă spre depozitele și beneficiarii din Vest dacă era transportată cu căruțele sau sâniile (după anotimp) pe drumul ce trecea prin reședința comitatului de care aparținea teritorial salina amintită (Dăbica), de unde, pe la Panticu—Recea Cristur, ușor se ajungea la Dealul Jureii și Cernuc, la „marele drum” ce traversa Sălajul pînă la Șimleu și mai departe. Bine înțeles că un drum ce trecea prin centrul de reședință al comitatului nu putea fi decît bine întreținut în acele timpuri.

Alt drum al sării, peste Sălaj, se afirmă că era cel care venea de la Cojocna, pe la Cluj, Românași, Creaca, Minăstirea din Meseș, Moigrad, Ortelec, Zalău, Crasna, Zăuan?, Șimleu, Măeriste, Zalnoc, Soporul de Sus, Tășnad și Sălacea²⁶, intersectîndu-se și acesta în zona Meseșului, la Creaca sau Brebi, cu „marele drum” dintre Dej și Șimleu. Ordinea precisă în care se succed sau localitățile de pe acest traseu de-a-lungul și de-a-lătul Sălajului este greu de determinat după felul în care sînt amintite în documente și unele lucrări de specialitate cunoscute pînă acum²⁷. E greu de crezut, de exemplu, că drumul de Crasna ar fi ajuns mai întîi și mai ușor la Zăuan și apoi la Șimleu Silvaniei (!), iar localități ca Zalnocul, datorită poziției lor geografice, puteau să figureze doar pe unele ramificații sau variante secundare ale „marelui drum”, cu funcții de circulație și aprovizionare de interes local în comitate ca Solnocul Interior, Crasna, Dăbica și Sătmăr. Un important drum ce trecea peste actuala zonă a Sălajului era cel ce continua de la Dej pe dreapta Somesului, pe la Căpîlna, Gilgău, Ileanda, pînă lîngă Răstoci, iar de aici, peste Dealul Mesteacănuului, prin Valea Chioarului, Buciumi, Șomcuta, la Baia Mare și Satu Mare²⁸, scurtînd aproape la jumătate parcursul văii Someșului cu meandrele sale între aceste localități.

În legătură cu traficul existent pe aceste drumuri de peste Sălaj în secolele trecute, ne dăm seama ușor ce volum și intensitate avea cunoscînd doar faptul că numărul căruțelor ce transportau sarea de la Ocna Dejului pe aceste rute, de exemplu, se ridica, anual, la 7–8 mii²⁹.

Încă din secolul al XVIII-lea, prin răsplîntia de drumuri de la Dej, Sălajul și celelalte zone din nord-vestul Transilvaniei intrau în legătură cu traseele ce duceau spre Bucovina

²⁰ *DIR veacul XIV*, C. Transilvania, I, nr. 131, p. 180–181.

²¹ K. Taganyî—L. Réthy—J. Pokoly, *Szolnok—Doboka vármegye monográfiája*, Décs, 1901, p. 231–232; În Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 134.

²² I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 146.

²³ J. Kádár, *op. cit.*, p. 231

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 151.

²⁶ *Ibidem*, p. 53.

²⁷ P. Iambor, *op. cit.*, p. 83.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Așa cum se susține în *ActaMN*, 19, 1982, p. 83 și *ActaMP*, 8, 1984, p. 252–254.

³⁰ L. Botezan în *ActaMN*, 17, 1980, p. 243–246; I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 142–146.

³¹ J. Kádár, *op. cit.*, p. 231.

și Moldova sau spre Cluj și celelalte zone ale țării⁴⁰. La începutul secolului al XVII-lea, pe rutele de la Cluj—Dej—Șimleu—Carei și Dej—Baia Mare—Satu Mare, se realizau legături comerciale până pe la Tokay (Ungaria), Kasioe (Cehia), și chiar Lwow sau Gdansk, trecînd prin Poznań sau Varșovia (Polonia)⁴¹, de unde se aduceau, țesături, coloniale, unelte, arme, podoabe și unde se vindeau miere de albine, articole de mercurie, produse din metal⁴², dar mai ales sare⁴³ și chiar cerezi întregi de vite, cumpărate din Moldova sau Țara Românească, adesea însoțite de „botașii”, jeleri sau iobași, de pe Someș, pînă la Vác și Budapesta⁴⁴. După 1526 cînd turcii transformă Ungaria în pașalic, iar în 1553 organizează traseul cursei poștale regulate ce lega Constantinopolul de Budapesta, Praga și Viena, cîteva stații „fixe” ale acestuia existau și pe teritoriul Sălajului, prin acestea asigurîndu-se loc de popas, refacere și schimb de cai pentru căruțele de poștă — inițial, iar mai tîrziu pentru faimoasele diligențe⁴⁵.

Ca importantă cale de transport a diferitelor materiale au servit, de-a-lungul timpurilor, apele Someșului sălăjan — navigabile pînă spre finele secolului al XIX-lea. O întregă literatură documentar științifică reflectă, cu fidelitate și bogăție de detalii, spre exemplu, modul în care se făcea transportul sării pe Someș ajutorul navelor „ourly” uri, confecționate la Dej (lungi de 61 și late de 18—19 coți)⁴⁶ iar uneori cu plutele, de la Jibou în jos, pe Someș și pe Tisa, pînă la Tokay, Szolnok, Szeged și chiar pînă pe Dunăre în Balcani⁴⁷. De această literatură țin, între altele actul din 1236, atestatar al „portului regal” (debarcaderului) pentru încărcarea sării de la Dej⁴⁸; documentul din 28 august 1331, prin care Carol Robert cere tuturor proprietarilor și autorităților, în mod deosebit celor din Sălaj și Sătmăr, să nu facă nici un fel de greutăți aceluia care fac transportul de mărfuri pe drumurile din această țară⁴⁹; „statutele” breslei cărușilor și cirmacilor de „nave” (aventurieri) de pe drumurile din nord-vestul Transilvaniei, reinnoite la 16 decembrie 1500⁵⁰ și în 1521⁵¹; amintirile și rapoartele și proiectele unor călători străini prin Transilvania, așa cum au fost, spre exemplu, St. Taurinus (1485—1519) prin 1517—1519, Hans Dernschwam (1494—1568, prin 1528, Anton Verancsics (1504—1573) prin 1549, Nicolae Olahus (1493—1568) în 1537⁵², etc., George Werner prin 1532, G.A. Gromo (1518—1568) prin 1567, Antonio Possevino (1553—1611) prin 1583 și mulți alții⁵³. Șirul mărturiilor despre căile rutiere și nautice din zona Someșurilor se întinde cu mare consistență pînă la finele secolului al XIX-lea și chiar după 1902, cînd, plin de nostalgie și visare, omul de cultură sălăjan Augustin Paul Delaletca (1866—1920)⁵⁴ scria despre Someș, „riul nostru vechi prieten” că „Dacă ar fi regulat ar umbla pe el mici vapoare, așa că transportă pe el numai scinduri de la Năsăud pînă la Sătmăr”⁵⁵.

Datorită dezvoltării economico-sociale generale și modernizarea mijloacelor de comunicație în ultima sută de ani, unele funcții și importanța vechilor drumuri au scăzut, în primu

⁴⁰ C. C. Giurescu—Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, I, 1975, p. 235; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 22; Șt. Pascu, *Voivodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 311—321.

⁴¹ Fr. Papp, in *ActaMN*, 14, 1977, p. 371—400 cu nota de la p. 375.

⁴² *Ibidem*, p. 380 nota 93.

⁴³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, II, București, 1968, p. 192; I. Dordea—V. Wollmann, *op. cit.*, p. 142, 146.

⁴⁴ L. Botezan, *op. cit.*, p. 245—248.

⁴⁵ W. Henney, *A magyarposta története*, Budapest, 1926; p. 36; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 22, 48, 72—75; Dr. I. Ilea, A. Moldovan, N. Mureșan, *Monografia PTTR Dej*, Dej, 1970, p. 3—5; E. Lazăr, Începuturi ale serviciilor poștale la Dej — comunicare la sesiunea 425 de ani de Oficiu poștal fix la Dej (Dej, 9 decembrie 1978).

⁴⁶ *Călători străini* ..., II, p. 44; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 127.

⁴⁷ *Călători străini* ..., I, București, 1969, p. 284; II, p. 44; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 13.; Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 127; At. Szabó, in Szolnok—Doboka Magyarsága, Dej—Cluj, 1944, p. 132.

⁴⁹ *DIR*, veacul XIV, C. Transilvania, III, nr. 39, p. 37—38.

⁵⁰ J. Kádár, *op. cit.*, p. 14—15.

⁵¹ Al. Dobosi, *op. cit.*, p. 145—146.

⁵² *Călători străini*, I, 1968, p. 155—161, 256—295, 393—421, 585—600.

⁵³ *Călători străini*, II, p. 13—96, 312—371, 527—593, 632—636.

⁵⁴ St. Mindruț, in *ActaMP*, 8, 1984, p. 165—642.

⁵⁵ Aug. Paul, *Intre Someș și Prut*, București, 1905, p. 206—207.

rind avansind preocupările pentru dezvoltarea căilor și mijloacelor de transport feroviare, iar mai apoi transportul auto și cel aerian⁵⁴.

Căile ferate în Sălaj și în întreg nord-vestul României de azi sînt cunoscute ca dezbătute încă de prin 1840. De atunci se preconiza legarea Transilvaniei de apusul Europei printr-un traseu feroviar care să intre în zonă pe la Satu Mare, urmînd culoarele Someșului, peste Sălaj, spre Dej unde, sub Dealul Tirului (Bélahegy) era prevăzută o importantă gară și administrația întregii rețele de pe Someșuri. De aici calea ferată ar continua cu un tronson pe Someșul Mare, spre Carpați și Moldova, iar cu altul pe Someșul Mic, pînă în Pata, de unde o linie trecea spre Turda, Alba Iulia, Brașov, iar alta, secundară, spre Cluj. Datorită convulsiunilor revoluționare ce au precedat și urmat anul 1848, proiectul nu s-a împlinit (cu toate că Szécsenyi István desemnase valea Someșului ca cea mai corespunzătoare și avantajoasă cale de legături între Ardeal și Ungaria)⁵⁵. La 13 iulie 1869 deputatul român Sigismund Papp, în parlamentul de la Budapesta, a reluat ideea construirii acestei linii ferate, „... care să înceapă la granița Galiției, venind pe valea Labar, în linia Bușteni, Vișa, Sătmăr, Șomcuta Mare, Gherla, Cluj etc. O motivez astfel: încă Szécsenyi și Wesselényi au fost plănuț linia aceasta pe valea Someșului pe care o propun și eu și necesitatea și foloasele ei pentru obște nimeni nu le poate trage la îndoială ... e neînconjur de lipsa ca linia Clujului să vină clădită spre Sibiu pentru a fi legată de Turnul Roșu ... Înșuși cuvîntul Osterreich ne spune că spre Orient avem a ne întoarce ochii⁵⁷”.

În 1868, un grup de asociați, în frunte cu groful Bánffy Béla, obțin concesiile pentru folosirea drumului de stat Cluj—Gherla pentru a construi o linie ferată cu tracțiune cabalină. Asemănător este și planul lui Ujfalvi Nicolae, căpitan al districtului Chioar, care concepu o linie ferată Cluj—Dej—Satu Mare, apoi proiectul lui Ianyai Albert și Kaznczi Ștefan, cit și altul al Societății Maghiare Răsăritene de Căi Ferate, toate eșuate din diferite motive⁵⁸. În timpul acestor tergiversări, așa cum s-a înțeles de mai sus, alte proiecte au fost transpuse în viață, iar Transilvania a fost conectată la rețeaua căilor ferate din exterior atît spre sud, cu România, cit și spre vest, cu Austru-Ungaria⁵⁹.

Odată cu deceniul al 9-lea al secolului trecut, căile ferate își fac totuși apariția în zona de nord-vest a Transilvaniei de care aparține și Sălajul. În 1878, după unii⁶⁰ și în 1880 conform unor documente, la Dej, ia ființă Consorțiul Căilor Ferate „Valea Someșului”⁶¹; societate pe acțiuni ce-și propune transpunerea în viață a proiectului inginerului Peterfi Sigismund, legat de realizarea unei rețele de linii ferate de-a-lungul celor trei văi principale ale Someșurilor. În acest scop „Someșana” — cum i se spunea mai pe scurt societății — pune la dispoziția constructorului suma de 10.637.875 forinți, dintre care 3.042.875 proveneau de la bursă, iar 7.595.000 de la acționari. Ca urmare, construcția începe, iar la 15 septembrie 1881 se dă în exploatare prima secțiune a căilor ferate someșene: cea dintre Dej și Apahida, în lungime de 46,689 km⁶², cu legături spre Cluj—Oradea—Arad, Brașov etc.

Dacă începutul transportului feroviar pe valea Someșului, așa cum s-a văzut, a fost anevoios, dezvoltarea lui poate fi considerată de-a-dreptul impetuoasă. La 1 august 1882 intră în folosință tronsonul de cale ferată industrială Dej—Ocna Dejului, în lungime de 2,900 km⁶³. Doi ani mai tîrziu, la 25 iunie 1884 — după unii istorici ai căilor ferate⁶⁴ sau la 3 mai 1884 — după alții⁶⁵ se inaugurează secțiunea de cale ferată Dej—Bistrița, în lungime de 60,460 km⁶⁶, linie întinsă ca un braț spre Carpați și spre provinciile românești răsăritene,

⁵⁴ M. Mușat—I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, București, II, 1986, p. 378.

⁵⁷ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁷ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, V. București, ..., p. 233—224.

⁵⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁹ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 117, 121, 122; *Din istoria Transilvaniei*, II, București, 1963, p. 218—219.

⁶⁰ A. Egyed, *Falu, város, civilizáció*, București, 19.., p. 158—159.

⁶¹ *ArhStat Dej*.

⁶² J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—196.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 128.

⁶⁵ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—196.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 193.

cu care Transilvania se considera un întreg organic, divizat nelegiuit, doar temporar⁶⁷. La 17 mai 1898, această linie se va prelungi cu 29,560 km și patru stații pînă la Bistrița Birgăului⁶⁸.

Din avantajul liniilor ferate ce-și aveau răspindite la confluența Someșurilor lipsea acum doar aceea ce se cerea să lege Sălajul și Sătmarul de restul Transilvaniei și România liberă — linie a cărei înscriere în defileul Someșului sălăjean părea un imperativ al naturii acestor locuri însăși. Aceasta se impunea cu atît mai mult cu cît pînă la începutul deceniului 9 al secolului trecut, Sălajul rămăsese izolat și de rețelele feroviare dinspre vest. Abia la 24 decembrie 1887 se vor inaugura în această parte a țării primele linii ferate: secțiunile Carei—Zălau și Sărmășag—Șimleu Silvaniei⁶⁹, concepute, în primul rînd, pe legătura rapidă cu Ungaria dar mai ales ca mijloc de secătuire a solului și subsolului acestor locuri de bogățiile lor. Virfurile burghezo-moșierimii maghiare, de asemenea, erau conștiente că valoarea unor domeniile ale lor din această parte de țară crește în raport cu apropierea de calea ferată. O corespondență din 9 aprilie 1885, spre exemplu, ținea să dezvăluie că „... prețul bun de 4000 fl.... la vânzarea moșiei Giorocuta, pe seama baronesei Kemény Ilona, e datorat între altele, faptului că moșia este lingă calea ferată”⁷⁰. Aspecte ca acesta, popularizate, trebuiau să — sti muleze și pe alți mari proprietari să sprijine mai mult construcția căilor ferate în Sălaj demonstrîndu-li-se că beneficiul va fi în primul rînd al lor. Pentru construcția liniei ferate Zălau—Carei, de asemenea s-a cerut și satelor românești de Sub Codru „... să dea anual 20—30 de florini, timp de zece ani, pentru niște acții ce li se vor da în schimb”⁷¹.

Menționăm totuși că, în discuțiile privitoare la căile de comunicație din Sălaj s-au ridicat și voci care atrăgeau atenția asupra privilegiilor exagerate ce se acordau căilor ferate în vreme ce căile rutiere tradiționale erau neglijate și într-o stare cu totul necorespunzătoare. În ședința Parlamentului din Budapesta, la 7 februarie 1873, spre exemplu, George Pop de Băsești — deputatul de Cehu Silvaniei, luînd cuvîntul la dezbatererea proiectului prezentat de ministrul comunicațiilor privitor la dezvoltarea căilor ferate, arăta că pe drumurile din județele Sălaj, Cluj și Satu Mare „se înecă bieții oameni în noroi. Sunt anotimpuri cînd nimeni nu pleacă singur la drum. Are nevoie de cinci tovarăși. Abia cu cai de la mai multe căruțe ei pot scăpa de împotmoliri”. În continuare, vrînd să caracterizeze protecționismul de stat pentru căile ferate, deputatul de Cehu Silvaniei îl aseamănă cu o „mamă vitregă care, în loc să împartă piinea în mod egal între copii, o dă toată copilului ei”⁷². Puncte de vedere diferite apar și în ce privește prioritatea de executare a unor noi acțiuni de cale ferată peste Sălaj. Pe timp ce trece lîsă, opțiunile se limpezesc, iar în prim plan se impune necesitatea realizării grabnice a tronsonului feroviar Dej—Zălau. La 25 iunie 1887, unul din fruntașii autorității administrative comitatense de la Zălau, Lajos Szikszai (nașul de botez al Elenei Hossu-Longin) îi scria lui George Pop de Băsești (tatăl susamintitei): „Legătura cu Dejul e vitală, fiindcă de secole se transportă sarea și lemnul. În comparație cu această linie, cea dintre Cehu Silvaniei și Baia Mare vine numai pe al doilea plan”⁷³. Din aceeași sursă găsim cîteva date și asupra valorii lucrărilor pe tronsonul feroviar Dej—Zălau: „Această linie — i se aducea la cunoștință lui Pop de Băsești — costă mai bine de 3 milioane de florini. Ministerul de comunicații dă suma cea mai mare. Localnicilor le revine numai acoperirea sumei de 350.000 florini — anume 27000 județului Szolnok—Dăbica și 80.000 județului Sălaj ... Plasa Cehului putea ușor contribui cu 10.000 florini”⁷⁴.

⁶⁷ Szolnok—Doboka vármegye közlönye, 1890 scria: și dacă nu nităm că pe valea îngustă a Someșului Mare, plecînd de la Beclean prin munții Rodnei este deja trasată linia către Cîmpulung și dacă mai adăugăm linia care ar urma să pornească din Sărățel, prin Carpații Răsăriteni spre Moldova, iar prin Roman să fie legată de Dunărea de Jos, care spre Galați ar duce la Marea Neagră; toate acestea la un loc înseamnă că linia ferată someșană, concepută fără pretenții, ar crea o asemenea rețea de căi ferate, care ar deschide spre răsărit o cale cu totul nouă, a cărei importanță este inestimabilă chiar și numai din punct de vedere economic” cf. V. Topan, *op. cit.*, p. 3.

⁶⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—194.

⁶⁹ Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 129.

⁷⁰ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 320; *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 219.

⁷¹ *Ibidem*, p. 320.

⁷² *Ibidem*, p. 36—37, 218—220; T. V. Păcățianu, *op. cit.*, VI, p. 161—163.

⁷³ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 318—320.

⁷⁴ *Ibidem*;

Lucrările de construcție a liniei ferate de-a-lungul Someșului sălăjan (secțiunea Dej—Zalău) se pare că au început în a doua parte a anului 1887. Într-o monografie a satului Căpilna (com. Gilgău; jud. Sălaj), se menționează că între 1886 și 1890 „... se construiește peste hotarul satului și satelor vecine terasamentul căii ferate someșene. Timp de trei ani țărani lucrează cu lopata plătindu-li-se 80 (optzeci) cruceri ziua de lucru”⁷⁵. Lucrările, credem noi, s-au executat sub conducerea inginerului proiectant Peterfi Sigismund — director în patronatul Societății de cale ferată Someșana, care, de asemenea, mai avea în frunte un președinte și doi vicepreședinți⁷⁶.

La finele anului 1890 construcția liniei Dej—Zalău se apropia de sfârșit. La 3 august, ministrul agriculturii face deja o vizită pe șantierul acestei lucrări și se declară deosebit de satisfăcut de mersul lor. La 27 septembrie 1890 se face prima cursă, de probă, pe acest traseu. Se putea da deci în folosință! În legătură cu inaugurarea liniei ferate Dej—Zalău se știe că, inițial, aceasta se stabilise pentru data de 28 septembrie 1890, orele 8. Deoarece ministrul comunicațiilor nu putea veni să participe și el la festivități la acea dată, „din cauza altor treburi urgente și importante” inaugurarea s-a amînat pentru ziua de 1 octombrie 1890. Începutul manifestărilor s-a făcut de-altfel, în preziua inaugurării la Dej, prin prinierea sârbătorească a unor personalități implicate direct în realizarea căii ferate, printr-un miting în piața orașului, urmat de retragere cu torțe și un concert. A doua zi de dimineața, la 1 octombrie, în gara Dej, pe lângă numeroși locuitori ai orașului, se află și o mulțime de oaspeți sosiți cu trenurile de la Cluj și Bistrița. După un prînz copios la restaurantul gării, în ovațiile multîmii, trenul inaugural pornește în prima cursă pe linia Dej—Zalău, nou construită⁷⁷, linie avînd o lungime de 98,829 km, cu mică ramificație, de utilizat doar în scopuri strategice, spre Crișeni, în lungime de 0,476 km⁷⁸. Toate cele 11 gări, inaugurate cu acest prilej (Cițcău, Gilgău, Glod, Rus, Ileanda, Răstoci, Letca, Băbușeni, Surduc, Jibou și Mirșid) sînt împodobite cu frunze și flori, iar entuziasmul e de nedescris. Acolo unde existau lucrări de artă importante, trenul își încetinește mersul, iar călătorii coborau și-l însoțeau pe jos, pentru a vedea ce era de văzut. La Cițcău și Gilgău gările erau înțesate de mulțimea sătenilor din împrejurimi, dornică să fie martora trecerii primului tren prin aceste meleaguri. La Ileanda trenul inaugurat e întîmpinat cu muzică. La Jibou mulțimea entuziasă întîmpină călătorii cu cuvîntări și o gustare consistentă urmată de bere bavareză. Zalăul-gară și capăt de linie din 1887 era o masă imensă de oameni, pentru care, la colțurile străzilor, cîntau 13 tarafuri. După o masă servită la prefectură, pe la orele 18.45 oaspeții și trenul sârbătorec fac cale întoarsă, iar la orele 22 ajung din nou la Dej, unde manifestările inaugurale iau sfîrșit cu un mare bal pentru oficialități⁷⁹. Într-o astfel de atmosferă entuziastă, la Dej se întregia unul din principalele triumphiuri feroviare din nord-vestul țării, iar Sălajul își făcea cale deschisă spre zonele Bistriței, Clujului, Banatului, Brașovului și spre rețeaua feroviară românească, peste Carpați.

După inaugurare, pe linia Cluj—Dej—Zalău circulau zilnic două trenuri de persoane și două trenuri mixte (de mărfuri și călători), iar pe linia Dej—Bistrița o altă pereche de trenuri mixte. Unul din trenuri le personale, spre exemplu, pleca din Cluj la ora 7.25, sosea în Dej la 9.31, iar la 9.46 continua spre Jibou, de unde la 12.36 lua plecarea spre Zalău, unde ajungea la ora 13.36⁸⁰.

La 9 ani după darea în folosință a liniei Dej—Zalău, la 2 octombrie 1899 se vor inaugura încă două secțiuni ale căilor ferate someșene de extremă importanță pentru Sălaj: Jibou—Baia Mare (cu 10 gări de-a-lungul a 58,480 km) și Ulmeni Sălaj—Cehul Silvaniei (în lungime de 19,38 km)⁸¹. În acest fel Jiboul, cu gara, depoul nou înființat și celelalte dependențe ale căilor ferate, devine cel mai important nod de cale ferată de pe cursul mijlociu al Someșului. Tot în 1899, la 29 decembrie, e dat în exploatare tronsonul feroviar Șimleul Silvaniei—Marghita, iar la 16 iunie 1900 linia Abrud—Satu Mare⁸². În felul acesta se ajunge la cei 194 km

⁷⁵ I. Văleanu, *Satul din pădure, Căpilna*; mss. în posesia familiei Băieșu, din Dej.

⁷⁶ J. Kádár, *op. cit.*, p. 197; A. Egyed, *op. cit.*, p. 159, nota 27.

⁷⁷ *Szolnok—Doboka vármegye közlönye*, nr. 40 din 5 octombrie 1890, p. 1—2.

⁷⁸ J. Kádár, *op. cit.*, p. 193—196.

⁷⁹ Vezi nota 77.

⁸⁰ J. Kádár, *op. cit.*, p. 194—196; V. Topan, *Din istoricul liniei de C.F. mss Dej*, 1970, p. 4 (colecția E. Lazăr din Dej).

⁸¹ J. Kádár, *op. cit.*, p. 196; Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 129; *Buletin tehnic informativ*, Regionala C.F.R. Cluj, nr. 1, 1984, p. 117.

⁸² Al. Cebuc—C. Mocanu, *op. cit.*, p. 129; *Buletin tehnic* ... 1, 1984, p. 11.

de drum feroviar pe care-l are Sălajul în prezent, ceea ce reprezintă o densitate medie de 50,5 km/1000 kmp, densitate superioară celei de pe întreaga țară (46,4 km/1000 kmp)⁸³.

Până la finele secolului al XIX-lea, ansamblul căilor ferate someșene însuma peste 300 km de cale ferată, 36 gări, 119 cantoane, depouri importante la Dej și Jibou, revizii de vagoane, întreținere a liniilor și materialului rulant, cit și un atelier de reparații și o policlinică — amândouă înființate în 1894. Valoarea totală a fondurilor fixe din cadrul Societății de cale ferată „Someșana” se ridica, în 1900, la 11.427.104 florini. Până în 1898, din zona complexului feroviar de pe Someșuri, s-au transportat, printre altele: 226.23 călători, 10.881 mobilier, doage, lemn de construcție și de foc, 1—106 mc sare, 1.036 mc materiale construcție (piatră, var, țiglă), 1.345 mc cereale și produse legumicole, 630 mc mangal, cit și pinzeturi, pielărie, spirit, bere etc.⁸⁴. Mare parte din aceste materiale, avind ca destinație Ungaria și-au făcut drumul spre beneficiari de-a-lungul Someșului sălăjan, ca urmare a traficului mare de pe liniile ferate someșene în scurtă vreme cheltuielile pentru realizarea acestora au fost amortizate.

Concepute ca mijloc de introducere a progresului tehnic în transporturi, dar și ca instrument de exploatare și de înstrăinare a bogățiilor Transilvaniei, căile ferate someșene au servit aproape patru decenii mai mult acestui scop. Ca pozitivă poate fi considerată influența pe care acestea au avut-o în dezvoltarea economică a zonei, în înlesnirea legăturilor dintre comunitățile românești intra și extracarpatice, dar mai ales în dinamizarea transportului de călători, cu mutații majore în profilul serviciilor poștale (făcute până atunci cu diligența și căruța poștală), cu atragerea spre oraș a unui mare număr de lucrători agricoli, care, în acest fel, au contribuit la dezvoltarea muncitorimii de pe Someș. Încă înainte de 1900, în cadrul societății de căi ferate „Someșana” lucrau peste 940 persoane, dintre care 490 erau angajați permanenți, iar ceilalți ca „zilieri”⁸⁵. Majoritatea acestora aveau obligația de a munci 12—16 ore pe zi, fără a avea dreptul la concediu de odihnă, asociere, greve sau alte forme de luptă pentru drepturi și libertăți democratice⁸⁶. Plățile, ca în întreaga Transilvanie, erau cu 25% mai mici decât în Ungaria, iar în Ungaria cu o treime inferioare celor din Austria⁸⁷.

În legătură cu apariția și rostul căilor ferate someșene ne-au rămas în literatură, pagini antologice, unele dintre acestea chiar de la scriitorii și publiciști someșeni. Într-o evocare „Din trecut” spre exemplu, în septembrie 1902 și publicată în 1905 în reviste „Familia”⁸⁸, Augustin Paul (Delaletca)⁸⁹ făcea o plastică paralelă între călătoriile pe vechile drumuri și cele de pe modernele (pe atunci) căi ferate, folosindu-se în acest sens de un dialog în grai sălăjan cu un bătrîn letcan, poreclit „Cătana”, pentru că, de tînăr, acesta fusese recrutat între honvezii lui Kossuth, apoi în oastea împărătească și astfel, în 12 ani a umblat toată împărăția austriacă, din Sălaj pînă prin Galiția și Lombardia, și chiar prin Țara Românească pe jos, nu cu „carul de foc” cum i se spunea trenului, în sat, pe acele vremuri⁹⁰. Într-o altă creație a lui Augustin Paul, rămasă ca document memorialistic, în volumul de proză „Între Someș și Prut”⁹¹, apărut în 1905, îl găsim pe autor întorcindu-se acasă de Crăciun, cu trenul, de la Cluj, de-a-lungul Someșului, în compania eminentului tribun al națiunii române dr. Teodor Mihali⁹², care mergea la proprietatea sa de la Chizeni împreună cu prietenul său din copilărie Ioan Ghețic, din Vărai — director al Liceului din Năsăud — care s-a coborît la Răstoci⁹³.

Succesul drumului de fier și al trenului s-a reflectat și în folclorul literar someșan de la cumpăna veacurilor XIX și XX. De atunci a rămas prin Sasa și satele vecine (comuna Ileanda) cîntecul de recrut care, printre altele, zice: „Gată inamă cufăru/Că m-așteaptă

⁸³ T. Moraru—V. Sorocovschi, *op. cit.*, 119.

⁸⁴ J. Kádár, *op. cit.*, p. 86—87.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 233—236; *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, București, 1964, p. 101 sqq.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Aug. Paul (Delaletca), în *Familia*, 21 din 22 mai—4 iunie 1905, p. 248—249.

⁸⁹ St. Mindruț, în *ActaMP*, 8, 1984, p. 615—641.

⁹⁰ Aug. Paul, loc. cit.

⁹¹ Aug. Paul, *Între Someș și Prut*, p. 180.

⁹² E. Lazăr, în *ActaMP*, 12, 1988, p. 817—826; idem, în *Tribuna Cluj-Napoca*, nr. 48 din 1 decembrie 1988; p. 10; idem, în *Familia*, Oradea, nr. 11 din noiembrie 1989, p. 10.

⁹³ V. Șotropa—N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 345—346.

ghezăsu / Ghezăsu de la Ileanda / Mă tăt strigă, haida-haida!''⁹⁴. Căile ferate someșene au cunoscut o puternică dezvoltare și în primii ani ai secolului nostru, mai ales după trecerea acestora în administrația C.F.R.⁹⁵. Se impune însă a menționa că după această preluare peste căile ferate someșene se abătuseră și catastrofe distrugătoare greu de închipuit. Prima și cea mai mare dintre acestea a fost cea din timpul vremelniceii ocupații horthyste din nord-vestul Transilvaniei (1940–1944), care a culminat în septembrie–octombrie 1944, cînd invadatorii, în retragere de data aceasta, au jefuit întregul parc de material rulant (locomotive și vagoane) și instalațiile de telecomunicații, iar inventarul imobil l-au distrus în întregime⁹⁶. O lucrare monografică în legătură cu Regionala CFR Cluj scria despre aceste evenimente de înfrîntoare amintire că „Niciodată și nimeni, de cînd există calea ferată, nu a uzat de un sistem de distrugere atît de bestial cum au făcut trupele hitleriste și hortiste în timpul retragerii lor în 1944. Aceste distrugeri au ajuns vîrfurile lor maxim în porțiunea de cale ferată amplasată pe raza Regionalei Cluj... metru cu metru, pas cu pas au minat șinele; au aruncat în aer podurile, podețele, tunelurile și lucrările de artă; au aprins și aruncat în aer gările, depourile și atelierele, după ce mai întîi le devastaseră de ce aveau mai valoros. Au răpit parcul de locomotive și vagoane, iar ceea ce nu au putut duce le-au dat foc, făcînd cimitire de vagoane și locomotive prin stații..., iar personalul a fost retras împreună cu arhivele unităților”⁹⁷. Au rămas mărturie la ceea ce afirmate mai sus o seamă de fotografii, care ajută să ne închipuim distrugerile la care au fost supuse, spre exemplu, gara, depoul, revizia de vagoane, liniile și podurile de cale ferată de la Dej sau marele pod peste Someș de la Ciocmani⁹⁸.

Printr-o muncă titanică, sub impulsul unui înflăcărat elan patriotic și al devisei „Totul pentru front, totul pentru victorie” pînă în vara anului 1945, căile ferate someșene au fost refăcute aproape în întregime. Doar valoarea refacerii podului CFR de la Ciocmani s-a ridicat la 33.428.001 lei⁹⁹. În 1947 se redau în circulație tronsoanele feroviare Ilva–Vatra Dornei și Deda–Sărățel, întregindu-se astfel circuitul ferovial intracarpatic Dej–Deda–Brașov–Sibiu–Cluj–Dej¹⁰⁰. În 1949 realizîndu-se secțiunea de cale ferată Făureni–Tecuci (90 km) se întregeste și marea magistrală extracarpatică dintre București–Roșiori–Craiova–Timișoara–Arad–Baia Mare–Jibou–Dej, Beclean–Suceava–Iasi–Tecuci–București¹⁰¹. Așa cum se poate vedea, amîndouă marile magistrale feroviare circuitale ale României au o secțiune (cotangentă comună), între Dej și Beclean, iar Sălajul are acces direct la aceasta prin linia someșană Dej–Jibou–Baia Mare. După 28 decembrie 1949 cînd se inaugurează linia Salva–Vișeu, legăturile feroviare ale Sălajului și întregii Transilvanii se extind pînă la Sighet și Cîmpulung pe Tisa, care pînă atunci rămăseseră multă vreme izolate de țară¹⁰².

Studiîndu-se curenții de trafic feroviar din nord-vestul României Ciceu–Deda–Sărățel, Teiuș–Apahida și Vatra Dornei–Ilva Mică puternic influențați de traficul de tranzit inter-

⁹⁴ Informator N. Lazăr (a lui Ionuț Ștefan) (1984–1986, satul Sasa, com. Ileanda, nr. 42, poreclit Vlădicu.

⁹⁵ G. Minzat, op. cit., p. 93–94: „Pînă în 1923 linia ferată de la Apahida în jos pînă la Dej și de aici la Rodna Veche, Borghorund, Baia Mare etc. era proprietatea unei societăți particulare pe acțiuni numită „Calea someșană”, cu majoritatea acțiunilor în mîinile unui vienez cu numele Biozi. După preluarea imperiului român guvernul a numit un comisar pe lîngă această societate, pe inginerul Cornel Mesaroșiu, care fiind ales în cele din urmă din partea societății ca director, cu multă pricepere și cu mină de fier a consolidat stările anarhice create la această instituție de corpul funcționarilor format din elemente curat ungurești. În anul 1923 linia a fost preluată în administrația statului. Șeful gării Mihail Alexandrescu; șeful atelierului (de reparat vagoane) Francisc Vidovski; șeful serviciului de întreținere ing. Gustav Rosner, ing. Carol Nagy.

⁹⁶ C. Botez, op. cit., p. 312–313; *Monografia economică a Regiunii Cluj*, partea a VII-a: transportul feroviar, Cluj, 1958, p. 26–27; E. Lazăr, 100 de ani de transport feroviar someșan – comunicare la sesiunea de comunicări științifice, Dej, 18–19 februarie 1982, p. 5.

⁹⁷ Vezi nota 96.

⁹⁸ Ibidem

⁹⁹ Ibidem, p. 27–28.

¹⁰⁰ C. Botez, op. cit., p. 59, 321.

¹⁰¹ Idem, p. 330.

¹⁰² Ibidem; Vezi și nota 96, p. 28; Al. Cebuc–C. Mocanu, op. cit., p. 123, arată că tronsonul feroviar de frontieră Sighet–Cîmpulung pe Tisa, a fost inaugurat la 19 noiembrie 1872.

național prin Halmeu și Valea lui Mihai, s-a impus atenției necesitatea reglării corespunzătoare a acestor curenți și a construirii în acest scop a unei mari stații de triere a materialului rulant în locul lor de întâlnire, la Dej. Lucrările de construire a triajului de la confluența Someșurilor au început în 1949, pe temeliiile dispărute puse cu ani în urmă, iar darea acestuia în exploatare s-a făcut în anul 1953. Inițial, triajul Dej avea 25 km cale ferată — cu grupe de primire (5), triere (16), tragere, coloană sonoră și alte servicii, cu posibilități de prelucrare zilnică a 1.200 vagoane (față de 550 în vechea stație Dej-călători)¹⁰². În zona triajului a fost înființată și o nouă Revizie de vagoane (în 1954), iar la 31 martie 1955 se dă în folosință Depoul nou, construit în zona triajului. De la bun început, acesta avea capacitatea de remizare a 60 de locomotive cu aburi, repararea a 55 și pregătirea pentru drum a 48 de locomotive, existind, în același timp, posibilități de dublare a acestor capacități pentru eforturi minime. Depoul Dej devenise în acel moment cel mai mare și mai modern din țară, după depoul de la Timișoara. Valoarea lucrărilor de la Dej-Triaj s-a ridicat, pînă la inaugurare, la 33.428.000 lei¹⁰⁴.

În perioada amintită, de asemenea, sînt refăcute și dezvoltate unele gări, precum cele de la Dej-călători, Căței, Căpîlna, Răstoci, Surduc, Var, Jibou asigurîndu-se cu instalații de semnalizare și telecomunicații noi, rampe de încărcare-descărcare, magazine de mărfuri și bagaje. La Dej, se reînființează Policlinica CFR și Restaurantul Gării, clubul CFR (1951) și Biroul de Voiaj (1953)¹⁰⁵. Lucrări importante se întreprind pentru refacerea, dezvoltarea și modernizarea Depoului Jibou, astfel încît, pînă în 1957, spre exemplu, se mecanizează zenk-canalul (1954), se realizează instalația de ventilație mecanică (1955), sînt puse în funcție dispozitive de ridicare a pompelor de aer pentru montare și demontare a bielorlor, se mecanizează transportul și coborîrea osiilor de locomotive. Pînă în 1958, Depoul Jibou dispunea deja de 7 canale de spălare a locomotivelor (în vreme ce la Dej existau 11, la Cluj 7 și la Bistrița 2 asemenea canale)¹⁰⁶. Ca urmare numărul mediu zilnic de locomotive echipate pentru transport în Depoul Jibou se ridica în 1957 la 17, iar în 1958 la 58 (la Dej—73, iar la Cluj—72)¹⁰⁷. Pînă în 1955, pentru linia Dej—Jibou—Zalău și celelalte linii feroviare sălăjene, demnă de menționat este și realizarea unor sisteme de centralizare electro-mecanică și electronică¹⁰⁸.

Cursul impetuos al dezvoltării și modernizării comunicațiilor feroviare pe Someșuri a fost însă întrerupt cu brutalitate de inundațiile fără precedent (trei mari viituri) dintre 12 și 15 mai 1977¹⁰⁹. Tăvălugul de ape ale Someșului și afluenților săi, ridicat la cota 3,30 m, a distrus zeci de km de cale ferată (69), mai multe poduri (16) între care și cele de la Ciocmani și Dej¹⁰⁹, lucrări de artă, instalații, edificii din zona complexului feroviar de pe Someș, valoarea stricăciunilor ridicîndu-se la 44.813.000 lei, în vreme ce pierderile impuse prin stagnarea activității se ridicau la suma de 13.535.000 lei¹¹⁰.

Și de această dată, într-un timp foarte scurt, rețeaua feroviară de pe Someș a fost refăcută, apoi dezvoltată, modernizată complet, automatizîndu-se toate sistemele de semnalizare și telecomandă. De asemenea, în 1971, a fost dublată linia Cluj—Dej—Beclean, iar în 1988 linia Dej—Ileanda. În 3 iunie 1978 se dă în exploatare linia ferată electrificată Dej—

¹⁰² C. Botez, *op. cit.*, 28, 28, 207.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 194; S. Florea, în *Lupta CFR*, București, nr. 1694 din 10 octombrie 1981, p. 4.

¹⁰⁵ Vezi nota 96, dar p. 55; *Gazeta Someșul*, Dej, 1 mai 1964 scria: „Recent a fost dată în folosință în stația Dej-Triaj instalația de centralizare electrodinamică tip CR 3”; G. Minzat, *op. cit.*, afirmă că Biroul de voiaj (pe atunci numit Birou de plasare) s-a înființat în 1924 și funcționa în condiții bune, șef de birou fiind Anastasiu Oprca.

¹⁰⁶ Vezi nota 96, dar p. 79, 115—116, 151.

¹⁰⁷ *Ibidem*. La p. 74 se spune că valoarea noilor instalații date în exploatare se ridica la 43 milioane lei.

¹⁰⁸ E. Lazăr—I. Rus—R. Wagner, în *Făclia*, Cluj, din 13 mai 1971, p. 3; I. Mărgineanu, *Dramatism, eroism, solidaritate, optimism*, București, 1971, p. 3—3f3; *Cronica deșteznă*, Dej, 1970, p. 4.

¹⁰⁹ E. Lazăr: vezi nota 96, dar p. 6.

¹¹⁰ *Ibidem*; vezi și E. Lazăr, începuturi ale transportului feroviar pe Someș — comunicare la sesiunea jubiliară, Dej, 18 februarie 1982.

¹¹¹ Arhivele Depoului Dej. Registru de inventar pe 1981; T. Pop, Modernizarea parcului de locomotive pe căile ferate someșene — comunicare la sesiunea centenarului căilor ferate someșene, Dej, 18 februarie 1982 (manuscris aflat în colecția E. Lazăr din Dej); E. Lazăr, în *Făclia*, Cluj, 17 februarie 1974, p. 2; C. Ștefănescu, în *Făclia*, Cluj, 24 aprilie 1982, p. 1.

Deda (94 km) și Sărățel—Bistrița (12·km)¹¹¹, iar în 1984 linia Dej—Cluj¹¹², urmînd ca în viitorul apropiat electrificarea să se extindă și pe alte sectoare someșene.

Ca urmare a dezvoltării extensive și intensive a transportului feroviar de pe valea Someșului, față de 357 km de cale ferată la începutul secolului XX, în prezent Regulatorul de Circulație înființat la Dej în 1956 în cadrul Regionalei CFR Cluj coordonează activitatea pe 568 km de drum feroviar, fiecare, din nord-vestul României, raza sa de acțiune (activitate) ajungînd pînă la Zalău, Baia Mare, Seini, Sighet, Cimpulung pe Tisa, Rodna Veche, Ilva Mică, Bistrița Birgăului, Deda, Gherla etc. Numărul total al stațiilor și haltelor coordonate din Complexul CFR Dej se ridică la 74. Dintre acestea, numai prin cele două stații din Dej (Dej—călători și Dej—Triaj) trec zilnic peste 50 trenuri de persoane și minimum 70 trenuri de marfă. Dacă se au în vedere și trenurile de marfă ce nu se descompun sau se formează în stația Dej—Triaj (cu o capacitate de prelucrare zilnică de peste 4.800 vagoane), numărul mediu al trenurilor ce sosesc și pleacă din acest nod feroviar se ridică la peste 220¹¹³.

Depourile de locomotive Dej, Jibou și Cluj — inima de oțel și energia liniilor ferate someșene — de asemenea au ajuns la noi dimensiuni. În Depoul Dej, spre exemplu, unde în anul 1981 se înregistrau doar două locomotive, în 1900 s-a ajuns la 16, în 1940 la 40, iar în 1944 ... la ... niciuna, dar în 1981 erau inventariate peste 200 locomotive, dintre care 92 cu aburi (scosse din uz 64 L.D.E 281 D.H., iar 12 electrice, capabile să transporte anual, peste 81 miliarde tone kilometrice echivalente de mărfuri și călători)¹¹⁴. În prezent Depoul Jibou este unica unitate specializată, în țară, pentru repararea și întreținerea locomotivelor cu aburi existente în rezerva de stat¹¹⁵.

Crescînd complexitatea sarcinilor de transport și comunicații de pe liniile someșene, acestea au continuat să se modernizeze, iar în același timp au fost înființate secții și servicii noi, precum cele ce ținneau de centralizare și telecomandă (C.T. 2 din 1945) și instalații de forță și tracțiune electrică (I.F.T.E. din 1978)¹¹⁶, fiecare dintre acestea meritînd o monografie aparte, cuprinzînd apariția, rolul și dezvoltarea specifică.

Numărul de oameni ai muncii care lucrează în Complexul de căi ferate de la confluența Someșurilor se ridică astăzi la peste 4.000 însumînd la trecutul său o bogată și recunoscută tradiție și competență profesională, fapt pentru care, an de an, unitățile feroviare de pe Someș se situează printre primele locuri din țară, iar ca urmare le sînt conferite înalte distincții — ordine și medalii — pentru merite profesionale¹¹⁷. Afirmarea în acest fel a unităților de feroviar de pe căile ferate din nord-vestul României, în altă ordine de idei, este și rodul preocupărilor consecutive pentru promovarea progresului tehnic, pentru formarea angajaților în cultură muncii, creației și disciplinei profesionale liber consimțite. În acest sens se acționează prin multiple mijloace, dintre care amintim doar Școala Personalului, Biblioteca și Clubul Complexului CFR Dej¹¹⁸. Așa cum se înțelege din statutul fanfarei feroviarilor dejeni (din 1909)¹¹⁹, precum și din alte documente privind activitatea cultural-artistică, științifică și profesională, multe manifestări au fost organizate pentru răspîndirea cunoștințelor, între acestea

¹¹² N. Chertes, în *Făclia*, Cluj, nr. 11735 din 26 august 1984, p. 4.

¹¹³ Conform informațiilor primite de la șefii de unități: A. Filip—Depou, I. Turdeanu—Regulatorul de mișcare, Șt. Petroșan—Stație; I. Răducanu—C.T. 2; E. Herneac—L. 7; I. Olteanu—Revizia de vagoane; Ana M. Epuran—I.F.T.E.; D. Bucșa—Drumuri și poduri; S. Chiuian—camionaj; I. Ungurușan—Financiar, Mon. Luca—Policlinica CFR.

¹¹⁴ J. Kádár, *op. cit.*, p. 194—196; T. Pop, *op. cit.*, p. 2—6; S. Flore, *op. cit.*, p. 4; Arhivele Depoului Dej. Registrul de inventar. În prezent — afirma A. Filip, șef de depou — dispunem de 22 locomotive Diesel electrice, 66 L.D.E., 8 L.D.G. și 27 electrice. Primele L.D.E. intrate în Depoul Dej sînt din anul 1967, aprilie 1; cele Diesel hidraulice din 1975 iar cele electrice din anul 1978.

¹¹⁵ După Gavril Pop — recepționar în cadrul Direcției Tracțiune și Vagoane, București.

¹¹⁶ *Complexul feroviar Dej* (sinteze statistice), Cluj, 1982 (pliant).

¹¹⁷ E. Lazăr, în *Someșul*, Dej, nr. 353 din 25 mai 1963, p. 1—3, idem, în *Făclia*, Cluj, nr. 8776 din 14 februarie 1974, p. 1; idem, în *Făclia*, Cluj, 8510 din 26 martie 1974, p. 1; I. Constantinescu, în *Făclia*, Cluj, din 16 februarie 1983; p. 1; D. Vatâu, în *Făclia*, Cluj, din 22 decembrie 1981, p. 2; *Scînteia*, 12.2233 din 20 decembrie 1981, p. 2; *Foaie volantă de la Complexul CFR Dej*, nr. 10, iulie 1978, p. 1—4.

¹¹⁸ E. Lazăr, în *Someșul*, Dej, nr. 346 din 15 decembrie 1964, p. 4; V. Chioreanu, în *Făclia*, Cluj, din 17 octombrie 1981, p. 2.

¹¹⁹ *Statutul fanfarei Căilor Ferate Someșene*, Dej, 1909 (în l. maghiară); E. Lazăr, în *Făclia*, Cluj, nr. 8054 din 4 octombrie 1972, p. 2.

înscrindu-se și aniversarea a „80 de ani de cale ferată Dej—Zalău” în 1970¹²⁰ și „Centenarul tronsonului feroviar Dej—Apahida”, sărbătorit, cu un an întârziere, în 1982¹²¹.

Activitate merituosă au desfășurat feroviarii dejeni în ultimele decenii și în domeniul sportiv — la tenis de masă și aeromodelism — ridicindu-se dintre ei chiar campioni naționali și internaționali¹²². E de menționat preocuparea pentru condițiile generale de muncă și viață a ceferiștilor someșeni, pentru aceștia construindu-se în ultimii ani un adevărat cartier, cuprinzând mai multe blocuri de locuințe un cămin pentru nefamiliști — cu 180 locuri — cantină cu 200 locuri, grădiniță pentru copii, etc¹²³. Pentru sănătatea muncitorilor ceferiști de pe Someș lucrează un personal medico-sanitar de aproape 100 inși. Doar în anul 1989 aceștia au asigurat asistența medicală pentru 61.095 feroviar și aparținători ai acestora, dintre aceștia 12.604 funcționind pe linia Dej-Zalău¹²⁴. Tot din grija pentru sănătatea muncitorilor feroviar se lucrează, la Dej, la amplasarea unei Policlinici noi și a unui spațiu de spitalizare corespunzător cerințelor contemporane.

După un secol de activitate, de-a-lungul arterelor de fier ale nord-vestului țării, se poate aprecia că în zona răspîntiei de drumuri de la confluența Someșurilor au apărut și s-au dezvoltat unități puternice, capabile în permanență să răspundă comandamentelor progresului economic și social, asigurării transportului de mesaje, mărfuri și călători rapid și în condiții de siguranță deplină, contribuind astfel la împlinirea aspirațiilor de prosperitate generală a României.

EMIL LAZĂR

CENT ANNÉES DE TRANSPORT FEROVIAIRE PAR LA VALLÉE DE SOMEȘ

(R e s u m é)

Après une brève incursion dans l'histoire du transport des messages, des marchandises et des personnes dans le monde (en général) et sur le territoire de la Roumanie en particulier on souligne quelques — uns des moments les plus importants du développement des voies de communication dans le Nord-Ouest du pays, dans le bassin de la rivière de Someș, surtout dans sa portion du département du Sălaj.

La réalisation et la mise en fonction de la voie ferrée Dej—Zalău au mois d'octobre 1890 sont considérées comme des événements décisifs dans l'évolution des transports sur la vallée de Someș.

L'apparition et le développement du transport ferroviaire dans la région sont traités dans le contexte politique, social et économique de l'époque d'une manière qui met en évidence les causes qui ont imposé la nécessité de cet ouvrage et les facteurs qui ont stimulé son accomplissement; sont soulignés, ensuite, les efforts dramatique pour la reconstruction et la modernisation des voies ferrées et du matériel roulant après les destructions provoquées par les deux guerres mondiales, et les grands inondations du mois de mai 1970.

On met aussi en valeur l'importance de cette artère de circulation de la région en liaison avec les autres régions de la Roumanie et dans ses connexions avec les pays de l'Europe. Cette artère contribuant considérablement à l'épanouissement général du département Sălaj dans les cent ans de son existence.

¹²⁰ E. Lazăr-Dejeanu, în *Făclia*, Cluj, din 16 octombrie 1970, p. 2; Programul aniversării a 80 de ani de transport feroviar pe linia Dej—Zalău, Dej, 1970.

¹²¹ Programul sesiunii de comunicări „100 de ani de transport feroviar pe Someș” Dej, 18—19 februarie 1982;

¹²² Așa cum a fost, spre exemplu, tenismenul Dorin Giurgică și aeromodelistul I. Nițescu.

¹²³ S. Florea, *op. cit.*, p. 4.

¹²⁴ Dare de seamă statistică. Arhivele Policlinicii CFR Dej; *Foaia volantă* ... p. 4

Fig. 1. Carte poștală — scrisă în 30 august 1908 — cu imaginea locomotivei 1—19 staționând într-o gară pe căile ferate someșene

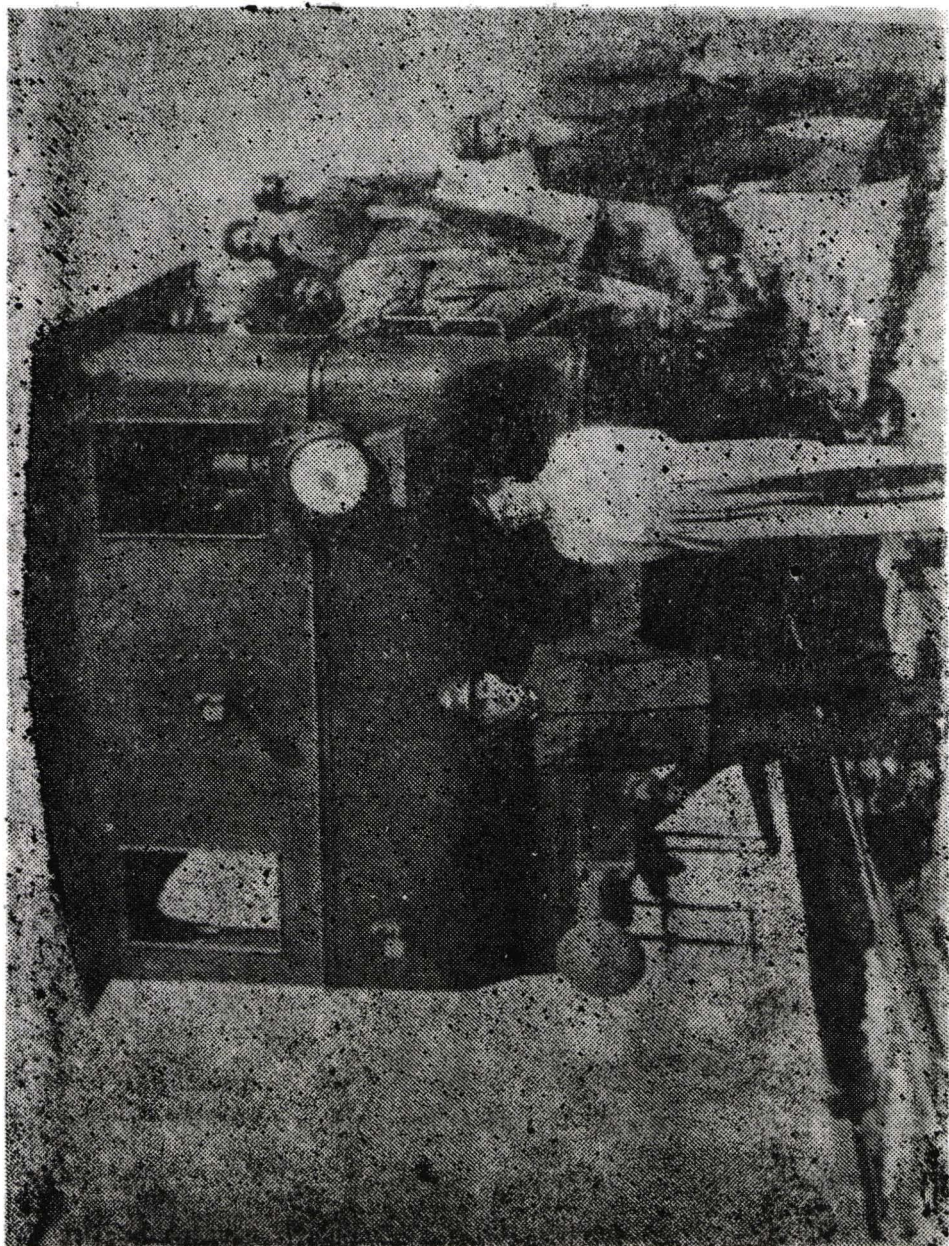

Fig. 2. Locomotiva 1—19 (văzută din spate) și personalul însoțitor și de manevră în anul 1908.

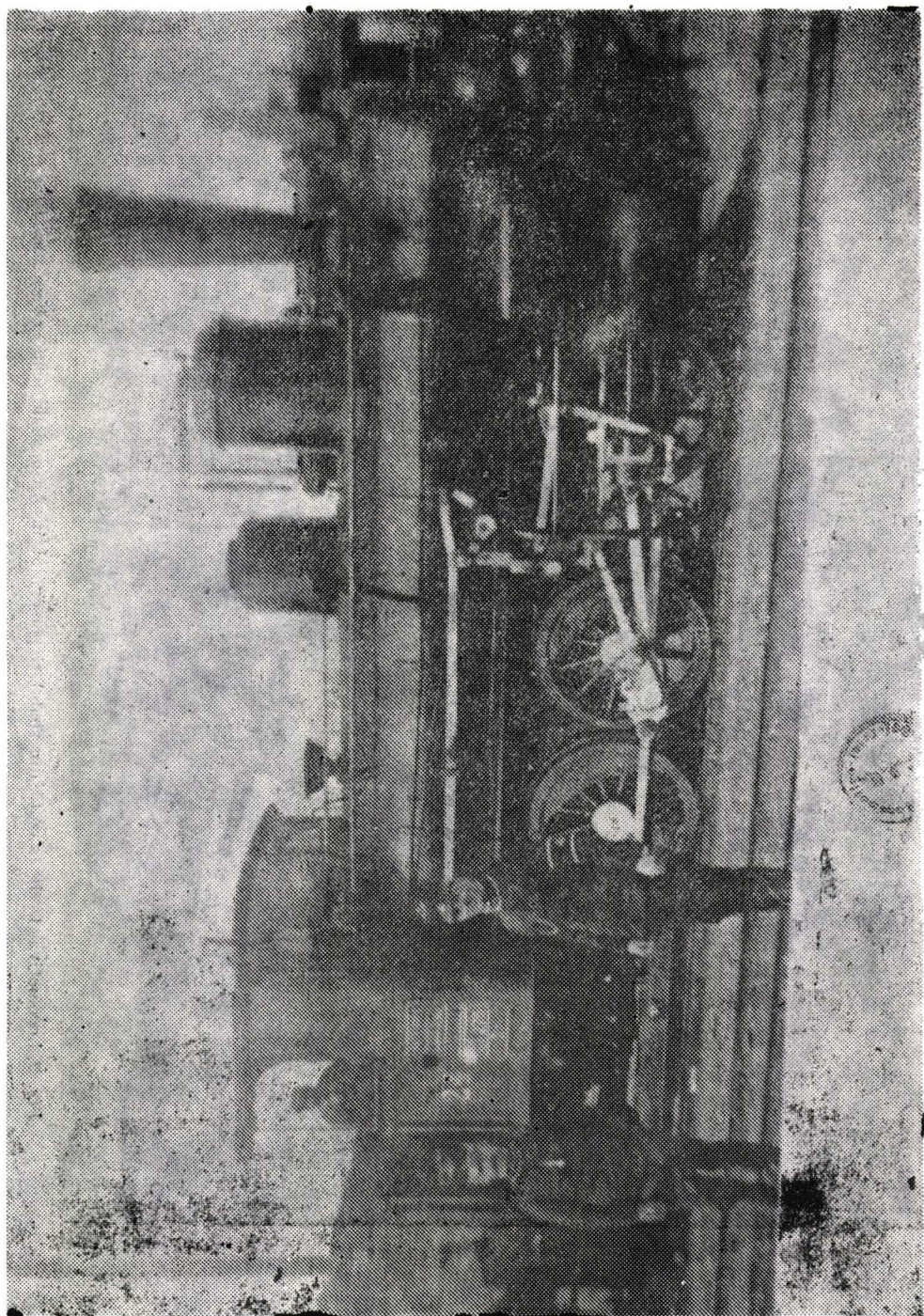

Fig. 3. Locomotiva 370-021 pe căile ferate someșene.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

CONTRIBUȚII SĂLAJENE LA ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI MARII UNIRI

Primele consemnări despre desfășurarea actului revoluționar al Marii Uniri în Sălaj apar în presa interbelică sălăjeană de la începutul deceniului III, ele fiind cu rare excepții, relatări ale unor evenimente locale în care autorii lor au fost implicați nemijlocit. Aceste relatări, de regulă fără pretenții științifice, au meritul că, la puțini ani după consumarea evenimentului epocal, al Marii Uniri, au adus la cunoștința opiniei publice și a istoricilor problemei fapte reale, brute, ce altfel ar fi rămas, poate, pentru totdeauna uitate. Astfel, Ioan Deleu¹ și Alexandru Aciu² au publicat în *Gazeta de Duminică* câteva relatări despre evenimentele anilor 1918—1919 din zona Șimleu-Crasna, aflată temporar (din ianuarie 1919 până la jumătatea lunii aprilie 1919) dincolo de linia demarcațională provizorie.

Ulterior în deceniul IV, după cîteva ani de tăcere, apar în presa locală alte două relatări demne de consemnat: Grațian O. Mărcuș — *Expediția de la Mal. Un episod din anul 1918*³ și Leontin Ghergariu — *O familie de luptători naționali: II Victor Deleu (1876—1940) — un făptuitor pentru Unire*⁴.

Ca lucrări speciale, e drept, nu de prea mare întindere, apar în anii 1932 și 1938 două însemnări memorialistice aparținînd foștilor comandanți ai Gărzilor Naționale Române din zona Șimleu-Crasna: Coriolan Meseșian⁵ și Alexandru Aciu⁶.

La jubileul de un sfert de veac al Marii Uniri, „primul jubileu îndoliat, înțepenit la o piatră de hotar”⁷, contribuția Sălajului la înfăptuirea marelui act este evocată în cîteva pagini din lucrările: *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918* și *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918*⁸. O emoționantă evocare a drumului parcurs de delegații sălăjeni pînă la Alba Iulia — cetatea Marii Uniri — precum și a atmosferei înălțătoare de pe Cîmpul lui Horea din 1 Decembrie 1918, publică, în 1943, preotul Aurel Ghilea — refugiat din teritoriul vremelnic ocupat. Articolul este intitulat: „Amintiri de la 1 Decembrie 1918”⁹.

Trei lucrări dedicate aspectelor militare ale procesului de integrare a județelor românești din vestul țării în cadrele statului național unitar

¹ *Gazeta de duminică*, Șimleu Silvaniei, nr. 31 din 5 august 1923.

² *Idem*, nr. 40 din 2 decembrie 1923.

³ *Gazeta Sălajului*, Zalău, nr. 18 din 1 mai 1937.

⁴ *Țara Silvaniei*, Zalău, nr. 1/1940, p. 68—72.

⁵ C. Meseșian, *Un episod al ostacilor*, Șimleu Silvaniei, 1932.

⁶ Al. Aciu, *Șimleu sub linie demarcațională* în volumul T. Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 315—317.

⁷ *Tribuna*, Brașov, 1 Decembrie 1943 — număr festiv, p. 85.

⁸ Ambele lucrări au apărut la București în 1943.

⁹ *Tribuna*, Brașov, 1 Decembrie 1943 — număr festiv, p. 84—85.

român analizează pertinent și situația județului Sălaj în perioada ianuarie-aprilie 1919¹⁰.

De asemenea, în perioada interbelică, apar frecvent în presa sălăjeană, regională și centrală, articole care se referă la evenimentele anilor 1918—1919. Nereferindu-se în mod expres la contribuția locuitorilor sălăjeni la Marea Unire, aceste articole nu fac obiectul analizei noastre.

Timpe de aproape 15 ani (1943—1957) nu au apărut informații demne de semnalat¹¹ referitoare la evenimentul aflat în studiu.

În anul 1960, apare lucrarea 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România* de V. Liveanu. Întocmită pe baza unui material documentar inedit, lucrarea analizează în cadrul problematicei enunțate și situația din unele localități sălăjene¹². Informațiile din această lucrare au fost preluate apoi integral în alte lucrări apărute cu ocazia semicentenarului Marii Uniri¹³.

Anul 1968 constituia un an de referință în studierea și începutul publicării organizate a informațiilor referitoare la contribuția Sălajului la Marea Unire. Astfel, au apărut, până în prezent, un număr apreciabil de articole, studii și culegeri de documente semnate de următori autori: Paul Abrudan¹⁴, Liviu Botezan¹⁵, Valentin Dărăban¹⁶, Doru E. Goron¹⁷,

¹⁰ Gen. D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921, p. 46—48; C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, București, [1924], p. 541—543, 546, 552—555; C. Drăgănescu, *Campania 1918—1921*, curs predat la Școala superioară de război în anii 1926—1929, p. 81—82.

¹¹ vezi în acest sens *Studii — revistă de istorie*, nr. 5/1957, p. 127—140 și *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, I-II/1958—1959, p. 313—342.

¹² vezi p. 484—485, 497—498, 529 și 534.

¹³ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, București, 1967; *Desăvîrșirea unificării statului național unitar român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968; Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968; *Maramureșul și Unirea (1918)*, Baia Mare, 1968; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, București, 1970 și 1972 (ediția a II-a).

¹⁴ *Aspecte ale luptei sălăjenilor pentru desăvîrșirea unității de stat a României în Năzuința*, Zalău, nr. 40 din 9 noiembrie 1968; *Contribuția Sălajului la desăvîrșirea unității de stat a României*, *idem*, nr. 1062—1065 din 11, 18, 25 octombrie și 1 noiembrie 1978; *Documente inedite privind participarea sălăjenilor la revoluția din 1918 și Unirea Transilvaniei cu România*, în *Acta MP*, 5, 1981, p. 473—505; *Din însemnările participanților la lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România*, *idem*, 7, 1983, p. 295—307; *Documente politice privind desfășurarea evenimentelor politico-militare din Transilvania după Adunarea Națională de la Alba Iulia*, *idem*, 9, 1985, p. 441—489.

¹⁵ *Mișcări țărănești din toamna anului 1918 și rolul lor în înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România în Năzuința*, Zalău, nr. 42 din 22 noiembrie 1968; *Mișcări țărănești din județul Cluj în anii primului război mondial* (în colaborare cu C. Enea) în *Acta MN*, 1971, p. 341—355.

¹⁶ Deleu, *O familie de luptători naționali în Sălaj — II. Victor Deleu*, în *Acta MP*, 5, 1981, p. 707—735; *Marea Unire în memoria sălăjenilor în Năzuința*, Zalău, nr. 1325—1327 din 29 octombrie, 5 și 12 noiembrie 1983; *Marea Unire în memoria sălăjenilor în Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 45 din 10 noiembrie 1983; *Voinea și puterea locuitorilor Sălajului în Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, noiembrie 1983 (toate patru în colaborare cu D. E. Goron); „*La Alba Iulia se bucura cu noi toată istoria noastră*” — interlocuitor Paul Gaga, *participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în Năzuința*, Zalău, nr. 1225 din 28 noiembrie 1981.

¹⁷ *Participanți sălăjeni la Marea Unire în Năzuința*, Zalău, nr. 1017 din 30 noiembrie 1977; *Victor Deleu la Iași, la 8 iunie 1917*, în *Acta MP*, 2, 1978, p. 235—238; *Participanți sălăjeni la Marea Unire în Rev. Arh.*, București, 1979, supliment, p. 178—182; *Voluntarii*

Cornel Grad¹⁸, Ion Ivănescu¹⁹, Ionel Penea²⁰, Ioan Tomole²¹, Vasile Vetișanu²² și Wagner Ernest²³. Au mai publicat, fără pretenții științifice, articole ocazionale depre desfășurarea evenimentelor Marii Uniri în Sălaj următorii: Ioan Lupa Crișan^{23a}, Grațian C. Mărcuș²⁴, Ioan Muscă²⁵, Radu Selejean²⁶, Eugen Teglaș²⁷ și Mioara Vergu²⁸.

Înainte de a încheia această succintă enumerare a autorilor și lucrărilor care au abordat problema în discuție, se impun câteva considerații

români ardeleni și buncovineni în lupta pentru desăvîrșirea statului național unitar român în Marmăția, Baia Mare, 1979–1981, p. 312–323; Deleu. O familie de luptători naționali în Sălaj — II. Victor Deleu în *Acta MP*, 5, 1981, p. 707–735; Marea Unire în memoria sălăjenilor în *Năzuința*, Zalău, nr. 1325–1327 din 29 octombrie, 5 și 12 noiembrie 1983; Marea Unire în memoria sălăjenilor în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 45, din 10 noiembrie 1983; *Voința și puterea locuitorilor Sălajului în Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, noiembrie 1983 (ultimele patru în colaborare cu V. Dărăban); *Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916–1918)* în *Acta MP*, 11, 1987, p. 331–345 (în colaborare cu C. I. Stan); 1 Decembrie 1918. Toate drumurile țării duc la Marea Unire — Sălaj în *Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, decembrie 1988 (în colaborare cu C. Grad); *Consilii și gărzii naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare* în *Acta MP*, 12, 1988, p. 469–619 (în colaborare cu C. Grad și Wagner E.).

¹⁸ Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitetele Săltmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918–martie 1919) în *Acta MP*, 5, 1981, p. 507–555; *Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român. Linia demarcațională provizorie (ianuarie–aprilie 1919) în Sălaj* în *Acta MP*, 6, 1982, p. 251–262; 1 Decembrie 1918. Toate drumurile țării duc la Marea Unire — Sălaj în *Unirea* (supliment al ziarului *Unirea*), Alba Iulia, decembrie 1988, (în colaborare cu D. E. Goron); *Consilii și gărzii naționale în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare* în *Acta MP*, 12, 1988, p. 469–619 (în colaborare cu D. E. Goron și Wagner E.).

¹⁹ Sălăjenii în Marele Sfat al țării și în Consiliul Dirigent în *Acta MP*, 8, 1984, p. 455–457.

²⁰ Rolul consiliilor naționale române din județul Sălaj în pregătirea actului istoric de la 1 Decembrie 1918 în *Năzuința*, Zalău, nr. 1017 din 30 noiembrie 1977; *Ecouri ale actului Unirii în presa vieneză*, în *Acta MP*, 2, 1978, p. 241–248; *File sălăjene din cronică Unirii în Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 45 din 10 noiembrie 1983; *Activitatea Legiunii române din Praga* în *Acta MP*, 8, 1984, p. 449–454.

²¹ Sălajul prezent pe Cîmpia Libertății în *Năzuința*, Zalău, nr. 964 din 1 decembrie 1976; *Atitudinea populației sălăjene față de actul Unirii Transilvaniei cu România* în *Acta MP*, 2, 1978, p. 249–255; *Aspecte ale revoluției populare din toamna anului 1918 în Sălaj* în *idem*, 8, 1984, p. 445–447; *Lupta românilor din „Țara Silvaniei” pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905–1918)*, Cluj-Napoca, 1985.

²² Un luptător pentru Unirea de la 1 Decembrie 1918. Petre Borzescu și crezul statornic al unei vieți în *Năzuința*, Zalău, nr. 1050 din 18 iulie 1978; *Cartea Șimleului*, București, 1985.

²³ *Consilii și gărzii naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare* în *Acta MP*, 12, 1988, p. 469–619 (în colaborare cu C. Grad și D. E. Goron).

^{23a} Sălăjenii și lupta pentru Unire în *Năzuința*, Zalău, nr. 698 din 30 noiembrie 1973. ²⁴ Pe marginea articolului „Alba Iulia, 1 Decembrie 1918. Sălajul prezent pe Cîmpia Libertății în *Năzuința*, Zalău, nr. 965 din 8 decembrie 1976.

²⁵ Contribuții sălăjene la desăvîrșirea statului național unitar român de la 1 Decembrie 1918 în *Năzuința*, Zalău, nr. 1433 din 23 noiembrie 1985; Contribuții sălăjene la Marea Unire în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 47 din 19 noiembrie 1987.

²⁶ *Veacuri de luptă și împliniri în România literară*, București, nr. 48 din 30 noiembrie 1978.

²⁷ „Sîntem mîndri că trăim într-o țară liberă, prosperă și demnă” în *Scînteia*, București, nr. 12.827 din 19 noiembrie 1983.

²⁸ „Ne-am dus să vedem cum înfloare țara” în *Scînteia tineretului*, București, 21 noiembrie 1983.

critice. În primul rînd, accentuăm că primele consemnări ale desfășurării actului Marii Uniri în Sălaj au fost publicate cu ocazia unor evenimente aniversare și la îndemnul unor foști participanți la evenimentele tumultuoase ale anilor 1918—1919 și, drept urmare, aceste consemnări nu sînt lipsite de unele erori de informare, care, din păcate, au fost preluate și amplificate și de alți cercetători ai perioadei.

În ceea ce privește lucrările ultimelor două decenii, trebuie să arătăm că majoritatea se bazează pe documente inedite de arhivă, memorii ale veteranilor Unirii etc., dar, așa cum am menționat anterior, unele din aceste lucrări preiau erorile de informare din lucrările mai vechi și, ceea ce este mai grav, le amplifică involuntar. Astfel, Vasile Vetîșanu²⁹ reia informația eronată referitoare la situația plasei Șimleu Silvaniei în perioada decembrie 1918—1919 și mai adaugă alte erori. Același Vasile Vetîșanu consemnează — fără a verifica corectitudinea informației — opinia lui Petre Borzescu că, la Șimleu Silvaniei, în noiembrie 1918, în parcul orașului s-ar fi desfășurat o mare adunare națională³⁰, la care ar fi participat Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș și Iuliu Maniu, ceea ce este o pură invenție.

Enumerînd personalitățile istorice din Sălaj, Paul Abrudan³¹ afirmă greșit că Alexandru Vaida ar fi originar din Sălaj. Același Paul Abrudan, transcrie greșit unele documente de epocă³², numele unor localități sălăjene (vezi cazurile Ileanda, Tămașa, Tămășești) și cronologia unor evenimente (nespecificarea stilului — vechi sau nou — duce la desincronizări evidente)³³.

Recordul greșelilor îl deține cel mai harnic cercetător — pînă acum al perioadei, Ioan Tomole. Astfel, în culegerea *Lupta românilor din „Tara Silvaniei” pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905—1918)*, (Cluj-Napoca, 1985), Ioan Tomole comite o serie de erori grave care anulează, în final, intenția laudabilă de a pune la îndemîna publicului și a specialiștilor un instrument de lucru complet și coerent. Enumerăm cîteva dintre greșelile flagrante: traduceri anapoda din limba maghiară în limba română, cu efect hilar; greșeli de transcriere; localizări geografico-istorice fanteziste; nerespectarea cronologiei și a obiectului lucrării etc., pe scurt o înșiruire incoerentă de date și fapte ce nu aduc prea multe noutăți, ci, dimpotrivă introduc confuzii și în probleme deja elucidate de cercetările anterioare.

Nici semnatarii acestor rînduri, autori împreună cu Wagner Ernest ai lucrării „*Consilii și gărzi naționale române în Sălaj în anul 1918. Contribuții documentare*”³², n-au fost scutiți de o serie de inexactități, nu esențiale, dar regretabile. Astfel, chiar titlul era formulat corect astfel: *Consilii și gărzi naționale române în Sălaj (Contribuții documentare)*. De asemenea, pentru preluarea corectă a informațiilor, semnalăm îndreptarea cîtorva

²⁹ V. Vetîșanu în *Cartea Șimleului*, București, 1985, p. 160—163.

³⁰ *Idem* în *Năzuința*, Zalău, nr. 1050 din 19 iulie 1978.

³¹ P. Abrudan în *Năzuința*, Zalău, nr. 40 din 9 noiembrie 1978; *idem*, nr. 1062 din 11 octombrie 1978.

³² *Idem* în *Acta MP*, 5, 1981, p. 490—505.

³³ *Idem* în *Acta MP*, 9, 1985, p. 441—489.

³⁴ *Acta MP*, 12, 1988, p. 469—619.

erori de corectură. La p. 498—499, la pozițiile 76 și 126, numele corect al comandantului G. N. R. este Victor Sima și nu Viscot Sima (informație preluată de la Paul Abrudan); la p. 499, la pozițiile 127 și 135, datele corecte sînt 5 ianuarie 1919 și respectiv 20 noiembrie 1918. Tot la tabelul întocmit (p. 497), trebuiesc amintite localitățile Dragu (C. N. R. și G. N. R. se constituie în noiembrie 1918) și Fodora (președinte C. N. R., constituit la 12 noiembrie 1918, fiind Alexiu Ilieș). La poziția 31, localitatea Ciaca: președinte C. N. R. — Ioan Aluaș (cf. documentului nr. 32, p. 535). Mai menționăm că documentul de la p. 506 apare nenumărat, el trebuind să poarte în acest caz nr. 1/A, iar totalul documentelor inedite publicate fiind de 74. Tot dintr-o regretabilă eroare de corectură, la p. 502, notă subsol 143, apare I. Tomoaie în loc de I. Tomole.

Nutrim ferma convingere că viitoarele cercetări vor scoate la lumină alte noi date și fapte privitoare la evenimentul tratat, completînd patrimoniul informațional-documentar existent, și, în același timp, vor permite aprofundarea și clarificarea unor aspecte controversate sau nu îndeajuns studiate pînă acum.

CORNEL GRAD — DORU E. GORON

CONTRIBUTIONS PAR LES AUTEURS DE SĂLAJ Á L'HISTORIOGRAPHIE DE LA GRANDE UNION (1918)

(R e s u m é)

Les auteurs donnent un aperçu de la bibliographie concernant la Grande Union (1918). Elle comprend des articles parus dans divers quotidiens et revues, et aussi dans des ouvrages à part. Des erreurs de documentation, parfois très graves, sont signalées et corrigées.

PAGINI DE ISTORIE CONTEMPORANĂ ROMÂNEASCĂ

În istoria mai veche sau mai recentă a umanității sînt numeroase neamurile care au fost mereu persuadate, obsedate de timpul prezent, trăind intens, cu voluptatea irepetabilității sale. Alte neamuri, în condiții istorice modelatoare, dovedesc printr-o filosofie de masă, obsesia trecutului al unui anume trecut-moment marcat ori condiționat al traiectul evoluției lor ulterioare. Din cea de a doua categorie face parte și neamul românesc, încercat în lunga sa istorie de multe feluri de potrivnicii și factori negativi. Decurg din asemenea concepție un declarat gust și aplicare pentru *istorie*, încercarea de a o cunoaște și explica, de a-i folosi învățămintele. Acestea toate, pentru a scruta mai încrezător ziua de mîine, viitorul.

Obsesia pentru istorie la români comportă însă în contemporaneitate și explicația aparte, ce decurge din adversitățile declarate, adeseori lipsite de cel mai elementar suport justificativ, din negarea unor realități de ordin arheologic, documentar, etnografic, lingvistic etc. Într-o vreme a tendinței spre înțelegere mutuală, a unificării cultural-informaționale, respectului reciproc ce se acordă celor mai mari sau mai mici și încercărilor de atenuare a prejudecăților, pe seama istoriei românilor apar idei, „teze”, lucrări defăimătoare. O înțelegere a „nevoii de istorie” este, deci, mai mult ca necesară, în acest sens — prin exemple — ea devenind explicitară.

Un cunoscut ziarist din primele decenii ale acestui veac, din București, Ion Grecu, scria în ziarul „Adevărul” la 29 ianuarie 1915: „Chestiunea teritoriilor locuite de români din statul ungar n-a fost niciodată de o actualitate atît de necontestată ca-n zilele noastre, cînd dezlănțuirea marelui război european — așteptat cu teamă, de toată lumea — a pus la ordinea zilei rezolvarea într-un fel sau altul a problemei naționalităților. Ororile acestui război fără seamăn în istorie, pierderile enorme de vieți și dezideratele economice ce vor rezulta pe urma lui probabil vor face cu neputință ca într-un viitor mai apropiat să se mai poată dezlănțui o asemenea furtună. Pacea care se va încheia va fi, pruin urmare, o pace încheiată pentru una sau mai multe generații și popoarele interesate, direct sau indirect, în acest război vor trebui să se resemneze decenii întregi la cîștigurile ce le vor putea dobîndi în acest război. *Toată truda noastră, a generației de azi, trebuie să tindă ca rezolvarea problemei naționalităților să se facă cît mai în congruență cu aspirațiile noastre naționale: să nu mai rămînă nici un rest care să poată provoca în viitor mari sforțări războinice*”(subl. n.)

O astfel de realitate surprindea și cunoscutul geograf francez, Emm de Martone, ce îndeplinise în timpul lucrărilor Conferinței de pace de la Paris (1919/1920) funcția de secretar al Comitetului de studii, fiind concomitent un avizat cunoscător al situației din sud-estul Europei. El aprecia într-un studiu intitulat *Transilvania* la 17 august 1918: „Transilvania, Banatul și Oltenia formează reduta unde se păstrează populația dacă romanizată ... Există în afara Regatului României o masă compactă de aproape 5 milioane de români, care populează o regiune de munți și de coline ce formează un gen de bastion dominînd cîmpiile Dunării de jos și mijlocie. Această masă este absolut pură în jurul munților, mai mult sau mai puțin amestecată cu ungurii și germanii în cîmpiile și bazinele inferioare. Ea reprezintă incontestabil elementul cel mai vechi și cel mai viabil al populației, care crește mai repede decît celelalte și trebuie în mod firesc să le absorbă”¹.

¹ Vezi alături și de alte puncte de vedere identice ale unor diplomați, oameni politici, militari, ziariști etc. din străinătate, în seria *Documente 1918 la români*, I—IV București, 1984, 1986.

Rezultatul pe plan național, în ceea ce-i privește pe români, la încheierea primei conflagrații mondiale — consfințit de altfel prin tratatele de pace semnate de marile puteri — este cunoscut: recunoașterea unificării depline a principalelor provincii românești, a românilor din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banat cu Țara mamă și realizarea României Mari.

Ne interesează acum și cum anume a evoluat stăruința statală în epoca interbelică pentru a desăvîrși sub raport economic, politic, social, cultural acest proces finalizat în 1918. Pînă la criza economică devastatoare din anii 1929/33, cu excepția unor cancanuri de presă, problema națională, granițele României, nu apare ca o obișnuință prezentă, nici chiar în cercurile ungare cele mai revendicative. Odată însă cu respectiva criză, ea devine, treptat, o evidentă realitate, care masca abil, păturilor lucrătoare, realitățile economice și politice dezastruoase cu care se confrunta Ungaria (și desigur nu numai ea), abătîndu-le atenția într-o altă direcție, considerată obsesivă.

De pildă, în 1929, în *Magyar Szemle* (vol. VII, p. 136—145) Sulica Szilard semna articolul *Magyarország szerepe a román színházi kultúra fejlődésében*, iar filologul, de origină slavă dar maghiarizat L. Treml, în „La nouvelle Revue de Hongrie” (dec. 1932) scria „L'Âme roumain et la Transylvanie”, prin care introducea în largă circulație publică idel false despre așa-zisa apartenență maghiară a unor artiști din România ca Hefner, Flechtenmacher, Wachmann etc.

La acea vreme în România atacurile exterioare, ce deveneau tot mai concertate, erau privitye cu detașare, dar cu atenție.

Totuși, într-un ziar ca „Universul” (4 iunie 1933) apărea articolul *Granița noastră de vest*, semnat de istoricul Al. Lapedatu, afirmîndu-se: „Este, evident, și aceasta o psihoză ca toate psihozele prin care a trecut și va mai trece societatea omenească, în vremuri turburi și nesigure ca cele de față. Căci ori de cîte ori lumea s-a găsit în impasuri grele și în neputința de a ieși din ele, ea a căutat și a aflat cauze imaginare acolo unde ele nu sînt și nu pot fi cele reale, crezînd în ele ca într-un talisman. Căci de buna seamă, dacă n-ar fi venit catastrofala criză economică și financiară, din alte cauze, firește, decît cele preconizate de revizionisti, după cum de un deceniu de la așezarea păcii, nu s-a pus chestiunea revizuirii tratatelor, ea nu se punea nici azi”. Cunoscutul academician sesiza — întărind cu noi argumente — că: „Poziția noastră etnică pe granița de vest este mult mai tare ca ea să poată fi clătînată. Ea stă la adăpostul impresionant de puternic al românînei, care stăpînește nedisputat, de aproape 2000 de ani, ambele versante ale Munților Apuseni ai Transilvaniei, de la Mureș pînă la Tisa”. Iar pe de altă parte, că „mișcarea antirevizionistă a cuprins întreaga țară. Sentimentul și voința ei s-au manifestat cu tărie și hotărîre de zile mari. Încă odată s-a făcut dovadă că poporul român înțelege să-și apere și păstreze cu orice chip drepturile și poziția sa cîștigată cu uriașe jertfe de sînge și suferință”.

În ciuda unor reale și largi drepturi acordate minoritarilor — adeseori revoltînd cercurile românești ce acuzau o prea mare toleranță —, locuri în Parlament și Cameră pentru conducătorii partidelor acestora, mai ales a celor maghiare, în mod abil unii din liderii lor, stimulați de cercurile externe, cîștigă prozeliti (între care și pe generalul american Banholtz), lărgind astfel mișcarea revizionistă. Li se răspunde, dar nu prin totale măsuri. Astfel, adresa pentru răspunsul la mesaj, în Cameră, preciza (cum notează „Viitorul” din 17 decembrie 1934): „Cu toate acestea, constatăm că, după 15 ani, de cînd maghiarii participă la viața politică a României, vin ei înșiși, acum, să ne ceară să scoatem situația lor din legiuirile acestora internaționale și să o privim în sine, izolată, aci acasă, în România, adică după formula lui Ion I. C. Brătianu, formula pe care o repetă și mult regretatul Duca, de cîte ori stătea de vorbă cu maghiarii: nu la Geneva, la București se rezolvă problema dv. Nu peste hotare, ci aici în Țară, de comun acord și în bună înțelegere, putem să rezolvăm

* Al. Lapedatu (1876—1950), istoric, profesor universitar, director al Institutului de istorie națională din Cluj (cu I. Lupaș), președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice—secția Transilvania (din 1921) și al celei Centrale (din 1940—1947), de patru ori ministru al cultelor și artelor, ministru al Ardealului, președinte (1936—38) și secretar general al Academiei Române, susține conferința *Problema granițelor noastre* în cadrul Astei, la Liège, Andrei Șaguna din Brașov, la 17 februarie 1932, în aceeași lună vorbind la Radio București (6) despre *Însemnătatea istorică a Ardealului*, iar la 13 decembrie la Fundația Carol, în cadrul Universității libere, despre *Abolirea protectoratului rusesc în țările române*. Despre figura lui, vezi în Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese*, Cluj-Napoca, 1985, ediție îngrijită, note, cuvînt înainte de I. Opriș.

neînțelegerile și nemulțumirile dv., născute în urma situațiunii în care vă găsiți și din altele împrejurări mai puțin favorabile”.

De altfel, virfurile politice românești dovedesc unanimitate în a urma o politică unitară și consecvență în ce privește problema națională. În acest sens senatorul I. Botez, raportor la citatul mesaj din 17 decembrie 1934 credea potrivit să afirme: „Politica noastră externă — și trebuie să recunoaștem că noi nu avem decît o singură politică externă indiferent de partidele care sunt la guvern (subl. n) — urmează de la război încoace linia ei firească, dictată de tradiție, de legături istorice și de afinități etnice. Țara noastră e pivotul celor două sisteme politice, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, care constituie o garanție de pace în Europa centrală și orientală”. El accentua: „Hotarele noastre sunt definitive și indiscutabile. Ele sunt consfințite prin tratate și prin forța morală care rezultă din drepturile noastre milenare și din jertfele marelui război” („Viitorul”, 17 decembrie 1934).

Ca o reacție firească față de campania revizionistă declanșată de cercurile ungare — și sprijinită abil de citeva mari puteri —, o serie de intelectuali români explică mecanismele, scopul ei. Luînd poziție Nicolae Iorga — în *Contra dușmăniei dintre nații, români și unguri* sau în *Cum apărăm noi Ardealul* — sprijinind organizarea, în 1937, a expoziției de artă populară secuiancă în sala Ligii culturale de la București —, scria: „Ura este numai în straturile de sus, hrănită de zăire, de cărți, cultivată prin școli. Jos, oamenii care depun aceeași muncă se pot înțelege între dinșii. Țăranul român și țăranul ungur, locuind același pămînt, cînd sînt lăsați în seama lor, fără ațîțări, duc buna casă de odinioară”. Iar cu ocazia retipăririi *Neamului românesc în Ardeal și Țara românească* (1939), savantul explica nevoia retipăririi „ca o întărire, necesară, a sufletelor într-un ceas de mare primejdie, care nu se combate cu teama și descurajarea”.

Ca stegar al unei concepții naționale, N. Iorga observa cu cunoscuta-i ironie: „În timpurile din urmă s-au ivit tot felul de teorii: că istoria Românilor ar trebui scrisă obiectiv, ca să nu se supere nici vecinii din dreapta, nici vecinii din stînga, nici toți adversarii noștri, care ei ne supără pe noi, dar noi nu avem dreptul să-i supărăm măcar spunînd adevărul despre noi înșine”.

Alături de un asemenea savant stau toți istoricii generației mature interbelice, și nu numai ei! Îi găsim pe R. Vulpe, Gr. Florescu, Sc. Lambrino, C. Daicoviciu, Șt. Meteș, S. Dragomir, Gh. Brătianu, Al. Lapedatu, etc. care susțin, cer măsuri concrete de la autorități. Pe de altă parte, Academia Română, Institutul social român, Institutele de istorie, muzeele, conducătorii arhivelor, universitarii susțin și încurajează, prin premiile academice, prin larga publicare a izvoarelor, cercetările de teren de toate tipurile, un curent național prin care oamenii să cunoască adevărul. Acum vor apare numeroase monografii arheologice, istorice, sociologice etc.

Într-un memoriu adresat ministrului culturii naționale de către C. Daicoviciu și D. M. Teodorescu (1938) sînt inserate critici la adresa lipsei de mijloace materiale suficiente pe seama cercetărilor arheologice și a publicațiilor de istorie, autorii dorind să convingă că „în domeniul muncii științifice și mai ales al muncii arheologice avem nevoie, absolută nevoie, de o continuitate și de o riguroasă regularitate” (Apud I. Opriș, *Protejarea marturiilor culturale-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, 1988)³.

Evenimentele au evoluat — cum se cunoaște — în defavoarea României, silită să cedeze în citeva luni din fatidicul an 1940 o seamă de teritorii⁴. Mai ales arbitrajul de la Viena, dictat de reprezentanții Germaniei și Italiei la 30 august, din rațiuni de ordin politico-strategic și militar, la presiunea Ungariei, a declanșat o violentă reacție românească. Luările de cuvînt reclamator și-n sens reparador au constituit pînă la revenirea Transilvaniei de nord la trupul țării în 1944/45.

Postul ministru al Ardealului, Al. Lapedatu, se exprima astfel într-un memoriu intitulat *O graniță imposibilă*: „Granița impusă prin arbitrajul de la Viena pentru delimitarea

³ Continuînd să propună măsuri de îmbunătățire și după dictatul de la Viena, cînd o misiune ungară reluașe săpăturile de la Porolissum, publicînd informații deformate, C. Daicoviciu scria (1943) Ministerului Propagandei Naționale: „Propagandei ungurești în jurul castrului de la Porolissum noi îi vom putea răspunde cu cercetarea metodică și obiectivă a castrului legionar de la Turda, a castrului mari și mici de la Micia, Hoghiz etc., de la așezările dacice și romane ce se află în Ardealul nostru”, cf. Ioan Opriș, *Protejarea marturiilor culturale-artistice din Transilvania și Banat după marea Unire*, București, 1988.

⁴ Detalii la M. Mușat, Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea II, 1933—1940, București, 1989.

dominațiunii ungare și române în Transilvania este, din oricare punct de vedere ar fi privită și examinată, o imposibilitate — imposibilitate istorică-geografică, imposibilitate etnică-politică, imposibilitate socială-economică", căci „granița româno-ungară de la Viena trebuie socotită ca o graniță de oportunitate politică și războinică, așadar temporară. Căci cei ce au impus-o știu prea bine că problema Transilvaniei nu este o chestiune de granițe înăuntrul acestei provincii, ci de dominațiune integrală a ei, printr-unul din cele două neamuri — români și unguri — prinse în cea mai înverșunată luptă pentru dobândirea acestei dominațiuni". Lucid, istoricul considera că luptele vor continua "pînă cînd unii sau alții vor fi răpuși. Iar aceștia nu vor fi, desigur, stăpîni de fapt ai Transilvaniei, prin autohtonie, numărul și drepturile lor imprescriptibile și nici cei ce au dovedit o mai mare putere de rezistență și vitalitate vreme de două mii de ani, de cînd îndură, aci, acasă la ei, cu tenacitate și eroism într-adevăr uimitoare, cele mai grele încercări ale soartei și năpraznice lovituri ale istoriei. Nu vom fi aceia noi, românii. Să avem deci toată încrederea și nădejdea că aceia ce s-a petrecut în timpul din urmă, într-un timp așa de tragic și într-un tempo atît de fulgerător — rașluirea din nou a Basarabiei și Bucovinei de nord și cedarea silită a jumătății de nord-est a Transilvaniei — nu este și nu poate rămîne definitiv. România întreagă se va reface"⁸. În *Memoriul Transilvaniei și Banatului către marea opinie publică europeană și mondială*, trimis în numeroase cercuri oficiale din străinătate imediat după consfătuirile de la Salzburg și Roma, pregătitoare ale raportului teritorial, se arăta: „Transilvania și Banatul trăiesc clipe de îngrijorare și de adîncă durere sufletească"; căci „unirea lor cu România, înfăptuită după primul război mondial, ca rod al unor lupte de veacuri pentru libertatea națională, a fost cel mai strălucit triumf al principiului naționalităților, realizat în secolul al 20-lea. Astăzi ele se văd însă iarăși amenințate de puterile întunecate ale trecutului susținute de o propagandă tenace și temerară, lipsită de temeiul adevărului, propagandă cunoscută sub numele de „revizionism maghiar". Autorii memoriului argumentau: Pe acest teritoriu de vest, atît de imprudent revendicat, neamul nostru trăiește compact, de veacuri, mai sensibil și mai dirz pentru apărarea libertății dobîndite, decît toți ceilalți români, dirz și oțelit, prin trecutul de suferinți și revoluții, a căror simplă amintire ne înfioară. Unirea Transilvaniei și Banatului a putut ieși din războiul mondial, dar n-a fost rezultatul direct, rezultatul unui simplu fapt de armă. Ea este rezultatul logic și firesc al unei situații geografice, a unei evoluțiuni sociale, politice și psihologice, care cu fatalitatea unei legi naturale, a trebuit să ducă la concluzia întemeierii statului român, cuprinzînd toate provinciile locuite în majoritate de români". Autorii lui conchideau: „Nimeni nu se poate legăna cu iluzia deșartă că neamul românesc compus din peste 16 milioane suflete, așezat în continuitate geografică, în o unitate culturală desăvîrșită și cu conștiința națională netăgăduită, va suferi în liniște dezmembrarea sa, după ce a cucerit și a înfăptuit odată unitatea sa națională, care este ținta și singura condiție de desăvîrșire a tuturor popoarelor civilizate. Nimeni nu va putea crede că poporul românesc se va resemna și va suferi în liniște ca peste 4 milioane de suflete românești să fie îndepărtate din trupul națiunii și zeci de mii de km. pătrați să fie rupți din teritoriul național. Este în interesul Europei întregi ca la gurile Dunării și în puternica fortăreață a Carpaților de est să stăpînească un popor vrednic și numeros și să fie realizat prin el un regim consolidat, capabil să susțină pacea și liniștea"⁹.

Dar Istoria este ... istorie! În ciuda rațiunii, cesiunile pe seama României s-au făcut. Împotriva lor, însă, poporul român — prin cele mai diverse mijloace — a protestat fără odihnă, înfățișînd judecății și logicii drepturile sale legitime.

Sărbătorind 22 de ani de la unirea declarată de 1 decembrie la Alba Iulia, în 1940 presa arăta: „Astăzi spre Alba Iulia aleargă conștiința unității neamului întreg să se adape din cel mai pur românism, să-și plece capul pe altarul care sintetizează toate unirile noastre, să se înfioare de chemarea celor ce din negura anilor și din tărimuri nevăzute au dreptul să ne ceară socoteala". Căci „Românismul însingurat se întoarce spre un trecut de epopeică suferință a cărei văpaie a străfulgerat inimi și a presărat în lungul și în latul țării, salba de morminte scumpe. În răsunset funebru de clopot și vuiet jalnic de buciuni, ne îndreptăm ființa din cetatea de scaun a Bucureștilor către Alba Iulia, cetatea istorică a răstîgnirii și învierii naționale"⁷. Asemenea sentimente, de loc de cedare sau de resemnare, animau toate

⁸ Memoriu adresat prof. Gr. T. Popa, în Biblioteca Academiei R.S. România, Secția manuscrise, (în continuare BARS), Fond Al. Lapedatu, VIII, mss. 20.

⁹ Memoriu dactilografiat, 20 p., în BARS, fond. cit., XIX, varia 23.

⁷ „Universul", an 57, nr. 333,3 decembrie 1940, articolul *Alba Iulia, un simbol și o poruncă*.

conștiințele. Iuliu Maniu, de pildă, cuvînta, în acest sens la Radio București în seara anului nou 1941: „Urez neamului românesc ca zguduitorile tragediei din anul care trece să cutremure conștiința fiecărui român. pentru a o ridica la înălțimi vrednice de marile tradiții ale gînteii noastre latine. Urez poporului românesc să-i fie sufletul stăpînit, în anul care vine, de un adevărat fanatism național, capabil să reînfrăptuiască cel mai mare bun pămîntesc: unitatea națională”. Și, tot el, preciza: „Urez îndeosebi fraților despărțiți de noi în anul care a trecut, credință tare și iubire desăvîrșită și încredere deplină în voința noastră de a-i ajuta și în hotărîrea noastră de a nu-i lăsa răsirați, ci de a-i aduna iarăși în același mînunchiu, care a fost risipit — nu din vina neamului nostru, ci din lășitatea și nevrednicia acelor care au avut în mină îndrumarea soartei noastre”⁸.

Din toate păturile sociale, din mijlocul celor mai diverse categorii profesionale, prin asociații ori individual, vin proteste, se reclamau conducerii statului situații ce priveau lupta pentru refacerea unității naționale. Oameni de cele mai diferite formații și crezuri, tineri ori bătrîni își ofereau serviciile. Printre cele mai active organisme a fost *Comitetul central al asociației românilor refugiați și expulzați din Ardealul cedat*, organizat în toamna anului 1940 la București⁹. Într-un memoriu adresat generalului Ion Antonescu, respectiva asociație afirma: „O frîntură de neam, lovită cum nu se poate mai crunt de destin, cu conștiința prezenței lui Dumnezeu în suferința ei, cere să fie integrată armonios în viața statului spre a participa cu energia brațelor și puterea sufletului lor la opera de reclădire și reintregire a neamului”. Aceasta pentru că „Noi am trecut Carpații în Țară cu credința tare cit munții că drumurile pribegiei noastre sunt drumurile reîntoarcerii izbăvitoare ale neamului. Noi am trecut Carpații și am venit în Țară pentru a ne integra vremelnic dar mesianic în sufletul comprimat al Țării, care va trebui s-o reasezăm în hotarele vechi ale Daciei Traiane Noi am trecut Carpații pentru a ne întoarce victorioși la pămîntul desmoștenit care ne vorbește inimii noastre într-un graiu dulce ce ne este nouă înțeles mai mult decît stăpînitorilor vremelnici, căci în el trăiește duhul istoriei noastre și tradiția marilor jertfe ce le-am făcut pentru apărarea și întregirea lui”. În numele tuturor ardelenilor ei cereau conducătorului statului român: „Chemați la muncă și la viață pe toți acei care scot și aduc la lumină, din adîncul veacurilor, singura taină a stăruinții și vitalității noastre: TAINA UNIRII”¹⁰.

În Transilvania cedată, unde se petreceau fapte crude îndreptate contra românilor, aceștia stăruie, prin mijloacele lor, a se opune tratamentului aplicat de regimul hortist. Ei se adresau, într-un manifest, difuzat din Cluj la 2 noiembrie 1941, „De acolo de unde stăruie și pulsează viața românească cu aceeași intensitate și cu aceeași trează conștiință vă trimitem vouă fraților liberi acest stăruitor mesaj, ieșit din cea mai sfîntă conștiință românească. Înțelegeți-ne ultima fărîmă de așteptare! Un an de grele suferințe s-a scurs. Pe plaiurile strămoșilor noștri au amuțit doinele ... Nu uitați de Trăsnia, Ip, Huedin, Bobota, Mida, Aghireș, Girba și Cluj. Nu uitați mormîntul lui Simion Bărnuțiu de la Bocșa, al lui Octavian Goga de la Ciucea, nu uitați Hordoul lui Gh. Coșbuc. Aduceți-vă aminte de mucenicul sfințelor noastre oprîmări din coasta delurilor de la Șiești, leul Vasile Lucaciu. Prea mult am suferit, prea multe vieți s-au stins, prea mult amar s-a strîns în suflete. Îndurați-vă de calvarul pe care îl ducem cu toată mucenicia ... Iubiți frați! Durerea noastră este nesfîrșită, amărăciunea ne sugușmă, Mareșalul vostru și al nostru este așteptat în fiecare cîtun românesc din ținutul Mureșului superior, de pe Valea Someșului, Năsăudului etc. ... Fraților, nu uitați! Ungurii vor să ne sugrume legea și graiul românesc. Vă așteptăm!”¹¹.

În serviciul susținerii refacerii unității naționale au lucrat, în ciuda grelelor obstacole, numeroși factori. Cîteva exemple sînt edificatoare cit privește radioul și presa românească. La Radio București, emisiunea din 23 octombrie 1940 insera în cadrul ciclului *Momente culminante ale graiurilor românești*, la ora 18 și 10 conferința *Dacia lui Mihai Viteazul* de Al. Lapedatu. Același istoric trebuia să vorbească la radio la 22 iunie 1941, orele 20 și 45’

⁸ BARSR, fond. cit., XVIII, varia 6,5.

⁹ Asociația, cu sediul în str. Vasile Boerescu 3, reprezenta cei peste 150.000 de refugiați, în 1941 delegații ei depunînd un memoriu generalului Ion Antonescu care și primea în audiență delegația formată din dr. Seb. Bornemiza, dr. Leon Scridon, dr. Laurian Gabor (fost primar al Clujului), dr. Dtru Nacu (fost prefect și deputat de Sălaj), protopop Aurel Ghilea (fost deputat de Sălaj), dr. Iulian Domșa (fost prefect și deputat de Sălaj), dr. Romul Fernigan, prof. Leonid C. Popa, protopop Valer Roșca și dr. Anton I. Mureșanu.

¹⁰ Memoriu, 12 p., semnat de Dtru Nacu pentru președinte și Anton I. Mureșanu ca secretar general, în BARSR, fond. cit., XIX, varia 25.

¹¹ Manifest dactilografiat, luc. cit., supra, XIX, varia 22.

despre *Cetățile de margine ale Moldovei*¹². Revista enciclopedică lunară „Conferința” publica prima din conferințele istoricului în numărul său din noiembrie 1941, iar Mitropolia Olteniei, Râmnicul și Severinului pregătea, tot acum, numărul special al revistei „Renașterea” închinat Basarabiei. O altă revistă cea a refugiaților ardeleni „Ardealul” pregătea în 1941 tipărirea a trei numere speciale închinare sărbătoririi zilei de 3/15 mai 1848, deci „Blajului și generației de la 1848 de pe întreg cuprinsul românismului, indiferent de granițele trecătoare ale acelor vremuri”, Ardealului și eroilor. Căci, afirma directorul publicației dr. Anton Ionel Mureșeanu: „Înțelegând să luptăm prin toate mijloacele pentru triumful dreptății și refacerii României în hotarele ei etnice și firești, edităm în capitală săptămânalul Ardealul; organ de presă prin care difuzăm nu numai vigoaroasa noastră protestare contra tratamentului barbar, care se aplică fraților noștri rămași sub stăpânire străină, dar suntem o tribună de informare și documentare pentru toate problemele ardeleni legate de ființa noastră națională”¹³. Săptămânalul sibian „Transilvania” socotea la 8 aprilie 1941, prin redactorul său Ion Breazu, că ASTRA „a decis să-și concentreze toate puterile spre o singură țintă: recucerirea Transilvaniei robite. Purtați de acest gând-care suntem siguri stăpânește toate conștiințele românești-am hotărât să transformăm Transilvania; revista instituției noastre, care intra acum în al 72-lea an de existență, în organ de luptă pentru reintregirea Transilvaniei între hotarele statului român, așa cum această provincie a decis prin libera ei voință la 1 decembrie 1918”¹⁴.

Sub egida Societății „Transilvania” — fondată în 1867 —, în anul 1941 se programaseră în vederea largii cunoașteri a realităților românești publicarea unor lucrări de popularizare ca: *Geografia Transilvaniei, Istoria Transilvaniei, Demografia Transilvaniei, Continuitatea românilor în Dacia, Drepturile românilor asupra Transilvaniei, Secuii, Luptele românilor din Transilvania și Banat, Bogățiile Transilvaniei, Reforma agrară în Transilvania și Banat, Cum respectă Ungaria arbitrajul de la Viena* ș.a.¹⁵.

Pe plan guvernamental — mai ales după larga răspindire a volumului editat în Ungaria, în limba germană, *Siebenbürgen* — s-a luat măsura înființării Institutului român din Germania, în fruntea căruia a fost numit cunoscutul filolog Sextil Pușcariu, iar în cadrul Academiei Române ministrul propagandei, Nichifor Crainic, anunța la 11 aprilie 1941 intenția guvernului de a crea un Institut permanent pentru studiul românilor de peste hotare¹⁶.

În anul 1943, la finele său, Cercul juridic transilvan din Brașov, organizat pe lângă Curtea de apel județean, cu dr. I. Mateiu președinte și dr. Em. Micu secretar, dădea publicității știrea despre pregătirea volumului închinat semicentenarului Memoradumului: „însușindu-se din comandamentele permanente ale victorii noastre naționale, în fața milenarului proces purtat cu dureroase sacrificii, dar cu neatinșă mândrie, de întreaga națiune românească

¹² Cf. BARSR, fond. cit., XVIII, varia 2, 16, 34, 47.

¹³ *Ibidem*, varia 2, 32. Adresa din 5 martie 1941, nr. 149 către Secretarul general al Academiei Române.

¹⁴ *Ibidem*, varia 2, 33. Revista avea în comitetul de conducere pe C. Daicoviciu, S. Dragomir, S. Opreanu, Ionel Pop, I. Mușlea, Șt. Manciulea, P. Râmneanu.

¹⁵ *Ibidem*, varia 2, 30 a. Societatea cuprindea în conducerea ei personalități ca G. Popa Lisseanu, C. Tăslăuanu etc.

¹⁶ *Ibidem*, varia 8,8. În acest sens se creează un grup de publicații în cunoscută serie *Biblioteca Res Transylvanica*, editate la Sibiu, între ele figurând de exemplu. *Transylvanie dans l'antiquité*, de C. Daicoviciu. În mod direct activitatea editorială a fost îndreptată spre explicarea situației istorice de fapt a diverselor provincii românești, vremelnice cedate, fiind urmărită la nivel înalt de către Mihai Antonescu și avizată de generalul Ion Antonescu. Concomitent, sub egida Ministerului Propagandei Naționale sint editate lucrări ca: V.O. Hommenau, *Madjarisches Allzumtdjarisches, I. Someșan, Alter und Entwicklung der rumänischen Landwirtschaft in Siebenbürgen*, I. Moga, *Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus* ..., Z. Picișanu, *Der Ausrottungskampf Ungarn gegen seine nationale Minderheiten*, G. Vălsan, *Siebenbürgen* ..., Z. Picișanu, *Was heisst ungarische Nationalität?*, G. Brătianu, *Die geschichtliche Mission Ungarns*, G. Vălsan, *Die Karpaten wiege der rumänentums*, I. Lupas, *Siebenbürgen* ..., S. Mehedinți, *Die geopolitische Lage Rumäniens* și, tot de el, *Rumänien an der Ostgrenze Europas*, S. Dragomir, *Die Siebenbürgische Frage*, S. Manuilă, *Die Volkepolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens*, Gr. Antipa, *Die Donau*, Al. Marcu, *Il Risuscimento Romano e l'Italia in cerca della latinità dei Romeni*, G. Brătianu, *Italia e la Romania nella realizzazione della loro unità nazionale*, Em. Bucuța, *Il Danubio Romano*, I. Conca, *L'unità geopolitica dello stato romeno* ș.a., în total 22 lucrări.

pentru cauza sfântă a dreptății Transilvaniei". Întrucât în luna mai 1944 urmau să se desfășoare serbările: „Pentru a putea preamări așa cum se cuvine, jertfa acelor martiri ai neamului și convingși că nici o jertfă nu este prea mare pentru împlinirea singurei rațiuni de existență a generației noastre: refacerea României Mari ...”¹⁷.

În același an Institutul de istorie națională din Cluj, aflat vremelnice la Sibiu, în refugiu, publica sub egida sa și a Astrei, un volum dedicat istoriografiei române între anii 1918–1943.

Asociațiile culturale n-au stat nici ele mai prejos: Astra înscrisă în programul adunării generale din 24 noiembrie 1940 (ce fusese aminată din cauza dictatului de pe data de 8–9 septembrie) conferințele lui Ioan Lupaș — Problema transilvană în timpul domniei regelui Carol I — și Olimpiu Boitoș, Progresul cultural al Transilvaniei după Unire. Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor deschidea ședința de inaugurare din 12 mai 1941 anunțând conferințele: 15 mai 1848 (la sala Ateneului român) și Expansiunea românilor în Evul mediu în dreapta Dunării. Societatea pentru ajutorul studenților și elevilor meseriași români „Transilvania”, din București, invita la 27 aprilie 1942 la a 75 adunare generală a membrilor ei, pe cei interesați, în localul din str. Sf. Ecaterina 2, menționând „De bună seamă, că s-ar cuveni să sărbătorim aniversarea — de trei sferturi de veac — într-un cadru solemn”, dar „ne vedem siliți a amina desfășurarea unei festivități solemne, pînă ce o pace înțelegătoare între neamuri se va stabili și pe aceasta planetă bintuită de tot felul de cutremure”. Președintele ei I. Chioreanu cerea prezența membrilor „în vederea unei consultări frățești profitînd de momentul întîlnirii și întru comemorarea venerațiilor noastre înaintași”¹⁸.

Uneori colective, alteori pe cont personal, luările de poziție vădesc o uimitoare hotărîre și încredere, totodată, în viitorul României. Ne amintim acum — în argumentarea celor afirmate — scrisoarea generalului N. Rădescu, în urma căreia acesta a fost internat în lagăr la Tirgu Jiu, către ambasadorul german Killingier. Ea venea ca răspuns la cuvîntarea acestuia din urmă ținută în fața coloniei germane din București la sala „Aro”, în 1943, și în cadrul căreia au fost proferate o serie de invective la adresa poporului român. Generalul Rădescu acuza direct: „Ceea ce se desprinde din cuvîntarea Dv., este impresia care rămîne că, în limbajul Dv., cuvintele au altă semnificație decît în mintea celorlalți. Altfel nu s-ar putea explica cum unei înșirui de ofense i s-a dat titlul de omagiu. Ceea ce s-a publicat în ziare, dacă este vorba să se pună în concordanță titlul cu conținutul, ar fi trebuit să fie intitulat *insulta României*, iar nu *Omagiul României*. O alta constatare de făcut este că Dv. ați reușit să stabiliți un record neatins în lumea diplomatică. În adevăr, nu se cunoaște nici un caz cînd un reprezentant al unei țări străine să-și îngăduie *insulta în masă a cetățenilor țării pe lângă care este acreditat*. Mai mult încă: faptul să rămînă fără urmări. Dv. ați avut curajul să o faceți, săvîrșind astfel o strălucită performanță, de care cel puțin deocamdată, puteți fi mîndru”. Generalul român arăta în continuare: D-le ministru, am avut credința că multe din nenorocirile care s-au abătut asupra acestei țări, sunt toate datorate amestecului străin, suportat de voie sau de nevoie în treburile noastre”, el subliniind că „Nu poate fi ticălos patriotul român care cu inima sîngerindă de nenorocirile ce i-au copleșit țara, încearcă să-și exprime gîndul asupra ceea ce crede că ar fi bine de făcut pentru a fi înlăturate o parte cel puțin din suferințele (ei). Ticălos este, dle. ministru, străinul căruia neconvenindu-i atitudinea patriotului, profitînd de situația privilegiată ce deține și nesocotind cea mai elementară îndatorire ce i-o impune ospitalitatea de care se bucură, nu se mulțumește să-i smulgă pînea de la gură, spre ași potoli el foamea, dar îl acoperă apoi de injurii și amenințări, încercînd astfel să-l înfricoșeze și să facă să amuțească glasul care grăiește adevărul”. În final, autorul protestului profețea: „Vă credeți, puternic și abuzăți, depășind orice măsură, de această putere trecătoare. Dar n-ar strica poate să vă amintiți că tot puterea lui Dumnezeu rămîne cea mai mare, iar pe acei ce i-o înfruntă nu-i lasă fără răsplată. Ca bun cunoscător al istoriei, știți apoi, că domnia celor trufași n-a fost niciodată de prea lungă durată, ASTFEL că s-ar putea întîmpla ca într-o zi și trufia dv. să fie înfrîntă. Ziua aceasta dle ministru, va fi ziua răzbușării tuturor celorlora pe care i-ați apasat și batjocorit. Iată răspunsul pe care m-am simțit dator să-l dau cuvîntarei dv.”¹⁹.

¹⁷ *Ibidem*, varia 2,94.

¹⁸ *Ibidem*, varia 2,74.

¹⁹ *Ibidem*, varia 16,6.

Adunînd într-un mănunchi idei și atitudini ca acestea, nevoia de istorie, de cunoaștere și înțelegere a ei, adînc resimțite de poporul român, se poate ușor observa. Deopotrivă, fără să alunece în naționalism ori șovism, preocupările de luminare a trecutului istoric, specifice istoriografiei naționale și pe măsura interesului public, pot fi mai bine percepute, ele sprijinindu-se pe rațiuni adînci ce decurg din înșiși acest trecut istoric.

Ca neam și țară, fixați în cadrele geografice determinatoare ale bazinului dunărean, cununii carpatice și zonelor nord-pontice, românii/România deci, probează o vădită vitalitate, fiind prin istoria lor un punct de referință în sud-estul european. Ele reprezintă un element de o profundă stabilitate, progresist în respectiva zona.

IOAN OPREȘ

SEITEN DER ZEITGENOSISCHEN RŪMANISCHEN GESCHICHTE

(Zusammenfassung)

Unser Artikel vereinigt im Rahmen der Idee der Behauptung der rumänischen nationalen Einheit unveröffentliche Archivdokumente sowie Pressenachrichten aus der Zwischenkriegszeit und den Jahren der zweiten Weltkriege. Verbände, Organisationen und Institutionen nehmen hier Stellung, zahlreiche Persönlichkeiten unterstützen und verteidigen in der Öffentlichkeit die Notwendigkeit des fortdauernden Kampfes für die Sicherung der Verteidigung und für die weitere Entwicklung Rumaniens.

LUPTELE ARMATEI ROMÂNE PENTRU ELIBERAREA SĂTMARULUI ÎN OCTOMBRIE 1944

După victoria insurecției armate, declanșată la 23 august 1944, obiectivul strategic imediat al guvernului și armatei române a fost eliberarea Transilvaniei de nord de sub ocupația fascistă și integrarea ei în Patria-mamă. Aceasta însemna anularea urmărilor odiosului Dictat de la Viena, prin care teritoriul țării fusese sfîrtecat datorită politicii de forță a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, deziderat la îndeplinirea căruia năzuia din toată ființa sa întregul popor român. Iar în momentul cînd s-au creat condițiile necesare, la chemarea înflăcărată a patriei, armata, sprijinită plenar de masele populare, a pornit cu bărbăție și eroism lupta decisivă pentru alungarea ocupanților hitleriști, pentru dezrobirea teritoriului național.

Odată cu înfrîngerea ofensivei dezlănțuite de trupele germane și ungare, la 5 septembrie 1944 în podișul Transilvaniei și la 11 septembrie la vest de Munții Apuseni, armata română a preluat inițiativa și, printr-un mare efort, a aruncat inamicul la nord de Mureș și peste frontiera vremelnică, stabilită prin Dictatul de la Viena. Din capetele de pod cucerite peste Mureș și Arieș, unitățile române s-au încheștat pe viață și pe moarte cu dușmanul. În aceste lupte au căzut aproape 11.000 de ostași români pe pantele sudice ale Dealului Sîngeorgiu și înălțimile de la Oarba de Mureș.

Printr-un efort legendar, marile unități ale Armatei 4 române au înfrînt cele opt divizii hitleriste și horthyste, care se apărau în cazematele de beton armat și lucrări de fortificații de campanie, alungîndu-le spre vest.

Noua ofensivă din Transilvania, declanșată la data de 9 octombrie 1944, cuprinde luptele desfășurate de trupele Armatei 4 române și de cele sovietice vecine, și este cunoscută sub numele de Bătălia Clujului”.

În dimineața zilei de 9 octombrie, după o puternică pregătire de artilerie, unitățile Armatei 4 pornesc la ofensivă. Înfrîngînd înverșunata rezistență a dușmanului, trupele noastre îl scot din poziții, obligîndu-l să se retragă. Urmărindu-l zi și noapte, unitățile sovietice și românești eliberează Clujul la 11 octombrie și Oradea în 12 octombrie. Apoi, prin lupte grele, ostașii români forțează Someșul Mic la Apahida, Jucu și Bonțida, determinînd inamicul să se retragă pe tot frontul din Transilvania. Fără odihnă, unitățile noastre urmăresc dușmanul peste Munții Meseș și Făget, ajungînd în cîmpia vestică, pe pămîntul Sălajului și Sătmărului.

Trecută dincolo de Munții Apuseni, Armata 4 română, comandată de generalul de corp de armată Gheorghe Avramescu, înaintează pe un front cuprins între riul Someș și Șimleu Silvaniei, pe direcția generală Carei, încadrată la dreapta de Armata 40 sovietică și la stînga de Corpul 104/Armata 27 sovietică, avînd Corpul 2 armată la flancul drept și Corpul 6 armată la flancul stîng.

În ziua de 18 octombrie, la orele 18, corpul 2 armată, cu diviziile 21 și 11 infanterie și Divizia 8 cavalerie aflate în linie, a ajuns pe aliniamentul: Oarța de Jos, Ulciug, nord Benesat; iar pînă seara a depășit localitățile Stremț, Odești, Băița, intrînd pe teritoriul Sătmărului.

A doua zi, 19 octombrie, continuă înaintarea pe direcția generală Oarța de Sus — Socond — Viile Satu Mare — Satu Mare.

Prin lupte grele, unitățile Diviziei 11 infanterie au înfrunt rezistența dușmanului și până la ora 10 au eliberat localitățile Cuța și Soconzel; iar până la ora 12 — și comuna Socond. Luptele continuă împotriva unui batalion inamic aflat în pădurea de la vest de Soconzel.

La ora 13, pe o ploaie torențială, adversarul contraatacă avangarda din Socond cu două batalioane de infanterie, 2 tancuri grele și 4 tunuri de asalt, obligînd-o să părăsească satul. Prin introducerea rezervei, contraatacul inamic a fost oprit.

Subunitățile înaintază spre Șandra și Hodișa, dar sînt oprite de focul dușman. În schimb, batalionul 2 din Regimentul 2 dorobanți, care înainta spre Tătărești, a eliberat satele Solduba, Homorodu de Sus, Homorodu de Mijloc și Tătărești.

Unitățile Diviziei 21 infanterie, până la orele 20 eliberează localitățile Hodod, Ciuta, Corni, Bicaz și Stîna.

În ziua de 20 octombrie, la orele 6, pe un timp ploios și drumuri desfundate, Divizia 11, avînd în avangardă un batalion din Regimentul 3 dorobanți și o baterie de tunuri, a reluat înaintarea cu grosul pe direcția Gerăușa — Arduș — Satu Mare, sub focul artileriei inamice, care trăgea dinspre Rătești, până în apropiere de Hodișa, unde erau amplasate rezistențe dușmane foarte puternice.

Batalionul 2/Regimentul 19 infanterie, aflat în flangardă pe stînga Diviziei 11, lichidează inamicul de pe Dealul Mare și pe la orele 10 pătrunde în satul Șandra.

Terenul complet desfundat și ploaia continuă îngreuiază foarte mult operațiile militare. Artileria a trecut cu foarte mare greutate pantele dintre Socond și Hodișa.

În dimineața zilei, batalionul 2/ Regimentul 2 dorobanți, aflat în flangarda pe dreapta a Diviziei 11, se instalează în dispozitiv pe înălțimile de la nord-vest de satul Tătărești. După ce respinge un contraatac inamic la ora 8 dimineața, peste două ore, cînd marea unitate primește ordin să schimbe direcția de înaintare spre nord-vest: Moftinu Mare—Carei, și astfel batalionul rămîne izolat, înfipit în dispozitivul dușman, acesta dă un nou contraatac din spate, flancuri și de front, „cu circa un batalion și 15 care de luptă”. După două ore de lupte crîncene, „inamicul reușește să încercuiască complet batalionul, așezînd cele 15 tancuri, în grupuri de cîte 5, în spate, dreapta și stînga batalionului”. Ajutoarele trimise de marea unitate nu reușesc să străbată prin cercul de foc dușman. Ostașii batalionului luptă cu bărbăție pînă se termină muniția, apoi se bat cu patul armei și baioneta. Cea mai mare parte dintre ei au căzut morți și răniți.

În timpul acesta, pe baza ordinelor superioare, divizia schimbă direcția de înaintare și, drept urmare, batalionul rămîne izolat. Dar nici Divizia 133 sovietică, aflată la flancul dreapta al batalionului, nu reușește să înainteze la vreme în sprijinul acestuia. Și astfel, batalionul luptă pînă este nimicit cu totul.

Din cauza terenului desfundat, deplasarea unităților cu mijloace auto era aproape imposibilă. În plus, artileria inamică era foarte activă, incit înaintarea se putea face numai pe jos.

La ora 14, după lupte aprige, batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți a ocupat satul Gerăușa, și către orele 15 a fost oprit de rezistențele dușmane pe pantele de la vest de localitate.

Pînă seara, Divizia 11 a ajuns cu unitățile pe aliniamentul: vest Șandra — vest Gerăușa — Tătărești.

La ora 18, inamicul contraatacă cu infanterie și tancuri atît dinspre pădurea Rossgarden, cit și dinspre Beltiug, spre Șandra. Luptele au durat două ore.

În seara zilei, Corpul 2 armată ajunsese cu Divizia 21 la marginea satului Babța—Corni—Stîna; cu Divizia 8 cavalerie — la Bicaz; cu Divizia 11 — pe linia: Socod—Șandra—Gerăușa.

La 21 octombrie, luptele sînt reluate pe tot frontul. La ora 9 Divizia 21 pornește la atac și cu Regimentul 24 infanterie ocupă satul Dobra, cu Regimentul 11 infanterie ocupă Babța, Racova și jumătate din localitatea Hurez. Divizia 8 cavalerie înaintază pe direcția Șandra și ajunge la Beltiug, unde, avangarda, este primită cu foc de armament greu.

În sectorul Diviziei 11 s-au dat lupte deosebit de grele. La ora 6,30 inamicul a contraatacat satul Șandra cu un batalion însoțit de care de luptă, atît dinspre Beltiug, cit și din pădurea Rossgarden. Intervine Regimentul 19 infanterie, care reușește să oprească contraatacul dușman. Tot atunci, adversarul contraatacă cu infanterie și tancuri batalionul 1/ Regimentul 3 dorobanți, comandat de maiorul Crăciunescu, aflat în Gerăușa, încercîndu-l. Ostașii luptă cu dirzenie, încercînd să rupă cercul dușman. În sprijinul lor este trimis batalionul 2/Regi-

mentul 3 dorobanți, comandat de căpitanul Săraru, care însă este oprit cu foc puternic pe liziera de nord a satului Medișa. Atunci este împinsă înainte Compania 11 pionieri a diviziei, dar și aceasta este fixată pe teren de către inamic. Batalionul căpitan Săraru și pionierii dau atac după atac, dar nu reușesc să urce dealul Gerăușa, din cauza focului dușman. De la un subofițer german, căzut prizonier, se află citeva date despre batalionul încercuit. Spre orele 17, în Gerăușa focurile se răresc. Batalionul terminase muniția. Ostașii se luptă cu bărbăție cu patul armei și baioneta, până când o bună parte cad morți și răniți. A doua zi, când batalionul Săraru nimicește forțele dușmane și recupă Gerăușa, găsește acolo 41 de morți și 129 de răniți români, împreună cu medicul batalionului, sublocotenentul dr. Ioan Zamfirescu, care le dădea primul ajutor.

În timpul luptelor de la Tătăraști și Gerăușa, Divizia 11 a pierdut 923 de oameni, morți, răniți și dispăruți, dintre care 34 ofițeri, 17 subofițeri și 872 soldați și gradați.

În ziua de 22 octombrie, pe o ploaie mărunță și deasă, Divizia 21 înaintează la nord de Dobra, eliberează localitatea Aciș, ajunge pe liziera de sud a satului Giungi; Divizia 11 eliberează Arduțul, unde dușmanul a opus o mare rezistență cu 1-2 batalioane de infanterie și citeva tancuri; Divizia 8 cavalerie, până la ora 8 eliberează satele Belțug și Rătești, înaintează pe la sud de Arduț, iar la ora 18, cu Regimentul 4 roșiori a cucerit liziera de sud a satului Mădăraș. În timpul luptelor, Corpul 2 armată a pierdut 113 oameni, morți, răniți și dispăruți.

În 23 octombrie, marile unități ale Corpului 2 armată urmăresc inamicul în retragere și, prin lupte dirze, înfrâng rezistențele acestuia. Divizia 21, până la ora 5,15 eliberează localitatea Pișcari și Moftinul Mare; Divizia 11 înaintează la vest de Mădăraș, și la ora 12,15 ajunge la 500 m sud de Ciochești. Până seara, Divizia 1 cavalerie ajunge, cu Regimentul 11 roșiori, la Baba Novac; Divizia 11 înaintează spre gara Satu Mare; iar Divizia 21 se află în contact cu dușmanul pe aliniamentul Moftinul Mare—Ghilvaci—Terebești.

În 24 octombrie luptele sporesc în intensitate. Inamicul se apără cu disperare în fața orașelor Satu Mare și Carei, iar trupele române atacă cu înverșunare.

La ora 10, Divizia 8 cavalerie debarșează la atac pe direcția Satu Mare și, la ora 11, ajunge pe liziera de sud a pădurii Composesorului — 1500 m sud pădurea Cioncașului; Divizia 1 cavalerie, introdusă recent în linia întâi, este oprită de focul inamic la sud de pădurea Homorod. Până la ora 18, această mare unitate înaintează până la nord-vest de pădurea Composesorului, la liziera de est a pădurii, Baba Novac și eliberează satul Gelu. Divizia 11 reia atacul pe direcția Satu Mare, cucerește ferma Homorod și liziera de vest a satului Curtieș; Divizia 21 acționează pentru manevrarea pe la nord a forțelor dușmane din Carei.

Ziua de 25 octombrie, care marchează eliberarea întregului teritoriu național de sub ocupația fascistă, a debutat cu reluarea luptelor și creșterea lor în intensitate. La ora 2, Regimentul 3 călărași din Divizia 8 cavalerie a cucerit Sătmărelul. În zorii zilei, această mare unitate reia înaintarea; cu Regimentul 4 roșiori, la ora 8, eliberează Doba, și la ora 10, după ce nimicește rezistențele inamice, pune stăpânire pe satul Boghiș. La ora 13, Divizia 8 cavalerie depășește frontiera română-maghiară, urmărind dușmanul pe teritoriul Ungariei pe direcția Csengerujfalu.

În cursul nopții, inamicul s-a retras din Carei și Satu Mare, după ce a opus o slabă rezistență. Urmărind inamicul, Divizia 11 a ajuns la orele 7 la nord de pădurea Composesorului și la 3,5 km est de Sătmărel. Pe la prinz, marea unitate a trecut granița româno-maghiară, în urmărirea dușmanului. Divizia 21, manevrând Căreul pe la nord, a înaintat pe direcția Căpleni, eliberând satele Căpleni, Cămin, Lucăceni, Urziceni. La ora 14,45, Regimentul 24 infanterie depășește vechea graniță și trece pe teritoriul Ungariei, urmărind inamicul pe direcția Merk.

Astfel, la 25 octombrie, orașul Carei a fost eliberat de Divizia 9 infanterie, comandată de generalul Constantin Ionașcu, iar Satu Mare — de Divizia 133 sovietică, cu sprijinul Diviziei 11 infanterie română, aflată sub comanda generalului Edgar Rădulescu, care a învâluit pe la sud-vest rezistențele fasciste din zona Satu Mare.

În luptele pentru eliberarea părții de nord-vest a Transilvaniei, armata română a acționat cu 28 divizii, un corp aerian și două brigăzi de artilerie antiaeriană, totalizând 274.919 militari, care au eliberat 872 localități, dintre care 8 orașe și 18 localități mai importante, și, alături de trupele sovietice, au dus lupte grele pentru eliberarea orașelor Cluj, Oradea, Salonta și Satu Mare, au străbătut 4 masive muntoase și au forțat 5 cur-

suri de apă, printre care Mureșul, Arieșul și Someșul. În timpul luptelor, armata română a provocat inamicului numeroase pierderi materiale și umane: peste 11.000 de militari dușmani au fost uciși sau făcuți prizonieri; s-au capturat o mare cantitate de armament, muniție și tehnică militară. În luptele purtate în perioada 1 septembrie—25 octombrie 1944, armata română a pierdut 49.744 oameni, dintre care — de-a lungul celor șapte zile, cât au durat luptele pentru eliberarea teritoriului sătmărean —, au căzut peste 1.500 de militari români din unitățile Corpului 2 armată.

Ziua de 25 octombrie, care a marcat desăvârșirea eliberării teritoriului național vremelnice cotopt de fasciști maghiari și germani, a fost consacrată ca Ziua Armatei Republicii Socialiste România. Ea va aminti întotdeauna generațiilor viitoare eroismul și spiritul de sacrificiu cu care au luptat ostașii noștri pe frontul antihitlerist, de singele vărsat pe câmpul de luptă pentru libertatea și independența patriei.

PAUL ABRUDAN

Anexo

1. Divizia 11 infanterie Regimentul 19 infanterie

Jurnal de operații pe luna octombrie 1944

18 octombrie 1944

Am primit ordin de marș. Itinerariul: Moțiș—Oarța de Jos—Oarța de Sus—Stremț—Soconzel.

La ieșirea din satul Moțiș ne-a fost semnalat inamicul din stînga pe care l-am crezut în retragere, evitîndu-ne.

După ce am înaintat cca 2 km, avangarda a fost primită cu foc de infanterie și brînduri, iar Batalionul 2/Regimentului 19 infanterie, capul grosului, a fost primit cu foc de artilerie.

Se dă un atac din mișcare, cu avangarda, care manevrează satul pe la dreapta.

Batalionul 2 se desfășoară înapoia avangărzii, definitivînd manevra batalionului 1/Regimentul 19 infanterie cu o companie pe la dreapta satului, iar restul acoperă stînga batalionului 1, mergînd călare pe creasta ce conduce la Orțița.

Acțiunea a fost fulgerătoare și inamicul prins ca într-un clește cedează o poziție puternică și destul de bine organizată.

Atacul continuă viguros, ajungînd în fața satului Oarța de Jos și Orțița, unde inamicul caută să opună o nouă rezistență.

Regimentul, sprijinit de o acțiune rapidă de intervenție a artileriei, se angajează la atacul celor două localități.

Batalionul 1 atacă Oarța de Jos, iar batalionul 2 se interpune între cele două localități și manevrează rezistențele inamice de la Orțița.

Atacul ambelor batalioane se dă în strigăte de „Ura”, și, inamicul presat, este silit să cedeze.

Înaintarea este deschisă.

Batalionul 1 își atinge obiectivul la ora 22, trecînd prin Stremț—Soconzel, unde se oprește; batalionul 2 sosește în zorii zilei de 19 octombrie în Soconzel.

A fost o zi glorioasă pentru regiment, soldîndu-se cu azvîrlirea inamicului dintr-o poziție puternică. În urma acestei operații, regimentul a fost citat prin ordin de zi pe divizie.

19 octombrie 1944

Continuăm urmărirea. Itinerar: Socond—Viile Satu Mare.

Primele case din Socond apar. Totul pare liniștit. Cînd să intrăm în Socond, batalionul 2 este primit cu foc de arme automate de pe stînga, din marginea pădurii.

Comandantul batalionului face față la stînga și batalionul, la un semnal, atacă în strîgăte de „ura”, desfășurîndu-se din dispozitiv de marș.

După un foc bine plasat și un asalt asupra lizierei pădurii, inamicul lasă 6 morți pe teren și dispăre.

Batalionul 1 reia înaintarea.

Depășim satul.

Între timp primim informația că în satul Șandra ar fi inamic, a cărui scurgere urmează să se facă tot prin fața batalionului 1, iar după creasta dinspre nord o coloană inamică de 200 de căruțe se retrage spre Gerăușa.

În timp ce luăm poziție de atac și alarmăm batalionul, ni se anunță o coloană formată din 7—8 mașini, ce se îndreaptă spre Socond, venind de la Șandra.

Atac sondă.

— 4 tancuri, 2—3 tanchete și cîteva mașini debarcă infanterie, care pornește asupra batalionului.

Ne replem pe sat și de acolo spre intrarea de sud, punînd piedică focul întregului armament al regimentului.

Intervine divizia cu Regimentul 3 dorobanți pe stînga satului, și cu Regimentul 2 dorobanți pe dreapta.

Artileria nu poate interveni la timp din cauza drumurilor desfundate.

Către seară, inamicul este stăvilit. Începe ploaia.

20 octombrie 1944

Zi posomorită. Inamicul părăsește noaptea satul, după ce-l pradă și pe acesta, cum făcuse și cu restul (localităților) de pînă acum.

Atacul îl pornim pe ploaie. Din cauză că în contraatacul din ziua precedentă s-au observat și focuri din spate, deci partizani, se procedează la o curățire radicală.

Case, șuri, căpițe cu paie ard ca torțele.

La 9,30 am pornit, ajungînd către ora 11,30—12 la Odișa.

Batalionul 2 are misiunea: atacul satului Șandra. La ora 17 primim un raport de la compania anticar, pe care o trimiseseam întărire batalionului 2, că mergînd spre Șandra a fost atacată din față și stînga cu pistoale-mitralieră. Compania primește ordin să atace, pentru a-și croi drum la batalion.

Batalionul 2 ocupă Șandra, dar este contraatacat, fără a cîștiga satul. Căpitanul Severeanu, comandantul companiei a 5-a, rămîne pe poziție, în timp ce o parte din batalion se repliază pe sat.

21 octombrie 1944

Satul Șandra devine o piedică pentru continuarea înaintării diviziei spre nord.

Batalionul 1 trece prin satul Șandra și reia atacul, dar este oprit cu foc de la pădurea 1 km nord Șandra.

Batalionul 2 este regrupat în apărare pe creasta de est satul Socond, cu fața spre nord, închizînd intrarea dinspre nord în sat.

Atunci cînd situația părea mai grea, atît pentru regiment, cit și pentru divizie, se anunță că la stînga (satul Șandra) a sosit o nouă divizie română.

Inamicul, presat, rupe lupta în cursul nopții.

22 octombrie 1944

Continuăm înaintarea. Itinerar: Șandra—G. Cionchești—Satu Mare

Pornim la ora 8. Înaintăm cu greu pe drumurile desfundate. Trecem prin Gerăușa, unde s-au dat lupte grele. Pînă seara la ora 7 ajungem la Adrud. Avangarda a fost primită, la ieșirea de nord, cu focuri.

23 octombrie 1944

Plecăm la ora 7 pe direcția Satu Mare. După pornire și parcurgerea a 4—5 km, avangarda este din nou oprită. Valea Homorod, sud Satu Mare este apărată de inamic.

24 octombrie 1944

La ora 1,30 suntem alarmați și primim misiunea de a ne instala cu ambele batalioane la stînga șoselei ce duce la Satu Mare prin Homorod.

Locul ocupat este aeroportul Satu Mare.

Tragerile inamice de artilerie și branduri au fost foarte puternice, dar cu rezultat minim, pentru că oamenii s-au îngropat la teren.

La ora 18, legîndu-ne la nord cu aliații, am petrecut Homorodul și am ajuns în satul Curtieș. Se proiectează un atac de noapte, care s-a aminat.

25 octombrie 1944

Ni se schimbă direcția. Satu Mare revine pentru atac exclusiv sovieticilor.

La ora 5,30 pornim cu batalionul 1, mereu în legătură cu sovieticii, la dreapta, iar cu batalionul 2 înapoi stîngii. Direcția: Sătmărel—Oar—Cenge—Porcsalma. Misiune: manevră pe la vest Satu Mare.

Înaintăm cu vigoare peste cîmp. La ora 14,30 am trecut frontiera română. La căderea serii ajungem în Porcsalma.

Comandantul Regimentului 19 infanterie

Major

MIHĂILESCU LUCĂ

Arh. M. Ap. N., fond 1040, dos. 5, f. 20—25.

2. Divizia 11 infanterie

Regimentul 2 dorobanți

Jurnal de operații pe luna octombrie 1944

19 octombrie 1944

Se primește ordin de înaintare pe direcția: Stremț—Soconzel—Socond—Gerăușa—Viile Satu Mare.

Regimentul reia înaintarea cu batalionul 1. Batalionul 2 (aflat în flangarda diviziei) își continuă înaintarea pe direcția Cornul—Gruiulești cota 533 — Solduba—Homorodul de Mijloc—Tătăraști, obiectivul zilei, pe care se va opri.

Regimentul 19 infanterie fiind oprit la ieșirea din Socond, intervine Regimentul 2 dorobanți cu batalionul 1, la sud-vest Socond.

Peste noapte inamicul a fost silit să se retragă, și regimentul intră în Socond în dimineața zilei de 20 octombrie 1944.

Batalionul 2, ocupă, prin luptă, satul Cornul Gruiulești, trece prin Solduba, ocupă Homorodu de Mijloc și împinge pe inamic spre satul Tătăraști, unde este oprit la cca 500 m de sat de un foc foarte puternic de artilerie și arme automate.

În cursul nopții, batalionul ocupă poziție în fața satului Tătăraști, împingînd patrule, cu arme automate, în sat.

Sub presiunea focului de branduri și arme automate, inamicul părăsește satul și ocupă poziție de apărare la nord-vest de așezare.

20 octombrie 1944

Cu toată presiunea regimentului, inamicul rezistă pe Șandra și Homorod.

La ora 13 se schimbă direcția pe Șandra—Rătești—Moftinu Mare—Careii Mari.

Batalionul 2, în dimineața zilei ocupă satul Tătăraști și se oprește pe înălțimile de la nord-vest de sat.

La ora 8, inamicul, prin patrule de recunoaștere, încearcă să se infiltreze în sat. Acțiunea n-a reușit, inamicul fiind respins de puternicul foc al batalionului.

La ora 10, batalionul este atacat din spate, flancuri și front de cca un batalion cu 15 care de luptă, reușind, după două ore de luptă, să încercuiască complet batalionul, așezînd cele 15 tancuri în grupuri de cîte 5, în spate, dreapta și stînga batalionului.

În această situație, batalionul terminind complet muniția, iar efectivul reducându-se la mai puțin de 50% luptători, este silit să capituleze. Pierderi 352 oameni.

21 octombrie 1944

Regimentul rămâne în Socond din cauză că inamicul rezistă încă pe înălțimile nord-vest Socond.

Timp ploios.

. . . .

25 octombrie 1944

Regimentul reia înaintarea. Inamicul este în continuă retragere spre vest. La ora 15, regimentul trece frontiera maghiară la 1 km sud-vest Oar. Seara cantonează la Parcsalma. Timp schimbător.

Comandantul Regimentului 2 dorobanți

Colonnel

ILIE RADU

Arh. M.Ap.N., fond 1023, dos. 6, f. 28—30.

3. Divizia 11 infanterie

Regimentul 3 dorobanți

Jurnal de operații pe luna octombrie 1944

19 octombrie 1944

Regimentul se pune în mișcare și ajunge în zona sud-est liziera Socond. Aici a fost atacată avangarda Diviziei 11 infanteriei (batalionul din Regimentul 19 infanterie), fiind forțată să se replieze.

Regimentul 3 dorobanți a primit ordin să intre în dispozitiv la sud-vest satul Socond, iar armamentul anticar în poziție de comunicația principală.

Contraatacul inamic a fost oprit datorită intervenției rapide a armamentului anticar al Regimentului 3 dorobanți, unde au luptat eroii locotenent Lețu Ioan, comandantul companiei A.C., căzind rănit lângă tun, după ce a scos din luptă unul din carele inamice. De asemenea, și-a găsit moartea lângă tun, locotenentul Gașpar Dumitru, comandantul plutonului 1 A.C., stînd brav cu subunitatea sa și trăgînd personal cu unul din tunuri, sub bombardamentul tunurilor de asalt.

Situația este restabilă. Regimentul rămîne pe poziție.

20 octombrie 1944

La orele 7,30, regimentul începe mișcarea pe direcția Gerăușa. Dintr-un salt satu este ocupat.

La orele 14, regimentul primește ordin să atace inamicul de la Șandra, unde acesta rezista cu încăpăținare.

Se lasă noaptea. Regimentul se instalează în dispozitiv la nord-est de Șandra. O ploaie mărunță și deasă udase oamenii pînă la piele.

Batalionul 2 primește ordin să ocupe dealul cu viile Hago în dispozitiv de apărare. Noaptea se scurge greu. Spre Gerăușa se aud schimburi dese de focuri automate, duel de artilerie și branduri.

Cu batalionul 1, maior Crăciunescu, nu mai avem nici o legătură.

21 octombrie 1944

Spre Gerăușa se aud focuri tot mai dese. Comandantul batalionului 2, căpitanul Săraru, de pe dealul Viile Hago, raportează că inamicul se infiltrează pe dealul Gerăușa spre cota 166.

Canonada de artilerie și branduri se aude tot mai violent în spre Gerăușa. Rachete repetate se ridică prin ploaia mărunță și deasă, ce nu se mai oprea. Se verifică informația de către comandantul regimentului, care ia următoarele măsuri și raportează Diviziei 11.

— Fixarea inamicului cu foc de front cu compania 7-a, iar restul Regimentului 3 dorobanți va manevra dușmanul de la flanc pe la Medişa. Măsurile sînt aprobate.

Începe acțiunea. La ora 10,30, batalionul căpitan Săraru este oprit de foc puternic pe liziera de nord a satului Medişa. Se împinge compania 11 pionieri, ce aveam la dispoziție, pe dealul Particeului. Mișcarea este oprită. Artileria nu ne poate sprijini.

O luptă groaznică de încercuire se continuă în sectorul Gerăușa, între batalionul maiorului Crăciunescu și un inamic mult superior, fiind sprijinit și de care de luptă.

Batalionul căpitan Săraru atacă mereu, dar nu reușește să urce dealul Gerăușa. Se prinde un prizonier, subofițer neamț, care declară că batalionul 1 este încercuit.

Spre orele 17, focurile se răresc. Adjutantul batalionului, sublocotenent Zidaru Florea, rănit, scapă din cerc și raportează situația grea a batalionului 1, care, cu pierderi de peste 50% lipsit de muniție și hrană și copleșit de superioritatea inamicului, capitulează.

22 octombrie 1944

Divizia 11 infanterie reia mișcarea pe aceeași direcție. Rezistențele inamice de la Șandra și pădurea Rossgarden au fost lichidate.

Cu batalionul 2, căpitan Săraru, se ocupă din nou satul Gerăușa, unde se găsește sublocotenentul medic dr. Zamfirescu Ioan, medicul batalionului, între 129 răniți, pe care îi îngrijește, și pe care inamicul nu-l dusese în captivitate.

Regimentul continuă înaintarea, ocupînd satul Ardud.

Pierderi: 622 oameni.

23 octombrie 1944

La orele 8, regimentul reia mișcarea pe direcția Satu Mare.

24 octombrie 1944

Înaintează spre gara Satu Mare — Ferăstrău. Cînd ajunge la gara Amați, aceasta era ocupată de trupele sovietice.

Regimentul intră în dispozitiv de apărare la vest de șoseaua Viile Satu Mare, nord Halta Amați, pe aceeași linie cu trupele sovietice.

25 octombrie 1944

La ora 6,30, regimentul se pune în marș pe direcția Amați—Sătmărel—Ouar—Csenger—Porcsalma, avînd în față batalionul 1 din Regimentul 19 infanterie.

Regimentul intră în dispozitiv de apărare la vest de șoseaua Viile Satu Mare, nord Halta Amați, pe aceeași linie cu trupele sovietice.

La orele 14,20, trupele române trec vechea frontieră. Ardealul era eliberat. Se continuă urmărirea inamicului.

Comandantul Regimentului 3 dorobanți

Colonel

NICOLAE GR. ALECU

Arh. M.Ap.N., fond 1024, dos. 375, f.15—18.

4. Divizia 11 infanterie Stat Major

Jurnal de operații
pe luna octombrie 1944

19 octombrie 1944

În timpul nopții în sector liniște. În sectorul din stînga lupta a continuat și în timpul nopții.

La ora 6,30, Divizia 11 a reluat înaintarea. La ora 8,30 au fost cucerite satele Cuța și Soconzel. La ora 12 a fost cucerit satul Socond. Resturile unui batalion german sînt în curs de nimicire în pădurea de pe Dealul Mare.

La ora 13, inamicul a atacat avangarda în satul Socond cu 2 batalioane infanterie, 2 tancuri grele și 4 tunuri de asalt, obligînd-o să părăsească satul.

Contraatacul inamic a fost oprit. La Șandra și Hodișa inamicul nu cedează. O ploaie torențială împiedică foarte mult operațiile. Peste tot s-a constatat că inamicul este prezent. (. . .)

20 octombrie 1944

Pe timpul nopții schimburi de focuri de arme automate.

La ora 6 s-a reluat înaintarea. Inamicul a dezlănțuit un foc puternic de artilerie din direcția Rătești. Pe pantele nord-vest Hodișa sînt rezistențe foarte puternice.

Avangarda a pus stăpînire pe Dealul cu vilele Hago, după care lichidează rînd pe rînd rezistențele spre Gerăușa. Pînă la orele 10, avangarda a ajuns pe Dealul Gerăușa.

Terenul complet desfundat îngreuiază foarte mult operațiile. Cu foarte mare greutate a trecut artileria pantele dintre Socond și Hodișa.

La ora 11, Corpul de armată ordonă ca Divizia 11 să înainteze cu grosul pe direcția: Șandra—Rătești—Moftinu Mare—Careii Mari.

Din cauza terenului activ, deplasarea cu mijloace auto era aproape imposibilă. În plus, artileria inamică era atît de activă cît deplasarea nu se putea face decît pe jos.

Transmiterea ordinului s-a făcut de abia către ora 13, cînd avangarda se găsea deja înleștată în lupta pentru cucerirea satului Gerăușa, iar flangarda se găsea la nord-vest de Șandra și continuu contraatacătă.

Situația era foarte grea, făcînd imposibilă realizarea noului dispozitiv în cursul acestor zile.

La ora 14, batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți a ocupat, după lupte grele, satul Gerăușa, și către orele 15 a fost oprit pe pantele vest Gerăușa, de puternice rezistențe inamice.

De abia la ora 15,45 a început să se realizeze noul dispozitiv. La căderea întinericului, Divizia 11 se găsea astfel:

— Cu un batalion angajat în lupte grele la vest de Șandra.

— Cu un batalion oprit pe pantele vest Gerăușa.

— Cu un batalion rămas izolat în comuna Tătărăști, mult înaintat față de unitățile aliate (Divizia 133 infanterie sovietică), care veniseră în sector, avînd la stînga satul Medișa.

La ora 18, inamicul a contraatacat cu infanterie și care de luptă atît din pădure Rossgarden, cît și dinspre Beltiug spre Șandra. Luptele grele au durat două ore, avînd ca rezultat reprimarea elementelor ce se găseau la nord-vest de sat, pe liziera de nord-vest și vest a satului Șandra.

Pentru a ajuta această unitate, a fost trimis imediat și batalionul 1/Regimentul 19 infanterie, cu misiunea de a cuceri, în legătură cu batalionul 2, pădurea Rossgarden.

La căderea serii, inamicul ocupa o linie continuă de apărare, sprijindu-și apărarea pe pădurea Rossgarden — satul Rătești — pantele vest Gerăușa — pădurea Gorun — pantele nord-vest Tătărăști.

.

Timpul foarte nefavorabil. Începînd de la ora 15,30 a plouat continuu toată noaptea. Drumurile sînt complet desfundate.

21 octombrie 1944

Din informații rezultă că inamicul are care de luptă în satul Ardud și acoperirile sud Rătești.

Către dimineață, inamicul, printr-o acțiune îndrăznească, a atacat în sectorul Diviziei 133 sovietice, reușînd să ocupe satul Medișa, de unde apoi a înaintat pe Dealul Vărticelul.

O altă acțiune a fost dirijată la nord și la vest de satul Tătărăști și din pădurea Gorun către Homorodul de Mijloc.

Prin această acțiune, batalionul 2/Regimentul 2 dorobanți a fost încercuit în satul Tătărăști și în parte nimicit, restul capturat după lupte grele.

Prin acțiunea îndreptată de la Medișa spre sud și sud-vest, combinată cu un alt atac din Viile Palantului, a rupt legătura batalionului 1/Regimentul 3 dorobanți de la Gerăușa, cu flancurile și spatele său.

La ora 6,30, inamicul a atacat satul Șandra atît dinspre Beltiug (cu un batalion întărit cu multe aruncătoare), cît și prin pădurea Rossgarden (un batalion însoțit de care de luptă și tunuri de asalt). Atacul inamic a fost oprit, după lupte grele, de Regimentul 19 infanterie.

În fața acelei situații foarte grele, create în urma puternicelor atacuri inamice, Divizia 11 a hotărât să nu reia înaintarea decît după ce reface situația, și anume:

— Despresurarea batalionului de la Gerăușa.

— Reluarea legăturii cu trupele sovietice, cărora li s-a cerut insistent să atace spre Tătăraști, deoarece nu știam încă de soarta batalionului 2/Regimentul 2 dorobanți, pe carel credeam încă încercuit.

— Reluarea dispozitivului de atac.

Divizia 11 a dat ordin Regimentului 3 dorobanți (mai puțin batalionul 1), întărit cu Grupul 11 cercetare și compania 11 pionieri să atace imediat pe direcția Viile Hago—Gerăușa, pentru despresurarea batalionului 1/ Regimentul 3 dorobanți de la Gerăușa și reluarea legăturii cu sovieticii.

Divizia 11 rămîne cu un singur batalion neangajat în luptă.

Inamicul a dezlănțuit un puternic foc de arme automate și aruncătoare de pe Dealul Virticelul. O încercare de înaintare spre Dealul Gerăușa s-a izbit de un puternic baraj de artilerie și arme automate.

Toate încercările făcute pentru despresurarea batalionului de la Gerăușa au dat greș. Din informații culese ulterior de la răniții rămași în sat, rezultă că batalionul 1/Regimentul 3 dorobanți a luptat încercuit pînă la ora 15, cînd a fost tras ultimul cartuș.

Pierderile în această luptă din batalionul 1 și Bateria căpitan Stănescu sunt foarte mari. Supraviețuitorii acestui măcel au fost luați prizonieri. Inamicul l-a lăsat pe doctorul batalionului să îngrijească răniții.

La ora 18 a sosit la Șandra Regimentul 4 roșiori, care a atacat imediat pădurea Ross-garden, însă a fost respins.

.

Timp nefavorabil. Toată ziua cerul a fost acoperit cu nori. Comunicațiile complet stricate din cauza ploilor.

22 octombrie 1944

La ora 7 s-a reluat înaintarea, ocupînd pădurea Ross-garden, împreună cu Divizia 8 cavalerie.

La ora 9 a fost ocupat Dealul Gerăușa, primele elemente intrînd în satul Gerăușa, unde au fost găsiți răniții batalionului 1. La ora 11, satul Gerăușa și pantele vest și nord-vest erau în mina noastră. Înaintarea continuă.

Pînă la ora 18 a fost ocupat și satul Ardud. La nord de acest sat, inamicul opune rezistență, obligînd avangarda să ia măsuri pentru noapte.

La căderea întunericului, Divizia 11 se găsea cu avangarda la nord de sat și cu grosul la intrarea de sud a satului Ardud.

Punctul de comandă al Diviziei 11 în Ardud.

Peste tot inamicul a zvrilit podurile în aer. Drumurile de care sunt încă desfundate și accesibile numai mijloacelor de transport hipo.

Timp defavorabil.

După o tragere mai intensă de artilerie și aruncătoare, la căderea nopții, liniștea a domnit în zonă.

Comandantul Diviziei 11 infanterie

General

EDGAR RĂDULESCU

Șef de stat major

Căpitan

DAN TETORIAN

Arh. M.Ap.N., fond 517, dos. 61, f. 153—160.

LES BATAILLES DE L'ARMÉE ROUMAINE POUR LA LIBERATION DE SĂTMAR, OCTOBRE 1944

(R e s u m é)

Après l'arrêt de l'offensive déclenchée par les troupes allemandes et hongroises, le 5 septembre 1944, dans le plateau de la Transylvanie et le 11 septembre, à l'ouest des monts Apuseni, l'armée roumaine a pris l'initiative et par un vif effort a jeté l'ennemi à Nord de Mureș, et au delà de la frontière passagère établie par le diktat de Vienne.

Puis, en décuplant ses efforts, les grandes unités de la 4-ème armée roumaine encadrées par les armées soviétique ont pris l'offensive en poursuivant les forces ennemies qui se retiraient vers ouest.

À partir de 18 octobre 1944, une part des divisions de la 4-ème armée ont lutté pour la libération du département Satu Mare. Par combats acharnés les soldats roumains ont brisé les résistances ennemies et le 25 octobre 1944, coopérant avec les armées soviétiques, ont libéré les dernières localités de Sătmăr, en poursuivant l'ennemi sur le territoire de Hongrie.

Les documents d'époque, compris dans l'annexe, rendent des aspects concernant le développement des combats sanglants portés, pour la libération de Sătmăr, par notre armée.

FII SĂLAJULUI ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST. MĂRTURII MEMORIALISTICE. (II)

În rîndurile celor două armate române, cu un efectiv de 538.536 oameni care au luat parte la războiul antihitlerist, peste 4.000 de sălăjeni se aflau încadrați în unitățile organice ale acestora, comportîndu-se vitejește pe cîmpul de luptă.

Mulți dintre aceștia au consemnat o serie de date și fapte referitoare la acțiunile de luptă la care au participat. Dintre acestea — continuînd acțiunea începută în nr. 10/1996 al revistei Acta Musei Porolissensis — — încredințăm tiparului încă 108 fragmente din lucrările memorialistice care, prin conținutul lor, pun în fața cititorului o serie de fapte eroice și acțiuni veridice din războiul antihitlerist.

MEMORII DE RĂZBOI

Capitolul 2

Relatări referitoare la luptele desfășurate în cadrul operației de acoperire a graniței atacate de inamic și la bătăliile pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația Ungariei horthyste, în lunile septembrie-octombrie 1944.

27. Sublocotenent Vasile Robu¹: De la Cerghid la Sîngeorgiu

La 12 septembrie 1944, Regimentul 40 infanterie din Divizia 9, după un marș lung și obositor, a intrat în dispozitiv la est de Lăscud. Bateria antitanc din cadrul divizionului de artilerie al regimentului, în care îndeplineam funcția de comandant de secție, a ocupat pozițiile lingă șosea, fiind în măsură să deschidă foc împotriva blindatelor inamice.

A doua zi, companiile regimentului au pornit la atac pe direcția vest Cerghid. Oprite cu foc de infanterie și branduri grele, acestea s-au adăpostit pe teren. Au intervenit artileria și aruncătoarele din organica unității. Sub acoperirea proiectilelor și bombelor, infanteria a reluat înaintarea. Pe la orele 12, inamicul ne-a contraatacat cu tancuri și autotunuri. Le-am lăsat să se apropie. Apoi am deschis foc împotriva lor. După cîteva salve, unul din tancuri a luat foc, iar altul a rămas imobilizat, avînd o șenilă ruptă. Odată cu bateria antitanc au intervenit cu foc și bateriile de artilerie și companiile de branduri. Lovit puternic, contraatacul dușman a fost oprit.

Peste puțin timp, infanteria noastră a pornit la atac, sprijinită de aruncătoare și artilerie. Pînă seara, ai noștri au reușit să înainteze aproape 2 km.

În 14 septembrie, luptele au continuat cu atacuri și contraatacuri succesive. Inamicul opunea o rezistență înverșunată. Prin lupte grele, pînă seara regimentul a nimicit rezistențele dușmane de pe înălțimile de la vest de Cerghid.

¹ Vasile Robu din Cehu Silvaniei, profesor și sublocotenent în rezervă s-a refugiat în România. Mobilizat la Regimentul 40 infanterie Medgidia, din Divizia 9 infanterie, sublocotenentul Vasile Robu a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de armă, a fost decorat cu ordinul „Steaua României” și medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

Din 15 pînă în 17 septembrie, regimentul, prin lupte de o mare intensitate, a înaintat de pe aliniamentul Beșineu—Cerghid pînă la est de Ungheni pe Mureș, unde a fost oprit de focul puternic al inamicului.

În noaptea de 17/18 septembrie, Divizia 9 infanterie a fost scoasă din dispozitivul de la Ungheni și introdusă în sectorul sud Iernut, pentru a participa la forțarea Mureșului și cucerirea dealului Singeorgiu.

La 18 septembrie, unitatea a intrat în dispozitiv la vest de Cipău și timp de trei săptămîni, prin lupte grele a trecut Mureșul și a pătruns în pozițiile germane de pe înălțimile Singeorgiu.

28. *Sergent Traian Pocol²: Asaltul cotei 479 pe Mureș*

În seara zilei de 10 septembrie 1944, Regimentul 11 dorobanți din Divizia 21 infanterie, se afla în dispozitiv între calea ferată Tirnăveni—Bălăușeri și localitatea Lăscud, în contact cu inamicul.

A doua zi, am pornit la atac pe direcția est Lăscud—Beșineu. Încă de la primele salturi, dușmanul ne-a primit cu foc puternic de arme automate și artilerie, obligîndu-ne să ne adăpostim. În sprijinul nostru a venit artileria marii unități. În scurt timp, duelul de foc a căpătat o mare intensitate. Proiectilele loveau toată zona, mușcind adînc pămîntul. Noi am folosit culele de teren și lopețile Linemann pentru a ne adăposti.

Mai tirziu, cînd focul artileriei s-a rărit, am reluat înaintarea, tîriș. Pînă spre seară am progresat de-abia vreo 500 de pași.

Luptele au continuat în 12 septembrie. În dimineața acestei zile, după o pregătire puternică de artilerie, am debarșat la atac. Străbătînd prin ploaia de plumb și schije dezlanțuită de inamic, am reușit să înaintăm pînă pe aliniamentul comunei Lăscud.

După alte două zile de lupte deosebite de grele, am nimicit rezistențele dușmane de la Beșineu, eliberînd această localitate. Iar în următoarele trei zile, adică pînă în 17 septembrie, prin numeroase atacuri și lupte corp la corp, am progresat spre nord, depășind drumul și calea ferată de la est de Ogra. În fața noastră se afla Mureșul, iar dincolo de el, forțele inamice.

În noaptea de 19/20 septembrie, am forțat Mureșul pe direcția Sinpaul—Dileul Mic. Cînd ne-am apropiat de plaje, adversarul a lansat rachete luminoase cu parașute și, la lumina lor, a deschis foc de secerare cu mitralierele la nivelul apei. A intervenit artileria noastră, care a executat trageri asupra pozițiilor dușmane.

Spre miezul nopții, cînd situația s-a mai liniștit și întunericul era mai dens, am trecut Mureșul, unii prin vad, alții pe bărci sau poduri plutitoare. Eu cu grupa de sub comanda mea, am trecut pe un pod plutitor improvizat de săteni. Deși se mișca cu cea mai mare atenție, totuși inamicul ne-a trimis cîteva salve de mitralieră.

Ajunși pe malul opus, imediat am ocupat un cap de pod și am intrat în dispozitiv. Odată cu sosirea celorlalte subunități, am înaintat spre pantele dealului Singeorgiu, unde se aflau pozițiile fortificate germane.

La 21 septembrie, am pornit la atac pe direcția cotei 479. De la primii pași, hitleriștii au deschis foc cu mitralierele și artileria, silindu-ne să ne adăpostim. Am reluat atacul în mai multe rînduri, reușind să pătrundem în primele linii inamice, unde am capturat două mitraliere. Dușmanul a trecut la contraatac. Noi l-am primit cu foc intens de arme și puști mitraliere, producîndu-i pierderi. În timpul luptei au căzut eroic 97 de ostași morți și răniți din compania a 6-a, între care și sublocotenentul Constantin Toloman, comandantul plutonului nostru, lovit mortal în piept de o salvă de mitralieră dușmană.

Zilele următoare au fost la fel de pline de evenimente. Dădeam atac după atac, fără a putea pătrunde în dispozitivul german. De fiecare dată eram tot mai puțini.

În ziua de 26 septembrie am reluat atacul. Prin lupte grele, batalionul nostru a pătruns în pozițiile apărute de inamic, cucerind înălțimea cu cota 479. Bucuria nu ne-a fost de lungă durată, pentru că adversarul a trecut la contraatac, declanșînd asupra noastră un foc violent de infanterie, artilerie și aviație. Cu rîndurile restrînse, am rezistat, fiind sprijiniți de artilerie.

² Traian Pocol s-a născut în 1920, în comuna Preluci. La 18 martie 1941 s-a refugiat în România din cauza teroarei horthyste, iar la 7 octombrie 1942 este încorporat și repartizat la Regimentul 11 dorobanți, cu garnizoana în Galați. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în zilele insurecției și la eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru curajul și bărbăția cu care a luptat pe frontul antihitlerist sergentul Traian Pocol a fost distins cu mai multe medalii românești și sovietice.

Din grupa mea au mai rămas doi soldați, Alexandru Cozma din Cermeniş — Sălaj și unul din Moldova.

Spre seară, pe timpul unui nou atac, o rafală de automat l-a rănit pe noul comandant de pluton, iar niște schije s-au înfipt adânc în pieptul soldatului Cozma și în coapsa soldatului moldovean. Noaptea ni s-au completat efectivele din batalionul de marș.

Luptele au reinceput în 27 septembrie, cu mare violență. Cu focul puștii-mitraliere am nimicit un cuib de rezistență dușman. În zilele următoare, inamicul a fost înfrânt și obligat să se retragă spre nord, nord-vest.

29. *Sergent Gavril Țincău³ : Cu detașamentul Păuliș*

La 13 septembrie 1944, batalionul 1 din Regimentul 96 infanterie a intrat în componerea Detașamentului Păuliș, comandat de colonelul Alexandru Petrescu, ocupind poziție pe aliniamentul vest Păuliș—Ghioroc—Cuvin. Unitățile detașamentului au organizat lucrări genistice dezvoltate, mai ales la vest de Păuliș, unde, în afară de șanțuri de tragere și rețele de sîrmă, dispuneam și de un șanț antitanc. Misiunea Detașamentului Păuliș era să apere această zonă amenințată de două divizii maghiare.

A doua zi, patrulele noastre au luat contact cu avangărzile inamice la vest de Păuliș. Atacul declanșat la orele 14, de două batalioane sprijinite de numeroase tancuri, a fost respins de companiile 2 și 6 elevi ale Școlii de subofițeri de rezervă de infanterie de la Radna, cu pierderi mari pentru dușamni. Pînă seara, subunitățile noastre au oprit al cincilea atac inamic, păstrîndu-și pozițiile.

În zilele următoare, atacați de trupe mult superioare ca număr și înzestrare cu armament, noi am fost nevoiți să ne replem flancul drept.

La 15 septembrie, forțe dușmane de tăria unui regiment au atacat flancul drept al detașamentului în lungul înălțimii de la est de Miniș. Batalionul 1 din Regimentul 96 infanterie, aflat în apărare pe virful Bordu (cota 471), a dus lupte în adîncime, reușind să împiedice pătrunderea adversarului în valea Cladovei. În felul acesta au asigurat flancul și spatele detașamentului.

În timpul luptelor, Detașamentul Păuliș a capturat 387 prizonieri și i-a provocat inamicului 919 morți și 21 tancuri distruse. Și din rîndurile noastre au căzut peste 200 de soldați morți și răniți, și aproape 170 de ofițeri, subofițeri și elevi.

În luptele de pe Valea Mureșului am primit un ajutor important din partea populației civile. Aceasta a efectuat descărcarea vagoanelor și transporturi de muniție și de răniți, făcînd disponibile unele efective pe care unitățile le-au folosit pentru nevoile luptei.

La 19 septembrie, după nimicirea rezistențelor dușmane de la vest de Păuliș, noi am fost trecuți în refacere. Urmărirea trupelor maghiare au făcut-o forțele Armatei 53 sovietice, care, în ofensiva ei, a eliberat Aradul în noaptea de 21/22 septembrie, aruncîndu-l pe inamic dincolo de granița româno-maghiară.

30. *Elev sergent Victor V. Sabău⁴ : De la Ineu la Salonta*

După declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, elevii Școlii militare de ofițeri de rezervă infanterie din Ineu au participat la operația

³ Gavril Țincău s-a născut în 1922, în comuna Cerișa. Din cauza teroarei horthyste la 8 aprilie 1941 se refugiază în România, iar în octombrie 1943 este încorporat și repartizat la Regimentul 96 infanterie. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru vitejia și eroismul de care a dat dovadă în războiul antihitlerist, sergentul Gavril Țincău a fost decorat cu medaliile „Bătălie și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

⁴ Victor V. Sabău s-a născut la 19 iunie 1921, în comuna Istrău, județul Satu Mare, urmează cursurile școlii normale și primește diploma de învățător, fiind numit în Șimleul Silvaniei. În septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, stabilindu-se la Bacău. În octombrie 1943 este încorporat la Regimentul 93 infanterie din Arad, de unde a fost trimis să urmeze cursurile Școlii militare de ofițeri de rezervă de infanterie din Ineu în perioada 1944—1945. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției, iar cu alte unități a participat la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de sub ocupația fascistă. După terminarea școlii, a fost înaintat la gradul de sublocotenent. Pentru contribuția sa la înfrîngerea fascismului german, a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și cu medalia sovietică „Victoria”. La 10 mai 1945 este înaintat ca gradul de sublocotenent în rezervă și lăsat la vatră. În perioada următoare a funcționat ca învățător.

de dezarmare a trupelor germane din oraș, la acoperirea frontierei de vest și la respingerea inamicului pătruns pe teritoriul național.

La 13 septembrie 1944, cind Divizia 10 infanterie ușoară horthystă a atacat pe Valea Crișului Alb, pe direcția Chișineu Criș — Ineu și Curtici — Pincota, școala a primit misiunea să participe la acțiunea de oprire a ofensivei inamice.

Elevii școlii, constituiți în subunități de pușcași au intrat în dispozitiv la vest de Ineu. Școala avea și două aruncătoare de 120 mm, pe care le-a indicat cu 41 soldați. Dar cum nu aveau ofițeri specializați la aruncătoare, m-am oferit voluntar să comand această subunitate. Acceptându-se cererea mea, la 15 septembrie, am ocupat poziție de tragere la Prunișor. De aici, subunitatea a executat trageri asupra dușmanului, provocându-i pierderi în forța vie și tehnica de luptă.

Sub presiunea inamicului care dispunea de forțe numeroase și proaspete, în 16 septembrie ne-am repliat, schimbând poziția pe înălțimea de la vest de Sebiș. Cu brandurile din inzestrare, am executat trageri împotriva Regimentului 4 motorizat din Budapesta, pînă la sosirea ajutoarelor din interior.

La 19 septembrie, am trecut la ofensivă, urmărind dușmanul spre Salonta, și de aici pe teritoriul Ungariei, în fața localității Biharnagybajom. Timp de două săptămîni, subunitatea de aruncătoare de sub comanda mea a participat la luptele din zona Salonta și Biharnagybajom. În ultima din aceste localități s-au dat lupte de o mare intensitate și adesea corp la corp. Inamicul opunea o rezistență îndrăjită. Infanteria noastră a intrat în trei rinduri în Biharnagybajom și tot de atîtea ori a fost respinsă de adversar. Cînd am intrat în oraș pentru a patra oară peste tot erau numai ruine, incendii, oameni morți și răniți.

Pe la sfîrșitul lunii octombrie, am primit ordin să se reintoarcem la școală cu subunitatea de aruncătoare, pentru a continua pregătirea militară.

31. Elev sergent Ioan Pinte⁵: De la Ineu la Oradea

După dezarmarea formațiunilor germane din Ineu și împrejurimi, școlile militare de ofițeri de rezervă de infanterie de la Bacău și Botoșani, dislocate în garnizoana Ineu, au realizat dispozitivul de acoperire a frontierei în sectorul stabilit de marea unitate.

La 13 septembrie 1944, Divizia 10 infanterie ușoară maghiară a pornit ofensiva pe Valea Crișului Alb, înaintînd pe direcția Chișineu Criș — Ineu și Curtici — Pincota. Pentru a opri ofensiva inamicului spre înălțimile de la Sebiș, Divizia 1 infanterie-instrucție a constituit două detașamente, unul la nord și altul la sud de rîu, pe aliniamentul Ineu — Pincota. Principalele forțe de infanterie ale acestor detașamente erau alcătuite din elevii școlilor de ofițeri de rezervă de infanterie Bacău și Botoșani.

Batalionul nostru a ocupat poziție de apărare la vest de Ineu. Pînă în seara zilei de 15 septembrie, inamicul s-a apropiat de pozițiile românești și printr-un atac puternic sprijinit de tancuri a cucerit localitatea Pincota. A doua zi, 16 septembrie, dușmanul și-a mutat lovitură principală la nord de rîu, spre Ineu, unde se aflau liniile noastre. Noi am deschis foc și ne-am apărat pozițiile cu dirzenie și bărbăție. Dar adversarul avea forțe mult superioare și ne-a atacat în mai multe rinduri, silindu-ne să ne repliem. Spre seara zilei, inamicul a cucerit localitatea Ineu, îndreptîndu-și unitățile motorizate spre defileul de la Sebiș.

Subunitățile noastre erau dispuse la teren pe înălțimile de la nord și sud de Crișul Alb, care încadrau comunicația spre Sebiș.

La 17 septembrie, forțele inamice au reluat înaintarea spre defileul apărat de noi. Le-am lăsat să se apropie, deschizînd foc prin surprindere. Lovite de gloanțele puștilor și mitralierelor noastre, rîndurile dușmane s-au rărit. Imediat inamicul a ripostat cu focul infanteriei, artileriei și tancurilor. Sub acoperirea focului, infanteria a reluat înaintarea. Am primit-o cu o ploaie de gloanțe. În sprijinul companiilor noastre de pușcași au acționat subunitățile de branduri.

⁵ Ioan Pinte^a s-a născut în 1921, în comuna Moftinul Mic și domiciliază în Zalău. În octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, unde a urmat școala normală, devenind învățător, iar în 1943 este încorporat și trimis să urmeze cursurile școlii militare de ofițeri de rezervă. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în zilele insurecției și la luptele pentru apărarea teritoriului național atacat de forțele inamice, precum și la luptele pentru eliberarea acestuia de sub ocupația străină. Pentru faptele sale de armă, elevul sergent Ioan Pinte^a a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”. După terminarea școlii, el este înaintat la gradul de sublocotenent de rezervă. Revenit în viața civilă, veteranul de război Pinte^a a funcționat în învățămînt pînă la pensionare, în 1981.

Văzind că nu poate înainta, adversarul ne-a fixat de front și a trimis subunități care să ne manevreze, lovindu-ne flancul și spatele. Luptându-se vitejește, elevii noștri au primit adversarul cu foc puternic. Prin lupte cu grenade și baioneta, compania a rupt încercuirea de pe dealul Bîrca și s-a repleiat.

În ziua de 18 septembrie, ofensiva trupelor maghiare a fost oprită și, din cauza pierderilor mari, inamicul a început retragerea. Fără să pierdem contactul cu dușmanul, l-am urmărit, nimicindu-i rezistențele. Pe timpul luptelor din rîndurilor noastre au căzut mai mulți elevi, morți și răniți.

După eliberarea Ineului, prin lupte grele am înaintat spre Oradea pînă la 12 octombrie, cînd rezistențele puternice ale inamicului au fost nimicite și orașul eliberat. Apoi, ne-am reîntors la școală pentru continuarea procesului de învățămînt.

32. Locot. colonel Vasile V. Govor⁶: Între Moldova Veche și Borloveni

La sfîrșitul lunii august 1944 aveam gradul de sublocotenent și dețineam funcția de comandant de pluton în Regimentul 94 infanterie din Orșova. Batalionul 2 se găsea pe poziție în sectorul Moldova Veche — Baziaș, cu misiunea de a apăra granița de pe Dunăre din sudul Banatului. Într-o seară cîțiva soldați germani de origine italiană de la unitățile de artilerie antiaeriană au fugit la noi, dîndu-ne informații despre inamic și intențiile acestuia.

Peste cîteva zile, la 13 septembrie am fost atacați de unități hitleriste din Divizia moto „Hindenburg”, pe direcția Baziaș — Moldova Veche. Atacul s-a desfășurat atît de pe uscat, cît și de pe vasele germane de pe Dunăre. Concomitent, adversarul a atacat și pe alte direcții, și anume: dinspre Vrsac spre Reșița și dintre Oravița spre Bozovici.

Noi ne aflam instalați pe teren, în poziții organizate din timp. Primele atacuri germane au fost respinse cu mari pierderi pentru adversar. Dar hitleriștii au introdus în luptă forțe proaspete și cu mult mai numeroase. În fața presiunii dușmane, am fost nevoiți să ne repleim la Moldova Nouă și Cărbunari.

Trupele germane au forțat Dunărea și în sectorul Svinița și încercau să înainteze spre Orșova, dar au fost oprite, pînă la 18 septembrie la est de Dubova.

După lupte înverșunate, adesea corp la corp, în ziua de 16 septembrie ne-am repleiat spre Bozovici, iar pînă în seara următoare ne-am regrupat în fața localității Borloveni. Aici ne-am fixat puternic la teren, rezistînd tuturor atacurilor și contraatacurilor date de forțele hitleriste.

Luptele au continuat timp de șapte zile în zona Borlovenii Noi. Spre sfîrșitul lunii septembrie, după sosirea unor noi forțe, am trecut la ofensivă. Din 25 pînă la 30 septembrie, un detașament alcătuit din subunități române și sovietice, în care au intrat și subunități din Regimentul 94 infanterie, a contraatacat puternic în sectorul Borlovenii Noi, nimicind rezistențele inamice spre vest și eliberînd localitățile Șopotu Nou și Cărbunari.

33. Soldat Alexandru N. Ticușan⁷: De la Ogra pînă la Satu Mare

În 16 septembrie 1944, după ce a fost eliberată comuna Lăscud, am fost solicitat să transport muniție cu carul pentru Regimentul 19 infanterie, din Divizia 11 infanterie. Cînd am ajuns spre Luduș, artileria germană a tras asupra coloanei de căruțe. Un proiectil a nimerit în plin, omorîndu-mi vitele de la jug și zdrobind căruța cu încărcătură cu tot. Eu am scăpat ca prin urechile acului, pentru că am reușit să mă arunc într-un șanț adînc.

Zguduit puternic de această întîmplare, deși avem numai 16 ani, mi-a venit ideea să mă înrolez voluntar în armata română și să iau parte la războiul antihitlerist. Imediat m-am prezentat la comandantul Regimentului 19 infanterie, colonelul Tircop, solicitîndu-i să mă primească voluntar în unitate. Acesta mi-a îndeplinit dorința, repartizîndu-mă la plutonul 2, din compania a 3-a.

⁶ Vasile Govor s-a născut în Zalău, unde a funcționat în învățămînt. Din cauza teroarei horthyste, se refugiază în țara liberă pe la mijlocul lunii septembrie 1940, iar în august 1944 se afla mobilizat cu gradul de sublocotenent la Regimentul 94 infanterie din Orșova. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane din sudul Banatului și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele-i de arme, bărbăția și priceperea cu care a condus subunitatea în luptă, sublocotenentul Vasile Govor a fost distins cu o serie de decorații românești, sovietice și cehoslovace.

⁷ Alexandru N. Ticușan, născut în 1928 și domiciliat în Șimleul Silvaniei, a luat parte la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord și a Ungariei, ca voluntar. Pentru faptele-i de arme, el a fost decorat cu o serie de medalii românești și sovietice.

Sergentul Ionescu, comandantul grupei, m-a luat în primire și mi-a făcut rost de haine, de armă și muniție. Tot el m-a învățat cum să minuiesc arma și cum să trag.

În dimineața de 20 septembrie, unitatea a pornit la atac pe direcția Cipău, iar după eliberarea acestei localități, a fost oprită de trupele Diviziei 8 cavalerie SS germană.

În următoarele zile unitatea a forțat Mureșul pe la Cucerdea — Ogra. Aici am primit botezul focului. Continuând urmărirea inamicului, în dimineața de 9 octombrie, Regimentul 19 infanterie a înaintat până la înălțimile de la sud de Iacobi și Ceanu Mare. A doua zi ne-am apropiat de înălțimile de la est de Cluj, ajungând pe aliniamentul Gădălin — Jucul de Sus, iar în cursul zilei de 13 octombrie, prin lupta de o mare intensitate, am forțat riul Someșul Mic între Bontida și Jucul de Sus, realizând un cap de pod în zona comunelor Fundătura și Răscruci.

În zorii zilei de 14 octombrie, luptele au fost reluate și capul de pod lărgit neconținut. Contraatacul inamic s-a lovit de rezistența dirză a ostașilor români, și a eșuat.

Am continuat ofensiva, pătrunzând adinc în dispozitivul dușman, aflat la est de Valea Alinașului și înălțimile de la sud și sud-est de Girbou. La 17 octombrie eram în apropiere de Jibou, purtând lupte cu rezistențele dușmane de pe creasta cuprinsă între văile Almaș și Agris. După nimicirea trupelor inamice în zona Jibou, am progresat prin Munții Păget, în condiții foarte grele și pe drumuri aproape impracticabile. În 19 octombrie eram în hotarul comunei Socond, unde prin lupte de o mare intensitate am înfrunt rezistențele inamice, eliberând localitatea. Fără odihnă, în următoarele șase zile am purtat lupte grele, adesea corp la corp, la Șandra, Gerăușa, Tătărești. La 25 octombrie am înfrunt rezistențele germane la vest de Satu Mare, eliberând ultima fasciză a teritoriului național de sub ocupația fascistă.

34. *Fruntaș Valer S. Virvaș⁸: De la Cristești la Pănet, pe Mureș*

După dezarmarea trupelor hitleriste la Buzău, Divizionul 8 tunuri munte s-a îndreptat spre Codlea, garnizoana de reședință, de unde, peste câteva zile a pornit spre frontul de pe Mureș. În seara zilei de 17 septembrie 1944, am ajuns la Nicoleşti pe valea Nirajului, unde divizionul a intrat în dispozitiv. Eu făceam parte din bateria a 3-a, secția a 2-a și îndeplineam funcția de ochitor la tunurile de 76 mm.

În dimineața de 18 septembrie, bateriile noastre de 76 și 122 mm au luat parte la pregătirea de artilerie. Proiectilele au bătut puternic dispozitivul dușman. Când am lungit tragerea, executând foc de însoțire, vinătorii de munte din Divizia 1 munte, au pornit la atac. În momentul cînd s-au apropiat de liniile inamice, adversarul i-a primit cu foc violent de infanterie și artilerie. La cererea vinătorilor de munte, bateriile au executat trageri de neutralizare asupra obiectivelor descoperite la dușman, care interziceau înaintarea subunităților noastre.

Dînd atacuri repetate de-a lungul a trei zile, companiile de vinători, cu sprijinul de foc al artileriei, au nimic rezistența inamică de la Cristești, eliberînd această localitate.

Începînd cu ziua de 22 septembrie, Divizia 3 munte a continuat ofensiva pe direcția Pănet. De dimineață am luat parte la pregătirea de artilerie. La scurt timp, adversarul a ripostat cu o contrapregătire. Proiectilele și bombele de aruncător au bătut necruțător întreaga zonă și de o parte și de alta a frontului. Un proiectil a căzut în apropierea poziției noastre, rănind doi soldați. Deși gloanțele și schije de cădeau ca ploaia, vinătorii de munte au pornit la atac. Dar după câteva salturi am fost opriți și siliți să se adăpostească. Mulți dintre ei au căzut morți și răniți.

În cursul zilei am intervenit de nenumărate ori, executînd trageri de distrugere sau neutralizare asupra obiectivelor dușmane. Zilele următoare au fost la fel de fierbinți. Adversarul se apăra cu înverșunare din poziții fortificate din timp.

Aici am avut mult de furcă. Timp de peste două săptămîni, pînă la 8 octombrie, divizionul nostru a participat la luptele din zona Tirgu Mureș; aducîndu-și contribuția la nimicirea rezistențelor inamice și la eliberarea localităților Nasna, Tirgu Mureș și Pănet.

În timpul luptelor, Divizionul 8 tunuri munte a avut mari pierderi în oameni. Din grupa mea am mai rămas doar doi oameni, ceilalți au căzut eroic la datorie, morți și răniți.

⁸ Valer Virvaș s-a născut la 30 octombrie 1920, în comuna Birsău Mare. În octombrie 1940, din cauza teroarei horticiste, se refugiază în România, iar la 21 februarie 1942 este încorporat la Divizionul 8 tunuri munte cu garnizoana în Codlea. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane și la luptele pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația fascistă. Pentru curajul și devotamentul cu care a participat la război, fruntașul Valer Virvaș a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

35. Soldat Ioan Simuțiu⁹: De la Beiuș la Oradea

Batalionul 22 vânători de munte din Divizia 3 munte, în seara zilei de 17 septembrie era în dispozitiv pe aliniamentul nord Sudrigiu, în contact cu trupe maghiare din diviziile 9 și 11 infanterie.

După concentrarea forțelor române și sovietice în Crișana și Banat, s-a constituit o grupare în Cîmpia Crișurilor, în care intra și Divizia 3 munte.

În ziua de 22 septembrie, batalioanele de vânători de munte au pornit la atac pe direcția Beiuș. Dușmanul ne-a primit cu foc puternic de arme automate și artilerie. Ne-am adăpostit la repezeală. A intervenit artileria, care a executat trageri de neutralizare asupra pozițiilor infanteriei și bateriilor inamice. Am reluat înaintarea. Nimicind rezistențele maghiare, uneori prin lupte cu grenada și baioneta, am reușit să ne apropiem de Beiuș. De la liziera orașului am asaltat pozițiile dușmane și prin lupte grele am eliberat Beiușul. Pînă la ora 13, vînătorii de munte au curățat orașul de inamic, după care au trecut la urmărirea acestuia.

A doua zi, 23 septembrie, am continuat ofensiva pe Valea Crișului Negru, avînd în dreapta noastră Divizia 337 sovietică. Prin lupte de o mare intensitate, am înfrînt rezistențele succesive opuse de ariergărzile inamice la Pietroasa, Pechia, Tinca și Husasăul de Tinca, unde am capturat un mare număr de prizonieri. La Pechia, ca și în celelalte sate ne-au întâmpinat bătrîni și femei, care ne-au primit cu brațele deschise și cu lacrimi în ochi. Pe lîngă rezistența adversarului, am avut de înfruntat greutățile terenului și drumurilor desfundate de ploii.

De la Tinca, unde am ajuns în 25 septembrie, am înaintat pe direcția vest Oradea. Lupte deosebit de grele am purtat la Inand și Sinnicolau Mare. La 27 septembrie, după două zile de lupte, am ajuns la vest de Oradea, pe Crișul Repede.

În ziua următoare, inamicul a trecut la un puternic contraatac. Trupele maghiare din sectorul Oradea au fost sprijinite de tancurile și aviația germană. Inițial, inamicul a atacat în fișa diviziilor „Tudor Vladimirescu” și 337 infanterie sovietică. Apoi, în 29 septembrie lovitura principală a dușmanului s-a îndreptat spre sud-vest, către Salonta, atacînd batalioanele Diviziei 3 munte.

Sub presiunea adversarului, care introducea în luptă forțe proaspete, cu toată vitejia vînătorilor de munte, am fost nevoiți să ne repliem pe aliniamentul Sititelec — Ianoșda. Peste cîteva zile, cînd ne-au venit în sprijin noi forțe, am pornit din nou la ofensivă, zdrobind rezistențele inamice.

36. Soldat Victor Gh. Ciorba¹⁰: De pe Mureș spre Dej

După luptele de la Sfîntu Gheorghe și eliberarea acestui oraș, Regimentul 2 artilerie grea, comandat de colonelul Georgescu, la 17 septembrie 1944 se afla în dispozitiv lîngă Nicolaești, la sud de Mureș.

Bateria a 3-a, comandată de căpitanul Alexandru Vilu, începuse lucrările în poziția de tragere, unde se afla sublocotenentul Vișinescu, comandantul bateriei de tragere.

În dimineața zilei de 18 septembrie, divizioanele noastre au participat la pregătirea de artilerie asupra dispozitivului inamic. Apoi am lungit tragerea, pe cînd infanteria debarșă de pe baza de plecare. Oprite de dușman, subunitățile s-au adăpostit. La cererea infanteriei am executat trageri de neutralizare asupra obiectivelor identificate. Salvele noastre au izbit puternic cuiburile de foc care interziceau înaintarea subunităților de pușcași. Sergentul Ioan Istrate, comandantul tunului unde eram ochitor-trăgător, urmărea întreaga activitate la pie-

⁹ Ioan Simuțiu din Marca, în martie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în februarie 1944 este încorporat și repartizat la Batalionul 22 vînători de munte din Divizia 3 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de arme, soldatul Ioan Simuțiu este decorat cu medaliile românești și sovietice.

¹⁰ Victor Ciorba s-a născut la 5 octombrie 1922, în comuna Crișeni. În februarie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în țara liberă, stabilindu-se la București. La 5 august 1942 este încorporat și repartizat la Regimentul 2 artilerie grea din garnizoana București. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Victor Ciorba a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

să. Eu înregistram modificările în bătaie și în direcție, așa cum mi se comunicau, după care proiectilele își luau zborul spre obiectiv.

Timp de patru zile am luat parte la luptele grele ce s-au desfășurat la sud de calea ferată Tirgu Mureș – Ungheni. Începând din 22 septembrie, regimentul nostru a făcut parte din gruparea de artilerie care va participa la forțarea Mureșului. Două zile și două nopți, tunurile au bătut pozițiile dușmane. Nu era bucată de pământ nerăscolită. Mureșul era în clocot. Norii de fum împiedicau vederea la distanță. Cu toate acestea, cind pușcașii au pornit la atac, adversarul i-a primit cu foc, ținându-i la pământ. Am intervenit din nou cu foc de însoțire. Inamicul a ripostat violent cu artileria și brandurile. Exploziile răbufneau fără încetare. Un proiectil a căzut în baterie. Schije de acestuia l-au lovit mortal pe căpitanul Alexandru Vilu și au rănit doi soldați.

În timpul forțării Mureșului, tunurile noastre au bătut neconținut pozițiile inamice de pe malul opus și dealul Singeorgiu. Iar după ce unitățile au trecut dincolo de riu, le-am sprijinit prin trageri de neutralizare. Luptele au durat peste două săptămâni, pînă cînd am izbutit să nimicim rezistențele dușmane de pe terasele dealului Singeorgiu și de pe creastă. În aceste lupte au căzut mulți ostași din rindurile infanteriei noastre, dar și dintre artileriști. Numai din bateria a 3-a au căzut 12 oameni morți și răniți.

Începînd cu 9 octombrie, unitatea a participat la luptele de urmărire a inamicului în retragere pe direcția Dej-Jibou.

37. *Sergent Ioan Precup¹¹: La sud de Arad*

Regimentul 6 artilerie grea, în care imi desfășuram activitatea, a luat parte, alături de trupele sovietice, la luptele pentru eliberarea Aradului ocupat de forțele maghiare.

La 19 septembrie 1944, cînd unitățile din Detașamentul Păuliș au fost trecute în refacere, în locul lor este introdusă Armata 53 sovietică, care va continua ofensiva pe Valea Mureșului spre Arad. La flancul stîng al trupelor sovietice se afla dispus Regimentul 6 artilerie grea.

Pe cînd înaintam la sud de Valea Mureșului spre Arad, urmărind dușmanul în retragere, am fost atacați de aviația inamică. Aceasta a deschis foc cu mitralierele asupra noastră, provocîndu-ne o serie de pierderi omenești și materiale. Ne-am răspîndit la repezeală pe cîmp, dar avioanele dușmane au revenit. Din nou ne-au mitraliat și au lansat bombe. Au intervenit în sprijinul nostru artileria antiaeriană și aviația, care au reușit să-l alunge pe adversar din spațiul nostru aerian.

Am reluat înaintarea. Spre seară, inamicul ne-a întîmpinat cu foc. Ne-am amplasat la teren. Peste noapte am amenajat genistic pozițiile în care ne aflam.

În dimineața de 20 septembrie, am executat trageri în cadrul pregătirii de artilerie. Cînd am lungit tirul, executînd foc de neutralizare, infanteria a pornit la atac. După cîteva salturi, ostașii noștri au fost întîmpinați cu o ploaie de gloanțe și schije. Iar am intervenit cu foc. Toată ziua s-au dat numeroase atacuri și contraatacuri, pe care le-am sprijinit cu trageri de neutralizare sau de baraj. Către seară, proiectilele dușmane au căzut în dispozitivul nostru, lovînd poziția unei piese și producîndu-ne cîteva morți și răniți.

Ziua de 21 septembrie, a fost la fel de grea. N-am avut un moment de răgaz. În cursul nopții de 21/22, rezistențele inamice au fost zdrobite și trupele sovietice au eliberat Aradul, urmărindu-l pe adversar. Noi am trecut pe la sud de Arad, înaintînd pe la marginea de sud a localității Aradul Nou, pînă la graniță. Apoi am continuat lupta pentru eliberarea Ungariei.

38. *Maior Gheorghe Perneșiu¹²: La Oarba de Mureș*

Regimentul 2 infanterie din Divizia 11 a forțat Mureșul din mers, la nord de Sinpaul, în noaptea de 19/20 septembrie 1944, cu misiunea de a înlocui o unitate din linia ntia.

¹¹ Ioan Precup din Ietea, din cauza teroarei hothyste s-a refugiat în România la 8 aprilie 1941, iar la 14 octombrie 1943 este încorporat și repartizat la Regimentul 6 artilerie grea din Timișoara. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Apreciîndu-i-se faptele de arme, sergentul Ioan Precup a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

¹² Maiorul Gheorghe Perneșiu s-a născut la 15 mai 1909, în Ortelec și domiciliază în Zalău. Fiind profesor de istorie și limba română și locotenent în rezervă, după ocuparea Transilvaniei de nord de către unguri, aceștia l-au expulzat în octombrie 1940, în România, împreună cu soția și mai mulți învățători, profesori și preoți români, în condiții nespuse de inumane. Mobilizat la Regimentul 2 infanterie din Rimnicu Vilcea, locotenentul în rezervă

Deși s-au luat măsuri pentru a distra atenția adversarului, prin acțiuni de forțare a Mureșului în sectoarele vecine, totuși acesta ne-a descoperit pe cînd eram în curs de trecere. Observîndu-ne, inamicul a declanșat un foc puternic asupra noastră. Unitățile de pe mal, precum și noi, cei ce eram pe plute, am ripostat. Operațiunea de trecere a reușit. La adăpostul întinericului a avut loc acțiunea de înlocuire și subunitățile au intrat în dispozitiv.

Dimineața zilei de 20 septembrie a început cu pregătirea de artilerie asupra pozițiilor dușmane de pe dealul Singeorgiu. Pămîntul se cutremura de exploziile proiectilelor și bombelor, ce declanșau un uragan de foc și oțel în dispozitivul inamic. Dealul Singeorgiu era cuprins de un nor înfricoșător de fum și limbi de foc. Cînd artileria a lungit tragerea, am pornit la atac. La scurt timp, de pe culmile etajate ale dealurilor Negriș și Singeorgiu, unde se aflau dispuse mitralierele și brandurile germane, adversarul porni un foc puternic asupra noastră. Ne aruncăm la pămînt. La repezeală încercăm să ne adăpostim după ceva. Peste cîteva clipe reluăm înaintarea. Dar focul dușman ne obligă să ne adăpostim. Cu rîndurile mereu mai restrîns din cauza pierderilor, continuăm înaintarea pe panta dealului.

La 21 septembrie, luptele sînt reluate cu intensitate sporită. Noi voiam cu orice preț să nimicim rezistențele germane, iar inamicul ne ținea tot timpul sub foc, apărîndu-se cu înverșunare. Tunurile și brandurile lovesc neîncetat dealul Singeorgiu. Proiectilele și bombele izbesc pămîntul, împrăștiind schije, fum și praf. Inamicul răspunde cu plumb și oțel. Noi așteptăm cu înfrigurare să pornim la atac. Cînd artileria lungește tirul, debușăm de pe baza de plecare. După cîteva salturi, focul inamic ne fixează la teren. Pornim din nou. Schijele și gloanțele ne răresc rîndurile. Ajunși lîngă poziția dușmană, aruncăm grenadele. După explozia lor, trecem la asalt. Prin lupte corp la corp, punem stăpînire pe tranșeea dușmană. Adversarul ne contraatacă puternic. Ne replem pe baza de plecare.

Timp de mai multe zile, Regimentul 2 infanterie a purtat lupte deosebit de grele pe pantele acestei înălțimi, stropindu-le cu sînge din belșug. În dimineața de 27 septembrie, unitățile noastre au eliberat satul Oarba de Mureș și au cucerit dealurile Negriș și Viei. Pe timpul luptei, cîteva proiectile au căzut în apropierea mea, iar exploziile lor mi-au produs un șoc nervos. Am fost evacuat la spitalul din Cucerdea. Peste cîteva zile am revenit la unitate.

În etapa următoare, am continuat luptele împotriva rezistențelor dușmane, urmărindu-l pe adversar spre nord și nord-vest, pe teritoriul național, apoi pe pămîntul Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial în Europa.

39. *Sergeant major Marin Oprea¹³: Forțarea Mureșului*

La 23 septembrie 1944, Regimentul 19 infanterie, din Divizia 11 infanterie, după lupte grele cu trupele Diviziei 8 cavalerie SS germană, a ajuns în apropiere de Luduș.

În cursul zilei am intrat în dispozitiv și ne-am organizat la teren pe înălțimile dintre Cucerdea și Luduș. Toată ziua s-au executat locașe individuale și tranșee. Seara am primit hrană caldă, adusă în marmide.

Pe la orele 22, comandanții de plutoane și companii am fost chemați la postul de comandă al batalionului 1, unde maiorul Ilie Mărculescu ne aduce la cunoștință că în cursul nopții vom trece Mureșul.

Gheorghe Porneșiu a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției, și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord — în zona satelor Tihău — Surduc; la eliberarea Ungariei — în zona localităților Csobay, Tiszatardos și Kistokaj; precum și la eliberarea Cehoslovaciei — pe platoul Silica din masivul cu același nume și pe valea Hronului, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru curajul și dăruirea cu care a condus subunitatea pe frontul antihitlerist, locotenentul Gheorghe Porneșiu a fost distins cu ordinul „Coroana României” clasa a V-a cu spade și panglică de Virtute Militară, cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

¹³ Marin Oprea, fiul lui Dobre și Băluța, s-a născut la 15 octombrie 1921 și domiciliază în Zalău. În perioada 1942–1944 a urmat cursurile școlii de subofițeri activi de infanterie din Făgăraș, pe care a absolvit-o la 1 septembrie 1944, fiind repartizat la Regimentul 19 infanterie cu garnizoana în Caracal. Cu această unitate, în calitate de comandant de pluton, din compania 1 pușcași — căpitan Gheorghe Nedea, a luat parte la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de armă, a fost distins cu mai multe medalii românești și sovietice.

Reintoși la subunități, stăteam în așteptare. La ora 24, un agent ne-a anunțat că peste un sfert de oră să fim gata de plecare, după cum și locul și ordinea de încolinare. Adunăm oamenii și ne pregătim de marș. În miez de noapte părăsim dealul Cucerzii, îndreptându-ne spre Mureș. Avem de mers vreo opt km. Mărsăluim în bezna nopții. Pe la orele două ne apropiem de Ogra, situată pe malul stîng al Mureșului. Din cînd în cînd inamicul lansa cite o rachetă cu parașută, care lumina puternic împrejurimile. În mină aveam pistolul „Orița”, iar sacul cu grenade pe șoldul drept.

Cînd să ieșim din sat ne apare în cale un bărbat mai în vîrstă. Îl întreb dacă mai sînt soldați germani în sat, la care îmi răspunde că aceștia s-au retras dincolo de apă, după ce au minat albia Mureșului.

— Vrei să ne arăți un loc de unde se poate trece mai ușor, îl întreb eu.

— Cum să nu, răspunde acesta. Veniți după mine.

După vreo 200 m am ajuns la apă. Săteanul ne-a arătat un loc favorabil de trecere. După ce i-am mulțumit, am adunat comandanții de grupe, cărora le-am comunicat ordinea trecerii și modul de comportare. Sacul cu grenade l-am ridicat pe umăr. Am intrat în apă, care mi-a ajuns pînă la piept. Încep să pășesc. Deodată, inamicul lansează o rachetă luminoasă deasupra apei. Mă las mai jos. La scurt timp o mitralieră dușmană trage o rafală în lungul Mureșului. Gloanțele țiuie pe la urechi și se infig în malul opus. Capul îmi arde ca focul. Înaintez mereu. Mă apropii tot mai mult de mal. În fața mea sînt niște boscheți de răchii. Mă prind bine de crengile tinere și urc încet, fără zgomot, pe mal. Acolo e liniște. Grupele vin după mine, urcă pe mal și intră în dispozitiv. Lărgim capul de pod. La scurt timp sosește și comandantul companiei, căpitanul Gheorghe Nedeia. Ne amplasăm la teren.

Inamicul ne simte și deschide un foc puternic asupra noastră. Răspundem cu toate armele. Dușmanul ne contraatacă. Noi ne îngropăm la teren și ne apărăm, executînd un foc viu asupra inamicului. În sprijinul nostru vine artileria divizionară. Proiectilele acesteia lovesc puternic dispozitivul inamic. Contraatacul dușman este oprit.

Peste cîteva minute primim ordin să debușăm la atac. Pornim de pe baza de plecare. Adversarul ne întîmpină cu foc de automate și mitraliere. Ne adăpostim. După cîteva clipe reluăm înaintarea tirîș. Ajungem lîngă pozițiile germane. Aruncăm grenadele. Odată cu exploziile acestora, pornim la asalt. Cu patul puștii și baioneta pătrundem în tranșeea inamică, lovind și tîind tot ce nimeream în cale. Hitleriștii, îngroziți, aruncă armele și se preclau, în timp ce alții încearcă să scape cu fuga.

Capul de pod de peste Mureș, realizat de noi în ziua de 24 septembrie, s-a lărgit tot mai mult. Aici se află întreg Regimentul 19 infanterie și în urma lui vin alte unități.

40. *Elev sergent Aurel N. Chituc¹⁴: De la nord-est de Tinca la Mierlău*

Batalionul de elevi din Școala militară de ofițeri de rezervă infanterie Ineu, după dezarmarea trupelor germane din garnizoană și oprirea, prin lupte deosebit de intense, a ofensivei trupelor maghiare în zona Ineu—Sebiș, a trecut la urmărirea adversarului, și la 25 septembrie 1944 se afla în dispozitiv la nord-est de Tinca. Noi eram încadrați la flancul stîng de subunități din Divizia 3 munte, iar flancul drept, de Regimentul 2 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu”.

În fața noastră se aflau dispuse pe teren subunități din Divizia 76 infanterie germană, care aveau lucrări de fortificații de campanie și se apărau cu înverșunare.

La 26 septembrie, după o puternică pregătire de artilerie, am pornit la atac. Pe cînd înaintam spre dispozitivul inamic, am fost primiți cu foc de infanterie. Ne-am adăpostit imediat. Cînd am încercat să reluăm înaintarea, adversarul a declanșat un foc puternic de infanterie și artilerie asupra noastră, țintindu-ne la teren. Proiectilele și obuzele cădeau

¹⁴ Aurel N. Chituc s-a născut la 22 februarie 1932, în Băile Govora, județul Vilcea, a urmat facultatea de istorie și Școala militară de ofițeri de rezervă de infanterie de la Ineu în perioada 1943—1945. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, elevul-sergent Aurel N. Chituc a fost distins cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”. La 1 iulie 1945, el este avansat la gradul de sublocotenent și trecut în rezervă. În anii de după război a funcționat ca profesor în Șimleu Silvaniei și a fost înaintat la gradul de locotenent.

peste tot, mușcând adânc și necruțător pământul. Iar exploziile aruncau asupra noastră numeroase schije. Cînd s-a mai rărit tragerea, am înaintat spre liniile inamice. În sprijinul nostru au acționat o subunitate de artilerie și de aruncătoare, care au executat trageri de neutralizare. Sub acoperirea salvelor lor, am înaintat pînă în fața rețelelor dușmane. Un elev sergent din grupa noastră a intrat pe sub rețelele de sîrmă ghimpată, săpînd cu lopata, un mic culuar. În timpul acesta noi trăgeam salve scurte pentru a-l ține lipit de pămînt pe adversar. Dincolo de rețea, a nimerit într-un sector minat. Explozia l-a rupt în bucăți. Noi am trecut prin zona periculoasă, apropiindu-ne de adăposturile inamice. După aruncarea grenadelor, am pornit la asalt. Prin lupte la baionetă, am reușit să nimicim rezistența dușmană.

De îndată, fără pic de răgaz, am trecut la urmărirea adversarului pe direcția Mierlău. Prin atacuri dese și vijelioase, am izbutit să pătrundem în dispozitivul inamic, producîndu-i acestuia mari pierderi în oameni.

A doua zi, 28 septembrie, luptele au reînceput cu și mai mare intensitate. După o scurtă pregătire de artilerie, am debarșat la atac. Prin repetate și dese atacuri și contraatacuri, către seară am nimicit adversarul, cucerind localitatea Mierlău.

În timpul luptelor, din rîndurile noastre au căzut eroic la datorie mai mulți morți și răniți.

41. Soldat Gheorghe Crișan¹⁵: În luptele de la Oradea

După luptele din Podișul Transilvaniei, la 27 septembrie 1944, Regimentul 2 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu” a fost introdus în dispozitiv la vest de Mierlău, între Divizia 3 munte, la flancul stîng, și Divizia 337 infanterie sovietică, la flancul drept. În cursul zilei am înaintat pînă la sud de Oradea.

În timpul acesta, inamicul din zona Oradea—Gyula pregătea o ofensivă de amploare împotriva trupelor sovietice și române, cu intenția de a pune stăpînire pe Carpați. Pentru aceasta, adversarul constituie două grupări de forțe: una în zona Oradea și alta pe teritoriul Ungariei la nord de Gyula. Sprijinite de 400 de avioane germane, ambele grupări au acționat pe direcția Salonta.

La 28 septembrie, trupele maghiare, sprijinite de tancurile și aviația germană, au atacat în fișa Diviziei „Tudor Vladimirescu” și a Diviziei 337 infanterie sovietică. În dimineața acelei zile, asupra poziției unității noastre s-a dezlănțuit un uragan de plumb și oțel. De jos trăgeau artileria și tancurile, iar de sus, aviația cu armamentul de bord și bombe. Noi stăteam adăpostiți în gropi individuale, cu ochii țintă spre inamic și cu degetul pe trăgaci. Cînd au pornit la atac tancurile și infanteria, am deschis foc asupra subunităților de pistolar. În acest timp, bateriile antitanc executau trageri directe asupra tancurilor, iar celelalte baterii de artilerie și companiile de branduri au declanșat un foc puternic de baraj. Cîteva tancuri au luat foc, altele, cu șenilele rupte, stăteau imobilizate. Luptînd cu bărbăție, am izbutit să oprim atacul dușman.

Peste puțin timp, adversarul a declanșat un nou atac. Disponind de forțe numeroase și atacîndu-ne continuu, inamicul ne-a obligat să ne repleim. Luptînd pe aliniamente succesive și producîndu-i dușmanului mari pierderi în oameni și tehnică de luptă, ne-am oprit în fața înălțimilor împădurite de la nord de satele Mierlău și Șauaieu, stăvilind ofensiva inamică. În timpul crîncenelor lupte ce s-au dat, din rîndurile Regimentului 2 infanterie au căzut eroic numeroși morți și răniți. Printre aceștia s-a aflat și locotenent-colonelul Ion Buzolanu, comandantul unității. Eu am fost lovit de cîteva schije de proiectil în piept, rîndindu-mă grav. Din cauza focului dușman, pînă seara n-am putut fi scos de pe cîmpul de luptă. Astfel că acolo am pierdut mult sînge. I-a adăpostul întinericului, un soldat din grupa mea m-a dus la punctul de prim-ajutor. De acolo am ajuns la spitalul de campanie și apoi la Spitalul din Sibiu. După trei luni de tratament, am fost demobilizat.

¹⁵ Gheorghe Crișan din Crișeni, în 1941 a fost încorporat în armata maghiară și, în 1942, este trimis pe frontul de răsărit. I-a puțin timp după intrarea în dispozitiv, cu prilejul unei lupte a trecut linia frontului la sovietici. În 1943 se încadrează ca voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”. Cu această mare unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația fascistă. Pentru eroismul cu care a luptat în război, soldatul Gheorghe Crișan a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

42. Soldat Flore I. Boie¹⁶: De la Cluj la Zalău

La 8 octombrie, Regimentul 6 artilerie grea se afla în dispozitiv lângă Turda. În cursul nopții, pe cind unitățile de infanterie au trecut la urmărirea inamicului, care se retrăgea spre Apahida-Cluj, noi ne-am încolonat, pornind spre Cluj.

A doua zi, 9 octombrie, am ocupat un dispozitiv de luptă la sud de Apahida, de unde am executat trageri asupra pozițiilor dușmane de lângă Someș. Luptele au continuat în 10 octombrie, cind s-au efectuat trageri de neutralizare asupra puternicelor rezistențe inamice de la sud de Corpadea, care interziceau înaintarea unităților din Divizia 21 infanterie. În seara zilei, regimentul a participat la acțiunea de pregătire pentru forțarea Someșului Mic, prin trageri asupra dispozitivului inamic. După declanșarea operațiunii de forțare, noi am primit misiuni de foc, lovind forțele dușmane care contraatacau capul de pod de la Jucul de Mijloc, cu tancuri și autotunuri. Timp de trei zile s-au dat lupte grele în această zonă împotriva adversarului care se apăra cu înverșunare.

Din 14 octombrie, cind inamicul, înfrînt pe Someș, a început retragerea, unitățile noastre au declanșat acțiunea de urmărire a acestuia. Ajunși la Hida, am ocupat poziție, executînd misiuni de foc, prin trageri asupra coloanelor, aglomerărilor de trupe și rezistențelor dușmane. Înaintînd spre Jibou, din nou ni s-a cerut să intervenim cu foc asupra inamicului amplasat pe dealurile Turbușii și Jiboului. Adversarul a ripostat. Cîteva din proiectilele sale au lovit o piesă din bateria noastră și au scos din luptă cîteva servanți, morți și răniți.

Urmărind inamicul în retragere, am trecut cu regimentul prin Surduc, localitatea mea natală, și am contribuit la eliberarea acesteia prin trageri de neutralizare asupra pozițiilor dușmane, dispuse pe înălțimile de lângă sat. În localitate nu mai era nimeni, toți românii se refugiaseră într-o pădure din apropiere, în timp ce casele și gospodăriile lor erau incendiate și distruse de trupele maghiare în retragere.

De aici, prin lupte grele, am înaintat spre Zalău, unde am ajuns, după un duel de foc pe Meseș, în cursul după amiezii de 17 octombrie. În oraș filiaa drapelul tricolor, înălțat de Grupul 18 cercetare comandat de căpitanul Dumitru Cristorian,

43. Soldat Sabin G. Barbor¹⁷: luptele din zona Oradea

Batalionul 22 vînători de munte din Divizia 3 munte, după lupte grele, purtate în zona Beiuș și la sud de Oradea, la 9 octombrie 1944 se afla în dispozitiv pe aliniamentul Sinicicolau—Pincota.

În cursul zilei s-a stabilit că la acțiunea pentru eliberarea orașului Oradea vor participa diviziile 3 munte, „Tudor Vladimirescu”, 337 sovietică și Brigada 6 moto de gardă sovietică, în cooperare cu unitățile din Grupul hipomecanizat comandat de generalul Pliev. În acest cadru, Diviziei 3 munte îi revenea misiunea de a curăți de inamic zona cuprinsă între calea ferată Oradea—Salonta și Crișul Repede.

Pentru îndeplinirea acestei misiuni s-au constituit două grupuri: una, principală, care să acționeze de-a lungul căii ferate Salonta—Oradea, și alta, secundară, pe direcția Roit—Toboliu.

Prima grupare era alcătuită din batalioanele 5, 21, și 22 vînători de munte, divizioanele 1 și 3 aruncătoare, regimentele 1324 și 484 artilerie sovietice, o subunitate de pionieri și compania 39 artilerie a. a. l. a comanda grupării se afla colonelul Cîrnu. Gruparea avea misiunea să atace de-a lungul căii ferate Salonta—Oradea și, apoi pe direcția Ferdinand—Sintandrei, după care se forțează Crișul Repede.

¹⁶ Flore Boie din Surduc, în vara anului 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în primăvara lui 1944 este încorporat la Regimentul 6 artilerie grea, în bateria a 2-a, comandată de căpitanul Foarfecă. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme, soldatul Flore Boie a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

¹⁷ Sabin Barbor s-a născut în anul 1900, în comuna Cheud. În octombrie 1940, din cauza teroarei horthysto-fasciste, se refugiază în România, iar în mai 1944 este mobilizat la Batalionul 22 vînători de munte din Divizia 3 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru faptele sale de arme, soldatul Sabin Barbor a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist.”

Gruparea a doua, formată din batalioanele 6 și 11 vinători de munte și cu subunități de întărire, trebuia să atace pe direcția Roit—Crișul Repede.

Luptele s-a declanșat în dimineața zilei de 11 octombrie. După o scurtă pregătire de artilerie, toate cele trei divizii au pornit la atac, în timp ce dinspre nord orașul era manevrat de Grupul Pliev.

Batalionul nostru a înaintat de-a lungul căii ferate Mădăraș—Cefa. Primiți cu foc de infanterie, ne-am oprit, adăpostindu-ne la repezeală. Mitrăliera și puștile-mitrăliere au intervenit. Sub acoperirea focului ne-am continuat înaintarea, nimicind rezistența dușmană. Dînd atac după atac, ne-am apropiat de Cefa, unde adversarul ne-a oprit cu foc de arme automate. Bateria de aruncătoare ne-a venit în sprijin. Bombele au neutralizat cuiburile de foc inamice. Sub acoperirea lor am continuat ofensiva spre Ceuș. După o scurtă ciocnire cu adversarul, apărarea acestuia a fost dată peste cap și noi am progresat spre localitatea Leș.

Aici, inamicul ne-a primit cu foc violent de infanterie și artilerie, încercînd să ne bazeze calea spre Oradea. Au intervenit bateriile de artilerie și aruncătoare, care au bătut puternic sectorul dușman. Bravii vinători de munte au pornit la atac printr-o ploaie de gloanțe și de schije. Pe cînd noi nimiceam rezistența inamică de la liziera satului, Batalionul 21 vinători de munte purta lupte grele în zona gării Leș.

La 12 octombrie, luptele au reînceput dis-de-dimineață cu și mai mare intensitate. După o scurtă pregătire de artilerie, am pornit la atac. Sub focul nostru de arme automate, artilerie și aruncătoare grele, adversarul a fost silit să se retragă. Pe la ora 12, noi am înfrînt rezistența inamică de la Sintandrei, pe cînd Batalionul 12 vinători de munte a interceptat șoseaua Oradea—Sintandrei. Prin ocuparea satului Sintandrei și interceptarea șoselei s-a creat o situație deosebită pentru forțele dușmane din zona Oradea. Acestea din urmă nu mai dispuneau pentru retragerea spre vest decît de un culoar strîmt de-a lungul malului de nord al Crișului Repede.

Concomitent cu unitățile noastre, trupele din Grupul Pliev au cucerit localitatea Episcopia Bihorului. Amenințat cu încercuirea, inamicul a început retragerea spre vest. Dar pînă în seara zilei de 12 octombrie batalioanele de vinători de munte au ajuns pe malul Crișului Repede, închizînd culoarul de retragere pentru dușman. Către seară, unitățile Diviziei „Tudor Vladimirescu” au pătruns în oraș, nimicind rezistențele inamice. Și astfel, în seara zilei de 12 octombrie, Oradea a fost eliberată.

În timpul luptelor, din rîndul vinătorilor de munte au căzut numeroși morți și răniți.

41. Fruntaș Alexandru A. Costin¹⁸: În luptele de la Gilău

După luptele din zona Arieșului și Valea Ierii, la 10 octombrie 1944 Batalionul 15 vinători de munte din Divizia 2 munte se afla în dispozitiv la sud de Gilău, pe Someșul Mic. Misiunea noastră era ca împreună cu Divizia 93 de gardă sovietică să învăluim Clujul pe la vest, în timp ce Corpul 104 armată sovietică ataca orașul frontal, iar Divizia 18 infanterie română îl manevra pe la nord-vest, și în felul acesta să nimicim rezistența inamică din Cluj, și să eliberăm orașul.

În cursul zilei au continuat luptele împotriva forțelor dușmane din Gilău. Prin atacuri repetate, urmate de contraatacuri inamice, cu sprijinul artileriei și brandurilor batalionare pînă către seară am reușit, prin lupte grele, să înfrîngem rezistența dușmană din Gilău.

După lăsarca întinericului ne-am pregătit pentru forțarea Someșului Mic. Pe cînd artileria executa trageri de neutralizare asupra adversarului de pe malul opus al râului, noi, folosindu-ne de două bărci și un pod de pontoane, am pornit de-a latul apei. Inamicul a lansat rachete cu parășută și la lumina lor supraveghea cursul râului. Observîndu-ne, a deschis foc împotriva noastră cu mitralierele și puștile-mitrăliere. Gloanțele dușmane au lovit barca în care ne aflam, rănind un soldat. Începînd să intre apă în ambarcațiune, noi o dădeam afară cu pumnii și gamelele. Cînd să ajungem pe malul de nord, adversarul a tras

¹⁸ Alexandru Costin din comuna Brîglez, în vara anului 1942, din cauza regimului sălbatic aplicat românilor de către horthystii unguri, se refugiază cu soția și copilul în România, „cu dorința de a servi țara mea cu puterile ce le am” — după cum consemnează acesta. În 2 septembrie 1944 este mobilizat la Batalionul 15 vinători de munte, unitate cu care a participat la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru devotamentul și eroismul cu care a luptat pe front, fruntașul Alexandru Costin a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

asupra noastră cu brandurile. Bombele loveau apa riului, aruncind trimbe pînă la mari distanțe. Era pericol să ne răsturnăm în golurile provocate de bombe. Uzi pînă la piele am reușit să ajungem pe malul de nord al Someșului Mic. În fuga mare am pus piciorul pe pămînt, cucerind un mic cap de pod. Artileria și brandurile noastre continuau să bată dispozitivul dușman. Am pornit la atac. Primiți cu foc, ne-am oprit, adăpostindu-ne. În spatele nostru soseau alte subunități de vînători de munte. Pînă la ziuă, am continuat înaintarea, lărgind și consolidînd capul de pod.

La 11 octombrie, luptele au continuat cu și mai mare intensitate. Noi dădeam atac după atac, înaintînd în dispozitivul inamic, iar dușmanul ne contraataca, intenționînd să ne arunce în apa tumultuoasă a Someșului Mic. Am deschis foc și ne-am fixat la teren, pe care l-am apărut cu prețul vieții. Cu sprijinul artileriei și aruncătoarelor, am izbutit să stăvilim contraatacurile dușmane.

Pe timpul unui atac, o rafală de armă automată m-a lovit la picioare, rănindu-mă grav. După amiază, cînd adversarul a fost înfrînt și obligat să se retragă, eu am fost dus la ambulanța divizionară și apoi la spital. La sfîrșitul lunii decembrie, cînd rănile s-au închis, am părăsit Spitalul militar din București, îndreptîndu-mă din nou spre front, dar de data aceasta spre Cehoslovacia, unde se afla unitatea din care făceam parte.

45. Soldat Ioan Fălăuș¹⁰: La Tarța și Feiurdeni

În dimineața zilei de 11 octombrie 1944, Grupul 18 cercetare, comandat de căpitanul Dumitru Cristorian, a primit misiunea să înainteze, precedînd Divizia 18 infanterie, pe direcția Dezmir—Gara Apahida—rîul Someș—Sinnicoara—Tarța—Cimpenesti—Feiurdeni.

La ora 6,15 se trimite o patrulă sub comanda sublocotenentului Ciprian Zaharescu pentru a verifica starea podului peste Someș din comuna Apahida și a podului de la calea ferată. Cînd am intrat în sat, inamicul ne-a primit cu foc de arme automate. Am ripostat, obligîndu-l pe dușman să se retragă din gară și localitate, capturînd cinci prizonieri.

Pe o ploaie torențială, am trecut podul de peste Someș în galop, în vederea cuceririi crestei aflată dincolo de rîu. Inamicul deschide asupra noastră un foc puternic de artilerie și branduri grele. Noi am galopat pînă la poalele crestei, intrînd în unghiul mort, fără a avea pierderi.

Dușmanul ocupă satul Tarța. Noi sîntem opriți cu foc. Se cere sprijin de artilerie. Grupul nu așteaptă focul artileriei, ci se infiltrează pe valea satului Tarța, localitate pe care o cucerim prin lupte. Inamicul se retrage în grabă, urmărit de noi.

La căderea serii depășim linia infanteriei și grupul ocupă un punct de sprijin pe înălțimile de la sud de Feiurdeni. În timpul luptei, din rîndurile noastre au căzut patru răniți: sublocotenentul Simion Moldovan și soldații Gheorghe Hiticaș, Ioan Prătilă și Marian Cîrciumaru.

În timpul nopții, au venit la noi mai mulți țărani români din Feiurdeni, care ne-au îmbrățișat cu lacrimi de bucurie și ne-au adus informații despre inamic.

În dimineața zilei de 12 octombrie, la ora 6,45, grupul atacă prin surprindere dușmanul din satul Feiurdeni, tăind legăturile acestuia cu satul Făgădaia. Cînd se limpezeu zorile, am trecut la curățirea satului, casă cu casă, respingînd adversarul spre Borșa. Subunitățile l-au urmărit pe inamic, ocupînd înălțimile de la nord de Feiurdeni, pe dealul Cipcigăului, cota 533, unde am capturat 96 prizonieri unguri și germani, precum și o mare cantitate de tehnică de război, și anume: 15 tunuri de cîmp, 4 obuziere, 2 branduri de 81 mm, 6 mitraliere, 12 puști-mitraliere, 143 arme, 1 aparat de radio emisie-recepție, 146 căruțe încărcate cu tot felul de materiale, 1 bucatărie de campanie cu 4 cai, numeroși boi și cai din cei rechiziționați de la populația civilă, mai multe mașini, dintre care una în stare de funcționare. Pe aceasta din urmă am luat-o cu noi și ne-am folosit de ea pînă în Cehoslovacia. De asemenea, adversarul a lăsat pe teren un mare număr de morți și răniți.

¹⁰ Ioan Fălăuș din Nadișul Român, în primăvara anului 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în țara liberă, iar în toamna lui 1943 este incorporat și repartizat la Regimentul 10 călărași. Încadrat în Grupul 18 cercetare al Diviziei 18 infanterie, soldatul Fălăuș a luat parte la dezarmarea trupelor germane din zona Sebeș și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. În luptele de la Supuru de Sus, soldatul Fălăuș a fost rănit de un glonț inamic. Pentru faptele sale de arme săvîrșite în războiul antihitlerist, soldatul Ioan Fălăuș a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” clasele 1 și 2 și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

Pe timpul atacului, din rindurile noastre a căzut mort soldatul Aurel Șuteu și șase răniți: sublocotenent Traian Mocanu, comandantul plutonului 2, căruia în Spitalul militar din Cluj i s-a amputat piciorul drept; caporal Ioan Farcaș, soldații Ioan Oprean și Mihai Cristea și caporal Virgil Căbaș, care în drum spre spital, trimis cu o căruță cu boi, a încetat din viață.

La 14 octombrie, grupul reia acțiunea de urmărire a inamicului pe direcția Măcișu—Simmărtin—Făureni.

46. Soldat Gheorghe Gh. Fălăuș²⁰: În luptele de la Cojocna

Regimentul obuziere de munte din Divizia 1 munte, după luptele din zona Tirgu Mureș, urmărind inamicul în retragere, la 10 octombrie 1944 se afla în dispozitiv la sud de Cojocna. Noaptea de 10/11 octombrie a fost ploioasă și rece. Datorită ploilor din zilele anterioare, pământul era îmbibat cu apă, iar drumurile desfundate. În asemenea condiții vitrege au fost amenajate pozițiile de trageri și s-a făcut aprovizionarea cu muniție. Menționez sprijinul acordat de populația civilă din Ceanu Mare, care a transportat lăzile cu obuze până în apropiere de dispozitiv, de unde le-am cărat noi, servanții, cu spatele.

În dimineața zilei de 11 octombrie a început pregătirea de artilerie generală. Băteau tunurile, obuzierele și aruncătoarele grupărilor de artilerie, începând de la dealul Fecleacului până la Cojocna, pe un front de zece km. Regimentul nostru a executat trageri de distrugere și neutralizare asupra pozițiilor dușmane de lângă Cojocna. Salvele obuzierelor s-au revărsat metodic în liniile inamice, rupând adinc și nemilos pământul. Ecolul bubuiturilor răsună printre dealurile din apropiere. Când vânătorii de munte au pornit la atac, tunurile noastre i-au însoțit, executând foc de neutralizare asupra adversarului, pentru a nu-i da posibilitate să acționeze. Primiți cu foc de infanterie, atacatorii s-au oprit. Împreună cu aruncătoarele, am intervenit în sprijinul lor, cu trageri de neutralizare. Dind atac, după atac, subunitățile de vânători de munte au înaintat în dispozitivul dușman și, prin lupte grele la baionetă au nimicit rezistența inamică.

Urmărit de vitejii vânători, dușmanul, luptând cu înverșunare, s-a retras, după ce a incendiat casele și gospodăriile sâtenilor. Cind am schimbat poziția, trecind prin Cojocna, vâlătăile focului nu terminaseră de mistuit agoniseala locuitorilor. Mai târziu am aflat că ungurii în retragere, au dat focului numai casele românilor, după ce pe mulți dintre ei i-au schingiuit în chip groaznic, tăindu-le urechile, nasul și limba.

Către seară, bateriile noastre au participat la luptele pentru forțarea Someșului Mic, executând trageri asupra dispozitivului inamic. Iar după ce subunitățile de pușcași au pus piciorul pe malul de nord al riului, am continuat tragerile, sprijinindu-le în lupta pentru lărgirea capului de pod.

Pe timpul luptelor, în poziția noastră au căzut câteva proiectile și obuze, care au distrus o piesă. Schijele acestora i-au retezat picioarele unui servanț și au rănit grav pe alți doi soldați.

47. Soldat Alexandru L. Fecete²¹: În luptele de la Oradea

După luptele de pe Mureș, Divizia „Tudor Vladimirescu”, continuând ofensiva pe teritoriul național, la 11 octombrie 1944 se afla în dispozitiv la sud de Oradea.

În cursul zilei, unitățile diviziei se găseau înleștate cu dușmanul în fișa de teren de la vest de Mierlău și acționa între Divizia 3 munte și Divizia 337 infanterie sovietică. Dind atacuri repetate și cu sprijinul artileriei și aruncătoarelor, am respins rezistențele dușmane și, spre seară, ne-am apropiat de Oradea.

²⁰ Gheorghe Fălăuș s-a născut în 1923, în Cheud. În octombrie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 1943 este incorporat la Regimentul obuziere de munte al Diviziei 1 munte. Cu această unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Gheorghe Fălăuș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²¹ Alexandru Fecete s-a născut la 21 aprilie 1922 și domiciliază în Șimleu Silvaniei. În octombrie 1940, datorită teroarei instaurate de horthystii unguri în teritoriul ocupat, el s-a refugiat în România, iar în martie 1943 a fost incorporat și repartizat la Batalionul 3 vânători de munte din Divizia 1 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurjecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, sergentul Ioan Cherecheș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

A doua zi, 12 octombrie, Regimentul 1 infanterie, din care făceam parte, a reluat lupta. După pregătirea de artilerie, am pornit la atac. Cu sprijinul artileriei și aruncătoarelor, am rupt apărarea inamică și, prin lupte grele, ne-am apropiat de oraș. De la liziera urbei am fost primiți cu foc de arme automate. Ne-am adăpostit imediat. Am ripostat cu foc de pușcă și pistoale-mitralieră. Pe cînd așteptam să se rărească focul, au intervenit în sprijinul nostru artileria și brandurile. Proiectilele și bombele au lovit puternic dispozitivul dușman, neutralizîndu-l pentru moment. Am reluat înaintarea. Ajunși în fața pozițiilor inamice, am aruncat grenadele. Exploziile lor ne-au deschis drumul spre adăposturile adversarului.

Urmărind inamicul am intrat în oraș. Concomitent, din partea de sud-vest înaintau trupele Diviziei 3 munte, iar din partea de nord — unități din Grupul generalului Pliev. Inamicul ne-a primit cu foc de automate. Trăgea în lungul străzilor sau de la geamurile clădirilor, pe care le transformase în fortificații. Ne-am adăpostit pe lîngă ziduri și pe caldărimul străzii. Cu armele automate se executa foc de secerare. Subunitățile au pătruns în clădiri, unde se dădeau lupte pentru fiecare încăpere, pe scări și pentru fiecare nivel. Adesea ne-am deschis drum cu grenadele și cu baioneta. Inamicul riposta violent. Cu toate acestea, continuam să progresăm de-a lungul străzilor. Din cînd în cînd interveneau brandurile regimentare, neutralizînd cuiburile de rezistență dușmane. În stînga noastră înaintau batalioanele din Regimentul 2 infanterie care, prin lupte deosebit de aprige, au ocupat partea centrală a orașului. Luptele în Oradea au durat pînă spre seară și s-au încheiat cu înfrîngerea și capturarea forțelor dușmane încercuite în oraș. În timpul luptelor, din rîndurile noastre au căzut mai mulți morți și răniți. Eu am fost lovit, pe timpul unui atac, de două gloanțe inamice, în umăr și picior. Am căzut jos și am pierdut mult sînge. După eliberarea orașului am fost dus la ambulanța divizionară și apoi evacuat la spital. Au urmat săptămîni lungi de suferință. La urmă am fost declarat invalid de război și demobilizat.

48. *Sergent Ioan V Cherecheș²². La Jucul de Jos, pe Someșul Mic*

În zilele care au urmat după luptele din zona Tirgu Mureș — dealul Singeorgiu, Batalionul 3 vînători de munte, din Divizia 1 munte a continuat ofensiva, înaintînd pe direcția Cluj—Jucu de Jos—Jibou.

La 12 octombrie 1944, batalionul nostru trecuse Someșul Mic și se afla în capul de pod cucerit pe malul drept al riului. Adversarul ne-a contraatacat cu infanterie, tancuri și autotunuri, încercînd să ne arunce în apa Someșului. Noi ne-am fixat pe teren și am deschis foc cu tot armamentul din dotare. Trebuia să rezistăm cu orice preț, menținînd capul de pod, iar artileria nu ne putea veni în sprijin din cauza drumurilor desfundate de ploii. Prin lupte de o mare intensitate, ne-am menținut pozițiile, apărîndu-le cu toată dîrzenia, în pofida efectivelor numeroase și mereu proaspete de care dispunea adversarul.

Ziua de 13 octombrie se arăta la fel de ploioasă ca și zilele anterioare. Din cauza drumurilor greu de folosit și a pămîntului îmbibat cu apă, ne mișcam cu mare greutate și aveam hainele pe noi ude. Cu toate acestea, încă de dimineață au început luptele. Dușmanul a reluat contraatacul asupra flancurilor noastre. Și de această dată, prin lupte grele, am izbutit să ne menținem pe poziție, producîndu-i mari pierderi inamicului.

În ziua de 14 octombrie vremea s-a mai îmbunătățit și în capul de pod au sosit și alte unități. Rupînd apărarea dușmană, am pornit la atac pe direcția Jucul de Jos. Sub acoperirea focului de arme automate, ne-am apropiat de această localitate. Cînd am ajuns la liziera satului, dușmanul a declanșat un foc puternic asupra noastră. Ne-am adăpostit la repezeală. În sprijinul nostru au acționat bateriile de artilerie și aruncătoare, care reușiseră să se deplaseze în zonă. Proiectilele și bombele lor au izbit cu tărie pozițiile inamice, neutralizîndu-le. Am reluat înaintarea. Prin lupte de o mare duritate, adesea cu grenadă și baioneta, am nimicit rezistența dușmană, eliberînd localitatea Jucul de Jos.

În timpul înclăștării cu inamicul, din rîndurile noastre au căzut mai mulți morți și răniți. Eu am fost lovit de două gloanțe dușmane în umăr și rănit grav, pe cînd alungam trupele inamice din sat. Un soldat din pluton m-a dus la postul de prim-ajutor, de unde am fost evacuat la spitalul din Cluj.

²² Ion Cherecheș din Năpradea, în 1941 a fost încorporat în armata ungară, iar în 1942 este trimis pe frontul de răsărit. Încă de la primele lupte, trece linia frontului la sovietici. În 1943 se înrolează voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”, Regimentul 1 infanterie. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național. Rănit grav în luptele de la Oradea, el a fost demobilizat. Pentru faptele sale de arme, soldatul Alexandru Fecetea a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

49. Sublocotenent Iosif Ardeleanu²³: De la Dej la Carei

După luptele purtate în cadrul Operației Cluj, pentru nimicirea inamicului pe Mureș, Arieș și Someș, Regimentul 5 roșiori din Divizia I cavalerie, la 13 octombrie 1944 se afla în refacere la Bonțida.

În dimineața zilei de 14 octombrie, regimentul nostru a trecut la urmărirea inamicului, care se retrăgea spre nord-vest. De la Gherla am înaintat prin lupte pe direcția Dej—Șomcuta. Nimicind rezistențele dușmane de la Vad, Gilgău și Ileanda, ne-am îndreptat spre Lozna și Letca.

La 16 octombrie ne aflam în dispozitiv pe înălțimile de lângă Jibou. La orele 9 am pornit la atac. Inamicul ne primește cu foc de arme automate și mitraliere. Ne adăpostim în cea mai mare grabă. În sprijinul nostru intervine artileria și blindatele. Reluăm atacul. Adversarul trage asupra noastră cu artileria. Proiectilele mușcă nemilos pământul. Exploziile împrăștié schije peste tot. Prin mulțimea de gloanțe și schije, subunitățile înaintază. Orașul Jibou este aproape. Pionierii cercetează și deminează căile de acces din împrejurimile orașului. În cursul zilei am dat numeroase atacuri împotriva rezistențelor dușmane care se apărau cu înverșunare. Folosind grenadele, trecem la asalt, iar odată ajunși în pozițiile inamice lovim fără cruțare. În luptele corp la corp sîntem imbatabili. Înfrînt, dușmanul părăsește orașul. Subunitățile mențin contactul cu inamicul și continuă urmărirea spre Cehu Silvaniei.

Aici, inamicul ne primește cu foc. Ripostăm imediat cu puștile și armele automate. Ajunși la marginea orașului, asaltăm rezistențele dușmane, zdrobindu-le.

În zilele de 18 și 19 octombrie urmărim adversarul spre Seini, nimicind forțele inamice care încearcă să ne oprească cu foc. Înaintăm vijelios, urmărindu-l pe inamic. Din fuga cailor sînt sfărîmate ariergărzile dușmane la Fărcașa și la Borlești.

La 24 octombrie, Regimentul 5 roșiori se afla în dispozitiv la sud de Carei. Prin lupte grele am înfrînt cuiburile de foc dușmane de la Pășunea Tărlitelor. A doua zi, continuînd înaintarea, am pătruns în oraș, alungîndu-l pe inamic dincolo de graniță. Orașul Carei era în flăcări. Ardeau magazinele, fumea baza de recepție de lângă gară și fabrica de ulei.

Pe cînd urmăream adversarul dincolo de graniță româno-maghiară mi-am adus aminte că am trecut pe lângă casa părintească din Santău, fără să-i pot trece pragul. „Lasă, mi-am zis, că voi avea timp destul s-o fac, după încheierea războiului”. Și am plecat mai departe spre vest.

50. Soldat Ioan Oros²⁴: În luptele de la Tihău

Urmărind inamicul în retragere, pe direcția Chechiș—Jibou—Cehu Silvaniei, Regimentul 3 infanterie din Divizia 11 a ajuns în seara zilei de 15 octombrie 1944 în apropiere de Chechiș.

A doua zi, prin lupte grele, am înaintat spre Gilgău. Nimicind rezistențele inamice, cînd am ajuns la liziera satului am fost primiți cu foc puternic de infanterie și branduri. Ne-am adăpostit imediat. În sprijinul nostru au acționat bateriile de artilerie și branduri, executînd trageri asupra pozițiilor dușmane. Sub acoperirea proiectilelor și bombelor, am reluat înaintarea. Cînd ne-am apropiat de dispozitivul inamic, am aruncat grenadele. Apoi am trecut la asalt cu baioneta. Prin lupte corp la corp, adversarul a fost nimic.

²³ Iosif Ardeleanu, născut în Santău și domiciliat în Carei, profesor, sublocotenent în rezervă. În 1940 s-a refugiat în România, din cauza teroarei horthyste. Mobilizat la Regimentul 5 roșiori, din Divizia I cavalerie, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru priceperea și bărbăția cu care și-a condus subunitatea în luptă, sublocotenentul Iosif Ardeleanu a fost distins cu ordinul „Coroana României”, medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

²⁴ Ioan Oros din Zalău, în septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în martie 1944 a fost încorporat și repartizat la Regimentul 3 infanterie din Divizia 11. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru curajul și eroismul dovedite pe cîmpul de luptă, soldatul Ioan Oros a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” clasele 1 și 2, și „Eliberarea de sub jugul fascist”. Rănit în două rînduri, el s-a stins din viață în 1949.

În 16 octombrie am continuat ofensiva spre Tihău. Subunitățile au pornit la atac. Pri-miți cu foc violent de la inamic, am fost siliți să ne oprim. Mitralierele și brandurile noastre ne-au venit în sprijin, executând trageri asupra cuiburilor de foc dușmane. După citeva salturi, gloanțele inamice ne-au obligat să ne adăpostim pe teren. Intervenind din nou artileria regimentară, am continuat să progresăm. În cursul zilei am dat numeroase atacuri, dar de fiecare dată dușmanul ne-a primit cu foc de mitraliere și branduri, cauzându-ne mari pierderi în oameni. Lângă locașul nostru de trageri au căzut citeva bombe. Schizele acestora i-au lovit mortal pe sergentul Simion Lupea și soldatul Alexandru Chiriac.

Ziua de 17 octombrie a fost și mai fierbinte. Adversarul se apăra cu înverșunare pe aliniamente succesive de la sud de Tihău. Focul infanteriei, artileriei și brandurilor dușmane nu ne lăsa o clipă de răgaz. Gloanțele și schizele nu ne dădeau voie să facem nici o mișcare. În sprijinul nostru au acționat bateriile de artilerie și aruncătoare, care au bătut intens pozițiile inamice. Prin lupte crâncene, și, în citeva rinduri, corp la corp, am zdrobit rezistențele dușmane și am eliberat satul Tihău.

În timpul luptei, din rindurile noastre au căzut 15 morți și 42 de răniți. Dintre aceștia îi amintesc pe comandantul plutonului, sublocotenentul Nicolae Crasnichi, lovit în gură de un glonț; soldații Nicolae Irimescu, Gheorghe Niculescu, Marin Toma, Constantin Feraru, Ioan Ristică, răniți mortal de schije de brand; caporalii Ilie Antonescu, Alexandru Tudora și Ioan Soroveanu, toți secerăți de rafalele mitralierelor inamice. Eu am scăpat doar rănit. Un glonț m-a lovit în pulpa piciorului. După trei săptămâni de spitalizare, am revenit la unitate, pe care am găsit-o pe frontul de la Tisa.

51. Sergeant T. R. Augustin Munteanu²⁵: Luptele pentru eliberarea Sălajului

La 15 octombrie 1944, Grupul 18 cercetare din Divizia 18 infanterie, comandat de căpitanul de cavalerie Dumitru Cristorean, se apropia, prin lupte, de teritoriul județului Sălaj.

În zorii zilei, grupul execută cercetarea pe axul principal: Adalin—Dragul—Hida, și axul secundar, în fața inamicului. Ajuns aproape de Hida, grupul respinge ariergarda dușmană, iar la 1 km est de localitatea menționată este oprit cu focuri puternice de la inamic.

Sosind infanteria, grupul respinge ariergarda dușmană și ocupă satul Hida. În această acțiune, grupul a pierdut doi soldați răniți: Adrian Mihalcea și Ambrozie Chioreanu.

În continuarea misiunii de urmărire a adversarului, grupul cercetează zona mult împădurită, face o manevră călare prin pădure, iar la orele 14,30 atacă prin surprindere dușmanul din satul Unguraș. Inamicul din fața noastră, după cum am aflat de la prizonieri, avea misiunea să asigure retragerea coloanelor germane și maghiare spre Zalău.

Podurile de la Unguraș erau minate, dar datorită repeziciunii cu care s-a acționat cu foc concentrat, grupul nostru a reușit să le salveze. Acțiunea desfășurată de noi pentru ocuparea zonei în care se aflau cele două poduri de piatră s-a desfășurat astfel:

Căpitanul Dumitru Cristorian, cu grosul Grupului de cercetare, a ocupat poziție pe botul de deal de la sud-vest de sat, care era împădurit, și de acolo a deschis foc asupra unei coloane germane, ce se retrăgea prin localitate. Auzind focuri de artilerie, undeva în stînga dispozitivului nostru, s-a trimis o patrulă sub comanda elevului sergent-major T. R. Grigore Cleja, de loc din zona Sibiului, pentru cercetare. În acțiunea ei, patrula a intrat într-un cîmp de mine, aflat lângă șosea, unde au fost răniți sergentul-major T. R. Cleja și soldatul Grigore Dumitrache. Tot acolo a fost rănit de un glonț de armă automată și soldatul Ioan Rusu.

În timpul acesta, pentru a salva cele două poduri de piatră, căpitanul Cristorean s-a furișat pînă la unul dintre ele, a intrat sub pod și a dezarmat încărcăturile explozibile, ce erau amplasate sub grinzile acestuia. Apoi, cum distanța între poduri era mică, căpitanul Cristorian s-a strecurat în fugă spre cel de-al doilea, unde a făcut inofensivă încărcătura de exploziv aflată sub construcția podului.

Atunci s-au auzit zgomete de mașini care se apropiau dinspre sud, cu intenția de a se retrage prin Unguraș spre Zalău. Le-am lăsat să se apropie. Erau patru autocamioane

²⁵ Augustin Munteanu, născut în Zalău și domiciliat în Șercaia, învățător, în 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în octombrie 1943 a fost mobilizat la Regimentul 10 călărași. Cu Grupul 18 cercetare, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele-i de armă, a fost decorat cu medaliile „Virtutea militară” clasa 2-a și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

încărcate cu soldați germani și un tanc. Înainte de intrarea lor în sat, s-a dat semnalul și grupul a deschis foc puternic cu mitralierele și puștile-mitraliere asupra inamicului. Mașinile s-au oprit. Soldații germani au debarcat la repezeală și au deschis foc spre noi, dar nu ne puteau vedea din cauza pădurii. Noi am continuat să tragem în plin. Focul grupului nostru a fost așa de violent încât dușmanii, unii au căzut morți și răniți, alții au fugit ocolind satul pe la vest. Autocamioanele, unele pe geantă, pentru că se trăsesse asupra cauciucurilor, și tancul au trecut prin vad, deoarece apa nu era prea adâncă. Un autocamion a rămas pe loc. Soldații, îmbarcați în spate, erau morți sau răniți. În cabină se afla șoferul, lovit în piept de un glonț, și o femeie, unguroaică, care se retrăgea cu trupele germane, cu genunchiul zdrobit.

Cu ocazia luptelor se distinge în mod cu totul deosebit patrula de cercetare comandată de sergentul T. R. Nicolae Boeriu, învățător din zona Făgărașului.

Conform ordinului primit, în 16 octombrie grupul reia înaintarea, cu misiunea de a urmări inamicul, pe direcția Unguraș—Chichișă—Stina—Ortelec—Crișeni—Șamșud, după care să cerceteze zona Chieșd—Fer—Bogdand.

Subunitățile pornesc la îndeplinirea misiunii, dar la orele 10,30 sint primite cu foc viu de arme și arme automate de pe masivul Meseșului. Pe timpul marșului de apropiere, inamicul, cu foc de pe tanc, ne-a omorât 6 cai de la mitraliere. Răspunzând dușmanului, grupul deschide foc. Pentru moment, datorită focului intens al adversarului, grupul se oprește.

În ziua de 17 octombrie, căpitanul Popescu de la Regimentul 35 artilerie ne comunică că direcția de înaintare a Diviziei 18 infanterie s-a schimbat, și anume: Zalău—Recea—Virșolț—Bădăcin.

De îndată, grupul s-a pus în mișcare și la ora 10,45 ocupăm satul Recea, și cu patrule — satul Virșolț. La Recea, prin lupte grele, grupul a forțat dușmanul să se retragă, și a capturat 3 tunuri și 7 prizonieri germani. De la aceștia, s-a aflat că unitățile inamice se retrag spre Marghita.

De la Virșolț, Grupul 18 cercetare s-a îndreptat spre Zalău. După lupte înverșunate, purtate împotriva trupelor hitleriste și horthyste, grupul a înaintat și, în cursul zilei de 17 octombrie 1944, a acționat spre Zalău. Iar la orele 12, nimicind rezistențele inamice din zona Zalău, a eliberat această localitate. La intrarea în oraș, populația ne-a primit cu nespusă bucurie. Ostașii noștri erau îmbrățișați de bătrâni și tineri români.

Pentru a immortaliza acest moment crucial în destinul localității, căpitanul Dumitru Cristorian a luat de la oblincul șei un steag tricolor, pe care soldatul Florea Simion l-a ridicat pe catargul din piața centrală a Zalăului.

Grupul nostru a fost prima unitate eliberatoare care a intrat în orașul Zalău. Trupele sovietice motorizate au ajuns în oraș la o jumătate de oră după noi.

Pe cînd tricolorul filfia mindru în piața orașului de-abia eliberat, grupul și-a continuat înaintarea spre Șimleu Silvaniei, pentru a relua și menține contactul cu inamicul. În această acțiune, am colaborat cu o subunitate sovietică, dotată cu cinci tancuri T.34, respingînd pe adversar, iar la căderea serii am atins liziera de est a localității Șimleu Silvaniei.

După lăsarea întinericului, am primit ordin să predăm sectorul acesta unei unități sovietice, iar Grupul 18 cercetare să se prezinte la Divizia 18 infanterie, mărșăluind pe itinerariul Bădăcin—Siciu—Guruslău—Dioșod, unde se afla P. C. al diviziei.

De îndată, fără odihnă, grupul s-a deplasat spre Hereclean. Peste noapte am cantonat în această localitate.

În timpul luptelor de lîngă Șimleu Silvaniei, grupul a avut doi răniți: plutonierul Constantin Filip, încheietor de pluton, și soldatul Nicolae Ghițescu, contingentul 1945.

La 18 octombrie 1944, grupul ajunge la P.C. al Diviziei 18 infanterie. La ora 8,30, plutonul 1, alcătuit din două grupe, cu două puști-mitraliere, sub comanda sergentului Zaharia, este trimis la Guruslău, pentru a face oficiul de legătură între regimintele 90 și 92 infanterie.

La orele 10 este trimis plutonul 2, sub comanda sergentului David Marin, cu misiunea de a se prezenta la P.C. al Diviziei 18 infanterie, la Mocirla—Șamșud.

La orele 19, grupa 1-a din plutonul 3, sub comanda sergentului Smarandache, este pusă la dispoziția diviziei, pentru a însoți doi ofițeri superiori în linia întâia.

La orele 22,20, grupul primește ordin ca subunitățile sale, întărite cu o grupă de armament greu, să se deplaseze imediat pe itinerariul: Dioșod—Coșei — drumul de care 2 km nord-vest Coșei (liziera de vest a pădurii Magyaros), pentru a face față unei eventuale acțiuni inamice dinspre Archid spre Vest.

După luptele din zona Archid, grupul este trecut în refacere la Mocirla pentru două zile.

La 21 octombrie, grupul își adună efectivele răspindite și se deplasează pe direcția Sărmașag—Dersida, unde se regroupează. Apoi trece prin comuna Bobota, localitate unde în 1939 acest grup se afla instalat pe zonă, timp în care ridicase o troiță, în apropiere de primărie. După ocuparea satului de către unguri, în septembrie 1940, aceștia au distrus troița și pe acel loc au ridicat un catarg, pe care au arborat steagul maghiar. Când am intrat noi în comună, urmărindu-i pe dușmani, sătenii români au înlăturat steagul maghiar și au înălțat tricolorul național.

În timpul staționării în Bobota, grupul primește ordin să devanseze Regimentul 4 infanterie Argeș și să execute cercetarea pînă în zona Tășnad, trecind prin masivul păduros Sechereșu Mare. În acest scop, grupul trimite trei patrule:

— una pe direcția Supuru de Sus; — a doua, pe direcția principală de marș; — a treia, la încrucișarea drumurilor spre Chegea.

Patrurile pornesc la acțiune și la orele 13,05 sînt oprite cu foc de la cota 243, pe șoseaua Săcășeni—Tășnad. Patruța trimisă spre Supuru de Sus, de asemenea, este primită cu foc. Tot la fel și grupa trimisă spre Chegea, este primită cu gloanțe de către inamic.

Grupul raportează marii unități că întregul dispozitiv este oprit și dușmanul se află bine amplasat la teren în zona localităților Chegea—Supur.

În timpul luptelor, grupul a pierdut doi oameni morți: soldații Ioan Mihanciu și Iancu Jianu; 16 răniți, dintre care cinci fiind răniți mai ușor, au rămas mai departe la unitate. Ceilalți 11 au fost evacuați. Aceștia sînt:

— Soldat Lazăr Chip;	— Soldat Petre Rusu;
— Soldat Ioan Coșa;	— Soldat Tudor Neamțu;
— Soldat Grigore Bordei;	— Soldat Ioan Țichindeleanu;
— Soldat Anghel Staicu;	— Caporal Ioan Popa
— Soldat Nicolae Barbu.	

De asemenea, grupul nostru a mai avut șase cai morți și 28 cai răniți.

Noaptea am staționat în comuna Supuru de Sus, unde sînt înmormîntați cei doi ostași căzuți la datorie: soldații Ioan Mihanciu și Iancu Jianu.

În 22 octombrie, grupul nostru se îndreaptă spre Carei. La ora 16 sîntem opriți cu foc din direcția Ciorda—Ferma Sielber, La Halom. În același timp, cad lovituri de artilerie și branduri pe șosea la nord de Ghenci.

O înaintare în această seară, pare imposibilă. Facem cîteva încercări, dar din cauza focului intens primit de la inamic, nu putem înainta. Rămînem pe loc, apărăm satul Ghenci.

În dimineața de 23 octombrie, grupul trimite o patrulă de cercetare pe direcția Carei. Aceasta, după cîteva sute de metri, a fost oprită cu focuri de artilerie și branduri grele. Dușmanul trage asupra sectorului de la nord la Ghenci, Ferma Sielber, Ferma Tăriștelor — 6 km nord-est Ghenci.

La ora 8,45, primim ordin să ne deplasăm la Tiream și a ne pune la dispoziția Diviziei 18 infanterie.

În 24 octombrie, grupul cantonează în Tiream, ca rezervă, cu misiunea ca după respingerea inamicului, să depășească linia infanteriei pe direcția Foeni—Urziceni—Văllaș—Feherkut — drumul care străbate pădurea Puszta terem, către nord-vest Ujhaza.

La 25 octombrie, grupul reia mișcarea, căutînd contactul cu inamicul, pe direcția Tiream—Ferma Clara—sud-vest Carei—Foeni—Urziceni.

Patruța comandată de subsemnatul înaintează și, la ora 11, depășește bronele de hotar ale vechii frontiere dintre România și Ungaria. Se continuă înaintarea pe direcția Văllaș—Puszta terem. Patruța pătrunde în dispozitivul ocupat de inamic și la ora 15,50 este oprită cu foc de arme automate și aruncătoare de pe liziera Csonkastania. Ne oprim la teren, rămînînd în contact cu adversarul. La scurt timp, sosesc în zonă și unități de infanterie ale Diviziei 18.

În timpul acesta, unitățile române eliberează Careiul, prin lupte grele.

Cînd am depășit vechea frontieră dintre România și Ungaria, cu toții am sărutat pămîntul scump al patriei, după care ne-am avîntat în urmărirea adversarului pe teritoriul Ungariei.

52. Soldat Ioan I. Șuteu²⁶ : *Pe Valea Crișului Repede*

După luptele din zona Huedin, care au dus la eliberarea acestei localități, Regimentul 43 artilerie, acționând în sprijinul Diviziei 2 munte, a luat parte la urmărirea trupelor inamice care se retrăgeau pe șoseaua și calea ferată Ciucea — Oradea, de-a lungul văii Crișului Repede. În 16 octombrie 1944 ne aflam în apropiere de comuna Vadu Crișului.

Subunitățile de vânători de munte au fost primite cu foc de infanterie și artilerie de la liziera de est a localității Vadu Crișului. La repezeală, acestea s-au adăpostit la teren. Încercările lor de a relua înaintarea n-au dat rezultate.

Am primit ordin să ocupăm poziție. După recunoaștere, bateriile au fost instalate și am început tragerile asupra pozițiilor inamice. Salvele noastre au izbit cu putere dușmanul, provocându-i pierderi. Vânătorii de munte au pornit la atac. După câteva salturi, au fost oprii de focul inamic. Adăpostiți în lunca Crișului Repede, asupra lor s-a abătut focul artileriei și brandurilor dușmane. Proiectilele și bombele au lovit dispozitivul vânătorilor de munte, precum și pozițiile noastre. Un proiectil dușman a căzut lângă o piesă de artilerie din bateria noastră. Explozia acestuia a împrăștiat pământ și schije de jur, împrejur, omorînd un servanț și rănind alți doi.

Divizioanele noastre au ripostat energic, executînd trageri de neutralizare timp de un sfert de oră. Sub acoperirea focului de artilerie, vânătorii de munte au continuat atacul. Progresînd cu impetuoșitate, aceștia s-au apropiat de liniile inamice, pe care le-au asaltat cu grenade și baioneta.

Prin lupte corp la corp, rezistența dușmană a fost nimicită. De îndată, subunitățile de vânători, fără odihnă, urmărind adversarul, au pătruns în localitatea Vadu Crișului, eliberînd-o. Apoi au continuat ofensiva spre Măgești, unde au fost oprii de către inamic cu foc de arme automate. Între timp, noi am schimbat poziția. Pe cînd executam trageri de neutralizare asupra pozițiilor dușmane, adversarul a ripostat. Un obuz a căzut lângă piesa la care îndeplineam funcția de servanț. Cînd a făcut explozie, o schijă m-a lovit la piciorul sting.

Evacuat la ambulanța divizionară și apoi la spital, după o lună am fost vărsat la Formațiunile de etape, care aprovizionau frontul cu alimente și muniții.

53. Ileana Doina Vulcuțiu²⁷ : *În ajutorul ostașilor răniți*

În cursul zilei de 5 septembrie 1944, cînd trupele germane și maghiare au declanșat o puternică ofensivă în podișul Transilvaniei, iar unitățile române duceau lupte grele de apărare, ostașii răniți erau evacuați în spitalul din Tîrnăveni. Cum acesta s-a dovedit neincăpător, autoritățile sanitare militare și-au îndreptat atenția asupra clădirii Liceului Andrei Bîrseanu din localitate. La cererea lor, directorul liceului, tatăl meu, profesorul Ioan Vulcuțiu, le-a pus la dispoziție localul, precum și serviciile sale.

Astfel, în clădirea liceului a luat ființă Spitalul de campanie nr. 1, în cadrul căruia au activat maiorul dr. Rădulescu, maiorul profesor universitar dr. Chipailă, venit din Iași, și o soră medicală. Acestora li s-au alăturat membrii familiei Vulcuțiu: soția acestuia, profesoara Maria Vulcuțiu, președinta Crucii Roșii din localitate, și cele două fiice — eu, Ileana, în vîrstă de 19 ani, calificată în tratamente medicale, și Rodica de 10 ani; precum și alte fete și femei din oraș, între care amintesc numele Minervei Marcovici.

Sălile de clasă au fost amenajate cu saloane pentru răniți. Cancelaria profesorală și camera de gospodărie au devenit sală de operații. În prima dintre ele activa maiorul dr. Chipailă și sora medicală, folosind drept masă de operații masa profesorală; iar în cea de a doua — maiorul dr. Rădulescu și Ileana Vulcuțiu. Deși erau condiții grele de campanie, aici se

²⁶ Ioan Șuteu s-a născut în 1921, în Șimleu Silvaniei. În octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 1943 este încorporat la Regimentul 43 artilerie din garnizoana Turda. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zona Ploiești și la luptele pentru eliberarea teritoriului național. Pentru curajul și devotamentul cu care a luptat în războiul antihitlerist, soldatul Ioan Șuteu a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²⁷ Ileana Doina Vulcuțiu, născută la 8 iunie 1925, în Tîrnăveni, fiica profesorului Ioan Vulcuțiu, directorul Liceului „Andreii Bîrseanu” din acea localitate, militant de seamă pentru unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918, a locuit un număr de ani în Zalău. Apreciîndu-i-se munca și priceperea, devotamentul și dăruirea cu care a acționat la îngrijirea răniților, infirmiera voluntară Ileana Doina Vulcuțiu a fost decorată cu medalia „Meritul sanitar”, clasa a 2-a.

opera zi și noapte. Fără odihnă, medicii și ajutoarele lor extrăgeau schije și gloanțe, amputau brațe și picioare, efectuau operații abdominale și craniene și cite altele.

Cînd sălile de clasă au fost arhipline, s-au așternut paie în sala de gimnastică. Iar cei care nu încăpeau nici acolo, stăteau pe țărni, acoperiți cu pături, în curtea liceului.

Mama mea, profesoara Maria Vulcățiu, sora mea Rodica și alte fete și femei din apropiere aveau la pregătirea și distribuirea hranei la răniți, precum și la servirea aceluia care nu o puteau face singuri.

Unii dintre răniții grav au încetat din viață, fiind înmormîntați în cimitirul din Tîrnăveni, prin grija preotului Asache Marcovici. Printre ei s-a aflat și căpitanul Gheorghe Pănoiu, fostul logodnic al eroinei de la Jiu, Ecaterina Teodoroiu. Acesta, rănit grav de mai multe schije, a decedat pe țargă, imediat după consultarea lui de către maiorul dr. Chipailă.

Dintre răniții îngrijiți de mine, mi-amintesc de un ofițer, adus în stare gravă. Era rănit la cap și la picioare. Capul îi era complet înfășurat în pansamente, încît nu i se vedea fața. După operație și îngrijirile medicale, acesta a fost trimis la un spital de zonă interioară. Apoi n-am mai auzit de el multă vreme. De-abia peste 30 de ani, în 1974, cu ocazia unei serbări corale l-am reîntîlnit la București. Ofițerul din septembrie 1944 era dirijorul corului, profesorul de muzică Dumitru Vergu. Cum nu-i văzusem fața niciodată, l-am recunoscut cînd, într-o pauză, vorbea cu niște prieteni despre luptele de la Oarba de Mureș, unde fusese rănit, și despre îngrijirile medicale primite în spitalul de campanie din Tîrnăveni. Mare nu i-a fost mirarea cînd a aflat că eu și mama i-am dat îngrijiri pe timpul spitalizării sale în Tîrnăveni.

Am activat o lună și jumătate în cadrul spitalului de campanie nr. 1, dînd îngrijiri medicale ostașilor răniți și alinîndu-le suferințele, pînă la 16 octombrie, cînd frontul s-a deplasat spre vest, și, odată cu el, și spitalul de campanie.

Capitolul 3

RELATĂRI PRIVIND LUPTELE PENTRU ELIBERAREA UNGARIEI

1. *Sergent Pamfil Florea¹: Luptele de la Nagybjom*

Înaintînd pe teritoriul Ungariei, Regimentul 38 artilerie din Divizia 1 infanterie-instrucție la data de 9 octombrie 1944 a ajuns în apropierea orașului Szeghalom. Deși frontul inamic fusese rupt și forțele noastre pătrunseseră adînc în dispozitivul apărării dușmane, totuși existau mari intervale între unitățile proprii, și pe alocuri contactul cu adversarul era nerealizat. Pentru a se evita eventualele surprize, au fost organizate acțiuni de cercetare în zonele de unde ar fi putut veni inamicul. Cercetașii au semnalat prezența unor coloane dușmane care, venind dinspre est, se îndreptau spre aliniamentul Nagyabé și Nagybjom. Misiunea acestora era aceea de a lovi flancul drept al Grupului Pliev, care ajunsese aproape de Debrețin.

Către seară, trupele dușmane au ocupat localitatea Nagybakom, interpunîndu-se între forțele principale ale Grupului general pliev și Corpul de cavalerie român — în care era încadrată și Divizia 1 infanterie-instrucție, și interceptînd șoseaua și calea ferată care asigurau legătura grupului cu spatele lui operativ.

Pentru nimicirea trupelor inamice și eliberarea localităților Nagyabé și Nagybjom, în dimineața zilei de 10 octombrie, Divizia 1 infanterie-instrucție a început deplasarea spre nord, iar pe la prînz a intrat în contact cu inamicul instalat în apărare pe liziera de sud a celor două sate. Pe lîngă Regimentul 38 artilerie, divizia a mai primit ca întărire un divizion de autotunuri și o baterie antitanc.

Inamicul, dispus în cele două localități, executase lucrări genistice și baraje de mine, fiind hotărît să le păstreze cu orice preț. El era favorizat și de terenul șes, descoperit, din Cîmpia Tisei.

Regimentul nostru s-a instalat în poziție la sud de Nagybjom, fiind gata să îndeplinească misiunile ordonate. La ora „H” am început tragerile, în cadrul pregătirii de arti-

¹ Pamfil Florea, născut în 1923 în Gilgău Almașului și domiciliat în Zalău. În octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România. Încorporat în octombrie 1943, a fost repartizat la Regimentul 38 artilerie din Divizia 1 infanterie-instrucție. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele-i de arme săvîrșite în războiul antihitlerist, sergentul Pamfil Florea a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință”, clasa 1-a, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

lerie, asupra dispozitivului inamic. Proiectilele și bombele de aruncător au lovit puternic pozițiile dușmane, neutralizând forța vie și scoțind din luptă o serie de culturi de foc. Adversarul a răspuns cu focul armamentului de infanterie și artilerie. Când am lungit tragerea, infanteriștii au pornit la atac. Înaintind cu greu prin focul ucigător al adversarului, pușcașii noștri au ajuns în liniile inamice. Prin lupte corp la corp au nimicit rezistența dușmană, punând stăpânire pe o parte a satului. Adversarul a executat un contraatac cu tancuri, obligându-i pe ai noștri să se retragă pe baza de plecare.

La cererea infanteriei, am intervenit cu trageri de oprire asupra forțelor dușmane participante la contraatac. Împreună cu bateria antitanc, am reușit să nimicim câteva tancuri și o parte din forța vie a inamicului. Contraatacul fiind respins, infanteria a reluat înaintarea. Prin eforturi deosebit de mari, ostașii români au intrat de patru ori în interiorul satului. Dușmanul, având superioritate numerică, a executat contraatacul cu forțe proaspete de infanterie și tancuri, reușind să-i respingă pe atacatori pînă la liziera de sud a localității.

Luptele din zona satului Nagybjom au durat trei zile. În acest timp, ele au angajat și fixat în această zonă numeroase forțe inamice, creind premise favorabile forțelor sovietice din Grupul hipomecanizat Plev să înainteze spre Debrețin și să contribuie la nimicirea dușmanului din acest mare centru din partea de est a Ungariei.

2. Soldat Chiriac Perneș²: Realizarea legăturilor telefonice

Începînd de la 10 octombrie 1944, Regimentul 3 transmisiuni a luat parte la războiul antihitlerist în cadrul Diviziei „Tudor Vladimirescu” și a intrat în dispozitivul acestei mari unități pe aliniamentul de la sud de Oradea.

Plutonul de construcții de linii telefonice, din care făceam parte, din momentul prezării sale la punctul de comandă al marii unități a desfășurat o activitate foarte intensă. Imediat am început întinderea firului telefonic și realizarea legăturilor în cadrul comandamentului, ale acestuia cu eşaloanele superioare și cu unitățile subordonate. Pe timpul luptelor supravegheam buna funcționare a legăturilor, iar pe timpul ofensivei realizăm noile legături, după care stringeam firul de la legăturile vechi. Și totul trebuia făcut în timpul cel mai scurt. Nu se admitea nici o întârziere. Noi n-aveam o clipă de răgaz și de liniște. Nu cunoșteam ce este odihna. În fiecare moment trebuia făcut ceva.

Cînd Divizia „Tudor Vladimirescu”, urmîrind inamicul în pusta Ungariei, s-a apropiat de Debrețin, am fost mult solicitați. Adesea rețelele telefonice erau lovite de artileria, bombardurile sau aviația dușmană. De îndată, porneam de-a lungul firului pînă unde găseam defecțiunea. Nici n-apucam să terminăm cu refacerea legăturii, că eram solicitați în altă parte. După pătrunderea unităților în Debrețin, pe lingă întinderea firului telefonic și realizarea legăturilor în cadrul marii unități, am luat parte și la luptele de stradă cu inamicul.

După forțarea Tisei, am înaintat spre nord-vestul Ungariei prin Munții Bükk, iar în cursul iernii 1944/1945 am străbătut cu bîbinele de fir în spate prin munții și văile Cehoslovaciei pînă în apropiere de Praga.

De nenumărate ori am fost surprinși pe rețea de gloanțele și schije de dușmane, la care se adăugă și 5–6 bombardamente de aviație, unde era să ne pierdem viața. Unii dintre noi au căzut morți sau răniți. Din cauza vîntului rece și a gerului năpraznic, mi-au degerat picioarele și degetele de la mîini. Cu toate acestea am rămas la datorie pe front pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa.

3. Sublocotenent Ovidiu Rădulescu³: De la Mindszent la Cegléd

La 10 octombrie 1944, Regimentul 94 infanterie din Divizia 19, pe o ploaie măruntă, a trecut granița româno-maghiară pe la Curtici, pentru a participa la luptele de eliberare a

² Chiriac Perneș din Zalău, în aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în octombrie 1943 este încorporat și repartizat la Regimentul 3 transmisiuni din Deva. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurjecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația fascistă, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru bărbăția și eroismul cu care și-a făcut datoria, soldatul Chiriac Perneș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

³ Ovidiu Rădulescu din Răstolțul Deșert, învățător, sublocotenent în rezervă, în septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 1944 este mobilizat în Regimentul 94 infanterie Orșova, din Divizia 19. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane din sudul Banatului și la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei de sub ocupația fascistă. Pentru curajul și priceperea cu care și-a condus subunitatea în luptă, sublocotenentul în rezervă Ovidiu Rădulescu a fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul” cu spade și medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

Ungariei de sub ocupația fascistă. În cursul zilei am mărșăluit în fața plutonului de sub comanda mea, iar în 11 octombrie eram aproape de Tisa, la Mindszent.

Peste noapte, regimentul a intrat în dispozitiv, înlocuind o unitate sovietică. Schimbarea de poziție s-a făcut sub focul violent al inamicului.

În dimineața zilei de 12 octombrie, unitatea noastră a început forțarea Tisei. După ce artileria a executat trageri de neutralizare asupra pozițiilor inamice de pe malul opus, noi ne-am îndreptat spre plajă pentru îmbarcare. Aveam la dispoziție o barcă. Ne-am îmbarcat la repezeală și am pornit. Hitleriștii au deschis asupra noastră un foc puternic cu armamentul de infanterie și brandurile. Cîteva gloanțe au nimerit barca. Apa a început să pătrundă în interior. Soldații o aruncau afară cu gamelele și căștile.

Ne-am apropiat de malul opus, unde se auzeau comenzi în limba germană. Ajunși la mal, am debarcat în cea mai mare grabă, ocupînd un mic cap de pod. Deschizînd foc asupra inamicului, am lărgit capul de pod. Dușmanul a răspuns cu serii scurte de automate și mitraliere. Ne-am fixat la teren. După sosirea celorlalte subunități, am reluat atacul spre Kis-talek.

Luptele au continuat în zilele următoare. Noi urmăream inamicul și, prin lupte grele, la 14 octombrie ne apropiem de Cegléd și, ocolind orașul deja eliberat, atacăm în sectorul canalului Nagy. Aici era o zonă mlaștinooasă, unde adversarul opunea o rezistență îndîrjită. Batalionul 2, din care făceam parte, comandat de locotenent-colonelul Ioan Petrișor, de loc din Dej, trece canalul Nagy în 15 octombrie, pe la orele 10. Inamicul, care se găsea la 50 m, deschide un foc puternic de arme automate, obligîndu-i pe atacatori să se adăpostească la teren. Focul venea de la un grup de case situate într-o porumbiște.

Pentru nimicirea acestui cuib de rezistență, m-am oferit voluntar. I-am luat cu mine pe sergentul Mircea Dumitru și soldatul Ilic Bondea. Am luat cu noi cîteva grenade și automate. Cu multă precauție am izbutit să ne apropiem de obiectiv. Ajunși lîngă ziduri, am aruncat prin ferestre cîte două grenade fiecare. Exploziile au pus capăt rezistenței germane. Cînd am intrat în casă, care fusese organizată ca o cazemată, pe jos zăceau un locotenent, un sublocotenent și cinci soldați germani, alături de o mitralieră, o pușcă mitralieră și 5 pistoale automate.

Odată cuibul de rezistență nimicit, batalionul reia înaintarea și pune stăpînire pe canalul Nagy.

Peste puțin timp, în lupta cu forțele inamice, lîngă mine a căzut un proiectil de brand. Cîteva schije m-au lovit în piept, rănindu-mă grav. Evacuat la spital, după trei luni de tratament, am fost demobilizat ca invalid de război.

4. Sublocotenent Andrei Govor⁴: Pe malul Tisei, la Mindszent

Regimentul 96 infanterie din Caransebeș, încadrat în Divizia 19, după nimicirea trupelor hitleriste din Banat și eliberarea teritoriului național de sub ocupația străină, urmărind inamicul, a trecut pe teritoriul Ungariei.

La 11 octombrie 1944 ne aflam la nord de Mindszent, pe malul Tisei. Peste noapte am intrat în dispozitiv, în contact cu dușmanul. A doua zi dimineața, am pornit la atac. Adversarul ne-a primit cu foc puternic de mitraliere și artilerie, silîndu-ne să ne adăpostim. La cererea noastră, artileria și brandurile regimentare au răspuns prin trageri de neutralizare. Noi am reluat atacul, dar după cîteva salturi, am fost opriți cu foc. Mitralierele și puștiile-mitraliere ne-au venit în sprijin. După alte cîteva salturi, dușmanul a tras asupra noastră un foc violent de arme automate și branduri. Ne-am adăpostit la teren.

Nu peste mult timp, inamicul, aflat pe malul Tisei trece la contraatac cu tancuri, sprijinit de artilerie și aviație. Asupra noastră se abat numeroase proiectile și bombe, care cad peste tot. Exploziile, cu năpraznica lor forță, aruncă pămînt și schije peste noi. Unii sînt loviți de suflul lor, care este foarte periculos. Lîngă un soldat din secția mea au explodat mai multe bombe. Deși n-a fost lovit de schije, din cauza suflului, a rămas surd pentru totdeauna. Noi ne-am adăpostit la teren, așteptînd infanteria.

⁴ Andrei Govor din Răstolțul Deșert, învățător, sublocotenent în rezervă, în octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în mai 1944 este mobilizat în Regimentul 96 infanterie din Caransebeș, din Divizia 19. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei de sub ocupația fascistă. La forțarea Tisei, în zona Mindszent, sublocotenentul Andrei Govor a fost grav rănit.

În timpul acesta, artileria noastră a intervenit în luptă. Cea terestră executa trageri de baraj asupra tancurilor dușmane, iar artileria antiaeriană a deschis foc împotriva aviației. Pământul și văzduhul erau în clocot. Un tanc a fost lovit și a luat foc. Celelalte tancuri încărcate cu pistolari înaintau spre pozițiile noastre. Am pregătit legăturile de grenade. Stăteam gata să le aruncăm. Când tancurile s-au apropiat la 15 pași de noi, un sergent a zvrilit grenadele. Acestea n-au nimerit sub șenilă. Blindatul a scăpat. Am intervenit eu. Grenadele s-au lovit de tanc. Explozia a rupt șenila. Tancul s-a oprit. Dar gloanțele mitralierei de pe colosul de oțel m-au lovit în piept, răbindu-mă grav.

Spre seară, când linia frontului s-a mutat mai înainte, un soldat m-a luat în spate și m-a dus la postul de prim-ajutor. Evacuat la spital, după luni lungi de suferință, am fost demobilizat ca invalid de război.

5. Soldat Dumitru Tătar⁵: Cu bărcile și pontoanele peste Tisa

Batalionul 57 pionieri, în ziua de 12 octombrie 1944 se afla în dispozitiv la sud de Szenteș, pe Tisa, și acționa în cadrul Corpului 7 armată. Eu făceam parte din plutonul 1/compania a 3-a, comandat de sublocotenentul Staicu.

A doua zi, 13 octombrie, în zori, câteva subunități din Divizia 9 cavalerie au forțat Tisa la vest de Mindszent și, prin lupte grele, au reușit să cucerească un mic cap de pod pe malul de vest al râului. Primate cu foc violent de la inamic, subunitățile române se apărau cu vitejie și eroism.

În cursul zilei, sub protecția focului unui regiment de infanterie sovietic, noi am trecut peste Tisa, la vest de Szentes, cu bărcile și cu poduri umblătoare, realizate cu forțe proprii, mai multe subunități din Divizia 9 cavalerie, realizând astfel un al doilea cap de pod dincolo de râu, mai la nord. Dușmanul a deschis foc puternic de artilerie și aruncătoare asupra subunităților de cavalerie din capul de pod, urmărind nimicirea acestora. De asemenea, focul inamic ne-a distrus o parte din bărci și din podurile umblătoare, încât nu mai aveam cu ce trece subunitățile pe malul de vest al Tisei.

După ce s-a lăsat întunericul în noaptea de 13/14 octombrie, sublocotenentul Staicu, comandantul de pluton, ne-a comunicat că trebuie să realizăm două poduri pe pontoane, cu care să treacă subunitățile peste Tisa, în scopul lărgirii capului de pod. La îndeplinirea acestei misiuni, comandantul de subunitate l-a luat pe sergentul Marconi, pe mine și încă un soldat. Sub focul inamic, toți patru am trecut Tisa cu barca și de pe malul opus am adus câteva bărci purtate de curenți, precum și pontoanele folosite la trecerile anterioare. De îndată, echipele de pionieri au început montarea podurilor și repararea bărcilor. La ora 24, cele două poduri erau terminate și am început trecerea subunităților peste Tisa. Până în dimineața zilei de 14 octombrie, toate unitățile Corpului 7 armată se aflau pe malul de vest al râului.

Odată cu ivirea zorilor, neobosiții cavaleriști au pornit la atac și, înaintând spre Ráavagy au lărgit capul de pod.

6. Caporal Victor Ianchiș⁶: În cercetare pe malul Tisei

Urmărind inamicul în retragere prin niște culturi neculese la est de Szeged, pe Tisa, în ziua de 14 octombrie 1944, grupa de cercetare pe care o comandam a fost primită cu foc. Ne-am oprit; adăpostindu-ne într-o adăncitură de teren. Apoi, răsfrind-ne, am început să înaintăm tirși. Când am fost la vreo douăzeci de pași de cuibul de mitralieră inamic, acesta ne-a simțit și a deschis foc pe direcția noastră. Gloanțele au trecut fulgerător pe deasupra noastră. Ne-am făcut una cu pământul. Mitraliera inamică a mai slobozit o pinză de foc peste capetele noastre. Văzind că nu răspundem, adversarul a mai tras câteva rafale, după care s-a potolit.

⁵ Dumitru Tătar din Ip, în septembrie 1940, după masacrul săvârșit de horthyști în comuna-i natală, se refugiază în România, iar în 1943 este încorporat la Batalionul 57 pionierii Cu această unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Dumitru Tătar a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

⁶ Victor Ianchiș din Jibou, în iunie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în octombrie 1943 este încorporat la Regimentul 5 infanterie din Giurgiu. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de arme, caporalul Victor Ianchiș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

La stînga mea se afla soldatul Petru Băcilă, de loc din zona Clujului. I-am făcut semn să se apropie. Cînd a ajuns lîngă mine, i-am explicat în șoaptă ce are de făcut, pentru a cădea în coasta cuibului de rezistență dușman. Cu mișcări înfîinț de încete, soldatul Băcilă s-a strecurat printr-o adîncitură de pămînt, întii spre stînga, apoi înainte. Cînd a ajuns în dreptul obiectivului, s-a îndreptat spre el. Grenada o avea prinsă sub centură, la spate. A luat-o cu precauție, i-a scos cuibul de siguranță și a aruncat-o fără zgomot în poziția inamică. A urmat o explozie înăbușită la picioarele servanților mitralierei dușmane. Schije s-au răspîndit în toate direcțiile, nimicind cuibul de rezistență. Cînd am ajuns la locul exploziei, am găsit doi soldați morți și unul grav rănit. Am luat închizătorul de la mitraliera inamică și l-am pus în sacul de merinde, ca să-l pot arunca mai tîrziu într-un loc cît mai îndepărtat.

Cînd s-a produs explozia grenadei, inamicul, deși nu ne vedea, a deschis foc pe direcția noastră. Un glonț l-a lovit pe un soldat din grupă, rănindu-l la mină. În timpul acesta aud un zgomot slab în stînga noastră. Pregătesc automatul pentru tragere. Cineva mă chema prin sunet de frunză. Era soldatul Băcilă. M-am strecurat la el. L-am găsit rănit. În timpul exploziei cîteva schije l-au rănit la mîini și la față. Era plin de sînge. Am pus un soldat să-l tirească spre pozițiile companiei, iar noi, ceilalți am continuat acțiunea de cercetare, păstrînd contactul cu inamicul.

7. Soldat Florian F. Răteanu⁷: De la Cegléd la Tápiosuly

Compania 57 poliție a Corpului 7 armată, comandată de căpitanul Leon Aioanesei, în care eram încadrat, a luat parte la războiul antihitlerist. Deși misiunea subunității era să asigure paza comandamentului, controlul circulației, paza unor poduri de cale ferată sau de pe șosele, au fost situații cînd am luptat, alături de subunitățile de pușcași, împotriva inamicului.

Din companie am mai făcut parte doi sălăjeni, și anume: plutonierul Teodor Ortelean, de loc dintr-un sat de lîngă Jibou, și caporalul Vasile Cheregi din Cristelec.

După ce unitățile Corpului 7 armată, la 13 octombrie 1944 au forțat Tisa și au dus lupte susținute pentru lărgirea și adîncirea capului de pod de la Mindszent, am înaintat spre Cegléd. Pe cînd staționam în acest oraș, pe la mijlocul lunii noiembrie, sediul comandamentului Corpului 7 armată a fost bombardat de aviația hitleristă. Sub bombe inamice au căzut 13 ostași din compania noastră.

La 15 noiembrie, cînd Divizia 2 infanterie, nimicind rezistențele dușmane pe direcția Budapesta, am ajuns în localitatea Tápiosuly. Aici adversarul ne-a contraatacat cu infanterie și tancuri și a reușit să pătrundă în dispozitivul nostru. Alături de celelalte subunități și compania 57 poliție a ocupat poziție. Pentru oprirea valurilor de atac inamice, au deschis foc cu tot armamentul din dotare. În sprijinul nostru a venit artileria și brandurile. Bateriile de artilerie antitanc au executat trageri asupra tancurilor, iar bateriile celelalte au deschis foc de neutralizare asupra forței vii. Prin lupte de o mare intensitate, contraatacul dușman a fost oprit. În timpul luptei, din rîndurile companiei au căzut mai mulți ostași morți și răniți. Lîngă mine au căzut două proiectile inamice. Cum eram adăpostit în groapa individuală, exploziile au aruncat pămînt peste mine, iar pe doi soldați din apropiere, schije le-au rănit grav la cap și la mîini.

8. Soldat Iosif S. Pop⁸: De la Oradea la Debrețin

După luptele înverșunate de la Oradea, Divizia „Tudor Vladimirescu” a continuat ofensiva spre Debrețin, și la 14 octombrie 1944 a ajuns la Bereteu, pe care l-a forțat din mers. Eu am făcut parte din Regimentul 6 infanterie, compania de aruncătoare de 81 mm, și am intrat în dispozitiv dincolo de acest rîu.

⁷ Florian Răteanu din Șimleu Silvaniei, în 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România. Mobilizat în 1943, a fost repartizat la compania 57 poliție a Corpului 7 armată. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru comportarea-i vitească în timpul războiului antihitlerist, soldatul Florian Răteanu a fost decorat cu medalia „Virtutea militară” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

⁸ Iosif S. Pop s-a născut la 22 februarie 1921, în comuna Cchei. În septembrie 1942 este încorporat la Regimentul 42 hovezi, unitate cu care a fost trimis pe frontul de răsărit. Fiind rănit, a căzut prizonier. La 17 iulie 1944 se înrolează voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”, Regimentul 6 infanterie, unitate cu care a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, soldatul Iosif S. Pop a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

În 15 octombrie, după pregătirea de artilerie, companiile de pușcași au pornit la atac. Adversarul, puternic fortificat la teren — cu rețele de sîrmă, cîmpuri de mine și cazemate — a deschis foc, silindu-le să se adăpostească. Încercările lor de a relua atacul n-au reușit, pentru că de la primele salturi au fost loviți de gloanțele și schije inamice. Am primit ordin să intervenim. Avînd elementele calculate din timp, imediat am început tragerea de neutralizare asupra cuiburilor de foc dușmane. După cîteva salve, bombe au lovit obiectivul, scoțîndu-l din luptă pentru moment. Infanteria a mai progresat vreo 50 de pași. Apoi a fost primită cu foc de la inamic. Din nou am intervenit cu trageri de neutralizare asupra forței vii. Adversarul a ripostat energic cu foc de infanterie, artilerie și branduri.

Ziua următoare, 16 octombrie lupta a reînceput cu și mai mare intensitate. După o puternică pregătire de artilerie, la care a participat și compania noastră, subunitățile de pușcași au debarșat de pe baza de plecare. Dar după cîteva salturi, fiind primite cu foc, s-au oprit. În sprijinul lor au acționat bateriile de artilerie regimentară și compania de aruncătoare, prin trageri de neutralizare. Sub acoperirea focului nostru, infanteria a progresat cîteva sute de pași. În tot cursul zilei, am însoțit cu foc subunitățile de pușcași. Spre seară, infanteria a ajuns în fața poziției dușmane, pe care a cucerit-o, prin lupta cu grenada și baioneta.

În 17 octombrie, atacurile s-au repetat, cu mari pierderi pentru companiile noastre. Intervenind focul masiv al artileriei și aruncătoarelor, acesta a lovit neîncetat dispozitivul inamic, reușind să nimicească rezistența adversarului.

Ziua de 18 octombrie a fost și mai fierbinte. Atacurile și contraatacurile s-au succedat cu mare intensitate. Dușmanul rezista cu înverșunare. După fiecare atac din partea trupelor noastre, inamicul trecea la contraatac cu infanteria, tancurile și aviația. Rezistența dușmanului a fost înfrîntă complet la 19 octombrie. În cursul acestei zile, unitatea noastră a intrat în Debrețin.

9. Soldat Nicolae Pece*: *În luptele de la Debrețin*

Regimentul 2 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu”, în 14 octombrie 1944 a ajuns la Bereteu, pe care l-a forțat, continuînd ofensiva spre Debrețin.

În dimineața zilei de 15 octombrie, după o pregătire puternică de artilerie, am pornit de pe baza de plecare la atac. Dușmanul, amplasat la teren, pe niște canale, ne-a primit cu foc. Ne-am culcat, adăpostindu-ne în spatele unor boscheți. Bateriile de artilerie și companiile de aruncătoare au intervenit, executînd trageri asupra pozițiilor inamice. Sub acoperirea focului lor, am reluat mișcarea. Dușmanul a ripostat cu artileria și brandurile grele. Proiectilele și bombele cădeau peste tot, cu lovituri înfundate, din cauza pămîntului saturat de apă. Cînd focul s-a mai liniștit, am continuat înaintarea.

A doua zi, 16 octombrie, luptele au reînceput cu intensitate sporită. După pregătirea de artilerie, am pornit la atac. Am reușit să facem cîteva salturi, cînd adversarul a dezlănțuit asupra noastră un foc puternic de infanterie și artilerie. Gloanțele și schije dușmane ne-au obligat să ne adăpostim. Între scurtele pauze de foc, noi mai progresam cîteva pași. Mitralierele și artileria noastră ne-au venit în sprijin. Înaintînd tirîș, am reușit să ne apropiem de poziția inamică și s-o asaltăm. Prin lupte corp la corp am nimicit rezistența înverșunată a inamicului.

Zilele următoare au fost la fel de clocotitoare. Adversarul era puternic organizat la teren și se apăra cu îndrăjire. Regimentul nostru a întîmpinat o puternică împotrivire din partea dușmanului aflat în zona dintre satele Hossapály și Monostorpály. Noi am dat repetate atacuri, reușind să ne apropiem de liziera dintre cele două sate, dar tot de atîtea ori am fost contraatacați și respinși pe baza de plecare. Luptînd cu vitejie și eroism, subunitățile au respins contraatacurile inamice. Cu grenada și baioneta, am pătruns în liniile dușmane și prin lupte corp la corp am nimicit rezistențele acestuia, capturînd numeroși prizonieri și material de război.

După zdrobirea completă a rezistenței dușmane, în dimineața zilei de 19 octombrie, am pornit la atac și, împreună cu celelalte unități ale diviziei am pătruns în Debrețin. Prin luptele

* Nicolae Pece din Buciumi, în anul 1941 este încorporat în armata maghiară și în anul următor a fost trimis pe frontul de răsărit. Aici, la scurt timp, trece linia frontului la sovietici, unde se va înrola în Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu”. Cu această mare unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național a Ungariei și Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat, soldatul Nicolae Pece a fost decorat cu medaliile „Eliberarea de sub jugul fascist” și „Bărbăție și credință” clasa a 3-a, și medalia sovietică „Victoria”.

purtate în cursul nopții și a doua zi, orașul a fost eliberat, operație la care ne-am adus și noi contribuția.

10. Soldat Florian Solomoneanu¹⁰: Transporturile cu autocamionul pe front

În condițiile grele ale operațiilor militare, în tot timpul războiului am fost la volanul unui autocamion, cu care am îndeplinit cele mai diferite misiuni. În spatele frontului, de regulă, circulam ziua și noaptea, pe când în zona apropiată cimpului de luptă, circulam noaptea și cu farurile stinse. Numai în cazuri rare primeam ordin să mă deplasez și ziua în această zonă.

Una din principalele misiuni pe care am îndeplinit-o în tot timpul campaniei a fost aceea de a transporta muniție, hrană și echipament pentru batalioanele de vânători de munte ale Diviziei 2 munte, după cum și pentru divizioanele de artilerie. Cel mai mult am transportat muniție, de care frontul tot timpul are cea mai mare nevoie. Foarte adesea am transportat și răniți la ambulanța divizionară și chiar pînă la primele spitale de campanie.

Drumurile fiind deteriorate de bombardamente, iar podurile distruse în timpul luptelor sau de către inamic în retragere, transportul cu autocamionul se făcea cu multă greutate. Uneori din cauza oboselei se iveau pericolul de a adormi la volan.

Au fost cîteva situații mai deosebite, din cauza atacurilor aviației germane. Cînd unitățile noastre purtau lupte grele în apropiere de Debreșin, eu transportam muniție cu autocamionul. Și pentru că, unitățile dispuneau de puțină muniție am fost nevoit să fac transporturi și ziua în imediată apropiere a frontului. Îngă localitatea Vámospéres, în plină zi, coloana în care mă găseam a fost atacată de aviația hitleristă. Piloții dușmani au trecut pe deasupra noastră, executînd foc cu armamentul de la bord și lansînd bombe. Gloanțele mi-au ciuruit caroseria și cabina. Eu am scăpat neatins. Îmi era teamă ca nu cumva să ia foc rezervorul de benzină și apoi muniția. Pînă să ne răspindim noi în dreapta și stînga drumului, aviația inamică ne-a mai mitraliat odată. Undeva în fața mea, un autocamion a luat foc de la rezervorul de benzină. Toată coloana s-a risipit. Eu am depășit șanțul și am intrat pe o pajiște. Nu puteam merge prea departe cu mașina pentru că, din cauza ploilor, pămîntul era moale. Acum aviația germană a lansat bombe în toată zona unde ne aflam noi răspîndiți. Exploziile au distrus căruțe și mașini, și au ucis și rănit nenumărați ostași. În apropierea mea se aflau doi soldați cu o căruță cu cai, care transportau hrană pentru subunitățile din linia întia. O bombă a căzut chiar în acel loc lovind căruța, caii și soldații în plin. N-a mai rămas nimic din ei. Totul s-a pulverizat. Pe locul unde s-a aflat căruța, acum era o groapă mare. Explozia puternică a aruncat pămînt și schije și peste muniția din autocamionul meu.

În sprijinul nostru au venit bateriile de artilerie a.a. și aviația care, prin focul lor, au obligat aviația inamică să se retragă spre nord. Eu mi-am continuat drumul spre batalioanele de vânători de munte, care aveau mare nevoie de muniție.

11. Sergent Ioan Piscoi¹¹: Nîmicirea rezistențelor germane de la Konyár

La 15 octombrie 1944, Batalionul 11 vînători de munte, din Divizia 3 munte, comandată de generalul Leonard Mociușchi, se afla în dispozitiv pe teritoriul Ungariei, la sud de Pusztá Told. Eu aveam gradul de sergent și comandam o grupă din compania 1-a. După nîmicirea rezistențelor dușmane de la Pusztá Told, am întîmpinat o nouă rezistență și mai puternică, la 5 km de această localitate, la Konyár. În scopul înfrîngerii acesteia, batalionul nostru, comandat de locotenent-colonelul Costin, a primit misiunea să organizeze o acțiune de

¹⁰ Florian Solomoneanu, contingent 1943, șofer, din Șimleu Silvaniei, în septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în martie 1943 este încorporat și repartizat la Batalionul 10 vînători de munte din Divizia 2 munte. În primăvara anului 1944 a fost detașat la Compania 38 auto a Diviziei 2 munte. Cu această subunitate a luat parte la războiul antihitlerist din octombrie 1944 pînă la 9 mai 1945. Pentru contribuția adusă la înfrîngerea fascismului german, soldatul Florian Solomoneanu a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

¹¹ Ioan Piscoi, fiul lui Maria, s-a născut în 1923, în comuna Cizer. În toamna anului 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în 7 octombrie 1943 a fost încorporat la Batalionul 11 vînători de munte. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției, și la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei de sub ocupația fascistă. Pentru curajul și abnegația de care a dat dovadă pe cîmpul de luptă, sergentul Ioan Piscoi a fost decorat cu mai multe medalii românești și sovietice. El a încetat din viață în 1982.

noapte. La adăpostul întinericului ne-am apropiat la 1,5 km de marginea de sud a satului Konyár. Adversarul ne-a contraatacat cu două companii de infanterie și șapte tancuri. Noi am deschis foc. În sprijinul nostru a acționat o baterie A.T. și câteva tancuri sovietice. Contra-atacul dușman a fost respins. Încercările noastre de a pătrunde în sat n-au dat rezultate. Inamicul era puternic întărit și folosea din plin riul Boz, canalul și acoperirile de la liziera satului în apărarea sa. În dimineața zilei de 16 octombrie, după o scurtă pregătire de artilerie, am reluat atacul. Și de această dată, în sprijinul nostru au acționat câteva tancuri sovietice. Sub acoperirea focului de automate și artilerie, am progresat vreo 300 m, după care am fost siliți de inamic să ne fixăm pe teren. Intervenția artileriei noastre și a tancurilor sovietice ne-a asigurat reluarea atacului.

La orele 12 debușăm de pe aliniamentul unde ne aflam. Dușmanul trimite asupra noastră o mulțime de gloanțe și proiectile, care mușcău pământul, pulverizându-l. Prin ploaia de plumb și schije am trecut riul Boz și canalul pe punți improvizate, pătrunzind în colțul de sud-est al satului, însoțiți de tancurile sovietice.

Hitleriștii au contraatacat puternic cu tancuri, respingând peste riul Boz și peste canal o parte din subunitățile Batalionului 12 vânători de munte, precum și jumătate din batalionul nostru. Cealaltă jumătate a batalionului, cu un efectiv de vreo 150 de oameni, a rămas în incercuire.

În sprijinul nostru au venit unitățile române și sovietice. Pe cind noi ne apăram cu îndrăjire în șapte case de la colțul de sud-est al satului Konyár, artileria executa trageri asupra inamicului grupat în localitate, iar companiile din Batalionul 11 vânători de munte, din afara încercuirii, și Batalionul 12 vânători de munte, însoțite de tancurile sovietice, au pornit la atac. Hitleriștii au fost încercuiți și loviți neîncetat de focul armamentului de infanterie și artilerie. Inamicii s-au retras, dînd foc caselor, spre centrul localității, care ardea ca o torță, unde au fost nimeliți pe fracțiuni.

În timpul luptelor, adversarul a suferit mari pierderi în oameni și materiale. Și din rîndurile noastre au căzut peste 80 de ostași, morți și răniți. Eu am fost rănit grav la picioare și evacuat în interior. După două luni și jumătate de spitalizare, am fost demobilizat ca invalid de război.

12. Soldat Ioan I. Cristuș.¹² În luptele de la Debrețin

Divizionul 12 antiaerian din Regimentul 4 a.a., după luptele grele din zona Tîrgu Mureș, unde a suferit multe pierderi umane, a luat parte la operația Cluj, iar la 17 octombrie 1944 se afla în dispozitiv în apropiere de Debrețin. Misiunea noastră era să facem siguranța aeriană a Diviziei 3 munte. Eu făceam parte din Bateria 18 a.a., comandată de căpitanul Victor Popescu, și îndeplineam funcția de ochitor în direcție la unul din tunurile acesteia.

Adversarul din fața noastră dispunea de puternice lucrări de fortificații, pe care se apăra cu înverșunare. De asemenea, avea la dispoziție o divizie de tancuri germană și unități de artilerie și aviație.

Pe cînd eram în dispozitiv la Sáránd, aviația inamică a mitraliat și bombardat în mai multe rînduri batalioanele de vînători de munte aflate în poziție la nord de această localitate. În momentul apariției lor în spațiul aerian de deasupra trupelor noastre, am deschis foc. Salvele artileriei au prins două avioane în cîmpul lor de bătaie și, care, lovite, au luat foc, prăbușindu-se în imediata noastră apropiere.

La 18 octombrie, cînd vînătorii de munte, prin lupte grele, progresau spre nord, apropiindu-se de Debrețin, aviația inamică și-a făcut apariția în spațiul aerian. Mitraliind și bombardînd dispozitivul de luptă al batalioanelor de vînători de munte și coloanele de aprovizionare cu alimente, muniție și alte materiale, adversarul a provocat o serie de pierderi umane și tehnice în rîndurile alor noștri. Am intervenit cu foc împotriva lor, împreună cu aviația română. Tirul bateriilor noastre și focul armelor de la bordul avioanelor proprii au împrăștiat formația escadrilelor inamice, silindu-le să se retragă spre nord. Unul din aparatele dușmane a revenit și, trecînd pe deasupra noastră, a deschis foc cu mitralierele de la bord. Rufeale inamice au lovit mortal pe caporalul Vladimir Tudor, care se afla lîngă mine și îndeplinea funcția

¹² Ioan I. Cristuș, născut în comuna Rotovei, la 29 aprilie 1942, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 1943 este încorporat la Regimentul 4 artilerie a.a. din Brașov. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotamentul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Ioan Cristuș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

de ochitor în înălțime. Pînă seara, aviația germană a mai făcut cîteva raiduri. Proiectilele noastre au mai doborât un aparat inamic.

A doua zi, 19 octombrie, cînd subunitățile de vînători de munte, prin lupte de o mare intensitate, s-au apropiat la 6 km de Debrețin, adversarul a trecut la un contraatac cu infanterie, tancuri și autotunuri, sprijinit de artilerie și aviație. Bateriile noastre au deschis foc împotriva Me-urilor germane, în timp ce artileria a.t. și terestră și aruncătoarele au executat trageri de baraj și de neutralizare, asupra adversarului. Prin efortul nostru al tuturor, contraatacul dușman a fost oprit cu mari pierderi pentru acesta.

În ziua următoare, unitățile române și sovietice au nimicit rezistența dîră a inamicului și, pătrunzînd în oraș, l-au cucerit prin lupte grele de stradă.

13. Soldat Valer A. Cîmpean¹³: *Atacul de la Ferma Santa Maria*

Batalionul 5 vînători de munte din Divizia 3 munte, după luptele de la Oradea, a continuat ofensiva pe teritoriul Ungariei și la 17 octombrie 1944 se afla în dispozitiv în apropiere de Debrețin. Compania a 3-a, din care făceam parte, comandată de locotenentul Ion Dulămiță, era dispusă la sud de Ferma Santa Maria.

În dimineața zilei de 18 octombrie, am primit ordin să cucerim ferma. Eu am făcut parte din patruța de recunoaștere, de sub comanda sergentului Delu, trimisă să cerceteze dispozitivul inamic. Ne aflam într-un lan de porumb înalt și necules. Am început să înaintăm cu multă atenție, evitînd să facem zgomot. După vreo 400 de metri, am ajuns la marginea lanului. În față era un cîmp deschis și la vreo 300 m se aflau clădirile fermei. Cu binoclul am privit cu atenție locul din jurul clădirilor. N-am observat nimic suspect. Dar, ceva mai la stînga, am văzut, între niște boscheți, trei guri de mitralieră. I-am raportat sergentului Delu. Acesta m-a trimis să-i raportez sublocotenentului Vasilescu, comandantul nostru de pluton, aflat ceva mai în spate. Ofițerul a trimis o grupă, sub comanda sergentului Olteanu, cu misiunea să se deplaseze la Ferma Santa Maria și să nimicească forțele dușmane. Eu m-am oferit voluntar să fac parte din această grupă, în calitate de pușcaș-mitralier.

Înaintînd tiptil, am ajuns la fermă. Tocmai atunci de la una din case ieșeau zece soldați germani, care probabil fuseseră la masă. Cînd am îndreptat pușca-mitralieră spre ei, au luat-o la fugă în dispozitivul lor. Am tras o salvă în urma lor, lovindu-l pe unul în picior. Acesta a căzut. Ceilalți au ajuns la arme și au ripostat cu foc. Noi i-am atacat de flanc, iar o altă grupă a pornit la atac de front. Prin mulțimea de gloanțe dușmane, bravii vînători de munte au înaintat. Eu am început să trag cu pușca-mitralieră asupra adversarului, producîndu-i pierderi în oameni. Ceva mai încolo înainta grupa 1 din plutonul 3. Focul dușman înțeîndu-se, vînătorii de munte din această grupă s-au adăpostit și nu mai puteau face un pas. Trăgătorul de la pușca-mitralieră a grupei, soldatul Trăistaru căzuse rănit de snopul de gloanțe al unei mitraliere. L-am lăsat la pușca mea pe încărcător și eu m-am tîrit pe burtă pînă la soldatul Trăistaru. I-am dat să bea apă din bidon. Apoi am luat arma lui și am deschis foc asupra inamicului. Una din mitralierele dușmane a amuțit. Mi-am concentrat atenția asupra celui alt cuib de foc dușman. Lovit din două părți, adversarul a fost nimicit. Vînătorii de munte au cucerit Ferma Santa Maria, după care, fără odihnă, au trecut la urmărirea inamicului spre nord.

Pe timpul luptei, cîteva gloanțe dușmane m-au lovit în piciorul stîng, rupîndu-mi pulpa. Mai tirziu, doi soldați m-au dus la postul de prim-ajutor. Evacuat la spitalul din Oradea, am fost operat. După vindecarea rănilor, pe la începutul anului 1945, am plecat la unitate, care se afla pe frontul din Cehoslovacia.

14. Soldat Gheorghe I. Dîmb¹⁴: *În cîmpia de la nord-est de Debrețin*

În seara zilei de 18 octombrie 1944, Batalionul 10 vînători de munte din Divizia 2 munte, după o săptămînă de lupte grele purtate în zona de la sud-est de Debrețin, se afla în dispo-

¹³ Valer Cîmpean din Cristolțel, în noaptea de 1 februarie 1944, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, trecînd granița clandestin pe la Feleac. Pe la începutul verii lui 1944 este încorporat la Batalionul 5 vînători de munte din Divizia 3 munte. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru faptele sale de arme, soldatul Valer Cîmpean a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

¹⁴ Gheorghe Dîmb s-a născut în 1921, în comuna Cheud. În octombrie 1940, din cauza terorii horthyste, se refugiază în România, iar în toamna lui 1943 este încorporat la Batalionul 10 vînători de munte din Divizia 2 munte. Cu această unitate, a luat parte la dez-

zitiv la nord de calea ferată Vamospércs — Debrețin. Misiunea noastră era să înaintăm spre nord-vest, să interceptăm calea ferată Hajdusámson — Debrețin și să învâluim pe la nord orașul Debrețin.

După o noapte foarte agitată din cauza focului inamic, în dimineața de 19 octombrie luptele au reinceput cu și mai mare intensitate. Subunitățile au pornit la atac fără pregătire de artilerie. Înaintind cu pași repezi, am progresat vreo sută de pași în dispozitivul dușman. Fiind primiți cu foc, ne-am adăpostit. Mitralierele și puștile-mitraliere au deschis foc asupra cuiburilor de arme automate. Reluând înaintarea, ne-am apropiat de rețelele de sîrmă ghimpată din fața pozițiilor inamice. În timpul acesta, adversarul a declanșat asupra noastră un foc violent de artilerie și branduri. Schizele au rănit doi soldați. Artileria și brandurile noastre au ripostat puternic, lovind nemilos liniile dușmane. Sub acoperirea duelului de foc, un vînător de munte din grupa mea s-a apropiat de rețelele de sîrmă. Folosindu-se de baionetă și lopata Lienemann, a îndepărtat sîrma, creînd un culoar îngust, pînă în partea cealaltă. Noi l-am urmat, unul cite unul. Ajuși în fața adăposturilor inamice, am zvîrlit grenadele. Apoi, după explozie, am trecut la asalt. Prin lupte corp la corp, am nimicit rezistența dușmană.

Urmărind adversarul, am continuat ofensiva. Prin atacuri repetate, ne-am apropiat de calea ferată Hajdusámson — Debrețin. Oprîți cu foc de infanterie din spatele terasamentului, ne-am adăpostit la rezezeală în gropile proiectilelor și obuzelor. Sub acoperirea armelor automate, am încercat să reluăm înaintarea, dar fără succes. S-a cerut intervenția aruncătoarelor. Acționînd în sprijinul nostru, brandurile au declanșat un foc necruțător de neutralizare. Noi ne-am apropiat de calea ferată. Adăpostiți în șanț, am aruncat grenadele dincolo de terasament. După explozie, am țîșnit la asalt. Lovit năpraznic cu baioneta, agresorul a fost nimicit. Subunitățile de vînători de munte, fără răgaz, au trecut la urmărirea inamicului spre nord-vest.

În timpul luptelor, din rîndurile noastre au căzut mai mulți morți și răniți. Printre aceștia din urmă m-am aflat și eu. Un snop de gloanțe dușmane m-a lovit în piept și omoplat. Căzut la pămînt, am pierdut mult sînge. Peste cîteva ceasuri, am fost dus la postul de prim-ajutor și apoi evacuat la spital. După patru luni, cînd rănile s-au vindecat, am plecat la unitate pe frontul din Cehoslovacia.

15. Soldat Nicolae D. Ciurte¹⁵: *La porțile Debreținului*

Continuînd ofensiva pe teritoriul Ungariei, după două săptămîni de lupte grele, Regimentul 2 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu” a ajuns la 19 octombrie 1944 la 2 km sud de Debrețin. Eu eram pușcaș-mitralier în plutonul 2 din compania a 3-a. În fața noastră se aflau forțe inamice care dispuneau de lucrări de fortificații și se apărau cu înverșunare.

După o scurtă pregătire de artilerie, am pornit la atac. Primiți cu foc de infanterie, ne-am oprit, adăpostindu-ne în pîniile proiectilelor. Imediat am deschis foc cu pușca-mitralieră asupra cuibului de rezistență inamic. Sub acoperirea salvelor mele, grupa a înaintat pînă în apropierea unui canal care trecea prin fața noastră. Am schimbat și noi poziția, după care am continuat să trag serii scurte. Apropiindu-ne pe poziția inamică, adversarul a declanșat asupra noastră un foc puternic de branduri. O bombă a căzut în apropierea locașului meu de tragere. Explozia ne-a acoperit cu pămînt, iar schizele i-au zdrobit pieptul încărcătorului de la pușca-mitralieră, soldatul Petru Manea.

În zilele am dat atac după atac și, prin lupte de o mare violență și duritate, am nimicit rezistențele dușmane, înaintînd pînă la periferia sudică a orașului.

Luptele au continuat în cursul nopții de 19/20 octombrie cu și mai mare violență. Adversarul se apăra cu dirzenie și înverșunare. Casele fuseseră transformate în mici fortificații. Pe la miezul nopții am ajuns la gară. Inamicul se apăra în localul acesteia și pe liniile de cale ferată. Grupa noastră a înaintat printr-o ploaie de gloanțe dușmane, apropiindu-se de zidu-

armarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la victoria asupra Germaniei fasciste. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Gheorghe Dîmb a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

¹⁵ Nicolae Ciurte s-a născut în 1916, în comuna Năpradea. În 1942 este concentrat în armata ungară și trimis pe frontul de răsărit. După cîteva luni, pe timpul unui atac, trece linia frontului la sovietici, iar în primăvara anului 1944 se înrolează voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”, Regimentul 2 infanterie. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei de sub ocupația fascistă. Pentru devotamentul și curajul cu care a luptat în război, soldatul Nicolae Ciurte a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

rile clădirii. Am tras câteva serii de-a lungul zidului. S-au auzit niște vaiete și bufnituri. De la capătul clădirii am fost primiți cu foc. Un soldat s-a furișat pa căi ocolite, ajungând în flancul inamicului. A tras o rafală de secerare. Dușmanul a amuțit pentru moment. Sălile de așteptare și birourile personalului gării erau ocupate de inamic. Prin geamuri am aruncat grenade ofensive și am tras serii scurte de automat. Schije și gloanțele au nimicit rezistența dușmană, mușcind adinc din ziduri, plafon și pardoseală. Pentru fiecare încăpere s-au dat lupte crâncene. Prin forța grenadelor și a plumbului am reușit să zdobim rezistențele inamice din gară și să cucerim acest important obiectiv. În acel moment și clădirea gării era într-o stare jalnică: toate geamurile sparte, pereții exteriori și interiori — loviți de gloanțe și schije.

În cursul luptelor, din rindurile noastre au căzut mai mulți morți și răniți. Câteva gloanțe m-au lovit în picior și la piept, răbindu-mă grav. Am căzut la pământ. Un soldat din plutonul nostru m-a luat în spate, transportându-mă pînă la postul de prim-ajutor. De acolo am fost evacuat la spital. După zece săptămîni de convalescență am fost demobilizat ca invalid de război.

16. Sergeant Ștefan Fodoreanul¹⁶: La Hajduhadház, la nord de Debrețin

Divizionul 4 tunuri munte din Divizia 2 munte, după luptele din zona Aiud—Turda—Aries, a participat la acțiunea de urmărire a inamicului pe valea Crișului Repede, iar la 20 octombrie 1944 se afla în dispozitiv la sud de localitatea Hajduhadház, de la nord de Debrețin. Eu făceam parte din bateria a 2-a, comandată de locotenentul Constantin Bera, în îndeplinirea funcției de observator. Timpul era ploios și rece. Cădea o ploaie mărunță care nu mai conținea și ne pătrundea pînă la piele. Din cauza excesului de apă, toate drumurile erau desfundate. Deplasarea tunurilor se făcea cu foarte mare greutate. Caii, fiind suprasolicitați și obosiți, adesea eram nevoiți și noi, servanții, să tragem la chingi și frînghii, alături de ei.

În dimineața de 21 octombrie, divizionul nostru a participat la pregătirea de artilerie executînd trageri de neutralizare asupra pozițiilor dușmane de la marginea de sud a localității Hajduhadház. Cînd am lungit tirul, de la observator am urmărit deubșarea la atac a subunităților de vînători de munte. Bravii ostași, înaintau printr-un teren desfundat. După vreo douăzeci de pași au fost primiți cu foc de infanterie de la inamic. Am comunicat bateriei locul cuiburilor de arme automate dușmane, și la scurt timp salvele tunurilor au pornit spre obiectiv. Compania a 2-a din Batalionul 10 vînători de munte a reluat mișcarea, progresînd spre liniile inamice. Însoțind-o cu focul tunurilor, artileriștii au executat trageri de neutralizare asupra rețelelor de sîrmă și cîmpurilor de mine din fața pozițiilor dușmane. Exploziile au creat mici breșe în sistemul fortificat inamic, distrugînd unele rețele și mine ale acestuia. Folosind aceste breșe, vînătorii de munte au pătruns în pozițiile dușmane și, prin lupte cu grenada și baioneta, au nimicit rezistența inamică. Urmărind adversarul în retragere, subunitățile de vînători de munte au fost oprite cu foc.

În timpul acesta, dușmanul a pornit un contraatac puternic cu infanterie și tancuri. Vînătorii de munte s-au amplasat la rezezeală la teren și au deschis un foc violent asupra inamicului. Divizionul nostru a intervenit în sprijinul vînătorilor, executînd trageri de baraj. În luptă a mai intrat și o subunitate sovietică de tancuri. Lovit puternic, dușmanul a pierdut patru tancuri, fiind obligat să se retragă în interiorul localității.

Continuînd ofensiva, batalioanele de vînători de munte au pătruns în Hajduhadház și, prin lupte grele, l-au eliberat pînă în seara acestei zile. Bateriile noastre au luat parte la această acțiune, executînd trageri de neutralizare asupra pozițiilor inamice.

Pe timpul luptelor, din rindurile vînătorilor și artileriștilor au căzut eroic la datorie mai mulți morți și răniți. În bateria noastră au căzut câteva proiectile dușmane. Suflul și schije-le acestora au lovit mortal un sergent și au rănit alți trei soldați.

¹⁶ Ștefan Fodoreanu din Șimleu Silvaniei, în octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, împreună cu Teodor Cherecheș, iar la 29 mai 1944 este încorporat la Divizionul 4 tunuri munte, cu garnizoana în Hunedoara. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat pe front, sergentul Ștefan Fodoreanu a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” cu spade, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”. După război, în anii 1951—1952, a urmat cursurile Școlii militare de ofițeri de la Breaza, fiind avansat la gradul de locotenent și repartizat la un regiment de tancuri. După patru ani, în 1956, a fost trecut în rezervă cu ocazia reducerii efectivelor.

17. *Sergent Aurel Bâlc¹⁷: În luptele din zona Tiszasas — Alpár*

La 22 octombrie 1944, după lupte intense purtate în zona Mindszent și Szentes, Regimentul 7 artilerie grea se afla în dispozitiv la est de Tiszasas, pe Tisa. Eu făceam parte din bateria 2-a, divizionul 1, comandată de căpitanul Victor Bivolaru, secția 1-a — sublocotenent Minu Popescu, și îndeplineam funcția de observator de artilerie.

În cursul zilei, bateriile noastre au executat trageri de neutralizare asupra dispozitivului inamic de pe malul de vest al Tisei. De la observator urmăream tragerea. Proiectilele loveau metodic pozițiile dușmane, mușcând adânc din pământul însingurat. Exploziile, cu fumul lor înecăcios, împrăștiu foc și schije.

A doua zi, 23 octombrie, luptele au reinceput dis-de-dimineață. Bateriile au participat la pregătirea de artilerie. În timpul acesta, subunități din Divizia 2 infanterie au forțat Tisa. Infanteriștii, imbarcați pe bărci, au trecut riul sub focul armelor automate și brandurilor dușmane. Ajunși pe malul de vest, ei au realizat un mic cap de pod. Primate cu foc violent, subunitățile s-au fixat la teren, ripostind prin trageri cu tot armamentul din dotare. Am intervenit cu bateriile, executând trageri de neutralizare. Sub acoperirea focului nostru, infanteria a pornit la atac, lărgind capul de pod. Către amiază, adversarul a trecut la un contraatac cu infanterie și tancuri, intenționând să lichideze capul de pod. Bravii infanteriști au deschis foc asupra soldaților ce însoțeau blindatele, în timp ce bateriile de artilerie a.t. și grea executau trageri de baraj și neutralizare asupra inamicului. Cîteva tancuri, lovite în plin, au luat foc. Suferind pierderi grele, adversarul a fost oprit și obligat să se retragă. Prin atacuri repetate, sprijinite de focul bateriilor noastre, pînă seara, prin lupte intense, subunitățile de infanterie au lărgit capul de pod, înaintînd în dispozitivul dușman.

La 24 octombrie, luptele au continuat cu intensitate sporită. Divizia 2 infanterie a trecut noi subunități și unități în capul de pod de la vest de Tisa și, în cooperare cu o mare unitate sovietică de la flancul drept, au înaintat spre Alpár. Regimentul nostru a acționat în sprijinul unităților de infanterie, prin trageri de distrugere și neutralizare asupra pozițiilor inamice.

18. *Sergent Traian Pop¹⁸: În spatele liniilor inamice de la Bodapesta*

La 25 decembrie 1944, cînd trupele sovietice și române s-au apropiat de Budapesta eu împreună cu alți 21 de români din Sălaj, mobilizați în armata maghiară, am trecut linia frontului și ne-am înrolat voluntari în compania de pionieri a Diviziei „Tudor Vladimirescu”-Debrețin”, care construia un pod lingă localitatea Ergic de lingă capitala Ungariei. Dintre aceștia îi amintesc pe soldații Gusti Galea din Horoatu Crasnei, Valentin Sabău din Chilioara, Vasile Hosu din Bocșa, Teodor Cosma și Teodor Boian din Giurtelecu Hododului.

Am fost încadrat în plutonul 1, comandat de sublocotenentul Teodor Păunescu. Prin grija comandantului de companie, căpitan Saucenco, noi, sălăjeni am format o grupă separată eu fiind numit la comanda acesteia.

La 28 decembrie am depus jurămîntul și ni s-au eliberat legitimațiile necesare. În cursul nopții am intrat în acțiune, avînd misiunea de a nimici rețeaua legăturilor telefonice inamice din spatele liniei întîi. La adăpostul întinericului ne-am apropiat de dispozitivul inamic. Cînosînd lucrările genistice din zonă — tranșee, adăposturi, cazemate, cuiburi de foc — la care lucrasem mai înainte cu cîteva zile, ne-am strecurat în spatele lor. Cercetînd terenul, am găsit firele telefonice ale inamicului, pe care le-am tăiat, iar o bucată de vreo 20 de metri de fir am luat-o cu noi. În apropiere am lăsat un soldat care, după refacerea liniei de către

¹⁷ Aurel Bâlc s-a născut în 1922, în comuna Goștila. La 2 noiembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în vara anului 1941 este încorporat la Regimentul 7 artilerie grea din Sibiu. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotamentul și priceperea dovedite în război, sergentul Aurel Bâlc a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” clasa a 3-a cu spade și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

¹⁸ Traian Pop din Șimleu Silvaniei, contingentul 1942, a fost încorporat în armata ungare și repartizat pentru lucru la o fabrică din Budapesta. La 25 decembrie 1944, cînd trupele sovietice și române au ajuns în apropierea capitalei maghiare, a trecut linia frontului, încadrîndu-se voluntar în compania de pionieri a Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin”. Cu această subunitate a luat parte la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei de sub jugul fascist. Pentru faptele sale de arme, săvîrșite în războiul antihitlerist, soldatul Traian Pop a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

adversar, să o întrerupă din nou. Eu cu ceilalți soldați din grupa sălăjenilor, am pătruns pînă în străzile lăturalnice ale orașului și am scos din funcțiune rețeaua telefonică civilă. Spre ziua ne-am reîntors la companie.

Dimineața zilei de 29 decembrie se arăta cețoasă și rece. Căzuse zăpadă și din spre pustă bătea un vînt pătrunzător. Odată cu ivirea zorilor a început pregătirea de artilerie. Tunurile și bradurile au bătut puternic pozițiile dușmane. Apoi infanteria a pornit la atac. Adversarul a ripostat cu armamentul de infanterie și artilerie. Proiectilele și bombele au căzut peste tot, producîndu-ne pierderi. Adăpostii în pîlîiile de proiectile, am așteptat o pauză de foc. Cînd intensitatea tragerilor a mai scăzut, am reluat atacul, alături de subunitățile de infanterie. Prin lupte grele, ne-am apropiat de liniile dușmane. Cu grenada și baioneta am trecut la asalt, nimicind rezistența inamică.

În zilele următoare, am continuat lupta în interiorul capitalei ungare. Inamicul se apăra cu înverșunare de-a lungul străzilor și în interiorul clădirilor. Pentru fiecare casă, etaj și încăpere se dădeau lupte crîncene. Grenadele erau foarte eficace. Adesea pentru a putea, pătrunde în clădire, spargeam zidul cu dinamită. Și prin aceste spărturi intram în case lovind adversarul pe neașteptate, nimicindu-l.

19. Caporal Traian Lupău¹⁹: De la Apagy spre Tisa

La 29 octombrie 1944, după lupte intense împotriva inamicului în retragere pe teritoriul Ungariei, Regimentul 11 dorobanți se afla în dispozitiv la est de Apagy. În fața noastră se apărau unități din Armata 2 ungară, care dispuneau de lucrări de fortificații.

A doua zi dimineața, după pregătirea de artilerie, companiile de pușcași au pornit la atac. Adversarul ne-a primit cu foc de arme automate. Ne-am adăpostit în pîlîiile unor proiectile de artilerie. Puștile-mitraliere au deschis foc asupra dușmanului, dar fără efect. Încercarea noastră de a relua înaintarea a fost împiedicată de focul inamic. Au intervenit aruncătoarele. De la primele salve, cuibul de foc dușman a fost neutralizat. Înaintînd în dispozitivul adversarului, după vreo sută de metri am fost primiți cu foc puternic. Ne-am oprit, adăpostindu-ne imediat. În sprijinul nostru au venit aruncătoarele. Bombele au lovit punctele de rezistență inamice, neutralizîndu-le. Pînă spre seară am mai dat numeroase atacuri, și, prin lupte grele, am izbutit să înaintăm în dispozitivul dușman.

În 31 octombrie, luptele au reînceput cu și mai multă vigoare. Inamicul, sprijinindu-se pe lucrări de fortificații, se lupta cu înverșunare, producîndu-se mari pierderi. mari pierderi. Artileria și aruncătoarele sale erau foarte active. Proiectilele și bombele băteau în dispozitivul nostru, răscolind nemilos pămîntul. Schije de proiectil, care a căzut lîngă noi, l-au lovit pe un soldat de lîngă mine, zdrobindu-i pieptul și picioarele. Și n-aveam cum să-l ajut.

Artileria și aruncătoarele noastre au ripostat, venindu-ne în sprijin. Duelul de foc a durat aproape o jumătate de oră. Cînd focul s-a mai rărit, am pornit la atac. Înaintînd prin ploaia de gloanțe și schije, ne-am apropiat de pozițiile inamice. Cu grenada și baioneta am trecut la asalt. Prin forța lor am zdrobit rezistența dușmană.

Urmărind adversarul, prin atacuri neconținute, am înaintat pînă în apropiere de Tisa. Primiți cu foc violent de infanterie, artilerie și aruncătoare, ne-am adăpostit. Pe cînd așteptam o pauză de foc, a apărut aviația germană, care ne-a mitraliat și bombardat în mai multe rînduri. Huia cerul și pămîntul de mulțimea exploziilor. Era un asemenea clocot încît gropile individuale ni se păreau prea scunde și prea înguste. Gloanțele și schije inamice ne-au provocat multe pierderi în oameni și tehnică de luptă. Din grupa mea au căzut trei morți și doi răniți. La alții, situația era și mai rea. Eu am fost lovit la picioare și la mîini de niște schije de brand. Pînă seara am rămas pe poziție. De abia la adăpostul întunericului, am fost dus la postul de prim-ajutor și, mai tîrziu, evacuat la spital, unde mi s-a făcut operație. După două luni m-am reîntors în țară la partea sedentară a unității.

¹⁹ Traian Lupău din Valcău de Jos, în aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, împreună cu tinerii Pentru Ghileia și Avram Floruț. În aprilie 1944 este încorporat la Regimentul 11 dorobanți din Divizia 6 infanterie, unitate cu care a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei. Pentru eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, caporalul Traian Lupău a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

20. Caporal Pavel Duma²⁰: În apropiere de Tisa

Regimentul 30 dorobanți din Divizia 3 infanterie, după ce a străbătut prin lupte grele sud-estul Transilvaniei, zona dintre riurile Niraj și Mureș, a înaintat pe direcția Gherla—Sărmașag—Tășnad—Carei, iar la sfârșitul lunii octombrie 1944 se afla în apropiere de cursul mijlociu al Tisei.

La 29 octombrie, unitatea se găsea în dispozitiv la est de localitatea Vaja, din Ungaria. Compania a 3-a, din care făceam parte, comandată de căpitanul de rezervă Barbu, profesor în viața civilă, era dispusă în prima linie, având la flancul stîng compania 1-a, iar în eșalonul doi, compania a 2-a. La orele 8, după o scurtă pregătire de artilerie, am pornit la atac. Inamicul ne-a primit cu foc puternic de infanterie și artilerie. Ne-am adăpostit la repezeală. Sub acoperirea focului mitralierelor noastre, am reluat înaintarea. Dușmanul din nou ne-a obligat să ne adăpostim. Am reluat atacul în mai multe rînduri, dar de fiecare dată gloanțele inamice ne-au oprit. Pe timpul unui atac, gloanțele unei mitraliere dușmane l-au lovit în piept pe comandantul nostru de pluton, un sublocotenent de rezervă, învățător, de lingă. Dej.

A doua zi, am pornit din nou la atac, în momentul cînd artileria a lungit tirul asupra pozițiilor dușmane. Inamicul a ripostat puternic. Sub acoperirea focului de infanterie și artilerie, am izbutit să ne apropiem de poziția adversarului. Cu grenada și baioneta am trecut la asalt. Prin lupte corp la corp, am nimicit rezistența inamică. Fără răgaz am trecut la urmărirea dușmanului, nelăsîndu-i timp acestuia să se poată amplasa la teren.

La 31 octombrie, cînd ne aflam în poziție la 7 km nord de Vaja, oprîți de focul violent al adversarului, comandantul de companie a cerut un voluntar, care să-i aducă „o limbă” de la inamic. Fiind cel mai tînăr din subunitate și fără familie, m-am oferit eu. Mi-am ales ca însoțitor un soldat care cunoștea limba maghiară. După lăsarea întinericului, ne-am strecurat amîndoi prin porumbul necules spre liniile dușmane, ploua mărunt și era beznă. La un moment dat am simțit la picioare un fir telefonic. L-am rupt și am tăiat din el vreo 10 metri. După vreo sută de pași am dat de poziția unei subunități de honvezi. Am intrat buzna peste ei. I-am somat să predea armele, amenințîndu-i cu automatele și spunîndu-le că sînt încercuți. Aceștia au zvîrlit armele. Erau 18 soldați și 1 ofițer, sublocotenent, maghiar. I-am scos din poziție și, încolonați, am pornit spre liniile noastre. Cînd ne-a văzut cu un număr așa mare de „limbi”, căpitanul Barbu ne-a felicitat pentru îndeplinirea misiunii încredințate.

21. Plutonier-major Grigore A. Cosma²¹: În imediata apropiere a frontului pe pămîntul Ungariei

Compania 23 de poliție a Diviziei 18 infanterie, în care îmi desfășuram activitatea în timpul campaniei, a luat parte la războiul antihitlerist, îndeplinind misiuni de pază a comandamentului și a altor obiective, precum și controlul circulației.

Pe la începutul lunii noiembrie 1944, cînd unitățile Diviziei 18 infanterie purtau lupte grele pentru lichidarea capetelor de pod inamice în zona Gava și Tiszaberczel, ostașii subunității noastre au reținut un militar care încerca să se apropie de Tisa. Deși îmbrăcat în uniformă de ofițer român, cu grad de căpitan, ceva li s-a părut în neregulă, motiv pentru care l-au solicitat să se prezinte la comandamentul companiei. Cînd a ajuns acolo, s-a aflat că acesta, în realitate, era un militar german care cunoștea limba română și încă pe timpul operațiilor

²⁰ Pavel Duma s-a născut la 1 iunie 1923, în comuna Cizer, și a urmat cursurile liceale la Carei. La 8 aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, trecînd granița vremelnică, în mod fraudulos, pe la Lunca Vișagului, județul Cluj, iar în octombrie 1942 este încorporat și repartizat la Regimentul 30 dorobanți, din garnizoana Cîmpulung Muscel. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane din Cîmpulung Muscel și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru vitejia și eroismul dovedit pe cîmpul de luptă, caporalul Pavel Duma a fost decorat cu mai multe medalii de război românești și sovietice. După război, a fost avansat la gradul de sergent-major și a activat în trupele de securitate pînă în 1952, iar de atunci în administrația de stat, stabilîndu-se cu domiciliul în Abrud.

²¹ Grigore A. Cosma din Șimleu Silvaniei, cu gradul de plutonier-major a luat parte la războiul antihitlerist cu compania 23 poliție a Diviziei 18 infanterie. Cu această subunitate, a participat la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele de arme săvîrșite în război, el a fost decorat cu medaliile „Serviciul credincios” cu spade, clasele 3 și 2, „Bărbăție și credință” cu spade, clasa 3-a, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

din Transilvania, a luat uniforma unui ofițer român căzut în luptă, și apoi a venit în spatele frontului, căutînd un moment favorabil a trece linia pentru frontului. Asupra sa a fost găsită și: o schiță a dispozitivului trupelor române pe malul Tisei.

La mijlocul lunii decembrie 1944, cînd ne aflam în zona Mișkolț, sediul comandamentului a fost atacat de aviația inamică. Dușmanul a mitraliat și a lansat mai multe bombe asupra noastră, producîndu-ne pierderi în oameni. Acolo au căzut loviți de schije doi soldați morți și patru răniți.

Cînd marea unitate, urmărind inajicul, la 22 ianuarie 1945 a ajuns în apropiere de Rožnava, de asemenea, am fost bombardată puternic de aviația germană. Și de această dată, sub bombele dușmane au căzut un soldat mort și șase răniți din rîndurile companiei. Tot aici, pe timpul unui contraatac, compania noastră a intrat în dispozitiv, alături de celelalte subunități. Am deschis foc asupra coloanelor dușmane, producîndu-le pierderi. După stăvilirea contraatacului inamic, am luat parte la luptele de stradă pentru nimicirea rezistențelor dușmane din Lucenec și cucerirea acestei localități. Și aici, din rîndurile noastre au căzut doi morți și cinci răniți.

22. Soldat Petru P. Pop²²: Luptele din zona satului Csobáj

Urmărind inajicul în retragere, în noaptea de 8/9 noiembrie 1944, Regimentul 15 dorobanți din Divizia 6 infanterie a trecut Tisa, s-a desfășurat pentru luptă și a atacat imediat forțele dușmane.

Adversarul ne-a primit cu foc de infanterie și artilerie, obligîndu-ne să ne adăpostim. Bateriile noastre ne-au venit în sprijin, executînd trageri de neutralizare asupra pozițiilor inamice. Folosindu-ne de acoperirea lor, am reluat atacul. După vreo cincizeci de metri, o armă autotată inamică ne-a oprit din nou. La ordinul comandantului de pluton, o pușcă-mitralieră a tras cîteva salve asupra cuibului de foc dușman, dar fără efect. Atunci a intervenit compania de aruncătoare. O salvă de trei bombe a nimicit rezistența inamică. Am continuat să progresăm pînă în apropierea satului Csobáj, unde, din cauza focului dușman, ne-am fixat la teren.

Adversarul dispunea în zona localității Csobáj de lucrări genistice organizate din vreme. de unde trimitea asupra noastră o ploaie de gloanțe și schije. Cu sprijinul focului de artilerie, am pornit la atac. Prin lupte deosebite de grele, ne-am apropiat de pozițiile inamice, pe care le-am cucerit prin luptă cu grenada și baioneta. Dar n-am apucat să răsuflăm și inajicul a trecut la contraatac cu infanterie și tancuri. Am deschis foc cu armamentul de infanterie, în timp ce bateriile antitanc au executat un foc violent, nimicind două tancuri, iar celelalte baterii au slobozit un foc de baraj. Cu multă greutate, contraatacul dușman a fost stăvilit. În mai multe rînduri localitatea a trecut dintr-o mîină într-alta.

La 13 noiembrie, adversarul ne-a contraatacat din nou cu infanterie, tancuri și autotunuri. Bateria antitanc a Diviziei 11 infanterie a intervenit imediat cu foc de la mică distanță asupra inajicului. Tunarii, cu focul lor precis, au reușit să scoată din luptă două tancuri dușmane și au neutralizat o parte din infanteria ce le însoțea. Descoperindu-le, inajicul și-a concentrat focul asupra tunurilor anticar, producîndu-le mari pierderi în oameni și tehnică de război. Cu toate acestea, contraatacul dușman a fost oprit.

Luptele au continuat cu intensitate sporită pînă în ziua de 19 noiembrie, hitleriștii vîind cu orice preț să lichideze capul de pod. În cursul acelei zile, cîteva subunități din Divizia 18 infanterie au reușit să treacă Tisa, ocupînd un mic cap de pod, în amonte de noi, la vest de rîu. Din acest moment, adversarul va trimite acolo o parte din trupele sale, reducînd rezistența în fața noastră. În sprijinul nostru au venit noi unități, și capul de pod s-a lărgit continuu.

În zilele următoare, după nimicirea forțelor inamice, am continuat ofensiva spre Tokaj.

23. Caporal Ștefan Fodoreanu²³: Luptele de pe Tisa superioară

Regimentul 16 artilerie din Divizia 6 infanterie, pe la începutul lunii noiembrie 1944, se afla în dispozitiv în sectorul Kistókay, pe Tisa, acționînd cu un divizion în sprijinul Regimentului 15 infanterie și cu divizionul 2 în sprijinul Regimentului 27 infanterie.

²² Petru Pop s-a născut la 20 ianuarie 1915, în satul Cehei. În septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în septembrie 1942 este mobilizat la Regimentul 15 dorobanți din Divizia 6 infanterie. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, soldatul Petru Pop a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

²³ Ștefan Fodoreanu din Șimleu Silvaniei, în mai 1941, din cauza teroarei horthyste se refugiază în România, iar în octombrie 1943 este mobilizat la Regimentul 6 artilerie. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la lupte

La 10 noiembrie, cînd diviziile 3, 9 și 11 din Corpul 6 armată reușiseră în decurs de trei zile să se strecoare în capul de pod de la vest de Tisa și, luptînd din greu, să lărgească breșa făcută în dispozitivul dușman, acesta din urmă concentra forțe cu care să lovească flancul drept al trupelor noastre. Pentru a pune capăt intenției inamice, Divizia 6 infanterie a primit misiunea să intercepteze cu foc șoseaua Tokay – Kistokaj – Tiszatardos, pe care urmau să se deplaseze subunitățile dușmane.

Sarcina îndeplinirii acestei misiuni a revenit Regimentului 16 artilerie. Urmărind mișcările de trupe de pe malul opus, în momentul cînd coloana inamică a apărut pe șosea, am executat trageri de neutralizare. Lovit în plin și prin surprindere, adversarul a fost împiedicat să-și pună planul în aplicare. Ba mai mult, sub presiunea puternică a unităților din capul de pod, dușmanul a început să se retragă. Drept urmare, în zilele de 15 și 16 noiembrie, capul de pod de la Tisa s-a lărgit și mai mult.

Unitățile Diviziei 6 infanterie s-au apropiat de Tisa și în noaptea de 17/18 noiembrie au început să treacă pe pontoane pe celălalt mal al râului. Ajunse dincolo de cursul de apă, ele s-au regroupat în zona Gabaj–Tiszatardos. La scurt timp, am primit ordin să ne deplasăm pentru a înlocui în dispozitiv o mare unitate sovietică, pe aliniamentul Kisharangod–Fajharos. Din cauza drumurilor desfundate de ploi, am ajuns în noul sector la 22 noiembrie. Imediat am și început atacul spre nord, pe direcția localității Majas. Fiind primiți cu foc puternic de la inamic, soldații din regimentele 10 și 27 infanterie s-au oprit. Am intervenit, executînd trageri de neutralizare asupra pozițiilor dușmane de la marginea de nord a satului Majas. Batalioanele de infanterie au reluat înaintarea și, prin lupte grele, uneori la baionetă și grenadă, au cucerit înălțimea de la Alhegytettő.

24. Fruntaș Alexandru Jecan²⁴: De la Debreșin la Szerence

După nimicirea, prin lupte grele, a rezistențelor inamice din zona Debreșin și cucerirea acestui oraș, Divizionul 4 tunuri munte din Divizia 2 munte, a continuat să înainteze, urmărind adversarul spre Tisa.

La 1 noiembrie, bateriile noastre se aflau dispuse în poziție lângă Tiszadada, în apropierea Tisei, și acționau în sprijinul Diviziei 2 munte. Eu eram ochitor-trăgător în bateria comandată de locotenentul Ioan Guran și aveam comandant de tun pe sergentul-major Gheorghe Roman. Condițiile de amplasare a pieselor erau deosebit de vitrege, din cauza inundațiilor din lunca Tisei. Cum se săpa în pămînt, ieșea apă.

Pînă în ziua de 4 noiembrie, am executat trageri de neutralizare asupra pozițiilor dușmane. În dimineața de 5, pe la orele 7, am luat parte la pregătirea de artilerie, în cadrul operației de forțare a Tisei. Proiectilele noastreau răscolit dispozitivul dușman producîndu-i acestuia pierderi umane și materiale.

În zilele următoare am continuat tragerile, sprijinind acțiunile vinătorilor de munte pentru forțarea Tisei. La 7 noiembrie, am trecut Tisa pe la Tiszakeszi. De îndată am ocupat poziție, începînd tragerile de sprijin asupra cuiburilor de foc dușmane din zona Csobáj. Timp de patru zile pînă la 13 noiembrie, s-au dat lupte înversunate în capul de pod și satul Csobáj. Inamicul, fortificat la teren, rezista cu înverșunare. Infanteria și tancurile dușmane, în mai multe rînduri, au trecut la contraatac. Împreună cu alte unități de artilerie, divizionul nostru a executat trageri de baraj asupra tancurilor inamice și a forței vii, producîndu-le mari pierderi în oameni și tehnică de luptă.

După oprirea contraatacului dușman, am efectuat trageri de neutralizare în dispozitivul inamic, sprijinînd atacul vinătorilor de munte.

În a doua jumătate a lunii noiembrie, prin lupte de o mare intensitate, am continuat ofensiva spre nordul Ungariei, în Munții Bükk. La 23 noiembrie ne aflam în dispozitiv cu bate-

tele pentru eliberarea Transilvaniei de nord, Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul cu care a luat parte la lupte, caporalul Ștefan Fodoreanu a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²⁴ Alexandru Jecan, fiul lui Vasile și Maria, s-a născut la 31 martie 1923, în comuna Crișeni. La 27 februarie 1942, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, stabilindu-se la Mediaș, iar la 20 mai 1944 a fost încorporat și repartizat la Divizionul 4 tunuri munte cu garnizoana în Hunedoara. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru faptele sale de arme, fruntașul Alexandru Jecan a fost decorat cu medalia „Bărbăție și credință” clasa a 3-a și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

riile amplasate la sud de cota 718, unde adversarul era puternic fortificat. Timpul era ufit. Ploua mărunț și bătea un vînt rece. Am primit ordin să nimicim inamicul de pe cota 718, care interzicea înaintarea vinătorilor. Imediat am început tragerile. După cîteva salve, vinătorii de munte au pornit la atac. Noi am continuat să-i sprijinim cu foc pînă cînd, în 28 noiembrie, bravii noștri luptători au pus stăpînire pe cotă. De aici, am desfășurat ofensiva spre Szerencs.

25. Sergeant-major Valer Riza²⁵: În luptele de la Nagykörs

După dezarmarea trupelor germane din Banatul de sud și oprirea tancurilor inamice în zona Fînșoara, Regimentul 94 infanterie din Divizia 19 a trecut la urmărirea adversarului pe teritoriul Ungariei, purtînd lupte grele la Szentes pe Tisa, și la 3 noiembrie 1944 se afla în dispozitiv în apropierea orașului Nagykörs.

Timpul era ploios. De mai multe zile cădea continuu o ploaie mărunță și rece. Pămîntul murea de apă, iar drumurile erau desfundate și greu de folosit. Noi eram uzi pînă la piele.

A doua zi, luptele au început cu mare violență. De dimineață, bateriile noastre au declanșat pregătirea de artilerie. La scurt timp, artileria dușmană a ripostat, trecînd la contrapregătire. Proiectilele și bombele au bătut pozițiile metru cu metru și de o parte și de alta, răscolind pămîntul. Boncăluitul tunurilor se amesteca cu răbufnitul exploziilor și vaietele răniților.

Noi stăteam adăpostiți în mici adăposturi individuale, pline cu apă, și așteptam semnalul pentru atac. Cînd duelul de foc al artileriei a încetat, subunitățile noastre au debarșat de pe baza de plecare. În pas viu am străbătut zona răscolită de tirul artileriei și aruncătoarelor. Primiți cu foc de infanterie, ne-am oprit, adăpostindu-ne. În timp ce mitralierele și puștile-mitraliere executau trageri asupra cuiburilor de rezistență inamice, noi am reluat înaintarea. Folosind grenada și baioneta am pătruns în pozițiile adversarului și, prin lupte grele, am înfrînt rezistența acestuia.

La scurt timp, inamicul a trecut la contraatac cu infanterie și tancuri. Am deschis foc asupra infanteriei care însoțea tancurile. În sprijinul nostru au venit bateriile de artilerie antitanc și companiile de aruncătoare, care au executat trageri de baraj și de neutralizare. Cu mare greutate, contraatacul dușman a fost oprit și dat peste cap.

Către seară am continuat ofensiva. Atacînd în repetate rînduri și stăvilind contraatacurile inamice, am izbutit să progresăm cîteva sute de metri în dispozitivul dușman.

În 5 noiembrie, după pregătirea de artilerie, subunitățile noastre au debarșat la atac. Plutonul de sub comanda mea înainta printr-o cultură de porumb. Adversarul ne-a primit cu foc de automate. Doi soldați au fost răniți, unul la piept și altul la o mînă. La capătul culturii începea un loc deschis. Iar ceva mai în față erau liniile dușmane. Încercările noastre de a înainta n-au reușit, datorită focului inamic. Am trimis o grupă prin culturile de la flancul stîng, să manevreze rezistența dușmană, iar noi, ceilalți, prin trageri l-am fixat de front pe adversar. Atacat din două părți, inamicul a fost silit să se retragă.

Urmărind dușmanul în retragere, prin lupte de o mare intensitate, am progresat pe la est de Nagykörs, în timp ce o unitate sovietică a cucerit această localitate. Continuînd ofensiva, la 13 decembrie ne aflam în apropiere de Budapesta. În timpul unui bombardament inamic, o schijă de brand mi-a zdrobit umărul stîng. Un soldat din pluton m-a dus la ambulanță, de unde am fost evacuat la spitalul de campanie din Cegléd. După intervenția chirurgicală am stat două luni în convalescență. Apoi am fost demobilizat ca invalid de război.

26. Soldat Eugen A. Zilberczweig²⁶: Forțarea Tisei în zona Tiszalök

Batalionul 5 vinători de munte, la 6 decembrie 1944 se afla în dispozitiv pe malul Tisei, în zona Tiszalök, cu misiunea de a lua parte la forțarea acestui rîu. Timpul era ploios și umezeala ne-a intrat în haine și în oase.

²⁵ Valer Riza, învățător din Jibou, în 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în octombrie 1943 este mobilizat la Regimentul 94 infanterie din Orșova, Divizia 19. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurjecției și la luptele pentru apărarea teritoriului național, eliberarea acestuia și a Ungariei. Pentru vitejia și eroismul cu care a luptat în război, sergentul-major Valer Riza a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²⁶ Eugen A. Zilberczweig din Zalău a făcut parte din Batalionul 5 vinători de munte, din Divizia 3 munte. Cu această unitate, încadrat în plutonul 3/compania 3, soldatul Eugen Zilberczweig a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurjecției și la luptele

În ziua următoare au loc acțiuni de luptă. Artileria noastră execută trageri de neutralizare pe malul opus. Inamicul ripostează cu foc de tunuri și branduri. Citeva proiectile au căzut chiar în pozițiile plutonului nostru. Schije, șuierind, au trecut pe deasupra gropilor individuale în care ne adăposteam. Duellul de artilerie a durat în tot cursul zilei.

Vremea rea se menține și în ziua de 8 noiembrie. Plouă mărunț și bate un vânt subțire și rece. Artileria continuă să tragă fără încetare, lovind pozițiile inamice. Dușmanul ripostează cu foc de artilerie, branduri și mitraliere. După lăsarea întinericului, tragerile încetează. Doar ici-colo se mai aude cite o pocnitură de pușcă sau o bufnitură de proiectil. Spre miezul nopții ne pregătim de plecare să forțăm Tisa. Primii care se îmbarcă sînt pușcașii din plutonul sublocotenentului Nicolae Susac. Apoi urmăm noi. Ne urcăm în bărci și începem să vislim încet. În timpul acesta pe malul opus se aud împușcături. Inamicul, luat prin surprindere, deschide un foc dezordonat împotriva vînătorilor de munte care au debarcat pe mal și s-au fixat la teren. Noi ne grăbim pentru a le veni în ajutor. Dar adversarul ne primește cu rafale de mitraliere și puști-mitraliere. Citeva gloanțe au lovit barca, care începe să ia apă. Pe cînd unii încearcă să acopere găurile, noi aruncăm apa afară cu pumnii și gamelele. Ajunși pe malul opus, debarcăm în fugă și intrăm în dispozitiv. Deschidem foc și debușăm la atac. Hitleriștii ne primesc cu o ploaie de gloanțe. Ne adăpostim și începem să înaintăm tirîș. Capul de pod se lărgeste continuu. La scurt timp, în spatele nostru sosesc alte subunități.

Ziua de 9 noiembrie a început cu o puternică pregătire de artilerie asupra dispozitivului inamic. Cînd tunarii au lungit tirul, noi, vînătorii de munte am debușat la atac. După citeva salturi, am fost primiți cu foc viu de la dușman. Ne-am aruncat la pămînt. În cursul zilei, inamicul ne-a contraatacat, vîind să ne arunce în Tisa. Noi ne-am fixat la teren și am deschis un foc intens asupra atacatorilor. Artileria ne-a venit în sprijin. Tunurile și aruncătoarele au prins glas, executînd un foc puternic de baraj. În timpul luptei inamicul a suferit mari pierderi. Contraatacul dușman a eșuat.

În noaptea de 9/10 noiembrie, au trecut Tisa alte unități de vînători de munte și artilerie. Drept urmare, în zilele următoare capul de pod s-a lărgit mult și, pe cînd noi înaintam în dispozitivul inamic, unitățile de geniu au construit un pod de vase peste Tisa.

27. Plutonier Constantin Cucu²⁷: Ruperea poziției inamice de la Cegléd—Abony

În seara zilei de 9 noiembrie 1944, Regimentul 1 artilerie grea, continuînd ofensiva spre nord-vest, se găsea în dispozitiv la sud-est de Tapióbicske, în apropiere de linia ferată. Bateria a 3-a din divizionul 1, din care făceam parte, era comandată de căpitanul Ilie Bucolesei.

Pentru ruperea apărării inamice spre Budapesta, s-a hotărît ca în eșalonul întii al Corpului 7 armată să acționeze Divizia 19 infanterie și Divizia 9 cavalerie. Aceasta din urmă era întărită cu divizionul 1 din Regimentul 9 artilerie, cu două baterii de aruncătoare de 120 mm de la Divizia 2 infanterie, cu divizioanele 63 și 64 artilerie și sprijinită de focul regimentelor 1 și 7 artilerie grea. Atacul nostru urma să fie sprijinit de Corpul 2 tancuri sovietic.

Luptele s-au aminat cu o zi. Astfel că în 10 noiembrie, subunitățile au continuat cu amenajarea poziției și aprovizionarea cu muniții.

Ziua de 11 noiembrie a început cu pregătirea de artilerie. Regimentul nostru, împreună cu celelalte unități și subunități de artilerie și aruncătoare, a executat trageri de distrugere și neutralizare asupra dispozitivului inamic. Proiectilele și bombele au bătut aproape metru cu metru poziția dușmană, scormonind adînc pămîntul. Adversarul a reacționat imediat. Tunurile și aruncătoarele sale au slobozit un foc puternic asupra dispozitivului nostru. Toată pusta era în flăcări. Exploziile, cu vuietul lor sinistru, au răvășit pozițiile, cuprinzînd întreaga zonă.

pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme săvîrșite în războiul antihitlerist, el a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²⁷ Constantin Cucu s-a născut la 8 mai 1917 și domiciliază în Jibou. După absolvirea Școlii militare de subofițeri de artilerie a fost repartizat la Regimentul 1 artilerie grea din Timișoara. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru apărarea teritoriului național și eliberarea acestuia apoi a participat la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotamentul și abnegația cu care a luptat în război, plutonierul Constantin Cucu a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

După o jumătate de oră, adică la 7,30, infanteria a pornit la atac. Subunitățile au urmat tancurile îndeaproape, ținându-se strins de ele. Noi, artileriștii, le-am făcut sprijinul de foc, lungind tirul. Cînd atacul se desfășura în plin a apărut aviația inamică. Artileria dușmană și-a intensificat și ea tragerile. La scurt timp, adversarul a introdus în luptă tancurile și autotunurile. Focul a crescut în mod simțitor. Proiectilele și bombele loveau nemilos pămîntul. Coloșii de oțel s-au ciocnit între ei; infanteria purta grele lupte corp la corp. Ni s-a cerut să executăm trageri de baraj în fața tancurilor inamice. Imediat tunurile și obuzierele și-au trimis salvele în linia tancurilor și infanteriei. Tunurile antitanc izbeau tancurile prin trageri directe.

Unitățile de la flancul stîng al Diviziei 19 infanterie înaintau mai greu. Dușmanul se bătea cu înverșunare, iar artileria lui își trimitea proiectilele și obuzele în acest sector. Am intervenit cu trageri împotriva pozițiilor inamice. După puțin timp, am primit misiunea să susținem cu foc unitățile Diviziei 9 cavalerie, de la flancul stîng al acestei mari unități.

Pe la orele 12, luptînd cu bărbăție și eroism, unitățile Diviziei 19 infanterie se aflau la peste 2 km în adîncimea poziției dușmane. După amiază, pe la orele 17,30, cînd infanteria și cavaleria noastră erau în ofensivă, adversarul a declanșat, prin surprindere, un contra-atac însoțit de tancuri și aruncătoare de flăcări pe direcția Diviziei 9 cavalerie. Din nou am intervenit cu foc de baraj. Cavaleriștii s-au bătut cu dirzenie, rezistînd pe poziții, și cu sprijinul nostru au reușit să stăvilească contraatacul dușman. Spre seară, poziția inamică de la Cegléd—Abony era străpunsă pe toată adîncimea și unitățile române au trecut la urmărirea forțelor dușmane.

28. *Plutonierul adjutant Traian Șt. Cupșa*²⁶: *Luptele din capul de pod de la Tiszalök*

După nenumăratele lupte purtate în cursul lunii octombrie 1944, pentru eliberarea Ungariei de est, pe la începutul lui noiembrie Regimentul 3 artilerie grea a ajuns în zona Tiszalök pe Tisa, cu misiunea de a participa la lărgirea capului de pod de pe malul de nord al riului.

Pe cînd trupele sovietice forțau Tisa la Tiszalök, Armata 4 română va forța acest rîu la Vencsellő și își va extinde fișia de acțiune pînă la Tiszalök inclusiv. Tot aici, Armata 4 a primit misiunea să-și treacă trupele în capul de pod realizat de unitățile sovietice și, printr-o ofensivă spre nord-vest, să lichideze unitățile fasciste din fața sa.

Regimentul 3 artilerie grea a sprijinit acțiunile infanteriei române prin trageri de pe malul de sud al Tisei.

Tragerile artileriei au început în seara zilei de 8 noiembrie și au încetat parțial la orele 4 în dimineața următoare. Se cutremura pămîntul și văzduhul cînd cele 6 divizioane² își trimiteau proiectilele și obuzele asupra dispozitivului dușman. De la observatorul înaintat se vedea cum proiectilele artileriei noastre loveau nemilos pozițiile adversarului. Norii de fum se ridicau spre înălțimi. Mirosul acru și înepător de la încărcăturile proiectilelor ne pătrunsese adînc în haine. Luptătorii din liniile de bătaie urmăreau tirul puternic al tunurilor noastre grele. După miezul nopții, bombardamentul artileriei noastre a început să crească în intensitate.

A doua zi, 9 noiembrie, cînd am lungit tirul, infanteria a trecut la atac. Dispozitivul dușman de apărare avusese mult de suferit. Peste tot erau gropi de proiectile și obuze. Subunitățile de infanterie au înaintat vreo sută de metri. Apoi, fiind primite cu foc de la inamic, s-au adăpostit. În capul de pod au sosit și alte subunități. Prin lupte aprige, vitejii pușcași au lărgit capul de pod, obligîndu-l pe adversar să se retragă. În timpul acesta, dușmanul a pornit la contraatac. Subunitățile sale s-au îndrăpat în hureș spre pozițiile ocupate de trupele noastre. A fost o luptă pe viață și pe moarte. Adversarul a aruncat în încălecare și tancurile.

Printre artileriștii care înecdrau bateria antitanc se afla și tînărul sublocotenent Constantin Scurtu. Prin moartea eroică a titularului, dînsul îndeplinea funcția de comandant de

²⁶ Traian Cupșa din Zaláu, subofiter activ, în septembrie 1940 s-a retras cu armata română în țara liberă. Încadrat în Regimentul 3 artilerie grea, sergentul-major Cupșa a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme săvîrșite pe frontul antihitlerist, el a fost decorat cu medaliile „Virtutea militară” clasa a 2-a și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

baterie antitanc. Stînd în picioare, ofițerul a reușit să conducă focul tunurilor sale, nimicînd trei tancuri dușmane. Comenzile lui se auzeau pînă departe. Pe timpul luptei o schișă inamică l-a rănit grav, în timp ce se auzeau încă îndemnul sale: „Nu vă lăsați, băieți! Trageți în plin!”. Eroul sublocotenent Constantin Scurtu moare în mijlocul tunurilor săi.

După 15 noiembrie, inamicul a început să se retragă spre Tokaj, urmărit de unitățile române și sovietice. Cînd ne-am mutat observatorul înaintat al artileriei dincolo de Tisa, toată cîmpia era răvășită și însingerată.

Dezvoltarea capului de pod de pe malul de nord al Tisei, pînă dincolo de localitățile Csobaj, Tiszatardos și Tokaj, a permis Companiei 18 poduri să construiască podul de pontoane peste Tisa, lucrare începută la 16 noiembrie 1944 și dată în circulație în dimineața zilei următoare. Această misiune grea a cerut tot atîtea eforturi ca și luptele din primele linii, intrucît apele Tisei crescuseră și erau involburate din cauza ploilor. La acestea se adăuga și intervenția inamicului, care a dezlănțuit asupra lui trageri de artilerie și a lansat mine magnetice la amonte de pod, pentru a-l distruge.

Pe acest pod au trecut Tisa numeroase unități române și sovietice și materiale de război necesare frontului, printre care s-a numărat și Regimentul 3 artilerie grea. Tot pe acest pod am trecut Tisa și la reîntoarcerea în țară, în vara anului 1945.

29. Soldat Aurel Cristuș²⁹: Luptele de la Emöd în Ungaria

Continuînd urmărirea inamicului în retragere, după ce a trecut Tisa, Batalionul 10 vînători de munte din Divizia 2 munte, la 10 noiembrie 1944 a intrat în dispozitiv la est de Emöd, localitate aflată la 15 km sud de Miskolc.

În dimineața zilei următoare, după o scurtă pregătire de artilerie, companiile de vînători de munte au pornit la atac. Primii cu foc de arme automate, aceștia s-au oprit. Imediat au intervenit mitralierele, care au tras cîteva serii asupra cuiburilor de foc inamice. Sub acoperirea lor, am mai înaintat vreo treizeci de pași în dispozitivul dușman. Atacînd mereu ne-am apropiat de liniile inamice. Prin lupta cu grenada și baioneta am trecut la asalt, nimicînd rezistența dușmană.

Păstrînd contactul cu adversarul, am pornit în urmărirea acestuia pentru a nu-i da răgaz să se instaleze la teren.

Dimineața zilei de 12 noiembrie se arăta ploioasă, rece și neprimitoare. Vîntul bătea aprig dinspre Tisa. Încă de dimineață a început pregătirea de artilerie. Proiectilele și obuzele loveau puternic pămîntul moale și plin de apă, aruncînd trîmbe de noroi. Explosiile împrăștiau o ploaie de schije și nămol pînă la mari distanțe. După ce tunarii au lungit tirul, am pornit la atac. Îmbinînd saltul și focul, și acoperindu-ne reciproc, am înaintat vreo șasezeci de metri. Inamicul ne-a primit cu foc de infanterie. La repezeală ne-am adăpostit în niște plîni de proiectile. La scurt timp ne-au venit în sprijin bateriile de artilerie și compania de aruncătoare, care au început să bată asupra dispozitivului dușman. Sub protecția focului artileriei, Batalionul 10 vînători de munte a reluat înaintarea, reușind să pătrundă în pozițiile inamice. Adversarul ne-a învăluit pe la flancuri, încercîndu-ne. Timp de trei zile, din 12 pînă în 15 noiembrie, batalionul a luptat în incercuire. Bravii vînători de munte s-au bătut cu bărbăție și eroism, respingînd atacurile trupelor hitleriste. Pe timpul luptelor, împreună cu soldatul Vasile Ungur, am atacat un centru de transmisiuni fără fir german. Prin lupte la baionetă am capturat 7 soldați germani și centrala, pe care o deserveau.

La 15 noiembrie ne-au venit în sprijin celelalte batalioane de vînători de munte din Divizia 2 munte. Prin lupte grele, acestea ne-au despresurat, iar unitățile inamice, decimate, au fost silit să se retragă spre Miskolc.

²⁹ Aurel Cristuș din Stîrciu, în aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, împreună cu încă trei frați și toți s-au înrolat în rîndurile armatei române. Aurel Cristuș a făcut parte din Batalionul 10 vînători de munte din Divizia 2 munte, unitate cu care a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub jugul fascist. Pentru eroismul cu care a luptat în război, soldatul Aurel Cristuș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”. Ceilalți frați, de asemenea, au participat la războiul antihitlerist, primul cu gradul de soldat, în Regimentul 86 infanterie, al doilea cu Regimentul 38 infanterie și al treilea cu Regimentul 3 infanterie din Turda. Dintre aceștia, doi au căzut morți pînă la cîmpul de luptă.

30. Soldat Teodor Bodea³⁰: Asigurarea hranei pentru unitățile de pe front

Batalionul 6 administrativ din Corpul 7 armată, care avea misiunea să aprovizioneze unitățile și marile unități cu articole de subzistență și îmbrăcăminte, urmînd îndeaproape frontul, în 12 noiembrie 1944 se afla la Cegléd în Ungaria.

Din țară sau din zona operațiunilor militare procuram făina pentru piine. Apoi, după ce era coaptă, piinea se transporta la unități. Tot noi procuram vitele pentru carne, legumele, zarzavaturile și celelalte articole care se distribuiau unităților pentru prepararea hranei. Ziua și noaptea nu aveam un moment de răgaz. Cu cit ne depărtam mai mult de țară cu atît și alimentele se găseau mai greu, pentru că adesea adversarul în retragere lua de la populație asemenea articole.

În numeroase rînduri, localitățile unde ne desfășuram activitatea erau bombardate de aviația inamică. La Cegléd, în 14 noiembrie, o patrulă de avioane dușmane a mitraliat și bombardat zona orașului. Cîteva bombe au căzut și în apropierea locului de dispunere a batalionului nostru. Gloanțele și schijele inamice au rînit doi soldați de-ai noștri. De îndată au intervenit bateriile de artilerie a .a. și aviația noastră, care l-au obligat pe dușman să părăsească spațiul aerian, retrăgîndu-se spre nord.

La 28 decembrie, cînd ne aflam la Dany, lingă Budapesta, de asemenea, am fost bombardată de aviația germană în mai multe rînduri. Și de această dată, bombele inamice ne-au produs daune materiale și schijele lor au rînit un soldat.

După ce am trecut pe teritoriul cehoslovac, aprovizionarea se făcea în condiții mai dificile, din cauza zonei mai sărace în produse alimentare, a frigului și a distanțelor mari de țară. Și aici am fost atacați de aviația dușmană în trei rînduri. Un asemenea fapt s-a petrecut la Dobra Niva, în 12 martie 1945. În acea zi, o formație de Me-uri germane a trecut pe deasupra localității și cum acolo se aflau trupe, inamicul a atacat-o cu foc de mitraliere și bombe. Raidul dușman ne-a produs pierderi și de data aceasta. Gloanțele și schijele au rînit un subofițer și doi soldați.

Sporindu-ne eforturile, noi am reușit să depășim greutățile ce s-au ivit în calea noastră și să asigurăm unităților operative, care luptau din greu, hrana necesară, aducîndu-ne astfel contribuția la înfrîngerea fascismului și la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa.

31. Soldat Vasile Slab³¹: În luptele de la Vencsellő, pe Tisa

La 18 noiembrie 1944, după lupte de o mare intensitate, Regimentul 6 artilerie grea se afla în dispozitiv la sud-vest de Tiszabercel. Eu făceam parte din bateria a 2-a, comandată de căpitanul Ioan Călugăru, secția a 3-a — sublocotenent Tătaru. În subunitate cu mine erau mai mulți sălăjeni, dintre care amintesc numele sergentului Popița și soldatului Ioan Precup din Letea, al soldatului Flore Boie din Surduc, precum și al soldatului Gavril Ungur din Groși — Maramureș.

În fața trupelor noastre, pe malul de nord al Tisei se apărau unități din Divizia 8 vînători germană, care dispuneau de lucrări de fortificații de campanie.

Peste zi, bateriile noastre au luat parte la trageri de neutralizare a obiectivelor inamice. Proiectilele au bătut puternic pozițiile dușmane, producînd pierderi umane și materiale în rîndurile adversarului.

Dușmanul a ripostat. Cu artileria grea, acesta a executat trageri asupra dispozitivului nostru. Un proiectil a căzut în bateria de tragere. Schijele acestuia l-au lovit mortal pe locotenentul Daia și au rînit grav doi servanți.

³⁰ Teodor Bodea s-a născut în 1911, în comuna Crișlaplac. În 1942, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, unde s-a angajat ca muncitor. La 1 aprilie 1944 este mobilizat la Batalionul 6 administrativ din Craiova, pentru muncă. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național. După ce frontul s-a deplasat pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei, tel a îndeplinit misiuni pentru asigurarea unităților operative cu hrana și echipamentul necesar. Pentru devotamentul cu care a acționat pe timpul războiului, soldatul Teodor Bodea a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

³¹ Vasile Slab, fiul lui Ioan și Veronica, s-a născut la 30 iunie 1925, în comuna Surduc. La 15 octombrie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în mai 1944, este încorporat la Regimentul 6 artilerie grea din Timișoara. Cu această unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei. Pentru devotamentul cu care a luptat pe front, soldatul Vasile Slab a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

A doua zi, 19 noiembrie, la orele 4 dimineața, regimentul nostru a participat, prin trageri de neutralizare, la operația de forțare a Tisei, în zona Vencsellő, de către Divizia 18 infanterie. La adăpostul întinericului, subunitățile de infanterie au trecut Tisa în bărci și pe pontoane. Adversarul a ripostat cu foc de arme automate. Bravii pușcași au pus piciorul pe malul de nord al riului, cucerind un mic cap de pod. În momentul acela, dușmanul a declanșat un foc puternic împotriva lor, încercând să-i arunce în Tisa. Bateriile noastre au intervenit cu foc, executând trageri de neutralizare asupra pozițiilor inamice.

În cursul zilei, adversarul a contraatacat în mai multe rânduri subunitățile din capul de pod. De fiecare dată, am intervenit cu foc, neutralizând forța vie a inamicului și sprijinind astfel subunitățile de infanterie, care își apărau pozițiile cu bărbăție și eroism.

Sub acoperirea focului de artilerie, au trecut Tisa și alte subunități, întărind și lărgind capul de pod. Dar și adversarul, în zilele următoare, a adus noi forțe în această zonă. După două zile de lupte crâncene, la care bateriile noastre au luat parte prin trageri de neutralizare, în noaptea de 21/22 noiembrie, Comandamentul Armatei a hotărât să retragă la sud de riul subunitățile românești din capul de pod de la Vencsellő.

În timpul acesta, folosindu-se de împrejurarea că inamicul a fost silit să aducă trupe numeroase și să le mențină în acest sector, unitățile române au înaintat pe la flancul stîng, pe Valea Hernadului.

32. *Sergent-major T. R. Teodor D. Marcovschi³²: În luptele de la Tokaj*

După luptele de la Oarba de Mureș, Gherla, Jibou și Satu Mare, Regimentul 3 infanterie din Divizia 11 a trecut la urmărirea inamicului pe teritoriul Ungariei, iar la 19 noiembrie 1944 se afla în dispozitiv lingă calea ferată de la sud de Tokaj. Eu comandam un pluton de mitraliere, ce se afla instalat în poziția companiei a 2-a. Inamicul, alcătuit din forțe germane, ocupa înălțimile din fața noastră, unde era puternic fortificat.

În dimineața zilei de 20 noiembrie, după o scurtă pregătire de artilerie, ai noștri au pornit la atac. Opriți cu foc puternic de la dușman, ostașii s-au adăpostit. De îndată am deschis foc cu mitralierele asupra cuiburilor de rezistență inamice. Coprăniile au reluat înaintarea, în timp ce noi le susțineam prin trageri de acoperire. În sprijinul infanteriei au intervenit și aruncătoarele. Ținut sub foc, adversarul n-a putut riposta. Pînă seara, plutoanele de pușcași au pătruns în dispozitivul inamic și, prin lupte grele, au nimicit rezistența dușmană.

A doua zi, 21 noiembrie, luptele au reînceput cu vigoare sporită. De-abia la atac, subunitățile au fost permise cu un foc violent de arme automate și aruncătoare grele. Urmărind desfășurarea acțiunii în sectorul companiei noastre, am intervenit cu trageri de mitralieră asupra rezistențelor inamice, favorizînd înaintarea pușcașilor noștri. Reluînd mișcarea, după cîteva salturi, plutonul din dreapta a fost primit cu salve de mitraliere, ce proveneau de la un cuib de rezistență adăpostit într-o viroagă. Am comunicat poziția acesteia la compania de aruncătoare. Peste cîteva minute a plecat o salvă de bombe, care a căzut pe dispozitivul dușman, nimicindu-l.

Pe timpul nopții de 21/22 noiembrie, prin lupte grele cu grenada și baioneta am înaintat, cucerind înălțimea Tokaj. Fără o clipă de răgaz am trecut la urmărirea inamicului, care se retragea pe riul Bodrog.

Continuînd ofensiva, în 23 noiembrie am pătruns în Tokaj, pe care l-am eliberat, alungînd trupele dușmane. În timpul luptelor de stradă din oraș, lingă mine a căzut un proiectil de artilerie. Cînd a făcut explozie, o schije mi-a retezat piciorul drept de la gleznă. Un soldat din pluton mi-a venit în ajutor. Evacuat la spital, după două luni de tratament am fost demobilizat, invalid de război.

³² Teodor D. Marcovschi din Șimleu Silvaniei a fost încorporat și repartizat la Regimentul 3 infanterie din Slatina, Divizia 3. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele însurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național și a Ungariei de sub ocupația fascistă. Pentru eroismul și devotamentul cu care a luptat în războiul antihitlerist, sergentul-major T. R. Teodor Marcovschi a fost decorat cu medaliile „Virtutea militară”, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

33. Caporal Teodor Băican³³: Escaladarea Munților Bükk

În ziua de 23 noiembrie 1944, Grupul 3 vânători de munte, din care făcea parte și Batalionul 5 vânători de munte, a sosit la Berez, pentru a lua parte la operația de escaladare a Munților Bükk.

Spre seară am ocupat poziție în apropiere de Kisgyőr, înlocuind trupe din Divizia 337 sovietică. Grupele de cercetare au intrat imediat în acțiune, stabilind contactul cu inamicul.

Adversarul era puternic fortificat pe înălțimile cu cotele 689, 717 și 718. Pantele acestor dealuri mai înalte, coboară ușor până la Ohuta și Kisgyőr.

A doua zi dimineața, după o puternică pregătire de artilerie, am debușat la atac. Sub focul dușman, am urcat pantele, agățându-ne de fiecare cută sau acoperire. Până seara, am izbutit să cucerim cota 717, pe cînd vecinii noștri puneau stăpînire pe cota 663.

La 25 noiembrie, la orele 9, am reluat atacul. Artilerie a lungit tragerea. Proiectilele și bombele de brand loveau neîncetat pozițiile dușmane, mușcînd pămîntul adînc. Inamicul a declanșat un foc intens asupra noastră. Gloanțele și schije roiau peste tot. Tiriș și prin salturi ne-am apropiat de cota 689, cucerind-o. La flancul drept progresa Batalionul 21 vânători de munte, care a pus stăpînire pe cota 667.

Dușmanul ne-a contraatacat cu forțe superioare, folosind autotunuri. Batalionul nostru a fost nevoit să se replieze pe baza de plecare.

La 27 noiembrie, orele 5,45, a început pregătirea de artilerie. Aruncătoarele de mine au trimis o mulțime de bombe asupra cotei 380. Exploziile răscoleau pămîntul, azvîrlîndu-l peste stratul subțire de zăpadă.

Peste un sfert de oră, am pornit la atac. Inamicul ne primi cu un foc viu de arme automate și artilerie. Progresăm în salturi, apropiindu-ne de pozițiile dușmane. Cu grenada și baioneta am asaltat adăposturile hitleriștilor, cucerind cota 380.

După cîteva zile de refacere, la 3 decembrie, batalionul nostru a atacat pe direcția cotei 620—Hamor. Aproape de la primele salturi, focul inamic ne-a silit să ne adăpostim la teren. Cu tot efortul nostru, am progresat foarte puțin.

În 4 decembrie au avut loc o serie de atacuri locale, pentru asigurarea unui alinament favorabil.

A doua zi pe Munții Bükk era ger și ceață care împiedica vederea. Pe la ora 10,20, cînd ceața a început să se ridice, am pornit la atac. Înapîntînd în salturi, am pătruns în dispozitivul german, punînd stăpînire pe muntele Kályukgalya, prima parte a Muntelui Bükk

După cîteva clipe de răgaz, am continuat înaintarea spre cota 426, unde se afla o rezistență inamică puternică. Plutoanele companiei 1, comandată de căpitanul Arghir, au progresat spre obiectiv, învîluind cota din două părți. Pe cînd noi ne furișam spre înălțime, baza de foc trimitea o ploaie de gloanțe și proiectile asupra dușmanului. Înapîntînd cu greu, ostașii companiei noastre au ajuns pe culme, cucerind cota 426. Pentru faptele noastre de viteză am fost felicitați de generalul Moculschi.

34. Soldat Gherasim M. Miclea³⁴: În luptele din nordul Ungariei.

Menținînd legătura cu inamicul și continuînd ofensiva pe teritoriul Ungariei, Grupul 18 cercetare al Diviziei 18 infanterie, comandat de căpitanul Dumitru Cristorian, la 28 noiembrie 1944 se afla la Szerencs. În cursul zilei am stat în dispozitiv. Dușmanul se căsea în fața noastră pe aliniamentul Szerencs. Din cînd în cînd se auzeau focuri de armă și serii scurte de automat.

³³ Teodor Băican, fiul lui Ioan și Florea, s-a născut în 1922, în Pria. La 7 aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în țara liberă, iar în toamna anului 1943 este încorporat și repartizat la Batalionul 5 vânători de munte. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru vitejia dovedită pe cîmpul de luptă, a fost distins cu mai multe decorații românești, sovietice și cehoslovace.

³⁴ Gherasim Miclea, fiul lui Macovei și Veronica, s-a născut la 7 aprilie 1922, în comuna Bălan. În septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, stabilîndu-se la Brașov, iar la 3 ianuarie 1943 este încorporat la Regimentul 10 călărași cu garnizoana în Sebeș Alba. Repartizat la Grupul 18 cercetare al Diviziei 18 infanterie, cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme, soldatul Gherasim Miclea a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

A doua zi, 29 noiembrie, căpitanul Cristorian împreună cu sublocotenentul Simion Moldovan și comandanții de grupe au făcut recunoașterea terenului, stabilind ca dispozitivul grupului nostru, în cazul unui atac inamic, dinspre nord, să treacă pe la liziera nord Prügy, cota 100 și 196. Către amiază, adversarul a declanșat un foc puternic de artilerie grea. Mai multe proiectile au căzut în dispozitivul nostru, provocându-ne mari pierderi în cai și căruțe.

La 30 noiembrie, la ora 12, după o noapte foarte agitată din cauza focului dușman de artilerie și branduri, grupul se pune în marș, cu misiunea de a ocupa un sector la vest de riul Hernad, în zona Aszaló. Deplasându-ne în mare grabă, am trecut prin localitățile Prügy, Taktakenez, Taktaharkany, Tiszalutz și Hernadkak.

În noaptea de 30 noiembrie/1 decembrie, Divizia 18 infanterie intră în dispozitiv în linia întâia, în zona Aszaló, între Divizia 3 infanterie, la est, și o unitate sovietică, la vest.

Ziua de 3 decembrie a început cu un bombardament de artilerie inamic asupra satului Aszaló. Tunarii noștri au ripostat cu foc intens. Sub acoperirea tirului de artilerie, subunitățile au pornit la atac. Ploaia de gloanțe și schije dușmane i-au obligat pe infanteriști să se adăpostească. Luptele au continuat în tot cursul zilei, cu atacuri și contraatacuri. La ora 16,20, când inamicul a reluat bombardamentul asupra satului Aszaló, un proiectil a căzut pe mitraliera nr. 1 a grupului nostru, lovind-o în plin. Schijele acestuia au rănit grav cinci oameni, între care se afla și sergentul Constantin Tălmăciu, comandantul grupei, au ucis șase cai și au rănit alți trei.

La 4 decembrie, Grupul de cercetare este pus la dispoziția Brigăzii 18 infanterie, cu misiunea de a face siguranța artileriei Diviziei 18 infanterie. În acest scop, ocupăm poziție în pădurea de la nord de cota 241 și botul de deal de la vest de această cotă, în așa fel ca să avem vizibilitate și cimp de tragere asupra văii ce merge de la Alsóvadász spre nord. Timpul este ploios și rece. S-a lăsat și o piclă de ceață densă, care împiedică vederea.

Către amiază, când ceața s-a mai ridicat, luptele reîncep. Opriți cu foc de către inamic, noi ripostăm vehement. Dăm atac după atac, reușind, prin lupte grele, să cucerim cota 241. În timpul luptei au căzut răniți patru oameni, și anume: caporalul Viorel Luca și soldații Teodor Ideonir și Gheorghe Urbani, amindoi contingentul 1939, și eu. Pe mine m-a lovit o schijă de brand la picior. Căzut jos, am așteptat vreo două ore, până când un soldat m-a dus în punctul de prim-ajutor. De aici am fost evacuat la ambulanța divizionară. După două luni, când m-am vindecat, m-am reintors la unitate, pe frontul din Cehoslovacia.

55. *Sergent Șofron Bonțe³⁵ : În misiune specială*

Spre sfârșitul lunii noiembrie 1944, pe frontul din Ungaria, inamicul se afla dispus în apărare pe masivele muntoase Hegyálja—Bük—Matra. Pentru nimicirea acestuia și continuarea ofensivei până la victoria finală, Armata 4 română primește misiunea să rupă apărarea dușmană pe masivul Hegyálja și să înainteze pe direcția Rozňava.

În acest scop, Armata 4, cu majoritatea forțelor reia ofensiva pe la vest de riul Hernad, pentru a învâli masivul Hegyálja, în timp ce alte forțe române, între care și Divizia 8 cavalerie, din care făcea parte și Regimentul 2 călărași — unde eram comandant de grupă — a ajuns în fața orașului Sárospatak, situat pe malul drept al râului Bodrog, afluent al Tisei. Acum se pune problema forțării Bodrogului și ocuparea orașului, după care să respingă rezistențele inamice de pe înălțimile Hegyálja și Tokaj, ce se profilau în spațele Sárospatak-ului. La dreapta diviziei noastre se afla un teren inundat pe mari întinderi și înăștini, impracticabile pentru operațiuni militare.

Adversarul, instalat solid pe acel obstacol și-a organizat o poziție de apărare, opunând rezistență înverșunată, deși spre vest, pe valea Hernadului, forțele române și sovietice înaintaseră adinec în dispozitivul inamic.

Încercările Diviziei 8 cavalerie de a trece Bodrogul au rămas fără rezultat timp de nouă zile. Ploile continuă și riul umflat de apă, acoperirile și adăposturile de tot felul îl favorizau pe dușman. Văzind că nu este posibilă forțarea râului, de al divizie s-a luat hotărârea de manevrare a acestuia. Pentru aceasta s-a construit Detașamentul căpitan Munteanu,

³⁵ Șofron Bonțe, fiul lui Mihai și Maria, s-a născut în 1898, în comuna Cizer. La 5 aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 8 septembrie același an este concentrat și repartizat la Regimentul 2 călărași. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane, în perioada 24—31 august 1944, și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă, până în martie 1945, când, rănit, a fost evacuat în țară. Pentru faptele sale de arme, el a fost decorat cu medalia românească, sovietice și cehoslovace. Șofron Bonțe s-a stins din viață în 1974.

alcătuit din două escadroane, unul de la Regimentul 2 călărași și altul de la Regimentul 3 călărași, întărit cu mijloace de foc de arme automate.

După efectuarea pregătirilor necesare, în ziua de 9 decembrie, la orele 17, Detașamentul nostru s-a deplasat mult la dreapta până în zona mlaștinilor neocupate, de inamic și a trecut cu bărcile peste Bodrog. Ajunși pe malul opus, am intrat în terenul mlăștinos, inundat de apă, pe care am început să-l străbătem.

În 10 decembrie, în condiții deosebit de grele, la ora 4 dimineața, după 11 ore de marș, am depășit zona mlaștinilor și am ajuns în spatele orașului Sárospatak, la poalele masivului Hegyálja, loc presărat cu crame și case izolate. De-abia începusem a păși pe teren tare că inamicul ne-a întâmpinat cu focuri de armă, urmat de un puternic bombardament de artilerie, care a durat două ore. Ne-am adăpostit la repezeală în spatele unor forme de teren, în crame și pivnițe, unde eram feriți de ploaia de gloanțe și schije.

Comandantul detașamentului, căpitanul Gheorghe Munteanu, a luat legătura cu divizia, cerind trageri de artilerie asupra pozițiilor dușmane, pe care le-a indicat pe hartă. Nu peste mult timp, tunarii noștri au intervenit cu foc asupra dușmanului, producându-i mari pierderi de oameni și tehnică de luptă.

La ora 10, două companii atacă pe front, pentru a distra atenția inamicului, iar majoritatea forțelor se deplasează pe la dreapta înălțimilor, pentru a-l învălui pe dușman. Pe la ora 15, cind manevra era realizată, am debușat la atac cu tot detașamentul. Lovit puternic din față și din spate, adversarul a început să cedeze teren. Prin lupte deosebit de grele adesea corp la corp, la ora 17 am reușit să punem stăpânire pe pozițiile dușmane.

Odată cu nimicirea rezistențelor inamice de pe înălțimea Hegyálja, trupele germane și maghiare din Sárospatak, amenințate cu încercuirea, au început să se retragă. Pe baza rapoartelor comandantului de detașament, artileria a intervenit cu foc asupra coloanelor de mașini și căruțe în retragere, provocând pagube și panică în rândurile inamicului.

În zorii zilei de 11 decembrie 1944, unitățile Diviziei 8 cavalerie au trecut Bodrogu și, din mișcare, au eliberat orașul Sárospatak, după care au continuat urmărirea dușmanului în nord-estul Ungariei.

După cum se arată în Jurnalul de operații al mării unități, „acțiunea la care am luat parte a influențat căderea orașului Sárospatak și apoi a întregului front din fața Diviziei 8 cavalerie”.

36. Maistru militar Grigore T. Ifrim³⁶: Asigurarea transporturilor pentru front

La începutul lunii ianuarie 1945, am plecat din Lipova la Batalionul 4 drumuri din Regimentul 7 pionieri, care se afla la Szentes, în Ungaria. Unitatea aparținea de Armata 1-a română și avea misiunea de a asigura întreținerea drumurilor și podurilor; precum și garantarea transporturilor pentru trupele române și sovietice, până în linia întâia. Eu eram încadrat în compania a 2-a, comandată de locotenentul în rezervă Mercan, de profesie învățător, în viața civilă.

Cind am ajuns la Szentes, am luat parte la demontarea podului de lemn construit anterior pentru nevoi militare, și transportarea materialului la Budapesta, unde am realizat un pod pentru transporturi militare peste Dunăre. De la Budapesta, am fost trimis cu o subunitate la Csongrad pentru repararea unui pod peste Tisa. Aceeași misiune am îndeplinit-o la Tiszafékvár, Szolnok, Kecskemét, Jászbereny, Hatvan, Tiszalök.

Pe lângă construcția și repararea podurilor, am desfășurat o bogată activitate pentru întreținerea și refacerea unor drumuri necesare transporturilor militare. Adesea, repararea drumurilor și podurilor o făceam în condiții grele din cauza gerului, apei, ploilor și atacurilor inamice.

La 3 martie 1945, cind construim un pod de lemn la Oremov Laz, asupra noastră s-au năpustit câteva avioane germane, care ne-au mitraliat și bombardat în mai multe rânduri. Sub gloanțele și schije dușmane am pierdut acolo un soldat mort și doi răniți. Peste câteva zile, în timp ce construim un pod la Pliehovce, am fost atacați de aviația hitleristă. La

³⁶ Grigore T. Ifrim s-a născut în 1918 și domiciliază în Jibou. În octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, unde în anii 1943–1944 a urmat cursurile școlii militare de maiștri militari de rezervă din Rîmnicu Vilcea, la terminarea căreia, în decembrie 1944, a fost repartizat la Regimentul 7 pionieri din Lipova. Cu această unitate, a luat parte la acțiunile de construcție și întreținere a drumurilor și podurilor necesare transporturilor militare pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru contribuția adusă la înfrângerea fascismului german, maistrul militar Grigore Ifrim a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

14 martie ne aflam la Dobre Niva, abia eliberată de cîteva zile. Și aici adversarul ne-a mitraliat și bombardat pe cînd reparam un pod.

La 28 martie ne aflam pe Hron, la Zarnovice, unde, sub bombardamentul aviației inamice, construim un pod de lemn, care să asigure trecerea materialelor necesare unităților din Armata 1-a română.

Batalionul 4 pionieri a desfășurat o intensă și rodnică activitate nu numai în timpul războiului, ci și după înfrîngerea Germaniei fasciste, intrucît drumurile și podurile erau necesare pentru aprovizionarea armatei și pentru reîntoarcerea unităților în țară.

37. Sublocotenent Grigore Cîrțiu³⁷: Cu aviația de asalt

Am făcut parte din Flotila a II-a de aviație, Grupul 8 asalt, cu garnizoana în Turda și cu această formație am participat la războiul antihitlerist de la declanșarea revoluției de eliberare națională, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa, la 9 mai 1945.

În ultimele zile ale lunii august 1944, am luat parte la acțiunile de bombardament executate împotriva convoaielor de nave hitleriste care se retrăgeau pe Dunăre spre Ungaria.

Pe parcursul lunilor septembrie și octombrie, Grupul 8 asalt a sprijinit ofensiva trupelor române în luptele pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația fascistă, atacînd cu bombe și mitralierele de la bord coloane și aglomerări inamice, amplasamente de artilerie în zona Cheile Turzii, Cîmpia Turzii, Turda și Cojocna. În cîteva nopți am atacat aeroportul de la Someșeni și un depozit de carburanți de la marginea pădurii Gilău. După eliberarea Clujului, am mitraliat pe valea Crișului Repede și a Someșului, coloanele inamice în marș. În ultima decadă a lunii octombrie 1944 am atacat trupele dușmane din zona Carei și Satu Mare, producîndu-le pierderi umane și materiale.

Pe teritoriul Ungariei am acționat de pe aerodromurile Miskolc și Oradea în zona Hatvan—Komárom—Székesfehérvár—Budapesta — bombardînd și mitraliînd coloanele inamice și pozițiile acestora, după cum și podurile mai principale.

Începînd din ianuarie 1945 am îndeplinit misiuni de trageri și bombardament în zona Munților Metalici Slovaci, pe cursul superior al Hronului, în zona Rožňava—Polomka—Brezno—Zvolen—Banska Bystrica, în sprijinul armatei române și sovietice.

În ultimele luni ale războiului, am îndeplinit misiuni de luptă de pe aerodromurile Miskolc și Zvolen în zona Kremnica—Prievdza, în sprijinul Armatei 40 sovietice; între riurile Turiec și Vah, în zona Turč. Sv. Martin—Považ; Bystrica—Trencin—Nem-Pravno; în zona Prostějov—Boskovice—Brno—Vyskov, în sprijinul armatelor 4 română și 40 sovietică.

38. Sergent Vasile T. Pop³⁸: În ofensivă între Tisa și Bodrog

Regimentul 1 artilerie călărească din Divizia 1 cavalerie, continuînd ofensiva pe teritoriul Ungariei, la 25 noiembrie 1944 se afla în zona Nymbogdány. Însotînd unitățile diviziei, în cursul zilei, unitatea s-a apropiat de Tisa, unde a intrat în dispozitiv. Către seară, bateriile au executat trageri de neutralizare asupra pozițiilor inamice de pe malul de nord al riului.

În noaptea de 25/26 noiembrie, la adăpostul întinericului, subunitățile înaintate ale diviziei au forțat Tisa pe la sud de Tiszakarád, cucerind un cap de pod pe malul opus, de unde au înaintat spre Sárospatak.

³⁷ Grigore Cîrțiu, sublocotenent de aviație, din Jibou, s-a refugiat în România din cauza teroarei horthyste, în octombrie 1940, unde a urmat cursurile Școlii militare de ofițeri de aviație, fiind înaintat la gradul de ofițer. Repartizat la Grupul 8 asalt din Flotila II-a de aviație, cu sediul în Turda, Grigore Cîrțiu a luat parte la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de arme, sublocotenentul Grigore Cîrțiu a fost distins cu ordinul „Coroana României” și o serie de medalii românești și sovietice.

³⁸ Vasile T. Pop s-a născut în 1923, în comuna Măeriște și domiciliază în Șimleu Silvaniei. În octombrie 1940, la vîrsta de 17 ani, a fost maltratat pînă la sînge de către jandarmii unguri și expulzat în România. La 1 mai 1944, este încorporat la Regimentul 1 artilerie călărească din Divizia 1 cavalerie. Cu această unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, sergentul Vasile T. Pop a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” cu spade, „Serviciul credincios” cu spade, „Crucea serviciului credincios” cu spade, „Eliberarea de sub jugul fascist”, cu medalia sovietică „Victoria” și medalia cehoslovacă „Bărbăție”.

A doua zi, 26 noiembrie, bateriile regimentului au executat trageri de neutralizare asupra pozițiilor inamice de la flancurile capului de pod, asigurând trecerea peste Tisa a unităților Diviziei 1 cavalerie. Prin lupte peude, baviu cavaleriști au cucerit localitatea Tiszakarád, unde dușmanul se apăra cu îndrăjire.

Urmărind adversarul în retragere, subunitățile de cavalerie au fost oprite cu foc, la 2 km nord de Tiszakarád. Asupra lor, dușmanul a declanșat un foc puternic de artilerie și aruncătoare. Între timp, noi am schimbat poziția la vest de această așezare, după care am intervenit în sprijinul cavaleriei. Salvele tunurilor și aruncătoarelor noastre au bătut dispozitivul inamic, producându-i mari pierderi acestuia. Reluând atacul, subunitățile de cavalerie au reușit să înainteze cîteva sute de pași. Oprite de focul dușman, acestea s-au adăpostit. Focul mitralierelor și puștilor-mitraliere, cu toată intensitatea lui, n-a reușit să-l nimicească pe adversar. În consecință, ni s-a cerut să intervenim cu foc de neutralizare. După cîteva salve asupra obiectivului, cavaleria a început să progreseze. Ajunse în fața liniilor inamice, subunitățile de cavalerie s-au avîntat asupra dușmanului, nimicindu-l cu grenada, baioneta și sabia. De la observator, urmăream înaintarea cavaleriei, pentru a putea interveni cu foc de artilerie asupra obiectivelor inamice.

În după amiaza zilei, bateriile noastre au mai intervenit cu foc în trei rînduri, executînd trageri asupra adversarului care interzicea înaintarea unităților române. De fiecare dată, salvele bateriilor de artilerie au izbit necruțător pozițiile dușmane. Sub acoperirea lor, neobosiții cavaleriști au pătruns în dispozitivul inamic, cucerind poziție după poziție. Spre seară, subunitățile se apropiau de riul Bodrog.

39. Caporal Vasile Gh. Strava :³⁹ *La granița dintre Ungaria și Cehoslovacia*

După pierderile deosebit de mari, suferite de noi în luptele din zona Sfîntu Gheorghe și Tirgu Mureș, Regimentul 89 infanterie, cu un efectiv de vreo 300 de oameni, a fost trimis pentru refacere la Tecuci. Printre cei căzuți la datorie se aflau soldatul Florea Șumălean din Cosnîciu de Jos și locotenentul Cozma, comandantul plutonului 5 din compania a 7-a. Pe la sfîrșitul lunii noiembrie din rîndurile unității s-au alcătuit batalioane de marș, care au plecat pe frontul din Ungaria pentru completarea efectivelor.

Batalionul nostru a fost vîrșat la Regimentul 36 infanterie din Divizia 21, care, în 19 decembrie 1944, se afla în dispozitiv în partea de nord a Ungariei, între localitatea Fülökércs și șoseaua și calea ferată Miskolc—Košice.

În fața noastră se aflau subunități din Divizia 8 munte germană, care dispuneau de lucrări de fortificații și se apărau cu multă dirzenie.

A doua zi, 17 decembrie, am pornit la atac. Primiți cu foc dela inamic, ne-am adăpostit în zăpadă. Tîrîș, am reluat înaintarea. Adversarul a dezlănțuit un foc de aruncătoare asupra noastră. Deși schije ne-au produs o serie de pierderi, am continuat să înaintăm în dispozitivul dușman. În sprijinul nostru au intervenit artileria și aruncătoarele. Sub acoperirea lor, ne-am apropiat de rețelele inamice. Strecurîndu-ne printre ele, am ajuns în partea cealaltă, într-un sector minat, acoperit cu zăpadă. Un soldat din grupa mea, tirîndu-se prin zăpadă, a atins o mină, care a făcut explozie. Sufiul și schije le i-au rupt în bucăți. Eu am continuat să progresez pînă mai eșit din zona periculoasă. Ceilalți soldați din grupă au înaintat pe urmele mele. Ajunși în fața poziției inamice, am aruncat grenadele. După explozia lor am trecut la asalt. Prin lupte la baionetă, am nimicit rezistența dușmană. Urmărind adversarul în retragere, pînă către seară, prin lupte grele, am eliberat localitatea Szemere și am ajuns la frontiera ungară-cehoslovacă.

În ziua de 18 decembrie, continuînd ofensiva, am pătruns pe teritoriul Cehoslovaciei, la vest de localitatea Sena. Adversarul, dispunînd de lucrări de fortificații din vreme amenajate, ne-a primit cu foc intens de infanterie și artilerie. Ne-am oprit, adăpostindu-ne în zăpadă. Timp de trei zile, diînd atac după atac, de-abia am reușit să zdrobim rezistența dușmană și să reluăm înaintarea.

³⁹ Vasile Strava s-a născut la 23 martie 1923, în comuna Șumal. În 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, stabilîndu-se la Brașov, iar la 20 noiembrie 1944 a fost încorporat la Regimentul 89 infanterie. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane din zona Brașovului și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru bărbăția și eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, caporalul Vasile Strava a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință”, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

40. Soldat Grigore Zăpîrțan⁴⁰: În luptele din fața Budapestei

Regimentul 7 artilerie grea, înaintînd prin lupte de la Tirgu Mureș pînă la Tisa, la 30 noiembrie 1944 se afla dispus la teren în fața centurii exterioare a Budapestei.

Timp de patru zile am stat în dispozitiv, gata să îndeplinim misiunile ordonate. În dimineața de 5 decembrie, diviziunile noastre au participat la pregătirea de artilerie asupra dispozitivului inamic, care a durat trei sferturi de oră. De la observator, unde mă găseam, am urmărit focul tunurilor și obuzierelor noastre și efectele exploziilor. Cînd artileria a lungit tirul, subunitățile de infanterie au pornit la atac. Dușmanul opunea o rezistență dîră, oprindu-i la teren pe pușcașii noștri. La cererea infanteriei, am executat trageri de neutralizare asupra obiectivelor care interziceau înaintarea trupelor noastre.

De asemenea, cînd inamicul a trecut la contraatac cu tancuri, am intervenit cu trageri de baraj. Focul salvelor noastre a nimicit o parte din forța vie, în timp ce bateriile antitanc au lovit tancurile dușmane. În zilele următoare, luptele au continuat cu intensitate sporită. Sprijinite de tirul artileriei, subunitățile de infanterie au pătruns în dispozitivul inamic, punînd stăpînire pe masivul păduros din zona Cödöllő. Cu aceasta, trupele române au rupt prima linie de apărare exterioară a capitalei maghiare.

Începînd cu 15 decembrie, cînd forțele dușmane au dat un contraatac puternic cu infanterie și tancuri, reușind să recucerească localitatea Isaszeg și o parte din pădurea de lingă sat, regimentul nostru a participat la luptele din acest sector. De-a lungul mai multor zile, bateriile au executat trageri de neutralizare și de baraj asupra dispozitivului inamic. Cu toate acestea, adversarul rezista cu înverșunare și dădea puternice și numeroase contraatacuri.

Prin lupte grele, adesea la baionetă, ostașii noștri au pătruns în pozițiile dușmane, nimicind rezistența acestora. Spre sfîrșitul lunii decembrie, în fața atacurilor noastre, adversarul s-a retras pe cea de a treia linie de apărare exterioară a orașului. Acționînd neîncetat cu focul tunurilor noastre asupra obiectivelor inamice, subunitățile de pușcași, prin atacuri viguroase, au rupt apărarea dușmană, apropiindu-se de periferia Budapestei.

41. Soldat Ioan Pinteau⁴¹: Prin rețelele de sîrmă de la sud-vest de Eger

Batalionul de pionieri din Divizia „Tudor Vladimirescu—Debrețin”, comandat de maiorul Victor Blănaru, după luptele purtate pentru eliberarea teritoriului național la 18 decembrie 1944 se afla la Maklar, o localitate la sud de Eger.

De aici, unitatea a primit misiunea să se deplaseze spre vest, nord-vest, la Domoszló și să participe la ruperea apărării inamice de la poalele Munților Matra. După recunoașteri pe timpul zilei, în noaptea de 19/20 decembrie, plutonul nostru s-a apropiat de rețelele dușmane. Un soldat din grupa mea a intrat pe sub ele, începînd să taie sîrma cu foarfecele, realizînd astfel un culoar îngust. Surprins de focul unei arme automate, acesta a fost ciuruit de gloanțe. A intrat un al doilea pionier pe sub rețelele de sîrmă ghimpată. Acesta a reușit să înainteze cu încă vreo 3 metri, cînd a fost lovit de un snop de gloanțe inamice. Mi-a venit mie rîndul. Am intrat pe sub rețele și în cea mai mare grabă am tăiat sîrma ghimpată. Cînd am ajuns de partea celaltă, adversarul a declanșat o nouă salvă de automat. Șuvoiul de gloanțe a trecut pe lingă mine, gata-gata să mă lovească. Eu n-am făcut una cu pămîntul înghețat și acoperit de zăpadă. Dacă nu m-aș fi grăbit, probabil că gloanțele inamice m-ar fi ciuruit și pe mine. Prin culoarul realizat, au venit și ceilalți soldați din grupă.

Ajunși dincolo de rețelele de sîrmă, adăpostiți în zăpadă am așteptat pînă în zorii zilei de 19 decembrie, cînd am trecut la dominarea terenului. Din cauza zăpezii ce se depusese între timp, acțiunea de dominare era foarte periculoasă. Umbîrind cu precauții infinite, am

⁴⁰ Grigore Zăpîrțan s-a născut la 14 ianuarie 1919, în Zalău. În septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în țara liberă, iar la 15 februarie 1941 este încorporat și repartizat la Regimentul 7 artilerie grea cu garnizoana în Sibiu. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme, soldatul Grigore Zăpîrțan a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

⁴¹ Ioan Pinteau s-a născut în 1921, în comuna Rus. În ianuarie 1942 este încorporat în armata ungară, iar în iunie același an a fost trimis pe frontul de răsărit. La 17 ianuarie 1943 trece linia frontului la sovietici. După nouă luni de prizonierat, la 20 octombrie 1943 se înrolează voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”. Cu această mare unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Ioan Pinteau a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

izbutit să găsim sistemul de minare folosit de adversar, după care am realizat două culoare prin cimpul de mine, pentru trecerea subunităților de infanterie, pe care le-am marcat. Deși era ger și bătea un vânt rece, eram leoarcă de nădușeală. Mi-am șters fruntea și fața cu palma și mineca mantalei, am răsuflat adînc și am pornit la îndeplinirea unei noi misiuni la fel de grea și de periculoasă.

42. Soldat Vasile Al. Chira⁴²: În Munții Matra

Regimentul 1 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu—Debrețin”, după ce a trecut Tisa pe la Tuszafired, a continuat ofensiva pe la sud-vest de Eger și în seara zilei de 19 decembrie 1944 se afla în dispozitiv la poalele Munților Matra, avînd la flancul drept Divizia 228 și la flancul stîng Divizia 243 infanterie, ambele sovietice.

În fața noastră se găseau unități inamice care dispuneau de lucrări de fortificații de campanie și se apărau cu înverșunare, fiind sprijinite de unități de tancuri și autotunuri, precum și de aviație.

A doua zi, 20 decembrie, dis-de-dimineață a început pregătirea de artilerie. Tunurile, obuzierele și aruncătoarele au executat un foc puternic asupra pozițiilor inamice. Obuzele, proiectilele și bombele au bătut pas cu pas dispozitivul dușman, răscolind adînc pămîntul și nimicind totul în calea lor. După o jumătate de oră, am pornit la atac, sub acoperirea focului de artilerie. Cînd ne-am apropiat de rețelele inamice, adversarul a ripostat cu foc de infanterie și artilerie. Ne-am adăpostit. În sprijinul nostru au intervenit bateriile de artilerie și companiile de aruncătoare. Din nou, salvele au bătut liniile de rezistență dușmane. Totuși cînd am reluat înaintarea, inamicul a reacționat cu trageri de artilerie și aruncătoare. Prin mulțimea de gloanțe și schije, am înaintat spre obiectiv. Prin culoarele realizate de pionieri am trecut pe sub rețelele de sîrmă ghimpată și prin terenul minat. Cînd am ajuns lîngă adăposturile dușmane, am aruncat grenadele. Peste cîteva zeci de secunde, cînd au răbufnit exploziile, ne-am ridicat, pornind în fugă la asalt. Prin lupte corp la corp, am nimicit rezistența inamicului. Apoi am trecut la urmărirea adversarului pe direcția Parád—Mátrabalia.

Cîte amiază, adversarul ne-a contraatacat cu infanterie și tancuri. Noi l-am primit cu foc asupra pistolarilor ce înșoțeau blindantele. Bateriile de artilerie și artilerie antitanc ne-au venit în ajutor, executînd trageri de baraj. Cîteva coloși de oțel au luat foc. Inamicul a introdus în luptă aviația. Cîteva escadrile, trecînd în zbor razant pe deasupra noastră, ne-au mitraliat și bombardat puternic. Au intervenit bateriile a.a. și aviația sovietică. Prin efortul comun al acestor unități, contraatacul dușman a fost oprit cu pierderi mari pentru inamic.

În zilele următoare am continuat ofensiva în Munții Matra, urmărind forțele adversarului în retragere spre Sálgatorján.

43. Caporal Eamnoil Balotă⁴³: Ruperea poziției a treia de apărare a Budapestei

După luptele pentru eliberarea teritoriului național, Regimentul 7 artilerie grea a luat parte la bătăliile pentru eliberarea Ungariei și la 28 decembrie 1944 se afla în dispozitiv în fața Budapestei. Eu făceam parte din bateria a 5-a, comandată de locotenentul Victor Ionescu, secția a 2-a de sub comanda sublocotenentului Ioan Pănoiu.

Pentru a se evita pierderile inutile de vieți omenești, cit și distrugerea orașului, comandamentul sovietic a dat un ultimatum apărătorilor capitalei maghiare din zona de est, cerîndu-le să capituleze. Comandamentul hitlerist a refuzat, deși aceasta echivala cu nimicirea forțelor germano-maghiare și provocarea de mari daune populației civile din zona încercuită.

⁴² Vasile Chira din comuna Rus. În 1942 a fost încorporat în armata ungară, iar în iunie 1943 este trimis pe frontul de răsărit. După cîteva luni, pe timpul unui atac, a trecut, lîngă frontului la sovietici. La începutul anului 1944, a intrat voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”, fiind repartizat la Regimentul 1 infanterie. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru vitejia și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Vasile Chira a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

⁴³ Eamnoil Balotă s-a născut în Derșida. În martie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în vara anului 1942 este încorporat la Regimentul 7 artilerie grea din Sibiu. Cu această unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru faptele sale de arme, caporalul Eamnoil Balotă a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

Ca urmare a respingerii ultimatumului, luptele au fost reluate pe toată linia frontului. Atacul forțelor sovietice și române urmărea ruperea poziției a treia de apărare a inamicului și pătrunderea în capitala Ungariei.

Corpului 7 armată i s-a încredințat misiunea de a lichida grabnic rezistența inamică de la Cinkota, a străpunge fortificațiile dușmane în acest sector și a înainta pe direcția Cinkota-Budapesta. Pentru îndeplinirea misiunii, generalul Nicolae Șova a hotărât ca Divizia 2 infanterie să atace localitatea pe la est, iar Divizia 19 infanterie, pe la sud.

Atacul asupra puternicei rezistențe dușmane a fost precedat de o masivă pregătire de artilerie, la care au participat: artileria diviziilor 2 și 19 infanterie, regimentele 1 și 7 artilerie grea, Divizionul 64 artilerie și Regimentul 114 antitanc sovietic. Focul năpraznic al artileriei a bătut îndelung pozițiile dușmane. Exploziile nu mai conțineau. Pământul, mușcat și răscolit, era acoperit de fum amestecat cu o ceață deasă. Lucrările de fortificații, lovite de nenumărate ori, au fost parțial distruse. Rețelele de sîrmă, smulse de exploziile proiectilelor și a minelor de infanterie.

După pregătirea de artilerie, unitățile au pornit la atac. Regimentul 1 dorobanți, cu ambele batalioane în linia întâia, s-a avîntat în luptă, acționînd spre vest, pe direcția loviturii principale a Diviziei 2 infanterie. Sub acoperirea unui strat gros de ceață, care învălnia zona operațiilor militare, batalioanele s-au apropiat de pozițiile adversarului. Focul mitralierelor și armelor automate s-a declanșat nemicitor asupra inamicului. Ostașii români, ascunși în apropierea tranșelor și gropilor individuale, unde era concentrată apărarea dușmană, au atacat cu grenade. Asaltul s-a desfășurat cu o mare violență și tenacitate. Cu baioneta și grenada, dorobanții dezlănțuți au nimerit rezistența fascistă.

De la liziera de est a satului, adversarul deschide un foc intens de arme automate, artilerie și branduri. Subunitățile de dorobanți străbat prin grindina de foc, apropiindu-se de pozițiile inamice. Ni se cere să intervenim prin trageri de neutralizare asupra bateriilor dușmane. Salvele noastre pornesc năpraznic și lovesc pozițiile inamice. Sub acoperirea focului nostru, compania a 6-a, de sub comanda locotenentului de rezervă Sever Silniceanu, reușește să ajungă la 40 metri de marginea satului Cinkota, în fața rețelelor de sîrmă ghimpată. Asupra subunității s-a declanșat o puternică ploaie de gloanțe, fixînd-o la teren. Printre cei căzuți eroic în luptele purtate lângă Cinkota, se numără și locotenentul Silniceanu, lovit mortal de rafalele unei mitraliere, în timp ce încerca să taie, cu lopata, rețelele de sîrmă ghimpată.

Intervenim din nou cu trageri de neutralizare asupra bateriilor dușmane și a forței vii, sprijinind înaintarea batalionului 1 din Regimentul 1 dorobanți. Subunitățile batalionului au pătruns în localitate, iar la liziera sudică a așezării a ajuns Regimentul 96 infanterie. Prin lupte de o mare violență și atacuri la baionetă, Regimentul 1 dorobanți a înaintat în Cinkota dinspre est pe mai multe direcții, în timp ce dinspre sud pătrundeau în localitate subunitățile Regimentului 96 infanterie. În interiorul așezării, luptele au durat cîteva ore. Împotriva adversarului, care opunea o rezistență desperată, dorobanții și infanteriștii români au dovedit înalte virtuți ostășești. Inamicul a fost nimerit. O parte dintre adversari s-au predat, iar alții au scăpat cu fuga spre Budapesta.

În timpul luptelor, din rîndurile artileriștilor au căzut mai mulți răniți și morți. În poziția bateriei noastre a căzut un proiectil de artilerie. Explozia acestuia ne-a distrus aparatele de ochire de la o piesă și a rănit grav doi servanți, pe unul l-a spintecat la piept, iar pe al doilea l-a lovit la umăr.

Victoria de la Cinkota a marcat ruperea apărării dușmane pe ultima poziție din fața capitalei maghiare. Odată cu străpungerea acesteia, acțiune la care Regimentul 7 artilerie grea și-a adus prețioasa-i contribuție, Corpul 7 armată avea drumul deschis spre periferiile estice ale Budapestei.

44. Soldat Ioan Micle⁴⁴: Cu artileria grea în capitala Ungariei

După luptele purtate pentru eliberarea teritoriului național, Regimentul 7 artilerie grea din Corpul 7 armată a continuat ofensiva pe teritoriul Ungariei, iar la 31 decembrie 1944 se afla în fața Budapestei. Eu am făcut parte din bateria a 4-a, divizionul 2, unde îndeplineam funcția de servent. Împreună cu mine au mai fost sălăjenii Vasile Bălan din Jibou, Ioan Rusan

⁴⁴ Ioan Micle din Cristolțel, din cauza teroarei horthyste, în 1942 se refugiază în România, iar în martie 1944 este mobilizat la Regimentul 7 artilerie grea din Corpul 7 armată. Cu această unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru devotamentul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Ioan Micle a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

din Solomon și Ioan Runcan din Gîrcei, toți cu gradul de soldat. În cursul nopții am săpat amplasamente pentru piese. Pămîntul înghețat ne-a dat mult de lucru. La aceasta s-au mai adăugat un ger năpraznic și un vînt subțire care ne frigea obraji și minile.

În dimineața de Anul Nou 1945, regimentul nostru a luat parte la pregătirea de artilerie. Proiectilele și obuzele s-au revărsat asupra pozițiilor inamice, săpînd pînă adînci. Subunitățile de pușcași au pornit la atac. Asupra lor, inamicul a declanșat un foc puternic de arme automate din adăposturi și de la geamurile clădirilor. Infanteriștii s-au oprit, adăpostindu-se. Au intervenit mitralierele și puștile-mitraliere, dar fără efectul așteptat. Adversarul continua să tragă un foc violent de infanterie asupra alor noștri. Ni s-a cerut să intervenim în sprijinul infanteriei. De îndată, tunurile au executat trageri de neutralizare asupra cuiburilor de foc. Unele proiectile au perforat zidurile clădirilor, unde se adăpostea inamicul. Exploziile, prin suflu și schije, precum și prin dărîmarea unor pereți, au nimicit rezistența dușmană.

Dînd atac după atac, în cursul zilei, subunitățile de pușcași au înaintat cîteva sute de metri, punînd stăpînire pe două străzi din cartierul Keleti.

În zilele și nopțile următoare, bateriile noastre n-au avut o clipă de odihnă. După pregătirea de artilerie, executam foc de însoțire pentru a neutraliza forțele inamice.

La 8 ianuarie, prin lupte crîncene, adesea corp la corp, subunitățile Regimentului 31 dorobanți au ajuns pînă la calea ferată care trece între Hipodrom și cazarma Franz Jozeph. În sprijinul lor, am executat trageri de neutralizare asupra pozițiilor dușmane. În cursul zilei n-am cunoscut liniștea. Cînd terminam o tragere, aproape imediat trebuia să executăm alta împotriva adversarului, care se apăra cu înverșunare.

A doua zi, 9 ianuarie, am sprijinit cu foc atacul Regimentului 31 dorobanți, care ducea lupte grele pentru cucerirea cazarmii Franz Joseph.

Urmărind inamicul spre vest, am continuat ofensiva de-a lungul căii ferate dintre Hipodrom și cazarma Franz Joseph, pînă la 15 ianuarie, cînd ne-am apropiat la 2 km de Dunăre. În noaptea de 15/16 ianuarie, unitățile Corpului 7 armată român au fost scoase din linia întâia, regrupate și a doua zi au pornit în marș spre frontul din Cehoslovacia.

45. Locot. colonel Iacob Birjac⁴⁶: În luptele de la Budapesta

În seara zilei de 31 decembrie 1944, Regimentul 1 artilerie grea, de sub comanda colonelului Alexandru Dobriceanu, se afla în dispozitiv la periferia Budapestei, cu divizionul de obuziere în zona nord-est Josefvároș, în sprijinul direct al Regimentului 26 infanterie, iar cu divizionul de tunuri lungi în zona est Kőbánya, în sprijinul Diviziei 9 cavalerie. Orașul se întindea în fața noastră cu acoperișurile sale multicolore, cu coșurile fabricilor și liniile sale de cale ferată. Trupele germane și maghiare erau amplasate pe rambleul căii ferate.

Dimineața Noului An 1945 se anunța cețoasă și geroasă în bateriile de artilerie. Servanții stăteau lîngă piese imbrăcați cu mantăi, cojoace și căciuli, care să-i apere de frig. O comandă scurtă îi trezi pe toți. Fiecare trecu la postul său.

La ora „H” am început tragerile de neutralizare asupra pozițiilor inamice identificate pe calea ferată dintre Rákossalva și Kőbánya. Cînd am lungit tirul, infanteriștii și cavaleriștii au pornit din gropile individuale la atac. Înaintînd vijelios spre pozițiile dușmane, subunitățile române au fost primite cu foc de arme automate, aruncătoare și artilerie.

Am intervenit cu trageri de neutralizare asupra primelor rezistențe inamice, reducîndu-le, pe alocuri, la tăcere.

Pînă în seara zilei de 1 ianuarie 1945, unitățile române au ajuns pe calea ferată Rákossalva—Kőbánya. Era un succes remarcabil. Fusese sfărîmată ultima centură de apărare a capitalei ungare, deschinzîndu-se drum spre interiorul ei.

În cursul nopții de 1/2 ianuarie, dispozitivul Corpului 7 armată a fost reorganizat, introducîndu-se în eșalonul unu și Divizia 2 infanterie.

Pentru 2 ianuarie, Regimentul 1 artilerie grea se afla în poziție înapoia unităților de

⁴⁶ Iacob Birjac s-a născut în 1924, în Zalău, a urmat cursurile liceale și cele ale Școlii militare de ofițeri activi de artilerie din Pitești, promoția 1944. Avansat sublocotenent la 1 iulie 1944, a fost repartizat la Regimentul 1 artilerie grea, în funcția de comandant de secție, în bateria 1-a. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru devotamentul și curajul cu care a luptat în războiul antihitlerist, sublocotenentul Iacob Birjac a fost distins cu ordinul „Corcova României”, medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”. După război, a rămas în cadrul active ale armatei, fiind avansat pînă la gradul de locotenent-colonel.

infanterie și cavalerie, cu divizionul 1 în sprijinul Diviziei 9 cavalerie, avind o baterie rezervată pentru Regimentul 96 infanterie, și cu divizionul 2 în sprijinul Grupării colonelului Niculescu.

Infanteria și cavaleria au pornit la atac la ora 9,30. Cum distanțele pînă la pozițiile de apărare inamice erau foarte mici, românii au trecut direct la asaltul primelor clădiri în care era baricadat dușmanul. Grupele de asalt ale batalionului 1 din Regimentul 96 infanterie au înaintat pe strada Heves, pînă la întretărirea căii ferate și valea Rákos, unde o baricadă i-a oprit. Imediat am intervenit cu focul artileriei, nimicind cuiburile de arme automate care trăgeau din clădirile laterale. Sub protecția focului artileriei și armelor automate, baricada a fost înlăturată. În același timp, pionierii au trecut la deminarea străzii pe locul văii Rákos.

În zilele următoare, pînă la 15 ianuarie, Regimentul 1 artilerie grea a luat parte la luptele din capitala Ungariei, contribuind prin focul său prompt și precis la distrugerea rezistențelor dușmane pe direcția de înaintare a Corpului 7 armată și la eliberarea Budapestei.

46. Soldat Alexandru Ploscar⁴⁶: În misiuni de bombardament

Escadrila 17 bombardament ușor din Flotila 2 informații, din care făceam parte, îndeplinind funcția de trăgător, în perioada 25–31 august 1944 se afla pe aerodromul Pogoa-nele de lingă Buzău. Pe parcursul a trei zile, între 25–27 august, escadrila a executat misiuni de bombardament asupra unităților hitleriste din zona Otopeni–Băneasa, precum și asupra convoaielor de vase inamice care se retrăgeau pe Dunăre.

La 28 august, escadrila a fost dislocată pe aerodromul din Alba Iulia. Timp de peste trei săptămîni am luat parte la luptele împotriva trupelor adverse, bombardînd dispozitivul acestora din zona Tirgu Mureș, Tîrnăveni, Turda, Cluj; am bombardat și mitraliat coloanele dușmane de pe șoselele din zonă, gările Cluj și Apahida, după cum și garniturile de tren de pe calea ferată.

Prin 21 septembrie ne-am mutat pe aerodromul din Turda, de unde zilnic, pînă la 5 octombrie, am îndeplinit misiuni de luptă, bombardînd trupele inamice din zona Cluj, Mărtinești, Ceanu Mic, asupra gărilor de la Someșeni, Apahida, Gherla și pe comunicațiile de retragere ale dușmanului dinspre Cluj și Tirgu Mureș, spre Carei și Satu Mare.

După eliberarea teritoriului național de către trupele române și sovietice, escadrila a fost mutată pe aeroportul Oradea, de unde a acționat prin trageri cu armamentul de la bord și prin bombardament asupra forțelor inamice, din zona Nyiregyháza, Debrecin, Tisa mijlocie, Komárom, Budapesta, producîndu-i adversarului mari pierderi umane și materiale.

Pe la sfîrșitul lunii decembrie, escadrila a fost dislocată pe aerodromul din Mișcolț. De aici, noi am acționat pe cursurile riurilor Rimava și Ipel, în folosul Armatei 27 sovietice, care ataca spre Lucenec. De la mijlocul lunii ianuarie 1945, am îndeplinit misiuni de bombardament pe cursul superior al Hronului, la Banská Bystrica, pe riul Vah, la Trenčín, pe apa Moravei, la Brno, în sprijinul armatelor române și sovietice.

În timpul misiunilor, în mai multe rînduri, am fost atacați de bateriile de artilerie a.c. inamice și ne-am înfruntat cu aviația dușmană. De fiecare dată, am izbutit să ne îndeplinim misiunea și să ne reîntoarcem cu bine la bază, cu toate că în jurul nostru se auzeau nume-roase gloanțe și schije care, uneori, au mușcat din corpul avionului.

47. Soldat Alexandru Bălan⁴⁷: Luptele de pe Bulevardul Hungária

În seara zilei de 11 ianuarie 1945, Regimentul 7 artilerie grea, comandat de colonelul Vasile Danacu, se afla în dispozitiv în apropiere de Bulevardul Hungária din Budapesta.

⁴⁶ Alexandru Ploscar din Poiana Blenchii, în octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în vara anului 1943 a fost încorporat la Flotila 2-a informații și bombardament ușor. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotamentul și eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, soldatul Alexandru Ploscar a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

⁴⁷ Alexandru Bălan, fiu lui Simion și Rozalia, s-a născut la 10 octombrie 1922, în satul Clumeni și domiciliază în Jibou. În octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar la 27 noiembrie 1941 este încorporat la Regimentul 7 artilerie grea din Sibiu. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru curajul și devotamentul cu care a luptat pe front, soldatul Alexandru Bălan, a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” clasa a 3-a, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

Eu făceam parte din bateria a 6-a, comandată de căpitanul Alexandru Munteanu, de loc din Codlea, secția a 2-a de sub comanda locotenentului Vasile Rusu. Împreună cu mine mai erau sergentul Teodor Runcan din comuna Gîrcei—Sălaj, sergentul Augustin Graur din Săliște—Dej și fruntașul Ioan Stănciulea din Sărata—Păgăraș.

Pentru a nimici dușmanul care continua să se apere cu desperare în interiorul Buda-pestei, Comandamentul Frontului 2 ucrainean a constituit o grupare de forțe, alcătuită din Corpurile 30 și 18 armată sovietice, și Corpul 7 armată român. Misiunea Grupării „Buda-pesta” era să lichideze rezistența forțelor hitleristo-horthyste din capitala maghiară, situate la est de Dunăre.

Corpul 7 armată, aflat în centrul dispozitivului de atac, trebuia să dea lovitura principală cu flancul stîng, pe direcția Gara de Est—Bulevardul Rákóczi și, în cooperare cu marile unități sovietice, să elibereze centrul orașului. În fața Corpului 7 armată român se apărau Divizia 10 infanterie ungară și Divizia 13 blindată germană.

În vederea îndeplinirii noii misiuni, generalul Nicolae Șova, comandantul Corpului 7 armată, a hotărît ca printr-un atac de front să înfrunce adversarul pe aliniamentul clădirilor de la vest de calea ferată, în timp ce, printr-o manevră largă, pe la flancul stîng, o grupare de forțe avea să întoarcă apărarea acestuia. Atacul de front a fost încredințat Diviziei 2 infanterie — cu Regimentul 1 dorobanți și Regimentul 26 infanterie, Diviziei 19 infanterie — cu Regimentul 96 infanterie; iar misiunea de întoarcere a dușmanului a revenit grupării alcătuită din Divizia 9 cavalerie, Regimentele 94 și 95 din Divizia 19 infanterie, și Regimentul 31 dorobanți din Divizia 2 infanterie.

Regruparea forțelor s-a făcut în cursul nopții de 11/12 ianuarie. Deși timpul era ploios și cîmpul de luptă iluminat intens de rachetele adversarului, mișcările de trupe au fost încheiate la vreme.

În dimineața zilei de 12 ianuarie, Regimentul 7 artilerie grea a participat la pregătirea de artilerie. Proiectilele și obuzele noastre au lovit puternic dispozitivul inamic de pe strada Hungaria și pe străzile Samsay și Egressi. Cînd am oprit tirul, Regimentul 1 dorobanți, cu batalioanele în linie, a pornit la atac. Mitralierele și armele automate acopereau înaintarea subunităților. Inamicul se apăra cu înverșunare. Casele fuseseră transformate în puternice cuiburi de rezistență. Ostașii români s-au avîntat asupra clădirilor, de unde venea ploaia de gloanțe dușmane. Cu multă greutate și sacrificii, dorobanții se apropiară de ziduri. Prin ușile și geamurile sparte prin puterea armelor, luptătorii români s-au năpustit înăuntru. Cu baioneta și grenada, au curățat de fasciști odaie cu odaie.

Prin curți și peste ziduri, dorobanții au asaltat inamicul din clădirile următoare. Focurile de arme răbufneau peste tot cu intensitate diferită. Am intervenit cu trageri de neutralizare, nimicind cîteva cuiburi de rezistență dușmane. Se auzeau țipete, vaiete, uși zdrobite, explozii de proiectile, bombe și grenade. Urmărî cîteva clipe de liniște, după care lupta începu pentru alte clădiri. Din nou, tunurile noastre au intervenit cu focul lor neîndurător. Prin zidurile sparte, dorobanții pătrundeau în interiorul clădirilor. După cîteva ceasuri de lupte îndrîjite, dorobanții au ajuns la Bulevardul Hungaria. În fața lor, inamicul opunea o rezistență îndrîjită cu focul armelor automate și al tunurilor antice de pe tancete, de la blocurile din Bulevardul Hungaria. Ni s-a cerut să executăm trageri asupra adversarului și să-l neutralizăm. Imediat bateriile au tras cîteva salve, zdrobind cuiburile de foc inamice.

Cîte seara zilei de 12 ianuarie, Regimentul 1 dorobanți, sprijinit de bateriile noastre, prin lupte grele, a ajuns cu subunitățile pe aliniamentul străzii Ștefania. Peste zi, dorobanții au înaintat vreo 350 m și au cucerit 90 blocuri de case și o fabrică de măști. În timpul luptelor, regimentul nostru a pierdut mai mulți morți și răniți. În bateria noastră au căzut cîteva proiectile dușmane. Explozia acestora l-a șocat pe un soldat, iar șchelele au lovit pe mai mulți servanți, printre care m-am numărat și eu. Mie mi-a fracturat brațul stîng. Evacuat la spital, după operație și două luni de spitalizare, m-am reîntors la unitate, pe frontul din Cehoslovacia.

48. Soldat Simion Gheție⁴⁶: *Lîngă Hipodromul din Budapesta*

După lupte deosebit de grele, purtate de-a lungul a două săptămîni în interiorul Buda-pestei, la 14 ianuarie 1945, Regimentul 96 infanterie se afla în dispozitiv lîngă Hipodromul Mic.

⁴⁶ Simion Gheție din comuna Perii Vadului, în octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în septembrie 1943 este încorporat la Regimentul 96 infanterie și repartizat la compania a 5-a. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor ger-

În fața noastră, adăpostite în clădiri și în puternice lucrări de fortificații, se apărau cu înverșunare subunități inamice.

În noaptea trecută a nins un strat gros de zăpadă, iar dimineața se făcuse un ger puternic, accentuat de un vânt subțire, care bătea dinspre Dunăre.

Grăbite, dis-de-dimineață, armele au început să bată. Am pornit la atac. De-abia am făcut câțiva pași și adversarul ne-a primit cu foc de la ferestrele unei case vecine, cu două etaje. Alte câteva încercări, de asemenea, n-au reușit. Cuibul de foc dușman, adăpostit în clădire, ne interzicea înaintarea.

Primind misiunea să nimicim punctul de rezistență inamic, am acționat împreună cu soldații Petru Elin și Gheorghe Roșet, amindoi bănațeni de loc. Ne-am apropiat de clădire, încercînd să pătrundem în interior. Dar ușa de la intrare era blocată. Cînd ne-am apropiat de intrare, asupra noastră s-a abătut un snop de gloanțe. Am trecut în spatele casei, însă nici aici n-am găsit altă posibilitate de a pătrunde înăuntru, decît pe geam. Cum acestea erau aparate de adversar, am dezamorsat o grenadă și am aruncat-o pe geam. După explozie, am pătruns în interior. În cameră am găsit doi soldați germani răniți de schije. Dintr-o încăpere alăturată, prin ușă, s-a tras asupra noastră. Cu patul armei am izbit ușa și cînd aceasta s-a deschis, am aruncat grenada, gata pregătită. Aici era un singur soldat, prăbușit pe podea și plin de sînge. I-am luat arma și am urcat la etaj. Pe scări am fost primiți cu foc. Am tras și noi câteva gloanțe, care au ricoșat din perete. În timpul acesta, unul din soldații care mă însoțea s-a așezat pe scări în urmărirea inamicului. Am pornit și noi după el în goana mare. Grenadele le aveam la îndemînă. După câteva explozii, în camerele de la etaj s-a făcut liniște. Cînd am ajuns la nivelul al doilea, adversarul ne-a primit cu grenade și foc de pistol-mitralieră. Ne-am adăpostit după zidul de la pereții scărilor. Am ripostat imediat. Exploziile grenadelor au nimicit cuibul de rezistență dușman. Lîngă pușca-mitralieră, care ne făcuse atîtea greutăți, erau doi soldați prăbușiți jos. Unul dintre ei, deși căzut, avea în mînă un pistol-mitralieră. În clipa cînd am sărit asupra lui să-l dezarmez, a apăsat pe trăgaci. Gloanțele m-au lovit în piciorul stîng.

Am căzut. Apoi m-am tirat pînă la dușmanul aflat pe podea. I-am smuls arma din mînă. În sprijinul meu a venit unul din cei doi soldați.

Plutonul nostru a continuat atacul spre Hipodromul Mic, unde, prin lupte grele, a învins rezistența inamică.

În timpul acesta, eu am fost dus la punctul de prim-ajutor și evacuat la spital. După trei luni, m-am reîntors la unitate, pe frontul din Cehoslovacia.

CAPITOLUL 4

RELATĂRI PRIVIND LUPTELE PENTRU ELIBERAREA CEHOSLOVACIEI

1. Caporal T. R. Traian M. Secheș: În luptele de la Buzica

După luptele deosebit de grele purtate la Orba de Mureș și Turda, unde printre cei căzuți la datorie s-a numărat și locotenent-colonelul Petru Popa, comandantul unității, Regimentul 92 infanterie, din Divizia 18, a participat la ofensiva pe teritoriul Ungariei, iar la 17 decembrie 1944 a trecut frontiera ungaro-cehoslovacă și se afla în apropiere de localitatea Buzica.

mane din Banat și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și bărbăția cu care a luptat în război, soldatul Simion Gheție a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

¹ Traian Secheș din Șimleu Silvaniei, învățător, în 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 1943 este încorporat la Regimentul 92 infanterie din Orăștie. Cu această unitate a luat parte la acțiunea de dezarmare a trupelor germane de pe aeroportul Balomir în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru eroismul cu care a luptat în război, caporalul T. R. Traian Secheș a fost decorat cu medaliile „Serviciul credincios”, „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

În fața unității noastre erau dispuse subunități din Divizia 24 infanterie ungară și subunități germane, care dispuneau de lucrări puternice de fortificații și se apărau cu dirzenie.

A doua zi dimineața, 18 decembrie, luptele au reinceput cu mare violență. În cadrul pregătirii de artilerie, tunurile și brandurile au bătut cu foc pozițiile inamice. Proiectilele și bombele loveau neîncetat pământul acoperit cu zăpadă. Pliurile făcute de ele se vedeau peste tot. Cînd artileristii au lungit tirul, noi am debarșat de pe baza de plecare. După cîteva salturi, am fost opriți de gloanțele dușmane. Pe cînd ne pregăteam să reluăm înaintarea, adversarul a dezlănțuit un foc puternic de artilerie și branduri asupra noastră. Exploziile au aruncat peste noi pămînt amestecat cu zăpadă și schije. Cînd focul s-a mai rărit puțin, pornim la atac. Trecem printre gloanțele și schije, care ne șuieră pe la urechi. Cîteva dintre noi cad, înroșind zăpada cu singele lor. Cei rămași în picioare, pătrundem în dispozitivul inamic. Trecem printre rețelele de sîrmă. O mină face explozie, rănind grav doi soldați. Iată-ne ajunși în fața adăposturilor dușmane. Grenadele zboară în aer și cad ușor în liniile inamice. După explozia lor, sîrim la asalt. Cu baioneta și patul puștii nimicim rezistența dușmană.

În cursul zilei am dat numeroase atacuri, reușind, prin lupte grele, să ne apropiem de liziera satului, unde adversarul se apăra din toate puterile. Spre seară, am izbutit să intrăm în localitate. În interiorul așezării, luptele au durat pînă noaptea tîrziu. După miezul nopții, inamicul, care încă mai dispunea de mult armament antitanc și antiaerian, fiind amenințat cu încercuirea, s-a retras spre nord. Noi, de îndată, am pornit în urmărirea lui spre Velika Ida.

În timpul luptelor de la Buzica din rîndurile noastre au căzut mai mulți morți și răniți. Printre aceștia s-a aflat și bravul căpitan Gheorghe Spiridon, secerat de o rafală de mitralieră, pe cînd își conducea compania la asalt.

2. Soldat Dionisie Lazăr²: La Buzica în Cehoslovacia...

Urmărind inamicul în retragere, Regimentul 18 infanterie din Divizia 18 a ajuns în seara zilei de 17 decembrie 1944 pe aliniamentul de la sud de Buzica.

Adversarul, care se afla dispus în fața noastră, amenajase din timp cu lucrări genistice localitatea Buzica și înălțimile dominante, de unde se apăra cu îndrăjire.

În cursul nopții de 17/18 decembrie am continuat lucrările genistice. Lucrul mergea greu pentru că pămîntul era înghețat și termometrul arăta minus 25 de grade.

Dimineața zilei de 18 a început cu pregătirea de artilerie. Noi urmăream tragerea, așteptînd momentul debarșării din poziția de plecare. O rachetă cu cinci steluțe galbene ne semnalează pornirea la atac. Sub acoperirea focului de artilerie și al armelor automate, ieșim în fugă din adăposturi, înaintînd spre dispozitivul dușman. După cîteva salturi, adversarul ne primește cu foc de infanterie și branduri grele. Ne adăpostim în zăpadă și în denivelările pămîntului înghețat. În jurul nostru cad o mulțime de bombe, în timp ce pe deasupra se aude zumzăitul gloanțelor. Schije le-au lovit în spate, rănindu-l grav, pe un soldat din grupa noastră. Cînd focul se mai rărește, începem înaintarea. Ne vin în sprijin bateriile de artilerie și aruncătoare. Proiectilele și bombele lovesc pozițiile inamice, împrăștiind pămînt și schije pe o rază destul de mare. Reluăm înaintarea și, prin ploaia de gloanțe și schije dușmane, ne apropiem de pozițiile acestuia. Trecem prin rețelele de sîrmă ghimpată, prin culoarul deschis de soldatul Ioan Popa, de loc din județul Cluj, refugiat și el în România din teritoriul cedat Ungariei în toamna anului 1940, din cauza teroarei horthyste. Depășim și zona minată, apropiindu-ne de adăposturile germane. Cu grenada și baioneta am pătruns în liniile adversarului, unde, prin lupte corp la corp, înfrîngem rezistența acestuia.

Fără o clipă de răgaz, trecem la urmărirea inamicului, dînd atac după atac și stăvilind cu bărbăție trei contraatacuri dușmane cu infanterie și tancuri. Prin lupte crîncene, care au durat pînă noaptea tîrziu, am reușit să nimicim inamicul din Buzica și să eliberăm această localitate.

În timpul unui atac am fost rănit, împreună cu mulți alții. Căzut în zăpadă, am rămas acolo pînă în dimineața zilei de 19 decembrie. Din cauza gerului mi-au degerat ambele picioare.

² Dionisie Lazăr din Frîncenii de Piatră, din cauza teroarei horthyste, în octombrie 1940, se refugiază în România, iar în octombrie 1942 este încorporat la Regimentul 83 infanterie din Turda. Cu această unitate și apoi cu Regimentul 18 infanterie, a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotamentul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Dionisie Lazăr a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

Dus la postul de prim-ajutor și evacuat la spital, am fost operat și tratat la picioare. Pește două luni, cind mi s-au vindecat rănilor, am fost declarat invalid de război și demobilizat.

3. Soldat Ioan Opriș³: *Luptele de la Velika, pe Ipel*

La 31 decembrie 1944, Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte se afla în dispozitiv lîngă localitatea Polytárnok, la sud-est de riul Ipel, cu misiunea ca în ziua de 1 ianuarie 1945 să treacă riul.

În cursul nopții Anului Nou, nimicind rezistențele inamice, batalionul a forțat riul Ipel, cu albia lui largă, sinuoasă și plină de băltoace. Trecerea s-a făcut pe două punți. Odăată ajunși dincolo de riul, am ocupat poziție, cucerind un mic cap de pod. Înaintea noastră trecuse riul Batalionul 15 vînători de munte. Inamicul surprins, și-a revenit abia cînd noi am ajuns la șoseaua de pe malul de vest. Hitleriștii au dezlănțuit asupra noastră un foc ucigător cu tot armamentul de infanterie. Era prea tirziu. Noi ne aflam deja amplasați la teren în capul de pod.

Exploataind succesul, am trecut Ipelul și celelalte subunități și unități ale Diviziei 2 munte. Prin lupte grele am înaintat în dispozitivul dușman, cucerind înălțimile de la vest de riul.

Continuînd ofensiva spre cota 241 la 3 km sud-vest de Velika, am fost opriți cu foc puternic de la inamic. În fața noastră, adversarul era bine fortificat. El dispunea de rețele de sîrmă, cîmpuri de mine și cazemate. Timp de două zile am dat atac după atac, fără să putem cucerii înălțimea cu această cotă. În 2 ianuarie s-a acționat prin învăluire. În timp ce o subunitate ataca de front, distrăgînd atenția inamicului, cu un pluton s-a executat o manevră pe la flancul drept. Ajunși în spatele rezistențelor germane, vînătorii de munte au pornit la atac. Cu grenadele am asaltat dușmanul din cazemate, nimicindu-l. Geniștii au deminat terenul și au realizat culoare prin rețelele inamice.

În timpul luptelor, gloanțele și schije de dușmane ne-au provocat multe pierderi. Din grupa mea au căzut doi morți și trei răniți, înroșind zăpada cu singele lor.

Pe cînd noi cuceream cota 241, celelalte batalioane de vînători de munte din Divizia 2 munte, prin lupte deosebit de grele, au cucerit localitatea Velika.

4. Plutonier Nicolae Zăprîțan⁴: *De la Planitske Dravce la Halič*

La 10 ianuarie 1945, Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte, urmărind inamicul în retragere, se afla în dispozitiv la 2 km nord de localitatea Planitske Dravce, pe frontul din Cehoslovacia. Misiunea noastră era să înaintăm pe direcția Halič și, nimicînd rezistența dușmană, să învăluim pe la vest forțele acestuia din zona orașului Lučenec, sprijinind astfel trupele sovietice care atacau frontal localitatea amintită mai sus.

În cursul zilei de 11 ianuarie, s-au făcut recunoașteri amănunțite, batalionul fiind gata să intre în acțiune.

A doua zi dimineata, după o puternică pregătire de artilerie, la orele 10,50 subunitățile au declanșat atacul asupra pozițiilor germane. Primiți cu foc, vînătorii de munte s-au oprit, adăpostindu-se în zăpadă. Artileria și brandurile noastre ne-au venit în sprijin, executînd trageri asupra cuiburilor de foc inamice. Noi am reluat atacul, apropiindu-ne de lîniile hitleriste. Adversarul a deschis un foc puternic de mitraliere și branduri grele, producîndu-ne mari pierderi. Zăpada a început să se înroșească de singele vînătorilor de munte. În apropiere de mine au căzut două bombe de brand. Suflul lor m-a aruncat într-un troian de zăpadă,

³ Ioan Opriș s-a născut la 3 septembrie 1920, în comuna Treznea și domiciliază în Zalău. În iunie 1942 dezertează din armata maghiară, refugiindu-se în România. Înrolat în Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte, cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru curajul și bărbăția cu care a luptat în război, soldatul Ioan Opriș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”. În anii de după război, a activat în M.A.I., fiind avansat pînă la gradul de maior.

⁴ Nicolae Zăprîțan s-a născut în 1912, în Zalău și a făcut parte din cadrele Batalionului 7 vînători de munte cu gradul de sergent-major. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de armă, plutonierul Nicolae Zăprîțan a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”. În 1971, Nicolae Zăprîțan s-a stins din viață.

iar pe doi soldați, schijele lor i-au rănit grav. Cînd focul a început să se mai rărească, am continuat să progresăm. Apropindu-ne de poziția inamică, am aruncat grenadele. La cîteva secunde după explozie, am țîșnit la asalt, cu baioneta. S-a încins o luptă aprigă corp la corp. Nimicînd rezistența dușmană, am pus stăpînire pe poziție.

Urmărind adversarul, am continuat să înaintăm spre nord. După vreo sută de metri, am fost opriți cu foc din spatele unei stînci. Ne-am adăpostit. Folosind cu iscusință formele de teren, doi vînători de munte s-au infiltrat în flancul cuibului de foc. De acolo, aruncînd grenadele, bravi ostași ne-au deschis drumul. Unul dintre ei a fost lovit de focul dușman la umăr și rănit grav.

În următoarele două zile, am continuat ofensiva. Inamicul se apăra cu înverșunare din amplasamente puternic fortificate. Cum înaintarea de front nu era posibilă din cauza focului dușman de infanterie amplasat în locuri dominante, care ne producea mari pierderi, vînătorii au început să acționeze prin infiltrări în spatele punctelor de rezistență, prin gurile dintre subunități. Fixat din față și lovit din spate, dușmanul era mai ușor nimicit.

Timp de aproape trei săptămîni, prin lupte grele am înaintat spre Halič, localitate în fața căreia adversarul era puternic fortificat. Aici luptele au avut o mare intensitate, în timp cîrora din rîndurile noastre au căzut un mare număr de morți și răniți.

5. Soldat Vasile Rus⁵: Luptele de la cota 328 din Munții Javorina

La 11 ianuarie 1945, Regimentul 2 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu – Debrețin” se afla în dispozitiv în Munții Javorina din Cehoslovacia, în contact cu inamicul. Pe flancuri, marea unitate era încadrată de unități sovietice din Corpul 49 armată. Terenul din fața noastră prezenta o creastă lungă, parțial împădurită, care direcționa ofensiva trupelor române dinspre Potor spre S. Brezova.

Forțele germane care se găseau în fața noastră dispuneau de un sistem puternic de fortificații de campanie, de unde executau un foc violent, interzicînd înaintarea unităților noastre.

Toată ziua a nins. Spre seară a început să bată vîntul, troienind zăpada. Noaptea a fost un ger năpraznic. Noi ne-am făcut mici gropi în zăpadă, unde, înfășurați în mantăi, așteptam cîteva minute, pînă cînd frigul pătrunzător, ne obliga să ne mișcăm. Către dimineață s-a lăsat ceață.

În 12 ianuarie, cînd au mijit zorile dimineții, liniștea s-a spart. A început pregătirea de armerie. Tunurile și brandurile au executat trageri de neutralizare asupra dispozitivului inamic. Proiectilele și bombele loveau puternic fortificațiile dușmane. Imediat am pornit la atac. Întîmpinați cu foc, ne-am adăpostit în zăpadă. Artileria și brandurile au reluat tragerile. Sub acoperirea lor, am continuat înaintarea. După cîteva pași, focul inamic ne-a obligat să ne adăpostim. Gloanțele și schijele șuierau pe lîngă noi, involburînd zăpada. S-a cerut din nou artileriei să tragă asupra pozițiilor dușmane. Din nou am progresat vreo treizeci de pași. Urcușul devenea tot mai greu, atît din cauza focului dușman, cît și datorită zăpezii mari. Plutonul nostru ataca de front, distrăgînd atenția adversarului, în timp ce plutonul vecin se strecura printr-o adîncitură a terenului, pentru a cădea în flancul poziției inamice. Manevra reușind, am deschis un foc violent, lovind dușmanul din două părți. Prin lupte deosebit de grele am pătruns în dispozitivul inamic. Cu grenada și baioneta am reușit să nimicim rezistența adversarului și să cucerim înălțimea cu cota 328.

Am răsufolat adînc, ne-am șters nădușeala de pe față și în grabă am pornit la urmărirea forțelor hitleriste în retragere.

6. Soldat Florian I. Bîrsan⁶: Asaltul cotei 328 din Masivul Javorina.

La 11 ianuarie 1945, Regimentul 2 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu – Debrețin” se afla în dispozitiv în Munții Javorina, în contact cu trupele inamice. Adversarul din fața noastră dispunea de lucrări puternice de fortificații de campanie, unde se apăra cu înverșunare.

⁵ Vasile Rus din Chechiș, în 1942 a fost concentrat în armata maghiară pentru muncă. Pe la începutul lunii octombrie 1944, cînd aveau loc luptele din zona Debrețin, el a trecut linia frontului și a intrat voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”. Cu această mare unitate, a luat parte la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme, soldatul Vasile Rus a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

⁶ Florian Bîrsan s-a născut la 27 februarie 1904 în comuna Cehel. În 1941 a fost concentrat în armata maghiară la o unitate de muncă. Peste trei ani, în primăvara anului 1944 este trimis pe frontul de răsărit. La scurt timp, el a trecut linia frontului la sovietici, unde s-a înrolat

A doua zi, după o puternică pregătire de artilerie, am pornit la atac. Odată cu noi au declanșat ofensiva și unitățile sovietice de la flancuri, aparținând Corpului 49 armată. Inamicul ne-a primit cu foc violent de infanterie. Ne-am adăpostit în zăpadă. Cînd s-a reluat atacul, dușmanul a dezlănțuit asupra noastră un foc masiv de infanterie și artilerie. Gloanțele și schijele ne-au silit să ne adăpostim, producîndu-ne multe pierderi. Zăpada înaltă și înghețată s-a înroșit de sînge. Artileria și brandurile ne-au venit în sprijin. Beneficiind de acoperirea salvelor de artilerie, am continuat să înaintăm. Prin atacuri repetate, susținute cu focul mitralierelor și puștilor-mitraliere, ne-am apropiat de pozițiile inamice. Prin forța grenadelor și baionetelor am trecut la asalt, nimicind rezistențele dușmane.

După amiază am reluat ofensiva pe direcția înălțimii cu cota 328, unde adversarul dispunea de lucrări de fortificații, între care și cîteva cazemate. Inamicul de pe cotă ne-a produs multe și grele pierderi și ne interzicea înaintarea. După mai multe atacuri de front, care n-au dat rezultate, s-a recurs la manevrarea acestuia. În timp ce subunitatea noastră l-a fixat de front pe adversar, plutonul 2 a înaintat pe la aripa dreaptă, infiltrîndu-se la flancul punctului de rezistență dușman. La semnalul stabilit, am pornit la atac, lovind inamicul din două părți. Prins în cleștele nostru de foc, acesta a suferit unele pierderi. Folosind cu curaj grenadele și cu multă vigoare baioneta, am pătruns în pozițiile dușmane. Pe cînd noi asaltam adversarul din gropile individuale, soldații din grupa a doua s-au avîntat asupra cazematei, pe care, cu grenadele, le-au făcut inofensive. Nimicind rezistența inamică, am cucerit cota 328.

În timpul luptei, din rîndurile noastre au căzut mai mulți morți și răniți. Printre aceștia din urmă m-am numărat și eu. Un glonț dușman m-a lovit, rîndindu-mă la cap. Din cauza șocului, am căzut în zăpadă. Seara, aproape înghețat și plin de sînge, am fost dus la ambulanța divizionară și apoi evacuat la spitalul din Mișcolț. Peste opt săptămîni am revenit la unitate, continuînd lupta împotriva inamicului pînă la capitularea necondiționată a acestuia la 9 mai 1945.

7. Locotenent Victor D. Danciu¹: De la Iablonica la Brezno Banya

La 13 ianuarie 1945, Regimentul 27 infanterie din Divizia 6 se afla în eșalonul întii, dispus pe înălțimile de la sud de Iablonica, în Cehoslovacia. Compania a 2-a, pe care o comandam, se afla în poziție în linia întii, în contact direct cu inamicul, care se apăra cu înverșunare în lucrări de fortificații amplasate pe cotele dominante.

A doua zi, după o puternică pregătire de artilerie, subunitățile au pornit la atac prin zăpada înaltă și trofenită de vînt. Inamicul a declanșat un foc puternic de infanterie și artilerie, obligîndu-le să se adăpostească. Mitralierele noastre și artileria de sprijin au răspuns, executînd trageri asupra dispozitivului dușman. Sub acoperirea focului, subunitățile au reluat înaintarea, progresînd prin salturi scurte și repezi. Spre seară ne-am apropiat de cota 577, puternic apărată de adversar.

În dimineața de 15 ianuarie, am reluat atacul de front, pe direcția cotei 577. Fiind primiți cu foc foarte puternic, ne-am adăpostit la teren. Am răspuns cu foc intens, în timp ce plutonul 2 a pornit prin pădure pentru a ataca de flanc. Deși era lovit din două părți, dușmanul rezista cu înverșunare în poziția fortificată de pe creastă. Am trecut la asalt, pătrunzînd în liniile inamice. Prin lupta cu grenada și baioneta am nimicit forțele germane, punînd stăpînire pe cota 577.

voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”, Regimentul 2 infanterie. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și abnegația cu care a luptat în război, soldatul Florian I. Birsan a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

¹ Victor D. Danciu, născut în Horoatu Cehului, judecător în Ceica, județul Bihor, domiciliat în Oradea, în septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste s-a refugiat în țara liberă. În ultima decadă a lunii august 1944, a cerut să fie trimis luptător în linia întii pe frontul antihitlerist. „Sînt concentrat la partea sedentară a Regimentului 27 infanterie, cu gradul de sublocotenent de rezervă — scria dînsul. În dorința de a lupta pentru eliberarea Ardealului, rog interveniți ca să pot participa și eu la această luptă”. Ca urmare a cererii sale, sublocotenentul V. Danciu a fost trimis la partea operativă a Regimentului 27 infanterie, cu care a luat parte la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei pînă la 2 februarie 1945, cînd, fiind rănit grav la cap, este evacuat în țară și spitalizat. Pentru patriotismul, spiritul de sacrificiu și devotamentul cu care a luptat acest brav ofițer în războiul antihitlerist, el a fost citat prin ordine de zi, avansat la gradul de locotenent și decorat cu ordinul „Coroana României” cu spade și panglică de Virtute Militară cu frunze de stejar, medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

Fără odihnă am trecut la urmărirea adversarului în retragere spre cotele 621 și 624 de la nord-est de Iablonica. În 16 ianuarie am pornit la atac pe direcția cotei 621. Opriti cu foc viu de infanterie și aruncătoare grele, ne-am adăpostit în zăpadă. Executând o manevră pe la aripa dreaptă, am lovit rezistența hitleristă din față și flanc, nimicind-o. Continuând înaintarea, am purtat lupte deosebit de grele pentru cucerirea cotei 624. Aici i-am provocat inamicului mari pierderi în oameni și materiale. Dar și din rindurile noastre au căzut mulți morți și răniți.

În ziua de 17 ianuarie, am reluat lupta pe direcția cotei 658. Hitleriștii erau fortificați pe cotă, de unde executau foc asupra noastră cu armament de infanterie și branduri. Îmbinind focul cu mișcarea, ne-am apropiat de înălțime. Urcușul, prin zăpada înaltă și ploaia de gloanțe și schije, a fost nespus de greu. Pentru a-i îmbărbăta pe ostași mă aflam în primele rinduri, împreună cu sublocotenentul de rezervă Simion Boncu. Sus pe culme, am asaltat poziția inamică cu grenade și baioneta. Prin lupte aprige corp la corp, am pus stăpânire pe cotă. Pe timpul încheșării cu dușmanul, printre mulți alții am fost rănit și eu și sublocotenentul Boncu. Sanitarul ne-a pansat, după care am reluat înaintarea, urmărind trupele germane în retragere.

După două săptămâni de lupte, Regimentul 27 infanterie se afla în dispozitiv pe aliniamentul din apropierea orașului Brezno Banya, unde fusese oprit de focul inamic. În dimineața zilei de 2 februarie, compania a 2-a, de sub comanda mea, era dispusă în linia întâia, având la stînga compania 1-a și la dreapta Regimentul 2 infanterie din Rîmniciu Vilcea. La ora 8, după pregătirea de artilerie, am pornit la atac. Dușmanul ne-a primit cu foc de arme automate din cazematele dispuse la marginea orașului. Ne-am oprit, adăpostindu-ne în zăpadă.⁸ Peste câteva minute am reluat mișcarea, sub acoperirea focului de mitraliere și branduri, care băteau rezistențele inamice. Gloanțele și schije de dușmane ne-au produs multe pierderi. Zăpada a început să se înroșească de sînge. Pe cînd înaintam spre obiectiv, îmbărbătind subunitățile, un glonte m-a nimerit în cap, rănindu-mă grav. Compania a înaintat și, nimicind rezistența dușmană, a eliberat orașul Brezno Banya.

Eu am rămas în zăpadă, plin de sînge și inconstient, de unde mai tîrziu, m-au luat brancardierii. Ajuns la spital, după un tratament îndelungat, am fost demobilizat ca invalid de război.

8. *Sergent Petru I. Costea⁸: Luptele de la nord de Brezno*

Regimentul 4 roșiori din Divizia 8 cavalerie la 27 ianuarie 1945 era în ofensivă de-a lungul Hronului, înaintînd pe direcția Brezno. Eu eram comandant de grupă în plutonul sublocotenentului Gheorghe Gheorghiu, un bărbat foarte activ și care se comporta ca un părinte cu noi toți.

Acțiunile unității erau stingherite de zăpada abundentă, pe alocuri troienită de vînt, și de gerul năpraznic, care ne însoțea tot timpul, ziua și noaptea, provocîndu-ne numeroase degerături. Dar și noi, oamenii, ca de altfel și caii am rezistat tuturor greutăților de anotimp și relief.

Continuînd urmărirea trupelor germane în retragere, la 28 ianuarie subunitățile noastre au fost întimpinate cu foc violent de infanterie. Ne-am adăpostit în spatele unor stînci și troiene de zăpadă. Cu puștile-mitraliere și mitralierele am deschis foc asupra pozițiilor inamice. În acest timp compania de aruncătoare a tras câteva salve, neutralizînd punctele de rezistență dușmane. Pînă către seară am mai fost primiți cu foc de inamic în două—trei locuri. Nimicînd rezistențele hitleriste cu focul infanteriei și brandurilor, am progresat adînc în dispozitivul dușman.

În zilele de 29 și 30 ianuarie, Regimentul 4 roșiori a continuat ofensiva și, prin ciocniri scurte a zdrobit forțele hitleriste, înaintînd peste 50 de km. În seara de 30, eram în fața orașului Brezno.

A doua zi, avangarda Diviziei 3 infanterie, care înainta dinspre Tisovec, a ajuns, spre amiază, la est de Brezno. În după amiaza zilei de 31 ianuarie, Divizia 3 infanterie, împreună

⁸ Petru I. Costea din Zalău în primăvara anului 1941 s-a refugiat în România din cauza teroarei horthyste, iar în martie 1944 a fost încorporat și repartizat la Regimentul 4 roșiori din Divizia 8 cavalerie. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru dezarmarea trupelor germane în capitală și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în războiul antihitlerist, sergentul Petru Costea a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” clasele 3 și 2, și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

cu Regimentul 132 infanterie sovietic, a atacat inamicul fortificat în interiorul oraşului şi, prin lupte grele, l-au cucerit în dimineaţa de 1 februarie.

În timpul acesta, regimentul nostru a acţionat la nord de Brezno, cu misiunea de a cucerii creasta de vest a Munţilor Metalici Slovaci şi a ajunge în spatele trupelor germane aflate în zona de vest a oraşului Brezno.

După o serie de acţiuni locale, cu schimb de foc de infanterie şi artilerie, în dimineaţa zilei de 10 februarie a început pregătirea de artilerie. Peste o jumătate de oră, am pornit la atac. Artileria ne-a sprijinit, executând trageri de însoţire. Prin lupte la baionetă, duşmanul a fost nimicit.

Luptele au continuat în zilele următoare în faţa localităţii Myto, unde adversarul era puternic fortificat. După numeroase atacuri, în după amiaza zilei de 13 februarie, am pătruns în dispozitivul inamic, reuşind să eliberăm satul Myto. Concomitent, infanteria de la flancul sting, prin lupte grele, a nimicit forţele duşmane şi, în 14 februarie a eliberat satul Bystra. Astfel, poziţia inamicului de pe pantele Munţilor Tatra Mică a fost ruptă şi adversarul obligat să se retragă 5–6 km. Dar aducind forţe proaspete, inamicul şi-a refăcut linia apărării pe Hron. Acolo vom mai purta lupte violente timp de peste o săptămână.

9. *Sergent Valeriu Roman^{*}: Pe valea Hronului spre Brezno*

După lupte grele, purtate pe teritoriul naţional, Regimentul 16 artilerie a.t. a continuat urmărirea inamicului pe teritoriul Ungariei şi la 28 ianuarie 1945 se afla în dispozitiv la est de Brezno, pe riul Hron, în Cehoslovacia. Eu făceam parte din bateria 106 a.t. moto şi îndeplineam funcţia de comandant de tun în secţia a 2-a.

În faţa noastră se apărau subunităţi germane, dispuse la est de Brezno, în poziţii fortificate din vreme.

Dimineaţa zilei de 29 ianuarie, în sectorul Diviziei 3 infanterie a început cu pregătirea de artilerie. Proiectilele şi bombele de aruncător au bătut poziţiile inamice, răscolind zăpada şi pământul îngheţat. Exploziile se ţineau lanţ. Valea Hronului era în flăcări. Subunităţile de puşcaşi au debarşat la atac. Trăgind din mers şi sub acoperirea focului artileriei, infanteria s-a apropiat de liniile inamice. După cucerirea poziţiilor duşmane, plutoanele de puşcaşi au înaintat spre calea ferată. Oprite cu foc de infanterie, subunităţile s-au adăpostit. În timpul acesta, adversarul a trecut la un contraatac cu infanterie şi tancuri. Pe cînd bravii infanterişti au deschis foc asupra pistolarilor germani, care însoţeau tancurile, apărându-şi poziţiile, bateria noastră a executat trageri împotriva blindantelor, iar celelalte baterii de artilerie şi aruncătoare trăgeau foc de baraj şi de neutralizare. Lovit puternic, inamicul a suferit mari pierderi în oameni şi tehnică de luptă. Contraatacul său a fost oprit şi dat peste cap.

Pînă către seară, unităţile noastre, urmărind adversarul, au înaintat pînă la Polomka, localitate pe care au cucerit-o prin lupte aprige.

A doua zi, 30 ianuarie, luptele au început de dimineaţă. După o scurtă pregătire de artilerie, subunităţile de infanterie au pornit la atac. Oprite de cuiluri de foc duşmane, au intervenit prin trageri directe. Dînd atac după atac şi cu sprijinul nostru şi al brandurilor, infanterişti s-au apropiat de Brezno. În faţa localităţii au fost opriţi de duşman, care dispunea de poziţii puternic fortificate. Alături de bateriile de artilerie şi aruncătoare, şi bateria noastră a participat la tragerile de distrugere şi neutralizare executate asupra dispozitivului inamic. Adversarul a ripostat cu violenţă prin trageri de artilerie şi aruncătoare. Cîteva proiectile inamice au căzut în poziţia bateriei. La explozie, schijele au lovit mortal un soldat şi au rănit alţi patru.

Cînd focul a mai încetat, infanteria a pornit la atac. Prin lupte cu grenada şi baioneta, subunităţile de puşcaşi au nimicit rezistenţa duşmană.

După o noapte foarte agitată din cauza focului inamic, la 31 ianuarie acţiunile de luptă au reînceput. Subunităţile au pornit la atac fără pregătire de artilerie. Oprite cu trageri de infanterie şi artilerie, acestea s-au adăpostit. Au intervenit bateriile de artilerie. Tunurile noastre au executat trageri directe asupra obiectivelor identificate. Dînd dese atacuri, către

^{*} Valeriu Roman din Ileana, în 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în 1943 este încorporat la Regimentul 16 artilerie anticar moto. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecţiei şi la luptele pentru eliberarea teritoriului naţional, a Ungariei şi Cehoslovaciei. Pentru devotamentul şi eroismul dovedite pe cîmpul de luptă, sergentul Valeriu Roman a fost decorat cu medaliile „Bărbăţie şi credinţă” şi „Eliberarea de sub jugul fascist” şi cu medalia sovietică „Victoria”.

amiază zilei, infanteria a ajuns la Brezno. Din nou am intervenit cu focul bateriei asupra dispozitivului inamic, care se apăra cu înverșunare. În după amiază zilei de 31 ianuarie, unitățile Diviziei 3 infanterie română, împreună cu Regimentul 132 infanterie sovietic, au pătruns în oraș. Prin lupte violente, care au durat toată noaptea, forțele române și sovietice au izbutit să nimicească gruparea germană ce se apăra în interiorul localității.

10. Soldat Nicolae Gordan¹⁰: Atacul cotei 621 din Munții Javorina

Pe la începutul lunii februarie 1945, după lupte grele, Regimentul 1 dorobanți din Divizia 2 infanterie, se afla în dispozitiv la vest de localitatea Turie Pole. Eu făceam parte din compania a 2-a, comandată de căpitanul Nicolae Bină, plutonul 2, îndeplinind funcția de pușcaș-mitralior.

În vederea nimicirii adversarului aflat în zona cotei 621, care se apăra cu îndirjire, Regimentul 1 dorobanți a fost pus în mișcare la data de 4 februarie, deplasându-se la cota 621 împădurită, în spatele Regimentului 31 dorobanți. Ajuns în dispozitiv, s-a executat o manevră cu batalionul 2, de la flancul drept, prin sectorul Diviziei 2 vânători de munte. Batalionul maior Romașcanu trebuia să acționeze de pe culmea de vest a înălțimii cu cota 625 spre șosea și să cadă în spatele adversarului de la cota 621. Companiile batalionului, înfruntând viscolul și nămeții au reușit cu multă greutate să urce pe culme. De-abia în cursul nopții, dorobanții s-au apropiat de locul stabilit.

A doua zi, 5 februarie, batalionul maior Romașcanu, în legătură cu Regimentul 31 dorobanți și Regimentul 26 infanterie, au pornit la atac pe direcția cotei 621. Subunitățile au coborât de pe culme în vale, ninsoarea ferindu-le de vederea adversarului. Cînd ne-am apropiat de linia primelor case, am fost primiți cu focuri puternice de branduri și opriți pe pîntenul situat la 500 m est de cota 621. Din rîndurile batalionului a izbutit să se detașeze grupa sergentului Dumitru Guvernu, contingent 1943. Acesta, prin acțiuni proprii, „a condus grupa cu multă pricepere, reușind să ocupe o poziție inamică într-un grup de case”, se arată în Jurnalul de operații al unității noastre.

La cererea comandantului de regiment, colonelul Virgil Rusu, artileriștii au dezlănțuit un bombardament violent asupra rezistenței germane din zona cotei 621. Bombele și proiectilele mugeau fioros, mușcînd din pămîntul înghețat. Așchiile smulse din stînci se împrăștiu departe, răscolind zăpada. Dușmanul reacționează cu vehemență. Armamentul său automat, brandurile și flakurile dezlănțuiau un foc intens, în timp ce artileria grea bătea valea de la est de cota 621. Potopul de gloanțe și schije inamice a lovit mortal patru luptători, între care doi soldați și doi subofițeri: sergentii majori Constantin Turcita și Ilie Ciolacu și au rănit zece dorobanți, printre aceștia numărîndu-se și sergentul-major Marin Pirvu. Din cauza gerului năpraznic, regimentul a mai pierdut și patru soldați degerați.

Atacul asupra cotei 621 a fost reluat în ziua de 6 februarie. Focul dușmanului ne-a obligat să ne adăpostim în zăpadă, ținîndu-ne pe loc. Cu multă greutate s-a progresat foarte puțin la stînga sectorului nostru. Batalionul nostru, dispus la flancul drept, pornește la atac. Întințăm cîțiva zeci de pași. Asupra noastră se abăt看u focul violent al dușmanului. Armele automate, brandurile, tunurile anticar și flakurile trag aproape fără încetare, omorînd un soldat și rănind alți nouă dorobanți. Subunitățile nu mai pot înainta. Peste noapte, regimentul a rămas pe poziție în zăpadă.

Luptele pentru cota 621 au continuat în 7 februarie. Infanteria debușează de pe baza de plecare. Mitralierele și armele automate execută trageri asupra pozițiilor hitleriste. Adversarul ripostează imediat cu focul armelor automate și al tunurilor anticar. Către prînz, inamicul încearcă o incursiune cu 15-20 oameni, în sectorul batalionului 2. Companiile dezlănțuie o ploaie de gloanțe împotriva atacatorilor germani. În sprijinul infanteriei vin artileriștii. Aruncătoarele și tunurile execută un foc de baraj, risipindu-i pe vrăjmași. În timpul luptei, regimentul a pierdut un soldat ucis de schije și cinci răniți.

În zilele de 8 și 9 februarie, adversarul a continuat să se apere cu înverșunare în zona cotei 621. Armamentul său automat și artileria se găseau într-o permanentă acțiune. Regimentul 1 dorobanți organizează numeroase recunoașteri și incursiuni atît ziua cit și noap-

¹⁰ Nicolae Gordan, fiul lui Crăciun și Teodora, s-a născut la 7 aprilie 1922, în comuna Cizer. În martie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în aprilie 1943 este încorporat la Regimentul 1 dorobanți din Divizia 2 infanterie. Cu această unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Nicolae Gordan a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

tea, pentru a pune stăpînire, prin surprindere, pe cota 621. Pentru hărțuirea și epuizarea forțelor dușmane, batalioanele au executat trageri cu mitralierele, brandurile și tunurile asupra sectorului ocupat de hitleriști.

Pentru 10 februarie, marea unitate a pregătit un atac puternic împotriva adversarului din zona cotei 621. În sprijinul infanteriei, Divizia 2 infanterie a concentrat 6 divizioane de artilerie, care prin focul lor să nimicească rezistențele germane. Pregătirea de artilerie, dezlănțuită prin surprindere, a lovit pozițiile dușmane. Proiectilele și bombele se prăvăleau cu nemiluita în sectorul apărării inamice. Exploziile răbufneau înfundat. La ora 10, batalionul 1 pornește la atac pe direcția botul de deal de la est de cota 621, Dorobanții, susținându-se cu foc, își croiesc drum spre adversar. Armele răpăie fără încetare. Gloanțele și schijezele mătură zona ocupată de germani. Eu acopăr înaintarea grupei a doua, comandată de caporalul Ioan Pirvu, cu focul puștii-mitraliere. Ostași urcă panta. Unii alunecă prin zăpadă, se prăvălesc. Se ridică, gîfîind sub greutatea armamentului și materialelor, și încep să urce din nou. Apuc pușca-mitralieră și încep urcușul. Din loc în loc mă mai opresc și trag cîteva serii scurte. Ne apropiem de creastă. Artileria ne sprijină cu foc. Ajuns la creastă, sergentul-major Dumitru Iordan este rănit de un glonte dușman. Sîngerind, subofițerul continuă să înainteze în fruntea unui pluton. Focul se înteește. Cad morți și răniți. Companiile se avîntă la asalt. În fruntea noastră se află sergentul-major Ioan Ciocan, comandantul nostru de pluton. Luptătorii se înleștează, se rostogolesc. Izbînd cu baioneta și patul armei, dorobanții pătrund în pozițiile hitleriste, cucerindu-le. Adversarul, zdrobit și cuprins de panică, a luat-o la fugă, părăsindu-și morții și răniții. Cucerirea acestei cote a cerut eforturi necrezut de mari. Trebuia să învingem gerul, zăpada mare și dirza apărare inamică.

Pe cînd batalionul 1 punea stăpînire pe cota 621, Regimentul 31 dorobanți a ajuns pe înălțimea cu cota 625 împădurită. Nimicirea rezistențelor germane din zona acestei cote a înlesnit mult înaintarea Diviziei 2 muntene de la dreapta, care altfel n-ar fi putut progresa.

De-a lungul celor opt zile, cît au durat luptele pentru cucerirea cotei 621, Regimentul 1 dorobanți a pierdut un mare număr de oameni. În momentul cînd punea stăpînire pe mult disputata cotă, din rîndurile sale lipseau 116 luptători: 13 morți, 97 răniți, 2 dispăruți și 4 degerați. Printre aceștia mă afluam și eu. O schijă de brand m-a lovit în umărul stîng. Căzut în zăpadă, după cîteva ore am fost dus la postul de prim-ajutor și apoi evacuat la spital. Peste șase săptămîni, cînd mi s-a vindecat rana, m-am reintors pe front, la unitate.

11. Soldat Gheorghe Grama¹¹: *De la Zvolen la Banska Bystrica*

Înaintînd prin depresiunea dintre Munții Metalici Slovaci și Munții Javorina, pe riul Slatina, pe la începutul lunii februarie 1945, Regimentul 2 artilerie grea se afla în dispozitiv la 15 km sud-est de Viglaš.

La 10 februarie, divizioanele noastre au luat parte la pregătirea de artilerie. Timp de peste douăzeci de minute, proiectilele și bombele au lovit pozițiile inamice, acoperindu-le cu nori groși de fum. După pregătirea de artilerie, subunitățile de pușcași au pornit la ofensivă. Oprite de adversar, companiile s-au adăpostit. Am intervenit din nou, prin trageri de neutralizare asupra dispozitivului inamic. Deși am tras numeroase salve de artilerie, totuși adversarul continua să reziste cu înverșunare. Acesta se găsea amplasat într-un complex de lucrări genistice, ce formau două poziții amenajate din timp cu tranșee, adăposturi și șanțuri de comunicație.

Sub acoperirea focului nostru, infanteria a reluat mișcarea, pentru ca după cîteva salturi să fie din nou oprită. Eu fiind observator înaintat al bateriei a 4-a, am comunicat locul unde cădeau loviturile. Spre seară, prin lupte grele, companiile de pușcași s-au apropiat de pozițiile dușmane. Prin lupta cu grenade și baionete, bravii noștri pușcași au nimicit rezistența inamică.

¹¹ Gheorghe Grama din Crișeni, în martie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar la 29 iulie 1942 este incorporat și repartizat la Regimentul 2 artilerie grea din București. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru faptele sale de arme săvîrșite în războiul antihitlerist, soldatul Gheorghe Grama a fost distins cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

În zilele următoare ne-am apropiat de localitatea Viglaš, unde dușmanul era puternic fortificat. Cu focul intens al tunurilor, am izbutit să nimicim formațiunile germane și să cucerim localitatea. Aceeași rezistență am întâmpinat-o și în fața orașului Zvol. Slativa. Bombardat puternic și atacat de front în mai multe rânduri, inamicul a fost înfrânt și orașul eliberat. După această victorie, timp de patru săptămîni, prin lupte de o mare intensitate, adesea corp la corp, ne-am apropiat de Zvolen, iar la 14 martie am reușit să intrăm în oraș împreună cu trupele sovietice.

De aici, fără răgaz, am trecut la urmărirea inamicului care se retrăgea pe valea Hronului, spre Banska Bystrica.

La 19 martie, cînd s-a declanșat ofensiva nemijlocită pentru eliberarea orașului Banska Bystrica, Regimentul 2 artilerie grea a luat parte la pregătirea de artilerie și, prin trageri de neutralizare, a însoțit infanteria pe timpul atacului. În 23 martie, regimentul se afla în aporpierea orașului. Eu, ca observator, mă găseam ascuns la marginea unei păduri, de unde vedeam cîmpul de luptă.

Ai noștri în mai multe rânduri au pornit la ofensivă, susținuți de focul de infanterie, artilerie și branduri. Dar cu toate acestea, nu reușeam să rupem frontul. Ba mai mult, adversarul, prin salve de artilerie și branduri lovea pozițiile noastre, producîndu-ne mari pierderi. Privind atent spre ramurile copacilor, am observat un soldat german ascuns printre ele, cu un post de radio-emisie. Imediat am dus arma la ochi și am apăsat pe trăgaci. S-a auzit o bufnitură. Hitleristul cu stația se află la rădăcina copacului.

După lupte înverșunate, în 24 și 25 martie trupele sovietice și române au nimicit rezistențele dușmane, cucerind Banska Bystrica. Și acolo, în podul unei case a fost descoperit un militar german cu o stație de radio-emisie. Pe baza datelor transmise de acesta, inamicul executa trageri de artilerie asupra grupurilor de militari români și sovietici, provocînd mari pierderi.

Urmărind adversarul spre vest, în zilele următoare, pe cînd, împreună cu sergentul Nicolae Duliu, întindeam firul telefonic printr-o pădure, dec dată aud o împușcătură. Sergentul, lovit grav de un glonț se prăvălește la pămînt. Privesc în jur. Ne era numeni. Cînd ridic privirea pe la coroanele copacilor, am văzut un hitlerist, care mă lua la ochi pe mine. M-am aruncat în spatele unui copac. Glonteale a trecut pe lângă mine, mușcînd din coaja copacului. După cîteva clipe, cînd mi-am revenit, l-am ochit pe adversar și am tras. Soldatul inamic a căzut jos. Era în agonie. Eu am întins firul, apoi l-am luat în spate pe sergentul Duliu, transportîndu-l la postul de prim-ajutor. Deși fusese lovit grav, am aflat mai tirziu, că după cîteva luni de spitalizare, sergentul Duliu s-a făcut bine.

12. Soldat Florian D. Costruț¹²: La 4 km sud-vest de Lučenec

Împreună cu mai mulți sălăjeni, dintre care îl amintesc pe Ioan Bota din Șumal, am făcut parte din Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte. La comanda companiei noastre era locotenentul Teodorescu, un bărbat curajos și energic, dar bun la inimă ca un părinte pentru soldați.

După luptele purtate pentru eliberarea Transilvaniei de nord și a Ungariei, pe la începutul lunii februarie 1945, batalionul nostru se afla în dispozitiv pe frontul din Cehoslovacia, la 4 km sud-vest de Lučenec. În fața noastră erau unități din Divizia 76 germană, care dispuneau de lucrări de fortificații și se apărau cu înverșunare. Timpul era nefavorabil. Ninsese mult, vîntul troienise zăpada, iar temperatura scăzuse în mod îngrijorător.

Dimineața zilei de 2 februarie a început cu o puternică pregătire de artilerie asupra dispozitivului inamic. Proiectilele și bombele, deși au lovit rețelele de sîrmă, cîmpul de mine și cazematele dușmane, acestea n-au fost neutralizate decît parțial. Cînd am pornit la atac, adversarul ne-a primit cu foc viu de arme automate. Ne-am adăpostit în zăpadă și în culele pămîntului înghețat bcnă. Aruncătoarele ne-au venit în sprijin, lovînd dispozitivul inamic. Reluînd mișcarea, ne-am apropiat de rețelele de sîrmă dușmane. Cînd un soldat

¹² Florian Costruț din comuna Ip a scăpat masacrului săvîrșit de unguri în noaptea de 13/14 septembrie 1940, nefiînd acasă, și s-a refugiat în România, iar în martie 1943 a fost încorporat la Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele de eliberare a teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Florian Costruț a fost decorat cu medaliile „Virtutea militară” clasa 2-a și „Eliberarea de sub jugul fascist”. Cînd cu el s-au refugiat în România încă doi frați mai mari, Dumitru și Gheorghe care, de asemenea, au participat la război și au căzut eroic la datorie.

a încercat să se strecoare pe sub ele, a fost secerat de o rafală de gloanțe. Am deschis foc împotriva cuibului de rezistență inamic. S-a cerut sprijin aruncătoarelor. La scurt timp, salvele de bombe au pisat pozițiile dușmane. În timpul acesta, un alt vânător de munte a intrat sub rețelele de sîrmă. Folosind baioneta, acesta a făcut un culoar îngust prin care progresa cu mare greutate. Tocmai cînd să iasă dincolo de rețea, un glonț dușman l-a lovit în piept. Pe cînd mitralierele și puștile-mitraliere au tras salve asupra dispozitivului inamic, m-am strecurat pe sub rețelele de sîrmă, reușind să le depășesc. După mine au venit și ceilalți vînători de munte din pluton.

Subunitățile vecine au atacat pe direcția cazematei. Focul dușman a provocat multe pierderi în rîndurile neînfricaților vînători de munte. Acționînd prin învăluire, rezistențele inamice au fost nimicite.

Urmărind adversarul în retragere, o rafală de pistol-mitralieră m-a lovit la picioare și la piept. Am căzut în zăpadă, unde am rămas pînă a doua zi. Cînd m-au ridicat brancardierii eram aproape înghețat. La ambulanța 39, unde am fost transportat, l-am întîlnit pe soldatul Ioan Bota din Șumal, care căzuse rănit la 5 februarie. După două luni de spitalizare, am fost demobilizat ca invalid de război.

13. *Sergent Nicolae Farcaș¹³: În incursiune în Munții Javorina*

În primele zile ale lunii februarie 1945, Batalionul 22 vînători de munte din Divizia 3 munte s-a apropiat de Munții Javorina, unde a intrat în dispozitiv. Timp de două zile ne-am amenajat pozițiile, executînd lucrări de sapă. În general, era liniște, cu excepția unor atacuri cu caracter limitat, iar pe timp de noapte se organizau unele incursiuni. Acestea urmăreau fie nimicirea unor obiective inamice, fie capturarea de prizonieri, de la care să se culeagă informații.

La 8 februarie, sublocotenentul Dumitru Guran, comandantul nostru de companie, a primit ordin să organizeze și să execute o incursiune la inamic, în fața subunității. Incursiunea urma să se execute în cursul nopții următoare și avea drept scop lichidarea unei rezistențe dușmane, dispusă pe o înălțime, în fața batalionului și capturarea unor prizonieri.

Sublocotenentul Guran a selecționat 11 oameni pe bază de voluntariat, printre care mă aflu și eu. Studiînd harta și terenul, ofițerul a stabilit locul de infiltrare și cu toți am studiat poziția inamică. Om meticulos, sublocotenentul Guran a măsurat și calculat totul: distanțele pînă la fiecare obiectiv și timpul de parcurgere, intervalele neocupate, vecinii din dreapta și stînga, locul de dispunere a mitralierei și a subunității dușmane. Apoi, comandantul a întocmit o machetă a terenului, unde urma să acționăm, stabilind misiuni pentru fiecare din noi. De asemenea, a elaborat un sistem de semnale pentru noi pe timpul acțiunii. Pînă seara am făcut antrenamente, încît am ajuns la o bună execuție a diferitelor mișcări și acțiuni.

După lăsarea întinericului am pornit la îndeplinirea misiunii încredințate. Fiecare dintre ei avea asupra sa un automit, un încărcător plin, baioneta prinsă la șold, cite o grenadă cu coadă sub centură și pe cap boneta. Sublocotenentul Guran avea numai automatul și pistolul de rachete. Deplasîndu-ne cu multă atenție, ne-am apropiat de locul de trecere, care se afla la joncțiunea a două subunități. Odată intrați în dispozitivul dușman, ne-am deplasat pe itinerariile stabilite în timpul antrenamentului, mai mult alunecînd decît pășind. O parte a grupului s-a aruncat asupra soldaților de la arma automată, capturiîndu-i. Cealaltă parte a pătruns în pozițiile infanteriei inamice. Surprîși, germanii au deschis un foc de zordonat. Noi am ripostat imediat cu gloanțe și baioneta. Lupta a fost deosebit de sîngeroasă și s-a încheiat cu nimicirea rezistenței dușmane. Din rîndurile hitlereștilor au căzut mai mulți morți și răniți; alții au scăpat cu fugă.

Ne-am întors în linile companiei, aducînd cu noi un prizonier, o mitralieră și cinci automate germane. Comandantul de batalion ne-a felicitat pentru modul cum ne-am îndeplinit misiunea încredințată.

¹³ Nicolae Farcaș, fiul lui Nicolae și Raveica, s-a născut în 1920, în Pria. În 5 mai 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar la 14 octombrie același an este încorporat la Batalionul 22 vînători de munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției, și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de arme, sergentul Nicolae Farcaș a fost decorat cu mai multe medalii românești și sovietice.

14. Soldat Ioan Bota¹⁴: Asaltul cotei 375 de pe frontul cehoslovac

În 5 februarie 1945, Batalionul 7 vânători de munte din Divizia 2 munte se afla pe poziție în masivul păduros de la sud-vest de localitatea Halič, cu misiunea de a cuceri înălțimea cu cota 375. Compania noastră, comandată de locotenentul Patache, suferise mari pierderi în luptele anterioare.

Adversarul se afla instalat pe cota din fața noastră, unde dispunea de puternice lucrări genistice și se apăra cu înversunare.

Era a doua zi de când dădeam atac după atac pentru a înfringe rezistența inamică de pe cota 375 și a cuceri această înălțime, de unde dușmanul ne interzicea înaintarea.

De dimineață, luptele au reînceput în mod intens. Artileria și aruncătoarele băteau puternic la flancul drept, pe direcția Halič. Ecoul loviturilor și exploziilor se auzea pînă la mari depărtări.

În sectorul nostru, odată cu zorii dimineții, brandurile au început să tragă asupra poziției inamice de pe cotă. După primele trei salve, am pornit la atac. Îmbinind focul cu mișcarea, am ajuns la piciorul pantei. Ne aflam acolo, unde am fost și ieri, și de unde focul dușman ne-a obligat să ne retragem. Am început să urcăm panta. Inamicul, care stătea la pîndă, a declanșat un foc puternic de infanterie și aruncătoare asupra noastră. Ne-am adăpostit în zăpadă. Cînd să reluăm urcușul, care era foarte greoi și anevoios, adversarul a tras serii scurte cu mitraliere și puștile-mitraliere, precum și câteva salve de brand. Gloanțele și schije ne-au rărit rîndurile. Zăpada a început să se înroșească de sînge. Din cauza focului inamic nu se mai putea înainta, dar tot din același motiv, nu ne puteam nici retrage. Am rămas pe pantă, în găurile făcute în zăpadă.

În timpul acesta, comandantul companiei a cerut aruncătoarelor să execute trageri de neutralizare asupra obiectivului, și a dat misiune plutonului 3 să se infiltreze pe la vestul cotei în dispozitivul dușman și să-l atace de flanc.

Sub acoperirea focului brandurilor, am reluat urcușul spre înălțime, fără să tragem nici un cartuș. Ajunși aproape de obiectiv, am stat cîteva momente. Apoi am țîșnit la atac. Acoperindu-ne reciproc cu foc, am ajuns lîngă pozițiile dușmane. Atacat prin surprindere, adversarul, după un moment de ezitare, și-a revenit și ne-a primit cu foc. Tocmai atunci, plutonul 3 a pornit la atac din flanc. Surprins pentru a doua oară, dușmanul a intrat în derută. Folosind această împrejurare, am continuat să înaintăm. Cu grenadele am pătruns în pozițiile inamice, zdrobind rezistența acestuia. Acum eram stăpîni pe cota 375.

În timpul luptelor, schije de unele grenade dușmane m-au lovit la umărul și piciorul drept, iar un cartuș m-a nimerit în mina dreaptă, rănindu-mă grav. Evacuat la postul de prim-ajutor și apoi la spital, după trei luni am fost declarat invalid de război și demobilizat.

15. Soldat Traian Colțîș¹⁵: În Masivul Javorina

Batalionul 7 vânători de munte, continuînd ofensiva în Munții Javorina, prin lupte grele a înfrînt rezistența inamicului și pînă în seara zilei de 18 februarie 1945 a ajuns pe pantele vestice ale acestui masiv. Prin acțiunea batalionului s-au creat condiții favorabile pentru nimicirea adversarului din zona Oremov Laz și eliberării acestei localități.

În următoarele șase zile, din cauza condițiilor grele de teren și anotimp, precum și oboselii excesive a ostașilor, luptele au avut un caracter local.

Ziua de 25 februarie a debutat cu o puternică pregătire de artilerie, care a durat patruzeci de minute. Aceasta marca începerea ofensivei. Din pozițiile noastre urmăream focul artileriei, așteptînd momentul plecării la atac. Era o zăpadă înaltă, troienită de vînt și un ger

¹⁴ Ioan Bota din Șumal, în septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în 1943 a fost încorporat la Batalionul 7 vânători de munte din Divizia 2 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotamentul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Ioan Bota a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

¹⁵ Traian Colțîș s-a născut în 1923, în Șimleu Silvaniei. În martie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în martie 1943 este încorporat și repartizat la Batalionul 7 vânători de munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul dovedite pe cîmpul de luptă, soldatul Traian Colțîș a fost decorat cu medaliile „Serviciul credincios” cu spade, „Bărbăție și credință” cu spade și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

năpraznic. Exploziile au răscolț zăpada și pământul din dispozitivul inamic, iar schizele au neutralizat o parte din forța vie a acestuia. Când tunarii au lungit tragerea, am pornit de pe baza de plecare. După vreo sută de metri, am fost primiți cu foc de infanterie. Ne-am adăpostit imediat în zăpadă. Au intervenit bateriile de artilerie și aruncătoare ale bat. li. nului, care au neutralizat o parte din cuiburile de foc inamice. Fără zăbavă, am reluat înaintarea. Dar peste puțin timp, adversarul a declanșat un foc de infanterie, artilerie și branduri asupra noastră. Ne-am adăpostit la rezezeală. Schizele și gloanțele dușmane au lovit pe unii dintre vinătorii de munte, producându-ne pierderi în morți și răniți. Lângă mine a căzut o bombă de brand. Schizele ei au lovit mortal doi soldați din grupa mea, unuia i-au despicat țeasta, iar altuia i-au perforat pieptul. Pe mine m-au lovit la gât, la o mină și la un picior mai multe schije. Am căzut în zăpadă și am rămas acolo până seara, când apărarea dușmană a fost ruptă și trupele noastre au pătruns în dispozitivul inamic. Din cauza gerului, stînd imobilizat, mi-au degerat minile și picicarele. După ce a înnoptat, un soldat m-a luat în spate, transportîndu-mă la ambulanță, unde am primit îngrijirile medicale.

16. Soldat Ioan Lupuș¹⁶: Asaltul cotei 908 din Munții Javorina

La începutul lunii martie 1945, Divizionul 4 tunuri munte din Divizia 3 munte, după lupte grele purtate în zona Turie Pole – Orm. ov. Laz din Munții Javorina, se afla în dispozitiv la 5 km sud-est de Plișcovce. Eu făceam parte din bateria a 2-a, comandată de locotenentul Pătrașcu, și îndeplineam funcția de servent la tun.

În cursul zilei de 1 martie, bateriile noastre au participat la pregătirea de artilerie asupra pozițiilor inimice. Proiectilele și bombele au lovit nemilos dispozitivul dușman, mușcînd puternic din pământul înghețat. Exploziile rupeau bucăți de stîncă și frîngeau ramurile copacilor răscolind pământul și zăpada. Când am lungit tragerea, vinătorii de munte au pornit la atac. După cîteva zeci de pași, au fost primiți cu foc de arme automate și branduri. Adăpostiți în zăpadă, au cerut să intervină cu foc artileria. Îndată, bateriile au început trageri de neutralizare asupra cuiburilor de foc dușmane. Sub acoperirea proiectilelor noastre, vinătorii de munte au reluat înaintarea. Ajunse în apropierea liniilor inimice, subunitățile au pornit la asalt. Cu grenadele și baioneta au pătruns în pozițiile ocupate de hitleriști. Prin lupte corp la corp de o mare intensitate, travi vinătorii de munte au nîmicit rezistența germană.

A doua zi, 2 martie, luptele au început cu și mai mare îndrîjire. Pregătirii noastre de artilerie, adversarul i-a răspuns cu o contrapregătire. Proiectilele și bombele, cu mugetul lor înfiorător, cădeau peste tot. Zăpada a început să fie stropită cu sînge. Cîteva proiectile au căzut și în poziția bateriei noastre. Schizele au lovit mortal doi servanți și au rănit alți patru. Când duelul de foc al artileriei s-a mai potolit, vinătorii de munte au deбуșat de pe baza de plecare. Noi am continuat să-i însoțim, executînd trageri de neutralizare asupra rezistențelor dușmane.

În zilele următoare, dînd atac după atac, vinătorii de munte au înaintat în dispozitivul inamic, depășind pe la est localitatea Dobra Niva. La 8 martie, cînd Divizia 2 infanterie ataca Dobra Niva, unde adversarul se apăra cu înverșunare, Divizia 3 munte a executat o manevră largă pe la nord-est, obligîndu-l pe dușman să se retragă. Bateriile noastre au luat parte la acțiune, prin trageri de neutralizare și distrugere. Toată linia frontului era în fierbere. Gloanțele șuierau peste tot, în timp ce proiectilele și bombele se spîrgeau infundat în dispozitivul inamic. După ce vinătorii de munte au pornit la atac, noi i-am însoțit prin trageri de neutralizare. Către amiază am început să executăm foc asupra pozițiilor dușmane de pe cota Kralova 908, cea mai înaltă creastă din zonă, unde adversarul era puternic fortificat. Prin focul masiv al artileriei au fost distruse tranșeele inamicului și nîmicite armele lui automate. În timpul acesta, trei batalioane de virători de munte au pornit la atac și, prin lupte deosebit de grele, au nîmicit rezistența dușmană, cucerind cota 908.

Prin cucerirea cotei 908, vitejii virători de munte au deschis calea înaintării spre Zvolen, de care ne despărțeau 10 km, și l-a obligat pe adversar să se retragă în grabă din Dobra Niva.

¹⁶ Ioan Lupuș, fiul lui Ștefan și Floare, s-a născut la 30 iulie 1922, în comuna Cizer. În octombrie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în mai 1944 este încorporat la Divizionul 4 tunuri munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru devotementul și eroismul cu care a luptat în război, soldatul Ioan Lupuș a fost decorat cu medaliile „Virtutea militară” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

17. Fruntaș Mihai M. Fodorean¹⁷ : Pe pantele de vest ale Munților Javorina

Continuând ofensiva pe teritoriul cehoslovac, Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin”, prin lupte grele a străbătut Munții Javorina și, la 18 martie 1945 a ajuns în apropiere de Kopanica, o localitate situată la 6 km de riul Hron.

Patrula de cercetare a plutonului 2 din compania 3/Regimentul 2 infanterie, din care făceam parte, în timp ce înainta spre Kopanica a fost primită cu foc de infanterie de la marginea unei păduri. Ne-am oprit imediat, adăpostindu-ne la teren. Am trimis un cerceș, care, ocolind pe la vest, să se apropie cât mai mult de locul unde se afla inamicul. Când s-a reîntors, acesta mi-a raportat că acolo se află elementele înaintate ale dușmanului. Am deschis foc, obligând patrula inamică să se retragă. Când ne-am apropiat de dispozitivul dușman, acesta ne-a întâmpinat cu foc de arme automate. Ne-am adăpostit, ripostind cu salve de puști și automate. Sub acoperirea focului, am continuat să progresăm în dispozitivul inamic. Când eram aproape de liniile dușmane, adversarul a dezlănțuit asupra noastră un foc puternic de artilerie și branduri. Ne-am adăpostit în zăpadă și în denivelările terenului. În momentul când s-a ivit o pauză de foc, ne-am avântat spre poziția inamică. După ce am aruncat grenadele, am stat câteva secunde, iar când am auzit exploziile, am pornit la asalt. Prin lupte corp la corp, am nimicit rezistența dușmană. Urmărind adversarul, am eliberat localitatea Kopanica.

Fără odihnă, am continuat ofensiva. La vreo doi km nord-vest de această localitate, am fost opriți cu foc de infanterie. Inamicul dispunea de lucrări genistice de apărare. Atacul nostru a fost respins. Au intervenit artileria și aruncătoarele în sprijinul nostru. În același timp, dușmanul a fost manevrat pe la flancuri de cite un pluton. Lovit prin surprindere, din spate, flanc și de front, după o dirză dar scurtă rezistență, acesta a fost nimicit și poziția sa cucerită. În timpul luptelor, din rindurile noastre au căzut doi morți și patru răniți.

18. Sergeant Teodor Sonea¹⁸ : De la Mindszent la Bratislava

La 11 octombrie 1944, Compania 19 transmisiuni a Diviziei 19 infanterie, de sub comanda căpitanului Rădulescu, se afla în dispozitiv lângă Mindszent, pe malul Tisei. Eu făceam parte din plutonul 3 telefonie.

La orele 22, sub un puternic foc de artilerie, Regimentul 96 infanterie a început trecerea pe malul drept al Tisei, pentru a lărgi capul de pod. A doua zi, 12 octombrie, la orele 8, împreună cu Divizia 243 infanterie sovietică, a declanșat atacul împotriva inamicului.

În timpul luptelor, focul artileriei și brandurilor dușmane a rupt legăturile dintre unitățile noastre, care atacau în capul de pod de pe malul drept al Tisei, și Divizia 243 infanterie sovietică. Pentru înlăturarea acestei situații, care putea să aibă urmări dintre cele mai grave, comandantul companiei a solicitat trei voluntari care să treacă Tisa și să refacă legăturile telefonice.

M-am oferit eu, ca centralist telefonie, iar ca liniori soldații Gheorghe Brebu din comuna Avrig, județul Sibiu, și Gheorghe Roșu din Timișoara. Imediat am pornit spre Tisa, pe care am trecut-o cu barca, pe un întuneric incît nu vedeam la doi pași. Când am ajuns pe malul drept al riului, deși mergeam tirîș printre arbuști pitici, reflectoarele inamice ne-am descoperit. Îndată, adversarul a executat trageri de neutralizare cu brandurile asupra noastră. Schizele bombelor i-au lovit mortal pe cei doi soldați care mă însoțeau. Eu am scăpat teafăr. După încetarea focului, am reluat mersul tirîș, pînă am ajuns în sectorul de acțiune al Diviziei 243 sovietice. Acolo m-am prezentat unui căpitan sovietic, căruia i-am raportat situația. Acesta, imediat mi-a dat doi soldați, cu bobine de cablu telefonic, pe care, în cea mai mare

¹⁷ Mihai Fodorean, născut la 26 august 1914, domiciliat în Șimleu Silvaniei, în 1942 a fost încorporat în armata ungară. În timpul luptelor de la Seguedin, el a trecut linia frontului la sovietici. S-a înrolează voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu”, mare unitate cu care va lua parte la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme, fruntașul Mihai M. Fodorean a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

¹⁸ Teodor Sonea, născut în Pria și domiciliat în Șimleu Silvaniei, în 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în 1943 a fost încorporat la Regimentul 3 transmisiuni din Deva, specializîndu-se în telefonie. Cu compania 19 transmisiuni a Diviziei 19 infanterie, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în timpul insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru contribuția sa la războiul antihitlerist, sergentul Teodor Sonea a fost decorat cu medaliile „Virtutea militară” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

grabă, l-am întins, realizând legătura între marea unitate sovietică și Regimentul 96 infanterie.

I-am raportat comandantului de companie că am îndeplinit misiunea încredințată. Acesta s-a bucurat și m-a felicitat.

După eliberarea orașului Szolnok, Divizia 19 infanterie s-a contopit cu Divizia 18, mare unitate cu care am luptat până la Bratistava, unde o schiță inamică m-a rănit la piciorul drept. Evacuat la spital, peste două luni m-am reîntors la companie și am participat la lupte până la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa.

19. Plutonier Vasile Brazdău¹⁹: *Pe Vah, la nord-est de Trenčín*

După ce străbătuse prin lupte grele Munții Metalici Slovaci, Javorina, Tatra Mică și Tatra Mare, la 14 aprilie 1945 Regimentul 15 dorobanți din Divizia 6 infanterie se afla în dispozitiv la nord-est de Trenčín, la poalele Munților Carpații Albi. În fața noastră se afla șoseaua și calea ferată de pe lunca riului Vah, unde inamicul era puternic fortificat.

În dimineața zilei de 15 aprilie, după pregătirea de artilerie, am pornit la atac. Eu comandam plutonul 3 din compania a 5-a. Primiți cu foc de infanterie de pe șoseaua care face legătura între Dubnica nad Vahom—Trenčianska Tepla, ne-am adăpostit. Apoi am răspuns cu foc de front. În timpul acesta am trimis o grupă pe la flancul stîng, care să se infiltreze în spatele adversarului și să-l lovească prin surprindere. Reușind manevra, am atacat dușmanul din două părți, nimicindu-l.

Odată ajunși la șosea, am depășit-o, înaintînd spre calea ferată. Inamicul ne-a întîmpinat cu foc de cazemate. Am cerut companiei de aruncătoare să intervină în sprijinul nostru. Salvele brandurilor, deși au căzut lîngă obiectiv, n-au reușit să-l neutralizeze. Încercările noastre de a înainta n-au dat rezultate. De fiecare dată, adversarul ne primea cu foc de mitraliere, producîndu-ne pierderi. Am recurs din nou la manevră. O patrulă de trei soldați a fost trimisă cu misiunea de a se infiltra în spatele poziției dușmane. Patrula, ocolind pe la flancul drept, a reușit să se strecoare în dispozitivul inamic. În momentul cînd patrula s-a apropiat de cuibul de rezistență dușman, aceasta a fost descoperită de adversar. Doi dintre soldați au căzut secerati de focul unui pistol-mitralieră german. Al treilea soldat, deși a fost rănit și pierdea mult sînge, a izbutit să se apropie de obiectiv. Grenadele aruncate de el prin crenelul cazematei i-au zdrobit pe dușmani. Astfel, cazemata inamică a amuțit. Am reluat înaintarea. Cînd am ajuns la cazemata, bravul nostru soldat era în agonie. Pînă la postul de prim-ajutor, eoul s-a stîns din viață.

Noi am înaintat dincolo de calea ferată, urmărind dușmanul în retragere.

20. Soldat Iustin Miron²⁰: *În luptele din Cehoslovacia*

La 10 ianuarie 1945, pe cînd comandantul Armatei 4 română era la Salona, am fost trimis, împreună cu soldatul Pavel Parasca, voluntar și el în armata română, la cartierul Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin” ca radiotelegrafiști, cu misiunea de a ține legătura T.F.F. cu cartierul Armatei 4. Odată cu noi a mers și ofițerul de legătură sovietic.

Ajuns la Potor, lîngă riul Ipel, unde se afla comandamentul Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin”, ne-am prezentat șefului de stat-major, locotenent-colonel Iacob Teclu.

Peste zece zile, la 21 ianuarie 1945, am fost înlocuiți cu alți radio telegrafiști, iar noi repartizați la compania 2 din Regimentul 1 infanterie, unitate în care sosise un mare transport de tineri voluntari din țară, în vîrstă de 18—20 de ani.

¹⁹ Vasile Brazdău din Șimleu Silvaniei a urmat cursurile Școlii militare de subofițeri de infanterie din Breaza, fiind avansat la gradul de sergent-major la 1 iulie 1944. El a fost repartizat la Regimentul 15 dorobanți din Piatra Neamț, Divizia 6 infanterie. Cu această unitate a participat la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa. Pentru faptele de bărbăție și eroism săvîrșite în timpul războiului, plutonierul Vasile Brazdău a fost decorat cu medaliile „Serviciul credincios” cu spade, „Bărbăție și credință” cu spade și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²⁰ Iustin Miron s-a născut în 1929, în comuna Simpetru Almașului și a domiciliat în Zalău. La 2 octombrie 1942, din cauza teroarei și a prigoanei horthyste, și-a părăsit familia, refugiindu-se în țara liberă, stabilindu-se la Brașov. Intrat voluntar în armată, la Regimentul 89 infanterie, a luat parte la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord-vest de sub ocupația fascistă, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la victoria finală asupra Germaniei hitleriste. În prezent locuiește în Baia Mare.

Pînă la februarie au fost lupte de poziție, fără acțiuni de amploare din partea regimentului nostru. Eu am luat parte la cîteva acțiuni de recunoaștere în sectorul inamic pe direcția cotei 568, satul Vadau, din zona Ipel, cu care prilej am capturat și doi prizonieri germani.

În dimineața zilei de 4 februarie, după o scurtă pregătire de artilerie, Regimentul 1 infanterie a pornit la atac, cu misiunea de a cucerii cota 568 și satul Vadau. Compania noastră se afla în prima linie. Cînd am debarșat la atac, dușmanul ne-a primit cu foc puternic de arme automate și branduri. Mulțimea de gloanțe și schije ne-a rărit rîndurile. Folosind acoperirile de teren și nămeții de zăpadă, am continuat să progresez, tirîș. Cînd ne-am apropiat de cotă, inamicul ne-a contraatacat, obligîndu-ne să ne retragem.

A urmat o nouă pregătire de artilerie și un nou atac din partea noastră. Prin lupte grele, pînă seara, ostașii noștri au nimicit rezistența adversarului și, prin învăluire, am cucerit înălțimea cu cota 568 și satul Vadau.

Apreciindu-se bărbăția și spiritul de sacrificiu cu care am luptat, am fost citați prin ordin de zi pe unitate și primit în rîndurile organizației U.T.C.

Urmărind inamicul în retragere, la 1 martie, Divizia „Tudor ‘Vladimirescu-Debrețin’” încadrată în Armata 53 sovietică, participă la luptele pentru cucerirea masivului muntos Almas-Dekes. Era un timp geros, și zăpadă mare și îndesată. Adăposturile noastre erau niște, scobituri adînci în stratul gros de omăt, unde stăteam și ziua și noaptea, fără foc. Avînd artilerie puțină, eram nevoiți să pornim la atac fără pregătirea și sprijinul acesteia. De altfel și aprovizionarea cu muniție se făcea destul de greu.

Pe la orele 8 dimineața pornim la atac. Inamicul, ascuns în adăposturi, ne primește cu foc de arme automate, obligîndu-ne să ne adăpostim. De îndată, adversarul începe să tragă asupra noastră cu aruncătoarele. Schije se împrăstie peste tot. În dreapta mea, la cîteva pași, a fost lovit mortal de schije un soldat din apropierea Clujului. Reluăm înaintarea, dar după cîteva salturi, sintem siliți să ne adăpostim în zăpadă.

Pînă seara, cu toate eforturile noastre, n-am reușit să înaintăm decît vreo 300 de metri.

Luptele au continuat în zilele următoare cu și mai mare înverșunare. Dînd atac după atac, pînă la 18 martie, am nimicit rezistențele inamice, apropiindu-ne de localitatea Lkavice, de Hron.

În dimineața zilei de 19 martie, am pornit la atac pe direcția Lkavice, cu misiunea de a-l ocupa. Pe cînd înaintam prin troienele mari de zăpadă, dușmanul a declanșat un foc puternic de branduri și arme automate. Cîteva dintre pușcașii plutonului nostru au căzut morți și răniți. Cînd am ajuns la marginea satului, în apropierea mea a căzut o bombă de brand. Deși m-am adăpostit în zăpadă, o schijă m-a lovit la șold. N-am putut să mă ridic de jos. Zăpada de sub mine a început să se înroșească.

După ce regimentul a cucerit localitatea Lkavice, eu am fost ridicat din zăpadă de caporalul sanitar Vasile Șimon, de loc din Ulneni, de lângă Cehu Silvaniei, refugiat și el în România și intrat voluntar în armată. Cum nu puteam merge, acesta m-a luat în spate pînă la postul de prim-ajutor. De aici am fost transportat la spitalul de campanie al Armatei 4, în localitatea Tisovec.

Peste două săptămîni, adică prin 8 aprilie, cînd rana începuse să se vindece, am revenit la comandamentul Armatei 4 române, care era la Trenčin, pe malul riului Vah.

Cu toate că mergeam destul de greu, am luat parte la luptele grele ce s-au dat pentru ocuparea localității Nemcecka Pravno. Pe la sfîrșitul lui aprilie, participam la acțiunea de urmărire a dușmanului, care se retrăgea spre Praga. Nimicînd rezistențele germane, am luat parte la eliberarea orașului Nove Mesto. Zi și noapte eram în urmărirea inamicului. Printre localitățile eliberate s-a numărat și Brumov din Munții Beschizi, fapt pentru care am fost citați prin ordin de zi pe marea unitate.

Din 9 pînă în 12 mai, am continuat acțiunea de urmărire și zdrobire a rezistențelor germane pe direcția Praga. După 12 mai 1945, cînd au fost nimicite ultimele rezistențe germane în zona orașului Praga, am fost în refacere, într-o pădure, pe șoseaua spre capitala Cehoslovaciei, unde ne-am pregătit pentru reîntoarcerea în țară.

În primele zile ale lui iunie 1945, cu un camion, am apucat pe drumul reîntoarcerii, iar în 5 eram la Brașov. De aici am plecat la Pitești, unde era sediul Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin”. Ajuns acolo, după predarea armamentului, am primit ordinul de lăsară la vatră.

Pentru faptele de arme săvîrșite în războiul antihitlerist, am fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medaliile sovietice „Victoria” și „Pentru vitejie”.

21. Sublocotenent Grigore G. Ștefău²¹: În misiune de cercetare în spatele frontului din Cehoslovacia

La începutul lunii februarie 1945, am fost mobilizat la Batalionul 182 etape. Peste câteva zile, la 6 februarie, am plecat cu unitatea pe frontul din Cehoslovacia, având sediul la Lučenec și, după 20 martie, în orașul Zvolen.

Misiunea noastră era să aprovizionăm cu hrană și muniții unitățile române aflate în zona Zvolen, Banska Bystrica și Nove Mesto, precum și să curățim terenul din spatele frontului de resturile trupelor dușmane.

Cu plutonul de sub comanda mea m-am îngrijit să asigur unităților alimentele necesare, fie sosite din țară, fie procurate din zonă, după cum și aprovizionarea frontului cu munițiile aduse din țară. În același timp, am luat parte la mai multe acțiuni de cercetare a pădurilor, munților și văilor din apropierea orașelor Zvolen, Banska Bystrica și Nove Mesto în căutarea grupurilor și soldaților inamici izolați, care stăteau ascunși.

În perioada 21–30 martie 1945, cu prilejul unor asemenea acțiuni în pădurile din apropierea Zvolenului, am găsit 14 grupuri de militari germani, a câte 8–17 persoane, care stăteau ascunși în munți. La somația noastră de a se preda, unii dintre ei au deschis foc. Cu prilejul capturării lor, din rindurile plutonului au căzut doi soldați morți și cinci răniți.

De la 1 la 5 aprilie am desfășurat o acțiune de scotocire pe valea Hronului, în apropiere de Banska Bystrica. Și aici, am găsit ascunși în pădure și soldați izolați, dar și 19 grupuri de militari hitleriști, a câte 5–30 persoane fiecare. Înarmați cu pistoale-mitralieră, grenade și carabine, aceștia ne-au dat de furcă. Unele grupuri s-au predat fără luptă, pe cind altele au deschis foc împotriva noastră. Prin forța armelor, i-am capturat pe militarii germani.

Pe la sfîrșitul lunii aprilie, cînd eram la Nove Mesto în misiune de scotocire, am primit ordin să mă deplasez cu plutonul la Košice, de unde am luat în primire un detașament de 700 prizonieri (200 germani și 500 unguri), pe care i-am escortat pe jos pînă la Chișineu Criș.

22. Sergent Petre Cionca²²: De pe valea Tirnavei pînă dincolo de Morava

La 2 octombrie 1941, din cauza teroarei horthyste, m-am refugiat în România, împreună cu un grup de cinci comiteni. Timp de șase luni am muncit la calea ferată din Brașov. Primind ordin de chemare, la 2 martie 1942 m-am prezentat la Cercul de recrutare Deva, unde am fost încorporat și repartizat la Regimentul 11 cavalerie, cu garnizoana în Arad.

În ultima decadă a lunii lui august 1944 aveam gradul de sergent în plutonul 1, comandat de sublocotenentul Liviu Sirbu, din escadronul 2 – căpitan Constantin Stănescu, și am luat parte la dezarmarea unei coloane germane la Buzău.

Peste câteva zile, la 5 septembrie 1944, cînd Armata 2 ungară a declanșat ofensiva în Polişul Transilvaniei, dînd atacul principal pe direcția Cluj – Alba Iulia, și două atacuri secundare: pe direcția Budești–Luduș–Blaj și pe direcția: Tirgu Mureș–Tîrnăveni, Divizia 1 cavalerie, din care făceam parte, se afla concentrată în zona Mediaș. La 10 septembrie ne-am deplasat spre Zagăr–Bălăușeri, unde am intrat în dispozitiv de luptă. De-aia ne-am instalat pe teren, că am și intrat în acțiune. Atacul nostru s-a lovit de rezistența înverșunată a inamicului. Sub acoperirea armamentului automat și de artilerie am înaintat câteva sute de metri. Prin lupte deosebit de aprige, care au durat cinci zile, am reușit să eliberăm localitatea Zagăr și să înaintăm pînă la calea ferată ce trece pe la sud de Cerghid–Bălăușeri.

În perioada următoare, unitatea noastră a participat la luptele pentru forțarea Mureșului, apoi, urmărind inamicul, a înaintat pe direcția Band – Dej – Cehu Silvaniei – Căci, provocîndu-i adversarului mari pierderi umane și materiale. De asemenea, și noi am pierdut un număr însemnat de oameni și cai. Tocmai din cauza acestor pierderi, Regimentul 11 cavalerie a fost trecut în refacere la Valea lui Mihai. Cu acel prilej, eu am fost mutat la Regimentul 2 roșiori, în escadronul 2 specialități, cu misiuni de intervenție.

Cu această unitate, am participat la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Menționez în mod deosebit că unitatea noastră și-a adus prețioasa-i contribuție la înfrîngerea

²¹ Grigore Ștefău s-a născut în 1907, în Apșa de Mijloc, Maramureș, a funcționat ca învățător în comuna Marca și domiciliază în Șimleu Silvaniei. În septembrie 1940, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în 1945 a fost mobilizat. A luat parte la războiul antihitlerist cu Batalionul 182 etape, cu care a acționat în Cehoslovacia. Apreciîndu-se contribuția adusă la înfrîngerea fascismului german, sublocotenentul Grigore Ștefău a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²² Petre Cionca, fiul lui Vasile și Floarea, s-a născut în 1920, în comuna Cizer.

dușmanului în luptele de la Košice, Zvolen și Trenčín, unde au căzut mulți dintre ostașii regimentului.

Pentru bărbăția și curajul cu care am acționat în războiul antihitlerist, am fost distins cu medaliile „Bărbăție și credință” clasele 2 și 1, „Virtutea militară” clasa 2 și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

După încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa, am pornit spre țară în iunie 1945, și ne-am stabilit la Giroc, lângă Timișoara. La 7 noiembrie 1945 am fost lăsat la vatră, revenind în comuna natală după o absență de peste patru ani.

23. *Sergentul Dumitru Nicoară²³: Urmărirea inamicului în Munții Nitra*

Pe la sfârșitul lunii martie 1945, Batalionul 22 vânători de munte din Divizia 3 munte se afla în dispozitiv dincolo de Hron, la poalele Munților Nitra, în zona Zarnovica. Batalionul nostru împreună cu Batalionul 21 vintori de munte și Divizionul 9 artilerie alcătuia Detașamentul colonel Constantin R. Popescu și avea misiunea să facă siguranța flancului drept al Armatei 1 române, să interzică pătrunderea inamicului în lungul râului Hron și să mențină legătura cu trupele sovietice de la est.

Aici în munți era o iarnă grea cu zăpadă de peste un metru, fără drumuri de deplasare și cu puține localități.

După o noapte friguroasă, pe care, ca atâtea altele, am petrecut-o în adăpostul de zăpadă, îmbrăcat cu mantaua și pe cap cu o căciulă de oaie, în dimineața zilei de 1 aprilie detașamentul nostru s-a pus în mișcare spre Munții Nitra. Pe cind urcam pantele prin nămeții de zăpadă, inamicul ne-a primit cu foc de arme automate, dispuse în înălțimile din față, în spatele unor stinci. Ne-am adăpostit. Am ripostat cu foc de pușcă-mitralieră. Dușmanul continua să tragă serii scurte de mitralieră și pușcă-mitralieră, obligându-ne să stăm adăpostiți în zăpadă.

Am primit ordin să mă deplasez cu grupa de sub comanda mea în spatele cuibului de foc inamic din stnga și să-l nimicesc. Făcînd un ocol prin pădure, am ajuns la locul stabilit. Focul nostru, declanșat prin surprindere, a produs pierderi în rîndurile inamicului, sîndu-l să se predea. Acolo am capturat 7 prizonieri germani și mai multe arme și muniție.

Continuînd înaintarea, prin lupte dirze am nimicit rezistența dușmană, reușind să pătrundem în Munții Nitra și să cucerim satul Presatvík Horjdanía. Către seară, am ajuns lîngă localitatea Hor Timovka, pe care em eliberat-o prin lupte la baionetă.

A doua zi, 2 aprilie, pentru a ușura acțiunea de urmărire a inamicului, s-au organizat grupe de schiori înzestrate cu automate și grenade. Schiorii au înaintat în mod vitejelic în Munții Nitra și, fiind ceață, i-au surprins pe hitleriști chiar în adăposturi.

În timpul acesta, fiecare companie de vînători de munte a alcătuit grupe speciale care, prin troienele de zăpadă, deschideau drum cu lopeți mari și lopețile portative.

Cu eforturi deosebit de mari în înfruntarea cu inamicul și cu natura, pînă în seara zilei de 3 aprilie am înaintat pe pantele Munților Nitra, ajungînd în apropiere de virful cel mai înalt, Vtačnik, cu cota 1346, pe care l-a cucerit Batalionul 5 vînători de munte.

În zilele următoare, după cîteva ceasuri de odihnă, am continuat urmărirea adversarului spre riul Nitra.

24. *Soldat Nicolae Gh. Hosu²⁴: În luptele de la Pilin*

La începutul lunii martie 1945, Divizionul 16 artilerie a.a. din Regimentul 5 artilerie a.a. se afla dispus în sectorul Diviziei 18 infanterie, la sud de Pilin, pe frontul din Cehoslovacia, cu misiunea de a face siguranța mării unități împotriva atacurilor aeriene.

²³ Dumitru Nicoară din Preluci, la 2 septembrie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România împreună cu prietenul și consăteanul său Traian Rusu. În 1942 este încorporat la Regimentul 7 grăniceri din Alba Iulia, iar în iunie 1944 a fost mutat la Batalionul 22 vînători de munte din Divizia 3 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul cu care a luptat în război, sergentul Dumitru Nicoară a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

²⁴ Nicolae Hosu din comuna Răstoci, în 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în octombrie 1943 este încorporat și repartizat la Regimentul 5 artilerie a.a. Cu această unitate, a luat parte la războiul antihitlerist. Pentru faptele sale de arme, soldatul Nicolae Hosu a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

După lupte intense purtate în ultimele zile ale lui februarie, în condițiile unei ierni grele, cu zăpadă bogată și temperaturi scăzute, unitățile Diviziei 18 infanterie au reușit să se apropie de orașul Pîlin. În dimineața de 1 martie, după o puternică pregătire de artilerie, infanteria a pornit la atac. Primite cu foc violent, subunitățile se opresc, adăpostindu-se. Intervin armele automate și mitralierele, sub acoperirea cărora, pușcașii reiau înaintarea.

Adversarul, aflat în poziții fortificate, se apără cu înverșunare. Aviația sa execută numeroase atacuri asupra pozițiilor deținute de români, provocând pierderi umane și materiale. Noi stăm la posturi, gata să intervenim cu focul tunurilor. La ora 11, când își face apariția o patrulă de avioane germane, începem tragerea. Tunurile noastre bubuie sacadat, aruncând salvă după salvă asupra obiectivului. Proiectilele explodează în apropierea avioanelor. Unul din piloții inamici se năpustește asupra pozițiilor noastre, deschizând foc cu armamentul de la bord. Gloanțele mitralierelor dușmane lovesc pământul la distanțe apropiate, ridicând mici nori de praf. Doi soldați sînt răniți, unul la picior și altul la umăr. Tunurile își îndreaptă focul asupra avionului. Prins în snopul de proiectile, avionul german este cuprins de flăcări. Urmărim căderea acestuia. Personalul sare cu parașuta, în timp ce aparatul se prăbușește. Căzuți în liniile infanteriei, aviatorii germani sînt capturați și duși la comandament.

În ziua de 2 martie, luptele reîncep cu și mai mare intensitate. Batalioanele 1 din Regimentul 92 infanterie, 2 din Regimentul 18 și Grupul 18 cercetare au pătruns în localitatea Pîlin, eliberînd-o. Un contraatac inamic, executat în seara zilei, pornit dinspre fabrica din Pîlin, a fost oprit imediat de ostașii Grupului 18 cercetare. Dintr-o poziție puternic organizată, inamicul cauzează pierderi numeroase în rîndul grupului. Intervenim cu focul tunurilor și, prin tragere terestră, slobozim cîteva salve asupra pozițiilor dușmane. În timpul luptei cade eroic fruntașul Lepădatu, comandantul grupei, care moare îmbrățișînd piesa. Alți trei soldați erau răniți.

Inamicul reacționează puternic cu focuri de mitralieră, de lingă clăile cu fin de la est de fabrica Pîlin. Piesa de mitralieră, comandată de caporalul Panduru, execută trageri cu cartușe trasoare, incendiînd puile. Sub protecția fumului, aceeași piesă reușește să se apropie de grupul de case, în timpul ce plutonul comandat de sublocotenentul Budulan izbutește să progreseze, prin salturi, spre liziera fabricii Pîlin. Dușmanul de la grupul de case est fabrica Pîlin se retrage în pădure. Focul inamic din fabrică fiind puternic, înaintarea grupului pare a fi oprită. Intervenim cu foc asupra pozițiilor germane. Sub acoperirea focului nostru, Grupul 18 cercetare, comandat de căpitanul Dumitru Cristorian, pornește la asalt. Soldații pătrund în fabrică, capturînd 2 prizonieri. În timpul luptei cad mai mulți răniți și morți. Printre aceștia se numără și căpitanul Cristorian, lovit de un glonț de la o rafală de pistol-mitralieră.

25. Soldat Vasile Pop²⁶: În luptele de pe Hron

După luptele deosebit de grele, purtate de-a lungul a peste șapte săptămîni, în Munții Javorina, pe o iarnă geroasă și cu multă zăpadă, Regimentul 4 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin” se apropie de Hron, pe direcția localității Žarnovica.

Inamicul, alcătuit din trupe germane, se afla dispus în poziții fortificate, pregătite din timp pe malul Hronului.

Era în ziua de 19 martie 1945. Fără a-i da răgaz, am pornit la atac, după o scurtă dar puternică pregătire de artilerie. Tunurile și brandurile au bătut pozițiile inamice, neutralizînd o bună parte din forța vie. Adversarul a ripostat de pe ambele maluri cu artileria și brandurile. Proiectilele și bombele loveau neîncetat pământul înghețat, nimicînd oameni, căruțe, mașini și tunuri. Am pornit la atac în mai multe rînduri, dar de fiecare dată, după cîteva salturi, fiind primiți cu foc, am fost nevoiți să ne oprim. Hitleriștii ne-au contraatacat, sprijiniți de tancuri. Au intervenit bateriile antitanc. Cu focul lor bine ochit, tancarii au distrus trei tancuri. Noi cu mitralierele și puștile-mitraliere am executat un foc puternic asupra pistolarilor germani care însoțeau tancurile, nimicindu-i pe unii, și obligîndu-i să se adăpostească, pe alții. Contraatacul a fost oprit, cu mari pierderi pentru dușman.

A doua zi, 20 martie, am reluat atacul, după pregătirea de artilerie. Sub acoperirea armamentului de infanterie și a tragerilor de sprijin ale artileriei, ne-am apropiat de poziții

²⁶ Vasile Pop din Gilgău Almașului, în 1941 a fost încorporat în armata ungară pentru muncă. Pe la începutul lunii octombrie 1944, cînd se dădeau luptele de la Debrețin, el a reușit să iasă din încercuire. Intrat voluntar în Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin”, a luat parte la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Rănit grav în luptele de pe Hron, soldatul Vasile Pop s-a stins din viață peste cîteva luni.

namice. Primiți cu foc, ne-am oprit. Apoi am reluat mișcarea. Dușmanul ne-a bombardat cu artileria și brandurile grele, producându-ne mari pierderi în oameni.

După amiază am reluat atacul, reușind să înaintăm citeva sute de pași, adăpostindu-ne în pilniile proiectilelor și bombelor. Folosind grenadele, am pătruns în liniile dușmane. Prin lupte corp la corp, am izbutit să nimicim rezistența inamică între Zahorčie și Hvozdnica. În timpul acestei înclăștări pe viață și pe moarte, o rafală de armă automată m-a lovit în piept, rănindu-mă grav.

26. Caporal Ioan Lupuș²⁶ : În ofensiva spre Banská Bystrica

După înfrângerea inamicului în Munții Tatra, Divizia 9 infanterie, din care făcea parte și Regimentul 34 infanterie, a fost dirijată spre noua zonă de luptă — Banská Bystrica.

În fața fermei de pe platoul Očova, lupta continua de citeva zile. Rezistența dirză a inamicului din acest sector trebuia înfrântă printr-o manevră. În consecință, comandantul Diviziei 9 infanterie, generalul I. Stănculescu, hotărâște să atace pe direcția Solna, în intervalul dintre divizie și unitatea sovietică aflată în stînga noastră. În acest scop, se formează un detașament puternic, alcătuit din regimentele 34, 36 și 40 infanterie, sub comanda colonelului Ion Botea. Unitatea noastră are ca obiectiv, cucerirea localității Solna.

Terenul din fața acestei localități este șes, în parte înundat de apele revărsate, după topirea zăpezilor de pe dealuri și munți. Pe unele locuri adîncimea apei ajunge pînă la genunchi.

În dimineața zilei de 14 martie 1945, atacăm pozițiile dușmane de la Solna. Cei 1 000—1 500 m, care ne despărțeau de localitate, îi parcurgem în mai puțin de două ore. Inamicul surprins de atacul nostru, ripostează cu foc. Străbatem în grabă zona bătută de armele dușmanului, silindu-l să se retragă spre nord. Îl urmărim îndeaproape pînă în dreptul localității Sebedin. Ajunși acolo, hitleriștii dezlănțuie asupra noastră un foc combinat cu toate armele de care dispun. Legăturile telefonice sînt rupte. Intervin echipele de transmisiuni ale sublocotenentului Ioan Vintilă, care le refac chiar pe timpul bombardamentului.

Hitleriștii ne bombardează timp de citeva zile. Din cauza intensității acestuia nu este posibilă nici o mișcare. Totuși sublocotenentul Jancuț, de la compania 6, se furișează spre pozițiile inamice și deschide foc de la mică distanță. Înaintăm și noi, după cum și alte subunități din batalionul 2, antrenate de reușita companiei a 6-a. În seara zilei de 19 martie ne găsim în fața înălțimii cu cota 482 vest-Sebedin, iar batalionul 1 la nord-Sebedin, în dreptul fermei Očova, unde inamicul s-a înclăștat pe teren. Pentru a-l obliga să se retragă, este trimisă o companie spre fermă, care să-l lovească din flanc.

Ziua de 19 martie 1945 a fost una din cele mai grele pentru noi. Efectivul nostru scade continuu. E rănit mortal sergentul-major Munteanu, încheietorul nostru de pluton; este lovit de glonț sublocotenentul Aldea, comandantul secției de tunuri anticare care ne sprijine. Pornim la atac sub acoperirea focului mitralierelor și puștilor-mitraliere. Prin salturi și tiris progresăm spre înălțimea cu cota 462, pe care o cucerim prin lupta la baionetă.

Sub presiunea noastră de front și flanc, adversarul e nevoit să se retragă. Cedează și ferma de la Očova. Cucerim localitățile Čerim și Bečov.

Dispozitivul german se reface pe direcția Banská Bystrica, oraș de însemnătate industrială, situat pe Horn. Pătrundem tot mai adînc în pozițiile inamice, pentru a nu-l lăsa acestuia răgaz de organizare.

În noaptea de 21/22 martie, schimbăm direcția de înaintare spre vest, pentru a cucerii localitățile Dol Micina și Hor Micina, care, ocupate, ne-ar fi adus la dezastrul orașului Banská Bystrica. În dimineața zilei de 22 martie, Regimentul 34 infanterie se găsește dispus pe înălțimile de la sud de Dol Micina.

Hitleriștii ne contraatacă, sprijiniți de patru care de luptă, reușind să cucerească teren, precum și castelul cu înălțimea ce domină localitatea.

²⁶ Ioan Lupuș, fiul lui Șofron și Ana, s-a născut în 1921, în comuna Cizer. La 8 mai 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România; iar la 4 octombrie 1942 a fost încorporat la Regimentul 34 infanterie. Cu această unitate a participat la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord-vest, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de arme, Ioan Lupuș a fost distins cu o serie de decorații românești, sovietice și cehoslovace.

Imediat ripostăm cu foc de pușcă și arme automate. Ne avântăm asupra dușmanului în curs de instalare la castel. Am luat pușca-mitralieră de la un rănit și am tras asupra inamicului. În timpul acesta, grupa vecină, comandată de caporalul Bițu, a executat citeva salturi spre adversar. Armele automate trag foc de secerare asupra inamicului, silindu-l să se adăpostească. Sub această acoperire, pușcașii pătrund în castel. Germanii sint alungați. Cercetînd interiorul, într-una din pivnițe au fost găsite două femei și doi copii de aproximativ 3-4 ani, închiși de mai multe zile fără apă și harnă. Erau lăsate să moară de foame, pe motiv că soțul uneia dintre ele ar fi fost locotenent în detașamentul de partizani ce acționa în munți.

Prin lupte grele ne apropiem de Hron. În zorii zilei de 25 martie ne pregătăm să trecem dincolo de acest curs de apă. Cum n-avem bărci, căutăm alte mijloace. La cca 1 km est de liziera orașului Banska Bystrica am găsit o punte de trecere distrusă în partea dinspre inamic. Intervin pionierii, care o repară în treizeci de minute. Regimentul a trecut pe malul opus.

Ajunși pe malul drept al Hronului, am format un mic cap de pod. După noi au venit alte subunități și capul de pod s-a lărgit tot mai mult. Prin focul dușman ne croim drum spre Banska Bystrica. Manevrînd orașul, pe la orele 10 am pătruns în cartierul de est, ocupînd fabrica de chibrituri, gara, spitalul civil și o serie de instituții. Noi acționam dinspre nord, iar trupele sovietice dinspre sud. Orașul este curățat de trupele germane.

27. Soldat Ioan Holhoș²⁷: De la Zvolen la Banska Bystrica, în Munții Cehoslovaciei

După eliberarea orașului Zvolen la 14 martie 1945, Regimentul 35 artilerie a luat parte la luptele împotriva rezistențelor germane din Munții Tatra Mică.

În după amiaza zilei de 15 martie, trupele române au pornit la atac. Unitatea noastră a participat la pregătirea de artilerie, iar după deбуșarea infanteriei de pe linia de plecare, am executat trageri de însoțire, neutralizînd forțele inamice. Timp de patru zile, cit au durat luptele, tunurile noastre au fost mereu prezente cu focul lor puternic. În 19 martie, prin lupte foarte violente, apărarea dușmană a fost ruptă la nord și nord-est de Zvolen.

Pentru apărarea orașului Banska Bystrica, inamicul a construit trei centuri de fortificații pe căile de acces spre această localitate.

La data amintită mai sus a început ofensiva pentru cucerirea acestui mare oraș. Regimentul 35 artilerie a luat parte la pregătirea de artilerie. Proiectilele și obuzele noastre au lovit dispozitivul dușman, neutralizînd forța vie și producînd pagube materiale. În cursul zilei, cu sprijinul nostru, al artileriei, infanteria a înaintat în pozițiile inamice, cucerindu-le.

În zilele următoare, am continuat ofensiva spre nord. Cînd s-au apropiat de Dol. Mičina, subunitățile de infanterie au fost primite cu foc puternic, în mai multe rînduri. Nemaiputînd înainta, am intervenit cu trageri de neutralizare. Prin lupte grele, ostașii noștri au nimicit rezistența dușmană, eliberînd localitatea Dol. Mičina. La scurt timp însă adversarul a declanșat un contraatac puternic de infanterie și tancuri. Companiile batalionului 1 din Regimentul 34 infanterie au luptat cu bărbăție și eroism. Focul lor nimicitor a lovit foarte puternic pe atacatori. Am primit ordin să intervenim. Bateriile noastre au declanșat un foc de baraj asupra inamicului. Două tancuri dușmane au fost incendiate, iar celelalte au făcut cale întoarsă. Contraatacul hitlerist este oprit. Imediat, infanteria a reluat atacul și, prin lupte la baionetă, a nimicit rezistența inamică.

Rînd pe rînd, unitățile au rupt celelalte două centuri fortificate, apropiindu-se de Banska Bystrica. În seara zilei de 24 martie, în oraș au intrat trupele sovietice, iar a doua zi au pătruns din spre sud unități sovietice și din spre nord-est forțe din Divizia 9 română. Regimentul nostru a luat parte la luptele pentru cucerirea gării de est din Banska Bystrica.

În timpul luptelor, schizele unui proiectil dușman m-au lovit la o mîină și un picior. Evacuat la postul de prim-ajutor și apoi la spital, după patru luni și jumătate am fost demobilizat.

²⁷ Ioan Holhoș s-a născut în 1920, în comuna Stina și domiciliază în Zalău. În aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în țara liberă, iar în octombrie 1943 este încorporat și repartizat la Regimentul 35 artilerie. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor hitleriste în zona Buzău și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord-vest, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele sale de arme săvîrșite în războiul antihitlerist, soldatul Ioan Holhoș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

28. Locot. colonel Constantin Al. Balaban²⁸: De pe Hron la Banovce

Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte, după luptele violente din Munții Tatra, a ieșit spre vest, și la 18 martie 1945 se afla pe cursul mijlociu al riului Hron. Vremea era rece. Pămîntul murea ca un burete plin de apă din zăpada topită, iar de sus, de pe munte, de zile și nopți în șir, vine o ploaie mărunță și rece. Eram uzi, pătrunși de răceală. pînă la os și cu hainele pline de apă. Nici terenul nu ne favoriza. Lipseau plajele de îmbarcare și debarcare, malurile Hronului fiind abrupte și împădurite. Dincolo de riu se înălțau Munții Nitra, cu pante înalte și puternic aparate de forțele hitleriste.

Deși condițiile erau neprielnice, totuși pentru a facilita forțarea Hronului de către trupele sovietice aflate mai la sud, s-a hotărît ca diviziile 2 și 3 munte să execute o acțiune de trecere a riului, în scop de inducere în eroare a inamicului, în două-trei puncte din sector. Noi trebuia să-l obligăm pe dușman să-și mențină forțele pe loc și să le antrenăm în luptă.

În vederea executării acestei misiuni, Divizia 2 munte a primit un număr de bărci din lemn precum și o porțiță; batalionului pe care îl comandam i-au revenit 6 bărci. Ordinul de operații al mării unități stabilea că forțarea va începe fără pregătire de artilerie, numai la adăpostul întinericului.

Către ora 5–5,30 au început operațiunile de trecere, cu cîte o companie întărită cu mitraliere. Se trăgeau focuri de arme automate peste riu din partea dușmanului. Am ripostat și noi. Subunitățile au reușit să treacă și să ocupe un mic cap de pod pe malul opus. Batalionul 10 vînători de munte, de la flancul stîng, de asemenea a trecut Hronul pe bărci, ocupînd și el un cap de pod. Pe malul estic al riului, chiar în imediata apropiere a punctelor de debarcare, au fost amplasate tunurile antitanc de care dispunea divizia, pentru sprijin direct cît mai eficace. Pe malul celălalt se afla un regiment de artilerie, gata să intervină în cazul unui contraatac.

De abia am apucat să ne amplasăm pe teren în capul de pod că inamicul a dezlănțuit un baraj năpraznic cu tot felul de arme, pe firul apei și pe malul opus, distrugînd o serie de bărci și provocîndu-ne pierderi. Apoi, dușmanul a contraatacat capul de pod, încercînd să ne arunce în apele Hronului. L-am primit cu foc puternic de infanterie. În sprijinul nostru au acționat bateriile de artilerie, artilerie antitanc, compania de branduri și artileria diviziei. Contraatacul inamic a fost oprit cu mari pierderi pentru adversar. Sosind noi forțe în capul de pod, am pornit la atac împotriva pozițiilor germane. Toată ziua am atacat și am fost contraatacați, cîștigînd și pierzînd teren. Spie seară am reușit să pătrundem în liniile dușmane și, prin luptă la baionetă, să nimicim rezistența acestuia.

Sub protecția întinericului, unitățile hitleriste s-au retras în spatele unei păduri, pentru a reveni peste cîteva ore cu forțe proaspete. Dar era prea tîrziu. Noi reușisem să lărgim capul de pod și să ne fixăm la teren.

După o serie de lupte, la 3 aprilie, Batalionul 9 vînători de munte se afla dispus în apropierea orașului Banovce, centru important între riurile Nitra și Vah. Acest oraș era așezat la întretăierea unor importante comunicații rutiere și de căi ferate, înconjurat de numeroase înălțimi, și era considerat punct cheie în sistemul de apărare inamic, fiindcă de rezistența lui în fața atacurilor noastre depindea soarta garnizoanei germane de pe Munții Inovec.

În scopul evitării pierderilor de vieți omenești și a-l surprinde pe dușman, comandantul Diviziei 2 munte a hotărît să cucerească orașul printr-un atac de front executat noaptea, combinat cu o dublă învăluire, pe pantele de nord-est și nord-vest de localitate. Pentru a înfăptui această hotărîre, șeful biroului operații al diviziei, căpitanul Ștefan Dăncuș, redactează ordinul de operații, care în esență cuprindea următoarele:

— Batalioanele 15 și 16 vînători de munte, întărite cu pionieri și tunuri antitanc, să, pătrundă noaptea în oraș, printr-un atac realizat prin surprindere, dinspre sud spre nord

²⁸ Constantin Balaban din Șimleu Silvaniei, ofițer activ, cu gradul de căpitan, a făcut parte din Batalionul 7 vînători de munte, cu garnizoana în Zaláu. După cedarea nordului Transilvaniei către Ungaria, la 30 august 1940, ofițerul s-a retras odată cu unitatea în garnizoana Deva. Cu această unitate, încadrată în Divizia 2 munte, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și priceperea cu care și-a condus subunitatea în luptă, căpitanul Constantin Balaban a fost decorat cu ordinul „Steaua României” și medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

— Batalionul 9, din care făceam parte, și Batalionul 10 vinători de munte constituiau gruparea ce trebuia să învâluie dispozitivul inamic, avînd în sprijin focul Diviziei 4 tunuri munte și al artileriei grele, dată ca întărire diviziei noastre.

În noaptea de 4/5 aprilie, prin surprindere, batalioanele 15 și 16 vinători de munte pornesc la ofensivă, pătrund în oraș și pun stăpînire pe el. În acest timp, gruparea de învăluire aproape depășise localitatea. Se atacă peste tot cu impetuositate. Puștile troznesc, mitralierele răpăie asupra cuiburilor de rezistență dușmane. După o noapte lungă și bogată în atacuri și lupte corp la corp, adversarul este înfrînt și orașul Banovce, eliberat. Acolo am capturat un mare număr de prizonieri și tehnică de luptă.

Pentru modul cum și-au condus unitățile în luptă, căpitanul Nicoale Boiangiu, comandantul Batalionului 15 vinători de munte, și căpitanul Romulus Sirca, comandantul Batalionului 16 vinători de munte au fost distinși cu ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a.

29. Caporal Crăciun Băican²⁹: Forțarea Hronului

La 24 martie 1945, Divizia 3 munte, din care făcea parte și Batalionul 6 vinători de munte, a ajuns în apropiere de Hron, unde, înlocuind Divizia 2 munte, a intrat în dispozitiv. În cursul nopții unitatea a primit ordin să execute, prin surprindere, o trecere peste Hron.

A doua zi dimineața, cînd Batalionul 21 vinători de munte ataca capul de pod german de la Viesca, aflat pe malul ocupat de trupele române, și prin această acțiune a atras asupra sa atenția inamicului, Batalionul 6 vinători de munte, întărit cu un pluton de pionieri, trebuia să înceapă forțarea. În acel moment, dușmanul a dezlănțuit un foc foarte puternic asupra plajelor noastre de imbarcare, făcînd imposibilă acțiunea noastră pentru momnet.

Față de această situație s-a stabilit ca forțarea Hronului să aibă loc în noaptea de 25/26 martie, la orele 22,30.

Timpul care ne-a mai rămas l-am folosit pentru pregătirea operației de trecere. După lăsarea întinericului ne-am îndreptat spre plajă pentru imbarcare. La ora fixată eram gata. Așteptam semnalul pentru începerea imbarcării. Artileria noastră a dezlănțuit un foc puternic asupra pozițiilor dușmane de pe malul opus. Inamicul a ripostat violent. Proiectilele treceau pe deasupra noastră, cu un vijiliet înfrîntor. O parte din ele mușcau malurile, în timp ce o altă parte cădea în apă, improșcînd pînă departe.

Compania noastră, care purta numărul 1, se afla în primele ambarcațiuni. Cap de coloană era plutonul sergentului Dumitru Popescu. Pe cînd treceam apa Hronului, proiectilele și gloanțele dușmane cădeau în jurul nostru, lovînd apa și provocînd sumedenie de vîrtejuri. Dar și mitralierele și puștile-mitraliere de pe ambarcațiuni au deschis un foc necruțător asupra pozițiilor germane. În timpul luptelor au căzut mai mulți morți și răniți. Dintre aceștia amintesc numele comandantului Batalionului 6 vinători de munte, locotenent-colonelul. Rusu, comandantul companiei 1, sublocotenentul Dumitru Aldea, plutonierului Nicolae Donea.

Cu toată intensitatea focului inamic, ambarcațiile noastre au atins malul ocupat de hitleriști, iar noi am debarcat în fugă, punînd piciorul pe pămînt. Adversarul a trecut la contraatac, deschizînd foc cu toate armele. Noi ne-am fixat la teren, răspunzînd cu o ploaie de plumb. Dușmanul a fost oprit. Noi am pornit în salturi spre prima linie inamică, pe care am cucerit-o prin lupte corp la corp.

La scurt timp, hitleriștii au pornit la un nou contraatac. În sprijinul nostru, care ne apăram cu strășnicie, a venit artileria diviziei. Prin focul lor precis, tunarii au surprins dușmanul pe baza de plecare, lovindu-l cu toată tăria. Artileria germană răspunse imediat cu foc puternic. Proiectilele și bombele cădeau peste tot. Exploziile împrăștiu schije și fum. Ne-am lipit și mai strîns de pămînt, cu minile încheștate pe arme. Contraatacul inamic a fost oprit.

În zilele următoare, capul de pod cucerit de noi a fost mereu lărgit. Divizia 3 munte trecuse dincolo de Hron, continuînd urmărirea dușmanului.

²⁹ Crăciun Băican, fiul lui Pavel și Maria, s-a născut în 1920, în Pria. La 11 martie 1942, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar la 7 octombrie 1942 a fost încorporat la Batalionul 6 vinători de munte. Cu această unitate a participat la războiul antihitlerist. Pentru curajul și vitejia dovedite pe cîmpul de luptă, caporalul Băican a fost decorat cu mai multe medalii românești și sovietice.

30. Soldat Teodor Rezmiveș³⁰: Prin Munții Javorina spre Hron

Pe la sfârșitul lunii ianuarie 1945, Regimentul 3 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin” se afla în dispozitiv în zona Jablonovce din Munții Javorina, unde era o iarnă greea, cu zăpadă bogată și ger năpraznic. În fața noastră se apărau unități germane, care dispuneau de lucrări de fortificații.

La 26 ianuarie, după o scurtă pregătire de artilerie, am pornit la atac. După vreo douăzeci de pași, am fost primiți cu foc de arme automate. Ne-am adăpostit la repezeală în troienele de zăpadă. Mitralierele dușmane aruncau o ploaie de plumbi asupra noastră. Ai noștri au ripostat. Puștile-mitraliere și mitralierele au tras câteva salve, sub acoperirea cărora am mai progresat. Au intervenit și brandurile noastre. Adversarul a declanșat și el un foc violent cu armamentul de infanterie și artilerie. În jurul nostru au căzut mai multe proiectile și bombe, pe cind gloanțele ne șuierau pe la urechi. Exploziile răscoleau zăpada și mușceau pământul înghețat, împrăștiind un torent de schije. Una dintre ele l-a lovit în piept, mortal, pe trăgătorul de la pușca-mitralieră, unde eu eram încărcător. Așa l-am pierdut pe soldatul Nicolae Botiș, un tânăr viguros din părțile Bihorului.

În zilele următoare, luptele au continuat cu intensitate sporită. Inamicul se apăra cu înverșunare. Cu sprijinul de foc al artileriei, am reușit să nimicim o serie de rezistențe dușmane și să înaintăm în dispozitivul acestuia.

Împ de aproape șapte săptămâni, între 1 februarie și 19 martie, prin lupte deosebit de grele, adesea la grenadă și corp la corp, ne-am croit drum prin Munții Javorina, nimicind orșele inamice care se apărau cu înverșunare pe poziții dinainte organizate. La 19 martie ne-am apropiat de Hron. Aici fiind opriți cu foc de adversar, ne-am adăpostit la teren. Artileria și brandurile ne-au venit în sprijin, executând trageri de neutralizare. Am pornit la atac. După vreo 20 de pași, fiind primiți cu foc de către inamic, ne-am oprit. Artileria dușmană a declanșat un potop de proiectile și bombe, care s-au revărsat peste noi. Câteva au căzut în apropiere, provocându-ne mai multe pierderi. Nu peste mult timp, inamicul a trecut la contraatac. L-am primit cu foc puternic. Trăgeam asupra lui și noi, infanteriștii, dar și artileriștii. Descumpănit, și cu rindurile slăbite, dușmanul s-a oprit. În ureșul luptei, un proiectil a explodat lângă mine. M-am aruncat la pământ. Totuși niște schije m-au lovit în piept și la cap, rănindu-mă grav.

31. Soldat Teofil Sabo³¹: În luptele de pe riul Vah

Pe la începutul lunii aprilie 1945, Batalionul 22 vânători de munte din Divizia 3 munte depășise Munții Inovec și se afla în dispozitiv pe malul riului Vah, pe direcția orașului Pieștani.

În 4 aprilie, unitatea noastră a trecut în capul de pod realizat de trupele sovietice la Pieștani, dincolo de Vah, unde a intrat în poziție de luptă.

A doua zi, 5 aprilie, după pregătirea de artilerie, am pornit la atac, avându-l în frunte pe sublocotenentul Fărcață, comandantul de pluton. Eu eram pușcas mitralior în compania a 4-a. La scurt timp am fost primiți cu foc de infanterie. Ne-am oprit. Sub acoperirea mitralierelor noastre, am reluat înaintarea. Inamicul a început să tragă cu artileria și brandurile asupra noastră. Proiectilele și bombele cădeau peste tot, mușcind adinec pământul. Artileria noastră ne-a venit în sprijin prin trageri de neutralizare. Din cauza exploziilor, nu se mai auzea nimic. Bombardamentul a durat până după amiază, producându-ne mari pierderi.

³⁰ Teodor Rezmiveș din Gilgău Almașului, în 1942 a fost incorporat în armata ungară. În octombrie 1943 este trimis pe frontul de răsărit. La scurt timp trece linia frontului la sovietici. Ajuns prizonier în U.R.S.S., se înrolează în Divizia „Tudor Vladimirescu”. Cu această mare unitate a luat parte la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și dârzenia cu care a luptat în războiul antihitlerist, soldatul Teodor Rezmiveș a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”. Rănit grav în luptele de pe malul Hronului, la scurt timp după război el s-a stins din viață.

³¹ Teofil Sabo s-a născut la 3 martie 1923, în comuna Chichișa. În aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în octombrie 1943 este incorporat și repartizat la Batalionul 22 vânători de munte din Divizia 3 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru faptele de arme săvârșite în războiul antihitlerist, soldatul Teofil Sabo a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”.

În apropiere de poziția noastră au explodat câteva proiectile. Schizele l-au lovit mortal pe un pușcaș care se afla lângă mine.

Către seară am reluat atacul. Dar imediat, inamicul ne-a primit, cu foc. Ne-am adăpostit la repezeală. Sub acoperirea salvelor de mitraliere și puști-mitraliere, grupele au continuat înaintarea. Folosind grenadele, am pătruns în liniile dușmane. Prin forța baionetelor am nimicit rezistența inamică.

În dimineața următoare, 6 aprilie, am continuat înaintarea, urmărind adversarul de-a lungul cursului superior al râului Vah. Peste noapte, inamicul și-a retras forțele principale spre nord, lăsându-și răniții pe cimpul de luptă.

Zi și noapte, prin lupte de o mare duritate, am pătruns în dispozitivul dușman, nimicind forța vie și alungându-l spre nord-vest, până la încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial în Europa.

32. Soldat Teodor Bonțe³²: Asaltul cotei 1302

În seara zilei de 5 aprilie 1945 ne aflam în dispozitiv la sud de satul Bistrice, din Moravia, în contact cu inamicul. Peste noapte am dormit vreo două ore, culcat pe niște crăci de brad așternute pe fundul adăpostului individual.

A doua zi, după o scurtă pregătire de artilerie, comandantul de batalion, căpitanul Eugen Stegărescu, dă semnalul plecării la atac. În timpul acesta, artileria lungeste tragerea. Văile se umplu de zgomotul proiectilelor care se sparg.

Sublocotenentul Teodosiu, comandantul plutonului nostru, care primise o misiune de cercetare în spatele liniei iniția inamică, ne spune pe scurt ce avem de făcut. Apoi, pornim la drum. Pătrundem în poziția inamică și, pe furiș, ne apropiem de un aruncător greu german. Sărim asupra servanților și-i imobilizăm. Luați prin surprindere, aceștia n-au mai avut cînd să se opună. Prizonierii sînt trimiși la companie.

Pătrundem mai adine în dispozitivul dușman, folosindu-ne de acoperirile de teren. Ajungem în fața unui bordei. Pără zgomot, grupa noastră se apropie de obiectiv. Surprindem zece soldați hitleriști, doi subofițeri și un locotenent, pe care-i luăm prizonieri. Dezarmați, militarii germani au fost trimiși la postul de comandă al unității.

Odată ajunși la locul stabilit anterior, în spatele inamicului, sublocotenentul Teodosiu dă semnalul convenit. Imediat artileria lungeste tragerea. Plutonul 2 debarșează la atac de front, pe cînd noi deschidem foc din spate și flanc. Dușmanul, dezorientat, răspunde cu foc și încearcă o repliere spre stînga. Treptat focurile se răresc. Prin pădure se aud foșnete, ordine scurte și cite un strigăt.

De noi se apropie căpitanul Stegărescu cu compania de rezervă, luptînd din greu cu zăpada. Înaintăm împreună prin pădure pînă ajungem într-o poieniță. De aici se ridică o pantă abruptă care duce spre cota 1302.

Pornim spre vîrf, unde se află asediat un grup de partizani cehi. Urcușul este foarte greu. La condițiile naturale se adaugă și focul inamic care se revarsă asupra noastră. Răspundem cu foc și continuăm urcușul. Trebuie să ne cățărăm printre pietre mari și colțuroase. Nu e nici un copac și nici un fel de vegetație, doar stîncă goală, roasă de vînturi și ploii. Doi soldați sînt răniți de gloanțele inamice. Îi lăsăm pe loc. După două ore de urcuș ajungem pe un mic platou, unde se afla o cabană, care adăpostea un grup de cca 150 partizani, bărbați, femei și copii, conduși de un ofițer medic. Printre ei era și un căpitan sovietic, lansat cu parașuta în regiunea Zvolen, acum grav rănit.

Partizanii sînt evacuați. Noi ne instalăm pe cotă în semicerc spre valca Hronului, avînd în spate păștia inaccessibilă. Singura legătură cu unitatea este telefonul. Așteptăm. Inamicul poate să treacă la atac din moment în moment, pentru a pune stăpînire pe această cotă. Miinile ne sînt încălțate pe arme. Timpul trece foarte greu. După amiază, dușmanul ne taie legătura telefonică și ne asaltază din trei părți. Noi ne apărăm cu dirznie, slobozînd asupra atacatorilor o sumedenie de gloanțe și bolovani. Spre seară, adversarul se repliază. A doua zi luptele continuă. Un avion german trece peste cotă și lansează câteva bombe. Ne

³² Teodor Bonțe, fiul lui Șofron și Maria, s-a născut în 1920, în Cizer. Din cauza teroarei horthyste, la 4 aprilie 1941 s-a refugiat în România, iar la 7 octombrie același an este încorporat de Cercul de recrutare Deva și repartizat la Regimentul 10 infanterie. A luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției, și la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de nord-vest, a Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea Germaniei fasciste. Pentru faptele-i de arme, a fost decorat cu medalia românești, sovietice și cehoslovace.

ascundem după stinci. Cîțiva soldați sînt răniți. Ni se termină alimentele. Regimentul ne vine la ajutor. Inamicul se retrage spre nord.

33. Soldat Alexandru Cîmpean³³: *La Stara Tura, în Munții Carpații Albi*

Străbătînd prin lupte Munții Nitra și Inovec, și forțînd rîurile Nitra și Vah, Batalionul 5 vînători de munte din Divizia 3 munte, în seara zilei de 6 aprilie 1945 se afla în refacere la sud de Nove Mesto. În cursul nopții, am primit ordin să înlocuim un batalion de vînători de munte din Divizia 2 munte. Eu făceam parte din compania a 5-a, comandată de căpitanul Petre Constantinescu, plutonul 2, unde îndeplineam funcția de pușcaș-mitralior.

În dimineața de 7 aprilie am atacat pe direcția Stara Tura—Kujelov, cu misiunea de a cucerii localitățile Iavornik și Kujelov. Înaintînd în dispozitivul dușman, am fost primiți cu foc de arme automate. Ne-am adăpostit în zăpadă. Pe cînd noi am deschis foc, grupa a 2-a a manevrat cuibul de rezistență dușman, atacîndu-l din flanc. Lovit din două părți, adversarul s-a retras spre nord-vest, lăsînd pe cîmpul de luptă 4 morți și 3 răniți grav. Urmăcind inamicul în retragere, prin lupte grele, spre seară am eliberat localitatea Činstkovte.

La 8 aprilie, după o puternică pregătire de artilerie, am pornit la atac spre pădurea vest Kostolné și localitatea Stara Tura. Primiți cu foc de la dușman, ne-am adăpostit. Din nou au intervenit bateriile de artilerie și compania de aruncătoare. Proiectilele și bombele cădeau peste tot, răscolind pămîntul și pădurea. Sub acoperirea focului de artilerie și branduri, am reluat înaintarea. Trăgeam din mers asupra cuiburilor de foc inamice, obligîndu-l pe adversar să stea adăpostit.

În timp ce vînătorii de munte din gruparea colonel Nicoale Cerbulescu au asaltat rezistența inamică de la pădure, noi am ajuns la cîteva sute de pași de liziera localității Stara Tura. Primiți cu foc de arme automate și artilerie, ne-am fixat pe teren. În sprijinul nostru au acționat un divizion din Regimentul 7 artilerie grea și bateriile de artilerie și companiile de branduri batalionare. Bombe și proiectilele au bătut intens pozițiile inamice de la liziera satului, producîndu-le mari pierderi. Adversarul a ripostat vehement. Grupele de vînători de munte au înaintat prin mulțimea de gloanțe și schije pînă lingă liniile dușmane. Cu grenada și baioneta am pornit în fugă la asalt, nimicînd rezistența inamică și cucerind obiectivul zilei, localitatea Stara Tura. Populația ne-a primit cu lacrimi în ochi de bucurie și cu brațele deschise.

34. Soldat Ioan Bălănean³⁴: *Pe Morava, la Veselý*

Urmărind inamicul spre nord de-a lungul riului Morava, Batalionul 9 vînători de munte din Divizia 2 munte, la 14 aprilie 1945 a ajuns în apropierea localității Žeraviny, unde inamicul se apăra cu înverșunare.

În 15 aprilie am trecut la ofensivă. Opiți de focul dușman, ne-am adăpostit la teren. Sub acoperirea tragerilor de sprijin ale artileriei, am reluat înaintarea. După vreo treizeci de pași, focul adversarului ne-a țintuit pe loc. Din nou a intervenit artileria cu un bombardament puternic, lovind pozițiile inamice. Iar am mai progresat vreo cincizeci de pași. Adversarul se apăra cu dirzenie. Cu toate că focul dușman ne-a provocat multe pierderi, am continuat să înaintăm. Cînd am ajuns lingă liniile inamice, am aruncat grenadele. Peste cîteva momente s-au declanșat exploziile acestora. Imediat am pornit la asalt. Cu baioneta și patul puștii am nimicit rezistența dușmană.

A doua zi, luptele au reînceput de dimineață. După pregătirea de artilerie, am pornit la atac. Fiînd primiți cu foc, ne-am oprit. Pe deasupra noastră au intervenit artileria și brandurile. Inamicul a răspuns cu trageri de infanterie și artilerie, producîndu-ne mari pierderi.

³³ Alexandru Cîmpean din Simișna, în octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România. În martie 1943 este încorporat la Batalionul 5 vînători de munte din Divizia 3 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru curajul și eroismul de care a dat dovadă pe cîmpul de luptă, soldatul Alexandru Cîmpean a fost decorat cu medaliile „Bărbăție și credință” și „Eliberarea de sub jugul fascist”.

³⁴ Ioan Bălănean din Brebi, în aprilie 1941, din cauza teroarei horthyste, s-a refugiat în România, iar în octombrie 1943 este încorporat și repartizat la Batalionul 9 vînători de munte din Divizia 2 munte. Cu această unitate, a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei de sub ocupația fascistă. Pentru faptele sale de arme, soldatul Ioan Bălănean a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

În următoarele două zile, 16 și 17 aprilie, luptele au continuat cu intensitate sporită. Inamicul se apăra din toate puterile. Noi presam continuu, dând atac după atac. Prin lupte grele ne-am apropiat de localitatea Žeraviny. Chiar la liziera așezării, am nimerit într-un cimp de mine. De la primele explozii, ne-am fixat pe loc, solicitând intervenția genștilor. Până spre seară am înfrunt rezistențele dușmane de la Žeraviny și am cucerit această localitate, după ce a trecut de patru ori dintr-o mină în alta.

Continuând înaintarea spre nord, ne-am apropiat de orașul Vesely. Timp de șapte zile am dat lupte puternice în zona acestei localități. La 23 aprilie, subunitățile au pătruns în oraș, și după aprige lupte de stradă, l-am alungat pe adversar spre nord, de-a lungul văii Moravei.

Urmărind inamicul în retragere, am pus stăpânire pe podul de peste Morava, aflat la vest de Vesely. Apoi, folosindu-ne de el, am trecut riul cucerind un mic cap de pod. Venind și alte subunități în urma noastră, capul de pod s-a lărgit tot mai mult.

35. Soldat Ioan Sirca³⁵: În ofensiva spre Uhersky Ostrah

La 25 aprilie 1945, Batalionul 7 vânători de munte din Divizia 2 munte se afla pe frontul din Cehoslovacia, în dispozitiv în Munții Carpații Albi, la nord de localitatea Žeraviny. Eu făceam parte din compania a 2-a comandată de maiorul Salca, sălăjean din partea Tâșnadului, plutonul 3 sub comanda locotenentului Octavian Furtea. Împreună cu mine mai erau în subunitate soldații Dumitru Fiț, Nicolae Sirca și Vasile Lupan, toți din Sălaj.

În fața noastră, la vreo 3,5–4 km, era orașul Uhersky Ostrah, puternic apărat de inamic, care dispunea de lucrări de fortificații.

În cursul zilei, după pregătirea de artilerie, am pornit la atac. Sub acoperirea focului de infanterie și artilerie, am înaintat vreo 50 de metri. Primiți cu foc de arme automate, ne-am oprit, adăpostindu-ne la teren. Încercările noastre de a relua înaintarea ne-au dat rezultate, din cauza gloanțelor și proiectilelor dușmane. Explozia unei bombe l-a lovit pe trăgătorul de la pușca-mitralieră. Imediat, în locul lui a sărit sergentul Gheorghe Pantazescu, comandantul grupei noastre. Dând atac după atac, ne-am apropiat de rețelele de sîrmă inamice. Pe cînd artileria și aruncătoarele executau trageri de neutralizare, un vînător de munte din grupa noastră s-a strecurat pe sub rețele. Pe urmele lui, în șir indian, ne-am infiltrat cu toții. Celui care a venit după mine, un soldat de loc din Muntenia, i s-a agățat mantaua în sîrmă. Cînd a tras de ea, o mină din apropiere, ascunsă în pămînt, a făcut explozie. Schijele i-au spart capul și pieptul, omorîndu-l pe loc. Odată ajunși dincolo de rețea, am aruncat grenadele în adăposturile dușmane. Apoi am pornit la asalt. Folosind baioneta și patul aînei, am nimicit rezistența inamică. Fără cîdîlnă am continuat urmărirea adversarului, pentru a nu-i da răgaz să se fixeze la teren.

Dimineața zilei de 26 aprilie a început cu o puternică pregătire de artilerie. Proiectilele și bombele au lovit nemilos pozițiile dușmane, distrugînd totul în calea lor. Deși se părea că inamicul a fost neutralizat, cînd am pornit la atac, acesta ne-a primit cu foc destul de puternic. Aruncătoarele și artileria ne-au venit în sprijin, executînd trageri de neutralizare. Noi am continuat să înaintăm în dispozitivul inamic. Atacînd mereu, subunitățile, în ciuda pierderilor mari pe care le-au suferit, s-au apropiat de cea de-a doua poziție fortificată dușmană. Cu sprijinul artileriei și aruncătoarelor, și prin forțarea grenadelor și a baionetelor, am rupt apărarea inamică, eliberînd localitatea Uhersky Ostrah.

Continuînd ofensiva, am urmărit vijelios adversarul dincolo de Morava, încît acesta n-a mai putut să distrugă podul de peste riu. Imediat picnieri au trecut la deminarea podului, după care a fost redat circulației.

Pe timpul luptelor au căzut mulți morți și răniți din rîndurile vînătorilor de munte. Eu am fost lovit de un glonț în mîna stîngă, care mi-a fracturat csul. Evacuat la spital, după o lună am fost demobilizat ca invalid de război.

[PAUL ABRUDAN]

³⁵ Ioan Sirca din comuna Subcetate, în octombrie 1940, din cauza teroarei horthyste, se refugiază în România, iar în octombrie 1943 este încorporat la Batalionul 7 vînători de munte din Divizia 2 munte. Cu această unitate a luat parte la dezarmarea trupelor germane în zilele insurecției și la luptele pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei și Cehoslovaciei. Pentru bărbăția cu care a luptat în războiul antihitlerist, soldatul Ioan Sirca a fost decorat cu medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” și medalia sovietică „Victoria”.

LISTA

cu xarii dintre sălăjenii participanți la războiul antihitlerist ale căror memorii n-au fost cuprinse în lucrarea de față

1. Slt. Sabin Tirău	Almaș
2. Soldat Vasile Pop	Aluniș
3. Slt. Ioan Avram	Băbeni
4. Soldat Constantin Seran	Bobota
5. Soldat Alexandru A. Costin	Briglez
6. Soldat Vasile Hosu	Bocșa
7. Soldat Teofil Pușcaș	Cehu Silvaniei
8. Soldat Iosif Iuhas	" "
9. Soldat Petru P. Pop	Cehei
10. Soldat Octavian Buboii	Cerișa
11. Soldat Gavril Ticău	"
12. Soldat Vasile P. Cheregi	"
13. Soldat Gheorghe M. Miclea	Chendrea
14. Soldat Gheorghe Gh. Păluș	Cheud
15. Soldat Valentin Sabău	Chilioara
16. Soldat Ioan V. Dingă	Cristolț
17. Soldat Vasile G. Cormoș	"
18. Soldat Valer A. Cîmpean	Cristolțel
19. Soldat Ioan Micle	"
20. Caporal Vasile Cheregi	Cristelec
21. Soldat Gheorghe I. Bogdan	Crișeni
22. Soldat Vasile Caraba	"
23. Soldat Constantin Marin	"
24. Soldat Silvan Cosma	Dăbiceni
25. Soldat Emanoil Balota	Derșida
26. Soldat Alexandru I. Cuc	Drighiu
27. Soldat Dionisie Lazăr	Frîncenii de Piatră
28. Soldat Gavril D. Buița	Gilgău
29. Soldat Teodor Cosma	Giurtelecu Hododului
30. Soldat Teodor Boian	" "
31. Soldat Teodor V. Rad	Huseni
32. Soldat Florian Baidoc	Horoatu Crasnei
33. Soldat Tiberiu Roman	Ileanda
34. Soldat Mihai I. Saltuț	"
35. Soldat Valeriu Roman	"
36. Soldat Sabin Dumitru	"
37. Soldat Valentin Lungu	Jibou
38. Plut. Teodor Ortelean	"
39. Soldat Alexandru Bălan	"
40. Soldat Grigore Cîrțiu	"
41. Soldat Alexandru Bodan	"
42. Soldat Vasile Pop	"
43. Soldat Gheorghe Cormoș	"
44. Soldat Octavian Rad	Lemniu
45. Soldat Alexandru V. Pop	Letca
46. Soldat Gheorghe S. Andreica	Lozna
47. Soldat Iosif I. Pop	"
48. Soldat Dumitru I. Fălăuș	Mineu
49. Soldat Augustin I. Pășcuță	"
50. Soldat Emil I. Gherman	"
51. Soldat Alexandru Prodan	Mirșid
52. Soldat Teodor I. Chiș	Motiș
53. Soldat Nicoale Ciurte	Năpradea
54. Soldat Alex. I. Fechete	"
55. Soldat Aurel A. Ilieș	"
56. Soldat Florian I. Antal	Pericei

57. Soldat Teodor Ploscar	Poiana Blenchii
58. Soldat Constantin Igna	" "
59. Soldat Francisc Bicaș	" "
60. Soldat Simion Gheție	Perii Vadului
61. Soldat Dumitru Nicoară	Preluci
62. Soldat Nicoale Rad	Preoteasa
63. Soldat Paul N. Botofan	Pria
64. Soldat Ioan Sonea	Raciș
65. Soldat Ioan Marincaș	Romita
66. Soldat Vasile Roman	Rona
67. Soldat Petru Gh. Ghile	Rotovei
68. Soldat Vasile Al. Chira	Rus
69. Soldat Ioan Pinte	"
70. Soldat Ioan Hara	Sinmihaiu Almașului
71. Soldat Victor Sinea	Sintămărie
72. Soldat Alexandru Cîmpean	Simișna
73. Soldat Ioan C. Rusu	Solona
74. Soldat I. Cristuș	Stirciu
75. Soldat A. Cristuș	"
76. Soldat N. Cristuș	"
77. Soldat Iosif Dragoș	Șeredei
78. Soldat Florian I. Băișan	Șimleu Silvaniei
79. Soldat Ștefan Todoreanu	" "
80. Soldat Ioan I. Șuteu	" "
81. Soldat Ioan Rătean	" "
82. Plut. Zaharie Sirbescu	" "
83. Soldat Marin Mincu Baboi	" "
84. Soldat Petru Sturz	Tusa
85. Soldat Dumitru Al. Irimuș	Valea Loznei
86. Maior Dumitru Breslașu	Zalău
87. Soldat Chiiriac Perneș	"
88. Slt. Eugen Bulugea	"
89. Soldat Dumitru Pușcaș	"
90. Soldat Valeriu Orza	"
91. Soldat Teofil Dreptate	"
92. Soldat Gherasim Bejan	"
93. Soldat Ioan Bejan	"
94. Soldat Vasile Florian	"
95. Soldat Vasile Negru	"
96. Soldat Petru I. Costea	"
97. Soldat Gheorghe Rusu	"
98. Soldat Petru Birjac	"
99. Soldat Iuliu Ilea	"

TABEL

cu militarii români căzuți în luptele pentru eliberarea Sălajului, în perioada 15—25 octombrie 1944¹

1

În zilele de 23—24 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Ariniș au căzut eroic la datorie următorii militari români:

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
1	Sold. Nicolae Nica				Cimit. comunal	
2	Soldat necunoscut				Pe marg. șoselei	

¹ Arh. St. Sălaj, Fond Prefectura jud. Sălaj, dos. adm. 91/1947.

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

2

În zilele de 17–18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Badon au căzut eroic următorii militari români:

1	Necunoscut				Cimit. Badon	
2	Necunoscut				"	
3	Necunoscut				"	
4	Necunoscut				"	
5	Necunoscut				"	
6	Necunoscut				"	
7	Necunoscut				"	

3

În zilele de 19–20 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Bădăcin au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Dumitru Ilină				În grădina castel.	Talpoș, jud. Dolj
---	---------------------	--	--	--	--------------------	-------------------

4

În zilele de 23–25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Băsești au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Radu Vezean				Cimit. com.	Călinești, jud. Olt
2	Cap. Const. Ghițurean				"	Alec, jud. Dolj
3	Sold. Ioan Epure				"	Bogdănești, jud. Bacău

5

În ziua de 22 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Bobota au căzut eroic următorii militari români:

1	6 soldați necunoscuți		Împușcați în ceafă de germani		Cimit. com.	
---	-----------------------	--	-------------------------------	--	-------------	--

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormântat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

6

În zilele de 19—21 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Bocșa au căzut următorii militari români:

1	Sold. Ioan Niagu			R.92 I.	Cimit. Sălăjeni	
2	Sold. Nic. I. Limpede			"	"	
3	Sold. Alex. Coșeriuț			"	"	
4	Sold. Iacob Găman			"	"	
5	Sold. Simion Tămaș			R.90 I.	"	
6	Sold. Grigore Bunicelu			R.18 I.	"	
7	Serg. Ilie Pața			"	"	
8	Sold. Gh. Ivan			"	"	
9	Serg. Emil Barbu			R.90 T.	"	
10	Serg. Nicoară Trușcă			"	"	
11	Cap. Nicolae Bilibău			"	"	
12	Cap. Const. Olei			"	"	
13	Frt. Ilie Domide			"	"	
14	Necunoscut, matricol 502			R.92 I.	"	

7

În ziua de 20 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Boianu Mare au căzut eroic următorii militari români:

1	Soldat necunoscut				Hotar. com. Păgaia	
---	-------------------	--	--	--	--------------------	--

8

În zilele de 24—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza orașului Carei au căzut eroic următorii militari români:

1	8 soldați necunoscuți				Cimit. Rozalia gr. cat.	
2	26 soldați necunoscuți				"	
3	4 soldați necunoscuți				Cimit. gr. cat.	
4	Sold. Dumitru Grigorea				Cimit. Ferma Lili	
5	Lt. col. Teofil Moldovan			R.10 I.	Cimit. Carei	Gălășeni, Sălaj
6	Mr. Marin Dincă			R.26 A.	"	Dolj
7	Mr. Aurel Ivanovici			R.11 A.	"	Ploiești, Prahova,
8	Mr. Iosif Turcanov			R.4 A.	"	Cernolevca, Soroca
9	Cpt. Viorel Baia			R.16 A.	"	Bogata, Mureș
10	Cpt. Gh. Barbu			R.30 D.	"	Rătești, Argeș
11	Cpt. D-tru Miulescu			R.2 D.	"	Târlăl, Dolj
12	Cpt. Titus Nestor			R.1 V.	"	Stănești, Birlad

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
13	Cpt. D-tru Paulopol			R.15 I.	Cimit. Carei	Brăila, Brăila
14	Lt. dr. Petre Bubu			Amb.3 D.	"	Glimbocol, Argeș
15	Lt. r. Ioan Neagu			R.16 A.	"	Pogoanele, Buzău
16	Lt. Filaret Grădinaru			R.3 Cav.	"	Văculești, Botoșani
17	Lt. Amelio Olivoto			R.4 I.	"	Nucșoara, Argeș
18	Slt. Paul Antonescu			—	"	—
19	Slt. Titus Antonescu			R.1 V.	"	Timbești, Vrancea
20	Slt. Gh. Ștefan			R.2 D.	"	Rasova, Constanța
21	Slt. Valeriu Dobrescu			—	"	—
22	Slt. Anton Calistru			R.1 V.	"	Lipca, Hotin
23	Slt. Alexandru Munteanu			R.30 D.	"	București
24	Slt. Ioan Badea			R.1 C.L.	"	Bucov, Argeș
25	Slt. Theodor Diaconescu			"	"	—
26	Slt. Marin Ionescu			R.16 A.	"	Butculești, Teleorman
27	Slt. Gogu Maixner			R.1 V.	"	Băleni, Galați
28	Slt. Nicolae Manu			R.5 Roș.	"	Jupânești, Gorj
29	Slt. Dumitru Romanescu			R.4 D.	"	Dorohoi, Botoșani
30	Serg. maj. Gh. Tudor			R.18 T.	"	Retevoiești, Argeș
31	Serg. maj. Ioan Viță			R.27 I.	"	Tr. Măgurele, Teleorman
32	Serg. TR Nicolae Boieru			Gr.18 cerc.	"	Voila, Brașov
33	Serg. Gh. Stoian			R.10 D.	"	—
34	Serg. Dumitru Epure			R.92 I.	"	Baia de Fier, Gorj
35	Serg. Const. Smarandache			—	"	Comini, Olt
36	Serg. Dumitru Stuparu			R.2 I.	"	Laloeș, Vilcea
37	Serg. Nic. Florescu			R.27 I.	"	Daia, Ilfov
38	Serg. Vasile Popa			R.3 A.G.	"	Căbești, Bacău
39	Serg. TR Ioan Samoilă			R.24 I.	"	Ivănești, Vaslui
40	Cap. pilot Vasile Coculescu			—	"	—
41	Cap. Gh. Gollner			R.24 I.	"	Amnaș, Sibiu
42	Cap. Nicolae Teodorescu			R.2 I.	"	Drăgășani, Vilcea
43	Cap. Petre Baldovin			Corp. 5 gr.	"	Țigănești, Ilfov
44	Cap. Gh. Curteanu			R.15 I.	"	Ciutelec, Bihor
45	Cap. Tudor Efrim			R.2 A.G.	Cimit. Carei	Rădulești, Teleorman
46	Cap. Aurel Medincea			R.1 Roș.	"	Vărarăia, Arad
47	Cap. Vasile Nedelcu			R.40 D.	"	Oltenița, Ilfov
48	Cap. Gh. Romanu			R.5 Pi.	"	Nămolosa, Galați

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
49	Frt. Nicolae Avram			Cp.18 Pi	„	Petroasa, Vilcea
50	Frt. Vasile Petre			R.4 D.	„	Stilpeni, Argeș
51	Frt. Dumitru Crudu			R.2 căl.	„	Corabia, Olt
52	Frt. Octavian Gherman			R.30 D.	„	—
53	Frt. Petre Marinescu			R.27 I.	„	Băicoi, Prahova
54	Frt. Pascu Marinescu			Cp.9 Pi.	„	București
55	Frt. Ioan Palade			R.53 Trs.	„	Lungani, Iași
56	Serg. Antoniu Mărgineanu			—	„	—
57	Sold. Tudor Moraru			R.21 A.	„	—
58	Sold. Gh. Mitrocoia			R.3 Expl.	„	Baciu, Teleorman
59	Sold. Stan Neacșu			R.19 I.	„	Râscăiești, Dimbovița
60	Sold. Gh. Dobrițoiu			„	„	Greci, Olt
61	Sold. Nicolae Gheorghe			R.11 I.	„	Galați, Galați
62	Sold. Vasile Hara			R.90 I.	„	Sălătrucel, Vilcea
63	Sold. Vasile Ioan			R.36 I.	„	Traian, Tulcea
64	Sold. Dumitru Măgureanu			R.21 I.	„	Frumoasa, Teleorman
65	Sold. Nic. Manu-Hanu			—	„	—
66	Sold. Petre Bălănel			R.2 I.	„	Benești, Vilcea
67	Sold. Ioan Dădină			—	„	—
68	Sold. Const. Buliga			—	„	—
69	Sold. Alex. Criveanu			R.1 A. Căl.	„	Schitu, Olt
70	Sold. Gh. Dincă			R.19 I.	„	Cozieni, Olt
71	Sold. Gh. Romcea			B.990 pază	„	—
72	Sold. Ștefan Szilaghi			—	„	—
73	Sold. Ioan Sorian			—	„	—
74	Sold. Adalbert Pocular			—	„	—
75	Sold. Const. Balea			R.82 I.	„	Bistra, Alba
76	Sold. Ioan Boaca			R.27 I.	„	Oituz, Bacău
77	Sold. Augustin Dan			B.7 VM	„	Bulzești, Hunedoara
78	Sold. Ioan Dumitrescu			R.3 D.	Cimit. Carei	Albești, Olt
79	Sold. Gh. Ioniță			R.34 I.	„	—
80	Sold. Tudor Marin			R.3 I.	„	Oltețu, Vilcea
81	Sold. Vasile Morărescu			R.15 I.	„	—
82	Sold. Const. Munteanu			R.27 I.	„	Moreni, Bacău
83	Sold. Avram Neiceni			R.2 roș.	„	—
84	Sold. Ion Olticeanu			—	„	—
84	Sold. Ion Olteniceanu			R.2 A.G.	„	Chirnogi, Ilfov
85	Sold. Mitu Paltenea			R.3 căl.	„	Iezeru, Ialomița
86	Sold. Vasile Petre			R.27 I.	„	Curcani, Ilfov
87	Sold. Nichita Pinzaru			R.18 I.	„	Popeasca, Tighina
88	Sold. Gh. Puia			R.2 Căl.	„	Cornetu-Cuib, Prahova

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
89	Sold. Demostene Radu			R.19 I.	„	Vlădila, Olt
90	Sold. Const. Stoica			R.18 V.M.	„	Zorlești, Gorj
91	Sold. Const. Ștefan			R.27 I.	„	Poenițele, Buzău
92	Sold. Marin Trandafir			R.3 D.	„	Dărăști, Ilfov
93	Sold. Paraschiv Vasilescu			Gr.18 I.	„	Istria, Constanța
94	Sold. Const. Tebeica			—	„	—

9

În zilele de 18—19 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Bocșița au căzut eroic următorii militari români:

1	Cap. Marin Ioniță			R.36 I.	Bis. Bocșița	Gărbănești, Ilfov
2	Serg. Gh. I. Niță			„	„	—

10

În zilele de 23—24 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Căuaș au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Ioan Ciochină				Cimit. gr. cat. Căuaș	
2	Serg. Aurel Briceag				„	
3	Sold. Ștefan Subvelin				„	
4	Sold. Ilie Palu				„	
5	Cap. Gh. Repicianu				„	
6	Sold. Gh. I. Vasile				„	
7	Frt. Ioan Bădilă				„	
8	Sold. Const. Uscatu				„	
9	Sold. Traian Comănescu				Cimit. gr. cat. Căuaș	
10	Sold. Oprea Mocanu				„	
11	3 soldați necunoscuți				„	

11

În ziua de 18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Cehu Silvaniei au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. maj. Nic. Gh. Pătru			R.21 A.	Cimit. Cehu Silvaniei	
2	Serg. Gh. Pirlică			„	„	
3	Serg. Dumitru David			„	„	
4	Serg. Gh. Petrică			„	„	

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
5	Cap. Marin Rovan			"	"	
6	Cap. Gh. Jianu			"	"	
7	Frî. Const. Petcu			"	"	
8	Serg. Marin Mira			"	"	
9	Sold. Ștefan Barbă			"	"	
10	Sold. Marin Popescu			"	"	
11	Sold. Ilie Vlăsa			"	"	
12	Sold. Nicolae Zidaru			"	"	
13	Sold. Const. Voicu			"	"	
14	Soldat necunoscut			"	"	

12

În ziua de 18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Chilioara au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Vasile Sopranca	18.X. 1944		R.34 I.	Cimit. Chilioara	Ialomița
2	Serg. Nic. Nerteșteanu	"		"	"	Brăila
3	Cap. Alexa Ardelean	"		"	"	Constanța
4	Sold. Tudor Mitroi	"		"	"	Tulcea
5	Sold. Nicolae Trifu	"		"	"	Brăila
6	Sold. Vasile Brătescu	"		"	"	Constanța
7	Sold. Vasile Sirbu	"		"	"	Constanța
8	Sold. Gh. Drăgan	"		"	"	Vlașca
9	Sold. Tudor V. Todor	"		"	"	Ialomița
10	Sold. Reazim Abdula	"		"	"	Constanța
11	Sold. Ioan Putina	"		"	"	Constanța
12	Sold. Tudor Pascu	"		"	"	Constanța
13	Sold. Demetru Stancu	"		"	"	Constanța
14	Sold. Teodor Brătescu	"		"	"	—
15	Sold. Nicolae Trizu	18.X 1944		R.34 I.	Cimit. Chilioara	Constanța
16	Sold. Vasile A. Brătescu	"		"	"	—
17	Sold. Teodor Musican	"		"	"	—
18	Sold. Damian Marin	"		"	"	—
19	Sold. Gh. Zaharia	"		"	"	—
20	Sold. Const. Oprea	"		"	"	—

13

În zilele de 21—22 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Chieșd au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Maria Breje	25.X 1944		Ținără țărăncă	Cimit. Chieșd	
2	Serg. Ioan Popescu	21.X.		R.90 I.	"	
3	Frî. Vasile Vecerde	"		"	"	
4	7 eroi necunoscuți	"		"	"	

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormântat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

14

În zilele de 16—17 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Chechiș au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Ioan Voicu			R.5 A.	Curtea bis. Chechiș	
2	Serg. Ioan Neagu			R.34 I.	"	
3	Sold. Petru Miclea			"	"	
4	Sold. Simion Stroie			R.4 Căl.	"	

15

În ziua de 16 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Coșei au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Gh. Vlădescu	18.X. 1944		R.90 I.	În curtea bis. Coșei	București
---	--------------------	------------	--	---------	----------------------	-----------

16

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Ciumești au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Ioan Oprea				Cimit. Buteanu	
2	Sold. Gh. Ghiță				"	
3	Sold. Const. Grigoriu				Dispens. Sănișlău	
4	8 soldați necunoscuți			R.4 D.	Cimit. Buteanu	
5	Sold. Ioan Meszaros				Cimit. rom. cat.	
6	2 soldați necunoscuți				Cimit. Marna	

17

În zilele de 17—18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Creaca au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Ilie Cajac				Cimit. gr. cat.	
2	Sold. Ioan Margin				"	
3	Sold. Alex. Șipoș				"	

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

18

În zilele de 18—19 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Dobrin—Doba Mare au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. necunoscut				Cimit. gr. cat.	
---	------------------	--	--	--	-----------------	--

19

În zilele de 16—17 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Gălpiia au căzut eroic următorii militari români:

1	Slt. Romeo Dușescu			Grup 132 cercetare	Curtea bis. Gălpiia	
2	Serg. Petru Bala			R.13 A.	Cimit. " din Pustă	
3	Cap. Ioan M. Pop			R.36 I.	"	
4	Sold. Alex. Sirbu			R.6 A.	Grădina lui Bădea Zaharia	
5	Sold. Costea Lăcătuș					

20

În zilele de 23—24 octombrie 1944, pe timpul luptelor, în raza comunei Girdani au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Gh. Bănățeanu				Cimit. gr. cat.	
2	Sold. Aurel Budeșgan				"	
3	Sold. Ioan Juga				"	

21

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Ghenciu au căzut eroic următorii militari români:

1	Cpt. Const. Mușat	24.X. 1944		R.34 I.	Cimit. Ghenciu	Rușeșu, Buzău
2	Serg. TR Andrei Zbircea	"		"	"	Castelu, Constanța
3	Serg. TR Ioan Cercel	"		"	"	Seimeni, Constanța
4	Sold. Vasile Hanu	"		"	"	Pantelimon, Constanța
5	Serg. TR Ștefan Stan	"		"	"	Balotești, Ilfov
6	Sold. Marin Marin	"		"	"	Tărtărești, Ilfov

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
7	Sold. Ioan Dragomir	"		"	"	Bolintinu Vale, Ilfov
8	Sold. Const. Costache	"		"	"	Tărtărești, Ilfov
9	Sold. Gh. Stroeie	"		"	"	Bercea, Ialomița
10	Frnt. Gh. Eftimie	"		"	"	Vlădeni, Ialomița
11	Frnt. Dumitru Costea	"		"	"	Coșereni, Ilfov
12	Frnt. Nic. Zamfir	24.X. 1944		R.34 I.	Cimit. Ghenci	Mănasca, Ilfov
13	Cap. Nicolae Mericuț	"		"	"	Goranu, Vâlcea
14	Sold. Ioan C. Masat	—			Cimit. Bis. ref.	
15	Sold. Alex. Gracicoș				"	
16	Sold. Dumitru Nicoară				"	
17	Sold. Gh. Toma				"	
18	Sold. Mitru Lupu				"	
19	Sold. Petru Radu				"	
20	Sold. Anania Sbircea				"	
21	Sold. Stoica Lupașcu				"	
22	Sold. Const. Roșu				"	
23	Sold. Nicolae Neacșu				"	
24	Sold. Nicolae Păun				"	
25	Sold. Ioan Bantău				"	
26	Sold. Nicolae Arcașu				"	
27	Sold. Const. Văleanu				"	
28	Sold. Gh. Bogatroni				"	
29	Sold. Petru Vlad				"	
30	Sold. Nicolae Stoica				"	
31	Sold. Alex. Dorobanțu				"	
32	Sold. Marin Florea				"	
33	Sold. Ioan Crăciun				"	
34	Sold. M. Marin				"	
35	Sold. Nicolae Zamfir				"	
36	Sold. Ioan Ghițescu				"	
37	Sold. Mitru Dumbravă				"	
38	Sold. Alex. Gheorghizan				"	
39	Soldat necunoscut				Grăd. bis. ref.	
40	Sold. Marin Victor				Cimit. gr. cat.	
41	Sold. Mihai Filip				"	
42	2 soldați necunoscuți				Cimit. reform.	

22

În zilele de 21—22 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Hodod au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. D-tru Haracani				Cimit. eroi Hodod	
2	Sold. Nicolae Crișan				"	
3	Sold. Petru Toma				"	

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormântat	Locul de origine
4	Sold. Marin Ontariu				"	
5	Sold. Vasile Băican				"	
6	Sold. Vasile Cimpeanu				Cimit. eroi Hodod	
7	Sold. Ioan Nonu				"	
8	Sold. Vasile Ciuca				"	
9	Sold. Vasile Roman				"	
10	Sold. Ioan Diaconu				"	
11	Sold. Ioan Calancea				"	
12	Sold. Vasile Apostol				"	
13	Sold. Nicolae Hutan				"	
14	Sold. Teodor Zăroaie				"	
15	Sold. Const. Ilie				"	
16	Sold. Andrei Iordache				"	
17	Sold. Nicolae Toderuț				"	
18	Sold. Alex. Pricop				"	
19	Sold. Alex. Mitocanu				"	
20	Sold. Nichita Ștefăniță				"	
21	Sold. Ioan Tinereanu				"	
22	Soldat necunoscut				"	
23	Sold. Aurel Tăuleanu				"	

23

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Horea au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Gh. Dan				Lângă bis. din Horea	
2	Sold. Moise Oltean				"	
3	Sold. Gh. Vilcoci				"	

24

În zilele de 17—18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Jac—Romita au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Marin Chiroiu				Cimit. comunal	
2	Sold. Nic. Grigorescu				În grăd. lui Chiș I.	
3	2 soldați necunoscuți				Cimit. comunal	

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

25

În zilele de 21—22 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Lelei au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Teodor Trestian				Lingă bis. gr. cat. Lelei	
2	Sold. Manea Ene				„	
3	Sold. Ioan D. Oprea				„	

26

În zilele de 17—18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Lupoia au căzut eroic următorii militari români:

1	Slt. Carol Vinca				Lingă bis. cat.	
2	5 soldați necunoscuți				„	

27

În zilele de 21—22 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Măierîște au căzut eroic următorii militari români:

1	Soldat necunoscut				Cimit. comunal	
---	-------------------	--	--	--	-------------------	--

28

În zilele de 21—22 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Mineu au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Scarlat Anton				Lingă bis. gr. cat.	
2	Serg. Trandafir Gh.				„	
3	Sold. Const. Cristodar				„	

29

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Moftinu Mare au căzut eroic următorii militari români:

1	3 soldați necunoscuți				În mijl. com. Moftinu Mare	
---	-----------------------	--	--	--	-------------------------------------	--

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormântat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

30

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Moftinu Mic au căzut eroic următorii militari români:

1	11 soldați necunoscuți			R.90 I.	Cimit. eroi din Moftinu Mic	
---	------------------------	--	--	---------	-----------------------------	--

31

În zilele de 20—21 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Nușfalău au căzut eroic următorii militari români:

1	11 soldați necunoscuți				Între C.F. și valea Barcăului	
---	------------------------	--	--	--	-------------------------------	--

32

În zilele de 22—23 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Oarța de Jos au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Maj. Petru Georgescu				Cimit. comunal	
2	Sold. Ioan Dinu				"	
3	Sold. Ioan Biuca				"	
4	Sold. Tudor Catana				"	
5	Cap. Ioan Sambu				"	

33

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Petrești au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Nicolae Dumitra				Cimit. comunal	
2	Frt. Damian Ionescu				"	
3	Sold. Florea Gruiu				"	

34

În zilele de 16—17 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Racoș au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Gh. Grăciun			R.36 I.	Cimit. comuna:	
2	Frt. Meise Nedelcu			R.40 I.	"	

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

35

În zilele de 17—18 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Rona au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Ilie Popa				Cimit. gr. cat.	
2	Sold. Teodor Macovei				Lângă	
3	Soldat necunoscut				gara nouă	

36

În zilele de 23—24 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Santău au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Isaia Suru				Cimit. comunal	
---	------------------	--	--	--	----------------	--

37

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Sanislău au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Mihai Doftan				Cimit. gr. cat.	
2	Sold. Dănilă Patrău				"	
3	Sold. Valeriu Stănescu				"	
4	Sold. Ioan Ceaș				"	

38

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Sinmiciăuș au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Const. Isate			R. 90 I.	Cimit. gr. cat.	
2	Sold. Vasile Hanu			"	"	
3	Sold. Const. Costache			"	"	
4	Sold. Damian Slabin			"	"	
5	2 soldați necunoscuți			"	"	

39

În zilele de 23—24 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Șimien au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Nicolae Simianu				Perma Csiha	
---	-----------------------	--	--	--	-------------	--

Nr. crt.	Gradul, numele şi prenumele	Data decesului	Cauza morţii	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

40

În zilele de 22–23 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Supuru de Jos au căzut eroic următorii militari români:

1	Lt. Ioan Radu			R.35 I.	Cimit. gr. cat. Aciş	
2	Serg. Ioan Cinatu			"	"	
3	4 sold. necunoscuţi			"	"	
4	Sold. Gh. Mitaca			"	"	
5	Sold. Teodor Stegabir			R.47 I.	" Bobota	
6	Sold. Milan Martin			"	"	
7	Sold. Const. Citean			"	"	
8	Sold. Costache Crişan			"	"	
9	Sold. Ioan Bocoteanu			"	"	
10	6 sold. necunoscuţi			"	"	
11	Sold. Ioan R. Petru			"	"	
12	Sold. Gh. Tamaş			"	"	
13	Soldat necunoscut			"	"	
14	Sold. Dumitru Barbu			"	" Hurezu Mare	
15	Sold. Aristie Mihai			"	"	
16	Sold. Nicolae Bondolici			"	"	
17	Sold. Nicolae Iordache			"	"	
18	Sold. Gavril Mitrea			"	"	
19	Sold. Teodor Chirilă			"	"	
20	Sold. Vasile Cimbru			"	" Racova	
21	Sold. Vasile Rusu			"	"	
22	Sold. Ioan Putină			"	" Supuru de Jos	
23	Sold. Dumitru Băiceanu			"	" Supuru de Sus	
24	Sold. Trandafir Lascu			"	"	
25	Sold. Ioan Hanciu			"	"	
26	Sold. Iancu Jianu			"	"	

41

În zilele de 16–17 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Surduc au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Ştefan Mosoi				Cimit. gr. cat. Surduc	
---	--------------------	--	--	--	------------------------	--

42

În zilele de 18–19 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Şamşud au căzut eroic următorii militari români:

1	Serg. Vasile Pomană				Cimit. gr. cat. Vilcea	
---	---------------------	--	--	--	------------------------	--

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormântat	Locul de origine
----------	-----------------------------	----------------	--------------	----------	-----------------------------	------------------

43

În zilele de 23—24 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Tășnad au căzut eroic următorii militari români:

1	2 soldați necunoscuți				Cimit. țigănilor	
---	-----------------------	--	--	--	------------------	--

44

În zilele de 16—17 octombrie 1944, pe timpul luptelor, în raza comunei Tihău au căzut eroic următorii militari români:

1	Slt. Nicolae Crasnichi			R.2 D.	Dus de familie	
2	Sold. Nicolae Irimescu			"	Cartea bis.	
3	Sold. Gh. Niculescu			"	"	
4	Sold. Marin Toma			"	"	
5	Sold. Const. Feraru			"	"	
6	3 sold. necunoscuți			"	"	
7	Sold. Alex. Chiriac			"	"	
8	Sold. Ion Pisiță			R.19 I.	"	
9	Soldat necunoscut			"	"	
10	Serg. Simion Lupear			R.2 D.	"	
11	Cap. Ilie Antonescu			"	"	
12	Cap. Ioan Goroveanu			"	"	
13	Cap. Alex. Tudora			"	"	

45

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Tiream au căzut eroic următorii militari români:

1	Cpt. Gh. Mișalache			R.92 I.	Cimit. gr. cat. Tiream	
2	Slt. Octavian Gogu			"	"	
3	Slt. Gh. Negamerinu			"	"	
4	Slt. Neghină Victor			Gr.18 VM	"	
5	Sold. Petru Mănăilă			"	"	
6	Sold. Ioan Drăgan			R.90 I.	"	
7	Sold. Iosif Bandutsek			"	"	

46

În zilele de 23—25 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Urziceni au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Gh. Bogdan				Cimit. rom. cat.	
2	Sold. Nicolae Băețică				"	
3	Sold. Ioan Cenea				"	

Nr. crt.	Gradul, numele și pronumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
4	Sold. Ioniță Tudorache				"	
5	Sold. Tudor Tudaca				"	
6	Sold. Ilie Iordache				Cimit. rom. cat.	
7	Sold. Gh. Ghenadie				"	
8	Sold. Ioan Bucur				"	
9	Sold. Lenu Gheorghe				"	
10	3 soldați necunosc.				"	

47

În zilele de 23—24 octombrie 1944, în timpul luptelor, în raza comunei Valea lui Mihai au căzut eroic următorii militari români:

1	Sold. Viorel Alba				Cimit. comunal	
2	2 sold. necunosc.				"	

48

În timpul luptelor din războiul antihitlerist, următorii militari români căzuți eroic la datorie au fost înmormințați în Cimitirul eroilor din Zalău:

1	Sold. Neculai Guțu			R.4 D.	Cimit. eroi Zalău	
2	Cap. Emilian Pirvu			"	"	
3	Frnt. Ioan Rait			B.19 VM	"	
4	Sold. Ioan Flueraș			Gr.92 VM	"	
5	Cpt. Paul Constantinescu			R.2 D.	"	
6	Sold. Gheorghe Ioan			R.36 I.	"	
7	Sold. Vasile Baranga			R.40 I.	"	
8	Serg. Gh. Caragea			R.34 I.	"	
9	Frnt. Petru Dinu			R.3 D.	"	
10	Frnt. Mihai Tudor			R.34 I.	"	
11	Serg. Oprea Baniță			R.7 D.	"	
12	Serg. maj. Const. Văduva			R.19 I.	"	
13	Sold. Const. Chivoreanu			R.40 I.	"	
14	Sold. Gh. Știrbu			"	"	
15	Sold. Mihai Manta			R.5 Roș	"	
16	Serg. Ioan Săndulescu			R.40 I.	"	
17	Sold. Vasile Nae			R.34 I.	"	
18	Sold. Gh. Lică			R.4 D.	"	
19	Sold. Enache Caragheorghe			R.35 I.	"	
20	Serg. Traian Corsea			Gr.18 VM	"	
21	Sold. Victor Stanca			R.3 Căl.	"	
22	Sold. Florea Vișinescu			R.1 VM	"	
23	Cap. Gh. Palcan			R.36 I.	"	
24	Frnt. Gh. Boldi			R.2 D.	"	
25	Sold. Dumitru Macovei			R.21 A.	"	
26	Sold. Traian Jicar			R.21 A.	Cimit. eroi Zalău	

Nr. crt.	Gradul, numele și prenumele	Data decesului	Cauza morții	Unitatea	Locul unde este înmormintat	Locul de origine
27	Slt. Ioan Techid			R.9 Căl.	"	
28	Serg. Const. Florescu			R.81 Pi.	"	
29	Sold. Ioan Soisan			R.90 I.	"	
30	Sold.					
	Neculai Mehedințeanu			R.21 A.	"	
31	Sold. Nicolae Zuică			R.19 I.	"	
32	Sold. Ivan Năstase			R.2 D.	"	
33	Sold. Grigore Ceica			Gr.18 VM	"	
34	Plut. Gh. N. Gheorghe			R.40 I.	"	
35	Serg. maj.					
	Const. Darius			"	"	
36	Sold. Ivan Ion			R.34 I.	"	
37	Sold. Ioan Albu			R.3 Căl.	"	
38	Sold. Simion Ambrozie			R.2 Roș	"	
39	Sold. Marin Adinei				"	
40	Sold. Alex. Cadariu				"	
41	Serg. Grigore Certezan				"	
42	Sold. Costin Ciolac				"	
43	Serg. Alex. Cardiu				"	
44	Sold. Ioan Chică			B.18 VM	"	
45	Sold. Ioan Catinoiu				"	
46	Sold. Carol David				"	
47	Sold.					
	Natalia Dumbrăvescu				"	
48	Sold. Gh. Frincu				"	
49	Sold. Ioan Fiearu			B.3 Expl	"	
50	Frt. Marin Gogaciu				"	
51	Serg. Marin Ioniță			R.36 I.	"	
52	Sold. Ioan Ioanoviciu				"	
53	Sold. Francisc Lodouschi				"	
54	Sold. Ioan Lucian				"	
55	Sold. Francisc Mathe				"	
56	Serg. Gh. Moigrădean			B.7 VM	"	
57	Sold. Vasile Mureșan				"	
58	Serg. Gh. Niță			R.36 I.	"	
59	Frt. Stan Oană				"	
60	Sold. Alex. Pahu				"	
61	Serg. Marin Păun				"	
62	Sold. Dumitru Pop			R.81 I.	"	
63	Serg. Petru Petculescu			B.18 VM	"	
64	Sold. Vasile Pomeană				"	
65	Sold. Mihai Rus				Cimit. eroi. Zalău	
66	Sold. Nicolae Rădescu				"	
67	Cap. Ioan Sopa				"	
68	Sold. Gh. Stincel				"	
69	Sold. Pavel Talpoș			R.7 Gr.	"	
70	Sold. Alex. Todea			R.36 I.	"	
71	Sold. Iosif Valentin				"	
72	Sold. Nicolae Văduvoiu				"	
73	Sold.					
	Werner Schultzmann				"	
74	11 soldați necunoscuți				"	

THE SONS OF THE SĂLAJ COUNTY IN THE ANTIHITLERISTE WAR. EYE WITNESS ACCOUNTS (II)

(S u m m a r y)

Of the 538,536 men who made up the two Romanian armies engaged in the anti-hitleriste war, over 4,000 came from Sălaj area. They were incorporated in the organic units of these armies and fought bravely on the battlefield.

Many of them have left written accounts about the actions they took part in. Here we continue the series started in the *Acta Musei Porolissensis*, 10, 1986, by publishing 110 fragments of eye-witness accounts which provide information about a number of authentic heroic acts in the anti-hitleriste war.

In addition, we offer a catalogue of extant unpublished accounts about the war, and a list of Romanian military killed in the battle for the liberation of Sălaj from the fascist occupation, in the period of 15—25 October 1944.

MUZEOGRAFIE

DIN ACTIVITATEA ASTREI. DOCUMENTE

A avut Astra un loc anume, unul distinct în cultura transilvăneană? Credem că o axă care ar uni P. N. R., Banca „Albina” s-ar continua, firesc, în planul societăților culturale, deci ignorând deliberat școala confesională și presa românească, cu „Asociațiunea” din Sibiu. Rezistența prin cultură în fața deznaționalizării impuse de maghiari, dar și dorința de emancipare spre nivelul european al culturii, a oferit Astei șansa afirmării istorice, cu armele caracteristice acestui domeniu de activitate, în scopuri nepronunțat politice.

Cu unele excepții, anume secțiile științifice, Muzeul „Asociațiunii” — singular ca extensie și valoare și reprezentativ pentru românii de la vest de Carpați; *Enciclopedia* Diaconovich, expozițiile organizate în 1861, 1881 și 1905 — unice în felul lor; sistemul de organizare prin despărțăminte viabile; revista *Transilvania* a lui G. Barițiu — asemănătoare și deci privită numai din acest punct de vedere cu *Archivul* lui Cipariu prin lucrările științifice publicate; Școala Civilă de Fete cu Internat pentru o lungă perioadă de timp; numărul mare de cărți trimise soldaților români de pe fronturile primului război mondial, toate celelalte preocupări-școală publicarea de broșuri; conferințe; burse; cooperative bancare și asociații agricole; indemnul tinerilor spre meserii; lupta pentru unitatea limbii și ortografiei românești ș.a, le regăsim nu odată mult dimensionate și în alte sectoare ale vieții românești din Transilvania. În plus, argumente ca: donații-bani, obiecte muzeale, biblioteci și arhive ale unor societăți desființate; recunoașterea de facto la Iași, București, Craiova, Viena, Budapesta de către ministere, instituții de cultură și personalități (de ex. Parlamentul României i-a votat subvenții); cuprinderea elitei intelectualității laice și ecleziastice, a conducătorilor politici și a marilor financiari români din Transilvania; afirmații favorabile Astei în presa vremii sau corespondența unor personalități și instituții etc., ne îndreptătesc ca să intuim valoarea Astei ca SIMBOL, deci cu atât mai puțin prin prisma cifrelor, care nu sînt revelatoare pentru prestigiul real de care ea se bucura. Elementul cantitativ, uneori relativ redus, conținea și reflecta pe cel calitativ, cu timpul unaium recunoscut și tratat ca atare, astfel că „Asociațiunea” ajunsese să simbolizeze aspirațiile cultural-educative ale românilor din imperiul bicefal, mai puțin din Bucovina. Față de suratele ei din Arad și Sighet, societatea sibiană devine o adevărată academie a românilor oprimați de dualism, iar adunările ei generale — parlamente culturale, întinerante, care permiteau conducerii P. N. R. întruniri neoficiale și dezbateri politice de substanță.

Dacă istoricii n-au istovit a mai șterge unele pete albe din istoria „Asociațiunii” din Sibiu prin noi studii, în schimb aproape lacunar se află stadiul publicării documentelor create ori adunate de această ilustră societate. S-ar părea că, după primirea dreptului de circulație în istoriografia noastră, licărirea de interes s-a stins aproape cu totul. În general,

publicarea de documente trebuie să preceadă studiile de bază și sintezele. Astra este cunoscută încă insuficient și nu întotdeauna circumscrisă evenimentelor politice ale vremii; unii îi exagerează meritele, alții o îngroapă deliberat în uitare².

Documentele cuprinse în continuarea textului provin de la: A. Crainic, T. Cipariu, Al. Gavra, A. Bielz, Al. Papiu Ilarian, I. Crețu, E. Neugeboren, I. Vancea, Z. Boiu, A. Sever, I. Vulcan, A. Densușianu, G. Pop de Băsești, Societatea „Transilvania”.

DORIN GOȚIA

ANEXE

1. 1862 ianuarie 9, București. Scrisoarea lui Aaron Crainic institutor în București prin care îi trimite lui G. Barișiu 33 galbeni pentru fondul studenților juriști români.

București, 9 ianuarie 1862

Mult stimată Domnule Barișiu!

Încă pe la mijlocul lunii octombrie a [nul] trecut s-a adresat domnul și confratele nostru Ilie Măcelariu din Sibiu cu una epistolă către frații noștri din București, ca să se facă una colectă pentru ajutorarea tinerilor juriști ce se află studiind în facultățile de drept în Transilvania. Bărbații noștri au însărcinat pe subsemnatul cu colecta aceasta, lîngă care îmi iau voie a vă trimite și o copie cu numele domnilor contribuitori, rugîndu-vă să binevoiți a trimite suma de # 33, adică treizecișitrei, și opt sfanți pentru a se depune la fondul pentru ajutorarea juriștilor fără mijloace.

Pe lîngă care cu tot respectul sum

Al Domniei voastre devotat

AARON CRAINIC

Institutore la Internatul statului nr. I.

Arh. Stat. Sibiu, fond Astra, doc. 40/1862, f. 4. Semnul # = galben. În continuare vom utiliza doar numărul (cota) documentului.

2. 1862 iunie 5, Blaj. Scrisoarea lui T. Cipariu adresată Comitetului Astra prin care se comunică acordul său pentru difuzarea în școli a *Cărții de lectură* a lui Visarion Roman. Nr. 59/1862 (Sic)

Onorat Comitet!

În urma deciziunii onoratului Comitet din 14/2 ian. 1862 § 29 împărtășite cu datul 15 ianuarie stil vechi, prin care „Cartea de lectură” tipărită pentru „Școalele române primare” de domnul Visarion Roman se încredințează acestui gimnaziu spre cenzură. Acum numita carte fu examinată cu de-amănuntul și se formulă asupra ei următoarea

OPINIUNE

„Deși «Cartea de lectură» a domnului Visarion Roman din punct de vedere metodicopedagogic nu se află deplin perfectă, totuși recunoscînd, cum că această carte are și ale sale

¹ D. Goția, în *Vatra*. Revistă de cultură, XVI, nr. 188 (11), 1986 p. 188. Este prezentată succint și starea tragică a fondului ASTRA la Arhivele Statului din Sibiu.

calități bune, suntem de părere, că luind aminte și la lipsa de cărți pentru școalele primare, se poate introduce în loc de « Carte de lectură » în acele școale ».

Care opinie aducând-o la cunoștința onoratului Comitet cu distincție onoare se suscrie.

Blaș, 5 iunie stil nou 1862

Direcțiunea Gimnaziului superior gr. cat.

T. CIPARIU

Onoratului Comitet al Asociațiunei române în
Sabiniu

Doc. Dosar 110/1862. Comitetul Astei acceptă acest punct de vedere. Cf. doc. 69/1862, pr.-verb. din 1 iulie 1862, pct. 78, p. 45. În Sibiu am găsit: *Carte de Lectură Românească* pentru școalele române primare, Sibiu, 1865 și *Carte de Lectură românească ...*, Sibiu, J. Spreer, 1873, 160 p.

3. 1862 iulie 24, Arad. Scrisoare. Alexandru Gavra își exprimă punctul de vedere în legătură cu publicarea manuscriselor Clein-Șincai pe care le deține.

Onorate Comitet al Asociațiunii!

La mult prețuita scrisoare d[în] d[ata] 1 iulie a.c. no. 169 am onoare a răspunde cum că intențiunea-mi cînd am trimis Elenchul manuscriselor, ce se află la mine, a fost și este și acuma ca acela, cu ocaziunea conflușului din 28 iuliu 1862, să se expună spre vedere și comună cercare, doară se va afla, pînă încă trăiesc vreun Mecenat, bibliopola sau neguțitor cu putere, căruia să-i cadă ide[e]a, pentru ele, una cite una, a-mi face unele oferte momentuoșității lucrurilor aceloră potrivite și nenumăratelor speze și alergături, ce am pus pentru a mi le procura, amăsurate, ca apoi singur acela pe spezele sale să le poată da la lumină, tocma așa, precum s-au tipărit *Lexiconul* lui Polizu, *Descoperirea Americii*, ce a ieșit la a[nul] 1816 la Buda prin D[omnul] Nicola Nicolau, și Șincai în Moldavia. Cu onoare rămîn, în Arad în 24 iulie 1862.

AL.ESANDRU GAVRA
Profes.

Doc. 194/1862, f. 2.

4. 1862 noiembrie 2, Sibiu. Scrisoare prin care Albert Bielz mulțumește pentru alegerea sa ca membru onorar al Astei.

Prea onorată Asociațiune

Cu înștiințarea mult stimat Comitetului de 24 octobrie n.a.c. nr. 261 am primit pe decretu de nominațiunei mei a membru onorariu Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român.

Precum prin denominațiune această foarte onorat mă simțesc pe mine, precum și pînă acum literatura și cultura patriei mei în generale și poporului în ea locuinților îndeosebi totdeauna folosul meu cel mai mare au pretins și vor pretinde, precum istoria și cunoștința Ardealului de demult au fost propozițiunea vieții mei, așa și acum pe sirguințele și progresele onorata Asociațiunei nu numai cu interesu cel mai înalt voi prezeceuta, dar încă cu voința cel mai bune și cu toate puterile mele voi înaintare, care rămîne a prea onoratei Asociațiunei.

Sibiu în 2 noiembrie nou 1862

Cel mai aplicat

ALBERT BIELZ

Comisar regal de finanțe și membru de mai multe societăților științificelor (sic)

Doc. 276/1862, f. 1. Trebuie să apreciem cunoașterea și stăruința de a se exprima în limba celei, de a 4 națiuni" din Transilvania, faptul apreciat și de Comitetul Astei. Cf. dosar 56/1863, p-verbal din 4 nov. 1862 pct. 18, p. 87.

5. 1863, august 20. Scrisoare prin care Al. Papiu Ilarian informează Astra despre trimiterea a 6 galbeni reprezentând cotizația sa și a lui G. Crețianu.

Palla din Bucuresci

Sc. Fălcoianu, V[ice]prezident al Curței de Cassațiune.

G. Crețianu, membru la Curtea de Cassat, fiecare din acești domni trimite prin scrisul cite doi galbeni pentru Asociațiune, cu îndatorire de a răspunde această sumă și în viitor.

Sibiu 20 august 1863

A. PAPIU

Adică 3 napoleoni și jumătate care fac suma de 6 galbeni.

Doc. 186/1863, f. 1. Scrisoarea nu este datată de autor, data menționată reprezentând, probabil, momentul predării sumei expediate la Sibiu.

6. 1873 martie 4, Sibiu. Adresă prin care Astra îl roagă pe Ioan Crețu, secretar la Magistratul din Sibiu să reglementeze participarea acestei societăți la expoziția universală din Viena cu „actele” sale publicate.

Mult onorate Domnule!

După ce în ședința Comitetului de astăzi § 28 s-a decis ca la expozițiunea universală din Viena, ce se va deschide în mai a.c., să se reprezenteze și Asociațiunea transilvană prin opere, acte și statute, venim prin aceasta a te pofti ca pe calea care o vei afla mai corespunzătoare, să esoperezi că Asociațiunea noastră la amintita expozițiune să se reprezinte prin actele sale, pre tot timpul de la întemeierea ei până în stadiul prezent.

Din ședința ordinară a Comitetului Asociațiunei Transilvane ținută la Sibiu în 4 martie 1873.

Doc. 57/1873, f. 3. Declzia Comitetului Astrei este consecința faptului că societății din Sibiu i s-a rezervat un loc anume, după cum preciza ziarul editat de organizatorii expoziției. Cf. doc. 57/1873, pr.-verb. dn 4 martie 1873, pct. 28, f. 83.

7. 1873 martie 10, Sibiu. Adresă prin care Astra răspunde la chestionarul profesorului de la Academia de Drept din Sibiu, Emil Neugeboren.

Nr. 57/R. 44—1873. Prea onoratului domn dr. Emil Neugeboren, profesor la Academia regală în loc.

Prea onorate domnule!

În urma prețuitei scrisori din 20 ia[nu]a[rie] a.c. relativ la starea Asociațiunei transilvane pentru literatura și cultura poporului român avem onoare[a] a servi cu privire la fiecare punct cu următoarele date statistice:

1. ad.p.1. Asociațiunea T[ra]n[silvan]ă etc. s-a întemeiat în 1861; care-i sunt statutele se vede din exemplarele aici ./ alăturate.

2. ad. p.2. cîți membri avu Asociațiunea tra. pe răstimpul indigitat în prețuita scrisoare sus-amintită se poate vedea din aici ./ alăturat conspect tipărit al membrilor.

3. ad. p.3. Capitalul Asoc. de prezente este de 56.614 fl[orini], iar prețul obiectelor inventariate se vede în aici ./ alăturata arătare a dlui bibliotecar resp[ectiv].

4. ad. p.4. percepțiunile pe 1862 fură 12.587 fl. 45 X., iar erogățiunile tot pe acei ani fură 1607 fl. 81 X.; în anul 1867 percepțiunile fură 5.764 fl. 60. X, erogățiuni—2037 fl. 66 X.; în fine, pe anul 1872 percepțiuni—10.692 fl. 88 X., erogățiuni 5.875 fl. 14 X.

5. ad. p. 5. subvențiuni nu încurgind nici o parte.

6—7. ad. p.6. și 7. se răspunde prin alăturata arătare a dlui bibliotecar.

8. ad. p.8. Asociațiunea t[ra]n[silvan]ă eda în fiecare lună de două ori fo[a]ia să proprie, intitulată „Transilvania”, foaia Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român. Edițiunea în 500 exemplare cu 400 abonați.

9. ad. p.9. S-a[u] premiat poeziile edate în 1862 de Andrei Mureșianu; pe spezele Asoc. s-a publicat mai multe dizertațiuni științifice, literare și populare.

10. ad. 10. s-a[u] împărțit în fiecare an stipendia și ajutoria și anume pe anul 1872/3, s-a[u] împărțit următo[are]le stipendia și ajutoria:

a. un stipendiu de 400 fl. pentru un ascultător de filosofie.

b. două stipendia de câte 400 fl. pentru doi ascultători de tehnică.

c. un stipendiu de 400 fl. pentru un elev de silvicultură.

d. două stipendia de câte 150 fl. pentru elevi juriști.

e. 4 stipendia de câte 60 fl. pentru 4 gimnaziști.

f. 4 stipendia de câte 60 fl. pentru 4 realiști.

g. un stipendiu de 60 fl. pentru un elev de la Școala comercială.

h. 6 ajutoare de câte 50 fl. pentru 6 soldați de meserie.

i. 20 ajutoare de câte 50 fl. pentru 20 învăță cei de meserie.

k. în anii trecuți s-a împărțit mai multe premii pentru prăsirea de altoi etc.

11. ad. p.11. se răspunde cum că Asociațiunea T[ra]n[silvan]ă nu se bucura pînă acum de nece un fel de recunoștință sau distincțiune.

Din ședința lunară
sec[retar]

I. V. RUSU

Doc. 57/1873, f. 3; proces-verbal cu același număr, pct. 27, f. 83. Punctul 11 se referă la recunoștința oficială.

8. 1875 ianuarie 4, Budapesta. Scrisoare prin care Iosif Vulcan informează Astra că i-a donat revista *Familia* între anii 1865—1872.

Onorabile Comitet!

Relativ la recercarea onorabilului Comitet d-a se tramite pentru biblioteca Asociațiunii un exemplar gratuit din foaia mea „Familia” din începutul fondării sale, viu cu tot respectul a reflecta că eu încă la an[ul] 1865, cînd am fondat foaia mea, am început a tramite pentru biblioteca Asociațiunii un exemplar gratuit și de atunci am transmis regulat pînă-n finea anului 1872, cînd apoi, împregiurările nu mi-au permis a face acest dar și mai departe.

Așadar eu sum de părerea că onoratul Comitet numai din greșeală s-a adresat cu această rugare către mine, deoarece „Familia” din începutul ei pînă-n finea anului 1872 trebuie să se afle în biblioteca Asociațiunii.

Deci vă rog căutați în bibliotecă.

După care primiți asigurarea deosebitei mele stime!

IOSIF VULCAN
redactorul „Familiei” redact.

Doc. 11/1875, f. 1. A. S. S. Comitetul Astrei solicită redacției revista pe anii 1873—1874 în mod gratuit
Cf. doc. 38/1875, pr.-verb. din 2 febr. 1875, pct. 14, f. 61.

9. 1875 martie 1, Sibiu. Referat prin care Z. Boiu recomandă Astrei spre publicare lucrarea „Mărgăritare” Petru de Bran.

Prea onorat Comitet!

Reacuzînd alăturat sub. % scrierea p. t. Dlui Petru Brănu, intitulată „Mărgăritare” (Satu Mare la Ludovic Naghy, 1874), comunicată mie din partea preaonoratului Comitet data 25 septembrie 1874. Spre examinare am onoarea a relaționa asupra aceleia în următoarele.

Scrierea în cestiune cuprinde 505 sentințe filosofice, poetice, dar cu deosebire morale, culese din mai mulți autori clasici latini, mai cu seamă din Ovidiu, Virgiliu, Oraziu, Terențiu, Marțian ș. a., cit-or fi de la autori creștiniști din secolii primi, traduse în românește în versuri, astfel, încît fiecare sentință formează pentru sine un întreg și se cuprinde în două

versuri rimate. Ca adăos urmează la capătul scrierii și textul original latin împreună cu numirea autorului; la multe însă lipsește, din ce cauză nu se arată, numele autorului cu totul. Adeseori sentința originală se cuprinde numai în 4—5 cuvinte, cari apoi autorul, respectiv traducătorul, le amplifică prin ideile sale proprii, formînd, din ele sentințe prin care crede că înaintează scopul scrierii sale.

Scopul autorului, este, ca prin acest tezaur de sentințe nu numai să deștepte reverința către scriitorii clasici latini, ci să lățească în poporul nostru român și cu deosebire în tinerime „regulele vieții morali și preceptele salutare ale filosofiei practice”, scop foarte lăudabil și demn de recunoștință!

Asemenea este demn de recunoștință și silința autorului de a îmbrăca sentințele sale în veșmint poetic, căci prin aceea se dă un ajutor însemnat memoriei cititorului și sentințele se întipăresc și se țin cu mult mai bine în minte, decît dacă ar fi traduse numai simplu în proză.

Cît pentru limbajul autorului este de dorit ca acela să fie mai corect și mai românesc și formele greșite: rușineze, enerveze, espateze, meziazi ziua, țara, țări, multă, serioasă, Lazăr, voința, (chiar și numele autorului Brănu, cu accent magiar în loc de românescul Branu!), fantazii, poetica, medic, înde în loc de jure și altele de felul acesta, să se înlocuiască prin formele corecte gramaticale.

Asemenea este a se observa că uneori s-a sacrificat înțelesul cel adevărat formeie exteriore poetice, chiar și ritmului, precum urisit (cuvînt ce nu există în limba noastră!) în loc de afurisit, apar întreg versul 234, 317, 353, 370 și prin aceasta sau s-a îngreuiat înțelesul sentinței, sau s-a scos cu totul.

În fine, autorele a trecut cu vederea, că versuri ca cele de sub nr. 276 în forma reproducției sale cuprinde neadevăruri, cari în original nu se afe și cari sunt în stare a confunda dreapta judecată a cetitorului; iar altele, ca cele de sub nr. 368, 375, 406 nu sunt sentințe, căci nu cuprind adevăruri generali, ci numai impresiuni momentane și subiective ale autorului.

Peste tot însă scrierea cuprinde foarte multe ziceri frumoase, alese, unele în adevăr memorabile și de genialitate excelinte, și se pot recomanda publicului român, și cu deosebire tinerimei ca o prețioasă colecțiune de adevăruri practice din viață și pentru viață.

Toată scrierea cuprinde 5 coale de tipar, format octav; prețul de 1 fl[orin] va[luat] fără îndoială este prea mare și prin reducțiunea lui cred că s-ar înainta răspîndirea opșorului în mod însemnat¹.

Sibiu în 1 martie 1875 Al prea Onoratului Comitet plecat serv ZACHARIA BOIU membru de Comitet.

Doc. 94/1875, f. 1—2. Referatul a fost întocmit ca urmare a însărcinării autorului în 25 septembrie 1874, de cît tre Comitetul Astei, care-l aprobă și recomandă manuscrisul spre tipărire. Cf. doc. 95/1875, pr.verb. din 13 mai 1875, pct. 65, f. 72—73. Bran Petru, *Mărgăritarie sau sentințe poetice, filosofică-morale-estetice*. După mai mulți autori latini. Tom I. Cu literele lui J. Nagy, 1774, 81.

10. 1875 septembrie 24, Cricău. Scrisoare prin care Axente Sever propune din nou Astei să cumpere domeniul Cricău.

Cirăcu 24/9 1875

Onorat Prezidiu

Am primit scrisoarea o[noratului] Prezidiu din 20 sept[embrie] a. c. atîngătoare de nedeterminare a converge la cumpărarea Cricăului.

Am cunoscut suma fondului Asociațiunei ante de a face pașii de pînă acum și dacă cauza de a nu voi converge la cumpărare e numai lipsa de fond 20.000 fl[orini] v[aluat] a[ustriacă], aceasta nu e suficientă.

Eu promit și voi conurge în ajutor cu 2.000 fl. pe lingă uzura sau perceputele ce va aduce domeniul în proprietatea Asociațiunei.

Onoratu Prezidiu fiind cdată în proprietatea domeniului va face un apel la membrii mocoși și animoși ai Asociațiunei arătînd lipsa urgentă pentru a putea răspunde restul rației așa 5-a și eu cred că nu va mai hezita cineva a-și plăti restanțele.

Dar să fim pesimiști, să presupunem că mocoșii tot mocoși vor rămâne. Eu din parte-mi cred că se vor găsi alți animoși, cari pe lângă cele 60.000 neminali vor mai contribui 20 reali să fie inteligenția laică salarizată bine, pensionată binișor, improprietărită cum se cade să fie această inteligenția atât de mult lăudată și buciumată la 1875/6 mai fără animă, mai fără zel decît a fost cleru unit ante acestea cu 80 de ani cînd a cumpărat Cutul? Eu unul nu cred și de aș ajunge o zi atît de tristă să mă constring de una asemenea lașitate, aș trece numaidecît în Căstrele Renegaților și cu aceștia aș conlucra spre a nimici pe foștii mei conșingeni, colegi etc etc.

Te-am rugat să viu să-ți arăt, să-ți explic tot unde ce se poate face, de unde cît se poate scoate. Un secret acesta care nu-l voi pune pe hîrtie decît în testamentul meu, de cumva nu-l va descoperi și altul ca mine sau nu-l voi putea pune eu în viață în lucrare, „Roma deliberante Saguntum perit” între babe multe etc etc. Vină și-ți voi întoarce spezele de te vei reîntoarce „re infecta”, dar vină pregătit cu plenipotenția sau concludu al Comitetului cu 7.000 de vad(...?) și dispuzețiune făcută ca să mai poți număra de 3 ori 7.000. Cele-[1]alte vor urma de sine cum urmează unda undei în apa cea curată și liniștită. V-am spus motivul principal ce mă împinge ca acest domeniu să vină în mina Asociațiunei: e 200 juguri ale noastre, care la nici unul de cler nu se pot testa, ținîndu-ne noi ce vrem a testa de 2 cleruri; pînă în 26 aștept depeșa afirmativă, altfel voi cerca altă cale.

AXENTIE [SEVER]

Doc. 228/1875, f. 1—2. Comitetul Astrei decide să nu cumpere domeniul din cauza prețului. Cf. doc. 232/1875 pr.-verb. din 28 sept. 1875, pct. 138, f. 90—91.

11. 1875 octombrie 12, Blaj. Adresă prin care mitropolitul Ioan Vancea propune ca suma de 50 florini, destinată de Astra unei școli românești din secuime, să fie dată Școlii din Ghimeșul-Făget.

Nr. 2996—1875

Măritului Comitet al Asociațiunei transilvane pentru
literatura și cultura poporului român la Sibiu.

La oficioasa scripta a celui mărit Comitet din 28 septembrie a. c. nr. 232 prin care notificînd că adunarea generală a Asociațiunei ținută în Reginul-Săsesc a preliminarat 100 f[lorini], v[alută] a[ustriacă] pentru ajutorirea alor două școale poporale române mizere de ambele confesiuni și că în ședința Comitetului de sub datul indigîtat, aducîndu-se deciziunea că suma de 50 f. v. a. să se străpună acestui Consistoriu Metropolitan pentru a o înpărți pre seama unei școli mai mizere din secuime, a binevoit a ne recerca ca să-i notificăm numele acelei comune bisericesti pentru a cărei școală s-a împărțit amintitul ajutor; avem onoare pre lingă exprimarea respectuoasei no[ă]stre mulțumite a vă aduce la cunoștință ca acel ajutor de 50 fl. v. a. volim să se dee pe seama școalei greco-catolice din Ghimeș-Făget, în Eparhia protopopească a Ciucului, în secuime.

Din ședința Consistoriului Metropolitan greco-catolic de Alba-Iulia ținută în Blaj la 12 octo[m]br[i]e 1875.

IOAN VANCEA
METROPOLIT

Doc. 246/1875, f. 1. Vezi și doc. 271/1875, proces verbal din 2 nov. 1875, pct. 151, f. 93.

12. 1876 iulie 28, Carlsbad (= Karlóvy Vary). Scrisoare prin care Aron Densușianu propune Astrei sprijinirea materială a familiei poetului Andrei Mureșianu, rămasă fără ajutor.

Ilustritate !

Doream mult să particip la adunarea generală a „Asociațiunei”. Voiam cel puțin să-mi împlinesc o datorie de conștiință și umanitate. Însă am fost nevoit să vin aici, să-mi caut de sănătate.

Permiteți-mi dară să vă încred Ilustrității voastre această datorie. Sunt deplin convins că în mai bune mâini n-o putem depune.

Încă de ce se tratează! Asociațiunea să viună fără aminare în ajutorul familiei repauzatului nostru, poetu Andrei Mureșianu.

În adevăr, un lucru nou la noi în Transilvania, nou la Asociațiune. Zic cu durere nou, căci aș fi dorit ca Asociațiunea să fi avut de mult ocaziune, românii să fi avut de mult onoarea a-și putea arăta recunoștința către mai mulți astfel de bărbați, cari, în viața lor lucrind și sacrificind la altarul sacru al ideii n-au avut timp totodată să adune și averi și pe lângă gloria numelui să poată lăsa familiei și dulceața averii.

De cînd e lumea geniul și averea, ideea și materia, ca focul cu apa, n-au putut trăi la un loc. Muzele. și Mamon nu locuiesc pe un munte.

Ca la toate popoarele și la noi, de la Șincai pînă la Bălcescu, Bolintineanu și Mureșianu geniul a trăit cu amărăciunile și lipsele vieții. Ferice de-un popor căruia cerul îi trimite astfel de ingeri. Dar rușine, eterna rușine, dacă el, neglijindu-i, desconsiderindu-i și poate chiar persecutindu-i sau suferind să-i persecute pînă au fost în viață, nu știu să-și arate recunoștința cel puțin către *rămășițele* lor.

Mureșianu ne părăsi adinc întristat în sufletul său.

O văduvă, o fetișoară în patria, o soacră adincită în bătrînețe perdură ultimul reazim.

Dacă națiunea română se glorifică cu un *fiu al său* ca Andrei Mureșianu, n-ar fi oare o impietate, un sacrilegiu la umbrele lui a declina de la sine îngrijirea părintească pentru orfanii, pentru familia rămasă?

Dacă el este un *ales* al nostru, nu mai puțin este familia lui. Chiar după teoria cea mai severă a jure-consultului: „res cum onere tranzit”!

Poate că pînă acum nu ni s-a dat de-a dreptul ocaziunea de-a ne pronunța în astfel de cestiune. Momentul a venit și vă asigur că nu se mai poate amina.

Nu cred că mi se va cere să dau probe despre starea familiei lui Andrei Mureșianu. Sper că, o cunosc toți. Dar tocmai cînd n-am cunoscut-o, profundul respect către umbrele iluștrului repauzat, marea stimă ce am pentru familia lui chiar demnitatea familiei nu mă lasă necum a oferi probe, dar nici a descrie starea în care se află.

Ca unul însă ce am onoare a fi în aproape relațiuni cu familia repauzatului vă asigur că Asociațiunea niciodată nu va împlini o datoriei mai sacră decît venind în ajutorul acestei familii (sic).

Să fiu bine înțeles, nu vin a propune un ajutor momentan, fără vreo rugă a i se acorda un ajutor anual, o pensiu sau cum se va numi.

Dacă este just ca Asociațiunea ajută pe începători fără altă asigurare decît speranța, în viitorul lor, este totodată sigur că are un oblegamente sacru a veni, la caz de necesitate, în ajutor și acolo unde speranța de-odată a devenit realitate, unde națiunea a secerat așa-zicînd, holda de aur.

Fără îndoială, mai întîi trebuie a edifica, dar totodată trebuie a se acoperi edificiul, trebuie a-l scuti contra furtunilor, căci astfel ca miine se va ruina.

A edifica și-a tot edifica și iar a edifica fără a mai acoperi, cred că abia poate avea vreun scop real, de nu cumva acela al tainului biblic.

Asociațiunea venind în ajutorul familiei lui Andrei Mureșianu, de-o parte va onora umbrele și memoria lui, de altă parte va încuragia în alții laborea, abnegațiunea și sacrificiul de care Poporul Român are atîta trebuință.

Las la dispozițiunea Ill[ustrității] Voastre modalitatea de-a aduce această rugare la cunoștința adunării generali (sic) și de-a o conduce la un bun rezultat.

Primiți asigurarea celei mai profunde venerațiuni ce vă păstrez.

Al Ill[ustrității] Voastre

Av. DENSUȘIANU

Carlsbad în 28 iulie 1876

13. ROMANIA
SOCIETATEA
TRANSILVANIA
pentru

București 5 Sept. 1878

AJUTORUL STUDENȚILOR ROMÂNI
din
ȚĂRILE DE PESTE CARPAȚI
No. 23

Domnule președinte

Comitetul Societății Transilvania, dorind ca junimea română, aplicată la meserii să beneficieze cât s-ar putea mai iute de ajutoarele sale, are nevoie a reveni asupra adresei Nr. 17 din 28 iunie a. c. rugându-vă să binevoiți a alege opt (Nr. 8) Juni și a-i aplica la meseriile indicate în / procesele verbale ce am avut onoare a ne trimite în copie pe lângă menționata adresă, după care, apoi, comunicându-ne rezultatul, se vor lua de urgență dispozițiuni pentru aprobarea sumelor și încheierea contractelor definitive.

Am ferma convingere, Dle președinte, că D. voastră, de împreună cu întregul Comitet chemat a cultiva poporul român din Transilvania, nu ne veți primi cu indiferență această rugare, ci veți binevoi a ne da și în viitor concursul D. voastră pentru realizarea scopului ce ne-am propus.¹

Primiți, vă rog Dle Președinte, încredințarea deosebitei mele considerațiuni.

Președinte
A. TREB. LAURIAN

Secretar
G. ORĂȘANU

Domniei Sale

Domnului președinte al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român.

14. 1898 februarie 2, Băsești. Scrisoare prin care G. Pop de Băsești trimite Astrei procesul verbal al adunării de rearendare a despărțământului din zonă, care a avut loc la Seini, și suma de 85 florini, reprezentând cotizațiile membrilor înscriși.
133—1898

Băsești 1/2 898

Veneratului Comitet al Asociațiunei pentru cultura poporului român în Sibiu.

În resolvirea stimabilei recercări din 28 octb. 1897 nr. 600 referitoare la înființarea unei sau mai multor despărțăminte în Comitatul Szătmar am onoare aici sub%accludat a transmite procesul verbal luat în cauza asta la Seini în 16 a lunei cur. cu 4 acluse dimpreună, prin care se adeverește constituirea provizorie a unui despărțământ cu sediu în Seini /:Sziner-Varalya:/ sub presidiu reverendisimului domn Gavril Lazăr de Purcăreți, protopop în Szaniszló via Nagy-Károly.

Sub%acclud libelul de depuneri a „Sătmărenei” nr. 666 despre suma de 85 f[lorini] ca taxă de la respectivi[i] cari s-au prezentat să fie primiți ca membri ordinari ai Asociațiunei pe cari ei cu astă ocasiune ei recomand a fi primiți.

Băsești la 22 faur 1898.

G. POP

Doc. 184/1878.

Doc. 133/1898, f. 5. Din comitetul condus de Gavril Lazăr de Purcăreț făceau parte George Șuta, Antoniu Gitta, dr. Vasile Lucaciu, Vasile Aderco, Szaniszló = Sanislău, jud. Sălaj; Nagy-Károly = Carei, jud. Satu Mare

AUS DER TATIGKEIT DES ASTRA — VEREINS. DOKUMENTE**(Zusammenfassung)**

Die Überlegungen des Verfassers, seine Einschätzungen der Rolle, die der „Astra“-Verein in der rumänischen Kultur gespielt hat, kreisen um den Gedanken, daß „Astra“ im Lauf der Jahre zum Symbol der rumänischen kulturellen Bestrebungen geworden war. Verwiesen wird auf die Notwendigkeit, die Dokumente dieses Vereines zu veröffentlichen und voll auszuwerten. Die Akten stammen aus der Zeit 1862–1898 und betreffen: die Übermittlung einer Publikation, Geldspenden von Personen aus Bukarest, die Auswertung der Handschriften von Clain-Șincai, die Veröffentlichung einiger Arbeiten zur Volksaufklärung, die Wahl eines Siebenbürger Sachsen zum Ehrenmitglied, die eventuelle Beteiligung an der Wiener Weltausstellung, der Ankauf einer Domäne, die Unterstützung der rumänischen Schule im Szeklerland, sowie der Familie von A. Mureșianu, die neue Einrichtung des Seini-Kreises.

ASPECTE DE ISTORIE LOCALA REFLECTATE ÎN PUBLICISTICA SĂLĂJEANĂ INTERBELICĂ (I)*

Anul 1918 reprezintă pentru istoria națională nu numai sfârșitul fericit al unei evoluții de veacuri a societății românești, realizarea României Mari, ci, în același timp o premisă esențială în accelerarea dezvoltării economico-sociale ulterioare a țării.

În acest context general trebuie plasate și realizările notabile ale vieții culturale sălăjene în ce privește dezvoltarea învățământului românesc, în apariția numeroaselor societăți cultural-artistice, sau prin difuzarea numeroaselor periodice în limba română aparținând diferitelor partide, grupări politice, asociații culturale și instituții școlare.

Publicistica românească sălăjeană continuă să fie și în această perioadă un puternic suport moral al aspirațiilor social-politice, o permanentă tribună de luptă, un izvor nesecat de energii și comandamente spre educarea și păstrarea credinței în mai bine a locuitorilor acestor meleaguri.

Studiul de față își propune, pe baza cercetării colecției de gazete sălăjene interbelice păstrate la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, să evidențieze o seamă de preocupări notabile în popularizarea istoriei acestui străvechi pământ românesc¹.

În optica semnatarilor materialelor de istorie din gazetele sălăjene, ideea regionalismului cultural, vizînd o activitate culturală locală, orientată spre o temeinică și sistematică cunoaștere teoretică a întregii vieți sociale, istorice, economice și spirituale, precum și a mediului fizic, este considerată ca singura modalitate de a asigura viabilitatea vieții culturale provinciale prin faptul că numai astfel provincia poate aduce o contribuție valabilă, nouă, originală, în ansamblul culturii naționale, deoarece studiile și cercetările locale elaborate de oamenii Sălajului vin să adauge nuanțe, detalii, uneori chiar elemente de bază, în constituirea operelor de sinteză intelectuală, privitoare la viața poporului și pămîntului românesc.

Din punct de vedere istoriografic era limpede că prezentarea istoriei locale trebuie să se integreze organic istoriei naționale, așa cum unitară a fost însăși dezvoltarea noastră ca popor și națiune cu toate vicisitudinile veacurilor. Încercarea de a lămuri cadrul istoric local, departe de a reprezenta un regionalism îngust, s-a concretizat în publicarea unor studii, articole, comentarii critice, însemnări sau note, care se referă la aspecte majore ale istoriei Sălajului anterioare sau contemporane cu autorii lor.

Intellectualitatea sălăjeană, profesori, învățători sau preoți se apleacă cu răbdare și stăruință asupra studierii unor probleme puse de realitatea

¹Am folosit pentru documentare următoarele publicații sălăjene: *Gazeta de duminică* (1920–1937), *Gazeta Sălajului* (1931–1938), *Meseșul* (1925–1931), *Plugarul* (1923–1925, *Redeșteptarea* (1928), *Sălajul* (1920–1929), *Sălajul Nou* (1934), *Steaua* (1929), *Școala noastră* (1924–1931; 1932–1940), *Țara Silvaniei* (1940).

locului, în mijlocul căruia își desfășoară activitatea, aceasta fiind singura cale pentru descoperirea unor valori spirituale locale, care actualizate în conștiința publică relevă un trecut istoric și o tradiție culturală, cu posibilitatea de a orienta nu numai viața spirituală locală ci de a exercita și o influență asupra orientării vieții social-politice prin reevaluarea critică a tradițiilor specifice Sălajului.

Se cuvine să menționăm că aceste gazete nefiind publicații de specialitate, nu ne putem aștepta de la ele la contribuții de mare valoare istorică. Materialul istoriografic este inegal, cu un profil variat avînd menirea în primul rînd de a-l iniția pe cititor în cunoașterea trecutului istoric, dîndu-i o îndrumare generală asupra situației politice, demografice, social-economice, culturale, a ținutului. Prin publicarea articolului de popularizare se caută a se oferi cititorilor de rînd o imagine mai amplă a trecutului istoric al acestui teritoriu românesc, eforturi călăuzite de prezentarea acestor elemente drept pilde de năzuințe, de eforturi și suferințe și, mai ales, realizări pentru viitorime.

În continuare ne propunem ca prin cîteva exemple concrete să evidențiem o parte a acestor preocupări începînd cu vestigiile preistorice locale și pînă în anii ce au premers actului istoric de la 1 Decembrie 1918.

Semnificative rămîn prin conținutul lor bogat și inedit la acea vreme, materialele care tratează aspecte de istorie veche a Sălajului.

Oamenii de bună credință fac în dese rînduri apeluri insistente la organele competente cit și la cititori pentru a întreprinde acțiuni coordonate de salvare a vestigiilor preistorice și antice, „pe care plugurile le scot la iveală peste tot în acest ținut”².

Gazeta „Sălajul” din 25 noiembrie 1922, prin articolul „Descoperirea unor urme ale existenței omului primitiv la Giurtelecul Șimleului” vine să întărească ideea locuirii acestui ținut încă din „zorii istoriei”³. În localitatea menționată, la locul numit „Via lui Damian” urmele existenței umane sînt stabilite pentru perioada neoliticului mijlociu și tîrziu. Inventarul descoperirilor cuprinde în mare securi de piatră, cizelată și ascuțită” confecționate din „material negru rezistent”, dălțițe din cuarțit roșu, o duzină de microlite și mai ales multe resturi ceramice. Studiul făcut asupra acestora din urmă evidențiază ornamentația „cu creștături incizate cu dalte delicate”. Aceleași fragmente de vase arse și smălțuite păstrează unele urme de „degete femeiești”, demonstrînd că olăritul la acea vreme, în aceste locuri era o îndeletnicire specific feminină.

Referiri documentate pe baza celor descoperite se fac și asupra stabilizării în teritoriu a comunităților umane, cit și a evoluției social spirituale a omului, a așa zisei „depășiri a stadiului inferior de existență”⁴.

Semnatarul articolului, folosind anumite analogii stabilește că aceste urme se includ într-o amplă extindere a neoliticului superior, obiecte asemănătoare celor de la „Via lui Damian” fiind adăpostite și în muzeele din Zürich și descrise pe larg de savantul Heierli.

În concluzie, se precizează că Valea Crasnei este un bogat adăpost al trecutului românesc, „în care lupta grea pentru existență era preocuparea zilnică, dar concepută în zodia progresului și a înaintării culturale”⁴.

Numeroase și variate sînt materialele care abordează problematica marelui complex militar defensiv de la Porolissum, principal așezămint antic al Sălajului, situat între comunele Jac și Moigrad, mărginit de pădurea Druia și dealul Măgura. În general, autorii caută o fixare a obiectivului în timp dar și în spațiul lumii române. Se precizează mai mult pe baze teoretice, că pe locul unei întinse așezări autohtone, al cărei nume îl aflăm în izvoarele

² *Plugarul*, II, nr. 8, din 15 mart. 1924, p.1; *Gazeta Sălajului*, IX, nr. 15, din 9 apr. 1938, p.4.

³ *Sălajul*, III, nr. 34, din 25 nov. 1922, p.1.

⁴ *Ibidem*

literare, din vremea lui Traian, romanii au instalat o garnizoană aici, ridicând caste, unul pe dealul Citera și al doilea pe dealul Pomăt, acesta din urmă reconstruit din temelii de către împăratul Caracalla. Se amintește că la anul 157 sub Antoninus Pius într-o vreme de relativă stabilitate în politica internă și externă a imperiului, se reconstruiește la Porolissum un „amphitheatrum vetustate dilapsum”⁶.

Se fac unele precizări asupra investigațiilor arheologice din faza de până la 1918, efectuate de profesorul Árpád Buday de la Universitatea din Cluj și de alți doi arheologi unguri C. Torma și G. Teglaš. Aceste săpături efectuate în sectorul de sud-est al orașului antic, pe prima terasă de sub castrul de pe Pomăt au dezvelit mai multe locuințe și un cimitir roman. Cercetările întrerupte din lipsă de fonduri, au lăsat vestigiile scoase la lumină descoperite, zidurile fiind demolate și folosite de cei din zonă drept carieră de piatră.

După Unire interesul oficial pentru Porolissum a crescut. Încă la 20 septembrie 1921 în Proiectul pentru conservarea monumentelor istorice din Ardeal, printre cele mai importante puncte, figura și Porolissum. În acest sens gazeta „Sălajul” din 29 iulie 1922 se face mesajera „opiniei patriotice a județului”, cerind în termeni fermi ca „teritoriul așezării să se exproprieze și să devină posesiunea statului”⁷.

Săpăturile arheologice efectuate de profesorul universitar Staicovici de la Universitatea din Cluj, constituie obiectul unui documentat articol, care face inventarul descoperirilor, începînd cu drumul roman ce pleca de la cetate, peste culmea Meseșului spre Ciucea, apoi zidul cetății, șanțul ce înconjură cetatea, pînă la pietrele funerare și alte diferite obiecte⁸.

De asemenea, în pădurea Druia s-au dezvelit urmele unui sanctuar antic care dă informații în legătură cu viața spirituală a localnicilor. În afara zidului cetății într-un „loc pătrat” s-au descoperit cantități mari de oase omenești ceea ce atestă existența unui cimitir care sugerează elemente legate de riturile practicate⁹.

Părerea unanimă a semnatarilor unor asemenea materiale este că cetatea reprezenta ultimul bastion nord-vestic al imperiului, că a fost între primele care s-a opus năvălirilor barbare și probabil prima cetate care a fost părăsită de romani, ceea ce ar putea coincide chiar cu începutul abandonării Daciei de către romani¹⁰.

Se menționează că Porolissumul, în afară de rolul cheie pe care l-a avut în sistemul militar strategic de pe limes-ul de nord-vest al Daciei, a jucat și un rol important în schimburile cu populațiile aflate dincolo de hotarele imperiului. Ca oraș de margine al Imperiului Roman, al provinciei Dacia Porolissensis, așezarea a reprezentat și un punct de întâlnire al producătorilor, cumpărătorilor și negustorilor din provincie dar și din afara ei. Comerțul cu triburile libere a asigurat locuitorilor orașului o sursă permanentă de îmbogățire și prosperitate. Vicisitudinile ce au urmat după epoca Severilor au ținut pe loc propășirea orașului și totodată promovarea lui la rangul de colonie.

Urmărindu-se păstrarea și conservarea vestigiilor de la Porolissum, în scopul cercetării și introducerii lor în circuitul științific, pentru cunoașterea așezării și a vieții în general din Dacia romană, autorii care aduc în discuție această problemă, cer insistent intervenția unor persoane autorizate pentru cercetarea lor, cer protecția statului asupra locului și a rămășițelor arheologice, deoarece mulțimea celor care „pradă pietrele din ziduri” și „scormonesc după monede și bijuterii” este îngrijorător de mare¹¹. Aceasta cu atât mai mult cu cît unele acțiuni izolate în diferite puncte ale cetății au dus la descoperirea unor importante obiecte, care sînt adăpostite — notează cu amărăciune autorii — în muzeele din Budapesta și Viena, sau la unii particulari din Zalău și Jibou. Se menționează că o serie de statui sau pietre funerare se află în parcul castelului Wesselenyi, alături de o presă din piatră cioplită pentru stors vinul cu inscripția: „Postumus Saecundus Trib X Dom Obixia Fecit Dedic Suro Pres”¹². (!?)

Toate aceste materiale pe tema orașului antic Porolissum, au încercat să arate nu numai semnificația și importanța istorică a așezării daco-romane, ci mai ales ce poate să aducă pentru cunoașterea istoriei locale o cercetare bine făcută, sistematică și de durată,

⁶ *Idem*, nr. 22, din 29 iul. 1922, p.1.

⁷ *Ibidem*

⁸ *Gazeta Sălajului*, IX, nr. 26, din 6 aug. 1938, p.3.

⁹ *Școala noastră*, IX, nr.4, apr. 1931, p. 143—145.

¹⁰ *Gazeta Sălajului*, IX, nr. 26, din 6 aug. 1938, p.3.

¹¹ *Școala noastră*, IX, nr.4. apr. 1931, p.145.

¹² *Gazeta Sălajului*, IX, nr. 5, din 29 ian. 1938, p.3.

care din păcate la vremea respectivă era doar în faza sa incipientă¹². (fapt de care se resimte în mod regretabil, N. R.)

Lumea feudală care apare pe teritoriul țării noastre în secolul al IX-lea adevărată prin apariția formațiunilor politice prestatale, este rezultatul legic al genezei realităților societății românești, care a cunoscut o evoluție lentă, dar continuă. Ținutul Transilvaniei trece și el pe drumul organizării temeinice, încă din acest secol constituindu-se voievodate și „țări”.

Evoluția societății românești sub toate aspectele pe care le incumbă noile realități social-politice, poate fi urmărită și în zona Sălajului, lucru înlesnit de o valoroasă monografie a localității Zalnoc scrisă de Ion Budeanu și reproducă în mai multe numere din gazeta „Plugarul” în intervalul 3 ianuarie 1924—6 iunie 1925.

Teritoriul Zalnocului este cuprins de la începuturi în voievodatul lui Gelu, iar apoi în voievodatul ce-și avea centrul la Alba Iulia. Pătrunderea organizată a maghiarilor începând cu secolul al X-lea în Transilvania, duce și la ocuparea Zalnocului (Zyloc) odată cu instaurarea dominației regalității maghiare.

Prima atestare documentară sigură a așezării este stabilită în anul 1205, numele fiind preluat de la fortificația Zanock¹³. În secolele VIII—IX Zalnocul era o cetate tătarăescă, ajungând în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea cetate regală (castrum nostrum regis Szonuk). Autorul dă o evoluție a toponimiei localității, care pare a nu fi reală întrucât nu concordă cu informațiile culese din izvoarele istorice verificate. Cetatea este distrusă la 1241 de marea invazie tătară-mongolă, ea fiind reclădită de groful Zanuki. La anul 1297 satul și cetatea erau în stăpânirea familiei nobiliare Zancki Gheorghe și Robert¹⁴. Importanța cetății pentru întreg ținutul Silvaniei este dovedită de titulatura pe care o poartă voievozii Transilvaniei în diplomele regale din secolul al XII-lea și al XIII-lea „voivoda Transilvaniae et comes de Zanuk”. În anul 1406 cetatea este amintită pentru ultima dată în izvoarele documentare, numele transmitându-se în continuare numai asupra satului iobăgesc¹⁵.

Populația formată din români și unguri cunoaște o creștere relativ mică și neînsemnată, având drept cauze: invazia tătară-mongolă, epidemiile din 1348—1349 care au cuprins întreaga Transilvanie, remarcându-se că în 1375 Zalnocul era aproape lipsit de locuitori. O statistică demografică în monografie amintește la 1297 — 9 case de iobagi; la 1543 — 7 case de iobagi; la 1715 — 17 case, 8 de iobagi și 7 de jeleri, în total 153 suflete; la 1720 — 25 case, 13 de iobagi, 11 de jeleri și 1 de nobil, în total 222 persoane; la 1733 — 30 familii sărace; la 1750 — 223 suflete. Se constată stratificarea socială specifică feudalismului¹⁶.

Laurian Someșan prezintă cititorilor revistei „Țara Silvaniei” un documentat material intitulat: „Țara Silvaniei în unitatea spațiului transilvănean”, menționând că românii sălăjeni sint amintiți de timpuriu, chiar în Cronica lui Anonymus, evoluția istorică a ținutului și a locuitorilor lui făcând apoi subiectul studiului în continuare.

„Sălajul — notează autorul articolului — face parte dintre regiunile cu cel mai important rol din trecutul vieții noastre istorice, datorită așezării sale geografice la marginea aripei apusene a elementului românesc pe treapta cea mai joasă a Carpaților Apuseni, pe axa Maramureșului și Bihorului”¹⁷.

La fel de bogate și interesante sint informațiile pe care gazeta „Sălajul” la oferă în legătură cu trecutul localității Șimleu Silvaniei, material publicat în intervalul 30 sept. 1928 — 30 aprilie 1929. Este prezentată evoluția așezării începând cu anul 1251, cind este atestată sub numele de Vathasomlyova, conform cronicii lui Kandra Caboș¹⁸. Se publică și o fișă genealogică a familiei Bathory, foști stăpîni ai cetății Șimleu, începînd cu Ladislau Bathory

¹² În afara materialului privind așezarea de la Porolissum, în atenția gazetarelor sălăjeni cit și a colaboratorilor externi au stat și alte urme antice existente în județ. Amintim informațiile privind orașul antic Gelonos situat la Poarta Meseșului, a cărui ruine ar cuprinde un complex de formă eliptică măsurînd în circumferință 7 km. — vezi *Sălajul*, V, nr. 16, din 24. dec. 1924, p.3. De asemenea avem detalii despre monumentul denumit „Piatra lată” situat la hotarul dintre localitățile Creaca și Jac — vezi *Sălajul*, V, nr. 14, din 23 sept. 1924, p.3.

¹³ *Plugarul*, II, nr. 21, din 15 nov. 1924, p.5.

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Idem*, nr. 12, din 1 iun. 1924, p.3.

¹⁶ *Idem*, nr. 21, din 15 nov. 1924, p.6.

¹⁷ *Țara Silvaniei*, I, 1940, p. 56—63.

¹⁸ *Sălajul*, IX, nr. 16—17, din 30 sept. 1928, p.3.

descendent al unei familii ce se afirmase pe plan militar în timpul lui Carol Robert, pentru care primise domeniul Ecsed din Ungaria, iar mai târziu menționată cetate din Sălaj.

Sfârșitul veacului al XVII-lea, aduce Transilvaniei conduse de Mihail Apafi, noi conducători și un nou stăpîn, prin renunțarea „de bună voie” la suzeranitatea Porții, acceptînd „protecția” Austriei. Diploma leopoldină (4 dec. 1691) stabilește statutul politico-juridic al Transilvaniei, garantînd drepturile celor patru religii „recepte”. Pentru convertirea românilor la catolicism li se promise eliberarea din iobăgie, egalitatea cu preoții catolici, iar bisericii ortodoxe „tolerate” drepturi egale cu ale confesiunilor „recepte”. Prin oferte ademenitoare, în actele emise în 1697, octombrie 1698, februarie 1699, martie 1701 se promit bisericii și preoților ortodoxe în schimbul acceptării „unirii” cu Roma, acordarea privilegiilor bisericii catolice¹⁹. Era o speculație prin care habsburgii urmăreau întărirea coeziunii politice a întregului imperiu.

Tendința de convertire religioasă de la finele secolului al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea este întîmpinată cu o categorică opoziție și în ținutul Zărnocului, românii ortodocși de aici urmărind să-și păstreze ființa și demnitatea națională și religioasă²⁰. După emiterea actelor oficiale abuzive, amintite mai sus, românii sălăjeni, antrenați pe moment pentru a trece la „unire”, tentantă prin promisiunile făcute și în special pentru șansa de a se elibera de iobăgie, renunță treptat la ea, dîndu-și seama că totul este doar o „diversiune” politico-națională.

Conscripția preoților ortodocși din ținutul Sălajului datată la 12 august 1775 prezintă o situație fidelă realității. Deși deținînd parohii „neunite” ei sînt consacrați de episcop ca „uniți” cu Roma prin forța împăjurărilor, dar în fapt păstrează legea bisericii ortodoxe²¹. Se dau exemple de asemenea preoți ortodocși numiți în parohii de către clerul superior unit: Pop Chiril sfințit de preot în Blaj la 18 aprilie 1759 de către episcopul Petru Pavel Aron; Popa Gligor, preot la Dobrin, consacrat de același episcop în ianuarie 1759 la Dobra; Pop Petre preot în Băița, consacrat în Blaj la 22 mai 1772 de episcopul Grigore Maior²².

Menținerea ortodoxiei în Sălaj, după „unirea cu Roma” este atestată și de faptul că pînă în 1776 doi episcopi ortodocși au avut misiuni de numiri de preoți, și anume episcopul Novacovici, al 4 septembrie 1762 numește pe preotul Pop Ioan la Tohat, iar episcopul Chirilovici consacră ca preoți pe Popa Lup în Aghireș la 27 februarie 1770, pe Popa Costan din Chieșd la 16 februarie 1771, pe Popa Gherasim în Mineu și Pop Petre în Bîrsăul de Sus. Se subliniază că pe întreg teritoriul Solnocului Mijlociu și a Crasnei existau la mijlocul secolului al XVIII-lea, 82 de parohii ortodoxe, iar între protopopii cu activitate deosebită sînt menționați: Gheorghe Popovici în Santău, Vasile Pop în Băsești și Gheorghe Pop din Cig, ultimul deținînd și titlul de „arhidiacon ortodox”²³.

Demnă de remarcă rămîne inițiativa gazetarului de la „Sălajul” care la rubrica „Din arhiva Sălajului”, devenită cu timpul permanentă, publică o seamă de documente de istorie socială, politică și confesională, care prezintă un loc deosebit în cunoașterea trecutului regiunii.

Ridicarea țărănimii române de la 1784 constituie punctul culminant al luptei iobagilor din Transilvania, lînd o formă național-religioasă. Prima mișcare țărănească cu caracter prevestitor pentru autorități se produce în februarie 1775 în satele de sub Meseș, pe văile Almașului și Agrijului, în Gilgău, Raciș, Gîrbou, Chendrea. Iobagii se ridică din pricina robotelor excesive. Răscoalați sînt susținuți de subofițerii regimentului de infanterie Haller, care răspîndesc între iobagi ideea că în patenta în limba latină „norma procedendi”, care a fost publicată, împăratul le-a stabilit doar o zi de robotă cu palmele pe săptămînă și că pe toate celelalte le-a șters. Vestea a ridicat unul după altul satele din zona menționată, dar la scurt timp, o comisie specială trimisă de guvern, reușește prin promisiuni să liniștească iobăgimea²⁴.

Materialul arhivistic care a putut fi consultat de cei care aduc în discuție revolta țărănească de la 1784, prin prezentarea de documente, studii sau articole aniversare, demonstrează că Sălajul, Crasna și Chioara au fost și ele cuprinse de frământările țărănești la sfîrșitul anului 1784, cînd în Munții Apuseni, în Zarand și pe valea Mureșului ca și în Hațeg, se defășura marea răscoală țărănească. Aceleași condiții de stare materială și juridică generează aici aceleași nemulțumiri în rîndul țărănimii aservite, ca și în aria răscoalei.

¹⁹ *Idem*, X, nr. 12–13, din 30 apr. 1929, p.4.

²⁰ *Plugarul*, III, nr. 6, din 28 feb. 1925, p.4.

²¹ *Sălajul*, IX, nr. 19, din 9 dec. 1923, p.2–3.

²² *Ibidem*

²³ *Idem*, p.3.

²⁴ *Sălajul Nou*, I, nr. 14–15, din 25. nov. 1934, p.2.

Vestea izbucnirii răscoalei în munți la începutul lunii noiembrie 1784 s-a extins cu repeziciune în toate comitatele din Transilvania și înspre cele din Ungaria. Autoritățile locale sînt dezorientate în primele momente, apoi, după mijlocul lunii noiembrie 1784, trec la executarea dispozițiilor date din partea Guvernului Transilvaniei, nelipsindu-le nici inițiativa proprie, mai ales privind informarea lor asupra stărilor din comitat și din cele învecinate. Între conducătorii țaranilor din Sălaj documentele îl menționează pe Flore Cosma din Gîrbău²⁵.

Deosebit de numeroase sînt acele materiale care sub formă de studii, articole de popularizare, amintiri sau notițe bibliografice etc., tratează problematica complexă a revoluției de la 1848 pe meleagurile sălăjene. Asupra acestui eveniment cu o puternică rezonanță în publicistica Sălajului nu insistăm, el făcînd subiectul unui studiu apărut anterior¹⁹.

Evenimentele revoluționare pașoptiste, subliniază toate gazetele fără excepție, au trezit în rîndurile românilor sălăjeni o stare de spirit favorabilă efectuării la nivelul structurilor socio-economice, a unor mutații profunde, menite să determine schimbarea radicală a condiției lor. Revendicările formulate de reprezentanții populației românești din zonă, în cuprinsul unor documente cu caracter programatic, atestă faptul că deși erau expresia unor realități locale și deci marcate de determinări accentuate particularizatoare, totuși este evident interesul manifestat pentru realizarea unor postulate identice cu a tuturor transilvănenilor, ca expresie a ideii de atitudine și solidaritate națională. O asemenea consecvență de atitudine este prezentă și în anii următori, cînd se configurează și în Sălaj o remarcabilă mișcare revendicativă alimentată desigur din principiile puse în circulație în timpul frământărilor revoluționare.

Remarcabile rămîn în acest sens hotărîrile Sinodului vicarialicesc de la Șimleu din 10 ian. 1850, prezidat de Alexandru Șterca Șuluțiu, vicarul Silvaniei. Sinodul a pus bazele învățămîntului public „poporal” în satele Silvaniei, „unde sfaturile fețelor bisericești au fost secundate în realizare (nn. hotărîrile Sinodului) de puținii români încăpuți în administrație, deoarece majoritatea românilor sălăjeni cu știință de carte și dragoste de popor au fost transferați în alte județe fiind considerați periculoși”²⁷.

Schimbările politice din vara anului 1860, iar apoi publicarea diplomei libérale din 20 octombrie au declanșat în întreg imperiul un puternic reviriment al mișcărilor naționale. Fiecare popor caută să profite de noua deschidere survenită, fie apărîndu-și autonomia pe care o avusese înainte de instaurarea absolutismului, fie luptînd pentru a obține o asemenea autonomie.

În primăvara anului 1861 de pildă, restaurarea de către nobilime a vechii organizări administrativ politice declanșează o mișcare ale cărei proporții amintesc lunile de început ale revoluției pașoptiste. Pretutindeni se întocmesc memorii, petiții, se formulează programe, se țin consfătuiri, se trimit delegații, se fac planuri. Este anul sutelor de proteste trimise de românii din comitate, scaune, districte, orașe, sate, guvernului, cancelariei aulice, împăratului.

O asemenea mișcare de mare amploare are loc și în Sălaj fiind relatată în cîteva numere consecutiv de „Gazeta Sălajului” sub semnătura lui Grațian Mărcuș. Acțiunea sălăjenilor are la bază adunarea politică — așa zisă „conferință” — din 18 septembrie 1861 de la Băsești, la care s-au pus bazele apropierii politice a românilor din cele două comitate care formau Silvania: Crasna, respectiv Solnocul Mijlociu. Adunării îi este prezentat un memoriu al românilor sălăjeni întocmit de Ioan Maniu și protopopul Ioan Galu din Chieșd²⁸.

Documentul format din 15 capitole conține un bogat și prețios material istoric și juridic. Acesta protesta argumentat și în termenii cei mai vehemenți împotriva anexării celor două comitate la Ungaria: „românii în majoritate absolută de 100.000 în aceste două comitate, față de 37.000 maghiari, armeni, evrei, nici n-au fost întrebați și nici n-au cerut anexiunea, ci ea s-a făcut „de nobis sine nobis”. Deci dacă în altisimul rescript din 21 iulie 1861 adresat dietei maghiare, uniunea Ardealului cu Ungaria se respinge pentru totdeauna din cauza protestării și neînvoirii românilor, tot acest motiv cumpănește în asemenea măsură pentru comitatele noastre, fiindcă și oamenii noștri au jurat la Blaj în 1848 în contra uniunii și

²⁵ Ibidem

²⁶ V. Pușcaș, în *Acta MP*, 2, 1978, p. 177—190.

²⁷ *Gazeta Sălajului*, VIII, nr. 34, din 21 aug. 1937, p. 2.

²⁸ *Idem*, nr. 35, din 28 aug. 1937, p. 2—3; într-o primă formă revendicările sălăjenilor sînt prezentate spre cunoștință unei adunări mai restrînsă — în 27 aug. 1861 — cu ocazia sfințirii bisericii din Bobota.

din fiii și părinții noștri au sîngerat mulți în contra legilor cötropitoare maghiare de la 1848”²⁹.

Delegația aleasă pentru a prezenta memoriul ajunge în Viena la începutul lunii octombrie 1861, fiind primită de împărat de abia la 29 octombrie 1861, întrevăderea atît de mult așteptată neputînd să-i satisfacă pe sălăjeni, răspunsul suveranului fiind de natură vădit duplicitară: „anexiunea aceasta e o chestiune grea deoarece ea este legală”³⁰.

La o altă doleanță a delegaților, respectiv remedierea greșelilor săvîrșite în alegerile de deputați din circumscripțiile electorale ale Silvaniei și a alegerilor celor două consilii județene, împăratul a promis satisfacție sălăjenilor în sensul „că va face dispozițiune în toată Ungaria și prin urmare și în Sălaj, iar dorințele românilor se vor respecta după cum trebuie”³¹.

În timpul petrecut în capitala habsburgică, reprezentanții Sălajului, Ioan Maniu, George Filip și Ioan Galu s-au întîlnit cu mai multe delegații transilvănene prezente la Viena, cu diferite revendicări, între care și aceea condusă de mitropolitul Al. Șterca Șuluțiu și Ipan Rațiu. În locul altor delegații — nota cu amărăciune Ioan Maniu unul dintre organizatorii mișcării sălăjene — ar fi fost de preferat o acțiune românească solidară, care s-ar fi bucurat cu siguranță de mai mult succes³².

În final, autorul acestui interesant material, conchide că acțiunea protestatară la Viena a avut totuși o puternică și binefăcătoare înrîurire asupra conștiinței naționale a românilor sălăjeni, în perspectiva viitoarelor confruntări pe plan național.

Memorandumul de la 1892 cu masiva participare sălăjană își găsește de asemenea „o largă tratare în subiectele abordate de publicistica interbelică românească din județ.

Reprezentanții politici ai românilor ardeleni, desprindem din paginile acestor ziare, ajung la convingerea că orice încercare de colaborare cu guvernul budapestan pe baza egalității naționale devine imposibilă, clasele dominante maghiare urmărind fără șovăire „de-naționalizarea pe orice căi a românilor”³³. În această situație ei hotărăsc înaintarea unui protest împăratului prin el făcîndu-se rechizitoriul stărilor politice din Transilvania.

Rechizitoriul se referă la faptul că legile cu privire la Transilvania au fost elaborate fără participarea românilor, prin demascarea caracterului șovin al legii electorale, care în Transilvania avea cel mai ridicat cens, pe denunțarea conținutului șovin al legii naționalităților, presei, învățămîntului și ale diferitelor alte legi care consacrau ilegalitatea.

Cu scopul de a reliefa caracterul larg al acțiunii și a demonstra opiniei publice că actul săvîrșit este în numele întregului popor român transilvănean, se hotărăște ca delegația trimisă la Viena să fie cît mai numeroasă, compusă din reprezentanți ai tuturor comitatelor locuite de români. De remarcat că din cei 300 de luptători memorandiști protestatari la tronul habsburgic, peste 50, deci o șesime erau sălăjeni, aceștia trecînd cu o însuflețire de nedescris peste orice piedici, înfruntînd mari greutăți și nesocotind cheltuielile materiale și morale ale acestui marș de protest, pentru a demonstra împăratului și lumii întregi toate fărădelegile petrecute de la instaurarea dualismului, trăgînd concluzii și sintetizînd revendicările românilor din Transilvania³⁴.

Procesul memorandiștilor, despre care avem mai multe detalii este considerat drept un proces de stăruințe seculare care îmbogățesc „măreția supremă” a istoriei noastre. Puternica mișcare de simpatie, solidaritate și de încurajare a memorandiștilor prin prezența la Cluj a mii de români care s-au prezentat în fața Curții cu jurați să protesteze „alături de alți mii de frați de la mari depărtări”, a pus pe gînduri chiar și pe unii judecători. Cei mai realști și-au dat seama că rostirea sentinței de condamnare a fruntașilor nu rezolvă problema națională, că dominația și exclusivismul burghezo-moșierimii maghiare nu are nimic de cîștigat printr-o asemenea politică. Au precumpănit însă cei mai mulți orbiți de îngustimea și opacitatea concepțiilor lor politice, străini de judecata cumpănită³⁵.

Se publică liste ale tuturor memorandiștilor din Sălaj participanți în acțiunea de protest de la Viena, cu mențiunea ocupației fiecăruia și a locului de domiciliu³⁶. Se notează că la 29 mai 1931 cînd la Cluj se constituie Uniunea Luptătorilor Memorandiști în scopul

²⁹ *Idem*, p.3.

³⁰ *Idem*, nr. 41, din 9 oct. 1937, p.2—3.

³¹ *Ibidem*.

³² *Idem*, nr. 42, din 16 oct. 1937, p.3.

³³ *Idem*, nr. 27, din 3 iul. 1937, p.2.

³⁴ *Idem*, nr. 24, din 12 iun. 1937, p.2.

³⁵ *Ibidem*, Meseșul, IV, nr. 18—19, din 26 mai 1928, p.3.

³⁶ *Gazeta Sălajului*, VIII, nr. 50—51, din 25 dec. 1927, p. 3—4.

menţinerii spiritului de solidaritate cu toţi cei care au „luptat, suferit şi jertfit” pentru întregirea neamului românesc, din totalul memorandiştilor transilvăneni erau în viaţă doar 42 de luptători între care şi şapte sălăjeni: Baliban Antoniu (Unimăt), Bran Emil (Şimleu Silvaniei), Dragomir Teofil (Jibou), Lenghel Ioan (Oarţa de Sus), Moldovan Matei (Agris), Păţcaş Vasile (Hotoan), Pop Iuliu (Metenţiu).

Se fac apeluri repetate către intelectualitatea locului pentru a se aduna diferite documente de arhivă, memorii sau a se înregistra diferite amintiri, pentru realizarea unor scurte schiţe biografice a tuturor sălăjenilor angajaţi în campania memorandistă, pentru că „memoria lor va trebui cinstită, căci dacă nimic altceva n-ar fi făcut în viaţă decît să meargă cu memorandumul la Viena înfruntînd toate primejdii, pregătiţi la toate consecinţele, însă încrezători în efectele bune pentru trezirea naţiei româneşti, şi ar fi făcut destul”³⁷.

Succesul moral şi politic intern şi deopotrivă cel extern al mişcării memorandiste a constituit un suport de o incontestabilă însemnătate spre continuarea străduinţelor şi luptelor românilor pentru împlinirea celor ce în chip legitim şi obiectiv trebuiau să se împlinească. Mersul înainte va continua cu toate că fruntaşii memorandişti au fost condamnaţi la ani grei de detenţie pentru cauza sfîntă a „răscumpărării neamului nostru”.

În temniţa din Vaţ, o delegaţie de români sălăjeni în frunte cu vicarul patriot al Silvaniei Alimpiu Barbulovici, este prezentă de Crăciun pentru a transmite intermiţaţilor români „cuvinte de laudă şi de îmbărbătare”.

Remarcabil rămîne cuvîntul de răspuns şi de mulţumire rostit de Gheorghe Pop de Băseşti în numele întregului comitet care şi-a asumat răspunderea acţiunii protestatare: „Laudele permiteţi-ne a le deriva acolo unde se cuvine, la naşterea noastră iubită, care în sclavie de secol şi politică şi socială şi bisericească, nu şi-a pierdut încrederea în Dumnezeu îndurător în forţele şi aptitudinile proprii, şi cu fruntea ridicată păşeşte cu conştiinţa valorii sale şi cu încredere spre ţinta măreaţă, sfîntă şi generoasă de a-şi redobîndi locul de onoare, ce l-au avut odinioară străbunii noştri în concertul popoarelor, de a deveni campioni adevăraţi ai civilizaţiunii în orientul Europei şi a fi ocrotitori alora în această cale”³⁸.

Toate aceste materiale a căror prezentare am făcut-o succint mai sus, contribuie nu numai la îmbogăţirea faptică şi ideatică a cunoştinţelor despre istoria Sălajului, şi în aceeaşi măsură vin să îmbogăţească patrimoniul atestatar al unui trecut glorios de luptă al neamului românesc.

Animaţi de dorinţa sinceră de a îmbogăţi zestrea documentară privitoare la trecutul ocului, gazetarii sălăjeni au elaborat un bogat material, istoric, informativ. Analizat critic, el poate constitui o sursă de cunoaştere importantă îndeosebi pentru timpul şi locul unde documentele sînt mai puţin complete sau lipsesc.

NICULINA FELSEGHI — VIOREL TOŞA

ASPECTS D'HISTOIRE LOCALE DANS LA PUBLICISTIQUE INTERBELIQUE DE SĂLAJ

(R e s u m m é)

Notre démarche se propose de relever nombre des préoccupations concernant l'étude de l'histoire de Sălaj à partir des investigations réalisées à la Bibliothèque Universitaire de Cluj-Napoca.

Le matériel historiographique y contenu recouvre l'histoire de Sălaj à partir des vestiges préhistoriques, jusqu'à la période contemporaine, les auteurs, ayant comme support une grande diversité de formes: articles, commentaires, critiques, analyses ou une bibliographie sélective des certaines oeuvres à caractère général.

Il faut souligner la patience et la persévérance avec lesquelles les journalistes de Sălaj ont insisté sur leur propre histoire étant conscients qu'une telle reconstitution ne doit pas dénaturer les limites de la vérité.

Notre démarche se rapporte également à l'histoire économico-sociale et démographique à l'histoire culturelle et ecclésiastique de la région et nous croyons que sa publication a pour but d'initier le lecteur dans la recherche de son propre passé.

Les données y publiées ont une grande importance, car elles offrent une image sur l'histoire nationale en général et sur l'histoire locale en particulier.

³⁷ *Idem*, p. 4.

³⁸ *Şcoala noastră*, XII, nr. 8, oct. 1935, p. 369—371.

LOCALITATEA GILGAU — SCHIȚĂ MONOGRAFICĂ (I)*

1. AȘEZAREA GEOGRAFICĂ

Satul Gîlgău — centrul comunei cu același nume este așezat în Podișul Someșan pe valea râului Someș, la o distanță de 23 km de municipiul Dej (orașul cel mai apropiat) și la o distanță de 95 km de capitala județului Sălaj — municipiul Zalău. Este situat în partea estică a județului Sălaj, pe șoseaua națională Cluj-Napoca—Baia Mare din care se ramifică șoseaua Gîlgău—Țirgu Lăpuș, satul găsimu-se la 83 km de Cluj Napoca și la 67 km de Baia Mare. La nord-est se învecinează cu satul Poiana Blenchii, la nord cu satele Măgura și Frîncenii de Piatră, la vest cu satul Bîrsăul Mare, la sud cu satele Fodora și Dobrocina, iar la sud est cu satul Căpîlnea. În partea sudică a satului trece râul Someș. Paralel cu Someșul se întinde linia ferată Dej—Baia Mare. Satul se întinde de-alungul șoselelor Cluj Napoca—Baia Mare și Gîlgău—Țirgu Lăpuș.¹

2. DENUMIREA SATULUI

Localitatea e pomenită pentru prima dată în document în anul 1405 sub denumirea *VILLA OLACHALIS GALGÓ*, deși sătenii și vecinii lor i-au zis din totdeauna Gîlgău; în 1733 Galgó, în 1750 Gilgen, în 1850 Galgen, iar în 1854 Galgó.² Numele satului e de origine slavă — Glog — și înseamnă loc cu tufe, mărăcini și spini. Din totdeauna a fost un sat românesc „olah falu”.³

3. CÎTEVA ASPECTE GEOLOGICE, TOPONIMICE ȘI HIDRONIMICE

Străbătînd acesată regiune, râul Someș a creiat în decursul vremurilor mai multe terase. Prima terasă e tocmai Șesul Someșului, iar a doua terasă este actuala vatră a satului. A treia terasă o formează dealurile Dosu și Preluci. Pe întinderea acestor dealuri destul de masive sînt porțiuni cu denumiri aparte în funcție de înfățișarea lor sau în funcție de

* Lucrarea va avea următoarea structură: 1. Așezarea geografică; 2. Denumirea satului; 3. Cîteva aspecte privind structura geologică, toponimia și hidronimia satului; 4. Epoca veche; 5. epoca medievală; 6. epoca modernă; 7. epoca contemporană; 8. Activitatea economică în sat; 9. Instituțiile satului (administrative, culturale etc.); 10. Concluzii

¹ Vezi lucrarea *Localitățile județului Sălaj*, Zalău, 1971, p. 126—130.

² J. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája*, Décs, 1900, III, p. 501—502.

³ *Ibidem*

numele proprietarului căruia i-au aparținut. Astfel sînt: Ponița, Fața, Virful vii, Dumbrăvița, Poduri, Citera Mare, Citera Mică, Lunca Poenii, Pogor, Părul Diacului, Ursoia, Ciurgău, Goron, Spălnieș, Piciorul Ploscarului, Frînturi, Fața lui Elec, Coada Vulpiei, Molosu, Pleș, Purcăreț, Colnice, Valea, Dosul Urănoii, Lăzuituri, Certej, Răchita primarului și Clej. De-a lungul văii care vine dinspre Poiana Blenchii și se varsă pe teritoriul Gîlgăului în Someș, găsim alte toponime; Șasa, Cîrligătura, Prundul, Prisaca și Trouaș, iar de-alungul Someșului întîlnim denumiri ca; Răchiți, Cobiltău, Ses, Bărc, Lupiște. Toate acestea vin în sprijinul argumentării denumirii satului. Satul este împărțit și el în adevărate cartiere; Centru, Trouaș, Gîlgăuș, Subortășa, Pe Deal, Spre Poiana.

Solul nu este prea rodnic. Doar Lunca Someșului prezintă mai mult interes pentru agricultură. Hărnicia și priceperea locuitorilor face ca și pe unele dealuri să se cultive cereale, dar mai cu seamă porumb și cartofi. Acest lucru explică în parte starea materială prosperă a sătenilor.

Mult teren este ocupat de pășuni și fînețe, ceea ce explică numărul mare de animale pe care le cresc locuitorii satului. În hotarul dinspre Bîrsăul Mare și Frîncenii de Piatră solul este bogat în piatră, mai cu seamă calcar, însă zăcămintele încă nu au ajuns să fie exploatate probabil ne reprezentînd importanță prea mare. Dealurile din jurul satului sînt bogate în păduri de stejar și fag mai cu seamă pe Colnice, Dosul Urănoaii, Clej, Lăzuituri, Fața lui Elec, Certej.

Rețeaua hidrografică este reprezentată de riul Someș cu văi confluente: Valea Poenii, Valea Strîmturii, Valea Măgurii și alte numeroase piraie a căror debit crește în timpul precipitațiilor. Recent, în 1989, s-au amenajat pe Valea Măgurii două microlacuri de acumulare, apa acestora fiind necesară Complexului Avicol din sat. Clima este cea caracteristică acestei părți de țară cu ierni nu prea aspre, cu veri potrivit de calde, cu toamne și primăveri destul de lungi și bogate în precipitații.

Calamitățile naturale sînt rare, amintim doar pe cea din 1970 cînd apele Someșului s-au revărsat peste o parte din sat. Tot în urma unor ploii abundente s-au produs multe alunecări de teren, dar fără ca să afecteze locuințele sătenilor.

4. EPOCA VECHĂ

Pînă în zilele noastre nu se știe dacă a existat vreo așezare preistorică pe vatra veche a satului sau pe cea existentă astăzi. Se cunoaște însă faptul că în jurul satului au existat turnuri de apărare aparținînd limesului roman. Ele se găsesc în partea de nord-est și nord-vest a satului și au făcut parte din sistemul de semnalizare și fortificare care a existat pe Valea Someșului pînă departe la Tihău. Arheologul Carol Torma în 1882 a făcut primele săpături arheologice și a ajuns la concluzia că aceste turnuri au făcut parte din sistemul de apărare a dacilor liberi și că pe malul drept al Someșului la Cîțcău (jud. Cluj) ar fi fost punctul terminus al ocupației romane. Aceste turnuri ar fi jucat un rol însemnat în

timpul războaielor din 118—168 și 170 e.n. a dacilor liberi împotriva romanilor.⁴

Cercetările ulterioare făcute în 1968 și conduse cu multă competență științifică au elucidat problema acestor turnuri.^{4a}

Primul turn, așezat pe locul numit Casa uriașilor, loc de care se leagă o frumoasă legendă, este așezat pe un vîrf de deal cu vizibilitate foarte bună chiar pe timp de ceață, înspre nord. Latura turnului este de 13 m. La suprafață se observă urmele zidurilor unde s-au găsit numeroase materiale arheologice; ceramică de tip romană și dacă, un mîner de os pentru pumnal, un denar roman din timpul lui Septimius Severus. Acest împărat se numără printre ultimii care au căutat să refacă organizarea apărării Daciei⁵. Tot aici s-au găsit un vîrf de lance, un medalion de os reprezentînd un cerb alergînd.

Al doilea turn aflat pe locul numit Hotroapele are baza de 13/6 m. Aici s-au descoperit un pumnal de fier în stare bună de tip roman, o fibulă de bronz romană, ceramică romană și un dinar de pe timpul aceluiaș împărat. Turnul are vizibilitate foarte bună în toate direcțiile exceptînd cea nordică. În urma săpăturilor arheologice, zidurile acestui turn spre deosebire de celelalte au apărut într-o stare mai bună, fiind din piatră, material de construcție existent din belșug în această regiune.

Al treilea turn are dimensiunea de 13/13 m a cărui ziduri sînt în stare bună, însă aici nu s-au făcut săpături sistematice. Are vizibilitate bună spre nord și vest.

Turnul de la hotarul de vest este iarăși un pătrat cu latura de 6 m, vizibilitate bună în toate direcțiile, avînd sarcina să facă legătură cu cel de la Toaca Glodului și cele de la Căpîlnea. S-au descoperit urme de ceramică. Cel de al doilea turn din vest are formă de potcoavă fiind probabil construit după distrugerea vechiului turn, nu se știe din ce motive, probabil cu ocazia unor lupte. Aceste ultime descoperiri arheologice arată, limpede că acest sistem de turnuri a făcut parte din sistemul de apărare al romanilor. S-ar putea ca la început aceste turnuri să fi aparținut dacilor iar apoi să ajungă sub stăpînire romană. După retragerea stăpînirii romane aceste turnuri au continuat să existe și au jucat un rol important în timpul năvălirii popoarelor migratoare și a luptei sau a prieteniei populației locale cu ele.

LIVIU SUCIU

DIE ORTSCHAFT GILGĂU. MONOGRAPHISCHE SKIZZE

(Zusammenfassung)

Die Ortschaft Gilgău — das Zentrum der Gemeinde mit demselben Namen — befindet sich in der Hochebene der Someș, im Thale des Someșflusses, 23 km von dem Municipium Dej weit entfernt (die nächste Stadt) und 95 km weit entfernt vom Zentrum des Kreises Sălaj (Municipium Zălau).

Sie befindet sich im östlichen Teil des Kreises, auf der Nationalstrasse Cluj-Napoca — Baia Mare (83 km Cluj-Napoca und 67 km Baia Mare entfernt).

⁴ Vezi I. Ferenczi, in *Acta MP*, XIV, 1990, p. 129 — 162

⁵ I. Marțian, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, Bistrița, 1920, p. 19 . . .

Das Dorf Gilgäu wurde zum ersten mal urkundlich im Jahre 1405 unter dem Name villa olachalis Galgó erwähnt, trotzdem die Dorfwohner und ihre Nachbarn es immer Gilgäu nannten. Der Name stammt aus dem slavonischen „glog“ was Platz mit Gebüsch, Kletten und Dornen bedeutet.

Im Gebiet des Dorfes Gilgäu befinden sich, aus der alten Epoche, 5 Wachttürme, wo nach den archäologischen Ausgrabungen, Spuren vom römischen Keramik, Münzen, Eisenwaffen usw gefunden wurden. Alle diese Entdeckungen beweisen dass diese Türme Teile des Limesystems der römischen Dakien wurden.

ISTORIA CULTURII PERSONALITĂȚI SĂLĂJENE

ACȚIUNEA SĂLĂJENILOR DE RIDICARE A UNUI MONUMENT LA BOCȘA ÎN MEMORIA LUI SIMION BĂRNUȚIU (1863—1878)

Vestea morții lui Simion Bărnăuțiu la numai 56 de ani a îndurerat întreaga suflare românească, iar în Sălaj a fost un adevărat doliu național.

Prima consemnare a tristului eveniment o face gazeta *Concordia*¹ din Pesta, inserînd un necrolog plin de simțire. Sfîrșitul lui S. Bărnăuțiu, după cum se știe, a avut loc în 16/28 mai 1864 ora 8 dimineața, la intrarea văii Almașului, nu departe de Bocșa, în brațele nepotului său Ioan Maniu care îl aducea acasă, bolnav, de la Iași.

Recunoscîndu-i-se meritele excepționale din timpul revoluției de la 1848—1849, rolul său de ideolog al acesteia, românii au încercat și cu această ocazie să facă o amplă demonstrație politică. Astfel, la Bocșa în 2 iunie 1864, cu prilejul înhumării sale s-au adunat peste 2000 de oameni, ceremonia fiind condusă de Demetrie Coroianu, vicarul forōneu al Silvaniei asistat de 50 de preoți. Tot în aceeași zi, la casa parohială din Bocșa s-a proiectat ridicarea unui monument care urma să-i eternizeze memoria. În acest scop se lansează o colectă „în toate patriele române”², deoarece, se spune, „S. Bărnăuțiu a fost al tuturor românilor”.

Pînă la realizarea acesteia, se adună pe loc o însemnată sumă de bani, urmînd ca viitoarele contribuții să-i fie trimise direct lui Demetriu Coroianu la Șimleu. De fapt, în 1864 se realizase o colectă de 50 fl. și nu de 150 cum fie din eroare, fie cu scop stimulatîv apăruse în presă. Că așa stăteau efectiv lucrurile, reiese din bilanțul definitiv al colectei³. Colecta este susținută și de *Gazeta Transilvaniei*⁴ și mai ales de *Telegraful român*⁵, care nota: „Frații noștri din Silvania fac apel la toți românii cari se știu entuziasma de idei superioare, a concurge cu contribuțiuni la ridicarea acestui monument”, accentuînd în continuare unitatea de acțiune a celor două confesiuni, ortodoxă și greco-catolică în această manifestare merită a omagiază „luceafărul stîns prea de timpuriu” cum îl numea foaia sibiană.

De fapt, prima colectă pleacă de la parohul din Stîrciu, care își autedatează scrisoarea din iunie (punînd data de 23 mai — data morții lui S. Bărnăuțiu) cînd a și realizat o sumă de 33 fl. pe care-i trimite imediat superiorului său Demetriu Coroianu⁶. Scrisoarea lui I. Muste exprimă revelator simțămîntele sălăjenilor la auzul tristei vești a dispari-

¹ *Concordia*, IV, nr. 42 din 24 mai/5 iun. 1864, p. 165.

² *Ibid.*, nr. 47 din 11/23 iun. 1864, p. 186.

³ B.C.U. Cluj-Napoca, Donația Hossu-Longin, Ms. 243/2, f. 20. Vezi anexa 10.

⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XXVII, nr. 44 din 15/3 iun. 1864, p. 175.

⁵ *Telegraful român*, XII, nr. 47 din 18 iun. 1864, p. 190.

⁶ B.C.U., Ms. sîrtar 243/2, f. 4. V. anexa nr. 1.

ției celui „Soare al românilor”, arătând cum colecta a pornit spontan, de la cei „pătrunși de simțul național și respectul cătră acel rar bărbat”, mentor al românilor.

Notăm, că și Iașul organizează o solemnitate impresionantă în amintirea celui ce a fost un timp adoptat cu atât generozitate de el. Astfel, la solemnitatea de la Iași de sub auspiciile Universității și a rectorului T. L. Maiorescu, elogiul lui Bărnăuțiu va fi rostit de cunoscutul profesor Mîrzescu, ce pătruns de emoție, vede în presiunea populară asupra Guvernului de la Cluj din 1848 pentru realizarea unei mari Adunări Naționale a românilor la Blaj, drept „suflarea lui Bărnăuțiu”, iar spiritul său revoluționar va fi acela ce va aduce armonia și unitatea între toți românii⁷.

Alte manifestări solemne comemorative (parastase) cu loc la diferite intervale în mai multe localități din Transilvania, transformându-se în adunări cu un pronunțat caracter național-politic. Asemenea manifestări au loc în 18 iunie la Sibiu, în 20 iunie la Turda, în 21 iunie la Blaj⁸. Apoi, la Beiuș în 11 iunie, la Vașcău în 21 iunie⁹; în fine, la Gherla în 5 iulie¹⁰ și în Zlatna la 6 iulie¹¹. Desigur, au mai avut loc și în alte multe părți, de unde însă, de frica autorităților, nu s-au trimis informații gazetelor românești. Dintre aceste adunări, aceea din Turda este demnă de remarcat, deoarece aci protopopul Ioan Antonelli, a arătat în discursul său că S. Bărnăuțiu a răspîndit sămînța autonomiei și independenței „României interioare” (intracarpatic), „*chemînd la unire pe toți românii*”¹²,...

Așa cum spunea Francisc Hossu-Longin, în *Amintirile sale*, acțiunea aceasta de colectare a fondurilor pentru un monument închinat memoriei lui S. Bărnăuțiu are multe pagini interesante¹³. În adevăr, între hîrțile rămase de la socrul său, George Pop de Băsești, se găsea și un dosar cu acte privind această colectă. Respectivul dosar a fost depus spre păstrare la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj împreună cu numeroase alte acte și documente¹⁴. Nu știm însă dacă dosarul este complet, deoarece Fr. Hossu-Longin l-a împrumutat lui George Bogdan-Duică atunci cînd a auzit că vrea să scrie viața lui S. Bărnăuțiu. În septembrie 1930, Fr. Hossu-Longin, cu ocazia dezvelirii unui bust al lui S. Bărnăuțiu în Șimleu, trimite un discurs (octogenar și bolnav nu a putut lua parte la ceremonie) în care își exprimă din nou îngrijorarea să nu se fi pierdut acel dosar, deoarece G. Bogdan-Duică, încă nu îl restituise¹⁵, notînd: „În acel plic erau nește corespondențe foarte interesante și mai multe colecte de contribuiri foarte modeste, ce au circulat prin județul Sălaj, însoțite de însuflețite sau duioase observări”. Învistigînd fondul arhivistice al lui

⁷ *Telegraful român*, XII, nr. 53 din 9/21 iul. 1864, p. 215. V. și nr. 51 din 2/14 iul. 1864, p. 207. V. și *Gazeta Transilvaniei*, nr. 50 din 6 iul./24 iun. 1864, p. 203.

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XXVII, nr. 44 din 15/3 iun. 1864, p. 175.

⁹ *Ibidem*, nr. 49 din 2 iul./20 iun. 1864, p. 197.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 56 din 27/15 iul. 1864, p. 225.

¹¹ *Ibidem*, nr. 57 din 31/29 iul. 1864, p. 229.

¹² *Ibidem*, nr. 44 din 15/3 iun. p. 175.

¹³ Fr. Hossu-Longin, *Amintiri din viața mea*, Cluj-Napoca, 1975, p. 149–151.

¹⁴ B.C.U., Ms. s. 243/2: „Colecte și corespondență în legătură cu înălțarea unui monument în cinstea lui S. Bărnăuțiu, 41 file”.

¹⁵ *Ibidem*, Ms. s. 274/1 f. 11.

Fr. Hossu-Longin, am găsit un dosar asemănător, după conținutul căruia bănuim că totuși G. Bogdan-Duică l-a restituit, și o parte din el îl oferim în anexele acestei cercetări.

Dosarul consemnează întradevăr, modeste contribuții ale unor elevi, studenți, preoți și învățători din mai multe părți ale Sălajului și din restul Transilvaniei. Menționăm în acest sens, contribuția diaconului Băseștiilor, Gregoriu Papp din 1865¹⁶ și cea din august 1868¹⁷. Nu mai puțin importante sînt contribuțiile celor din Năsăud și Maramureș, toate adresate vicarului foraneu al Silvaniei, Demetriu Coroianu. Prima colectă din Năsăud este a lui Ioan Mărginean, în februarie 1866¹⁸, iar a doua, a profesorului gimnazial Leone Pavellia din 30 mai 1869¹⁹; colectă obținută în urma organizării unui bal. Epistola profesorului năsăudean către Demetrie Coroianu, referindu-se la monumentul proiectat se încheia astfel: „M-am interesat și mă voi bucura dacă voi vedea scopul acel măreț, deplin realizat, pentru care ar trebui să contribuie veri ce suflet român”.

Maramureșenii și-au dat și ei contribuția prin vicarul Mihai Pavel ce trimitea la 6 iulie 1867 lui D. Coroianu, 14 florini contribuție la ridicarea monumentului²⁰. Sînt contribuții și din Ciceul Cristurului²¹ precum și din alte locuri.

O imagine completă a sumelor incurse (din păcate nu și a provenienței lor) este consemnată în bilanțul financiar semnat de Ioan Maniu în 5 februarie 1877 în Zalău²². Acesta calculează că în 1877 la încheierea acțiunii de colectare începută în 1864 se adunase o sumă de 311 fl. 88 kr. În respectivul interval de timp, modestul capital a fost sporit și pe alte căi; deoarece noi sume semnificative erau tot mai rar oferite, administratorii fondului dădeau banii adunați cu împrumut, iar dobînda realizată o adăugau la capital.

În bilanțul din iulie 1869 publicat de *Gazeta Transilvaniei*²³ la cererea administratorului fondului, D. Coroianu, deci în răstimp de 5 ani, se adunaseră 171 fl. 85 kr. și un galben imperial. Se atrăgea atenția că potrivit unor ziare, și în alte cîteva locuri au fost făcute colecte, însă ele nu-i fuseseră încă trimise.

Poate tocmai din această cauză apare o tensiune, din fericire trecătoare, între D. Coroianu și G. Pop de Băsești care se îngrijea la nivel mai înalt de acest fond.

Deoarece colecta se prelungise atît de mult, la Zalău se desfășură în 28 septembrie 1876 o conferință sub președinția lui G. Pop²⁴, din a cărui proces verbal reiese că lui D. Coroianu i se solicita un nou bilanț din partea contribuitorilor deoarece s-au ridicat unele „grave bănuieli în privința manipulării conștiințioase” a fondului. A. Cosma trimite pro-

¹⁶ *Ibidem*, Ms. sertar 243/2, f. 6. V. anexa nr. 2.

¹⁷ *Ibidem*, f. 18. V. anexa nr. 5.

¹⁸ *Ibidem*, f. 10. V. anexa 3.

¹⁹ *Ibidem*, f. 33. Vezi anexa nr. 6.

²⁰ *Ibidem*, f. 13. V. anexa nr. 4.

²¹ *Ibidem*, f. 11.

²² *Ibidem*, f. 20. V. anexa 10.

²³ *Gazeta Transilvaniei*, XXXII, nr. 59 din 14/2 aug. 1869, p. 8.

²⁴ B.C.U., Ms. sertar 242/2, f. 40–41. Vezi anexa nr. 7.

toculul atît lui George Pop cît și lui D. Coroianu²⁵, care, destul de supărat îi scrie lui G. Pop de Băsești arătînd că nu a meritat un protocol atît de aspru, că și-a făcut datoria, publicînd bilanțul din 1869 în *Gazeta Transilvaniei*, din proprie inițiativă, și nu este vina lui dacă de atunci nu a mai primit contribuții substanțiale. După mutarea sa la Gherla în calitate de canonic capitular, a predat manipularea fondului nepotului lui S. Bărnăuțiu, Ioan Maniu, care era totodată și ginerele său, asesor la Tribunalul din Zalău²⁶.

Se vor revizui toate scriptele precum și bilanțul colectei de către o comisie de trei persoane: avocatul Ioane Nuluța, Emeric Pop și Gavrilă Trifu, care în „Relațiunea”²⁷ lor vor cere să i se acorde lui D. Coroianu mulțumirile cuviincioase pentru grija față de fondurile monumentului bărnăuțian, fiind absolvit cu cinste de administrarea acestuia.

Cei peste 300 de florini fiind suficienți pentru ridicarea unui obelisc de marmură, George Pop ia legătura încă în mai 1878 cu firma de monumente funerare Gerenday A. din Budapesta, comandîndu-l. A fost avansată o sumă de 100 fl. urmînd a se mai plăti 150 fl.²⁸ (ascrisul mai costa 40 de fl.). Legătura cu firma era ținută prin Iosif Vulcan²⁹. Firma asigura că se va încadra în timpul cerut pentru executarea obeliscului și că el va fi livrat în primele zile ale lui august 1878³⁰, ceea ce s-a și întîmplat.

George Pop de Băsești concepe un epitaf³¹; asupra conținutului acestuia se va sfătui cu Vincențiu Babeș³² și Ioan Micu Moldovan³³. Epitaful a rămas în final așa cum l-a conceput George Pop, semn că cei doi nu au avut nici o obiecție. Ținem aci să remarcăm că una din inscripții, e „Poporul român ține minte de binefaceri și nedreptate”, era o amănințare, credem, foarte clară la adresa guvernelor ungare care nedreptățeau continuu pe români; iar completarea devisei Revoluției franceze înscrise și pe obelisc, „Libertate, frățietate, egalitate”, cu „naționalitate”, sublinia foarte potrivit contribuția ideologică și revoluționară a lui S. Bărnăuțiu, la ideile călăuzitoare ale revoluției românești de la 1843.

Dezvelirea monumentului se va dovedi însă a fi o problemă disputată și în final insurmontabilă.

Se proiecta ca inaugurarea monumentului să aibă loc la sfîrșitul lucrărilor adunării generale a Asociațiunii transilvane care urma să se țină la începutul lunii august 1878 la Șimleu. *Familia* anunța deja și data festivității: 7 august, la Bocșa, la depărtare de o oră de Șimleu, astfel că toți membrii Asociațiunii vor putea lua parte la ea³⁴. Și oaspeții Asociațiunii în Sălaj au fost dintre cei mai iluștri fruntași ai mișcării națio-

²⁵ *Ibidem*, f. 37. V. anexa nr. 8.

²⁶ *Ibidem*, f. 35. V. anexa nr. 9.

²⁷ *Ibidem*, f. 25. V. anexa nr. 11.

²⁸ *Ibidem*, f. 28. Budapesta, 23 mai 1878. Gerenday A. către G. Pop.

²⁹ *Ibidem*, f. 26. Budapesta 18 iulie 1878.

³⁰ *Ibidem*, f. 30. Budapesta 24 iulie 1878.

³¹ *Ibidem*, f. 32. Băsești, 16/7, 1878. Vezi anexa nr. 12.

³² *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, II, ed. G. Cipăianu și A.M. Cipăianu, Cluj-Napoca, 1983, p. 110—111.

³³ *George Bariț și contemporanii săi*, V. ed. de Șt. Pascu, I. Chindriș G. Neamțu, ... București, 1981, p. 308—309.

³⁴ *Familia*, XIV, nr. 51 din 9 iul. st. v./21 iul. st. n. 1878, p. 331.

nale românești : G. Barițiu, Gr. Silași, I. Hodoș, I. Vulcan, A. Trombițașu, V. Lucaciu, George Pop de Băsești ș. m. a.

Consultările prealabile adunării Asociațiunii de la Șimleu sînt vii și foarte controversate. Astfel, de la bun început, Vincențiu Babeș, cel mereu prudent, refuză să țină cuvîntarea de dezvelire a monumentului. Drept motiv invoca faptul că în 5 iulie 1878 nu știa încă dacă va fi sau nu acasă la Budapesta. Mai pretextează că vorbind cu conducătorii din Sibiu ai Asociațiunii, aceștia și-au exprimat în general acordul ca solemnitatea dezvelirii monumentului să aibă loc după lucrările de la Șimleu, însă „nici decît în mod demonstrativ”³⁵. Fruntașii români trebuiau totuși să aibă în vedere că printr-o acțiune politică pripită se putea face realmente mult rău Astrei, riscînd chiar desființarea ei, soartă pe care a avut-o organizația similară a sîrbilor, așa numita Matija.

Dezvelirea unui obelisc în memoria lui S. Bărnuțiu, se bănuia pe drept cuvînt de către fruntașii români că ar fi părut autorităților ungare un gest politic, pe care nu îl vor trece cu vederea atît din cauza situației internaționale cît și a războiului de independență abia încheiat, care a produs atîtea agitații printre românii ardeleni.

Vincențiu Babeș sublinia în acest sens, că orice manifestație din partea românilor „îi doare și li se împare ostilă celor de sus!” adică cercurilor dominante maghiare. Oricum, cei de la Sibiu, l-au sfătuit, susține Babeș, ca în nici-un caz să nu fie el cel care să țină acolo la Bocșa vreo cuvîntare! Dacă se va ține totuși un discurs la dezvelirea monumentului, atunci să se sublinieze pe parcursul său, că S. Bărnuțiu nu a fost un dușman al maghiarilor, ci că el i-a avertizat doar asupra pericolului expansiunii Rusiei țariste și a panslavismului. Să se mai spună apoi, că românii nu-i dușmănesc pe maghiari, ci sînt supărați și indigmați „pentru orbirea celor de la putere”³⁶.

Dar se pare că și această inofensivă festivitate imaginată de Vincențiu Babeș ar fi fost prea îndrăzneată, deoarece Ioan Micu Moldovan abordat încă în mai de Ioan Maniu, îi scria la fel de alarmat lui G. Barițiu. Fusese și I. M. Moldovan consultat cu privire la epitaful lui S. Bărnuțiu, cum am mai spus, comunicîndu-i-se cu aceeași ocazie că și G. Pop de Băsești stăruia mult să se termine monumentul pentru a se putea dezveli cu ocazia adunării Astrei la Șimleu.. Cîte speranțe nutrea G. Pop! Mai tînărul Ioan Maniu era, ca și Babeș, mai prudent. El îi mărturisea în scrisoarea din mai 1878 că era de părere ca Asociațiunea să nu participe la dezvelirea monumentului, aducînd motive, spunea I. M. Moldovan, pe cari „le avem cu toții în piepturile noastre”.

Ioan Micu Moldovan îi informa pe G. Barițiu prin scrisoarea din Blaj 29 iulie 1878³⁷, că el, personal este de acord cu pînctul său de vedere și că l-a sfătuit pe Ioan Maniu să procedeze în așa fel, încît „dezvelirea monumentului să rămînă pre alt timp”. I. M. Moldovan spera că sălăjenii vor fi renunțat la proiectul lor, dar în iulie, în afară de G. Pop, și vicarul din Șimleu, Alimpiu Barbolovici, stăruia „pre lîngă propusul de-a împreona

³⁵ *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, II, p. 110–1111.

³⁶ *Ibidem*, loc. cit.

³⁷ *G.B.C.*, V, p. 308–309.

dezvelirea monumentului cu adunarea generală". Ceea ce, în fond, ar fi fost un lucru firesc, nu însă în acele condiții de opresiune politică dar și culturală pentru români.

Încercînd să evite o cramponare a sălăjenilor de proiectul lor, I. Micu Moldovan îi scrie chiar în aceea seară lui A. Barbolovici din partea președintelui Astrei, Timotei Cipariu, care era și el foarte îngrijorat de această situație, ba chiar se temea că „mulțimea nu va voi să se înduplece”, adică nu va voi să renunțe la dezvelirea monumentului. Motiv pentru care se decisese aproape sigur că nu va merge la Șimleu la adunare.

I. Micu Moldovan, dorind și el a nu se pune în pericol existența Asociațiunii îl roagă pe G. Barițiu să facă tot ce îi va sta în putință ca să nu o pericliteze, deoarece, întărește el, „D-voastră știți prea bine ce prețioasă ne este Asociațiunea”. Și încheie, comunicîndu-i că și T. Cipariu, președintele în exercițiu al Astrei îl roagă mult pe Barițiu să stăruiască și el în a „apăra unicul institut ce ne dă ocaziune de a mai conveni și opera ca un corp, de periclu”.

Supuși unor astfel de presiuni din partea unor bărbați cu prestigiu lui T. Cipariu, G. Barițiu, I. M. Moldovan, Vincențiu Babeș, Ioan Maniu, precum și pericolul potențial real din partea guvernului ungar este explicabil de ce sălăjenii în frunte cu G. Pop și A. Barbolovici au trebuit să încline steagul. Bănuim însă că nu de tot. Și iată de ce.

Adunarea generală de la Șimleu a Asociațiunii Transilvane s-a încheiat în 6 august 1878. Secretarul adunării a fost Iosif Vulcan, care în 20 august se întorsese de la Budapesta și își puna la punct notițele pentru a întregi relatările publicate anterior în *Familia*³⁸, și iată ce ne spune. După încheierea adunării, trebuia să mai urmeze o „sărbătoare națională” — inaugurarea monumentului lui S. Bărnuțiu. În acest scop s-au făcut pregătiri intense și ample. Obeliscul sosise din vreme și fusese deja instalat. Și explică I. Vulcan „Fiii Sălajului așteptau cu dor să-și poată depune omagiile memoriei repausatului”, iar doamnele sălăjene, au pregătit o cunună splendidă, pe care, în numele lor, trebuia să o depună Maria Cosma (născută Dragoș), soția preotului Andrei Cosma și tinăra Elena Pop, fiica lui George Pop de Băsești, ce se evidențiasse și cu ocazia colectelor pentru soldații români răniți în războiul de independență. „Sărbătorirea” n-a avut însă loc. Și iată explicația oferită de I. Vulcan: „Însă cauze intervenite împedicară realizarea acestui plan, și astfel inaugurarea monumentului lui Bărnuțiu se amînă pe altădată”.

Aminarea trebuia anunțată pentru ochii și urechile guvernului de la Budapesta, și a mai fost anunțată și în anii următori.

Ultimele rînduri ale articolului lui I. Vulcan sugerează un compromis mascat. Pregătirile fuseseră multe și cununa confecționată deja trebuia depusă pînă la urmă, așa încît, fără fast, neoficial și chiar pe ascuns, deci individual, acei membrii ai Asociațiunii care au dorit, au putut să facă o plimbare de un ceas pînă la Bocșa fără a compromite Asociațiunea deoarece lucrările ei fuseseră declarate închise. Că așa s-au petrecut lucrurile ne face să credem și încheierea articolului mai sus menționat care suna astfel: „Cu toate acestea, spiritele noastre zburară la mormîntul

³⁸ *Familia*, XIV, nr. 59 din 10 aug. st. v./22 aug. st. 1878, p. 383.

marelui român din Bocșa-română, și vărsară o lacrimă de pietate memoriei lui neuitate!"³⁹ Și astfel Asociațiunea nu mai putea fi implicată. Dar bănuim, cum am spus și mai sus, că piosul gest nu a fost făcut numai cu „spiritul”.

George Barițiu, cel ce deschisese adunarea de la Șimleu⁴⁰, an nța însă, probabil pentru a deruta, că: frumosul monument de granit ce ar fi trebuit a fi dezvelit la Bocșa, după încheierea adunării generale, „din cauza unor greutăți mai ales tehnice, acea solemnitate se amână pînă în august 1879”⁴¹. Iar *Gazeta Transilvaniei* nota și ea: monumentul lui S. Bărnăuțiu din Bocșa se va dezveli „După cum ne spune *Amicul Familiei* — cu solemnitatea cuvenită în a doua duminică a lunii august anul 1879”⁴². Or, *Amicul Familiei*⁴³, nici pomeneală să spună așa ceva. Și această lipsă de precizie, neobișnuită pentru presa acelei vremi, dovedește încă odată că ceva nu era în ordine. *Amicul Familiei* spunea însă altceva. Relata despre aspectul și despre inscripțiile de pe monumentul „marelui român Simion Bărnăuțiu”. Pe latura frontală a obeliscului, se spune, cu litere aurii stă scris: „În memoria lui Simeon Bărnăuțiu n. 1808—21 iulie m. 1864—16 mai. Fiii Selagiului”. Pe latura răsăriteană „Blasiu, 1848—15 Mai”. Pe latura sudică: „Libertate! Frățietate! Egalitate! Naționalitate!” Și în fine, pe latura vestică: „Poporul Roman ține minte de benefaceri și de nedreptate!” În încheiere, un scurt comentariu în care opinia publică este îndemnată să cugete serios la ridicarea de monumente și pentru alte personalități ce binemeritau de la Națiune și Patrie, deoarece, se insistă, nimic nu este mai frumos în viața unei națiuni decît ca aceasta să dovedească recunoștința acelora care au trăit, au luptat și au murit pentru ea. Și pentru a da probabil un exemplu, menționează obeliscul colosal care se va construi în Washington în amintirea fondatorului Statelor independente americane.

Anul următor, 1879, atît *Observatorul*⁴⁴, cît și *Gazeta Transilvaniei*⁴⁵, anunță din nou amînarea dezvelirii monumentului. *Observatorul* o face în urma unei scrisori a lui G. Pop de Băsești care-l ruga pe G. Barițiu să anunțe această solemnitatea pe anul următor, 1880 din mai multe cauze speciale⁴⁶. Iar *Gazeta*, tocmai în textul unui necrolog închinat fostului coleg al lui S. Bărnăuțiu, profesorul Șt. Micle, anunță că monumentul închinat lui S. Bărnăuțiu se va inaugura „în anul viitor, în asistența românilor care-i dătoresc atît”, deci în 1880. Or, în 1880, nici pe linia Asociațiunii nici în vreo altă formă inaugurarea monumentului nu are loc, ceea ce ne întărește bănuiala că de fapt, el a fost celebrat discret în 1878. Formal, monumentul mai putea totuși să fie inaugurat.

Dar nu putem încheia „istoria” acestui monument fără a nu ne ocupa foarte pe scurt de adevăratul moment al consacrării sale. Dacă împrejură-

³⁹ *Ibidem*, loc. cit.

⁴⁰ *Familia*, XIV, nr. 60 din 13 aug. st. v./25 aug. st. n. 1878, p. 385.

⁴¹ *Observatoriul*, I, nr. 64 din 9/21 aug. 1878. p.2.

⁴² *Gazeta Transilvaniei*, XLI, nr. 64 din 5 sept./24 aug. 1878, p. 3.

⁴³ *Amicul Familiei*, I, nr. 4 din 15/27 sept. 1878, p. 47.

⁴⁴ *Observatoriul*, II, nr. 58 din 21/2 aug. 1879, p. 234.

⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XLII, nr. 65 din 16/28 aug. 1879, p. 4.

⁴⁶ G. Neamțu, în *Acta MP*, 12, 1988, p. 438.

rile au fost atît de vitrege, încît românii nu au putut face cu ocazia ridicării sale nici-o manifestație în memoria lui S. Bărnuțiu, atunci, ei compensează cu prisosință această situație cu ocazia comemorării a 25 de ani de la moartea sa, cînd la Bocșa, în jurul obeliscului se va organiza o mare adunare populară.

Comemorarea era anunțată de *Amicul Familiei*⁴⁷ pentru 14 iulie 1889 cînd își exprima și speranța că la această solemnitate importantă pentru întregul neam românesc vor asista români din cele mai îndepărtate ținuturi. La fel anunță și *Familia*⁴⁸, că zeloșii fruntași ai românilor din Sălaj vor comemora cei 25 de ani de la moartea lui S. Bărnuțiu.

Și parcă pentru a se sublinia că aceasta este adevărata comemorare, se anunță și că în aceeași zi, mai multe corporațiuni vor depune coroane de flori la monumentul pe care „românii sălăjeni încă la 1878 l-au redat marelui bărbat”. În *Familia*⁴⁹, totdeauna bine informată despre astfel de festivități, se publică un raport amănunțit asupra evenimentului din care reiese că prin splendoare, prin număr și prin însuflețire, manifestarea a întrecut toate adunările și sărbătorile ce s-au văzut în acele părți. Aceasta în ciuda faptului că o parte însemnată a intelectualității sălăjene fusese plecată mai multe zile în Satu Mare unde asistase la faimosul proces politic al lui Vasile Lucaciu, iar sătenii erau foarte ocupați cu secerișul; totuși, relatează raportorul *Familiei*, a venit la Bocșa atîta lume cîtă nu s-a mai văzut acolo. Bocșa română era pe atunci o comună mică, cu abia 750 de suflete.

Oaspeții curgeau literalmente spre această „Meccă a românismului” venind cu adevărat din toate părțile. Pe Valea Crasnei venea un convoi de 400 de oameni și 35 de căruțe cărora li s-au alăturat alte mulțimi din Sătmar și Bihor.⁵

În dimineața de 14 iulie, la Bocșa se aflau 3000 de oaspeți din Bihor, Sătmar, Ardeal și Banat. A venit și Vasile Lucaciu, Fr. Hossu-Longin, I. Selegianu, V. Munteanu din Timișoara, A. Barbolovici, G. Pop de Băsești. Au fost prezente corurile sătenilor din Supurul de Sus, Hotoan și Darolț. După solemnitatea unui serviciu divin la care au luat parte 24 de preoți și protopopi, vicarul Alimpiu Barbolovici și G. Pop de Băsești vor ține fiecare cîte un discurs. A urmat recitarea de către Aurelia Corma (fiica directorului de bancă A. Cosma) a unei ode închinată lui S. Bărnuțiu scrisă de Iosif Vulcan anume pentru această festivitate.

I. Vulcan, închină de fapt un întreg număr al *Familiei*⁵⁰, memoriei lui S. Bărnuțiu publicînd aici poezia recitată, intitulată „Bărnuț” și un amplu fragment din *Suvenirî contemporane* de G. Sion, intitulat „*Bărnuț și adunarea de la Blaj*”. 100 din exemplarele acestui număr al *Familiei* au fost împărțite participanților la festivitățile de la Bocșa. Și în fine, obeliscul a fost literalmente îngropat de coroane de flori în culorile roșu, alb, albastru, pentru a aminti de culorile ridicate la Blaj în 1848.

⁴⁷ *Amicul Familiei*, XIII, nr. 13 din 1 iul. 1889, p. 176.

⁴⁸ *Familia*, XXV, nr. 25 din 18 iun. st. v./30 iun. st. n. 1889, p. 299.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 29 din 16 iul. st. v./28 iul. st. n. 1889, p. 344–345.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 27 din 2 iul. st. v./14 iul. st. n. 1889, p. 313.

Atît discursurile, cît și recitarea poeziei lui I. Vulcan aveau un caracter în întregime politic-național menit a mobiliza masele la luptă împotriva dualismului austro-ungar, căci iată, chiar spusele lui G. Pop de Băsești care se adresa memoriei lui S. Bărnuțiu „acum suntem aici să ne încingem spre lupta nobilă și măreață pentru realizarea ideilor tale de libertate și de cultură, spre binele și mărirea scumpei voastre națiuni și a patriei iubite ...”⁵¹ Iar referindu-se la situația nedreaptă în care erau ținuți românii, George Pop rostește cuvinte ce pătrund adînc în sufletul participanților: „dreptatea și libertatea, virtutea și lumina nu pot fi lung timp împiedicate în cursul lor și, chiar bătute în lanțuri, trăiesc mai cu putere, se înalță mai cu demnitate, înving mai cu glorie!” Cere în final poporului „*Dispreț pentru tirani, ură pentru asupritori, blestem pentru împilatorii popoarelor!*” Și face legămîntul că „nu ne vom lepăda nici odată de națiunea noastră, ci o vom apăra în etern cu puteri unite, vom lucra pentru viața, onoarea și fericirea ei în toate timpurile”.

Discursul lui A. Barbolovici se referea și el la ideile lui S. Bărnuțiu amintind că, înafara monumentului ridicat la Bocșa, românii i-au ridicat un monument nepieritor și în inimile lor⁵².

Este relevant că deși această manifestare s-a desfășurat sub pretextul unui parastas, căci altfel oficialitățile ungare ar fi interzis-o imediat; ele n-au acceptat-o nici în această formă cu ușurință, deoarece la intrarea în comună au fost masați jandarmi care au oprit convoaiele ce veneau la Bocșa, supunîndu-i interogatoriilor pe mulți participanți la manifestare. Astfel încît *Tribuna*⁵³ care și-a exprimat indignarea față de această procedură, ține să sublinieze că ceremonia a avut loc, în fond, *între baionetele jandarmilor*.

La obiecțiile corespondenților *Gazetei*⁵⁴ și *Tribunei*, de ce n-au venit și români de peste Carpați, Aurel Mureșianu, redactorul *Gazetei* argumentează prin consecințele politice grave pentru români în cazul realizării unei înfrățiri panromânești tocmai la mormîntul lui Simion Bărnuțiu.

Ecoul manifestației de la Bocșa română din 1889 a fost larg și fără îndoială a constituit și un moment de înălțare sufletească atît pentru participanți cît și pentru întreaga mișcare națională românească, deoarece urarea de încheiere era ca sălăjenii să nu uite în veci pe Simion Bărnuțiu, ci, din generație în generație să-l comemoreze ca pe un luceafăr al românismului, un „memento” etern al redeşptării noastre naționale.

În concluzie, acțiunea de ridicare a unui monument la Bocșa în memoria lui S. Bărnuțiu, ca și comemorarea a 25 de ani de la moartea sa, au fost momente care au ținut trează conștiința românească și au constituit o contribuție prețioasă la învigorarea mișcării naționale românești în Transilvania.

⁵¹ *Gazeta Transilvaniei*, LII, nr. 170 din 30 iul. (11 aug.) 1889, p. 2–3.

⁵² *Tribuna*, VI, nr. 171 din 28 iul (9 aug.) 1889, p. 681–682.

⁵³ *Ibidem*, nr. 170 din 27 iul (8 aug.) 1889, p. 678.

⁵⁴ *Gazeta Transilvaniei*, LII, nr. 174 din 4/16 aug. 1889, p. 3.

Totodată, modestul sat Bocșa a devenit centrul atenției tuturor românilor, așa cum spunea Iosif Vulcan în poezia închinată lui Bărnăuțiu:

„Ești mică Bocșe, dar la tine
Românii vin să ți se-nchine,
Căci ai un farmec nalt și sfînt;
O stea conduse regii-odată,
Pe tine două ni te-arată:
Bărnăuț în leagăn și mormînt”⁵⁵

GELU NEAMȚU

Anexo

1.

Stărciu, 28 mai 1864

Reverendissime d-ne vicar!

Acea tristă și funebrală petrecere a rămășițelor pămîntene la eternul lăcaș a spectaculului d-n Simion Bărnăuțiu ce în 2-a iunie s-a săvîrșit a.c. au făcut una impresiune dolioasă cît pentru noi cești din Silvania pe atîta și pentru ceilalți români din Austria și Principatele române; deci cu aceeași ocaziune pătruși de simțul național și respectul cătră acel rar bărbat și Soare al românilor, din buna noastră voință am făcut una subscripțiune de colectă, cu sfîrșitu, ca întru eternizarea numelui acelui Mentor a românilor să se redice un Monument, ce cu această ocaziune o și prezentez reverendissimei domniilor voastre așa, ca să binevoiți aceasta a noastră pie intențiune a o prezenta publicului, pe atîta și națiunei întregi ca să nu fim judecați în partea aceasta că doară noi sălăjenii îi excludem pe ceilalți binevoitori fii ai națiunei că n-au știut ca să poată concurge. Ce se atinge de sumă, cu aceeași ocaziune incurse în 38 fl. v.a. o și administrez, iară pentru ceialaltă și restanta sumă să binevoiți a face acea dispozițiune ca prin respectivii subscrîși să deobligați să se administreze, ca așa la timpul său din sumele incurse să se poată dejudeca statul și calitatea acelui monument.

Lîngă care relațiune-mi recomand părinteștilor simțiri, al reverendissimei d-niilor voastre, plecat serv,

IOANE MUSTE
Paroch.

Reverendissimului domn,

DEMETRIU COROIANU
Vicarului for. [aneu] a Silvaniei.

38 fl. v. a. închiși ex off. la Șimleu.

2.

Băsești, 22 faur 1875

Reverendissime domnule vicar!

Pentru monumentul care s-a proiectat a se redica la mormîntul lui Simeon Bărnăuțiu, am onoare pe lîngă aci ./, închisa listă de colectă a trimite 12 florini 55 xr. v. a.

Întru altele, cu deplină onoare am rămas al r[everendissi]mei d-tale onorator frate,

GREGORIU PAPP
Diaconul Băseștilor.

⁵⁵ Familia, XXV, nr. 27 din 2 iul. st. v./14 iul. st. n. 1889, p. 313.

3.

Năsăud în 4 februarie 1866

Reverendissime domnule vicar!

./.. Alăturat sub ./.. am onoare a vă trimite 20 fiorini v.a.: douăzeci fiorini valoare austriacă ca augment la monumentul Simion Bărnăuțiu [...] cu acea rogare, ca să nu publicați această primire de bani până în luna viitoare, pe cînd voi avea onoare a vă mai trimite o sumă și atunci se va face publicațiunea peste tot.

În 28 october am fost 10 [...] ca ne-am întîlnit la Podu Panadei cînd ne-am fost adunat la Blaj la instalațiunea Metropolitului, — atuncea eram în secuiime — însă acuma de la 1861 mă aflu în Năsăud ca asesor la Sedria generală a districtului. Eu împreună cu doamna mea și [...] ce-i am vă sărutăm dreapta, și rugăm pe D[umne]zeu, ca să vă țină la mulți ani. După care cu adînc respect sum al d-voastră umilit serv,

IOAN MĂRGINEAN

Cleric de cei țîpați — acum asesor sedrial.

4.

Slatina, 6, iuliu 1867

*Reverendissime domnule vicar!**Frate în Cristos mult stimat!*

Cu ocaziunea unei adunări preotești districtuale în 10 iunie a.c. ținute, făcîndu-se colectă pentru monumentul fericitului Simion Bărnăuțiu, s-au strîns 14 fl. v.a., care sumă dimpreună cu consemnarea domnilor oferiți aci ./.. alăturat avînd onoare a o străpune reverendissimei domniei tale deodată mă rog, ca pentru legitimarea mea, că i-am administrat cu fidelitate la locul competent, să binevoiești a efectua expunerea acestui ofert în cutare jurnal românesc.

Afectelor frățești recomandat cu osebîtă venerațiune, rămin în Slatina, 6 iuliu 1867, al r-simei domniei tale, servitor în Christos frate,

MICHAEL PAVEL

Vicarul Maramureșului.

R-simului Demetriu Coroianu.

9 persoane au plătit 14 fl. v.a.

5.

Băsești, 27 august 1868

Reverendissime d[oa]mne!

Am onoare pe lingă aci sub ./.. alăturata listă a vă trimite 35 fl. în v.a. pentru proieptatul monument a lui Simion Bărnăuțiu; cu o ocaziune binevenită, primiți,

Altcum bunele simțiri, cu deplină reverință, am rămas al r-mei d-voastră umilit serb,

GREGORIU PAPP

6.

Năsăud, 30 mai 1869

Reverendissime doamne!

Încă în anul 1865 la 18 faur am fost arangiat aci în Năsăud un bal în folosul rădicării unui monument nemoritorului Bărnuțiu. Venitul curat al balului acelaia a fost 39 fl. 68 cr. v.a.

Carii aceștia au rămas din mai multe cauze neespedați la locul lor, în urmă interesându-mă io de lucru, am exoperat scoaterea lor spre a se trimete pentru scopul amintit. Domnul asesor Ioan Mărgineanu prin un recepis îmi arată cum că v-ar fi trămes din acei bani 20 f. v.a. și așa ar fi administra numai restul, io însă am aflat de bine acum, cu astă ocaziune a vă trimete 20 f. v.a. prelingă acea rogare, ca primind spre scopul numit aceștia, să aveți bunătate a mă înștiința numai decit cum că primit-a-ți 20 f. de la d-nul Ioan Mărgineanu spre scopul acesta sau nu; ca așa în caz contrar să vă poci administra și restul numaidecît fiindcă banii se află deșpotați la mene, iar dacă ar fi trimis atunci să poci restitui restul numitului domn.

Nu știu unde vă veți fi aflind desigur, în tot cazul cred cum că-mi veți putea da răspunsul dorit.

M-am interesat și mă voi bucura dacă voi vedea scopul acel mărteș deplin realizat, pentru care ar trebui să contribuie veri ce suflet român.

Cu aceste poftindu-vă sănătate paciență și tărie intru eluptarea justelor pretejiuni a națiunii noastre, recomandându-mă sentimentelor binevoitoare am onoarea a mă subsemna, al reverendissimei domniei tale sincer stimător,

LEONE PAVELLIA
Prof. gimnazial.

7.

Septembrie 1876 în Zelau

Proces verbal luat în conferința românilor ținută în Zelau la 28 septembrie 1876 sub președinția d-lui Georgiu Pop

Reverendissimul d. Alimpiu Barbolevici conchemătorii acestei conferințe premittind ca conferința românilor sălăjeni ținută a[nul] tr[ecut] cu ocaziunea adunării din Bocșa română — un comitet ales, a cărui președinte a fost d-sa a concretizat, ca de la reverendissimul domn Coroianu Demetriu fost vicar selagian, acum canonic și manipulant al colectelor pentru monumentul lui S. Bărnuțiu, să încaseze acele colecte, face cunoscut conferinței, că a rugat pre d-l dr. Iuon Maniu membru în acest comitet, ca fiind ginere al rev. d. Coroianu să ceară deslușirile necesare de la d-sa; însă această procedură n-a fost încoronată de succes.

Deci și-a ținut de datorința morale a face asta cunoscut conferinței și acum a o roga, ca alegând un alt președinte și un actuar să facă ce va vedea de bine pentru a se putea încasa și manipula conștiencios colectele făcute pentru rădicarea monumentului S. Bărnuțiu.

Conferința înainte de toate alege de președinte al conferinței și al comitetului pentru redicarea monumentului lui S. Bărnuțiu pre Georgiu Pop deputat dietal, iar de actuar pre Andrei Cosma.

În meritul lucrului după dezbateri se decide în unanimitate. Conferința și exprimă regretările sale, că reverendissimul d. Demetriu Coroianu manipulant al colectelor făcute pentru rădicarea monumentului lui S. Bărnuțiu n-au aflat de bine a-și face rațiunile [bilanțul — n. ns.] sale față de contribuții și față de românii din Selagiu nici după depărtarea sa de aici; regretază că comitetul ales anul trecut în conferința din Bocșa română n-a corespuns așteptărilor generali într-o a aduce în curat starea acestei colecte, deși din partea contribuitorilor și a românilor sălăjeni în genere se rădică grave bănueli în privința manipularii conștiincioase a aceleia.

Deci președintele și actuariul acum aleși sunt îndrumați ca să provoace pre r.d. Demetriu Coroianu, ca în restemp de 30 zile pre lingă listele contribuenților să transpună la președinte toți banii coadunați pentru rădicarea monumentului S. Bărnuțiu precum și interuzuriela [dobînda — n. ns.] aceloră. Din contra, mai nainte pre calea ziaristică și dacă nici asta nu va folosi pre cale judiciară d-lui Demetriu Coroianu se va constrînge a ratiutiena [a prezente bilanțul — n. ns.] despre colecta în cestiune și a o transpune susnumitului președinte.

Președintele în cel mai scurt timp în o conferință convocată spre acest scop va refera despre rezultat.

Banii transpuși, președintele îi va depune în casa de păstrare pînă la alte despuzețiuni.

Președinte,
G. POP

Actuariu,
A. COSMA

Pe marginea Procesului verbal, însemnarea :

Relațiunea Comisiunei de trei concrezută cu luarea în samă a fondului nemoritoriului Simion Bărnuțiu în urmarea adunării generale ținută în septemvrie 1876 în Zelau.

8.

Supurul de Sus 15/12, 1876

Iubite bade Giorge !

Scuză-mă, te rog, pentru abia escuzabila-mi negrigință, care e cu atît mai mare, căci protocolul l-am fost scris la timpul său, însă l-am fost uitat neesperdat în puițul mesei, unde fiindcă eram de convingere că ți l-am trimis, mai odihnea nu știu pînă cînd, dacă nu sosea preșuita dojană.

Protocolul trămit în 2 exemplare, unul pentru d-ta, altul pentru Coroianu.

Oricît sum de confuz și uitic uneori, totuși nu mi-am uitat despre mușcotauiul pentru d-ta. Poate nu-ți voi pote servi cu așie bun tutun, ca anul trecut; căci cel de est temp e de calitate mai inferioară și foarte puțin, prin urmare nu avem din ce alege.

Tutunul îl voi duce eu în persoană acuși după anul nou, dacă vom avea drum de sanie.

Cu mai mulți binesimțitori vă gratulez la frumoasa, binevenita și precum zice și mama „Gazeta”, „meritata” vorbire excelentă, ce ați avut curagiu a ținea în dietă. Nu e înflorilată dar e binesimțită, plină de adevăruri și argumente, ca care — fără măgulire vă spun, și după opiniunea mai multor priceputori, n-au prea auzit stăpînii zilei.

D-zeu te custe și conserve pentru a potea conlucra și mai departe spre binele națiunei. Nu te descuragia în acest timp cu atmosferă coruptă și corumpătoare și vă salutăm, do-votat,

A. COSMA

9.

Gherla, 20/3, 1877

Prea stimate domnule !

Mult preșuita epistolă din 15/12 anului aproape decurs, cu care ați binevoit a-mi comunica Actul, respectiv protocolul Conferinței ținute sub președinția d-voastră din 28/9 tot a anului aproape espirat, o am primit cu toată stima; cetînd însă protocolul acel aspru, care nici una dată nu l-am meritat — sincer vă mărturisesc —, că m-au adus în confuziune, și mi-a cășunat profundă durere, în care nu numai ca un înșelătoriu public, și mîncător a banilor coadunați pentru redicarea unui Monument în eterna amintire a numitului Bărnuțiu sum tratat, fără și ca un renitent de a-și prezenta ceva ratiociniu [bilanț -n.ns.] sum învinuit; ce cu atita îmi vine mai dureros, cu cit preadennul de eternă memorie Bărnuțiu prin mine s-a și înmormîntat, și eu am fost datoriu principal de a se aduna simbolele binevoitorilor naționalști români, pentru a-i eterniza amintirea celui brav și sublim bărbat prin redicarea unui monument în locul nașterii celuiiași, unde pauzează scumpele-i rămășițe pămînt

și totuși acum eu să fiu derapanatoriul acelor simbole de pietate și reverență ..., însă treacă și aceste și să se ducă, căci „Conscia mens recti fama mendacia videt”*.

E adevărat că eu am fost însărcinat cu adunarea ofertelor spre acest scop, și am adunat toate câte mi s-a trimis, și după ce am observat că mai multe nu mi se prezintă nîce după așteptare mai îndelungată, în n-rul Gazetei 59 din anul 1869, fără a fi provocat de cineva mi-am cunoscut de strînsă obligațiune, despre suma incursă în public a-ți rațiocina, ce am și făcut, — cum atestază n-rul citat a lăudatei foi fără nici una dubietate, numai debuie [trebuie- n. ns.] cercate de la timpul ratiocinării mele, pînă la timpul strămutării aici la Gherla; ne primind nici cel mai mic obol de undeva spre acest scop, banii cu toate documintele ținătoare de acest obiect le-am dat în mîna ginerelui meu respective a nepotului răposatului Bărnuțiu, dr. Ioan Maniu, asesorului la Tribunalul regesc acum în Zelau; ca dînsul și ca nepot a eminentului bărbat, care din mai multe motive îi zace la inimă amintirea Unchiului său, să grijească și de înmulți[rea] banilor, coadunați, și la timpul său onorabilei public român, ca despre una avere națională să ratocineze; și aceasta este starea prezentă a lucrurilor, pentru aceea: cu toată stima vă rog prin aceasta, să binevoiți a face cunoscut adunării generale venitoare; că eu nu numai am abzis de ulterioara adunare a ofertelor spre acest scop, ci și banii adunați i-am străpus și lăsat în mîna ginerelui meu preatins, care nu va întirzia a ratiocina venerabilului public despre banii dein cestiune — spre cuietarea on. [oratului] public; cu distinsă stimă prezervînd, mult prețuitei domniei voastre sincer o[no]ratoriu,

DEMETRIU COROIANU m.p.
Canonic Capitular.

10.

Zelau, 21/5, 1877

Ratiociniu despre banii incurși pentru monumentul lui S. Bărnuțiu

În anul 1864 iunie au incurs 50 fl.

Înterursuriul [dobînda — n. ns.] sumei acestia pînă 1869, 1 iunie 15 f.

În anul 1865, 1 martie au incurs 17 f. 50 kr.

Înterursuriul acestei sume pînă 1869, 1 iunie 4 f. 70.

În anul 1867, 1 ianuar, 20 f. 30.

Înterursuriul acestei sume pînă 1869, 1 iunie 2f. 90.

În anul 1867, 1 august — 14 fl.

Înterursuriul acestei sume pînă în 1869, 1 iunie 1 f. 54.

În anul 1868, 1 sept. 35 f.

Înterursuriul acestei sume pînă 1869, 1 iunie 2 f. 62.

În anul 1869 iunie au incurs 20 f.

Capitalu 176 fl. 85 kr. interursuriu 26 f. 76 kr. adăugîndu-se interursuriul de 26 fl. 76 kr. la capitalul de 176 f. 85 kr. rezultă un capital de — 203 f. 61 kr. Cătră acest capital s-a mai adaus încă suma de 8 fl. ce o a trimis rever. d. protopop Giorgiu Pap în anul 1870 iulie.

La olaltă face ... 211 fl. 61 kr.

Interursuriul sumei de 203 fl. 61 kr.

1 iunie 1869 și a sumei de 8 fl. din 1 august 1870, pînă în prima iunie 1876 face suma de 88 fl. 27 kr. v.a. care adăugîndu-se la capitalul de 299 f. 88 kr., interursuriul acestei sume din prima iunie 1876 pînă în prima febr. 1877, face 12 fl. v.a. — prin urmare pentru redicarea unui monument în memoria repausatului dr. Simion Bărnuțiu este pînă acum o sumă de — 311 fl. 88 kr.

Dat în Zelau 5 februaru 1877.

IOANE MANIU

ca depositar al susnumitului capital.

Cătră suma de mai sus adăugîndu-se încă usuriul de 3 luni, 3 fl. v.a. iese suma finale 314 f. 88 kr. v.a. adică trei sute floreni și patrușprezece floreni v.a.

Zelau, 21/5, 1877
NULUȚA
adv.

11.

Zelau, 22 mai 1877

*Relațiunea**Comisiei de trei concredută cu revederea și luarea în samă a fondului pentru monumentul nemuritorului Simion Bărnăuțiu*

Subscrise comisiune de trei luind la dare de seamă în ziua de astăzi pre rev. domn Demetriu Coroianu fostul administrator a fondului Simion Bărnăuțiu prin plenipotențiatul său sp. d. dr. Ioanne Maniu, prin aceasta atestază cum că toate scriptele și documintele în număr de 10 bucăți referitoare la amentitul fond, le au aflat în ordine și că fondul în prezent suie la suma de 315 fl. adecă trei sute cincisprezece fl. v. a. care sumă dimpreună cu actele respective se acud aci.

Drept ce comisiunea opiniază cumcă stimatului administratoare de pină acum să-i se deie absoluțiunea competente și mulțămăta cuviincioasă pentru grijea de pinacilea.

Semnat în Zelau, 22 mai 1877

IOANE NULUȚA

advocat

EMERIC POP

GAVRILĂ TRIFU

12.

Băsești, 16/7, 1878

*In memoria**lui*

SIMEON BĂRNUȚIU

n. 1808. 21 iuliu — 1864. 16 mai

Libertate, frățietate, egalitate, naționalitate.

Poporul român țiene minte de binefaceri și nedireptate.

Blasiu 1848. 15 mai

Vă comunic programa epitafului, rugindu-vi observațiunile, acum urgent, ca textul să se poată expeda îndată,

devotat,

GEORGIU POP

**DIE BEMÜHUNGEN DER SALAJER HINSICHTLICH DER ERRICHTUNG EINES
DENKMALS IN BOCSA ZUM GEDENKEN AN SIMION BĂRNUȚIU (1864—1878)**

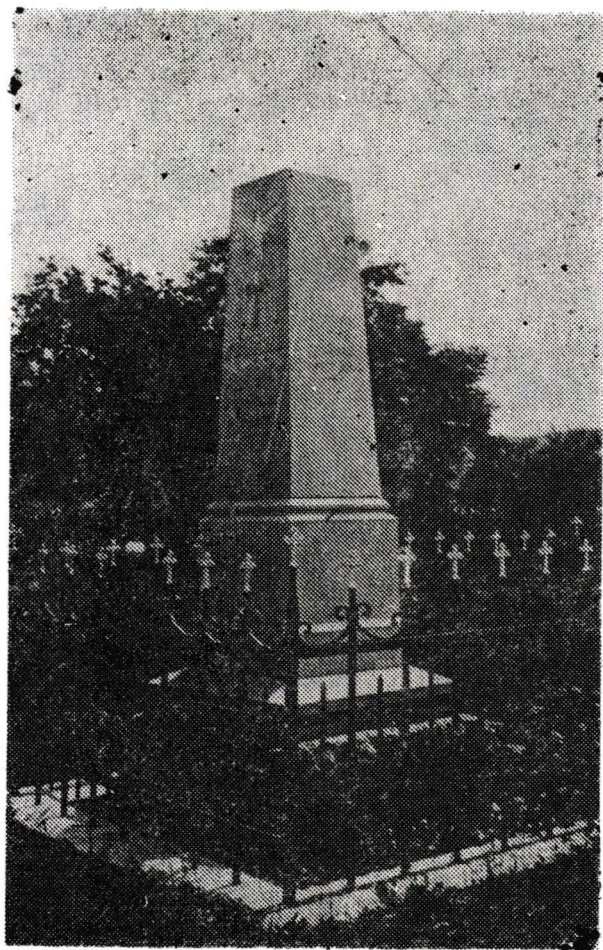
(Zusammenfassung)

Dieser Beitrag stützt sich auf die Existenz in der Zentralen Universitätsbibliothek Cluj eines Dossiers aus der Schenkung von Francisc Hossu-Longhin, aus dem ein Bild bezüglich der Schwierigkeiten, auf die die Sălăjer bei der Errichtung des Denkmals von Simion Bărnăuțiu in Bocșa stießen, nachgezeichnet werden kann.

Es waren Bemühungen mit einem eindeutig politischen Charakter und eine Äußerung der rumänischen Opposition aus Sălaj gegenüber der Strenge des dualistischen Regimes.

Die Kollekten und Briefwechsel sowie die zeitgenössische Presse (1864–1878) und andere Daten bieten uns heute die Möglichkeit, den Einfluß seiner Gedanken auf das Bewußtsein der Sälajer und aller Rumänen zu erkennen und zu verstehen.

Die Aktion zum Sammeln der Gelder für das Grabmal geschah nicht ohne Schwierigkeiten und die politischen Umstände bedingten die Tatsache, daß die Sälajer erst 1889, bei der 25. Gedächtnisfeier des Todes von S. Bărnuțiu, ihre Anhänglichkeit gegenüber dem berühmten Revolutionären (wenngleich unter den Bedingungen eines Polizeiterrors) durch eine grandiose Volksversammlung in Bocșa rings um den von Ioan Maniu, G. Pop de Băsești und A. Barbolovici unter riesigen Opfern und Schwierigkeiten errichteten Obelisk nachdrücklich zum Ausdruck bringen konnten.

BUSTURILE LUI SIMION BĂRNUȚIU ÎN SĂLAJ

Nu spunem o noutate, atunci când afirmăm că încă din timpul vieții, Simion Bărnuțiu se instalase definitiv — alături de Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Avram Iancu și alții — în memoria neamului, ca simbol al spiritualității revoluționare pașoptiste.

Pentru românii din Sălaj, Simion Bărnuțiu prin faptele și opera lui, capătă o semnificație aparte, admirația față de el transformându-se într-un adevărat cult, întreținut cu venerație de urmași.

Dintre cele trei personalități de prim rang ale istoriei naționale, născute în Sălaj (Simion Bărnuțiu, George Pop de Băsești și Iuliu Maniu), strălucit confirmate în lupta pentru libertatea și unitatea națională a românilor din Transilvania în epoca modernă, Simion Bărnuțiu se bucură indiscutabil de cel mai mult prestigiu, neegalat pînă acum.

Recunoștința față de cel mai mare fiu al Sălajului, *spiritus mentor* al tuturor generațiilor de intelectuali post-pașoptiste s-a manifestat într-o multitudine de forme: scrieri științifice și literare, atribuirea numelui ilustru înaintaș unor instituții cultural-naționale locale, serbări aniversare, ridicarea unor monumente întru slăvirea memoriei faptelor sale în toate acțiunile de interes național etc.

Se poate afirma fără a greși, că toate acțiunile naționale și culturale întreprinse de românii sălăjeni pînă la 1918 și, parțial, după, au stat sub semnul moștenirii spirituale lăsate de Simion Bărnuțiu. Numai din această perspectivă pot fi înțelese atitudinea sălăjenilor față de politica de de-naționalizare a elementului românesc majoritar în Transilvania, practică de dualismul austro-ungar. Astfel la 1861, cînd Sălajul — județ cu majoritate etnică zdrobitor românească — a fost alipit forțat la Ungaria fără consultarea voinței locuitorilor lui, aici se începe de către Ioan Maniu, sfătuit pas cu pas de către unchiul său (nimeni altul decît Simion Bărnuțiu), memorandumul sălăjean. În 1892, scrisorile și telegramele de adeziune la „Memorandumul” transilvănean — trimise din Sălaj, poartă amprenta statorniciei crezului în victoria cauzei naționale, fundamentată la 1848 de Simion Bărnuțiu. Același lucru se poate afirma despre toate acțiunile Astrei sălăjene, despre activitatea fruntașilor locali pe tărîmul afirmării politice și culturale a românilor din această parte a țării; toate s-au desfășurat sub semnul, deschis afirmat, al cinstirii și al respectării fără rezerve a crezului politic bărnuțian.

În epoca interbelică, numele lui Simion Bărnuțiu era invocat ca supremă autoritate morală în disputele politice locale, într-un politicianism dizolvant, fără scrupule. „Sîntem țara lui Simion Bărnuțiu” se afirma într-un articol¹ din 1922 al *Gazetei de Duminică*, cerîndu-li-se oamenilor politici locali obligații de onoare, o atitudine pe măsură.

¹ *Gazeta de Duminică*, nr. 4 din 29 ianuarie 1922.

În 1940, când hotarele țării, întregite cu 22 de ani în urmă, erau călcate în picioare de fascismul agresiv, locuitorii acestor părți de țară, sortite să intre iarăși sub ocupație străină invocau ca suprem argument — în sprijinul cererii lor de împotrivire cu toată energia la acest tirg odios — memoria sfântă a apostolilor neamului Simion Bărnuțiu și Vasile Lucaciu.

Prima încercare a românilor sălăjeni de a ridica un monument în amintirea lui Simion Bărnuțiu, apare la numai 55 de zile de la moartea sa. Prin circulara nr. 198 din 21 iulie 1864, emanată de la oficiul protopopesc Cicio-Cristur, comitatul Solnoc — Dobica (o parte din localitățile acestui comitet sînt integrate astăzi județului Sălaj)², protopopul Ioan Ion Papiriu — sălăjan de origine apelează la preoți și poporeni pentru a aduna fondurile necesare ridicării unui monument lui Simion Bărnuțiu. Încercarea n-a reușit datorită opoziției autorităților și lipsei de diligență din partea forurilor ecleziastice; dar ea a rămas ca un imbold mereu viu în inimile care se considerau urmașii spirituali ai marelui bărbat.

Peste 14 ani, la Bocșa, prin contribuția „românilor de pretutindeni și mai ales a sălăjenilor și năsăudenilor”³ s-a ridicat monumentul funerar din marmură în curtea bisericii, monument în ființă și astăzi. În jurul acestui monument, intelectualitatea sălăjeană s-a adunat în mai multe rînduri pentru a-și exprima recunoștința adîncă față de „profetul revoluției” transilvănene de la 1848. Așa s-a întîmplat în 1889⁴ la 25 de ani de la moartea lui Simion Bărnuțiu, în 1908⁵ și 1914⁶.

Recunoștința față de Simion Bărnuțiu și-au arătat-o generațiile care i-au urmat și prin imortalizarea chipului luptătorului și gînditorului sălăjean. Asemenea restituiri se înfăptuiesc în părțile transilvane abia după 1 Decembrie 1918, cînd se înfăptuiește România Mare — un deziderat și o legitate istorică. Apar astfel monumentele A. D. Xenopol la Arad — 1924, Avram Iancu la Baia-de-Criș — 1924, Damaschin Bojincă la Oravița — 1928, Simion Bărnuțiu la Simleu-Silvaniei — 1930, Ioan Rațiu la Turda — 1932, Vasile Lucaciu la Șisești — 1936, inițiativele locale fiind hotărîtoare în înfăptuirea acestor opere.

Sălajul însă nu avea încă un bust al celui pe care-l revendica cu elogioasă mîndrie drept părintele ei spiritual, și dorința edificării unui asemenea monument a rămas una din dezideratele cele mai ardente ale tuturor fruntașilor politici naționali sălăjeni; din păcate multă vreme neputînd fi realizat datorită unor impedimente de ordin material și politic, greu de înțeles azi.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, prima inițiativă afirmată oficial a fost aceea a corpului profesoral de la Liceul „Simion Bărnuțiu” din Șimleu-Silvaniei. Astfel la 30 Decembrie 1921 Revizoratul școlar al județului Sălaj încunoștiințează printr-un „apel” adresat tuturor români-

² Documentul se află în colecțiile documentare ale Muzeului de istorie al Transilvaniei Cluj-Napoca.

³ *Amicul familiei*, nr. 2 din 15 ianuarie 1890, p. 25.

⁴ *Tribuna poporului*, nr. 97 din 23 mai/4 iunie 1898.

⁵ *Gazeta de Duminică*, nr. 23 din 10 august st. v. 1908.

⁶ I. Ardelean - Senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938.

lor din orașul Zalău, că s-a luat inițiativa ridicării unui bust lui Simion Bărnăușiu, arătându-se că: „Luptătorului, care și-a închinat întreaga viață neamului românesc de pretutindeni, i se cuvine cu prisosință această dreptă recunoștință a neamului său”⁷. Primăria orașului Zalău, comunică la 26 ianuarie 1921 că „am încercat subscripțiile, dar fără rezultat”⁸. Doi ani mai târziu, același corp profesoral, într-o adresă înaintată Primăriei orașului Șimleu-Silvaniei, comunică că intenționa ridicarea unui bust în fața liceului „marelui luptător național Simion Bărnăușiu”, bust care trebuia „să inspire elevilor actuali și viitori aceleași sentimente de care a fost călăuzit pe vremuri acest mare bărbat”. Se arată că pentru realizarea acestui „măreț plan” s-a apelat și se apelează la spiritul de jertfă al tuturor românilor de bine”⁹. În acest sens solicită primăriei aprobarea folosirii pietrelor și lespezilor din curtea Cetății, care „ar servi de un admirabil postament pentru bustul lui Simion Bărnăușiu”¹⁰. La 31 martie 1923 consiliul prin hotărîrea nr. 154—1923 respinge cererea, pe motivul că „rămășițele de construcție a monumentului din Cetate nu constituie proprietatea comunei”¹¹.

Acum are loc, desigur, constituirea unui „Comitet pentru ridicarea unui bust lui Simion Bărnăușiu” cu sediul la Șimleu-Silvaniei, al cărui președinte presupunem a fi Ioan Ossian — directorul Liceului „Simion Bărnăușiu”. Ceea ce cunoaștem este că secretar era profesorul Tănase Pușcă, iar casier — profesorul I. Dima.

Acest comitet se adresează la 12 august 1927 Primăriei orașului Șimleu-Silvaniei, solicitînd din nou piatra de monument, precum și suma de 10.000 lei necesară acoperirii cheltuielilor de ridicare a bustului „fiindcă în luna septembrie bustul va fi gata și se va face inaugurarea”¹². Se arată în continuarea adresei: „Ținînd seama, că un bust ridicat în fața liceului este în primul rînd pentru înfrumusețarea orașului, lipsit complet de monumente, și că prin slăvirea marilor bărbăți, se face pregătirea viitorilor cetățeni, sîntem siguri că veți binevoi a ne da sprijinul cerut în bani și în materialul pe care nu-l întrebuițați.” Dar, din nou, Delegația permanentă a orașului Șimleu-Silvaniei, la 18 august și respectiv 8 octombrie 1927 respinge cererea comitetului — desigur din lipsă de fonduri, iar pietrele urmează a se folosi la diferite lucrări publice¹³.

Primăria orașului Zalău primește la 16 mai 1928 o ofertă din partea profesorului Iancu Avram de a achiziționa „pentru înfrumusețarea orașului, cu figuri marcante românești”¹⁴ un bust reprezentîndu-l pe Simion Bărnăușiu, avînd „o înfățișare artistică ce îndeștește pe toată lumea”. Rezoluția oficialităților orașului, dată la 19 septembrie 1928, a fost: „Neavînd acoperire bugetară, deocamdată nu reclamă dispozițiuni. Se va avea în vedere la alcătuirea bugetului 1929”¹⁵.

⁷ Arh. Stat. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj, Prefect — adm., dos. 15/1922.

⁸ *Idem*, fond Primăria orașului Zalău, dos. 129/1922, f. 4.

⁹ *Idem*, fond Primăria orașului Șimleu-Silvaniei, dos. 2372/1923, f. 96.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Idem*, f. 97.

¹² *Idem*, dos. 4394/1927, f. 1.

¹³ *Idem*, f. 2—3.

¹⁴ *Idem*, fond Primăria orașului Zalău, dos. 2915/1928, f. 1.

¹⁵ *Idem*, f. 2 v.

Pentru mărirea fondului destinat ridicării bustului lui Simion Bărnuțiu, primăria orașului Șimleu-Silvaniei, aprobă la 8 iunie 1928 (chiar de Ziua eroilor) o subvenție de 5.000 lei și totodată „cu ocazia întocmirii proiectului de buget pe anul 1929 se propune prevederea unei sume mai importante pentru mărirea acestui fond”¹⁶.

Anul următor, 1929, Comitetul de organizare a serbărilor Unirii trimite Primăriei orașului Șimleu-Silvaniei două liste de subscripție pentru ridicarea unui monument lui Simion Bărnuțiu la Iași și a lui Nicolae Bălcescu la Alba-Iulia¹⁷. S-au adunat 990 lei pentru monumentul lui Simion Bărnuțiu¹⁸ și 550 lei pentru monumentul lui Nicolae Bălcescu.

La începutul anului 1930, când studenții sălăjeni adunaseră deja 68.756 lei¹⁹ din cei 100.000 necesari realizării bustului, lucrurile au început să se limpezească. Beneficiind și de ajutorul dezinteresat al celor trei organe de presă din Șimleu-Silvaniei și Zalău — *Gazeta de Duminică*²⁰, respectiv *Meseșul*²¹ și *Școala noastră*²² — restul sumei a fost colectat de la instituțiile culturale și de credit din Șimleu-Silvaniei și din județ, ca și de la o serie de persoane particulare cu simț patriotic²³, astfel că se spera că la 28 mai 1930 — ziua morții lui Simion Bărnuțiu — bustul oșera lui Romul Ladea²⁴, profesor la Școala de Belle Arte din Cluj, va fi inaugurat. De altfel, într-un articol din *Gazeta de Duminică*²⁵, reluat câteva zile mai târziu în *Meseșul*²⁶, G. Culic — vicepreședintele Societății „Sălăjeana” scria: „N-am voit să ne complacem în lumea abstracțiunilor și a vorbelor frumoase. Ne-am hotărât definitiv să intrăm în domeniul realității. De aceea societatea noastră a și încheiat contractul pentru confecționarea bustului, cu renumitul sculptor Romul Ladea, profesor de sculptură la Școala de Arte frumoase din Cluj și premiat la Salonul oficial din București”.

Reține atenția faptul că, în urma insistențelor Societății studenților Sălăjeni²⁷ pe lângă administrația orașului Șimleu-Silvaniei, la 28 martie

¹⁶ *Idem*, fond Primăria orașului Șimleu-Silvaniei, dcs. 4127/1929, f. 2.

¹⁷ *Idem*, Primăria orașului Șimleu-Silvaniei, dcs. 3185/1929.

¹⁸ Pentru monumentul lui Simion Bărnuțiu au contribuit: Primăria orașului Șimleu-Silvaniei cu 500 lei, Reuniunea femeilor române sălăjene cu 300 lei, Elena dr. Aciu cu 100 lei, Teodor Ilea cu 50 lei, Vali Lobonțiu și Razsi Balog cu câte 20 lei.

¹⁹ *Gazeta de Duminică* nr. 11 din 16 martie 1930, articolul este reprodus în *Meseșul*, nr. 9—10 din 3 aprilie 1930.

²⁰ *Gazeta de Duminică* nr. 5/2 februarie, nr. 6 din 9 februarie, nr. 8 din 16 februarie, nr. 9 din 2 martie, nr. 11 din 16 martie, nr. 15 din 13 aprilie, nr. 16 din 20 aprilie, nr. 17—18 din 4 mai, nr. 25 din 29 iunie, nr. 26 din 6 iulie, nr. 27 din 13 iulie, nr. 32 din 17 august și nr. 33 din 31 august 1930.

²¹ *Meseșul* nr. 5 din 6 februarie, 6 din 20 februarie, nr. 9—10 din 3 aprilie, 11—12 din 17 aprilie, 13—14—15 din 22 mai, 22—23 din 18 iulie și 26—27 din 6 septembrie 1930.

²² *Școala noastră* nr. 7—8 din 1—15 mai 1930, p. 229—230.

²³ Vezi în acest sens consemnările din *Gazeta de Duminică* nr. 14, 15, 17—18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 și 25/1930.

²⁴ Despre viziunea sculpturală a lui Simion Bărnuțiu în creația lui Romul Ladea, vezi N. Lăptoiu în *Acta MP*, 1, 1977, p. 467—472.

²⁵ *Gazeta de Duminică* nr. 15/13 aprilie 1930.

²⁶ *Meseșul* nr. 11—12 din 17 aprilie 1930.

²⁷ „Ideea pentru ridicarea unui bust lui Simion Bărnuțiu, a fost emisă încă de la primii ani de la înfăptuirea Unirii, dar meritul de a porni spre înfăptuire, de a realiza această idee, revine studenților noștri din Sălaj, constituiți în societatea culturală „Sălăjeana” din Cluj” (cf. *Gazeta de Duminică*, nr. 25 din 29 iunie 1930).

1930, comisia interimară aprobă „pentru majorarea fondului destinat ridicării unui bust în acest oraș marelui bărbat național Simion Bărnauțiu” o subvenție de 11.000 lei, sumă care s-a ordonanțat în debitul bugetului de cheltuieli al anului financiar 1930²⁸.

Adunarea fondurilor necesare cheltuielilor de ridicare a busturilor a fost o preocupare importantă, atât a societății, cât și a intelectualilor șimleuani și sălăjeni²⁹. În această acțiune³⁰ se disting dr. Alexandru Aciu și dr. Ioan Ossian — directorul liceului, motiv pentru care, în adunarea generală ce marca împlinirea unui deceniu de la înființarea societății, cei doi intelectuali de vază ai Șimleului vor fi declarați „membri de onoare” a Societății culturale „Sălăjeana”.

Dezvelirea bustului a avut loc la 7 septembrie 1930, într-o atmosferă entuziastă. La festivitate au participat, în semn de suprem omagiu adus celui sărbătorit, primul ministru, Iuliu Maniu, împreună cu alți membri ai guvernului, aghiotantul regal, prefectii din aproape toate județele Transilvaniei și Banatului, episcopul unit al Oradiei, prim-pretorii, primarii, notarii, învățătorii și preoții din toate localitățile județului în fruntea a cca 15.000 de țărani (numai din plasele Crasna, Zalău și Tășnad au participat 6.000 de oameni), întregul corp ofițeresc al Batalionului 7 vînători de munte Zalău și al Regimentului 88 infanterie Carei, reprezentanții tuturor asociațiilor și instituțiilor cu caracter cultural-național și religios din județ.

S-au rostit în fața bustului și la recepția ce i-a urmat, discursuri înălțătoare, care au completat în mod fericit imaginea celui sărbătorit³¹.

Astfel, Iuliu Maniu, strănepot al celui sărbătorit, în calitate de prim-ministru al României întregite, a surprins în discursul său câteva elemente definitorii ale personalității bărnauțiene, creîndu-i un portret de mare forță evocatoare: „Fără aceste trei calități mari: geniul, munca și spiritul de jertfă, numeni nu se poate ridica la rolul de a întemeia ori de a organiza o viață națională și o viață de stat. Simion Bărnauțiu le-a avut pe toate trei în măsură deplină — a muncit mult, a studiat la carte zi și noapte, a învățat pe alții, prin frig și flămînd a bătut drumurile, cu toate că era bolnav, agitînd și făcînd propagandă pentru a lumina întreg neamul românesc și a-l pune, în serviciul ideii naționale... Învățătura lui a fost nouă, a stabilit principii noi, a provăduit idei noi și a descoperit mijloace noi... El a stabilit marele principiu că libertatea nu poate fi numai națională care singura poate fi izvorul de fericire al națiunilor și al fiilor ei”.

²⁸ Arh. Stat. Sălaj, fond Primăria orașului Șimleu-Silvaniei, dos. 4127/1930, f. 15.

²⁹ *Gazeta de Duminică*, nr. 25 din 29 iunie 1930, își informa cititorii: „s-a constituit un comitet central în frunte cu prefectul județului compus din cele mai alese personalități ale Sălajului, precum și un comitet local în frunte cu primarul orașului și directorul liceului Simion Bărnauțiu...”.

³⁰ La 13 iulie 1930 *Gazeta de Duminică* publica „Apelul despărțămîntului Șimleu al Aștei”, prin care „sînt rugați toți intelectualii Sălajului, ca pentru *Almanahul Sălajului* de la serbările dezvelirii bustului Simion Bărnauțiu (între 1—8 sept. a.c.) să-și trimită manuscritele dorite să apară”. Almanahul vroia să cuprindă un istoric al tuturor localităților, școlilor, instituțiilor, apoi biografii, toate trebuind să fie: „scurte, date controlate, sinteză precisă”. De asemenea, apelul se constituie și o invitație la „concurs pentru cea mai scurtă, cea mai precisă biografie a marelui Simion Bărnauțiu, ce se va tipări în broșură separată”. Ambele intenții au rămas numai la faza de proiect.

³¹ *Gazeta de Duminică*, nr. 37—38 din 21 septembrie 1930.

Ștefan Cicio-Pop, unul dintre ctitorii de seamă ai Unirii celei mari, președintele Camerei Deputaților a adus un cald omagiu în numele reprezentantei naționale, accentuând cu deosebire asupra actualității gândirii bărnuteiene în problema națională: „Acest bust să vestească (faptul) că poporul românesc condus de Simion Bărnuțiu este demn a stăpîni plaiurile acestea. Bărnuțiu a voit libertate și egalitate pentru toate popoarele conviețuitoare printre noi, căci sîntem conduși de același principiu... Noi nu am fost și nu vom fi asupritorii altor popoare. Memoria lui Bărnuțiu o vom păstra cu cinste și demnitate”.

Traian Frențiu, episcopul unit de Oradea: „A fost un scump fiu al neamului nostru... Luptător pentru drepturile poporului său, apărător al legii și pămîntului, Simion Bărnuțiu a fost deschizător de drumuri noi și făuritor al viitorului acestei nații.”

Ioan Ossian, directorul întîiului liceu românesc din Șimleu-Silvanici, înființat în 1919 și purtînd numele ilustrului înaintaș, aprecia cu justețe: „Acestui Simion Bărnuțiu, acestui erou vrednic de concepția lui Carlyle, acestui profet al neamului românesc i-am ridicat acest bust la intrarea în institutul care poartă marele lui nume. L-am ridicat aici, pentru ca generațiile viitoare de elevi, profesori și părinți, care se vor succede la această școală, să-l aibă de-a pururi înaintea lor, ca vrednic de urmat în toate acțiunile lor pentru păstrarea și augmentarea (creșterea — n.n.) patrimoniului strămoșesc.” Acest chip de bronz, arată în încheiere Ioan Ossian, „nu înseamnă numai evocarea figurii lui fizice, ci... în imobilitatea sa înseamnă concretizarea, intuiția permanentă a ideii eterne de dragoste, de libertate și de neam, care idee a fost atît de admirabil reprezentată prin Simion Bărnuțiu.”

În numele organizatorilor, al tuturor celor care au contribuit material și moral la reușita acestei manifestări, cu rezonanță patriotică durabilă, Alexandru Aciu — prefectul de atunci al Sălajului, mulțumea tuturor sălăjenilor, pentru solidaritatea românească de care au dat dovadă cu acel prilej, cu următoarele cuvinte: „Constatăm cu drag și satisfacție că poporul român din Sălaj, cu prilejul sărbătoririi celui mai mare fiu al său, Simion Bărnuțiu, fără șovăire și fără precupețirea sentimentelor sale, cu mic cu mare, țărani și cărturari, preoți și mireni, au alergat la Șimleu-Silvaniei, depunîndu-și jertfa recunoștinței... Sîntem mîndri, că într-o clipă măreață... funcționarii publici și particulari, profesioniștii și poporul s-au întrunit într-un singur gînd: recunoștința Sălajului față de fii săi buni și mari, morți sau vii”.

Istoria existenței acestui bust a meritat o tratare aparte fie și pentru că el, la fel ca și prima întruchipare în bronz a lui Simion Bărnuțiu realizată de ieșeni la 1866, a dispărut în vremurile tulburi ale ultimului război.

Inițiativa ridicării unui al doilea bust a lui Simion Bărnăușiu aparține despărțământului sălăjean al Astrei³², prin președintele ei Grațian C. Mărcuș, care, în septembrie 1947, cerea Prefecturii județului Sălaj aprobarea pentru edificarea în anul 1948 (la Bocșa, Carei sau Zalău) când se împlinesc 100 de ani de la Revoluția din 1848: „Există o dorință generală a publicului românesc din acest județ, pe care o interpretăm în aceste rânduri, ca figura acestui revoluționar — fiu al Sălajului — să fie eternizată fie printr-o statuie, fie printr-un bust . . .”³³ Prefectura aprobă, în principiu, cererea — fixînd locul bustului la Zalău, condiționînd-o însă de avizul organelor centrale de resort. Urma să se constituie un comitet de inițiativă³⁴, compus din reprezentanții autorităților, organizațiilor politice și asociațiilor culturale din județ. „Comitetul de inițiativă pentru ridicarea statuii lui Simion Bărnăușiu” (constituit la 12 noiembrie 1947, președinte Miron Mechiu) solicita Comisiei Superioare a Monumentelor Istorice din cadrul Ministerului Artelor³⁵ aprobarea în principiu a ridicării statuii lui Simion Bărnăușiu și, de asemenea, obținerea autorizației pe întreaga țară a contribuției benevole „a populației din întreaga țară și în special din contribuția benevolă a populației din județul nostru.” Răspunsul Ministerului Artelor a fost prompt: „Potrivit hotărîrii Comisiei Superioare pentru Monumente Publice — proces-verbal nr. 186 — avem onoarea a vă face cunoscut că în conformitate cu Regulamentul Monumentelor publice — *Monitor oficial* — nr. 155/7.VII.1942, trebuie să ne înaintați în cîte două exemplare următoarele: 1. proiectul monumentului; 2. planul de situație al locului pe care va fi fondat; 3. memoriul explicativ în care se va arăta cît costă întreaga lucrare, artistul executant, materialul de execuție care nu poate fi decît veritabil piatră de carieră, metal etc. și orice alte explicațiuni lămuritoare”³⁶.

Mai tîrziu, în 1957, sălăjenii sînt din nou preocupați de eternizarea în bronz a marelui bărbat sălăjean. Va fi ales pentru această lucrare tot sculptorul Romulus Ladea, iar bustul se va dezveli la Zalău, în 20—21 iulie 1959. Nouă ani mai tîrziu, în 1968, în Bocșa, se dezvelește un nou bust al lui Simion Bărnăușiu, opera sculptorului clujean Horea Flămîndu, iar în 1969, cînd liceul șimleuan împlinește un semicentenar, cînd ia din nou numele lui Simion Bărnăușiu, în fața liceului se ridică un nou bust al lui Simion Bărnăușiu, operă a sculptorului O. Kovalski.

La toate acestea, adăugăm și bustul ce străjuiește, din 1973, alături de a altor pașoptiști, pe Cîmpia Libertății de la Blaj, operă a sculptorului I. Vlasiu.

³² Într-o adresă din 28 iunie 1947, despărțământul sălăjean al Astrei solicita Liceului „Simion Bărnăușiu” din Șimleul-Silvaniei „modalitatea de colaborare” pentru a se înființa „un muzeu consacrat lui Simion Bărnăușiu, patronul liceului și care avea ca scop declarat: „promovarea constantă a cultului personalității lui Simion Bărnăușiu”. Se propunea, de asemenea, ca muzeul să cuprindă 6 secții: secția bibliografică, secția periodicelor din 1848/49, secția stampelor, secția manuscriselor, secția relicvelor personale și secția pieselor comemorative. O altă adresă cu conținut identic a fost înaintată și Liceului „Vasile Lucaci” din Carei (cf. Arh. Stat. Sălaj, Colecția Grațian C. Mărcuș, dos. 61, documentele nr. 68—69/1947).

³³ Arh. Stat. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj, dos. 8415/1947, f. 1.

³⁴ *Idem*, f. 2.

³⁵ *Idem*, dos. 9823/1947, f. 1—4.

³⁶ *Idem*, f. 5.

În anul 1985, la Bocșa, are loc inaugurarea Așezămîntului cultural „Simion Bărnuțiu” și a unui nou bust, realizat de Maria Adoc.

Am rememorat aceste fapte de cinstire ale înaintașilor față de memoria marelui ideolog pașoptist transilvan, detalie europeană, pentru că ele înseamnă afinitate de gânduri, de idei și idealuri, înseamnă o recunoaștere a faptului că Bărnuțiu, prin gând și faptă, ne este contemporan.

DORU E. GORON — VALENTIN DĂRĂBAN

ANEXE

1 Nro .3031—1921 Revizoratul școlar al județului Sălaj

A P E L

Către toți românii din orașul ZALĂU

Profesorii de la liceul „Simion Bărnuțiu” din Șimleu Silvaniei au luat frumoasa inițiativă de a ridica un bust marelui dascăl al neamului, al cărui glas a făcut să vibreze la unison sufletele miilor de ascultători adunați pe „Cîmpia Libertății” în anul redeșteptării noastre naționale: 1848.

Luptătorului, care și-a închinat întreaga viață neamului românesc de pretutindeni i se cuvine cu prisosință această dreaptă recunoștință a neamului său.

Sintem convinși, că toți bunii români se vor grăbi să-și dea obolul cu toată dragostea, contribuind astfel la educația tineretului și la proslăvirea marilor bărbați, care cu decenii înainte întrezăreau marile vremuri pe care le trăim noi astăzi.

Subscrierile precum și sumele donate pentru acest scop se primesc în fiecare zi între orele 10—12 în cabinetul Revizoratului școlar.

Zalău, la 30 decembrie 1921

Revizor școlar
ss indescifrabil

Arh. Stat. Sălaj, fond Prefectura jud. Sălaj, Prefect-adm., dos. 15/1922, f. 1.

2. Direcțiunea liceului „Simion Bărnuțiu” din Șimleu Silvaniei Nr. 179—1923
Șimleu Silvaniei, la 25 martie 1923

Domnule Primar,

Corpul profesoral de la acest liceu intenționînd a ridica marelui luptător național Simion Bărnuțiu, un bust în fața liceului, care să-l facă nemuritor și în chip vădit și care să inspire elevilor actuali și viitori aceleași sentimente de care a fost călăuzit pe vremuri acest mare bărbat, pentru realizarea acestui măreț plan a apelat și apelează la spiritul de jertfă a tuturor românilor de bine.

Astfel cu această ocaziune vine să vă roage, ca pentru executarea cît mai neîntîrziată a acestei intențiuni, să binevoiți a ceda în favorul liceului acele pietre și lespezi, care zac nefolosite în parcul orașului (Cetate) și care sînt în situația de astăzi nu aduc nici un folos real, pînă cînd dacă ar fi cedate liceului, ar servi de un admirabil postament pentru bustul lui Simion Bărnuțiu.

Cunoscînd bunele intențiuni și spiritual de jertfă, pe care le manifestați față de toate chestiunile de ordin cultural și moral, sperăm că cererea noastră va fi satisfăcută.

Director de liceu,
Dr. Ioan Ossian

Primăriei orașului cu consiliu ȘIMLEU SILVANIEI

Idem, fond Primăria orașului Șimleu Silvaniei, dos. 2372/1923, f. 96.

3. Nr. 941—1923 adm.

Nr. 154—1923 cons.

Obiect: Direcțiunea liceului „Simion Bărnuțiu” din loc. cere rămășițele de piatră a Monumentului Eroilor pe seama bustului „Simion Bărnuțiu”.

HOTĂRÎRE FINALĂ.

Consiliul comunei urbane Șimleu Silvaniei, luînd în dezbatere recercarea liceului „Simion Bărnuțiu” — înregistrată sub nr. 941—1923 — avînd în vedere raportul caseriei și a secției economice a comunei în urma cărora se constată, că rămășițele de construcție a monumentului din Cetate nu constituie proprietatea comunei, ci a antreprenorului, cine a făcut monumentul, — respinge cererea cu unanimitate și încunoștințează pe petiționar.

Totodată ordonă primarului orașului să facă cercetările necesare în chestiunea raportului ce există de prezent între comună și antrenorul Bartha J. Juliska (Vista) și intrucit se poate să rezolve chestiunea astfel — ca cererea liceului să fie satisfăcută.

Dat în ședința consiliului comunei urbane Șimleu Silvaniei ținută la 31 martie 1923.

primar,
A. TARȚIA

L.S.

primnotar,
ss indescifrabil

Idem, f. 97

4. Comitetul pentru ridicarea bustului lui „Simion Bărnuțiu”
Șimleu Silvaniei Nr. 24—1927*Onor. Primăria orașului Șimleu Silvaniei*

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a ne ceda piatra de monument ce aveți la grajdul orașului, pentru a o întrebuința la ridicarea bustului lui „Simion Bărnuțiu” în fața liceului, din această localitate.

Pe lingă aceasta vă rugăm să binevoiți a aproba și un ajutor spre a acoperi cheltuielile de ridicare a bustului, de zece mii lei (10.000), fiindcă în luna septembrie bustul va fi gata și se va face inaugurarea.

Ținînd seama, că un bust ridicat în fața liceului este în primul rînd infrumusețarea orașului, lipsit complet de monumente, și că prin slăvirea marilor bărbați, se face pregătirea viitorilor cetățeni, sintem siguri că veți binevoi a ne da sprijinul cerut în bani și în materialul pe care nu-l întrebuințați.

Casierul comitetului, dl. prof. L. Sima, după avizul dvoastră va veni să ridice suma deoarece bustul e pus în lucrare.

12 august 1927

p. Președinte

T. PUȘCĂ

secretarul Comitetului

Idem, dos. 4394/1927, f. 1.

5. Nr. 4394—1927 adm.

Nr. 341—1927 del. perm.

Obiect: Comitetul pentru ridicarea bustului lui „Simion Bărnuțiu” din această localitate cere cedarea pietrei de monument din Cetate și acordarea unui ajutor, pentru acoperirea cheltuielilor.

Delegațiunea permanentă a comunei urbane Șimleu Silvaniei.

Asupra adresei nr. 4394 din 17 august a.c. a Comitetului pentru ridicarea bustului lui „Simion Bărnuțiu” în fața liceului din această localitate, prin care cere cedarea pietrei de monument din Cetate (respectiv care este acum grijită la grajdul orașului) și acordarea unui ajutor în suma de 10.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor care se vor ivi cu inaugurarea bustului.

Avînd în vedere referatul serviciului administrativ, făcut referitor la adresa Comitetului considerînd, că dreptul de proprietate a pietrelor de monument rămase de la Statuia Eroii-

lor din Cetate și depozitate la grajdul orașului nu este clarificat încă neputându-se astfel decide asupra cedării lor.

Având în vedere mai departe împrejurarea, că bugetul de pe acest exercițiu al comunei încă nu este aprobat urmînd să fie supus aprobării în cursul lunii septembrie, și astfel pentru ajutorarea Comitetului în prezent comuna n-are fond disponibil.

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile art. 53 din Legea pentru unificarea administrativă, aduce cu unanimitate de voturi următoarea

HOTĂRÎRE

I. Se încredințează serviciul administrativ al orașului cu clarificarea dreptului litigios de proprietate a pietrelor de monument rămase de la Monumentul Eroilor din Cetate (Grădina Publică).

II. În ce privește chestiunea ajutorului solicitat în numerar chestiunea de față se va pune în evidență pe timp de 60 de zile pînă la aprobarea bugetului pe exercițiul 1927.

III. Cu executarea dispozițiilor hotărîrii de față este însărcinat dl. Primar al orașului prin serviciul administrativ.

Dat în ședința Delegațiunei Permanente a comunei urbane Șimleu Silvaniei, ținută la 18 august 1927.

Primar,

L.S.

Secretar,

ss indescifrabil

ss indescifrabil

Idem, fila 2.

G. Nr. 4394—1927 adm.

Nr. 341—1927 del. perm.

Obiect : Comitetul pentru ridicarea bustului lui Simion Bărnuțiu, cere cedarea pietrelor de monument din cetate și acordarea unui ajutor pentru acoperirea cheltuielilor.

Delegațiunea Permanentă a comunei urbane Șimleu Silvaniei.

Asupra cererii înregistrate sun nr. 4394 din 17 august 1927 în care Comitetul pentru ridicarea bustului lui Simion Bărnuțiu în fața liceului din această localitate, cere cedarea pietrei de monument din cetate și acordarea unui ajutor în suma de 10.000 lei pentru asigurarea cheltuielilor care se vor ivi cu inaugurarea bustului.

În vederea hotărîrii nr. 4394/200 din 18 august 1927, a Delegației permanente comunale prin care chestiunea de față a fost pusă în evidență timp de 60 zile pînă la aprobarea bugetului.

Asupra referatului nr. ad. 4394 din 20 sept. 1927 al serviciului administrativ,

Avînd în vedere împrejurarea, că comuna în anul financiar curent nu are alocația disponibilă pentru acordarea ajutorului solicitat, iar de pietrele de monument are nevoie comuna în scop de lucrări publice,

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile art. 53 din Legea pentru unificarea administrativă, și aduce cu unanimitate de voturi următoarea

HOTĂRÎRE

I. Nu se aprobă acordarea ajutorului de 10.000 lei solicitat de Comitetul pentru ridicarea bustului lui „Simion Bărnuțiu” în fața liceului din această localitate, în scopul acoperirii cheltuielilor ce s-ar ivi cu inaugurarea bustului, urmînd ca asupra acestei chestiuni să se revină în anul financiar viitor.

II. Nu se aprobă cedarea pietrelor de monument din Cetate (actualmente depuse la grajdul orașului) solicitate de susnumitul Comitet pentru a fi folosite la ridicarea bustului, deoarece din aceste pietre de monument are nevoie comuna în scop de lucrări publice.

Cu executarea dispozițiilor hotărârii de față este însărcinat dl. Primar al comunei.

Dat în ședința Delegațiunii Permanente a comunei urbane Șimleu Silvaniei, ținută la 8 oct. 1927

Primar:
A. TARȚIA

Secretar
ss indescifrab

Idem, fila 3.

7.

Onorată Primărie a orașului Zalău

Subsemnatul am onoare a vă înainta următoarea ofertă.

Lucrînd bustul lui Simion Bărnăușu mi-a succedat să dau o înfățișare artistică care îndestulește pe toată lumea.

Avînd în vedere că orașul Zalău nu are nici un fel de bust pentru înfrumusețarea orașului, cu figuri marcante românești vi-l ofer pentru comandă cu prețul

Turnat în bronz I calitate L. 90.000

II L. 80.000 (subl. în text)

Natural se înțelege bustul turnat în bronz, înălțimea de 70 cm, în mărimea de 1¹/₂ din distanță să apară natural.

Rog onorata Primărie ca să binevoiască a face comanda pentru orașul Zalău.

16 mai 1928

cu toată stima
IANCU AVRAM
prof. la școala normală de
fete din Șimleul Silvaniei

idem, fone Primăria orașului Zalău, dos. 2915, f. 1 și 2v.

rezoluție: Neavînd acoperire bugetară, deocamdată nu reclamă dispozițiuni. Se va avea în vedere la alcătuirea bugetului 1929.
Z[alău] la 19.IX.1928

Primar,
ss indescifrabil

On. Consiliu Comunal,

Subsemnatul președintele Comitetului școlar de pe lângă liceul „Simion Bărnăușu” din Șimleu Silvaniei, care Comitet școlar administrează și fondul destinat pentru ridicarea unui bust al lui Simion Bărnăușu, patronul numitului liceu, cu onoare vă rog să binevoiți a ne da o subvenție din bugetul exercițiului 1928 pentru mărirea acestui fond.

Aceasta o cerem cu atât mai virtos, întrucît Comitetul școlar are inițiativa să ridice acest bust în timpul cît mai scurt.

Șimleu Silvaniei, la 6 iunie 1928

Președinte,
ss indescifrabil

Secretar,
ss indescifrabil

ON. CONSILIUL COMUNAL, al comunei urbane Șimleu Silvaniei

Idem, fond Primăria orașului Șimleu Silvaniei, dos. 4127/1930, f. 1.

9.

Nr. 2840—1928 adm.

Nr. 396—1928 del. perm.

Obiect: Comitetul școlar de pe lângă liceul „Simion Bărnuțiu” din Șimleu Silvaniei, cere acordarea unei subvenții din bugetul exercițiului 1928 al comunei urbane Șimleu Silvaniei pentru mărirea fondului destinat pentru ridicarea unui bust lui Simion Bărnuțiu, patronul numitului liceu.

Delegațiunea permanentă a comunei urbane Șimleu Silvaniei,

Avind în vedere cererea susnumitului Comitet școlar înregistrată sub nr. 2840—1928, în care cere acordarea unei subvenții pentru mărirea fondului destinat pentru ridicarea unui bust lui Simion Bărnuțiu, patronul numitului liceu,

Avind în vedere propunerea șefului biroului economic-financiar al primăriei, conform căreia se propune, ca din bugetul exercițiului 1928 al comunei urbane Șimleu Silvaniei de la „Fondul destinat pentru scopuri artistice și culturale” să se ordonanțeze petiționarului suma de 5.000 lei, neavind comuna mijloace financiare favorabile, ca în anul curent să poată da sumă mui importantă pentru acest scop, cererea fiind înaintată în luna iunie, când deja din fondul destinat pentru acest scop o mare parte deja s-a epuizat.

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile Legii pentru unificare administrativă, cu unanimitate de voturi aduce următoarea

HOTĂRÎRE :

I. Se admite în parte cererea Comitetului școlar constituit pentru administrarea fondului destinat pentru ridicarea unui bust lui Simion Bărnuțiu, patronul liceului „Simion Bărnuțiu” din Șimleu Silvaniei și i se acordă o subvenție în suma de 5.000 lei, adică cinci mii lei.

II. Suma acordată se va ordonanța din bugetul exercițiului 1928 al orașului din „Fondul destinat pentru scopuri artistice și culturale”.

III. Șeful biroului economic-financiar a comunei se însăreținează, ca cu ocazia întocmirii proiectului de buget pe anul 1929 să propună prevederea unei sume mai importante pentru mărirea acestui fond.

IV. Despre ce se avizează Comitetul școlar al liceului „Simion Bărnuțiu”, biroul ordonanțării și șeful biroului ec.-financiar al com.

Dat în ședința delegațiunei permanente a comunei urbane Șimleu Silvaniei, ținută la 8 iunie 1928.

Primar :
A. TARȚIA

Secretar :
ss indescifrabil

Idem, f. 2.

10.

SOCIETATEA CULTURALĂ „SĂLĂJEANA” CLUJ

de sub președinția de onoare a dlui Iuliu Maniu

Nr. 9—1929

DOMNULE PRIMARI ONORAT CONSILIU COMUNAL,

Societatea noastră avind pe anul crt. pe lângă un vast program social și cultural, intențiunea de a eterniza memorabila personalitate a marelui Simion Bărnuțiu printr-un bust ce se va ridica la Șimleu Silvaniei — pentru a înlătura pledicile ce ne stau în cale de a realiza acest măreț deziderat, ne vedem forțați de împrejurări a apela la sprijinul dv. bine apreciat.

Vă rugăm deci să prevedeați în bugetul comunei dv. de pe anul 1930, suma ce on, cașa comunală o va crede de bine, pentru subvenționarea Soc. noastre.

În speranța că cererea noastră va fi favorabil rezolvată, vă rugăm să primiți asigurarea deosebitelor noastre considerațiuni.

Cluj, la 18 noiembrie 1929

Președintele Soc. :

L.S.

Secretar general :

C. I. DEAC

ss Indescifrabil

Idem, f. 5

11.

Onorată Comisiune interimară !

Societatea culturală Sălăjeana din Cluj a hotărât, ca pentru comemorarea marelui român Simion Bărnăuțiu va ridica o statuie în orașul Turda cu ajutorul material al instituțiilor culturale și a cetățenilor, fiindcă Societatea susnumită nu dispune cu suma suficientă solicitată pentru efectuarea acestui lucru.

Având în vedere, că inițiativa Societății culturale mai sus menționată este patriotică și națională cu onoare vă rog, să binevoiți a acorda un ajutor pentru acest scop în cadrele bugetului exercițiului 1930.

Având în vedere împrejurarea, că cheltuielile facultative se pot ordona numai după ce bugetul este definitiv aprobat și dacă bugetul dispune de fonduri destinate pentru scopurile din chestiune, vă rog să binevoiți a dispune ca suma aprobată să fie ordonanțată numai după întocmirea și aprobarea bugetului pe anul 1930, neavând comuna de prezent nici un fond disponibil.

Șimleu Silvaniei, la 19 februarie 1930

Șeful biroului

Idem, f. 7

12. Nr. 6077—1929 adm.

Nr. —1930 Com. int.

Obiect : Societatea culturală Sălăjeana din Cluj de sub președinția de onoare a d-lui Iuliu Maniu, cere acordarea unei subvenții din bugetul exercițiului 1930 al comunei urbane Șimleu Silvaniei pentru mărirea fondului destinat pentru ridicarea unui bust al marelui bărbat de stat Simion Bărnăuțiu.

Comisiunea Interimară a comunei urbane Șimleu Silvaniei,

Asupra cererii înregistrate în nr. 6077—1929 adm. prin care Societatea culturală Sălăjeana din Cluj de sub președinția de onoare a d-lui Iuliu Maniu, cere acordarea unei subvenții din bugetul exercițiului 1930 al comunei urbane Șimleu Silvaniei pentru mărirea fondului destinat pentru ridicarea unui bust al marelui bărbat de stat Simion Bărnăuțiu.

În vedere dispozițiunile hotărârii aduse sub nr. 2840 și 396—1928 a Delegației Permanente prin care s-a aprobat pe seama Comitetului școlar constituit pentru administrarea fondului destinat pentru ridicarea unui bust al lui Simion Bărnăuțiu patronul liceului din această localitate o subvenție în sumă de 5.000 lei, adică cincimii lei, care sumă în lipsa fondului disponibil pentru scopuri culturale nici până în prezent n-a fost ordonanțată.

Având în vedere împrejurarea, că cheltuielile facultative se pot ordona numai după ce bugetul comunei este definitiv aprobat și dacă bugetul comunei dispune de fonduri destinate pentru scopurile din chestiune,

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile art. 536 din Legea pentru organizarea administrației locale, aduce în unanimitate de voturi următoarea

H O T Ă R Î R E

I. Cererea înregistrată la nr. 6077—1929 a Societății culturale Sălăjeana din Cluj se respinge cu aceea, că comuna va contribui la fondul Comitetului școlar constituit pentru ridi-

cărea unui bust lui Șimion Bărnăuțiu patronul liceului din această localitate, prin urmare se menține în întregime hotărîrea adusă sub nr. 2840/396—1928, a Delegației Permanente a comunei urbane Șimleu Silvaniei.

II. Se ordonă Biroului ordonanțarilor al comunei, că în cursul anului financiar se iau dispozițiuni necesare pentru semnarea acestei sume.

III. Plata acestei sume se va efectua în debitul alocației cuvenită a bugetului general pentru anul 1930.

IV. Cu executarea dispozițiunilor hotărîrii de față este însărcinat Biroul ordonanțarilor.

Dat în ședința Comisiei Interimare a comunei urbane Șimleu Silvaniei, ținută la 19 februarie 1930.

Președintele Comisiei Interimare
ss indescifrabil

Secretar general
al orașului
ss indescifrabil

Idem, f. 8—9

13. SOCIETATEA CULTURALĂ „SĂLĂJEANA” CLUJ

Către on

Primăria comunei urbane Șimleu Silvaniei

Societatea culturală „Sălăjeana” din Cluj, înaintea cu ani de zile a luat inițiative grea de realizat în vremurile de restriște economică: ridicarea unui bust marelui bărbat născut în Sălaj, în Șimleu Silvaniei, în fața liceului Șimion Bărnăuțiu.

Lucrările pregătitoare pentru sculptarea bustului au început în ziua de 1 martie a.c. de către sculptorul Ladea de la Școala de belle-arte din Cluj. Dezvelirea se va face în ziua de 28 mai, data împlinirii celor 67 ani de la moartea marelui dispărut.

Considerînd, că bustul va fi o podoabă pentru orașul Șimleu, credem că sîntem în asentimentul on. Consiliul comunal cînd afirmăm, că primăria are o datorință morală, ca să sprijine cu posibilitățile sale materiale înfăptuirea acestei inițiative. Cerem deci cu onoare, ca din rezervele primăriei, să ni se pună la dispoziție o sumă, cu care să putem ridica soclul, pe care va fi depus bustul. Sîntem informați că în Șimleu este o persoană, care ar putea ciopli din piatră și după cerințele arătate de sculptorul Ladea, venit personal la Șimleu în ziua de 8 martie, soclul, care va costa aproximativ suma de 11.000 lei.

Noi după ce vom cunoaște rezultatul aprobării cererii prezentate, care nădăjdulm, că va fi aprobată de înalta înțelegere a Consiliului comunal interimar, vom lua contact cu persoana amintită mai sus, care va putea începe executarea primelor lucrări.

Primiți din partea noastră asigurarea deosebitelor noastre considerațiuni.

Șimleu, la 8 martie 1930

pentru societatea culturală
„SĂLĂJEANA”
GH. C. ACIU

Idem, f. 10

14

Referat

Fonduri speciale pentru scopul indicat comuna nu are. Din fondul cultural, care nu este încă ordonanțat de Ministerul Finanțelor s-a aprobat pentru bust o subvenție de lei 5000.

Întrucît comuna va contribui la construirea soclului bustului urmează ca la capitolul cheltuielilor culturale să se prevadă în buget un articol special, alocîndu-se la acest articol suma incuviințată de autoritatea comunală.

Șimleu Silvaniei, la 12 martie 1930 Șeful biroului IVAN PETRIȘAN

Idem, f. 11

15

Nr. 1383—1930 adm.

Nr. —1930 Com. Int.

Obiect: Societatea culturală „Sălăjeana” din Cluj cere acordarea unei subvenții din bugetul exercițiului 1930, al comunei urbane Șimleu Silvaniei pentru mărirea fondului destinat pentru ridicarea unui bust marelui luptător național „Simion Bărnăușiu” în comuna urbană Șimleu Silvaniei.

Comisiunea Interimară a comunei urbane Șimleu Silvaniei,

Asupra cererii înregistrate sub nr. 1383—1930, prin care Societatea culturală „Sălăjeana” din Cluj cere acordarea unei subvenții din bugetul exercițiului 1930 al comunei urbane Șimleu Silvaniei pentru mărirea fondului său destinat pentru ridicarea unui bust marelui luptător național Simion Bărnăușiu în comuna urbană Șimleu Silvaniei,

Având în vedere aceea împrejurare, că comuna n-are fonduri speciale pentru scopul sus indicat și în prezent nu este orientată asupra sumelor care ar fi mai de lipsă pentru efectuarea lucrărilor pregătitoare pentru sculptarea bustului,

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile art. 536 din Legea pentru organizarea administrațiunii locale, aduce cu unanimitate de voturi următoarea

HOTĂRÎRE

I. Se însărcinează Biroul administrativ al Primăriei să iei contact cu susnumita Societate pentru stabilirea acelei împrejurări, că pînă în prezent ce sumă este colectată și destinată construirii fondului de ridicarea bustului și iar de altă parte care este suma care reprezintă costul total al ridicării bustului. După primirea raportului biroului susnumit se va aduce hotărîre în merit asupra acestei chestiuni.

II. Cu executarea dispozițiunilor hotărîrii de față este însărcinat dl. președinte al Comisiunii Interimare prin Biroul administrativ al comunei.

Dat în ședința Comisiunii Interimare a comunei urbane Șimleu Silvaniei, ținută la 17 martie 1930.

Președintele Comisiunii
Interimare
ss indescifrabil

Secretarul general al
orașului
ss indescifrabil

Idem, f. 12

16.

Primăria comunei urbane Șimleu Silvaniei
Nr. 1383—1930 adm.

Către

*Onorata Societate culturală „Sălăjeana” Cluj
pein dl. Gheorghe C. Aciu student loco*

La adresa dvs. din 8 martie 1930, prin care ne solicitați acordarea unei subvenții din partea comunei pentru majorarea fondului destinat ridicării unui bust marelui luptător național Simion Bărnăușiu, spre a ne putea orienta asupra sumelor care ar fi de lipsă în scopul susmenționat, avem onoare a vă ruga, să binevoiți a ne comunica urgent de o parte suma colectată pînă în prezent și destinată construirii fondului de ridicarea bustului, iar de altă parte suma care reprezintă costul total al ridicării bustului.

După primirea răspunsului dvs. se va aduce hotărîre în merit asupra acestei chestiuni, Șimleu Silvaniei, la 13 martie 1930

Președintele Comisiei
Interimare
ss indescifrabil

Secretarul general al
orașului
ss indescifrabil.

Idem, f. 13

17. Către

Primăria comunei urbane Șimleu Silvaniei

La cererea dv. nr. 1383—1930 din 13 martie, referitoare la sumele de care dispune Societatea culturală „Sălăjeana” pentru ridicarea bustului lui „Simion Bărnuțiu”; precum și suma necesară realizării acestei inițiative, cu onoare vă înaintez nr. 11 din 16 martie a. c. a foi „Gazeta de Duminică”, în care președintele Societății „Sălăjeana”, Cornel Deac, în articolul intitulat: *Pentru slăvirea memoriei lui Simion Bărnuțiu*, aduce un raport detaliat și exact, asupra fondurilor de care dispunem până în prezent.

Afară de sumele arătate în Gazeta de Duminică, avem în perspectivă circa 4—5 mii lei de la băncile din Șimleu, cărora le-am înaintat cîte un apel-colectă, tot pentru acest scop.

Dacă sumele adunate, nu vor atinge 100.000 lei, pe calea colectei, poate vom recurge și la locuitorii români ai Șimleului.

Din parte-ne apreciem străduința dv. de a ne ajuta să ridicăm bustul în Șimleu, la granița de vest a țării, bustul lui Simion Bărnuțiu, care este însăși chintesența naționalismului și a cărei doctrină pe terenul naționalismului, sintetizează doleanțele românilor, exprimate cu veacuri înainte de anul istoric 1848.

Conștiinței dv. naționale și înțelegerii scopului final urmărit de Societatea studenților sălăjeni din Cluj, le vom face prinosul nostru de recunoștință, în credința, că vor fi luate de pîde elocvente, în sprijinirea altor acțiuni, în alte orașe și regiuni: în care să pulseze ideea națională.

Rugîndu-vă să examinați cu minuțiozitate cererea noastră anterioară, rămînem, păs-trîndu-vă stima și respectul nostru, pentru sprijinul material ce ni-l dați.

Șimleu Silvaniei, 15 martie 1930

GHEORGHE C. ACIU
Pentru Societatea culturală
„Sălăjeana” din Cluj

Idem, t. 14

18.

Nr. 1538—1930 adm.
nr. 234—1930 Com. Int.

Obiect: Acordarea unei subvenții pentru Societatea culturală „Sălăjeana” din Cluj, pentru majorarea fondului destinat ridicării unui bust al marelui luptător național Simion Bărnuțiu.

Comisiunea Interimară a comunei urbane Șimleu Silvaniei,

Asupra adresei din 15 martie 1930 a Societății culturale „Sălăjeana” din Cluj, prin care se solicită acordarea unei subvenții pentru construirea soclului pe care va fi așezat bustul marelui luptător național Simion Bărnuțiu.

Avînd în vedere motivele înșirate în susmenționată lege,

Avînd în vedere hotărîrea noastră nr. 1393 din 12 martie 1930, adusă în această chestiune,

Considerînd că ridicarea bustului lui Simion Bărnuțiu va contribui la înfrumusețarea orașului nostru, adică va fi un avantaj edilitar,

Considerînd faptul, că acest monument va rămîne în proprietatea comunei,

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile art. 536 din Legea pentru organizarea administrației locale, aduce cu unanimitate de voturi următoarea

HOTĂRÎRE :

I. Se aprobă pe seama Societății culturale „Sălăjeana” din Cluj, o subvenție în suma de 11.000 lei, adică unsprezecemii lei, prețul soclului, pentru majorarea fondului destinat ridicării unui bust în acest oraș marelui bărbat național Simion Bărnuțiu.

II. Suma susmenționată se va ordona în debitul bugetului de cheltuieli al anului financiar 1930.

III. Biroul economic-financiar se încredințează cu deschiderea creditelor necesare ordonanțării acestei sume.

IV. Cu ducerea la îndeplinirea dispozițiilor hotărârii de față este însărcinat dl. președinte al Comisiunii Interimare, prin Serviciul administrativ.

Dat în ședința Comisiunii Interimare a comunei Șimleu Silvaniei, ținută la 28 martie 1930

Președintele Comisiunii
Interimare
ss. indescifrabil

Secretar general al
orașului
ss. indescifrabil

Idem, f. 15

19.

Domnule Primar!

În urma încredințării primăriei orașului, am onoare a înainta oferta pentru construirea bazei bustului Simion Bărnăuțiu conform schiței alăturate, pe lângă următoarele condițiuni:

Din piatră naturală de prima calitate cioplită, ridicat pe terenul dinaintea liceului „Simion Bărnăuțiu” cu inscripția dată și literele aurite pentru suma de lei 12.000 — adică douăsprezece mii lei. În cazul dacă orașul va transporta materialul necesar cu vehiculele sale proprii de la gară la atelierul meu și de la atelier la fața locului — pentru suma de lei 11.000, adică unsprezece mii lei.

Termenul de plată 5.000 lei (cincimii) avans la începerea lucrărilor, iar restul de 6.000 lei fără aminare la 15 mai 1930, adică la data recepționării lucrărilor.

Primiți domnule Primar asigurarea deosebitelor mele stime și considerațiuni ce vi le păstrez.

Șimleu Silvaniei, la 17 aprilie 1930

Cu stimă:
ss. indescifrabil
(LUKA LUDOVIC)

Idem, f. 16

20.

Nr. 2318—1930 adm.

Obiect: Oferta lui Luka Ludovic sculptor de pietre, pentru construirea soclului bustului lui „Simion Bărnăuțiu”.

Noi, Președintele Comisiunii Interimare a comunei urbane Șimleu Silvaniei,

Asupra ofertei înregistrate sub nr. 2318 din 17 aprilie 1930 în care dl. Luka Ludovic sculptor de pietre, se angajează a construi soclul la bustul lui Simion Bărnăuțiu, în schimbul sumei de 11.000 lei, adică unsprezece mii lei, urmînd, ca materialul să fie transportat cu vehiculele orașului,

Avînd în vedere dispozițiunile hotărîrii nr. 1538/234 din 28 martie 1930 a Comisiunii Interimare a orașului prin care s-a aprobat o subvenție de 11.000 lei pentru majorarea fondului destinat ridicării unui bust în acest oraș marelui luptător național Simion Bărnăuțiu, urmînd ca această sumă să fie destinată construirii soclului,

Avînd în vedere convenția încheiată de către Societatea „Sălăjeana” cu susnumitul sculptor,

Potrivit drepturilor noastre asigurate prin dispozițiunile Legii pentru organizarea administrațiunii locale, aducem următoarea

DECIZIUNE :

I. Se aprobă ordonanțarea sumei de 5.000 lei, adică cincimii lei pe seama dlui Luka Ludovic sculptor de pietre, ca primă rată din costul construirii soclului, urmînd, ca rata a II-a de 6.000 lei, adică șaseimii lei să fie ordonanțată după recepționarea lucrărilor.

II. Ordonanțarea se va efectua în debitul alocației cuvenite a bugetului general de cheltuieli.

III. Cu executarea dispozițiunilor deciziei de față este încredințat Biroul ordonanțărilor.

Șimleu Silvaniei, la 24 aprilie 1930

Președintele Comisiunei
Interimare
ss indescifrabil

L. S. Secretarul general al
orașului
ss indescifrabil

Idem, t. 17

21.

Nr. 4127—1930 adm.

Nr. 542—1930 Com. Int.

Obiect : Ordonanțarea sumei de 6.000 lei pentru sculptorul Luka Ludovic domiciliat în Șimleu Silvaniei.

Comisiunea Interimară a comunei urbane Șimleu Silvaniei,

Asupra raportului nr. 4127—1930 al Serviciului administrativ referitor la plata lucrărilor efectuate de Luka Ludovic privitor la furnizarea și așezarea soclului comandat, pe care soclu va fi așezat bustul lui Simion Bărnuțiu,

Asupra ofertei înregistrate sub nr. 2318 din 17 aprilie 1930, prin care dl. Luka Ludovic sculptor de piatră s-a angajat pentru a construi soclul la bustul lui Simion Bărnuțiu în schimbul sumei de 11.000 lei,

Avînd în vedere dispozițiunile hotărîrii nr. 1538/234 din 28 martie 1930 a Comisiunii Interimare a orașului, prin care s-a aprobat o subvenție de 11.000 lei pentru majorarea fondului destinat ridicării unui bust în acest oraș marelui luptător național Simion Bărnuțiu, urmînd ca din această sumă să se plătească costul construirii și așezării soclului,

Avînd în vedere convenția încheiată de către Societatea „Sălăjeana” cu susnumitul sculptor,

Avînd în vedere dispozițiunile deciziunii nr. 2318 din 24 aprilie 1930 prin care s-a ordonanțat lui Luka Ludovic 5.000 lei ca anticipație pe contul de lei 11.000, urmînd ca restul adică 6.000 lei se va plăti numitului după recepționarea lucrărilor,

Avînd în vedere datele procesului-verbal de recepționare din 23 iulie 1930, prin care s-a propus ordonanțarea sumei restante adică de 6.000 lei,

Potrivit drepturilor sale asigurate prin dispozițiunile Legii pentru organizarea administrațiunii locale, și a Legii asupra contabilității publice, aduce cu unanimitate de voturi următoarea :

HOTĂRÎRE :

I. Se iau la cunoștință datele procesului-verbal de recepționare privitor la preluarea soclului furnizat de Luka Ludovic pentru așezarea bustului lui Simion Bărnuțiu și se aprobă ordonanțarea sumei de 6.000 lei, adică șaseimii lei pe seama dlui Luka Ludovic ca rată ultimă a costului construirii soclului.

II. Întrucît însă Luka Ludovic n-ar fi respectat instrucțiunile convenției încheiate cu Societatea „Sălăjeana” privitor la pregătirea soclului, va rămîne responsabil materialmente.

III. Ordonanțarea sumei de mai sus se va efectua în debitul alocației cuvenite a bugetului general de cheltuieli.

IV. Cu executarea dispozițiilor deciziei de față este încredințat Biroul ordonanțarilor.

Dat în ședința Comisiunii Interimare a comunei urbane Șimleu Silvaniei, ținută la 23 iulie 1930.

Președintele Comisiunii
Interimare
ss indescifrabil

Secretar general al
orașului
ss indescifrabil

Idem, f. 18-19

22.

Nr. 4127-1930 adm.

PROCES-VERBAL
de recepționare definitivă

Astăzi, anul 1930 luna iulie ziua 23.

Dresat înaintea liceului „Simion Bărnăuțiu”, privitor la recepționarea definitivă a soclului furnizat de Luka Ludovic, pe care va fi așezat bustul lui Simion Bărnăuțiu.

Se constată în fața locului, că lucrarea dată pentru efectuare dlui Luka Ludovic, domiciliat în Șimleu Silvaniei, cu hotărîrea nr. 2318/1930 a Primăriei, se găsește astăzi în următoarea situație:

S-a efectuat furnizarea și așezarea soclului comandat.

În consecință plata cuvenită antreprenorului ca contravaloare a lucrărilor efectuate se va face în suma de 6.000 lei, adică șase mii lei, drept contravaloare a lucrărilor terminate.

Modul de executare a lucrărilor este următorul: soclul este făcut din platră naturală de prima calitate cioplit și prevăzut cu litere aurite „Simion Bărnăuțiu” și data. Comisia emisă de recepționare găsește soclul de potrivit cu toate, că nu poată să constate, că care prescripțiunile și instrucțiunile sculptorului Ladea date lui Luka Ludovic au fost respectate sau ba, deoarece aceste instrucțiuni n-au stat la dispoziția comisiei.

Despre ce s-a încheiat prezentul proces-verbal de recepționare, și după cetire s-a semnat cu mîna proprie.

D. c. m. s.

Primar:
ss indescifrabil

Șeful biroului:
ss indescifrabil
Membrii Comisiunii de recepționare
V. MERA
ss indescifrabil

Idem, f. 20

23.

Dlui Primar al comunei urbane
Șimleu Silvaniei

Sinteți rugați să publicați de urgență o invitare-afiș în care considerînd marea personalitate istorică a lui Simion Bărnăuțiu și deosebita cinste, că la dezvelirea bustului său de către tinerimea universitară va fi prezent și dl. prim-ministru dr. Iuliu Maniu (nepot după tată a marelui S. Bărnăuțiu) și va veni prima oară și noul arhiepiscop înalt preasfințitul Arhiepiscop de la Oradea dr. Traian V. Frențiu, dimpreună cu corul Hubic, primăria orașului Șimleu invită pe toți concetățenii orașului Șimleu să participe la serbarea și bucuria noastră.

Se va fixa ordinea recepțiilor și veți binevoi a vă îngriji ca orașul de 6-8 sept. a. c. să fie deosebit curățit, luminat și în 6 sept. să fie deja ridicate 2 portaluri, una la în crucișarea str. Ferdinand cu străzile de la gară, una la partea de jos a podului mare (piața bucatelor) de către Crasna.

Dimpreună cu Poliția de stat veți supraveghea încartiruirea, deplasarea mulțimii, primirile și ordinea generală.

În 1 sept. veți trimite delegați la consfătuirea organizației județene.

Zalău, la 26 aug. 1930

Prefect
Dr. ACIU

Idem, dos. 4942/1930, f. 1

24.

Către onoratul Consiliu Județean Zalău

Consiliul județului Sălaj este rugat să ia în dezbateră modul cum socotește a se prezenta la serbarea națională Simion Bărnuțiu în 7 septembrie la Șimleu Silvaniei, fiind prezent guvernul și excelența sa Arhiepiscopul de Oradea. Rog cu insistență să decideți a se insista să se prezinte întreaga populațiune din județ în frunte cu primarii, consilieri, preoți și învățători în deplină ordine și prevăzuți cu merinde. Pe tren reducere importantă.

Șimleu Silvaniei la 26 august 1930

Cu dragoste românească
Prefectul jud. Sălaj

Idem, fond Prefectura jud. Sălaj, dos. 12586/1930, f. 1

25.

Administrația județului Sălaj
Serviciul administrativ
Nr. 12586—1930

*Dlor. Primpretori, Primari
ai comunelor urbane și rurale, dlor. notari*

La reședință.

Avem onoare a vă aduce la cunoștință, că în ziua de 7 septembrie 1930 se va serba în Șimleu Silvaniei dezvelirea bustului lui „Simion Bărnuțiu” ridicat de Societatea culturală „Sălăjeana” din Cluj de sub președinția de onoare a dlui Iuliu Maniu cu concursul direcțiunii liceului „S. Bărnuțiu”, „Reuniunea femeilor române sălăjene”, Primăria Șimleu Silvaniei „Casina română” și despărțămintul Sălaj al „Astrei”.

Cum aceste mari serbări naționale sînt organizate sub înaltul patronaj al dlui. prim-ministru Iuliu Maniu, iar la serbări va participa înaltul guvern, P. S.-lor episcopii dr. Traian Valeriu Frențiu de la Oradea și dr. Iuliu Hossu de la Gherla, directorul Ardealului dr. Valer Moldovan, profesori universitari, prefecți, reprezentanții armatei din Sălaj, delegații societăților culturale și studențești din întreaga țară și autoritățile din județ, vă invităm a aduce la cunoștință publică în modul obișnuit, stăruind pe lângă populație ca să se prezinte în număr cit mai mare, îmbrăcați de sărbătoare pentru a da fastul cuvenit marelui bărbat care a fost Simion Bărnuțiu.

În ce privește pe dñii primpretori, notari, primari și reprezentanții comunali, aceștia se vor prezenta în mod obligatoriu în fruntea delegaților fiecărei comune formînd cortegii cu drapele aparte pe comune, care vor fi conduse de primpretorul fiecărei plase aparte, care se va îngriji și pentru menținerea ordinii cortegiului.

Zalău, la 29 august 1930

p. Președinte :
T. DRAGOMIR

Șef de serviciu:
Dr. SUPURAN

Idem, f. 3

26.

Nr. 12586—1930 adm.

10—1930 Cons. jud.

*Extras din procesul-verbal al ședinței
Consiliului județean ținută în data de 30 aug. 1930*

Dl. secretar general, după ce s-a declarat urgența, dă citire adresei dlui. dr. Alexandru Aciu, prefect al județului, referitor la felul cum va fi reprezentat județul la serbarea națională Simion Bărnăuțiu din 7 septembrie 1930 la Șimleu Silvaniei.

Consiliul județean

DECIDE :

că va participa la această serbare națională cu întreg prezidiul și cu membrii prezenți în ședința de azi.

Pentru conformitatea extrasului

Președinte,
ss indescifrabil

Secretar general
DELEU

Idem, f. 4

27.

4873

Administrativ

Către comandantul Batalionului 7 vânători de munte Zalău

Avem onoare a vă ruga, că pentru serbările care se vor desfășura în Șimleu Silvaniei la 7 septembrie a. c., cu ocazia dezvelirii bustului lui Simion Bărnăuțiu să binevoiți a ne trimite orchestra militară și un pluton de onoare.

Totodată cu onoare vă rugăm să binevoiți a ne comunica urgent condițiunile pe lângă care ne veți putea trimite orchestra militară și plutonul de onoare (costul transportului și aprovizionarea).

Șimleu Silvaniei, la 1 septembrie 1930

Președintele Comisiei
Interimare
ss indescifrabil

Secretar general al
orașului
ss indescifrabil

Idem, Primăria orașului Șimleu Silvaniei, dos. 4942/1930, f. 2

28.

Primăria comunei urbane Șimleu Silvaniei

Nr. 4896—1930 adm.

Către uzina electrică loco

Avem onoarea a vă ruga, că în vederea festivităților care vor avea loc în Șimleu Silvaniei la 7 septembrie a. c. cu ocazia dezvelirii bustului Simion Bărnăuțiu, să binevoiți a servi curentul electric atât în ziua de 6 septembrie a. c. cât și la 7 septembrie, începând cu orele 3 p. m.

Totodată cu onoare vă rugăm să binevoiți a lua măsurile necesare spre a se completa becurile care lipsesc din rețeaua luminației publice, mai ales pe str. Regele Ferdinand.

Sintem convinși, că aprecind însemnătatea din punct de vedere național și cultural a serbărilor care se vor desfășura în orașul nostru veți binevoi a ne da tot concursul necesar pentru asigurarea unei cât mai bună reușită a acestor serbări.

Șimleu Silvaniei, la 1 septembrie 1930

Președintele Comisiunei
Interimare :
ss indescifrabil

Prefect :
dr. ACIU

Secretar general al
orașului :
ss indescifrabil

Idem, f. 4

29.

Primăria comunei urbane Șimleu Silvaniei
Serviciul administrativ
Nr. 4896—1930 adm.

Publicațiune

Întreaga populație a orașului Șimleu Silvaniei este invitată ca în zilele de 6 și 7 septembrie a. c. cu ocazia serbărilor care se vor desfășura în acest oraș, să fie arborate toate casele cu drapele treicolor.

Este strict interzisă arborarea de drapele vechi, decolorate sau zdrențuite. Întrucât este posibil se vor arbora drapele noi, sau revopsite, la care culoarea să fie intactă.

Totodată, în zilele de mai sus curțile și trotuarele de dinaintea caselor vor fi curățate și măturate. Udatul și măturatul trotuarelor se va face pînă la ora 6 dimineața.

În general în aceste zile toate intravilanele, curțile și casele din acest oraș vor trebui să aibă un aspect de curățenie și de ordine.

Șimleu Silvaniei, la 1 septembrie 1930

Președintele Comisiunei
Interimare
/ss/ dr. SABO IOAN

Secretar general al
orașului
/ss/ dr. Z. BALTA

Idem, f. 6

30.

Dlor Primpretori la reședință

Binevoiți a ne raporta pînă joi (4 sept.) dimineața asupra numărului, vîtafului și a stației unde se vor concentra, numărul participanților din fiecare comună. Pot călători cu 50% reducere. În Șimleu nu au intrare pînă la orele 6 dimineața.

Înaintați de urgență sumele încasate din vinzarea fotografiilor trimise.

Z(alău) 2 sept. 1930

Prefect :
Dr. ACIU

Idem, fond Prefectura jud. Sălaj, dos. 12586/1930, f. 5

31.

Nr. 1702—1930 adm.

Pretura plasei Tășnad

Obiec :

A se raporta numărul participanților la serbările Simion Bărnuțiu din Șimleu Silvaniei.

Domnule Prefect!

În conformitate cu ordinul dvs. telegrafic cu onoare vă raportează că în conferința administrativă din 30 august împreună cu primarii comunelor am stabilit numărul participanților

din plasa Tășnad la serbările din Șimleu Silvaniei. Numărul acestora atinge cifra de 1200 persoane.

Totodată cu onoare vă rog a ne aviza dacă vom avea reducere pe tren și în ce măsură, deoarece sint nedumeriri în această cauză. Într-o foaie volantă am citit de 50% reducere. Dl. deputat Aurel Ghilea ne-a asigurat de 75%, sau trenuri speciale gratis.

Ar fi bine dacă am ști din bună vreme mersul trenurilor și dacă am avea vagoane separate în număr îndestulător, deoarece oamnei din plasa Tășnad nu pot pleca pedestru fiind cea mai apropiată comună (Derșida Mică) la o îndepărtare de 22 km de Șimleu Silvaniei.

Tășnad-Blaja, la 31 august 1930

Primpretor :
ss indescifrabil

Idem, f. 6

32.

Pretura plasei Crasna
Nr. 737—1930 adm.

*Domnului prefect
Zăldu*

Referitor la ord. dat cu nr. 12742—1930 am onoarea a vă raporta că pe teritoriul plasei Crasna stații de tren nu sint. Din plasa Crasna conform rapoartelor primite se vor prezenta la serbările din 7 septembrie circa 3600 oameni.

Numărul votavurilor va fi 63.

Am onoare a vă raporta că costul ilustrațiilor în suma de 1500 lei s-a înaintat în ziua de 27 august, predându-se suma la mină dlui Prefect.

Crasna la 2 septembrie 1930

Primpretor :
Dr. C. GHEȚIE

Idem, f. 7

3.

Nr. 978/930

Primpretorul plasei Zălau

Domnule Prefect!

Cu referire la ordinul dvoastră nr. 12586/930, am onoare a vă raporta, că din această plasă vor participa la serbarea națională „Simion Bărnăuțiu” din 7 septembrie în Șimleu Silvaniei circa 650 de oameni.

Stații de concentrare: Zălau, Bocșa, Borla, Sărmășag și Șimleu.

Zălau, la 4 septembrie 1930

Primpretor :
ss indescifrabil

Idem, f. 8

34.

TELEGRAMA : 4/9 Cluj

Dlui Președinte al Delegațiunii județene

Rugăm luați dispoziții ca județul dvs. să fie reprezentat printr-un delegat la serbările dezvelirii bustului lui Simion Bărnăuțiu care va avea loc la 7 septembrie a. c. la Șimleu Silvaniei urmînd să se depună și o cunună în numele județului.

p. dir. ministerial
V. HODOȘ
nr. 27705/930

< Rezoluție >

Luat la cunoștință. Costul cununei a și fost ordonanțat sub nr. 13193—1930.
Zălau, la 10.I.1931

Idem, t. 9

35.

De la primpretura plasei Valea lui Mihai
Nr. ad. 1506/1930

*Domnului Prefect
Zălau*

La ordinul dvoastră nr. 12742/930, avem onoare a vă raporta, că conform raporturilor primite pînă azi la ora 11 din plasa Valea lui Mihai vor pleca la Șimleu 142 persoane. Toți se vor aduna la gara Șimleu, asupra îmbarcării dl. primpretor din Carei va lua dispozițiuni atît pe linia Valea lui Mihai—Carei—Șimleu, cît și pe linia Marghita—Șimleu. Sperăm că se vor prezenta și mai multe persoane. Totodată cu data de azi expediem prin mandat poștal suma de 1835 lei din distribuirea alor 367 ilustrate.

Valea lui Mihai, la 4.IX.1930

Primpretor:
ss indescifrabi

Idem, t. 10

36.

Nr. 13137—1930 adm.

Din ședința de la 9 sept. 1930 a Delegațiunii Consiliului județean Sălaj.

S-a citit adresa nr. 710—1930 a dlui dr. Alexandru Aciu prefectul județului comunicată mai jos:

Domnului Președinte al Delegației județene,

Prin prezenta vin a vă exprima mulțumitele mele atît dvoastră cît și dlui Președinte și Consiliului întreg județean, pentru participarea solemnă și românească, atitudinea dovedită la serbările „Simion Bărnuțiu” din 7 sept. la Șimleu. Transmit totodată aceleași mulțumite ale dlui Prim-ministru și al guvernului. Prin solemnitatea de la Șimleu s-a ridicat conștiința, mîndria și demnitatea Sălajului, s-a evidențiat solidaritatea românească a Ardealului și posibilitățile înalte etnice, culturale și sociale ale neamului întreg românesc.

Simion Bărnuțiu, profetul neamului de la 1848 și le-a revărsat din nou darurile sale asupra noastră, să-i zicem din tot sufletul: „Fie-i memoria bine cuvîntată și neuitată în veacuri”.

Șimleu Silvaniei, la 8 sept. 1930

Prefectul județului Sălaj
Dr. A. ACIU

Delegațiunea cu mulțumită ia la cunoștință comunicarea dlui prefect și

DECIDE

ca în numele județului să-și exprime mulțumitele sale tuturor consiliilor comunale, funcționarilor publici din județ și întregii populațiuni pentru ținuta demnă ce au manifestat cu ocaziunea mării sărbători naționale.

Președinte:
ss indescifrabil

Idem, t. 13

37.

... În vara anului 1930, societatea noastră a avut fericirea să-și vadă realizat unul din idealurile cele mai frumoase ale ei. Acest ideal a înconșit și a trăit în sinul societății, de la înființarea ei. E vorba de bustul lui Simion Bărnăuțiu, ridicat în Șimleu Silvaniei în fața liceului, care-i poartă numele.

După puterile sale modeste, societatea noastră a ținut să-și exprime prin acest bust, prinosul său de recunoștință acestui mare fiu al Sălajului, al cărui glas a răsunat în 1848 pe Cîmpia Libertății din Blaj în suflul unui patruzecide mii de români. Înțeleptul profesor și naționalist (patriot — n. n.) infocat, care a deschis ochii românilor transilvăneni asupra pericolului ce-i așteaptă din partea ungarilor, care voiau să-i înghită în masele lor, merită o recunoștință din partea noastră cit se poate de mare.

Cu ajutoarele primite din partea mai multor instituțiuni, ceea ce s-a relatat la timpul său prin ziare, societatea noastră, în frunte cu neobositul ei președinte, dl. Cornel Deac, a început acțiunea pentru realizarea acestui bust și pentru aranjarea grandioaselor serbări cu ocazia dezvelirii lui. Sprijinul din partea societății românești n-a lipsit nici de data aceasta. În frunte cu dl. Iuliu Maniu, președinte de onoare al societății noastre, toată suflarea românească din Sălaj a colaborat la reușita acestor serbări, pe care nu e nevoie să le descriem, deoarece le cunoaștem cu toții.

Acest modest bust are menirea să reamintească figura marelui luptător în inima tuturor românilor. Sălajul își are și și-a avut întotdeauna oamenii săi mari, pe care trebuie să-i venerăm așa cum se cuvine ..."

Idem, fond : Societatea culturală „Sălăjana” a studenților sălăjeni din Cluj, dos. 1 (1930—1931) — documentul : „Raport asupra activității de zece ani a societății culturale „Sălăjana”.

38.

68 — 1947
28.VI.1947

*Domniei sale domnului director al liceului
SIMION BĂRNUȚIU Șimleu Silvaniei*

În cadrul acțiunii de comemorare a marelui fiu al Sălajului și neamului românesc, luptător pentru libertate și dreptate socială, SIMION BĂRNUȚIU, bătrina Asociațiune culturală ASTRA ar fi fericită a putea găsi modalitatea de colaborare cu dvs. pentru a putea crea un muzeu consacrat lui Simion Bărnăuțiu, patronul liceului ce cu onoare conduceți.

Acest muzeu s-ar realiza deocamdată "pe plan didactic și fragmentar, înfăptuirea lui fiind posibilă numai în etape și pe termen lung.

Scopul muzeului ar fi promovarea constantă a cultului personalității lui SIMION BĂRNUȚIU, prin realizarea eșalonată a următoarelor secții :

- a) secția bibliografică, care să reunească toate cărțile scrise și tipărite de S. Bărnăuțiu și acelea scrise despre viața și activitatea sa,
- b) secția periodicelor din 1848/49,
- c) secția stampelor,
- d) secția manuscriselor,
- e) secția relicvelor personale,
- f) secția pieselor comemorative etc.

Despărțământul Astei din Șimleu Silvaniei prin președintele său, rev. Ioan Codreanu vicar, va acorda întreg concursul său.

Primiți, vă rugăm, domnule director, asigurarea deosebitelor noastre considerațiuni.

PREȘEDINTE:
G. MĂRCUȘ

SECRETAR
AUREL POP

Idem, fond : Colecția personală Grațian C. Mărcuș, dos. 61

39.

75/947

11 iulie 1947

Domniei sale domnului
prof. I. Moga sculptor
Brad, jud. Hunedoara

Mult stimat domnule,

Ni s-a adus la cunoștință că afirmativ Comitetul pentru organizarea aniversării centenarului de la 1848 v-ar fi cerut a executa un bust a lui Simion Bărnuțiu și a altor luptători ai epocii prin dl. inspector Ioan Bitea.

În cazul în care cele mai de sus ar corespunde realității, cu onoare vă aducem la cunoștință că eventual și desp. nostru ar fi amator a comanda o copie a bustului, avînd intențiunea a-l înălța în orașul Zălau.

Pentru acest scop vă rugăm să binevoiți a ne trimite toate informațiunile ce le credeți necesare, poate o fotografie a bustului, în cazul că ar fi gata, ca și costul acestuia, turnat în bronz. Menționăm că la Zălau am avea destinat ceva bronz pentru un scop similar și ne-ar putea fi de folos și informația asupra cantității și calității de bronz necesar pentru turnarea bustului.

Sintem în așteptarea răspunsului dvs. și vă rugăm să binevoiți a primi expresiunea admirației noastre pentru numeroasele dvs. lucrări artistice cu care ați împodobit țara noastră.

PREȘEDINTE
GRAȚIAN MĂRCUȘ

SECRETAR
AUREL POP

Ibidem

40.

Nr. 87—1947

24.IX.1947

ASOCIAȚIUNEA PENTRU LITERATURA ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN „ASTRA”

Fondată la 1861. Despărțămîntul central județean Sălaj-Zălau. Înfiiințat în anul 1871.

Domnule Prefect,

Aniversarea centenarului revoluției din 1848 se va face în toată Transilvania în cadre deosebite, considerînd semnificația insuficient subliniată a acestei mișcări populare, în trecut.

Una din figurile mărețe a revoluției din 1848 a fost Simion Bărnuțiu, părintele democrației române.

Există o dorință generală a publicului românesc din acest județ, pe care o interpretăm în aceste rînduri, cu figura acestui revoluționar — fiu al Sălajului — să fie eternizată fie printr-o statuie fie printr-un bust care ar urmă să fie așezat sau în satul său natal: Bocșa, sau la Carei unde a luat bacalaureatul, sau în Zălau capitala județului, unde să simbolizeze lupta iobagilor de altă dată, robotori ai pămîntului, pentru o soartă mai bună.

Cu respect vă rugăm domnule Prefect să binevoiți a aprecia asupra acestui deziderat — putem spune fără exagerare, unanim — al populației române din Sălaj.

Primiți, vă rog, domnule Prefect, asigurarea deosebitelor noastre considerațiuni.

PREȘEDINTE:
G. MĂRCUȘ

SECRETAR:
AUREL POP

Domniei sale domnului Prefect al județului Sălaj
Zălau

Idem, fond Prefectura jud. Sălaj, dos. 8415/1947, f. 1

41.

Prof. jud. Sălaj
Serv. Adm.
Nr. 8415/1947
Zălau, la 10 noem. 1947

Obiect :
Ridicarea unui bust lui Simion Bărnăușiu

Către
Asociațiunea „Astra” Despărțământul județului Sălaj—Zălau

La adresa d.voastră nr. 87 din 24 sept. a. c. cu onoare vă comunicăm că, în ședința din 29 oct. 1947, Comisiunea Interimară județeană cu Hotărîrea nr. 28/1947 a luat act de propunerea făcută ca la aniversarea centenarului revoluției din 1848, să se dezvelească un bust sau o statuie marelui luptător și fiu al Sălajului Simion Bărnăușiu.

Pentru realizarea acestei acțiuni și lucrări, urmează să se constituie un comitet de inițiativă, compus din reprezentanții autorităților, organizațiilor politice și asociațiilor culturale din județ, care vor fi convocați de noi într-o ședință pentru a lua măsurile necesare.

P. Prefect,
I. OPRÎȘ

Șeful serviciului
FILIP

Idem, f. 2

42.

PREFECTURA JUDEȚULUI SĂLAJ
Serviciul financiar
Nr. 9823—1947
Zălau, la 20 nov. 1947

DOMNULE MINISTRU

Apropiindu-se împlinirea unui veac de la revoluția din 1848, Comisiunea Interimară a jud. Sălaj, în ședința din 29 oct. 1947, a hotărît să ridice în orașul de reședință Zălau, statuia lui Simion Bărnăușiu, care a fost unul din fruntașii revoluției românești din Transilvania, fiul județului nostru și înmormîntat în comuna Bocșa din acest județ.

Am însușit această hotărîre a Comisiei Interimare și la data de 12 noiembrie 1947, am convocat și constituit un comitet, compus din toate autoritățile de la reședința județului și responsabilii tuturor partidelor din Blocul Partidelor Democratice.

În scopul obținerii autorizației de ridicare a monumentului am intervenit la Ministerul Artelor, Comisiunea Superioară a Monumentelor Istorice.

Finanțarea acestei monumentale lucrări, care va costa circa 3 milioane lei, intenționăm a o face din contribuția benevolă a populației din întreaga țară și în special din contribuția benevolă a populației din județul nostru.

În scopul lansării apelului la contribuția benevolă a populației, vă rugăm DOMNULE MINISTRU, să binevoiți a propune Consiliului de Miniștri eliberarea autorizației pe întreaga țară, conform dispozițiilor art. 3 lit. e din legea nr. 497, publicată în Mon. Of. nr. 147 din 28 iunie 1946.

PREFECT :
MIRON MECHIU

ȘEFUL SERV. FIN. :
GRIGORE JECĂN

Idem, dos. 9823/1947, f. 3

43.

ROMÂNIA
MINISTERUL ARTELOR
DIRECȚIA ARTELOR

Onor
Prefectura județului Sălaj
Serviciul Financiar
Zălau

nr. 18.425/1947

DOMNULE PREFECT,

La adresa dvs. nr. 9823/1947, privitoare al ridicarea statuii lui Simion Bărnuțiu în orașul Zălau;

Potrivit hotărîrii Comisiei Superioare pentru Monumente Publice — proces-verbal nr. 186 — avem onoarea a vă face cunoscut că în conformitate cu Regulamentul Monumentelor Publice — Monitor Oficial nr. 155/7.VII.1942, trebuie să ne înaintați în cite 2 exemplare următoarele: 1) proiectul monumentului, 2) planul de situație al locului pe care va fi fondat, 3) memoriul explicativ în care se va arăta cit costă întreaga lucrare, artistul executant, materialul de execuție care nu poate fi decit veritabil piatră de carieră, metal etc. și orice alte explicațiuni lămuritoare.

p. MINISTRU,
ss indescifrabil

p. DIRECTOR,
ss indescifrabil

<rezoluții> 15/XII.947 Se va convoca comitetul de inițiativă prin pretorul Sima; I. Opreș

Se va convoca acest comitet miine 20 crt, orele 5 p. m. în sala mică de ședințe. Se va comunica dlui Sima să execute convocarea. Mechiu.

Idem, t. 5

LES BUSTES DE SIMION BĂRNUȚIU DANS LE DÉPARTEMENT DE SĂLAJ

(Résumé)

Les auteurs publient 43 documents de l'archive relatives aux projets pour deux bustes du patriote roumain Simion Bărnuțiu à Șimleu Silvaniei et Zălau. 37 documents ont trait au buste de Simion Bărnuțiu à Șimleu Silvaniei, oeuvre du sculpteur R. Ladea, inauguré à 7 septembre 1930. 6 documents concernent l'intention de l'association ASTRA pour un bust de Simion Bărnuțiu à Zălau.

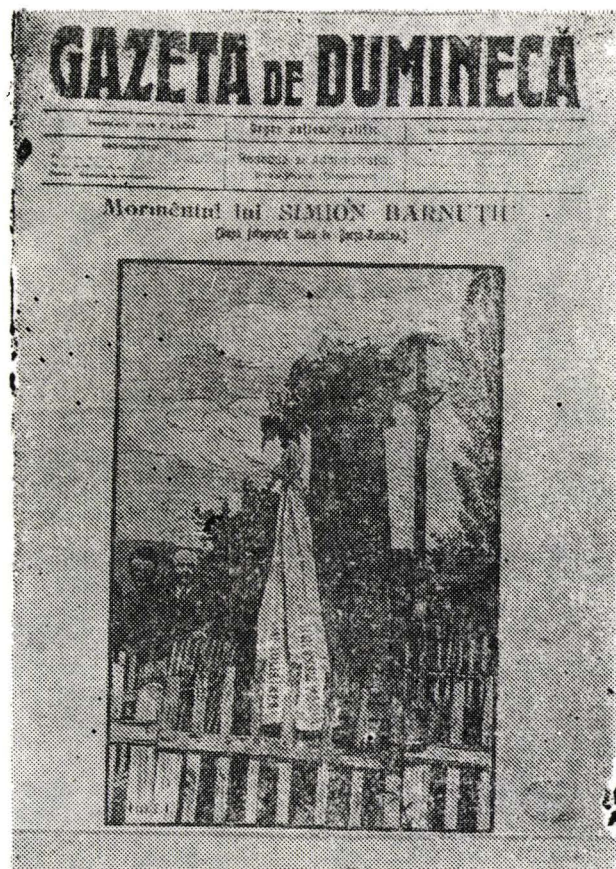

Fig. 1. Săptămânalul *Gazeta de duminică* din Șimleu Silvaniei publică în paginile sale articole și fotografii despre Simeon Bărnăușiu.

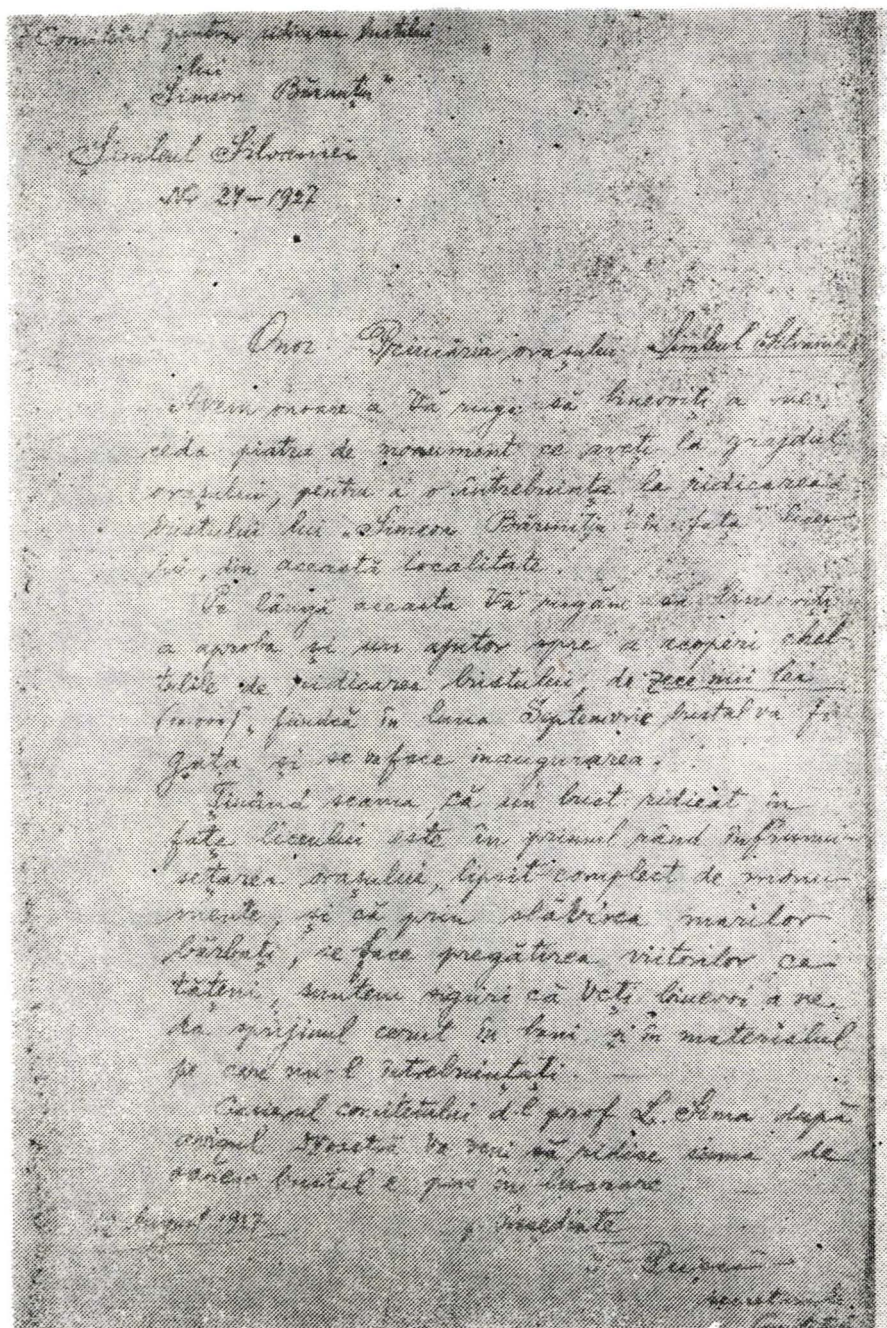

Fig. 3. Comitetul pentru ridicarea bustului lui Simion Bărnăuțiu din Simleu Silvaniei, soli-
cită primăriei orașului cedarea pietrei, pentru a fi întrebuințată la ridicarea bustului.

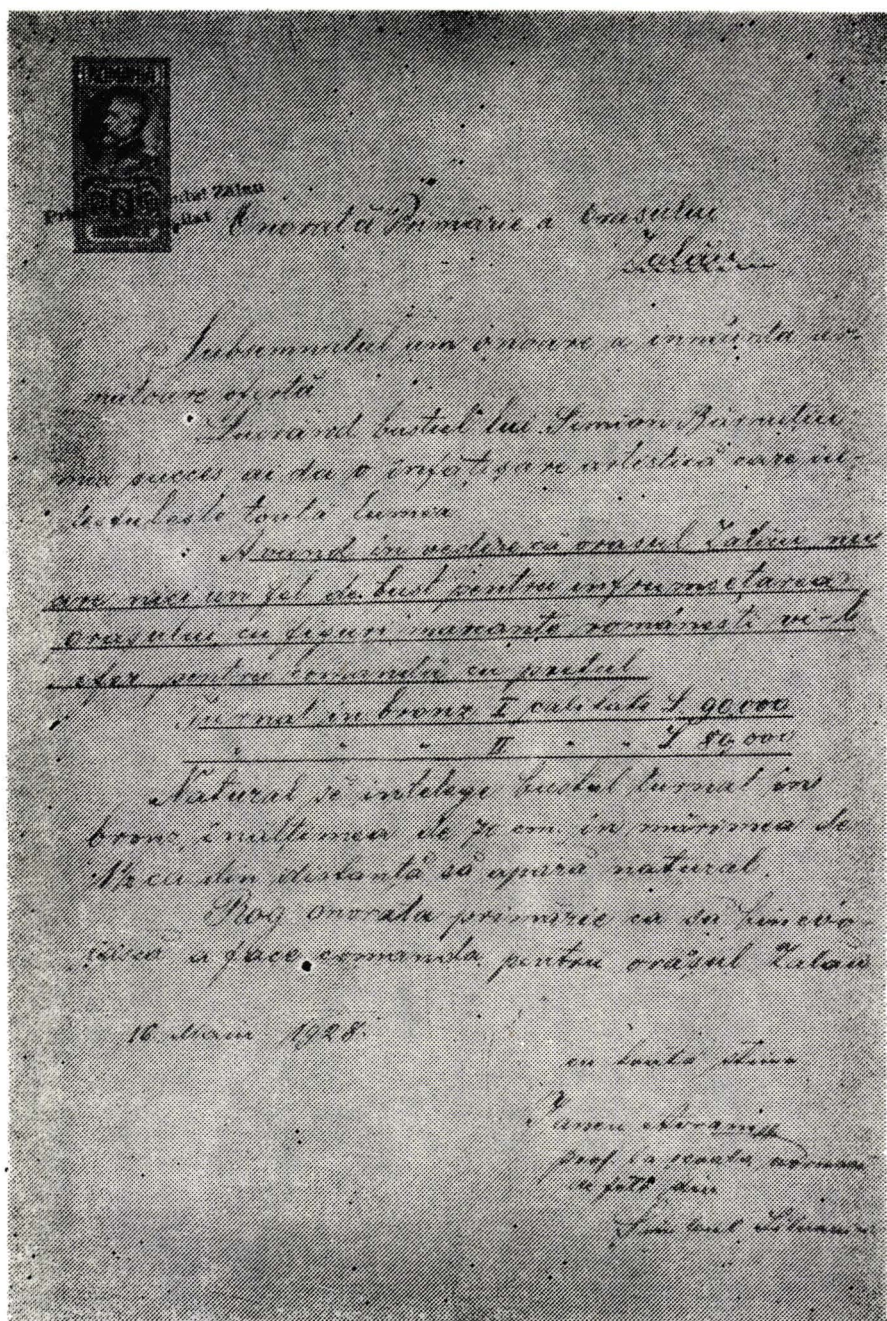

Fig. 4. Profesorul Iancu Avram din Zalău, oferă Primăriei orașului spre cumpărare un bust al lui Simion Bărnuțiu.

Fig. 5. Articol din ziarul *Meseșul* din Zalău, 1930, prin care se arată ce s-a făcut pînă la acea dată pentru „slăvirea memoriei lui Simion Bărnuțiu”.

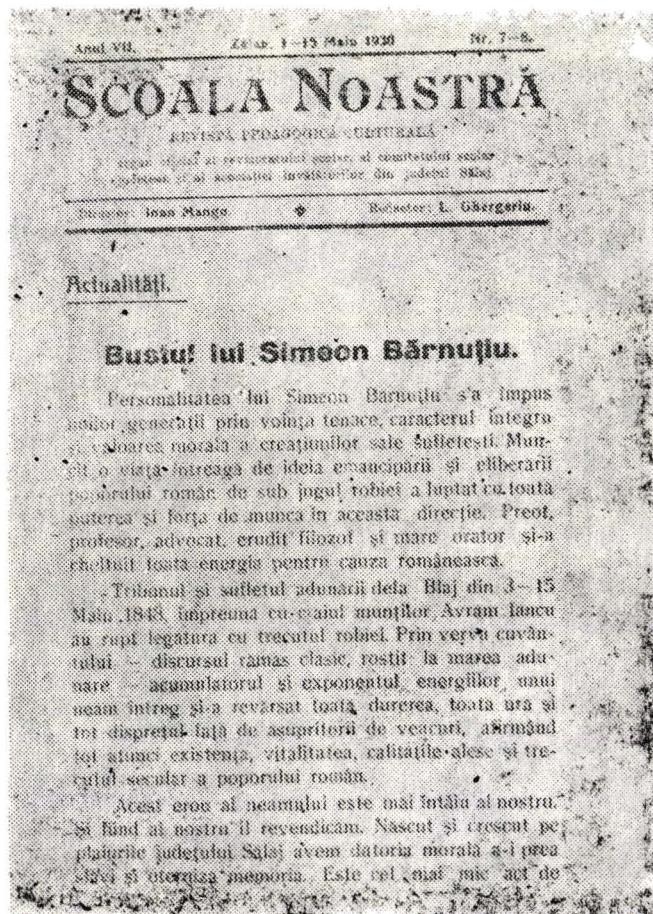

Fig. 6. Revista pedagogică-culturală *Școala noastră* informează corpul didactic sălăjean despre bustul lui Simion Bărnăușu.

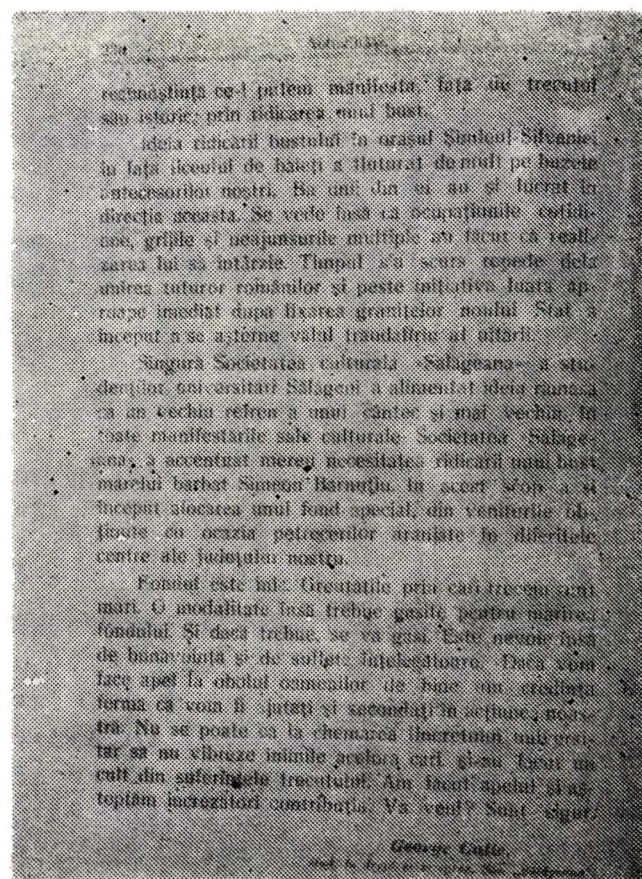

Fig. 7. Ziarul *Gazeta de Duminică* din Șimleu Silvaniei, informează cititorii sălăjenii despre festivitățile și acțiunea de dezvelire a bustului lui Simion Bărnuțiu la Șimleu Silvaniei.

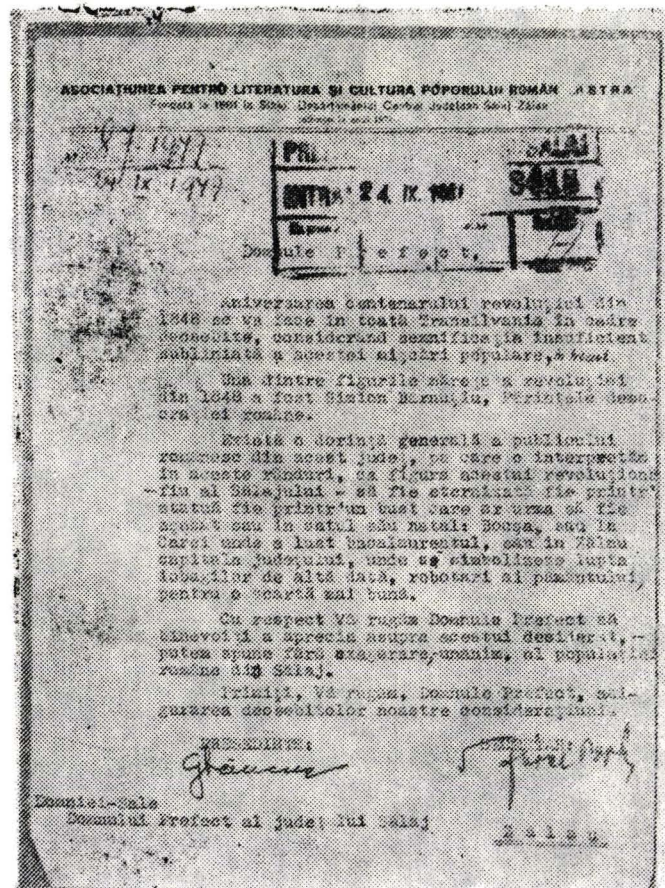
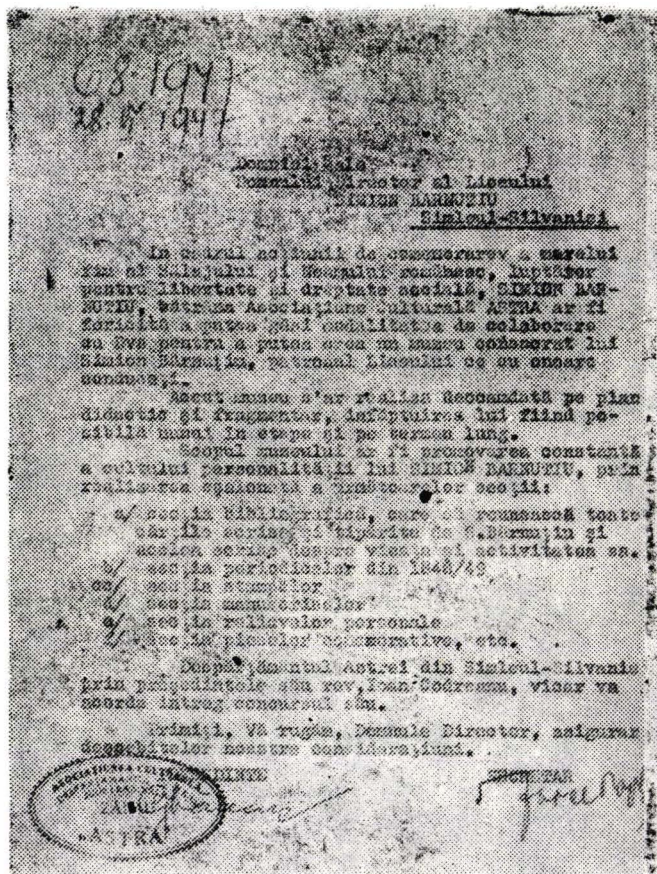

Fig. 8. 1. Adresa Astrei sălăjene privind înființarea unui muzeu la Șimleu Silvaniei dedicat memoriei lui Simion Bărnuțiu.
2. Adresa Astrei sălăjene adresată Prefecturii județului Sălaj privind ridicarea unei statui sau a unui bust lui Simion Bărnuțiu.

Fig. 9. 1. Bustul lui Simion Bărnuțiu de la Bocșa.
2. Bustul lui Simion Bărnuțiu de la Bocșa, așezat în fața Centrului cultural care îi poartă numele.

www.muzeuzafau.ro / www.cimec.ro

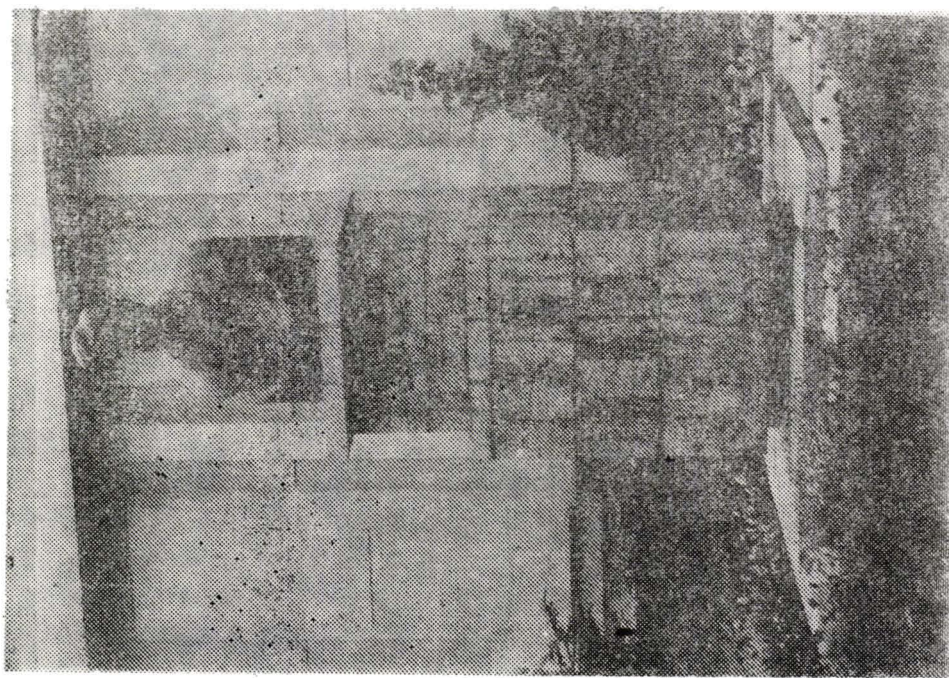
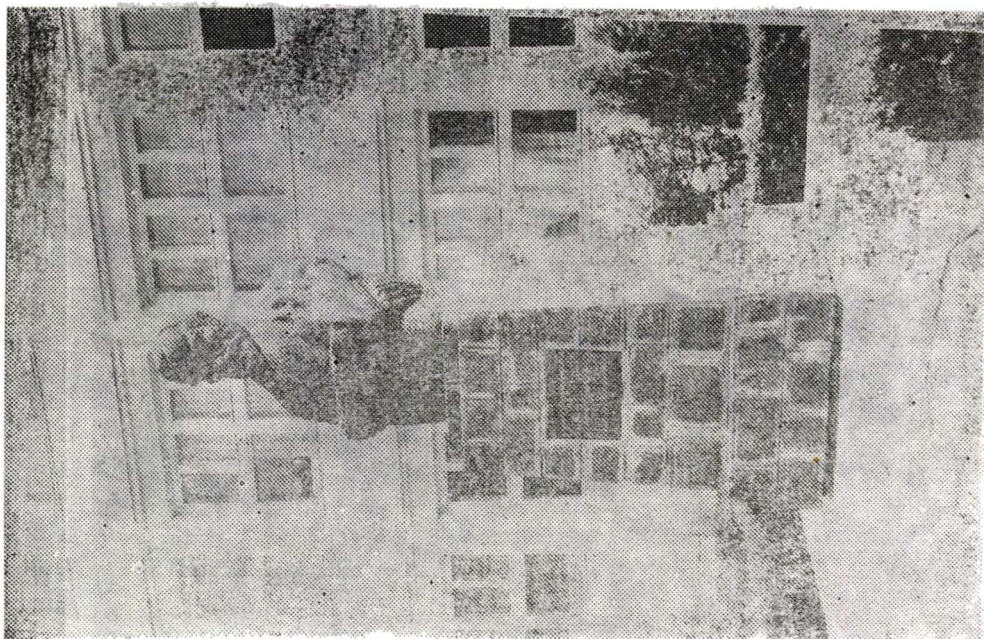

Fig. 10. 1. Bustul lui Simion Bărnuțiu din Zalău.
2. Bustul lui Simion Bărnuțiu din Șimleu Silvaniei.

IOAN POPILIU (1851—1918)

Activitatea scriitoricească a lui Ioan Popiliu s-a desfășurat într-o perioadă dintre cele mai frământate din istoria ținuturilor intracarpătice. Este perioada de intensificare a luptei poporului român pentru emancipare națională ce culminează cu făurirea statului național unitar român. Contribuția lui Ioan Popiliu la realizarea acestui sublim ideal este desigur de mai mică importanță. Socotim totuși că scoaterea la lumină a operei sale poetice, răspândită și uitată prin diverse periodice ale vremii, va fi utilă. Opera lui reprezintă „un document al conștiinței culturale românești din Ardealul aflat sub jug străin”, după cum se exprima unul din repetații noștri critici literari.¹

Ioan Popiliu s-a născut la 1851 în familia preotului Vasile Pop și a Mariei Nistea, în satul Cehal din apropierea Tășnadului, localitate aparținătoare pe atunci Sălajului, actualmente fiind arondată județului Satu Mare.

Numele derivat (Popiliu) i-a fost atribuit în timpul școlarității spre a-l deosebi de câțiva colegi purtând același nume. Lui i s-a spus Popiliu, din considerentul că i se potrivea această formă diminutivă, fiind cel mai scund dintre toți popenii clasei respective². După terminarea claselor primare, frecventează cursurile Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș între anii 1865—1873, iar în perioada 1875—1877, studiază teologia la un institut din Budapesta³.

Hirotonisit în anul 1877, profesează preoția, la început în satele sălăjene Sîg, Vilcău, pentru a se stabili apoi în Marca, unde a rămas timp de 41 de ani⁴.

Se căsătorește cu Ana Pop de Hodor, întemeind o familie numeroasă: cinci fete (Elena, Ana, Matilda, Maria, Emilia), toate căsătorite cu învățători și doi băieți (Iaon și Iosif) care însă au decedat înainte de a ajunge la majorat.

În instituțiile de învățământ pe care le-a frecventat, I. Popiliu și-a însușit o cultură umanistă remarcabilă, pe care a completat-o de-a lungul întregii sale vieți. Încă din liceu, apoi la institut a învățat limba latină, a făcut cunoștință cu literatura, istoria, filozofia și mitologia antică (greacă și romană), care toate vor exercita o influență puternică asupra activității

¹ Fragmentul face parte dintr-o scrisoare, datată 10 noiembrie 1968, adresată de Dumitru Micu unui descendent al lui Ioan Popiliu. Ea se află în posesia autorului prezentei lucrări.

² Explicația schimbării numelui re-a fost dată de unele rude apropiate ale poetului.

³ Acest lucru reiese dintr-o scrisoare adresată de Ioan Popiliu lui Vasile Caba, ca răspuns la solicitarea celui din urmă de a primi informații în legătură cu localitatea Marca, pentru proiectata sa monografie a județului Sălaj. Scrisoarea e datată 21 aprilie 1916 și a fost reprodușă în monografia lui Caba.

⁴ Vezi *Șematismul Diecezei Gherla din anul 1882*, p. 159.

sale literare, resimțită la tot pasul în poezii. Scrierile sale au un caracter critic și vădit moralizator. Pentru ca ideile susținute să fie convingătoare, apelează la argumente pe care i le oferă studiile din tinerețe, citind frecvent din operele unor oameni de seamă ca Alexandru cel Mare, Diogene, Esop, Horațiu, Ovidiu, Pitagora, Seneca și alții.

Nici folclorul nu i-a fost străin scriitorului. Încă din tinerețe, el a manifestat un interes aparte pentru literatura populară. De altfel, preocupările de această natură ale lui I. Popiliu au fost remarcate la vremea respectivă într-o dare de seamă a Despărțământului Astra din Șimleul Silvaniei, în care se aduc laude bogatei sale colecții de folclor⁵.

Activitatea literară a poetului s-a desfășurat între anii 1875–1918. În rîndurile cititorilor transilvăneni, el s-a bucurat de reputația de poet satiric, într-o vreme în care manifestărilor literare românești li se puneau fel de fel de opreliști, care i-au determinat pe unii scriitori talentați să-și caute condiții mai prielnice de afirmare peste munți, astfel că I. Popiliu și alții au contribuit, cu modestele lor mijloace, la satisfacerea setei de cultură a maselor de cititori români din Transilvania.

Enumerăm în continuare scrierile pe care le-am putut găsi pînă acum :

Părinții patriei, o satiră amplă la adresa politicianismului vremii și a politicii de asuprire națională, publicată în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, numerele 273–281 din 11–21 decembrie 1887.

Scrisoare omagială adresată „Gazetei Transilvaniei” cu ocazia sărbătorii semicentenarului, publicată în nr. 11 din ianuarie 1888.

Un toast — Asocierea ideilor abordează teme sociale, insistînd asupra ideilor de libertate și dreptate ; publicată în „Gazeta Transilvaniei” numerele 25, 26, 27 din februarie 1888.

Alternative dezbate o multitudine de probleme social-politice și filozofico-morale, prezentate alternativ, în contradicție ; publicată în „Calendarul” pe 1890, Gherla, p. 29–45.

Lexicon de conversațiune, colecție de 29 de maxime, definiții originale în stil comic, ironic și critic, după caz, din variate domenii, cu predilecție noțiuni morale, probleme social-politice ; publicată în „Amicul familiei”, Gherla, nr. 17 din 1 septembrie 1890, p. 239–240.

Năcazuri și petreceri — satiră pe teme morale prezentate antitetic ; apărută în „Amicul familiei”, Gherla, XII, nr. 21 din 1890, p. 285–286.

Limba mea, poezie inedită, patriotică, auzită în anul 1971 de la Ana Popiliu (1886–1972), una din fiicele poetului⁶.

Desigur, activitatea literară și publicistică a lui Popiliu a fost mult mai vastă. Unele scrieri ale sale au rămas însă răspîndite prin alte periodice ale vremii, după cum afirmă Vasile Caba, un apropiat cunosător al activității scriitorului nostru, atît în lucrarea sa⁷ cît și într-o scrisoare din

⁵ Vezi „Gazeta de duminică” nr. 14/1907, Șimleu Silvaniei, precum și lucrarea lui Vasile Caba, *Limba și literatura populară a românilor sălăjeni*, Viena, 1918, în care au apărut mai multe poezii din satul natal al poetului, Cehal și din Marca, locul în care a trăit cei mai numeroși ani. Dintre poezii se remarcă balada vitească fantastică *Gruia lui Novac*, extinsă pe 329 de versuri, p. 69–73. Alte informații la pp. 7–9, 45, 53, 66–67, 82–83.

⁶ Vezi anexa.

⁷ Vasile Caba, *Szilágy vármegye román népe, nyelv és népháltszeta*, Viena, 1918.

1967⁸. Unele manuscrise au fost răspândite pe la urmași, altele s-au pierdut. Concludentă în acest sens este informația pe care am primit-o de la Ilie Veteșan din Marca, care ne-a relatat că în anul 1926 s-a demolat casa în care I. Popiliu locuise zeci de ani. Cei care au întreprins această operațiune n-au dat nici o importanță „hîrtilor” aflate în casă: „În timpul demolării, pe toate ulițele și grădinile din vecinătate nu vedeai decît hîrtii împrăștiate de vînt”⁹.

Coplești de greutatea și nenorocirile din anii războiului care s-au abătut asupra familiei, Ioan Popiliu se stinge din viață la 67 de ani, în data de 29 noiembrie 1918.

SCRIERILE LUI IOAN POPILIU, OGLINDĂ A VIEȚII SOCIAL-POLITICE DIN TRANSILVANIA ANILOR 1875—1918

Între poeziile care fac obiectul analizei noastre succinte, *Părinții patriei* este cea mai reprezentativă, cea mai amplă și vastă scriere satirică (994 versuri), numită de poet „epopee”, prin care se critică politicianismul corupt, se ia atitudine împotriva aspirrii naționale a românilor, acte condamnabile săvîrșite de guvernele care s-au succedat la conducerea Ungariei în perioada respectivă.

Diversele practici la care se dedau partidele guvernamentale maghiare mai ales în timpul alegerilor de deputați, cum sînt: cîștigarea de voturi prin coruperea alegătorilor cu ajutorul alcoolului, prin fel de fel de acte samavolnice (împiedicarea cetățenilor de a se prezenta la vot, bătăi etc.) sînt satirizate în acest întins poem. Tocmai la data publicării lui (decembrie 1887), au avut loc alegeri la care, în urma presiunilor, manevrelor, samavolniciei guvernamentale, în dieta Ungariei au intrat doar *trei* deputați români din totalul de peste 400! Se poate observa deci cît de promptă a fost reacția poetului care, selecționîndu-și materialul din realitatea imediată, s-a făcut interpretul protestului curajos și demascator al populației românești.

Poemul începe, în maniera epopeilor antice, cu invocarea muzei, care să-l ajute pe autor să descrie „controversa dintre domni, dintre popor”, adică contradicțiile dintre burghezonemeșie și masele populare, dintre exploatare și exploatați. Pentru început, poetul prezintă antitetic clădirea parlamentului și locuințele mizerabile ale celor exploatați:

„... acest edificiu/casa țării/il numesc
Și e mîndră astă casă, poate fi palat regesc.
Oare, doamne, astă casă, pînă ce s-a ridicat,
Cîte colibi pulveroase de la sate-a dărîmat!”

Cei care se adună în acest palat sînt „părinții patriei”, părinți vitregi, „la jumătate de mie se urcă numărul lor”. Deși sînt „de nații diverse, de varii religii”, totuși o singură condiție îi unește, aceea de exploatare:

„Adică fără-osebire sînt galanți și domni cam mari,
Toți sînt din cercuri înalte, nobili și proprietari
Și nici unul dintre dinșii nu-i încălțat cu opinci”

Așadar, „nobili și proprietari” nu reprezintă poporul. Ei încasează însă „grase diurne și lefuri”, remarcă ce dă prilej poetului de a demasca împovărătorea fiscalitate a statului dualist care a statornicit tot felul de impozite „directe—indirecte”. Aparatul reprezentativ și administrativ, foarte încărcat, este greu de suportat de către contribuabilii care nu au „foloase” ci numai „ponoase” de la acele „oficii ilustre”, de la acei „înalți diregători”. Sub povara impozitelor strînse cu „forța execuțiunii” cad cei mulți, care „abia se mai susțin”.

⁸ Vezi nota 3.

⁹ Informație prof. Ilie Veteșan.

Așa zișii părinți ai patriei sînt divizați de fapt în două tabere opuse: dreapta, tabăra „domnilor” și stînga, care reprezintă poporul. Legile sînt alcătuite însă și se votează pe placul domnilor. Poetul, fiind de partea deputaților de stînga, reproduce fragmente din pledoaria unuia din aceștia, din care cităm:

*„Bietul popor de la sate înoată în multe rele,
Aduceți-vă aminte de-ale lui sarcini grele
.....
Nu au pămînt, nu au casă, nice pine, nu au sare,
Cum se strigă și din horă: toate le-a dus duca mare”.*

În opoziție cu deputatul progresist, își dă arama pe față deputatul „domnilor”, care vrea să demonstreze că vinovat de starea de mizerie în care a ajuns este însuși țăranul și, furios, începe a debita injurii la adresa acestuia; pretinde să se voteze legi care pe țăran „să-l apese la cerbice, să-l învețe a fi hamal”. Prin cuvintele lui, deputatul „domnilor” se autodemască. Pentru el „poporul e ca un cal,/Care dacă se îngrașe, nu-l mai poți ținea în rîne”; își încheie perorația cu avertismentul: „Părtiniți numai poporul, se va răscula azi-fmîne”.

Neobrăzarea deputatului „domnilor” este curmată de intervenția altui deputat, al poporului:

*„... Să-ți fie măcar rușine,
Să propui la noi, în dietă, aici în o țară cultă,
O idee neumană; du-te-n Asia barbară
Și acolo le propune.”*

Dar sporovăiala n-a folosit la nimic. Aici poetul introduce o scurtă snoavă cu scopul de a lua în deridere parlamentul, care nu este decît o „moară de palavre”, de vorbe goale:

*„... Așa-ntr-o societate,
Într-un birt, erau odată coadunați foarte mulți;
Oameni de multe calibre, învâfați și semiculți;
De politică vorbeau cu toții, cu multă înverșunare,
Produceau în toată sala un vuiet și zgomot mare.
Cînd se disputau mai tare, iată vine între ei,
Vine tocmai ospătarul și le zice: Domnii mei,
Nu faceți atîta zgomot, zice el indiferent:
Nu sunteți în dieta țarei, sala mea nu-i parlament.”*

Dacă în general în parlament se vorbește foarte mult și fără rost, totuși există unii deputați „mamelucii”, care „excelează prin tăcerea lor de moarte”. „Lor de nimic nu le pasă numa să iee diurnă”.

Scriitorul imploră din nou muza să-l ajute să descrie mascarada alegerilor:

*„Lupta groaznică, cumplită și dezordinea cea mare
Care domnește în țară cînd este restaurare”.*

După unele preliminarii și digresiuni care se pare că au fost introduse în poezie cu scopul de a face educație cetățenească poporului neinstruit, dar și cu intenția de a înșela vigilența cenzurii, poetul demască mijloacele de corupție prin care exploatareii „înving cu multe birfele; dar cu bani înving mai mult,/Ei cu bani cumpără voturi de la poporul necult”, iar banii le curg în buzunare „ca pleava din bugetul statului” pe care îi imprășteie cu dărnicie, cheltuindu-i în scopul obținerii de voturi, prin mijloace necinstite. Poetul minuieste dibăcie ironia, arta disimulării, prefăcîndu-se că laudă ceea ce de fapt condamnă. Boierii pe care, printre multe vicii, îi caracterizează și zgircenia, devin ospitalieri atunci cînd urmăresc cîștigarea de voturi:

*„Domnii cei mari dau banchete și se ospătează bine,
La ospăț cu bucurie ei primesc pre orișicine ...
Dau țăranilor mîncare, le dau țigări și tăbac,
Le dau răchie să beie, cit le-ncape în stomac.”*

Riposta candidaților Partidului Național Român nu întârzie, îndemnind poporul să nu se lase înșelat și batjocorit de asupritori. Sint lăudați cei care nu dau „ocol buții de răchie plină”, care nu și-au vîndut „dreptul pentru blidîșor de lînte”.

O încăierare între cele două partide adverse, numite de poet de astă dată „tabăra domnească” și „tabăra națiunii”, este descrisă cu multe amănunte în versurile 610–672. La început s-au înfruntat aruncîndu-și vorbe de ocară, injurături, amenințări, care au degenerat apoi în loviri, răniri. Intervenția violentă a jendarmilor și estașilor, de care era înțesată capitala comitatului, a sporit și mai mult vărsările de sînge. După această baie sîngeroasă începe votarea. Chiar și cei care, în schimbul rachiului, se dăduseră de partea exploataților, „acuma cu tot curajul au votat pentru popor”. Președintele intervine și-l întreabă pe unul dintre alegători dacă știe numele candidatului guvernamental, pe care urmează să-l voteze. Acesta, fiind sub influența alcoolului, răspunde: „Să trăiască domnul ... care ... numele i l-am uitat./ Știi, care ne-a dat parale ... de băut și de mîncat. „Președintele „îi rade o palmă sfîntă, cît ochii îi scînteiază și urechile îi cîntă”, îl numește dobotoc și ordonă să-l închidă pînă își va aduce aminte pe cine să voteze.

În vremea amiezii votarea s-a suspendat, toți se duc să-și îndestuleze foamea, domnii la „banchete strălucite” unde „vinul curge prin pocale”, iar poporul de rînd, într-un birt, înghesuîți „ca o coșniță plină”. Aici s-au strecurat și agenții exploataților. La clamarea unuia dintre alegători: „la noi nu e dreptate”, începe din nou încăierarea. Sticlele, scaunele zboară prin aer, mesele se răstoarnă, ferestrele se sparg, „și pe jos curgeau vărsate: zeamă, vin, sînge, rachie”.

După reluarea votării, actele de samavolnicie se țin lanț. Taberei naționale i se caută nód în papură și mulți din ei sint închiși pentru a fi împiedicați să-și exercite votul. Situația fiind similară cu cea povestită de Esop și de alți fabuliști despre dreptatea care e totdeauna de partea celui mai puternic, reprezentat prin lup, iar cel slab prin miel, I. Popiliu redă povestea într-o variantă proprie, dinamică:

*„La un rîu să beie apă a venit lupul setos,
La același rîu ajunse și mielul, dar mai în jos.
— Pentru ce îmi tulburi apa? zise lupul către miel
Vrînd să aibă ocaziune a se acîța de el.
— Să o tulbur nu se poate, grăi mielul blînd, fricos.
Știi că apa de la tine vine la mine în jos?
— Eh, atunci, mai zise lupul, după cum mi-aduc aminte
Știi că tu mă înjuraseși cu șase luni înainte!?
— Ce vorbești, măi lupule? Asta nu e de crezut.
Cu șase luni înainte, eu nici nu eram născut.
— Taci odată, zise lupul, cătrănit, înfuriat,
Desigur, mi-aduc aminte, tatăl tău m-a înjurat!
Cînd lupul aceste vorbe cătră bietul miel grăiește,
Cu o moarte violentă și înjustă-l pedepsește”.*

Partidul guvernamentalilor recurge și la alte mijloace de corupere. Sint plătiți bătauși care cîmăgesc pe cei ce reușesc să ajungă în sala de vot. Încăierările iau amploare, încît se ajunge chiar la omoruri: „Ei se lovesc cu putere, cu bastoane mari și grele,/ Se lovesc în cap cu pietre, unii cad pe pardosele” / ... / „Iar unora dintre dișșii chiar viața li se stinge”.

Indignat, poetul înfierează succesul guvernamentalilor:

*„O! ce luptă sîngeroasă pentru-a țării prosperare!”
Au învins cum înving domnii, dacă-nseamnă a învinge
Toată legea și dreptatea cu foc și cu fier a stinge!
Se dispune din oficiu corupția generală”*

Indignarea poetului crește, demascînd pe vinzătorii de neam care „se fac slugă la dirloagă, cite pentru-un os de ros,/ Cauza dreaptă-a națiunii o vînd în mod ticălos”. El face un apel la fiii națiunii sale, să se trezească, să nu fie nepăsători față de auitudiu... trădătorilor de neam.

Spre finalul poemului, este zugrăvită atmosfera din țară după încheierea alegerilor. Deputații, chipurile, „lucrează” în dieta țării, disprețuind pe alegătorii care-i votaseră, ne mai interesându-se de soarta lor.

Poemul *Părinții patriei* se încheie cu un apel adresat „fiilor nației” de a nu-și pierde nădejdea în vremuri mai bune, pentru că „tot lucrul din lume are cite-un poviriș./ Toate lucrurile-n lume sunt supuse la schimbare”. Și pentru ca această schimbare să nu întârzie, poetul îndeamnă poporul să lupte pentru drepturile sale în unire și solidaritate.

Același îndemn îl adresează Populu românilor în *Lexicon de conversațiune*, cerindu-le să nu fie nepăsători la ceea ce se petrece în jurul lor, să fie vigilenți și astfel să-și păstreze trează conștiința națională. Iată versurile:

„Ce e Buletinul sorții! Carte mare și vestită,
Care conține în sine a popoarelor ursită.
Oare, Doamne-n astă carte, ce soartă și ce destin
Va fi scris să mai suporte strănepoții lui Quirin?
Să citesc în astă carte am dorit de multe ori
Să văd este scris acolo că dinșii-s nepăsători?”

Rolul pe care l-a avut „Gazeta Transilvaniei” în sprijinirea luptei pentru libertate națională a poporului român este îndeobște cunoscut. Cu ocazia sărbătoririi semicentenarului revistei, Ioan Popiliu expediază o scrisoare omagială pe care redacția gazetei o publică în nr. 11 din ianuarie 1888. Poetul, atribuind gazetei un rol de conducător, o numește „matroană a gîntei române”, iar jubileul „o sărbătoare măreață a națiunii”. Dorește ca și în viitor, cu puteri sporite, să fie de ajutor poporului român, să răzbească prin „grelele împrejurări” în care i-a fost dat să lupte.

Poemul *Un toast — Asocierea ideilor* (apărut în anul 1888) are o tematică înrudită cu *Părinții patriei*. Titlurile acestor poezii au avut scopul de a abate de la început atenția cenzurii. Probabil, cu aceeași intenție, au fost introduse în structura celor două poeme, pasaje destul de lungi (unele fiind adevărate digresiuni) intercalate între temele și ideile tratate.

În noezia *Un toast* se pune în discuție problema libertății. Asociind ideile, poetul se referă mai întâi la evenimentele petrecute în timpul și după revoluția din Franța (1789) pentru ca, după ce face un istoric al obiceiului de a toasta, după ce descrie „toastul” unui condamnat rostit înainte de a fi ghilotinat, revine la contemporaneitate, referindu-se la țara în care trăiește și, folosind un ton aluziv, afirmă:

„Însă vremea e schimbată, azi se cere să strigăm:
Constituția trăiască, de ea să ne bucurăm.
Știm cu toții foarte bine, că în țara noastră cultă
Acum este libertate, ba ne spun că e prea multă!”

Scriitorul lasă să se înțeleagă că este vorba doar de o pseudo-libertate, care apără privilegiile claselor exploatatoare, iar poporului i se pretinde supunere oarbă. În condițiile unei astfel de „libertăți”, din împărțirea dualistă, poetul își sfătuiește concetățenii să fie prudenți, să aibă grijă ce, cînd și cum să vorbească, să folosească limba, acest minunat dar al naturii acordat numai omului:

„Dacă vorba ta în urmă va fi bine cumpănită,
Vorbește, dar dimpotrivă, tăcerea-i mai potrivită.
.....
„A vorbi la timp, argint e, iar a tăcea este aur”
Zice-arabul și drept are; tăcerea e un tezaur,
Pentru-aceea și românul știe lăuda tăcerea
Și proverbul său ne zice că e dulce ca și mierea”.

Urmind exemplul poetului laureat¹⁰, poetul încheie cu un apel viguros adresat româniilor, îndemnându-i la unire și luptă:

„Frați de-un singe și de-o mamă! Azi de sfînta libertate
Fiînd noi pătrunși la suflet, să luptăm pentru dreptate!”

¹⁰ Se referă, foarte probabil, la Vasile Alecsandri.

PREOCUPĂRI DE ETICĂ ÎN OPERA POETULUI

În scrierile sale poetice, un loc prioritar a acordat Popiliu problemelor morale, fiind convins că arta cuvintului, pe lângă rolul ei cognitiv, are mai ales unul educativ, înnobindu-l pe om, ajutându-l să cultive virtuțile și să lupte pentru a se elibera de viciile urite și josnice, care îl dezonorează.

Considerind că morala este de fapt o formă a conștiinței sociale, poetul, călăuzit de principiile superioare ale eticii, a fost un asiduu propagator al normelor și îndatoririlor care reglementează comportarea oamenilor în societate, norme și obligații care au fost elaborate și statornicite de masele populare de-a lungul mileniilor.

Problemele de etică sînt prezentate în toate scrierile poetului, dar ele predomină în „rapsodia” *Alternative*¹¹, în structura căreia I. Popiliu utilizează mai cu seamă procedeul antitezei. În primele versuri se discută alternativ, contradictoriu, despre fericire și nefericire în viața omului. Părerea poetului este că ființa umană se simte fericită doar în anii copilăriei și poate ai adolescenței.

*„Să las dară pruncia cu zilele-i senine
Să curgă ca pîrăul a cărui unde line
Cu șopot se strecoară prin munți înalți și mari
Pe care se răsfață copacii seculari.*

*Cînd vine uraganul, furtuna cea cumplită
Cuprinde orizontul, zdrobind într-o clipită
Copaci măreți și falnici, — dar cruda tempestăte
La undele vâlcelei în jos nici că străbate
Și printre munți vâlceaua tot lină șerpuiește,
Ferită de furtună mereu-mereu tot crește.*

*Și iată-o scăpată din părțile pustii
Ieșind din munți ca fluviu purcede prin cîmpii,
Dar valurile sale nu mai sunt scutite
De-a vîntului urgie se simt mereu lovite”.*
*„Așa elatea noastră în frageda pruncie
Decurge lîn ferită de orice vijelie.”*

*„Dar anii trec ca vîntul, cu repezime zbor
Se șterg tocmai ca visul, lăsînd în urma lor
Realitatea tristă, ce crește-n proporțiune
Cu dezvoltarea minții, cu-a noastră-nțelepciune.”*

Și pentru a-și întări afirmația, scriitorul vine cu un argument în plus:

*„Chateaubriand a zis-o, francezul erudit:
Copilul mic, el singur e foarte fericit,
Că știe prea puține. Bătrînii prin știință
Viața și-o prefac, zău, în lanț de suferință.”*

Omul matur, fiind responsabil de modul lui de comportare, este obligat a cultiva virtuțile și să lupte împotriva viciilor, care sînt numite de autor și „patimi oarbe”. Virtutea trebuie să fie nepătată. O definiție amplă a virtuții o găsim în versurile:

*„Virtutea cea mărită e o splendidă floare,
Mai scumpă decît banii, mai scumpă ca odoare.
Virtutea-i faptă bună, dar neiertat se cere
Să fie nepătată, să n-aibă vreo scădere.*

¹¹ Publicată într-un „Calendar” pe anul 1890. Nu am putut afla cine l-a editat, căci deținem doar cîteva file din el, găsite întîmplător într-un sat bănățean, de către Valeria Varga, învățătoare, descendentă și ea, a preotului-poet.

*Virtutea ce conține vreo părticică mică
Începută-a fi virtute, înceată, nu există.
Ea e aceea rară, perfectă bunătate
În care nu încapă nici strop de răutate."*

În opoziție este prezent viciul:

*„Contra virtuții-i viciul, un ghimpe și un spin
Periculos ca moartea, e otravă, e venin."*

O problemă de morală este lupta dintre rațiune și simțuri. I. Popiliu, zugrăvind chipul omului nestatornic, care n-are tăria să stăvilească pornirile simțurilor cu ajutorul judecății lor juste, caută să-l ajute, îndemnându-l să-și cultive voința în așa fel încât forța rațiunii să strunească pornirile instinctive, în spiritul principiilor și cerințelor morale.

Autorul insistă mult asupra modestiei:

*„Între virtuți mărîtă e scumpa modestie
A fi stăpîn pe dînsa e mare măiestrie,
Căci stă înconjurată de multe vicii rele".*

Contrariile modestiei sînt îngimfarea, ambiția nesăbuită, grandomania, trufia. I. Popiliu sfătuiește pe cei cuprinși de aceste vicii să asculte din nou îndemnul anticilor:

„Fericiții — a zis Horațiu — de mijloc calca țîn ..."

Pentru ca omul să se mențină consecvent în modestie, trebuie să învingă piedicile ce i se pun în cale:

*„Să fii modest în toate, voiești cu stăruință,
Dar lumea cea șireată e prea cu iscusință ...
Și lumea rea vicleană mereu te tot cirțește,
Mojic ea te declară, ba prost chiar te numește."*

Este criticat și oportunismul, o trăsătură de caracter negativă, pe care o au unii oameni lipsiți de principialitate, care urmărindu-și interesele personale, își schimbă părerile după împrejurări:

*„Ca pleava e mulțimea de oameni pe pămînt
Ce-și schimbă a lor părere ca manta după vînt,
În ochii lor dreptate, pornirea cea curată
Rămin batjocorite ca haina lăpădată.
Cei ce de egoismul mirșav sunt predominîți
Și de moralitate cu totul sînt lipsiți"
.....
„Se află între oameni și-o parte însemnată
Ce vreau ca să servească la doi stăpîni deodată."*

Oportuniștii pot însă ușor aluneca și mai adînc în rătăcirea lor, părăsindu-și convingerile, sentimentele, înstrăinîndu-se de patrie, devenind niște renegați, niște trădători:

*„Mulți după vitejie oștează și se bat
Și nici că au răbdare, curaj adevărat.
Se luptă pentru-o cauză, cu înfocare rară,
Deodată-l vezi că trece în tabăra contrară,
În tabăra în care dușmani numai vedea
Și-alături de dinșii și-arată furia".*

Poetul le recomandă un remediu, pentru a nu ajunge în asemenea degrandante situații:
„Cea mai grea izbîndă e să te învingi pe tine".

Exprimîndu-și părerile despre muncă, o consideră ca „cea mai de frunte și sfîntă datorie", dar să nu devină mijloc de acaparare, de venalitate.

Este criticat arivistul, care „prin fapte drept-nedrepte averea și-o sporește", dar neglijează educația fiilor, care devin certați cu moralitatea.

Sint combătute și alte vicii : zgircenia, lăcomia, risipa, luxul. Iată câteva scene din viața de familie a zgircitului exploatare care, plimbându-se prin curte, vede :

*„Vreo câteva grăunțe împrăștiate jos,
Se umple de minie, devine furios,
Răcnește, face zgomot și dă în servitori
Cu palma și piciorul, pentru că-s prădători”.*

Un dialog între bogătașul zgircit și cerșetor ne va dezvălui și alte fețe ale profilului moral al exploatareului :

CERȘETORUL

*„O soartă nemiloasă averea-mi duse toată
Familia-mi numeroasă în lipse mari înnoată
N-avem îmbrăcăminte, nici bani și nici bucate
Silit sunt a recurge la-a lumii caritate ...”*

BOGATUL :

*„Hai, pleacă, mă slăbește cu plînsetele tale,
Ce crezi că-n punga-mi nu mai e loc pentru parale ?”*

CERȘETORUL :

*„Of, Domnule !” (se roagă smerit bietul străin) :
„Fă-ți milă și pomană și dă-mi cit de pușin”.*

*„AVARUL (se aprinde) : — Calic impertinent !
N-auzi ce-ți zic ? Te cară, hai, pleacă la moment !”*

După această discuție aprinsă „domnul intră-n casă scirbit și iritat. /La ușă cine bate ? — „Intrați / strigă răstit”. Cel care intra era un slujbaș al statului, care îi întinse o listă de subscripții pentru înființarea unui orfelinat. La această cerere, se găsește în dilemă, ar subscrie, ca să-și facă un renume, n-ar subscrie, căci cu banii ce i-ar da pentru ajutorarea orfanilor, mai bine i-ar folosi pentru plăcerile familiei sale. Ca să iasă din încurcătură, îl amină pe slujbaș și se duce să se sfătuiască cu soția, care cu o vervă deplasată, începe cu reproșuri astfel :

*„Pe de-astea să dai banii, calici să pricopsești,
Cînd mie o plăcere ce-ți cer nu-mi împlinești ? !
Mai deunăzi, bărbușele, ți-aduci oare aminte ?
M-am adresat eu ție, rugîndu-te fierbinte,
Să aranjăm odată acas' la noi un bal,
Dar ast-a mea rugare ne puse-n mare val.
Cînd ți-am vorbit de pofta-mi, ai stat nepăsător
Și mi-ai respins tiranic ăst nensemnat favor.
Vrei să ajuți azilul, să nu fii criticat ?
Dă numai balul, frate, și vei fi lăudat !
Pe domnii cei cu vază pe toți îi vom pofti
Și ne-om petrece bine, iar ei le-or preamări !”*

Bărbatul s-a lăsat convins și încep pregătirile febrile pentru un „banchet împreunat cu bal”. Se cheltuiesc sume mari pentru garderoba „damei” și a celor două „damicele”. Atît din sfaturile ei, cit și din molul cum a înțeles să se pregătească pentru banchet și bal, soția și-a dezvoltat aceleași trăsături negative de caracter ca și ale bărbatului și în plus face un lux excesiv de risipitoare vanitoasă, arogantă și îngîmfată.

Autorul, folosind disimularea, punîndu-și masca umilinței, încheie descrierea banchetului cu o reflecție critică :

*„O mică întrebare de mi-o fi iertat :
Cîți răbdători de foame oare s-ar fi săturat,
Cîți părăsiți de soarte, lipsiți de proviant,
Din sumele-nghițite de-acest banchet galant ?”*

Aceeași idee se desprinde din cîteva versuri transmise pe cale orală, din generație în generație¹³:

*„Bine-n casă, bine-afară
Băuturi, mîncări pe masă
La domni mari ...
Dar la noi
Apă, ceapă, usturoi”.*

În același poem *Năcazuri și petreceri*, poetul ne propune să asistăm la o convorbire între soți:

*— „Iubite bărbățele, suntem în carnaval
Și ne-a-nvitat, știi dragă, și pe noi toți la bal,
Vroi-vei să ne ducem, cu fiicele-mpreună,
Să mai uităm necazul, să dăm de voie bună?”*

Soțul nu prea era de acord cu propunerea, bine știind că resursele lor bănești nu vor putea acoperi cheltuielile reclamate de participarea la bal. Dar „scumpa sa cochetă” își continuă perorația, învingînd cerbicia bărbatului. Doamna cu fetele și-au comandat „vest-minte galante și cu șic” și alte impuse de împrejurări, cu bani împrumutați pe cambii, și iată că se duc cu toții la bal.

În finalul „rapsodiei”, poetul reia în dezbatere antagonismul dintre clasele sociale:

*„Între oameni pe pămînt este mare divergență
Mai ales de vom privi modul lor de subzistență.
Sunt două clase extreme, și de clasa cea dintîie
Se țin domnii cei puternici, cu rang și cu avuție;
De clasa a doua se țin niște oameni amărîți
De rang și de avuție fiind cu totul lipsiți.”*

Bogatul cu ranguri înalte este veșnic nesătul:

*„Aibă orice avuție, aibă orice rang și stare
Tot mai mult, mai mult dorește: Lui Alexandru cel Mare
Îi părea că e prea mic globul acest pămîntesc.”*

Contradicțiile se evidențiază și în viața de familie:

*„Copilul cel desmierdat,
Al cutăruia domn mare, cum crește de răsfățat,
Și cum îl scutesc de toate, de soare, de răcoare,
Ca să-i apere viața, dar totuși copilul moare:
Copilul scump și iubit moare, s-a răcit la splină.
Copilul cel de țăran ușor poate să susțină
Frig de douăzeci de grade, deși mizer îmbrăcat.
Nici pâine n-are de-ajuns, dar e bine dezvoltat.
Sărmanul care nu știe ce va să mănînce mine,
Nu se satură de-ajuns, nici din cea mai neagră pîne,
Dar totuși este mai tare și mai puternic în vine
Decît cel ce se nutrește cu delicatose fine.”*

O altă contradicție:

*„Domnișoara cea galantă din strălucitul salon
Cînta în fortepian, îmbrăcată în vizon”,*

¹³ Versuri auzite de la Ana Popiliu, fiica poetului, de către nepoata sa Valeria.

cu toate acestea nu se simte mulțumită, o copleșește tristețea, o podidesc lacrimile, pe cind țărâna îmbrăcată simplu „zice numai în drimboie” un cîntec vesel, deși trăiește „în coliba-întunecoasă, unde este frig și ploale”.

Rapsodia se sfîrșește cu o seamă de sfaturi către cititori. Reamintește acestora că viața este o luptă în care, pentru a ieși învingători, trebuie să asculte de glasul minții, de rațiune și astfel să-și înzestreze sufletul cu virtuți, iar viciile să le înlăture. În maxime metaforice, I. Popiliu spune:

*„În infernul omenesc se luptă alternative:
Bucuria și durerea și din al lumei pahar
Adeseori bem venin, cugetînd că bem nectar,
Care după ce l-ai stors, mult trebuie să suspini.
Hei, că bucuria lumei e o floare între spini,
Ai s-o rumpi cu mare grijă, să fii treaz și serios,
Ca nu cumva să te muște șarpele cel veninos”.*

Modestia era una din virtuțile deosebite, pe care autorul a cultivat-o toată viața. Tot din modestie, ne dezvăluie lupta ce a dus-o cu elaborarea operei sale:

*„Și eu încă, scriind acest operat,
Cu două alternative, încontinuu m-am luptat:
Că avea-va operatul rezultat favoritor,
Merită să deie față cu publicul cetitor? ...
Voiam să-l dau cîteodată focului ca să-l coreag.
Dintre două alternative, competenții să aleagă!”*

Desigur, cititorii au apreciat pozitiv „operatul”, ca o scriere folositoare și înțeleaptă, care îi îndeamnă și îi ajută să găsească calea cea dreaptă, să se unească în luptă cu cei care militează pentru victoria binelui.

Antiteza este utilizată de poet și în poemul *Năcazuri și petreceri*. Din primele versuri, autorul arată că între oamenii necăjiți și cei petrecăreți există o opoziție dialectică, ei avînd idei și atitudini contradictorii despre lume și viață. Cei necăjiți numesc această lume „valea plîngerii”, în timp ce petrecăreții „cărora le suride fericirea”, ar vrea să numească lumea „edenul fericirii”. Autorul nu este de acord cu aceste denumiri, ceea ce rezultă din modul cum îi zugrăvește atît pe unii cit și pe alții. Petrecăreții:

*„Voind dinșii să ajungă la fantastica lor țintă,
Tot mereu se opintesc, încontinuu se frămîntă,
Să-și cîștige voie bună și să-și uite de dureri,
Umblă tot după petreceri, vinează după plăceri.
Ei! dar cînd vreau să alerge pe dorita carieră,
Le prăpune soarta-n cale cîte-o tristă barieră”.*

Precum vedem, scriitorul își asumă rolul de critic față de petrecăreți, iar pentru necăjiți va adopta o atitudine de sfătuitor binevoitor, uzînd în preambul de o mică istorioară.

Mai mulți oameni necăjiți s-au dus la un filosof să-l întrebe „cum să scape de jugul mare și greu”. Spunîndu-și necazurile, fiecare se plîngea că ale lui sînt cele mai greu de suportat. Ascultîndu-i, filosoful le-a dat fiecăruia cîte o cutie în care să-și ascundă necazurile. Cînd toate cutiile au fost astfel aranjate, filosoful le-a propus necăjiților să-și schimbe între ei cutiile, însă nici unul n-a îndrăznit să ia cutia altuia, temîndu-se să nu nimerescă peste necazuri mai grele.

Pentru a răzbi asupra necazurilor, I. Popiliu recomandă lupta rațiunii pentru strunirea simțurilor, modestia, precauțiunea, răbdarea „cu resignațiune”, pînă cînd s-a putea ivi „fericita ocaziune care va să-i mintuiască”, ideologia sa nepermițîndu-i desigur căutarea altor soluții.

Antitetic este prezentat de poet și „amorul”:

*„Ca să zicem ceva nou, va fi destul prin urmare
Să amintim cîteva din efectele-i contrare:
Amorul pre mulți în lume îi fericeste deplin,
Iar pre alții-i torturează și îi umple de suspin;
Pe unii îi înzestrează cu cunună fericită,*

*Iar pe alții îi strivește și îi sfarmă-ntr-o clipită.
La mulți tineri, juni și june le presară-n cale flori,
Atora le umple sinul de al morții reci flori.
Unii juni văd toată lumea în culoarea rozelor,
Iar alți juni și mîndre june se împușcă din amor.
Să rezumăm mai pe scurt: amorul pe bravi încintă,
Iar pre cei lași îi dezgustă... Amorul pre toți i-avîntă
Pîn-la sferele sublime, însă dacă nu griesc,
În prăpastii triviale ușor se rostogolesc".*

Cu ironie, simulînd lauda, poetul critică insistent „amorul din bal”:

*„Așdăd balul este acel lăudat izvor
De unde acum derivă enigmaticul amor ...
Cavalerii și damele doresc să meargă la bal,
Pentru că balul produce amor artificial.
Toți tinerii iubesc balul, pentru ce să nu-l iubească?
În bal au ei ocaziune ca să se însufletească
La fapte mari și nobile și-n expresiuni brilante
Se deprînd, ei conversînd cu junele lor amante.
Că damele iubesc balul, nimenea să nu se mire,
Ele își fac de la bal cea mai mîndră suvenir,
Ceva tainice șoptiri simfesc în inima lor ...
Dar nu știu de unde vin ... de nu cumva din amor ...
Balul este desigur un ce sublim ideal.
Cine să-l poată descrie în mod perfect și real?
Gîngășele domnișoare și sprintenii cavaleri
Saltă-n joc și saltă-n horă și își uită de dureri.
La bal mîndra fericire domnește ca o regină.
Cei ce și-au urit viața, accia la bal să vină
Și vor vedea cum că lumea „valea plîngerii” numită
E presărată cu roze și e foarte strălucită.
Lumea de la bal, vezi bine, fericire, bucurie,
La bal este-n abundență”.*

Ce înseamnă balul pentru sărac; ne spune I. Popiliu fără ironie, subliniind contrastul dintre „abundența fericirii” celor bogați și „schiloda sărăcie, supărarea și năcazul și biata simplitate, de la bal sunt fără milă și cu forța alungate”.

„Să vedem un cavalier, un tânăr prea iscusit” ne invită autorul atunci cînd începe să zugrăvească portretul fizic și moral al filfizonului, revenind iarăși la tonul de ironie. Acest personaj „este de părere cum că dînsul e menit să-și petreacă aici în lume și să fie fericit, care scop vrea să-l ajungă cu orice preț, nesmintit”.

Îngîmfat, plin de sine, îmbrăcat cu lux, se îndrăgostește în așa măsură încît este gata să-și piardă echilibrul psihic.

*„El e mîndru ca Adonis și foarte fin îmbrăcat,
Cu săgeata cea de aur Cupido l-a săgetat [...]
N-are stare și-alinare, n-are pace un minut,
Din acel sublim moment de cînd mîndra și-a văzut.
Lumea toată pentru dînsul e un haos desperat,
El e trist și moros de cînd s-a amoretat;
N-are pace nici în somn.”*

Dezechilibrul său mental este evident în scrisorile sale de dragoste. Iată un fragment: „Scumpă domnișoară, pre tine a te vedea / Înseamnă a te iubi ... Te iubesc viața mea! Fără tine un minut nu voi putea să exist, / Sfirșitul meu fără tine va fi tragic, va fi trist. / Nu pot, nu pot fără tine un moment să mai trăiesc, / Fără de a ta iubire simț că o să nebumesc! / Aibi dar, zînă, îndurare de un june cavalier, / În genunchi îți cer amor, te rog, spune-mi pot să sper? / Mina ta plină de grații o sărut de mii de ori”

Domnișoara, primind înflăcărata scrisoare, o rupe în bucăți pe care le aruncă. Filfizonul ui i-a mai rămas totuși o speranță: întîlnirea de la bal. Se pregătește febril, se îm-

bracă fin, se pomădează, „cu inele se-nzestrează, dintre aceste inele va da unul suvenire scumpei sale damicele. Cavalerul este gata și îmbrăcat în paradă, în vestimente strălucite, pare-ți că l-ai scos din ladă.”

Textul se intrerupe aici, urmarea nu a putut fi găsită. Fragmentul păstrat ne dă totuși dreptul de a aprecia că satira *Năcazuri și petreceri* se alătură celorlalte poezii satirice de care ne-am ocupat, avînd o tematică similară, tratată în spiritul concepției despre lume și viață a lui Ioan Popiliu.

În poemul *Un toast*, Ioan Popiliu a introdus un pasaj în care critică unele moravuri ale tineretului corupt din vremea sa, care erau certați cu purtarea cuviincioasă, neglijînd obligațiile morale și sociale. Pentru îndreptarea acestora, poetul apelează la înțelepciunea filozofului Pitagora care, „(dacă l-ar ierta cumva a morții lege sigură), Să mai vină odată-n lume, hei! în multe ne-ar corege! / Dacă ar merge astăzi dinsul în orice societate, / Și-ar auzi cavalerii vorbind cite verzi-uscate, / Mai ales pe unii tineri, conversînd fără prudență / De a căror vorbe fuge zina buna cuviință, / De s-ar duce el acuma să asculte pe la școale / Și-ar auzi cum studenții înșiră la vorbe goale, / Fără cap și fără coadă, / ba chiar vorbe vițioase; / De s-ar duce să asculte pe nepoatele frumoase / Ale Evei, cînd s-adună laolaltă, povestind, / Chihăind fără-nctare, cite toate născocind. / Auzind pe toți și toate, el ar zice despre ei: / — „Se vede că niciodată nu mi-au fost învățați”.

Poemul mai cuprinde și alte sfaturi moralizatoare. Scriitorul detestă pe „mișei”, pe „răutăcioși”, care sînt „lepra societății” și care folosesc mijlocul de comunicare între oameni, limba, „numai pentru defăimare”, lezînd „onoarea” celor demni și cuviincioși.

În *Lexiconul de conversație* întîlnim cîteva reflecții prin care se condamnă unele abateri de la normele morale. Cîteva exemple:

„Așa este beutura cea mai bună pre pămînt.
Foarte mulți oameni o beau; dînsa are un avînt :
Cînd bei apă, nu porți frică de vițioasa pricină,
Oricîtă apă bei, nu te-mbeți să cazi în tină.”

Lăcomia, goana după îmbogățire se asociază cu alte vicii, nenorocindu-l pe om :

„Aurul e un metal renumit și sclîpătoriu,
Conștiința multora se frînge prin el ușor.”
„Banii sînt un instrument curios și renumit
Cu care poți să te-nalți din nadir chiar în zenit.
Din zenit iar în nadir ușor poți să te scobori,
Fără frică de perichu, să-ți frîngi oasele să mori ...”

În elaborarea acesteilucrări, am fost animați de dorința de a aduce o modestă contribuție la cunoașterea istoriei culturii sălăjene în perioada 1875—1918.

Activitatea literară a lui Ioan Popiliu a satisfăcut în bună măsură setea de cultură a contemporanilor săi, contribuind totodată la ținerea trează a conștiinței naționale a românilor transilvăneni aflați sub o presiune. În același timp, scrierile lui Ioan Popiliu, scoase aici la lumină, ne îndreptătesc să afirmăm că poetul fost pătruns de o înaltă conștiință artistică. El a fost un modest, dar curajos luptător pe frontul luptei pentru emanciparea a poporului român din Transilvania, al luptei pentru dreptate și libertate, un artist-cetățean, cu vigoare ancorat în problemele vitale ale epocii în care a trăit, cînd eforturile românești au culminat prin vigurosul act acuzator al Memorandumului, devenit cunoscut lumii întregi în anul 1892. Autorul poemului *Părînții patriei* poate fi deci considerat ca un precursor al luptelor ulterioare, care au dus la Marea Unire din anul 1918.

IOAN OSIANU

Ioan Popiliu, părinte preocupat ca urmașii lui să devină oameni conștinenți de rostul și destinul lor în lume, le-a cultivat și sentimente nobile, printre care și sentimentul patriotic. Fiii și nepoții lui învățau cu drag poezii de ale sale cu acest conținut. Una din acestea, ajunsă până la noi, este intitulată *Limba mea*, cu o structură facilă, muzicală, ușor de memorizat. Una din fiicele sale, Ana, căsătorită Graur (1886–1972) recita poezii în fața copiilor și nepoților ei, astfel că s-a transmis din generație în generație. Un nepot al Anei a înregistrat-o pe bandă de magnetofon în 1971, cu un an înaintea repausării bunicii sale. Reproducem aici poezia.

LIMBA MEA

*Un cîntec de veselie
Ce s-aude? O cîntare,
De la mîndra ciocîrlie.
Doamne fericită-i ea!
Cînta-și dulce limba sa.
Eu nu sunt privighetoare
Nici pasăre cîntătoare;
Eu sunt copilă română
Și am limba mea străbună
De la Traian cel bătrîn
Păstrată la maica-n sîn.
Maica cînd m-a legănat
Românește mi-a cîntat,
Românește mi-a doinit;*

*Și oriunde m-oi trezi
Limba maicii voi vorbi.
Chiar de-aș trăi zile grele
Nu-mi las limba maicii mele,
Că de m-aș lăsa de ea
Lege sfîntă aș călca
Și strămoșii din țărînă
Mi-ar striga: „— Nu ești română!”
Iar un străin de-ar veni
Și mi-ar zice: „— Vrei să fii
O ființă mai aleasă
Să-ți lași limba ta de-acasă?”
I-aș răspunde: „— Să mă faci împărăteasă,
Nu-mi las limba mea frumoasă!”*

IOAN POPILIU (1851–1918)

(Summary)

The paper presents the life and activity of a forgotten poet from the region of Sălaj. Born in 1851 in the family of the Greek-Catholic priest Vasile Pop and of his wife Maria Nistea, in the village of Cehal near by Tășnad (Satu Mare County), Ioan was named Popiliu by his schoolmaster in order to distinguish him from other pupils bearing the name Pop. After finishing the primary school, he attended the secondary school in Beiuș between 1865 and 1873 and then studied theology in Budapest.

Being ordained in 1877, he preached first in the villages of Sig, Vilcău and then in Marca, where he remained for 41 years.

During his studies, I. Popiliu assimilated a remarkable humanist culture which was completed throughout all his life.

His writings have a critical and obviously moralizing character. Intending his ideas to be more convincing, he appeals to arguments offered by his earlier studies, frequently quoting from the works of outstanding authors like Diogenes, Aesop, Horatio, Ovid, Pitagoras, Seneca and others.

The folklore was one of the writer's concerns, too. As early as in his youth, he was greatly interested in folk literature. Unfortunately, his rich folklore collection referred to in some publications of that time has not been preserved.

Among the readers of Transylvania, Popiliu had a good name as satirical poet at a time when Romanian literary manifestations were hindered by the authorities. This state of affairs forced some gifted writers to look for more auspicious conditions beyond the Carpathians. In this way, I. Popiliu, together with other writers, contributed, with his modest means, to answer to his contemporaries' thirst for culture and at the same time to keep alive the national conscience of the Romanians of Transylvania, living under oppression. The author of the poem *Părinții patriei* (*The Father of the Homeland*) — the most extensive and important of his works — can be viewed as a forerunner of the later struggle that finally led to the Great Union in 1918.

PETRE DULFU. MOMENTE ANIVERSARE

Posibilitatea de tratare și interpretare frecvent utilizată în cercetare, restituirea epistolară, atrage după sine anumite interpătrunderi între demersul istoric și cel de altă natură pentru analizarea evoluției unor elemente ale trecutului material și spiritual autohton.

Avind o valoare informativă precumpănitoare în procesul studierii istoriei moderne și contemporane ca și a fenomenelor de istorie literară, setul de scrisori relevă aspecte din viața și activitatea emitenților și a destinatarilor. Mesajele expediate și recepționate devin astfel nu numai expresia psihologică a epocii și a corespondenților acesteia prin nota de sinceritate ori spontaneitate conținută ci și ilustrarea, într-un fel anume, a sensibilității mediului respectiv. Valorificarea acestor fonduri epistolare se impune astăzi mai ales în contextul în care o serie de factori conduc la impunerea unei sistem tot mai perfecționat tehnic pentru sursele de comunicare și care va putea marginaliza, — fără puțință excluderii definitive —, datul manuscris, corespondența în sine și actele personale din patrimoniul colectiv. Demersurile înmulțite pe acest tărîm în ultimii ani au avut menirea să faciliteze depășirea unui imobilism conexat stării firești ori neavenite de proprietate — de sorginte particulară sau instituțională — din tendința fructificării singulare și izolate a posibilității de redare în circuit științific, cu primordialitate, metodă ce dăunează actului de cercetare și valorificare în ansamblu.

Depistarea altui segment din epistolarul omului de știință și cultură, Petre Dulfu, în fondurile Bibliotecii Centrale de Stat¹ favorizează încercarea prezentă vizînd recreionarea unor momente din viața și activitatea pedagogului-scriitor, cu accentuarea unor date aniversare. Scrisorile restituite astfel² vor susține în final aserțiunile introductive exprimate vizavi de menirea și realizările pe tărîm cultural-științific ale autorului „Isprăvilo lui Păcală”.

Traiectul biografic al acestuia include cele dintîi șase clase de liceu urmate la Baia Mare, fiind premiat în mod constant pentru sirguința denotată. Cantonați la acest moment, facem trimiterea cuvenită la scrisoarea cu nr. XI din anexă, cu ilustrează prin însăși cuvintele prozatorului-poet, aportul mediului de cultură local la îmbogățirea cunoștințelor aspirantului într-ale deprinderii tainelor muzei scrisului cît și asupra posibilităților de a-și extinde talentul creator într-o autentică limbă literară maternă.

Cele trei mesaje cu un asemenea conținut, redată în întregime³, contribuie la sublinierea în literatura epocii a rezonanței paletii de poezii și povestiri populare scrise de Petre Dulfu.

¹ Biblioteca Centrală de Stat, fond St. Georges, arhiva Petre Dulfu, compusă din 26 de piese, donate de Ecaterina P.P. Dulfu în 1945; vezi cota CV/4, în continuare BCS.CV/4.

² vezi corespondența literară în *Acta MP*, 6. 1982, p. 435—442.

³ vezi pozițiile I—III din anexă.

„Părintele” lui Păcală, apărut în 23 de ediții, recunoscut drept urmaș în descendență directă și imediată a lui A. Pann, I. Creangă și P. Ispirescu, cumulează aprecieri pentru truda rodnică și neostoită depusă timp de decenii: membru al Societății Scriitorilor Români din 1 noiembrie 1911, va fi sărbătorit festiv în 1927 la împlinirea a 70 de ani, pentru ca peste puțină vreme să fie omagiat în Țara Silvaniei⁴.

În litera și spiritul celor afirmate pînă acum, ne străduim să punem în circulație o altă parte din fondul documenar existent, și anume, corespondența legată de momentul aniversar menționat⁵. Faptele cuprinse în scrisorile din anexă, a căror analiză detaliată o lăsăm la latitudinea lectorului, intervențiile noastre rezumîndu-se doar la întocmirea notelor explicative, relevă un consens deplin în aprecierea dascălului și literatului din partea generațiilor de pedagogi ajutați să se formeze pe calea educației și spiritualității românești. Recurgem, așadar, la modalitatea restituirii, însoțită de comentarii, conștienți fiind de însemnătatea și viabilitatea istorico-literară a unor atari mesaje scrise în acțiunea de cercetare a trecutului vieții și activității omului de cultură și a patriotului sălăjean, Petre Dulfu.

STELIAN MÎNDRUȚ

ANEXA

4 Decembrie 1899

I. Respectabile Domnule Dulfu

După datorie ar trebui mai întîiu să mă recomand, dar fiindcă recomandăția mea nu vă folosește întru nimic, mă mărginesc numai a vă scrii ceia ce voesc spunându-ve despre mine numai că sunt un preot bătrîn.

Sîptămîna aceasta primîind revista „Albina” Nr. 9 în al cărei comitet de redacție faceți și Dvoastră parte, am citit poesia „Ateul”⁶ Respectabile Domn! Ea citesc în fiecare zi câte ceva; am avut fericirea să citesc multe din scrierile Dvoastre, cari mi-au plăcut foarte mult, dar ve mărturisesc din adîncul sufletului că nu-mi aduc amînte dacă vreo dată am citit o scriere care să-mi placă și să mă satisfacă atît de mult ca această poezie, pentru care-mi permit a vă aduce cele mai sincere și cele mai călduroase felicitări, căci întrînsa am găsit intrunite în tîtă puterea cuvîntului și forma și fondul.

Eu am o idee că în lume nimic nu este fără interes; că chiar cînd un om salută pe altul, aceste o face pentru vreun interes ôre care. Ei bine, dacă mi-am permis a vă adresa această scrisoare, să nu o considerați că o fac pentru vreun interes.

Nu, domnule, căci Dta ești tînăr, eu sunt însă bătrîn; Dta țințesi la viață, eu țințesc spre mormînt; eu sunt preot, Dta ești civil. Dta ești un bărbat cult, iar eu sunt un preot cu puțină cultură; deci cum vedeși, interesul nu poate fi la mijloc, afară de mulțumirea sufletească ce am simțit cînd am citit acea poezie.

⁴ Omagiu profesorului Petre Dulfu, București, 1927, p. 15–28; *Ideia pedagogică-literară, socială*, VII, nr. 3–4, 1927, p. 1–51; *Cultura poporului*, VII, nr. 200, 5 iunie 1927, p. 1; *Meseșul*, II, nr. 4–5, 11 martie 1923, p. 2; *Viața școlară*, VI, nr. 10, 1929, p. 20–21; *Cronica*, I, nr. 14–15, 25 dec. 1936, p. 9; *Veselia* nr. special, 22, 22 mai 1941, p. 1–12.

⁵ Biblioteca „Astra”, M.XXXI 12/7: București, 24 iunie 1927, I. Băilă către H. Petra Petrescu, semnalează că P. Dulfu a devenit membru de onoare al „Astrei”.

⁶ *Albina*, III, nr. 9, 28 nov. 1899, p. 234–235; vezi și Gh. Cardaș, în *Albina*, XXXIX, nr. 17, 1 martie 1936, p. 261.

Așa dar, primesce din partea unui bătrân preot, felicitările cele mai sincere și care se va ruga lui Dumnezeu ca să vă țină sănătos și în totă puterea facultăților până la cele mai adânci bătrâneți, spre a putea contribui la podoaba literaturii românești cu frumoasele și profundele Dvoastră scrieri, pentru binele națiunii și eternizarea numelui Dvoastre.

Deși nu mă cunoașteți și nu vă cunosc personal, totuși îmi permit a mă subscrie ca unul dintre cei mai bine voitori ai Dvoastre.

Pr. V. Popp Economu

Bis. Sf. Vineri Harasca

Biblioteca Centrală de Stat, fond St. Georges, *arhiva Petre Dulfu, CV/4/BCS, CV/4/*.

2. București, 5 Decembrie 1899

Domnule Președinte

Aflând că Societatea Dvoastră are să scotă în 1900 un Almanach Literar⁷, vă trimit și eu legenda alăturată aci ca să o publicați în acel Almanach, dacă veți găsi-o potrivită cu scopul ce urmăriți.

Primiți, ve rog, Domnule Președinte, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

P. DULFU

Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, *mss. 4789*.

3. *Illustre et cher Monsieur*⁸

Pardonnez-moi si je vous écris une simple carte postale mais je suis a *L'Ile de Pouza* (près de Gaeta) détaché ici par deux mois et je suis plein de *travail militaire*. J'ai mille choses à faire mais cela ne m'a pas empêché de lire votre bel ouvrage *Legenda Țiganilor*. Oh, que vous m'avez fait rire! Au contraire vous m'avez presque ému avec votre *Legenda*, celle imprimée dans les *Convorbiri Literare*⁹. Cette dernière je tacherai de traduire et puis, en parlant de vous, je dirais quelque chose de votre *Păcală*, certainement. Mais je tacherai encore car je dois traduire plusieurs pièces. J'ai reçu d'autres livres de la Roumanie mais pas de l'importance de votre qui m'est très chère. Merci donc illustre Monsieur. Croyez-moi, votre dévoué Pier Emilio Bosi, lieutenant 8-ème bersaglieri. Naples.

Illustre Monsieur P. Dulfu, Bukarest (Roumanie), strada Roșca Nr. 2.

/Traducere :/

Illustre și dragă Domnule

Scuzați-mă pentru că v-am scris o carte poștală simplă, dar mă aflu detașat aici la *L'Ile de Poza* (lingă Gaeta), de două luni și sînt în plin *serviciu militar*. Am nenumărate lucruri de făcut dar asta nu m-a putut împiedica să citesc frumoasa Dvoastră lucrare *Legenda Țiganilor*. Oh, ce m-ați putut face să rid! Dimpotrivă, aproape că m-ați mișcat cu a Dvoastră *Legendă*, cea apărută în *Convorbiri Literare*. Mă voi strădui să o traduc pe cea

⁷ Se poate să fi fost vorba de „Almanahul societății de lectură Petru Maior”, Budapesta, 1901, în care P. Dulfu nu figurează.

⁸ Dată aproximativă, între aprilie-septembrie 1900, după efigia cărții poștale ce înfățișează expoziția de igienă de la Neapole.

⁹ *Convorbiri Literare*, XXXIV, nr. 3, 15 martie 1900, p. 197–205.

din urmă, și apoi, discutînd cu Dvoastră, voi spune cîte ceva despre *Păcală*, cu siguranță. Dar mă voi strădui încă, fiindcă va trebui să traduc mai multe piese. Am primit și alte cărți din România, dar fără însemnătatea Dvoastre, care îmi este îndrăgită. Mulțumesc, deci, ilustrațiilor Domnule. Considerați-mă al Dvoastră devotat Pier Emilio Bosi, locotenent la 8 bersaglieri. Neapole.

Ilustrului Domn P. DULFU, București (Romania), strada Roșca Nr. 8.
BCS.CV/4.

4. Administrația Orfelinatului pentru copiii învățătorilor primari din România. Bulevardul I. C. Brătianu, Nr. 2, Buzeu.

Multenerate Dle Dulfu,

În numele colegilor mei din Asociațiunea Învățătorilor, vin a vă aduce felicitări respectuoase, pentru dreapta respătare cu „Bene Merenti” a activității Dvoastre literare și a ve multumimii în același timp cu recunoștință pentru ceea ce ați avut timpul să ne trimiteți și nouă.

Nu de multe zile, Dl. Messner cu care avusesem ocaziunea a mă întâlni, la arătarea mea că ne-ați fost un mare sprijinitor, lauda cu multă căldură înalta valoare pedagogică a unui articol al Dvoastre dintr-un număr trecut al revistei noastre¹⁰. Noi, facem urări călduroase de sănătate și viață lungă pentru îmbogățirea mai departe a literaturii noastre cu lucrări ca cele ce ies din pana Dvoastre; vă urăm fericire, sănătate, viață lungă și pentru binele înveșământului popular, al cărui mare sprijinitor sunteți.

Cu înaltă stimă și venerațiune,

DUMITRAȘCU,

1903, Iunie 6.

BCS.CV/4.

5.

Stimate Domnule Profesor,

Lucrând la redactarea unui „Almanach al școlarilor”¹¹, în genul marilor publicații similare din străinătate, gândul mei aleargă spre fostul și veneratul meu profesor, autorul mult gustatelor „Isprăvi ale lui Păcală” cu rugămintea călduroasă de a-mi face onoarea să-mi trimită un mic autograf cuprinzând o apreciere asupra acestei noi întreprinderi și o fotografie, cari urmează a fi publicate în acest almanach.

De asemenea, îndrănesc a solicita și un articol, o povestire sau o poezie pentru copii.

În adăstare, vă rog să binevoiți a primi mulțumiri călduroase și toată admirația mea.

TEODOR CASTRIȘANU

Breaza—Prahova, 3 Sept. 1923.

BCS.CV/4

6. Prefectura județului Ilfov
Cabinetul prefectului

Stimate Dle Dulfu

În credința că voi adăoga o picătură de mulțumire în sufletul Dv. pentru modul cum ați știut să implantați în sufletul elevilor dragostea de profesorii lor, vă înștiințez că Asociațiunea „Cantina Șerban” din Ilfov, condusă de foștii Dvs. elevi, a depus Societății pentru In-

¹⁰ Am parcurs la Biblioteca universitară clujeană publicațiile pedagogice pentru anul 1903 și nu am găsit articolul respectiv.

¹¹ „Almanachul școlarilor” a apărut abia în anul 1924.

¹² redactor la „Universul copiilor”, vezi și în Omagiu, *op. cit.*, p. 47—56.

vătămint popular românesc din București, una sută mii lei (100.000) în efecte obligațiuni județene și comunale 5%, ca fond inalienabil, pentru ca din venitul lui să se întrețină bursa „Petre Dulfu” creată de Asociațiunea „Cantina Șerban” cu prilejul sărbătoririi Dvs. Societatea pentru învățămînt popular românesc m-a răspuns de primirea acestui fond cu adresa Nr. 22 din 12 sept. 1928. Al Dvs. devotat,

I. GHIȚĂ

12 Sept. 1928.

BCS. CV/4.

7. Societatea Profesorilor Secundari de Pedagogie din România. Persoană morală
Str. Sf. Ecaterina, 2, Nr. 22.

București, 23 Martie 1929

Domnule Profesor,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că pentru meritele Dvs. deosebite în domeniul pedagogiei și culturii poporului, Societatea profesorilor secundari de pedagogie din România prin comitetul seu întrunit la sediu în ziua de 24 Februarie a.c. va proclamat membru de onoare al ei și m-a însărcinat se vă rog a primi această distincțiune ca un respectuos omagiu adus personalității Dvs. și ca un semn de totală încredere în concursul Dvs. la realizarea programului Societății noastre.

Președinte: DUMITRU THEODOSIU¹⁴ Secretar, ss Domniei-Sale Domnului P. DULFU, profesor și literat.

BCS. CV/4.

8. Ateneul Popular „Paradis”
Ploiești, Nr. 70

1929, Aprilie 22.

Stimate Domnule

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că membrii fondatori ai Ateneului Popular „Paradis” din Ploiești, în ședința de la 11 martie 1929, v-a declarat membru de onoare al acestui Ateneu, care e persoană juridică și morală.

În consecință, spreăm că, din prisosul Dvs. de timp și muncă, veți binevoi a oferi o parte în folosul acestei instituții de răspândire a luminei în rândurile masei cele numeroase, dar rămasă în urmă pe linia evoluției sociale, mai ales din punct de vedere cultural.

Aducându-vă la cunoștință că Ateneul Popular „Paradis” are și o foaie de publicație periodică „Cultura Neamului”¹⁵, îndrăsnim a vă ruga să binevoiți a oferi ajutorul Dvs. prețios, atât cu articole de ordin cultural și social cât și cu o eventuală conferință, la data pe care o veți indica dupe ce veți primi din partea noastră datele fixate pentru conferință.

Ateneul are și o bibliotecă; ori ce dar de cărți pentru folosul poporului e primit cu recunoștință.

Președinte, ss

Secretar general, ss.

NB. Vă alăturăm un statut al Ateneului.

Dsale Domnului DULFU PETRE, str. Bateriilor 32, București.

BCS. CV/4.

¹³ *Idem*, p. 45–46, și în *Ideia*, op. cit., p. 6–9.

¹⁴ Omagiu, op. cit., p. 15–28; *Meseșul*, VI, 1930, nr. 24–25, p. 1.

¹⁵ Un fragment din „Povestea României Mari spusă de un soldat” este publicat în *Cultura Neamului*, I, nr. 5, 1 iulie 1929. p. 5.

9. Asociațiunea Elena Doamna
București, Str. Polizu 21.

Mult Stimat Dl. Dulfu

Asociațiunea „Elena Doamna” înființată cu prilejul centenarului neuitatului filantrop G.ral Carol Davilla și ca urmare a pildei dată de el, m-a însărcinat să vă aduc la cunoștință că-n adunarea generală ce s-a ținut pentru votarea Statutelor și Actului constitutiv, ați fost proclamat ca *membru de onoare*, cu un unanim și călduros avânt. Sperăm cu toții că veți fi cu inima alături de noi în opera ce am întreprins și pe care o închinăm ca un prinos de recunoștință memoriei celui ce a lăsat un nume nepieritor.

Primiți, vă rog, asigurarea sentimentelor mele cele mai distinse.

Președintă, MARA MILLER-VERGLY

14 oct. 1930, București.

BCS. CV/4.

10. Societatea pentru protecția copiilor din România. Nr. 1521
Str. Aurel Vlaicu 19. T. 218/52, 234/03

București, 25 Mai 1931.

Domnului Dulfu, Loco

În numele Majestății Sale Regina-Președintă activă a Societății pentru protecția copiilor din România, venim a vă aduce cele mai vii mulțumiri și expresiunea recunoștinței noastre pentru prețiosul concurs pe care ni l-ați dat cu ocazia „Săptămânii Copilului” scriind broșura de propagandă pentru elevi¹⁶.

Bunăvoința cu care ne-ați ajutat va fi pentru noi un nou imbold și o încurajare în înfăptuirea operei de ocrotire a copilului, simțindu-vă alături de noi. Nădăjdindu-ne că și-n viitor ne veți ajuta cu aceeași bunăvoință, vă rugăm a primi expresiunea sentimentelor noastre cele mai alese.

Vicepreședintă, LIA BRAHARU

BCS. CV/4

11. București, 4 Sept. 1932.

Dle Director¹⁷,

Am primit cu multă bucurie tabloul fotografic al membrilor Societății. Vă mulțumesc din inimă pentru această atenție deosebită și vă rog să binevoiți a transmite căldurcase mulțumiri din partea mea și membrilor Societății de lectură, atât pentru tabloul frumos înrămat pe care mi l-au trimis cât și pentru onoarea ce mi-au făcut de a mă alege patron al Societății lor. Voiu păstra pentru totdeauna, ca o plăcută amintire, acest tablou care înfățișează pe membrii actualei Societăți de lectură (P. Dulfu) din Baia Mare cu atât mai mult cu cât el îmi deșteaptă în suflet și amintiri duiosase din trecutul de acum vreo 59 de ani, când eram și eu membru al Societății de lectură a elevilor români de la liceul ungu-resc de atunci din Baia Mare. Biblioteca acelei Societăți mi-a dat prilejul de a putea să

¹⁶ „Povestea unui orfan”, București, 1931, 14 p.

¹⁷ Scrisoare în ciornă; este vorba de Dr. Gh. Hetcou, vezi în *Anuarul Liceului „Gheorghe Șincai” din Baia Mare pe anul școlar 1929--1932*, Baia Mare, 1932, p. 42.

citesc pentru întâia oară scrieri literare românești (de Alecsandri, Bolintineanu, Andrei Mușeșianu, etc.) a căror lectură m-a îndemnat apoi să încerc și eu a scrie în limbă strămoșească.

Drept mulțumire trimit la rândul meu pentru biblioteca de azi a Societății, câte un exemplar din scrierile mele principale. Vă rog să le primiți cu aceeași dragoste cu care le-am trimis.

P. Dulfu

BCS.CV/4.

12.
18 Martie 1933

Scumpe Domnule Profesor,

Am citit cu multă plăcere „Povestea unui orfan” pe care mi-ai trimis-o ieri pentru „Universul Copiilor”.

M-am gândit, însă, că este cu mult mai nimerit a o publica în nr. jubiliar pe care ziarul „Universul” îl va scoate pentru sărbătorirea celor 50 de ani de apariție.¹⁸

Cadrul social pe care l-ai dat povestirii Dtale cu evocarea prefacerilor pe cari le-a putut aduce în viața satelor învățătorimea de felul acelora pe care i-ai format și Dta în mare parte ne-a ispitit să vă cerem autorizația pentru a o publica în nr. jubiliar.

Te rog să ne dai o fotografie cu Dta e cu note biografice pentru a o publica odată cu povestirea. Cu cea mai bună salutare.

Al. Popescu-Necșești¹⁹.

BCSCV/4.

PETRE DULFU. MOMENTS ANNIVERSAIRES

(R e s u m é)

L'auteur présente des aspects moins connus de la vie et l'activité de l'érudit pédagogue Petre Dulfu, personnalité bien connue de la vie culturelle de Sălaj, en insistant surtout sur quelques aspects spécifiques de son activité entre 1899 et 1933. Comme annexes documentaires, on reproduit douze lettres envoyées par et à Petre Dulfu.

¹⁸ vezi în „Universul”, L, nr. 150, 5 iunie 1933, p. 80.

¹⁹ vezi în L. Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea”*, București, 1940, p. 680.

VASILE GOLDIȘ. DESPRE EPOPEEA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL LUI MIHAI VITEAZUL

Moto:

*„...Mihai a fost voivodul care
într-o domnie scurtă, scaldată
în glorie și sînge, în măreție și
durere, a unit sub culele ace-
luias stindard și sub timbrul
aceluias sceptru toate teritoriile
unde bătea un suflet româ-
nesc ...”¹.*

VASILE GOLDIȘ

În activitatea sa didactică și politică Vasile Goldiș (1862—1934) a glorificat personalitățile ilustre din istoria și cultura poporului român, cărora le-a dedicat pagini memorabile.

Un loc aparte îi rezervă el lui Mihai Viteazul, cel care a fost numit astfel „pentru vitejiile sale” și pentru epoca care se va desfășura sub semnul mării lui înfrățiri.

Prezentindu-se situația Țării Românești înainte de urcarea pe tron a lui Mihai, se prezintă că aceasta era într-o stare jalnică: „turcii jefuiau țara în modul cel mai îngrozitor. Nimic nu mai rămăsese sfînt în țară pentru acești păgîni, nimic nu mai era sigur în casa românului”. De aceea, odată ajuns domn, Mihai se hotărî să ridice sabia asupra turcilor și să n-o bage în teacă, pînă ce nu-i va goni din țara sa”².

Sînt reținute și alianțele lui Rudolf al II-lea, regele Ungariei și împăratul Austriei, cu Papa de la Roma, cu Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, și cu Aron Vodă din Moldova, în vederea obținerii de sprijin în lupta antiotomană. De asemenea el menționează momentul începerii acțiunii împotriva turcilor, la 13 noiembrie 1594, cînd toți osmanlii din București au fost uciși: atacurile fulgerătoare ducînd la cucerirea orașelor de pe malurile Dunării și la incursiunea prin Bulgaria, pînă la Adrianopol. După cum, consemnînd atacarea Țării Românești, ca măsură de pedeapsă, de către cei 150 mii de soldați turci, conduși de marele vizir Sinan Pașa, Vasile Goldiș, subliniază că domnitorul român „cu vitejii săi a nimicit oastea turcească și a bătut pe turci atît de cumplit că turcii îl țîn minte pe Mihai pînă astăzi”. E vorba de bătălia de la Călugăreni, de la 13 august 1595, în cursul căreia — notează Goldiș — chiar și steagul cel verde al profetului Mahomed a căzut în mâinile românilor. De asemenea e consemnată și victoria obținută de Mihai la Giurgiu.

Goldiș relatează și despre împrejurarea părăsirii Transilvaniei de către nestatornicul Sigismund Báthory și a venirii la putere aici a vărului său, fostul cardinal Andrei Báthory. De asemenea despre alianța acestuia din urmă cu turcii, înfrîngerea zdrobitoare pe care a suferit-o din partea lui Mihai, la Șelimbăr, în 28 octombrie 1599, fuga sa în secuime și omorîrea lui. Este evocată și scena legendară în care domnitorul român deplinge uciderea adversarului său („săracu popă! săracu popă!”).

¹ *Românul*, X, 1921, nr. 61 (23 martie) p 1; V. Goldiș, *Scrisori social-politice și literare*, ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie de Mircea Popa și Gheorghe Șora, Timișoara, 1976, p. 267—268.

² V. Goldiș, *Istoria patriei (Ungariei), în legătură cu evenimentele epocale din istorie. Pentru școlile populare române*. (Brașov, 1896, p. 52)

După etapa cuceririi Transilvaniei (cu momentul încoronării la Alba Iulia³) se fac referințe la cucerirea Moldovei⁴, aliată, sub Ieremia Movilă, a turcilor și polonilor, ca ultim pas spre înfăptuirea unirii celor trei țări românești (e notat faptul că Ieremia Movilă țintea să-l înalțare pe Mihai Viteazul nu numai din Transilvania dar și din Țara Românească).

În continuare, Goldiș urmărește destinul lui Mihai pînă la capăt: trimiterea „cu gînd viclean”⁵ de către Rudolf (care nu vedea cu ochi buni unirea celor trei țări românești și voia să-și extindă el stăpînirea peste Carpați) a generalului Basta împotriva domnului român, alianța lui cu Basta cu nobilimea ardeleană potrivnică lui Mihai, retragerea voievodului, după înfrîngerea sa de la Mirăslău (28 septembrie 1601), în Țara Românească, unde tronul îi va fi însă ocupat de Simion Movilă, fratele lui Ieremia Movilă. Cu amărăciune se fac referințe la dramaticele încercări ale lui Mihai de a-și recăpăta tronul, ca apoi să se vorbească despre acceptul lui Rudolf ca domnitorul Țării Românești să fie și guvernator al Transilvaniei, despre nimicirea din 3 august 1601, la Guruslău⁶, de către Mihai, a armatei lui Sigismund Báthory (revenit în Transilvania) și, în sfîrșit, tot cu amărăciune scrie despre uciderea, la 9 august 1601, a viteazului voievod de către oamenii lui Basta, pe cîmpul Turzii⁷.

Despre Mihai Viteazul scrie Goldiș și în a sa istorie a Ungariei, dar și în volumul 3 din *Istoria universală*, unde face observația, referitor la alianța domnitorului român cu împăratul Rudolf împotriva turcilor și a lui Andrei Báthory, că prin acest pas a lui Mihai „între și românii în legătură cu mersul general al istoriei universale”⁸. Și tot aici, vorbind despre politica austriacă și maghiară, arată că habsburgii căutau necontenit să unească toate popoarele din imperiu, ca să facă din ele o „monarhie unitară și puternică, dar năzuința

³ Mihai își ridică tabăra de lingă Sibiu și înaintează încet spre Alba Iulia. Prin toate satele și orașele pe unde trecea, locuitorii îl întâmpinau cu daruri, primindu-l cu mare dragoste și entuziasm. În ziua de 1 noiembrie 1599 Mihai își face intrarea triumfală în capitala de atunci a Transilvaniei. De la porțile orașului pînă la reședința domnească, de amîndouă părțile drumului stăteau înșuruiți ostașii pe mai multe rânduri, în spatele cărora se îngrămădeau mulțimile poporului. Descrierea alaiului domnesc transmisă prin pana unui contemporan, îl prezintă pe Mihai călare pe un cal roșu, purtînd o tunică albă, pe deasupra o mantie de aceeași culoare; pe cap purta cunoscuta căciulă cu pene de cocor prinsă într-o copcă de aur; la brîu îi atîrna sabia bătută în rubine și împodobită cu aur. Opt slujitori frumoși îmbrăcați purtau opt cai cu șele și frîiele bogat împodobite, urmați de trîmbițași și lăutari ce cîntau din viori. Urmau boierii și căpitani, călări, apoi lungile șiruri de ostași. De o parte și de alta a domnului erau purtate steagurile cucerite la Șelimbăr, plecate spre pămînt, ca simbol al supunerii Transilvaniei (Vezi V. Goldiș, *Monumentul lui Mihai Viteazul, în Românul*, X, 1921, nr. 61 (23 martie/ p. 1. Nescmnat; Șt. Pascu, *Pietre de temelie din trecut pentru vremurile de astăzi*, Cluj, 1967, p. 56—57; Gh. Șora, *Un erou și un martir: Mihai Viteazul, în Telegraful român*, 133, nr. 33—34 (1 septembrie) p. 1—2.

⁴ Vezi Ștefan Pascu, op. cit. p. 52—53.

⁵ V. Goldiș, *Istoria patriei (Ungariei) în legătură cu evenimentele epocale din istorie. Pentru școalele populare române*, Brașov, 1896, p. 68.

⁶ Prin victoria de la Gurăslău Mihai era din nou domn al Țării Românești și stăpînea Transilvania. El s-a dovedit încă odată marele căpitan și neînfricatul ostaș. Era ultima sa bătălie pentru unire.

⁷ Uciderea lui Mihai nu i-au putut înmormînta faptele și faima. Contemporanii l-au socotit cel mai vrednic de glorie dintre principii vremii. Pentru urmași a fost una dintre marile personalități ale istoriei poporului român, înfăptuitorul imperativelor naționale — independența și unitatea.

„... Mihai a fost voievodul care într-o domnie scurtă, scaldată în glorie și sînge, în măreție și durere, a reunit sub cutele aceluiași stîndard și sub timbrul aceluiași sceptru toate teritoriile unde bătea un suflet românesc. Acțiunea făcută atunci de Mihai a săpat în piatră drepturile și aspirațiile românești pe care nimic nu le-a mai putut șterge, nici urgia vremurilor, nici tirania asupritorilor, nici valurile de sînge ce au încercat să inee conștiința sufletului românesc”.

„Idealul național s-a dezvoltat și a crescut în patria gravată de sabia voievodului Mihai; dorurile românilor și drepturilor lor imprescriptibile s-au precizat prin secole și astăzi, după noi și imense sacrificii, avem marea Românie întregită, visată și realizată altădată, pentru scurtă vreme de marele nostru domnitor...” (V. Goldiș *Monumentul lui Mihai Viteazul, în Românul*, X, 1921, nr. 61, (23 martie) p. 1. Nescmnat.

⁸ V. Goldiș, *Istoria universală pentru școalele secundare*. 3. Evul nou, Brașov, 1897, p. 58.

popoarelor era să-și păstreze individualitatea lor proprie și independența lor⁹. Fascinat de personalitatea lui Mihai Viteazul¹⁰, Goldiș se referă pe larg în *Istoria universală* la biografia și familia sa. Consemnează că a fost fiul lui Pătrașcu-Vodă, că a deținut funcția de ban al Craiovei, relatează despre încercarea de asasinare a lui de către Alexandru Bogdan, despre fuga la Constantinopol, unde, cu ajutorul unui unchi al său capătă din mina sultanului steagul și sabia, semnele domniei¹¹. „Astfel — notează Goldiș — pe la sfârșitul anului 1593 Mihai intra ca domn în Muntenia”¹¹.

În ce privește luptele cu turcii, în *Istoria universală* a lui Vasile Goldiș, acțiunile lui Mihai sint prezentate ca rapide, electrizante, nimicitoare, puse sub semnul unei cauze drepte. Din cauza cenzurii desigur, nu se insistă prea mult asupra realizării primei uniri a țărilor române, înfăptuitorul ei apare însă în toată măreția sa¹². E evidențiat și rolul lui de pavăză a lumii răsăritene și apărător al civilizației europene. În ce privește pieirea lui Mihai, ea e pusă de Goldiș nu pe seama unor greșeli ale domnitorului român, ci ca o consecință a faptelor sale mari ce i-au atras ura dușmanilor (în acest context, reiese rolul marilor puteri în urzirea de comploturi și în lezarea libertății popoarelor mici).

Din paginile consacrate de Goldiș lui Mihai Viteazul în *Istoria universală* se degajează ideea că, deși eroul a fost trădat și ucis, cauza lui a rămas un fel sfânt pentru români¹³.

Figura marelui domn îl va preocupa pe Goldiș și dincolo de manualele sale școlare, pină după primul război mondial. Făcînd în nr.122 din 1911, al *Românului*¹⁴, un bilanț al operei lui Nicolae Iorga, la aniversarea a 40 de ani de viață ai acestuia, cărturarul ardelean profită de ocazie pentru a se referi din nou la Mihai Viteazul, scoțînd în evidență faptul că românii, în timpul domniei lui au trăit vremuri de vitejie, dar și de durere, iscată de uciderea sa mișească. Referindu-se la moartea eroului, autorul articolului dă de înțeles (idee, în epocă, de incontestabilă actualitate) că nu trebuie să se aibă încredere în cuvîntul împăraților și al trădătorilor de orice fel.

În cuvîntarea solemnă rostită la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, Goldiș va evoca, de asemenea (era și firesc), figura lui Mihai Viteazul și unirea tuturor românilor pe care brațul lui puternic a îndeplinit-o în numele libertății și dreptății. Deși fapta sa — arată cu acest prilej Goldiș — a durat doar o clipă, ea a rămas vie în conștiința poporului român și a tuturor domnitorilor români care, după el, vor încerca să-i urmeze exemplul. Și în același timp, prin tot ce a realizat, Mihai a uimit Europa acelor vremi și i-a îngrozit pe dușmani¹⁵.

Cînd, în 1921, se înființează la București un comitet central pentru stringerea de fonduri necesare ridicării unui monument în memoria lui Mihai Viteazul la Turda sau Alba Iulia, Goldiș face parte din acesta. În mare măsură din inițiativa lui și a soției sale, Elena Goldiș, se organizează la Arad o suită de spectacole de teatru, serbări și concerte destinate acestui scop¹⁶. Totodată *Românul* popularizează acțiunea comitetului de la București. În acest sens apare în ziarul arădean¹⁷ (nr. 61, 1929) un articol al lui Goldiș, care referindu-se la Mihai Viteazul („una din figurile cele mai pure și mai glorioase ale întregii noastre istorii naționale”) și la unirea celor trei țări românești de către el, subliniază că acest act a fost o etapă calitativ nouă a unui proces istoric îndelungat, la capătul căruia s-a constituit statul național unitar român modern. Existența permanentă a ideii unității naționale — arată

⁹ *Ibidem*, p. 97.

¹⁰ „Ardealul cu munții, cu apele și codrii lui fremecători îl cunoaște și își amintește cu drag și acuma bărbăteasca figură a voievodului. Ardealul îl evocă mișcat, căci ce înseamnă secole pentru eternitatea codrilor uriași de piatră? Cîmpurile transilvănene au primit cu mîndrie să proiecteze umbra viteazului dezrobitor. Apele Ardealului i-au reflectat imaginea eroică și i-au răcorit calul în undele lor reci și curate. Alba Iulia sclipitoare de bucurie l-a primit printre zidurile ei și i-a făcut o primie triumfală în care lacrimile se amestecau cu uralele celui mai cald entuziasm...” (*Românul*, X, 1921, nr. 61, (23 martie) p. 1. Nesemnat.

¹¹ V. Goldiș, *Istoria universală* ... 3, 1897, p. 60.

¹² V. Goldiș, *Scrieri social-politice și literare*, ... p. 267—268.

¹³ *Românul*, I 1911, nr. 122 (5/18 iunie) p. 1—3.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ V. Goldiș, *Discursuri rostite în preajma unirii și la Asociațiunea culturală, „Astra” București, 1928*, p. 13.

¹⁶ *Românul*, X, 1921, nr. 59, (20 martie), p. 3; nr. 68 (31 martie) p. 3; nr. 69 (1 aprilie), p. 3; nr. 70 (2 aprilie), p. 3.

¹⁷ *Idem*, X, 1921, nr. 61 (23 martie), p. 1.

Goldiș — a fost făclie nestinsă, ce a luminat prin secole. Opera lui Mihai Viteazul a reflectat o fază anume, cea medievală, a drumului spre împlinirea ei politică, purtând ca atare, amprentele timpului. În același articol se mai subliniază că domnitorul român s-a impus ca una din personalitățile remarcabile ale scenei politice și militare europene, numeroase mărturii atestând prețuirea contemporanilor pentru perspicacele om politic, ca și pentru neînfricatul conducător de oști. Făuritor, chiar dacă pentru scurt timp, de tară românească unită, Mihai Viteazul — aprecia Goldiș — a avut ferma convingere că și-a făcut datoria față de urmași, în sensul că acela care a trăit fie și numai o clipă sub soarele libertății nu mai poate trăi sub asuprire. „Acțiunea făcută atunci de Mihai — se scrie în articol — a săpat în piatră drepturile și aspirațiile românești pe care nimic nu le-a mai putut șterge, nici urgia vremurilor, nici tirania asupritorilor, nici valurile de sînge, ce au încercat să ineece conștiința sufletului românesc”¹⁸. Pentru Vasile Goldiș, Mihai Viteazul este cel mai de seamă domnitor al nostru din tot Evul mediu, nu numai prin faptele sale de arme, dar și prin această idee nobilă de a uni țările române, ca și prin rolul pe care și l-a asumat de apărător al lumii creștine în fața pericolului otoman. Crezându-se învingători cînd eroul a fost ucis mișelește, dușmanii săi erau de fapt niște învinși. Mihai a străbătut veacurile — arată Goldiș — fiindcă a intruchipat două dintre idealurile cele mai scumpe poporului nostru: libertatea și unitatea sa. Într-o vreme cînd dominația străină cunoștea forme mereu mai grave, punînd sub semnul întrebării însuși dreptul țării, cîștigat cu atîta greutate, de a se cîrmui în cele dinlăuntru potrivit legilor și valorilor sale, viteazul domnitor, în deplin consens cu cei pe care îi conducea, a ridicat steagul luptei de eliberare. Și rînd pe rînd oștile dușmane au fost biruite, Mihai unînd într-un timp fulgător de rapid, toate țările românești sub domnia sa. Consemnînd că eroul avea planuri mari și în perspectivă, dar destinul i-a fost potrivnic, Goldiș subliniază faptul că, și în aceste condiții, înfăptuirea pe care a realizat-o a fost epocală și minți luminate ale contemporaneității i-au înțeles valoarea.

Nu am putea încheia referințele noastre privitoare la cultul lui Vasile Goldiș, pentru Mihai Viteazul fără a apela și la unele manuscrise, foarte semnificative din acest punct de vedere. Astfel, într-unul dintre ele e descrisă cu talent și pasiune bătălia de la Călugăreni¹⁹, apreciată drept episod dîntro-o mai lungă și dificilă campanie antiotomană care și-a avut începutul în revolta contra stăpînirii turcești în toamna lui 1594 și se va încheia în toamna anului următor, cu lupta de la Giurgiu. Pe plan românesc, această bătălie — aprecia Goldiș — a dus la înlăturarea jugului turcesc. Poarta dîndu-și seama că nu poate comite abuzuri fără ca acestea să nu se întoarcă împotriva ei înșiși. Pe un plan mai larg european, Călugărenii semnifică una din marile bătălii ale lumii, care a oferit creștinătății un răgaz, turcii fiind deocamdată constrînși să renunțe la planurile lor de expansiune spre centrul Europei.

Campania din 1594—1595 a prilejuit — mai nota Goldiș — afirmarea uneia dintre cele mai impresionante personalități militare din secolul al XVI-lea. Mihai Viteazul — observă istoricul transilvănean — reprezintă o apariție singulară, în sensul că e vorba de cineva care anterior avusese preocupări cu totul străine de arta militară, dar care, a ajuns în fruntea unei armate, acționează cu o siguranță uimitoare, nu comite pe plan strategic nici o greșeală, manevrează în chip ideal pe cîmpul de bătăie, acțiunile sale sînt rapide, deciziile de o rară promptitudine. Referindu-se în mod direct la lupta de la Călugăreni, Goldiș relevă spiritul ofensiv, ca predominant în ceea ce privește partea română, legînd această afirmație și de relevarea obiectivului pe care Mihai Viteazul și-l stabilise imediat înainte, anume dezorganizarea sistemului militar pe care turcii și-l creaseră de-a lungul Dunării.

E reținută și minuțiozitatea cu care domnitorul român a pregătit ducerea luptei incluzînd, în primul rînd, alegerea locului dezavantajos pentru adversar, favorabil pentru români. De asemenea, inspirată idee de a ataca avangarda turcească în ceasul zdrobitor, cînd aceasta încă se odihnea (lovitura aceasta îl dezvăluie în întregime pe Mihai Viteazul, conducătorul militar, om de acțiune, adept al ofensivei, al atacului prin surpriză, caracteristică de întîlnit în toate campaniile sale). În totul domnul Țării Românești — arată Goldiș — a acționat astfel încît nici o clipă să nu piardă inițiativa ca lupta să se desfășoare după cum și cînd dorea el și nu comandantul oștirii turcești, Sinan Pașa. La Călugăreni, el s-a dovedit o personalitate explozivă, aprigă, dominînd evenimentele și oamenii, subordonînd voinței sale voința altora.

¹⁸ *Ibidem*. Articolul este reprodus fragmentar în V. Goldiș, *Scrieri social-politice și literare* (...), p. 267—268.

¹⁹ V. Goldiș, *Mihai Bravul*, (manuscris înedit), în arhiva Maria Luțai din Arad, p. 6—7.

Consemnând faptul că în această bătălie, Mihai Viteazul s-a bizuit pe oastea țării, Goldiș face, totodată, pertinenta observație că inclusiv pentru a însuși luptătorilor săi îndrăzneala atât de necesară într-o confruntare cu un dușman numeros, domnitorul a ales varianta atacului.

Analiza întreprinsă de Vasile Goldiș, se arată, neîndoios, de o mare profunzime și subtilitate.

În manuscrisele sale inedite găsim și considerații nu mai puțin originale și profunde asupra luptei de la Șelimbăr²⁰, plasată, de asemenea, de istoricul transilvănean, printre marile bătălii din istoria omenirii. Și aceasta nu numai ca eveniment în sine, ci și prin aceea că reprezintă ca o împletire între actul politic de mare finețe și cel militar. În campania din anul 1599 — arată Goldiș — se poate vedea cu claritate ce rol important poate juca inteligența politică și diplomatică într-un conflict armat (istoricul ardelean se referă la masacrea de către Mihai a intențiilor sale, prin purtarea de abile tratative cu Andrei Báthory, Moldova, polonezi și turci), și cum războiul înseamnă continuarea unei politici (în cazul dat: de unificare a țărilor române), cu alte mijloace. Cît privește latura militară, e reținută pregătirea (din nou) în amănunțime (și în strict secret), după toate regulile, a purtării campaniei și ducerea ei la îndeplinire în chip magistral. Marșul lui Mihai spre Șelimbăr — reliefează Goldiș — e fulgător, strategia utilizată — ireproșabilă.

Între manuscrisele intelectualului ardelean găsim referințe și la lupta de la Guruslău (de lângă Zalău), din 3 august 1601, calificată de el drept ultima mare bătălie pentru unire (căci, prin victoria strălucită obținută aici împotriva principelui Sigismund Báthory, se deschide posibilitatea refacerii unității politice a țărilor române). Se cuvine reținută precizarea făcută de Goldiș că această bătălie a reprezentat una purtată între două coaliții. De asemenea aprecierea lui Mihai Viteazul drept un al doilea Alexandru Macedon.

Astfel a înțeles Vasile Goldiș să analizeze figura aceluia ce a întrupat și a transmis peste veacuri un simbol și o idee, ideea unității și demnității naționale, care a însoțit și însuflețit mereu poporul român în neîntrerupta-i lucrare asupra lui însuși. La moartea lui Aurel Vlaicu, în 1913 Goldiș, ridicînd tristul eveniment la semnificația aceluiași sfîrșit de unitate națională scria aceste tulburătoare cuvinte: „În schimb pentru trupul lui Mihai Viteazul ce zace în țărîna cîmpiei de la Turda am dat Țării Românești trupul lui Aurel Vlaicu. Armata română și geniul român împreunate sînt acum prin vibrarea pămîntului românesc ce trece de la un trup la altul”²¹.

Un om deosebit prin gîndire și faptă — așa ni-l prezintă Vasile Goldiș pe Mihai Viteazul — cel ce cuceri independența țării sale și realizează, cel dintîi, unirea, sub o singură cîrmuire, a celor trei țări românești.

GHEORGHE ȘORA

²⁰ V. Goldiș, *Mihai Viteazul la Guruslău — ultima bătălie pentru unire* Arad, 1921, în Arhiva Costică Blănaru, Arad, fila 9. Manuscris inedit.

²¹ *Aurel Vlaicu mort*, în *Românul*, III, 1913, nr. 190 (1/14 septembrie), p. 2.

VASILE GOLDIS ÜBER DIE RUMÄNISCHEN EPOPÖE IN DER ZEIT MICHAELS DES TAPFEREN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser wiedergibt die Beschäftigung Vasile Goldiş' (1862–1934) für das Sein und Wirken des namhaftesten rumänischen Heerschers des Mittelalters, Michael der Tapfere (1593–1601). Voller Bewunderung verfolgt Vasile Goldiş den vom großen Wojewoden zurückgelegten politischen Weg bis an dessen Ende: seine Thronbesteigung, die Bündnisse mit dem österreichischen Kaiser Rudolf II., dem Fürsten Transsilvaniens, Sigismund von Báthory, mit den Polen; die Vereinigung der drei rumänischen Fürstentümer am 1. November 1600 in Karlsburg (Alba Iulia/Gyulafehérvár); die grossen Türkenschlachten bei Călugăreni (23 August 1595), mit Andreas Báthory bei Schellenberg (Şelimbăr, 28 Oktober 1599) neben Hermannstadt in Siebenbürgen, mit General Georg Basta bei Mirăslău neben Aiud (18 September 1600) und bei Guruslău neben Zălau (3 August 1601) sowie die Ermordung des rumänischen Fürsten. Einen besonderen Platz erhielt der triumphale Einzug Michaels des Tapferen in Karlsburg, seine Krönung und die erste Vereinigung der rumänischen Länder im Jahr 1600. Zum Schluß weist Vasile Goldiş darauf hin, daß der Söldnergeneral Georg Basta, von eigenen Ambitionen geblendet, am 19 August 1601 im Militärlager bei Turda die Ermordung Michaels in die Wege leitet. Michael der Tapfere blieb jedoch für Jahrhunderte das Symbol der nationalen Einheit der Rumänen, die am 1 Dezember 1918 verwirklicht wurde.

Multer iubitori de cultură le este cunoscută figura profesorului Ioan Goron. Pentru caracterul său integru și de elită, merită să fie pomenit printre îndrumătorii de valoare a spiritului românesc din această zonă unde a trăit și a muncit.

S-a născut din glia străbunelor plaiuri sălăjene la 25 noiembrie 1892 în comuna Gilgău, județul Sălaj, dintr-o familie cu vechi tradiții cărturărești, tatăl său fiind preot și învățător.¹ Studiile elementare le-a făcut în satul natal Gilgău, iar cele liceale la Liceul de stat maghiar din Dej. A fost un elev bun la învățătură, minte iscusită și fire meditativă. De fapt a promovat toate clasele cu calificativul „foarte bine”, iar bacalaureatul l-a susținut în data de 6 iunie 1911 cu „eminență”.

Ar fi vrut să urmeze Politehnica, dar tatăl său care avea un singur fecior era de altă părere. Tradiția familială și sfaturile tatălui său îl determină ca în toamna anului 1911 să se înscrie la Institutul Andreian din Sibiu. Hărnicia și ambiția îi caracterizează viața de student. Termină Institutul Andreian în primăvara anului 1915 cu rezultate remarcabile.

La terminarea studiilor universitare, furtuna neagră a primului război mondial era în plină dezlănțuire. Tînărul absolut, bărbat vrednic și credincios cauzei române, consideră că e dator să participe efectiv la lupta de eliberare națională a românilor ardeleni, oferindu-și ajutorul „în calitate de mobilizat la diferite spitale”².

Dragostea lui față de patrie și neam s-a format și cimentat încă din anii copilăriei petrecuți la Gilgău.

Din mărturisirile fostului magistrat și avocat Dr. P. Micu din Ileanda, prieten cu familia Goron, precum și din mărturiile sătenilor, se desprinde faptul „că vechea casă a acestuia pe vremuri era un adevărat club pentru inteligența română de pe Valea Someșului. Aici, se țineau toate adunările românilor cu caracter cultural și politic din jur și uneori din întregul județ. Se citeau gazete, cărți și reviste, se discutau probleme naționale arzătoare, se comentau evenimente politice de interes național și local. Deasemenea se organizau adevărate cenecluri literare la care participau învățători, avocați, preoți, țărani și meseriași. Elevi veniți din Gherla și Năsăud declamau poezii din marii noștri clasici, iar tinerimea din Gilgău sub conducerea învățătorului prezentau piese de teatru sau spectacole folclorice. Era o adevărată paradă a portului popular din zonă. Toată lumea purta tricolorul românesc pe piept”³.

De fapt comuna Gilgău așezată fiind la loc de răspîntie a căilor de comunicație era centru administrativ și cultural destul de important al

¹ *Îndrumător bisericesc* — 1980, p. 281—285 (Arhiepiscopia Ortodoxă română a Vadului și Clujului), Cluj-Napoca

² *Viața ilustrată*, nr. 2, 1942, p. 3.

³ Scrisoare olografă în posesia autorului.

fostului județ Someș. La unele adunări cu caracter politico-cultural și electoral participa și fostul memorandist Dr. Teodor Mihali mare luptător pentru cauza românilor din Transilvania, vice-președinte al adunării de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918.

„După o îndelungată noapte istorică, petrecută în cătușe și gemete, în lacrimi și răbufniri năpraznice, mîngăiate și călăuzite însă neconținut de setea speranței, împilații veacurilor izbutiseră să ajungă ziua cea mare a înlăturării lanțurilor și a proclamării libertății visate de înaintași”⁴.

Furtunosul an 1918 a răscolit și înlăturat rînduieli nedrepte și-a făcut să învingă ceea ce trebuia să învingă. Înălțătoarea zi de 1 Decembrie 1918 a fost visată și așteptată cu multă ardoare și de sătenii Gilgăului care printre reprezentanții lor la Marea Unire de la Alba-Iulia l-au delegat și pe inimosul lor cărturar. Marile evenimente istorice din 1918 demonstrează în modul cel mai categoric că Marea Unire a fost rezultatul luptei hotărîte a celor mai largi mase populare, a fost un act de profundă dreptate socială.

Reîntors de la Alba-Iulia depune o intensă muncă politico-organizatorică și cultural educativă în spiritul noilor rînduieli sociale.

Din 24 februarie 1919 pînă la 1 octombrie 1928 a funcționat ca preot și învățător în Gilgău.

Prin tot ceea ce a făcut s-a dovedit un mare animator și propagator al științei de carte în rîndul sătenilor. Cunoștea temeinic legile statului pe care le făcea înțelese de către săteni, dar mai ales cunoștea legile pămîntului și tradițiile. Punea mare accent pe cunoașterea istoriei neamului nostru, a trecutului său glorios. Era convins de ideea că neamul nostru românesc s-a menținut prin viforul veacurilor atît de vitrege, numai grație puterii sale de rezistență care s-a manifestat printr-o neclintită iubire a limbii, portului, obiceiurilor, cîntecelor și credinței sale. Aceste „arme” cu care neamul nostru s-a menținut, erau păstrate și cultivate cu pricepere și răbdare de către Ioan Goron în rîndurile concetățenilor săi, tineri și vîrstnici. A fost o cinste pentru satul nostru. Medicul din sat, Dr. Wettenstein Oszkar (Bard Oszkar) de neam străin, prieten și traducător din Lucian Blaga, om cu vederi largi, îl aprecia atît de mult pe Ioan Goron, încît se legase de el cu o prietenie caldă și sinceră, „lui își deschidea sufletul și-l avea ca tovarăș de discuții în clipele de răgaz”⁵.

Între timp rămîne văduv cu trei copii. În viața lui n-a adunat comori. Singura lui comoară erau cei trei copii, Ioan, Lucica și Remus, pe care cu tact și răbdare i-a crescut în spiritul cultului fafă de neam și patrie, fafă de muncă, toți realizîndu-se în viață în mod strălucit.

La 1 octombrie 1928 este chemat la Academia Teologică din Cluj lăsînd la Gilgău vatra pămîntescă și consătenii săi dragi cu care a întretinut și pe mai departe raporturi amicale, sprijinindu-i mai cu seamă în ctitoria noi biserici.

La Cluj a îndeplinit pe rînd mai multe funcții ecleziastice, mai importantă fiind cea de consilier referent la secția culturală a Episcopiei Clujului, iar în toamna anului 1940 și funcția de profesor la respectiva Academie

⁴ V. Netea, *O zi din istoria Transilvaniei*, București, 1970, p. 156.

⁵ *Viața ilustrată*, nr. 2, 1942, p. 5.

predind cursul de Apologetică. Între timp își luase și licența în filosofie la Universitatea din Cluj. Din dorința de a avea o vastă cultură spirituală, urmează și cursul la Facultatea de Drept.

În calitatea sa de profesor a dat dovadă de vaste cunoștințe filozofice și istorice, avînd multă originalitate în predarea cursului său. „Nici o dată nu cerea studenților să facă mai mult decît el însuși făcea. Arma lui era bunătatea și iertarea. Credea că fiecare om poate fi îndreptat cu vorba bună, fără mijloace de constrîngere. Suflet bun și plin de tact în toate faptele sale dobîndise dragostea și încrederea tuturor”⁶.

Activitatea lui Ioan Goron a fost bogată și rodnică și în publicistică. „Avînd pasiunea muncii cărturărești începînd din 1929 numele lui era mereu prezent în coloanele publicațiilor *Renășterea* și *Viața ilustrată*. Începînd din 1942 pînă la sfîrșitul vieții a fost editor și redactor responsabil la revista „*Viața ilustrată*”⁷. Articolele și studiile sale abordează o vastă problemă dovedindu-l un cărturar de o vastă cultură și informație clasică și de specialitate. Prin profunzimea ideilor, prin limbajul ales folosit de autor” scrisul său limpede, adînc, entuziast, sprinten, hotărît și totdeauna răspunzînd unei trebuințe reale rămîne o pagină strălucită în publicistica noastră”⁸. Lucrările sale destul de modeste ca înfățișare” sînt adevărate giuvaere de gîndire și limbă neaoș românească”⁹.

Ioan Goron a fost și un priceput traducător. În 1924 pe cînd participa la niște activități specifice profesiei sale, la Cluj frecventa cu regularitate și teatrul. Într-un din zile la Teatrul maghiar se juca o piesă de teatru românească tradusă de el, spectacol la care participa și traducătorul. Bucuria succesului a fost formidabilă. Are și traduceri din limba maghiară mai cu seamă din Jókai Mor și Petőfi Sándor¹⁰. De fapt Ioan Goron stăpînea temeinic și tainele limbii maghiare.

A murit la 10 ianuarie 1943 și este înmormîntat la Gilgău. Moartea i-a cutremurat pe toți, dar mai ales pe locuitorii Gilgăului și ai așezărilor din jurul acestui sat, care l-au cunoscut și apreciat pentru tot ce a făcut. Avea doar 51 de ani, puțini la număr dar intens trăiți, cu realizări bogate care i-au înscris cu cinste numele în istoria culturii acestor meleaguri.

LIVIU SUCIU

⁶ *Ibidem*, p. 4—5.

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*, p. 12—13.

⁹ *Ibidem*, p. 14

¹⁰ A se vedea lucrarea A. Réthy—L. Váczy, *Magyar Iradalom Románul* (1830—1970), București, 1983.

IOAN GORON — LEHRER, REDAKTEUR UND VERFASSER**(Zusammenfassung)**

Der Mittelschullehrer wurde 1892 am 25-ten November in der Dorf Gilgäu (Gem. Gilgäu ; Bez. Sălaj) in einer Familie von Intellektuellen geboren. Die Volksschule besucht er in seinem Geburtsdorf, das Lyzeum in Dej, wo er sein Studium mit „*eminent*“ beendet. Danach besucht er das Theologische Andreianische Institut von Sibiu (Hermanstadt), das er in 1915 mit bemerkenswert Ergebnisse beendet.

Der würdige und der rumänischen Sache treuer Mann, nimmt in der Krieg der Nationalvervollständigen teil. Das grosse Ereignis vom 1 Dezember 1918 wurde von den Leute aus Gilgäu mit Inbrun erwartet. Als Vertreter den Dorfbewohner von Gilgäu zur Grossen National Versammlung von Alba Iulia (1 Dezember 1918), wurde der gelehrte Ioan Goron delegiert.

Er starb am 10ten Januar 1943 und wurde in Gilgäu begraben. Er war nur 51 Jahre alt, hat also wenig aber intensiv gelebt, mit reichen Ergebnissen die seinen Namen in die Geschichte der Kultur dessen Region mit Ehre eingeschrieben hat.

ETNOGRAFIE TOPONIMIE ONOMASTICĂ

UN RITUAL DE FERTILITATE ȘI DE ÎNȚIERE ÎN ZONA GHERLA

În conglomeratul de informații de care ne izbim zilnic uităm, uneori, ceea ce este esențial și, de asemenea, interesant în evoluția culturii și civilizației umane: cultura populară — inepuizabila sursă etică și morală, cea care a menținut în echilibru sute de ani coeziunea între generații.

Abundența riturilor oferă o perspectivă artistică dar și una psihosocială în explicarea modului sinuos al evoluției societății omenesti pentru că mitul reprezintă „una din cele mai vechi stări culturale ale minții omenesti”¹. Înainte de a-și explica lumea cu fenomenele ei pe baza unor experiențe care au generat legi, omul ancestral și-a creat un univers propriu bazat pe dihotomiile bine/rău, frumos/urât, util/inutil făurind, în felul acesta, o îmbinare structurală complexă a întregii sale vieți. De aici va deriva, așa cum specifică Mircea Eliade „realitatea extrem de complexă a mitului”. Mai mult decât atât, privind mitul sub aspect diacronic putem constata interferența diverselor categorii, care atrage după sine modificări în structură dar și în mesaj. Importantă este, astfel, cunoașterea mitului, atât sincron cît și diacronic.

Am menționat aceste aspecte teoretice pentru a se înțelege dificultatea întâmpinată în încercarea de investigare a unui ritual de fertilitate din satul Țop (azi Pădureni), comuna Mintiu-Gherlii, cunoscut sub numele de „Împănatul boului”, o manifestare care și-a modificat mult sensul devenind spectacol și antrenînd întregul sat, adunîndu-i la vatră, acasă, pe tinerii plecați la oraș.

Puțin menționat de literatura de specialitate, obiceiul a mai fost studiat de Traian Gherman al cărui articol „Sărbătoarea boului sau boul ferecat”² insistă asupra frecvenței obiceiului, amintind și Țopul fără să furnizeze vreun aspect legat de obicei. Această afirmație ne interesează datorită stabilirii coordonatelor diacronice și sincronice ale ritualului, implicînd și mai mult necesitatea comunicării, a solidarității menite să salveze valori inestimabile ale culturii noastre. „Împănatul boului” — cunoscut astfel în zona discutată — este un obicei care a dispărut din multe sate sau, dacă a fost menținut ori dacă a fost implantat în sate învecinate, a suferit mutații atît la nivelul semnificatului cît și la nivelul semnificatului. Așa s-a întîmplat cu acest obicei adus din Țop în Mintiu-Gherlii, unde nu exista și unde s-a modificat în funcție de condițiile sociale noi impuse de o comună influențată de mediul urban, în care folclorul este aproape inexistent sau puternic poluat.

Asistînd la acest spectacol în Mintiu-Gherlii, am rămas impresionată de bogăția semnificațiilor ritualului, care merită să fie descifrat. O perspectivă comparatistă se naște în momentul în care se cunoaște vechiul

¹ V. Kernbach, *Miturile esențiale*, București, 1978, p. 5.

² Tr. German, în *Marisia*, 1979, 9, p. 599 sqq.

obicei adus din Țop. Pe acesta am încercat să-l reconstituim în urma informațiilor primite de la Pop Ana de 68 de ani care mai locuiește în sat³. Bazându-ne pe chestionarul aplicat am constatat că desfășurarea ritualului, în tinerețea informatoarei, era mult diferit față de cel actual. Se păstrează totuși, câteva momente esențiale asupra cărora vom insista cu altă ocazie, dat fiind faptul că în desfășurare apar elemente noi care sînt, probabil, influențe ale altor sate în care s-a mai păstrat obiceiul.

Sărbătoarea se desfășura la Rusalii și avea ca protagonistă ceata de tineri, fete și feciori, care începeau pregătirile cu o săptămînă înainte. Atunci se alegea „gazda” de la care se lua boul. În săptămîna respectivă tinerii „se prindeau” să-i lucreze gazdei cîte o zi din săptămîna strînsului recoltei, săptămîna secerișului. Ceata „se rînduia” în săptămîna dinaintea evenimentului și avea în frunte doi flăcăi frunțași numiți „chizeși” care se ocupau de toate problemele „administrative”: organizarea spectacolului, recompensa pentru lăutari, masa pentru participanți. Din sat se mai aduceau doi boi tineri, „doi juncalăi”, aleși după frumusețea lor. Ritualul se desfășura, așadar în jurul a trei boi — unul ajuns la maturitate și ceilalți doi tineri, spre deosebire de ceea ce are loc azi cînd nu există decît un bou și trei cai.

Desfășurarea propriu-zisă începea în sîmbăta Rusaliilor și se termina în săptămîna următoare, marți dimineața. În tot acest timp participanții erau implicați în atmosfera creată, avînd rolurile bine determinate.

Derularea faptică este următoarea:

Sîmbătă după-masă feciorii și fetele se duceau pe cîmp să culeagă „pana boului”, o floare de culoare „rozosină”. Planta face parte din flora spontană fiind răspîndită în finețele din zonă. Este tufoasă, cu tulpini ascendente ajungînd pînă la 50 cm., acoperite cu frunze sesile și obișnuit lanceolate, cu flori de culoare roz-liliachiu, corola fiind gamopetală. Planta este cunoscută sub denumirea științifică de „*Polygala major*” face parte din familia „*Polygalaceae*” și mai apare sub denumirea populară de „iarbă-lăptoasă”⁴.

Pe drum veselia era în toi. Se spuneau glume, se cînta, se chiuia. Ajunși în cîmpul de la marginea satului, tinerii culegeau mai ales „pana boului” dar și alte flori caracteristice anotimpului. În timp ce culegeau florile continuau glumele și cînteccele, era mare veselie și bucurie cu gîndul la evenimentul pentru care se pregăteau, dar nimeni nu îndrăznea să spună sau să amintească ceva deosebit și legat de acest eveniment. Adunatul florilor continua mult timp pînă se reușea să se asigure atîtea cît era considerat ca necesar și nu mai mult pentru a nu se face risipă și „pagubă” sau a se călca pajiștea din care se culegeau florile. Era o întîlnire tinerească și dura pînă spre seară, mult după apusul soarelui, cînd grupurile de feciori și fete se întorceau în sat și se duceau fiecare pe la casele lor.

Duminică dimineața, în timp ce „fetele mergeau la biserică” băieții adunau de prin sat flori cultivate în grădină, „petele” (panglici), „clopoțai” căutau prin lăzile de zestre ale bunicii și mamelor „leped’eele” (cuver-

³ Inf. Pop Ana; 68 ani, Pădureni, nr. 54, comuna Mintiu Gherlii, jud. Cluj

⁴ I. Todor, *Mic atlas de plante din flora Republicii Socialiste România*, București 1968, p. 178.

turile) cele mai frumos țesute și ștergarele cu alesături cu care trebuia să fie împodobiți boii. Acestea erau duse la un alt fruntaș al satului care avea fecior sau fată (deci tânăr „nenuntit”). Aici se realiza o mare parte din ritual. Duminică după-masă se face „Pana” la casa „cu tin’ereț” unde se adunau fetele și feciorii, ceata deci, condusă de „chizeși”.

„Pana”, respectiv podoaba care urma să fie pusă pe fruntea celui mai frumos bou, ales deja, se realiza astfel: pe o nua de alun, suficient de groasă, îndoită sub forma literei „U”, literă ale cărei extremități erau prinse într-o altă vergea, se aranjau buchete de flori, predominante fiind cele specifice („pana boului”), panglici și clopoței astfel încît aspectul final este reprezentativ: un disc solar, bogat realizat prin florile sfîrșitului de primăvară, care va fi așezat pe fruntea bouului matur. Pana astfel terminată era păstrată pînă luni la prînz în șură. În timpul acestei munci artisanale se spuneau glume, strigături, se juca, se cînta, fără a exista ceva anume, propriu numai acestui moment sărbătoresc.

Lunea dimineața se făceau toate pregătirile pentru punctul culminant. Se împletea o coadă groasă „cît două mîini”, fetele pregăteau mîncarea și băutura.

La amiazi „să împăna bou”. Ceata se ducea la casa „cu tin’ereț” iar „t’izcșii” cu gazda care puneau la dispoziție boul îl aduceau pe acesta la familia stabilită pentru sărbătorire, însoțit fiind pe uliță de cet’erași.

Boul era împodobit punîndu-i-se pe spate verința cea mai frumoasă. Peste „leped’eu”, de la ceafă, de-a lungul spinării, se fixa coada făcută „din iarba grasă”, coadă care urma linia coloanei vertebrale continuîndu-se pînă la extremitatea inferioară a cozii. În final se așeza, sprijinită de coarne „pana” — discul floral. În timp ce „se împăna boul”, tinerii „chiuiou” (informatoarea nu-și amintește cu precizie strigăturile). Oamenii din sat se adunau și „era plin de lume, gîin’ est’ i că-i sabd’ia-mpăratului”. Între timp se încingea și jocul la care participa întregul alai al satului.

Tot acum erau împodobiți și ceilalți doi boi tineri, dar cu verințe și ștergare, fără a li se așeza pe frunte discul floral. De coarne se prindeau cîteva mănunchiuri de flori, panglici și clopoței. Odată terminate pregătirile alaiul pornea spre gazda de la care boul fusese împrumutat, unde se desfășura jocul și unde era loc pentru toți cei adunați.

Ordinea participanților în alai era bine stabilită: în frunte se afla boul matur urmat de ceilalți doi, conduși de cei doi „t’zeși”. Se rînduiau apoi „cet’erașii”, „ficioarii” și „fet’le” iar la sfîrșit oamenii din sat. Era, deci, o sărbătoare a tinerilor, a hărniciei, a vigoriei și a vitalității. Pe drum tinerii jucau și chiuiau. Dintre strigăturile vechi s-a mai păstrat și aceasta, specifică momentului:

„Pana trebuie udată / Cu apă d’i la Calău, / Cu jinars d’in făgădău, / Cu apa d’i la Caba, / Cu jinars d’i la Malca.”

Calău și *Caba* sînt numele posesorilor unor fîntîni din sat, iar *Malca* era crișmărița satului.

Drumul se termina cînd ajungeau la gazdă și cînd, înainte de a intra în curte, feciorii adresau cuvinte de laudă și respect pentru fruntașul satului dar și versuri ironice care țineau fetele:

*Deș’ ide gazdă porta / Să intrăm cu bou’n curte / Și fet’ile să-l sărui-
t’e. / Și ficioarii l-or lua / Și cu fet’ile-or juca / Pă gazdă l-om lăuda, / Să mai*

Ție bou'-n sat / Să n'i-l deie d'e-mpănat / C-om mai mre la săpat. / Să n'i-l deie cătră zori / La fet'e și la ficiori / Ca să-și facă sărbători. / Noi pana i uăm lua / Cu fet'ile uăm juca. / Noi bou' i l-om plăt'i / Și cu lucru l-om servi. / La gazdă i-am mulțămît / Că bou' n'i l-o servit / Și noi bin'e i-am plăt'it. / Șie gazda sanătos / Să mai Ție bou frumos. / Și la anu' care vin'e / N'e-nîl'n'im iară cu bine. ||"

Porțile se deschideau și, în curtea largă, aranjată sărbătorește, intra întreg alaiul. În ritmul muzicii li se luau boilor podoabele. Pana era ținută de o pereche de tineri. Participanții se retrăgeau la marginile curții și boii mai tineri erau duși în „ploată”. Boul matur, fără podoabe, avea un statut deosebit. Una din fetele de măritat îi dădea „să bea” o fele de jinars cu o fele de apă”, după care era lăsat liber prin curte. Sub efectul alcoolului, boul se agita învîrtindu-se, lovind cu coarnele. Acesta era un moment de maximă încordare pentru că fetele de măritat urmau să-și arate destoinicia și curajul. Ele încercau să prindă boul de coarne și să-l determine să se liniștească. Cea care putea să treacă proba se mărita în acel an și foarte curînd.

După ce boul „era stăpînit” de o fată „se băga în grajd să se liniștească” prin acțiunea unui descîntec la care se foloseau nouă cărbuni stînși în cana cu apa n'e-ncepută”. Nu ni s-au dat amănunte despre descîntec.

Începe apoi jocul penii, realizat de ceata de tineri. Rolul principal în joc îl avea pana care era transmisă, pe rînd, tuturor tinerilor, la intervale scurte, astfel încît fiecare pereche de tineri să o joace. De fiecare dată, în jurul „penii”, erau intercalați patru băieți și patru fete care țineau discul cu o mîină și făceau pași dubli, legănați. Remarcăm poziția penci care se păstrează în plan vertical dar și linia curbă închisă a dansatorilor, specifică horelor românești. Există și o melodie numită „Jocu' boului”. În timpul dansului se strigau numeroase chiuitori, adresate mai ales fetelor, care stîrneau hazul și întrețineau buna dispoziție a comunității. Una dintre ele era :

„Cine n-a juca pana / Aia nu s-a mărita. / Și pana trebe jucată / Și gurița sărutată. / Noi pana uăm juca / Și noi mîn'i n'i-om mărita. ||"

După ce pana era jucată de toți tinerii participanți, era pusă în „cui” șurii, pînă la anu', la anu' pun'em alta.” Pana era semn de mîndrie pentru cel în șura căruia era lăsată, era o modalitate de laudă adusă de către colectivitate celui mai harnic om din sat.

După jocul penii începea masa la care erau aduse bucate de către fetele din sat. Și cu acest prilej tinerele își demonstau și priceperea în problemele gospodăriei, întrecîndu-se în a realiza cele mai gustoase și mai aspectuoase feluri de mîncare. De obicei, acelea care aduceau mîncarea și cinsteau cu cina și ceterașii, nu trebuiau să plătească.

Jocul dura pînă marți dimineața, uneori pînă miercurea. Fetele și feciorii erau îmbrăcați în sobrul port someșan pe care îl purtau cu multă naturalețe și care dădea satului un aspect deosebit, de sărbătoare precum și multă eleganță sugerată de îmbinarea culorilor fundamentale alb/negru. Broderia realizată în cruci, cu motive geometrice și mai rar florale, broderia în tăietură sau în „ferești”, cea executată „la un fir” sau „peste

fire” precum și „crețul simplu” împodobeau hainele de sărbătoare împletind bunul-gust cu măiestria și cu distincția.

Feciorii purtau „chemeși, cioareci și laibere” iar fetele „rot’ii, șurțuri, tapălăji cu colțuri și coz cu pet’ele”.

Obiceiul descris are rădăcini istorice profunde din punct de vedere al semnificației lor încadrându-se, sub anumite aspecte, în diverse teme mitice. Vom încerca să abordăm câteva dintre acestea bazându-ne pe strădania unor cercetători de elită și, în același timp, să aducem în discuție și părerea noastră privind similitudinea obiceiului cu a altor ritualuri răspândite în întreaga lume.

Pornim de la ideea că ritualul are două implicații determinante:

1. Are rol de ritual de fertilitate strâns legat de cultul solar.

Argumente :

a) Se desfășoară primăvara, data oscilând între lunile aprilie și jumătatea lunii iunie, în funcție de sărbătoarea Rusaliilor.

b) Este folosit un animal esențial în tracțiune, sprijinul permanent în activitățile agrare. (Probabil că inițial era întrebuințat taurul ca reprezentant al forței, curajului și fecundității).

c) Prin forma ei, pana, se aseamăna cu un disc solar la răsărit (roz-purpuriu).

d) În versurile de mulțumire aduse gazdei pentru boul împrumutat este amintită recolta bogată, hârnicia și veselia. În conținutul celorlalte strigături se amintește de stropitul „penii” nu atât pentru purificare, cât mai ales pentru fertilizare.

e) Ritualul este condus de tineri capabili să întemeieze familiei noi cu rol de a asigura viitorul comunității rurale.

2. Rolul de ritual de inițiere este relevat de faptul că actanții sînt fetele de măritat, aflate, deci, într-un moment decisiv al vieții, al căror rol este de a captura animalul pentru a dovedi îndemînare și forță necesare trecerii într-o altă categorie cu o mai mare responsabilitate socială, situație similară inițierii feciorilor în alte împrejurări. Mai notăm că o parte din ritual se desfășoară la o casă cu tînăr „nenuntit”.

Importanța sărbătorii de primăvară descrisă este incontestabilă, primind valori universale datorită unor puncte comune cu ritualuri similare. Ne vom referi, pentru început, la capitolul «Voievodul Dragoș și „vînătoarea rituală”» din lucrarea lui Mircea Eliade „De la Zamolxis la Gengis-Han”⁵. Firește capitolul are o destinație distinctă, insistîndu-se asupra unor explicații de ordin cosmogonic, înscriindu-se în fenomenele mitice la nivelul macrocosmosului. Reluînd, însă, argumentele și adaptîndu-le microcosmosului, nucleului lumii arhaice — comunitatea rurală, se demonstrează importanța ritualului analizat. Dacă, în cadrul temei mitice a „vînătorii rituale”, animalul (zimbru, taur, cerb) „face posibil începutul unei noi realități istorice”⁶, el devine, în situația noastră, reprezentantul „unui anumit tip de inițiere”⁷. Ne-am explicat similitudinea cu „vînătoa-

⁵ M. Eliade, *De la Zamolxis la Genghis-Han*, București, 1980.

⁶ M. Eliade, *op. cit.*, p. 145

⁷ Idem, p. 162.

rea rituală” propunând ca aspect comparativ prinderea bouului agitat de către fetele de măritat. Rămîne evidentă nuanța inițiativă a momentului. „Animalul (...) este cel care descoperă soluția unei situații aparent fără ieșire, el este cel care operează ruptura într-o lume închisă și deci face posibilă trecerea la un alt mod de existență superior”⁸.

Exemplele menționate de ilustrul savant reflectă și alte posibile deschideri. Caracterul solar al cerbului aflat nu numai în ipostaza victimei ci și în cea a perechii are, considerăm, interpretări legate de fertilitate implicând astfel și statutul „boului împănât”. De altfel, însuși M. Eliade, afirmă că cerbul mai este numit, în partea meridională a Europei, „bou sălbatic”⁹.

Rădăcinile ancestrale ale ritualului pot fi găsite și în explicațiile cercetătorului Traian Herseni¹⁰ a cărui lucrare oferă prețioase informații legate de „ceata de feciori” care avea însemnătate deosebită în organizarea unor manifestări cu caracter agrar. Diversele măști animaliere, apariția și semnificația lor aveau înrîurire asupra recoltei din anul care urma.

De la ritualurile autohtone vom pătrunde în lumea civilizațiilor străvechi menționînd cîteva obiceiuri al căror substrat pune în valoare sensul și vechimea sărbătorii de la Țop.

„Boul împănât” apare în grandoarea sa desprins din desenele egiptene ancestrale unde discul solar este specific pentru Hathor — vaca cerească¹¹.

Boul, vaca, taurul reprezintă figuri esențiale în majoritatea ritualurilor care au ca rezultată plenitudinea, bogăția, opulența. La fel este idolatrizat în Egipt boul Hapi sau Apis la Memfis care s-ar fi născut din fecundarea unei vaci de către o rază de soare. Alături de aceștia este întîlnit taurul Aton. Divinități ca Dionysos sau Osiris iau și ele înfățișarea amintită. Tot în Egipt s-a păstrat legenda soarelui, cu chip de vițel de aur¹².

Lucrarea lui J. G. Frazer, „Creanga de aur”, este o sursă de referință datorită numeroaselor exemple puse la dispoziția marelui public. Astfel, în nordul Europei „taurul este o întruchipare obișnuită a spiritului grîului”¹³.

La greci și romani boul era reprezentant al zeului recoltei¹⁴. Același lucru este întîlnit în Africa. În America Latină exista Zeița Porumbului împodobită cu pene care sugerau știuleții plantei. La fel ca și boul transilvănean și ea era purtată pe ulițele satului realizînd o modalitate de a revărsa belșug peste tot¹⁵.

Printre alte elemente analizate în cadrul discuției noastre, am amintit de întrebuițarea unei cozi de iarbă. Semnalarea acestui aspect ni se pare necesară. Coada reprezintă o parte principală a animalului. Ea devine un simbol în comunitățile ancestrale. Așa, de pildă, în Guineea, boilor

⁸ Idem, p. 164

⁹ Idem, p. 150

¹⁰ Tr. Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească*, Cluj-Napoca, 1977

¹¹ M. E. Matie, *Miturile Egiptului antic*, București, 1958, p. 17.

¹² *Ibidem*

¹³ J. G. Frazer, *Creanga de aur*, București, 1980, IV, p. 8

¹⁴ *Ibidem*, p. 8—9

¹⁵ *Ibidem*, p. 250 sqq

participanți la ritualul de fertilitate, urma să li se taie cozile. Dacă acestea nu erau tăiate dintr-o singură lovitură, anul respectiv aducea doar nenorociri¹⁶.

De asemenea, în religia mithraică există momentul reprezentativ când, împuns de zeul Mithra cu un cuțit, din rana taurului curg spice nu sînge și însăși coada este un mănunchi de spice¹⁷.

În Roma antică un rol principal în binecuvîntarea recoltei îl avea calul căruia i se tăia coada, se alerga cu ea pînă la casa regelui astfel încît picăturile de sînge să cadă și pe dalele ornamentale ale palatului aducînd bogăția (ritualul de primăvară)¹⁸.

Aderăm la opinia savantului legată de simbolul cozii în care, se credea că se află „puterea dătătoare de rod”¹⁹ a spiritului recoltei.

Coada de „iarbă grasă” a „boului împănat” ne sugerează și ea forță dar și bogăție.

Boul este întilnit în sărbătorile de primăvară ale unor popoare din Asia (China, India). Răspîndirea și simbolul său este, în general, în strînsă relație cu încrederea omului într-o recoltă mai bună, care să-i asigure existența.

În cele expuse succint am încercat să reconstituim și să aducem modeste considerații asupra unui obicei agrar care, credem, trebuie să fi avut un areal de răspîndire mult mai larg decît zona transilvană. Presupunem acest fapt datorită similitudinilor constatate care nu sînt simple speculații.

La fel ca toate fenomenele de cultură și civilizație populară și „Împănatul boului” merită întreaga atenție atîta timp cit încîntă multiple valențe socio-psihologice care pot fi explicate înscriindu-se astfel în civilizația universală.

FELICIA CHIFOR

UN RITUEL DE FERTILITÉ ET D'INITIATION DANS LA RÉGION DE GHERLA

(R e s u m é)

L'article présente quelques aspects socio-psychologique et ethnographique concernant le rituel de fertilité et d'initiation du village Țop (Pădureni) du département de Cluj connu sous le nom „Le boeuf fleuri”.

Nous avons décrit cette ancienne réalité culturelle analysant la manière de déroulement, les fonctions sociales et les implications mythiques.

Le rituel avait lieu au printemps, afin d'amener d'une riche récolte. Le rôle principal était joué par le boeuf — le représentant de la force — le groupe de jeunes, garçons et jeunes filles, qui avait l'âge de se marier.

Les symboles relevés sont similaires à d'autres nombreux rituels dans le monde entier.

L'article propose la possibilité de la comparaison démontrant les racines ancestrales et universelles du rituel.

¹⁶ *Ibidem*, p. 11

¹⁷ *Ibidem*, p. 11—12.

¹⁸ *Ibidem*, p. 32

¹⁹ *Ibidem*

Bibliografie orientativă

1. Constantin, Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, Editura Cartea românească, București, 1985.
2. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981.
3. Fochi, Adrian, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Editura Minerva, colecția „Universitas”, București, 1979.
4. Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1983.
5. Lévi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, Editura politică, București, 1978.

CU PRIVIRE LA CÎNTECUL EPIC EROIC DIN CULEGERILE MANUSCRISE ALE LUI IOAN POP RETEGANUL

Ion Pop Reteganul, folcloristul cel mai fecund al Ardealului, cel care a pus pentru prima dată la noi problema adunării și conservării întregului folclor românesc, a intuit de timpuriu necesitatea unei arhive folclorice la români. Chiar și o investigare de suprafață a culegerilor de folclor — impresionante prin volum și tematică — permit constatarea unei demarcații pe care I. Pop Reteganul o face între modul de a culege folclorul în proză de cel al folclorului în versuri. Însăși aria culegerilor lui Reteganul reflectă această concepție. Astfel, dacă lirica populară s-a mărginit mai mult la părțile nordice și de sud-est ale Transilvaniei, (folcloristul fiind „un precursor al monografiilor cu arii restrânse”)¹, basmele și poveștile sale se bucură în schimb de o arie mai largă, în scopul de a oferi „o icoană cit mai completă, a sufletului poporului nostru”². Dacă culegerile sale în proză au cunoscut în anii din urmă intrarea în patrimoniul culturii românești prin ediția de înaltă ținută a *Poveștilor ardelenesti* îngrijită de V. Netea³, culegerile de lirică și poezie epică populară ale lui I. Pop Reteganul sînt încă vitregite sub aspectul valorificării. Ne-am propus o primă investigație a cîntecului epic eroic avînd, în vedere manuscrisele sale aflate la Biblioteca Academiei R. S. R. (*Cîntece bătrînești din Ardeal*; *Cîntece voinicești*, nr. inv. 4524); Arhivele Statului din Sibiu (*Balade populare* mss. varia I. 220; *Balade*, varia, I 363; *Cîntece voinicești* mss. varia. I. 344), Biblioteca „ASTRA” Sibiu (*Balade*, Cutia LIII, 21.30). Culegerile provin din zona Munților Apuseni, Bistrița-Năsăud, Cluj și sudul Maramureșului. Majoritatea cîntecelor poartă indicația informatorilor sau a corespondenților, printre cei mai cunoscuți numărîndu-se învățătorul St. Țarină (Păucinești, Hunedoara) N. Trîmbițoiu (Grădiște); Ioan Gozman (din Bădăcin — Sălaj), George Brătianu (din Vama — Oaș); Iuliu Bugnariu (Hordou — Năsăud); Gheorghe Hatoș (din Cițcău-Someș), preotul I. Crăciunaș (Ciubanca — Someș). Prin peregrinările sale Reteganul a întîlnit și țărani precum Vasile Cupșia din Strîmbu, posesor al unei adevărate enciclopedii de literatură populară.

Am identificat în culegerile manuscrise amintite peste 40 de tipuri de cîntece epice, din care nu lipsesc tipurile reprezentative pentru Transilvania: *Sora Todosia*, *Ilinca Șandrului*, *Vălean*, *Corbea*, *Sora otrăvini fratele*, *Ghiță*, *Cătănuță*, *Nevasta vîndută*, *Soacra rea* ș. a., prezente la Reteganul într-un număr apreciabil de variante.

¹ I. Mușlea, *Ion Pop Reteganul folclorist*, în *Cercetări etnografice și de folclor*, I, București, 1971, p. 180.

² I. Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul*, București, 1935, p. 120.

³ Colecția *Ediții critice de folclor*, București 1986.

În rîndurile de mai jos vom lua în considerare doar cîntecul epic eroic oprindu-ne asupra unor aspecte particulare ale variantelor caracteristice părții de nord-vest al Transilvaniei.

Nu întîmplător am așezat în fruntea tipurilor de haiduci din culegerile la care ne referim balada lui Pinte (tip 111), cu spațiu firesc și origine în nordul Transilvaniei. Preocupat îndeaproape de figura legendară a haiducului Pinte, folcloristul adună cu perseverența pasiunii sale de culegător, tradiții în proză sau în versuri, variante care au circulat în comunele Cărpiniș, Grădiște, Sîncel și Tătirlăua, publicîndu-le în *Gazeta Transilvaniei* în anul 1898⁴. Continuînd investigația și în alte comune ca Micăsasa, Strîmbul, Șatra Pinteii folcloristul tipărește în același an la Brașov o broșură închinată acestui erou: *Pinte Viteazul. Tradiții, legende și schițe istorice*. Despre figura istorică a haiducului erou I. Pop Reteganul nota esențialul într-o formulă lapidară: „Pinte se prăvălea asupra bogăților, îi jefuia și ajuta pe săraci”. Folcloristul a fost impresionat de intensitatea sentimentului de recunoștință a poporului față de omul Pinte, a cărui amintire trăia atît de viu în conștiința informatorilor. Lupta haiducului (originar din Măgocea) cu stăpînirea austro-ungară se confundă cu însăși lupta poporului român împotriva asupririi naționale. Poate tocmai această forță de penetrație a faptelor de vitejie ale lui Pinte l-au determinat pe harnicul culegător de folclor să se preocupe în mod special de tradiția acestui personaj istoric.

Transmisă sub forma unei narațiuni în versuri, lipsită de fabulos, apropiindu-se de stilul „jurnalului oral”, balada a cunoscut o largă răspîndire în special în părțile de baștină ale eroului. Documentele aflate în arhiva din Baia Mare atestă viața tumultoasă a haiducului, care a trăit pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, într-o epocă de plină dezvoltare a imperiului austro-ungar⁵. Manuscrisul *Cîntece bătrînești*, cuprinde și o impresionantă variantă prin lungimea ei (595 de versuri)⁶. Culeasă la N. Trîmbiționiu din Grădiște, balada, o adevărată epopee în versuri acordă prioritate descrierii realiste a eroului sau a faptelor sale vitejești. Iată de pildă scena organizării cetei sale haiducești: „*Din a lui sat / El a adunat / Voinici de portat / Haiduci la luptat / Și frumos la săd, viteji pe care îi învățată personal „Și la sărituri / Și la puscături / Și la aruncare / Preste apa mare”*. Intriga o constituie în această variantă conflictul dintre bogătanul Balint, „mare mișel” din satul Bretea. Pinte, care-l duce legat pe Balint în tabăra haiducilor îl întreabă din ce trăiește bogatul. Răspunsul descrie amănunțit birul greu, insuportabil care apasă poporul: „*Vara iau căpșuni / Și purcei de-i buni / Iau și zeciuală / Din cinci oi o meulă / Din zece vaci bune / Una lor rămîne / Iar din zece capre / Brînză a patra parte / Din zece găște grase / Una lor pre masă*”. Documentul social al birului, ce se continuă astfel pe un număr mare de versuri, conține în final o sinteză a tuturor obligațiilor țăranilor români față de

⁴ Ion Pop Reteganul, *Ceva despre Pinte Viteazul*, în *Gazeta Transilvaniei* XI, nr. 103, 1989, p. 1–5; nr. 108, p. 1–6; nr. 13, p. 1–5; nr. 118, p. 1–5; nr. 124, id. 1–7.

⁵ R. Niculescu, în *Revista de folclor*, VII, 1962, p. 58–61.

⁶ *Cîntece bătrînești*, Mss. B. A. R. S. R.; nr. inv. 4524 (piesă nr. 137).

cei avuți: *Iară lucrul lor / E-a românilor / Românilor / Români le ară / Le duc lemne-n cară / Români le grapă / Români le sapă / Români cosesc / Români-mblătesc / Lucrul lor-l găță / Fără nici o plată*. Balada se încheie moralizator cu eliberarea lui Balint: „*Acum poți turna / La moșia ta / Dară ce-ai făcut / Să nu faci mai mult / Iobagii să nu bați / Dijmă să nu luați*”.

Culegerile lui Reteganul cuprind și variante în care doar începutul amintește de erou, continuarea țesăturii epice reprezentînd o contaminare cu balada lui Corbea (tip. 88). Ne referim la numerele 37, 38, 39 din manuscrisul *Cîntece bătrînești*. Pîntea este închis fie la Baia Mare (37,) fie la Băița (38, 39), fie singur sau împreună cu Stan Ungureanu. Din închisoare se salvează, fie cu ajutorul murgului năzdrăvan (38,) fie prin intermediul „Mamei murgului”. Din Mică-Șasa Reteganul a cules o baladă despre sfîrșitul voinicului erou⁷. Haiducul trist, îndururat, care nici „nu bea nici nu mănîncă” își întîlnește voinicii în codru și-i trimite la Baia „după vin, pită și sare”, cîntecul fiind foarte apropiat de variantele maramureșene⁸. Voinicii acceptă să plece doar cu condiția dezvăluirii secretului morții lui Pîntea. Taina consta în a trage în „subsuară” sau „în furcuța pieptului” ca un glonț făcut din „Trei fire de grîu sfințite / Într-un plumbuț de argint”. Ajunși la Baia, voinicii sînt înconjurați de panduri și eliberați cu prețul trădării lui Pîntea. Într-o notă a unei variante intitulate *Horea lui Pîntea Viteazul*⁹, Reteganul consemnează mărturia unui informator din Vama, Satu-Mare, privitoare la taina morții haiducului. Cităm din acest document popular: „Pîntea viteazul atît a fost de tare de nu l-a prins plumbul în piept, ci numai subsuori. Dar nici acolo nu a fi sciut dușmanii lui că-l prinde glonțul, de nu l-ar fi spus drăguța lui. Și glonțul de plumb nici acolo nu-l prindea, ci numai glonț de argint și trei fire de grîu sînt de primăvară”. (Informator George Brătianu).

Într-o altă variantă mai rară, tot din ciclul *De-ale lui Pîntea Viteazul* (Mss. *Cîntece voinicești*)¹⁰, eroul își îndeamnă voinicii să coboare-n țară-n jos pînă la primăvară, codrul ne mai constituind un ascunziș trainic căci va veni „boala frunzii”, „Și codru prinde a rări / Și voi nu veți putea trăi”. (Informator Vasile Cupșa din Șatra Pîntei — Lăpuș).

În voluminosul manuscris *Cîntece voinicești* foarte frecvent este și tipul haiducului — hoțoman, a românului împilat, bătut de stăpîni, care atacă, drumul codrului jefuind ciocoi și miluind săracii. Un frumos cîntec vitejesc, intitulat *Gheorghelaș* (tip. 99)¹¹, l-am aflat în manuscrisele păstrate la Arhivele Statului Sibiu, tipul fiind cules de Reteganul la 24 septembrie 1868 de la Dobre Ștefănescu din Grind (Hunedoara). Pentru Transilvania este un cîntec cu circulație redusă, atestat mai mult dincolo de Carpați¹². Haiducul Gheorghelaș fiind persecutat de stăpîn și sărăcit de bir este

⁷ *Balade populare*, Mss. varia I 220, Arh. Stat. Sibiu, (nr. 28).

⁸ Vezi varianta *Pîntea Viteazul* (252) și *Pîntea* (253) din vol. *Antologie de folclor din județul Maramureș*, Comitetul de cultură și educație socialistă al jud. Maramureș, p. 290–292.

⁹ *Cîntece voinicești*, Mss. Varia I, 344, Arh. Stat. Sibiu (nr. 137).

¹⁰ *Ibid.*, (nr. 74).

¹¹ *Balade*, Mss. varia I 363, Arh. Stat. Sibiu (f. 49). Balada a fost publicată în *Țara Nouă* an IV, 1868, p. 102.

¹² Vezi varianta culeasă de C. Bărbulescu din Bătrînul — Prahova, 1952, în *Cîntecul epic eroic*, Editura Academiei, 1981, p. 542–544.

nevoit să se apuce calea codrului. Conflictul dintre el și fostul stăpîn, Macavei, susține baza epică a baladei. Obiditul devenit haiduc își caută stăpînul din stîină în stîină, pentru a-i cere socoteală. Găsindu-l își face singur dreptate pedepsindu-l pe asupritor cu moartea. În scena finală cîntărețul popular din Grind știe să sublinieze cît mai sugestiv posibil caracterul rău și crud al lui Macavei: *Cînd ne-ntîlneam amîndoi / Cînd beam apă după chiață / Mă loveai cu cisma-n ceafă / Și beam apă singerată / Cu măsele mestecată. / Din gură mi-l judeca / Din paloș mi-l ciopîrîca.*

O altă figură de haiduc întîlnită în culegerile manuscrise ale lui Reteganul este cea a lui *Stoinicel viteazul* (tip 160)¹³. Stoinicel, trecînd cu mîndruțe prin codru, se întîlnește cu fișpanul, care îi cere pe rînd mîndra, pușcuța și calul. Refuzînd, haiducul se luptă cu fișpanul, care cheamă în ajutor ceata de panduri. Eroul nu se înfricoșează, se avîntă cu curaj în luptă și învinge avertizînd în finalul baladei: *Că codrușu nu-i domnesc / Că condrușu-i voinicesc / Și potecu-i românesc.*

Alți eroi din *Cîntecele voinicești* ale lui I. Pop Reteganul sînt *Trandafir* (tip 192) cu puține atestări ce depășesc zona nordică, *Matei* sau *Piperea* (tip 92). Căpitanul de haiduci *Trandafir*, eroul unui cîntec voinicesc din Bouțari, își face singur dreptate, jefuind împreună cu „feciorii” pe stăpînul Novac „cel mai bogat”¹⁴. „Pentru a-l obliga să-și spună averile, haiducii îl „bagă” în fundul unui cuptor lăsîndu-i înșă viața. În mod asemănător prodecează și căpitanii *Matei* și *Piperea*, eroii baladelor din Păucinești — Grădiștea, care adunîndu-și oamenii trec Dunărea la Baba Sîrba, pe care o leagă cu lanțul carului pentru a afla unde-și ține bogata „gălbiorii și părăluțele”. Dacă în varianta *Matei*¹⁵ baba îi blestemă să fie prinși de poteră (fapt ce se și împlinește) în versiunea baladei *Piperea*¹⁶, Baba Sîrba le mulțumește că au scăpat-o de-o grijă. Cităm din final: *Să trăiți cu bucurie / Sînteți fii de vitejie / Că furați creștini cu mine / Îmi luați grija din lume / Să nu mai am bani cu sume / Să-i număr și să-i tot frec / De rugină să-i păzesc etc.*

O grupă aparte a tipurilor de haiduci hoțomani întîlnită în manuscrisele lui I. Pop Reteganul o constituie hoții de cai sau hoțomanii, caracterizați prin dibăcie și îndemînare în acțiunile lor, dar care de cele mai multe ori sfîrșesc prin a fi prinși și pedepsiți. Întocmai ca vestitul haiduc Codreanu din poezia epică a Munteniei și Olteniei, *Gîianu* (tip 171)¹⁷, „hoț de căpitan” punînd ochii pe un roib mocănesc îl înșeală pe cioban fugind cu calul, căruia îi încercase „umbletul”: *Rămîi săntătos mocane / Că io-l iau la preumblare.* Unele cîntece, ca de pildă *Hoțul*¹⁸ din Sîncel aduc amănunte referitoare la soarta voinicului în cazul în care ar fi fost prins — și anume închisoarea din Gherla. Spre deosebire de tipul oltenesc *Codrean*, baladele la care ne referim conțin noi elemente în structura epică a tipului. Prins și legat în car, hoțul își mustră sau chiar își blestemă mama, care încă din copilărie îl îndemnase spre hoție: „*Cînd eram cu mititel*” se destăinuie

¹³ *Stoinicel viteazul, Cîntece voinicești*, nr. 25.

¹⁴ *Trandafir, ibid.* (nr. 80).

¹⁵ *Matei, ibid.*, (nr. 10).

¹⁶ *Piperea, idib.*, (nr. 122).

¹⁷ *Gîianu, ibid.*, (nr. 4).

¹⁸ *Hoțul, ibid.*, (nr. 83).

hoțul dintr-o baladă din Sîncel (Cîntarea hoțului), „*Nu mă-nvățai plugărel / Ci mă-nvățai tîlhărel*”. În *Foița Tribunei* Reteganul publică o variantă deosebită a acestui tip, intitulată *Jele-i doamne, lotrului*¹⁹, culeasă din jurul Beiușului. Un voinic închis la Bălgrad pentru hoție își învinuiește mama pentru îndemnul la furt, cerîndu-i să-i vîndă partea pentru a-și plăti eliberarea. Mama refuză. Același lucru „hoțul” i-l impută și prietenului său, care l-a pus să fure cai. Nici fratele său pentru care a furat „*cizme și cojoc / Ca să fii-mbrăcat la joc*” / nu vrea să-l ajute să fie liber. Numai mîndra este gata de sacrificii pentru a-l elibera din închisoare: „*Că tu nu ești vinovat / Pe cît de țin de legat / Dar mi-oi vinde cutrința / Și voi plăti temnița / Mi-oi vinde mărgelele / Și toate petelele / Să răsplătesc ferele / Voi culege fragi și nuci / Să răsplătesc pe haiduci / Să-ți dezlege mîinile / Să-ți deschidă ușile / Să te văd odat' afară / Să-mi fi drag cum mi-ai fost iară*”.

Un spațiu foarte larg în culegerile lui Ion Pop Reteganul îl reprezintă poezia epică a ciclului otoman, material provenit mai ales din Banat și sud-vestul Transilvaniei, care datorită complexității subiectului necesită o tratare separată.

Un loc aparte printre manuscrisele folcloristului îl ocupă jurnalele orale, creații populare sau pseudopopulare, care descriu fapte de viteză ale unui erou real. Aceste cîntece epice, cerute de un public numeros la diverse ocazii, dar cu o circulație redusă, sînt opere individuale, în care acțiunea capătă un sens secundar, importantă fiind redarea însușirilor fizice și psihice ale personajului.

În culegerile lui Reteganul se află două asemenea creații închinată personalității lui Tănase Todoran și lui Avram Iancu.

Cîntecul lui *Tănase Todoran* (din cadrul mss. *Cîntece bătrînești*) este dedicat unui cunoscut conducător de răscoală împotriva stăpînirii austriece. Todoran este prezentat ca un erou al poporului, întruchipînd cele mai nobile însușiri de luptător pentru libertate națională. Eroul, un bătrîn de 120 de ani, a împiedicat soldații grăniceri din ținutul Rodnei să depună jurămîntul de a servi oricînd „pe apă și pe pămînt, oriunde ne va ordona regina”, amenințîndu-i pe ofițerii austrieci cu arma și somîndu-i să părăsească satele române²⁰. După înfrîngerea răscoalei Tănase Todoran a fost tras pe roată. Cîntecul cules de I. Pop Reteganul se rezumă doar la descrierea acestui moment final al tragerii pe roată, figura eroului fiind redată realist prin versuri lipsite de fabulos. T. Todoran este „*omul nost' cel mai cinstit*”, care luptînd pentru cauza libertății naționale pînă în ultima clipă de viață, a murit ca un erou: „*Mor, dar voi nu vă lăsați / Să fiți de nemți înșelați / Sub ei nu cătăniți / Că-ți fi tăt batjocoriți*”. Doar pentru a da amploarea momentului morții cîntărețului popular recurge la elementul specific tradițional al baladei românești — participarea naturii la moartea eroului: „*Cînd Todoran a murit / Soarele n-a strălucit / Luna nu s-a arătat / Și nici cerul n-o nstelat / Făr' a fost numai o jele / De pre pămînt pîn' la*

¹⁹ *Jele-i doamne lotrului*, *ibid.*, (nr. 85).

²⁰ Vezi C. Gölner, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764–1851*, București, 1973, p. 45.

stele"²¹. Referitor la acest personaj I. Pop Reteganul nota pe fila 238 a *Cîntecelor bătrînești*: „Întreg teritoriul Rodnei (de la izvoarele Someșului pînă mai jos de Beclean) a fost din vechime proprietatea locuitorilor acestei văi — Jure primae occupationis”. În 1762 s-a constituit Regimentul al doilea român de graniță, nr. 17, „iar raionul teritorial s-a numit Districtul militar al Rodnei. În 1763 s-au sfințit flamurile de la ambele batalioane de infanterie și standardele cătanelor. Înțelegînd acești grăniceri că dinșii sînt transpuși din partea sașilor bistrițeni cu titlul de iobagi, iar posesiunile lor cu titlul de alodealuri și intrînd la mijloc și unele diferențe religioase încă în cursul acestui an sub conducerea unui moș de 120 de ani Teodor Todoran din Bichigiu, care a fost șerbit ca ostaș sub Carol al VI-lea, se răsculară și depuseră armele zicînd, că ca iobagi și pînă cînd nu li se va asigura dreptul de proprietate la posesiunile lor, nu le vor primi. Făcîndu-se după aceea investigatură, și, pedepsindu-se capii tumultului, Todoran, eroul baladei noastre, fu tras pe roată pe dealul Mocirla deasupra comunei Salva, pe alții spînzurîndu-i, iar protopopului din Năsăud Antonin aplicară 200 de bîte. Todoran nu e uitat și nu va fi uitat în veci de populațiunea fostului district al Năsăudului și muierile și pruncii știu că pe Todoran l-au tras pe roată din sus de Salva și pînă a mai avut grai a zis de acolo de pe roată: „Nu ve dați, nu ve dați frații mei...”

Nu am semnalat decît **aceste două cicluri aparținînd cîntecului bătrînesc** cules de I. Pop Reteganul, dar ținem să evidențiem faptul că materialele sale **oferă cercetătorului** — prin numărul apreciabil de variante culese **dintr-un mare spațiu transilvănean** — o situație veridică a circulației și **frecvenței tipurilor transilvănene de baladă**.

Deși împrăștiate în biblioteci, colecțiile prezintă avantajul unei reproduceri fidele a textelor, conținînd în mare parte pe lîngă informații concrete referitoare la locul culegerii, informatorii contactați precum și notițe cu privire la unele amănunte vizînd circulația, frecvența, ocaziile de cîntat sau chiar date și informații istorico-sociale raportate la conținutul cîntecului.

Făcîndu-se o selecție a textelor și variantele rare aflate în manuscrisele amintite baladelor lui I. Pop Reteganul li s-ar cuveni un volum antologic, care fără îndoială ar însemna nu numai o datorie față de acest mare folclorist transilvănean ci ar constitui totodată și umplerea unui spațiu alb în literatura noastră folclorică

ANCA GOȚIA

ZUM EPISCHEN HELDENLIED IN DEN HANDSCHRIFTLICHEN SAMMLUNGEN VON IOAN POP RETEGANUL

(Zusammenfassung)

Der thematischen Komplexität des epischen Volksliedes aus dem Norden Siebenbürgens (mit besonderer Rücksicht auf das Klausenburger Gebiet, den südlichen Teil der Maramuresch und die Bistritzer Gegend) eingedenk, untersucht der Aufsatz die Heldenepik der größtenteils handschriftlichen Sammlungen von I Pop Reteganul (aufbewahrt sind sie in der Bibliothek der Rumänischen Akademie, im Staatsarchiv Hermannstadt und in der „Astra“-Bibliothek). Beachtet werden außer dem bekannten Helden Pintea die Heiduckengestalten Gheorghelaş, Stoinicel, Trandafir sowie Tănase Todoran, der Führer eines Aufstandes gegen die österreichische Herrschaft im Jahre 1763. Durch die Erforschung dieser im Norden Siebenbürgens gesammelten Heldenlieder werden weniger bekannte Aspekte der Heldenepik von Ende des vergangenen Jahrhunderts beleuchtet. Die Verfasserin setzt sich für die volkskundliche Verwertung dieser Belege in einer Anthologie ein, um die Verbreitung dieser beliebten Balladentypen in Siebenbürgen aufzuzeigen.

DIN TOPONIMIA SATELOR SĂLĂȚIG, BULGARI, MINEU, NOȚIG, DOBRIN, DELENI

Toponimia a constituit și va constitui un nesecat material de cercetare lexicală. Pentru a putea trage concluziile cele mai pertinente materialul discutat trebuie să fie cât mai bogat. Scopul final al unei cercetări de acest gen este stabilirea etimologiei. Prin adunarea materialului din mai multe provincii istorice, zone (ideal ar fi din toate localitățile) stabilirea etimologiei microtoponimelor se ușurează.

Cele 6 localități (puncte de anchetă) a căror listă cu toponime o dăm în acest articol¹ sînt : Sălățig (Sj. 168), Bulgari (Sj. 169), Mineu (Sj. 171), Noțig (Sj. 172), Dobrin (Sj. 178), Deleni (Sj. 179). Toate sînt așezate pe șoseaua Zalău—Cehu Silvaniei. Tot pe acest traseu se află localitățile : Cristur-Crișeni, Doba, Sincraiu-Silvaniei, Naimon, Verveghi, Deja. În aceste sate, populația este majoritar maghiară, pentru ele existînd un alt sistem de anchetă și de prelucrare a datelor.

Sălățig : prima atestare datează din anul 1329²; populația în anul 1930³ : 489 locuitori (298 români, 182 maghiari), în 1982⁴ au fost 554 locuitori (300 români și 254 maghiari). *Bulgari* : prima atestare : 1377, 391 locuitori toți români (în 1930), în 1985 — 364 locuitori, toți români. *Mineu* : prima atestare : 1335, în 1930 populația era de 936 locuitori (574 români, 362 maghiari), în 1982 sînt înregistrați 550 locuitori (310 români și 240 maghiari). *Noțig*, atestat în 1387, în 1930 avea 1036 locuitori, în 1982 numărul locuitorilor este de 972, toți români. *Dobrin* atestat în 1423, în 1930 populația era de 495 locuitori (465 români și 30 maghiari), în anul 1982 populația era de 452 de locuitori, români. *Deleni* (numele vechi *Cioara*, des prezent în microtoponimia locală), atestat în anul 1700 pentru prima dată. În 1930 avea 280 de locuitori (români), în anul 1982 erau înregistrate 177 de persoane (români).

În general s-a lucrat cu 3 sau 4 subiecți de anchetă, mulți erau bilingvi, unii cunoșteau în măsură redusă limba maghiară. Atunci cînd subiectul anchetat a dat și toponimul în pronunția maghiară l-am notat în paranteze, ca de exemplu : Cherecdómbu (Kerek-domb) — Sj. 163, Chistógu (Kis-tag) — Sj. 186, Chereccútu (Kerek-kút) = Sj. 171. Dar avem și situație cînd toponimul, deși are etimologia maghiară, nu mai este dat și în limba maghiară el fiind regionalism, de exemplu : Ciorgău — Sj. 168, Melegad — S. 168, Tău — S. 169, Viconag — Sj. 171, Hosia — Sj. 172, Fogodău — Sj. 179. Microtoponimia, privită la nivelul unui singur punct de anchetă, are un aspect, pe ansamblul României (în cazul cercetărilor noastre — Transilvania) concluziile diferă într-o anumită măsură.

¹ Vezi *Acta MP*, 8 (1984), 9 (1986), 11 (1987), 12 (1988).

² Vezi C. Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, I și II, București, 1967—1968.

³ Vezi *Recensămîntul general al populației României din 1930*, II, București, 1938.

⁴ Este anul anulei efectuate de noi.

SĂLĂȚIG (Sj. 168)

1. Bánat uőo (Bánát utca) „uliță nouă în sat”.
2. Bartocútu (Barta-kút) „loc cu o fintină departe de sat”.
3. Bobiștea „rit și șes de drumul care duce la Cehu, este o curbă mare”.
4. Bodoncútu (Bodon-kut) „uliță faină, înainte a fost noroi”.
5. Borcuțăș „loc de pășune pe care este borcuțăș”.
6. Búia „a fost un cătun, loc pe coastă”.
7. Cătúșna „pășune”.
8. Ciocmáni „cătun al satului pe marginea șoselei”.
9. Ciorgáu „părâu cu apă ce se varsă în Valea Satului”.
10. Ciutrúci „a fost pădure mare de gorun, acum e pământ arător”.
11. Chérecdombu (Kerek-domb) „un deal mai rotund”.
12. Chilénța „un cătun mic al satului către Cehu Silvaniei”.
13. Chiséche „pădure mică de gorun”.
14. Chiștógu (Kis-tag) „parte de hotar, o suprafață mai mică”.
15. Dimbútu „uliță în sat, pe deal”.
16. Făgétu „pășune pe un teren rupt, e făget”.
17. Finát „teren pentru agricultură, a fost pădure”.
18. Finátele „loc de fineț lângă Pădurea Comunală”.
19. Fundátúra „teren deluros în fund este o pădure”.
20. Furduláná „pământ dat oamenilor la improprietărire”.
21. Gáboru „pășune care a fost a unui boier pe nume *Gabor*”.
22. Góngu „deal pe care este o pantă unde este puternic ecoul”.
23. Grădina Mórii „o grădină pe care a fost o moară”.
24. A lu Húniodi (Hunyadi) „pământul unui om din Deja pe care-l cheamă ≈”.
25. Hidegcútu (Hidegkút) „izvor de apă bună”.
26. Húsu „teren arător și finaț pe o coastă”.
27. Iertás „loc care a fost pădure și a fost tăiată”.
28. Lóțuca „loc rău, a fost deal de vie”.
29. Melégad „pădure amestecată”.
30. Ménhe „pășune pe coastă”.
31. Mihágás „teren arător pe un loc care a fost pădure”.
32. Niároșu (Nyáraszo) „teren arător și pășune, loc de dos”.
33. Părâu Cúcului „piriu cu apă care se varsă în Valea Sălajului”.
34. Părâu Múșchi „piriu cu apă care izvorește din Furdulău”.
35. Pășunea Dejénilor „pădure a fost acum e pășune, proprietatea celor din Deja”.
36. Pășunea lui Fărcás „pășune de vite a fost a lui ≈”.
37. Pășunea lui Naghi Micloș (Nagy Miklós) „loc care a fost a lui ≈”.
38. Podiréi „pășune și teren arabil”.
39. Pódu Șéndrii „a fost pășune de vite, a fost a unui om cu numele ≈”.
40. Ripa Dochíții „o mîncătură de teren; *Dochítu* = numele unei femei.
41. Rítu „loc pe Valea Sălajului”.
42. Rítu cel Mare „sat mare lângă Valea Sălajului”.
43. Rítu de sub Grădini „locul e plin cu apă și rogoz, după grădini”.
44. Rítu de sub Gábor „loc de pescărie a fost a unui om numit *Gábor*”.
45. Rója úta (Róza utca) „uliță în sat, *Rója* e numele unei femei”.
46. Strimtóri „drum îngust care duce către Mineu”.
47. Šándra „teren arător în pantă a fost a lui *Šandor*”.
48. Šeiemdombu (Selyem-domb) „deal înalt pe care este așezat un punct de observație”.
49. Šicáu „teren în pantă”.
50. Tógu lui Béchio (Benkő) „moșia unui om”.
51. Tógu lui Cócii „teren arabil a fost a lui ≈”.
52. Tógu Cotúnei „pământ care a fost a unui om numit *Cotuna*”.
53. Válea lui Bérečhi (Bereczki) „pășune, curge apa des cînd plouă”.
54. Válea Sălajului „vale cu apa care vine din Cîrcei și se varsă în Someș”.
55. Válea Șéndrii „rit pe care curge o apă care izvorește din Dioșod”.
56. Várodi domb (Varadi-domb) „cel mai înalt deal din sat”.
57. Vía lui Béchio (Benkő) „deal cu vie, a fost a lui ≈”.

58. Via lui Bérețchi (Bereczki) „pășune care a fost înainte livadă”.
59. Via Hidánului „deal și coaste pe care a fost vie”.
60. Via lui Noghi Micloș (Nagy Miklós) „vie pe un deal, a fost a lui ≈”.

BULGARI (Sj. 169)

1. La Bold „loc care a fost o parte din sat”.
2. Brâniște „teren de cosit pe lângă Valea Sălajului”.
3. Budaláu „teren arabil pe care este un izvor cu apă”.
4. Căpătu Sătului „loc la marginea satului”.
5. Ceternă „loc arabil pe care este un izvor cu apă; locul este în pantă”.
6. Ciutrúci „pădure de cer care a fost tăiată”.
7. Cobiltăuă „rit pe Valea Sălajului, aici e hotarul Domnului și Bulgari”.
8. Córnu Pústilor „teren arabil în formă de corn”.
9. Costișurile „loc de coaste pe care sînt pomi”.
10. Cóturile „mnezunie sucită, locurilor oamenilor”.
11. Costiș „coaste de deal”.
12. (La) Crúce „loc pe care a fost o răstignire”.
13. Deálu „loc mai înalt se cultivă grîu și málai”.
14. Deálu Biséricii „deal și sub el e biserica”.
15. Din Jos de Drum „teren arabil pe lângă șoseaua care duce către Cehu Silvaniei”.
16. Din Sus de Sat „teren arabil lângă sat”.
17. Dúpă Puște „teren arabil, loc în pantă”.
18. Dúpă Sat la Vále „teren arabil, e imediat lângă sat”.
19. Fágét „teren arabil înconjurat cu o pădure”.
20. Fináțe „rit și puat”.
21. Fogădăuă „locul unde a fost o circumă”.
22. Iertás „loc defrișat, e lângă pădure, acum e teren arabil”.
23. Izvorás „loc curat în pădure, acum e cosaláu”.
24. Izvóru de la Țigluri „izvor cu apă permanentă ce se varsă în Valea Sălajului”.
25. Între Hotără „hotar cu Domn și Bulgari”.
26. Între Pádúri „teren arabil între Sălățig și Bulgari”.
27. Între Țigluri „loc între două dealuri”.
28. Între Vái la Mon „vale care desparte satul Bulgari de satul Naimon”.
29. (Pă) Matcă „teren arabil, s-a luat pămînt pentru drumuri”.
30. (La) Moară „o casă izolată care a fost moară, aproape de Șoimuș și Domnln”.
31. La Mon „teren arabil în hotar cu Noimon”.
32. Muncél „teren arabil pe un deal alungit”.
33. Pádúrea Sătului „pădure de cer și salcim”.
34. Păstă Săláj „teren arabil, loc în pantă lângă șosea”.
35. Pă Rit pă Vále „rit și cosaláu, acum sînt răchite pe el”.
36. Păráu Mónului „părâu care desparte satul Bulgari de satul Naimon”.
37. Pășúnea Sătului „pășune pe un loc de pantă”.
38. Pódu Șánțului „pod peste Valea Sălajului”.
39. Pódu cel Máre „tabla agricolă, este un pod peste Valea Sălajului”.
40. Porumbéi „teren arabil lângă Cornu Pustilor”, sînt mulți porumbei.
41. Puște „cel mai bun teren arabil din sat”.
42. (La) Púnte „podeț peste Valea Sălajului”.
43. Pústile „teren arabil, loc în pantă”.
44. Ripa „o ripă pe care curge apă”.
45. Ripa la Ciorgău „a fost o fîntină pe acest loc”.
46. Ritu de Sub Grădini „cosaláu lângă grădini”.
47. Ritu cel Mare „cosaláu lângă Valea Sălajului”.
48. Riturile de la Izvorás „cosaláu pe Valea Sălajului”.
49. Riturile de pe Vále „loc de șes la marginea satului”.
50. Strimțúri „teren pe Valea Sălajului, e loc mai strîmt”.
51. Sub Fináțe „ține și de Sălățig, teren arabil”.
52. Sub Grădini „finaț, e un loc drept aproape de sat”.

53. Sub Púste, Súb Țigluri „loc sub Puste în sat” „două dealuri izolate, între ele două o pantă”.
54. Tábla de pe Mátcă „loc unde s-a strîns apa pentru că s-a luat nisip”.
55. Tábla Țiglurilor „sînt niște dealuri înalte, deasupra e o tablă = loc drept”.
56. Tău „finaț pe care este apă cînd plouă”.
57. Temetéu „cimitiru satului”.
58. Tógurile „teren arabil care s-a togălit = comasat”.
59. Tăuțu „un izvor cu apă bună lingă care era un tău”.
60. Tăuțu de sub Vii „o fîtină pe un teren arabil”.
61. Țigluri „o pomărie pe dealuri”.
62. (La) Vále „finaț, lingă Vale, care vine din sat”.
63. Vále Sălajului „vale cu apă izvorește din Gîrcei și se varsă în Someș la Sălsig”.
64. Viile „au fost vii pe un deal”.

MINEU (Sj. 171)

1. Acastăuă „deal pe care au fost spînzurători”.
2. Áclanoș (Ács János) „teren arător, a fost a lui ≈”.
3. Asalău (Aszaló) „pășune pe un deal de multe ori spălat de ploi”.
4. Bógdios „teren arător pe un deal mare”.
5. Bolovánu „deal pe care sînt vii”.
6. Bórtă „loc cu o fîtină cu apă bună”.
7. Budalău „pădure de gorun, carpăn, cer pe care este un izvor”.
8. Cătúșnia „pășune și teren arător”.
9. Cherecutu (Kerek-kút) „teren arător pe care este o fîtină cu apă bună”.
10. Chendervéghiu „teren arător în pantă, loc pe care se făcea cinepă”.
11. Chișteru (Kis-tér) „teren agricol, bun”.
12. Cioheghiu (Csikó-hegy) „deal pe care e pășune, către Bulgari”.
13. Cigăș „deal la marginea satului în hotar cu Sălățig”.
14. Cimitic „plantație de pomi pe un deal, e lingă cimitir”.
15. Ciúhă „pășune pe o pantă”.
16. Córdoșu „teren arător în pantă”.
17. Déalu Chilioarii „teren arător lingă Chilioara”.
18. Déalu Ciorii „deal pe care este o pantă ce desparte satul de satul Cioara”.
19. Déalu Horástului „teren arător și vii”.
20. Déalu Horgoșágului „deal în hotarul satului”.
21. Déalu Șităgii „teren arător”.
22. Dúpă Vále „teren arător după vale”.
23. Fintina lui Bóbiș „fintină cu apă bună a făcut-o un om numit ≈”.
24. Fintina Simbii „izvor cu apă bună”.
25. Fîndu Niároșului „teren arător aici se termină dealul”.
26. Fîndu Simbii „pădure de cer și gorun și fag”.
27. Fîndu Uihéghiuului (Úyhegy) „teren arător la capătul hotarului”.
28. Gábora „pădure de cer, gorun, lingă cea unde-i zice *Budalău*”.
29. Gátu „loc unde s-a gătuit apă pentru moară”.
30. Ghiocoróșu (Gyakos) „pădure de gorun, carpăn și cer”.
31. Horástu „teren arător, pămînt de față în pantă”.
32. Hidegcútu (Hidegkút) „izvor de apă bună”.
33. Horgoșágu (Horgosság) „teren arător în pantă, loc de față”.
34. Hósu rit (Hosszú-ret) „loc în pantă”.
35. Lígnetu (Liget) „teren arător pe drumul ce duce la Lelei”.
36. Ménhe „pădure de cer, gorun, cer”.
37. Mícotelec (Mikó-telek) „teren arător, a fost a lui *Miko*”.
38. Niároșu (Nyáros) „pădure de gorun și cer, pe o pantă de deal”.
39. Nógihu Bicului (Nagy-bukk) „o ripă în pădure”.
40. Pipireága „deal pe care este vie”.
41. Pódu Bocșiții „teren arător, a fost pod, pe aici se ajungea la Chilioara”.
42. Pódu Ciolóchii „pod peste Valea Sălajului”.
43. Pódu Horástului „rit, este un pod care duce la Bocșița”.

44. Póganvaru (Pogányvar) „loc unde este o pădure de gorun și cer, o fost cetate”.
45. Poičș „vale cu apă cînd plouă se varsă în Șendra”.
46. Silošégghiu „teren arător în pantă”.
47. Símbe „pășunea satului”.
48. Somoșágu „deal cu vie la marginea satului”.
49. Sub Somoșág „teren arător sub Dealu Somoșágului”.
50. Tógu lui Chiș Micloș (Kis Miklós) „pămînt agricol care a fost a lui ≈”.
51. Tógu lui Cocian „teren arător, a fost a unui om numit ≈”.
52. Tógu lui Góia „teren arător și pășune, a fost a lui ≈”.
53. Tógu Horvátóai „teren arător a fost a unei femei numită ≈”.
54. Tógu Nógghiu (Nagy) „loc agricol pe deal a fost a lui ≈”.
55. Tohéiu „rit, loc drept, a fost mlaștină”.
56. Tiganfiold (Cigányföld) „pămînt arător foarte negru”.
57. Šandra „finaț pe care se face un baraj. Aici a fost satul vechi”.
58. Širu Horástului „teren arător în pantă, e șir pentru că merge pe lingă apă”.
59. Šitága sau Creanga Mútului „teren arător, loc de pantă”.
60. Uihégghiu (Újhegy) „deal înalt în sat”.
61. Viconág (Véconyág) „pădure mare de carpăn și gorun”.

NOTIG (Sj. 172)

1. Bándia „teren arabil care fuge”.
2. Bárcuri „teren arabil, înainte a fost pădure”.
3. Bárcárie „loc de pădure, pădurice”.
4. Bóra „pășune, acum e teren agricol”.
5. Brániște „loc îngust pe deal sînt pruni pe el”.
6. Búciumi „o coastă cu mărăcini și spini”.
7. Cába „pășune pe un deal”.
8. Ceru „a fost pădure de cer, acum e teren agricol”.
9. Chértu (Kert) „livadă de pomi”.
10. Cjorgáu „o fîntină cu apă foarte bună”.
11. Coástea Périlor „pășune pe care sînt peri”.
12. Coástea Múrii „deal pe care sînt mure, sau de la ciufala unui om (Murii)”.
13. Corátúri „pădure mare de tei, gorun și carpăn”.
14. Cornişóri „loc arabil și vie, au fost coarne roșii”.
15. Costiş „pășune lingă pădurea Coráturii”.
16. Cóturile „a fost o pășune, sînt niște sucituri la marginea pădurii”.
17. Dúpa Déalu Coástii „după deal”.
18. Dúpa Mal „loc așezat după deal”.
19. Deálu Bándii „cel mai înalt deal din sat”.
20. Deálu Coríștii „deal deasupra satului, lingă el e o coastă”.
21. Deálu Fétii „deal lingă locul numit Fêtele”.
22. Deálu Nádișului „deal care desparte Nadișu de Notig”.
23. Fáța Lázurilor „teren arabil pe o coastă”.
24. Fágét „pădure de carpăn și amestecături lingă Deja și Nadiș”.
25. Finátele „teren arabil”.
26. Fétile „teren arabil, pe margine sînt pruni”.
27. Fintința „o fîntină lingă Bîrsa și Odorhei”.
28. Girbovița „teren arabil în pantă chiar lingă sat”.
29. Grópile „rituri, deal și gropi”.
30. Groși „teren arabil pe care sînt pruni”.
31. Hiitúri „pămînt arabil și pășune pe care sînt rupturi”.
32. Hósia „pășune”.
33. Icléjie „loc arător a fost al bisericii”.
34. Lúnca „rit cu răchite”.
35. Lúnca Sócilor „teren arabil, finaț pe care sînt spini”.
36. Lábu „teren arabil (un dărab) pe un loc deluros”.
37. Lánțurile „pămînt în formă lunguiață, bun de agricultură”.
38. Lázurile „loc în hotar cu Ineu”.

39. Lăzuréle „teren arabil în pantă”.
40. Mălu „teren cu vie și spini”.
41. Ochișoare „pășune de vite departe de sat. Sînt ochiuri de apă cînd plouă”.
42. Osóiu „pădure de cer și gorun în hotar cu Cehel și Horvatu”.
43. Păducel „teren agricol peste care trecea un drum”.
44. Pădurea Iuncălii „pădure de gorun a fost a unui om numit ≈”.
45. Poieni „teren arabil”.
46. Prislóp „o pantă mare pe care e un drum lung și greu”.
47. Puturoása „teren agricol în hotar cu Nadiș”.
48. Rîturi „loc în pantă care-i folosit ca teren arabil”.
49. Rîtu cel Mare „rît pe un șes, nu-i mare”.
50. Róștar „teren arabil pe un loc deluros”.
51. Sfircea „a fost teren arător, acum e pășune”.
52. Sub Groși „pămînt arabil cu tufe și spini”.
53. Sub Stînjerei „pămînt arabil sub pădure”.
54. Stînjerfi „a fost pădure acum e pășune și teren arabil”.
55. Sub Vii „teren arabil sub dealul cu vie”.
56. Sub Vîile Popénilor „pămînt arabil sub deal”.
57. Tógu „teren arabil mai drept”.
58. Vîile Candrii „vii pe deal, poate au fost a unui om numit *Candrea*”.
59. Vîile Mălului „vîile satului așezate pe un deal”.
60. Vîile Noi „vii pe un deal”.
61. Vîile pe Cornișori „vii ale satului, pe locul numit Cornișori”.
62. Vîile Popénilor „vii a oamenilor pe care-i cheamă *Pop*, la marginea satului”.
63. Vălea Domnului „vale fără apă în hotarul Domnului”.
64. Vălea Úrdii „vale cu apă, lingă ea pășune pentru oi”.
65. Vălea prin Sat „vale cu apă izvoare în *Fáget*”.
66. Vărăștină „pămînt arător cu gropi”.
67. Vălcele „vilcele și șanțuri”.
68. Vălceăua lui Rogóz „loc cu pruni a fost a lui ≈”.
69. Zăpódii „teren arabil, acum e pășune de oi”.

DOBRIN (Sj. 178)

1. Beșberécu „deal pe care este și pășune”.
2. Budaláu „teren arabil, este o scobitură de lemn pe unde vine apa”.
3. Chendervégheu (Kendervölgy) „teren arabil pe care s-a pus cînepă”.
4. Chișcheșeni sau Dealu Caprii „deal pe care este pomărie și pășune de oi”.
5. Giorgău „părâu care se varsă în Valea Cristorului”.
6. Clîncișu „deal înalt de 150 m. a fost teren arabil”.
7. Coada Gutoaiei „loc în pădure, *Gutoaia* o ciufală”.
8. Deálu Chendervégheului (Kendervölgy) „deal lingă drum”.
9. Deálu lui Sidán „deal care e teren arabil a fost a lui ≈”.
10. Deálu Strimătorilor „între două dealuri este o strimtoare”.
11. Deálu Vîilor „deal cu vie chiar lingă sat”.
12. Deálu Chiralăului „rît și finaț care duce la Chiralău”.
13. Deálu Vandrócului „teren arabil pe un deal a unui om ciufilit *Vandroc*”.
14. Deálu lui Vișchi „deal lingă sat, locul a fost a lui ≈”.
15. Drúmu Chirolăului „drum de hotar care duce la moară”.
16. Drúmu Zalăului „drum care duce la Zalău”.
17. Dumbráva „pădure de cer și carpăn”.
18. Forcútu „teren de finaț pe care a fost o fîtină”.
19. Glogoniés „teren sub pădure e și loc de pășune”.
20. Goruniște „pădure de gorun și cer”.
21. Gózu Lung „pămînt arabil cu multe buruieni”.
22. Grădina lui Breglezánu „grădină pe un deal a fost a unui om poreclit *Breglezán*”.
23. Grădina Căprărului „grădina a unui om numit *Căpraru*”.
24. Grădina Códruului „grădină a unui om poreclit *Códru*”.
25. Grădina lui Pléșu „grădina a fost a lui ≈”.

26. Grădina Răului „loc la marginea pădurii, a fost a lui Rău, ciufală”.
27. Grădina Șomoiógului „grădină a unui om poreclit Șomoiogu”.
28. Grădina lui Toderói „grădină a familiei ≈”.
29. Háida háza (Hajda háza) „pășune pe un deal”.
30. Hótoş Domb (Hatos domb) „o parte pe care e semănat orz”.
31. (La) Ionúci „loc a unui paznic de cîmp, numit *Suciu Ion*”.
32. Între Pădúri „pășune între două păduri”.
33. Lábu „loc care se învecinează cu Sincrai”.
34. Móine „pămînt de cosalău”.
35. Niároşu (Nyáros) „pădure de cer și carpăn”.
36. Núcu Pétrii „loc agricol pe care este un nuc și a fost a unui om”.
37. Pódu Sálajului „pod peste Valea Sálajului”.
38. Pódu la Válea Fínátelor „pod peste o vale de apă”.
39. Ponoára „loc mai arinos”.
40. Priláz „loc de vie îngrădită, aici a fost o porțiță”.
41. Pústa „pomărie lingă sat”.
42. Rázoáre „teren arabil în pantă”.
43. Rípe „teren mai accidentat chiar lingă sat”.
44. Rítu lui Béchio (Benkő) „finaț a fost a lui ≈”.
45. Rítu lui Cáizer (Káizer) „finaț a fost a lui ≈”.
46. Rítu Oşvátului „rit, a fost a lui ≈”.
47. Rítu Rúşilor „pe acest loc agricol a trecut armata”.
48. Rítútu „rit pe care e un tâu”.
49. Stupiná „pămînt arabil, aici au stat oameni care aveau stupi”.
50. Temetéu „cimitiru satului”.
51. Tógu lui Olinder „loc de pomărie a fost a lui ≈”.
52. Tínia „pășune pe un loc deluros”.
53. Vále „vale cu apă care se varsă în Valea Sálajului”.
54. Válea Vervéghiului (Vérvölgy) „vale cu apă care vine din Verveghi”.
55. Viile lui Şimon „vie pe un deal care a fost a lui ≈”.
56. Viţálárie „pășune care a fost loc de crescut vițe”.

DELENI (Sj. 179)

1. Ajag „pămînt galben bun de agricultură”.
2. Birne „fintină satească în mijlocul satului, e pentru vite”.
3. Budaláu „teren arător pe un loc deluros”.
4. Cápátu Văii „pămînt arător în pantă, de aici începe satul”.
5. Ciorgáu „izvor de apă amenajat de oameni”.
6. Coástea Piştoáiei „loc de finaț a fost a unui om numit *Pişta*”.
7. Chiştogu (Kis-tag) „teren arabil aşezat pe o pantă mai dulce”.
8. Cólnice „pămînt arabil pe un loc deluros”.
9. Dimb „o ridicătură, la marginea satului”.
10. Dîmbút „loc cu un deluț, aici este și o moară”.
11. Drúmu Dóbei „drum care duce la Dóba Mică”.
12. Drúmu Pădúrii „a fost o pădure, acum e pășune”.
13. Drúmu Tárinii „drum ce duce la Venveghi”.
14. Dumbrăvile „pămînt arător pe deal”.
15. Fínáte în Puste „loc de șes și finaț lingă sat”.
16. Fogodáu „loc unde-i circuma și o fintină”.
17. Gárdu Tárinii „teren arabil în pantă, aici se ieșea cu Crucea la Rusalii”.
18. Grájdu „sînt niște grajduri, aici a fost vechea vatră a satului”.
19. Gutéști „teren arător și loc de șes”.
20. Hulpiști „pămînt arabil pe un deal care are forma unui ou”.
21. Jipu Nitiții „finaț și imaș de oi, a fost a lui *Nitița*”.
22. Măru Șofronii „loc pe care a fost un măr și era a lui *Șofron*”.
23. (La) Minéu „loc aproape de hotarul satului Mineu”.
24. (La) Moára „loc în pantă, aici a fost o moară”.

25. (La) Pădure „nu sînt pomi, acum este imaș”.
26. Părău Pópii „părău cu apă izvărește de la Tăuț și se varsă în Valea din Sat”.
27. Pășunea de la Bocșița „pășune pentru vite lingă satul Bocșița”.
28. (La) Piatră „loc unde-i o fîntină cu apă bună”.
29. Poieni „loc de șes în pantă”.
30. Pusta „pămînt arător pe un loc în pantă”.
31. Ritu cel Sătesc „loc de pășunat a satului”.
32. Ritút „loc de șes mai mic”.
33. Sub Coaste „teren arător, e așezat chiar sub coaste”.
34. Sub Dîmb „loc chiar la intrare în sat”.
35. Sub Vii „loc chiar lingă Naimon”.
36. Tábla „loc drept pe un deal”.
37. Tăuți „loc cu apă, izvor permanent”.
38. Tiuculúța „o uliță în sat care duce la Țigle”.
39. Tógu „loc bun de agricultură și de pantă și de deal”.
40. Țigle „loc arător și șes pe un deal cu pămînt surupat (rupt)”.
41. Vălea „la capătul satului curge o vale care izvorește din Pădurea Dobii”.
42. (La) Vie „loc de deal pe care a fost vie”.
43. Viile Bálvanii (Bálvány) „deal cu vie, a fost a lui ≈”.
44. Viia Dóbei „loc de vie lingă Doba”.

GABRIEL VASILIU

**DE LA TOPONYMIE DES VILAGES SĂLĂȚIG, BULGARI, MINEU, DOBRIN, DELENI
(dep. de SĂLAJ)**

(R e s u m é)

L'article présente une enquête effectuée en 1982—1983 pour le „Trésor toponymique de Roumanie”.

Un examen attentif, dans une enquête complexe, prouve que l'élément toponymique roumain est prépondérant. Le matériel connu jusqu'ici est employé dans les études de langue et dans celle d'histoire.

TOPONIMIA DIN LOCALITĂȚILE GĂLĂȘENI ȘI TĂMAȘA (Jud. Sălaj)

Localitățile Gălășeni și Tămașa sînt în prezent sate aparținătoare ale comunei Cuzăplac, Județul Sălaj.

Comuna este situată la extremitatea de sud a Județului, fiind vecină cu localități din Județul Cluj.

Satul *Gălășeni* se învecinează cu localitățile Nadășu, Aghireș, Petrindu, Petrinsel (Kiș Petrind, cum îi spuneau localnicii) și Stana, iar satul *Tămașa* are hotar cu localitățile Petrindu, Aghireșu, Ruginoasa și Almașu.

Cuzăplacul este atestat documentar de Coriolan Suciu de la 1219 (villa Cuzeplac, următoarea atestare, de la 1341, notînd forma *Kuzeplak*¹.

În aceeași lucrare (p. 252, 253), satul Gălășeni apare atestat mai întîi la 1523 (poss. Thoth Thelek, Toththelek). Celelalte atestări ale satului au o formă înrudită: Totolke la 1733, *Tötelek*, la 1750, *Tyotelék* la 1850, *Töttelke*, *Totelec* la 1854.

Numele vechi al satului, unguresc, se păstrează și azi în graiul din localitate și din împrejurimi (pronunțat *tót'éléc*). Gălășeni, numele actual al satului, numit așa după primul război mondial, provine cu siguranță de la numele de familie *Galoș* (al cărui plural *Gălășeni* a dat, prin asimilarea lui *o* de către *a* din silaba precedentă, *gălășeni*) care este cel mai frecvent în localitate (42 de familii) și a fost tot foarte frecvent și cînd *Gălășeniul* a fost rebotezat.

C. Suciu, în lucrarea citată (vezi nota), în vol. II, p. 182, dă prima atestare documentară pentru Tămașa de la 1341 (poss. *Tamaşfalwa*). Au mai fost atestate următoarele nume: *Thomasfolva* (1381), *Thamaşfalve* (1435), *Thamáşfalva* (1591), *Tamáşe* (1830) *Tomasu* (1850), *Tamáşfalva*, *Tomaşa* (1854). Numele satului, credem că trebuie explicat de la antroponimul maghiar *Tamás*, preluat uneori și de români.

Cele mai apropiate orașe din cele două localități sînt: Huedin, Zalău și Cluj, în primul din ele mergînd mai adesea localnicii pentru cumpărături.

Prin Tămașa și Gălășeni nu trece nici linia ferată, nici șosea asfaltată, gara mai apropiată fiind Stana, (mai nou este Halta Gălășeni la Est de Stana sau la Sud de Măzăriști).

Satele sînt situate într-o zonă deluroasă, cu teren agricol nu prea fertil. Cea mai mare parte a localnicilor lucrează în Cooperativa Agricolă de Producție. Se cultivă cereale, dar sînt și livezi. Se cresc vaci, bivoli, pușini cai, oi, porci, păsări de curte. În prezent mulți locuitori din aceste sate s-au angajat la întreprinderi industriale din apropiere, mai ales de la Aghireș, făcînd zilnic naveta. Pînă în urmă cu cîțiva ani, mulți țărani tămașeni lucrau la mina de cărbuni din localitate, dar aceasta a fost închisă.

CÎTEVA DATE DEMOGRAFICE

Satele Gălăşeni şi Tămaşa sînt localităţi rurale de mărime mijlocie.

În Gălăşeni sînt în prezent circa 170 de familii, dar numărul caselor este de vreo 110—120, în aceeaşi casă locuind adesea feciorii însuraţi sau fetele măritate şi părinţii acestora. Mulţi tineri s-au angajat în întreprinderi părăsind în multe cazuri definitiv satul; astfel populaţia Gălăşeniului a scăzut ajungînd în medie sub 2,5 membrii pe fiecare familie.

În Tămaşa sînt în prezent aproape 260 de familii, numărul caselor fiind de circa 235, iar al populaţiei de circa 730 de locuitori. Media pe membrii de familie este de peste 2,8, ceva mai mare ca în Gălăşeni. În timpul cînd mina de cărbuni era în exploatare, în Tămaşa s-au stabilit cîteva zeci de familii venite din satele vecine, mulţi construindu-şi case în partea de sat numită *Colonie*. Aceştia au rămas în Tămaşa şi după ce mina a fost închisă, angajîndu-se la Întreprinderea din Aghireş sau Huedin, de unde fac zilnic naveta.

METODA DE LUCRU ŞI INFORMATORII

Materialul toponimic a fost adunat prin anchetarea mai multor informatori din fiecare localitate şi prin confruntarea datelor obţinute pînă la clarificarea tuturor problemelor neclare.

S-a parcurs hotarul celor două sate, însoţită de informatori, notîndu-se numele topice, însoţite de explicaţiile date de informatori.

S-a observat atent terenul, cu acest prilej făcîndu-se şi fotografii ale unor locuri mai interesante şi mai greu de explicat verbal.

Servindu-mă şi de hărţile aflate la C.A.P. am întocmit hărţi amănunţite cu denumirile topice.

Menţionez că la adunarea materialului am fost ajutată de soţul meu, născut în satul Gălăşeni, fapt ce mi-a înlesnit munca cu informatorii. De altfel, şi în localitatea Tămaşa, soţul are rude.

Toponimile culese din Gălăşeni şi Tămaşa sînt destul de numeroase (circa 260), avînd în vedere suprafaţa relativ mică a hotarelor acestor localităţi. Aceasta se explică în mare măsură prin faptul că, terenul este deluros, accidentat, dar şi prin marea fărîmiţare a proprietăţilor agricole în urmă cu cîteva decenii.

Marea majoritate a toponimelor înregistrate de mine sînt româneşti, adică create de români localnici, de la apelative care au existat sau mai există în graiul local.

Aceste apelative sînt cuvinte păstrate din limba latină (cale, cap, cărare, coaste, corn, dos, fîntînă, fund, gură, lemn, pădure, piatră, ripă, şes, vale, vie etc.) derivate în limba română cu ajutorul sufixelor: *-ătură*, *-iş* sau *-işte* (aluniş, cînepişte, curmătură, mazărişte, tăietură etc.) Apelative împrumutate din limba slavă (deal, delniţă, drum, dumberavă, gard, grădină, hîrtop, pod, poiană, răchită etc.), din maghiară (baie, dîmb, ha-gău, iertăoi, rît, tău, etc.) sau din alte limbi (colonie din limba franceză, ştec din limba germană).

Un număr foarte mic de toponime (din Gălăşeni şi Tămaşa) sînt maghiare, fapt explicabil prin condiţiile social-istorice din Transilvania.

În aceste localități au trăit alături de români un număr foarte mic de maghiari.

Numele topice, din cele două localități, le-am grupat în câteva categorii, după criteriul semantic și au fost analizate și din punct de vedere funcțional după cum urmează:

1. Toponime care descriu forma sau aspectul exterior al locului;
2. Hidronime;
3. Toponime referitoare la vegetație;
4. Toponime provenite din nume de persoane;
5. Toponime referitoare la defrișări;
6. Toponime referitoare la căile de comunicație.

În continuare voi prezenta pe scurt aceste categorii, explicând câteva toponime.

1. Grupa cea mai cuprinzătoare o formează numele topice care descriu *forma sau aspectul exterior al locului*. Marca bogăție a numirilor topice care au ca punct de plecare, forma, așezarea, culoarea și alte însușiri ale locurilor respective, adică înfățișarea sau natura lor topografică este explicată de Iorgu Iordan prin faptul că obiectele „din lumea înconjurătoare ne impresionează, de obicei, prin particularităților lor exterioare, de care luăm cunoștință, cu ajutorul văzului. Iar lucrurile văzute le reținem mai ușor și mai durabil decât pe cele percepute cu alte simțuri”. În această categorii intră toponime provenite de la apelativele: *coaste* — formă din graiul regiunii a lui **coastă** (*Coaste, Coastea Bărcuțului, Coastea Bătrînului, Coastea Berchenișului*, etc.; *curmătură* (*Curmătura, Curmătura Berchenișului*, etc.); *deal* (*Dealul Crucii, Dealul Dumbrăvii* etc.); *dîmb* (*Dîmbul Acăstăuilor, Dîmbul Boilor*); *groapă* (*Groapa li Porumbac*); *gurguiet* (*Gurguietii*); *hîrtop* (*Hîrtopu Schiopului, Hîrtoapele*); *piatră* (*Piatra Bogatului*); *podireu* (*Podireu-Hijului*); *ripă* (*Rîpa Boanchii*); *șes* (*Șesu*); *ticlă* (*Ticla*); *vîrv* (*Vîrvu Bărcuțului*) și *zăpode* (*Zăpode*).

E interesant de observat că numele topice compuse cu *dîmb* apar numai în Tâmașa în număr de șase. Cele compuse cu *deal* sînt mai frecvente în Gălășeni, unde le-am întâlnit de cinci ori, pe cînd în Tâmașa apare o singură dată. (*Dealul li Ciocoi*).

2. Numeroase sînt și *hidronimele*, adică numele care se referă la ape curgătoare sau stătătoare: *izvoare* (*Budulău, Cioroi*); *fîntîni* (*Fîntîna Cîcăciosului, Fîntîna Rece*, etc.); *părău* (*Pîraiele, Părău Boanchii, Părău cel Rău*); *văi* (*Valea Almașului, Valea Cacovii*); *bălți* (*Băltoci*); *lacuri* (*Tău, Tău Agreșului*).

3. Toponimele referitoare la *vegetație* indică vegetația spontană care a existat sau mai există încă pe locurile respective (*Aluniș, Barcu Înălțit, Corni, Dumbrava, Goroni, Mesteceni, Pădurea Bogatului, Răchiți, Rogoz, Trestie*) sau plantele cu care au fost cultivate aceste locuri: (*Cinepiști, Măzăriști, Merii Petrindului, La Perii Nuții, Vie* etc.).

4. Toponime provenite din *nume de persoană*. Foarte multe locuri au fost numite după numele de familie, prenumele, supranumele, porecla, diminutivul sau hipocoristicul, adică numele proprietarului: (*Coastea lui Satori, Coastea Marișchi, Dealul Zgîduli, Dîmbul Iliei, Grădina Roșchii, Hîrtopu Șchiopului* etc.).

Observăm că în puține cazuri toponimul este format din numele de

persoană precedat de o propoziție cu sens de localizare, de orientare în teren (*Intr-a Ghiuriții, La a Nucii, La Licuța, La Măricești, Pă Crețeni*).

De mai multe ori numele de persoană apare în toponimele compuse, ca determinant pe lângă un alt cuvânt (*Cioroiu li Dan, Fintina li Gligor, Groapa li Porumbac, Iertăoiu Bobuli, Piatra Bondii, Poiana li Onuț*, etc.). Numărul toponimelor în componența cărora intră nume de persoană este de circa 70. Cele mai multe nume de persoană sînt românești. Se întîlnesc și cîteva nume de maghiari și evrei, foști proprietari.

5. Toponime care se referă la defrișări. Pentru a mări suprafața terenurilor cultivabile, a fînațelor și pășunilor, sătenii au defrișat porțiuni de pădure, au curățat locurile de tufişuri și spini. Astfel au luat naștere iertăoaiele (*Iertăoaie, Iertăoiu Bobuli*, etc.) și poienele (*Poieni, Poiana Creți*). Toponimele provenite din apelativul *iertăoi* sînt în număr de 26. Tot în această categorie se încadrează și tăietura li Holder.

6. Alte toponime se referă la căile de comunicație, de pe cîmp (*Calea Tăului, Calea Zugraniculi, Cărarea Aghireșuli, Drum di pă Poieni, Drumu Rîtuli, Hagău Tămașii*) sau din sat (*Saroșu, Ulița țiganilor*).

Din graiul local articolul hotărît în cazul genitiv are forma *li* (pentru *lui*): *Poiana Morariuli, Tău Agreșuli, Valea Almașuli*, sau *Dealul li Cio-coi, Fintina li Gligor, Iertăoiu li Vișilie* etc.

După formă, toponimele pot fi simple (*Alunișu, Bărcuțu, Curmătura, Dumbrava* etc.) sau compuse.

Acestea din urmă sînt numeroase circa 147. În cadrul lor deosebit mai multe grupe:

a) substantiv + substantiv în genitiv: *Capu Dealuli, Coastea Burcuțuli, Dealu Tăuli*, etc.

b) substantiv + prepoziție + substantiv: *Fintina cu Podu, Fintina cu Unghiile, Pădurea di pă Coaste*.

c) substantiv + adjectiv: *Cur Strîmb, Părău cel Rău, Rîtu cel Mare*.

d) prepoziție + substantiv: *Intre Ape, Intre Văi, La Chip, Su Dos*.

Raportat la suprafața hotarelor celor două localități, toponimele sînt destul de numeroase, la aceasta contribuie în bună parte determinantele destul de numeroase în componența cărora intră antroponimele.

Toponimele, ca de altfel și antroponimele sau zoonimele reflectă particularitățile graiului local.

În continuare voi sublinia cîteva din particularitățile de grai din cele două localități:

Între graiurile dintre cele două localități nu am observat diferențe fonetice, morfologice, sintactice și lexicale.

Vom prezenta cîteva din principalele particularități ale graiului celor două localități, mai ales fonetice (ele fiind foarte importante pentru notarea, literalizarea și interpretarea materialului), și, mai pe scurt, a celor gramaticale și lexicale.

PARTICULARITĂȚI FONETICE

Pentru vocalism trebuie să menționăm întîi că vocalele *e, i* după *s z t* se pronunță *ă*, respectiv *î*: *sămn, sîtă, Nastasîe, urzăsc, zăr, zî, zice, țăs, mătă, țîne, țîpă* etc., pe cînd după *ș* și *j*, *e* și *i* se păstrează: *șes, șirincă, jele, jîntîță* etc.

— o la inițială de cuvânt sau de silabă se pronunță *uă, uăi, uă'*, *uărb* etc.

— e urmat în silaba următoare de alt *e* sau *i* é: *mere, céré, ald'este* etc.

În privința diftongilor trebuie menționat că *ea* în poziție finală se pronunță *-e* (*a tăce, vinere, spuie* etc.) și că diftongul *oa* se pronunță *ó* (*sóre, móre, răstornă* etc.).

Pentru consonantismul trebuie amintit mai întâi fenomenul palatalizării labialelor și al dentalelor. Labialele se palatalizează astfel:

— *b + i, ie, ia bd', d' : obd'ălă, abd'é, ald'ină* etc.

— *p + i, ie, ia pt', t' : pt'átră, pt'éel, t'ept, t'ipăi* etc.

— *m + i, ie, ia mh' : mnhel, mnhic, mhere, amhază, mhire* etc.

— *v + i, ie, ia d' : d'iee, d'er (vier), (d'érme), etc.*

— *f + i, ie, ia h : hir, hin, her, să harbă* etc.

Dentalele :

— *t + i, e t'ină, t'ine, frunt'e, mint'e* etc.

— *d + i, e d'inte, d'inaoi, d'es, d'evréme* etc.

— *n + i, e n : nime, nímhuc, négru* etc.

Consoana *c* se pronunță în cele două sate ca în limba literară, în timp ce *g* se pronunță *j* : *ninje, nejel, fuje* etc.

— *che, chi* și *ghe, ghi* se pronunță ca *t'* respectiv *d'* : *mă t'amă, t'ag, răi'tă, t'ip* etc., *d'ață, d'em, d'indă, jund'* etc.

În graiurile pe care le avem în vedere, ca și în graiurile din nord-vestul țării apare în grupul *sl* epenteza lui *c* : *sclab, sclugă*.

Se știe că în subdialectul crișan există în vocabular o puternică influență maghiară, prezentă și în graiul local prin cuvinte ca : *cloș, chefe, nădraji, sársam* etc. Multe maghiarisme, devenite regionalisme românești le putem afla în glosarul poreclelor sau zoonimelor.

Prin particularitățile de mai sus, dintre care decisive sînt cele fonetice, graiurile din Gălășeni și Tâmașa se pot încadra, credem, în subdialectul crișan.

GLOSARUL NUMELOR DE LOCURI DIN SATELE GĂLAȘENI ȘI TÂMAȘA

Fiecare toponim este tratat într-un articol separat, în ordine alfabetică. Structura articolelor este următoarea: a) numele topic literarizat, urmat uneori de transcriere fonetică a acestuia între paranteze drepte, în scopul înțelegerii lui corecte. Într-un singur caz nu s-a dat forma literarizată, ci numai ceea cu pronunțare locală, deoarece neputînd explica toponimul am fi riscat o literarizare greșită (Șimăie); b) descrierea locului între ghilimele, dacă reproduce explicațiile date de informatori (notați cu I, II, III, etc. dacă informații de la mai mulți informatori pentru același toponim); c) localizarea toponimelor prin notarea între paranteze rotunde a siglelor celor două localități (G — Gălășeni, T + Tâmașa), a ca-reurilor din hărțile teritoriului satelor, în cazul cînd sînt trecute pe hărți și eventual a numărului imaginii fotografice; d) după o linioară, dăm explicația numelor în cazul cînd nu este prea evidentă.

Aluniș, „pădure mică” (T, G₃; fig. 3)

— După *aluniș*, „pădurice, desiș de aluni (DI)

Aprêșu: *aprêșu*, „pășune pe deal” I; e ca o poiană; hotăriș cu pășunea Aghireșului” II (G, G₄).

Altal (altál, „grădină în pantă”) (G, C₄).

Cuvîntul *altál*, este cunoscut în grai cu sensul „de-a dreptul, direct”.

Băla II Sători „carieră de piatră” (G, E₇).

— După *baie* „carieră de piatră” — *Sători*, numele fostului proprietar.

- Băreu Inhilt**, „pădure și puțin finaț; loc rupt, rupturi și îndesat ca-n junglă” (T, K₃). — După *barc*, varianta lui *bărc* „pădure” + adjectivul *inhilt* „surpat, rupt, năruit”.
Băreșu, „pășune pe un teren deluros” (T, F₆). — Din *Barc* + sufix. din. — *uș*.
Berchenișu. (Berchenișu, finaț pe un teren deluros) (T, J₃) — Din magh. *Berc nevés* „loc pe care crește sorb”.
Borșovle, parte de sat (T, E₄) — Nume dat după o poreclă azi necunoscută.
Budulău (budulău), „fintină; a fost într-o borbă, într-un butuc fintină” (T, A₆). — După *budulău* „trunchi scorburos sau scobit întrebunțat ca ghizd la fintină”.
Calea Tăului, „drum ce ieșea din sat spre Petrinzel”, pe lângă *Tău Mare*; amu s-a arat drum” (G, B₃ și C₃). — După *cale* „drum de cîmp”.
Calea zugrănteull, „cale”, drum de hotar (G). — *Zugranic*, probabil poreclă.
Clăroea, „uliță” (T, D₆). — Probabil după poreclă, azi necunoscută.
Cioroi, „cioroi”; *cioroi* e viu în grai cu sensul de „izvor a cărui apă curge printr-un jgheab sau printr-o țevă”; „șipot”. Vezi componentele în care va apărea mai jos.
Cioroiș (côroiș), „este un cioroi, izvor, acolo” (G, C₆).
 — După *cioroiș* diminutivul lui *cioroi*.
Cioroiu II Dan, „cioroi; e în gredină la Dan” (G, C₄; fig. 6).
 — *Dan*, nume de familie.
Cinepiști, „cinepiști”, șes în capătul satului, către Cuzăplac (T, E₃). — După *cinepiște* „teren cultivat cu cinepă” (DM).
Coada Pietril: *coda pte'ri*, „acolo se găsește *Piatra Bogatuli*” (T, D₄; fig. 7).
Coasta Băreșu, „coaste mare cu pășune” (T, E). — Pentru *Băreșu* vezi *Băreșu*.
Coasta Berchenișului: *coste Cerkenișuli*, „pădure” (T, J₃).
 — Pentru *Berchenișuli*, vezi *Berchenișu*.
Coasta Căcovii: *coste Căcovi*, „pădure, coaste; partea de jos e finaț” I; „coaste împădurită cu niște goronați, pădurită” II (G, G₂). — Pentru *Căcovii*, vezi *Valea Căcovii*.
Coasta Căcelilor: *coste căcelilor*, „pădure; ducea acolo oarecînd porcii la jir” (T, I₆).
 După *cocină* „adăpost, coteț pentru porci” (DM).
Coasta II Sători: *coste li Sători*, „coaste mare cu pășune” (G, E₆). — Pentru *Sători* vezi *Baia li Sători*.
Coasta Marișchi: *coste marișki*, „coaste cu vii” (T, E⁴). — *Marișca* nu știm cine a fost”.
Colibi(ile): *La Colibi* (colibe, „pășune pă su pădure (T, A₆)
 — Aici au fost cîndva colibi.
Colnice, *Pă* „finaț, pantă, după ce ieși deasupra e un mic platou (G, E₃). După *colnic* „colină; drum îngust care trece peste un deal nou prin pădure; loc mic în pădure, lipsit de arbori, luminiș (DM).
Colțau, „o stîncă de piatră abruptă; nu poți să te urci pe ea de jos” (T, B₆; fig. 8).
Crețeni, *Pă*, parte de sat (G, C). — Din *Crețu*, nume de familie + sufix = ean (pl. -eni).
Curmătură Berchenișu, „o șa, trece drum hotar care mere la finețel” (T, J₂). — Pentru *Berchenișu*, vezi *Berchenișu*, vezi *Berchenișu*.
Dealul Crucl, „virf de deal pe care a fost o cruce” I; „on pic de dealingă Șes” II (G, A⁴).
Dealul Dumbrău, „loc așa mai așezat acolo sus; teren arabil” (G, C₆) — Pentru *Dumbrău*, vezi *Dumbrău*.
Dealul II Clocol, deal cu pășune (T, I₆) — *Ciocoi*, poreclă. *Dealul Ritul*; „arabil; îi chiar în fața *Rituli*” (G, D₃).
 — Pentru *Ritul*, vezi *Ritu*.
Dealul Zgiduli, „on loc îngrădit, șes”. *Zgidu* îi nume de ciufală; nu l-am apucat pe omul ăla” (G, E⁶).
Delnișe, *In*, „teren arabil pe su calea ferată: a fost părțile de teren” (G, E⁶). — După *delnișă* „fișie îngustă și lungă de teren situată într-o luncă sau pe un delușor” (DM).
Dimbu li Hoarosa: *dimbu li hōroso*: „on dimb între văi” (T, F₇). — *Hoarosa* e numele unui maghiar din Petrinel.
Dimbu li Nemeti: *dimbu li nēmeti*: *dimb* (T, G₆). — *Nemeti*, numele unui maghiar.
Dosu, pădure pe pantă de deal (G, B₇; fig. 9) — După *dos* „loc unde nu bate soarele” (DM).
Dosu Bogdănu, „loc de dos, indosit” (T, H₃). — Pentru *Bogdănu*, vezi *Bogdana*.
Drămu de pă Poleni, cale de hotar care duce la *Poleni* (G).
După Ursoi sau *După Usoi*, pășune pe deal (G, F₆). — *vezi Ursoi*

Fintina cu Pôdu, „izvor; cam rar există ca ala de bun”. Deasupra lui e platou mare” (G, E₃ și F; fig. 11).

Fintina cu Unguille, fîntină; a fost făcută mai demult; deasupra ei a fost o piatră cioplită în formă de unghi (G, F⁴).

Fintina Il Bôltor, fîntină; „de aici s-a băgat apă la grajduri (G, F₂). antroponim, azi necunoscut în sat.

Fintina Nédli: fîntina nédi, un izvor bun, mare” (G, B₇) — Un antroponim *Neda*, nu este cunoscut.

goroni. Pă. teren arător sus pe deal; nu e nici urmă de goron acum” I „platou arabil su pădure” II (G, A, B₈).

— După *goron* (= goron) „varietate de stejar”.

Groapa Il Porumbac, „pășune și arător; e o groapă” (T, H₃). — *Porumbac*, antroponim, azi necunoscut.

Gura Zăpôdli, „loc mai îngust de unde începe zăpodea” (T, B₄); fig. 12). Vezi *Zăpodea*.

Hiju: hiju, *Pă Hij*, „deal rotund, arabil” I, on deal mare, aici cum se iese de la sat în sus” II (G, C₃; fig. 14).

Hirtôpu Schlopull, on loc tă răsipit, rupt I, „e on loc hotropos” II. — „O avut acolo loc on bătrîn la care i-o zis Schiopu” (G, C₆).

Iertăoule: iertăuôie, „pășune” (T, B) — După *iertăoi* (pl. *iertăoie*), cu sensul „defrișare, tăietură” (vezi SMO, p. 77).

Iertăoiu Hirbuli, „iertăoi; *Hirbu* a fost om din Aghireș” (G).

Iertăoiaie: iertăuôie, „pășune” (T, B₄) — După *iertăoi* (pl. *iertăoie*), cu sensul „defrișare, tăietură” (vezi SMO, p. 77).

Iertăoiu Culli Il Sihâl, „iertăoi” (G). — *Culă a li Mihai*, supranumele unui om din sat.

Iertăoiu Hirbuli, „iertăoi; *Hirbu* a fost om din Aghireș” (G).

Iertăoiu Ielejli, finaț (G). — După *iclejie* „teren în proprietatea bisericii”.

Iertăoiu Il Ghirilă, pășune în *sulbuci*, (G). — *Ghirilă*, prenume.

Iertăoiu Il Dobovic, „finaț”; *Dobovic* îi ciufală” (G).

Iertăoiu Il Girdaş, „pășune cu tufe” I; „acolo a fost și casă cindva II (G). — *Girdaş*, antroponim azi necunoscut.

Iertăoiu Il Têcheș, „finaț; *Techeș* l-o ciufulit pe on om bătrîn” (G).

Iertăoiu Il Toderôl, „finaț” (G). — Toderoi, porecla.

Iertăoiu Moanli, „finaț; pe omul a cui o fost locul l-a ciufulit *Moane*” (G).

Iertăoiu Nôdull, iertăoi” (G). — Nodu este ciufala unui om.

Intr-a Ghiorișli! intr-a d'uriți!, „pășune; a fost arător cindva. *Ghiuriș*a a fost maghiar din Petriș”. (T, D₆ și E₆). Toponimul este precedat de o propoziție cu valoare de localizare.

Lăbu Pôpli, „o fost locul popii cindva” (T, D₃). — După *lab* „suprafață mai mare de pămînt în proprietatea unui om”. În Transilvania locurile numite *laburi* aparțineau bogătașilor.

La Chlp! la t'ip! „este o restenire acolo” (G, D₃). — După *chip* „cruce pe care este înfățișat Isus răstignit”.

La Drămu de Fler, „loc lingă calea ferată” (G, B₇).

La Moară la Delnle, „e loc di la *Zăpode* în jos: a fost moară de apă acolo (G).

La Stree, „loc de finaț pe lingă linia ferată” (G, E₆). — După *ștrec* „cale ferată” regionalism românesc de origine germană.

Lemnu Bôlli, „a fost on carpin mare; cind marea *Buta* la Aghireș și ajungea acolo, să puna și să hodinea on pic; el n-o lăsat să taie lemnul cind a tăiat pădurea” (G, F₆). — *Buta*, poreclă.

Lutu, Lu Lut „a săpat acolo oamenii” I, „de acolo aduceau *lut* II (G, C₃). — După *lut*, numele rocii.

Măzărîșli (le) pantă nordică cu finaț, teren arabil și pășune (G, D; fig. 17). — După măzărîște (pl. *măzărîști*) „loc cultivat cu mazăre”.

Merli Petrișduli, „cindva o fi fost ceva meri; nu mai sint acum” (G, A₃). — *Petrișdu*, sat vecin.

Mestecenl, *Pini*, „pădure; a fost tăietură (G, C₅). — După *mesteacăn* (pl. *mestecenii*), numele arborelui.

Mocirlășu, o groapă între 2 păduri” (T, K₃). — Probabil toponimul este înrudit cu *mocirlă*; *mocirlos*, *mocirloasă*.

Môine, „pășune”; sint fîntini acolo” (T, J₂). — După *moină* (pl. *moine*) „cimp necultivat unu sau mai mulți ani lăsat să se odihnească” (DM).

- Pădurea Bogatului**, „pădure” (T, K₃) — *Bogatu*, poreclă.
Pădurea di la Dosu Bogdanii, „pădure” (T, H₃).
Pădurea Ielejii, „pădure; a aparținut de parohia de la noi” (T, F₈). — Pentru *Iclejiu*, vezi *Iertăciu Icleji i*.
Pădurea li Gligor, pădure”; *Gligor* a fost on proprietar” (T, I₄).
Părău Boánchezi, părău bônki; „părău fără apă; are apă numai cind plouă” (G, C₆).
 — *Boanca*, nume de familie.
Părău Gropii li Porumbăc, „se formează din *Groapa li Porumbac* și se varsă în Valea Almașului” (T).
Părău Vădui, „părău, se formează di la Apreș” II, „părău în pășune” II (G, G₆).
 — După *Vad*, „loc (adincit în pământ) pe unde curge o apă” (DM). *Vad* poate însemna și loc de trecere spre alte zone”.
Pășunea li Datel; pășune li daic; „pășune pe deal” (T, D₃) — *Daici*, numele unui evreu.
Plătra Zăpódii, o piatră mai mică ca *Piatra Bondii*” (T, C₄). — Pentru *Zăpodii*, vezi *Zăpode*.
Podireu: pod’iréul, „on loc drept deasupra la nește gredini” (T, C₄; fig. 18). — După *podireu*, variantă a lui *poderei*, „platou” (DM).
Pódu, Pă Pod: „ii locu așa mai neted mai așezat, pe deal”) (G, C₄; fig. 17).
Pódu Cuzăplăcenul: „pod peste vale spre satul Cuzăplac; Cuzăplacenii îi zic *Pódm Tămășii* (T, E₂).
Podu Dinculi: „pod peste *Vălea Dinculi*” (T, H₃). — *Dincu*, sat vecin. Podul este situat la marginea hotarului în localitatea Tămașa.
Polana Créișii: Poiana creiți; „poiană” (G, G₆). — *Creișa*, poreclă.
Polana li Onuț: „poiana li uănuț”; „pășune pe deal” I; a fost unu *Onuț* da a murit” II (G, F₆).
Ripa Boánchezi: „ripă” (G, D₃). — *Boanca*, nume de familie.
Ripa Țigăncilor: „ripă, lângă ea șed țigani” (G, E₂).
Ritu Dinculi: „e drept, șes, mai înspre satul Dinc; e arător” (T, I₆).
Ritu Mare, „finaț pe vale” I.; on șes fain” II (G, F₃).
Ritu Popli: „finaț; a fost a popii” (G, E₂).
Roata Roanșii: „roata rongi”, „on teren între două păraie” (G, C₆). — *Rodngă*, poreclă.
Sideaba: sid’aba; „loc arător; on loc inclinat puțin, nu mare pantă” (T, G₆). — Etimologie necunoscută.
Soroșu: soroșu; „uliță rea, tinoasă” (G, D₃ și E₂) — Cuvintul *soroș* circulă în graiul regiunii cu sensul de *ulicioară*, uliță îngustă care leagă două uliți mai mari”.
Stăiunle: În Stăiuni, „finaț cu tufe” (G, C₆). — După *Stăiună* (pl. *stăiuni*) „loc cu iarbă bună, plăcută oilor; loc pe care sint sau au fost așazate stina și strunga” (SMO, p. 106).
Su Dos: „pantă de deal su pădure; teren arabil” G, C₇; fig. 9). — Vezi *Dosu*.
Su Dúha, pantă de deal (T, D₃). — Probabil *Duha* este nume de persoană, azi necunoscut în sat.
Surétu: surét!, „loc de deal, puțină pantă; ii sub vii” (T, D₃). — Cuvintul *surét* este cunoscut în grai cu sensul „culesul viei” Vezi și *Hiji și Vii*.
Suseni, partea de sus a satului (G, D₃), în opoziție cu *Joseni*.
Șesu, „șes arabil pe lângă Valea Almașului (T, F₃).
Șesu, teren plat, arabil, sus pe deal „I; o bucată de șes” II (G, B⁴).
Sinălele, Pă Siuăle, loc arabil „I „nește loc așa mai știuăios, mau rău, mai slab; acolo nu se făcea bucatele așa de bine” II (G, C₃). — În graiul local cuvintul *sinái* (pl. *șiuăle*) are sensul de „pământ argilos, lutos și cam apăsos” II.
Tăietăra li Hólder, „tăietură; amu-i plantată; a fost pădure” (G, G₆). — *Hólder*, numele unui evreu.
Tălpeș(u), În *Tălpaș*, „on pic de pantă; nu-i mare coastă” I, groapă câtă Stana” II (G, A₁). — Probabil după poreclă azi necunoscută în sat, provenită din *talpaș* „pedestruș infanterist” magh. *talpas* (DM).
Tău Apreșul, „tău; se scaldă bivoli în el” (G, G₆). — Pentru *Apreșului*, vezi *Apreșu*.
Temeteu Românese, „cimitir” (T). — După *temeteu*, „cimitir”, cuvint folosit în grai, + adj. *românesc*.
Temetėu ungărese: „cimitir” (T).

Topile — topt'ile 4, „acolo erau topile unde topeau mierile cinepa” (C, E₃). — După topilă (pl. *topile* sau *topili*) „loc în albia unui riu sau într-o apă stătătoare unde se pune la topit cinepa sau alte plante textile.” (DM).

Țleu: țiclă! „on virv ... mai țicluat, on virv de coastă; e un țiclui” II; e o ripă mare” III (G, G₅). — Vezi SMO, p. 169.

Ulița Țigănilor, „uliță pe care locuiesc țiganii”; e spre *Valea Viilor* (T, F₄).

Ursol sau **Usoi**, „deal; mare tot roată; e o ieșitură ca un cap, o ridicătură tă roată” I „deal rotund; o mai bombat; deasupra de el e șes” II (G, E₄; fig. 19). Pentru a explica numele topic *Ursei*, M. Oros. (S.M.O., p. 192) reproduce următorul citat din E. Petrovici: „Probabil apelativul osoia fost împrumutat de români de la bulgari, dar mai tirziu a dispărut din limba română, fiind înlocuit cu alte cuvinte ca des etc. Numle topice formate apelativ au suferit o schimbare prin etimologie populară, fiind identificate cu apleativul *ursol* de la *urs*”.

Valeu Almașuli: vale Almașuli, vale; curge dispre localitatea *Almașu* (T, B₃).

Vălea Căcovii sau *Căcova*, vale; apă; vine din hotarul *Petrindului* (G, F₂). „*Cacova* rădăcina slavă *kak-*, care indică un loc ridicat (SHO, p. 191).

Vălea Il Băleș, depresiune în pădure (G, G₄). — *Băleș*, antroponimi necunoscute azi în localitate.

Vălea Petrindului, depresiune: „vale care cade din virful dealului în jos câtă satul Petrind” II (G, B₁ și D₁).

Văreștină, „aici a fost oarecând cuptoare de var (G, B₁).

— Apelativul *văreștină* este viu în graiul local cu sensul de „loc unde se face var”.

Ville Il Mujdei, „amu nu-s mai vii pe acolo” (T, G₃). — *Mujdei*, probabil poreclă, azi necunoscută în sat

Ville Sperlii, „a fost vii pe acolo pe deal” (T, E₃). — *speria*, probabil antroponim, azi necunoscut.

Virvu Bărcuțuli, virv de deal” (T, F₄); fig. 10). — Pentru Bărcuțului, vezi *Bărcuța*.

Zăpode: zăpod'e; „o groapă, on loc între două dealuri” (G, D₃); fig. 20).

— După *zăpodie* „vale largă adăpostită de înălțimi, șes puțin scufundat față de regiunea înconjurătoare” (DM).

Zăpode, „o groapă care coboară în jos (T, B₃; fig. 12).

Zăpidoare, „groapă” I; „o groapă ca o covată” II (G, B₄); fig. 21). — Din *Zăpode* + suf, -ioară.

MARIA GALOȘ

THE TOPONIMY IN GĂLĂȘENI AND TÂMAȘA VILLAGES (SĂLAJ COUNTY)

(Summary)

The paper deals with the toponymy of the two villages, insisting upon the historical importance of the names of the spots dealt with.

The examination of the toponimics has been done from the functional point of view and they have been semantically grouped; the names of the spots are classified in: toponymy describing the form and the exterior aspect of the spot; hydronymy referring to vegetation toponymy proceeding from the name of persons; toponymy referring to the clearing of the land; toponymy referring to the ways of communication. The author analysed the semantical structure and explains the origin of the examined toponymy.

The presentation of the toponymy is illustrated and completed by the glossary of the toponimics in the two villages.

Fig. 1. Vedere generală a satului Gălăşeni

Fig. 2. Vedere generală a satului Tămaşa

Fig. 3. Vedere a pădurii Aluniș (T)

Fig. 4. Vedere a pădurii Băltoci (G)

Fig. 5. Vedere a locului numit (in) Bulbuci (G)

Fig. 6. Vedere a locului numit Coadă Pietrii (T)

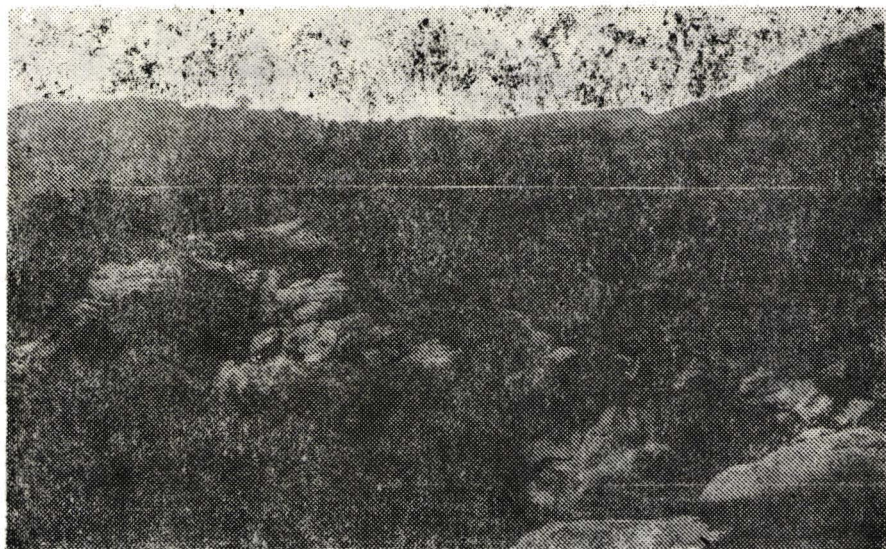

Fig. 7. Vedere a locului numit Cioroiu li Dan (G)

Fig. 8. Vedere a locului numit Coltău (T)

Fig. 9. Vedere a locului numit Dosu (Pădure) și Su dos (arabil) (G)

Fig. 10. Vedere a locului numit După garduri și (în centru spate) Virvu Bărcuț (T)

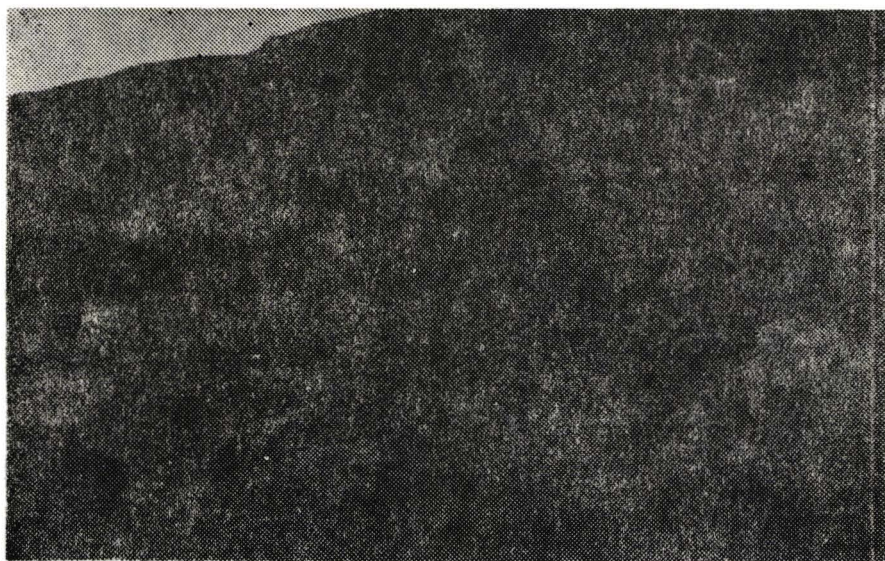

Fig. 11. Vedere a locului numit Fintina cu podu (G)

Fig. 12. Vedere a locului numit Zăpode (în spate dreapta sus) și Gura Zăpodii (mai jos în dreapta) (T)

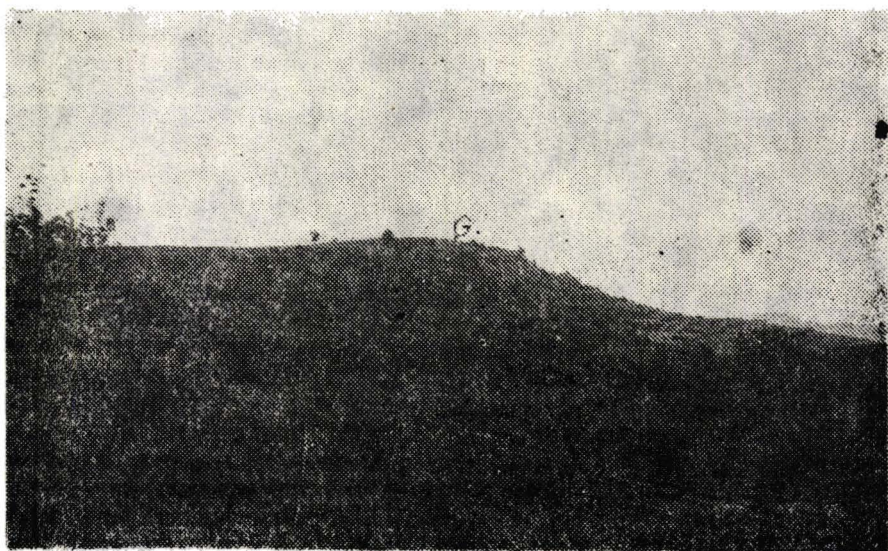

Fig. 13. Vedere a locului numit Gurgueţ (în centrul pozei, sus)

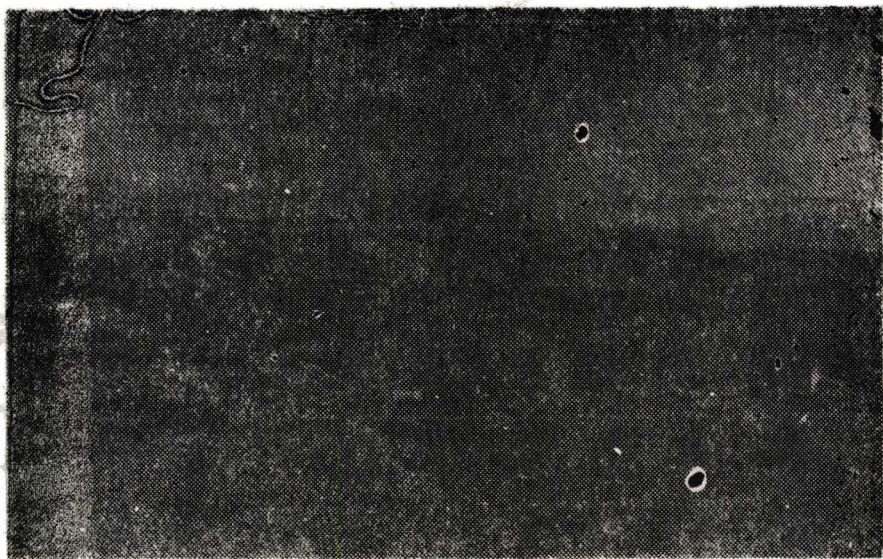

Fig. 14. Vedere a locului numit Hij (Pă hlj) (în centru, sus) (G)

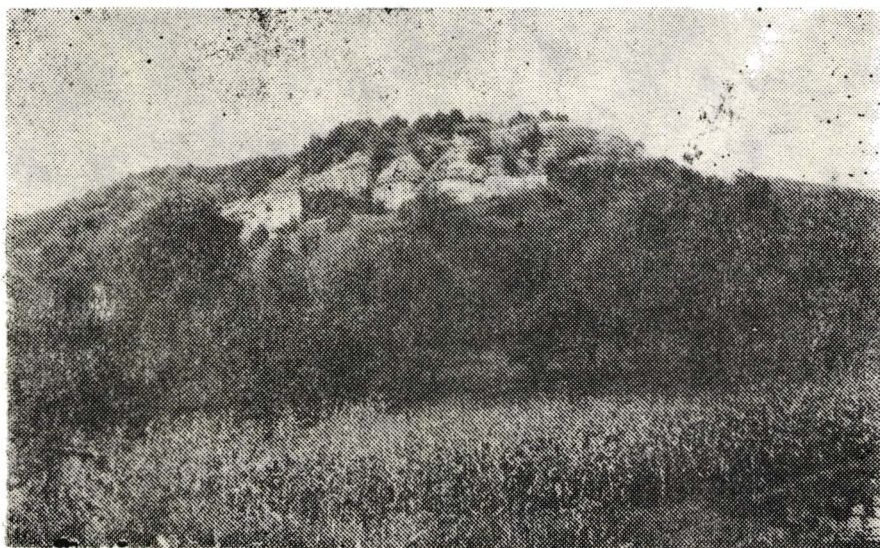

Fig. 15. Vedere a locului numit Piatra Bogatului (în centru sus) (T)

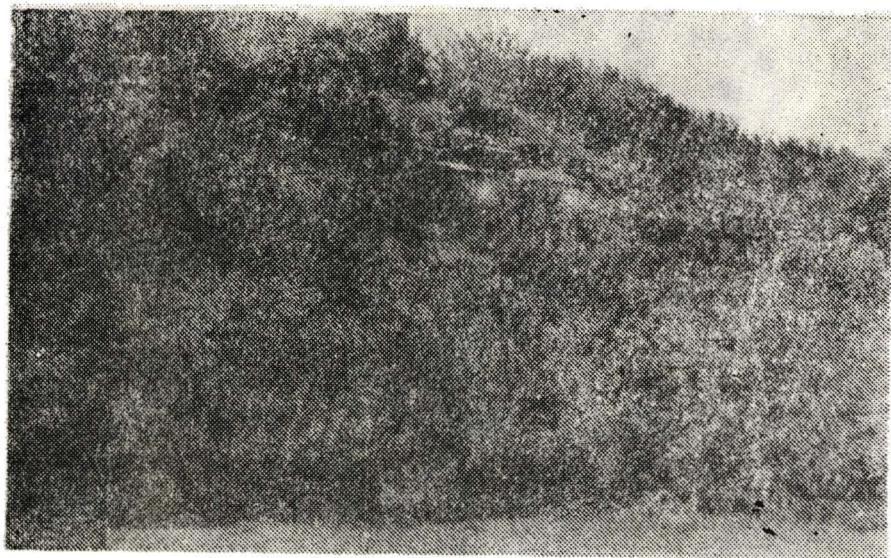

Fig. 16. Vedere a locului numit Piatra Bondi (T)

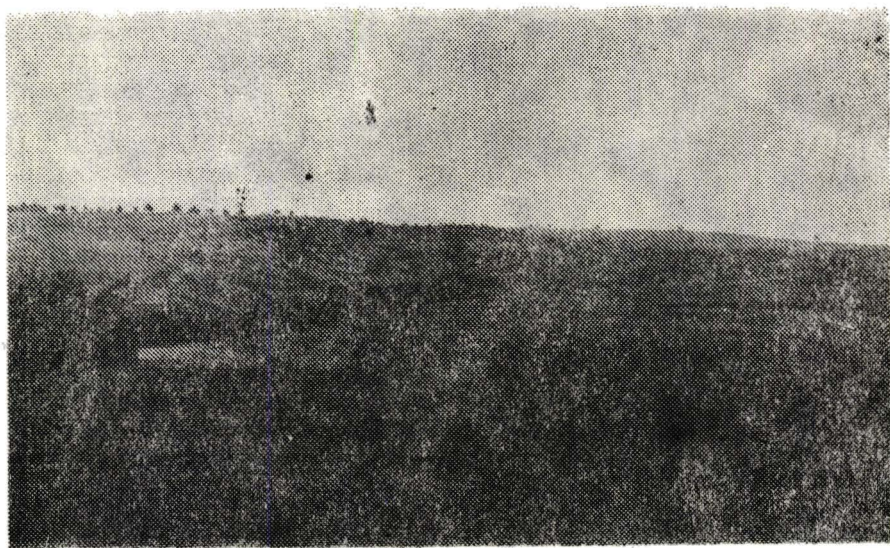

Fig. 17. Vedere a locului numit Pod (pă pod) (în planul din față) și Măcăriști (planul doi, dreapta) (G)

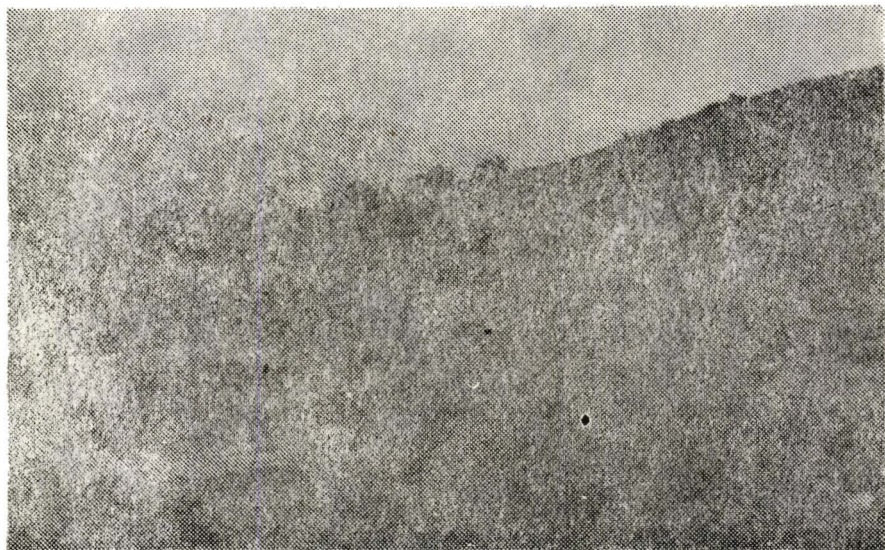

Fig. 18. Vedere a locului numit Podireu (în partea de jos, centru) (T)

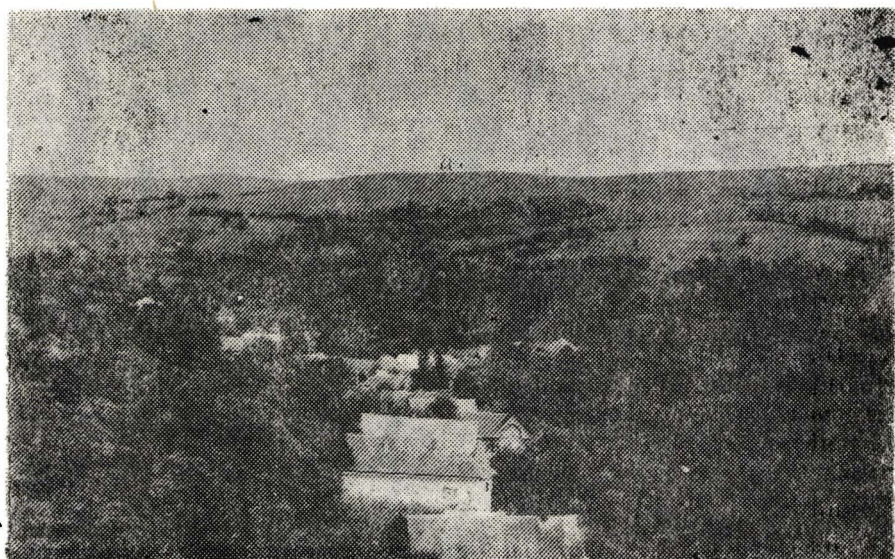

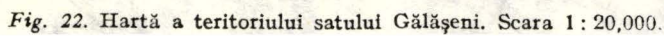
Fig. 19. Vedere a locului numit Ursoi sau Usoi (în planul din spate) (G)

Fig. 20. Vedere a locului numit Zăpode (G) (în centru, unde se văd grămezi de fîn)

Fig. 21. Vedere a locului numit Zăpodioara (în centru) (G)

ISTORIA ARTELOR

ACTIVITATEA MUZICALĂ ȘI TEATRALĂ ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ DIN SĂLAJ

Imaginea reflectată în presă a spațiului artistic sălăjan, pe care am conturat-o într-un studiu anterior¹, era restrictivă, motiv pentru care am simțit nevoia unei întregiri ce urmează să restituie și aspectele muzical și teatral al problemei. Analiza materialului informativ, oferit de aceiași sursă generoasă, ne-a confirmat pe deplin opinia vehiculată în epocă, cea a precarității întreprinderii culturale provinciale. Așa cum vom demonstra, situația în domeniul muzical era relativ pozitivă, spre deosebire de domeniul teatral și de insistența cultivării gustului pentru această nobilă artă, unde lucrurile au stat mediocru. Teatrul Național din Cluj s-a arătat extrem de rar prin Sălaj, iar trupele bucureștene aflate în turnee preferau să prezinte piese ușoare, bulevardiere, pe înțelesul unui public fără vcleități. În atari condiții nu e de mirare că înregistrăm critici severe ale cronicarilor improvizați la adresa publicului care nu onorează spectacolele de calitate. Lucrurile sînt ceva mai complicate deoarece intervine decalajul cultural față de Capitală și în modul de analiză a mesajului scenic, fapt evidențiat de limbajul utilizat și de punerea în pagină, înșiși cronicarii dovedind că nu au (și nu aveau de unde să-și procure!) o cultură artistică de specialitate.

Important în cele din urmă rămîne efortul de asimilare și interpretare a fenomenului cultural, chiar dacă acesta e mai puțin spectaculos. Iar presa, în calitatea sa de barometru afectiv al maselor, surprinde și în cazul Sălajului interbelic același efort național de deschidere culturală operat în noile condiții oferite de înfăptuirea Marii Uniri din 1918.

Din considerente de ordin metodologic am dispus materialul acestui studiu în patru părți, atît în cadrul domeniului muzical cît și teatral. Ne-a interesat să surprindem cu prioritate aportul forțelor artistice locale, urmînd să analizăm în al doilea plan rolul Capitalei în acest efort colectiv, apoi rolul Clujului ca principal centru de cultură al Transilvaniei și, în fine, contribuția altor localități din țară la susținerea acestui act de înaltă spiritualitate. Am anexat lucrării și un material ilustrativ consistent menit să constituie un viitor punct de plecare pentru o interpretare a structurii limbajului textului scris al cronicilor.

I. **MUZICA.** Activitatea muzicală sălăjană este dominată de mișcarea corală ce se desfășoară la toate nivelele, atît în orașe cît și în sate. Există un cor al studenților sălăjeni² ce funcționează la Cluj și efectuează turnee în toată Transilvania, un cor al învățătorilor și o societate corală a bisericii române unite, ambele la Zalău, corul „Doina Sălăjană”³

¹ C. Crăciun, *Profilul plastic al presei românești interbelice din Sălaj*, în *Acta M P*, 12, 1988, p. 893—898.

² *ȘCOALA NOASTRĂ*, I, 4—5, 15 mai 1924, p. 75.

³ *Idem*, XI, 9 noiembrie 1934, p. 374.

și „Armonia”⁴ la Șimleu, precum și societatea corală „Doina Eriului”⁵ la Tășnad. Lor li se adaugă coruri sătești, create de învățători, din care presa sălăjană interbelică reține numele a două astfel de asociații culturale: „Răsunetul Sălajului” din Siciu⁶ și corul din Nușfalău⁷, câștigător al unui concurs organizat în 1935 la Șimleu. Dintre corurile enumerate, de cea mai mare audiență, socotind strict după numărul de apariții în presa locală, s-a bucurat societatea corală a bisericii române unite din Zalău⁸.

Un aspect demn de relevat, deși nu reprezintă o apariție singulară în peisajul cultural provincial ardelean, îl constituie funcționarea unei fanfare militare, cea a Batalionului 7 de vânători de munte Zalău. Menționată prima oară în anul 1933⁹, fanfara se impune ca un element valoros pe tărîm muzical, fiind solicitată să concerteze fie în combinație cu societatea corală a bisericii române unite din Zalău, fie de sine stătător, la numeroase serate muzicale. Fără a deține informații în plus asupra situației acesteia, cu excepția scurtelor anunțuri și recenzii din presă, și în lipsa unui termen de comparație pe plan local, ne limităm să-i amintim existența.

Pe planul teoriei muzicale nu avem de notat decît un articol omagial scris de Leontin Ghergariu cu ocazia centenarul morții lui Beethoven¹⁰. Calitatea informației aduse cu acest prilej de autor nu depășește nivelul unui material de popularizare, iar prin atribuirea unei descendențe flamande lui Beethoven (!) naște semne de întrebare asupra autorului articolului. Referitor la același eveniment aniversar, publicația REDEȘTEPTAREA din Șimleu conține în paginile sale, în traducerea lui Ioan Gheție, un fragment din lucrarea lui Romain Rolland „Vie de Beethoven”¹¹.

Prezența muzicală a bucureștenilor pe scenele sălăjene este doar simbolică. Doar trupa de operetă Stănescu Cerna¹² prezintă în prima parte a anului 1925 un număr de trei spectacole cu lucrări de valoare îndoielnică. Ce altceva ne sugerează următoarele titluri: „De-aș fi eu rege”, „Roza din Stambul” și „Mascota” de Audran? Acestei prezențe fizice efective i se alătură o scurtă notă apărută în revista ȘCOALA NOASTRĂ din 1–15 iunie 1930 asupra turneului corului bucureștean „Cîntarea României” condus de dirijorul Marcel Botez, în Cehoslovacia și Germania.

⁴ PLUGUL, V, 10/8 noiembrie 1935, p. 3.

⁵ GAZETA SĂLAJULUI, VIII, 1–2/6 ianuarie 1937, p. 6.

⁶ ȘCOALA NOASTRĂ, XII, nr. 1 ianuarie 1935, p. 57–58.

⁷ PLUGUL, V, 8/9 iunie 1935, p. 2–3 și ȘCOALA NOASTRĂ, XII, 6 iunie 1935, p. 308–309.

⁸ Vezi GAZETA SĂLAJULUI, VIII, 11/13 martie 1937, p. 3; 16/17 aprilie 1937, p. 1; 17/24 aprilie 1937, p. 3; 39/25 septembrie 1937, p. 3; 22/29 mai 1937, p. 3; 15/9 aprilie 1938, p. 2; 16/16 aprilie 1938, p. 3; 19/14 mai 1938, p. 2; 21/11 iunie 1938, p. 1 și 5; 22/9 iulie 1938, p. 2.

⁹ ȘCOALA NOASTRĂ, X, 1 ianuarie 1933, p. 26.

¹⁰ Idem, IV, 7/1 aprilie 1927, p. 215–216: „... La Zalău s-a comemorat centenarul morții lui Beethoven destul de modest, în cadrele Casinei Române. Și-au avut și școalele serbările lor. La serbarea Casinei, scriitorul acestor rinduri a ținut o conferință despre viața și opera lui B.; a fost un cor, un duet și o uvertură din Beethoven. Atît.”.

¹¹ REDEȘTEPTAREA, I, 2/1 noiembrie 1928, p. 2–3.

¹² MEȘESUL, I, 4/21 februarie 1925, p. 3; PLUGARUL, III, 9/21 martie 1925, p. 3.

Opera Română din Cluj salvează în mare măsură de la anonimat prin mesagerii ei pagina muzicală interbelică sălăjană. Pe scena din Zalău se produc Aca de Barbu¹³, Septimiu Chirvai¹⁴, Iosif Indrieș¹⁵, Adrian Cîrțiu¹⁶, Sever Tiron¹⁷, cărora li se adaugă la Tășnad, Lya Pop și Ana Rozsa¹⁸, iar la Șimleu, Lia dr. Nistor și același Iosif Indrieș¹⁹. Din generația mai tânără la acea dată se bucură de un real succes basul Petre Marcu²⁰ și tenorul Eugen Iacob²¹, precum și Lya Hubic²². Chiar dacă aparițiile publice ale cîntăreților Operei Române din Cluj se făceau uneori la intervale mari de timp, ei au fost singurii interpreți ai unor lucrări valoroase, care au rămas în conștiința presei locale și în sufletul spectatorilor. Se cuvine remarcat și necrologul apărut în gazeta MESEȘUL la moartea tenorului Traian Grozăvescu²³, modest omagiu adus unui mare artist, chiar dacă acesta nu s-a produs pe scena artistică a Sălajului. Surprinde lipsa unor spectacole de operă, deși teatrele din județ ar fi putut asigura desfășurarea lor în cele mai bune condiții. Întrebarea rămîne să fie rezolvată și prin cercetarea altor aspecte culturale din Transilvania.

Rubrica prezențelor muzicale din alte localități se rezumă la sublinierea, o dată în plus, a forței mișcării corale românești. Din cele patru ansambluri care au concertat la Zalău în perioada interbelică se detașează net corul orădean condus de profesorul Francisc Hubic²⁴, bine apreciat la nivel național. O notă aparte se cuvine să acordăm corului țărănesc din comuna Slatina (Cehoslovacia) care impresionează prin ținută și omogenitate²⁵.

Într-o concluzie la acest prim capitol se cuvine să remarcăm accentul local pus pe mișcarea corală, accent ce beneficiază și de un articol pro-

¹³ MESEȘUL, VI, 20–21/3 iulie 1930, p. 3; 22–23/18 iulie 1930, p. 4.

¹⁴ ȘCOALA NOASTRĂ, III, 19–20/1–15 noiembrie 1926, p. 389; MESEȘUL, III, 37–38/13 noiembrie 1926, p. 3 și 4; 39/20 noiembrie 1926, p. 3.

¹⁵ MESEȘUL, IV, 20–21/16 iunie 1928, p. 5.

¹⁶ GAZETA SĂLAJULUI, VIII, 23/5 iunie 1937, p. 3; MESEȘUL, VI, 16–17/10 iunie 1930, p. 3.

¹⁷ MESEȘUL, IV, 20–21/16 iunie 1928, p. 5.

¹⁸ Idem, I, 11/9 aprilie 1925, p. 3; PLUGĂRUL, III, 13/2 mai 1925, p. 2.

¹⁹ SĂLAJUL, V, 6/12 aprilie 1924, p. 3; PLUGĂRUL, II, 9/1 aprilie 1924, p. 3.

²⁰ MESEȘUL, I, 37–38/28 noiembrie 1925, p. 3; 39–40/24 decembrie 1925, p. 5; IV, 1–2/26 ianuarie 1928, p. 3.

²¹ ȘCOALA NOASTRĂ, IV, 15–16/1 octombrie 1927, p. 470; MESEȘUL, III, 36/24 septembrie 1927, p. 5; 38/8 octombrie 1927, p. 5.

²² ȘCOALA NOASTRĂ, IX, 5 mai 1932, p. 206–208.

²³ MESEȘUL, III, 6/19 februarie 1927, p. 3.

²⁴ Idem, III, 26/16 iulie 1927, p. 3.

²⁵ GAZETA SĂLAJULUI, VIII, 44/6 noiembrie 1937, p. 3; 45/13 noiembrie 1937, p. 3; „... Programul variat compus din cîntece românești și cele a fost executat admirabil. Ne-a surprins precizia și siguranța cu care acești țărani au simțit pînă și cele mai fine nuanțe ale bucișilor cîntate. Ne-a frapat disciplina și toată comportarea lor demnă. Văzînd și auzînd toate acestea, nu ne miră că au cîntat pînă acum în trei rînduri în fața microfonului cehoslovac ... „Nunta țărănească”, dansurile naționale și strigăturile ne-au fost prezentate pline de naturalețe, fără nici o meșteșugire, fiind mult și furtunos aplaudate. A impresionat mult portul românesc, tocmai prin anumite influențe ce prezintă, cari n-au putut decît să-l facă mai pătorec.”

gramatic într-unul din periodice²⁶, în vreme ce din exteriorul județului se impun două modalități de manifestare: Opera Română din Cluj cu recitalurile soliștilor ei și prezențele corale ale orașelor Oradea, Baia Mare și Gherla ce subliniază în plus înclinarea românilor spre manifestări muzicale colective.

II. *TEATRUL*. În absența unei instituții autorizate, cazul nefiind izolat nici în epoca interbelică și nici acum, mișcarea teatrală locală s-a rezumat la interpretarea sporadică a unor piese de valoare relativă de către echipe constituite ad-hoc, cu deosebire în mediul școlar. Așa poate fi înregistrat efortul societății studenților sălăjeni de a prezenta la Zalău în 1924 piesa „Nevasta lui Cerceluș”²⁷, și a elevilor școlii inferioare de agricultură din Șimleu ce prezintă în orașul lor piesa lui Alecsandri „Lipitorile Satelor”²⁸. Ceva mai pretențios se arată a fi turneul despărțământului ASTRA Jibou²⁹ ce face apel la o piesă patriotică verificată — „Se face ziua” de Zaharia Bârsan — prezentată într-o manieră mai apropiată de pretențiile firești ale genului. Dar acțiunea teatrală locală nu depășește granițele unui amatorism înduioșător, fapt evidențiat și de lucrările feerice ale unei autoare din Șimleu: Elena Aciu³⁰.

Cronicile teatrale sînt anonime ca formă și conținut. La acest aspect se adaugă lipsa de fermitate în asumarea unui text tipărit. Nu avem decît trei nume: Nicolae Nistor, I. Iordache și Nicodim Cristea, ultimul pin cei citați îndeplinind înalte funcții oficiale în cadrul județului. În rest doar inițialele sau, și mai grav, articole nesemnate. Este justificat oare acest anonim? Da și nu. Da, pentru că societatea românească se afla încă în postura de nou venită în comunitatea culturală europeană la care căuta să se raporteze, iar decalajul între Capitală și o anumită „provincie” era prea mare. Nu, pentru că în arta adevărată nu operează aceleași criterii de valoare valabile în sfera generală a suprastructurii.

La capitolul teatral prezența artiștilor bucureșteni este de această dată consistentă, chiar dacă atributul se referă mai ales la aspectul cantitativ al spectacolelor. Recordul de prezențe pe scenele din Sălaj îl deține trupa condusă de actorul P.P. Georgescu. Aceasta, fără a avea veleități de mare artist, fapt confirmat și de posteritatea critică, practică cu succes genul comic ușor, de situație. Piese în care apare pe scenele din Sălaj sînt semnificative pentru forța interpretativă: „Cocuța”, „Musca spaniolă”, „Băiat de viață” de Arnold și Bach, „20 de zile la răcoare” de Fayedau, „Extemporalul” și „Cel ce primește palme” de Arnold și Bach³¹.

²⁶ Simion Oros, *Corul satului*, în *GAZETA SĂLAJULUI*, VIII, 39/25 septembrie 1937, p. 1. Articolul susține ideea lansată de profesorul Leontin Ghergariu în numărul 30/24 iulie 1937, p. 1. al publicației, ca toți dascălii să facă un cor școlar „ca să contrabalansăm infiltrațiile cintecelor străine asupra tineretului școlar și adult și să-l facem să simtă pînă în adîncul sufletului vraja doinei românești.”

²⁷ *ȘCOALA NOASTRĂ*, I, 4—5/15 mai 1924, p. 75.

²⁸ *PLUGARUL*, III, 9/21 martie 1925, p. 3.

²⁹ *GAZETA SĂLAJULUI*, VIII, 8/20 februarie 1937, p. 2.

³⁰ *PLUGARUL*, I, 9/19 iulie 1923, p. 2 — piesa „Omagiile lunilor”; II, 13—14/1 iulie 1924, p. 3 — piesa alegorică „Ileana Cosînzăna”.

³¹ *ȘCOALA NOASTRĂ*, III, 13—14/1—15 iulie 1926, p. 255; 19—20/1—15 noiembrie 1926, p. 387; *MESEȘUL*, II, 33/23 octombrie 1926, p. 3; 34/30 octombrie 1926, p. 3; 35—36/6 noiembrie 1926, p. 3; 37—38/13 noiembrie 1926, p. 4; III, 2/20 ianuarie 1927, p. 5;

Pe fondul acesta ușor artistul atacă și repertoriul serios cu piesele „O noapte furtunoasă” de I.L. Caragiale și „Dezertorul” de Mihail Sorbul. Ne permitem totuși să ne îndoim de profunzimea interpretării unor roluri de complexitate în comparație cu specializarea sa pentru personaje șugubețe și greu de memorat. Fără a avea certitudinea că s-au materializat în spectacole, amintim cu titlu de anunț piesele: „Trei crai de la răsărit” de Hașdeu cu trupa Bulandra³², „Strigolii” de Ibsen cu Agatha Bârsescu³³ și revistele „Cioc, cioc, cioc”³⁴ și „Între ciocan și nicovală”³⁵ cu teatrul muzical Cărăbuș, condus de Constantin Tănase. Creația consemnată ca punct de referință pentru scena sălăjeană interbelică a fost piesa „Năpasta” de I.L. Caragiale³⁶ jucată de trupa Bulandra la Șimleu. În rest comedioare frivole la care lumea face coadă. Ce semnificație are acest fapt? Fără a-i acuza pe artiștii bucureșteni în mod ostentativ de veleitarism, putem distinge între o „seriozitate” marcată a repertoriului jucat pe scenele proprii și o anumită nonșalanță în provincie. Mulți artiști lasă impresia că se deplasează din București pentru a se odihni — la figurat, deoarece turneele erau obositoare, cu multe spectacole comasate în zile puține — sau pentru motive pecuniare, comedioarele fiind jucate cu casa închisă. Calculul ar fi prea meschin, deși a funcționat în anumite cazuri, deoarece publicului provincial îi lipsa unei educații adecvate și a altei forme de divertisment, i s-au servit numeroase subproduse culturale ce au atins limita kitchului. Ne oprim deocamdată aici cu acest raționament socotindu-l doar o posibilă ipoteză de lucru ce se va relua cu alt prilej și la un alt nivel.

Și în repertoriul prezentat de artiștii clujeni pe scenele Sălajului predomină comedia. De la „celebra” lucrare a profesorului universitar Sân Georgiu intitulată „Duduia Sevastița”³⁷ la „Nebuniile dragostei”³⁸ și „Comedia fericirii”³⁹, de la scheciul „Un băiat de viață”⁴⁰ susținut de actorul Fărăianu și pînă la „Liniștea casei” de Courteline⁴¹ se rîde, și asta e foarte bine. Mai ales pentru o societate în plină construcție. Dar, ce se oferă pentru a face o cumpănă între genul ușor și cel serios? Doar două piese, și acestea de mîna a doua sau chiar a treia: „Glaucio” de italianul

3/27 ianuarie 1927, p. 4; 4/5 februarie 1927, p. 5; 5/12 februarie 1927, p. 5; 11/26 martie 1927, p. 6; 12/2 aprilie 1927, p. 3; 21–22/11 iunie 1927, p. 9; 40/22 octombrie 1927, p. 5; IV, 1–2/26 ianuarie 1928, p. 7; V, 15/13 aprilie 1929, p. 2.

³² SĂLAJUL, IV, 9/1 iulie 1923, p. 3.

³³ MESEȘUL, IV, 15/21 aprilie 1928, p. 4; 16/28 aprilie 1928, p. 3.

³⁴ Idem, 30/20 septembrie 1928, p. 3; 31–32/11 octombrie 1928, p. 3.

³⁵ Idem, V, 1–2/12 ianuarie 1929, p. 2.

³⁶ PLUGARUL, I, 10/26 iulie 1923, p. 1. Reținem și următorul fragment semnificativ: „...Sala teatrului orășenesc destul de spațioasă deși suntem puțini Români în acest orașel, a fost plină mulțumită intelectualilor din împrejurimi cari n-au cruțat nici timp, nici oboseală, nici bani pentru a-și adăpa sufletul setos de adevărată artă și spre rușinea acelor Români localnici cu venituri frumoase cari copleșiți de orgoliu au dat dovadă de sărăcie sufletească”...

³⁷ GAZETA SĂLAJULUI, VIII, 44/6 noiembrie 1937, p. 3; 45/13 noiembrie 1937, p. 4; 46/20 noiembrie 1937, p. 4.

³⁸ MESEȘUL, I, 20/20 iunie 1925, p. 3.

³⁹ Idem, IV, 18–19/26 mai 1928, p. 5.

⁴⁰ ȘCOALA NOASTRĂ, IX, 5 mai 1932, p. 206–208.

⁴¹ MESEȘUL, V, 21–22/1 iulie 1929, p. 5.

Ercole Luigi Morselli⁴² și „Pescuitorul de umbre” de francezul Jean Serment⁴³, comentat pozitiv în cronica spectacolului în ciuda unei trame confuze.

Să vedem în aceste condiții, ce oferă alte orașe? Teatrul de Vest din Oradea prezintă în 1930 la Zalău piesa lui Victor Eftimiu „Omul care a văzut moartea”⁴⁴, lucrare de referință pentru autorul ei, dar fără virtuți artistice deosebite. După un interval de șapte ani aceeași piesă e prezentată tot la Zalău⁴⁵ de colectivul Teatrului Nottara din Satu Mare. Din păcate nu ne putem forma o părere asupra nivelului interpretativ atins de cele două colective deoarece recenziile spectacolelor sînt extrem de sărace. Surpriza cea mai plăcută vine tocmai de la Craiova. Trupa Mia Teodorescu prezintă în 1929 la Zalău piesa „Therese Raquin” după romanul lui Zola⁴⁶, spectacol care a impresionat profund, mai ales prin creația, în rolul Mamei, a artistei societare a teatrului craiovean.

Teoria artei teatrale se rezumă la prezentarea comemorativă a unui ilustru slujitor ardelean al Euterpei. Personalitatea actorului Zaharia Bârsan este analizată în paginile presei sălăjene cu ocazia împlinirii unui sfert de veac a acestuia în slujba scenei dramatice românești⁴⁷. În cuvinte emoționante, Nicodim Cristea și Nicolae Nistor — participanți ai Sălajului la serbările din Cluj, refac drumul parcurs a „adevăratului întemeietor al teatrului românesc în Ardeal”. Plecînd de la acest omagiu spontan se vehiculează ideea lărgirii orizontului cultural local prin apelul la sporirea vizitelor trupelor Teatrului Național din Cluj.

După cum se poate constata din cele expuse, mișcarea artistică sălăjană s-a manifestat fără să atingă culmi, dar și fără să cunoască scăderi prea evidente, pe întreaga durată interbelică. Am putea aprecia ca liniară evoluția culturală, cu ușoare creșteri și descreșteri. Din punct de vedere muzical anii cei mai bine acoperiți sînt 1924—1930 care concentrează turneele artiștilor clujeni⁴⁸ și 1937—1938 în care activitatea corală se desfășoară cu o vigoare deosebită. Curios este faptul că și pe plan teatral anii 1924—1930 sînt cei mai bine reprezentați, dar spectaculoasa creștere din finalul deceniului patru nu mai are loc. Forțele artistice locale care se manifestă cu prioritate în genul liric nu au resurse și pentru o resurrecție în genul dramatic. Acest neajuns rămîne valabil și în momentul de față, cînd formațiile corale autohtone depășesc net mișcarea teatrală de amatori.

Dacă în domeniul plasticii era prevalentă „politica” culturală prin monumente, în mișcarea muzicală sălăjană se perpetuează coordonata păstrării și valorificării melosului popular, a tezaurului cult și religios, printr-o activă mișcare corală, ce-și are rădăcinile în Banatul secolului XIX. Genul dramatic, dași nu a lipsit din peisajul artistic interbelic

⁴² *Idem*, III, 41/29 octombrie 1927, p. 5; 43/12 noiembrie 1927, p. 1—2.

⁴³ *Idem*, III, 46—47/10 decembrie 1927, p. 7; 49—52/24 decembrie 1927, p. 2.

⁴⁴ ȘCOALA NOASTRĂ, VII, 6/1—15 aprilie 1930, p. 211; MESEȘUL, VI, 9—10/3 aprilie 1930, p. 6.

⁴⁵ GAZETA SĂLAJULUI, VIII, 4/23 ianuarie 1937, p. 4.

⁴⁶ MESEȘUL, V, 6/9 februarie 1929 p. 1—2.

⁴⁷ *Idem*, I, 15/7 mai 1925, p. 1—2; ȘCOALA NOASTRĂ, II, 9—10/1—15 mai 1925, p. 157—158.

sălăjan, s-a bazat cvasitotal pe „importuri” din București, Cluj și din alte mari centre teatrale românești. Crearea unui teatru local rămâne în continuare un deziderat pentru această zonă de spiritualitate și pînă la împlinirea lui ar fi de dorit reintegrarea Sălajului în circuitul turneelor Teatrelor Naționale. Cu atît mai mult cu cît noile condiții de libertate îngăduie cele mai înalte aspirații.

CORNEL CRĂCIUN

ANEXE

1. Din județ

INVITARE

Reuniunea notarilor comunali și cercuali a jud. Sălaj cu onoare vă invită la

CONCERTUL IMPREUNAT CU BAL.

ce se va aranja la 26 Aprilie 1925 (Duminică Tomii) în comuna Tășnad în sala Hotelului „Royal” cu concursul artiștilor dela Opera Teatrului Național din Cluj.

Începutul la 7 1/2 ore seara. — Venitul curat e destinat pentru „Căminul copiilor de notari”. — Prețul de intrare: Locul I 80 lei, Locul II 60 lei. Stat 30 lei — Suprasolviri se primesc cu mulțumită și se vor evita pe cale ziaristică.

PATRONI:

Dr. Iulian A. Domșa, prefectul județului, președinte de onoare al Reuniunii. Dr. Iuliu Pop, subprefectul județului, președintele Reuniunii și Vasile Oros, prim-pretorul plasei Tășnad.

PROGRAM:

1. a) Saint Săens: arie din opera „Samson și Dalila”.
b) Mascagni: Aria Santuzei din „Cavaleria Rusticană”.
2. a) Mossenet: „Werter des Larmes”.
b) Saint Săens: „La Solitaire” (melodie personă).
c) Francesco Durante: „Danza franciella”.
3. a) Dima: „Jelui-ma-și și n-am cui”.
b) Anereescu Jassy: „Flueraș”.
c) T. Brediceanu: „Bade pentru ochii tăi”, executată de Dna Lya Pop.
4. Declamare: Dșoara Lucia Cupcea.
5. Schubert: Liduri
6. a) Puccini; aria din Aida.
7. T. Brediceanu: Cîntece românești, executate de Dșoara Ana Rozsa.

Între diferitele puncte se vor mai intercala cîntece românești și ungurești. După program dans pînă dimineața.

COMITETUL REUNIUNEI

În „MESEȘUL”, I, nr. 11/9 aprilie 1925, p. 3.

2.

MARE FESTIVAL ARTISTIC

Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, Comitetul de Doamne al Secției Cluj. Simbătă 8 iunie 1929 aranjează un Mare Festival Artistic la Zalău cu artiștii Operei Române și al Teatrului Național din Cluj.

I. BALLET

Elena Penescu-Liciu, Primă-balerină și maestră de balet a Operei Române. N. Iacobescu maestru de balet.

II. TEATRU

Liniștea Casei, comedie de *Courteline*, jucată de N. Voicu, Societar al Teatrului Național, Dna V. Vasilescu-Iuga, Artistă a Teatrului Național.

III. CONCERT DE PIAN

D-ra Xenia Makovski Absolventă a Conservatorului din Cluj.

Avându-se în vedere scopul Ligii Culturale precum și programul foarte select al festivalului, e de dorit să participe cit mai multă lume, atît din oraș cit și din județ.

În „MESEȘUL”, V, nr. 21—22/1 iunie 1929, p. 5.

3. MARE CONCERT LA ZĂLAU

Basul *Petru Marcu* dela Opera Română din Cluj, va da pe ziua de joi, 3 decembrie 1925, un mare concert în sala teatrului orașenesc din Zalău cu următorul

PROGRAM:

1. G. Verdi — „Ernani”. Scena și Cavatina (Silvia); 2. Fr. Schubert — „La Mare”
3. T. Giordani — „Caro mio Beu”; 4. W. A. Mozart — „Il Flauto Magico”, Aria (Saras-tro); 5. L. Fischer — „Im Kühlen Keller”; 6. Fr. Schubert — „Der Vanderer”.

DOINE,

7. Tiberiu Brediceanu — „Pe sub flori mă legănai”; 8. Tiberiu Brediceanu — „Ardemite-ai codru des”; 9. Dr. I. Iuga — „Dorul de țară”; 10. Tiberiu Brediceanu — „S-a dus cucul de p'aici”.

* * *

11. G. Verdi — „Don Carlos” Grand'aria Dramatica: Ella giammai m'amo (Fillipo)
12. W. A. Mozart — „Don Juan” Arietta (Leporello).

DOINE,

13. Tiberiu Brediceanu — Cîntec haiduce; 14. G. Dima — Sub fereastra mindrei mele;
15. G. Dima — Mîndrulița de demult; 16. G. Dima — Știi tu mindro?; 17. G. Rossini — „Il Barbiere di Siviglia”, Aria: (Don Basilio).

Dl. P. Marcu este un cîntec bine apreciat. Stăpîn pe o voce puternică și melodi-oasă el a avut mari succese în toate orașele din Transilvania. Nădăduim că dacă ne face cin-stea de a veni și în orașul nostru, publicul îi va da tot concursul pe care îl merită. — Bilete pentru concert se găsesc la librăria „Luceafărul”.

În „MESEȘUL”, I, nr. 37—38/28 noiembrie 1925, p. 3.

4. MARE CONCERT LA ZĂLAU

După cum am mai scris în coloanele acestei gazete, Societatea Corală a Bisericii Române Unite din Zalău, va da un mare concert în sala teatrului orașenesc — în seara zilei de Marți, 20 aprilie c.

Programul este de o deosebită frumusețe, cuprinzînd și minunata baladă muzicală a lui I. Mureșanu: „Brîncoveanul Constantin”. Soliști sînt dnii Cornel Șipoșiu în rolul lui Brîncoveanu și Emil Gavriș în rolul Sultanului. Partea instrumentală a acestei opere va fi executată de orchestra simfonică a Batalionului 7 V.M. din loc. de sub conducerea dlui Sublocot. Eugen Micu. În afară de aceasta programul mai cuprinde două bucăți religioase și mai multe cîntece naționale, doine și hore.

În tot cazul, o mai repetăm, va fi un foarte frumos concert cum nu s-a mai văzut pe scena teatrului din Zălau. Nădăjduim că toată lumea, care cit de cit apreciază muzica, nu va lipsi dela acest concert.

În „GAZETA SĂLAJULUI”, VIII, nr. 16/17 aprilie 1937, p. 1.

5. CONCERTUL CORULUI BISERICII UNITE DIN ZĂLAU

Martți seara, în 20 c., a avut loc în sala arhiplină a teatrului „Carol” din Zălau, concertul corului bisericii unite din Zălau cu concursul orchestrei simfonice a Batalionului 7 V-tori de Munte.

A participat întreaga intelectualitate românească din Zălau, civilă și militară, în frunte cu dnii M. Gurzeu, prefectul județului și dl. colonel Gh. Micodoiu, comandantul Garnizoanei.

Programul compus din bucăți de muzică clasică a fost executat impecabil de orchestra dirijată de dl. Sublt. E. Micu. Corul sub conducerea dlui V. Albu, cam timid la început, a fost la culme în executarea baladei „Brincoveanu Constantin” de Iacob Mureșanu. Soliști d-nii Cornel Șipoșiu bine, iar Emil Gavrîș, un bariton plăcut, deplin stăpîn pe dificila partitură.

În programul de muzică românească se puteau alege și piese mai vioaie care plac îndeosebi publicului.

În concluzie: laudă publicului care a sprijinit peste așteptări această manifestare muzicală. Sperăm că în viitor corul ne va mai da concerte, cari dezmoțesc publicul românesc.

G.M

În „GAZETA SĂLAJULUI”, VIII, nr. 17/24 aprilie 1937, p. 3.

6. CONCERTUL BASULUI S. CHIRVAI

Fără îndoială concertul de Joi seara al d-lui S. Chirvai a fost un eveniment artistic rar pentru orașul nostru. El ne-a făcut o seară muzicală, pe cit de plăcută, pe atit de aleasă.

Dl. S. Chirvai, elev al maestrului Steiner dela Viena, dispune de o voce de bas profund atât de sonoră, încit arareori și se dă prilej să auzi una asemenea. Stăpîn pe voce și avind un registru mare, el ne-a dat cîteva puncte de o reală valoare artistică. E lucru rar acesta la cîntăreții cu voce de bas profund și faptul în sine ne bucură foarte mult, nădăjduind că dl. Chirvai va ajunge să fie consacrat între cîntăreții mari ai lîmii, făcînd cînte neamului nostru.

Programul de aseară al dlui Chirvai a fost compus din frumoase cîntece și arii ale autorilor români și străini. Toate punctele au fost executate cu atită artă încit dl. Chirvai trebuit să se prezinte de mai multe ori la rampă, unde i s-au făcut ovațiuni de simpatie. Cîteva dintre puncte au fost bisate.

La pian dșoara Tregor, care a susținut acompaniamentul, a fost bine, ceea ce e raritate în Zălau, unde pînă acuma am auzit numai acompaniamente proaste.

Publicul? S-au prezentat persoanele obișnuite. Foarte mulți au lipsit, iar minoritarii au fost slab reprezentați, ca totdeauna.

Dorim d-lui Chirvai, în misiunea grea ce o are la Opera populară din Viena, mult noroc și bine.

În „MESEȘUL”, II, nr. 39/20 noiembrie 1926, p. 3.

7. ARTISTICE

În seara zilei de Miercuri 18 Martie a.c. *Compania de Operete* sub conducerea artistului Stănescu-Cerna a reprezentat pe scena Teatrului Orășenesc opereta „*Mascota*” de Audran. Artiștii s-au achitat conștiincios în rolurile lor. Menționăm în special pe D-na Stella Andreescu care a creat-o adevărată Betină, o languedocienă. Noi care, mai de mult, am auzit-o pe *neînțelecuta* Gălușca, și pe *maestra* Odeseanu cu partenerul ei nedespărțit Nicu Poenaru, putem susține că simpatica noastră artistă, mai tinărară, a creat o Betină cu mult mai apropiată de sufletul zvelt, pasionat și fin al frumoasei Province, care este sudul Franței noastre, decît înaintașele ei artiste de mare reputație, odinioară.

Noi care am trăit cîndva mai aproape de sufletul rampei, știm cu ce mare greutate se poate organiza o trupă de artiști, care *nesubvenționată de nimeni* să meargă în locuri depărtate, cu scop cultural, unde nu se găsește nici sală, cum trebuie, unde nu există, decît puțină bună-voință, cum am remarcat, între alții, pe Domnii preoți Sima și Barbolovici (sic!) cu familiile lor, care au trebuit să vină tocmai de la țară, anume pentru această reprezentație românească.

Cu toate greutățile, rugăm pe artiștii noștri, de acolo de unde sînt acum, să se mai abată pe la noi. Reprezentanțiile lor din vechiul repertor al Operetei, *în mare parte franceze*, îmi evocă trecutul frumos al copilăriei mele cînd am văzut pentru întâia dată Opereta, ca o distracție frumoasă, recreativă.

M.I.D.

În „PLUGARUL”, III, nr. 9/21 martie 1925, p. 3.

8.

UN SPECTACOL

Ar fi trebuit să-i zicem un spectacol ținut, dar nevăzut, pentru că spectacolul de care vorbim și pe care l-au dat artiștii Naționalului din Cluj în ziua de 20 Decembrie a.c. în orașul nostru, nu l-au văzut afară de elevi decît vreo 20 de intelectuali din oraș. Pentru cei absenți dăm și rezumatul bucușii care s-a jucat — „Pescuitorul de umbre” piesă în 4 acte de Jean Serment.

„Sînt doi frați, unul Jean, o fire tandră, visătoare, care în urma decepiilor unei iubiri nenorocite și-a pierdut mințile, celălalt, Rene, un tip ursuz și infernal. Mama ca să-l vindece pe Jean, caută să readucă în casă pe Nelly, iubita de altădată a lui. Ea vine cu episcopul. So-sirea ei aduce soare în casă și inseninează și cugetarea lui Jean. Dar fratele lui, Rene, e invidios, vrea el s-o aibă pe Nelly, și de aceea îl chinuiește pe Jean și-i sugerează că Nelly nici nu-i Nelly, ci altă femeie. Și așa Jean își pierde iar echilibrul sufletească și ducîndu-se spre lac, să pescuiască iar umbre, se împușcă”.

Interpretarea a fost cit se poate mai artistică (sic!).

Ce să mai vorbim de publicul, care a absentat? Am scris de atîtea ori în coloanele acestei gazete despre chestiunea aceasta, că găsim superflu să mai vorbim de ea. Tot ce avem de spus e: „Să ne fie rușine!” Acela, care va mai zice, că se plictisește în Zălau pentru că n-are spectacole, iar cînd are nu se duce să le vadă, e un om care nu mai știe ce vrea, ca să nu zicem mai rău. Atît.

În „MEȘUL”, III, nr. 49—52/24 decembrie 1927, p. 2.

THE MUSICAL AND THEATRICAL ACTIVITIES IN THE ROMANIAN NEWSPAPERS OF ZĂLAU AFTER THE FIRST WORLD WAR

(S u m m a r y)

The paper deals with the efforts of the local artists and then considers the part played by the artists of Bucharest, Cluj and other cities in sustaining the musical and theatrical activities. The musical activity of Sălaj county is dominated by the choirs movement in the cities and in the rural area. From outside the district two main contributions assert themselves: one from Cluj with the recitals of the Romanian Opera soloists, the other by the choirs of Oradea, Baia Mare and Gherla on stage in Zălau.

The theater, though not lacking local representatives, was highly dependent on the presence of artists from Bucharest, Cluj and other cities. This explains, partly, the slow development of the local theatrical movement and its amateurish quality, especially as compared to its contemporary musical productions. The study offers excerpts from the local newspapers in connection with the matters dealt with.

ABREVIERI

(Abkürzungen)

AAASH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae, Budapest
ACMI/T	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. / Secția pentru Transilvania / București / Cluj
ActAntSz	Acta Antiqua et Archaeologica, Szeged
Acta ArchCarp	Acta Archaeologica Carpathica, Krakovia
Acta Arch	vezi AAASH
ActaArchKob	Acta Archaeologica, Kobenhavn
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zălau
Actes I CEB	Actes du I-er Congrès Européen et Balcanique, Sofia
Actes CISPP	Actes du Congrès International Scientifique de Pré- et Protohistoire,
AE	Année Epigraphique, Paris
AEM	Archaeologisch- Epigraphische Mitteilungen aus Österreich- Ungarn, Wien
AFB	Aktuelle Fragen der Bandkeramik, Székesfehérvár, 1972
AIIA	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca
AIIN	Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AJA	American Journal of Archaeology, New York
Akad Ert	Akadémiai Értesítő, Budapest
AKOG	Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen, Wien
AlmanahSf. Gheorghe	Muzeul Regional Sf. Gheorghe. Almanah 1879—1955, Tg. Mureș.
Aluta	Aluta. Muzeul Regional Sf. Gheorghe, Sf. Gheorghe
AMET	Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca
Anal.St. Univ. Iași	Analele Științifice ale Universității din Iași, Iași
AnB	Analele Banatului, Timișoara
ANRW	Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Tübingen
Antiquity	Antiquity, Gloucester
Apulum	Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia; respectiv Studii și comunicări. Acta Musei Regionalis Apulensis, Alba Iulia
Archaeologia	Archaeologia, Warszawa
Archaeologija Kiev	Archaeologija, Kiev
ArchAustr	Archeologia Austriaca. Beiträge zur Paläoanthropologie, Ur-und Frühgeschichte Österreichs, Wien
ArchErt	Archeologiai Értesítő, Budapest
ArchKözl	Archeologiai Közlemények, Budapest
ArchKorrslatt	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchJug	Archaeologia Jugoslavica, Belgrad
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași
ArhOlt	Arhivele Olteniei, Craiova
AS	Anatolian Studies, London
ArhRozhl	Arheologické Rozhledy, Praha
Aethaeum	Athenaeum. Studi periodici di letteratura e storia dell'antiquità, Pavia
Atlas 1972	The „Iron Gate” Complex Atlas, București, 1972
AVSL	Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt (= Sibiu)
Ausonia	Ausonia. Rivista della società Italiana di Archeologia e Storia delle Arte, Roma
BAM	Beiträge zur Archäologie des Mittelmeerraumes, Heidelberg
Banatica	Banatica. Muzeul Județean de Istorie din Reșița, Reșița
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BBAM Evk	A Béri Balogh András Muzeum Evkönyve, Bér

BCH	Bulletin de Correspondance Hellenique, Paris
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
Benes Auxilia	J. Benes, Die römischen Auxiliärformationen im unteren Donaauraum, in Zbornik Praci Filosofické Fakulty Brnenské University, E-15, Brno, 1970.
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanische Kommission, Frankfurt am Main
BIAB	Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, Sofia
BKL	Bányászati és Kőhászati Lapok, Budapest
BMI	Buletinul Monumentelor istorice, București
BSAB	Bulletin de la Société Archéologique de Bruxelles Bruxelles
BSH	Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique, Bucarest
BSSR	Buletinul Societății Geografice române, București
BSSG	Buletinul Societății de Studii Geografice, București
BudReg	Budapest Régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve, Budapest
BulASPR	Buletin of the American School of Preistoric Research, Cambridge-Massachusetts
BulCamSocEntMulhouse	Bulletin de la Société Entomologique Mulhouse
CAH	Cambridge Ancient History, Cambridge
Cerc. Arh. MNRSR	Cercetări Arheologice. Muzeul Național al R.S.R. București
Chiron	Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik der Deutschen Archäologischen Instituts, München
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
Civiltă	Civiltă Romana in Romania, Roma, 1970
CL	Cercetări de Lingvistică, Cluj
CNA	Cronica descoperirilor numismatice și arheologice, București
ContrBot	Contribuții Botanice, Cluj
Crisia	Crisia. Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, Oradea
Cumidava	Cumidava. Muzeul Județean de Istorie din Brașov, Brașov
CSIR	Corpus Signorum Imperii Romani
DA	Ch. Daremberg-Edm. Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Paris
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie; NS. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DACL	F. Cabrol- H. Leclercq, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris
Daicovicu Dacia	C. Daicovicu, Dacia. Studii și articole privind istoria pământului românesc, Cluj, 1970
Danubius	Danubius. Muzeul Regional de istorie Galați, Galați
DEAVR	Dicționar Enciclopedic de artă veche a României, București
DictionarIVR = DIVR	Dicționar de istorie veche a României, București
DIR = D.I.R.	Documente privind Istoria României, București
Diadora	Diadora. Muzeul de arheologie din Zadar, Zadar
DDME	A Debreczeni Dért Múzeum Évkönyve, Debrecen
DissPann	Dissertationes Pannonicae, Budapest
DolgCluj	Dolgozatok. Erdély Múzeum Érem és Régiségtárából, Kolozsvár (= Cluj)
DolgSzeged	Dolgozatok. A M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Régiségtudomány Intézetéből, Szeged
DRH = D.R.H.	Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania, București
EDR	Ephemeris Daco-Romana. Annuario delle Scuole Romane di Roma, Roma- București
Epigrafica	Epigrafica. Rivista Italiana di epigrafia, Roma
EpoquePPJ	Epoque Préhistorique et Protohistorique en Yougoslavie, Beograd, 1971
ErdMúz	Erdély Múzeum, Kolozsvár (= Cluj)
ÉTTK	Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, Budapest
ÉvkNyiregyháza	A Nyiregyházi Józsa András Múzeum Évkönyve, Nyiregyháza
L'Europe	L'Europe à la fin de l'âge de pierre, Praga, 1961

File de istorie	File de istorie. Muzeul de Istorie al județului Bistrița-Năsăud, Bistrița
FM	Fehérmegye Története, Székesfehérvár, 1970
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
FolEntHung	Folia Entomologica Hungarica, Budapest
Forschungen	Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu
Gallia	Gallia. Fouilles et monuments archéologiques en France métropolitaine, Paris
Germania	Germania. Anzeiger der Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
GlasnikMKIM	Glasnik Muzej Kosova i Metohija, Prstine
GlasnikZM	Glasnik Zemalyskog Muzeja, Sarajevo
Gnomon	Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesammte klassische Altertumswissenschaft, Berlin-München
Godisnjak	Godisnjak. Centar na balkanoloska ispitivanja, Sarajevo
Goos Chronik	C. Goos, Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens, Hermannstadt (= Sibiu)
Grueber	H. A. Grueber, Coins of the Roman Republic in the British Museum, London, 1910
Gudea 1989a	N. Gudea, Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman = ActaMP, 13, 1989
Hesperia	Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies of Athens, Princeton
Historica	Historica. Centrul de istorie, filologie și etnografie din Craiova, Craiova
Horedt Contribuții	K. Horedt, Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII București, 1958
HTRTE	A Hunyadvármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, Déva, 1880/1913
Hyginus	Hygini Gromatici Liber de munitionibus castrorum. Edidit A. von Domaszewski, Leipzig, 1887
IDR = I.D.R.	Inscripțiile Daciei romane, București
ILS	H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin
IstMil (Christescu)	V. Christescu, Istoria militară a Daciei romane, București, 1937
IstMitt	Istambuler Mitteilungen, Istanbul
IstRom	Istoria României- tratat, București
10 Jaf	10 Jahre Archäologische Forschungen, Budapest
JÓAI	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, Wien
JPMÉvk	Jánnus Pannonius Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
JahrRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz, Mainz
JCC	Jahrbuch der k.k. Central Commission, Wien
JRS	Journal of Roman Studies, London
JSKV	Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpatenvereins, Hermannstadt (= Sibiu)
Klio	Klio. Beiträge zur alten Geschichte, Leipzig
Közlemények	Közlemények az Erdély Múzeum Érem és Régiségtárából, Kolozsvár (= Cluj)
KS	Kratkie Soobščenia Instituta Arheologii URSS, Moskova—Kiev
KVSL	Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt (= Sibiu)
Latomus	Latomus, Révue des études latines, Bruxelles
Limes 6 Süddeutschland	Vorträge des 6. Internationalen Limeskongresse in Süddeutschland, Bonn, 1964
Limes 8 Durham	Roman Frontier Studies, Durham, 1969
Limes 9 Mamaia	Actes du IX ^{me} Congrès International d'Études sur les Frontières Romaines, Mamaia, 1972 (1974)
Limes 10 Xanten	Studien zur Militärgrenzen Roms. II. Vorträge des 10. Internationalen Limeskongresses in der Germania Inferior, Xanten, 1974 (1976)
Limes 11 Székesfehérvár	Limes. Akten des XI Internationalen Limes Kongresses, Székesfehérvár, 1976 (1977)

LucrSt Oradea	Lucrări Științifice. Institutul Pedagogic Oradea. Oradea
Macrea VDR/ 1969	M. Macrea, <i>Viața în Dacia romană</i> , București, 1969
Man	Man. A monthly record of anthropological science, London
Mannus	Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte, Würzburg—Leipzig—Bonn
Marisia	Marisia. Muzeul Județean Tr. Mureș, Tg. Mureș
Marmatia	Marmatia. Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare
Marsigli	L. F. de Marsigli, <i>Danubius pannonicus-mysicus</i> , I—IV, Haga—Amsterdam, 1726
Marțian Rep	I. Marțian, <i>Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița</i> , 1920
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, București
MBBM	Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museums, Hermannstadt (= Sibiu)
MCC	Mitteilungen der k.k. Central Commission zur Erhaltung und Erforschung der Baudenkmäler, Wien
MFMEvk	A. Mora Ferenc Muzeum Évkönyve, Szeged
Milleker Delm	B. Milleker, <i>Délmagyarország Régiségleletei</i> , Temesvár (= Timișoara)
	Mitteilungen des Archäologischen Institutes, Budapest
MitrBanat	Mitropolia Banatului, Timișoara
MTAE	Magyar Akadémia Tudomány Évkönyvei, Budapest
MKErt	Múzeumi és Könyvtári Értesítő, Budapest
Neigebaur Dacien	J. F. Neigebaur, <i>Dacien aus den Überresten des klassischen Altertums</i> , Hermannstadt (= Sibiu) 1858
NKB	Neolit Centralnog Balkana, Beograd, 1969
NNU	Nachrichten aus Niedersächsischen Urgeschichte, Leipzig
NumKözl	Numizmatikai Közlemény, Budapest
NZ	Numismatische Zeitschrift, Wien
Omagiu Daicovicu	Omagiu lui C. Daicovicu cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani, București, 1960
Omagiu Kelemen	Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80-nadik évfordulójára, Kolozsvár (= Cluj), 1957
OpArch	Opuscula Archaeologica, Zagreb
Origin	The origin of the chipped stone industries of the Early Farming cultures in Balkans, Warszawa—Krakow, 1982
OTS	vezi Tudor OTS
ORL B	Obergermanische- rätische Limes der Römerreiches. Abteilung B. Die Kastelle
OTTE	Orvos Természettudomány Értesítő, Budapest
Petri Szilágy	M. Petri, Szilágy vármegye monográfiája, Budapest 1900—1901
Peuce	Peuce. Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeologie. Muzeul Deltei Dunării din Tulcea, Tulcea
Pick	B. Pick, <i>Die antiken Münzen von Dacien und Moesien</i> , Berlin
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie. Muzeul de arheologie și istorie națională Constanța, Constanța
Potaissa	Potaissa. Studii și comunicări, Turda
PPS	Proceedings of the Preistoric Society, Cambridge
ProblMuz	Probleme de muzeografie, Cluj
Proceedings APS	vezi PPS
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
RE	Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Pauly—Wissowa—Kroll, Stuttgart
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
RevArh	Revista Arhivelor, București
RevMuz	Revista Muzeelor (și Monumentelor), București
RMD	M. Roxan, <i>Roman Military Diplomas</i> , London
RömRum	Römer in Rumänien. Ausstellung des Römisch-Germanischen Museums in Köln und Historischen Museums Cluj (Napoca)—Köln, 1969

Roska Rep	M. Roska, Erdély Régészeti Repertoriuma, I, Kolozsvár (= Cluj) 1942
Rovart Lapok	Rovarttanulmányi Lapok, Budapest
RRH	Revue Roumaine d' Histoire, București
RVM	Rad Voivodanskih Muzeja, Novisad
Saalburg Jahrbuch	Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museums, Frankfurt am Main
SA	Sovetskaja Arheologija, Moscova
SAI	Studii și articole de istorie, București
Sargetia	Sargetia. Buletinul Muzeului Regional Deva (Hunedoara), Deva
Science,	American Association for the Advancement of Science
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
SCS Cluj	Studii și cercetări științifice, Cluj
SCN	Studii și cercetări de numismatică, București
SMMIM	Studii și materiale de istorie medie, București
SMMIM	Studii și materiale de muzografie și istorie militară, București
SlovArch	Slovenska Archeologia. Časopis Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava
Situla	Situla. Dissertationes Musei Nationalis Labacensis, Ljubljana
SitzBerWien	Sitzungsberichte der österreichischen Akademie der Wissenschaften. Phil-hist Klasse, Wien
Slavia Antiqua	Slavia antiqua. Časopis poswiecane starozytnasuna slawenskim, Bratislava
SPFFBU	Sbornik Praci Filologicke Fakulty Brnenske University, Brno
Starinar	Starinar. Organ Sprskog arheološkog društva, Beograd
StComSibiu	Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal din Sibiu, Sibiu
StComCaransebeș	Studii și Comunicări. Muzeul de Istorie Locală și Etnografie Caransebeș, Caransebeș
StCom Pitești	Studii și Comunicări. Muzeul Județean de Istorie Pitești, Pitești
StCom St. Nat.	Studii și Comunicări. Științele Naturii
StCom Satu Mare	Studii și Comunicări. Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare
StComSoc St Biol	Studii și Comunicări ale Societății de Științe Biologice din R.S.R.
Studia	Studia Universitatis Babeș Bolyai. Series Historica ... Cluj-Napoca
Studia Balcanica,	Studia Balcanica, Sofia
Studii	Studii. Revistă de istorie, București
SzolnokMNEvk	Szolnok Megye Muzeumi Évkönyve, Szolnok
StCl	Studii Clasice. Revista societății pentru studii clasice din România, București
Terra nostra	Terra nostra. Culegere de materiale privind istoria agriculturii, industriei alimentare, silviculturii și apelor, București
Thessalika	Thessalika, Voles
Tibiscus	Tibiscus. Muzeul Banatului din Timișoara, Timișoara
Thraco-Dacia	Thraco-Dacia, București
T.I.R. = TIR	Tabula Imperii Romani
Torma Limes	C. Torma, A limes dacicus felső része, Budapest, 1880
Tudor OTS = OTS	D. Tudor, Orașe, târguri și sate în Dacia romană, București, 1969
Tudor OR	D. Tudor, Oltenia romană, București (1942, 1958, 1968, 1978)
Wagner Dislokation	W. Wagner, Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in der Provinzen Noricum, Pannonien Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus, Berlin, 1938
Ziridava	Ziridava. Studii și Cercetări. Muzeul Regional Arad, Arad
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

Alte presecutări

a	area reversului monetei exprimată în cifre de pe cadratiul unui cașoric
A	adincimea
an.	anul
av	avers
Bbl.	Beiblatt

Bez.	Bezirk
buc.	bucată, bucăți
cat.	catalog
cca	circa
cm	centimetrul, centimetri
col.	coloana
com.	comuna
D; d	diametrul
db	diametrul bazei
dc	diametrul capului
df	diametrul fundului (părții inferioare a vasului)
dg	diametrul gurii (vasului)
dgm	diametrul găurii de înănușare
dm	diametrul maxim
dp	diametrul pîntecelui (unui vas)
dép.	département
Doc; doc	document, documente
dos	dosar
dr.	dreapta
edit.	editura
ed.	ediția
e.n.	era noastră
E	est
ex.	exemplar (de document, articol, lucrare)
f.	fila (de manuscris)
fasc.	fascicola
Fig.; fig	figura (ilustrată), figurile (ilustrate)
Frg. frg	fragment, fragmente
G, g	greutatea în grame
Gr, gros	grosimea
gr m	grosimea maximă
Inv; inv	(număr de) inventar
I; i; h	înălțimea
hl	înălțimea literelor
ht	înălțimea toartei
i.e.n.	înaintea erei noastre
Jh.	Jahrhundert
Jud; jud	județul
Km; km	kilometrul, kilometri
L	Lungimea
Lt	Lungimea totală
Lp	lungimea păstrată
l	Lățimea
lm	lățimea maximă
lp	lățimea păstrată
mm	milimetrul, milimetri
Ms; ms	manuscris
m	metrul, metri
Muz. muz	muzeul
N	nord
nn; n.n.	nota noastră
Nr; nr	numărul, numerele
P	pagina
op. cit.,	opera citată
pl; PL	planșa, planșele
reg.	regiune (uitate administrativ teritorială)
Rv; rv	revers (de monedă)
r-v	retro- verso
sec.	secolul, secolele
sq; sqq.	sequens, sequentesque
str.	strada

S	sud
t	tone
urm.	următorul, următoarele
V	vest
vol.	volumul, volumele (de carte)
BAR (C-N)	Biblioteca Academiei Române (filiala Cluj-Napoca)
ArhStat	Arhivele Statului
B.C.S.	Biblioteca Centrală de Stat, București
B.C.U.	Biblioteca Centrală Universitară (Cluj-Napoca)
B.R.V.	Bibliografia Românească Veche
C.B.R.V.	Contribuții la Bibliografia Românească Veche
D.G.A.S.	Direcția Generală a Arhivelor Statului, București
M.Ap.N.	Ministerul Apărării Naționale
M.St.M.	Marele Stat Major (al Armatei)
M.I.A.Z.	Muzeul de Istorie și Artă din Zălau
MIT	Muzeul de Istorie al Transilvaniei (Cluj-Napoca)
IN	Indice pentru inventarul părții de istorie veche din MIT

